

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Jean Bottéro Samuel Noah Kramer

MEZOPOTAMYA MİTOLOJİSİ

Çeviren: Alp Tümertekin

TARİH

JEAN BOTTÉRO
SAMUEL NOAH KRAMER
MEZOPOTAMYA MİTOLOJİSİ

ÖZGÜN ADI
LORSQUE LES DIEUX FAISAIENT L'HOMME
MYTHOLOGIE MÉSOPOTAMIENNE

COPYRIGHT © ÉDITIONS GALLIMARD, 1989

FRANSIZCA ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
ALP TÜMERTEKİN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2006
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
DEVİRİM ÇETİNKASAP

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ / DİZİN
IŞIK DOĞANGÜN

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: MART 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-972-5

BASKI
SENA OFSET AMBALAJ MAT. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU SK. NO:2/4 MATBAACILAR SİTESİ 2 DK: 4NB7
ZEYTİNBURNU / İSTANBUL
(0212) 613 38 46
Sertifika No: 12064

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek
metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

Jean Bottéro
Samuel Noah Kramer

Mezopotamya Mitolojisi

Çeviren: Alp Tümerterkin

İÇİNDEKİLER

“Enki ve Ninhursag” Mitinin Elyazmalarından Bir Tanesi.....	IX
“Ulu Bilge Şiiri” Elyazmalarından Bir Tanesi.....	XV
Uyarı.....	XVII

I	
Giriş Yerine.....	1
Tarih Çizelgesi.....	11
Çeviriyazı, Çeviri, Referans ve Kısaltma Kuralları.....	15
1. Çeviriyazımlar.....	15
2. Çeviriler.....	16
3. Alıntılar, referanslar ve çeşitli işaretler.....	18

II	
Melez Bir Uygarlık.....	23

III	
Yazıya Dayalı Bir Uygarlık.....	39

IV	
Din.....	55

V	
Mitoloji.....	83

VI	
Mitolojik Edebiyat.....	103

VII

Yüce Enlil	115
1. Enlil ve Ninlil	115
2. Sud'un Evlenmesi	126
3. Nanna-Su'en'in Nippur'u Ziyareti	141
4. Enki Nippur'da	157

VIII

Marifetli Enki/Ea	167
5. Enki ve Ninhursag	167
6. Dünyayı Düzenleyen Enki	183
7. Enki ve Ninmah	211
8. Yedi Bilge	223

IX

İnanna/İştar, Savaşçı ve Şehvetli	229
9. Ağuşaya'nın Şiiri	230
10. İnanna'nın Ebih Karşısında Kazandığı Zafer	247
11. İnanna ve Enki	259
12. İnanna ve Şukaletuda	290
13. İştar/İnanna'nın Aşkları	306
14. İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi	312
15. "İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi"nin Son Bölümünün Bir Başka Versiyonu	333
16. Dumuzi'nin Düşü ve Ölümü	339
17. Dumuzi'nin Ölümünden Sonra İnanna'nın Yakarışı	353
18. İştar Ölüler Diyarı'na İniyor	360
19. İnanna ve Bilulu	374

X

Korkusuz Ninurta	383
20. Lugal.e ya da Ninurta ve Taşlar	384
21. An.gim ya da Ninurta Nippur'a Geri Dönüyor	425

22. Anzu Miti.....	439
23. Zafer kazanan Ninurta'nın Suç İşlemeye Kalkışması ve Cezalandırılması.....	472
24. Ninurta Enki'yi Ziyaret Ediyor.....	480

XI

Bazı İkinci Dereceden Tanrılar Üzerine.....	487
25. Martu'nun Evlenmesi	487
26. Nergal ve Ereşkigal.....	495
27. Dev Ejderha.....	527

XII

Tekvinler: Teogoniler, Kozmogoniler ve Antropogoniler.....	535
28. Dunnu'nun Teogonisi.....	538
29. "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı'nın" Giriş Bölümü.....	545
30. "Kamışa Karşı Ağaç" Karşılaşmasının Giriş Bölümü.....	546
31. "Kış'a Karşı Yaz" Karşılaşmasının Giriş Bölümü.....	548
32. Dış Ağrısı Kurdu.....	550
33. Yaratıcı Nehir.....	553
34. Evrenin Yaratılmasında Enki/Ea'nın Payı.....	555
35. Bir Tapınağın (yeniden) İnşası İçin Dua.....	560
36. Büyük Astroloji İncelemesinin Giriş Bölümleri.....	562
37. İki Sinek Arasındaki Yarışmanın Giriş Bölümü.....	564
38. Dünyanın Yaratıcısı Marduk.....	566
39. İnsanın Yaratılışının İki Dilde Yazıya Aktarılmış Anlatısı.....	573
40. İnsanların Kökeni ve Tarla Çapasının İcat Edilmesi.....	580
41. "Küçükbaş Hayvan Tahıla Karşı" Karşılaşmasının Girişi.....	583
42. Tahılların Sümer'e Tanıtılması.....	588
43. "Kuş Balığa Karşı" Yarışmasının Giriş Bölümü.....	591
44. Tarımın Tufan Ertesi Kökenleri.....	594

XIII

Babil'in Büyük Tekvin'i:

İnsanın Yaratılışından Tufana.....	601
45. Atrahasis ya da Yüce Bilge Şiiri.....	603
İnsanın Yaratılışından Önce.....	606

İnsanın Yaratılışı.....	611
İnsanlığın “İlkel Tarihi”:	
a. İlk Felaketler.....	617
b. <i>Tufan</i>	626
46. Sümerce Tufan Anlatısı.....	643
47. Ras Şamra’da Bulunan Tufan Anlatısı.....	648
48. Ninova Gılgamış Destanı’nda Tufan Anlatısı.....	648
49. Berossos’a Göre Tufan Anlatısı.....	657

XIV

Marduk’un Yüceltilmesi.....	689
50. Yaratılış Destanı.....	689

XV

Son Büyük Mitolojik Eser.....	781
51. Erra’nın Şiiri.....	781

XVI

Mitolojik Edebiyat ve Düşüncenin Son Hali.....	837

Kaynakça.....	859
Dizin.....	865

“Enki ve Ninhursag” Mitinin Elyazmalarından Bir Tanesi

University Museum of Philadelphia’da CBS 4561 kaydıyla muhafaza edilen bu tablet, burada *Enki ve Ninhursag* (5) adıyla andığımız mitin üç elyazması arasında en eksiksiz olanıdır.

1889 ve 1900 yıllarında Nippur’da Amerikalı arkeologlar tarafından sürdürülen kazılar sırasında, ithaf nitelikli veya din, yönetim, ekonomi konularını ele alan yaklaşık otuz bin metinle birlikte topraktan çıkartılmıştır.

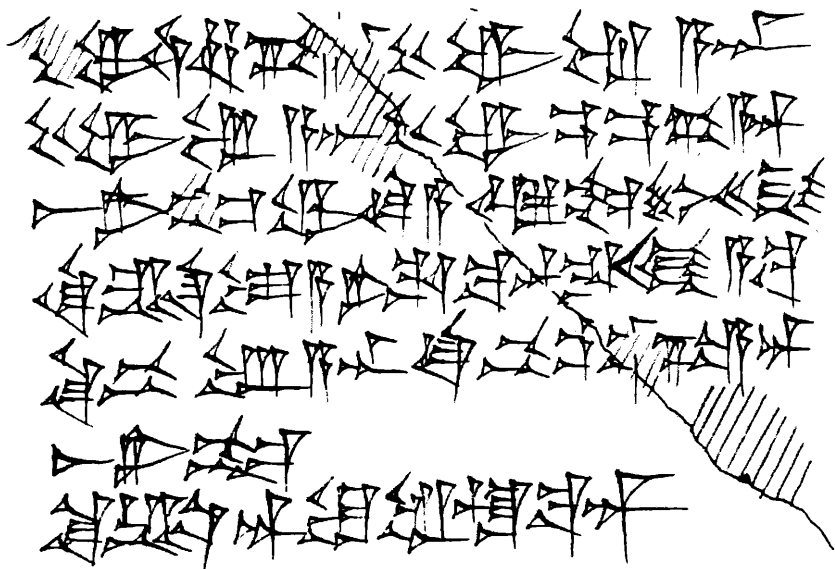
Çok sıkışık, dolayısıyla okuması da zaman zaman iyice güçleşen ancak gayet güzel bir yazıyla kaleme alınmış, sade ama zarif de olan bir metinle karşı karşıyayız. Metnin sonunda yazarının kimliğine ve hangi koşullarda yazıya aktarıldığına ilişkin hiç bilgi verilmemektedir. Ne var ki işaretlerin seçimine ve biçimine bakıldığında, buluntunun dili ve arkeolojik bağlamı bu belgeyi 1900 dolaylarına tarihlendirmeye olanak veriyor.

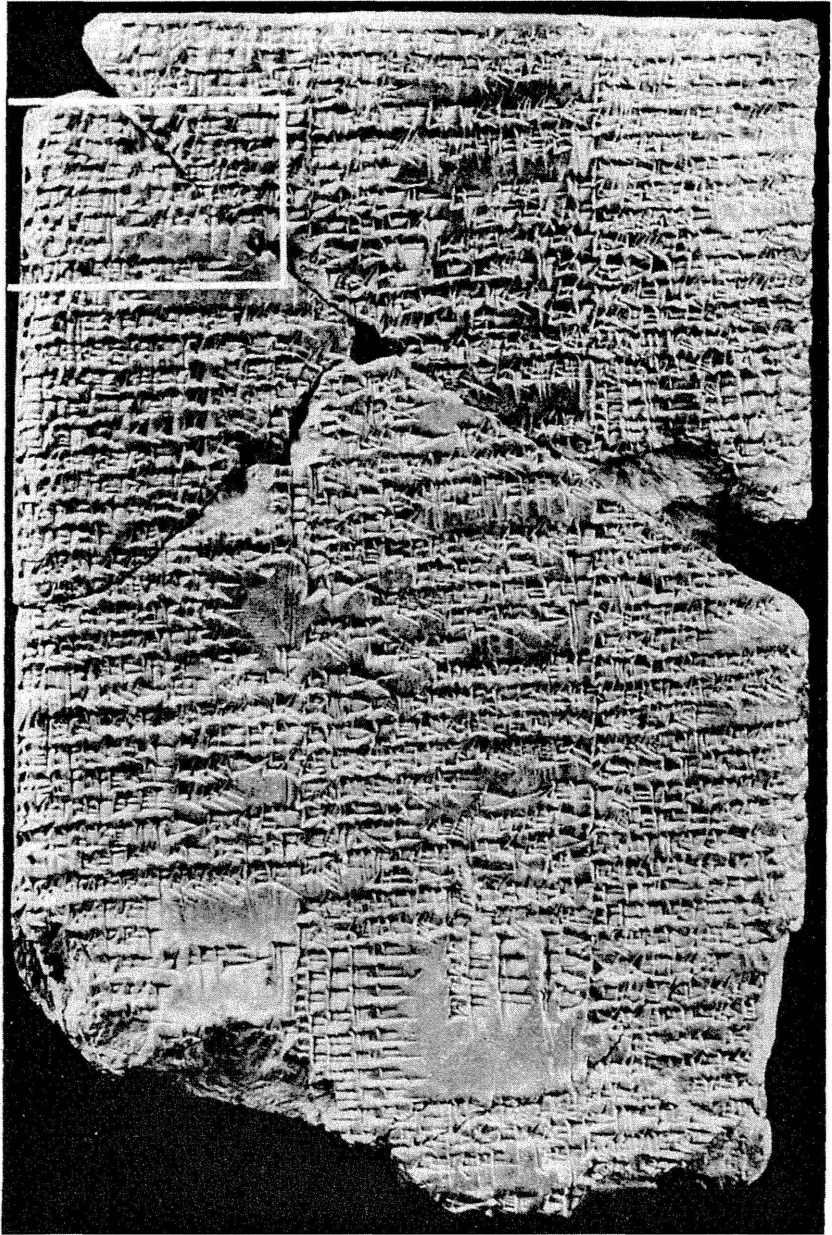
Birbirine uydurulmuş, verrev iki parçadan oluşuyor; toplam ölçüleri 19,7 x 13,6 x 3 cm. Bu resimde sadece önyüzü görülüyor (Arkayüzü yer yer çok zarar görmüş). Sümer dilindeki metin, sadece düşey hizaya dikkat edildiğinde fark edilebilen çok hafif bir aralıkla birbirinden ayrılan aşağı yukarı 45 satırlık üç sütuna bölünmüş.

Soldaki ilk sütun 45. satıra kadar devam etmeliydi, ama bütün aşağı taraf ya çözülmesi ve anlaşılması çok güç veya zarar görmüş ya da kayıp; II. sütunun üst tarafı da, sekizinci satıra kadar (genel metnin 53. satırı) aynı durumda. Alt tarafın bir bölümü de yok olup gitmiş, ama burayı tamamlamak daha kolay. Sağ taraftaki III. sütun 89 ile 104. satırlar arasındaydı, ardından da 152'ye kadar devam ediyordu; pek anlaşılmaz ve zarar görmüş durumdaydı.

Fotoğrafın karşı sayfasında, mitin 5-11. satırları arasındaki bölümünün (1-4. satırlarda bazı yerler kırık.), A. Cavigneaux tarafından çıkartılan *apografisini*, yani Asurbilimcilerin ellerindeki özgün belgeyi yayına hazırlarken kullandıklarına benzer çiviyazılı kopyasını veriyoruz.

Ardından da yine meslekten kişilerden gördüğümüz adap uyarınca, aynı işaretlerin bildik harf karakterleriyle çeviriyazımını veriyoruz. Her satırdan hemen sonra, satırbaşını hafifçe geriye çekerek çevirisini sunuyoruz; bu çeviri s.169 da verilene nazaran daha aslına bağlı bir nitelik taşımaktadır.

Sümerce söz konusu olduğunda aynı dilbilgisel ya da anlam-bilimsel bütünün parçası olan çeşitli harf karakterlerini bir nokta ile ayırmak (Bkz. s.15 : *b*) sıklıkla tercih edilir : *ku.ga.am* ve *sikil.am* (satır 5) gibi. Bütün bu çeviriyazımlarda yer alan ayırıcı işaretlerin ya da “vurguların” hiçbir sessel karşılığı bulunmamaktadır (Bkz. s.16 : *d*). Gerçek telaffuzları henüz tam anlamıyla kesinleştirilmemiş olan işaretler büyük harfle verilmiştir: *AŞ.ni* (7 ve 10) özel kişi ve yer isimlerinin ilk harflerini de kendi alışkanlığımıza uygun olarak büyük harfle veriyoruz: *Dilmun* (5, vb.), *En.ki* (8, 11) *Nin.sikil.la* (11). Daha küçük puntoyla, üst değer olarak yazılan terimlere “belirleyiciler” ya da “sınıflandırıcılar” (Bkz. *Mésopotamie*, s.21, 80 ve 115) diyoruz; bunlar, öncesinde ya da sonrasında gelen terimlerin anlam-bilimsel alanını belirlemek üzere eski müstensihlerin* koyduğu işaretlerdir. Örneğin *Dilmun*’dan sonra ^{ki} geldiğinde (5a, 7, 11) bu ismin topografya ile ilgili olduğu anlaşılır (Sümer dilinde *ki* “yer”, “arazi” anlamı taşır.); *En.ki* (8 ve 11) ve *Nin.sikil.la* (11) isimlerinin önüne ^d koyulduğunda ise (Sümerce “tanrı” demek olan “dingir” kelimesini böyle kısaltıyoruz.) bu kişilerin tanrılar âlemine ait olduğunu anlıyoruz. Düz köşeli parantezler arasındaki bölümler bir silinti ya da kırık nedeniyle özgün metnin zarar gördüğünü belirtir, bu da apografide genelde taranmış alana denk düşer (Bkz. 24 : *g*). Örneğin satır 5’teki *ku[r]* ile *a[m]* buna örnektir. Açılı ayraç <> arasındaki bölümler ise müstensih tarafından unutulmuş olan bölümlerdir (Bkz. s.18 : *h*): örneğin 10 ve 11’in sonu böyledir; bunlar da başka belgeler, paralel metinler ya da yaygın kullanımlar sayesinde tamamlanmıştır.

5 *ku[r]*. *Dilmur^{ki} ku.ga.[à]m kur. Dilmun sikil.àm*

Dilmun ülkesi kutsaldır. Dilmun ülkesi arıdır.

6 *kur. Dilmun sikil.àm kur. Dilmun dadag.ga.àm*

Dilmun ülkesi arıdır. Dilmun ülkesi parlaktır.

7 *AŞ.ni.dè Dilmur^{ki}. a ù.bi.in.nú*

Biriciği ile Dilmun’a yerleşti.

* Metinleri kopya etmekle görevli kişi –y.n.

8 *ki ^dEn.ki dam.a.ni.da ba.an.da.nú.a.ba*

Enki'nin eşiyle birlikte yerleştiği arazi.

9 *ki.bi sikil.àm ki.bi dadag.ga.à*

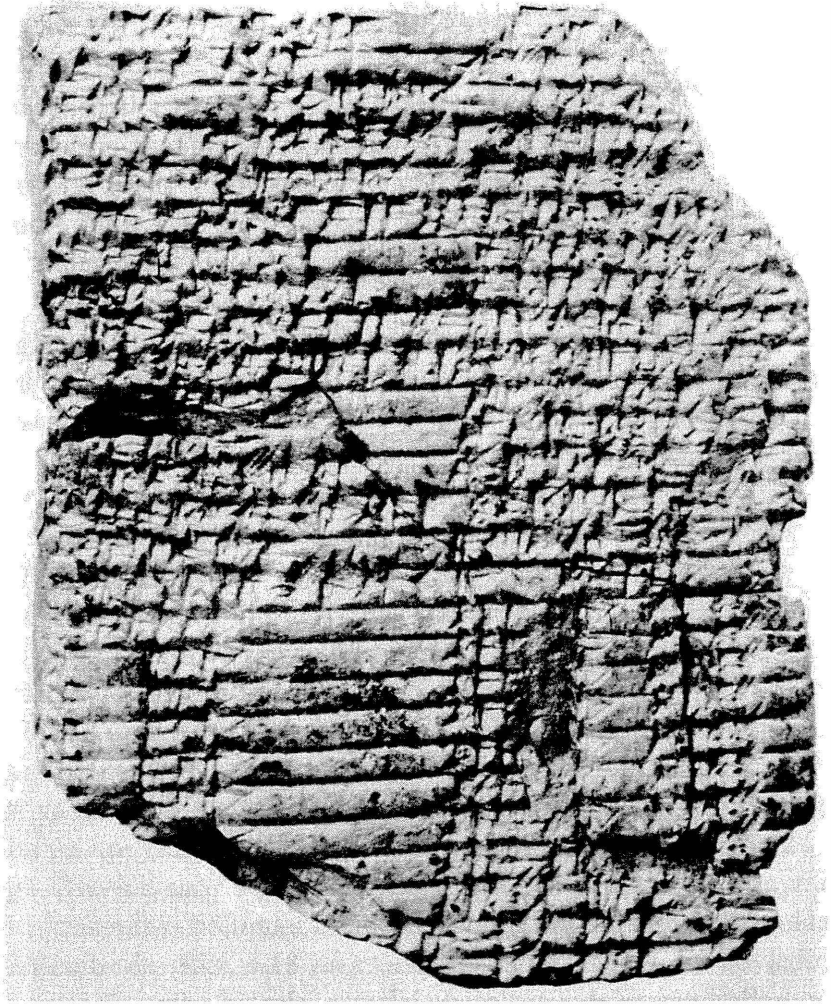
Bu arazi arıydı. Bu arazi parlaktı.

10 *AŞ.ni.de <Dilmun^{ki}. a ù.bí.in.nú>*

Biriciği ile Dilmun'a yerleşti.

11 *ki ^dEn.ki ^dNin.sikil.la ba.an <.da.nú.a.ba>*

Bu arazi ki Enki ve Ninsikilla birlikte yerleşti.

Musée du Louvre'da AO 6724 sayı ile kayıtlı tabletin önyüzü. İkinci binyılın ilk üçte birine tarihlenen, kökeni meçhul bu tablet aynı *Enki ve Ninhursag* (5) mitinin Sümer dilinde yazılmış 27 satırlık bir versiyonudur (Bkz. s.168'deki dipnot). Bu tabletin ilk apografisi 1930 yılında H. de Genouillac tarafından *Textes religieux sumériens du Louvre* (s.6 ve levha CXXIII) adlı çalışmasında no.62 olarak yayımlandı; daha sonra 1977 yılında, J.M.Durand tarafından *Revue d'assyriologie* (LXXI, s.171) içinde yayımlandı, P.Attinger tarafından da s.168 andığımız incelemesinde aynı biçimde kullanıldı.

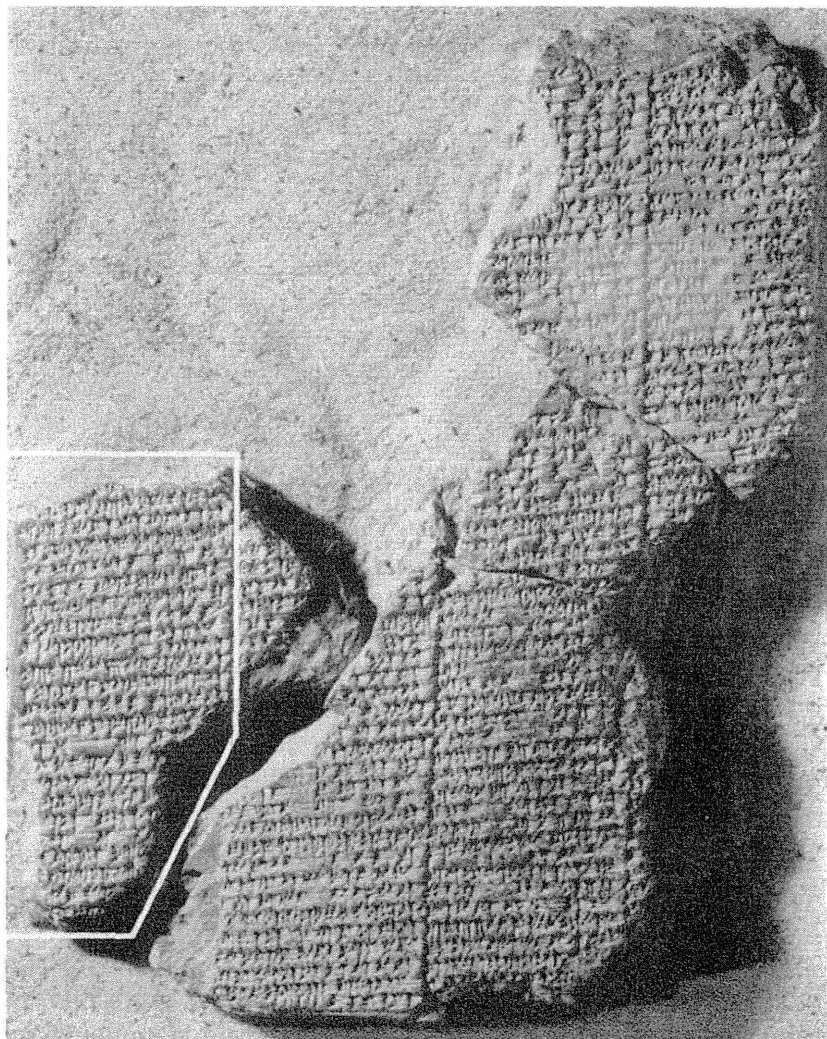
“Ulu Bilge Şiiri” Elyazmalarından Bir Tanesi

Üç ayrı parçanın birleştirilmesiyle bir ölçüde onarılan ve tam hali muhtemelen 21,5 x 17,5 cm. ölçülerinde olan bu tablet British Museum’da BM 78942+ kaydıyla muhafaza ediliyor. Kenarları öteki üç parçaya tam uymayan hemen hemen on beş satırlık dördüncü bir parça da aynı tablete ait olmalı; üst tarafa, soldaki geniş eksikliğe oturmalı: Bu parça da İsviçre’de Musée d’Art et d’Histoire de Genève’de MAH 16604 kaydıyla muhafaza edilmektedir.

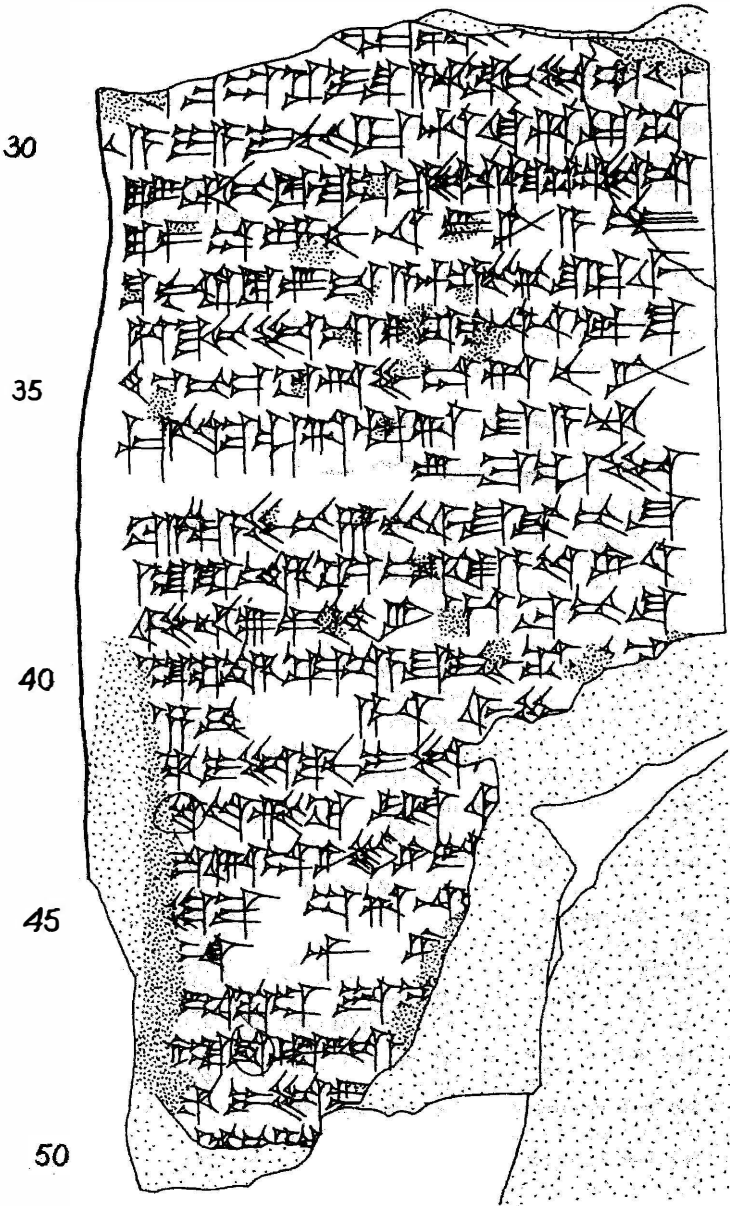
Biraz iç içe olmakla birlikte kolay okunabilen ve güzel bir yazıyla aktarılmış metnin burada sadece tabletin önyüzündeki ilk bölümünü görüyoruz. Metin tabletin arkayüzünde olduğu gibi önyüzünde de her biri aşağı yukarı altmış satırlık dört sütuna dağılmış haldeydi. Sütunlar arasındaki ayrılık düşeyde gayet iyi seçilebilmektedir.

Tabletin sonuna düşülen bir not ki biz buna “künye” diyoruz, tabletin “genç kâtip” Kasap-Aya (ya da Nur-Aya: Bkz. s.603) tarafından kopyalandığını belirtiyor; Babil’de Büyük Hammurabî’nin dördüncü varisi Kral Ammi-şaduka’nın (1646-1626) XII. yılı olabilecek bir yılın ikinci ayında bir gün (Hangisi belli değil.) tamamlanmıştır. Aynı not bunun *Atrahasis ya da Yüce Bilge Şiiri*’nin, (45) üçüncü ve son tableti olduğunu da belirtir. Bu iki tablet de yine British Museum’da muhafaza edilmektedir ve yine aynı müstensihin elinden çıkmadığı; ilk tablet Ammi-şaduka’nın XII. yılının 21 Nisan’ı (ilk ay), ikinci tablet ise önceki yılın 28 Şabat’ı (on birinci ay) tarihini taşır!

Bu üçüncü tablette *Tufan* anlatısı yer alıyordu; fotoğraftaki metnin ilk sütunda 29. satırla başlamaktadır (Bkz. s.627).

III i

Apografi: Tabletteki 1. sütundan geriye kalanların (28-50. satırlar) apografisi ile fotoğraf karşı karşıya verilmiştir. Bu konuyu en iyi bilen ve yayına hazırlayan ilk kişi de olan W. G. Lambert tarafından yazılmıştır (*Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum*, 1965, cilt XLVI, levha XIII). Çeviriyazımı bir sonraki sayfada verilmiştir.

Çeviriyazım: Akkadca söz konusu olduğunda Asurbilimciler (Bkz. s.15 : b) aynı dilbilgisel ya da anlambilimsel bütünü – aynı “sözcüğün”- parçası olan çeşitli çivi-yazısı işaretlerini kısa çizgilerle ayırırlar: Satır 31’deki şaplış şöyle yazılır: *ša-ap-li-iş*. Sadece “ideogramlar” kesintisiz yazılır: Şamaş (30), buna örnektir. Öncesinde gelen ^d Atramhasis’ten (38; 40) önce gelen ¹ gibi, adının önüne yerleştirilen kişinin eril bireyler dünyasına mı tanrılar dünyasına mı ait olduğunu vurgulayan (Bkz. *Mésopotamie*, s.21) “sınıflandırıcılar”dan gelen kısaltmalardır. Burada satır aralarında verdiğimiz çeviri s.627 de yer alan çeviriden çok daha edebidir.

- 29 *[k]i-ma ap-si-i şu-a-ti şu-ul-li-il-şi*
 “...Apsu, (herhalde: geminin) çatısını yaptığı
 30 *a-i-mu-ur^d Şamaş qı-ri-ib-ša*
 Güneş içeriği görmesin (diye)
 31 *lu-u şu-ul-lu-la-at e-li-iş u şa-ap-li-iş*
 Yukarısı ve aşağısı kapalı olsun
 32 *lu-u du-un-nu-na u-ni-a-tum*
 Donanımı sağlam olsun
 33 *ku-up-ru lu-u da-a-an e-mu-qa şu-ur-şi*
 Kalafatlaması kalın olsun: (böylece) dayanıklı (olsun diye)
 34 *a-na-ku ul-li-iş u-ša-az-na-na-ak-ku*
 Ardından ben yağdıracağım
 35 *hi-iş-bi iş-şu-ri bu-du-ri nu-ni*
 Bol bol kuş (ve) balık sepeti!”
 36 *ip-te ma-al-ta-ak-ta şu-a-ti u-ma-al-li*
 (sonra) vanayı açtı ve doldurdu
 37 *ba-a-a’ a-bu-bi 7 mu-şi-şu iq-bi-şu*
 (ve) vaad etti Tufan’ın geleceğini 7. Gece(de)
 38 *‘At-ra-am-ha-si-is il-qé-a te-er-tam*
 Atrahasis (bu) talimatı aldı:
 39 *şi-bu-ti u-pa-ah-hi-ir a-na ba-bi-şu*
 Kapısında topladı Eskileri
 40 *‘At-ra-am-ha-si-is pi-a-şu i-pu-ş-a-am-ma*
 Atrahasis ağzını açtı
 41 *[i]s-sa-qar a-na şi-bu-[ti]*
 Eski[lere] hitap [et]ti
 42 *[i]t-ti i-li-ku-nu i-li u-[ul ma-gi-ir]*
 “Sizin tanrınızla benim tanrım [hemfikir değil]
 43 *[i]-te-te-zi-zu ^dEn-ki u [^dEn-lil]*
 Enki ve [Enlil] birbirine öfkeli:
 44 *[iş]-ta-ar-du-ni-in-ni i-na [a-li-ku-nu (?)]*
 [kentinizden(?)] kovuyor[lar] (böylece) beni
 45 *[iş]-tu-ma ap-ta-na-a[l-la-hu ^dEn-ki]*
 Enki’ye [hür]met ettiğim için
 46 *[a-w]a-tam an-ni-[tam iq-bi]*
 Bana [bu] emri [verdi]:
 47 *[u-ul]u-uş-şs-ab i-na ş[a-...]*
 [kentinizde (?)] kalmayacağım [artık]
 48 *[i-na] er-şe-et ^dEn-lil u-ul a-[şa-ak-ka-an şe-pi-ia]*
 Enlil’in topra[ğına] [ayak basmayacağım artık.]

Uyarı

Metnimde sık sık yaptığım göndermelerde kullandığım sistem nedeniyle analitik ya da tematik bir indeks vermem iyi olur diye düşünmüştüm. Bunu bağlam ya da tipografik karakterler sayesinde kolayca anlaşılabilir basit bir *Sümerce ya da Akkadca özel ve cins isimler* “Sözlükçesi” haline indirmek fikri kendini kabul ettirdi; bu yüzden, isimlerden bilebildiklerimizin çevirisini yaptık ya da açıkladık, anlayamadıklarımızın da çeviriyazımını verdik. Somut nesneler ve mineraller (20!), bitkiler ya da hayvanları belirten terimlerde özellikle güçlük çektik.

“Ayrıntıları hesaba katmanın şeylerin anlaşılmasına bir katkısı yoktur.” (*Cognoscere veritatem singularium contengentium non pertinet ad perfectionem intellectus*. Cajétan, *in IIa-IIae*, 60/4, *ad 2um*)

Giriş Yerine

1. Eski Mezopotamyalılara ait mitoloji külliyyatından bir derleme olan bu çalışmanın hazırlığı *Mésopotamie: l'écriture, la raison et les dieux* başlıklı kitapta az çok yapılmıştı. Yine aynı kitapta haberini verdiğimiz bu çalışma, S. N. Kramer ile bana genel anlamda (belki Asur bilimcilere, başkalarına ise kesinlikle) yararlı olacak gibi göründü.

Bir zamanlar denildiği gibi, ilk iki “Asur” mitinin, yani Tufan anlatısı (48) ve İştar’ın Ölümler Diyarı’na İnişi’nin (18) çiviyazısını ilk kez çözenler tarafından şaşkınlıkla keşfedilmesinin üzerinden bir asırdan çok zaman geçmiş. O zamandan bu yana uzmanlar üç dört kuşaktır, arkeologlar tarafından topraktan çıkartılıp çoklukla da hemen müzelerdeki çekmecelere gömülen yazılı tablet yığınları içinde başka mitler bulmak için kan ter içinde çalıştılar. Edebi değeri olan ya da olmayan başka birçok parça arasındaki kalıntıların bir araya getirmeye, bunları çözmeye, çevirmeye, ayıklamaya ve açıklamaya uğraştılar. Bu kitaptaki birkaç bin dize arasında bunlardan neredeyse elli tanesi bulunabilir ki bu da gerçekten övünülecek bir başarıdır!

Ne var ki bu noktaya varabilmek için şu yollardan geçildi: Un ufak olabilecek kil tabletler üzerinde kabarmış barbar işaretler bula-

macına anlaşılır bir devamlılık kazandırmak için her defasında büyük bir çaba, bilgelik, özen göstermek gerekti. Beklenen biçim değişimi gerçekleştiğinde de bunu yapanlar, kâh gönül rahatlığı içinde kâh yaptıklarından tatmin olmuş kâh bitap düşmüş halde dururlar, ancak belli ki daha yapacak çok şey olduğunun farkına varmamışlardır. Ağaçların, gerçek yaşam alanları olan ve kendilerini besleyip kıymetlendiren ormanı oluşturmaları gibi, elimizdeki malzemenin de filologların ve uzmanların değerlendirilmelerinin ardından kelimenin gerçek anlamıyla tarih araştırmasıyla taçlandırılması gerekiyordu. Çünkü mozağin her parçasını olabildiğince doğru yerine koymak ve hem daha geniş hem de olabildiğince eksiksiz bir tablonun renklerini ve şekillerini göstermek ancak böylelikle mümkün olabilirdi. Ham ve tekil halleriyle en kesin veriler, hacimleri ne olursa olsun tek başlarına ele alındıklarında, bunları üretenlerin düşüncesine ve yüreğine ulaşamadığınız takdirde pek bir değer taşımazlar. Bu verilerin art arda sıralanışlarında, “Eskiler’in” yaşamını, bakış açılarını ve yaşama biçimlerini; zamanın ve hayat şartlarının ideolojileri, zevkleri ve varoluşları üzerinde bıraktığı izi ortaya çıkarmak gerekir.

Asurbilimciler –birkaç istisna hariç– Antik Mezopotamya mitlerine ilişkin metinler üzerinde görülmedik biçimde çalışmış ve gayet olumlu sonuçlara da ulaşmış olmalarına rağmen, *bütün bu belgeleri bir araya getirmeyi şimdiye kadar hiç akıllarına getirmediler*. Oysa bu sayede, bu mitleri üretenlerin düşüncelerinin gelişimini, “mantığını”, bu metinlerde somutlaştırdıkları dünya görüşünü ve duyarlılığı daha iyi ortaya çıkartabilirlerdi. Arşiv belgelerini ortaya koyduktan sonra, Tarih’in gerçek nesnesini, yani bunları hayallerinde kuran, yazıya geçiren, okuyan, tekrar tekrar üzerinden geçen, en başta da yaşayan insanları unutmaya benziyor bu yapılan. Elinizde bulunan bu derleme kusursuz olmaktan ne kadar uzaksa da, her tür özgül ya da dolambaçlı motivasyondan (yayınlanan parçaların edebi değerinin ortaya çıkartılması, şu ya da bu derin bilgi gerektiren alanı, şu ya da bu karşılaştırmayı desteklemeyi vs...) daha en başından kendini kurtarmış olduğu için, tek tük dahi olsa Asurbilimcileri en azından ufuklarını ve sorunsallarını genişletmeye, daha büyük

bütünleri düşünmeye, *birer tarihçi olarak* yaptıkları çalışmayı basit filolojik çalışmadan daha ileri götürmeye iterse, vaktimizi boşuna harcamamış olacağız.

2. Sözünü ettiğimiz bilginlerin ellerinde özgün metinler olmadan; denetim yapmalarına olanak verecek, başlangıç noktası olacak Sümerce ya da Akkadca belgeler önlerinde olmadan fikir üretmeyi sevmediklerini, her tür çeviriden uzak durduklarını, mesleğin içinde olduğumuz için gayet iyi biliyoruz. Konuyu filolog olarak ele alırsak, İşaya'nın konuştuğu İbranice'nin ya da Aiskhylos'un Yunancasının başka herhangi bir dile aktarılması hep sorun olurken, –bizi ilgilendiren noktaları biraz sonra yeniden ele alacağım (§ 6)– Kitab-ı Mukaddes'teki peygamberler ya da Yunan tragedyası konusunda derin ve bütüncül bir görüşe sahip olmak istediğimiz her defasında, verilen çevirisinin yanı sıra her bir İbranice ya da Yunanca sözcüğün (hele hele meslek gereği bu metin zaten elimizin altındayken ya da belleğimizde bulunuyorken) bilgiç ve kurumlu biçimde doğrulanmasını, gözümüze sokulmasını beklemek gerekli midir? Kılı kırk yaran meslektaşlarımızın hoşuna gitmese de, buradaki amacımız, ele aldığımız Akkadca ya da Sümerce mitleri uzmanlara yaraşır şekilde yayımlamak değil, onların *tutarlı çevirilerini* sunmaktan ibaretti. Emin olun ki olağanüstü bir eleştirel çalışmaya dayanan bu çeviriler yapılırken kasten her türlü eleştirel araç bir kenara bırakıldı. Amacımız dilbilgisi, sözlükbilgisi, paleografi benzeri konularda uzmanca notlara yer vermeyen, dolayısıyla durmadan kesintiye uğramayan; üzerinde rahatça düşünülebilecek, aydınlatıcı bir dizi metin ortaya çıkarmaktı. Kaldı ki asgari bir zekâ çerçevesinde hazırlanıp sunulan bir çevirinin yararı, yapılabilecek yığınla yorumu gereksiz kılmak değil midir? Yeterince sağlam ve sınanmış kazanımlara sahip olmak yanında “yasaları” da ciddi biçimde yerleşmiş olan Asurbilim gibi olgunlaşmış bir disiplin, bütün bu anlaşılmasız sözlerin kavranması açısından yeterli teminatı zaten sunmaktadır. Bütün bu anlaşılması zor sözler, çevirmenden çevirmene sadece ayrıntı düzeyinde farklılık gösterir; bu da, her tarihçi kendi ışığını üzerine düşürmesine rağmen bir olayın tarihinin tözsel hakikatini korumasına benzer. Tarikatımızın masum saplantılarına teslim olsaydık elinizdeki kitabın hac-

mi fazla genişlemekle kalmayacak, kendi dışımızdaki herkesi de ya bunaltmış ya da iyice korkutmuş olacaktık. Oysa bizim öncelikle dikkate aldıklarımız bizden başkalarıydı; hatta öncelikle onlardı.

3. Uzağı göremeyen, sürü reflekslerine sahip kalabalığın doğrudan ilgi alanına giren konularla, yani insanlığın yakın geçmişi, bugünü ve geleceğiyle meraklarını sınırlamak istemeyip insanlığın en eskilere uzanan geçmişiyle ilgilenen; sadece dünyaya gelmekle bilincine varmadan edinmiş oldukları zengin mirasla yetinmeyip bu mirasın dökümünü yapmak ve babalarımızın, hatta dört beş bin yılı geride bırakan tarihimizin sisleri içinde seçebildiğimiz en eski atalarımızın bütün bunları nasıl biriktirdiğini anlamak isteyen bir avuç aydınlık ve açık zihinli insanı dikkate almak gerekiyordu. Bu saygıdeğer ataların Mezopotamya'nın eski sakinleri olduğu artık anlaşılmış bulunuyor.¹ Dördüncü binyıldan üçüncü binyıla geçerken, sadece bilinen en eski yüksek uygarlığı değil, yaşayabilen ilk yazı sistemini de yaratmışlardır. Bu sayede, geçmişi, hem Doğu'ya hem de Batı'ya (krş. özellikle VIII, § 15) açık bu alandaki coğrafi konumlarını, entelektüel ve teknik üstünlükleri sayesinde kültürlerinin en göz alıcı kazanımlarını yüzyıllar boyunca her yana nasıl yaydıklarını ayrıntılı ve kesin biçimde yeniden canlandırabiliyoruz. Yine bu yazı sistemi sayesinde, hoşumuza gitse de gitmese de kökenimiz olan şu "Hıristiyan uygarlığının" ilk ve özsel iki kaynağına (yani Kitab-ı Mukaddes'i kaleme alanlara olduğu kadar, daha da gerilerdeki eski Helen dünyasına ve sonra Helenistik dünyaya da) uzaktan uzağa esin kaynağı olmuşlardır. Dolayısıyla soyumuza ait en eski kimlik belgelerini, onların ülkesinde bulabiliriz. Tozlu, kargacık burgacık bu yazılardan önce, sonu gelmez ve gizli bir tarihöncesi dönemin belirsizliğinden, bulanıklığından, kesinlikten uzaklığından başka hiçbir şey bulamayız. Dünyaya böyle bakan biri için, en eski atalarımızın düşüncesinin en arkaik mırıldanmalarını, hâlâ sırlarla dolu bir evren karşısında şaşırıp keşdi kendilerine yönelttikleri en eski soruları ve yine bu sorulara, evrenin görünürdeki manasızlığından kurtarmak niyetiyle verdikleri ilk cevapları tek bir ciltte, bir arada bulabilmek hiç beklenmedik bir kazanç sayılır herhalde. Daha son-

¹ *Mésopotamie*, s. 5 vd ve başka yerlerde.

raları, başka yerde ve başka yollardan bizim için felsefe ve bilim halini alacak şeyin ilk taslaklarıdır bunlar.

4. Şarkiyatçılar, Kitab-ı Mukaddes uzmanları, antropologlar, uygarlık tarihçileri; din, ideoloji ve zihniyet tarihçileri, hatta edebiyat tarihçileri gibi meslekleri gereği insan ve insanın entelektüel gelişimiyle ilgilenenler de bu veri kütlesine kayıtsız kalamasalar gerek. Elimizde olanları övmeye ve burada neler keşfedebilecekleri konusunda iştahlarını kabartmaya gerek var mı? Bunu zaten biliyorlardır!

Ancak söz konusu profesyonellerle ilgili, üzerinde durmanın yararlı olacağını düşündüğüm bir nokta var. Bir süredir, kimi zaman yeni ve hatırı sayılır çalışmalar sonrasında, “mit” mefhumu ya belirsiz ya esnek ya da açıkça çarpıtılmış bir anlam kazandı (Ne yazık ki bu durumda olan başka “mefhumlar” da var.). Mitoloji ve onunla ilgili şeylerin yorumlanması beşeri bilimler alanında pek çok kişinin gözünde neredeyse evrensel bir merak konusu halini aldı: Artık herkes bir şeyler söylüyor, hatta fazla konuşuyor bu konuda; çoğunlukla yanlış şeyler söylüyor üstelik (VI,§ 10). Sonu gelmeyen bütün bu incelemelerin ya da tumturaklı çalışmaların malzemesi, bir tarafta, aşağı yukarı dünyanın her tarafında “ilkellerin” ağzından derlenmiş şifahi anlatılarla durmadan daha da zenginleşen geniş bir derlemeler yığını, diğer tarafta ise, yazılı gelenek olarak baktığımızda, bütün çocukluğumuzu beslemiş ve hâlâ da elimizin altında duran şatafatlı ve göz alıcı Yunan mitolojisidir. Mitoloji konusunda akıl yürütmek istediğimizde, ne kadar geniş olursa olsun, böyle bir platform gerçekten yeterli midir? Elimizdeki dosyayı ciddi anlamda zenginleştirebilecek her katkıyı hoş karşılamak gerekmez mi? Kadim Mezopotamya gibi arkaik, özgün ve doğurgan bir kültür bölgesinden kaynaklanan belgelerin tümünü, bir defada, ilgili dosyaya yerleştirmek söz konusu olduğunda bu tür katkılar daha da önem taşıyacaktır. G. S. Kirk’ün *Myth. Its Meaning and Functions in Ancient and Other Cultures* (1970) adlı kusursuz çalışmasına ayrı bir yer vermek gerekir; ne var ki mitoloji konusunda yetkili olduğu söylenen en kapsamlı ve su götürmez çalışmalarda bile bu eserin geçerli sayılabilecek biçimde sadece biriki kez anıldığını gördüm. Söz edildiğinde de hep ikinci elden ve bölük pörçük alıntılar

yapılmıştır. Kirk şu dezavantajdan kaçamıyor: Eğildiği konularda en iyi uzmanların görüşünü aldığı doğru; ancak sadece onlara bağlı kalıyor ve söz konusu uzmanlar da hep görüş birliğinde olmuyorlar. Tartışmalı konularda *ex proprio iudicio* karar veremiyor; kaldı ki, ne kadar önemli de olsalar¹ çok az sayıda mittten söz ediyor. Tüm bunlar hem girişiminin hem de kitabının göz alıcı değerine ne olursa olsun zarar vermektedir. Sadece mitlerin değil, zihnimizin ve elimizin bütün ürettiklerinin onları yaratıp kullananların *toplam* kültürüne sıkı sıkıya bağlı olduğunu hesaba katarsak, metnin, bu belgelerin kelimesi kelimesine anlamının, yani köken dillerinin dehasına, kaleme alanların değer ve tahayyül dünyalarına uygun ve apaçık anlamlarının (olabilecek en geniş belge yelpazesine sadece onlar sahip oldukları için –VI, § 9 vd.– başvuru mercii olan) bu dilin ve bu kültürün profesyonelleri tarafından oluşturulması ve bir anlamda güvence altına alınması, yapılabileceklerin en azı değil midir?

Bizim de burada yapmak istediğimiz bu işte.

5. Sümer dilinde kaleme alınmış mitleri keşfeden, onaran ve yorumlayan en saygın araştırmacı olduğundan şüphe duyulmayan S. N. Kramer daha 1944 yılından itibaren *Sumerian Mythology* adlı çalışmasında bu yönde çok yol almıştı zaten. Hem yeni keşfedilen parçalarla hem de elinizdeki kitaba dahil edilen yeni yorumlarla zenginleştirilmesi gerekse de –bu tür ilaveler, belki de başka hiçbir yerde olmadığı kadar *dies diem docet* [her gün yeni bir bilgi edinerek] yaşanan disiplinimiz açısından kuralıdır– 1961 yılında yeni basımı yapılan Kramer’in kitabı hâlâ otorite olmayı sürdürmektedir. Ancak biz daha ileri gidilebileceğini ve gidilmesi gerektiğini düşündük.

“Sümer mitolojisi” deyişinin ülkede edebiyat kadar litürji ve bilim için de münhasıran kullanıldığı dönem –niye öyle olduğu ilerde (II, § 6 vd.) daha iyi anlaşılacaktır– yerel uygarlığın üç bin yıla yayılan ama kesintiye uğramayan gelişiminin ilk aşaması, ilk üçte biri olduğuna göre, kendimizi “Sümer mitolojisiyle” yani Sümer dilinde yazılmış belgelerle sınırlandırmak niye? İşte tam da bu tür bir *kesintisizliği* vurgulamak gerektiğini düşündük. *Eski Mezopotamya*

¹ Adapa, Etana ve Gılgamış’tan parçaları da işin içine katıyor ki (V, § 14) daha ileride göreceğimiz gibi bunları mit saymak fazla cüretkârlık sayılmalıdır.

mitolojisini Sümer dilinde olduğu kadar Akkad dilinde de bilinen bütün belgeleriyle, “tarihsel” kapsamında bir bütün olarak önermek istememiz de bundandır.

Bütün bu mitolojiden bir seçki yapmak yerine, perişan haldeki parçalar¹ ve anlamı yeterince belirlenmemiş bölümler dışında, bugün itibarıyla elimizde bulunan ve üzerinde çalışılabilecek, *kesinlikle mitolojik içeriğe sahip edebi metinlerin hepsini*² yayımlamayı tercih ettik. Bu metinleri özetlemeyi, bu özetlere muhtelif uzunlukta alıntılar serpiştirmeyi değil, her birinin tam çevirisini vermeyi yeğledik; binlerce yıl önceki içerikleri muhafaza eden ve ne yazık ki çoğu harap durumda bulunan kilden yapılma tabletlerin anlamaya ve yeniden oluşturmaya izin verdiği ölçüde elbette... Dolayısıyla okur da burada her parçadan elimizde kalan metin yanında, onu yazarların ve kullananların düşüncelerini de (elbette ki tarihsel çalışmanın erişmemize izin verdiği kadarıyla) öğrenebilecektir. Sabır telkin etmek amacıyla şunu söyleyeyim; ileride (VI) adı geçen “edebi metinlerin” bu eski insanların mitolojik düşüncesinin bütününde nasıl bir yere sahip olduğunu açıklayacağım.

6. Akkadca belgelerin seçimi, hazırlanması ve Fransızcaya çevrilmesinin bütün sorumluluğu bana ait olsa da, Sümer dilinden İngilizceye çeviriler S. N. Kramer’in eseridir; ben İngilizce metinleri Fran-

¹ Örneğin Sümer dilinde G. A. Barton tarafından *Miscellaneous Babylonian Inscriptions* içinde yayımlanan arkaik mit (s.1 vd. ve levha 1-3 ve XXIV-XXVIII); I. Bernhardt ve S. N. Kramer tarafından *Sumerische literarische Texte aus Nippur*, II içinde yayımlanan no.4 (*Ningizzida ve Ninazimua*) ve no.79 (*Ninurta*); Akkad dilindeyse *Nabu'nun Övülmesi* konulu çivi yazılı parçalar (E. EBELING, *Parfümrezepte aus Assur*, levha 25); cehennem tanrılarını konu alan bir mit (C. J. Gadd-S.N.Kramer, *Ur Excavations, Texts*, VI/2, no.395). *Ea* ile *Enlil* çevresinde dönen başka bir tane (*ibid.* no 396; *ibid.* no.398, buna *Marduk* ve *Uraš* da dahil olur...) ve W. H. Ph.Römer tarafından incelenen çok eksik bir belge, *Journal of the American Oriental Society*, 86, 1966. R.Borger kısmen şüpheli olan başka birkaç belgeden daha söz eder: *Handbuch der Keilschriftliteratur*, III, s. 60, § 63. Bkz. s.734, n.1.

² Yeri geldiğinde (29-38 ve 41, 43) doğrulayacağımız birkaç kuraldışı örnek bir kenara bırakılırsa, *bağımsız edebi eserler* söz konusudur. Edebiyat alanında (mitolojik edebiyat da dahil : XIV, § 20; ve krş. XVI, § 4 vd.) hatta ilahiler ve çeşitli dua ve ritüel usullerinde daha da sık olmak üzere, aşağı yukarı her yerde mitik anlatılara ya da yapılarla (33) az çok açık göndermede ya da atıfta bulunulur ama söz konusu yapılar ya da anlatılar konusunda daha fazla bir şey de bilmiyoruz zaten. Bütün bu anlatı ve yapıların derlemesini oluşturmak son derece yararlı olacaktır; çetin, önemli, her şeyden önce de eleştirel bir çalışma olacaktır bu elbette. Burada o tür bir işe kalkışma olanağımız yok.

sızcaya çevirmekten başka bir şey yapmadım. Birkaç yıl önce yine S.N.Kramer'in eseri olan *Kutsal Düğün* adlı kitabı çevirdiğimde de aynı şekilde çalışmıştım. Çeviri ilkelerimi okura aktarmak amacıyla *Kutsal Düğün*'ün önsözünde (s. 15 vd.) söylediklerimi kelimesi kelimesine tekrarlamama izin verin: “Kanımca en hassas sorun (Bu açıklamayı yapmamın nedeni de bu zaten.) S. N. Kramer'in şahsen Sümerceden İngilizceye çevirdiği, hemen hemen hepsi de “şiirsel” olan sayısız alıntıyı olabildiğince akıcı ve hafif ama kaynağa da elden geldiğince sadık kalarak, iyi bir Fransızcaya aktarmaktı. Yaptığım çeviriyi özgün metinle karşılaştırıp denetlemem elbette ki en temel dürüstlük gereği, zorlu bölümleri ya bizzat yazarla ya da kendini kanıtlamış, tercihen Fransızca bilen, bir Sümerbilimciyle tartışmak da yine dürüstlük gereği. Bir önermenin ya da bir parçanın anlamının uzmanlar arasında farklı, hatta çelişkili yorumlara (Ki bu da görünür durumdadır!) konu olduğu kuraldışı durumlar (ve maalesef hiç de ender bir durum değildir) bir kenara bırakıldığında, Sümer dili gerçekliği yansıtmaya, şeyleri ve şeylerin karşılıklı ilişkilerini kavrama tarzı açısından bildiğimiz dillerden o kadar farklıdır ki en tartışılmaz ve en alelade Sümerce metni bile kelimesi kelimesine, her ince anlam farkını vererek çevirmek uygulamada *olanaksızdır*. Aynı zorluk Akkadcada da var; ama o kadar ciddi bir sorun değil. Öte yandan her iyi çevirmenin ödevi olduğu gibi, özgün içeriği (Hele “şiirsel” bir içerik söz konusu olduğunda daha da önemlidir bu.) kendi diline “oturtmayı” denemek, böyle durumlarda en ufak bir lirik cevherden yoksun, yani özsel boyutu sakatlanmış, iç içe ve bunaltıcı yardımcı cümleler, biçimsiz ürünler çıkartacaktır ortaya. Aslında, çevirmek mümkün değildir, özgün metni model ve kılavuz sayarak (Zaten vazgeçilmez bir koşuldur bu.) *aktarmak* gerekir: Yani benzeşime dayalı bir sağlıklı bilgi öğretisini uygulamaya koymak ve çağdaş okurun zihninde, Sümerce ya da Akkadca metnin muhataplarının zihninde yarattığı etkiye (tarihçi hissimizle uyandırması gerektiğini düşündüğümüz) en yakın etkiyi uyandırabilecek kelime ve deyişi Fransızcada aramak gerekir. Tarihsel bilgi ve “kanaatler” söz konusu olduğunda ne yazık ki bu arayış her zaman kesinlikle neticelenmez (Hatta zaman zaman mümkün

bile olmayabilir.). Gel gelelim bu durumu kabullenmek gerekiyordu, aksi takdirde en iyi niyetli okurun cesaretini kırabilir hatta istismar edebilirdik. Kararım ve tercihlerimden ötürü beni sadece huysuz filologların (Ne yazık ki var böyleleri!) suçlayacağını düşünüyorum. Aynı huysuzlar Fransızcada kaçınamayacağımız bazı sözcükleri çeviriye eklediğimi, bunu da, sayısız ve insanı bezdirecek parantezler koyarak her defasında vurgulamadığımı, önerme ya da dizelerin zaten bilmediğimiz sırasını bazen değiştirdiğimi, bir söylemin devamını anlamak ve “hissetmek” (hele ki lirik bir söylem söz konusu ise) için gerek duyduğumuz ince ayırımları ve sözcükleri ilave ettiğimi, bağlam gereği ve tekrarlardan nefret ettiğimiz için aynı sözcüğü başka başka sözcüklerle karşıladığımı söyleyip buna hayret edebilirler.”

İlkelerim değişmedi; böylece okuru da uyarmış oluyorum. Okurun kendisi konunun uzmanıysa, özgün metni ve içeriğini belirli bir biçimde anlamamla başlayıp aktarma biçimime varan yolu, biraz düşünerek kolayca bulabilecektir. Önerdiğim metin zaten olanaksız olan kelimesi kelimesine çevirinin yılmaz savunucularının hoşuna gidecek bir çeviri olmaktan elbette uzaktır.

7. Çevirisini verdiğim belgeleri değerlendirmesi amacıyla okura, doğru bir sırayla sunmadan önce, bu belgeleri ortaya çıkaran ve besleyen o benzersiz kadim uygarlığın sistemini ve sorunsalını birkaç sayfayla kendisine tanıtmamın yararlı olacağını düşündüm. Her şey hem açık hem de inandırıcı olsun diye, dürüstçe söyleyeyim ki, iyiden iyiye tekil *mitolojik* bir düşünce ve bakış açısının tanığı olarak bu belgelerin taşıdıkları anlam ve değer öncelikle belirlemeye ve tanımlamaya çalıştığım şey oldu. S. N. Kramer’in okuduğu¹ ve benimle tamamiyle aynı görüşte olmadığı yerler bulunmasına rağmen onayladığı giriş niteliğindeki bu sayfaların da sunduğum çevirilere eşlik eden açıklama, yorum ve görüşlerin de bütün sorumluluğu bana aittir. Sümer dilindeki mitler konusunda yaşlı dostumun kullanımına açtığı filolojik, eleştirel ve tarihsel notları ve uyarıları pek çok kez dikkate aldım, ama hepsini kabul etmedim; kendisi de bunu anlayışla karşıladı: Kendileriyle aynı düşüncede olmayanlar

¹ S. N. Kramer 1990 yılı Aralık ayında doksan üç yaşında, son anına kadar çalışarak aramızdan ayrıldı.

karşısında hiç de şaşırmayan o ender bilginlerdendi. 1956-1957 yılında *Tarih Sümerde Başlar* ile başlayan çalışma arkadaşlığımızın pekişerek devam etmesinin nedeni budur. Elinizdeki kitap uzun bir dostluğun ürünüdür.

Bu kitabın elyazması halinden basılı hale gelinceye kadar süren yorucu hazırlık çalışması sırasında Kramer beni, burada kendilerine teşekkür etmekten zevk aldığım bana çok yardımı dokunan bazı kişilerle tanıştırdı:

Pierre Nora kitabı –cüssesine rağmen– saygın dizisinde yayımlamak üzere hemen kabul etti; Pierre Nora ve Marcel Gauchet çalışmamın başından sonuna kadar bana samimi ve zekice yardımlarda bulundular; bana hep cesaret ve tavsiye verdiler.

Bütün uzmanların günümüzde en iyi Sümerbilimci olduğunda görüş birliğine vardığı A. Cavigneaux yaptığım çevirileri gözden geçirdi; yaptığı uyarıları kabul etmeden önce pek çok nokta üzerinde kendisiyle tartışabildim.

Eserin tamamlanıp açık seçik ve zevk verecek bir biçime kavuşması ise Louis ve Nicole Évrard'ın sabır, nezaket ve “mesleki bilgileri” sayesinde.

Burada hepsine en içten duygularıyla teşekkür ediyorum; okurlarımın da, en azından bu konuda, beni kayıtsız şartsız destekleyeceklerinden eminim.

Meslekten olmayan okurları bu kadar tikel bir alanla tanıştırmak gerektiğinde âdet olduğu üzere çok genel nitelikli birkaç noktaya dikkat çekmem gerekiyor; böylece fazla şaşırmayacak ya da yabancılik çekmeyeceklerdir.

J. Bottéro

Tarih Çizelgesi

Burada ve bu kitapta verilen bütün kronolojik veriler, milattan önceki döneme ait olduğundan, “eksi” işaretli olarak anlaşılmalıdır. XV. yüzyıldan önceki tarihler kesin olmaktan bir ölçüde uzaktır ve ne kadar eskiye gidilirse bu pay o kadar büyüktür. (Bottéro’nun notu)

TARİHÖNCESİ

*Altıncı binyıldan
itibaren*

Bizi ilgilendiren alan kuzeyden güneye doğru yavaş yavaş ortaya çıkar, Dicle ile Fırat arasındaki büyük vadi biçimlenir. Kuzey ve doğudaki dağ eteklerinden gelen meçhul etnilerle dolar; büyük Suriye-Arap Çölü’nün kuzeyinden gelmiş Samilere de mesken olur.

*(En geç) Altıncı
binyılda*

Sümerlerin (muhtemelen güneydoğudan) gelmelerinin ardından, karşılıklı mübadele ve nüfuz etmelerle ilerleyerek Mezopotamya uygarlığını oluşturan bir ozmos süreci başlar; bu uygarlık, önceleri şu ya da bu ölçüde özerk ilkel köylerin bir araya gelmesiyle hızla kent düzenine geçer.

TARİH ÇAĞI

3200'e doğru	Yazının "ilk" icadı.	<i>Hanedanlar-öncesi dönem</i>
2900-2330	Bağımsız kent-devletleri. <i>İlk Ur hanedanı. Lagaş hanedanı.</i>	
2330-2100	İlk Sami İmparatorluğu'nun Büyük Sargon tarafından kurulması: <i>Akkad hanedanı.</i> Guti İstilasası ve "anarşi" zamanı. <i>Eski Akkad dönemi.</i>	<i>Akkad hanedanı.</i>
2100-2000	Ur Krallığı: <i>Üçüncü Ur hanedanı (ya da Ur III)</i>	
2000-1750	Samî Amurruların ilk gelişleri. Rakip krallıklar. <i>İsin hanedanı, Larsa hanedanı, Eşnunna hanedanı, Mari hanedanı...</i>	
	Asur'un ilk hükümdarları.	<i>Eski Asur dönemi.</i>
	<i>İlk Babil hanedanı (Babil I),</i> 1894'ten itibaren.	<i>Eski Babil dönemi.</i>
1750-1600	Babil egemenliği. Hammurabi (1792-1750) bütün ülkeyi tek bir krallık olarak Babil hanedanı etrafında toplar; ardından gelen beş hükümdar bu birliği sürdürür.	
1600-1100.	Kassitler ülkeyi istila eder ve hâkim olur; böylece ülke siyasi açıdan akamet içine düşer ama aynı anda güçlü bir kültürel gelişme de yaşanır.	<i>Orta Babil dönemi.</i>
	Yaklaşık 1300 yılından itibaren başkent Asur çevresindeki Asur ülkesi bağımsızlık kazanır ve önemini dışavurur.	<i>Orta Asur dönemi.</i>

- 1100-1000. Arami Samilerin ilk sızma hareketleri.
1100 tarihine doğru Babil yenilenir: *İkinci İsin hanedanı*.
Daha sonra Asur ile Babil arasında egemenlik mücadelesi yaşanır. Babil siyaset alanında Asur'un egemenliğine girdiğinde bile kültür alanında hep ağır basacaktır.
- 1000-609. Önce Asur, sonra Kalah, daha sonra da Ninova çevresinde Asur ülkesi önemini korur. *Sargonlar* (Esarhaddon, Assurbanipal) *Yeni Asur dönemi*.
- 609-539. Babil 609 yılında Asur'a hâkim olur ve ülkenin dizginlerini ele geçirir: *Kaldeliler hanedanı*. Aramileşme devam eder. *Yeni Babil dönemi*.
- 539-330. 539 yılında Babil Ahemeni Keyhüsrev tarafından yenilgiye uğratılır ve Mezopotamya Pers İmparatorluğu'na katılır. Aramlaşma yoğunlaşır.
- 330-130. İskender 330 yılında Persleri yenerek yerlerini alır ve bütün Yakındoğu'yu Hellen kültür dünyasına katar. Ardında gelen Selevkoslar Mezopotamya'yı hiç bırakmazlar. *Selevkos dönemi*.
- 130-... Mezopotamya 129 yılında Partların hâkimiyetine girer, *Arsaklılar hanedanı* başlar. Ülke sadece özerkliğini kaybetmekle kalmaz, siyasal ve kültürel anlamını da yitirir. Başka bir çağ başlamış olur... *Arsaklılar dönemi*.

Çeviriyazı, Çeviri, Referans ve Kısaltma Kuralları

1. Çeviriyazımlar

a. Kutsal olan ya da olmayan kişi ve yerlerin *özel isimleri* büyük harfle başladıkları gibi, genelde alışıldık çeviriyazımlarıyla ve dik Latin harfleriyle verilmişlerdir (Gudea; Sargon; Ninova; Ekur...). Ancak şu ya da bu nedenle yazımları ya da bileşimlerini vurgulamayı yararlı bulduğumda (Aşu-şu-namir; Bad-tibira, E.engura...) bu kuralı uygulamadım.

Tanrıların isimleri söz konusu olduğunda da aynı şekilde davrandım ve her yerde italik kullandım (*Utu; Şamaş; Nin.hursag...*); elbette ki bağlamın kendisi italik olduğunda böyle yapmadım.

b. Cins isimler. Bazı cins isimleri, Sümerceden de Akkadcadan da yeterince kesin çevirmek olanağı bulunmadığından bunları pek çok kez oldukları gibi bırakmam gerekti.

Sümerce sözcüklerin çeviriyazımları normal, dik harflerle (Maddi anlamda okunamadıkları ya da sadece pikto-grafik ya da ideo-grafik değerleriyle ele alındıklarında büyük harf kullanıldı; saf ses değerleri açısından ele alındıklarında ise italik kullanıldı: Bkz. s.520 vd) ama ayrı öğeler, çiviyazısında kullanıldığı gibi, noktalarla ayrılmış olarak

verildi (en; magur; uzu.mú.a; DIL.GÁN gibi). Akkadca sözcükler italik yazıldı, aynı yazı temelinde hecelere ayrılmaları da birleştirme çizgileriyle belirtildi (*râbişu; Bêlet-kala-ili...*).

c. Kullandığımız ünlüler ve ünsüzler iki dilde de sıradan değerlerini korur. Ancak Akkadca sözcüklerdeki şapka bu ünlünün uzun okunması gerektiğini belirtir: *mûtu* (Bunun muttu sözcüğünden ayrılması gerekir. Bkz. s.520).

d. Fonetik işaretler: Vurgular ve özellikle bazı hecelere atfedilen (e; şâ; u4 : unux gibi) sayısal indeksler başta olmak üzere kullanılan bütün indeksler telaffuzu hiç etkilemezler: Yerel yazı sisteminde (Bkz. *Mésopotamie*, s.122, n.1) ve Asurbilimciler arasında görüş birliğine varılmış uzlaşımlar uyarınca, çiviyazısı işaretlerine ve dahası, eşsesli olmakla birlikte farklı olan Sümerce sözcüklere göndermede bulunurlar (Bkz. *ibid.*, s.91 ve s.117).

e. Çözölemeyen bir sözcük ya da bölüm ... ile belirtilmiştir.

2. Çeviriler

a. Burada Sümerce, Akkadca ya da Yunancadan tamamı çevrilmiş bütün metinler (ayrıca, özgün dilde kesin karşılığı olmamakla birlikte anlaşılmasına yarayacağına ya da dilimizin ruhuna ve söylemimizin yasalarına uygun düştüğüne inandığım için parantez içinde verdiğim kendi eklemelerim) de tıpkı mitlerin ve diğer kadim eserlerin başlıkları gibi (örneğin *Sud'un Evlenmesi; Gilgamiş Destanı*) italikle verilmiştir.

Bunları, çevirimi hazırlarken ya da önce ve sonra, çevirim ham haldeyken (en başta da eksikleri vurgulamak ve elden geldiğince gidermek için) eklediğim notlardan, yorumlamalar ya da açıklamalardan ayıran yan şudur: Hepsi de Latin harfleriyle ve büyük yazılmıştır.

b. Sayfa 111'de bildirdiğim gibi, mitlerin çevirilerinin kenarına altbaşlıklar koydum (Bunlar da Latin harfleriyledir.); bu altbaşlıkların amacı mitlerin nasıl eklemelendiklerini açıklamak ve mitlerin birbirlerine bağlanışlarının ve mantıklarının daha iyi kavranmasını sağlamaktır.

c. Yine s.111’de teslim ettiğim gibi, şiirlerin gerçek ölçü ve kıtalar dağılımına, müstensihler tarafından açıkça belirtildiği pek ender durumlar dışında bağlı kalamadım.

d. Müstensihin gözünden kaçan bir noktayı ya da kaynaktaki üsluba özgü bir deyişin etkisini düzeltmek için, pek ender olarak, dizelerin sırasını değiştirmek zorunda kaldım (Numaralandırılmalarındaki anormallikten hemen anlaşılır bu zaten: 29,31,30 ve 32, s.557 vd buna örnektir.), bunun dışında tabletlerdeki, sütunların ve dizelerin asıl sırasını takip ettim. Daha önce belirlenen kurallar uyarınca ilk iki tanesini sol taraftaki boşlukta Roma rakamıyla belirttim: 3 c; dizeleri belirtmek için Arap rakamlarını kullandım, genelde bu rakamlar da beşer beşer ilerledi (1, 5, 10, 15, vb.). Metinde boşluk olduğunda ve dolayısıyla numaralandırma görece hale geldiğinde bu rakamlara (5’, 15’ gibi) bir de kesme işareti koyduk: örneğin 9’da I. tabletin V. sütunundan itibaren böyledir.

e. Bazı yerlerde, yine sayfa kenarında, *toties quoties* (her defasında) bir notla belirtilecek parantez içinde başka rakamlara rastlanacaktır: örneğin 11’de I/II : 37’den itibaren Güçler için ya da 50’de VI, 123’ten itibaren Marduk’un adları için olduğu gibi.

f. Özellikle daha yakın tarihli elyazmalarında müstensihlerin keyiflerine göre iç içe soktukları dizelerin (ya da çevirilerinin) bazen ölçüsüz olabilen uzunluklarından ve kitabın hacmiyle ilgili gerekliliklerden ötürü dizeleri bölmek zorunda kaldım ama gene de söz verdiğim gibi (s.111) ritimlerine olabildiğince bağlı kalmaya çalıştım.

g. Köşeli parantezler [] elyazmalarımızdaki kayıp sözcükleri ya da bölümleri kapsamaktadır (Bunlar birkaç dizeye yayılmış da olabilirler.). Kayıp sözcük ya da bölümler muhafaza edilen ikinci nüshalar sayesinde, aynı eserde ya da başka yerde tamamlanabildiğinde, çevirisi yapılan metnin kendisi gibi bu parçalar da italikle verilmiştir; yok eğer sadece genel bir anlam oluşturulabilmişse bu durumda Latin harfleri kullanılmıştır.

Parantezleri nasıl kullandığımı yukarıda (2 a ve e) açıkladım.

Elimizdeki belgelerin çoklukla içler acısı olan durumu ve kullandığımız diller arasındaki farklar hesaba katıldığında, aslında bu

parantezlerin ve köşeli parantezlerin sayısını çoğaltmam gerekirdi; şurada burada unuttuklarım da mutlaka olmuştur zaten. Bu konuda bana sitem edecek olanlar, bu can sıkıcı fazlalıklara çokça düşkün ve kurallara sıkı sıkıya bağlı olan filologlardır.

b. Müstensihin dalgınlığına gelip de bir işaret, bir sözcük ya da bölüm unutulduğunda, buraları çeviride açılı ayraç içinde <...> verdik. Buna karşılık müstensihin yazdıkları gereksiz yere tekrarlanmışsa (Meslek erbabı arasında “dittografi” denir buna.) ya da daha ender olmakla birlikte yine de karşılaşılabildiği gibi, söyledikleri fuzuliyse, buraları iki küçük çengelli parantez {...} arasına aldık. Bunlar gerek Asurbilimde gerekse başka çalışmalarda âdettendir.

i. Okunulan, yeniden tamamlanan ya da çevirilen parçadan emin olunmadığında soru işareti (?) konuldu. Ünlem ise metinde yapılan bir düzeltiyi ya da özel bir anlamın kastedildiğini belirtmektedir.

3. Alıntılar, referanslar ve çeşitli işaretler

a. Elinizdeki kitabın Roma rakamlarıyla belirtilen bütün bölümleri her biri bir Arap rakamıyla belirtilen farklı uzunlukta paragraflara ayrılmıştır. Dolayısıyla ben de kısaca iki rakamı birlikte vererek şu ya da bu bölüme göndermede bulunacağım: XIV, § 18 gibi. Çok daha ender olmakla birlikte ilgili sayfayı belirtmekle yetindiğim de oldu.

b. Burada çevirisi sunulan elli bir miti koyu Arap rakamlarıyla numaraladım; bunların çeşitli versiyonlarının ya da gözden geçirilmiş nüshalarının parçalarını gene koyu Arap rakamlarıyla numaraladım. Örneğin 5 : 15, elinizdeki derlemenin beşinci miti olan *Enki ve Ninhursag* mitinin 15. satırını belirtir; 45, h : 3 vd ise burada s.638 da çevirisini verdiğimiz *Yüce Bilge*’nin 45 numaralı Yeni Babilce parçasının 3. satırını ve devamını belirtir.

Mitlerin rakamı ile başlığını bir arada kullandığım da oldu ve bunu yaparken aralarına bir taksim işareti de yerleştirdim: *Nimurta ve Taşlar*/20.

c. Asurbilimcilerin gelenek ve göreneklerine bağlı kalarak, büyük büyük Roma rakamlarını bir eser birden çok *tablette* yer aldığına

tabletleri numaralandırmakta kullandım; tabletin üstünde birden çok sütun olduğunda ise, *sütunları* numaralandırırken küçük büyük rakamları kullandım ama öncekilerle aralarına bir taksim işareti koydum. Kendilerinden önce gelenlerden “:” işaretiyle ayrılan *satırların* ya da *dizelerin* numaraları ise hep italikle verildiler (bakınız 2 d); ilgili dizenin sadece birinci ya da ikinci bölümünü vurgulamam gerektiğinde ise peşinden *a* ve *b* yazdım. Dolayısıyla *Atrahasis* (ya da *Yüce Bilge* ya da 45), III/v : 44 *b* şöyle okunmalı: *Atrahasis* mitinin III. tabletinin beşinci sütununun 44. dizesinin ikinci yarısı.

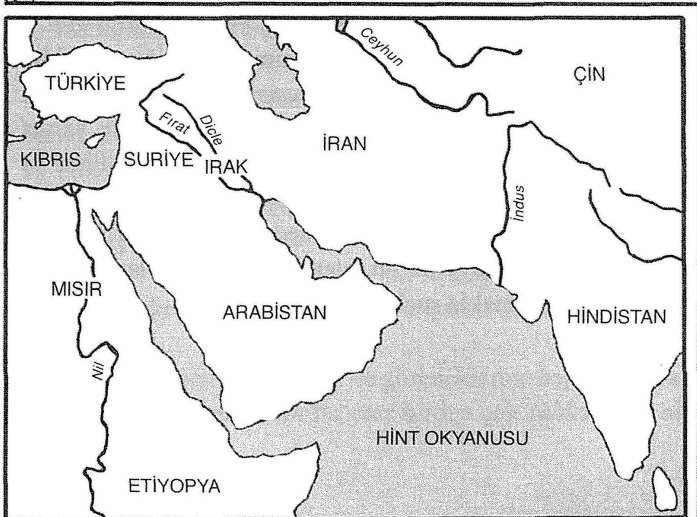
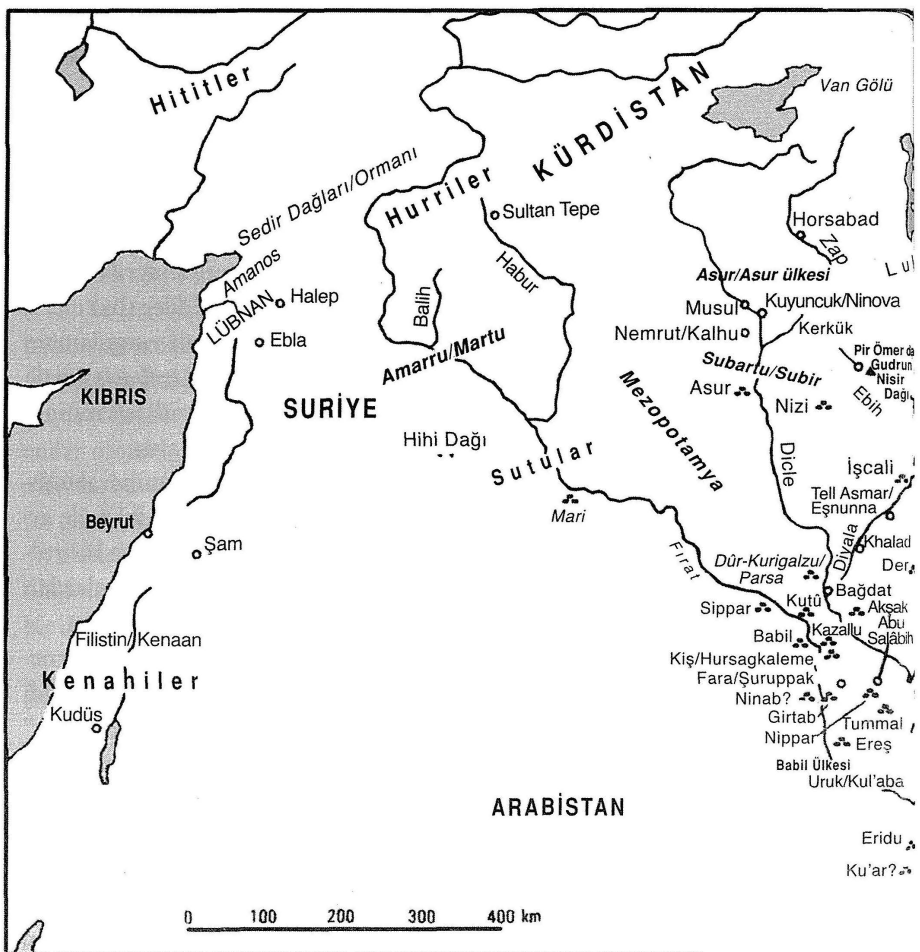
d. Bütün bu göndermelerde de metnin kendisinin numaralandırılmasında da tabletin önyüzü (bu bilgi yararlı olacağında) *f*. ile arkayüzü ise *r*. ya da *rev.* ile gösterilmiş; yan kenarlar ise bazen belirtilmiş ve “*tr.*” ile gösterilmiştir. Alıntı yapıldığında bu kısaltmalardan önce “:” gelir ki ya *satırları* ya da *dizeleri* belirtir.

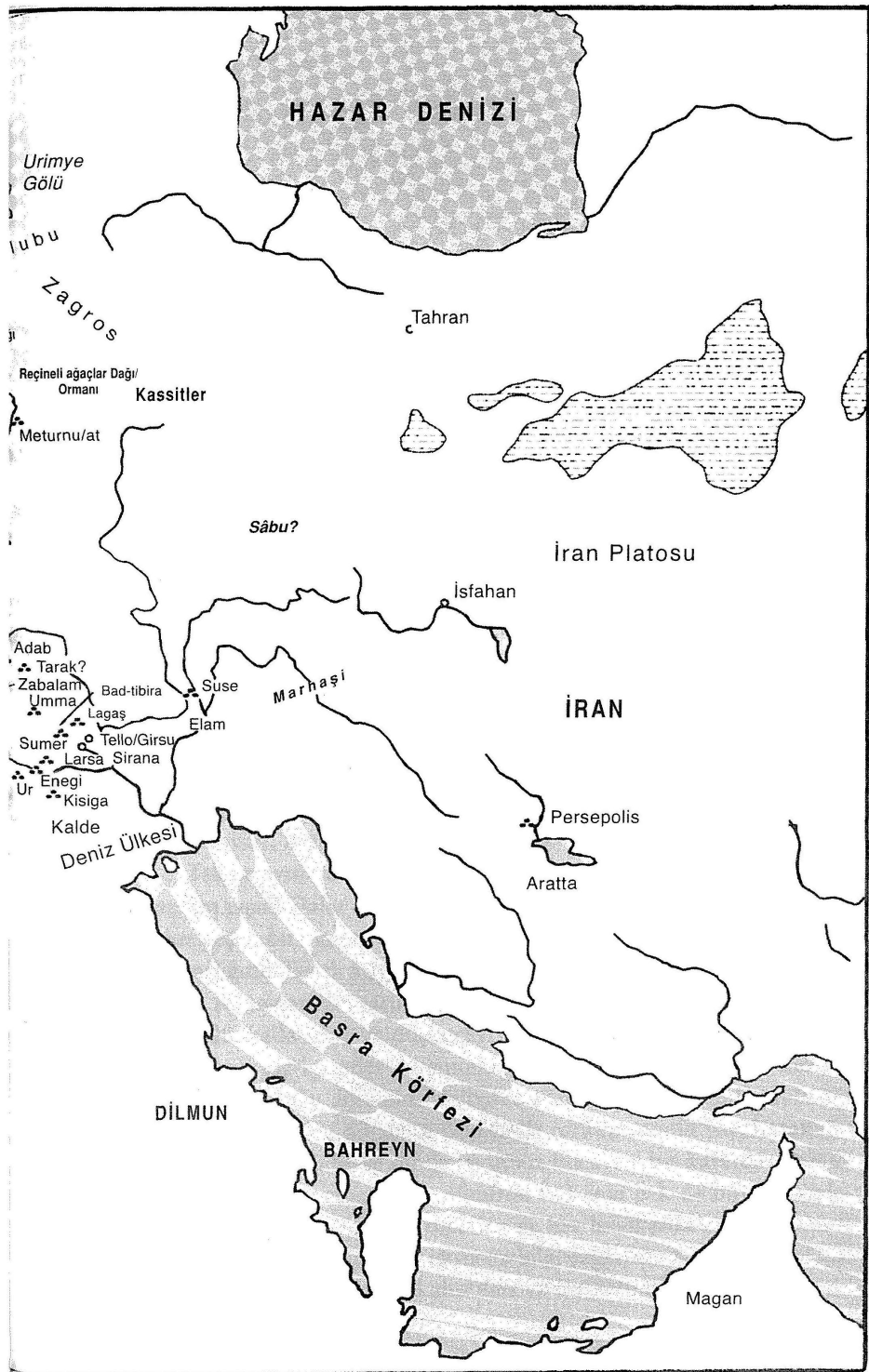
e. İki rakam arasına çift ayırma çizgisi // konulduğunda (örneğin 213 vd. // 226 vd.) ilgili iki dizenin ya da dize öbeğinin maddi özdeşliği ya da paralellliği vurgulanmış olur. Kendisinden önce “ve” gelir de sadece bir rakamdan önce gelirse // “paralel” anlamı taşır. Dolayısıyla “23 ve //” ifadesiyle kast edilen, dize 23 ve aynı eserde bu dizeyle maddi açıdan özdeş olanlardır.

f. Şimdiye kadar (yukarıda 3 *b* ve *c* maddelerinde) belirtilen kullanımlar dışında iki sözcük arasına konulan tek taksim işareti “/”, aynı nesne ya da aynı kişiyle ilgili olarak ilkinin Sümerce, ikincisinin Akkadca olduğunu ifade eder. Örneğin *Utu/Şamaş*; *Enki/Ea* gibi... Ancak bazen özdeşliği belirtmek için = işaretini kullandığım da oldu.

g. *-it.* (*item*: “aynısı”); *ib* ya da *ibid.* (*ageem*: “aynı yerde”), *loc. cit.* ya da *op.cit.* (*loco citato/opere citato*: “olduğu, anılan yerde/ anılan eserde”) hemen önce anılmış ya da söz edilmiş bir bölüme ya da bir esere göndermede bulunmak için kullanıldı.

Bu cebiri andıran, can sıkıcı işaretlemeden ötürü özür dilerim. Ancak bunları kullanmasaydım, bu sefer de sabırlı okurlarımda ayrıca bir şaşkınlık yaratmakla suçlanacaktım.

II

Melez Bir Uygarlık

1. Burada bir araya getirilen belgelerle ilgili ilk sorun, dil sorunudur. Dilbilimsel açıdan birbiriyle uyumsuz iki dilde yazılmıştır; bir bölümü Sümerce diğer bölümü Akkadcadır. Hatta bazıları o zamanlar Sümerceden Akkadcaya, çok daha nadir olarak da tersine çevrilmiştir; ileride bu konuda pek çok örnek çıkacak karşımıza.

Tek ve aynı kültür sisteminin bağrında böyle iki kutup olması ne anlam taşır? Daha işin başında, basit bir biçim sorunu olmanın ötesine geçen bu olguyu hesaba katmak gerekir. Çünkü Mezopotamya uygarlığının kendi kaynakları, dolayısıyla mitolojisi söz konusudur.

2. Bu uygarlığın tarihini, ancak 3000 yılı dolaylarından itibaren, yani dünyada sözü ve düşüncüyü maddeleştirip sabit kılmayı sağlayabilecek bir işaretler sisteminin (bildiğimiz kadarıyla) ilk kez bu ülkede doğduğu dönemden itibaren sözcüğün gerçek anlamıyla öğrenebiliyoruz. Bu dönemin öncesinde tarihöncesinin yarı karanlığı, daha da öncesinde ise dipsiz ve uçsuz bucaksız bir karanlık uzanır: Tarihöncesi döneme ilişkin elimizde bol ama pek de bir şey söylemeyen, çoğu kez muğlak olabilen ve her halükârda beşeri herhangi bir olgu hakkında bize eksiksiz bilgi sağlayamayacak arkeolojik kalıntılar bulunuyor. Bu kalıntıları ve bu kalıntıların –özellikle de

tarihsel çağlara girişten önceki son binyıllarla ilgili olarak– tanıklık ettikleri tedrici ilerlemeleri, bu topraklara yerleşmiş (ne zamandan beri orada oldukları bilinmeyen, kim olduklarını tespit edemediğimiz) bir, hatta birçok halka atfetmek için yeterli sebebe sahibiz. Hint Avrupalılar öncesi ve Keltler öncesi yer özel isimlerinin katmanlı yapısı topraklarımızın unutulmuş çok eski konuklarını anımsatan son kalıntılardır. Aynı şekilde, Mezopotamya’nın nice asırlar önce belleklerden silinmiş çok eski sakinlerini görmemizi sağlayan da bir avuç sözcüktür ve bunların başında, Sümerceye ve Samiceye indirgenemeyecek yer adları gelir. Bölgedeki görkemli kültürel bütünün kurulmasına her birinin kendince katkıda bulunduğu kesindir. Ama nasıl? Ne ölçüde? Hangi koşullarda? Tanrı bilir!

3. Bu toprakları örten tarih perdesi aralandığında, yani dördüncü bin ile üçüncü binyıl dönemecinde durum bizim için artık umutsuz değildir. Bu çağda söz konusu topraklarda birbirine indirgenemeyecek en az iki ayrı etni olduğunu (Bu ayrılığın hangi anlama geldiğini ileride ele alacağız...) kabul etmek için yeterli temele sahibiz: Bir yanda binlerce yıl kat edip günümüzde bile varlığını sürdüren Samilerin en kadim dalının temsilcileri; öte yanda, Sümerler adını verdiğimiz tümüyle tecrit olmuş bir halk.

Bu denli kesin tarzda var oldukları sonucuna ulaşmamızı sağlayan bilgiler, ülke tarihini üçüncü binyılın ilk üçte ikisinde başlatan en eski yazılı belgelerden elde edilmiştir. Ne buluyoruz bu yazılı belgelerde? Yukarıda söz ettiğimiz iki dilin yaygın kullanımını görüyoruz: Bilinen başka hiçbir dilbilimsel kola bağlanamayan Sümerce; bir de, daha sonraları o bölgede “Akkadca” adı verilecek olan bir Sami lehçesi; aynı şekilde buranın eski Sami sakinlerine de “Akkadlar” denilecektir.

Bu adlandırmalar elimizdeki başka bir veriye de uyuyor: Mezopotamya uygarlığının doğduğu çerçeve yani Aşağı Mezopotamya (aşağı yukarı Bağdat ile deniz arası) eskiden iki siyasal bölgeye ayrılmıştı: Basra Körfezi’nin kıyısındaki en güney bölgeye “Sümer ülkesi” deniliyordu (Yukarıda kullandığımız “Sümerce” tabiri buradan gelir.), öteki bölgeye “Akkade ülkesi” ya da “Akkad ülkesi” deniliyordu ki bu toprakların ilk (?) Sami sakinlerinin ve konuştukları dilin adı da buradan gelmektedir.

O çağla ilgili elimizde bulunan idari arşivler Sümerce özel isim sahibi birey sayısının “Sümer ülkesinde” kesinlikle çoğunlukta olduğunu, buna karşılık “Akkad ülkesinde” Akkadca kişi isimlerinin baskın olduğunu göstermektedir.

Bunlara dayanarak ve kendi başına her dilin, tikelleşmiş bir toplulukça taşınan özgün bir kültürün ifadesi olduğu hesaba katıldığında, (ne zamandan itibaren olduğu belirlenemeyecek olmakla birlikte) kuşkusuz üçüncü binyıla denk gelen bir zamanda Aşağı Mezopotamya’nın, önceleri bağımsız olan ve kendi kültürlerini taşıyan başlıca iki heterojen etnik öbek tarafından iskân edilmiş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Aşağı Mezopotamya’nın kuzeyi Sami çoğunluğa sahip bir nüfusu barındırıyordu ve Samilerin egemenliğindeydi. Bildiğimiz kadarıyla, Samilerin en eski ve kalıcı yaşama ve yayılma merkezlerinden biri büyük Suriye-Arap Çölü’nün kuzey parçası olduğuna göre bunda bizce şaşılacak bir yan bulunmamaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Samilerin ataları buralarda küçükbaş hayvancılık yaparak geçiniyor, göçebe bir yaşam sürdürüyorlardı; öyle ki yüzyıllar boyunca ve ele aldığımız çağın çok daha sonrasında da, başta Maveraünnehir olmak üzere çevredeki en mümbit topraklarda, savaş ya da barış yoluyla, yerleşik yaşama geçmeye çalıştıklarına defalarca tanık oluyoruz. Sümerlerin çoğunlukta olduğu güneydeki topraklar konusunda ne daha fazla bir şey öğrenebiliyor ne de daha eskilere inebiliyoruz: Bu halkın nerden geldiğini bilmiyoruz. Buna karşı çıkartılan kanıtlara rağmen¹ Sümerler çok daha muhtemel olduğu üzere başka bir yerden geldiyse, batıdan (İran Platosu) ya da güneybatıdan (Basra Körfezi’nin Hint Okyanusu’na doğru olan İran kıyıları) gelmiş olmaları muhtemeldir ya da ileride ele alacağımız bir mite (8) inanırsak denizden ya da kıyı bölgesinden gelmişlerdir. Ne olursa olsun net olan bir nokta var: Sümerlerin bir ilk vatanları var idiye de, Mezopotamya’ya yerleşmeye geldiklerinde bu ilk vatanlarıyla olan bütün köprüleri atmış olmalıydılar. Ana bölgeleri ve orada kalmış soydaşlarıyla, aralıksız nüfus almak anlamında olmasa da sürekli karşılıklı ilişki içinde olan yerel Sami-

¹ G. Roux, *Le Mystère sumérien*, s.46 vd içinde *L'Histoire*, 45, 1982; ve *La Mésopotamie* (1985), s. 82 vd.

lerden farklı olarak Sümerler, bildiğimiz kadarıyla dışarıdan hiç taze kan almamışlardır (Ki en büyük zaafı budur, sonraları da bundan olacaktır.).

4. Bu topraklarda haklı olarak dördüncü binyılın sonu ile üçüncü binyılın hemen başında kurulduğunu düşündüğümüz, yazının icat edilmesiyle en yüksek düzeyine ulaşan bu Mezopotamya uygarlığının temel iki bileşeni etnik ve kültürel bileşenlerdir. Karışım nasıl ve ne sürede gerçekleşti? Bu iki nüfus nasıl karşılaştı; en başta birbirlerine nasıl davrandılar; daha sonra, yavaş yavaş birbirlerine nasıl alıştılar? Yakınlaşmalarını hangi olaylar, hangi koşullar kolaylaştırdı ve bu kadar verimli kıldı? Bu sorulara günümüzde kimse geçerli cevaplar veremez. Tarih'in başında kendini gösteren bu karışık ama varlığı şüphe götürmez durumu tanımlamak için aklımıza sadece *ortak-yaşam* sözcüğü geliyor. Sümerler ile Samiler gitgide daha çok yakınlaşarak ve onları ayırt etmemizi mümkün kılacak en ufak bir kültürel veya "ırksal" çatışmaya girmeden birbirleriyle kaynaşarak yaşamakla kalmazlar; onları birbirinden tecrit etmenin hiçbir olanağı da bulunmamaktadır.

Bu iki gruptan birine, şu ya da bu zamanda, herhangi bir alanda, örneğin nüfus, siyaset alanlarında, hele hele ekonomik ve toplumsal alanlarda üstünlük atfetmeye izin verecek hiçbir şey yok elimizde. Hatta tek bir Sümerliyi, tek bir Sami'yi dahi bir diğerinden ayırıp kesin olarak belirtebilmekle övünemeyiz. Bizde Marius, Posthumus, Faber isimli bireylerin sırf taşıdıkları isimlerden ötürü Roma nüfusundan oldukları nasıl söylenemiyorsa, herhangi bir yerde adı geçen bir bireyin Sümerce veya Akkadca bir ad taşıması da şu ya da bu gruptan olduğunu kanıtlamaz. Bu bireyin Sümerce yazması da, bu dili öğrendiği anlamına gelmektedir yalnızca. Bu ülkede çoğunluk durumundaki iki katman arasında, en azından bizim gözümüzde ve de en geç üçüncü binyılın başından itibaren öyle bir demografik karışım gerçekleşti ki ayırım getirmeye çalışmak (bu ikisinden de daha eski muhtemel sakinlerin tespit edemediğimiz torunlarını hariç tutsak bile) boş bir çaba olacaktır. Hatta belki Sümer kökenli katman, az ya da çok uzun bir süre ancak hamurdaki maya rolünü oynadıktan sonra etkisini yitirmeye ve etnik açıdan daha canlı, güç-

l  olan çevresi tarafından bir hücre gibi yutulmaya (  fagositoz’a  u ramaya) ba lamı tı bile. Hiç değilse birkaç yüzyıl sonra, yaygın değerlendirmelere g re¹ üçüncü binyılın sonunda, kesinlikle ba larına gelen bu olacaktı.

5. A a ı Mezopotamya’da o  a da, Samilerin yanında Sümerlerin varlığını sadece kültürel düzlemde kanıtlayabiliyoruz. Bu konuda sağlam bir dosya var elimizde. Tarihe adım attığı andan itibaren gördüğümüz i leyi  biçimine bakarak bir   ortak-ya amdan  kaynaklandığı ve   melez  olduğunu s yleyebilece imiz bu uygarlığın yerleşmesi ve ilerlemesinde deha, icat ve ilerleme isteğine sahip olmak açısından aslan payının Sümerlere ait olduğu kesindir. Sadece yazıyı (III,   4 vd.) değil, yı ınla mefhum, yordam, teknik ve kurumu   ke fedenler  S merlerdi: Akkad dilinin Sümerceden  d n  aldığı terimlerin niteliği ve sayısıyla ilgili bir derlemenin de kolayca yapılabilce i kanısındayız, zira Samiler bu sözcüklere denk d   en  eyleri² de Sümerlerden almışlardır. Aynı hareketin aksi yönde gerçekleştiği de doğrudur:   Hizmet i ,   tebaa ,    oban ,   s vari ,   ordug h ,    arpı ma , hatta   da   ve   sarımsak  sözcükleri de Akkad dilinden Sümerceye geçmişti. Samilerin ortak uygarlığa, kendi paylarına d   en katkıyı yaptıkları tartışılmaz. Niceliksel olarak daha kısıtlı olmakla birlikte, bu katkı birkaç alanda özellikle daha belirgindir: Daha ileride yeniden ele alacağımız gibi, Sümer’in katkısı özellikle din alanında geçerliydi; önceleri hatırı sayılır olan Sümer katkısı sonradan hızla   Samile mi ti  (IV,   11).

Biraz bile aynı sonuca y neldeler tarih alanında delil sayılabilecek bazı varsayımlarda bulunabiliriz. Sümerlerin kökensel ortamına ilişkin hiçbir şey bilmiyor olsak da, ikinci binyıldan itibaren Yakın-doğu’daki başka Sami toplulukları yeterince biliyoruz; bu toplulukların   zihniyeti  hakkında, o kadar kesin ve belgeli olmasa da, en azından dil sistemleri kadar açık  e ik bir fikir edinebiliriz. Bu dil sistemlerinin  emalarını, çok daha eski bir bölgesel dile, onun   Samili ini  belirlemek üzere uygulamakta bir beis g rmedi imize

¹ Bkz. *Sum riens et   accadiens  en M sopotamie ancienne*, s.7-21, içinde *Modes de contact et processus de transformation dans les soci t s anciennes*.

² Mezopotamya panteonunda yer alan sayısız tanrının Sümerce adları özellikle manidardır.

göre, söz konusu “zihniyete” ilişkin bilebildiklerimizi, çok daha kadim Mezopotamya modelinin üzerine bir tür şablon gibi uygulayarak kullanmamız da meşru olmaz mı? Böyle bir çalışma ustalıkla ve özenle sürdürüldüğünde, edebiyat ve mitoloji de dahil olmak üzere kültürün şu ya da bu alanında en çok Samilerden kaynaklanan niteliklerine rastlanacak, ama ayrıca, onların kavrama ve tepki verme tarzlarına pek indirgenemeyecek olan, dolayısıyla ya kendilerinden daha eski ve yeterince bilinmeyen rakip etnilere ya da Sümerlere atfedilmesi gereken özelliklerin de bulunduğu keşfedilecektir. Bu kıtapta bunun örneklerini göreceğiz.

6.Şimdilik üçüncü binyılın ilk üçte ikisinde Sümer’in bu bölgenin her tarafında kültürel açıdan ağır bastığını vurgulamakla yetinelim: Bu baskınlık o kadar temeldir ki, Samilerin kendilerine doğuştan bahşedilmiş ve Mezopotamya’nın başka yerlerinden ziyade bu bölgede evrensel olduğu söylenebilecek bir anlayış ve anlatım değişimini açıklamakta bile kullanılabilir. Çağımızdan önce ya da sonra nerede karşılaşsaksak karşılaşalım, kaleme aldıklarına bakıp canlı ve parlak bir imgeleme, pek sıradan sayılamayacak canlı bir anlatıma ve sarsıcı bir lirizme sahip olduklarını söyleyebiliriz: Bunun için Kitab-ı Mukaddes’teki peygamberlerin ve şairlerin söylediklerini, İslamiyet öncesi devirlerin *Muallakat*’ını ve Kuran’ın en eski surelerini okumak yeterli olacaktır! Oysa bütün bu eğilimlere eski Mezopotamya’da nerdeyse hiç rastlanmaz; onların yerini açıkça kuru, katı, soğuk ama mantıklı ve kesin; bilgi ve tahlil düşkünü, tuhaf biçimde rasyonel bir sözel ve zihinsel tavır alır. Olguların sayılıp sınıflandırılması, daha sonra da bunların evren çerçevesinde incelenmesi ve yerli yerine konulup düzenlenmesine yönelik bir tutku; şair ve kâhinlere yaraşır bir mizaçtan ziyade muhasebeci, hukukçu ve kılı kırk yaran âlimlere yaraşır bir mizaç söz konusudur. Böyle bir başkalaşımın Sümerlerin çok eskilerde kalmış, derine nüfuz etmiş etkisine atfedilebileceği pek muhtemeldir.

Tarihçi gözüyle bireysel olarak kavranamasalar bile Sümerler, açıkça görüldüğü gibi, önce Aşağı Mezopotamya’da gerçek bir kültürel egemenlik kurmuş olmalıdır. Bu egemenlik entelektüel, “manevi” olduğu kadar tekniktir de ve etkileri (bu antik kaynağa bağ-

lanabilecek nüfusun sayısal ve siyasal önemi ne olursa olsun) daha ileri tarihlere kadar değilse de en az tüm bir üçüncü binyıl boyunca, kendini hissettirmiştir. İşte bu durum, 2350'den önce ve hatta daha sonra, bu binyılın sonuna ve öteki binyılın başına kadar olan dönemde de, elimizdeki (son derece hacimli) yazılı belgelerde fiilen kullanılan tek dilin niçin Sümerce olduğunu açıklar; zaten kullanılan grafik sistem de (III, § 4) köken itibariyle Sümerce için yapılmıştı. Üçüncü binyılın son üçte birinden önceki en eski Mezopotamya Sami dili tanıklıkları, insan adları ve "Akkadca" birkaç terimdi. Bu terimler ise, fonetiği ve eklemelişlerini vermeye elverişli olmayan bir yazıyla kaleme alınmışlardı ve tümüyle Sümerliler bağlamında zikredilmekteydiler.

7. Öyleyse Sümerlerin başı çekmesiyle kurulduğu açıkça görülen, uzun zaman Sümerlerin doğrudan etkisi, sonra da potansiyel etkisi altında kalan Mezopotamya uygarlığı köklü biçimde *melez*dir: Özünde ve elimizdeki kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Sümer-Sami kimliğe sahiptir. Ne var ki melezleşmeden söz etmek, melezleşme sonunda ortaya çıkan ürünün birliğe sahip olduğunu söylemektir aynı zamanda. Bazıları daha çok Sami, bazılarıysa gördüğü kadarıyla daha ziyade Sümer kaynaklı sayılabilecek birkaç özellik saptayabildiğimiz halde, söz konusu melezleşme (tanık olabildiğimiz ilk anlarından itibaren, hem bizim gözümüzde hem de fiilen) bütünüyle tutarlı ve canlı olduğu için, devraldığı iki kalıtsal mirası birbirinden yaklaşık da olsa ayırmak olanaksızdır: Sahip olduğu kaynakların niteliğinin ve elindeki dosyanın kendisine getirdiği sınırların bilincinde olan bir tarihçinin, Sümerce yazılmış her şeyi hakikaten ve münhasıran Sümerlere aitmiş ve *a contrario* Akkadca düzenlenen ve kaleme alınan her şeyi de kesinlikle Sami kaynaklıymış sayıp bir tür canlı teşrih yaparak bir "Sümer" ideolojisini, bir "Sümer" dinini, bir "Sümer" mitolojisini yalıtacağını iddia etmesi baştan aşağı hayaldir. İşte ben de bundan ötürü burada, *Mezopotamya* mitolojisinden söz ettim hep, başka bir şeyi ileri sürmekten hep sakındım. Bu mitolojiyi canlı ve özerk bir bütün olarak ele aldım, dolayısıyla kapladığı bütün zaman kesiti çerçevesinde bölünmez olduğunu kabul ettim, ancak bütün bu sürede tıpkı bir çocuğun

yüzünde babasının çizgilerinin ya da annesinin gözlerinin bulunması gibi, her iki taraftan birden devralınmış çizgiler ya da renkler de karşımıza çıkabilir. Ama nihai üründe asıl önemli olan birlik ve özgünlüktür ve de tarih söz konusu olduğuna göre asıl önemli olan da bu ürünün yüzyıllarca süren gelişimidir.

8. Üçüncü binyılın son üçte birlik dilimine baktığımızda, iki bin yıl daha sürecek, ergenliğinin henüz sonlarını yaşayan bir uygarlıkla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz.

Ülkenin o zamanlar içinde bulunduğu siyasal durumu birkaç sözcükle anlatmak istersek şöyle diyebiliriz: Daha iyi bir isim bulamadığımız için kent devletleri ya da site-devletler dediğimiz yirmi dolayında birime bölünmüştü. Site-devletler ya da kent devletleri belirli sayıda kırsal arkaik köyün daha yoğun nüfuslu birkaç yerleşme etrafında toplanması, yoğun nüfuslu yerleşmelerden en önemlisinin başkent mertebesinde yükselmesi ve bu görevi yerine getirmesi ile oluşuyordu. Hem yöneticilerin ikametgâhının bulunduğu hem de idari, ekonomik, “entelektüel” ve dinsel merkez olan bu başkentlerin her birinin başında kendi devlet başkanı vardı. Bu başkana yerel âdetler uyarınca bir unvan ve ayrıcalıklar veriliyordu: Bir yerde “vali” (ensi), başka bir yerde “efendi” (en), daha başka bir yerdeyse “kral” (lugal) deniliyordu. Devletin başı ailesi, hizmetçileri ve memurlarından oluşan maiyetiyle birlikte sarayda yaşıyordu. Başkentten başkente farklılık gösteren baştanrı da, saraydaki tapınağında ikamet ederdi; baştanrı zamanın başlangıcından itibaren her tarafta monarşi biçiminde var olan siyasal sistemin yüceltilmiş ve en üst mertebedeki yansıması olarak doğaüstü düzlemde yüce yetkiye sahipti. Dolayısıyla, bu dünyanın hükümdarı olan tanrı-hükümdarın etrafında, daha az iktidara sahip kalabalık bir tanrılar kfilesi olurdu. Gelenek gereği ona daima yakın olan bu tanrıların kişiliği ve durumu (tıpkı baştanrının kişiliği ve konumu gibi) en eski köyün geleneklerine kök salmıştı ve siyasal hareketler ve toplaşmaların yankısı olarak yaşanan nüfus karışımından ve bağdaştırmacılıktan ötürü az çok değişiklik gösteriyordu. Bütün bu tanrılar –bu konuyu yeniden ele alacağız (IV, § 9)– kente ve kent topraklarına özgü bir panteon oluşturuyordu.

Elimizdeki cılız kaynaklarla pek ulaşamadığımız beklenmedik bazı olaylar yaşanmış olabilir ise de, üçüncü binyılın son üçte birine kadar yukarıda tasvir ettiğimiz durum hüküm sürmüş görünüyör.

Bu noktada, yani 2300 yılından az önce belirleyici bir olay yaşandı ve yeni bir çağ başladı. Açıkça bildiğimiz kadarıyla Samiler (Hem de nasıl bir şatafatla!) birleşik ülkenin siyasal başı oldular. İçlerinden biri, haklı olarak “Büyük” unvanı taşıyan Sargon (2334-2279) Aşağı Mezopotamya’nın kuzey kesimindeki Akkade şehrini başkent yaptı¹ ve sadece Maveraünnehir’deki küçük kent devletlerinin hepsini değil, etraftaki toprakların hepsini de (yani İran Platosu’nun batı basamaklarından Akdeniz’e kadar olan toprakları da) dev bir yapı çerçevesinde bir araya topladı. Mezopotamya’da kurulan ilk belki de yegâne gerçek imparatorluk oldu bu. Hesapsız büyüklükteki bütün yapılar gibi bunun da ömrü kısa sürdü ve yüz yıl sonra dökülen kan ve huzursuzluk içinde son buldu. Ne var ki ondan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmadı.

Bu kadar muhafazakâr bir ülkede (III, § 5; XVI, § 16), eski değerlerin bir anda terk edileceğini beklememek gerekir. Konumuzun dışına çıkmamak için Sümercenin kullanımda kaldığını, hem de sadece resmi kararlarda ve iş “evrakında” değil, o zamanlar din konularına odaklanan edebiyat alanında da özellikle Sümercenin kullanıldığını belirtmemiz gerekir. Fara-Abu Şala-bih’de (VI, § 2) bulunan en eski külliyatın gösterdiği gibi, beş yüz yıl önce edebiyatları bir bakıma Sümerce kullanılarak yaratılmıştı ve Sümerce, tabiri uygunsa bu işler için kullanılan bir dil olarak varlığını sürdürdü. Hatta anlaşıldığı kadarıyla üçüncü binyılın sonu, Sümerce kullanılarak yaratılan edebiyatın da altın çağı olmuştu. Bu edebiyata ilişkin en başarılı, en tipik, en etkileyici örneklerin çoğu da (Aşağı yukarı hepsini de daha sonra çoğaltılmış nüshalar aracılığıyla elde ettik.) ya o zaman oluşturuldu ya da daha eski taslaklara dayanılarak son kez elden geçirildi ve zenginleştirildi. Elinizdeki derlemenin çeşitli yerlerinde bunların kusursuz örneklerine de yer verdik.

¹ Bu antik yerleşmenin nerde kurulduğu hâlâ bilinmiyor; bu konuda çeşitli hipotezlerde bulunuluyor. Bu konuda özellikle Bkz. *Répertoire géographique des textes cunéiformes*, 5 (Kh, Nashef).

Eski “Sümer ülkesi”¹ bu binyılın son yüzyılında, III. Ur hanedanı zamanında, bu başkent çevresinde, birleşik Mezopotamya topraklarına yeniden egemen oldu. Buradaki hükümdarlar kadim âdetlere, sözgeli mi ibadet ve saray adabında o derece saygılıdır lar ki geçmişte olduğu gibi şurada burada yine “Sümer Rönesansı’ndan” söz edilmeye başladı, oysa hürmeti hak eden bir kor yığınının son parlamlarıydı bunlar. Ertesi binyılın başında, artık geçmişte kalan bu usuller şurada burada ve az çok hâlâ varlıklarını sürdürüyordu (Örneğin özel isimlerin Sümerce olması âdeti bunlardan biriydi ve ortadan kalkması için birkaç yüzyıl daha geçmesi gerekecekti.). Öyle ki mitoloji dahil olmak üzere her türde çok güzel örnekler ortaya çıkartılmakla kalmayacak, Sümer edebiyatına tutkuyla ilgi duyulacak, bıkıp usanmadan çeviriyazımı yapılacaktır: Sümerce mitoloji külliyatı başta olmak üzere eski edebiyat konusundaki nerdeyse bütün bilgimizi, elimizde çok sayıda bulunan o çağa ilişkin bu elyazmalarına borçlu olduğumuzu ileride göreceğiz. Konuya böyle yoğun ilgi duyulmasının nedeni, kuşkusuz artık geride kalmış bir geçmişten gelen bu eserlerin ne pahasına olursa olsun muhafaza edilmesi gerektiği duygusudur; tıpkı ne kadar antik özellik taşıyorsa o denli paha biçilemeyen eski anıtlar gibi. Belki de sanıldığından çok daha uzun zamandır ölü olan Sümerce; tıpkı Latincenin bizde, Roma’nın çöküşünden çok sonraya, Rönesans’ın ortasına kadar kullanılması gibi kültür, ayın, bilim, edebiyat ve hukuk dili olarak varlığını sürdürdü. Son ana kadar, okumuş yazmışların ve bilginlerin (III, § 7) vazgeçilmez donanımı olmuştu; üzerine gittikçe ağır bir zeytinyağı, hatta mutfak kokusu sinmekle birlikte Mezopotamya entelijansi yasının varlığını sürdürdüğü birinci binyılın sonuna kadar zaman zaman gerçek bir zarafetle kullanılmıştı. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bu antik dilin böyle derinlere kök salmış olması belki de onu “doğuştan” anadili olarak konuşanların kültür ve düşüncenin yerleşmesi üzerinde ne denli baskın bir etkiye sahip olduklarının en çarpıcı işaretidir.

9. Bütün bu bağlarla deyim yerindeyse geçmişe bağlı kalınırken gelecek de hazırlanmaktaydı. Önce Samilerin sahnenin ön tarafına

1 Eski mitlerden pek çoğunda ülkenin bütününe açıkça bu isim verilmekteydi: örneğin 2 : 11, 158; 5 : 2, 60; 6 : 143, 192, 205, vb.

geçmeleriyle birlikte dilleri Akkadca da önem kazanmaya başladı. Sargon İmparatorluğu'nun resmi dili Akkadca idi. Sadece resmi belgelerde ve sayısız ticari belgede, iş mektuplarında, siyasi mektuplarda, hatta yönetmeliklerin yazılmasında kullanılmakla kalmadı; kuşkusuz Sümerce edebiyatından alınan ilhamla Akkadcada da bir edebiyat oluşturulmasına girişildi. Ne yazık ki, bu girişimden geriye birkaç kalıntıdan başka bir şey kalmamıştır, dolayısıyla açık seçik bir fikir edinebilecek durumda değiliz. Daha doğrusu, belgelere dayanarak gerçek anlamda saptamaktan ziyade bunların var oldukları sonucuna ulaşabiliyoruz. Ancak gündelik yaşamımızda olduğu gibi tarihte de öyle durumlar var ki belge bulunmadığı için doğrudan tanığı olamasak da, gerçekliğinden kuşku duymayız. Daha ileri tarihlerle ilişkin, aynı sonuçlara yönelen belirli sayıda veriyi açıklamamız için şu gerekiyor: Sargon zamanından başlayarak, sadece Sümerce ve şimdiye dek geleneksel hale gelmiş veriler etrafında değil, Akkadca çevresinde ve yeni fikirler ve yeni güçleri de hesaba katacak biçimde geniş çaplı bir araştırma, uyarlama ve yaratım çabasına girilmelidir. Örneğin, en eski tanıkları ikinci binyılın ilk üçte birinden eskiye uzanmayan ve “çıkarımsal” diye nitelenen kâhinlik konusu –ki muazzam geniş bir konudur–, bu alandaki ilk çalışmaların (bundan sonra bir mucize beklemiyorsak) Akkade İmparatorluğu devrinden itibaren başlatılmasını zorunlu kılıyor.¹ Oysa kâhinlik hem kuşkusuz eskilerden gelen bir anlayışın hem de bildiğimiz kadarıyla yepyeni bir diyalektiğin sonucuydu; bu konuyu ele alan bilinen ilk “incelemelerden” (Ki sayılarını Tanrı bilir!) itibaren bütün “incelemelerin” münhasıran Akkadca kaleme alınmış olmaları² bu girişimin kökenleri konusunda yeterince açıklayıcıdır.

Gerçek şu ki üçüncü binyılın son üçte birinden itibaren ülkede yeni bir anlayış egemen olmaya başlar gibidir: Yaşamları bu anlayışa bağlı olan ve bu anlayışı yayan kişiler köklerini istedikleri kadar eski geleneklere uzatsalar da, ilerleyen zaman artık hiçbir engele takılmayan fikirleri ve güçleri serbest bırakmış gibidir. Bu olguyu açıklamak için Sümer ırkından varlığını sürdürebilmiş olan ne varsa hepsinin

¹ *Divination et rationalité*, s.144 vd.

² *Divination et rationalité*, s.146 n.1.

kesin biçimde ortadan kalkmasından bahsetmemiz gerekmez, çünkü daha önce belirttiğimiz gibi Sümer ırkının ortadan kalkması zaten çok uzun zaman önce tayin edilmiş bir olaydı.

10. Bu tür yeniliklerin zaten olgunluğa erişmiş, dolayısıyla yeni ihtiyaçlara, o zamana kadar karşılaşılmamış durumlara ya da tasavvurlara cevap verebilmek için kendini uyarlayabilen, icat edebilen, yaratabilen bir uygarlığın kendi gücünden doğduğu düşünülebilir pekâlâ: Eninde sonunda bir insan gençliğinde ve ergenliğinde oluşturduğu sermayeye dayanarak yaşar ve gerektiğinde bu sermayeyi zenginleştirmek için yaşamın gün be gün getirdiklerini yeniden biçimlendirerek kendi özüne katar.

Ne var ki yeni bir etnik nüfusun sahneye girişi de bir rol oynamış olmalıdır. Üçüncü binyılın sonundan itibaren ve yaklaşık iki ya da üç yüz yıl boyunca ülkeye kuzeybatıdan, savaşarak veya barışçı niyetlerle, bireysel olarak veya sürü halinde göç eden yeni bir Sami “katmanla” karşı karşıya kalınırız: Bunlar Sümercede denildiği gibi Martu (ya da Mardu), yani “Batılılardı”. Akkadcada bunlara *Amurrû* denirdi (Bkz. Özellikle 25 ve XI, § 3). Bizler bugün bunlara Amurrular diyoruz. Mezopotamya nüfusuna uzun süredir destek olan (§ 3) ve Suriye’deki antik Sami kaynağına bağlanmakla birlikte kendini geliştiren, değiştiren, güncelleyen bu Amurrular ülkeye yeni bir demografik ve ekonomik destek, hatta siyasal bir güç de sağlamakla kalmayıp, yeni fikirler, yeni bir görme ve hissetme tarzı da getirmişlerdi. Katıldıkları güçlü uygarlığın canlılığı karşısında boyun eğerek onun içinde eridikleri, hatta kendi bölgesel dillerini bile koruyamadıkları doğrudur: Bu dili sadece, Akkadcaya geçmiş birkaç sözcükten, ama en çok da yeni gelenlere verilen sayısız kişi adından biliyoruz. Bu yeni gelenlerle birlikte her şey daha hızlı değişmeye başlayacaktır.

11. Yeni gelenler ülkede beklenmedik ama çok önemli bir olaya yol açtılar. Olan bitenler eski Sargon macerasının daha küçük ölçekte ama sonuç açısından çok daha istikrarlı biçimde yeniden yaşanmasına benziyordu. 1894 yılındaki kuruluşundan itibaren neredeyse hiç bilinmeyen ve henüz karanlık olan Babil kentini merkez alarak mütevazı bir krallık kurmuş bulunan Amurru hanedanının altıncı

hükümdarı Hammurabi, 1750 yılına doğru, parlak fetihler ve gayet ustaca yürütülen bir dizi harekât sayesinde Mezopotamya'daki bütün eski kent devletlerini başkenti çevresinde birleştirdi. Buna ülkenin kuzey bölümünü, yani kendinden söz ettirmeye başlayan Asur'u ve Orta Fırat bölgesindeki ünlü ve antik Mari Krallığı'nı da ekledi. Kral'ın kazandığı bu zafer ve buna bağlı olarak yerini daha da sağlamlaştırması sayesinde ülke tek krallık görünümüne kavuşur ve yerel tarihte yaşanan bütün değişikliklere rağmen, sonuna kadar bütün Mezopotamya'nın gerçek metropolü olarak kalacak Babil kenti siyasal, ekonomik, kültürel ve dinsel bir merkez halini alır. Bundan böyle bir "Babil uygarlığından" söz edilebilecektir, çünkü bu şanlı kent bin yılı aşkın süredir yoğrulmuş bir kadim kültürün meşalesini ele geçirmiş ve elde tutmuştur.

12. Daha da hacimli olmalarını istesek de, eski zamanlara ilişkin kaynaklardan hem daha kapsamlı hem de daha iyi muhafaza edilmiş olan elimizdeki kaynaklar, Babil ülkesinde başta edebiyat olmak üzere (Artık Akkadca kullanılmaktadır edebiyatta.) her düzlemde müthiş bir gelişme yaşandığını gösterir. Bu bölgesel dil, yani Akkadca kültür dili halini almıştır; ısrarla Sümerce kullanılması güçlenmesini engelleyememiştir. Maddi ve entelektüel yaşamın bütün alanlarında, ama en çok da daha uzun süre dinsel düşünceyle iç içeliğini sürdürecektir düşünce alanında yenilikler ortaya çıkar. Kitapta bu konuda fikir edinmeyi sağlayacak geniş kapsamlı ve öğretici pek çok örnek bulacaksınız. Böylece daha önce, belki başka biçimde, belki tek bir noktaya yönelik ve daha dar kapsamlı tutularak yönlendirilmiş çok sayıda soru yeniden, belki farklı ve daha geniş bir açıdan ilk kez ortaya gelir ve zaman zaman çok hacimli, derin ve kültürel açıdan parlak yapıtlar kapsamında yazıya geçirilen daha derin düşüncelere konu olurlar. Bu düşünceler tanrılar ve tanrılar arasındaki çatışmalar; insan ve dünyanın kökenleri; evrenin işleyegeldiği biçimiyle nasıl kurulduğu; yaşamımızın anlamı; kötülüğün yol açtığı sorunlarla ilgilidir. Geleneksel anlayışlar, yeni bakış açılarına uyarlanarak devasa bir faaliyet içerisinde karıştırıldı ve yeniden karıştırıldı, sonra da bunların biçime ve sisteme kavuşturulması için dahice çaba gösterildi. Mitoloji bu kültürel patlamanın

kendini bizlere en açık biçimde gösterdiği alanlardan biridir (Bkz. özellikle 45).

13. Belki daha az saldırgan ve ayağı daha az yere basan bir bakış açısına karşılık olarak hem geçmiş muhafaza eden hem de eşi görülmedik apaçıklıklara cevaben geçmişin mirasını gündeme getiren ve yeniden düşünen buna benzer bir hareket, bildiğimiz kadarıyla dışarıdan hiçbir yardım almadan uzun yüzyıllar boyunca sürecektir: Başlarda ileri derecede “Sümerleşmiş” antik mirasın (daha sonraları yerini sağlamlaştıran) Sami kökenli kesim tarafından tek başına üstlenilmesinin ardından, farklı yönlendirilmekten ziyade farklı işletilen bir düşüncenin mantığı içinde ortaya çıkan bir hareket olacaktır.

Babil hanedanının 1594 yılında yıkılması da yabancı Kasitlerin uzun süreli işgali de bu hareketi kesintiye uğratmamış, hatta yavaşlatamamıştır. Ülkenin o zamanlar içinde bulunduğu uzun süreli siyasal gevşeklik durumu belki de, ikinci İsin hanedanı yıllarında (1150’den kısa bir süre sonra; XIV, § 4) ülke yeniden bağımsızlığını elde edince baş gösteren, hatta çok daha ilerilere çağımıza kadar süren bir kaynaşma yaşadığı görülen bu düşünce açıklığını, bu dinsel, entelektüel ve edebi yaratıcılığı körüklemiş de olabilir.

İkinci binyılın ikinci yarısından itibaren, belirli sonuçlara yol açan yegâne siyasal yenilik Mezopotamya topraklarının güneyde Babil, kuzeydeyse peş peşe değişen başkentleriyle (Assur, Kalhu/ Nemrud, sonra da Ninova) Asur ülkesi olarak iki krallığa ayrılmasıydı. Bundan böyle hasım iki kardeş olarak zamanlarını birbirlerinden toprak koparmakla geçiren iki devlet arasında sık sık yaşanacak düşmanca davranışların kökeninde yatan bu bölünme, kültür alanını etkilememiştir. Bu bakımdan Asur fiilen değerli ya da sermaye sayılabilecek hiçbir şey getirmemiştir ve Babil’e açık ve derin biçimde daima bağımlı olacaktır: Babil Krallığı yense de yenilse de, Sargonların parlak çağı olan 720 ile 609 yılları arasında dahi bütün ülkenin manevi ve entelektüel kutbu olarak kalacaktır.

14. Ninova 609 yılında yıkıldığında Babil bu rekabetten galip çıkmış durumdaydı ve geleneksel uygarlığın meşalesini yüz yıldan biraz kısa bir süre için yeniden tek başına ele geçirmişti. Öte yandan, ağır sonuçlar doğuracak bir değişikliğin ilk adımları atılmıştı bile: Bu defa yaklaşan sonu bildiren ölüm çanları çalıyordu! İkinci binyı-

lin sonundan itibaren hep aynı tükenmez kaynaktan Maveraünnehir'e bazen eli silahlı olarak yeni dalgalar halinde gelen, arkalarında yıkıntılar bırakan (XV, § 14 vd.) çeşitli Sami kabileleri arasından bir tanesi özellikle canlı bir dal olarak kendini gösterdi: Aramiler. Kendilerinden bin yıl önceki Amurrulardan farklı olarak (onlar gibi ülkenin siyaset yaşamına birkaç hükümdar çıkartacak kadar karışmış da olsalar) bu ülkenin hep parıldayan ve ışık saçan uygarlığına asla kayıtsız şartsız boyun eğmemişlerdi. Hatta içlerinden pek çoğu ülke topraklarında şu ya da bu derecede ayrı yerlerde bir arada bulunmayı tercih ettiler, böyle yapmakla kendi kadim gezgin yaşamalarına olabildiğince sadık kalmak istiyorlardı. Pek çoğu kendi bölgesel dilleri olan Aramiceyi kullanmaya devam etmiş; yavaş yavaş bu dili yayarak kendi çevrelerinde yaygın kullanımını kabul ettirmişlerdir. Üstelik, korkunç çiviyazısıyla karşılaştırılamayacak kadar basit bir grafik yöntemle yazıldığı için bu dilin öğrenilmesi çok daha kolay olmuştur. Alfabeleri, ikinci binyılın ortalarına doğru Fenike'de "icat edilen" alfabe ile aynı soy çizgisinde yer alan bir alfabeydi. Öyle ki son Babil hanedanı yıllarında (609-539) Akkadca eski Sümercenin bin beş yüz yıldan uzun zaman önceki kaderini paylaştı: Ülkede Aramice konuşulmaya başlandı ve bu dil giderek öyle çok önem kazandı ki Perslerin devrinde ülkenin dili halini aldı. Elbette eskiden olduğu gibi, Akkadca da olsa Sümerce de olsa antik yapıtlar durmadan kopya ediliyordu, üstelik artık çok eskilerde kalmış bir geçmişe ait oldukları için daha da değerli sayılıyordu bu metinler; hâlâ şurada burada bu dillerde yazılıyorsa da bunlar iyiden iyiye akademik yapıtlardı ve kökleri de derinlere inmiyor gibiydi. Çünkü Aramileşmiş ya da Aramice kullanan yeni nüfuslar, ne toprağını istila ettikleri eski kültüre göbekten bağlıydılar ne de kanımızca, her şeyi değiştirebilecek kadar yenilikçi ve yaratıcıydılar. Bu yeni halkların ve kültürlerin ardından sonun yaklaştığını görebiliyoruz.

Önce 538'de Perslerin fethi, ardından 330 yılında İskender'in fethi ve ardından gelen Selçuklular dönemi, ülkenin siyasi bağımsızlığını iptal edip onu daha geniş ve daha farklı biçimlenmiş başka yapıtlarla bütünleştirmiş, saygın ve olağanüstü mirasını harekete geçirme ve canlı tutma becerisini un ufak etmiştir. Yaşlı kişilerin sadece anılar

ve alışkanlıklarla varlıklarını sürdürmeleri gibi, Mezopotamya sakinleri arasında da, sadece âlimlerden oluşan dar ve dağınık çevrelerin yazılı eski dillerin saplantılı taraftarı oldukları zamanlardır bunlar; söz konusu âlimler grafik sistemin olağanüstü karmaşıklığına sadık kalarak, bu sistemi kullanmakta ve bu sayede geleneksel kültüre ve bu kültürün yapıtlarına ulaşabilmekteydiler. Ne var ki geleneksel kültürü gerçek yapıtlar yaratarak zenginleştiremedikleri için, eski başyapıtları (XVI, § 1) yeniden çiğnemek, geniş getirmek, açıklamak ve yorumlamaktan başka bir şey yapamadılar. Öyle ki söz konusu başyapıtların neredeyse hepsi de çağımız dolaylarında unutuldu; dolayısıyla o münzevi, inatçı ve meçhul aydınların sonuncusunun ölümüyle birlikte yazılarının ve dillerinin sırrı, edebiyatlarının ve dünya görüşlerinin anısı ve aşinalığı yok olup gitti: En yakın tarihli çivi yazısı tableti (bir astronomi almanağı) çağımızın 74-75. yıllarına aittir...

Bin dokuz yüz yıl süren uzun bir unutuşun ardından bu sırrı çözecek anahtar, en az bir düzine bilim adamının¹ elli yıl boyunca eşi görülmedik çalışması sayesinde bu iki dilin ve üretimlerinin birbiri ardından yeniden keşfedilmesiyle bulunmuştur. Sümer-Sami çaprazlamasından doğan ve başta Sümercenin eski etkisi alanında kalan, sonra sadece Samilerin elinde kalıp kendine özgü tarzda giderek daha çok Samileşen ve en sonunda gene Samilerden ötürü son bulan üç bin yıldan eski bu kadim ve güçlü uygarlığın, bu olaydan sonra yavaş yavaş bilincine vardık, değerlendirmesini yapabildik. Bu muhteşem güzergâhı, burada yaptığımız gibi kısaca takip ettikten sonra, bu uygarlığın gelişiminin çeşitli aşamalarında salgılandığına sunduğu mitleri belki daha iyi anlayabilecek ve daha iyi takdir edebileceğiz.

¹ *Mésopotamie*, s.75 vd.

III

Yazıya Dayalı Bir Uygarlık

1. Okuyacağımız belgeler hemen farkına varılamayan ama düşündükçe belirginlik kazanan daha incelikli bir sorunu barındırıyor; belgeleri anlamak için mutlaka bu sorunu da ortadan kaldırmamız gerekiyor. Bu sorun yazının söz konusu belgelerde üstlendiği roldür.

Elimizdeki parçalarla ilgili bildiklerimizde yazının yerinin ne olduğu sorunu değildir bu. Kadim bir uygarlık insanların belleğinden köklü biçimde ve uzun süreli yok olduğunda; bu uygarlığın taşıyıcıları ile aramızda bir kopukluk yaşandığında, yani canlı gelenek uzun süre kesintiye uğradığında bu uygarlığa ilişkin edindiğimiz sahici ve kesin bilgilerin hepsi, bize kalan ve okumayı çözdüğümüz yazılardan geçer (Bu uygarlığın dışında olanların sağladığı ama genelde aynı içtenliğe sahip olmayan “dolaylı tanıklıkları” bir kenara bırakıyoruz.). Eskide kalmış bu tarihe ilişkin yeniden ele geçirdiğimiz her tablo bizim bakışımızı, kendisinin açıkladığı ya da anlattıklarıyla ve bizim ele geçirip çözebildiklerimizle zorunlu olarak kısıtlar. Yeniden Mezopotamya’ya dönersek, arkeologlarımız topraktan yarım milyon dolayında Sümerce ve Akkadca tablet çıkardılar; bu tabletleri üreten dünyaya ilişkin ayrıntılı ve kesin olarak bildiğimiz her şeyi işte bu tabletlerin oluşturdıkları belge yığınının elde etmekteyiz. Bu sayı devasa görünse de

bu uygarlıkların üç bin yıl sürdüğü düşünülürse gülünç denebilecek kadar küçüktür. Yıkılıp giden bu eski ve muazzam binanın koca koca parçalarını, bu parçalar dolaylı ya da dolaysız biçimde dosyamızda yer almadıkça bir daha asla bilemeyeceğiz: Ya hiçbir şey geçirilmedi yazıya ya da kaydedilenler zamanla yok olup gitti. Burada bizleri ilgilendiren daha kısıtlı alanda, mitolojinin –bunu bir kez daha dile getireceğiz (§ 8 vd., V, § 8, 15 ; XII, § 3)– hakkında asla bir şey öğrenemeyeceğimiz tümüyle şifahi gelenek içinde çok daha bereketli (ve belki de otantik) olduğu kuşkusuzdur, ama yazılı edebiyatın sayısız örneğinin hepsinin de yok olup gittiği, bir zamanlar insanlar tarafından tahrip edildiği ya da sarındıkları topraktan kefen içinde yavaş yavaş un ufak oldukları da kesindir. Bu uygarlıktan geriye elimizde kalan ve çözmüş olduğumuz tabletler, bu tabletlerden çıkardığımız ve içeriğini daha ileride ele alacağımız metinler bize ne kadar hacimli gelirse gelsin, aslında müthiş ve yürek paralayan bir çöküşün enkazıdır. Bu belgeleri canla başla ayıklamamızın ve elde edebileceğimizin azamisini elde etmeye çalışmamızın bir sebebi de budur. Tarihsel bilgiye ilişkin pek apaçık sayılan “Bunlarla zaman kaybetmek neye yarar?” gibi sıradan önermelerle karşı karşıyayız.

2. Bunlar dışında, Mezopotamya’ya özgü olan ve hesaba katılması gereken iki üç nokta daha vardır. Her biri bu yaşlı ülkeye özgü olan ve karakterleri “köşelere” ve “çivilere” (Almanlar “*Keilschrift*” derler.) benzediği için “çivibiçimli” dediğimiz yazı tipinden kaynaklanan noktalardır bunlar. Bu biçim, ucu verevine kesik bir kamışın yumuşak kil üzerine bastırılmasıyla yazılan karakterler dolayısıyla oluşur.¹ Bu sistem bizim alfabelerimizin basitliğine kendini uyarlamış gözlerimize iyiden iyiye karmaşık gelir: Bu yazı sisteminin zorluğu kaydettiği kültürün yaygınlaşmasını sınırlamıştı; oysa kullanımı kullananların düşüncesinde ve düşünme tarzında devrim yaratmıştı.² Dolayısıyla nasıl işlediğini kısaca göstermek yerinde olacaktır: Bu çabamız öncelikle bu sistemin karmaşıklığına değinmemize yarayacak, sonra da elinizdeki kitabın çeşitli yerlerinde bekleyen karanlık noktalara bir ölçüde ışık tutacaktır.

¹ *Mésopotamie*, s.93 ve s.95 vd.

² *Age*, s.8 ve s. 113 vd.

3. Bu ülkede yazı bu dünyadaki şeylerin, şu ya da bu ölçüde şematikleşmiş krokiler yoluyla yeniden sunumundan doğmuştur.¹ Bu yöntem, dördüncü binyılın sonundan çok önce, plastik sanatların çeşitli ürünlerinde, en başta renkli seramik ve taş kazıma sanatında ya da mühür işlevi görecektir tercihen silindirik biçimli damgaların kazınmasında büyük çapta kullanılmaktaydı. Ama gerçek anlamda yazı, sanatçıların kendi ruh durumlarını ya da hayallerini yansıtmak üzere seçtiği nesne ve sahneleri değil, gerçeklikten alıp düşüncemizde sürdürdüğümüz şeylerin *tümünü* (*piktogram* adını verdiğimiz) bu tür kestirme yollara başvurarak yeniden üretme isteminden doğdu. Bu gerçeklik, deyim yerindeyse aynı sayıda piktogram kullanılarak ikizinin çıkartılması düşünülemeyecek denli zengin ve çok biçimliydi. Gerçi böyle bir sistem, son noktada hayatta kalabilirdi, çünkü nihayetinde Çinlilerin kullandığı sistem de budur; ancak bunu pek kullanışsız bulmuş olmalılar. Kaldı ki etrafımızdaki şeylerin o kadar plastik nitelikli olmamakla birlikte yine de sabit ve gerçek olan pek çok boyutunu (örneğin şeylerin hareketini, kendi aralarındaki ilişkilerini ve bunlardan edindiğimiz duyguları) bu yolla temsil etmek fiilen olanaksızdı. Dolayısıyla kullanılacak işaretleri azami ölçüde azaltma, bazı uzlaşım ve kestirme yordamlara başvurup her birinin anlamını çoğaltma yoluna gidildi. Örneğin (s.768) bir *arpabaşağının* bütün “tahılları” ve doğrudan ilgili her şeyi göstermeye yeteceğinde uzlaşılmıştı. Aynı şekilde, bir *ayağın* “yürümek”, “ayakta durmak”, “taşımak” ya da “kaldırıp götürmek” gibi başlıca organ olarak dahil olduğu bütün etkinlikleri; *dağ* profilinin sadece arazideki bir yüksekliği değil, ama iki-nehrin vadisi gibi, kuzey ve kuzey doğuda daha hissedilir yüksekliklerle sınırlandırılmış bir vadide, “ülkenin” sınır çizgisini ve ötesini, yani “yabancı toprakları” göstereceğinde uzlaşılmıştı. Örnekler çoğaltılabilir. Sanat alanındaki gösterimlerde olduğu gibi, burada da, tasvir edilen nesnelerin ötesinde anlam taşıyan küçük tablolar yapılmıştı. Örneğin *ekmek* ya da *su* piktogramı ağız piktogramı yanına konulduğunda, “yemek” ya da “içmek” ima ediliyordu; *sapan* resminin yanına kullanıcısı olan *insan* silueti konulduğunda elde edi-

¹ Age, s.89 vd.

len bütün, “çiftçi” anlamı taşıyordu... Böylece, çizimi ve kataloğu kurallara bağlanmış ve her birinin anlamsal zemini önceden tayin edilmiş –ki bu durumda *ideogramlardan* söz ederiz– bu işaretlerin çeşitli tarzlarda birleştirilmeleri sayesinde akılda olan aşağı yukarı her şey kolayca maddileştirilip dile getirilebiliyordu (Hele hele yazının en eski halinde olduğu gibi, amaç, yeni bir şeyler öğretmek ve öğrenmek değil de, bilineni anımsatmak, belleğe yardımcı olmakla sınırlanmışsa.). Şunu da belirtelim ki, böyle yaparak, *sözcüklerin* kesinlik, açık seçiklik ve tekanamlılığından geçmeden zorunlu olarak *şeylere* göndermede bulunuluyordu. Bu durum biraz da, her tür dilbilimsel referansın dışında, gidilmesi gereken yönü belirtmek için işaret parmağı açık bir el çizmemize benzer.

4. İşte bir ideogramın, yeniden sunduğu *şey* dışında *sözcüğü* de, yani konuşulan dilde kendisine denk düşen ses-birimler kümesini de ima edebileceğinin farkına varıldığında belirleyici öneme sahip bir ilerleme yaşanmış oldu. İngilizce ve Çince de olduğu gibi (bu yazının “mucitlerinin” bölgesel dili olan) Sümercede de pek çok sözcük tek heceli olabilir (a : “su” ; ab : “deniz” ; bab : “bütün” ; bad : “sur” , vb.), bu da imgeden sese geçişi kolaylaştırıyordu; tek heceli sözcükler söz konusu değilse akrofoniye başvurulabilirdi her zaman, yani çok heceli sözcüğün ilk hecesinde durulabilirdi (gaba : “Göğüs” yerine gab denilebilirdi.). *Başak* krokinin münhasıran “başak’ın” kendisine değil de; ideografi yoluyla bütün tahıl dünyasına, ama Sümercede “arpatanesinin” beliren fonetik kompleks olan “şe” ye *de* göndermede bulunduğu fark edildiğinde, aynı *başak* işaretini, konuşma dilinde, “şe” sesiyle her karşılaşıldığında kullanma olanağı bulundu. Böylece söz konusu karakterler yanında yazıdaki bütün karakterlere de bir bakıma evrensel ve soyut bir değer yüklenmiş oldu; yazı artık sadece *şeylere* değil, belirli bir *dilde* bu şeyleri ifade eden *sözcüklere* bağlandı; böylece ideografide sıradan biçimde kullanılan en azından bin kadar işaret de hatırı sayılır ölçüde azaltılmış oldu: Konuşma dilinde telaffuz edilebilen (başka deyişle: hecelendirilebilen) (a, ba, ab, bab, bad, gab, vb.) yüz kadar temel sesbirimini karşılayabilecek kadarını muhafaza etmek yeterli oldu, çünkü bu kısıtlı “hece sistemi” sayesinde dilin bütün içeriği yazıya geçirilebi-

liyordu. Terimin tam ve formel anlamında yazının gerçek tanımı da budur zaten.

5. Sonuçta vuku bulan şey, ideografik değerler arasından, hiç değilse bize göre, herhangi bir yararı kalmayanların atılıp, artık her şeyin yazılmasına olanak veren fonetik değerlerin korunması değil, bunların hepsinin üst üste konulması ve muhafaza edilmesi oldu; sanki fonetik kullanım ideografinin yerini tutan bir kullanım değil de, yardımcıymış gibi davranıldı. Bu durum acaba Mezopotamya tarihinde sık sık yaşandığı gibi (II, § 8; XIV, § 16) inatçı bir muhafazakârlığın sonucu mudur?

Her çiviyazısı işaret kâtibin keyfine göre iki düzlemde birinde okunabiliyordu: göndermede bulunduğu çeşitli *gerçekliklere* göre ideografik olarak; ya da bu gerçekliklerin Sümercedeki isimlerine denk düşen *fonetik bütünlere* göre fonetik olarak. Örneğin *ayak* işareti, koşula göre, doğrudan doğruya “yürümek”, “ayakta durmak”, “taşımak” ya da “kaldırıp götürmek” eylemlerini ima ediyor ve bir ideogram olarak iş görüyordu ya da *du* ya da *gub* ya da *tum* diye, fonetik olarak okunuyordu ve bu üç tek hece aynı dilde üç ayrı mefhumu denk düşüyordu. Okuyucu hangisini tercih etmesi gerektiğini az çok bağlamdan çıkarabilirdi. Bu tercih önce şu çifte anlam düzlemi arasında, yani ideografik ya da fonetikten birinin seçilmesi konusunda oluyordu; doğru düzlem seçildikten sonra da, işaretin bu düzlemde temsil ettiği çeşitli değerler arasında seçim yapmak lazımdı. Bazen ne yönde karar verilmesi gerektiği o kadar belirsizdi ki, kâtipler belki okuyanları düşündüklerinden belki de sadece ihtiyattan, okumayı kolaylaştıracak belirli bildirme kipleri kullanıyorlardı. Örneğin, ideografik düzlemde, karışıklığa yol açabilecek karakterin göndermede bulunduğu mefhumun hangi kategoride yer aldığını belirtmek için bir işaret ekliyorlardı (Örneğin tek başına okunduğunda “çekirge” demek olan bir buru₄ karakterini “karga” anlamına yönlendirmek için “kuş” sınıflandırıcısı olarak, Sümercede bu hayvanların cins ismi olan “muşen” işareti ekleniyordu.); fonetik düzlemde ise, *ayak* işaretinden önce, bu işaretin üç ayrı fonetik değeri arasından *du* ya da *tum* ile başlayanlardan değil de, *gi* ile başlayandan, yani *gin*’den söz edildiğini belirtmek için Sümercede *gi* diye okunan “saz” işaretini yerleştiriyorlardı.

Böyle bir sistemle ilgili hiç değilse, iyiden iyiye karmaşık bir mekanizmaya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu sistemi rahatça kullanabilmek için, çoğu kesinlikle basit yapıya sahip olmayan birkaç yüz karakterin çizimini bellekte bulundurmak ve aynı zamanda bütün bu karakterlerin hem ideografik hem de fonetik değerlerini gayet iyi bilmek gerekiyordu. Ve elbette bütün bunların üstüne, bu ağır ve iç içe girmiş aygıtı çekip çevirmekte ustalık da elde edilmeliydi.

6. Bu kadarla da bitmiyordu. Sümerce için üretilip ayarlanmış bu şablon, bambaşka biçimde yapılanmış olan ve fonetiği Sümerceyle ancak bir ölçüde uyuşabilen Sami Akkadcasına uygulandığında güçlükler en azından iki katına çıkmış oluyordu. İdeografik düzlemde, her işaret Sümercedekiyle eşit sayıda Akkadca karşılığa, en azından sanal olarak, sahip oldu: Sırasıyla du (“yürümek”), gub (“ayakta durmak”) ve tum (“taşımak, kaldırıp götürmek”) yerine *alaku*, *izuzzu* ve *tabalu/abalı* (Bir de bu fiillerin sayısız türevi vardı elbette çünkü sözcükleri hiç değişmeyen Sümercenin aksine Akkadca, tıpkı Latince ve Yunanca gibi bükünlü bir dil olduğu için “ad çekimi yapılır”, fiiller “çekilir”.) kullanılıyordu ki bütün bunlar durumu daha da zorlaştırıyordu. Üstelik fonetik düzlemde, sanki biraz daha karışıklığa gerek varmış gibi, işaretlerin pek çoğu Sümerceden aldıkları eski değerleri muhafaza ettilerse de, Akkadcadaki anlamlarına bağlı olarak yeni değerler edindikleri de oldu: Buna tek bir örnek vermek istersek, Sümercede vücudun o bölgesinin adı olarak *el* karakteri Sümercede “şu” diye okunuyor, Akkadcada da aynı şekilde okunmaya devam ediyordu, ama artık Akkadcada aynı uzvu kasteden “*kat*”, “*qat(u)*” olarak da okunabiliyordu.

7. Sokaktaki insan, en azından kentli, (Çin’de olduğu gibi) bu karakterlerin dörtte birini bile saptamasını sağlayabilecek kısıtlı sayıda mefhumu edinmiş olabilir, ama hiç bilgimiz yok bu konuda. Buna karşılık hemen farkına varılabilen şey, bu kadar karmaşık ve de (Söylenmemiş bir şey kalmasın.) âlimane bir mekanizmaya (yine Çin’deki gibi, eski zamanlardaki mandarinler gibi) ancak uzmanlaşarak, uzun yıllar çıraklık ve alıştırma yaparak hâkim olunabileceğidir. Dolayısıyla bu ülkede yazı çabucak bir *teknik* (VIII, § 16; IX, § 21), yazı yazma sanatı da bir meslek addedildi; tıpkı hekimlik,

yargıçlık, metal, taş veya ahşap işleme meslekleri gibi profesyonel olmayanları dışarıda tutuyordu. Okumak ve yazmak (Böyle bir sistemde fiilen ayrılmazdılar.) boş zamanı ve olanağı olan herkesin kendi refahı için peşinde koşacağı kişisel bir avantaj olmayıp bir *meslekti*. Siyaset, din ya da idare alanlarında yüksek mevkie ulaşmış kişilerin meslek haline getirmeden okumayı ve yazmayı öğrendikleri kabul edilse de, bu durum seçkinler arasında bile yaygın değildi ve hatta yeri gelmişken söylemekte fayda var: Büyük Sargon'un kızı rahibe Enheduanna bu kişiler arasındaydı (VI, § 2 ; IX, § 10).

Ancak yazının bir loncanın, meslek erbabı grubunun ayrıcalığı halini alması bu mekanizmanın kendisinden çok, yazının ülkenin varoluşu ve ekonomisindeki yeriyle ilgili anlayışın neticesidir (Ve onu sıradan insanların erişiminden uzakta tutan en önemli neden de buydu kuşkusuz.). Bu yazarların pek çoğunun (dilimizdeki eski anlamıyla yazarların), noterlikte ya da kalemde, belgelerin kopyasının çıkarılmasında, hatta güzel yazıyla yazılmasında uzmanlaştıkları anlaşılıyor. Yani yaptıkları işler, muhasebe belgelerini, idari “evrakı”, iş mektuplarını ya da resmi yazıları yinelenen kalıplarla, basit cümle yapılarıyla ve daha kısıtlı bir sözvarlığına başvurarak yeniden yazmaktı. Bu durumda bunlar basit müstensihlerdi, “sayfa karalayanlar” ya da kâtiplerdi. Ayinlerle ilgili, bilimsel, edebi, en başta da mitolojik eserler olmak üzere ciddi üsluba sahip, âlimlere mahsus parçalara erişmeleri ve bunlar üzerinde incelemeler yapmaları fiilen yasak değilse de muhakkak güçtü: Bu tür metinler oluşturmaları değil, “sadece anlamaları için” dahi “eğitimi almış olmaları”, yani edebi Sümerce kadar Akkadcayı da öğrenmiş olmaları gerekiyordu. Hatta bu da yeterli sayılmıyor, filoloji ve dilbilgisi eserlerini ve “sözlükleri” kullanmayı bilmeleri, birike birike edinilebilecek sayısız mefhumu depolamış olmaları, kısacası gerçek birer profesyonel okuryazar kişi olmaları gerekiyordu. Böylece toplumsal ve entelektüel dünyada bambaşka yüksek bir basamağa yerleşirler, yani hakiki entelijansiyaya dahil olurlardı. Elimizde birinci binyılın ilk yarısından kalma, demon kovma uzmanı¹ denilen teknisyenin Sümerce ve bilimsel tartışma sanatı, “filoloji” ve yorumlama deneyimi haricinde

¹ *Mythes et rites de Babylone*, s.65 ve devamında çevrilmiş ve açıklanmıştır.

“sahip olması” ve hayata geçirmesi gereken yapıtların bir tür kaynakça-programı var: Burada, çoğu iyice hacimli yüzden fazla eser adı sayılıyordu. Hiç kuşku yok ki gerçek bir “kâtip memur” olarak, mitolojik edebiyat başta olmak üzere edebiyatla içli dışlı olabilmek için ise çok daha fazlası gerekiyordu.

Özetle, eğitim sistemimizden ötürü herkes fazla zorlanmadan okumayı öğrenebildiğinden ve okuma-yazma bizde özel bir uğraş değil, her birimize sunulan kültürel bir avantaj olduğundan, bizde hangi alanda olursa olsun edebi üretime ilişkin bilgi –üretimin kendisi demiyorum– fiilen herkese açıktır. Ancak Mezopotamya’da yazı yazmanın hem teknikleşip profesyonelleşmesi hem de yazı sistemine ve bu sistemin uygulamasına erişimin çok güç oluşu, onu kapalı bir alan, lonca nitelikli bir uğraş haline sokmuştu. Bilim, hukuk, demon kovma, kâhinlik, hekimlik yanında üretime ve işleme ilişkin belli başlı teknikler gibi alanlarda yazmak, dolayısıyla kültür sadece profesyonellerin işiydi: Sadece onlar yazıp okuyordu, yazdıkları da sadece kendi aralarında dolaşıma giriyordu.

8. Halktan, nüfusun geri kalanından, hatta en mütevazı sınıflardan “kopuk” oldukları anlamına mı gelir bu? Bazı Asurbilimciler can sıkıcı ve naif bir inatçılıkla böyle olduğunu düşündüler ve bunu hâlâ savunanlar da var; ama yanılıyorlar. Çağdaşlarından gündelik yaşam düzeyinde de kopuk bir okumuşlar kastı olduğunu, somut olarak hayal etmek kolay değildir; ötekilerle her gün yan yana yaşarken kendi hayallerinin ve fikirlerinin, saplantılarının ve sorunlarının mecburen farkında idilerse, nasıl oldu da bunun kendi düşüncelerinde ve sonuçta yazılarında bir yansıması olmadı? Okuyup yazabilenler sadece onlar olmakla birlikte, zekâlarını ve hayal güçlerini kullanan başkaları da vardı elbette. Özellikle de mitoloji konusunda, mitlerin oluşturulması ve yavaş yavaş, kademe kademe biçimlendirilmesine yönelmiş, elbette daha kısıtlı olan yazılı akım, dev bir dalgaya benzeyen halkın hayal gücünün etkisi altında nefessiz kalmış gibiydi. Bütün folklorlarda olduğu gibi, “kâtip memurların” gönülleriince beslenebildikleri halkın hayal gücü, mitlerin yaratılması ve değiştirilmesi konusunda belki de daha becerikliydi. Okuma ve yazmanın ayrıcalık olduğu bir ülkede,

yazılı gelenekten çok daha eskiye giden sözlü gelenek uzun zaman, belki de daima canlı ve üretken kalmıştır (Biz haberdar olmasak da... Zira tarihçinin elinden kaçan çok sayıda önemli belge ve bilgi vardır.). Önce tek başına, sonra da yazılı üretime paralel biçimde varlığını sürdüren sözlü gelenek bu üretim tarafından dolaylı olarak az ya da çok etkilenmiş ve kuşkusuz, sadece mitoloji alanında değil, daha başka pek çok alanda da yazılı geleneğin beslendiği başlıca kaynak olmuştur. Kaldı ki söz ve yazı arasındaki geçişim ters yönde de etkili olmuş olmalı. Yazılı eserlerin çoğunun okumuşların meslek çevresinin dışına da (elbette okurlar aracılığıyla) yayıldığını biliyoruz. Ünlü ve yanlış adlandırılmış Hammurabi “Yasası”¹ herkese yönelik olduğunu kendisi söyler: “Hakkına saldırılan” her “yurttaş” (rev. XXV : 3 vd.) seslenmektedir; anlaşıldığı kadarıyla,² en azından fiilen halkın ortasındaki bir ayin vesilesiyle *Yaratılış Destanı*’nın/50 tam metni ayda bir kez okunuyordu, ama bir yandan da ayin uyarınca sık sık tabletlerde yazılı bulunan (IV, § 22) ilahileri, neşideleri terennüm etmek ya da mırıldanmak ve tanrılara başka yakarışlarda bulunmak da gerekirdi; demon kovma ayinleri sırasındaysa hastalar ayin yöneten kişinin dediklerini tekrarlayarak³ ilahiler, neşideler söylerlerdi; hatta içeriğini hâlâ bildiğimiz (Ya da kaybettiğimiz!) şu ya da bu mit, destan ya da efsane, fırsat hasıl olduğunda, işaretlerle taklit edilmiş ve *coram populo* (kamunun önünde) oynanmadıysa bile tumturaklı biçimde okunmuş olabilir. Görüldüğü gibi okumuşlar bu yoldan da çağdaşlarıyla ilişki içindeydiler ve yazdıkları da (sadece kendileri okusalar da) gerçekten (kendi tarzında) ortak bir birikim halini alıyordu; böylece kendilerinininkine paralel gelişen sözlü geleneğe, elden geldiğince, nüfuz etme sırası ona geliyordu.

9. Bütün bunlara rağmen her tür yazınsal faaliyet dışı kapalıydı, belirli bir kesime mahsustu. En azından hayal gücüne ya da düşünceye dayanan eserler söz konusu olduğunda, kulaktan kulağa aktarılan bütün izlekler ve sorunlar arasından hangi sorunları ele

¹ *Mésopotamie*, s. 191 vd.

² Uzun zaman sanıldığı gibi ille de büyük yeni yıl bayramı vesilesiyle değil sadece: W. G. Lambert, *Myth and Ritual as Conceived by the Babylonians* (*Journal of Semitic Studies*, 12/1, 1968, s.107).

³ *Reallexion der Assyriologie*, VII, 3, s. v. *Magie*, §§ 27 – 31 ve 47.

almak ve hangi izlekleri işlemek istediklerine sadece okumuşlar karar veriyorlardı: Geviş getirmelerinin ve çalışmalarının sonuçları da sadece onlara açıktı. Bunları hem üretenler hem de ilk okuyanlar kendileriydi.

Yeniden mitolojiye dönersek, mitolojinin malzemesini oluşturan ve tozlu tabletlerin kalıntıları arasından çıkardığımız, sonra da (Yazanların çağdaşlarının çoğundan çok daha talihliyiz bu konuda.) keyfini çıkardığımız bu edebi eserler, eninde sonunda, profesyonel düşünürlerin ve yazarların derin düşüncelerinin ürünüdürler: Bu durum bizim, Ortaçağ temsillerini sadece, Petrus Lombardus'un *Sentences*'inden, Thomas Aquinas'ın *Summa Theologica*'sından veya ilahiyatçıların buna benzer birkaç eserinden öğrenmemize benzer. Söz ettiğimiz okumuşlar mitolojinin hem tanıkları hem de süzgeçleri olmuşlardı. Burada okuduklarımız ve incelediklerimizden doğru bir tarihçi fikri edinmek istiyorsak hiç aklımızdan çıkartmamamız gereken bir kayma var. Sözlü mitolojik geleneğin kuşkusuz pek hacimli bir bölümü bu ülkede asla yazıya geçirilmemiş de olsa; ve ihtimal bu geleneğin, asla tabletlere geçirilmemiş olan (sadece hatırı sayılır bir kısmı dönüşsüzce kaybolmuş ve arkeologların gayet bilinçli biçimde destikleri ve dört bir yanda hâlâ da kazmayı sürdürdükleri zenginliklerle dolu bu yaşlı Irak toprağında asla bulunamayacak da olsa); keşfettiklerimiz kadarının müellifleri, eserlerini oluştururken (tanımlayamayacağımız ölçütlere dayanarak) mecburen bir tercihte bulunmuşlar ve tarihten önceden, sonrasına, hatta çok sonraya dek (XVI, § 1 s.) ülkenin her tarafında gerçekleşen mitolojik spekülasyonun bir yere kadar taraflı, son derece küçük, özün özü haline sokulmuş bir parçasını bize bırakmışlardır.

10. Bu okumuşların ve hakimi oldukları yazının, böyle sahici ve canlı bir mitoloji ile aramıza girmeleri sonunda, sadece *niceliği* değil, *niteliği* de ilgilendiren bir başka fark çıktı ortaya: Tam da elinizdeki kitapta bir araya getirdiğimiz parçalar *yazıya geçirildi*, sözlü gelenekten yazılı geleneğe aktarıldı. Bunun sonucunda bazı önemli değişiklikler ortaya çıktı.

İlk olarak, kâtipler bütün bu *materia mythologica*'yı (mitolojik malzemeyi) tabletlere geçirirken, en eskiler başta olmak üzere pek çoğunu sözlü gelenek zamanındakine epey yakın haliyle bırakmış

olsalar da, bir *biçime sokmuşlardı*. Şifahi söylem hep koşullara bağlıdır, dinleyicilere uyarlanmıştır ve zaman içinde geliştirilir: Parçaların her biri kendi içinde açık seçiktir, çünkü dinleyenler tarafından anlaşılması gerekmektedir; ama bütünü açık seçikliği ne yararlıdır ne de kolay elde edilebilir bir şeydir, çünkü doğası gereği değişkendir, bütünlüğü ne tutarlı ne de hissedilirdir: (Belki daha çok vurgulanmış ya da akılda tutulması daha kolay birkaç özellik dışında) az çok muğlak anılarda ve tek tek alıcıların zihinlerinde bıraktığı genel izlenimde var olur sadece.

Yazılmak üzere düzenlenmiş mitolojik eserlerde, önce sözlü söylemi desteklemek için tasarlanmış ve sözlü söyleme özgüymüş gibi duran birçok özellik vardır. Ölçü, vezin tekniği, vurguya uygun okuma ve ritim gibi özellikleri bizim için asla kesin olmayan bu eserlerin biçim açısından “şiişsel” olan özelliklerini ele alamıyoruz gerçi, çünkü birkaç istisna dışında (özellikle 9, 45 ve 50) metinler (en azından bu bakımdan deforme olmamış, bozulmamış ya da değiştirilmemişse) bu konuda bize nerdeyse hiç yol göstermez;¹ ve çünkü gerek Akkadca gerek Sümerce çok uzun zamandır hiç konuşulmayan (VI, § 7) dillerdir ve kendine özgü seslerine, sessel ve müzikal özelliklerine ilişkin nerdeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Tüm bunlara rağmen, elimizdeki metinlerin yazıdan çok “sözelliğe” (örneğin bkz. VII, § 17) yakın özelliklerden birkaç tanesine değinelim.

Örneğin, en azından Akkadca kompozisyonlarda doğrudan söylemin başında *ad nauseam* (bıktırana kadar) tekrarlanan girişler bu özelliklerden birisidir (18, 22, 26, vb.):

“X, açtı ağzını, söz aldı

Sözü Y’ye yöneltti”

Bunun pek çok çeşidi bulunmaktadır.² Bazı yüksek mertebeden kişilerin isimlerine, her zaman veya neredeyse her zaman eşlik eden “belirtme” amaçlı kalıplaşmış sıfatlar da benzer örneklerdir: “Kut-

¹ Sonda yer alan başlıklar bazen söz konusu şiirin ilintilendirildiği lirik, nazım, kıta ölçüsü gibi “türler”in tanımlanmasına yarar. Ne var ki Sümerlerin bu terminolojisinin (kal.kal: 16 : 266; ulil.la: 19 : 186; şir.sud/gid (.da): 20 : 729, vb.) ne anlama geldiğini bilmiyoruz. Aynı zamanda Bkz. VI, § 7; IX, §§ 3...

² Fr. Sonnek, *Einführung der direkten Rede in der epischen Texten* (Zeitschrift für Assyriologie, 46, 1940, s. 225 vd.)

sal *İnanna*”, ”Çoban *Dumuzi*”, ”Saygıdeğer (tam kelime anlamı: baba) *Anu*”; ”Büyük Dağ *Enlil*”; ”Prens *Enki*”¹ vb. Bir de anlatının birçok yerinde olayın belirli bölümlerinin kelimesi kelimesine tekrarlanması var, bu durumda tekrarları olduğu gibi almak yerine ya özetlemekle yetinecek ya da ilk söz edildikleri yere, örneğin ”*İnanna ve Enki*”¹¹ diyerek göndermede bulunacağız. Tanrı tarafından tanrıçaya verilen ”Güçlerin” yüzden fazla başlıktan oluşan listesi tam dört kez eksiksiz biçimde tekrarlanır (IX, § 17); *Yaratılış Destanı*’nda/50 otuz dizeden uzun bir betimleme, birbirine çok yakın yazılı halde hiç değiştirilmeden dört kez tekrarlanır (XIV, § 10 vd.). Hem bellek eğitimi hem de retorik amacı güden benzer başka yordamlar da göze çarpar: Örneğin kişi (veya yer ismi ya da anlatının öne çıkarmak istenilen bir başka önemli unsuru) hemen kesin biçimde belirtilmez; önce genel özellikleriyle betimlenerek haber verilir:

”Bir gün, Gök’ün yükseklerinden, Ölüler Diyarı’na gitmek istedi o Gök’ün yükseklerinden, *tanrıça* Ölüler Diyarı’na gitmek istedi– Gök’ün yükseklerinden, *İnanna* Ölüler Diyarı’na gitmek istedi”... (14 : 1-3)

11. Ancak (her zaman anlayamadığımız ve ”hissedemediğimiz”, hatta bazen bize nerdeyse münasebetsiz gelebilen, ama hep birlikte üsluba biraz renk katarak onun ”şiişel”² niteliğini duyuran birkaç deyiş, imge ve terimle süslü sözlü söylemin bu kalıntıları dışında), göreceğimiz bütün mitoloji belgeleri çağlara ve yazarlara göre az çok farklı biçimlerde birbirinden ayrılmış ve sadece ayrıntılar açısından değil *bütün olarak* da onları açık kılabilecek bir şema uyarınca biçimlendirilerek kalıba dökülmüşlerdir: Bunlar *kompozisyona sahip* eserlerdir. Ama bir yandan da –her biri kendi tarzında– birer edebi eser, düşünme, öğretme ve açıklama alıştırmasıdır. Bu, ileride (V) ele almamız gerekecek çok önemli bir noktadır. Bazıları kısa, hatta safça ya da kuru (31...); bazılarıysa uzun, olgun, üzerinde çalışılmış, hatta bütün ara mertebelerle birlikte âlimane ve inceliklidir (45, 50, 51).

1 Konuyla ilgili çok sayıda örnek için bkz. K. Hecker, *Untersuchungen sur akkadischen Epik*, s. 162 vd. Sümerce ”nin.şi.ku”, Akkadcadaki karşılığı nişşiku için verilen ”Prens *Enki*” çevirisi şüphelidir. Bkz. W. G. Lambert, *Atrahasis*, s. 148 vd.

2 Sümer şiirinin bazı özelliklerine ilişkin notlar için Bkz. S. N. Kramer, *Le Mariage sacré*, s.42 vd.

Zaten içlerinden en eskileri olduklarını varsaydıklarımız (1, 5, 19, vb; Bkz. VI, § 2) ile en yenisi (51) arasında en az bin beş yüz yıl var ve bütün bu hesaba gelmez zaman boyunca zevk, kültür, etraftaki şeylere bakış, zihnin talepleri, meseleler ve “zihniyet” elbette değişme ve gelişme fırsatı buldu; yazarların her birinin özel varoluş koşullarının ve amaçlarının değişmesini saymıyoruz bile. İlkel ve nerdeyse çocuksu (En azından *bizim* gözümüzde!) ya da gösterişli ve sağlam bir yapıya sahip olsalar da, şurası açık ki onları hem oldukları şey kılan hem de herkesçe (İlk kez yayınlanışlarından bu denli uzaktaki bizler için bile!) ulaşılabilir kılan yazıya geçirilmiş olmalarıdır.

Çünkü böyle bir biçime konulduklarında *kendilerini aktarabilecek ve sürdürebileceklerdi* ki bu da yazıdan kaynaklanan hatırı sayılır avantajlardan biridir. Sözlü söylem duruma bağlıdır, rastlantısaldır ve anlıktır: Söyleyenin ve dinleyenlerin aynı anda aynı yerde bulunması ile var olur ancak. Söylenilen şey sadece bir defa işitilir ve belleğimizde ondan kalan bütün özelliklerin gerçekten algılanmasından çok, genelde toplu ve epey belirsiz bir izlenim söz konusu olduğundan, söylenenlerin özelliklerinden birini veya daha çarpıcı ve akılda iyi tutulmuş bir bölümünü ezbere söyleyebilsek de, onu bütün boyutları ve sunduğu bütün olanaklar açısından aktarmak, sindirmek, nesnel açıdan tartmak, açıklamak veya ayrıntılı biçimde didikleme fiilen olanaksızdır. Oysa yazıya geçirilmiş söylem, kelimesi kelimesine, sonsuza kadar çoğaltılabilir ve yayılabilir olmakla kalmaz, yazıya geçirilir geçirilmez müellifinin elinden kaçır ve kendisini okuyan herhangi birinin malı olur. Üstelik çok sayıda kişinin malı olduğu için, ayrı ayrı her bir parçası da bütünü de yeniden okunabilir, üzerinde düşünülebilir, yargı konusu edilebilir, onaylanabilir ya da ihtiyat kaydıyla benimsenebilir. Hatta dolaysızca, bir esin kaynağı oluşturabilir ve böylece ya olduğu gibi ya da imladan üsluba, dokudan temele varıncaya kadar çeşitli biçimlerde yenilenip değiştirilerek yeniden ele alınabilir. Edebi mitlerin bir kere “yayınlandıktan” sonra, içeriklerinin de düzenlenişlerinin de genelde kendilerini zorla kabul ettirdiği pek çok durumla karşılaşacağız; öyle ki bu mitlerin sadece şu ya da bu sayıda nüshasını çıkarmakla yetinilecektir (Örneğin elimizde *Nimurta ve Taşlar*/20 ve X, § 2

mitinin, pek çoğu zamanın tahribatına uğramış en az iki yüz tane elyazması var.), yazıya ya da sayfa düzenine değişiklik getirilebilir, hatta sadece kahramanın adını değiştirmekle (XIV, § 23) sınırlı bile olsa şurada burada hafif rötuşlar da (krş. X, § 18) yapılır; ya da şu ya da bu ölçüde kesin ilkeler uyarınca çevirisi yapmakla yetinilir, özellikle de Sümerceden Akkadcaya (ör. 20 : X, § 2); daha ender olmakla birlikte Akkadcadan Sümerceye de çevirisi yapılabilir (36 : XII, § 26; 38, *it.*, § 31). Bu mitlerin daha temelli biçimde ele alındığı ve bizim “gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş basım” diyebileceğimizin (özellikle bkz. 45-49 : XIII, § 23 vd.) biçimleri, hatta gerçekten farklı “versiyonları” bile yapılmıştır: Bir yanda *İnanna/İştär Ölüler Diyarı'nda*/14 ve 18, diğer yanda *Nergal ve Ereškigal* 26 A ve B bunun iki zarif örneğidirler. Bu türlü değişiklikleri kolaylaştıran koşullar iki boyuta sahiptir. İlk başta şu var: Eski eserlerin pek çoğunun anonim olduğu ve hatta tanrılar tarafından¹ düzenlendiğinin düşünüldüğü bir ülkede; veya bunların, müelliflerine “tanrısal bir vahiyle” aktarıldığına ve müelliflerin de onları şu ya da bu ölçüde yazıya döktüğüne (9, s.214, n. 1 ve 45, 50, 51’in sonu) inanılan bir ülkede “kültürel mülkiyet hakkı” diye bir şey yoktu. İkinci olarak, o zamanlar savunucusu kolayca pes etmeyen bireysel görüşler söz konusu olsa da, bildiğimiz kadarıyla, ne dogmatizm, ne de entelektüel hoşgörüsüzlük vardı, hele din temelli hoşgörüsüzlük hiç yoktu. Daha başka şeyler yanında (İleride bunu açıkça söyleme zevkini tadacağız: V, § 8 ; XVI, § 14 vd.) mitolojik motifler de zorlayıcı, kesin ve dokunulmaz önermeler değil, birer düşünce kaynağı, düşünceyi taşıyacak kumaş, düşünce izleği ve söylem çeşitlenmesi sayılıyordu daha çok: “Tekvinler”, yani tanrının, evrenin ve insanın doğuşlarıyla ilgili bölüme (XII; aynı zamanda V, § 6) göz atmak bu konuda tam anlamıyla bilgilenmeye yeterli olacaktır.

12. Mitlerin yazıya geçirilip tespit edilmesinin bir sonucu da (sonuncusu) şudur: Mitler bu sayede, onları icat edenlerin ve müelliflerinin kontrolünden o kadar çıktılar ki edebi biçime bürüne-

¹ W. G. Lambert, *A Catalogue of Texts and Authors (Journal of Cuneiform Studies, XVI, 1962)*, s.64 : 1-4, ve s.68 vd. Aralarında tanrı *Enki/Ea*'ya atfedilen *Ninurta ve Taşlar* / 20, *Ninurta'nın Dönüşü* / 21 ve büyük *Astroloji İncelemesi*'nin de (bkz. 36) yer aldığı dokuz eserin listesidir.

rek, kendi kendilerine yeten ve her biri kesinlikle kendine has değere sahip birer *kendinde nesne* haline geldi. Sözlü gelenekte ve de ilk kez tabletlere geçirildikleri ana kadar her biri doğdukları ve değer kazandıkları ortamın ve zamanın görme tarzının ve duyarlılığının, koşullarının ve sorunsalının, hayal dünyasının ürünüydü. Metin halinde hepsi bir anda görülemeyen bu bağlar mitler yazıya geçirildiğinde koptular ve bu metinler, doğdukları çerçeve ve koşullanmaları hiç bilinmeden ya da ihmal edilerek kendi içlerinde okunabilmeye, yeniden okunabilmeye ve hazmedilmeye başlandı. Böylece her okur kendi zamanına ve bulunduğu yere göre, bunları kendi bakış açısına uyarladı. Gel gelelim bunun da şöyle bir sonucu oldu: Bu mitlerin taşıdıkları anlam değeri şu ya da bu ölçüde değişikliğe uğrayabildi. Örneğin, başta *Marduk*'un bütün evren üzerindeki egemenliğini açıklayan ve öven bir metin olan *Yaratılış Destanı*/50, daha sonraları bugünkü adına uygun bir hal aldı: “Yaratılışa”, yani dünyanın kökenlerine ilişkin Babil “öğretisinin” bir tür sunumu. Zaten 300 yılına doğru Berossos tarafından, yedi yüz yıl sonra da Damaskios tarafından bu sıfatla özetlenmiştir (XIV, §§ 23, 24).

Edebi mitolojik eserlerin analiz edilebilmesi, *peripetia* ve *perikope*'ler olarak ayrıştırılabilmesi, bu eserlerin sadece kulaktan kulağa yayılabildikleri zamanda kimsenin aklına gelmeyecek bir özerklik kazanmaları sayesinde gerçekleşti; bazen de duvardan çıkartılan tuğlaların ya oldukları gibi ya da az çok tamir edilerek yeniden kullanılmasına benzer şekilde ele alınabildiler. Hem birbirine benzeyen hem de az çok birbirinden farklılaşan anlatılara esin veren, her yerde rastlayabileceğimiz o bildik folklor izlekleri söz konusu değil burada: Gerçi mitolojide bu izlekler karşımıza çıkmaz değildir ve mitletin oluşumunda önemli rol de oynarlar; ancak bu izleklerin burada bizi ilgilendiren konuyla, yani mitlerin yazıya geçirilmesiyle hiç ilgileri bulunmamaktadır. Yazıya geçirilmiş bir eserden bir diğerine, bazen kelimesi kelimesine taşınan, bazen işlenen bazen de sadece zikredilen (XVI, § 3 s. : f) bölümleri kastediyorum. Örneğin *İştar Ölüler Diyarı'na İniyor*'un/18 başında yer alan, *Nergal ve Ereşkigal*'in/26 B “yakın tarihli versiyonunda” da karşımıza çıkan, hatta *Gılgamış*'ın (VII / IV : 33-39 Bkz. XI, § 12) Ninova versiyonunda

da görülen bölümler bunlardandır. Bunun gibi açıkça görülen ya da biraz daha zor fark edilen ama aynı derecede emin olunan başka aktarımlar da vardır. Şifahi söylem ilham, izlek ve “fikirden” başka bir şey vermediği halde yazılı söylem, başka metinlere malzeme sağlar.

Kendi eleştirel anlayışımız bunu kabul etmese de (bkz. özellikle XIII, § 15, ve XIV, § 18¹) beceri ve incelik gerektiren bir metin yorumlaması uyarınca *yazılı oldukları biçimleriyle sözcüklerin analizini* yaparak, düşüncenin yazılı metin üzerinde nasıl çalıştığına ilişkin son derece şaşırtıcı başka bir sonuca daha ulaşacak ve hayran kalacağız.

Buraya kadar söylediklerimizi kısaca tekrarlayalım: Mezopotamya’da elbette ki *mitlerin* kendilerini, izleklerini ya da köklü biçimde düzenlenişlerini değil, ama *mitolojiyi*, düşünce sistemi ya da (sözcüklerden korkmuyorsak) zihnin disiplini olarak değilse de, en azından edebi bütün olarak yaratan şey gayet açık ki yazıdır, yazılı geleneğe geçiştir. İşte bu da işin başka, daha derin ve tanımlanması gereken bir yüzüdür; daha iyi bir sonuca ulaşmak için epey eskilere dönmemiz gerekir; ve bunu yapmak zorundayız.

¹ *Mésopotamie*, s.113 vd

IV

Din

Şimdi mitolojinin külliyatını oluşturan eserlere yeniden dönersek, bu eserlerin anlamı, yapısı ve onları gerekçelendiren mantık üzerine düşünmeden önce, daha ilk bakışta gözümüze çarpacak şey, hepsinin aynı derecede doğaüstü bir bağlamda yer almalarıdır. Dolayısıyla en azından Mezopotamya’da (Çünkü bu kitapta kendi yeterlilik alanımın kültürel sınırlarının ötesine geçmek istemiyorum.), kesinleştirilmesi gereken bir biçimde, mitolojinin özgün çerçevesini dinin oluşturduğunu kabul edelim ve doğru yöntem uyarınca dinin ana çizgilerini¹ anımsatmakla başlayalım.

2. *Din* terimi insanların, kendilerinden ve bu dünyada kendilerini çevreleyen her şeyden köklü biçimde yüksek olduğu için içgüdüsel ve anlaşılmasız biçimde korktukları bir düzen karşısındaki tavırlarını tanımlar. Hayatımızı ve kişiliğimizi tamamladığını, zenginleştirdiğini hissettiğimiz kendi türümüzden bir başka bireye doğru bizi güçlü biçimde çeken, aynı derecede kendiliğinden ve akla uymaz başka bir itkiyle, yani aşkla kıyaslanabilir ancak. Dinin aşktan farkı ise izlediği güzergâhtır, yatay düzlemde “ötekini” arayan aşktan farklı olarak, dikey düzlemde “doğaüstünü” arayışta şekillenir.

¹ *Mésopotamie*, s.243 vd.

R. Otto'dan bu yana rahatça “kutsal” ya da “ulvi” (numinal) dediğimiz bu doğaüstü bizde iki duyguya yol açabilir: Ya ondan korkarız ve onunla karşı karşıya geldiğimizde endişelenir ve hoşlanmayız; ya da bizi çeker, ona hayran olur ve kendisine yaklaştırmaya ihtiyaç duyduğumuz hissine kapılırız. Göz alıcı her şey gibi büyüler ve endişelendirir. Bütün dinlerin psikolojik kökündeki *din duygusu* nun başlıca iki yönü işte bunlardır.

Âşıkların, kendilerini sarsan, kafalarını durmaksızın meşgul eden o kişiyle ilgili oluşturdıkları fikirlere ve aralarındaki bağa uygun bir hal ve davranış içine girmeden önce arzu duydukları insanı daha iyi tanımaya çalışmaları gibi, kutsal karşısındaki anlaşılmaz korkumuz da bizi onu hep daha iyi ayırt etmeye, bulunduğu yarı gölgeden ve virtüellikten çıkarmaya iter. Varsayım uyarınca kutsal, bu dünyaya ait olmadığından ötürü, onu dolaysızca algılayamayız; bundan ötürü, kutsal karşısındaki anlaşılmaz korkumuz, onu konu alan ama şeylere ilişkin görüş ve kanaatlerimize de uygun düşen bütün bir tasavvur sistemi, yani *bütün bir din ideolojisini* (Her dinin diğer temel ögesidir bu.) kurarak bizi durmadan onu imgelemeye iter. Üçüncü özsel bileşen ise, din duygusu ve din ideolojisinin birleşip bizlere, kutsal karşısında, *dinsel bir davranış* kabul ettirmesidir; böylece dinsel nesne karşısında hissettiklerimizi de dinsel nesneye ilişkin bildiğimizi imgelediğimizi de açığa vurmak ve dile getirmek olanağına kavuşmuş oluruz.

3. Bütün dinlerin kökünde yer alan ve her bir dini tanımlayıp ona kendine özgü özellikler kazandıran bu öğeler “tarihsel” bir kaynağa sahip olabilirler: Güçlü dinsel bir zihin, geçmişin belli bir noktasında, kendi dinsel heyecanlarını ve kanaatlerini, doğaüstüne ilişkin kendi tikel sistemini kendi çevresini zorla kabul ettirebilmiş, sonra da kurumlaştırabilmişti. Günümüzde en iyi bildiğimiz büyük yapılar bu duruma örnektir: Batı’da Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık, Doğu’da ise Budacılık. Bu yapıların nasıl doğdukları ve yayıldıklarıyla ilgili ilave hiçbir şey bilmeseydik bile onları karakterize eden ve hemen tanımamızı sağlayabilecek şey, bu dinleri kurucularıyla, kurucularının iradeleri ve anlayışıyla ilintilendiren yaşamsal bağ, içsel miknatis gücüdür. Kurucunun iradesi ve anlayışı gerek kendisi ya da

yakın çevresi tarafından kaleme alındığı kabul edilen “kutsal yazılar” gerekse de öğretisinin ateşli savunucuları tarafından inananlar nezdinde canlı tutulur. Bu savunucular inananların samimi davranışını, ideolojisini, hal ve hareketlerini, kendi kendini ayarlayan bir denge çarkı gibi ara vermeksizin doğru çizgiye (en azından doğru olduğu ileri sürülen çizgiye) çekip düzeltme eğilimindedirler. Bu “tarihsel dinlerin” çağlar boyunca yaşadığı bazı değişiklikler, zenginleşmeler, sapmalar ve reformlar, bunların sorumluları ve bunlara karşı çıkanlar hep (Bu karşı çıkışın haklı ya da haksız olması başka bir meseledir.) kurucunun iradesine bağlanan ve “kutsal kitaplarda” kayıtlı başlangıç ilkelerine gönderme yaparlar.

Buna karşılık, yer ve zaman açısından bizden uzak olan dinlerin pek çoğunun şimdi yaptığımız “tarihsel” tanıma uygun hiçbir yanı bulunmamaktadır. Bu dinler “ilkel” diye nitelenebilir çünkü kökenleri Tarih’ten önce ya da Tarih’in dışında yer alan bir geçmişte, başka biçimde bilinmeyen ya da bilinmeyen bir geçmişte kaybolur gider ve aynı zamanda inanışları, uygulamaları ve bunları denetleyecek yetkilileri belirleyen “kutsal metinlere”, bir “kurucunun” iradesine sürekli gönderme yapma pratiğinden yoksundurlar. Bu dinlerde yüreğin, düşüncenin ve davranışların değişimi için kesin olarak tanımlanmış *a principio* bir yöne, ulvi bir ideale, teşvik veya terbiye amacıyla herhangi bir başvuru söz konusu değildir. Bir yaratıcıya bağımlı değildirler, daha önceden oluşturulmuş bir sistemi devam ettirmemektedirler: Başka alanlarda olduğu gibi bu alanda da, anımsanamayacak kadar eskide kalmış bir gelenek tarafından eğitilip yönlendirilmiş bir topluluğun kutsala ilişkin kolektif temsillerini dile getirirler sadece. Sonuç itibarıyla “ilkel din”, içinde yer aldığı kültüre ve uygarlığa özgü genel tavırların, değer duygusu ve hiyerarşisinin, eğilimlerin ve yatkınlıkların doğaüstü alana uygulanmasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla “ilkel dini” tanımlamak, kurallara bağlamak ya da savunmak için nitelikli yorumcular ya da “kutsal kitaplar” söz konusu değildir; aynı şekilde, zorlayıcı ilkeler adına şu ya da bu yönelimin baskın gelmesi için ideolojik ya da etik mücadeleler veya “reformlar” da söz konusu değildir: “İlkel din”, doğaüstüne dönük yüzünü temsil ettiği kültürün hareketlerine bağlı olarak evrimleşir sadece.

Bilgi söz konusu olduğunda, şimdilerde çok yaygın karşılaştığımız tumturaklılık ve karışıklıktan değilse de, bulanıklık ve yaklaşıklıkla haklı olarak korkan kişiler, Mezopotamya'daki din sistemi başta olmak üzere, hangisi olursa olsun her dinsel sistemin daha iyi anlaşılması için gerekli olan bu tür tanımları vazgeçilmez sayarlar. Dolayısıyla bu konuda biraz fazla durmamın anlayışla karşılanacağını umuyorum.

4. Bu ülkeye özgü olan din “tarihsel” değil “ilkeldi”, yani dinsel düzen yazılı olmayan hukuk düzeniyle¹ uyum içindeydi. Hukuk düzeni kesin hükümler ve açıkça bildirilmiş yasaların değil, bilinçte gizil durumda bulunan ve taklitte veya eğitimle edinilen şablonların, refleks ve alışkanlıkların geçerli olduğu bir düzendi. Bunlar sayesinde herkes, günbegün, kendisine doğal görünen analogilere başvurarak özel sorunlarını çözüme kavuşturuyordu; üstelik bütün bu şablonlar, refleksler, alışkanlıklar asla kesin terimlerle ve *ne varieteur* (değiştirilmemek üzere) bildirilmedikleri için, belli sorunlar karşısında sık sık, elbette aynı genel anlayışla ama maddi açıdan farklı çözümler öneriyorlardı. Yazılı hukuk böyle bir şey kabul edemezdi. Bu çok önemli bir veridir ve mitlerimizi okuyup inceledikçe bunun ne kadar önem taşıdığını pek çok kez göreceğiz: Eski Mezopotamya'da din, düsturlardan ve “iman kaidelerinden” çok alışkanlıklardan, örtük ve belirsiz kurallardan oluşuyordu ve bunların hepsi de geleneksel yaşam alışkanlıkları, kültür ve eğitim yoluyla ediniliyordu. Bu dine “inananlar” bu dini kendileri için tanımlamayı, ayrı bir din olarak, olduğu haliyle ortaya koymayı akıllarından bile geçirmediler. Çinliler de benzer bir durumla karşı karşıya kalmışlardı: Çok eski zamanlardan beri, yapısını analiz etmeleri hiç gerekmeden öğrenip kullandıkları dilleriyle ilgili bir dilbilgisi oluşturmayı, çok ileri tarihlerde yabancı ülkelerde bunun bir örneğiyle karşı karşıya kalıncaya kadar hiç düşünmemişlerdi. Bizimkinden son derece farklı bir dinsel sistemi anlamak için onu yine biz, kendimizce farklı formüller içine sokuyoruz; belgelerin anısını ve ayrıntısını bizler için sakladığı sayısız dini olay arasından onu çıkarsama ve soyutlama yoluyla anlamaya çalışıyoruz (Ve

¹ *Mésopotamie*, s.230.

bunu şu ya da bu ölçüde bu din anlayışını taşılaştırıp çarpıtmak pahasına yapıyoruz.).

5. Başta sayısız ilahi ve dua olmak üzere, kutsal varlıklara törensel ya da daha mahrem pek çok seslenişte büyük ölçüde varlığını apaçık duyuran (ama değişken yukarı dünya temsilleri de dahil başka hemen her planda da kendini ele veren) kutsallığa yön vermiş *dini kanaatler*, hiç de “merkeziyetçi” değil gibidir: Doğaüstünün insanların gönlünde çekiciliğe sahip olmasına bağlıdır. Açıkça görüldüğü gibi, Eski Mezopotamyalılar tanrıları ile kendileri arasındaki *mesafeyi* hep çok canlı hissetmişlerdi. Çok yüksek mertebede, çok uzaklarda bulunan ve sadece bağlılık beslenebilecek kişiler saydıkları tanrılarına son derece hayranlık ve çok derin bir saygı duyuyorlardı. Böyle bir tavrın hiçbir “mistik” yanı yoktu, daha çok “kölece” sayılabilirdi: Gücsüz bir çiftçinin muhteşem, yüceler yücesi, seçkin mi seçkin senyörü ve efendisi karşısındaki hürmetkâr tavrına benziyordu. Tek kelimeyle söylersek bu *aşkınılık* konumunun ne denli temel, evrensel ve her şeye egemen olduğuna kanıt istenirse, ileride göreceğimiz gibi, bu konumun tüm dini temsilleri ve yukarı dünya karşısındaki tavrı belirlediğini söylemek yeterli olacaktır.

6. *Din ideolojisi* konusuna gelince, bu kadim ülkenin sakinleri – Tarih’ten çok önce– “bu dünyada kendilerini çevreleyen her şeyden ve kendilerinden kesinlikle yüksekteki düzene” biçim ve içerik kazandırmak gereğiyle karşı karşıya kalmışlardı. Bu düzen, onların gözünde elbette ki bu düzeni kendilerine dayatan doğanın işleyişindeki şaşırtıcı ve güçlü enerjilerde kendini gösteriyordu; “bilim” nedeniyle artık nerdeyse hiçbir şeye hayran olamayan ve şaşıraramayan, şu ya da bu ölçüde bıkkın ve bitkin düşmüş bizler dahi, biraz daha saf ve taze bakabilirsek, doğanın şaşırtıcı ve güçlü enerjileri karşısında eğiliriz. Başlarının üzerindeki bu muazzam gök, ayaklarının altındaki bu uçsuz bucaksız toprak; her biri şaşmaz biçimde kendi yolunu izleyen, büyüleyici sayısız yıldız; şu harika göktaşları; rüzgâr, yağmur, yıldırımlar ve kulak patlatan gürültüleriyle kasırga; topraktan çıktığına, kuyularda biriktiğine, kaynaklardan fışkırdığına¹ göre elbette ki toprağın altında olması gereken bitimsiz ve gizemli tatlı su tabakası;

¹ Buna Apsu ya da Engur deniliyordu (Bkz. VII, § 23 ve başka yerlerde).

bütün o akarsular ama en başta da şu iyilik dağıtan, gösterişli ve her yıl şaşmaz bir ritim ile “ülkeye yaşam getiren”, muhteşem iki nehir; sonsuz, karışık, zengin ve gizemli deniz; esrarlı, vazgeçilmez, yıkıcı da olabilen ateş; bitkilerin filizlenmesi, hayvanların büyümesi ve insanların aşka duydukları dayanılmaz tutku... Her birimizin yaşamına yön veren iradeye benzer maksatlı bir iradenin, enine boyuna tartılmış kararların ve düşünülmüş amaçların sonucuymuş gibi görünen bütün bu devasa ve şaşırtıcı, ama sürekli ve düzenli tekrar eden bu fenomenler ve daha pek çoğu, bu kadim ülkenin sakinlerinin hayran oldukları, saygı duydukları, karşısında şaşırıp ürktükleri tek bir doğaüstü gücün çeşitli yüzleriydi.

Bunu açıklayabilmek, gizemliliğini ve görünüşteki saçmalığını gidermek için, aşına oldukları yegâne özgür ve etkili nedensellik tipine, yani kendilerine özgü nedenselliğe başvurmaktan başka çare bulamadılar. Ve insanüstü ve esrarlı bir gücün dışavurumlarının ötesine ya da içine, onun gizli devindiricisi ve can vericisi olarak kendilerine benzer bir kişi yerleştirdiler. Bu kişi etkin, özgür ve düşünen bir kişiydi; ama ne kadar büyük bir uğraşa giriştiği hesaba katıldığında, bizim yapabileceklerimizin fevkine yerleştirilmiş, aynı zamanda bizden çok daha yüksek, ama her halükârda bizim zayıflıklarımızın (ölüm, hastalık, acı, kayıp) kendisine erişemediği bir zekâ ve iktidarla donatılmış biriydi. İşte *insanbiçimcilik* (antropomorfizm) denilen de budur zaten. Kutsala ilişkin bu hem insani hem de insanı aşan bu anlayışa, bu doğaüstü ve esrarlı varlıkların doğasını tanımlayan özgül bir ad vermişlerdi: Sümercede dingir, Akkadcada *ilu* diyorlardı; bu terimlerin kökenini bilmediğimiz için ilk anlamlarını idrak edemeyiz ama bizimkine benzer bir yapıyı akla getiriyorlar. Ancak bu yapı bize göre öyle üstün bireyler tarafından ayakta tutulmaktaydı ki bu konuda bir fikir edinebilmek için sokaktaki adamdan değil hükümdarların üst sınıfından işe başlamak gerekirdi. Çoğul kipte konuşmamın nedeni dünyanın ilerleyişinde karşılaşılan her açıklamamaz büyük fenomenin bir yöneticisi, bir icracısı, bir de devindiricisi olması gerekmesidir: Mezopotamyalılar *çoktanrılıydılar*.

Çözebildiğimiz en eski metinlerden itibaren, üçüncü binyılın sonundan, hatta biraz daha önceki çağlardan elimizde bulunan metinlerde böyle şaşırtıcı sayıda tanrı olmasının nedeni budur:

Sayıları binden fazladır. Ne var ki tanrılara verilen adların sayısı tanrıların sayısından daha fazla olabilir, örneğin kişi ismi ya da özel isim ya da yerel farklılık gösteren isim diye kabul ettiğimiz ya da nasıl yorumlayacağımızı bilemediğimiz nitelemeler çoklukla tek ve aynı kişiye aittir.¹ İsimlerle ilgili bu dağıtım ve düzenleme yapılsa bile –ki böyle bir şey imkân dahilinde değildir– yine de kayda değer miktarda tanrı kalırdı geriye: Herhalde birkaç yüz tane kadar olurdu bunlar, ama eski zamanlarda bu uzun süre ucu açık kalmış bir sayı olabilir...

7. O halde bu tanrıların her biri de başta doğanın büyük parçalarından veya hareketlerinden birine bağlıydı. *An* evrenin üst kesiminin, Yukarı'nın, Gök'ün tanrısıydı; *Ki* ise Aşağı'nın, Yer'in tanrısıydı; *Enlil*, havasal ve hareketli uzayın, aranın, deyim yerindeyse, hava gibi, atmosfer gibi bir şeyin tanrısıydı. *Enki* ise *Apsu*'nun tanrısıydı, yani yeraltındaki tatlı suyun tanrısıydı; *Utu* Güneş'in tanrısıydı; *Nanna* Ay'ın tanrısıydı; çeşitli yıldız ve takımyıldızları da daha başka tanrılar üstlenmişti: *Dilbat/Delebat* Venüs gezegenini idare ediyordu; *İşkur* fırtına, yağmur, yağışlar ve rüzgârların tanrısıydı; *Enbilulu* akarsuların ama en başta da Dicle ile Fırat'ın akım rejimine hükmediyordu; *Gibil* ateşe hükmediyordu; *Aşnan* tahıllar başta olmak üzere bitkilerin boy atmasına hükmediyordu; *Lahar* hayvanların büyümesine, *İnanna* ise kızışma ve çiftleşmeye hükmediyordu... Adı artık bize hiçbir şey ifade etmeyen, “uzmanlık” alanını da bilmediğimiz pek çok başka tanrı da var. Canlı ve cansız dünyayı bölümlere ayırmak, bu bölümlerden her birini hem varoluşlarının hem de hareketlerinin hesabını vermekle yükümlü bir doğaüstü varlığa emanet etmek için yola çıkıldığında nerede durulabilir ki? Örneğin

¹ Örneğin Girsu'nun önemli bir kent olduğu Lagaş devletinde tanrı *Nimurta* “Girsu'nun Efendisi” adını taşıyordu: *Nin.girsu* (X, §§ 1 ve 18). Bütün bu mitler boyunca değişik tanrılara sıfat değerindeki genel ya da belirsiz adlandırmalar atfedildiğini göreceğiz, örneğin *Nin.mah* : “Pek ulu hanım” (görüldüğü kadarıyla *Enki*'nin eşi, 7 : 33 vd; *Enlil*'nin eşi, 20 : 369 vd; *Enlil*'nin kız kardeşi, 2 : 128...; *Nin.tu* : “Dünyaya-getiren-Hanım”(Enlil'nin eşi, 2 : 152 , vb.; *Enki*'nin eşi, 5 : 63 vd; *Enlil*'nin kız kardeşi, 6 : 394 ve Büyük Ana Tanrıça, age, ; 77); *Nin.hursag* : “Dağların Hanımı” (*Enlil*'nin eşi, 20 : 394; ve *Enki*'nin eşi, 5 : 78) vb.; aynı konuda bkz. §10. Farklı görüşlerin bir araya gelişi çok erken tarihlerde görüldü (örneğin, VII, § 11 vd; X, § 5, 10*...) : daha güçlü –başka deyişle ortak sofuluk üstünde daha etkili olan- tanrısal bir şahsiyet bir yerde ya da bir süre için ya da ebediyen ya da her yerde başka bir tanrısal şahsiyetin ayrıcalıklarını, niteliklerini ve “güçlerini” massedeabilir.

bozkırın kendi benzersiz düzenini gözetten bir tanrıça vardı, ekili ve iskân edilmiş ülkenin sınırlarını çizirdi. Bu tanrıçanın “ismi” şeffaf ve bize göre belirsizdi de (Bu pek sık rastlanılan bir durumdur.): *Nin-edinna*, “BozkırınHanımı”. Gene aynı çevrede, ama sanki bir aşağı mertebedeki başka bir tanrıça *Nin-kilim*, “Küçük Kemirgenlerin Hanımı”, daha dar bir kesimde, vahşi küçükbaş hayvanlar öbeği üzerinde yetkiliydi. Bu böyle devam edip gider... Aynı mantık çerçevesinde, bu sefer doğaya değil, kültüre ait fenomenlerin açıklanması gerektiğine karar verildi; kültüre ilişkin fenomenlerin gizemleri hatta sadece varoluşları, elde edilen şaşırtıcı eserler hem hayret duygusu hem de doğaüstünün işe karıştığı gibi belli belirsiz bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açıyordu: Örneğin *İnanna ve Enki* /11: IX, § 21 buna ilişkin gayet iyi bir fikir verir. Bütün ülkede icra edilen ve ülke ekonomisi açısından en önemli olan tekniklerin birer tanrının himayesine verilmiş olması bundandır. Örneğin tuğla imalatı *Kulla*’ya, tarım *Enkimdu*’ya, çobanlık *Dumuzi*’ye, iplik eğirme ve kumaş imalatı *Uttu*’ya, ahşap işleme *Nin-ildu*’ya, yarı-değerli taşların işlenmesi *Nin-zadim*’e, madenlerin işlenmesi *Nin-simug*’a, haydi bir tane daha söyleyelim dersek, yazı da *Nisaba*’ya (ya da *Nidaba*’ya) verilmişti... Bu hami ve idareci tanrıların isimleri, yeri gelmişken söyleyelim, çağlara ve geleneklere göre zaman zaman değişebilmişti; böyle bir bölgede bunun şaşılacak bir yanı da yok zaten. Bu bölgede “işbölümü” de daha ileri götürülebilmisti, “yükümlülükler” sayıca çoğalmış ve bunların doğaüstü sorumlularının sayısı da o ölçüde artmıştı. *Dünyayı Düzenleyen Enki*/6 işte böyle dinsel bir panoramayı gayet güzel aydınlatır.

8. Doğaüstü dünyanın temsilcileri ne kadar kalabalık da olsalar, öylece bir araya gelmiş düzensiz bir kalabalık değillerdi: Onları “icat edenler” onlara doğalarını ve kültürlerini atfetmekle kalmamış, liderlerinin konumunu ve ayrıcalıklarını da atfetmiş ve onları bu doğrultuda bir yapıya ve hiyerarşiye oturtmuşlardı; zaten her şeyi sınıflandırmak ve düzenlemek Mezopotamya dehasının çarpıcı ve benzersiz özellikleri arasında yer almaktaydı.

Dolayısıyla en başta tanrıları da bu dünyadaki aileler gibi yani ataerkil ve genellikle tekeşli olarak örgütlediler: Başta baba, onun

hemen yanında ilk eş, daha geride onlara eklenebilecek başka meşru eşler hatta *hetaira*'lar; çevrelerinde de çocukları yaşıyordu. Bunlar daha “genç” tanrılardı; tanrı olarak daha yeni tanıtılmışlar ya da yeni benimsenmişlerdi veya etki alanları daha kısıtlıydı. Kısa ömürlü insanlar arasında hayal bile edilemeyecek, ama ölümsüz tanrılar arasında gayet sıradan sayılan bir durum da vardı: Çeşitli rastlantısal olaylar sonucu tanrıların atalarının, yani daha “eski” tanrıların arkaik tapınışları halk inanışında güncelliğini yitirmişti. Yapılan bu ilk sınıflandırma tanrıları belirli sayıda küçük aile gruplarında bir araya getirmeyi sağlıyordu. Bu aile grupları daha uzak akrabalık ilişkileriyle birbirine bağlanıyordu zira bütün tanrılar “kardeş” idiler, yani insanların tümünün *lu/awilu* denilen insanlık durumunu paylaşması gibi onlar da aynı *dingirilu* doğasına sahiptiler. Böylece Gök'teki tanrıların sayısı da hep artabilirdi. Çünkü ya Tarihöncesi'nin karanlığında kaldıklarından ya da Tarih içerisinde, her şeyin “başladığı” ve hiçbir belgeye sahip olmadığımız zamanlardan kaldıkları için, tanrıların kendilerine inananlar tarafından “yaratılma” sürecini tam olarak bilemesek de, yerel uygarlığın kendi kuruluş süreciyle paralel gitmiş, yani yüzyıllara yayılmış bir süreçti. Daha önce vurguladığımız gibi söz konusu din bu uygarlığın dışavurumlarından biriydi. En arkaik özerk köy topluluklarından kent devletlerine (II, § 8) ve oradan krallıkların (II, §§ 9, 11) oluşumuna; ve bunların çöküşünden, savaş ve şiddet sonucu ya da ekonomik zorunluluklar nedeniyle kurulan bütün ittifaklar, kaynaşmalar ve ilhaklardan geçerek peş peşe yaşanan siyasal gelişmelere kadar pek çok aşamaya dinin de kendini uyarlaması gerekti.

9. Bu noktada daha siyasal olan ikinci düzenleme ölçütü işe karışır. Hükümdarların haneleri ile bir tutulan tanrılar ve aileleri belirli bir toplulukta yerel iktidarı elinde bulunduranların doğaüstü lideri rolünü üstlenmişti; yerel muktedirlerin de iktidarlarını onlardan aldıkları ve onlara vekil oldukları kabul ediliyordu. Bu bakış açısının sonucu olarak, tanrıların “aileleri” anımsanamayacak kadar eski ve kesinlikle monarşik bir geleneğe uygun biçimde, ülkenin yönetim kalıbına göre hayal edilmiş ve kurulmuştu. Kralın kendi erkânı ile birlikte kendi sarayında yaşaması gibi kendi tapınağında yaşayan

baba da hükümdarın ta kendisiydi ve bu sıfatla da çevresinde sadece kendi ailesi değil, tanıdıkları, görevlileri, vekilleri, çalışanları, hizmetçileri, yani daha düşük mertebeden olup bu haliyle faydalı bir şekilde bir gruba bağlanabilen her türlü tanrısal varlık söz konusuydu. Bizim açımızdan ülke tarihinin başlangıcı olan kent devletleri çağında bu siyasal birimlerin her birinin başında, dünyevi liderin üstünde ve doğaüstü yönetimden sorumlu bir tanrılar öbeği bulunuyordu. Kraliyet hanesine benzer biçimde örgütlenip hiyerarşiye konulmuş bu öbek, şehrin ve topraklarının tanrısal hâkimi olan liderin etrafında toplanmış bir “yerel” panteonu: Uruk’ta *An*; Nippur’da *Enlil*; Eridu’da *Enki*; Ur’da *Nanna*, vb. Her birinin yanında kendisi de bir tanrıça olan eşi bulunurdu: *Enlil* ile *Ninlil*, *Enki* ile *Damgalnunna*, *Nanna* ile *Ningal*, vb. Her birinin de kendi çocukları (Örneğin *Enki*’nin çocuğu *Asalluhi* idi.) aileleri ve evleri, vb. vardı.

Ancak –ve bu çok önemlidir– siyaset açısından birbirlerinden ayrı olmakla birlikte kentlerin her biri, ortak bir kültür kaynağını paylaşarak yaşadıklarını biliyor ama kendi panteonlarını benimsiyorlardı; içinde yer alanlar ve düzenlenişleri itibarıyla farklı olsalar da birbirlerine ters düşmek bir yana hep beraber bütün ülkenin ortak *panteonunu* oluşturuyorlardı: Başka deyişle, tanrıların her biri başka bir siyasal birimin uyrukları nezdinde de Yukarı’daki dünyanın temsilcisi değerini taşıyordu; ancak başka siyasal birimlerin panteonunda fiilen yer almıyordu. Bunun da basit bir nedeni vardı: Başka siyasal birimlerin uyrukları ona karşı, özel bir dini hürmet beslemiyorlardı.

10. Tarihöncesinden itibaren yüzlerce yıl süren uzun karışımalar yanında böyle bir dinsel tavrın da ürünü olan panteon, tek bir kişinin yere ve zamana göre farklı ad ve unvan taşıyan birçok bireye ayrılmasına (§ 6) ya da tersine, birbirlerine benzeyen ya da olaylar sonunda benzeşen tanrıların –en güçlülere diğerlerinin ayrıcalıklarını, güçlerini ve isimlerini ele geçirecek şekilde (s.61’deki dipnot, n.1) – kaynaşmasına sahne oluyordu ve daha en başta belirttiğimiz gibi yüzlerce üyeye sahip zengin ve kalabalık bir oluşumdur. Ancak az önce belirttiğimiz eğilimler ve ölçütler temelinde bakıldığında, bu panteonun daha üçüncü binyılın yarısını dahi bulmadan tek bir sistem çerçevesinde

düzenli, yapılanmış ve hiyerarşilenmiş olduğu da söylenebilir; bu tek sistem tüm site-devletler tarafından kabul edildiği gibi, aynı zamanda her bir site-devletin kendi panteonuyla tamamladığı bir sistemdi. Bu düzenleme elbette ki bir ölçüde ortak inanışın sonucuydu; öyle ki zamanla çeşitli tercihler ortaya çıkmış ve buna bağlı seçimler yapılmıştı. Hükümdar olarak seçilen (Nedenini bilmiyoruz.) tanrı *Enlil*'in ikametgâhı olan, sırf bundan ötürü açıkça siyasal en ufak bir rol dahi oynamayan, sadece dini bir başkent olan Nippur kenti çevresinde bütün siyasal birimlerin bir tür komşular federasyonu oluşturmak amacıyla anlaşma yapmış olmaları da muhtemeldir.

Söz konusu sistemin en iyi bildiğimiz yanı, ülke tarihinin sonuna kadar şu ya da bu ölçüde yerini muhafaza eden en üst mertebedekiler, yani “yüce tanrılardır”. Bunlar *An*, *Enlil* ve *Enki* adlı üç tanrıydı. Başlarda onlara bir de ana tanrıça ekleniyordu; doğaüstü dünyanın en üst basamağında dişil bir ögenin, daha çok da ana ögesinin yer alması vazgeçilmez sayılmıştı. Ana tanrıça bu üçlü arasında çoklukla yer almaz (bkz. özellikle 39 : 7 ve 48; 46, I : 47; ve aynı zamanda 6 : 74-78); ama kökene ilişkin mitlere çeşitli ad ve unvanlarla dahil edilmekteydi: Tanrıların Hanımı / *Belit-ili* (45, I : 189, vb.) ya da “Bütün Tanrıların” Hanımı (*ibid.* : 248); Rahim, Evrensel Rahim (*ibid.*); *Mammi* (*ibid.*; aynı zamanda 22 B, I/III : 122 vd. vb.), *Nintu* (45, I, 198, vb.); İlk Ana (7 : 17); *Nammu* (26 B, I : 36', [41']); Pek Ulu Hanım (*Nin.mah* 39 : 7 ve 48) ya da sadece Pek Ulu: *Mah* (22 A, II : 36 vd.), vb. Kesin konumunu açıkça belirleyemiyoruz; *Enlil* başta olmak üzere, üç büyük tanrıdan birinin eşi miydi yoksa hepsinin annesi ya da kadın atası mıydı, belirsizdir. Yüce tanrılar hep *An*, *Enlil* ve *Enki* sırasıyla anılmıştı. Geleneksel monarşi ideolojisine uygun olarak insanlar, şeyler ve tanrılar üzerinde hükmetme yetkisine sahiptiler. Ne var ki üç kişinin basit biçimde bir araya gelmesi söz konusuydu; ellerindeki iktidarı triumvirlikte olduğu gibi her biri bütünüyle kullanmıyordu; her biri iktidarın bir yüzünü temsil ediyordu; iktidar da bu üç kişinin şahsı ve işlevleriyle tamamlanmış oluyordu. Gerçek anlamda yetki, fiili komuta *Enlil*'deydi. *An* hem *Enlil*'in babası hem de hükmeden tanrısal hanedanın kurucusu ve teminatıydı; bir anlamda emekliye ayrılmış gi-

biydi çünkü fiili iktidarı oğluna bırakmıştı ama itibarından yine de hiçbir şey kaybetmemişti ve ciddi bir kriz anında son başvurulacak kişiydi. *Enki* ise benim “iktidarın teknik işlevi”¹ dediğim şeyi elinde bulunduruyordu: Üçü arasında en zeki, en bilgi sahibi, en işini bilen, en kurnaz ve bilge olardı. Aynı zamanda en etkin olardı; Arap masallarında, sultanın yanı başında duran vezir gibiydi: Başbakan, danışman, her konuda uzmandı; bütün güçlüklerin üstesinden gelir ve bütün açmazlara çözüm getirirdi. Özetle, kaba ve beceriksizce davranabilecek hükümdara kılavuzluk eder, yanlışla düştüğünde onu düzeltirdi (bkz. özellikle XIII, § 28.); hükümdarın gözü ve beyni gibiydi, yetkinin iyi ve verimli olarak kullanılmasını sağlardı.

Böyle bir düzenlemenin, Uruk’ta *An* adına kurulan Eanna, Nipur’da *Enlil* adına kurulan Ekur ve Eridu’da *Enki* adına kurulan E.Apsu başta olmak üzere büyük tapınaklar arasındaki gerilimi tümüyle sona erdirmesinden önce, kuşkusuz daha birkaç yüzyıl geçecekti; her tapınak kendi tanrısının önceliğini tesis etmek çabasındaydı; öyle ki öteki tanrılardan üstün olduğunu kanıtlamak için bu tanrıyı merkez alarak yerel birer mitoloji oluşturulmuştu. Hasımlar arasında gelişen bu tür ilişkilerin izlerine rastlayacağımız yerler olacak. (bkz. örneğin X, § 28 ve XIII, § 28)

11. Bu toprakların Sümerli de Sami de olmayan ilk sakinleri “altkat” arkaik topluluklardan kalmış olabilecek, analiz edemeyebileceğimiz daha alt dereceden tanrılara verilen bazı adlar hariç, panteondaki neredeyse bütün tanrısallık şahsiyetler (başta en önemlileri) Sümer isimleri taşırlar (Büyük oranı da *En*-... ya da *Nin*-... “Efendi ya da ...nın/nin Hanımı”, bunlar birer sıfat biçimi zaten.). Sami kaynaklı olanlar ise *El* ve *İştär* gibi tek tüktür. Samiler (bekleneceği üzere) katkıda bulunmuş olsalar da, hem kültürel sistemin tamamında hem de panteonun bütününde ve asli yapısında ve hem de o dönemde tanrısallık ve oynadığı rolün ne olduğuyla ilgili özgün genel anlayış üzerinde Sümerlerin damgası olduğu açıktır.

12. Sümerler (hiç kuşkusuz üçüncü bin son bulmadan önce) bir daha hiç görülmemek üzere yok olunca işler değişmeye başladı; kültür mirası bütünüyle Samilere kaldı: Onlara eski “Akkadlı” temel, ardından da Amurrular katılacaktı.

¹ *Mésopotamie*, s.280 vd.

Uygarlığın başka alanlarında olduğu gibi bu alanda da yaşanan değişiklikler kendini neredeyse farkına varılmayacak kadar yavaş gösterdiğinden, pek yeterli bilgiye sahip olmadığımız önceki duruma ait değişikliklerin ilk başlangıçlarının gizli ya da örtük biçimde nasıl baş gösterdiklerini tespit etmek zordur. Burada bu değişikliklerin peşinden gitmek, hatta birer birer saymak zorunda da değiliz, sadece en kalın çizgileriyle “yeni” tanrı anlayışının geniş bir taslağını verecek ve eski anlayışla genelde ne tür bir karşıtlık sunduğunu göstermeye çalışacağız.

En başta özellikle üçüncü binyılın sonundan itibaren Sami kökenli tanrı isimlerinin çoğaldığını ya da en azından öne çıktığını hemen fark edebiliyoruz ki bu da panteona yeni şahsiyetlerin katıldığına ya da bu şahsiyetlere ihtimam ve itibar gösterilmeye başladığına işaret eder. Bunların en önemlileri şunlardır: *Adad*, *Amurra* (bkz. *Martu'nun Evlenmesi*/25) *Dagan*, *Marduk*, *Narum*, *Sin* ve *Şamaş*... Eski Sümer tanrılarının adları *An*'ın *Anu* olması gibi ya Akkadcılaşır ya da yerini, bazen gerçekten Sümerce (örneğin *Enki*'nin tanrıça eşi *Damkina* “Sahici/Sadık Eş” yerine *Damgalnunna* “Prensın Büyük Eşi” denilmesi durumunda) bazen de görünüşte Sümerce olan (örneğin *Enki*'nin yerine *Ea*'denilmesi) yeni isimlere bırakır. Bu Sami tanrılarının bir bölümü birleşme (bkz. s.61'deki dipnot) yoluyla Sümer tanrılarını masseder ve kendi şahsiyetlerini devraldıkları yeni özelliklerle zenginleştirirler: Örneğin *İşkur*'un yerini *Adad* alır; bazen *Su'en* diye yazılan *Sin* ise *Nanna*'nın yerini, *Şamaş Utu*'nun yerini alır. Bu yerine geçmelerin en göz alıcısı, önceleri bir savaş tanrıçası olduğu anlaşılan, geçmişte karışık Sami tanrıçası *İştar* örneğinde gerçekleşir. *İştar* Sümer'in fiziksel aşk tanrıçası *İnanna*'yı kendine katmakla yetinmeyip Venüs gezegeninin tanrıçası *Delebat*'ı da kendine kattı ve bu tanrıçaların bütün özelliklerini ve ayrıcalıklarını da kendi özellik ve ayrıcalıklarına eklemiş oldu.² Böylelikle şahsiyeti öyle taşkın ve istilacı bir hal aldı ki nerdeyse bütün eski tanrıçalar sonunda onun karşısında sönükleşti, silinip gitti: Sonuçta ismi, tanrısal doğanın dışı hali olarak kabul edilir oldu...

¹ Bu iki isim için bkz. *Mésopotamie*, s.282.

² Bu tanrıçanın karmaşık ve bileşik kişiliğinin ortaya çıkardığı sorunları ele alan kısa tartışma için bkz. *La Femme, l'Amour et la Guerre en Mésopotamie ancienne*, s.265 vd., içinde *Poikilia. Études offertes à Jean-Pierre Vernant*.

13. Aynı dönemde tanrı sayısının ciddi anlamda azaldığını da görüyoruz. Kadim pek çok isim, bu isimlerin belirttiği doğaüstü şahsiyetler ve oynadıkları roller varlığını sürdürüyordu elbette. Ama pek çoğu (birçok mitte birlikte) ilahiyatçıların âlimane eserlerinde ya da demon kovanların geleneksel büyü kitaplarında yer alıyordu ve az çok, ortak inanç alanından çıkmış gibiydiler. Bu tanrıların pek çoğu bu bakımdan, bizim bir zamanlar herkesin bildiği ve hürmet ettiği, ama artık unutulmuş, ismi virane bir şapele verilmiş ya da hagiograflarda gömülü kalmış aziz ve azizelerimize benzerler. Din kanaatlerin çeşitli tezahürlerini beslemeyi sürdürenler ancak içlerinden en büyük olanlar, en eskiler veya yakın geçmişte en çok yüceltilenler olmuştur: *Anu*, *Enlil*, *Enki* (yeni adıyla *Ea*) yine en yüksek mertebededirler. Daha öce söylediğimiz gibi *İştar* gayet iyi bir konumdadır; ana tanrıçaya çeşitli adlar verilerek (§ 10) hâlâ hürmet edilmektedir. Yıldızlar ve göktaşları tanrıları artık düzenli olarak Sami adlarını taşımaktadırlar: Ay artık *Sin/Su'en* dir, Güneş tanrısına *Şamaş*, yağmur ve rüzgârların tanrısına *Adad* denilmektedir; bu tanrılar ortak inanışta hâlâ çok önemli yere sahip bulunmaktadır. Ölüler Diyarı'nın hükümdarı tanrılar *Nergal* ve eşi *Ereškigal* Sümerce adlarını korumaktadırlar. Sami tanrıları arasında kendilerine denk tanrı bulamayan birkaç tanesi daha, yine Sümerce adlarını korurlar: *Ninurta/Ningirsu* ile Akkadcada *Tammuz* denilen *Dumuzi* bunlardan birkaçıdır. Bir de daha sonraları özel olarak, Cennet'te ya da Ölüler Diyarı'nda ya da her ikisinde birden oturan doğaüstü ahaliyi adlandırmak için kullanılacak *Anunnanku/Anunnaki* ve *İgigu/İgigi* gibi grup isimleri vardı.¹ Toplu inanç ve dinselilik eskiden olduğu kadar dağınık değil gibidir, daha kutsal sayılan daha az sayıda temsilci üzerinde kutuplaşmıştır. Site-devletler düzeninin son bulması

¹ *Anunnaku*, *Anunnaki* olarak Akkadcacalaşan, ama aslında Sümerce bir ad olan *Anunna*'lar (Sümerce "Prensin ataları" demektir.) başta en büyük tanrılar grubunu oluşturmuş görünüyor. Tanrılar topluluğunda yönetici rolünü üstlenmişlerdi. Öte yandan, daha yakın tarihlî ve muhtemelen Sami kökenli olmakla birlikte kök anlamı bilinmeyen *İgigu/İgigi* terimi, daha aşağı mertebeden "emekçi" tanrılar öbeğini belirtiyordu: 45'in başlangıcından bu anlaşıyor. Bu fark daha sonraları hafifledi ve bu iki sözcük ya örtüştü ya da tanrıların bütününe veya şu ya da bu tanrı kategorisini belirtir oldu. Örneğin *Anunnaku* 18 : 32'de görüldüğü gibi daha çok cehennemdeki tanrıları belirtti, oysa Sümer versiyonunda (14 : 274) bunun karşılığı olan *Anunna* meclis olarak kurulan en önemli kararları bu mecliste alan cehennemi tanrılar öbeğini belirtmekteydi.

ve ülkenin bir ya da iki krallık etrafında birleşmesiyle birlikte yerel panteonların üzerine gölge düşer; yerlerini herkesin daha doğrudan bir biçimde huşu duyacağı ve hürmet gösterip tapacağı daha kısıtlı sayıda bir göksel saray erkânına bırakır.

14. Tanrılarının davranışlarında ve üstlendikleri rollerde, hatta bunların insanlara takdim edilışinde bile, hatırı sayılır bir değışiklik olduğu da açıktır. Tanrılar ilk başlarda, deyim yerindeyse, hem etkilendikleri hem de nerdeyse bir tutulacak kadar sorumlusu sayıldıkları doğa ve kültür fenomenleriyle (*Utu* Güneş, *İşkur* kasırğa ile...) hâlâ ilintili olmakla birlikte çok daha gevşek bağlarla bağlıydılar artık. Naif, indirgeyici ve eskimiş bu doğacılık yerine artık her bir tanrının kişiliğı gelişmekteydi; sanki siyasal iktidarları, doğa düzenindeki ham otoritelerinin yerine geçiyor gibiydi:¹ Her biri artık bağımsız, zeki, yüce duygulara sahip, soylu kararlar verebilen bir varlık gibi takdim edilir; antik zamanların prensçikleri ve kralcıklarıyla uzaktan yakından ilgileri olmayan ve bu dünyada, krallıkların ya da imparatorlukların başında gördüğümüz kişilere benzer davranışlar sergileyen, muhteşem kişilerdirler. Tanrılar gayet bilinçli olarak, yeni güçlü ve muhteşem hükümdar imajında cisimleşen insanlığın en seçkin üyeleriyle bir tutulmaya başlandı: En eski mitlerde (özellikle de 1 ve 5) hâlâ görülebilen şiddete yönelik, yabani, kaba ve “ilkel” içgüdüler yerlerini artık incelmış ve aristokratlaşmış bir sınıfın (krş. 2-4, 6, vb.) vakarına, haysiyetine ve seçkinliğine bıraktı. Delirdiklerinde, öfkelenindiklerinde, nöbet geçirdiklerinde bile artık makul ve bilge varlıklar olarak tasavvur ediliyorlardı. *Aşkınlıkları* yani insanla aralarındaki kapanmak bilmez mesafeyi vurgulayan özellikleri öne çıkartılarak hep daha yükseğe yerleştiriliyorlardı. Üstüne üstlük, dünyanın yöneticisi olma rollerinin gittikçe vurgulanmasıyla uyumlu biçimde, insan yaşamını düzenleyen her türden hüküm ve yasakları uhdelerinde topladıklarından, artık adil ve adalet dağıtıcı olmuşlardı. Verdikleri emirlere, beyan ettikleri iradelere bilerek ya da bilmeyerek uymamak artık yetkilerine tecavüz etmek, isyan etmek anlamı taşımaktaydı. Bir günahtı bu, cezalandırmak da onların elindeydi. Tıpkı bu dünyanın hükümdarlarının kamu düzenini bo-

¹ Bu sürecin izleri şurada görülebilir: *Anzu/22* : bkz. X, § 20.

zan, dolayısıyla iktidarlarına tecavüz eden kişileri cezalandırmaları gibi.¹ Bu durum önemli başka bir yeniliği de açıklar: Bir zamanlar nerdeyse sadece doğayla sınırlı olan tanrıların eylemleri artık tarih alanını da kapsamaktadır. Yani tanrılar sadece kendileri tarafından bilinen, bizim aklımız ve irademizin boyun eğdiği bir “plan” uyarınca insanları ilgilendiren olayları, insanların mutluluk ve mutsuzluklarını yönetmektedirler.

15. Özetlersek, kutsallığı elinde bulunduranlar her zaman, özellikle de üçüncü binyılın sonundan itibaren artarak, bu dünyadaki hükümdarların yüceltilmiş imajı üzerinden tecrübe edilmekteydiler. Dini duyguların hürmet, hayranlık, saygı ve kölelik olarak kendini ifade edebilmesi için bu imaja ihtiyacı vardı. Bu imaj site-devletlerin cılız hükümdarlarından sonra daha soylu ve değerli bir hale gelmişti: Büyük Sargon’dan beri krallar (o zamanlar Mezopotamya’yı adlandırmak için denildiği gibi) “ülkenin” ortasında çok büyük arazileri, tek başlarına ellerinde bulunduruyorlardı, yetkileri çok büyüktü. Dolayısıyla göklerdeki âlemle ilgili tasavvurun giderek daha katı biçimde monarşiye benzer hale geldiğini görüyoruz: Doğa, doğaüstü ve tüm evren üzerindeki yüce yetkinin tek bir doğaüstü kişinin ellerinde toplanmasına çalışılıyordu.

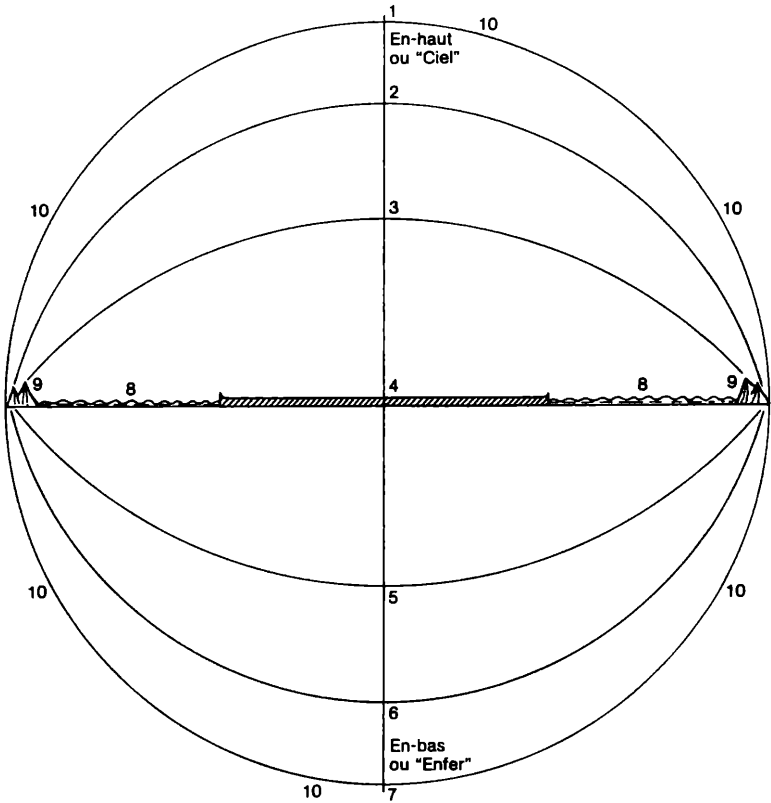
İkinci binyılın ikinci yarısından itibaren –bu konuya ileride ayrıntılı biçimde yeniden döneceğiz (XIV, §4 vd.)– Babilli rahipler ve din âlimleri bu kentin Hammurabi döneminde öne çıkmasıyla birlikte, ortak inancın kentin koruyucu tanrısı *Marduk* –ki aslında *Ea*’nın oğlu ve genç bir tanrıydı– üzerinde yoğunlaşmasından ötürü, onu bütün evrenin mutlak hükümdarı kıldıkları gibi, sadece iktidarı değil tüm tanrısallık potansiyelini de yine onda topladılar. Başka tanrıların varoluşu ve değeri elbette ki hiç sorgulanmadı; daha önce belirttiğimiz gibi (II, § 8, özellikle de XVI, § 16) ilerlemenin aşılması olanın elenmesi ve yerine başkasının konulması olarak değil de, birikme ve bazı parçaların devam etmesi biçiminde gerçekleştiği bu ülkede, “dogmaları” ve hazır formülleri olmayan bu dinde, baştaki üç tanrının hükümdarlığı da olanca heybet ve ağırlığıyla devam eder. Ancak *Marduk*, *Enlil*’in parlak halefi görünümü kazanmıştır. *Enlil* ise hâlâ büyük bir itibarla,

¹ *Le Péché en Mésopotamie ancienne*, s.1 vd., *Recherches et Documents du Centre Thomas More*, 43 ve *La naissance du péché (L’Histoire*, 1987/no.100, s.40 vd.)

artık kendinden önce gelenlerin yerine de hüküm sürmektedir; az çok işlerden el etek çekmiş ve bir tür onursal payeyle ödüllendirilmiş gibidir. Böyle bir durumda yeni gibi görünen ve bizleri düşünmeye iten şey, *Marduk*'un elinde toplanan yetkinin önemindeki bu artışa, tabir yerindeyse, tanrısal karakterindeki güçlenmenin eşlik etmesidir: O zamana kadar ülkede hiç bilinmeyen henoteizme ürkekçe özlem duyulur gibidir. İkinci binyılın sonundan itibaren bu tür bir eğilimin gerçekten var olduğu iki olgu tarafından kanıtlanmaktadır: Bir yandan kuzeyli Asurlular da evrenin başına ve *Marduk*'un yerine kendi “milli tanrıları” (XIV, § 23), *Aşşur*'u koymaya çalıştılar; ve aynı şey babasından sonra iktidara geçen “*Marduk*'un oğlu” *Nabu* için de yapılacaktır (XVI, §§ 1 ve 4). Diğer yandan, önceleri daha geride duran birkaç tanrı da, o zamana kadar pek çok tanrısal varlığa dağılmış bulunan dini duyguların tek biri üzerinde resmen kutuplaşması vakasından yararlı çıktı: Bu durumun en çarpıcı örneği, yalnız başına, göz alıcı, harika, her şeyi yöneten, kusursuz ışıyla her şeye can veren, her şeyi gören, her şeye dikkat eden, her şeyi yargılayan... Kısacası tanrısal olanın karşılaştırma kabul etmez ideogramı olarak göğümüzdeki biricik güneşin rolünü oynayan *Şamaş*'tır!

Mezopotamya geleneğine göre evren tasavvuru (1-3 ve 5-7 arasındaki katmanlaşma birinci binyıldan kalma bir “değerlendirmeden” alınmıştır.).

Hem bu çizelgenin hem de çizelgenin somutlaştırmaya çalıştığı evren görüşünün şematik ve sistematik niteliği hatırdta tutulmalıdır: *Mitolojik* bir görüş, yani görünüşleri açıklamayı amaçlayan, hayali bir kurgu söz konusudur. Bu kurgu bizim *bilimsel* evren görüşümüze son derece uzak düşmek bir yana, her mitolojinin doğasında yer alan iç çelişkileri de bünyesinde taşır. Mitolojilerde ortaya çıkan sorunlar bir bütün olarak değil, birer birer çözüme kavuşurlar ve birinin çözümü başka bir tanesinin çözümüne ters düşebilir; hatta yөнeltilen bir soru, çelişkili değilse de, farklı birçok cevaba yol açabilir, yeter ki cevapların her biri “gerçeğe uygun” olsun. Dolayısıyla, bizi ilgilendiren konuda, daha başka mitolojik belgelerden Apsu'nun (burada no.6) hemen insanların Yerinin/Toprağının (burada no.4) altında bulunduğu, ölülerin hayaletlerinin de cehennem tanrıları tarafından yönetilen krallığa (no.7) hapsedildiği anlaşılabilir.

1. Üst gök: Göğün tanrısı Anu'nun konutu
2. Ara gök: Gökteki tanrıların, İgigi'lerin konutu
3. Alt gök: Gök cisimlerinde yaşayan tanrıların konutu
4. İnsanların yaşadığı yer; denizle çevrili. (8)
5. Üst "Cehennem": Ölülerin hayaletlerinin konutu
6. Orta "Cehennem": Büyük Tatlısu Örtüsü Apsu, Enki/Ea'nın konutu
7. Alt "Cehennem": Anunnaki'lerin, cehennem tanrılarının konutu
8. Deniz: İnsanlara ait Yer'i çevreler
9. Dünyanın ucundaki dağlar
10. Kozmik okyanus

Yaşanan bu tereddüt dolu henoteizm sarsıntılarından daha ileri gidilmedi hiç ülkede; zaten bunların hiçbirisi, kadim ve köklü çoktanrılı sistemi yıkmak bir yana sarsmamıştır bile.¹ Bunun İsraili Sami-ler tarafından "keşfedilmiş" ve teşvik edilen hakiki tektanrıcılıkla

¹ *Polythéisme babylonien et monothéisme d'Israël*, s.1 vd., *Recherches et documents du Centre Thomas More*, 31.

ilgisi olduğu hiç düşünülmedi.¹ Ancak dikkate değer olan şey kendileri de Sami olan İsraililerin, kadim Sümer kültürünün bıraktığı derin ize rağmen, tanrısalın temsil edilmesi konusunda yeni bir yola girmiş olmalarıdır.

16. Bu kitabı okumakla yetinmeyecek herkesin kolayca anlayabileceği nedenlerden ötürü, tanrılar ile ay-altı alem ve insanlar arasındaki ilişkilerin ülkede nasıl düşünüldüğünü birkaç satırda aktarmakla yetinebiliriz.

Her şeyden önce bu tanrıların uzayda hangi koordinatlarda bulundukları konusuna bakalım: Bu tanrılar neredeydiler? Zorunlu olarak evrenin içindeydiler, çünkü evren içi boş, ölçüme gelmeyen bir küremsi (XIV, § 13) olarak tasarlanmıştı; kapalı bir uzay oluşturduğu varsayılıyordu, üst yarısı göktü, yukarısydı (Sümerce “an” deniliyordu, yukarıda gördüğümüz gibi, burayı yöneten tanrı da aynı adı taşıyordu.); simetriği ise aşağısı, ya da karşı-gök, Ölüler Diyarı’ydı; buna “toprak” da deniliyordu (Sümerce “ki” deniliyordu, bu isim aynı zamanda çok yüksek mertebeden bir tanrının da adıydı, kısa sürede elenmiş olsa da yer yer kendini göstermekteydi: örneğin 28 : 8, 19; 30 : b.a.). Bu kürenin çapını oluşturan düzlem insanların toprağıydı, görünmez bir tatlı su yatağında, *Apsu* üzerinde yüzüyordu ve ufuktaki dağlar ve denizlerin “acı” sularıyla sınırlandırılmıştı. En azından çok eski tarihler için, tanrının sorumlu olduğu ve işleyişini açıklamak için kendisine atfedilen dünya parçasının tümüyle diğerlerinden bağımsız sayılamayacağı görülüyor. Başka deyişle, canı isteğinde *An* kendi gökyüzünden firar edemiyordu, *Enki* de kendi *Apsu*’sunu, *Utu* da kendi güneş kursunu bırakıp gidemiyordu... Görünüşe göre tanrılar için müşterek bir hatta birçok toplanma yeri ve ikametgâh belirlemek konusunda çok hızlı davranılmıştır. Zira tanrılar da doğaüstü bir topluluğun parçasıydılar ve herhangi bir topluluğun üyelerinin normalde yaptığı gibi bir araya gelebilmeleri gerekiyordu. Ancak bununla da kalınmadı ve kadim Mezopotamyalılarda bizi hep şaşırtan denge, mantık ve kesinlik gereği tüm tanrı nüfusu evrenin iki kutbu arasında paylaştırıldı. Hatta bu sistemli yaklaşımı, yer yer (38 : 15; 50, VI : 39 vd.; 69) yukarıda da aşağıda

¹ *Naissance de Dieu*, s.21 vd.

da aynı sayıda tanrı olduğunu söylemeye kadar vardırıdılar: Her iki tarafta da “üç yüz” tanrı olduğunu söylüyorlardı, ki bu toplamda altı yüz yapıyordu. Bu da o zamanlar kısmen kullanılan 60 tabanlı sayma sisteminin “büyük sayıları” arasındaydı.¹

17. Kozmosun iki hatta üç bölümünde (Gök ve Ölüler Diyarı dışında, insanların Apsu’dan ayrılamayan topraklarını da sayarsak sayı üçtü.) yaşayan tanrılar en şatafatlı ve büyük kral sarayları örnek alınarak düşünülmüş doğaüstü ikametgâhlara sahiplerdi. Ama “evlerinde” de oturuyorlardı (Sümerce “e”, Akkadca “bitu” deniyordu; bu dillerden hiçbirinde kutsal binayı, yani tapınağı anlatacak özel bir sözcük yoktu.): Aşağıdaki, bu dünyadaki tapınaklardı bunlar, inşa edilmeleri de bakımları da dinsel davranışın temel gerekleri arasındaydı (§ 22). Resimleri ve ibadet etmede kullanılan heykelleri yoluyla gerçek anlamda da esrarengiz biçimlerde de evlerinde mevcut oldukları düşünülürdü; ama evlerini birdenbire terk etmeleri de mümkündü (XV, §4 ve XII, §21, 2°). Eskiçağ sonrasında tanrıların bu tür mevcudiyetlerinin daha sıkı kurallara bağlanıp bağlanmadığından emin değiliz: Tanrılar bu heykel benzeri maddi temsil araçlarından bağımsız hale gelmişler miydi, yoksa kenti ya da tapınağı ele geçirenler onları da “esir” olarak ele geçiriyorlar mıydı (XIV, §4 ve XV, §10)? Şöyle ya da böyle toplama usulü oluşturulmuş hatta çelişik de olabilen fikirlerin yön verdiği bu doğaüstü varlıkların hangi mekânlarda mevcut oldukları konusunda tam bir uzlaşmaya varılamadığı kesindir: Hıristiyanlar ve hatta onların ilahiyatçıları bile İsa’nın fizik bedeninin nerede olduğu konusunda uzlaşmamışlardır. Cenneti, cehennemi ve “arafı” kesin biçimde tanımlamayı becerememişlerdir.

18. Tanrıların aşağıdaki bu dünya ve insanlarla kuracakları dolaysız ilişkiler bu kitabın daha ileriki bölümlerinde geniş biçimde aydınlatılacaktır. Bu ilişkiler çok çeşitli ayrıntılara ve uzun anlatılara konu olsa da tek bir temel inanca dayanıyordu: Hükümdar olarak her şey ellerindeydi; dünya onların arazisiydi; insanlar da onların tebaaları, hizmetkârlarıydı. Bu hâkimiyet alanını kendileri yaratmış ve oluşturmuşlardı; kendi emirleri, kararları, hatta daha başka do-

¹ G. Ifrah, *Histoire universelle des chiffres*, s.61 ve Başlık 12, s.195 vd.

lambaçlı müdahalelerle krallar gibi yönetiyor, çekip çeviriyorlardı. Hükümdar ve konseyi arasında yapılan çalışmalar ve tartışmalar sonunda çıkan emirler ilgili kişilerin kaderini belirliyordu; bölgenin dilinde bu emirlerin “kaderi durdurduğu” söylenirdi. Herkes için bu şekilde hazırlanmış olan çok sayıda “kader” vardı ve bunlar – kralların emirnameleri, fermanları, kararnameleri gibi– doğaüstü bir “tablete”, “Kaderler Tableti’ne” yazılmışlardı. Bu tableti elinde bulundurmak bir ayrıcalık, bir iktidar amblemi ve tılsımydı (X, § 20; XIV, § 12...).

19. O yerin ve o zamanın bakış açısına göre tanrıların tebaasının asıl görevi; tanrıların arazisini, toprağın işlenmemiş zenginliklerini işlemek, kullanılıp tüketilebilir mala dönüştürmek ve bunu *en başta* mal sahiplerine yarayacak biçimde yapmaktı. Yardımcıları ve etraflarındakilerle beraber tıpkı krallar gibi olan tanrılar, ekonomik açıdan bakıldığında, katıksız birer tüketiciydiler: Üstlendikleri görev yönetmek olduğundan, kendilerini sadece bu göreve vakfedebilmeleri için başka her tür kaygıdan, varoluşun tüm köleliklerinden kurtulmuş olmaları, huzurlu, aylak, hiçbir eksiği olmayan bir yaşamı, aslında ihtişamlarına yaraşır tek yaşamı sürmeleri gerekir. Onların üreticileri, tedarikçileri insanlardır: Elbette insanlar da tüketir ama ancak ikinci sırada: Efendileri için muhteşem bir masa kurduktan sonra, ancak “ikinci servis” yapıldığında, arta kalanları yiyen hizmetkârlar gibi tüketirler.

20. Bağlılık ve itaat temelli dini duygular ile ahenk içinde olduğu hemen fark edilen böyle bir bakış açısında tanrıların insanlara zulmetmesinin, deyim yerindeyse, hiçbir yararı yoktu. Bazı tanrılar, görevleri icabı, örneğin Ölüler İmparatorluğu’nu yönetiyorlarsa (İle-ride bu konuda söyleyeceklerimiz olacak: § 21) krallıklarını alabildiğine insanla doldurmak için (Kendine saygısı olan her hükümdarın ödevidir bu.) zaman zaman büyük afetler, kıyımlar, salgınlar, savaş ve katliamlar (XV, § 18) düzenlemek zorundaydılar. Ancak bütün bunlar da esasen, kaza ve felaketlerin, doğaüstüne ilişkin anlayışa ve bu anlayışın tarih üzerindeki etkisine uygun biçimde açıklanmasına yönelikti. Başka deyişle, tanrılar iyi birer hükümdar, “iyi patronlar” olarak sertlikten kaçınıyor ve insanlara iyi davranıyorlardı, elbet-

te ki insanlar yerlerini bildikleri, rollerini oynadıkları ve doğuştan üzerlerine düşenleri yerine getirdikleri sürece.

Peki ama bu durumda kötülük nasıl açıklanabilir? Etik diye bir şey bilmeyen bir dinselikte hiç de dikkat çektiği söylenemeyecek “ahlaki kötülük” değil, fakat fizik kötülük; ıstırapın, hastalığın, üzüntünün, çilenin ve acının kötülüğü nasıl açıklanabilir? Bu kötülüklerle maruz kalanların eylem gücünü engelleyerek, şeylerin planlanmış gidişatına ters düşen ve fakat tanrıların sırtına yüklemekten kaçınılan bu küçük aksaklıkların açıklamasını yapabilmek adına, tanrıların varoluşuna paralel olarak çok daha kaba saba doğaüstü varlıklar gündeme getirildi,¹ bunlar iğrenç ve korkutucuydu ama (21 A : 67 vd.) ölüm dahil bizim zaafılarımızı paylaşmıyorlardı ve doğaüstü olanaklarla donatılmışlardı. Biz onlara “demon” diyoruz, ama bu terimin Akkadcada da Sümercede de karşılığı yok. Onlara verilen çeşitli adlar (Sümercede *udug*; *gal*, *lā*, *á.lā*; *asag*, vb. Akkadcada konuşanlar bunları kendilerine uyarlamışlardı: *utukku*; *gallu*; *alu*; *asakku*; *tu*; daha sonraları bunlara kendilerine göre eklemeler de yaptılar: *abhazu*, *rabisu*, *pašittu*, vb.)² önceleri bireylere iliştilmişlerdi ve onların çoklukla olumsuz ve kötücül rollerini belirtiyordu; daha sonraları bu isimlerin pek çoğu özgülleştirdi. Bazı kabartmalar ve heykelciklerin bizlere sunduğu iğrenç imgeler, demon kovma belgelerinin (tiyatrovari vurgularla) bizlere nasıl davrandıklarından ve nasıl göründüklerinden söz etmeleri dışında, tanrılardan farklı olarak bu varlıkların “özel yaşamları” konusunda nerdeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Sadece rezil rollerini oynamak için ortaya çıkar, öteki zamanlarda düşmanlık dolu, tehlikeli ve hiç de misafirperver olmayan çöl, bozkır, hatta Ölüler Diyarı gibi yerlerde olurlardı.

1 Bunlara bir de, antik folklor geleneklerinden miras kalmış, devasa ve dehşetengiz, hayvan ya da melez varlıkları, fantastik varlıkları eklemek gerekir. Örneğin *Lahmu*’lar, “kılılılar” (W. G. Lambert, *The pair Lahmu-Lahamu in Cosmology*, s.189 vd, içinde *Orientalia*, 54, 1985)- 6 : 186; 11, II/II : 7 // 28; 45, II/III : [15-35] ve h rev. II : [17-44] teogoniye ilkel ve hâlâ kusurlu tanrılar olarak eklenmişlerdi : XIV, § 7. Ve onların masalsi yoldaşları 11, III/ : 7 ; 41; II : 41; III : 11 ; 45 ; 6 : 104; 7 : 135 ve 20, 661); dev yırtıcı *Anzu* (22); Ninurta’nın on iki rakibi (X, §§ 4 ve 11) ve *Tiamat*’ın ordusunu oluşturan harika canavarlar topluluğu (XIV, § 10).

2 Ölülerin “hayaletleri” (*etemmu*, daha ilerde § 21) bazen yaşayanların başına bela olmak için demonlarla birlikte davranıyorlardı (*ibid.* ve n.2 s.75).

Çok daha eski bir çağda, sırf keyiften, sırf kötülük olsun diye, tıpkı huzurlu yurttaşlara hayatı zehir etmek isteyen serseriler gibi kafalarına göre davrandıkları da olmuştu. Ama tanrılar toplumsal ve bireysel yaşamla ilgili tüm buyruklara sahip çıktıkça ve bu yükümlülüklerin bir tekine bile uymamak tanrılarının hükümrانlığına bir başkaldırı, bir hakaret halini aldıkça ve cezalandırılması gereken bir suç, günah (§ 14) sayıldıkça “demonlar” da, deyim yerindeyse, tanrılarının bazı yüksek ve alçak işlerinin icracısı olarak tayin edildiler. İnsanların başına sardıkları kötülük de böylece dinin mantığı içinde açıklanmış oldu. Kötülük tanrılara karşı işlenen suçların cezasıydı ve bu cezaları tanrılar irade ve emrediyorlardı.

21. Ölüm, vakitsiz ya da özellikle acımasız koşullarda gerçekleşmedikçe bu kötülükler arasında yer almıyordu. Zaten ölüm, kendileri ölmediklerinden tanrılarının üstünlüklerini vurgulamak için bize bahsettikleri ortak bir kaderdi (XIII, §4 vd.). İnsanlar ömürlerini böylece sonlandırdıklarında, gene de “hiç” olup gitmiyorlardı. Eskisi gibi yaşamıyorlarsa da, *yaşamaya devam ediyorlardı* gene de. Çok eski zamanlardan beri ülkede evrensel kural olduğu üzere, toprağa gömülen bedenler yavaş yavaş asıl hammaddesine, yani yerin “tozuna” (*ibid.*), killi toprağa geri dönüyordu. Ancak malzemesi daha çok hava cinsinden olan bir tür ikiz ölüm anında vücudu terk ediyordu; ölümden dönenlerin zaman zaman hayallerinde ya da kâbuslarında gördüklerine benzeyen bu varlık bir soluk, bir gölge, bir hayalet idi (Sümerce’de “*gedim*” deniyordu, bu sözcük daha sonra *etemmu* olarak Akkadcalaştı, bkz. *ibid.*) ve artık sonsuza dek kalacağı yere dönüyordu. Toprağa kazılan mezar da buranın girişi ve penceresi gibiydi: “Gidenin geri gelmediği ülke”, uçsuz bucaksız aşağı dünyada belirlenmiş Ölüler İmparatorluğu, kozmik kürenin alt yarısıydı. Ebedi dolanımı boyunca Güneş’in, Dünya’nın batıdaki en uç noktasında toprağın altına girmesini sağlayan esrarengiz delikten de buraya ulaşabiliyordu; fakat bunun için uğursuz bir sandalcının (krş, 1 : 119 vd.) yönettiği sandala binip, dünyamızın hududu olan ve dönüşsüz öte dünyanın sınırını çizen¹ ölümün kasvetli halicini aşmak gerekiyordu.

¹ Ölüm sonrasıyla ilgili bütün bir bölüm için Bkz. *Mésopotamie*, s.323 vd.

Bu dünyanın en güçlü kentlerine benzer şekilde, Aşağı Dünya Krallığı devasa ve muhteşem bir kale olarak hayal edilmişti ve aşılması olanaksız surlarla çevriliydi (Bazen yedi kat surla çevrili olduğu söyleniyordu!). Başında kusursuz bir nöbetçinin durduğu tek bir açıklığı vardı. Bütün ölülerin “hayaletleri” aynı kaderi paylaşmak üzere orada bulunuyorlardı; hep birlikte karanlıkta, hareketsiz, sessiz ve kasvetli bir hayat sürüyorlardı. Bazıları, hangi koşullarda olduğu bilinmese de, iç karartıcı uyuşukluklarından çıkıp, demonlar gibi (hatta bazen onlarla birlikte gelip) yaşayanları rahatsız ediyor ve “günahlarından” ötürü tanrısal dertler vererek onları cezalandırıyorlardı.¹ Ancak bu kuraldışı durumlar ölülerin cehennemdeki kalelerinde kilit altında tutulmaları gerektiğini söyleyen evrensel kuralı geçersiz kılmıyordu; ölüler yaşamları son bulduğunda, yeni hükümdarları olan karşı-gök tanrılarının yetkisi altına giriyorlardı. Böylece tanrısallık niteliğinin ta kendisi olan bu egemenlik, güç ve otorite ölümden sonra bile yaratıklar üzerinde kendini duyurmuş oluyordu. Tanrısal kimliği tanımlayan yaratıklar üzerindeki yetki, bu güç, bu egemenlik ölümden sonra bile kendini duyuruyordu.

22. *Dinsel davranış* da gene aynı temel ilkeye dayanıyordu: Doğaüstü dünyanın temsilcileri insanların çok-yüce hükümdarları olarak görüldükleri için; insanların da onlara, bu dünyanın krallarına ve büyüklerine davrandıkları gibi davranmaları gerekiyordu; ancak tanrısal varlıklara elbette çok daha itaatkâr, hürmetkâr, bağımlı ve yumuşak başlı bir biçimde ve gösterişle muamele ediliyordu.

Bir yandan insanların bu yüce kişilere bolluk içindeki dertsiz yaşamlarında gereken her şeyi sağlamaları gerekiyordu (§ 19) (Daha önce gördüğümüz gibi insanların varoluşunun gerçek anlamı da buydu.). Dolayısıyla ülke ekonomisinin özü dinsellikle iç içe geçip bütünleşmişti, ekonomiye anlam veren de buydu: Üretim ve imalat faaliyetleri, tanrıların refahında hiçbir eksik kalmaması için yapılıyordu. İnsanları yöneten ve çobanlık eden aşağıdaki bu dünyanın hükümdarları da işte, amacı bu şekilde belirlenmiş işlerden sorumluydular (XII, § 21, 5°): Bu işlere önyak olmak, onları örgütlemek,

¹ *Les morts et l'au-delà dans les rituels en accadien contre l'action des "revenants"*, s. 135 vd, *Zeitschrift für Assyriologie*, 73, 1983.

teşvik etmek ve daha üretken kılmak onların işiydi; elbette ki bunu ülke sakinlerinin bolluk içinde yaşaması, ülkenin zenginliği için de yapacaklardı ama *her şeyden önce* amaç tanrılar ve onların huzuruydu.

Din bilginlerimizin kendilerine has biçimde “tanrı kültü” diye tabir ettikleri şey demek ki “tanrılara hizmetle” ve tanrılarının “iaşe ve bakımıyla” aynı anlama geliyordu. Bu dünyanın prenslerine olduğu gibi onlara da muhteşem “evler” (§ 17) inşa etmek gerekiyordu: Saraylardan daha geniş ve şatafatlı mabetler, tapınaklar yapmak ve bunları daima süslemek, bakımlı tutmak, onarmak gerekiyordu. Tanrılar için –gerek taş gerekse ahşap üzerine değerli madenler kaplanarak– zengin ve göz alıcı heykeller ve dini tasvirler de yapmak gerekiyordu. Böylece tanrılar tapınağın ana odasında, hem esrarengiz hem de gerçek biçimde mevcut oluyorlardı (XII, § 21, 2°, ve XV, § 4). Pahalı elbiselerin giydirildiği bu heykeller servet tutarındaki değerli taşlarla süsleniyordu; temiz ve bakımlı tutuluyorlardı; tahtırevana ya da sandala konulup şatafatlı geçit törenlerine çıkartılıyorlardı. Ve hatta günde birkaç kez, bazı şölen günlerinde ise büyük bir şatafatla, krallarınkinden de gösterişli bir teşrifatla, uzun törenlere dahil ediliyorlardı. Bu törenler ya o zamanlar pek revaçta olduğu üzere güzel kokulu tütsüler eşliğinde “seçkin yemeklerin”¹ ve en seçkin içeceklerin sunulduğu tanrılar şerefine düzenlenen “ziyafetler” vesilesiyle ya da tanrılarının “evlilik törenleri”² gibi önemli olaylar vesilesiyle yapılıyordu. Tanrılarının şanı için çoklukla müzik eşliğinde ilahilerin, kantiklerin ve koro parçalarının –hatta mitlerin– okunduğu (III, § 8) bu törenler karmaşık ve gösterişli bir litürjinin dokusunu oluşturuyordu. Bu litürji içerisinde, aylık ve yıllık döngülere göre belirlenen anma ve tatil günlerini, daha resmi kutlamalar ve bayram günleri takip ediyordu: Bunlara ilişkin ayrıntılı ritüeller var elimizde.

23. Dünyanın her yerinde kült, bir tür örtük, *do ut des* sözleşmeye şu ya da bu ölçüde uygun olarak yapılır: Aşağıdaki bu dünyanın

¹ *Reallexikon der Assyriologie*, VI, s.v. *Küche* içindeki Mezopotamya mutfağı konulu Fransızca yazı, s.295.

² S.N.Kramer, *Le Mariage sacré*, özellikle de Başlık III, s.81 vd. ve Ek., s.175 vd.

hükümdarına hürmet ve hizmet gösterildiğinde, dolaysız ve dolaylı bir yarar elde edilmez mi hep? Dolayısıyla, tanrılar yararına yerine getirilen ödevlerin karşılığında da onlardan, en başta topluluk düzeyinde, ülkenin refahının, zenginliğinin artması, savaşta zafer ve tebaa arasında barışın hâkim olması gibi faydalar ve iyilikler beklenbilirdi.

Ancak tek tek şahıslar da, tıpkı krallara dilekçeler verilebilmesi gibi, tanrılardan çeşitli taleplerde, yardım ve ricalarda bulunabilirlerdi. Talepleri hep bir ritüel kalıbında, dolayısıyla biçimsel bir kalıpta olurdu. Örneğin söylenecek “duaların” sözleri ve bu sözlerin ifade gücünü ve etkilerini arttırmakta kullanılan el hareketlerinin sıralanışı; gerek cümle dizilişi, gerek sözvarlığı gerekse de bu sözlerin kullanılma ve vurgulanma biçiminin belirtildiği, aşağı yukarı hiç değişikliğe uğramayan bir formül uyarınca önceden belirlenmişti: Duruma göre sadece ilgili kişilerin isimleri hatta *hic et nunc* istenilen lütfun bildirimi değiştiriliyordu (Yeri gelmişken belirtelim ki istenilen lütuflar hep olumsuzluk temelindeydi: Bir kötülüğün uzaklaştırılması, bir hastalığın, bir talihsizliğin, bir gözden düşmenin, bir çilenin son bulması için yakarılıyordu.). Anlaşıldığı kadarıyla Eski Mezopotamyalılar sıkıntılar bir kenara atılabilirse yaşamın eğlenceli, hiç değilse katlanılabilir olduğu düşüncesindeydiler: Tevekküle dayalı ama bilge bir felsefeydi bu! Bu formüllerin pek çoğu arkaiktir. Ancak tanrılar onuruna ve yararına olup bilhassa muhafazakârlığıyla öne çıkan ve zamanla özlü içsel değişikliklere uğramıyor görünen bildiğimiz anlamdaki litürjiden farklı olarak, “sungu ayinlerinin ön planda olduğu bu kültürte” “inanamlar” yararına bir tür içsel dönüşüm yaşanmış olması kuvvetle muhtemeldir. “Demonların” insanların karşılaştığı bütün kötülüklerin doğrudan nedeni olduğunun varsayıldığı (§ 20) en eski zamanlardaki bu formüller, sözler ve sözleri tamamlayan hareketlerin “sihirli” bir düzenlenişiydiler; başka deyişle, “demonlar” üzerinde etkili olunabileceği, sevimsiz düzenleriyle birlikte çekilip gitmelerinin sağlanabileceği düşünülüyordu. Bu demonlar insanların “günahlarından” ötürü sinirlenen tanrılarının temsilcileri iseler, o durumda da bu sözler sadece o hükümdar efendilere yöneltilirdi ve infaz görevlilerinin verecekleri cezaları en-

gellemeleri *onlardan* istenirdi. İşte bu yüzden, dinsel davranışın bu alanına “demon kovma” denilmesi gerekir, zira bu dinsel davranış o dönemde, bizim “sungu”¹ kültürümüzün yerini tutuyordu.

24. Tanrılardan halas ve lütuf değil de, kişinin gelecekte neler yaşayacağına dair kısa bilgiler beklendiği de oluyordu; böylece kişi nasıl davranması gerektiğini kestirip başarıya ulaşabilecekti. Tanrıların iradelerini veya muratlarını, ilgili kişilere dolaylı ya da dolaysız müdahalede bulunarak açıkladıkları da olurdu: Hayaller, rüyalar, vahiyler² yoluyla geçmişe daha dolaylı ve daha incelikli kapılar açıldığına inanılırdı. Tanrıların her şeyi bir bilgi iletecek biçimde düzenlendikleri, bunun da sadece konunun uzmanları tarafından bilinen gizli anlamlı bir kodla çözülebileceği düşünülürdü.³ Bu şekilde keşfedilen gelecek; tanrıların kesinleşmiş bir kararı, koşullara göre tayin ettikleri bir kader değildi: Hükümdarın daha önce verdiği bir karardan dönmesi nasıl sağlanabiliyorsa, yukarıda söz ettiğimiz “sungu kültü” ve “demon kovma” gibi uygulamalar sayesinde tanrıların verdikleri cezaları geri alması, değiştirmesi de sağlanabiliyordu.

25. Esasında baştan sona ve tüm temel işlevleri açısından din, Mezopotamya’da tebaa ile kral arasındaki itaat, hürmet, hayranlık, bağımlılık ve fedakârlık ilişkilerinin daha da yüceltilip büyütülmesinden ibaretti. Din alanında hiçbir “mistik” atılım, tanrılarla yakınlaşma, onları muhatap, sırdaş ve dost tutma yönünde hiçbir eğilim söz konusu olmadığı gibi tam anlamıyla “etik” olduğu söylenecek ve kişinin vicdanını ilgilendirecek herhangi bir kaygının, davranışlarla soyluluk ve itibara ulaşma yönünde herhangi bir arayışın da din alanında yeri yoktu. Yegâne mutluluk ideali, yegâne yaşam kuralı, herkesin kendi başına ve kendi adına başarı kazanmasıydı. Bunun için de, kamu düzeniyle kurulan ilişkilerde olduğu gibi, “iyi tebaa” olarak üzerine düşen ödevi yerine getirmek, sonra da işi talihe bırakmak yeterli olacaktı. Başka deyişle, dünyanın hâkimi olan tanrıların, son noktada tamamen keyfi olan iradelerine bırakmak yetecekti, zira “talihi var olmak” “(kişinin kendinden yana) bir tanrısı olması” deyişiyle anlatılırdı.

¹ Bkz. Büyü maddesi, *Reallexikon der Assyriologie*, cilt VII, s.200 vd.

² *Mésopotamie*, s.138 vd.

³ *Ibid.* s. 142 vd ve daha genel olarak da *Divination et rationalité*, s.70 vd.

V

Mitoloji

1. Nihayet bu hayati konuyu ele almadan önce ve derinlemesine analiz etmeye de girişmeden, mitolojiyle ilgili terminolojiyi aydınlatmak uygun olacaktır, zira bu terminoloji bazı yerlerde belirsizliklere ve kafa karışıklıklarına yol açacak denli çokanlamlıdır. Muğlak ve iddialı bir dil kullanmaktan olabildiğince kaçınmak için ve elimizde eşanlamlı başka sözcük de bulunmadığından, burada *mit* ve *mitoloji* sözcüklerini bağlama göre, –ki bazen bağlam tek başına yeterince aydınlatıcıdır– dilimizde ima edebilecekleri (birbirleriyle ilintili) çeşitli nesnelere göndermede bulunmak için kullanacağımızı okur akılda tutmalıdır.

Mit sözcüğünü bazen *mitolojik bir izlek* için (Gözünü daldan budaktan sakınmayan bilginler bugün rahat rahat –meslek dillerini doğru anlıyorsam– “mitologem”, hatta “mitem” diyorlar.), yani mitik bir hikayenin şeması anlamında kullanacağız; bazen aynı sözcük, *bu taslak üzerine kurulmuş yapılanmış bir anlatı*; ya da *söz konusu motifle ilgili*, başka izleklere de yer verebilen ikincil olayların eşlik ettiği, *bütün bir hikâyeyi geliştiren*, bazen çok geniş, *edebi bir eseri de* anlatabilir. Örneğin “Anzu mitinden” söz ederken, sadece doğaüstü bir kişinin uğursuz dev bir kuş ile (veya her durumda,

doğüstü olan bir canavarla) mücadelesi motifine göndermede bulunmak istenebilir (Ya da göndermede bulunulan, bu muharebenin bir anlatısı; veya 22 numaralı başlıkta göreceğimizi gibi söz konusu izlek üzerine kurulan geniş bir edebi kompozisyon olabilir.).

Mitoloji sözcüğü bazen Mezopotamya'daki *mitik izleklerin bütünü*nü anlatacaktır; bazen *folklorik ya da edebi*, kısa ya da uzun eserlerdeki *bu motifleri "icat eden", geliştiren ve işleyen* yazılı ya da sözlü (*ya da her ikisi birden*) *geleniğin bütünü*nü; bazen –bu kitap örneğinde olduğu gibi– *mitolojik içeriğe sahip edebi eserlerin bütünü*nü ve son olarak da bu uygarlıkta *bu özgün temsil ve ifade sistemini temellendiren ve gerekçelendiren düşünce, görüş ve mantık* tarzını anlatacaktır. Bu bölümde mitoloji terimini daha çok bu anlamda kullanacak ve ancak daha sonra analiz edip derinlemesine açıklamaya çalışacağım: Burada önemli olan, böyle bir “mitolojik zihniyetin” başlangıç düzeyinde anlaşılmasıdır.

2. Dolayısıyla, en azından Mezopotamya'da mitolojinin din ile ilintilendirilmesi gerektiğine göre, bütün dinsel sistemlerin kurulması ve gelişmesine olanak veren düzlemlerin psikolojik anlamda üçe bölündüğü kabul edilirse (IV, § 2), elimizdeki belgelerin bu düzlemlerden hangisine ait olduğunu belirlemek de kolay olacaktır. Böylece biz de söz konusu belgelerin anlamını ve önemini daha iyi değerlendirebilecek durumda olacağız.

Bu belgelerin *din duygusunu* ifade etmeye yönelik olmadıkları daha ilk okumada hemen anlaşılıyor. Bu belgelerden pek çoğu genelde yüksek, bazen tumturaklı ve seçkin bir üslupla kaleme alınmış; çevirilerden kaynaklanan engellere ve kendi kabul ve tercihlerimiz ile bu şiirsellik arasındaki çok uzak mesafelere rağmen yer yer algılayabildiğimiz bir solukla canlanmışlardır. Ayrıca “türleri” bile bile “birbirine karıştıran” bir kompozisyon sanatının etkisiyle, elimizdeki parçalardan çoğu, tanrılara duyulan hayranlığın serbestçe ifade edildiği, (tanrılara korkarak bağlı kalındığını, yardımlarına ihtiyaç duyulduğunu, yüceliklerinin övüldüğünü belirten veya benzer öylemlerden kaynaklanan daha başka duygusal anlatımların yer aldığı) ilahilerle başlar, kesilir ya da son bulur ve hatta bu duygular, hemen her yerde, şiirlerimizin bu has malzemesinin ardından kendini

belli eder gibidir. Fakat tüm bunlara rağmen, başka bir şey değil de mit olmaları sebebiyle, kendilerini tanımlayan terimin ilk anlamını daima karşılarlar: Yunancada *muthos* sözcüğünün sıradan anlamı *anlatılan hikâyedir*. Dolayısıyla bu belgelerin kaleme alınması saf anlatısal amaçladır, yani duyguları değil, önce olayları aktarmak için seçilmiştir.

Talimat ve emir vermek için de kaleme alınmamışlardır: Mitle rin kendi içlerinde *dini ameliyeyle* hiçbir ilgileri yoktur. Dini pratiğe ilişkin belgeler –bu konuda elimizde pek güzel derlemeler var– bu pratiklerin nasıl gerçekleştirileceğini analitik biçimde betimler, daha önemlisi bu konuda talimatlar verirler: Peş peşe neler yapılması gerektiği, hangi malzemelerin ve nesnelerin kullanılacağı, hareketlerin daha etkili olması için hangi sözlerin söylenmesi gerektiği açıklanır. Bunlar hem resmi litürjiye (IV, § 22) hem de “sungu kültüne” ait pratikler olan *ritüeller*dir (IV, § 23). Gerek sunumları, gerekse içerikleri, gerek üslupları gerekse sözvarlıkları ile mitler bütün bu talimatlardan çok uzaktırlar. Bununla birlikte, bazıları, ileride belirteceğimiz gibi, bile bile anıştırma yollu, kısaltılmış biçimde çeşitli ayinlerin başında ya da sırasında (33; 34; 35; 38) hatırlatılabiliyordu; veya aralarından bazılarının tam metni, bir kült eylemini, denildiği gibi *hiéros logos*‘u [kutsal söylemi] gerekçelendirmek ya da daha da kıymetlendirip “doğaüstüleştirme” amacıyla özellikle yazılabiliyordu. Bu doğaüstüleştirme ya söz konusu eylemi tanrısal bir müdahale bağlamına yerleştirerek ya da böyle bir müdahaleyi *ad hoc* törenin örneği ve prototipi olarak sunarak gerçekleştiriliyor ve bu sayede dini pratiği dinin ideolojisiyle daha sıkı sıkıya ilintilendiriyordu (VII, §14; VIII, §18; IX, §7, vb. ve XVI, § 3 vd.). Mit ile ritin tek bir sürecin ayrılmaz iki yüzü olduğunu, üstelik bu sürecin rit tarafından başlatıldığını, mitin de bu ritin anlatıya aktarılmasından başka bir şey olmadığını (üstelik çok da kibirli biçimde) iddia eden bir öğretinin en yılmaz havarileri bile, Mezopotamya söz konusu olduğunda (Doğrusu pek sık karşılaşılan bir durum da değildir bu.) mit ile ritin bu süreci hiç de aynı şekilde ele almadığını kabul etmek zorunda kalırlar.¹ Mitler bu sürecin pragmatik olmayan, deyim ye-

¹ Bkz. W.G. Lambert, anılan yazı, s.49, n. 2.

rindeyse “spekülatif” bir yanını dile getirirler sadece. Mitler, her ne kadar anlatıları buyruk nitelikli bazı tavsiyeleri, bunlara uyma gerekçelerini sağlayarak kendine özgü bir tarzda “kutsallaştırıyor” ise de buyruk vermez, anlatır. Kaldı ki, mitlerin pek çoğunun, tarihçi dürüstlüğüyle ve hiçbir çıkar gözetmeden söylersek, gerçek anlamıyla ritüel ile hiç ilgisi bulunmamaktadır.

3. Öyleyse mitleri sadece *dinsel ideoloji* ile ilişkilendirebileceğiz. Birazcık düşündüğümüz takdirde, mitleri *dinsel ideoloji* kapsamında saymakla kalmayıp, *dinsel ideolojiyle özdeşleştirmemiz* de gerekecektir: Mitler dinsel ideolojinin ta kendisidirler. Mezopotamya söz konusu olduğunda, dinsel ideoloji sadece mitler biçimine bürünerek yerleşebildi, gelişebildi ve kendini kabul ettirebildi. İşte size üzerinde düşünülmesi gereken bir konu.

4. Bu durumda ilk yöneltilmesi gereken soru, basit anlatılardan ibaret oldukları halde mitlerin nasıl dinsel ideolojiyi temsil edebildikleridir. Kutsal kitapları, radikal doğruculukları, kesinlikle tanımlanmış ve tespit edilmiş inançları ve dogmalarıyla, resmi ve onaylı yorumlayıcılarıyla “tarihsel dinlere” (IV, § 3) alışkın olduğumuz için, “imanın” içeriğinin önerme dizileriyle, *amentülerle*, din bilgileriyle aktarılacağını sanırsınız ve somut olaylara ilişkin veriler söz konusu “imanın” şu ya da bu ölçüde dolaysızca nesnesi olduğu durumlar dışında “kutsal tarihlerin” gereğini göremeyiz.

Genel olarak dinsel düşünceye, daha özelde ise “ilkel” sistemlerin gelişimine ilişkin daha önce yaptığımız açıklamalar (IV, §§ 3,4) burada işimize yarayacak gibi.

“Bu dünyadaki her şeyin üzerinde bir düzen” olduğuna ilişkin önsezi benimsenir benimsenmez, bu düzene bir biçim kazandırmaya ve kendisi olmayan her şeyle olan ilişkilerini tanımlamaya girişildiğine göre, bu girişimde imgelem gücünden başka neye başvurulabilir ki? İlla ki bellekten (gerçek ya da düşsel, nesnel ya da tercihen imgelem gücüyle yeniden biçimlendirilmiş bellekten) çekilip alınmak zorunda olunan uygun bir temsiller seçkisi oluşturmak için başvurulacak yer de yine imgelem gücüdür. Bu temsiller gereğince uyarlanıp aktarıldıklarında bu belirsiz ve karanlık doğaüstünü, deyim yerindeyse, *in concreto* (somut anlamda) temsil edebileceklerdir. Bu seç-

kiyi oluşturma'nın bir diğer sebebi de, bizimle olan ilişkilerine dair doyurucu bir fikir elde etmek üzere bu temsilleri bir araya getirip geliştirmektir ki her türlü dinseliliğin harekete geçirdiği bilme arayışının asıl amacı da budur zaten. *Soyut ve evrensel kavramlar* ve bu kavramları bilgiyi iletirmek için düzenleyen felsefi ya da bilimsel bir akıl yürütme olmadığı için –“ilkel” dinlerin arkaik hazırlayıcıları ve Mezopotamyalılar da dahil olmak üzere bu hazırlayıcıların soyunu oluşturan uzun çizgide yer alan herkes bütün bunlardan özellikle yoksundu¹– *somut ve tikelleştirilmiş durumlara* başvurmaktan başka bir çare yoktu. Bu durumların da imgenin ve imgesel olması zorunluydu çünkü doğüstü alanda tespit edilebilir bir şey yoktur, hiçbir şey tespit edilmiş, görülmüş değildir; sadece *ortaya konulmuş sorunlara* göre imgenin: Zihni eğlendirmek amacıyla kurulmuş boş ve amaçsız hayaller değildir bunlar, bilinmeyen doğüstünün ortaya koyduğu *sorunlara* “çözüm” getirmek amacıyla *tasarlanmış imgelemlerdir*. Vermek istedikleri “ahlak derslerini” belletmek ve bu derslerin doğru olduğunu kanıtlamak için, kişileri ve olay gelişimi verilen dersi doğal sonuçmuş gibi kabul ettiren masallar, yani icat edilmiş anlatılar kurgulayan masal anlatıcıları gibi arkaik düşünürler de fantazmaları, durumları, maceraları, bitmiş halleriyle bir araya getirdiler; ancak kendi din sorunları çerçevesinde beklenmedik, şaşırtıcı dolayısıyla sorgulanabilir gelen şeyleri de gözden kaçırmıyorlardı. Bütün bunların, kendi dinseliliklerinin doğüstü nesnesine ilişkin fikirlerine bağlı olarak nasıl oluştuklarını, türediklerini, erekselliklerinin ve anlamlarının ne olduğunu hemen açıklamak zorunda sayıyorlardı kendilerini. Mitler de buna kusursuz biçimde uygun düşüyordu: Masallar kadar gerçektir ve hayali ama onlar gibi açıklayıcı ve “davranışa ilişkin” değil, “şeylere ilişkin” verilecek bir derse göre *tasarlanmış* anlatılar olan mitler, kanımızca, bir tür maymuncuk (zihnimizi meşgul eden en acil ve en geniş kapsamlı her sorunu çözecek anahtar) olması gerektiği için dinsel düzlemde iyice şiddetlenen insandaki bilmek, anlamak ihtiyacını mükemmelen doyurabilirdi. Masallar gibi mitler de, kendi tarzlarında, kanıtlama ve açıklamanın bir alt biçimini oluşturlar.

¹ *Mésopotamie*, s.215 vd.

5. Doğaüstü düzenin temsilcilerini göstermek için seçilen ana imge, Mezopotamya'daki gibi, insan imgesi olduğunda mitler böyle bir kullanıma daha da uygun düşüyorlardı: Ne kadar büyük ve yüceltilmiş temsil edilseler de, insan türünün diğer özelliklerinin yanı sıra eyleyici, nesne, şahit, sorumlu, hatta kurban olma vasfıyla şu ya da bu derecede karmaşık bir olaylar dizisinin hep merkezinde bulunma özelliğini de zorunlu olarak paylaşıyorlardı. Çoktanrılı ve insanbiçimli bir dinde, bu tür hayali olayların anlatılarının, yani mitlerin sayılamayacak kadar çok olması gerekirdi zaten. Çünkü hem insanüstünü zihinde canlandırmak hem de onunla dünyayı ve insanları "açıklamak", başka deyişle dinsel ideolojiyi oluşturmak ve yaymak açısından herkes tarafından en dolaysızca algılanabilen, en uygulanabilir, kalıcı, esnek (Hatta yegâne!) yolu mitler oluşturuyordu. Bir önceki bölümde, Eski Mezopotamyalıların dinsel temsillerine dair tüm düzlemlerde okuduğunuz *her şey* (tanrıların niteliği ve davranışı; tanrılarla ilişkiler; dünyanın ve insanın kökenleri ve anlamı; tarihlerindeki önemli dönemeçler; kötülük ve kötülüğün çareleri sorunsalı; ölümün ve ölüm sonrasının gösterimi) işte bu hayal gücünden kaynaklanıyordu ve de sadece bu hayal gücünden kaynaklanabilirdi: Oradaki her şey mittir, yani mitin kesin ve ilk tanımı uyarınca, *dünyaya dair dini bir açıklama sunmak amacıyla tasarlanmış hayal gücüdür*.

Daha ileride, kaynak olarak kullandığımız belgeleri okurken, kesinlikle yeniden karşımıza çıkacak bazı noktaları yeniden tekrarlamak pahasına da olsa, bu bilgi türünün en azından nasıl işlediğini göstermek için kısa birkaç örnek verelim. Bu kadar geniş bir alanı kapsayan ve pek çok okur açısından yeni olan bir sistemi tanıtırken bu tür olumsuzluklardan kaçınmak kolay değil: En iyisi bunların yararlı olmasını sağlamaktır, çünkü bu kadar bilinmeyen, şaşırtıcı ve karanlık noktaları çeşitli açılardan yeniden görmemize ve onları daha rahatça sindirmemize olanak vermektedirler.

6. "Ne olduğunun tespit edilmesi" ve belirli figürler arasında paylaştırılmasından önce de sonra da kutsalın "bu dünyadan, her şeyden üstün" olarak hissedildiği düşünülürse, günümüzde nerdeyse tümüyle ortadan kalkmış veya çokça zedelenmiş müthiş bir insani

yeti olan şaşırma yetisini hâlâ capcanlı tutan zihinlerin, yaşamımızın uçsuz bucaksız sahnesi olan dünyanın varoluşunu açıklamak istediklerinde, niçin ona yöneldikleri anlaşılabilir. Birbirinden çok farklı hayali durumlardan sık sık aynı “ahlak dersinin” çıkartıldığı masallarda olduğu gibi, eşi benzeri olmayan dünyanın sebebi sorusuna, tasarlanarak bir araya getirilmiş çeşitli olay dizilerine müracaatla cevap verilebilirdi ancak. Yapılan da buydu: Elinizdeki derlemede bu konuyla ilgili yeterince tanıklık bulunuyor (özellikle XII-XIV).

Dünyanın meydana gelişi konusundaki spekülasyonların belirli bir dünya imgesini varsaydığını en baştan söylemek gerekir: Bütün kozmogonilere yön veren, onlara öncel bir kozmografyanın var olması zorunludur. Buna fazla takılmasak da, şu kadarını söyleyelim ki sakinleri tarafından en azından üstü örtülü biçimde evrenin tam merkezi, evrenin gerçekten ilgilenmeye değer yegâne parçası sayılan bu ülkede (Geri kalan, civardaki her şey onun uç sınırı veya müstemlekesi (XIV, § 13) sayılıyordu.) ay-altı âlemin kökenine ilişkin hayal edilen her şeyin açıkça *primo et per se* Maveraünnehir’e varması bundandır. Her tarafı da denizle çevrili engin bir platformun ortasında bulunuyordu, altında ise uçsuz bucaksız bir tatlı su örtüsü yer alıyordu. İnsanlara ait yer ile etrafındaki deniz, içi boş uçsuz bucaksız bir kürenin çapında yer alan düzlemi oluşturuyordu; söz konusu kürenin üst yarısı yukarıyı, Gök’ü, alt yarısı ise aşağıyı, “Yer’i”, Ölüler Diyarı’nı (Bu sözcüğün kökenbilimsel anlamı aşağı bölgelerdi.) oluşturuyordu. (Şekil s.72)

Söz konusu bütünün nasıl olup da var olduğunu açıklamak için, bu dünyaya has doğal, evrensel çoğalma hali denilen bir üreme durumunu yerlem çerçevesinde ele alan bir model kullanıldı ilk başta: Ya anne ile babanın birleşmesi yoluyla bir doğum söz konusu oluyordu (*An* mitine göre, göğün tanrısı *An* yağmur yağdırarak “Toprak’ı”, *Ki*’yi sular ve yağmuru içine işletir, yani onu döller; böylece ikisi birlikte, insan hayatının imkânını, canlı ve yemyeşil bir toprak (30) yaratmış olurlar.). Ya da peş peşe kuşaklar yoluyla zincirleme doğumlar gerçekleşir ki bu doğumların her evresi hem üretilmiş hem de üretkendir: Gök yeri üretir, yer nehirleri, nehirler çamuru, vb. (32). Olup biteni başka bir açıdan ele alır ve kozmosun birbirinden

ayrı ve karşıt biçimde, bir aşağısı bir de yukarısı olarak ikiye ayrılmasına geri dönersek, evrenimizin oluşunu da ilk baştaki bir ayrılmanın, arkaik bir kopmanın sonucu sayabiliriz: Yukarının tanrısı *An* ölçülere sığmayacak bu kütlenin üst yarısını, *Enlil* ise alt yarısını alır, her ikisi de kendi payını alıp ona sahip çıkar (29). Yeri daha da engin bir deniz üzerinde yer alan engin bir ada olarak düşündüğümüzde, aklımıza hemen güneyin bataklık bölgeleri –hatta nerdeyse tıpatıp aynı olan Irak’ın güney kesimleri¹ gelir; zira bu bölgede insanlar suyun ortasında, kamışlardan yapılma, sandallardan pek de farklı olmayan, ama sabit adacıklarda ya da derme çatma platformlarda yaşıyorlardı (38) ve hâlâ da yaşamaktadırlar. Toprağı nehirlerinin miliyle oluşmuş ve durmadan zenginleşen bir ülkede, doğaüstü bir varlık olarak algılanan akarsuların alüvyon gücüne de başvurulmaktaydı: Bu tür “tasarlanmış imgelere” ilişkin kalıtlar da var elimizde (33). Kaldı ki, dünyayı herhangi bir “sanayi” ürününün geliştirilmesi için gerekenlere benzer teknik işlemlerin sonucu sayan hem idari hem de ekonomik ya da deyim yerindeyse “üretici” bir bakış açısını benimsersek (Elbette ki sonuçla orantılı olarak bu işlemler, çok daha karmaşık, çetin ve derin düşüncelere ihtiyaç duyan; sıkça denildiği gibi bir “brain-trust” bünyesinde bir araya gelen “uzmanların” daha büyük ölçekli ve gösterişli kararlarını ve daha ayrıntılı projelerini gerektiren işlemler olacaktır.), tanrıların yaratıcı müdahalesini, imalat kararını vermeden önce büyük eseri incelemek ve planlamak için uzmanların bir araya gelmesine ya da bir hükümet konseyinin toplanmasına benzetebiliriz: Bu tür bir mit de elinizdeki derlemede yer almaktadır (35-37). Derlememizde daha başka modeller de var ama burada bunları incelemenin veya saymanın gereği yok.

7. Dolayısıyla aklımıza birçok düşünce geliyor.

Önce şunu söyleyelim ki, kullanılan usul açıktır: Bu mitleri yaratanlar zincirin iki ucunu da ellerinde bulunduruyorlardı: Bir yandan aydınlatılması gereken nihai sonuç, etraflarında gördükleri biçimiyle ve kökenleri konusunda kendi kendilerine sorular yönelttikleri dünya; öte yanda da bu sonucu ortaya çıkartabilecek

¹ Yaşanan savaş nedeniyle durum günümüzde, belki de kalıcı biçimde, değişmediyse elbette.

mümkün ve hayal edilebilir yegâne varlıklar, yani doğaüstü olanlar. Bir uçtan diğerine geçmek için her defasında bir dizi olay düzenlenir; neden sonuç ilişkisine yol açabilen işlemlerdir bunlar. Benim “tasarlanmış imgeler” adını verdiğim şey de budur; neden bu adı verdiğim de gayet kolay anlaşılıyor olmalı: Getirilen açıklama analizlere, akıl yürütmelere, mantıksal mekanizmalara, evrensel ve kavramsal verilere dayanmaz; söz konusu olan neyse onun doğal sonuç olarak ortaya çıkacağı biçimde seçilmiş ve düzenlenmiş “hikâyelere”, maddi olgu zincirlerine, anlatı parçalarına dayanır, böylece o şeyin varoluşunun ve halihazırdaki durumunun *yeterli nedeni* verilmiş olur. Çünkü bizim bilimsel usul ve yöntemlerimizde olduğu gibi, sıkı bir akıl yürütmede bulunmak ve benimsenen çözümü, mümkün ve gerçek tek çözüm olarak çürütülmez kanıtlara dayandırmak söz konusu değildir; sadece yöneltilen soruya uygun, makul, doyurucu cevaplar vermek gerekir ki bu biraz bizim küçük çocuklarımızın sonu gelmeyen “Neden?” sorularına göğüs germeye çalışmamıza benzer. Platon’un gayet iyi anladığı gibi “bu konularda *makul ve makbul* bir anlatıdan”, sözcüğü sözcüğüne “bir mittin, doyurucu bir hikâyeden” (*eikota muthon* [Timaios, 29d]) daha iyisini bulmaya çalışmamak gerekir. Bilimin mantığı bir *hakikat mantığıdır*, mümkün ve sahici tek yol neyse ondan geçerek dosdoğru hedefine ulaşan bir mantıktır; mitolojinin mantığı *gerçeğe benzer* ve “görünüşi kurtaran” *bir mantıktır*, çünkü soruna ilişkin aynı verilerle işe başlayarak aynı sonuca varması ve zihni yatıştıracak biçimde bunun hesabını vermesi koşuluyla birçok yola girebilir.

8. Öte yandan, tümü de aynı güçlüğün makul bir çözümüne ulaşan bütün bu çeşitlenmiş “imgelemlerin” elbette ki aynı anda aynı zihinlerden çıktığı düşünülmemelidir. Elimizde bulunan belgeler, genellikle bunları doğru takdir etmemize olanak vermiyorsa da, aralarında köken, yer, zaman, genel anlayış ve kültür açısından farklar vardır. Kitab-ı Mukaddes’in “Yahve’ci” tekvin anlatısı (Tekvin, II : 4 b-25) ile “Ruhban Kaynak” anlatısı (*it.* : I; 1 – II : 4 a) arasında dört ya da beş yüzyıl vardır; bu sürede İsrail’in dinselliği derinleşmekle kalmadı, Babil’le temasa geçtiği için evren görüşü de genişledi.¹

¹ *Naissance de Dieu*, s.155 vd.; özellikle de s.187 vd ve s.190.

Mezopotamya’da Dünya’yı bataklık üzerinde yüzen bir kamış yığını olarak görenler ile Yeryüzü’nü Gök’ün egemenliğinde, yağmurlar tarafından döllenmiş göz alabildiğine geniş yemyeşil bir alan olarak görenler aynı kişiler olamazdı. Ülkenin yegâne hakiki “yaratıcısının” akarsu olduğunu tahayyül edenler ise kuşkusuz bambaşka bir kültürel ortamdan, hatta bambaşka bir yüzyıldan geliyorlardı. Burada ince elemenin gereği olup olmadığından emin değilim, ancak ilk anlayışa sahip olanların yağış rejiminin tarladaki işlere tek başına yön verdiği bir kültürden gelip gelmedikleri de sorgulandı. Öte yandan tarih boyunca Mezopotamya’da böyle bir şey olmadı çünkü Mezopotamya’daki her şey iki nehrin debisine bağımlıydı, öyle ki bu nehirlerin suyu kanallardan oluşan bir sistemle düzenli hale getirilmiş, hızı düşürülmüştü. Son olarak sorulacak bir şey de, babadan oğula geçen bir yönetim veya aile içi idare gibi çocukça bir görüş ile kozmosu, en azından en usta tanrıları şatafatlı biçimde baştan bir araya toplamayı gerektirecek kadar karmaşık ve muhteşem bir mekanizma sayan bilgiç ve eğitilmiş bir anlayış arasında dünya kadar fark olup olmadığıdır.

Öyleyse bu ülkede mitoloji uzun bir tarihin sonucu olarak gösterir kendini: Bu “ilkel” bölgede en eski zamanlardan beri arkası kesilmeyen bir dini “düşünürler” silsilesinin –bunların birer profesyonel olması gerekmez– biriktirdikleri sorgulamalar, sonu gelmeyen düşünceler, varsayımlar ve dağınık düzeltmeler dizisi söz konusudur. Tüm bunlar, yüzyıllar boyunca pek çok kez harmanlandılar, çoğu yok olup gitti ya da bazen hoyratça davranılan cılız birer enkaz halini aldı; bazıları da sonraki kuşaklara aktarıldı, değişikliğe uğradılar, çoğu kez yeni görme ve hissetme biçimlerine uyarlandılar ama bazıları da herhangi bir yaratıcı ve uyanık zihin sayesinde her an yeniden günışığına çıkabilecek durumdaydılar.

Nereden kaynaklanırsa kaynaklansınlar, zamanın hangi noktasında ortaya atılmış olsalar da, hangi zihnin ipsiz sapsiz sözleri olsa da, hepsi aynı *dinsel ideoloji* sisteminden doğmuş ve bu sisteme kök salmışlardı; zaten bu sistemin yegâne düşünme ve derinleştirme mekanizmasını da onlar oluşturuyordu. Bizimki gibi “bilimsel” bir örgütlenme, aynı fenomene bu kadar farklı, hatta çelişik açıklama

getirilmesini hoş karşılamazdı: Açıklamalar birbirlerini iptal ederler, hatta en başından hepsini biz geçersiz sayardık. Mezopotamya'daki düşünce düzeninde, bütün bu açıklamalar birbirleriyle kusursuz uyum içindeydi ve uyumlu olmaya da devam etti, çünkü her biri kendi tarzında olmak üzere, tümü de yöneltilen soruya (Ki bu soru, yukarıda gördüğümüz gibi evrenin kökeni sorusu veya bu çapta başka bir soru olabilir.) doyurucu ve yeterli bir cevap veriyordu. Daha önce altını çizdiğimiz gibi, böyle bir bakış açısından önemli olan şey, bu dinsel zihinlerin kendi kendilerine yönelttikleri soruların *makul biçimde açıklanmasıdır*: Bunu elde etmek için kullanılan yol ve araç sonuçta fark etmezdi, yeter ki aynı derecede hayal edilebilir ve kendilerini yaratanların ve kullananların genel görüşüyle uyumlu olsunlar. Oysa bizim gözümüzde sadece, nedenden sonuca ulaşan ya da sonuçtan nedene doğru çıkan ve bu ikisini nesnel ve ontolojik biçimde tek ve eşsiz bağla birbirine bağlayan kanıtlamanın denetlenebilen ve denetlenmiş kesinliği ve şaşmazlığı önem taşır. Bizim zihniyetimiz “felsefi” ve “bilimsel”, onlarınki “mitolojiktir”.

9. Başka bir şey daha var: Bizim bakış açımıza göre, bilginin ilerlemesini sağlayan öğeler, yani fikirler, kavramlar ve “yasalar” cansız ve durgun katıksız araçlardır ve kavranabilir içeriklerinden başka hiçbir şeyin de önemi yoktur; alfabemizin sesleri belirten ses-birimlerini taşımaktan başka bir varlığı, sabitliği olmayan harflerine benzerler. Daha önce aktardığımız gibi mitlere aşına olan kişiler bambaşka bir bakış açısına sahipti. Bir bakıma Çin yazısındaki gibi, karakterlerden her biri bir ideogram olduğu ve her şeyden önce bir sesle değil de bir sözcükle, hatta bir imgeyle ve sözcüğün ötesinde bir şeyle ilintili olduğu için upuzun bir tablolar, duyumlar, anılar, hayaller alayını sürükler peşinden, öyle ki kullanılacak göstergelerin seçilmesi şiirsel anlatım açısından önem taşır, bir bakıma söylemi resimleyen krokiler söz konusudur sanki.¹ Dolayısıyla kendi deneyleri ve kendi anılarından canlı canlı çekilip alınan mitleri yaratan ve kullananların iş gördüğü imgeler, temsiller, durumlar ve olaylar, onların zihinlerinde bizim etten kemikten yoksun kavramlarımızdan

¹ Jao Tsung-I, *Caractères chinois et poétique*, s.272 vd., *Écritures. Systèmes idéographiques et pratiques expressives*.

bambaşka bir etkiye, bambaşka bir eyleme sahiplerdi. Çocukken, ruhumuz hâlâ taze, hayale ve masallara açıkken, her şeyi almaya daha hazır, yaşamın tortusuna değil kendisine açık olduğu sıralar, öğretmenlerimiz “Her yağcı önce kendisine kulak veren kişiye zarar verir.” sözünü güzel yazıyla karatahtaya yazdırmak ve bilgiççe analiz etmekle yetinmiş olsa, donmuş, eti sıyrılmış, röntgene girmiş bu önerme bizi hiç etkilememiş olurdu; şurası kesin ki Karga ile Tilki fablı kadar ne etkiler ne de sarsardı; Kitab-ı Mukaddes’te Tekvin’in II-III. bölümlerinde yer alan İlk Günah anlatısını okumanın, hatalı davranışlarımızdan ötürü vicdan azabına kapılmamıza katkısı, ahlak konusunda verilen en ateşli vaazların kusursuzluk örneği belagatinden çok daha etkili olmuştur kuşkusuz. Bu anlatıları “bunlara gerçekten inanmak” gerekip gerekmediğini, bunların “anlatıldığı gibi olup olmadığını” sorma gereği hissetmeden, kendilerine özgü bir tarzda hakiki ve gerçek birer hikâye olarak kabul ettik: Başka deyişle bunlar içe işleyen, heyecanlandırıcı, kendine bağlayan ve en azından kendilerinden çıkartılan sonuçların sahiciliğine inanmamızı sağlayacak kadar derinlemesine içimize kazınabilen bir gerçeklikle, yani basit tarihsel varoluştan bambaşka türden bir gerçeklikle yüklü anlatılardır ve sahici olaylar dizisinden kaynaklansalar da kaynaklanmasalar da kendilerine özgü bir tarzda hakikidirler. Reklamcılar ve “satış temsilcileri” bugün bile hâlâ bu eski sırrı kendilerine göre ve utanmaz bir şekilde kullanıyorlar.

10. Öyleyse, en azından Mezopotamya’da –henüz “büyüsellikten arınmamış”¹ ve her şeyin doğüstüne bağlı bulunduğu bir dünyada düşüncenin yegâne yolu olan– dinsel düşünce ve bu düşüncenin hem yollarını hem sonuçlarını, hem işleyişini hem edinimlerini oluşturan mitler, henüz felsefe yapmanın mümkün olmadığı o zamanların “*felsefesi*” idi. Ancak bunun en basit biçiminde bile *bir* felsefe olduğu söylenemez. Bunlar kullanıcıları açısından, bilginin bambaşka bir yönelimi çerçevesinde, bizde felsefenin ve bilimin üstlendiği rolü oynuyorlardı; bu rolü de bambaşka bir tarzda yerine getiriyorlardı: En titiz biçimde kurulmuş “mantıksal” ve “bilimsel” sunumun sağlayabileceğinden çok daha farklı bir ikna gücünü, duygusal yükü,

¹ M.Gauchet, *Le Désenchantement du monde*.

belleği ve hayal gücünü harekete geçiriyorlardı. Bizim aşına olduğumuz soyutlamalar hayal edilebilen gerçeklikten olabildiğinde kopartılmış, yalıtık ve biçimsel, zekâmızın en ileri noktasında yankılanabilen *fikirleri* kullanır sadece; ancak mitler köklerini, onları icat edip kullananların gündelik yaşamlarına; ekonomik, toplumsal, siyasal, “entelektüel” ve duygusal yaşayışa, yani bütünü bütününe yaşamın ta kendisine salıyorlardı ve bunları gerçek anılar gibi zihne ve yüreğe taşıyorlardı.

Kaldı ki –yeri gelmişken söyleyelim– mit sistemine adım atmamızın bu kadar güç olmasının nedeni doğdukları ortamla aramızdaki müthiş mesafe, bize adeta başka bir gezegenden gelmiş olmalarıdır. Güçlük derken kastım bu sisteme dahil olmak değil, olanaksız bir şey bu; genel olarak taşıdıkları tek sahici anlamı kavramaya yetecek kadar, özetle kendilerine aşına olan eski insanlar gibi etkilenmemizi sağlayacak kadar bu mitlerin tüm bağlarını ayırt etmek, ima ettikleri her şeyi kavramak, sundukları bütün yüzleri çözmek ve ayırt etmekten bahsediyorum. Bu mitleri okuduğumuzda, çoğu kez, onları birden çok düzlemde çözmemiz ve anlamamız gerektiğini görürüz (VIII, § 9 ; IX, §§ 14, 19, 57; XI, § 5 ; XIII, § 1). Ancak bunu yapsak bile, onlara aşına olan eski insanların *tümel* “okumasından” gene de uzak kalacağımız ve onlarla sahiden aynı düzeyde yer almak için çok eksik olacağımız kesindir.

11. Mitolojinin bu “varoluşsal” niteliği, bizimle arasındaki mesafe, oluşturduğu bilgi türü ve kök salmış olduğu ortamın “varoluşsal” kimliği bizim mitolojinin öğelerini, yani mitleri eksik (hatta bazen de yanlış) biçimde anlamamıza neden olduğu gibi, şu ya da bu derecede aynı modele göre sunulan ama antik uzmanların gözünde hiç de aynı kimliğe, işleve ve değere sahip olmayan noktaları yeterince ayırt edemememize de neden olacaktır.

Çünkü tam anlamıyla ve tümüyle fikirlere ve fikirlerin bizimki gibi rasyonel kılınmış, “bilimsel” eklenişlerine dayanmayan, ama deyim yerindeyse “naif”, masum ve hayalci bir bilgi düzeninde, yukarıda tanımladığımız *gerçeğe benzerlik* mantığı bütün bilgi alanını rahatça kaplıyordu. Dolayısıyla bu türden bir “tasarlanmış imgeler” temelinde eklemlenmiş her anlatı mit sayılmamalıdır. Tam

anlamıyla mitoloji sayılabilecekler ile sayılamayacakları birbirinden ayırmak gerektiğinde –insanları ilgilendiren işlerde net ayrımlar yapmak her zaman olanaklı olmasa da¹ asıl tözü neyin oluşturduğuna bakmak daha iyi olacaktır. Eğer ileri sürdüğüm gibi mitoloji gerçekte *dinsel ideolojiden* başka bir şey değildiyse, mitolojinin de etraftaki şeylerle ancak din yürüngesine girdiklerinde ilgilenmesi gerekirdi. Oysa dinin sözgelimi yasayla ortak yanı, buyruklarının herkese uygulanabilir ve herkes tarafından sahiplenilebilir olması ise de, asıl amaçladıkları sadece umurun faydasıdır ve ikisi de tikel olanla asla doğrudan doğruya ilgilenmez. İster mitolojik ve muhayyel ister teolojik ve rasyonel biçime girmiş olsun dinsel ideolojinin nesnesi, insanların kendilerini aşan şeylerle, tanrısal dünyanın kurulmasına, örgütlenmesine ve işleyişine dair büyük “hakikatlerle” olan ilişkileriyle ilgili kaygılarıdır: Dünya, insan, kökenlerimiz, alinyamız, varoluşumuzun anlamı, bizi yaşatan doğa, yaşamımızı yükselten kültür, insan olarak içinde rol aldığımız, yararlandığımız ya da kurbanı olduğumuz tarihimizin önemli saydığımız büyük uğrakları. Aslında bilimin kendi tarzında ilgilendiği de budur; bilim asla bireylere, tikel, dolayısıyla da ikincil olan hiçbir şeye tenezzül etmez. Bu konuda hemfikirsek, “tasarlanmış imgelerin” kendi mekanizmasına dayanarak kurulmuş, ama dinin az önce sınırlarını çizdiğimiz kendine has biçiminde, yüksek ve evrensel sorunsalına girmeyen tüm açıklayıcı metinleri mitolojinin dışında bırakmak gerekecektir. Ama biz insanların başka pek çok işinde olduğu gibi bu işte de, en uçtaki durumların ayırt edilmesi kolaysa da, her şeyin birbirine yaklaştığı ve karıştığı bulanık noktalar da vardır: Biraz düşünüp olan biteni biraz açık görerek bütün bu olası belirsizliklerin üstesinden kolayca gelinebilir. Bu konuda birkaç örnek vermek ne demek istediğimizi anlatmamıza yardım edecektir.

12. Eski Asur kenti kalıntıları arasında bulunan bir tablet,² *mêlu* denilen muskaların kökenini açıklar: içlerine şifalı bitkiler ya da na-

1 Bu durum çeşitli uzmanların bu konuda yargıda bulunmasına yol açtığı gibi, ortaya çıkan görüş ayrılığı karşısında okurun soğukkanlılığını korumasını da gerektirir.

2 Tek bir çivi yazıtı metin; yayınlayan: E. Ebeling, *Literarische Keilschrifttexte aus Assur*, s.202 vd., no.146; metin içeriğinin özeti için Bkz. W. G. Lambert, içinde *Bibliotheca Orientalis*, XIII, 1956, s.144 vd.

zarlıklar konulup ritüelleşmiş sözler eşliğinde hazırlanan deri keseler boyna asılır, çeşitli aksiliklere ve hastalıklara iyi geldiğine inanılırdı. Bu tablet söz konusu tılsımları *Nabu* tarafından tahrik edilen *Ea*'nın *Yedi Bilge*'ye (8) başvurduktan sonra kendi eliyle icat ettiğine ilişkin bir hikâyeyi aktarır. Mit gibi görünmesini sağlayabilecek pek çok şeye rağmen bu bir mit değildir; Yüce *Ea*'yı *mêlu*'ların yapımına dahil edip *bunları olduğundan daha değerli kılmak* için uydurulmuş sofuca ve etiyolojik küçük bir hikâye olduğu açıktır: *Ea* tarafından yapıldıklarına göre, son derece etkili oldukları da kesin olmalıdır. Evreni, tanrıların kendi aralarında nasıl davrandıklarını, ne durumda olduklarını ve insanların genel kaderini açıklamaya yarayacak hayati verilerden biri mi bu? Elbette ki değil. Bizde de, İsa ya da annesi şahsen yapımına dahil olmuş olsalar bile, bir scapulea'nın yani "mucizevi madalyonun" kökenine ilişkin bir hikâyeyi ilahiyata dahil etmek kimsenin aklına gelmeyecektir.

Bu belge gene aynı amaçla özellikle sungu ritüellerinin başına koyulan bazı başka metinleri akla getirir: Söz konusu yordamı bir tanrının eylemine sıkı sıkıya bağlayarak gücünü ve etkisini kanıtlamak.¹ Bu dindar efsane biçimleri arasında en tanınmış olanı, demon kovma ve sungusal kült alanlarının iki büyük hamisi arasındaki bir konuşmayı aktarır: Çektiği acılardan kurtulmak için gelen zavallının içler acısı durumuna acıyan *Marduk/Asalluhi* babası *Enki/Ea*'ya bu zavallının iyileşmesi için ne yapmak gerektiğini sorar; *Enki/Ea* sonunda, kendisinin yazdığı belli olan bir reçete verir.² Bu anlatıların birkaç tanesinin, *homo religiosus*'un kendine yönelttiği büyük sorulardan birine cevap verdiği düşünülürse mitoloji hazinesinden çekilip alınmış olabilirler: "Diş ağrısı kurdu" anlatısında sunulan kozmogoni benzer bir soruya karşılıktır; elinizdeki derlemede bu anlatıya yer vermem de bundandır (31). Ama biraz dikkatle baktığında pek çoğunun sadece birer dinsel öykü olduğu görülür; zaten bu öykülerin dengine, halk Hıristiyanlığı dahil başka dinsel sistemlerde, günümüzde bile rastlıyoruz.³ Konuyla ilgili tartışmanın

¹ *Magie* (içinde *Reallexikon der Assyriologie*, VII) § 31.

² *Mythes et rites de Babylone*, s. 175 vd.

³ *Magie* içinde bu konuda birkaç referans gösterilmektedir.

öğretici olacağı önemli bir örnek verelim. Söz ettiğimiz örnek doğurmak üzere olan gebe kadına yardım etmeyi amaçlayan bir duada yer almaktadır:

*Çiftleşmenin suyunda
iskeleti oluştu(doğacak çocuğun):
Bebek oluştu
Kaslı etinde (annesinin).
Tehlikeli ve korkutucu
Bir denizin suyunda
Çocuğun uzuvlarının takılıp kaldığı
Hesapsız derin denizin suyunda
Suyun dibine Şamaş'ın gözü (bile)
Pırlıtsını gönderemez
Marduk, Ea'nın oğlu, fark etti (çocuğu):
Onu bağlı tutan
bağları çözdü;
hazırladı yolu
(çıkış) yolunu açtı...*

Bu metni yayına hazırlayan kişinin burada gördüğü, “karanlık ve büyük olasılıkla cehennemi Okyanus’u kat eden insanın doğuş mitologemi”¹ idi. Ancak bu, hayal ürünü değilse şayet, iyice tahmini ve ihtiyatsız bir yorumdur, çünkü Mezopotamya’da hiç kimse *doğumdan önce, tek tek her birimizin* “cehennemi bir okyanusla” işi olduğundan ciddi şekilde söz edildiğini duymuş olamaz. Bu anlatıda, genel anlamda “insanın” değil, doğacak olan ve annesi güç durumunda bulunan (Yoksa zaten ne duaya ne de ritüele gerek duyardı.) çocuğun söz konusu olduğu apaçık ortadadır. Anlatılanlar da bir “mitologem” ya da mit dokusu çerçevesinde değil, bir *eğretileme* çerçevesinde örgütlenir: Çocuk henüz hareket edemeyecek durumda iken, annenin karnında, “çiftleşmenin suyundan”, yani sperm-den² kaynaklanan “su” içinde tutulmaktadır; dolayısıyla karşı karşı-

¹ *Loc.cit.*, s.505.

² Sperm rahatlıkla canlı su ile karşılaştırılır: 5 : 65 vd.; 6 : 253 vd. ve XII, §11.

ya kaldığı tehlikelerden ötürü tehlikeli bir denizde *gibidir*, ona kimse ulaşamamaktadır; burada, aşağıda, ışınlarıyla her şeyi aydınlatan Güneş tanrısı bile ulaşamamaktadır, dolayısıyla kimse de yardımına gidememektedir. Ama *Marduk* sahiptir bu güce; karanlık derinlerde görüp seçer çocuğu, tekneye yapıldığı gibi, gidip halatlarını çözer ve böylece emin bir limana “seyretmesini”, mutlu bir biçimde dünyaya çıkmasını sağlar. Böyle kısa bir hikâyenin okunduğu tören usulünün hamisi olan bu tanrıdan bu şekilde söz etmekle ilgililere hem onun yardıma koşma yetileri konusunda teminat veriliyor hem de övgüler düzülen bu tanrı, kendisinden yardım dileyen gebe kadın için bu yetilerini kullanmaya teşvik ediliyordu; ve de bütün bunlar orada ve o anda geçerli olan şeylerdi. Yani söz konusu anlatının hiçbir evrensel değeri olmadığı gibi mitolojiyle de hiçbir bağı bulunmamaktaydı.

13. Dolayısıyla doğanın ve kültürün verilerinin doğaüstü kökenini açıklamaya çalışan bazı etyolojik efsaneler üzerine akıl yürütmek gerekmektedir; bunlar özgül veriler olsalar da ille de mit ya da teoloji ile ilgili olduklarının söylenmesini gerektirecek kadar önemli değildir. Daha ileride karşımıza çıkacak olan bir anlatıda (40), toprağı işlemek için vazgeçilmez öneme sahip olan, ilk defa bizzat *Enlil* tarafından yaratılıp imal edilmiş “tarla çapasının kökeni” açıklanmaktadır: Bu anlatıyı elimizde bulunan bu mitler derlemesine dahil etme nedenim, bence çok “tikel” olan bu özellik değil, tarla çapasının “icadının”, bu tarım aletinin de rol oynadığı bir antropogoninin ilk aşaması olmasıdır.

14. Dolayısıyla, tıpkı müminlere örnek gösterilebilecek en büyük azizlerin hikâye veya menkıbelerinin teolojiyle ilgisi olmaması gibi, şüphesiz işin kolayına kaçmak ve kafa yormamak için alışkanlıkla birer mit saydığımız ama (insanların en ünlüsü ve örnek alınacak olanı bile olsa) tek *bir* bireyin kaderinden başka bir konuyu işlemediği için kendi başına mitolojiyle hiç ilgisi bulunmayan ama büyük bir zenginlik içeren parçalar karşısında da yine önceki maddede olduğu gibi akıl yürütmemiz gerekir. Bir sözde özyaşam öyküsünde Büyük Sargon,¹ Tanrıça *İştär*’ın kendisine âşık olup yarım yüzyıl

¹ Br. Lewis, *The Sargon Legend*, s. 25 s. : 12 s. R. Labat tarafından çevirisi yapılan bu metin *Les Religions du Proche Orient asiatique*, s. 308’de yer alır.

sürecek saltanat verdiğini söylediğinde sağduyu sahibi kimse bunun mit olduğunu söylemez. Başlığının da belirttiği gibi, bir kahramanın şanlı ve doğaüstü maceralarını ele alan (ve fakat bazı yerlerinde Tufan miti [49] ve İhtar'ın *Aşkları* [13] gibi birkaç hakiki mittten de izler barındıran) *Gilgameş Destanı*'nı da, birer sözde “mit” olan *Adapa* ile *Etana* da¹ bu derlemede yer almayacaktır. Bu hikâyeleri birer mit olarak niteleyenler asıl konularının ne olduğunu ya unutmuş ya da tam kavrayamamış olmalılar: Anlattıkları doğaüstü hikâye *bir bireyin* hikâyesidir. Uygarlaştırıcı ilk büyük kahraman olan *Adapa*'nın (8) *kişisel* ölümsüzlüğü elde etmesine ramak kalmıştır; kralların en eskisi *Etana* ise şaşmaz bir yol olan çocuk sahibi olma nimetini elde etmiş ve kendi soyundan gelenler sayesinde krallığını sürdürmeyi sağlama almıştı. Israrla inanılmak istenilenin tam tersine bunların hiçbirisi (özellikle de birincisi) bir prototip, tam manasıyla bir insan prototipi değildir: Bize onlarla ilgili anlatılanlar sadece *o kişiyi* ilgilendirir, dolayısıyla ne ortak dinsel kaygılara ve meselelere ne de mitolojiye dahil edilebilirler.

15. Geriye sadece son bir biçimsel belirlemede bulunmak kalıyor. *Dinsel ideolojinin* tüm temsilcileri tahayyüllere ve “tasarlanmış imgelere” dayanıyor; Eski Mezopotamyalılar bu sayede kutsal ile ilişkileri açısından dünyanın engin bir dinsel panoramasını oluşturabilmişlerdi. Bu büyük ölçekli freskoyu oluşturan her darbe mitoloji kaynaklıdır; başka deyişle, bir mitin içeriği ya da sonucudur. Ne var ki bu mitlerin pek çoğu, açık ya da örtük biçimde dahi olsa bizim belgelerimiz arasında yer almıyorsa bunun nedeni ya bugüne kadar yapılan buluşlardan ötürü eksik olması ya da söz konusu mitlerin asla oldukları gibi yazıya geçirilmemiş olması (gene VI, § 4) ve sadece kulaktan kulağa aktarılarak, daha önce gördüğümüz gibi (§ 8 ve III, § 8 vd.) yazılı geleneğin asla ortadan kaldıramadığı o verimli sözlü gelenekte korunmuş olmasıdır. Elimizdeki metinlerde zaman zaman bunun yankıları, dolaylı anırtırmaları karşınıza çıka-

¹ Bu parçaların Fransızca çevirileri bir önceki dipnotta anılan R.Labat'ın eserinin 145 vd., 287 vd. ve 115 vd. sayfalarında bulunmaktadır. *Adapa* ile *Etana*'nın efsanevi kişiliklerinin tartışıldığı kaynaklar için sırasıyla bkz. *Annuaire 1969-1970 de la IVe section de l'École pratique des Hautes Études*, vd. 108 ve 115 vd. Özellikle *Adapa* için anılan malalenin sonuna bakınız, s.68, n 2.

caktır (krş. XIV, § 20). Anlamca muğlak olmadıkları, güvenilir ve çok sayıda olup da birbirleriyle uyuştukları ve dinsel sorunsalın aynı parçasıyla ilgili oldukları sürece, bunları memnuniyetle bir araya getirmek ve böylece bu ülkenin eski sakinlerinin neler düşündükleri konusunda az çok belirli bir fikir edinmek mümkündür. Örneğin ölüm mitolojisi (IV, § 21) ya da hastalık ve çareleri mitolojisi (IV, § 20) konularında elimizde dağınık parçalar olmasına rağmen bunlar birbiriyle uyumlu olduğu için, pek çok yanı boş kalsa da mozaiği tamamlayabildik. Aslında bu tür alıntılara burada yer vermek veya parçaları birleştirmek gibi bir niyetimiz yoktu: Bunlar tam anlamıyla edebi değillerdir, oysa biz mitolojik düşüncenin işleyişi ve tanıklığı olarak *tam anlamıyla mitolojik edebiyatla* ilgilenmeyi seçmiştik. Bizden bu kadar eski ve uzak bir halkın dinsel ideolojisi gibi, bu denli tikel, uzak, çoklukla karanlıkta kalan bir alana adım atarken, temkinli davranıp bu alanın gereğince düzenlenmiş ve yeterince açık eserleriyle sınırlı kalmak daha iyi değil miydi? *Daha sonra*, elimizde bulunan derlemeyi sadece tamamlamak, daha iyi hale sokmak ve eleştirmek değil, “parçaları bir araya getirmek” ve oluşan bütünleri¹ yeniden düzenlemek de gerekecektir.

¹ Böylece, daha başka şeyler yanında, bölük pörçük sayısız bölüme veya basit anırtırmalar halinde dağılmış bütün bir Güç ve “Güçler” mitolojisini bir araya getirmek gerekecektir: Sadece elimizdeki çalışmayla sınırlı kalırsak örneğin VII, § 24 vd ; VIII, § 13; IX § 35 vd. ; X, § 22 vd.; vb. Mme E. Cassin, *La Splendeur divine* adlı güzel kitabında yaşam ve ışık konulu mitleri bir araya getirmişti; bu da aslında, bizim ontoloji dediğimiz şeyle ilgili tikel ve mitolojik bir bakış demek oluyordu (*Annales*, Ocak-Şubat 1973, s. 78 vd.).

VI

Mitolojik Edebiyat

1. Önce sormamız gereken soru Mezopotamya'nın okumuş yazmışlarının daha ileride metinlerini okuyacağımız mitleri, bunlara edebi bir biçim kazandırmak için neden seçtikleri, dolayısıyla onların altında neredeyse sayılamayacak kadar mit bulunmasına rağmen bunlara bir bakıma neden ayrıcalık verdikleridir. Çoğu durumda bu nedeni bilmiyoruz, muhtemelen hiçbir zaman çok fazla bir şey de bilemeyeceğiz. Bir fikir sahibi olmamızı mümkün kılan istisnai durumlar litürjik (örneğin 3, 4, vb.), yarar amaçlı (32 vd.) ya da övgü (50) niyetiyle kaleme alınan mitlerdir.

2. Gerçek şu ki ülkede yazı ve edebiyata çok erken tarihlerden itibaren ilgi duyulmaya başlanmıştı: Ülkede, Fara-Abu Şalabih'de bulunan en eski edebiyat metinleri aşağı yukarı 2600 yılındandır, bundan daha eski metinler olması pek olası değildir.¹ Bu metinler arasında sözlük niteliği taşıyan belgeler (en fazla yüz tane), yirmiye yakın demon kovma formülü; ilahilere ilişkin bir o kadar parça daha bulunur; bunlar dışında kalan edebi metinler arasında (Üç yüz tane-ye yakın, sayısız kalıntı, bunların arasında biraz daha ileride –§ 3'te–

¹ R.D.Biggs, *Inscriptions from Tell Abu Şalabikh*. Envanter için Bkz. s.79 vd.

ele alacağımız özlü sözlerden oluşan gayet iyi durumda iki parça da var.) birkaç mit var zaten, en azından tanrıların müdahalesini konu alan anlatılar oldukları belirlenebilmiş olan bu metinler olsa olsa bir elin parmakları kadardır.¹ Kökenindeki hatırlamaya yardımcı olma işlevinden (yani öğrenmek için değil hatırlatmak için yapılmış olmaktan) henüz tam anlamıyla kendini kurtaramamış olan belgenin ve de o çağda henüz sabit bir forma kavuşmamış yazının içler acısı hali hesaba katıldığında, bu belgeleri değil anlamının deşifre etmenin bile ne kadar hayal olduğu ortadadır. Gene aynı nedenler, hatta ilave birkaç nedenden ötürü, Ebla'daki kapsamlı arşivde bulunan, iki ya da üç yüzyıl daha ileri bir döneme ait mitoloji içerikli birkaç tablet için de benzer şeyler söylenebilir.² Bütün öteki edebi belgeler arasındaki (elyazması o çağa kadar uzanan) mitoloji içerikli tek tük belgeye üçüncü binyılın ancak son üçte birinde ulaşabiliriz; ama bu belgelerin düzenli biçimde çevrilmesi ve kavranılması hâlâ söz konusu bile değildir.³ Yeri gelmişken şunu da söyleyelim ki bu metinler daha eski özgün metinlerin şu ya da bu derecede oynanmış ya da sadık kalınmış nüshaları da olabilir. Ancak şu kadarı kesin ki Büyük Sargon'la birlikte edebi ve entelektüel alanda müthiş bir kaynaşma yaşanmaya başlandı (II, § 9). İlahiler başta olmak üzere birçok şiir kralın kızı, rahibe Enheduanna'ya (III, § 7; IX, § 10) atfedilir; *İnanna'nın Ebiñ Karşısında Kazandığı Zafer*/10 özellikle ona atfedilmektedir. Bu eserin elimizde bulunan bütün elyazmaları (otuz kadar) ikinci binyılın ilk üçte birinden önceye ait değildir. Sümer dilinde kaleme alınmış mitoloji edebiyatının (II, § 8) nerdeyse tamamı bu durumdadır. Bu derlemede yer alan eserlerin çoğu için de rahatlıkla aynı şey söylenebilir. Ancak içlerinden pek çoğu (özellikle *Lugal.e*/20 ve *An.gim*/21 bir yanda, öte yanda *Enki ve Ninhursag*/5

¹ Söz konusu envanterin no.253 vd. (?), özellikle de *Aşnan*'a (VII, § 12...) odaklanan 283. belge. Bununla ilgili olarak bkz *Journal of Cuneiform Studies*, 20, 1966 (R.D.Biggs) ve M.Civil, *Enlil and Ninlil: The Marriage of Sud* adlı yazısı s.45; içinde *Journal of the American Oriental Society*, 103/1, 1983.

² G.Pettinato, *The Archives of Ebla*, s.238, 258 vd.

³ G. A. Barton tarafından yayınlanan ve daha yukarıda s.7'deki 1. dipnotta adı verilen arkaik metin özellikle buna örnektir; A. Falkenstein bu metinde bir "mit" bulunduğunu sanmıştı (*Zeitschrift für Assyriologie*, 55, 1963, s. 16 vd.), ama bildiğim kadarıyla kimse daha geçerli olacak biçimde anlamış değil bunu.

ya da *Dünyayı Düzenleyen Enki*/6 gibi parçalar ve *Nanna-Su'en'in Nippur Ziyareti*/3 parçası da kesinlikle en geç üçüncü binin sonuna aittir.

3. Bu da bize günümüzde genel olarak Mezopotamya edebiyatı, özel olarak da mitolojik edebiyat tarihi yazmanın fiilen ne denli zor olduğunu gösteriyor. Tarihi belli olan (doğrudan doğruya Hammurabi zamanına, yani 1792-1750 arasına ait olduğunu bildiren *Ağusa'nın Şiiri*/9 gibi) ya da ciddi tahminler sayesinde tarihi belirlenebilen (örneğin *Yaratılış Şiiri*/50, *Erra'nın Şiiri*/51 ya da yüz yıllık bir yaklaşık *Atrahasis Şiiri*/45) ya da *Gudea*'dan -2200 yılına doğru- söz edildiği ölçüde *Lugal.e*/20 – bkz. X, § 2– haricinde diğer bütün belgeler için bir tahmin yapmak bile çok güçtür. Herhangi bir elyazması ile bu elyazmasının aktardığı eser arasında aşağı yukarı her zaman şu ya da bu ölçüde kronolojik bir boşluk bulunur. Müstensih bazen künyede “(daha) eski belgeler” kullandığını ya da başka nüshalara dayandığını bildirir: Ama ne kadar eski? Arke-tip ile kendi nüshası arasında ne kadarlık bir kayma vardır? İkinci binin sonu Akkadca bir versiyonu sayesinde öğrenilen ve birçok (köken dil olan Sümercede elliye yakın) tanıklık ile aynı binyılın ilk üçte birine atfedilen *Şuruppak'ın oğluna verdiği öğütler* gibi ahlaki tavsiyelerde bulunma amaçlı bir eserin, 2600 yılı civarına¹ tarihlenen Fara-Abu Şalabih külliyyatında özce aynı fakat daha az gelişkin biçimde karşımıza çıktığı düşünüldüğünde, bir şiir ya da bir mitin ne zaman düzenlendiğini ve ilk defa ne zaman yazıya geçirildiğini, elimizde sağlam kanıtlar olmadıkça, kendimizden emin olarak kestiremeyiz. Elyazmaları birinci binyılın başından eski olmayan *İştar Ölüler Diyarı'na İniyor*'un/18 Akkadca versiyonu bile, ondan daha eksiksiz olan ve tüm tanık metinlerinin kendisinden bin yıl kadar daha eski olduğu Sümerce versiyonunun (*İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi*/14 : IX, § 55) artık barındırmadığı arkaik özellikleri korumaktadır. Öyleyse bir eserin Sümerceden Akkadcaya çevrilmiş ya da uyarlanmış olması “yeni” versiyonunun, gerçekten ve eksiksiz biçimde daha ileri bir çağa ait olduğunun mutlak teminatı bile olmuyor.

¹ B.Alster, *The Instructions of Şuruppak*.

Gerçi bütüncül değerlendirmeler bazı geçerli tahminlere el veriyor, ama bu tahminler muğlak, onlara dayanarak çıkartılan sonuçlar da hep biraz bulanık, hep biraz zorlama gibi durmakta. Örneğin, olası kuraldışı durumlar (*Enki ve Ninmah*/7 : VIII, § 20) bir kenara bırakıldığında, Sümerce yazılmış mitlerin Akkadca düzenlenmiş olanlardan zaman çizgisinde daha önce yer aldığı açıktır. Ne var ki böyle bir çıkarsama bizi pek bir yere götürmez. Bu iki bölgesel dil söz konusu olduğunda, hele buna bir de müstensihlerin aktaracakları metni çağlarının imla, dilbilgisi, sözcük hatta üslup alışkanlıklarına kolayca uydurdukları eklendiğinde, dilin ve üslubun evrimini ayrıntılı biçimde değerlendirmek çoğu kez güçleşir; Rabelais'nin modern Fransızcaya uyarlanmasına benzer bu durum, yoksa çağdaş dilimize çevrilmesi mi dememiz gerekir? Fikirlerin, özellikle de din konusundaki fikirlerin evrimi bu konuda belirleyici olabilirdi: Gerçi bu evrim, tanrıları ve tanrıların davranışlarını sunarken özellikle çiğ ve "ilkel" görünen (*Enki ve Ninlil*/1; *Enki ve Ninhursag*/5) ya da diğerlerine nazaran daha çok masalsı özellik veya karanlık yan barındırdığı için arkaik sayma eğiliminde olduğumuz (örneğin *İnanna ve Bilulu*/19) bazı mitlerin daha eski bir kökeni olduğunu tahmin etmemize olanak verse de, ancak tam anlamıyla emin olmadığımız tahminlerde bulunabiliyoruz. Mühür olarak kullanılan silindirlerin üzerine kazınmış sahnelerden oluşan (III, § 3) zengin derleme (Bunların anlamını *tam olarak* ortaya çıkarmak nerdeyse olanaksız, hangi mitolojik izleğe ait olduklarını belirlemek ise daha da olanaksızdır ki bu kitapta bu konudan söz etmememin sebebi de budur.) başta olmak üzere, eldeki ikonografik belgeleri bir yana bırakırsak, zaman zaman sadece olaylar sayesinde tahmin edilebilen tarihsel koşullar için de aynı şeyleri söylemek gerekecektir: Öte yandan, örneğin doğu ve kuzeydoğudaki dağlılar karşısında kazanılan büyük bir zaferi anlatan *Lugal.e*/20 ya Büyük Sargon ya da soyundan gelenler tarafından *Ebih*'in (10) fethedilmesini aktaran mitler gibileri de olabilmektedir. Ancak bundan kesin ve emin olacağımız hangi bilgiyi edinebiliriz ki? Bu eserlerin şu ya da bu ölçüde tarihlenebilen söz konusu olaylardan daha sonra düzenlendiklerinden fazlasını öğrenemeyiz. Ama ne kadar ileri bir tarihte? Kim düzenledi

bunları? Neden? Birkaç kuraldışı durum dışında, bu konuda sahip olduğumuz kesinlikler –ki o da noktasal bir tarih değildir– sadece ve sadece 1700 civarı ile 850 yılları arasına yayıldıklarını bildiğimiz *Atrahasis*/45, *Enuma eliş*/50 ve *Erra*/51 isimli Akkadca yazılmış üç büyük parçayla ilgilidir.

4. Dolayısıyla hem ciddi hem de herkesin anlayabileceği bir kitapta olduğu gibi burada da, sadece Mezopotamya’daki mitolojik edebiyat tarihinden de değil (Hele bir mitoloji tarihinden hiç bahsetmiyoruz.), bu konuda basitçe zaman çizgisine uygun biçimde düzenlenmiş bir dosya bulma umudundan da vazgeçmek en iyisi olacaktır. Tarihi belirlenemeyen bu yığın arasında sadece, kullandıkları dille ve en çok da olanları görme ve sunma tarzlarıyla bütün ötekilerden ayrılan şu son üç eser¹ zaman içinde konumlandırılmıştır (XIII-XV). Bu yığını oluşturan kırk dört eseri ayrıca ele alıp sonra da Akkadca eserleri incelemekten vazgeçtim, çünkü *İnanna/İştar Ölüler Diyarı’nda*/14 ve 18’de yukarıda § 3’te bahsettiğim muğlak durumlar konusunda temkinliydim ama daha da önemlisi, az önce söylediğim gibi, *dildeki* değişikliğin ötesinde ülkede mitolojik *düşünce* ile mitolojik edebiyatın *devamlılık* arz ettiğini vurgulamak istiyordum. Nitekim son derece talihsiz biçimde, mitolojik düşünce ve edebiyat, açıkça söylenerek ya da hiçbir şey söylenmeden, sanki böyle bir ikilik olabilirmiş gibi “Sümerler” ve onların Sami “halefleri” arasında bölüştürülmüştü. Öngörülebilecek bütün bölüştürmelerin, tarihlenemediklerinde, birbirleri kadar yapay, kusurlu ve eleştirilebilir olduklarından emin olduğumda, en az rahatsız bulduğumda karar kıldım.

5. Bu kitabın ilk yarısında gerek Akkadca gerekse Sümerce olay kahramanı olan tanrıların adına göre sıralanmış olarak, *Enlil* (VII) ile ilgili dört tane, *Enki/Ea* (VIII) ile ilgili dört tane, *İnanna/İştar* (IX) ile ilgili olarak on bir tane, *Ninurta* (X) ile ilgili beş tane, ayrı bir bölümde de (XI) kahramanın mitoloji bağlamına öncekilerden farklı ve daha az itibarlı bir tanrı olduğu ayrı ayrı üç tane daha eser yer alacaktır. Bu bölümler bile tartışmasız değildir: Örneğin *İnanna ve*

¹ Hepsi de şu ya da bu ölçüde 45’e (XIII, §§ 6 vd. ve 23 vd.) bağımlı oldukları izlenimi uyandıran Tufan (46-49) anlatılarıyla birlikte.

Enki/11 Enki'ye ayrılmış bölümde de yer alabilirdi. Ama bir seçim yapmak gerekiyordu. Böyle bir düzenlemenin en azından şöyle iyi bir yanı vardır: Edebi mitolojinin, en büyük tanrıların hepsinin yer almadığı az sayıda tanrısal “başrol” etrafında döndüğünü vurgular: Bu eserlerin tek bir tanesi bile (29 bir kenara konulursa) *An/Anu*'yu başkişi olarak almaz. Bu tanrının da her mertebeden pek çok tanrı ve tanrıçanın da şurada burada epey de sıklıkla ortaya çıktığı ve kendi nitelikleri, güçleri ve ayrıcalıklarıyla aşağı yukarı her yere müdahale ettikleri doğrudur: *Nanna/Sîn-Su'en*, *Utul/Şamaş*, *İşkur/Adad*, *Aruru* ve Ana Kraliçe (IV, § 10) ve de büyük tanrıların ikinci dereceden tanrıça eşleri: *Ninlil*, *Damkina*, ama bir de ateş tanrıçası gibi daha küçük tanrılar ve yüksek mertebeden tanrıların “yardımcıları” (*Kaka*, *Kalkal*, *Nusku*, *Ninşubur*, *Namtar*, *İşum...*) ile evrenin tikel bölgelerinden sorumlu “vekilleri” vardı: Ama bunların hiçbirisi kendi mitlerinin merkezinde değildi. Belki de talihe bağlı bir iş bu: Geçerli parçaları belki henüz bulamamış olabiliriz; örneğin epey kısa bir süre önce yayınlanan Paleo-Babil'e ait bir belge, bizim dosyamız açısından çok karanlık ve parçalı olduğu halde, *Sîn*'i ve *Girru/Gibil*'i¹ (ateş tanrısı) ön plana çıkardığı için bu izlenimimizi doğrular gibidir. Gene de bir asırdan uzun zamandır süren kazıların ardından, gerek Irak toprağında gerekse müzelerin çekmecelerindeki verilerden yola çıkarak istatistiklerin de muhakkak söyleyecek bir şeyleri olduğu halde, bir taraf tutmakla bazı sorular gündeme gelecektir, ama bildiğim kadarıyla kimse, bu gibi sorulara akli başında ve ikna edici cevaplar verecek durumda değildir.

Bize göre, bölük pörçük ve dağınık göndermelerden ve bildirimlerden meydana gelen ve parça parça var olan (V, § 15 n.) kötülük, ölüm ve ölüm sonrası mitolojisinden (IV, §§ 20, 21) farklı olarak, ülkenin okumuş yazmışları kökenler mitolojisiyle ilgili kocaman bir edebi dosya bırakmışlardı: Bunları ayrı bir bölümde (XII) bir araya getirmek yararlı olacaktı. Dolayısıyla bu parçaları elimden geldikince sınıflandırdım ama her şeyi kendi doğasına uygun biçimde, hiçbir kesinlik getirmeden, *teogoniler*, *kozmogoniler* ve *ant-*

¹ Bu belge W. H. Ph. Römer tarafından yayınlanmıştı; bu belgeye daha önce s.7'deki ilk dipnotta da göndermede bulunulmuştu.

ropogoniler olarak sınıflandırdım, hatta sadece doğa değil kültür alanında da önemli ve evrensel geçerliliğe sahip olan fenomenlerin doğuşuna ilişkin iki üç miti de (41-44) *antropogoniler* başlığı altında topladım. Bu bölümde çevirisi sunulan bazı sunumlar birer gerçek ve bağımsız edebi eser niteliğindedir: *Dunnu'nun Teogonisi*/28 ve *İnsanın Yaratılışının İki Dilde Anlatısı*/39 buna örnektir. Ama pek çoğu ne bu niteliğe ne de bu özerkliğe sahiptir. *Atrahasis*/45 ve *Yaratılış Şiiri*/50 gibi büyük sentezler dışında, bütün bu “tekvin” sorunlarına ilişkin, antik ve kapsamlı düşünceler adeta bilerek yazıya geçirilmemiş, sözlü geleneğe terk edilmiş gibidir. Edebiyat alanında da çoğu kez ancak rastlantı kabilinden, başka eserlere destek olarak ortaya çıkarlar. Bu başka eserlere örnek olarak, iki cengâverin karşı karşıya geldiği, her birinin kendi üstün yanlarını ortaya koyduğu, ülkede çok sevilen edebiyat yarışmalarının (Bu özellikleri dolayısıyla kültürel değerleri¹ konu alan gerçek birer analiz sayılabilecek yarışmalardır bunlar.) ya da “atışmaların” kahramanlarını yaratılmış birer kişi gibi, yani birer *prototip* gibi sunmayı amaçlayan prologlar sayılabilir: *Ağaç ve Kamış*/30; *Yaz ve Kış*/31; *İki Böcek*/37; *Tahıllar ve Küçükbaş Hayvanlar*/41; *Kuş ve Balık*/43. Gene aynı anlayışa dayanan büyük *Astroloji İncelemesi*'ndeki/36 prologlarda kehanetlerde bulunmaya yarayan yıldızların kökeni anlatılır. Kozmogoni konulu sunumlar bazı litürjik ritüellerde (*Yaratılıştaki Enki'nin Payı*/34; *Bir Tapınağın İnşası İçin Dualar*/35; *Marduk, Dünyanın Yaratıcısı*/38), demon kovma ritüelinde (*Diş Ağrısı Kurdu*/32; *Yaratıcı Nehir*/33) ya da Sümerce *Gılgamış* (29) dizisinden bir destanın başında yer alır. Bir bakıma başka yerden taşınıp getirilmiş parçalar oldukları için gerçek anlamda yapıya sahip parçaların özenine ve genişliğine sahip değillerdi: İçlerinden bir tanesi (33) iki cümlelikti! Ancak ben bütün hepsini daha ayrıntılı, daha açık ve düzenli eserlerin arasından buraya katmayı tercih ettim, çünkü anlatımcı değil telkin edici niteliğe sahip ve tamamlanmamış olmalarına rağmen, her birinin katkısı, kökenlere ilişkin önemli mitolojileri ele alan tam manasıyla edebi bir dosyayı tamamlamaya yarayabilecekti.

¹ Bkz. *Mésopotamie*, s.46 vd.

Eldeki dosya buna elverdiği ölçüde, her şeyden önce gelişmelerle ve izlenen yollarla ilgilenen bir tarihçi kaygısıyla en sona kısa bir bölüm (XVI) ekledim; bu bölüm layık olduğu ölçüde geliştirilip ayrıntılandırılısaydı, profesyonel olmayan en sabırlı okurların bile cesaretini kırabilirdi. Bu bölümü eklemekteki amacım, mitolojinin Mezopotamya’da gerçek anlamda esinlediği en büyük eserin oluşturulmasının ardından ve mitlerin icat edilmesini ya da edebi tarzda işlenmesini sağlayan kaynak çok uzun zaman önce kurumuşken (mitleri yeniden ele alıp düzenleme, yeniden kalıba dökme yetisinin çoktan felce uğradığı bir zamanda) mitolojinin nasıl ele alındığı konusunda hiç değilse bir fikir vermektir.

6. Çok şeye bir anda el atıp hiçbirini gereğince tamamlayamamış olmamak için, bu kitap tasarısının dışında kalan başka noktalar arasında, ilginin ve becerilerimin dışında kalan edebiyat tarihi çerçevesinde ele alınması gereken tam anlamıyla edebi *biçim* meselesini de bir kenara bıraktım. Bununla birlikte yaptığım çeviri sadece içeriğe değil ama parçalardan her birinin kendi edasına (Bkz. I, § 6) da sadık kaldığı için okur kendini ortaya koyan anlatım zenginliğini takdir edebilecektir. Bildik bir masal gibi hafif ve heyecanlı bir anlatı (2;7;12); bazen hâlâ heyecan dolu (16 ve 17) dur durak bilmeyen bir lirizm (6); kusursuz biçimde kurulmuş ve sürdürülmüş bir dram (14, 18); hem ateşli ve vahşi hem de yüce ve şanlı muhteşem bir destan (20); taze ve saf yürekli bir anlatı (25); kuru ve nerdeyse öğreti gibi bir sunum (38) ya da geniş kapsamlı ve heybetli bir sentez (45); özenli, becerikli ve gösterişli savununu ve teolojik fresko (50); güçlü ve canlı bir yergi (51): Her zevke uygun bir şey var mutlaka. Sözün becerisini, imgenin gücünü ve üslubun ihtişamını tanımının güç olduğu bu uygarlıkta insanların yazma biçimi ve zevkleri bizlere hep biraz soğuk, donuk, bilgiççe, hiç de sıcak değilmiş gibi gelebilir. Ancak bu kadar uzaklardan gelen ve gözlerimiz için yepyeni olan bu belgeleri tanıdıkça, sezinlememize olanak verdikleri ölçüde anlatımın ve düşüncenin ne denli karmaşık ve zengin olduğu konusunda gene de bir fikir edinebileceğiz.¹

7. Üç bin yıldan fazla süredir tekrar tekrar söylendikleri, yeniden düzenlendikleri ve kaleme alındıkları için yazarları da kişileri

¹ *Mésopotamie*, s. 13 vd.

de, yaşam çerçeveleri, duyarlılık ve zekâları da dünyamızdan ancak masallarda rastlanılacak kadar uzak olan ve basit birer *anlatı* olarak aktarıldıkları için zaten iğreti kalan bu *mitler*, *ayrıntılı anlatıları* bir *açıklamanın* dayanağı olmaktan öteye geçemediği ve bizi daha da uzak, belirsiz, kesinliksiz (V, §10) bir dinsel temsil sistemine sürüklediği için daha da anlaşılmazdır. Dolayısıyla hem anlatıların dokusu açısından hem de hermenötik erimleri açısından olabildiğince aydınlatılmaları gerekiyordu.

İlk konuyla ilgili olarak, her dizeyi doktora çalışmasına yaraşır, bunaltıcı notlarla aşırı yüklemek yerine, vazgeçilmez ya da yararlı saydığımız birkaç sözcük ya da edat eklemek (I, § 6) ya da özgün metinde bazı aktarımlar yapmak pahasına bile olsa, herkes açısından yeterince anlaşılır¹ gayet güzel bir dille yapılmış anlaşılır bir çeviri sunmanın daha iyi olacağını düşündüm. Metnin önemli dönemeçlerini belirtmek için metin dışına koyduğum altbaşlıklar sayesinde metin daha kolay anlaşılabilir olacaktır. Şiirlerin sunumu konusunda ise –bu metinlerin pek çoğunun şiir olduğu unutulmamalıdır– doğrusu Sümerce dize ve kıta kurallarını (Hatta metinlerin verdiği ve zaman zaman açık olan bilgilerden bile pek bir şey anlayamıyoruz: s.49, n.1) bu konuya kendi başımıza müdahale edemeyecek kadar az biliyoruz: Dolayısıyla tipografik zorunluluklar nedeniyle çok uzun dizeleri kesmek pahasına özgün sunumu korumanın daha uygun olacağını düşündük. Akkadcının şiir kuralları (Kitab-ı Mukaddes İbranicesinde olduğu gibi) vurguların, başka deyişle daha yüksek sesle telaffuz edilen hecelerin belirli ve düzenli bir ritme sahip olmasına dayanır, bunların arasındaki vurgusuz hecelerin sayısı değişir. Yaptığım çevirilerde buna olabildiğince uymaya dikkat ettim, hatta müstensihlerin beceriksizce fazla uzattıkları ya da iç içe soktukları dizeleri bazen böldüğüm de oldu. Müstensihler yarım dizeleri sadece birkaç tablette (9, 45, 50) –bunların kendi içlerindeki düzeni özenle kaydettim– ayırmışlardı. Ama bütün bu sunumun ötesine geçmek, özellikle de kıtalara bölünme o kadar belirsizlik içeriyor ki bu konu-

¹ Başka deyişle, sadece özgün metni bilenlerin anlayabileceği –ve katlanabileceği– bütün öteki okurları şaşırtacak ya da düşüncelere boğacak ağır bir laf kalabalığı ortaya çıkartacak biçimde kaynak dilin gereklerine boyun eğmeden (Ne yazık ki bu boyun eğme çok yaygın bir uygulamadır.) yapılacak bir çeviriden bahsediyorum.

ya karışmamayı tercih ettim. Dolayısıyla yaptığım çeviriler bu metinlerin kökeninde yatan “mesajın” ilgili yanlarını zorunlu olarak hesaba katmamıştır.

8. Çevrilen metnin ötesinde, her eserin mitoloji düzleminde taşıdığı değeri, etkisini anlamaya çalışmak kalıyordu geriye: Yani eserin altında neyin yattığını; eserin neden oluşturulduğunu; kendine özgü dinsel temsiller alanında neyi duyurması ya da doğrulaması gerektiğini; hatta hâlâ ayırt edilebilir durumdaysa neye dayanarak ayağa dikildiği ve uyarlandığını ortaya koymak kalıyordu. Daha önce belirttiğim gibi (V, § 10) kendilerine inananların dünya görüşü, duyarlılık ve gündelik yaşamlarının derinlerine kök salmış olan bu “tasarlanmış imgelerin” pek çoğu, birden çok düzlemde okunması gerektiği için bu noktaları anlamak daha da güçtür. Her belgenin sonuna yorum nitelikli birkaç paragraf ekleyerek vazgeçilmez sayılan ama işin özüyle sınırlı ve fazla göz alıcı derin bilgi ve filolojiden arınmış bir tür metin yorumlama faaliyetinde de bulundum: Tarihsel gerçeğe uygunluğa hep riayet ettim ve bugünlerde pek revaçta olan şu psikolojik, sosyolojik, antropolojik ya da daha başka bilmem ne tür hipotezlerde bulunmaktan özellikle kaçındım, zaten metinler de metinlerin bağlamı da bu tür hipotezlere göndermede bulunmaya zorlamıyordu beni.

9. Bu metinleri yorumlayacak ideal kişi, her birinin “müellifi” ya da en azından çağdaşı biri, yani diğer alanlar gibi dini bilgiye de yeterince ilgi duyan, hani bazen, bir paragrafın kenarında gölgesini görür gibi olduğumuz yaşlı okumuş yazmışlardan biri olurdu aslında. Böyle biri olmadığı için en az zarar verecek durum elbette ki Asurbilimciye başvurmak olacaktır, zira bu parçaların yazıya aktarılmasına yarayan yazı sisteminin dilini ve bu dilin inceliklerini, bizimkiyle karşılaştırıldığında son derece tikel ve şaşırtıcı olan “mantığını”; kök saldıkları anılardan, anıştırmalardan, kaygılardan, düşüncelerden oluşan dünyalarının incelikleri ve sırlarını uzun yıllar çalışarak içine sindirmiş yegâne uzmanlar onlardır. Tarihin asıl amacı geçmiş *bizim* hissettiğimiz ve değerlendirdiğimiz gibi değil, ama *kendileri için şimdiki zamanı oluşturan* kişilerin yaşayıp düşündükleri gibi yeniden keşfetmektir. Bu bakımdan, bu karmaşık ve yabancı kültürün, tarihin, dilin geçerli ye-

gâne yorumcularına, başka deyişle, meslekleri gereği iyice aşına hale geldikleri bu eskinin eskisi ataların tenine girmek için kendilerinin dışına çıkan tarihçilere başvurmak zorunlu olacaktır.

Ne kadar meziyetli olursa olsun, bu tür bir aktarım pratik olarak yapılamayacağından en iyi Asurbilimcinin bile (Varsa böyle biri!) çoğu zaman çileli ve çetin olan görevlerinin karşısında yetersiz kalacağı açıktır. Üstelik herkesin bildiği gibi, tarihin nesnesi değişmezse de (Belgeler neyse odur ve asla değişmezler; olsa olsa yeni bulgular sayesinde zenginleşip eksikleri giderilebilir.) her tarihçi tarihe zorunlu biçimde kendi kişiliği, eğitimi, sorunları, nüfuz etme yetisi, duyarlılığı ve “felsefesi” ile yaklaşır. Böylece meslek açısından kusursuz olsa da, bakışı taraflı olmasa da en azından tikelci bir hal alır, yani kesin ve kusursuz olmaktan uzaklaşır ve tarihçi sayısı oranında tarih çıkar ortaya. Gene de uzman ve işinin ehli tarihçi, bizim durumumuzda Asurbilimci, istense de istenmese de “en az zararı dokunacak” kişi olacaktır, elinde bulunan ve başka şeylerle birlikte mitlerin de dahil olduğu saygın belgelerdeki hakikate (Hakikatin bütününe diyecek kadar hayallere kapılmış değilim!) ulaşma şansına en çok sahip olan odur.

10. Başka deyişle ben de burada katıksız bir tarihçi, katıksız bir Asurbilimci olarak bu malzemeyi ele alacağım. Çağımızda çeşitli kehanetlerde bulunan, şu ya da bu ölçüde gösterişli bazı kişiler çıktı ortaya; herkes tarafından övüldüler, kendileri ya da onlara sofuca inananlar, müritleri, şakşakçıları, göz alıcı başka şeyler yanında “kendi mit yorumlama yöntemlerini” de tanıttılar. Sözlü ya da yazılı tikel bir mit kümesinden düzenli biçimde damıtılmış ve bu mitlerin kök saldıgı küçük dünyadan çıkarsanan bu tür bir yorumlamanın sadece bu mit grubuna uygulanmasına ilkece kimsenin bir diyeceği olamaz. Ama rahat rahat yaptıkları gibi tanımlı bir kültür platformundan kalkıp elde ettikleri sonuçları *her tür* mitolojiye hatta *bütün* mitolojiye yaymak istediklerinde, benimsediğimiz felsefeyle hayal bile edemeyeceğimiz şeylerle dolu bir zemin söz konusu olduğundan, bunun bir felakete götürmemesi mümkün değil gibidir.

Bu “yöntemlerden” herhangi birine (ötekilerden daha geçerli olduğunu varsayarak) başvurmak bana iyiden iyiye ihtiyatsızlık

geliyor, çünkü ne yazık ki hepsi de, seçebildiğimiz en eski atalarımızınkilerden son derece uzak bir anlayış, bir sorunsal, bir görüşle kendi çıkarımlarının uyuşup uyuşamayacağını görüldüğü kadarıyla hiç sorgulamamış ve çoğu en ufak bir tarih duygusundan nasibini almamış çağdaş bilginler tarafından oluşturulmuştur. Onların “bilinçlerinin”, “bilinçdışılarının”, “bilinçaltılarının” (sadece bu kadarla sınırlı kalsak bile) bizimkilerle aynı psikolojik sorunlar tarafından işlendiği ve de zihinlerinin bizim zihinlerimizle aynı sosyolojik ve antropolojik parametrelere göre işlediği kesin mi? Bunu ileri sürmesi için insanın kendinden iyice emin olması, iyice harika olması ama en önemlisi saf olması gerekir. Bu koşullar yerine gelmedikçe alçakgönüllülük edip her şeyden önce belgelerin derinlemesine incelenmesine dayanan saf tarih çabası ve analiziyle yetinmek daha akıllıca olacaktır: Sözcüklerin, cümlelerin, imgelerin ve fikirlerin anlamını derinlemesine incelemek ve analiz etmekle yetinmeliyiz. Ve bunu kendi bakış açımıza göre değil de, bu metinlerin eskide kalmış yazarlarının ve okurlarının bize bıraktıkları her şeyi en ayrıntılı ve köklü, en kapsamlı biçimde öğrenerek, onlara iyice aşina olarak edinebileceğimiz, benimseyebileceğimiz bakış açılarıyla yapmalıyız.

Bazen tuhaf hatta doğrusu kulağa barbarca gelebilen sözcüklerin birer çiçek gibi art arda dizilmesi kadar hoş ve gösterişli olmasa da parlak fikirleri ve tartışılmaz yargıları davet edebilen bu yöntem vakur, sabır gerektiren, çetin ama sonuçta gösterişsizdir. İstense de istenmese de, kavranılmayan ne varsa, şeylerin doğası gereği, mutlaka hataya yol açacaktır. Böyle yapmakla ya işin iyice özüne inen kalıpların bizden çok uzak zihinlere uygulandığı ileri sürülecek ki bu durumda yeni bir Prokustes, canlı ve kıpır kıpır varlıkları geometrik model işlevi gören bu kalıplara zorla sokmak isteyecektir; ya da insanların yüreğinin ve zekâsının her yerde ve her zaman sadece doğaları gereği değil koşullanma, işleyiş ve üretimleri açısından da birbirinin tıpatıp aynısı olduğu ileri sürülüyordu; bu biraz da dünyadaki bütün dillerin, sadece sesbirimleri, sesleri ve deyişleriyle birbirinden farklı olduğunu, yoksa hepsinin de hakikati aynı şekilde görüp parçalayıp dile getirdiğini söylemeye benzer.

VII

Yüce Enlil

1. *Enlil*'in kahraman olduğu ilk iki anlatı kendisine hep eş olarak atfedilen tanrıçayla “evlenmesi” çevresinde döner; bu tanrıça *Enlil*'den o kadar ayrılmazdır ki adı bile onun dışısidir: *En.lil* “Hava Bey”, *Nin.lil* ise “Hava Hanım’dır”; buradaki “hava” sözcüğü bizim atmosferimize benzer biraz, “yer ile gök arasındadır” (IV, §§ 7 ve 10). Bu iki anlatının her biri –mitolojik düşünce düzeninde alışık olunduğu üzere– bu evlenmenin farklı hatta uyuşmaz iki versiyonunu sunuyor.

1. Enlil ve Ninlil

2. Sümerce olan bu epey kısa (154 satır) ve neredeyse tümüyle kurtarılmış olan belgeyi, yirmi kadar elyazması aracılığıyla öğreniyoruz. Bin yıl sonrasına ait olup satırları arasında Akkadca çevirisinin izlerini barındıran bir iki tanesi hariç, bu yirmi elyazmasının hepsi Paleo-Babil döneminden kalmadır ve Nippur’da bulunmuştur. S. N. Kramer tarafından keşfedilip onarılan bu belgenin içeriği konusunda bir ilk değerlendirme, 1944 yılında yine onun tarafından kaleme alınan *Sumerian Mythology* (s. 43-47) adlı çalışmada sunul-

muştı. H. Behrens bu metni 1978'de yayınlanan *Enlil und Ninlil* adlı çalışmasında yayına hazırladı ve sundu (Bu çalışmanın faydalı bir eleştirel özeti için bkz. J. S. Cooper, *Journal of Cuneiform Studies*, 32/2, 1980, s.175 vd.).

Çerçeve ve kişiler

- 1 İşte kent, oturduğumuz kent!
Oturduğumuz Nippur kenti,
Üzeri palmiyelerle örtülü, oturduğumuz kent!
İşte duru su yolu, “Hanımlar Kanalı” (?);
5 İşte iskelesi, “Şarap Rıhtımı”;
İşte yükleme yeri, “Yanaşma İskelesi” (?);
İşte tatlı su deliği, “suyu bal gibi tatlı kuyusu”;
İşte pırlıl pırlıl su yolu, “Prensin Kanalı”;
İşte ekilen arazisi, “Her tarafı elli sar¹”!
10 İşte Enlil *kentin genç yiğidi*;
İşte Ninlil, *taze kızı*;
İşte Nunbarşegunu, *yaşlı kadını*
Bir gün onu doğuran anası Taze Kızı
uyardı

Ninli’nin annesi
tarafından uyarılması

- Nunbarşegunu Ninlil’i *uyardı*:
15 “*Duru suyolunda yıkanma genç kadın*
Duru suyolunda!
Gezinme Prensin Kanalı boyunca ey Ninlil!
Bakışı parıldayan efendi, bakışı parıldayan
Gözlerini diler sana!
Kocadağ, yüce Enlil, bakışı parıldayan
Gözlerini diler sana!
Bakışı parıldayan, kadere hükmeden...Çoban
Gözlerini diler sana
20 *İçine girer, becerir seni*
gebe koyar, şehvetli tohumunu
Neşeyle bırakır içine (?)!
Bu uyarılar, bilgece sözlerdi!
Ama duru suyolunda yıkandı Ninlil
Duru suyolunda,
Ve gezindi Prensin Kanalı boyunca!

Enlil Ninli’e âşık olur
ama *Ninlil* onu
reddeder

¹ Sar: Sümercede yaklaşık 36 m² gelen “bahçe (parçası)”. Nippur sakinleri, kent civarında, sebze ve meyve ekmek için kullandıkları iki dönümden küçük olmayan bir araziye sahip olmakla ünlüydüler.

25 *ve bakışı parıldayan efendi, bakışı parıldayan
dikti gözlerini ona!*

*[Koca-da]ğ, Saygıdeğer Enlil, bakışı
parıldayan*

Gözlerini dikti ona!

Bakışı parıldayan, kaderlere hükmeden...

Çoban

Gözlerini dikti ona!

“İçine girmek istiyorum!” diyordu, kıza.

Ama reddetti kız.

“Becermek istiyorum seni!” dedi Enlil.

Ama reddediyordu kız.

30 *“Yarığım (diyordu) henüz çok dar:*

Genişletemem!

Dudaklarım çok küçük, sevişemem!

Annem öğrenirse ceza verir bana;

Babam öğrenirse atar beni;

Arkadaşım kızlar [alay ederler benimle(?)]

35 *Bunun üzerine Enlil, Nuska'ya başvurdu,
uşağma:*

“Nuska! Uşağım!” – “Evet! Emrindeyim!”

“Benim “Ekur Mimarım!” – “Evet!

Emrindeyim!”

– “Böyle alımlı, böyle ışıltılı bu taze kız–

Böyle alımlı, böyle ışıltılı Ninlil

40 *Girmemiş kimse içine, kimse becermemiş
daha!”*

Bunun üzerine uşak

kayığa benzer bir şey buldu efendisine

Bir geminin palamarı gibi verdi

Büyük bir sandal gibi getirdi.

Ve de kral sızdı kamışlığa (?)

45 *İçine girdi, becerdi Ninlil'i–*

Yüce Enlil sokuldu kamışlığa (?)

İçine girdi, becerdi Ninlil'i.

Onca istenen şeye eli değdi

Ve içine girdi, becerdi

50 *Kıyının bir kuytusunda(?)yattı kızla,*

Ve içine girip becerdi

Kıyıdaki ilk buluşma
ve meyvesi

Cezalandırılan Enlil
sürgüne gönderilir.

Ölüler Diyarı
kapılarındaki
ikinci karşılaşma ve
meyvesi

- Ve içine girip becerirken
Sin-Aşimbabbar'ın tohumunu boşalttı bağına
Enlil bir gün Kiur'u arşınıyordu
55 Ve Kiur'u arşınlarken
Büyük tanrılar –toplamda elli–
Ve de kaderlere hükmeden tanrılar
–toplamda yedi–
Kiur'un tam orta yerinde yakalattılar onu.
“Enlil (dediler ona), ey tecavüzcü, terk et kenti!–
60 Terk et kenti, ey Nunnamnir, tecavüzcü!”
Enlil karara boyun eğdi
Nunnamnir karara boyun eğdi,
Enlil yola koyuldu. Ama Ninlil onu izliyordu!
Nunnamnir yola koyuldu. Ama Ninlil
peşinden gidiyordu!
65 Enlil Ölüler Diyarı'nın bekçisine dedi:
“Ey bekçi! Kilidin adamı!
Eli kilitli adam! Yüce kilidin adamı!
Sultanın Ninlil gelecek:
70 Soru sorarsa hakkımda
Kim olduğumu söylemeyeceksin!
Bunun üzerine Ninlil
Bekçiye [söylediğini] sanarak:
“Bekçi!(dedi) K[ilidin adamı]!
Eli kilitli adam! [Yüce kilid]in adamı!
Hükümdarın Enlil nereye gitti?”
75 Enlil de bekçi gibi yaparak
Cevap verdi:
“Kralım bana hiç bilgi vermedi (?)!–
Enlil bana bilgi vermedi (?)!..

–Buradaki iki dize zarar görmüş ve
çevrilemiyor–

- 80 İşte dünyanın kralı Enlil'in bana bütün(?)
söyledikleri!”
–Enlil senin kralımsa, ben de kraliçenim!
(diye cevap verdi).
(O da) madem kraliçemsin benim

...dokunmama izin ver!"

– "Ama (diye cevap verdi Ninlil) tohumunu
bağrında taşıdım

Şanlı tohumunu efendinin!–

Sin'in şanlı tohumunu taşıdım bağrında!"

85 "Madem öyle (dedi), kralımın tohumu
yukarı çıkmışsa

Benim tohumum da aşağı iner!

Kralımın tohumunun yerine

Benimki de aşağı iner!"

Bekçi görünümünde

Enlil yatak odasına girdi

Orada içine girerek becerdi Ninlil'i.

Ve içine girip becerirken onu,

90 Nergal-Meslantaea'nın tohumunu boşalttı
bağrına!

Sonra Enlil yine yola koyuldu. Ama Ninlil
onu izliyordu!–

Nunnamnir yürümeye koyuldu. Ninlil
peşinden gidiyordu!

Ve Enlil karşılaştı

Cehennem-İrmağ'ının-İnsanyiyen-

Adamı'yla

"Cehennem-İrmağ'ının-İnsanyiyen-
Adamı" (dedi ona)

95 Sultanın Ninlil, gelecek:

Soru sorarsa hakkımda

Kim olduğumu söylemeyeceksin!"

Bunun üzerine Ninlil

Cehennem-İrmağ'ının-İnsanyiyen-

Adamı'na

[söylediğini] sanarak:

"Ey Cehennem-İrmağ'ının-İnsanyiyen-

Adamı" (dedi)

100 Hükümdarın Enlil nereye gitti?"

Enlil de Cehennem-İrmağ'ının-Adamı gibi

yaparak Cevap verdi:

"Kralım bana hiç bilgi vermedi (?)!–

Enlil bana bilgi vermedi (?)!..

Cehennem İrmağ'ındaki
üçüncü karşılaşma ve
meyvesi

–Buradaki iki dize zarar görmüş ve çevrilemiyor–

- 106 İşte dünyanın kralı, Enlil'in *bana bütün(?)*
söyledikleri!"
 –Enlil *senin kralımsa, ben de kraliçenim!*
(diye cevap verdi).
(O da) madem kraliçemsin
...dokunmama izin ver!"
 –“Ama *(diye cevap verdi Ninlil)*
tohumunu bağrımda taşıdım
Şanlı tohumunu efendinin!–
 110 *Sin'in şanlı tohumunu bağrımda taşıdım!"*
"Madem öyle (dedi), kralımın tohumu
yukarı çıkmışsa
Benim tohumum da aşağı iner!
Kralımın tohumunun yerine
Benimki de aşağı iner!"
Cehennem-İrmağı'nın-Adamı
görünümünde
Enlil yatak odasına girdi
Orada içine girerek becerdi Ninlil'i.
 115 *Ve içine girip becerirken onu,*
Egidda'nın hamisi Ninazu'nun
Tohumunu boşalttı bağrına!
Sonra Enlil yine yola koyuldu: ama Ninlil
onu izliyordu!–
Nunnamnir yürümeye koyuldu. Ninlil
peşinden gidiyordu!
Ve Enlil, Cehennem kayıkçısı Silulim (?) ile
karşılaştı,
 120 “Ey Silulim(?) *kayıkçım (dedi ona)*
Sultanın Ninlil, gelecek:
Soru sorarsa hakkımda
Kim olduğumu söylemeyeceksin!"
Bunun üzerine Ninlil
Kayıkçı Silulim'e (?) [söylediğini] sanarak:
 125 “Silulim (?), *ey kayıkçı (dedi)*
Hükümdarın Enlil nereye gitti?"
Ve Silulim gibi yapan Enlil cevap verdi:

İrmağın üzerindeki
 dördüncü karşılaşma
 ve meyvesi

*“Kralım bana hiç bilgi vermedi (?)!–
Enlil bana bilgi vermedi (?)!..*

–Buradaki iki dize zarar görmüş ve çevrilemiyor –

- 132 *İşte dünyanın kralı Enlil’in bana bütün(?)
söyledikleri!”*
–Enlil *senin kralımsa, ben de kraliçenim!*
(Diye cevap verdi..
(O da) madem kraliçemsin
...dokunmama izin ver!”
- 135 *–“Ama (diye cevap verdi Ninlil),
tohumunu bağrımda taşıdım*
Şanlı tohumunu efendinin!–
Sin’in şanlı tohumunu bağrımda taşıdım!”
“Madem öyle (dedi), kralımın tohumu
yukarı çıkmışsa
Benim tohumum da aşağı iner!
Kralımın tohumunun yerine
Benimki de aşağı iner!”
Silulim(?) görünümünde
Enlil yatak odasına girdi
- 140 *Orada içine girerek becerdi Ninlil’i.*
Ve içine girip becerirken onu,
Kanalların yöneticisi Enbilulu’nun
Tohumunu boşalttı bağrına!
Sensin, efendi! Sensin, kral!
Enlil sensin, efendi! Sensin, kral!
- 145 *Nunnamnr [sensin] efendi! Sensin kral!*
Kadiri mutlak efendi! Çok yüce efendi!
Bitkileri büyüten, arpayı çıkartan!
Göğün efendisi! Bolluk bahşeden efendi!
Yerin efendisi! Bolluk bahşeden efendi!
Göğün efendisi!
- 150 *Enlil, tanrı! Enlil, kral!*
Bükülmez buyrukların
Değişmez emirlerin efendisi!
Ulu Ninlil’i bu kadar yücelttiğin için
Övgüler olsun sana ey yüce Enlil!

3. Belirli bir sanatla kaleme alınmış ve düzenlenmiş olan bu parça Sümer şiirinin çeşitli özelliklerini sunan iyi bir örnektir: Bu şiirin özel söz dağarcığı, söz kuruluşları, tekrarlanan sıfatları ve bütünüyle tekrarlanan bölümleri bir bakıma sözlü geleneğin şiirsel yordamlarını akla getirir (III, § 10). En sondaki dua (143 vd.) bu edebiyatta pek sık rastlanılan, bizim de pek çok örneğiyle karşılaştığımız “türlerin karışması” (V, § 2) eğilimini ortaya koyar. Emin olmamakla birlikte, sondaki duanın ayrıntılı anlatıyı örneğin herhangi bir litürjik uygulamaya uyarlamak için eklendiği düşünülebilir; öte yandan bu anlatıyı ne pahasına olursa olsun bir *ritüelle* bir tutmak için (Yapılmadı değil bu!) tuhaf bir inatçılık gerekir.

Açıkça görüldüğü gibi bir *mittir* bu ve de her şeyiyle hemen görülebilen bir *mittir*. Dengi olan pek çokları gibi *Enlil*’in de aşağı meriteden birçok tanrının “babası” sayıldığı düşünüldüğünde, neden “çocuklarından” bazılarının “yukarı” yarıda bazılarının ise “aşağı” yarıda yer aldığını anlatmak gerekiyordu. Bu şiirin hangi koşullarda hazırlanıp düzenlendiğini hiç bilmediğimiz için, *Enlil*’in dört çocuğundan söz etmeye neden karar verildiği başta olmak üzere, başka pek çok konuda daha bilgi sahibi değiliz. *Enlil*’in dört çocuğundan sadece ilki *Sin*, Ay tanrısı, “Parlak-Doğan”, “yukarı” yarıdandır ve Sümercedeki sıfatı *A.şim.babbar* da zaten bunu belirtmektedir; bütün öteki erkek kardeşlerinden de hep üstün sayılacaktır (83 vd. ve //) çünkü kardeşleri “aşağıdandır”. Kardeşlerden biri Ölüler Diyarı’nın hükümdarı (26) *Nergal*’dir, burada ondan daha çok *Meslam.ta.ea* unvanı ile, yani gene aynı dildeki “*Meslam*’dan çıkan” (Kutu kentindeki en ünlü tapınağının adıdır *Meslam*.) unvanı ile söz edilir; ardından Larsa dolaylarında olduğu sanılan Enegi kentindeki başlıca kutsal mekân olan ve Ölüler Diyarı’nda da bir rol oynayan *E.gid.da*’nın (“uzun tapınağın”) hamisi *Ninazu* gelir; son olarak da “kanalların yöneticisi” ünvanıyla tanınan ve toprakla ilgili bir etkinlik içinde bulunan *Enbilulu* (IV, § 7) gelir (Başka yerlerde genellikle zaten böyle tanıtılır [krş. 6 : 272 ve VIII, § 16]¹).

¹ Daha ileride *Marduk* onun kişiliğini massedecek ve adını alacaktır: 50, VII, 57 vd.

“Yukarıdaki” ve “aşağıdaki” bu tanrıların konumu, hatta işlevi bile burada “babalarının” onları rahme düşürdüğündeki durumla açıklanmaktadır.

4. Babil’in öne çıkmasından önce (IV, § 10) antik çağın büyük dinsel başkenti olan, o zamanlar ne insanlar ne de insanların dünyası var olduğu için (bkz. s.163 n.3) gökteki tanrıların ikametgâhının ve “yukarının” zamandışı merkezi diye gururla tanıtılan (1-9) Nippur çerçevesinde *Enlil* daha en baştan, hemen *Ninlil* adı verilen genç bir kadına âşık olur (25-29); *Ninlil* bakiredir, annebabasıyla yaşamaktadır, ama maceraperesttir ve annesi *Nunbarşegunu*’nun tavsiyelerine (13-24) uymaya pek hevesli değildir. *Nisaba*’nın bir başka olan *Nunbarşegunu*’nun ise hiç değilse “prenses” (*nun*) sayıldığı ve bir tahılla (*şegunu*) ilişkilendirildiği öğrenilmektedir. Ne var ki iki eş arasındaki ilişkiler, kuralına uygun bir evlilikle düzenlenmeden önce *Enlil Ninlil*’den bir çocuk sahibi olur; *Ninlil* bunu istememektedir (28-34) ama *Enlil Ninlil*’le –ülkenin bataklık ve kamışlarla kaplı bölgesinde, ki bu bölge yer yer Nippur’a yaklaşır– buluşmak için uşağının getirdiği (35-51) “kayığa benzer bir şey” kullanır. Bu ilişkiden doğan çocuk *Sin* (52 vd.) olacaktır; babası gibi “yukarının” tanrısı ve Ay tanrısı olacaktır ki Ay’ın hilal hali gökyüzünde yol alan bir kayığa benzetilecektir.

5. *Enlil* ile *Ninlil*’in ahlak açısından değil (Mezopotamya’da bu konunun “ahlakla” hiç ilgisi yoktu: IV, § 25), ama toplum ve hukuk açısından uygunsuz birleşmesi tanrılar tarafından hürmet edilen –ve hep olduğu gibi erkelerin düzeni olduğu varsayılan– kamu düzenine ters düştüğü için doğaüstü yüce kişiler meclisi, ama en başta da elinde yetki bulunanlar *Enlil*’i (54-64) sürgüne gönderirler; *Enlil* de göksel Nippur’u terk ederek uzayın diğer tarafına, “aşağı” tarafına gidebilir. Artık yeni bir konumda bulunduğu için, peşini bir türlü bırakmayan ve *Enlil*’e açıkça bağlı kalan *Ninlil*’den dünyaya getireceği bütün çocuklar da “aşağı” tarafa özgü bir konumda, alt konumda bulunacaklardır. Çocuklarının ilki Ölüler Diyarı’na hükümdar olacaktır, çünkü *Enlil* bu çocuğa sebep olduğu sırada kılık değiştirmiş, aşağı tarafa sürüldüğünde karşısına çıkan ilk kişi olan Ölüler Diyarı’nın kapıcısı görünüşüne bürünmüştür. *Enlil*’in neden böyle

bir hileye başvurmak zorunda kaldığını tam olarak kavrayamıyoruz: Duruma özgü koşullardan çok, mitik anlatının peşine düştüğü açıklayıcı amaç tarafından yönetilir gibidir, çünkü apaçık görüldüğü gibi *Ninlil*'in tek isteği (63-90) *Enlil*'le birleşmektir.

Ölümler Diyarı'nın kıyısında aktığı hayal edilen (IV, § 21) “ırmağın” kenarında, kıyı bekçisi görünüşüne bürünmüş *Enlil*'in (91-116) sebep olduğu ikinci çocuk *Ninazu* olacaktır. *Ninazu*'nun işlevi konusunda fazla bir şey bilmiyoruz (Hatta adının kesin anlamını da bilmiyoruz; zaten en azından biri daha aynı adı taşıyordu: XII, § 47, hatta daha ileride de § 7 ve VII, § 20), dolayısıyla neden kendisine “Cehennem-İrmağı'nı-adamı” denildiğini de anlayamıyoruz.

Enlil'in maskesini alıp kılığına girdiği Cehennem kayıkçısının kayığıyla gene aynı su yolu geçilirken sebep olduğu üçüncü çocuk ise (117-142) *Enbilulu* adını taşıyacaktır; bu çocuk karadaki su yolları düzeninden sorumlu olacaktır (krş. 6 : 271 vd).

Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, yazar anlatısını geliştirirken o zamanlar çevresinde yapıldığı üzere Yunancada *hysteron-proteron* (“sonu önce”) denilen yer değiştirmeye dayalı retorik tekniğini kullanmıştır. Gerçekten de *Enlil* Nippur'u terk ettikten sonra, doğru sırayı izlese, sınırı belirleyen nehri geçip Ölümler Diyarı'nın aşağı tarafına adım atmış olurdu; sonra aşağı kıyıda gelenleri kabul etmekle yükümlü muhafızla karşılaşmalı ve Ölümler Diyarı hisarının kapısından geçip (IV, § 21) aşağının tam merkezine girmiş olmalıydı. Bu krallığın hükümdarı (XI, § 9) olan, dolayısıyla *Ninazu* ve *Enbilulu*'dan bir merteye yüksek olan *Nergal*'in saygınlığından dolayı anlatının akışıyla oynanmış olabilir.

6. Mitolojik “açıklamasını” temellendirmek için evresinde geçerli çağdaş âdetlere başvuran –evlilik dışı bir ilişkiden gebe kalan kızın annesi tarafından “cezalandırılmasını”, babası tarafından “atılmasını” ve şüphesiz ki kız arkadaşları tarafından (32 vd.) “[alay edilmesi]” ya da “[terk edilmesi]ni”, baştan çıkartanın kentten sürülmesini, çocuklarının da kendileriyle aynı toplumsal konuma sahip olmasını, başka deyişle yasalar karşısında yegâne kusursuz birleşme tarzının resmi evlilik olmasını gerektiren âdetlere başvuran – mit yazarı tanrıları temsil ederken belirli bir arkaizme teslim olmaktadır:

Tabir yerindeyse “sokaktaki insanla” bütünüyle özdeş bir tanrı imajı sunar, hatta bu imaja bilinçsizlik, vurdumduymazlık, zayıflık gibi kusurlar da dahildir. Hatta kadının erkeğin isteğine teslim olmasına kadar vardırırlar iş: İstismar edilen kadın kendisini baştan çıkartan erkeğe bağlanır, sanki “gene yapmasını istermiş gibi” peşinden gider, ama söz konusu erkeğe gerçekte sadık bile kalmaz, çünkü sözde kim olduklarını dahi anlamadığı ama aslında ilk sevgilisi olan üç ayrı kişi tarafından ayartılmaya karşı koymaz. Öte yanda erkeğin şehvet düşkünlüğü, dur durak bilmeyen kösnüllüğü vardır: Arzuladığı nesnenin peşinden koşmayı sürdürür; istediğini elde etmek için yani kabaca güzel kadının “içine girmek”, onu “becermek” için başvurmadık hile bırakmaz.

Ancak bu çifte kınamayı hafifletebiliriz: Eski Mezopotamyalıların “cinsel ahlakı” kesinlikle bizimki kadar katı değildi¹ ve duygusal konulardaki ketumluklarını² da hesaba katarsak, burada anlatılan bu edebe aykırı macera, pekâlâ iki eş arasındaki bağlılığı ve tutkulu aşkı perdeliyor olabilir. Öyle ki sonuçta “düzenli” biçimde evlenmemiş olsalar bile, daha ilk maceralarından itibaren gerçek bir çift oluşturmuş olabilirler; sonuçta *Enlil* ile *Ninlil*’i gerçek bir anne-baba haline getiren de zaten mitin ortaya koyduğu bu istikrarlı eş birlikteliğidir.

7. Anlatı o kadar “insancadır” ki yer yer sıradan “teolojiye” açıkça ters düşer gibidir ama aslında hiç dışına çıkmaz bu “teolojinin”. Örneğin *Enlil* genel geçer inanışlara uygun olarak burada kral, efendi, hükümdardır: Hatta bu unvanı alan tek kişidir, sonra bu unvanı eşine aktarır (68 ve //; 81 vd. ve //). Buna rağmen tanrılar heyeti ve yönetim tarafından sıradan bir tebaa gibi kentinden sürülür. Oysa yerel iktidarı temsil eden yönetim kurulunun hükümdarın “merkezi iktidarını”³ bu kadar çiğneyebildiğini bilmiyorduk. *Enlil*’in “Ölümler Diyarı’na mahkûm olduğu” hatta gökten ebediyen sürüldüğü söylenemeyecek olsa da, en azından bir süreliğine sürülmüştü; ne var ki elimizdeki yıllıklarda buna benzer bir örnek daha yer almamaktadır.

¹ Örneğin Bkz. *Tout commence à Babylone*, s. 9 vd., içinde *L’Histoire*, 63, 1984.

² *Age*, s. 9.

³ *Les Pouvoirs locaux en Mésopotamie et dans les régions adjacentes*, s. 19 vd. ve başka yerlerde.

Yukarıda böyle bir yokluğun olması, yazarların anlattıkları hikâyeden devşirmek istedikleri açıklamaların hepsini elde etmeleri için gereklidir.

Gene bu anlatı geleneksel mitolojiye ilişkin başka geleneksel kaynaklarla birden çok noktada çelişmektedir. Başka bir yerde *Ninazu* burada olduğu gibi *Enlil*'in değil *Sin*'in oğlu olarak tanıtılır: Bu aynı kişi midir? Başka bir defasında Ölüler Diyarı'nın hükümdarı olan çiftin, yani tanrı *Gugalanna* ile karısı *Ereškigal* (krş. 14 : 86) çiftinin oğlu olduğu ileri sürülür; *Enbilulu*'nun ise *Enki/Ea*'dan başka babası hiç olmamıştı. *Nergal* konusundaki belgeler ise farklılık göstermekte: Babası bazı belgelerde *Enlil*, bazılarında *An*, hatta *Ea*'dır... Öte yandan, şimdiki mite inanmak gerekirse, *Nergal* doğuştan Ölüler Diyarı görevine yazgılıdır: Akkadca başka bir mitte (26) *Nergal*'in orada bulunması başka bir nedene bağlanır: Köken itibariyle “yukarı” tarafın tanrılarından biri olduğu halde, “aşağı” taraftaki krallığın hükümdarı kadın ile yani *Ereškigal* (XI, § 9) ile evlendiği için “aşağı” tarafa tespit edilmiştir. Son olarak da, aşağıda verdiğimiz anlatı (2) *Ninlil* ile *Enlil*'in “evlenmesi” konusunda az önce okuduklarımızla hiç mi hiç uyuşmayan bir versiyon sunacaktır.

2. Sud'un Evlenmesi

8. 1967 yılından beri bilinen (*Journal of Near Eastern Studies*, 26, s.200 vd.) bu şiir M.Civil tarafından (*Journal of the American Oriental Society*, 103/1, 1983, s.43 vd.; ve s.64 vd. W.G.Lambert'in önemli yorumlarıyla) yirmi dolayında Nippur çıkışlı Paleo-Babil elyazması yanında (satır aralarına yazılmış Akkadca çevirisinin parçalarını da koruyan üçdört Neo-Asurca elyazmasıyla birlikte) ancak kısa bir süre önce yayınlanabildi. Önceki şiirden biraz daha uzundur (175 dize) ve onun kadar da iyi korunmamıştır; ama verdiği ayrıntılı anlatı daha nitelikli ve doğrudan kaynaktan gelir gibidir; birbirine zincirlenen olayların sayısı da daha çoktur. Hemen hemen hiç bilinmeyen ve ikinci dereceden bir tanrıça olan *Sud*'un nasıl *Enlil*'in ünlü eşi olduğunu ve nasıl *Ninlil*'in hem ismini hem de ayrıcalıklarını ele geçirdiğini pek hoş bir dille ayrıntılı olarak aktarır.

Sud'un annesinin ve doğumu

- 1 *Hep [] oturan [Nisaba, Hanım]
Harika bir göz alıcılıkla
[] soylu dölü [kocasını]
An ve Enlil'in dengi
Haia [] kucağına döktüğünde kutsal
tohumunu
Nunbarşegunu, yapması gerektiği gibi,
Doğurdu [Sud]'u*

Genç kız olur ve Enlil'in ilgisini çeker

- 5 *Kollarına aldı
En güzel memesiyle süt verdi
[ve Sud] sevimli ve hayran olunacak bir
genç kız olur
Bir gün (annesinin) evinin [girişi(?)]nde
Ezagin'in kapısında duruyordu [Sud],
Soylu ve muhteşem bir inek gibi
herkes hayrandı ona
Oysa o zamana dek Ekur'da hiçbir kadın
Enlil'e eş verilmemişti
ve Ninlil'in adı*
- 10 *Kiur'da hiç söylenmemiştii
Bütün Sümer'i dolaştıktan sonra (bir eş
arayışıyla)*

Onu bir sokak kadını sanır, "nikâhına almak" ister. Kadın onu reddeder.

- dünyanın ucuna kadar
Enlil, Ulu Dağ, dolaşırken durdu Ereş'te
Orda etrafına bakındığında
Gönlünün kadınıyla karışlaştı!
Pek mutluydu yanına varıp konuştu*
- 15 *"Efendi mantosuyla sarmalarım seni
"sokak kadını" olduktan sonra
[Karım (?)] olursun!
Güzelliğin büyüledi beni
Vasıflı biri olmasan da!"
Gençliği ve saflığına rağmen cevap verdi
Sud Enlil'e:
"Bütün haysiyetimle kapımızda dururken
İtibarımı böyle lekelemek niye?
Ne istiyorsun benden? Neden vardım yanıma?"*
- 20 *Genç adam konuşmamız bitti:*

Kaybol!

Enlil'in ikinci girişimi de
boşuna olur.

Ne hata yaptığını
anlayan Enlil
resmen talepte
bulunmak ister ve
uşağına bu yönde
emir verir

- [Başkaları da] aldatmaya çalıştı annemi
(ama sadece) öfkelenlendirdiler onu!”
Ama Enlil dosdoğru Sud'a hitap etti
Bir kez daha seslenip yanına gittikten sonra:
“Peki! Seninle konuşmalı ve tartışmalıyım:
Karım olmak istiyor musun?
25 Öp beni gözleri hayranlık uyandıran sevgilim
sonra karar ver!”
Ama bu sözler daha yeni çıkmıştı ki ağzından
Kız suratına kapattı kapıyı.
Evine döndüğünde şaşkındır
Efendi, hatasını görür, seslenir:
“Çabuk! Nuska, lütfen!
Bu iş konusundaki talimatım şudur:
Ereş'e gönderiyorum seni,
kadim zamanda kurulan, Nisaba'nın kenti
30 Ona gecikmeden tekrarlayacaksın dediklerimi:
“Bekâr, dileklerimi bildiriyorum
Sana bu ileti ile:
Kızınla evlenmek istiyorum: Onayını ver bana!
Sana bu kişisel hediyeleri gönderiyorum
Düğün hediyelerimi de kabul et.
Enlil'im ben, çok yüce Ansar'dan doğma
Yerin ve göğün kralı!
35 Kızın Ninlil adını alacak
Ve (bu adla) dünyanın her yanında ün
kazanacak!
Gaşışsua'nın bütün zenginliklerini
sunuyorum ona;
Kiur onun daireleri olacak:
Muhteşem Ekur Sarayı'nda yaşayacak
benimle
Kaderlere karar verecek benimle
Büyük tanrılar, Anunna'lar arasında
Güçleri dağıtacak!
40 Sana da karakafaların yaşamını emanet
edeceğim.¹
Oraya vardığımda, Nuska,

¹ Büyük olasılıkla Sümer kökenli şiirsel bir deyiştir bu; şüphesiz koyu renk saçlı insanları belirtmektedir.

Nuska emirleri
yerine getirir

- Gönlümün güzel tercihi
Annesinin yanında olacaktır:
Elin boş gitme yanına:
Sol tarafından bu hazineyi ver ona!
Acele et ve cevabımı tez zamanda getir!”
Meclisin başı Nuska
Enlil’in emirlerini aldığımda,
45 Hızla [yola koyuldu] Ereş’e vardı
Nanibgal’in meskeni Ezagin’e daldı,
[Orada(?)] önünde yere kapandı, tahtında
oturmuştu.
Sonra Enlil’in habercisi doğruldu.
Ne haber getirdiğini sordu ona.

49-59 Çok zarar görmüş ya da kaybolmuş, muhtemelen ileride söylendiği gibi, Nuska, Enlil’in talebini aktarmaktadır.

Sud’un annesi
kabul eder

- 60 (Bu sözleri) tekrarladığında
Nanibgal haberciye nazıkçe hitap etti:
“Ey kralının emirlerine dikkat eden
haysiyetli danışman,
Kimse senin gibi her gün
Görüş bildiremez Ulu Dağ’a!
Hizmetkârının aldığı bu talebe
Kralın dileğine, diyecek sözüm yok
Doğru söyledinse bana –hiç yalan da
söylemedin!
65 Böyle olağanüstü armağanlar
Getiren birini nasıl reddedebilirim?
Evinden getirdiğin haber ruhlarımızı ve
Yüreklerimizi şenlendiriyor,
Bize açıklamalar yapıldığını
Kabul ediyoruz
Kişisel armağanlar ve düğün hediyeleriyle
Hakaret silinmiş oluyor!
Ona şu cevabı ver öyleyse: “Kayınvaliden
olacağım!
Dileğini gerçekleştir!”–
Enlil’e, Ulu Dağ’a şu cevabı ver:

Ardından,
gönderilen elçiyi
onurlandırır

Kızına ulaşı haber verir

Nuska geri döner ve
Enlil'e Nisaba'nın
cevabını getirir

- “Dileğini gerçekleştir!”
- 70 Kız kardeşin varsın gelsin
Yerimi bırakacağım ona!
Aruru gelinim gibi olacak:
Bütün eve o hâkim olacak!”
Yüce Kiur’unda efendine
Böyle diyeceksin işte
Enlil’e tekrarlayacaksın her dediğimi
Kutsal odasının gizliliğinde!”
Ve asil Nisaba, muhteşem kutlu mekanında
Elçiye bu emirleri verdi
- 75 Bir şeref misafirine layık oturak istedi,
Nuska’yı oturttu
e onun şerefine [...] büyüleyici bir sofra
kurdurdu.
- Ardından Nanibgal kızını çağırıp uyardı:
“[...] küçüğüm, evde uyumak, [...] kutsal.
Özel daire sana daha uygun düşecek!
“Artık uzak durabileceksin (?)
“Nisaba’nın-bilgelik-oturağı”ndan.
- 80 İşini bilen ve becerikli Nuska görevini
başarıyla tamamladı!
[hemen] (?) git bul onu ve içecek ver!”
[Annesinin söylediğine uyan] Sud
ellerini yıkadı ve kadehi uzattı ona.
Bunun üzerine ulak da sol tarafından hazineyi
verdi ona
- Sud’un önüne yığıl tepe gibi.
85 [ve Sud] ağırbaşlılıkla kabul etti hediyeleri!
[Sonra Nuska...(?) Nippur’a doğru yola çıktı.
Enlil’in önüne [vardığında (?) toprağı öptü
[Aktarmadan (?) önce]
Büyük Hanım’ın dediğini.
[Ona tekrarladı] demek ki [kelimesi kelimesine]
Büyük Hanım’ın dediklerini:
- 90 “Ey kralına layık danışman
Emirlerine hep dikkat eden
Kimse bildiremez senin gibi her gün
Görüşlerini Büyük-Dağ’a!

*Kralın ricasına diyeceğim yok
Hizmetçin kabul etti zaten.
Bana doğruyu söyledinse elbette –ve hiç
yalan söylemedin!–*

*Nasil geri iterim bana böyle
Olağandışı armağanlar getireni?*

95 *Hanenizden gelen haber ruhlarımızı ve
yürekerimizi sevindiriyor,
bize gerekli açıklamaların yapıldığını
ve hakaretin silindiğini kabul ediyoruz
kişisel armağanlar ve düğün hediyeleriyle.
Ona şöyle cevap ver öyleyse: “Senin
kayınvaliden olacağım!*

Dileklerini yerine getir!”–

*Enlil’e, Büyük-Dağ’a şöyle cevap ver öyleyse:
“Dileklerini yerine getir!”*

*Kız kardeşin gelsin buraya: “Yerimi ona
bırakacağım!”*

100 *Aruru gelinim gibi olacak:
Bütün evime hakim olacak!”
Yüce Kiur’unda efendine bunları söyle:
Tekrarla hepsini Enlil’e
Kutsal odasının sırrında!”
Aktarılan bu sözler yüreğini rahatlatmış Enlil’in
ve gönlü sevinçle doldu.*

Çok mutlu olan Enlil
müstakbel geline sayısız
muhteşem armağan ve
muazzam bir ziyafet
için gereken ne varsa
gönderir

*Emirler verdi
sonra Yüksek-Ülkeden hayvanlar geldi,
akın akın.*

105 *Keçiden eşeğe kadar
Bozkırda serbestçe büyüyen
Ve dağlarda düşüp kalkan,
Bir sürü seçildi dört ayaklılardan
Sığırlar, geyikler, filler, alageyikler, ceylanlar
Ayılar, koyunlar ve vahşi koçlar
Vaşaklar, tilkiler, vahşi kediler, panterler
Yabani koyunlar, susığırları, maymunlar
Koca boynuzlu, böğüren, bodur büyükbaş
hayvanlar*

110 *Buzağılarıyla birlikte inekler, geniş boynuzlu*

Yabani sürü hayvanları
 Kıymetli tasmalarla güdülen
 Kuzularıyla dişi koyunlar oğlaklarıyla keçiler
 Zıplayan çiftte atan dalaşan
 Bodur oğlaklar uzun sakallı
 Toynaklarıyla eşelenen
 Kuzular []
 Kral (sofrasına) layık koyunlar:
 Enlil hepsini hemen getirtti Ereş'e
 Peynirler, kokulu peynirler çeşit çeşit

[]

- 115 Her tür süt ürünü, [],
 Beyaz bal, katı bal, en tatlıları []
 [] geniş ve kalın
 Enlil hepsini hemen getirtti Ereş'e
 [] hurmalar, incirler, ağır narlar, []
 Kirazlar, erikler, cevizler, fıstıklar, palamutlar
- 120 Sepet sepet Dilmun hurması
 Koyu renkli salkımlar
 İri taneli narlar
 İlk hasat üzümleri ağır salkımlı,
 Dallarmda görülmedik meyveler
 Meyve ağacı dalları, kışkık []
 Çeşitli bahçe meyveleri
 Enlil hepsini hemen getirtti Ereş'e
 Ücra ülke Harali'nin değerli taşları (?)
 [] mağazalardan alınan []
- 125 Topazlar, altın, gümüş []
 Yukarı Ülkenin ürünleri []
 Enlil hepsini hemen getirtti Ereş'e Ağır yüklerle
 Gönderilen kişisel hediyelere ve zenginliklere
 Ninmah ve haberci eşlik ediyorlardı
 Kervanların tozu göğe yükselmmişti
 Kalın yağmur bulutları gibi
- 130 Arkası gelmeyen düğün hediyeleri Nanibgal'a
 Ereş'e varmadan önce
 Kent dolup da taşı []
 [] en uzak sokaklara kadar
 [] yığıldı

Kervanın yanında
 hepsine kız kardeşi ve
 Nuska eşlik ediyordu

Nisaba kızına
mutluluk diliyor

133-136

Çok kötü ve çevirisi yapılamaz durumda.
Enlil'in gücendirdiği kayınvalidesi
Nanibgal'a

Nuska incelik gösterdi,
Ama bu ihtimama pek dikkat etmeyen,
Hanım, kızına hitap etti:

"Enlil'in gözde eşi olacaksın:

Sana layık olduğun gibi davransın!

140

Güzeller güzeli seni, kollarına alsın

Ve 'Sevgilim, bırak kendini!' desin

(Aşk) oyunlarını ve gülüşlerini unutmaymın

Uzun tutun!

'Tepenin' üzerinde sevişin

Çocuklar yapın!

Yaşamak için evine adım attığımda

Bolluk senden önce girsin içeri

Sevinç eşlik etsin sana!

Ahali yolunu çizsin

Ve de kendi başına halk []!

145

Senin için karar verdiğim kader gerçekleşsin

Yüce eve gururla gir!"

Ve Aruru elinden tuttu Sud'un

Parıldayan Ekur'a soktu onu

En güzel kokuları serpti yüzüne!

Yatak odasında, çiçekler döşeli yatakta,

Sedir ormanı gibi güzel kokulu

Enlil sevişti karısıyla ve çok zevk aldı!

150

Sonra hükümdarlık tahtında doğruldu

eşini kutsamak için.

İşte kutsal (?) sözlü efendi (böyle)

karara bağladı gönlünün tercihi

Hanım'ın kaderini:

Ona Nintu adını verdi:

Hem "dünyaya getiren Hanım"

Hem de "uyuluklarını/dizlerini açan Hanım!"

O []

Yaşlı ve muhterem kadınların işlerini de

ona bıraktı

Ebe kadınların işlerini,

Enlil'e karısını kız kardeşi
getirir: evlenme

Enlil eşinin "kaderini
tayin eder": En başta
aşkın ve doğumların
tanrıçası olacaktır.

Hiçbir erkeğin görmemesi gereken işleri de
ona verdi

- 155 Bunlar için kendisine hazırlanan yeri,
şerefi ve talihi verdi:
“Bundan böyle (dedi) bu kadın [] olacaktır
Başka yerden gelen bu kadın
evimin efendisi olacaktır!
Azize Nisaba’dan doğmuş olan büyüleyici eşim
Aşnan da olacaktır:
Büyüyen tohum, Sümer’in yaşamı!
Saban izleri arasında ortaya çıktığında
Güzel bir bakire gibi
- 160 Suların efendisi İşkur seninle ilgilenecek
Topraktan çekilen suyu akıtacak sana!
İlk ketenin ve ilk başakların
Yılın başlangıcını belirtecek!
{Sen ve ben dilediğimizce çocuk yapacağız
Tek bir düşmanımız olacak ama adını
söylemiyorum

Kulları güçten düşecek!}
Ama hasat, Enlil’in büyük bayramı
Göğün altında gururla devam edecek!
Üstelik yazı sanatı da, işaretlerle süslü
tabletler

- 165 Yazının da
koruyucusu olacak
- Kalem kamışı, tablet levhası,
Muhasebe, hesaplar, arşın sicimi, []
Ölçüm yapanın dikmeleri, ölçme ipi,
Sınırların tespiti
Kanal ve bentlerin planlanması:
Bütün bunlar senin olacak! Çiftçiler de
tarlalarından

Böylece
Sud Ninlil olur

- Elde ettikleri kazancı sana verecekler!
Ey gurur duyduğumuz kadın,
Dağlardan yüksek,
Her dileğini gerçekleştiren!
- 170 Bundan böyle Sud, Enlil kral olduğuna göre
Ninlil de kraliçe olacak:
Şanı olmayan bir tanrıçanın ünlü bir
ismi var artık!

Dua

Otlakları (?) dağıtacak
 [] da ona kesintisiz bağışlar sunacaklar:
 [] kim ona özen gösterirse
 O da kaderine karar verecek!
 Ve Nippur'daki tapınağa
 Armağan getirildiği her defasında,
 Bu kutsal övgü çınlayacak
 Şükürler olsun Enlil'e ve Ninlil'e!

9. Peri masalını andıran bu yumuşak, hoş anlatının konusu, bir önceki anlatıda olduğu gibi, *Enlil*'in çocukları arasındaki mevki ve durum farkını doğrulamak değil, *Enlil*'in eşi tanrıçanın neden ve nasıl bu kadar karmaşık ve çokdeğerli bir kişiliğe sahip olduğudur. Her iki anlatıda da, “evliliğin” “tasarlanmış imgesi” açıklamanın mantığına kusursuzca uyarlanmıştır: *Enlil ve Ninlil*'de gizli ve yasadışı, buradaysa “normal” ve kurallara uygundur.

Anlaşıldığı kadarıyla ikinci binyılın ilk üçte birlik döneminde – şüphesiz ki daha eski bir doku ve öğelerle– düzenlenmiş bu anlatının, onu çözdüğümüz sırada hiç bilmediğimiz bazı veriler içerdiğini, dolayısıyla elimizdeki dosyaya eklendiğini fark ettik. Örneğin anlatının başkişisi olan *Sud* (*Sud.ag*'ın bir kısaltması olabilir.) tarafımızca pek az biliniyordu, adına da bir anlam veremiyorduk. Yerel panteon kataloglarında bu isimde iki tanrıça yer alıyordu: biri Güneş tanrısı *Şamaş*'ın eşi ve Şuruppak kentinin (Bkz. 46 : 97) hamisiydi. Bir de başka bir *Sud* vardı ki o da burada sözü edildi. Elimizdeki mit bize bu *Sud*'un *Haia-Nisaba* çiftine (Bu çift -74; 79; 157- aynı zamanda 1 : 12, 14'te olduğu gibi *Nunbarşegunu* adıyla da anılıyordu: 5 hatta *Nanibgal*: 46; 60; vb.) “kızları” olarak bağlı olduğunu öğretiyor; 1800 sonrası belgelerimizde görülmez olan, nerede bulunduğunu bile bilmediğimiz (Uruk ile Şuruppak arasında mı? Hatta günümüzdeki Abu Şalabih'in eski adı olup olmadığı sorgulanmıştır.) Ereş “antik kentini” (29) himaye eden hükümdarlar olduklarını öğreniyoruz. Ereş ile Nippur panteonları arasındaki arkaik bağlar ve birleşmeler konusunda da bilgimiz yoktu; çünkü burada aktarılan gelenek Ereş'in yerlisi, o zamana kadar “şanı olmayan” ve ikinci dereceden bir tanrıçayı *Enlil*'in yanı başına taşır. Ancak bizim için

meçhul kalan şey, böyle bir yakınlaşmanın –siyasal olması muhtemel– hangi koşullar tarafından tetiklendiğidir.

10. Öte yandan *Enlil*'in eşinin kişiliği, aynı derecede habersiz olduğumuz çağrışımların, hareketlerin ve kaynaşmaların sonunda, “virtüellikten” fazla diyebileceğimiz bir şeyle zenginleşmişti: Başka deyişle doğanın ve kültürün birden çok alanını denetlediği kabul edilmekteydi. O çağda, ülkede bu tür “eğilimlere” *kader* deniliyordu; bunlar yüksek dereceden bir ya da birkaç tanrının bundan yararlananlara ayrıcalıklar, görevler ve güçler verdiği önceden belirlenmiş durumlardı. Biz buna yaşamının gerçek anlamı diyebiliriz. Bizim için basit bir *flatus vocis*, yani dışarıdan gelen kaza veya katıksız bir uzlaşımın sonucu olan şeye dair gerçekçi bir bakışla, bu kaderlerden her biri bir *isimle*¹ hem gösteriliyor hem de somutlaştırılıyordu. Dolayısıyla *Enlil*'in eşi tanrıça birden çok *isme* sahipti; bu isimlere denk düşen birçok *kader* atfedilmişti ona, evrenin kültürel ve doğal birçok bölümüne hâkimdi.

İlk olarak, başlıca “isminin” değişmesi yaşadığı başkalaşımı mümkün kılmıştı: Kendisini Ereş'e bağlayan *Sud* ismini terk etmiş ve *Enlil*'den türetilen (§ 1) *Ninlil* adını almıştı; bu isim sayesinde önce eşi sonra da dişil yansıması gibi olacağı bu tanrı ile kurduğu mahrem yakınlık hem açıklanmış hem de vurgulanmış oluyordu.

11. “Teolojide” ve halk inancında, nasıl işlediğini bilmediğimiz ama sonuçları bariz karışım ve birleşmeler sonrasında, *Ninlil* hem tanrıların hem de *a fortiori* insanların hamile kalmasına ve doğumuna (*Enlil*'in doğal olarak ondan belirli sayıda çocuk yaptığı varsayılıyordu: 142, 162; ayrıca krş. 1) karışan bir “ana kraliçe” oldu. Tam da düğün sırasında önünde açılan aşk dönemiyle (140-142; 149) birlikte, gelecekte yaşayacağı hamileliklerden de söz edilmesi neden-siz miydi? *Enlil* ile evlenen *Sud/Ninlil* “Doğumların Hanımı” olmuştu: Yeni aldığı *Nin.tu* (152) isminin Sümerce anlamı buydu ve bu sıfatı başka birkaç ana kraliçeyle de paylaşacaktı (krş. IV, § 10; VII, § 23; VIII, §§ 5 ve 16...); ancak buradaki bölüm, hepsinden yüce

¹ İsim ile *kader* arasındaki bağ, yani *ismin kaderi* belirlemesi konusunda bakınız VIII, § 8 vd, özellikle de XIV, § 18 vd; *Mésopotamie*, s. 126. Yerel bakış açısının ve yerel mitolojinin temel parametrelerinden biridir bu.

biri olarak bütün ötekilerin becerilerini kendinde massettiği imasında bulunuyordu: Evrenin hükümdarının eşinin evrensel anne, bütün doğumları hatta doğumdan önceki ve doğumu hazırlayan sevişmeleri de himayesine alan tanrıça olması uygundu. Çünkü aldığı yeni isme ilişkin yorumlarda (152) ilk yorum “dünyaya getirme” (u.tu) ise, ikincisi (dug.bad: “uyluklarını” ya da “dizlerini açan”) belirsizdi. Bu isim kadının sevişirkenki durumunu ima ediyorsa, yeni bir *hysteron/proteron* ile (§ 5; IX, § 51) *Ninlil/Nintu*’nun da hamileliğe yol açacak hareketleri yönetmesi gerekecektir. “Dizleri açmak” hareketi doğum ve devamını, yani yeni annenin yenidoğanı karşılamak için yaptığı hareketi anlattığı ölçüde,¹ bu bölümün hemen sonrasına, yani 153-156’ya geçişi hazırladığı söylenebilir: Söz edilen bölümde edildiği doğumların hükümdarı niteliği sayesinde *Ninlil* en yüce koruyucu tanrıça olarak kendini göstermekteydi.

12. En azından ilki bir başka ismin verilmesiyle onaylanan aşğıdaki iki saptama, geleneksel anlamda *Sud/Ninlil*’in annesi *Nisaba*’nın imtiyazları arasında yer almaktaydı. Ona kadim bir tanrıçanın (s.104, n.1) adıyla *Aşnan* denilmekteydi; bu isim daha sonraları neredeyse unutulacak ve sadece bir zamanlar himaye ettiği şeyi, yani tahılları –bir bakıma eski Romalılarda Ceres gibi– anımsatmak amacıyla kullanılacaktı (Bkz. 6 : 330 vd. ve krş. 41 : XII, §§ 42, 46). İşte bu *Aşnan* sözcüğü sahip olduğu bütün güçler ve beceriler ile birlikte artık *Ninlil* için kullanılacaktı (157-161+164; 162-163 görüldüğü kadarıyla ya yer değiştirmiş– acaba 156 ve 157 arasında mı okunuyordu?– ya da daha sonra buraya getirilmişti, çünkü bizim için tam bir bilmece olsa da oradaki siyasal ima akla bunu getiriyor.). *Enlil*’in bahsettiği yazı ve ona bağımlı her şey (not etmek, saymak ve hesaplamak) üzerindeki egemenlik de aslında annesinden doğrudan miras kalmıştı, çünkü annesi bu sorumluluğu hep taşımıştı (krş.6 : 411 vd.). Bu iki bölümde, evrenin hükümdarının karısı olan *Ninlil* sanki kendi özannesinden daha aşağı kalamazmış gibi bütün bu işlevleri –kısacası

¹ Babanın dizleri, ama anneninkiler de yenidoğanı karşılamak ve taşımak için hafifçe açılır; belki de aileye kabul edildiğine ilişkin bir ritüeldir bu. Bkz. daha ileride 16 : 57 (Ama iki sevgilinin oynaşmasını konu eden 169, 196, 233 için geçerli değildir bu denilen) ve *Chicago Assyrian Dictionary*, B., s.256 d., s.v. *birku*: 2 ab. İncil’de de aynı imge görülür: Tekvin, XXX : 3 ve Eyüp, III : 12.

ileride *Marduk*'un *Enlil*'in yerini alacak olması (XIV, § 21) gibi o da annesinin yerini almıştı– daha da anlı şanlı biçimde taşıyacaktı. Yeri gelmişken söyleyelim ki, Eski Mezopotamya'nın panteonunu kurmak ve düzenlemek için müthiş çaba gösteren bağdaştırmacılığın kusursuz bir örneği ile karşı karşıyayız (IV, § 12).

13. Neredeyse hiç tanınmayan (171 : “şanı olmayan”) ve “yabancı” (156), üstelik kendisi de tanrıların ve insanların kralı olan Nippur panteonunun başıyla yakından ilintilendirilen bir tanrının karmaşık ve zorluk çıkartan durumunu gerekçelendirmeye yönelik “tasarlanmış imgeler” burada da (1; ve örneğin krş. 25) evlenme yordamından ve de yasal evlilikten gelmektedir: Mitin yazarı anlatı yoluyla getireceği açıklamayı, o zamanlar gelenek açısından yürürlükte olan, “âdetine uygun” düğüne (Tören düzeni o zamanlar belki sadece üst sınıfların imtiyazındaydı.) dayanan bir anlatı kalıbına dökmüştür. Elimizdeki anlatı bu açıdan da bazı şeyleri ortaya koymaktadır: Antik Mezopotamya’da evliliğin hukuk ve âdetler açısından yol açtığı sonuçlar konusunda yeterince bilgi sahibi¹ olduğumuzu düşünüyorsak, –ki bu kadar uzaklarda kalmış bir zaman ve yer konusunda bu, şüphelidir– o “şimşek çarpmış gibi olunan” ilk andan başlayarak düğün törenine varıncaya kadar, pek çok bilinmedik, hatta beklenmedik ayrıntı içeren bu kadar eksiksiz bir betimlemeyle ilk kez karşılaşmış olacağız.

Anlatının giriş bölümünde bir kişinin başka biri sanılması (7-26), yani *Enlil*'in evinin dışında, kapının önünde –nerdeyse “kaldırımda” diyebileceğimiz bir durumda– bulunduğu için hayat kadını sandığı güzel *Sud*'a âşık olması, başka hiç sorgu sual etmeden haremine katmak istemesi belki de, Ereş'in hükümdar ailesinin üyesi olması hasebiyle *Sud* gibi aslında “vasıflı bir kişi” (17) ile *Enlil* gibi sıırılsıklam âşık da olsa) yüksek sınıftan biri arasında ancak ve ancak yasal bir birleşme olabileceğini vurgulamak içindi. Ama tanrı *Sud*'un ailesine hakaret ettiği için (66 vd. ve //) özür dilemek amacıyla kızlarıyla evlenmek zorunda kalmış olacağı da söylenebilir ki bu da zaten istediği bir şeydi.

1 Özellikle de adli belgeler yoluyla. Bu belgelerden neler öğrenilebildiğinin özeti şu çalışmalarda bulunabilir: *Histoire mondiale de la Femme*, I, s. 183 vd. ve *Annuaire 1963-1964 de la IVe section de l'École pratique des Hautes Études*, s.74 vd.

14. Ne olursa olsun her şey son derece kuralına uygun, düzgün biçimde olup biter. *Enlil* gayet usulüne uygun olarak evlenmek ister *Sud* ile (31 vd.) ve dikkat edilmesi gereken nokta, kızı *annesinden* ister. Ne kadar şaşırtıcı olursa olsun baba hiç dahil olmaz. Acaba kızı söz konusu olduğu için mi? Oğlu söz konusu olsa baba mı öne çıkacaktı? Talep sahibinin yanında yer almadığı kesin (ama krş. 25 ve s.494, n.1): Talep sahibi talebinin sorumluluğunu tek başına alır ve zenginliğini ve unvanlarını ortaya koyar; bu sayede müstakbel eşi görülmedik biçimde yükselecek, en yüksek şereflere nail olacak, bolluk içinde yaşayacak (34 vd.), annesinden (40), başka deyişle ailesinden hem daha yükseğe çıkacak hem de daha itibarlı olacaktır. *Enlil* talepte bulunurken, şüphesiz ki *Sud*'un annesini ve ailesini yumuşatmak¹ için “düğün armağanları” gönderir, ama bir de ek olarak sevgilisine gizlice (“sol eliyle”: 42 ve //), muhtemelen mücevher gönderir. Genç kız da âdet olduğu üzere aşkının ilk teminatı olarak haysiyetli biçimde, hediyeleri “ağırbaşlılıkla” (85) kabul etmeyi bilecektir. *Sud*'un annesi bu denli cömertçe desteklenen talebi kabul eder ve bunu yüksek sınıftan kişilere yaraşır biraz yapmacıklı bir dille (60 vd.) dile getirir; hiçbir bilgimizin bulunmadığı âdetler uyarınca müstakbel damadın kız kardeşinin (*Aruru*² - 71; 100, başkalarıyla ortak olarak 128'de “çok yüce hanım”: *Nin. mah*³ sıfatına sahip olur.) üstlendiği rolü yerine getirmesini bekler. Bu rol genç gelini kocasına götürmek, artık yaşayacağı konuta sokmaktır (146). Bu arada anne, en azından düğünden önce, ortadan silinecektir (70 vd. ve //). Talebinin onaylandığı “nişanlı erkeğe” bildirilir bildirilmez, o da, kendisine verilecek olan kıza beslediği (104-136) saygı ve kendi zenginliği düzeyinde âdet olduğu üzere beklenen tüketim, kullanım ve hürmet gösteren her tür eşyayı müstakbel karısının ailesine gönderir. Bu malların bazıları (özellikle de 113-123) muhteşem bir ziyafette kullanılacaktır, çünkü bildiğimiz gibi evliliğin onaylan-

¹ Belki de ailelerin resmen birbirine hediye verip alması söz konusudur; erkeğin ailesi müstakbel gelinin ailesine hediye verir ki Akkadcada buna *terhatu* denilir. Bkz. önceki notta adı verilen yazılar.

² Bu *Aruru* başka bağlamlarda ve başka ayrıcalıklarla başka yerlerde de karşımıza çıkacak (6 : 394 vd., ve VIII, § 16; 20 : 413, ve X, § 5, 11°; 39 : 42 ve XII, §39, vb.).

³ Aynı şeref payesi, aynı sıfat başka yerlerde daha başka önemli tanrıçalara da atfedilecektir: kaldı ki Bkz. IV, §10 ve s. 61, n.1.

ması anlamı taşıyan bu ziyafet, müstakbel damadın ailesi tarafından verilirdi.¹ Geriye sadece *Sud*'u eşine göndermek kalıyordu: Ama aile üyelerini terk etmeden önce, annesinin bu durumlarda âdetten olan dilek ve tavsiyelerde bulunması gerekiyordu (138 vd.).

Genç kadın işte ancak bundan sonra kocası olacak adama götürülebilir ve düğün kutlamaları yapılabilirdi (146 vd.). Sevişmeyle geçen –baştan aşağı “hierogamiyi”² akla getiren bir kalıba uygun biçimde betimlenen– ilk gecenin ertesinde *Enlil* yeni nikâhladığı kadının “kaderini tayin eder”: Başka deyişle, onu tahta geçiş ve yanına gelişinin hediyesi olarak, evlenmekle elde ettiği yeni güçlerle donatır (150 vd.). Daha önce gördüğümüz gibi bu eylem, yeni isimlerin-kaderlerin verilmesiyle gerçekleşir. *Enlil* ilk başta karısından öteki tanrılar huzurundaymış gibi üçüncü şahısta hitap eder (150-158), sonra da doğrudan karısına hitap eder (159 vd.). Yüceler yücresi *Ninlil* halini alan alçakgönüllü *Sud*'un lirik biçimde göklere çıkartılmasıyla son bulur bu tören (169 vd.). *Ninlil*'in hem daha yüksek bir mertebeye çıkması hem de çokdeğerliliği *açıklanmış* olur.

Eğer 174 ve devamını olduğu gibi okursak, mitin bir tür *hieros logos* (V, § 2) gibi düzenlendiğini söyleyebiliriz. En azından Nipur'da, bazı şenliklerde, tahtları orada bulunan tanrısal çifti övmek, bu çiftin tarihinin önemli anlarını hatırlatmak için okunan ya da şarkı olarak söylenen kült nitelikli bir efsanedir.

15. Biraz sonra aktaracağımız iki metin –ve 11, 21, 24 gibi birkaç tanesi daha– bambaşka bir izlek uyarınca düzenlenmiştir: Tanrısal bir şahsiyetin “seyahati”. Bu herhangi bir seyahat değil, bir tanrının kendisine yaşam bahşeden ya da kendisinin tabi olduğu başka bir tanrıya hürmeten veya davetine icabet ettiğini göstermek için yaptığı bir ziyaret, bir nezaket ziyaretidir. Dolayısıyla bunlar hepsi de kendine özgü tarzda birer hükümrانlık mitidir. Bir yandan tanrılar arasındaki seçereye dayalı hiyerarşik sistemi ve aile dayanışmasını (IV, §§ 8-9); diğer yandan, siyasal düzlemde, eski kentlerin arasındaki karşılıklı bağımlılığı bir kez daha teyit ederler. Eserlerin tasarlandıkları dönemde ülke bu kentlerden oluşuyordu ve tanrılar kentlerin

1 S.Greenus, *The Old Babylonian Marriage Contract*, s.505 s, *Journal of the American Oriental Society*, 89, 1969.

2 S.N.Kramer, *Le Mariage sacré*, özellikle s.81 vd. ve 187 vd.

doğüstü önderi ve temsilcisi sayılıyorlardı; evrensel kral *Enlil*'in (*ibid.* § 10) Nippur'da oynadığı rol de bu çerçevede düşünülmelidir. Daha ileride göreceğimiz gibi bu anlatılar verili bir durumu açıklamaktadırlar ki tam anlamıyla çıkar gütmeyeceği söylenemeyecek olan ziyaretçinin bu duruma ulaşacağı varsayılıyordu; birbirleriyle görüşmek isteyen hükümdarlar için de aynı şey söylenebilir.

Bu tür birkaç “seyahate” ilişkin bilgi geçti elimize. Daha çok bir ayın ya da ibadet metninde ima yollu gelen bir bilgidir bu: *Enlil*'in oğlu *Ninurta/Nirgirsu*'nun (20-24) Eridu'daki *Enki*'ye yaptığı bir ya da iki ziyareti –24 dışında– Gudea'nın¹ *B Silindiri*'ndeki birkaç bölüm ortaya koymaktadır. Elimizde bulunan bağımsız mitolojik anlatı sayısı birkaç taneyi geçmez. Belki de en iyisi –salt teamül açısından ve 11 dışarıda tutularak: Bkz. VI, § 4 ve IX, § 18)– bunları *ziyaret edilen* tanrı dosyasına koymak olacaktır, çünkü bütün bu parçaların tek yaptığı ziyarete gidilen tanrının kusursuzluğunu vurgulamaktır.

3. Nanna-Su'en'in Nippur'u Ziyareti

16. Bu çok uzun bir şiir (352 dize); hemen hemen hepsi Nippur çıkışlı, hepsi de Paleo-Babil çağına ait otuz dolayında elyazması sayesinde, birkaç büyük eksik dışında nerdeyse metnin tamamını oluşturabilmekteyiz. S. N. Kramer *Sumerian Mythology* adlı çalışmasında s. 47'de bildirmişti bu şiiri, A. J. Ferrara da 1973 yılında *Nanna-Suen's Journey to Nippur* adlı çalışmasında yayınlamıştı. Ay tanrısı, Ur'un koruyucusu, babası *Enlil*'i ziyaret eder.

Nanna-Su'en Nippur'a
gitmeye karar verir

- 1 *Annesinin kentine, kahraman*
Nanna-Su'en k[arar verdi] gitmeye
Annesinin kentin[e]
Aşimbabbar [karar verdi] gitmeye
- 5 *Annesinin ve baba[sının] kentine,*
Nanna-Su'en k[arar verdi] gitmeye
Enlil ile Ninlil'in kentine
Aşimbabbar gitmeye karar verdi.

¹ Coll. III : 5-9 ve VIII. 13-16. Almanca çevirisi için bkz. A.Falkenstein-W. Von Soden, *Sumerische und Akkadische Hymnen und Gebete*, s. 168 ve 172.

- “Ben (dedi), kahraman, (doğduğum) kente,
Oraya gideceğim!
10 Kendi kentime gideceğim: Babamı bulacağım.
Ben, Su'en, kentime gideceğim!
Kendi kentime gideceğim: Babamı bulacağım–
Babam Enlil'i bulacağım!
Kendi kentime gideceğim: Annemi (?)¹
bulacağım.
15 Annem Ninlil'i bulacağım!
<Kendi kentime gideceğim:>²
Gidip babamı bulacağım!
Ey ı ışık[lı] kent, aziz yer!

O kentin övülmesi

–Altı satır kayıp–

- Mu[azzam]
25 Mu[azzam]
Muazzam []
Muazzam []
[Nippur]um kutsanmış bir yerde yükselir
Karakişkanu ağaçları!
[Nippur]um tapınağım karakişkanu ağaçları
yükselir kutsanmış yerde!
30 [Nippur]um yeri o kadar elverişli!
[Nippur]um tapınağım hayırlar adına!
[Nippur]um yeri o kadar elverişli!
[Nippur]um tapınağım hayırlar adına!
Daha Dilmun yokken hurma ağaçlarının
Boy attığı Nippur'um!
Daha Dilmun yokken hurma ağaçlarının
Boy attığı Nippur'um!
Büyük Ana Ninlil'in değerli ketenler
kuşandığı!”
Su'en [kendine bir” kral gemisi” inşa
ettirmek(?) için]
Bir kral gemisi [hazırlatmak (?) için kendine]
Demet demet kamış toplatmaya gönderdi!
Kral gemisinin kamışları için Nanna-Su'en

Seyahatinde kullanacağı
büyük bir gemi
inşa ettirecek
olan Su'en her
tarafından malzeme
toplatır

1 Metinde yanlışlıkla “babam” deniliyor ve müstensih dize 16'nın başını unutmuş.

2 Metinde yanlış olarak “babam” deniliyor ve müstensih dize 16'nın başını unutmuş.

- 40 *Tummal'a birini gönderdi.*
Kral gemisinin zifti için Aşimbabbar
Apsu'ya birini gönderdi
Halfaotu demetleri için Nanna Su'en
Du.aşaga'ya birini gönderdi.
- 45 *Kancaları için sedir ormanına*
Aşimbabbar birini gönderdi.
Geminin teknesi için Kununa Ormanı'na
[Nanna Su'en] [birini gön]derdi!
[Kıçbodoslamasının (?) kalasları için
Kokulu- Sedirler-Dağı'na
Aşimbabbar birini gönderdi].
[Yer döşemesi için] [Ebla Ormanı]'na
- 50 *Aşimbabbar birini gönderdi.*
Çam kaplamaları için
Kokulu Sedirler Dağı'na
Nanna Su'en birini gönderdi.
Ardıç ağacından [] için Langi'ye
Aşimbabbar birini gönderdi.
- 55 *Kamuşlardan yapılma [] için []*
Aşı[mb]abbar [biri]ni gönderdi.
Kamuşlardan yapılma [] için []
Nanna Su'en birini gönderdi!
Kral gemisinin kamuşları Tummal[dan]
- 60 *Getirildi[ğın]de [Nan]na-Su'en'e*
Apsu'[dan] kral gemisinin zifti
Getirildiğinde Aşimbabbar'a
Du.aşaga'dan halfaotu demetleri
Getirildiğinde Nanna-Su'en'e
- 65 *Kancalar Sedir Ormanı'ndan*
Getirildiğinde Aşimbabbar'a
Kununa Ormanı'ndan geminin teknesi
Getirildiğinde Nanna-Su'en'e
Kokulu Sedirler Dağı'ndan
Kıçbodoslamasının (?) kalasları
getirildiğinde Aşimbabbar'a
Ebla Ormanı'ndan yer döşemesi
- 70 *getirildiğinde Aşimbabbar'a*
Kokulu- Sedirler-Ormanı'ndan

- Çam kaplamaları getirildiğinde
Nanna-Su'en'[e]
Langi'den ardıc ağacından yapılma []
getirildiğinde Aşimbabbar'a
75 [...dan] onun...
getirildiğinde Aşimbabbar'a
....onun....kamuştan yapılma....
Getirildiğinde Nanna-Su'en'e
[...]
80 İşte o zaman tatmin oldu [Aşim]babbar!
[] yaptı :
ve [Nan]na-Su'en tatmin oldu!

Geminin inşa
edilmesi ve
tanrının gemiye
binmesi

83-146 : Eksik ya da kayıp, her halükârda anlaşılabilir
durumda.

- Benim, [Nanna-Su'en]
Enlil'in [] evine [gitmek] isteyen
Ben Aşimbabbar, Enlil'in evine
150 [] [gitmek (?)] istiyorum.

151-155 : Kaybolmuştur.

Enlil'in tapınağı
için götürdüğü
armağanların
listesi

- [Nanna-Su'en (yola koyuldu) Enlil'in evine
gitmek üzere.
Öküz sürüleri aldı yanına
Enlil'in evine götürmek üzere.
Aşimbabbar [götürüyordu(?)] semirmiş
koyunlar
160 Enlil'in evi için.
Nanna-Su'en büyükbaş hayvan
Ağılını boşaltmıştı (?)
Enlil'in evi için.
Aşimbabbar keçilerine bulgur
yedirmişti tıka basa(?)
Enlil'in evi için.
165 Nanna-Su'en oklukirpi []
Enlil'in evi için.
Nanna-Su'en yediuyuklayanlar []
Enlil'in evi için.

- Aşimbabbar [],
Enlil'in evi için.
- 170 Nanna-Su'en *yavru kudakuşları* []
Enlil'in evi için.
Aşimbabbar *getirdi kümesinden* (?)
Kanatlı küçük hayvanlar []
Enlil'in evi için.
Nanna-Su'en *getirdi kümesinden* (?)
Küçük azangunu'lar,
- 175 Enlil'in evi için.
Aşimbabbar *dev sazan balıkları yığmıştı*(?)
Enlil'in evi için.
Nanna-Su'en [] *bataklık sazanları* [],
Enlil'in evi için.
- 180 Aşimbabbar *yatıştırıcı yağlar ve biralar*
getirtmişti,
Enlil'in evi için.
Nanna-Su'en *sepetler dol[durmuştu]*
yumurtayla
[Enlil'in] evi için.
[Aşimbabbar] (yumuşak) sazlar [edinmişti]
ve yeni sürgünler
- 185 *[Enlil'in] evi için*.
Sayırsız koyundan < Nanna-Su'en > *kuzular*
almıştı
Koçlarıyla çiftleştirerek,
Turungal kıyısı boyunca dağıtmak için
[yolunda] E[nlil'in] evinin.
- 190 Aşimbabbar *sayısız keçiden oğlaklar [almıştı]*
Tekeleriyle çiftleştirerek
Turungal kıyısı boyunca dağıtmak için
[yolunda] E[nlil'in] evinin.
Sayırsız inekten Nanna-Su'en *da[nalar] almıştı*
- 195 *Boğalarıyla çiftleştirerek*
Turungal kıyısı boyunca dağıtmak için
[yolunda] E[nlil'in] evinin.
Kervanın başı Eneg'i'ye vardığında
Arkası [Ur'daydı hâlâ].
Tapmağı(nı) asla, asla terk etmeyen kadın
Çıktı o zaman dışarı

- 200 *Tapmağımı asla terk etmeyen Ningirida*
Çıktı o zaman dışarı:
"Hoş geldin! Hoş geldin! Hoş geldin! (dedi)
Ey gemi!
Ey gemisi Su'en'in hoş geldin! Hoş geldin
ey gemi!
Daha sonra yöneldi [kral gemisine]
Un(?) ambarına
Ve [] yonga döktü!
Sonra bi[ra teknesi]ne yanaştı
Şimşir tıkaçı kendi eliyle çekti!
- 205 *"Bu takozu (dedi)*
Kıymetli merhemle ovalayacağım!
Bol bal, tereyağı ve şarap olsun
Dev sazanlar ve bataklık sazanları
Geminin önünde oyn[asınlar keyiften (?)]!"
Ama gemi hiç bırakmadı yükünü:
"[Nippur'a gidliyorum!]" (diyordu)
Kafilenin başı Larsa'ya vardığında
Arkası Enegi'deydi hâlâ.
- 210 *Tapmağı(nı) asla, asla terk etmeyen kadın*
Çıktı o zaman dışarı
Tapmağımı asla terk etmeyen Şerida
Çıktı dışarı:
"Hoş geldin! Hoş geldin! Hoş geldin! (dedi)
Ey gemi!
Ey babamın gemisi hoş geldin! Hoş geldin
ey gemi!"
Daha sonra kral gemisinin kenarına yöneldi
Un(?) ambarına
Ve yonga [döktü]!
- 215 *Sonra yaklaştı [bira teknesi]ne*
Şimşir tıkaçı kendi eliyle çekti!
"Bu takozu (dedi)
Kıymetli merhemle ovalayacağım!
Bol bal, tereyağı ve şarap olsun
Dev sazanlar ve bataklık sazanları
Geminin önünde oyn[asınlar keyiften (?)]!"
Ama gemi hiç yükünü bırakmadı:

b. Larsa'da,
 bu defa Şerida
 aynı şeye yeltenir

c. Uruk'ta,
bu defa İnanna
aynı şeye yeltenir

220 “[Nippur’a gidiyorum!](diyordu)
Alayın başı Uruk’a vardığında
Arkası Larsa’daydı hâlâ.
Tapmağı(nı) asla, asla terk etmeyen kadın
Çıktı o zaman dışarı
Tapmağını asla terk etmeyen İnanna
Çıktı o zaman dışarı:
Hoş geldin! Hoş geldin! Hoş geldin! (dedi)
Ey gemi!
Ey gemisi Su’en’in hoş geldin! Hoş geldin
ey gemi!

225 Daha sonra kral gemisinin kenarına yöneldi (?),
Un(?) ambarına
Ve yonga [döktü]!
Sonra yaklaştı [bira teknesi]ne
Şimşir tıkaçı kendi eliyle çekti!
“Bu takozu (dedi)
Kıymetli merhemle ovalayacağım!
Bol bal, tereyağı ve şarap olsun
Dev sazanlar ve bataklık sazanları
Geminin önünde oyn[asınlar keyiften (?)]!”

230 Ama gemi hiç yükünü bırakmadı:
“[Nippur’a gidiyorum!](diyordu).
Kafilenin başı Şuruppak’a vardığında
Arkası Uruk’taydı hâlâ.
Tapmağı(nı) asla, asla terk etmeyen kadın
Çıktı o zaman dışarı
Tapmağını asla terk etmeyen Ninunu
Çıktı dışarı:
“Hoş geldin! Hoş geldin! Hoş geldin! (dedi)
Ey gemi!

235 Ey gemisi Su’en’in hoş geldin! Hoş geldin
ey gemi!
Daha sonra kral gemisinin kenarına yöneldi
Un(?) ambarına
Ve yonga [döktü]!
Sonra yaklaştı [bira teknesi]ne
Şimşir tıkaçı kendi eliyle çekti!
“Bu takozu (dedi)

d. Şuruppak’ta,
bu sefer Ninunu
aynı şeye yeltenir

e. Tummal'da
Ninlil aynı şeye
yeltenir

- Kıymetli merhemle ovalayacağım!
Bol bal, tereyağı ve şarap olsun
240 Dev sazanlar ve bataklık sazanları
Geminin önünde oyn[asınlar keyiften (?)]!"
Ama gemi hiç yükünü bırakmadı:
"[Nippur'a gidiyorum!](diyordu).
Alayın başı Tummal'a vardığında
Arkası Şuruppak'taydı hâlâ.
Tapmağı(nı) asla, asla terk etmeyen kadın
Çıktı o zaman dışarı
Tapmağını asla terk etmeyen sevgili Ninlil
Çıktı dışarı:
245 "Hoş geldin! Hoş geldin! Hoş geldin! (dedi)
Ey gemi!
Ey veliaht oğlumun gemisi hoş geldin!
Hoş geldin ey gemi!
Daha sonra kral gemisinin kenarına yöneldi
Un(?) ambarına
Ve yonga [döktü]!
Sonra yaklaştı [bira teknesi]ne
Şimşir tıkaçı kendi eliyle çekti!
"Bu takozu (dedi)
Kıymetli merhemle ovalayacağım!
250 Bol bal, tereyağı ve şarap olsun
Dev sazanlar ve bataklık sazanları
Geminin önünde oyn[asınlar keyiften (?)]!"
Ama gemi hiç yükünü bırakmadı:
"[Nippur'a gidiyorum!](diyordu).
Nippur'a varış
Alayın başı Nippur'a vardığında
Arkası Tummal'daydı hâlâ.
Göz alıcı rıhtımda, Enlil'in rıhtımında
255 Yanaştı sonunda Nanna-Su'en'in gemisi-
Göz alıcı rıhtıma, Enlil'in rıhtımına
Yanaştı sonunda Aşimbabbar'ın gemisi:
Onu dünyaya getirenin, babasının
Kapısı önünde durdu.
Babasının bekçisine seslendi:
260 "Aç tapmağı bekçi! Aç tapmağı!
Kalkal! [A]ç [tapmağı]! Aç tapmağı!

Nippur'a varış

Nanna-Su'en Enlil'in
sarayına kabul edilmek
ister

Getirdiği hediyeleri
sayar

- [Kalka]! Kapıcı! Aç tapmağı!
[Ey kapı]cı : Ey kapıcı, aç tapmağı!
Aç tapmağı, ey bekçi! Kalkal! Aç tapmağı!
265 Sürü sürü öküz getiriyorum!
Benim için, Nanna-Su'en, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
Semirmiş dişi koyunlar [getiriyorum(?)]
Benim için, Aşimbabbar, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
Bütün ağılımı boşalttım (?)
270 Ben, Nanna-Su'en için, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
Keçilerimi bulgurla besledim tıka basa(?)
Ben, Aşimbabbar için, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
<Ben...>oklukirpileri:
Ben, Nanna-Su'en için, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
275 Ben, Aşimbabbar için, [ben] tarla
sıçanlarını:
Ben, Aşimbabbar için, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
[Ben] yavru kudakuşlarını:
Ben, Nanna-Su'en için, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
280 Kanatlı küçük hayvanlar [] getirdim
kümesimden(?):
Ben, Aşimbabbar için, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
Küçük azangunular getirdim kümesimden (?):
Ben, Nanna-Su'en için, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
Dev sazanlar yığdım (?):
285 Ben, Aşimbabbar için, aç tapmağı,
Enlil'in tapmağını, ey bekçi!
Bataklık sazanları []:
Ben, Nanna-Su'en için, aç tapmağı,
[Enlil]'in tapmağını, ey [bek]çi!
Yatıştırıcı yağlar ve biralalar getirdim:

- Ben, Aşimbabbar için, aç tapınağı,
Enlil'in tapınağını, ey bekçi!
290 Sepetler doldurdum yumurtayla:
Ben, Nanna-Su'en için, aç tapınağı,
Enlil'in tapınağını, ey bekçi!
(Yumuşak) kamışlar ve genç sürgünler
getirdim:
- Ben, Aşimbabbar için, aç tapınağı,
Enlil'in tapınağını, ey bekçi!
Sayısız koyundan kuzular [aldım]
295 Koçlarımla çiftleştirerek,
Turungal kıyısı boyunca dağıtmak için
Ben, Nanna-Su'en için, [aç tapınağı],
Enlil'in tapınağını, ey [kapı]cı!
Sayısız keçiden oğlaklar aldım
Tekelerimle çiftleştirerek
300 Turungal kıyısı [boyunca dağıtmak için]:
Ben, Aşimbabbar için, aç tapınağı,
Enlil'in tapınağını, ey bekçi!
[Say]ısız inekten danalar aldım
Boğalarımla çiftleştirerek
Turungal kıyısı [boyunca dağıtmak için]:
305 Ben, Nanna-Su'en için, [aç tapınağı],
Enlil'in tapınağını, [ey bekçi]!
Aç tapınağı, ey bekçi! Kalkal! [Aç] tapınağı!
Siftah diye sana
Geminin önündekileri vereceğim,
Veda ederken de armağan diye
geminin arka tarafındakileri!"
- Çok mutlu oldu, çok mutlu oldu, bekçi
310 Sevindi, bekçi (böylece) açtı tapınağı!
Kapıcı, Kalkal, çok mutlu oldu, kapıcı,
Çok sevindi, (böylece) açtı tapınağı!
Kalkal, kilit-adam, çok mutlu oldu
Çok mutlu oldu kapıcı (böylece) açtı tapınağı!
315 Ve Enlil'in tapınağında, Yüce Dağ'ın önünde,
Nanna-Su'en armağanlar sundu.
Enlil hayran oldu bu armağanlara
Oğlu Su'en'e ziyafet verdi.

Bunun üzerine
kabul edilir ve
armağanlarını
sunar

Bunun karşılığında
Enlil oğluna
ziyafet verdi.

- Su'en çok memnun etmişti onu, tatlı dille
şöyle diyordu:
320 "Bu genç adama pastalar verin: çok sever!
Nanna'ma pastalar verin: [ba]yılır onlara!
Ekur'dan ziyafetlik ne varsa getirin
Hem de en iyisini!
En iyi biramdan verin ona!
Bira küpünü verin ona
Adı [] olan ve sağlam duran!
325 Pastalar hazırlayın ona, tatlılar, ekmekler ve
serin sular!"

Babasına teşekkür
eder ve dileğini
bildirir

- Su'en cevap verdi babasına
Ve kendisini dünyaya getirene:
Babam ve beni dünyaya getiren,
yemem için bana verdiklerin
Pek mutlu etti beni!
Babam ve beni dünyaya getiren, ey Ulu Dağ
İçmem için bana verdiklerin
Pek mutlu etti beni!
Ne yana baksak (uzanır) hükümranlığın!
330 Zenginliğin ne kadar şatafatlı (?), ey Enlil!
Bahşet bana bolluğunu, Enlil, bahşet bana,
Ur'a döneyim!
Nehrin kabarışını bahşet bana
Ur'a döneyim!
Tarlalarda geç vakte kadar tohum bahşet bana
Ur'a döneyim!
Bataklı sazanları ve havuzlarda dev sazanlar
bahşet bana
Ur'a döneyim!
335 (Yumuşak) sazlar ve kamışlıkta sürgünler
bahşet bana
Ur'a döneyim!
Sık ormanlıkta dağkeçileri ve yabani
Koyunlar bahşet bana
Ur'a döneyim!
Kırlarda maşgur bahşet bana
Ur'a döneyim!
Bağlarda şerbetler ve şaraplar bahşet bana

- Ur'a döneyim!
(Sonunda) kral sarayında uzun ömür bahşet
bana
- Enlil kabul eder 340 Ve Enlil bunu bahşetti: Bütün bunları
bahşetti ona
Ur'a dönmek için yola çıkmadan önce!
Nehrin kabarışını bahşetti ona
Ur'a dönmek için yola çıkmadan önce!
Tarlalarda geç vakte kadar tohum bahşetti ona
Ur'a dönmek için yola çıkmadan önce!
Bataklık sazanları ve havuzlarda
Dev sazanlar bahşetti ona
Ur'a dönmek için yola çıkmadan önce!
(Yumuşak)sazlar ve kamışlıkta sür günler
bahşetti ona
- 345 Ur'a dönmek için yola çıkmadan önce!
Sık ormanlıkta dağ keçileri ve yabani koyunlar
bahşetti ona
Ur'a dönmek için yola çıkmadan önce!
Kırlarda maşgur bahşetti ona
Ur'a dönmek için yola çıkmadan önce!
Bağlarda şerbetler ve şaraplar bahşetti ona
Ur'a dönmek için yola çıkmadan önce!
(Sonunda) kral sarayında uzun ömür
bahşetti ona
- Sunu: Ur kralına
- 350 Ur'a dönmek için yola çıkmadan önce!
Ey Kralım, Enlil'in sana bıraktığı tahtında
Nanna-Su'en seni uzun zaman hayatta tutsun!
Ninlil'in teminatı altındaki yüce tahtında
Efendi Aşimbabbar
Seni çok uzun ömürlü kılın!

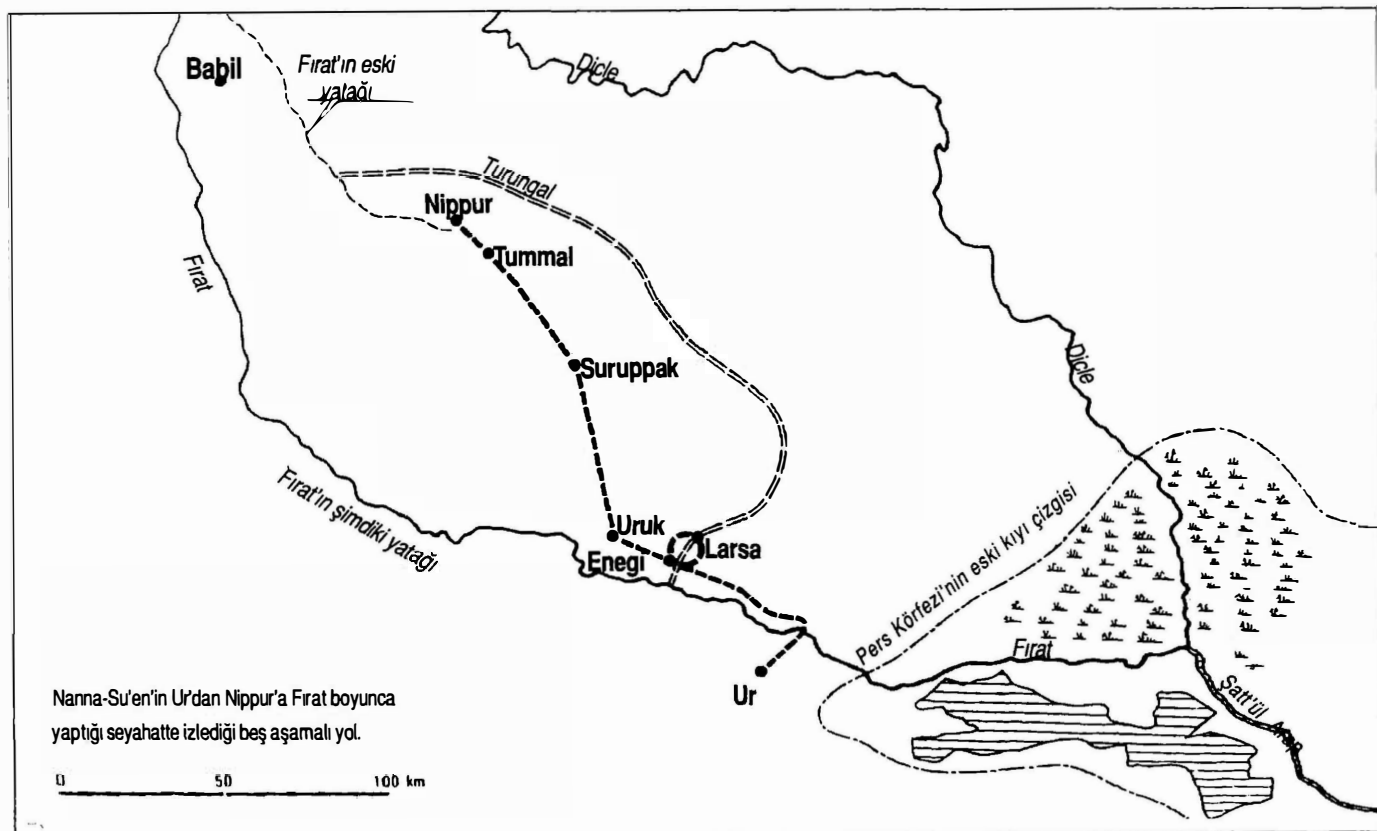
17. Üslubu, aşağı yukarı her yerde Nanna-Su'en-Aşimbabbar almaşıklığı başta olmak üzere çok sayıda almaşıklığa yer vermesi, tekrarlamalar (1 vd; 24 vd.; 260 vd.; 308 vd.; 331 vd.), uzun bölümlerin olduğu gibi tekrarlanması (37 vd. // 59 vd.; 156 vd. // 265 vd.; 197 vd.// 331 vd.) sözlü geleneğe özgü şiirselliği (III, § 10) hatta

almaşık koro şarkılarını akla getirmesi sebebiyle bu şiirin III. Ur çağında düzenlenmiş olması pek muhtemeldir. Mitin kahramanını, Ay tanrısını belirtmek için hemen hemen her yerde kullanılan “çift sözcük” *Nanna* (Sümerce) –*Su'en* (Sami; *Sin/Aşimbabbar*’ın bir ölçüde yapay yazılışı); kral teknesinin yapılışı için (37 vd. ve //) ithal edilen malzeme dökümünden anlaşıldığı kadarıyla yerel ve uluslararası ticaretin durumu; son bölümde (331 vd.) ismi on dokuz defa tekrarlanan Uruk kentinin ve kralının (339 ve 349-son) öne çıkartılması ileri sürdüğümüz görüşü telkin etmekle kalmayıp birer kanıt niteliği taşıyan özelliklerdir.

18. “Ziyaretin” amacı, dolayısıyla mitin asıl anlamı da açıkça tanımlanmış olur. Bu amaç önce prologda tanımlanır: *Nanna-Su'en* ve annesinin arasındaki aile bağlarını sıkılaştırmak (1-15), bunun için de onlara itaat edilir, göz alıcı hediyeler verilir (156 vd. ve //), sonunda bir de ortak yemek yenilir (317 vd.), öyle ki bu yemekte, yaşamlarını aynı besinlerden elde ettikleri için, bir ailenin üyeleri aralarındaki dayanışmayı ileri sürer ve pekiştirirler.¹ Mitlerde pek sık karşılaşılan bu izlekle daha ileride biz de karşılaşacağız (24; IX, § 18; XIV, § 11,...). Fakat ayın amaç daha sonra epilogda da tanımlanır: Babasına verdiği harika hediyeler ve gösterdiği kadirşinaslık karşılığında *Nanna-Su'en* bu sefer de bir hediye alır ve bu hediye, kenti ve ülkesinin bolluk ve “zenginliğinin” (330) sağlama alınmasıdır: Tarımın ve yaşamın ilk koşulu olan su; sadece toplayıcılığın (balık ve kara avı) ya da emeğin ürünü olan tahıllar ve öteki tüketim malları... Son olarak da ülkenin temel direği ve ülkenin iyi işleyişinin ve mutluluğunun teminatı olan kralın talihini en üst noktaya (331 vd.) çıkarmak, yani “uzun ömürlü” olmasını dilemek.

19. Hayal gücünden beslenen bu edebiyatta olayların abartılmaması mümkün değilse de –örneğin kral gemisinin yapımı için seçilen malzeme ve bu malzemenin şatafatı (37 vd.); Nippur’daki tanrısal çifte verilecek zengin hediyelerin dağ gibi yığılması (156 vd. ve //); nehirde yol alan alayın “başı” varılacak noktaya vardığında sonunun hâlâ başlangıç noktasında olması (Oysa ikisi arasında hep en azından on kilometre kadar mesafe vardır; Uruk ile Şuruppak ara-

¹ Bkz. “Aile Ziyafeti”, s. 64, *L'Histoire*, 85, 1986 (“Le plus vieux festin du monde”).

sındaysa bunun üç ya da dört katı mesafe vardır. 198 vd. ve //) bu abartılar arasında sayılabilir– bu seyahatin anlatımı kendi başına hiç de hayali değildir. Sonunda bu küçük filo seyahatini o zamanlar en kullanışlı olan ve en çok rağbet edilen biçimde yani Fırat Nehri’ni yukarı doğru çıkararak gerçekleştirir; Fırat’ın doğu tarafındaki kolu (Burada da başka yerde de hep Turungal adıyla anılır bu kol: 188 ve //) o çağda nehrin ana yatağından Nippur’un biraz üzerinde ayrılır sonra Larsa’nın biraz altında yeniden birleşirdi. Belirtilen bütün duraklar bu güzergâh üzerinde yer alır: Enegi¹ (Larsa’dan pek uzak olmamalı.), Larsa, Uruk, Şuruppak, sonra da yerini tam olarak bilmediğimiz ama Nippur’un biraz aşağısında olması gereken Tummal. Bu koşullarda ya zihinlerde iz bırakan tek bir olay nedeniyle ya da çok daha muhtemelen tekrarlanan bir dizi olay nedeniyle anlatının yoldan çıkması mümkündür.

Nehir yolunu kullanarak Ur ile Nippur arasında nerdeyse her gün yapılan yolculuklar değil sadece, ülkenin çeşitli kentleri ve dinsel başkentleri arasında o zamanlar pek yaygın olan ibadet yolculukları da etkili olmuştur. *Nanna-Su’en*’in burada tam da Ur’un hükümdarı gibi davrandığı varsayılmaktadır; ve kanlı canlı hükümdarın doğaüstü ikizi olduğu için en yüce biçimde hükümdardı da zaten. Öte yandan, kendisinden üst mertebede yer alan süzerenine böyle bir itaat ve sadakat ediminde bulunması gerekli olduğu için, bunun karşılığında gerek kendisinin gerekse başkentinin ve yönetip temsil ettiği ülkenin güvenliğinin teminat altında bulunduğu vaadini koparmak için *Enlil*’e tarihsel zamana “ek olarak” mitik zamanda da “bir kez” hac ziyaretinde bulunmuştu. Böyle bir ziyaret insanlar âleminde olduğu gibi, tanrılar âleminde de mitoloji açısından sıradan olduğu varsayılan, olağan bir durumdu. Ayrıca Ur’un koruyucu tanrısının himayesini sağlama almanın da bir yoluydu; böylece Ur’un koruyucu tanrısının hem kendi kenti hem de bu kente bağımlı bulunan ülke için refahı, başarıyı ve uzun ömrü garanti ettiği düşünülüyordu. Mit bu garantinin açıklamasını sunuyordu.

¹ Bu yer adı (daha önce tanrı *Ninazu*’ya ilişkin belirttiğimiz gibi § 3) IM ideogramıyla yazılır ve çeşitli biçimlerde okunabilir; Enegi de okunabilecek biçimlerden biridir. Bkz. *Reallexikon der Assyriologie*, s.63, vd.v.IM.

20. Bu anlatının hiç şüphesiz ki litürjiye uygun düzenli aralıklarla gerçekten yapılmış bir hac ziyaretini, hatta en önemli hac ziyaretini tanrılar âlemine yansıtarak yüceltip “mitleştirdiği” düşünülebilir; bu ziyaret ya âdet olduğu üzere *Nanna-Su'en*’in tapınma amaçlı heykelinin taşınması biçiminde ya da bizzat hükümdar III. Ur tarafından (bu heykel eşliğinde olarak ya da olmayarak) yapılmıştır. Bu durumda bizim *Nanna-Su'en*’imiz, kral tarafından *ex officio* (görev icabı) gerçekleştirilen davranışları ve olayları her yönüyle çeşitlendirip somutlaştırmak üzere seçilmiş doğaüstü bir model olacaktır. Böyle bir anlatıda *Nanna-Su'en* hükümdarın yerini alır, çünkü gerçekte bu dindarca seyahati yapan hükümdar doğaüstü hükümdarın, yani kentini yönetip koruyan hükümdarın vekili olmaktan ibarettir. Burada anlatılan hac ziyaretinin taşıdığı ritüel karakter, yol boyunca durulan kentlerin seçimiyle daha da vurgulanmıştır, zira kentlerin başlıca tanrıçaları, bir törendeymişçesine, bu seyahate dahil olurlar: *Ninazu*’nun eşi ve kendisi de tanrıça olan *Ningirida* Enegi’de; *Şamaş*’ın eşi ve kendisi de tanrıça olan *Şerida* Larsa’da; *İnanna* Uruk’ta; *Ninsazu*’nun eşi ve kendisi de tanrıça olan *Ninunu* Şurup-pak’ta; *Enlil*’in eşi *Ninlul* Nippur’un hemen yakınındaki Tummal’da anlatıya girerler. Bu tanrıçaların hepsi de gemiyi karşılamaya koşar: Metin bu durumu inceden inceye alaya alır gibidir, tanrıçaların geminin zengin yükünü, kendi kentleri ve tapınakları için sahiplenme umutlarını gizlemez. Ne var ki gemidekilere peş peşe hazırladıkları ziyafetler de birer tapınma edimidir ve art arda sıralanışları, bizdeki hac kabilelerinin yol üstünde soluklandıkları “süslü sunaklar” (*re-posoir*) gibi, seyahati bölümlere ayırma ve hiçbir yerde durmadan varıldığı için nihai hedefi iyice göklere çıkartma olanağı verir. Bu koşullarda ele aldığımız mit de söz konusu ayinde *hieros logos* (V, § 2; biraz yukarıda, § 14; VIII, § 12) olarak kullanılmak üzere düzenlenmiş olabilir. Ama bu mit, tapınma ediminin değerinin ve yarattığı etkinin hakkını vermek üzere düzenlendiğinden, gene de bir *açıklamadır*; bir yandan da, doğaüstü bir açıklama ve doğrulama gibi bu edime katılır.

4. Enki Nippur'da

21. Bu kısa şiirin (129 dize) ilk parçaları 1914 gibi eski bir tarihte yayınlanmıştı; o zamandan bu yana, Paleo-Babil dönemine ait, genelde döküntü halinde ve çoğu elbette Nippur'da bulunmuş kırktan fazla parçaya ulaştık. Böylece metnin tamamı elimize geçmiş oldu. S. N. Kramer *Sumerian Mythology* adlı çalışmasında (s.62 vd.) bu şiire ilişkin bir fikir vermişti; A. Falkenstein da *Sumer*, VII/2, 1951, s.119 vd. içinde ilk ve nerdeyse tam bir çevirisini vermişti. Bu şiirin en yeni ve en güncellenmiş çevirisi A. A. AL-Fouadi tarafından Pennsylvania Üniversitesinde yaptığı (yayınlanmamış) tez çalışması *Enki's Journey to Nippur: The Journeys of the Gods* (1959) kapsamında sunulmuştur. Bu kez *Enlil*'i ziyarete giden *Enki*'dir.

*Enki kendine
Eridu'da bir
saray yaptırır*

*O zaman kaderler tayin edildiğinde
Gökten gelen bir bolluk yılı
Yeşillik ve çayır olarak buraya gelip
serildiğinde*

Efendi Enki, Apsu Kralı
5 *Enki kaderleri tayin eden efendi
Bir saray yaptırdı kendine
Gümüştten ve laciverttaşından
Gün gibi parlayan gümüş ve
laciverttaşından!*

*Tapmak Apsu'ya sevinç yayıyordu
Ve içinden çıkan parıltıdan alımlıklar*
10 *Efendi Nudimmud'un önünde dikiliyordu.
Laciverttaşıyla süslü gümüştten yaptı
tapmağı*

*Göz alıcı altınlarla süslü.
Kryıda, Eridu'(da) dikti bu sarayı
Binlerce ses yankılanırdı tuğlalarında*
15 *Sazdan bölümleri uğulduyordu sığırlar gibi!
(Evet!) Enki'nin sarayı haykırıyordu:
Gece bile över
Ve kutlardı gürültüyle hükümdarını!
Kral Enki'nin mekanında, uşağı İsimud*

*Enki'nin uşağı
 lirik bir tasvirde
 bulunur: Birinci
 kıta*

- Ayakta yüzü saraya dönük haykırmak için
yüreğini koyuyordu ortaya:
- 20 Ayakta tuğla duvarlar arasında haykırıyordu:
“Ey gümüşten ve laciverttaşından yapılmış
mesken!
Temelleri Apsu’ya dayanan mesken,
Prens bundan sever seni!
Sen, Dicle ile Fırat’ın hürmet ettiği (?)!
25 Enki’nin Apsu’sunda büyük sevinç saçan, sen!
Kapı demirine dokunamaz kimse:
Sürgüsü bir yırtıcı kedidir korkunç!
Mahya girişlerinin uçlarında birer
gökselboğa var!
Çatındaki hasır örtülerin
Kirişlere dokunmuş laciverttaşından!
30 En tepen sivri boynuzlu bir boğadır:
Kapın da insanları pençesinde tutan
bir vahşi kedi;
Eşik taşın bir arslan
Kalabalıklara karşı ayakta duran!
Apsu! Ey soylu ve kutsal yer!
Hükümdarının sık sık ziyaret ettiği Engur
Sarayı!
- 35 Enki, Apsu Kralı
Kırmızı akikle süsledi bina eteğini
Ve laciverttaşından kaplamayla (?)
güzelleştirdi seni!
Enki’nin sarayı, yeraltındaki Lalgar’ın
yansısı
Efendisimin önünde dosdoğru yürüyen bir
boğaya benziyorsun,
- 40 Korkusuzca gürleyen
Ve sesi ahenkle duyulan!
Engur Sarayı, sazdan kutsal çitlerini
Enki’nin (şahsen) ördüğü!
Yüksek seki sende kuruldu!
Girişindeki boşluk, göğün kıvılcımlar saçan
“engeli”!
Apsu, sen kaderlerin tayin edildiği

İkinci kuta

- o kutsal yerlerden birisin!
 45 Enki en yüce bilge, hükümdar,
 Nudimmud, Erida'nın efendisi,
 "Koç karmı", kimse bakamaz gözüne
 şu kadim (?) Apkallu'lardan biri yaptı seni
 Saçları gümrah(?).
 Eridu, ey Enki'nin gözdesi!
 50 Bollukla dolup taşan Engur Sarayı!
 Apsu, ülkeye can veren, ey Enki'nin gözdesi!
 Uzunlamasına bina edilmiş saray,
 Bütün güçlerin sırrını korumaya
 elverişli yapılmış!
 Gölgesi açıklara kadar uzayan Eridu!
 Ey dalgalı ve rakipsiz deniz!
 55 Ülkeye dehşet salan yüce ve görkemli nehir!
 Engur Sarayı, devasa ve yıkılmaz!
 Deniz kıyısı sarayı! Apsu'nun tam
 ortasındaki arslan!
 Enki'nin soylu meskeni!
 Tüm ülke için (bütün) bilginin kaynağı!
 60 Uğultun kabaran bir nehrin uğultusuna benzer,
 Müzik olur, hükümdar Enki için!
 Aziz konutunda hoş biçimde çınlar
 Algar, balag, algarsurra
 Harhar, sabitum, miritum ezgilerle doldururlar
 Tatlı sesli balag ile
 Terennümü(?) güçlendiren:
 65 Bütün bu çalgılar çalar her biri kendi tarzında!
 Enki'nin kutsal algarı tek başına çınlar,
 Yedi tigi çınlar!
 Enki'nin emri değişmez:
 Sözü sarsılmazca yere basar!"
 70 İşte İsimud böyle haykırıyordu
 tuğla duvar örülürken
 Engur Sarayı'nda ahenkle söylediği şarkı
 buydu!
 Tamamladığında –tamamladığında–
 Enki Eridu'yu inşa etmeyi bitirdiğinde
 Sanatın taçlandığı

Sarayın yapımı
 bitince Enki
 dinlenmeye çekilir.

75 *Sular üzerinde dalgaları gibi duran kütle*
Kırıda sırtını verdi kamışlığa
Meyvelerle dolu meyve bahçesinde
(dinlenirken)

Enki Nippur'a
gitmeye hazırlanır

Kuşların yuva yaptığı
Sazanlar eğleşir
Yumuşak su bitkileri arasında
Sazan balıkları oynar kımıl kımıl
Körpe Gizi sürgünleri arasında!
 80 *Enki ayağa kalktı sonra*
Balıklar sudan kafalarını çıkardılar!
Ne güzeldi onu görmek
Apsu'nun tam ortasında ayakta
Engur Sarayı'nı sevindirirken
Ama denize kaygı salarken
Derin ırmağa dehşet salarken
 85 *Ve Fırat'ın üzerine deli bir güney rüzgârı*
estirirken!

Gemi donanımı,
geminin yükü ve
seyahat

Kancası doğüstü ylandı,¹
"Küçük kamışlar" da kürek işini görüyordu!
Yelken açtığında
Bolluk Yılı'nın tam ortasıydı!
Hızla çözdü geminin halatını
Çabucak boşalttı palamarları!
 90 *Eridu'dan uzaklaştığı (?) ölçüde (?)*
Kralına yankı yapıyordu ırmak
Bir öküzün böğürtüsünü andıran gürültüyle
Mükemmel bir ineğin böğürtüsü gibi!
Yola (çıkarken) sayısız
Boğa ve koyun kurban etmişti;
Davullar getirmişti yoktu orada
 95 *Hiç olmayan defleri.*
Nippur'a doğru yola koyulunca
Gereken her şeyi aldı yanına
Nippur'un kutsal ayin edevatı gıgunu da
dahil olmak üzere.
Varır varmaz şarap getirtti

Vardıktan sonra:
ziyafet

¹ Burada ses benzerliğine dayalı bir imge kullanılıyor: Sümercede "kanca" gi.muş, bu da akla "yılan" sözcüğünü yani muş'u getiriyor.

- Bira imal etti
 Şarap döktü çifte kulplu geniş testilerden
 100 Bir yandan da buğday birası hazırladı:
 Nefis olsun diye ona,
 Malt(?) bulamacı karıştırdı
 Ve bir o kadar da hurma şurubu ekledi
 taşincaya kadar
 Sonra karıştırdı hepsini
 Serinletici tatlı bir likör çıktı ortaya!
 Böylece Enki Nippur tapmağında
 105 Babası Enlil'e bir ziyafet verdi.
 İlk sırayı An'a verdi,
 Enlil'i de hemen yanı başına aldı,
 Sonra da Nintu'yu şeref köşesine yerleştirdi
 Anunna'lar sırasıyla koltuklarına oturdular
 110 Ve de herkes birasını yudumladı
 ve şarap tattı
 Kaseler taşacak gibi doldu ağzına dek,
 Yere ve göğe kadeh kaldırıldı
 Çekildi taşacak kadar dolu kupalardan
 (İçi oyuk) şalupalar gibi!
 115 Bira içilip şarabın da tadına varıldıktan
 Artıklar masadan kaldırıldıktan sonra
 Enlil keyif içinde Nippur'daki sarayında
 Anunna'lara şunları bildirdi:
 "Siz büyük tanrılar içeride yerlerini alanlar
 Meclis'i yöneten Anunna'lar,
 120 Bilin ki oğlum hükümdar Enki
 Kendine bir konut inşa etti!
 Eridu'yu dikti
 Düz ülkenin üzerine bir dağ gibi!
 Oraya sarayını inşa etti
 Uygun bir yere
 Eridu'da kimsenin giremediği kutsal yere!
 Gümüşten yapılma,
 Laciverttaşıyla süslü bir konut bu.
 125 Yedi tigi hep birlikte cımlatacaklar orayı,
 Dualar hiç eksik olmayacak!
 Ve de güzel kutsal şarkılar

Dua

*Güzelleştirecek orayı!
 Apsu'nun tapmağı, Enki'nin hazinesi
 Bütün güçlerin sırrını saklamak üzere
 En iyi şekilde yapılan!
 Eridu'yu, bu kutsal tapmağı ayağa diktiğin için
 Şükürler olsun (sana) Saygıdeğer Enki!*

22. Bu şiirin en az yarısı *Enki*'nin tapınağının (18-71) lirik bir dille övülmesine ayrılmış. Bu nedenle ilahi sayıldığı, hatta öyle yayınlandığı da oldu.¹ Binaının haşmetini konu alan bu iki kıta, edebi türler arasındaki alışıldık karışımın yeni bir etkisiyle (V, § 2) bir anlatı dokusuna dahil edilmektedir ve bu doku böylece tekrarlar ve âdetten olan nakaratlardan özenle kaçınıyormuş gibi gözükse de, aslında neredeyse aynı şatafatlı üslupta, tumturaklı ve bulanık imgelerle doludur. Bütünün amacının ne olduğu açıkça ortadadır: Binaının öyküsünü, kökeninden (1-72) başlayarak tanrıların hükümdarı *Enlil* tarafından Nippur'da (115-127) resmen onaylanıp takdis edilmesine dek anlatmak.

23. Söz konusu bina, Ur yakınlarında Eridu'da E.Engurra denilen, burada "Engur Sarayı" (34; 41; vb.) diye çevirdiğimiz (ve yapılan kazılardan çok eski zamanlara ait olduğunu öğrendiğimiz²) Tanrı *Enki*'nin tapınağıdır. Lalgar (38) gibi Engur da karayla aynı büyüklüğe sahip olan yeraltı su örtüsü Apsu'nun bir başka adıdır; her şeyin başladığı, kökenlerin o masalsı zamanında, ("tanrıların kaderleri tayin edildiğinde (1)" ve her birinin payı (krş.45, I/1 : 11 vd.) verildiğinde, *Enki*'ye tahsis edilmişti. Burada "yıl" denilen bu çağ, zaman dışı "bolluk senesi" (2), başka deyişle uzun süre, yani tarihsel zamandan önceki çağ anlamındadır. *Enki* hemen orada, kendi yüksek mertebesine ve çok önemli işlevlerine layık bir konut inşa etmeye girişir. Çünkü bu mitin ve daha pek çoklarının yazarları olan insanların anlayışına göre, tanrıların, en azından en önemli temsilcilerinin hiyerarşisi, en yüce "üçlü" biçiminde o zaman tayin edilmişti. Bu üçlüyü de *An*, *Enlil* (Daha önce §11'de söylendiği gibi onun eşi midir yoksa IV, §10'da yer alan ve burada *Nintu* (108)

¹ Örneğin A.Falkenstein, no.31, s.133 vd. daha yukarıda anılan çalışma, s. 128, n.1

² Özellikle Fuad Safar-Mohammed Ali Mustafa-Seton LLOYD, *Eridu*, s.33 vd. ve s. 60 vd.

denilen büyük ana tanrıça mıdır?) ve görünüşe göre *Enki* (105 vd.) oluşturmaktadır. *Enki*'nin 120'de "hükümdar" unvanını alma nedeni budur.

Bu bina için seçilen yer, Basra Körfezi'nin en dibinde ama biraz batısında (13; 53; 73 vd.) Fırat'ın denize döküldüğü lagüneydi. Eridu kıyısında çok eski bir yörede yer alıyordu ve görünüşe göre yeraltındaki Apsu ile bir tür temas noktası olarak tasarlanmıştı. Başka pek çok örnekte olduğu gibi¹ burada da Eridu ismi elbette ki o zamanlar, ne inşa edecek ne de iskân edecek kimse olmadığı için aslında var olmayan kenti değil, onun zamandışı ilk halini ya da müstakbel tapınağın yerini, bazen de tapınağın kendisini (53 ve özellikle de 73 vd.) belirtiyordu.

Bu binanın inşaatının ve düzenlenmesinin anlatısı, üslubun bütün o tumturaklı haline rağmen sezilebildiği kadarıyla, şiirin yazıldığı andaki durumu temel almıştır. Bunun böyle olduğu mimari ayrıntılara (sazdan çitler ve tuğla duvar karışımı: 14 vd.; giriş ve örtü sisteminin özellikleri: 28-30, kapıların durumu: 26 vd. ve 31; özellikle de arkeologlar tarafından girişte bulunan² taş arslan çifti : 57, özellikle de 31 vd. ayrıca krş. özellikle 11, I/II : 11 // 23; 21, 68) ve aynı zamanda litürjik ayrıntılara (örneğin şarkılara göndermeler: 13 vd; 40; 59 vd.); bunlara eşlik eden (13 vd; 40; 59 vd.) çok sayıdaki ve çeşitli çalgı (61-67; özellikle tigiler'den başka yerde de söz edilir: ör. 6 : 443; 11, II/IV : 48; ve II/V1 : 24) ve başka somut ve gerçekçi ayrıntılara dayanarak tahmin edilir. "Tüm ülke için (bütün) bilginin kaynağı" (58) unvanının ve ülkeye uygarlık getiren kahraman rolü oynamaları için vaktiyle *Enki* tarafından yollanan (bkz. 8) ünlü mitik Bilgeler, yani şu *apkallu*'lar (48) ile tapınağın ilişkilendirilmesinin, muhtemelen eskiyen binanın onarımı vesilesiyle şiirin yazıldığı zamanda (en geç üçüncü bin yılın sonlarına doğru) *Enki*'nin tapınağında hâlâ hatırlanan ya da uygulamada sürdürülen bazı somut verilere göndermede bulunduğu şüphe yoktur. Başka bir mitte (6) Eridu ve *Enki*'nin tapınağı, ülkedeki yegâne geleneksel bilgi olan

¹ *Marduk, dünyanın yaratıcısı*/38 insanların toprağından, insanlardan ve kentin ya da binanın "maddi" inşasından önce-var olan kutsal kent ya da tapınağın, zaman-dışı, mutlak yeri arasındaki zımni ayrımı benimser.

² Anılan çalışma: s.242 vd., s.147, n.2.

“uygulama” bilgisini, en yüksek dereceden bilgiyi gayet iyi biçimde somutlaştıran “Güçlerin” gerçek meskeni haline gelecektir.

Mitin açıklamak istediği şey elbette ki ünlü tapınağın kökenleridir. Ama aynı zamanda, belki de özellikle açıklamak istediği şey o sıradaki halidir; yani *Enki*’nin dilediği ve inşa ettiği biçimiyle, o zamandan beri aynı şekilde ayakta durmakla kalmayıp, neden sonsuza kadar hep böyle sürüp gideceğidir. Tarihsel zamanın öncesine ait olduğu ileri sürülen bu binanın nasıl olup da kalıcı bir kurum halini aldığıdır. İşte “seyahat” izleği, daha önce verdiğimiz *Nanna-Su’en* (3) mitindekinden çok farklı bir anlamda, bu noktada işe karışır.

24. Son derece tumturaklı olmakla birlikte nerdeyse hiç kesin bilgi vermeyen metin, anlattığı hikâyenin gelişimiyle ilgili sadece oldukça bulanık bazı bilgiler vermekle yetiniyor. Bununla beraber *Enki* eserini tamamladıktan sonra (72 vd.) ve bu binanın büyüleyici ama en önemlisi, coğrafi durum gereği, sularla çevrili ortamında bir süre dinlendikten sonra (75-79), bir anda Nippur’a gitmeye ve *Enlil*’i ziyaret etmeye karar verir. *Enki* her ne kadar hükümdar olsa da (120), bu sözcüğün metafor anlamı “oğul” (*ibid.*), yani tebaadır, dolayısıyla *Enlil*’e itaat ettiğini göstermeli ve amaç ve girişimleri için onayını almalıdır.

Nanna-Su’en’in yaptığına hiç benzemeyen bu seyahatin güzergâhı konusunda hiçbir şey söylenmiyor, yaşanan olaylar bile sessizce geçiriliyor. Öte yandan yazar tanrılar arasında yapılan bu tür *ad limina* ziyaretlerin (§ 18)¹ sonunda olağan biçimde gerçekleşen ziyafeti anlatmak için ise on beş dize (98-115) ayırmayı tercih etmiş. Ancak bu defa, ziyaretçi kendi hükümdarı ve saray maiyetine, yani tanrılara ziyafet vermektedir. Nitekim anlatı bu ziyafetle son bulacaktır; zaten hayal edilme ve “tasarlanma” amacı da budur ve bu amaç da tapınağın “kaderinin tayin edilmesidir”. Çünkü bu şenlikten (116) ve elbette “oğlunun” bu hac ziyaretine kalkışıp kendisine hürmetlerini sunmasından da hoşlanan *Enlil*, *Enki*’nin getirdiği haberi (118-127) tanrılar meclisine kısaca aktarır. Topluca

¹ Lat. *ad limina apostolorum*, “havarilerin eşliğine” yapılan ziyaret demektir, fakat anlam genişlemesi sonunda, tabi olunan makam temsilcisine itaatini ve sadakatini bildirmek için yapılan ziyaret manasını kazanmıştır –ç.n.

alınacak önemli kararlara uygun düşecek¹ biçimde ziyafet sırasında değil de bir araya gelmiş bütün tanrılar önünde ve de kendi hükümdarlık yetkesine dayanarak, dolayısıyla gayet etkili olacak biçimde söylediği birkaç sözle fiili bir durumu bir hak haline çevirir. Eridu Tapınağı'nın kaderini *Enki*'nin istediği tarzda sonsuza kadar karara bağlar ve kendi başına yıkılıp gitmeye epey teşne olan bir esere kalıcılık teminatı sağlar. Görünüşe bakılırsa, sadece bu binanın “sırrını koruduğu” (127 ve krş.52; ve aynı şekilde 58, yorumu için, § 23) “Güçlerin” (VIII, § 13) ısrarla vurgulandığı gözden kaçırılmamalıdır.

25. Dua bölümü ise (128) şiiri *Enki*'nin şanını yüceltmek için düzenlenmiş bir eser haline sokar: *Enki* kendi konutunu inşa etmiş, böyle bir mimari şaheser gerçekleştirerek teknik alana kesinlikle hâkim olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca yaptığı binanın *Enlil* tarafından kutsanmasını ve teminat altına alınmasını da kendisi istemiştir. Bu nedenle bu mitin *Enki*'yle ilgili mitler grubuna (VIII) bağlanması gerekir. Ama anlatı kahramanının *Enlil*'e tabi olduğunu göstermesi, kendi eserlerinin onun tarafından onaylanması ve kalıcı kılınmasını sağlamak için gösterdiği özen Nippur'daki tanrının üstünlüğünü göz alıcı biçimde vurgulamakta ve *Enlil*'i şiirin merkezine değilse de en azından tepesine yerleştirmektedir. Bu şiir Eridu'nun kadim zamanlardan itibaren dinsel alanda elinde tuttuğu egemenliğin artık Nippur'a geçtiği bir dönemde hayal edilmiş ve yazılmıştır.

Gerçi anlatı boyunca karşımıza çıkan bazı ayrıntılar burada anlatılan “seyahati” Eridu'da herhangi bir *Enlil* tapınağına yapılan hac ziyareti gibi düşünmemizi gerektiriyor (Seyahate ve izlenen güzergâha pek önem verilmemesi; aslında kurallar gereği ziyaretçileri ağırlayan konut sahibinin vermesi gereken ziyafetin bizzat *Enki* tarafından üstlenilmesi; üstünlüğü vurgulanan Eridu'nun sadece müthiş ihtişamıyla sunulmakla kalmayıp “Güçlerin” –onları “icat eden” ve ilk elinde tutan kişi sebebiyle: krş. 6 ve 11– kendi evlerinde oldukları tek mesken olması bu ayrıntılar arasında sayılabilir.). Ancak başka bazı ayrıntılar da bu şiirin amacının, Eridu'daki tapınağın geçirdiği sayısız yenileme ve onarımdan bazılarını belleklere kazımak olduğu-

1 S.63 anılan yazı, s. 139, n.1.

nu göstermektedir. Ne olursa olsun, şimdilik bu mitin en geç üçüncü binyılın sonunda oluşturulduğundan daha kesin bir şey söyleyebilecek durumda değiliz, ancak bize ulaştığı haline bakarak biraz daha netleştirmek adına ikinci binyılın başına da tarihlendirebiliriz.

VIII

Marifetli Enki/Ea

1. *Enki*'nin (Sümerlerdeki adı budur; Akkadcada *Ea* deniliyordu: IV, § 12 ve not.) açıkça başrolde olduğu üç ya da dört mit bulunmaktadır. Bir önceki mit (4) (*Enki*'nin bu mitteki yeri ve onu öne çıkartan dua bölümü [VII, § 25] hesaba katıldığında) başta olmak üzere bu mitlere başkaları da dahil edilebilir. Gerçekten de *Enki* bütün teknikleri icat eden ve yaygınlaştıran; kurnazlığın, inceliğin ve becerikliliğin tanrısı olduğundan onunla daha pek çok vesileyle karşılaşacağız; tanrılar toplumunun karşı karşıya kaldığı sorunları çözüme kavuşturmak, bunalımları hale yola koymak söz konusu olduğunda, bütün mitolojide en sıklıkla, en etkin biçimde işe hep *Enki* karışır.

5. Enki ve Ninhursag

2. Elimizde bulunan 284 dizesiyle aşağı yukarı tamam olan bu şiir, olay örgüsü epey iyi ayırt edilebilse de kelimesi kelimesine belirtmesi zor olan eksik ve zarar görmüş iki üç bölüm dışında, ikinci binyılın başına ait üç elyazması yoluyla bize aktarılmıştır: 1915 yılında yayınlanan en az eksik olanı Nippur'da bulunan

elyazmasıdır; Ur'da bulunan bir diğeri ise altmış kadar dizeye yer vermektedir. Nerede bulunduğu bilinmeyen üçüncüsü ise elli kadar dizeye yer vermektedir. Bu şiiirden ilk S. N. Kramer, *Sümer Mitolojisi* adlı çalışmasında (s.54 vd.) söz etmişti; bir yıl sonra aynı metni *Enki and Ninhursag: A Sumerian Paradise Myth* (*Bulletin of the American Schools of Oriental Research-Supplementary Studies*, 1) adlı broşüründe yayınlamış, birkaç yıl sonra da gözden geçirilmiş ve yeniden ele alınmış biçimini *Ancient Near Eastern Texts*'e (s.37-41) vermişti... Burada okuyacağınız biçimi ise bilhassa yapmış olduğu yeni bir tahlilin ve incelemenin ürünüdür. O zamandan bu yana P. Attinger¹ *Zeitschrift für Assyriologie* (74, 1984, s.1-52) içinde *Enki ve Ninhursaga* başlığıyla yayınladı. Ulaştığı sonuçlar S. N. Kramer'inkilerle epey uyuyor; güçlükle karşılaşılan bazı noktaları aydınlatmış birkaç bölümü kullandım ama bazı yerlerde farklı olan satır numaralarını parantez içinde belirttim (V. ill. metin dışı).

Mitin geçtiği yer Tilmun ya da Dilmun ülkesidir; bu terim Basra Körfezi'nde hem Bahreyn-Failaka adalarını hem de Arap Yarımadası'nın kuzeydoğusundaki komşu kıyı topraklarını, hatta belki de ülkenin başkentini bile kapsamaktaydı (62). Aşağı Mezopotamya ile ekonomik ve kültürel ilişkileri, anlaşıldığı kadarıyla özellikle üçüncü binyılda sıkı olan bu ülke, Sümerceyi kullanan Aşağı Mezopotamya edebiyat ve mitolojisinde pek çok kez yer alır; adeta vaktiyle şairlerin ilgisini çekmiş ama mit yazarlarına pek çok güçlük çıkartmış gibidir (Bu konuyla ilgili olarak bkz. 6 : 238 vd.). Daha sonraları, bir ölçüde idealleştirilecektir bu ülke: Sümerce Tufan anlatısında (46 : 261), güneş bu topraklarda doğacaktır!

1 Özellikle zarar görmüş 29-52 arası bölümü çevirmeye girişir ve (127) // (138) sonrası-na, kaynağı bilinmeyen ve görüldüğü kadarıyla eklenti olan bir belgeden alınan, ama anlatının "mantıksal" düzenini bozduğu izlenimi uyandıran bir parça ekler: *Ninkur(r)a Uttu*'yu değil de, pek bilinmeyen bir tanrıça olan *Ninimma* adlı bir çocuğu doğurur (Bu tanrıça 7 : 34'te gene karşımıza çıkacaktır.), bazen tanrılardan biri sayılan bu tanrıça, bu bağlamda, *Uttu*'nun annesi olmaktadır...

Dilmun'un parıltısı
Sümer ile karşılaşılsa
yeridir

Bunun nedeni
Enki'nin orada
olması ve yaptıklarıdır.

Bundan önce
sanki yok gibiydi
Dilmun

*Kutsaldır kent [...] Ama Dilmun da
kutsaldır –
Kutsaldır Sümer [...] Ama Dilmun da
kutsaldır!*

5 *Kutsaldır Dilmun! Saftır Dilmun!
Saftır Dilmun! Işıklar saçar Dilmun!
Oraya yerleştiğinde, biriciğiyle-
Enki oraya yerleştiğinde, eşiyle
Bu bölge saf ve ışıltılı hale geldi!
Dilmun'a yerleştiğinde, biriciğiyle*

10 *Bu bölge Enki oraya yerleştiğinde,
Ninsikila ile
Bu bölge saf ve ışık saçar oldu!
Daha önce Dilmun'da hiçbir karga*

*gaklamazdı,
Tek bir keklik duyulmazdı
(15) Tek bir arslan öldürmezdi
Tek bir kurt bile saldırmazdı koyunlara
15 Oğlak kaçırır yaban köpeği
bilinmezdi;
Ekinleri yiyip bitiren yabandomuzu,
bilinmezdi!*

18/(20) *Gökteki tek bir kuş gelip gagalamadı
17 Dul bir kadının damına serdiği maltı
19 Kafası eğik tek bir güvercin bile yoktu!
20 "Gözlerim ağrıyor!" diyecek gözü ağrıyan
tek bir kişi bile yoktu.*

*Yaşlı bir kadın olduğunu itiraf edecek tek
Yaşlı kadın yoktu
"Yaşlı bir adamım ben!" diyecek tek bir
(25) Yaşlı adam yoktu
Yıkanacak tek bir genç kız bile yoktu!
Kente salacak duru bir su bile yoktu!
25 Kimse geçmiyordu nehri "Haydi bakalım!"
diye bağırarak
Tek bir tellal bile yoktu dolaşan
Tek bir seyyar şair bile yoktu methiyeler
düzen*

(30) *Ya da kentin girişinde yakarıştaki bulunan!*

Eşinin uyardığı *Enki*
kente tatlı su sağlıyor

29-32: Zarar görmüş, ama anlaşıldığı kadarıyla *Enki*'nin eşi *Ninsikila*, "SaffHanım", ülkede tatlı su olmadığından ekilebilir ve ürün verebilir hiç toprak olmadığından yakınıyor *Enki*'ye. Bunun üzerine Tanrı da *Utu*'dan bu suyu topraktan çekmesini (Nasıl olduğu anlaşılmıyor.) ister.

53 Gökte oturduğu yerden[...] Utu
(Tatlı) suyu çekti topraktan
Açtığı deliklerden

55 Getirdi geniş sarnıçlara (?),
Ve kent bol bol tüketti suyu!

(60) "Acı" sulu kuyuların yerini tatlı sulu
kuyular aldı

Bol tahıl alındı

Ekili tarlalarından çok dane alındı!

60 Başkenti de ambarı, tedarikçisi oldu
bütün Sümer'in!

Otları ve kamışları
yaratır

(65) Evet, tek başına, uyanık, Utu sayesinde
bütün bunlar önünde oldu Nintu'nun
"Ülkenin Anası'nın" –
Becerikli Enki, önünde Nintu'nun
"Ülkenin Anası'nın"

66 Doldurdu arkları menisiyle
Taşkın menisi kamışlıkları bastı
Toprağın karnını örten elbiseyi
yırttı penisiyle!

Sonra yenilecek
bitkileri yaratır

(Sonra) "Benden başka kimse
dolaşmayacak lagünde!" diye bildirdi
70 "Benden başka kimse dolaşmayacak
lagünde!" dedi Enki,
An adına yemin etti!
Lagünde yatan kadın için, lagünde uzanmış
kadın için

Damgalnunna için sakladı Enki spermini
Ninhursag'ın karnına boşalttı
Karnuna spermi, Enki'nin spermini alınca
Bir gün bir ay oldu ona
İki gün iki ay oldu
Üç gün üç ay oldu ona

- 80 *Dört gün dört ay oldu*
Beş gün beş ay oldu ona
Altı gün altı ay oldu
Yedi gün yedi ay oldu ona
Sekiz gün sekiz ay oldu
- 85 *Dokuz gün dokuz ay oldu:*
Hamileliğin dokuz ayı!
(Bundan sonra) yumuşacık yağdan,
Yumuşacık yağdan, kıymetli merhemden
[Nintu] Ülkenin Anası, yumuşacık yağdan
Yumuşacık yağdan, kıymetli merhemden
Çeker gibi Ninsar'ı ("Yenilecek Bitkilerin
Hanımı") doğurdu!
- Ninsar lagün boyunca (gezinmeye) çıktı*
- 90 *Enki lagüne gitti*
Uşaqı İsimud'a dedi ki
"Bu güzel ve genç kızı becermeyeyim mi-
Bu tatlı Ninsar'ı becermeyeyim mi?"
İsimud cevap verdi:
- 95 *"Bu güzel ve genç kızı becer o zaman*
Bu tatlı Ninsar'ı becer!
Kralım için güzel bir rüzgâr estireceğim
Uygun bir rüzgâr!"
Enki sandalına bindi tek başına
Sonra da ayak bastı karaya:
- 100 *Ninsar'ı kucakladı, becerdi,*
Menisini boşalttı karnına:
Karnına aldı menisini, Enki'nin menisini!
Bir gün bir ay oldu ona
İki gün iki ay oldu
- 105 *Üç gün üç ay oldu ona*
Dört gün dört ay oldu
Beş gün beş ay oldu ona
Altı gün altı ay oldu
Yedi gün yedi ay oldu ona
- 110 *Sekiz gün sekiz ay oldu*
 (105) *Dokuz gün dokuz ay oldu:*
Hamileliğin dokuz ayı!
(Bundan sonra) yumuşacık yağdan,

Sonra da lifli
bitkileri

- Yumuşacık yağdan, kıymetli merhemden*
 [Ninsar] *yumuşacık yağdan*
Yumuşacık yağdan, kıymetli merhemden
Çeker gibi Ninkura'yı ("Lifli Bitkilerin"?
Hanımı'nı) doğurdu.
- Sonra da lifleri 115 Ninkura *lagün boyunca (gezinmeye) çıktı*
 örmeyi (110) Enki *lagüne gitti*
Uşağı İsimud'a dedi ki
"Bu güzel ve genç kızı becermeyeyim mi-
Bu tatlı Ninkura'yı becermeyeyim mi?
- 120 İsimud *cevap verdi:*
 (115) *"Bu güzel ve genç kızı becer o zaman*
Bu tatlı Ninkura'yı becer!
Kralım için güzel bir rüzgâr estireceğim
Uygun bir rüzgâr!"
Enki tek başına sandalına bindi
- 125 Sonra da *karaya ayak bastı:*
 (120) Ninkura'yı *kucakladı, öptü, düzdü,*
Menisini boşalttı karnına:
Karnına aldı menisini, Enki'nin menisini!
Bir gün bir ay oldu ona
- 130 *İki gün iki ay oldu*
Üç gün üç ay oldu ona
Dört gün dört ay oldu
Beş gün beş ay oldu ona
Altı gün altı ay oldu
- 135 *Yedi gün yedi ay oldu ona*
Sekiz gün sekiz ay oldu
Dokuz gün dokuz ay oldu:
Hamileliğin dokuz ayı!
- (125) Bundan sonra *yumuşacık yağdan,*
Yumuşacık yağdan, kıymetli merhemden
 [Ninkura] *yumuşacık yağdan*
 Uttu'yu (Dokuma Tanrıçası), *Güzel-Kadın'ı(?)*
doğurdu.

Uttu'yu baştan
 çıkarmak için
 Enki'nin meyveleri
 üretmesi gerekir

141-152: Elimizde bulunan metin kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla Enki'nin karısı Ninhursag, Uttu'ya dikkatli olmasını, evinde kalıp kendisine kayısı(?),

elma ve üzüm getirmedikçe Tanrı'yla en ufak bir temasta dahi bulunmamasını tavsiye eder. Bunun üzerine *Enki* de Bahçıvan'a tatlı su sağlar, karşılığında da bu meyveleri alır.

- 153 Enki *hemen suyu getirdi:*
Arkları suyla doldurdu;
- 155 *Suyla doldurdu çukurları;*
Sürülmemiş toprağı suyla doldurdu.
Ve Bahçıvan sevinç içinde [...]
Kollarına alıp sıkıttı onu ve şöyle dedi:
"Kimsin sen bahçemi sulayan?"
- 160 Enki *şöyle cevap verdi Bahçıvan'a:*
"[...]"
[...] birlikte kayısı(?) getir bana
[...] elma getir bana;
Sulu (?) salkımlar getir bana."
- 165 *[...] birlikte kayısılar(?) getirdi ona*
[...] içinde elma getirdi ona
Kucak dolusu sulu (?) salkımlar getirdi ona!
Bunun üzerine Enki şen şakrak aldı
bastonunu
- Uttu'yu bulmaya gitti (evine).
- 170 Evinin önüne vardığında "Aç! Aç!" diye
bağırды.
 –"Sen de kimsin?" (dedi).
 –"Bahçwanım, sana hediye diye
Kayısılar(?), elmalar, salkımlar getirdim!"
Uttu, sevinç içinde, evinin kapısını açtı,
Ve Enki Güzel Kadın'a (?)
- 175 *[...] ile birlikte kayısılar (?) verdi;*
[...] içinde elmalar verdi;
Sulu salkımlar(?) verdi,
Uttu [uyluklarına?] vuruyordu
Ve ellerini çırpıyordu!
Ama Enki Uttu'yu keyiflendirdikten sonra
- 180 *Sarıldı, kendine doğru bastırdı onu*
Oyluklarına hafifçe vurarak okşadı
Sarıldı, kendine doğru bastırdı

Uttu'yu baştan
 çıkarır

*Sonra içine girdi genç kadının, onu becerdi,
Karnına menisini boşalttı*

- 185 *Karnına kabul etti menisini, Enki'nin menisini!
GüzelKadın (?) haykırdı
"Ah! Oyluklarımı! Ah! Bedenim! Ah!*

Kalbim!"

Ama *Ninhursag*
bu meniye
"yolundan çevirir"
ve yedi yeni bitki
yaratmakta kullanır;
Enki kaderlerine
hükmetmeden
önce, tatlarına
bakmak ister
bu meyvelerin.

*Ama Ninhursag oyluklarından çıkardı
spermi!*

188-195: Tablet kırık olduğu için anlayamadığımız bir biçimde, *Ninhursag* (elbette ki bu spermden) yedi yeni bitki dünyaya getirtir; bunların isimlerini daha ileride öğreneceğiz (201-215). Bunların ne işe yarayacağı ve nerede kullanılacakları henüz belirlenmediği için, *Enki* "kaderlerine hükmederek" bunu tayin etmek, ama önce tatlarına bakmak ister:-

- 196 *Bunun üzerine Enki [...] lagünden çıktı
Ve uşağı İsimud'a şöyle dedi:
"Henüz kaderine hükmetmedim bu bitkilerin:
Rica ederim, olabilir mi böyle bir şey?
Nasıl olabilir?"*

- 200 *Ve İsimud şöyle cevap verdi:
"Kralım, işte 'ağaç görünümlü bitki!"*
*Sonra bir parça kesip tadına baktı!
"Kralım, işte 'tatlı bitki!"*

- Sonra bir parça kesip tadına baktı!*
205 *"Kralım, işte 'yollardaki ayırkotu!"*
*Sonra bir parça kesip tadına baktı!
"Kralım, işte 'Anumun bitkisi!"*
*Sonra bir parça kesip tadına baktı!
"Kralım, işte 'dikenli bitki!"*

- 210 *Sonra bir parça kesip tadına baktı!
"Kralım, işte 'goncalı bitki!"*
*Sonra bir parça kesip tadına baktı!
"Kralım, işte '....bitki!"*

- Sonra bir parça kesip tadına baktı!*
215 *"Kralım, işte 'Amharubitkisi!"*
Sonra bir parça kesip tadına baktı!

Bu davranıştan
rahatsız olan
Ninhursag Enki'ye
ölüm cezası verir,
bu da tanrıları üzer.
Tilki durumu
düzeltmeye çalışır.

Böylece Enki bu bitkilerin doğasını öğrendi
Ve kaderlerine hükmetti!

Enki'ye küfreden Ninhursag (haykırdı):
"Asla yöneltmeyeceğim ona hayatbakışımı
Ölecek böylece!"

220 Bunun üzerine Anunna'lar yıkıldılar tozlar
içinde!

Ama orada bulunan Tilki Enlil'e şöyle dedi:
"Ninhursag'ı geri döndürürsem ödülüm
ne olacak?"

Enlil şöyle cevap verdi:

225 "Ninhursag'ı geri döndürürsen,
Kentimde [...] bir kışkanu ağacı diyeceğim
Senin için ve ünlü olacaksın!
Ve Tilki tüylerini parlatıyordu
[...]
Gözlerine sürme çekiyordu.

229-249: Bu bütünün ilk üç dizesi kayıptır; bundan sonra gelen dört dize ise kısmen okunaklı: Tilki bazı tanrılara (Enlil, Nanna, Utu(?)) ve İnanna'ya) belki de yardım istemek için gider. Daha sonraki dizeler (237-249) Tilki'nin amacına nasıl ulaştığını hayal etmemize olanak vermiyor.-

Ninhursag bu
hastalıklara özgü
Tanrılar yaratarak
Enki'yi iyileştirir

250 Ninhursag Enki'yi kucağına alıp (dedi):
"Neren ağrıyor kardeşim?
-Kafam ağrıyor!
-Öyleyse, senin için Tanrı Aba.u'yu
yaratıyorum!
-(Daha) neren ağrıyor kardeşim?
255 -Saçlarım ağrıyor!
-Öyleyse, senin için Tanrıça Ninsikila'yı
yaratıyorum!
-(Daha) neren ağrıyor kardeşim?
-Burnum ağrıyor!
-Öyleyse, senin için Tanrıça Ninkiriutu'yu
yaratıyorum!
260 -(Daha) neren ağrıyor kardeşim?

- Ağzım ağrıyor!
 –Öyleyse, *senin için Tanrıça Ninkasi’yi*
yaratıyorum!
 (Daha) *neren ağrıyor kardeşim?*
 –Boğazım ağrıyor!
 265 –Öyleyse, *senin için Tanrıça Nazi’yi*
yaratıyorum!
 –(Daha) *neren ağrıyor kardeşim?*
 –Kolum ağrıyor!
 –Öyleyse, *senin için Tanrıça Azimua’yı*
yaratıyorum!
 –(Daha) *neren ağrıyor kardeşim?*
 270 –*Kaburgalarım ağrıyor!*
 –Öyleyse, *senin için Tanrıça Ninti’yi*
yaratıyorum!
 –(Daha) *neren ağrıyor kardeşim?*
 –Böğürlerim ağrıyor!
 –Öyleyse, *senin için Tanrı En.şa₆.ag’ı*
yaratıyorum!”
 Enki bu
 tanrıların kaderini
 tayin eder
 275 –*Bütün bu küçük tanrıları yarattığına göre*
(der Enki),
Aba.u bitkilerin kralı olacak;
Ninsikila Magan’ın Hanımı olacak;
Ninkiritutu Ninazu ile evlenecek;
Nikasi arzuları yerine getirecek
 280 *Nazi Nindara ile evlenecek;*
Azimua Ningiszida ile evlenecek;
Ninti Ayların Hanımı olacak,
Ve En.şa₆.ag Dilmun’un efendisi olacak!”
 Ey Saygıdeğer Enki, *şan(m) sürsün!*

Dua

3. Bu eserin yazıya aktarılma zamanı, düzenlendiği tarihi kestirmemize elbette ki olanak vermemekte. Bu eserin kompozisyonu 1’in üslubunu ve edasını hatırlattığı için çarpıcıdır. Gerek malzemesi gerek sunumu özellikle arkaik bir havaya sahiptir ve hem adı geçen tanrıların tuhaf biçimde doğalcı ve “fazla insanca” davranışları, hem de bize göre naif, masalsı, hatta çoğu zaman bilmecemsi –Tilki’nin ortaya çıkması ve üstlendiği rol (221-249) gibi– olan pek

çok özellik eski bir döneme tanıklık etmektedir. Gerçek anlamda merkezde yer alan Dilmun'a verilen önem göz önüne alındığında, bu mitin, ülkenin tarımsal ürün ithalatı temelinde ekonomik ve kültürel alanlarda "Sümer'le" (2 ve 60 vd.) sıkı ve sürekli ilişki içinde bulunduğu bir çağa, yani üçüncü binyılda bir zamana ait olduğu ileri sürülebildi: Bunu, Dilmun'un Mezopotamya'ya sadece hurma ve balık tedarik ettiğini bildiren 6 : 238 vd. ile karşılaştırdığımızda, pek fazla bir açıklama getirmese de unutulmaması gereken bir değişiklik göze çarpar. Ne olursa olsun, bütün bu tarihsel verilere pek ışık tutamadığımız için de, mitin hem *Sitz im Leben*'ini (bağlamı içindeki önemini ve işlevini) hem de birçok bölümünün anlamını kavrayamıyoruz.

4. Örneğin 11-28 arası bölüm birbirine taban tabana ters iki ayrı biçimde anlaşılabilir. Bu yaklaşımlardan bir tanesi, bu bölümdeki sadece görünüşte "kötü" olan durumları (Hastalıklar ve yaşlılık; yabani hayvanların acımasız ve yıkıcı etkinlikleri öne çıkartılır.) hesaba katar ve Dilmun'da kötülüğün bulunmadığını, dolayısıyla bir tür altın çağda, "cennetsi" bir durumda yaşandığını vurgular. S. N. Kramer'in yorumu budur. Ancak bu yorum, bir dizi sorunu yanıtsız bırakır. Örneğin daha sonra ülkeye nasıl olup da sızabildiğini söylemeden kötülüğün burada hiç bulunmadığını ısrarla vurgulamak nedendir? Kaldı ki bu ülkeyi böyle cennet gibi, mesut bir yer olarak betimlemenin gereği var mıdır? Ve gene aynı bağlamda, hangi biçimde olursa olsun, kötülük ya da bedbahtlıkla hiç ilgisi olmayan "olumlu" verilerin (kuşların bağırışı, güvercinin tavrı, genç kızın yıkanması, tellalın ya da gezgin şairin etkinliği gibi verilerin) varlığını göz önünde tutarsak, bu durumda elimizdeki parçada Dilmun'daki kötülüğün değil, (krş.XII, § 32) (kültürel ve doğal, insani ve hayvani bir yaşamın hüküm sürdüğü; iyilik ve kötülük açısından normal her bölgeye benzer biçimde yaşayan, iskân edilmiş bir ülke olarak) Dilmun'un kendisinin şiirsel bir betimlemesini görme eğiliminde oluruz. Anlatının başında Dilmun boş ve gücül bir araziden, kıyıdaki bataklıkların "acı" ve tuzlu (58) suyunun durgun biçimde yayıldığı bir "lagünden" (70 vd.) ibarettir. En yüce uygarlaştırıcı tanrı olan *Enki* işte bu doğal ve kültürel

hiçliğe müdahale edecek ve başta çölle kaplı toprakları sonuçta, büyük ambarlarından ve tedarikçilerinden biri haline geleceği (60) Sümer (1 vd.) kadar “kutsal, saf ve ışıltılı”, yani “canlı”¹ bir ülkeye dönüştürecektir. Hiç şüphesiz burada, en geç üçüncü binyılın ikinci yarısına tarihlememiz gereken (6 : 238 vd., daha önce anıldı) ama başka bilgi sahibi olmadığımız şeylerle ilgili bir “tarihsel” duruma gönderme yapılmaktadır.

5. Kökenleri itibariyle bu mitin Dilmun sakinlerinin kendi ülkeleri konusunda düşündüklerini değil sadece Mezopotamyalıların bakış açısını dile getirebildiğini akıldan çıkarmamak gerekir. Bu açıdan bakıldığında *Enki*’nin müdahalesi, sadece coğrafi konumu nedeniyle Dilmun’un neredeyse hemen bitişiğinde bulunan Eridu’nun hükümdarı olarak bu toprakları, deyim yerindeyse, “sömürgeleştirmesi” daha kolay olacağından değil, daha ziyade, bütün bu teknikleri icat eden ve yayan kişi kendisi olduğundan bu bölgede verimli bir ziraatı yine ancak kendisinin sağlayabilmesi sebebiyledir. Olanakları ve bu olanakların vaat ettiklerini olduğu kadar bölgeyi ve insanları (krş.6) da, her birinin “kaderine hükmedeceği” için herkesten daha iyi tanıyan *Enki*, bu bilgisi sebebiyle, Dilmun’da tahılın, yenebilecek ve dokunabilecek bitkilerin, meyve ve şifalı bitkilerin yetiştirilmesine önayak olacaktır. *Enki*’nin, eşiyle birlikte Dilmun’a “gelip yerleştiğinin” (5 vd.) söylenmesi bundandır; ama bu *Enki* kültürünün, heykel ve tapınaklarının Dilmun’a taşındığı anlamına gelmez. Eşinin geleneksel ismi *Damgalnunna* idi, bu isim 74 ve devamında karşımıza çıkar; ama elimizdeki anlatıda ona “Ülkenin Anası” (65) rolüne uygun başka sıfatlar da verilmektedir: Bir ya da iki kez *Nintu* (64 vd.; [87]), daha sıkça da *Ninhursag* (75; 141 vd.; 187; 218; 222; 224; 250) olarak anılır ki bu sıfatlar başka yerlerde başka tanrıçalar için de karşımıza çıkacaktır (Bkz. IV, § 10); ayrıca *Ninsikila* (“Saf Hanım”) (9; 29 vd.) olarak anılır ki onun da hangi amaçla söylendiğini biraz ileride (§ 9) anlayacağız.

6. *Enki* Dilmun’a “gelir gelmez” *sine qua non* ilk koşulu yerine getirerek değişikliğe başlar: Güneş Tanrısı *Utu*’nun (53; 62) nasıl olduğunu bilmediğimiz müdahalesiyle topraktaki “deliklerden”,

¹ Canlılık ve ışıltılı olmak arasındaki bağıntı konusunda Bkz. daha önceki s.101 n.1.

kuyulardan (54) çekilen bol, depolanabilir ve tüketilebilir “tatlı suyu” (55 vd.) “acı” ve tuzlu (58) suyun yerine getirir. Bu değişikliğin yol açtığı ilk sonuç şudur: Akarsuyu olmayan bir ülkede hayal edilebilecek tek yöntem olan sulama yolunun ilk etkisi büyük miktarda, hatta ihraç edilecek kadar bol tahıl elde edilmesidir (60 vd.).

Tanrının diğer bitki türlerini getirdiğinin varsayılması ancak bundan “sonradır” (Mitolojik anlatının kendine özgü bir sırası olduğunu unutmamak gerekir; öyle ki bu sıra zaman içinde maddi bir öncelik-sonralığa dayanmak zorunda değildir, şeyler arasında hiyerarşi kurup sınıflandırma yapan bir bakış açısından da türeyebilir.). Bu bitkiler bizim kategorilerimize tıpatıp uymayan çeşitli kategorilere ayrılmıştır.

En başta arazinin ekilmeyen bölümlerini kaplayan sıradan ot ve sazlar gelir; bunlar toprağın postu, “elbisesi” (67) gibidirler: *Enki* bunları sözcüğün en çiğ anlamında (65 vd.) toprağı dölleyerek yaratmıştır; *bereketli* ve tatlı su, başka yerde olduğu gibi burada da (örneğin 6 : 253 vd.) menisiyle bir tutulur.

Doğrudan yararlanılabilen öteki botanik türleri üç dört sınıfa dağılmıştır ve her birinin ortaya çıkış biçimi ayrıdır. En başta sebzeler ve öteki yenilebilir “otlar” geliyordu; Sümer dilinde bunlar ortak bir başlık altında “sar”, yani bahçe bitkileri adı altında bir araya getiriliyordu. Ardından, lifli bitkiler (89-114) geliyordu ki bunlara verilen isim -kur(r)a?-başka hiçbir yerde karşımıza çıkmadığı gibi, açık da değildi, sadece bağlamdan çıkartılabiliyordu.¹ Nitekim buna hemen bu bitkilerin kullanılması için gereken tekniklerin “üretimi”, dokuma ve hasır örme (115-140) bağlanır. Bu verilerin her biri, onu himaye eden, yani “Hanım’ı” olan Tanrıça *Nin.sar*’da (88 vd.), *Nin.kur(r)a*’da (114 vd.) ve *Uttu*’da (140 vd.) maddileşir –ki bunlardan en azından sonuncusu epey tanınmıştı (krş.6 : 381 vd.)–. *Enki* burada, kendi seviyesinden bir kadınla ve tensel birleşme yoluyla eylemde bulunmaktadır. Mit yazarı bilmediğimiz ama bitki türleri arasında, ekim veya köken bakımından var olduğu düşünülen bir

¹ Tanrıların *an:Anum* (II : 362) isimli uzun listesinde *Ninkur(r)a* isimli bir tanrıça, yazılışı Sümerce “yün” sözcüğünü çağrıştıran “Tanrı SİG’in eşi” diye tanıtılır.

bağdan kaynaklanabilecek bir sebepten ötürü “peş peşe” bir türeyiş kurmayı (32’de açıkça farklıdır) tercih etmiştir; ancak tanrının davranışında *bizi* şaşırtan enest özelliği onun için hiç önemli değildir: *Enki* eşini döyledikten sonra, eşinden olan kızını döller, sonra da kızından olan kızını döller...

7. “Yararlı” bitkilerin son iki kategorisi olan meyveler ve şifalı bitkilerin ortaya çıkışı ise çok daha karışıktır; bambaşka biçimde sunulmuş olmakla birlikte bizce epey karanlıkta kalmaktadır. *Enki* şifalı bitkileri elde etmek için son kızını döleyerek süregelen zinciri devam ettirmekte başarılı olmaz; Mezopotamya anlayışına göre bu, zaten ortaya çıkmış olan ile üretilmesi gereken arasında dolaysız bağ bulunmadığını vurgulayan bir özelliktir. Eşinin isteğine uygun davranan *Enki*, *Uttu*’ya ancak sulama ve toprak işlemenin (153 vd.) bir tür ikinci evresinde, bahçe ekimini ve meyve bahçesini (160-186) yerleştirdikten sonra yaklaşır: Zaten en küçük kızını meyveler sayesinde (Geleneksel olarak Dilmun’a bağlanan hurmadan –krş. kaldı ki 2 : 120; 3 : 34; 6 : 241 ve § 15– burada söz edilmemesi tuhaftır; ama hurma, daha ileride ve dolaylı olarak ortaya çıkacaktır: bkz. § 9.) baştan çıkartacaktır (168-186), niyeti açıkça onu da hamile bırakmaktır. Sevişme sahnelerinin burada neden daha ayrıntılı ve gerçekçi biçimde anlatıldığını bilmiyoruz. Buradaki birleşme (gene nedenini bilmediğimiz biçimde) öncekilerle aynı sonuca yol açmaktadır: *Enki*’nin eşi, Tanrı’nın menisini “yolundan çevirir”¹ (187 vd.), amacı onu kendi istediği biçimde kullanmaktır, ama mit bu biçimin ne olduğuna kesinlik getirmiyor: Acaba onu sahiplenmek ve böylece, zarar görmüş kısımda (188-195) adları sayılacak sekiz bitkiyi kendisi mi dünyaya getirmek istemektedir? Bu bitkilerin isimleri daha ileride verilmekle birlikte (200-215) *bizim* için pek bir şey ifade etmiyor; ne var ki içlerinden birinin, *amhara* ya da *amharu* (215) adlı olanın hekimlikte kullanıldığı bilindiği için, ötekilerin de hekimlikte kullanıldığı 250-274 arasında tartışılmaz biçimde ortaya konulur. Ancak oldukları gibi kullanıldıklarında, en azından kendilerini yaratan tanrıçanın arzusu doğrultusunda, tedavi edici değil zararlı

1 Şiir dilinde meni ile suyun nerdeyse hep birbirinin yerine kullanıldığını unutmamak gerekir (Bkz. daha önce, s.98, n.2)

(216-249) oldukları konusunda uyarılırız: Tanrıça *Ninhursag* (218 vd.) *Enki*'nin bitkilerin “kaderine hükmetmek” için tatlarına bakarken (196-217) kendisini beklememiş olmasına sinirlenmiştir. Bu bitkilerin şifalı özelliklerine kavuşmaları için önce Tanrıça'yı verdiği karardan döndürmek gerekecektir. *Enki*'nin yaşadığı tehlide tıpkı tanrılar gibi üzülen Tanrılar Kralı *Enlil* (220 vd.) bize muamma gibi gelen Tilki (221 vd.) masalını icat eder. *Ninhursag* eşine musallat olan ve doğal olarak bütün insanlara da musallat olabilecek çeşitli rahatsızlıkların (250-274) her biri için birer “küçük tanrı” “yaratır” (275) (Bu küçük tanrıların hamisi kim olacaktır veya onlara yeteneklerini kim bahşedecektir, ayrıca merak konusudur.). Dolayısıyla bu bitkilerin her biri kendi “kaderini” ve ilaç olma özelliğini bir bakıma *Ninhursag*'a borçluydu; işte bu tanrıçanın şifacı addedilmesi de bundandır. Ama *Enki* bu şekilde “yaratılan” ve sekiz bitkiye bağlanan tanrısal kişilerin paylarını ve yapacaklarını belirlediği gibi, bunların ikinci dereceden birer tanrı olarak kaderlerine de karar verir. Öyle ki eşler arasında bu konuda çıkan tartışma sonuçta bir tür Süleyman yargısıyla, üzerinde konuşulmadan, sessizce çözüme kavuşturulur.

8. Gene aynı derecede önemli son bir nokta da, bu tanrıların nasıl tercih edildiğidir. Bu tercih bir yandan, her tanrının himayesine verilen bitkinin sağaltıcı özelliği tarafından belirlenir. İsme bu kadar gerçeklik ve önem atfeden, herhangi bir ses benzeşimini etkisiz bir tesadüf olarak asla kabul etmeyen (bu konuyla ilgili olarak, yukarıda bkz. s.136, n.1 ve IX, § 31; X, § 5, 11° ; X, § 20; XIII, § 15; XIV, §§ 9, 18 vd.) Mezopotamya sisteminde, bu tanrıların en az altısının adında, tedavi etmekle yükümlü oldukları vücut bölgesine işaret eden terimlerin sessel bir yansımasına rastlamak şaşırtıcıdır: *Ninsikila*'da “siki”, “saç” (255 vd.); *Ninkiriutu*'da “kiri”, “burun” (258 vd.); *Ninkasi*'de “ka”, “ağız”, (261 vd.); *Nazi*'de “zi”, “boğaz” (264 vd.); *Azimua*'da “a”, “kol” (267 vd.), *Ninti*'de “ti”, “kaburga”, (270 vd.). Diğer iki tanrı da verdikleri şifa ile ilintilendirilmiştir: *Aba.u* (253) genel anlamda “şifalı bitkilerin babasıdır” (krş. 276) ve burada yazıldığı gibi *En.şa.g* (274) (Daha aşağıya bakınız.) “refah sağlayan bey” anlamına gelir ya da gelebilir.

9. Ama dahası da var ve mit inceliklerle dolu. Bu tanrıların en az iki tanesi bizi şaşırtır: *Ninsikila* (256 ve 277) ve *Enşag* (274 ve 283). İlkine (277) “Magan’ın Hanımı” (Arap Yarımadası’nın doğu kıyısında, Dilmun’un güneyinde, Umman Körfezi’ne kadar uzanan bölge), ikincisine de (283) “Dilmun’un Efendisi” denilmekteydi. İsimleri Sümerceye uyarlanmıştır. Gerçekten de bunlar, bu toprakların geleneksel hükümdar tanrılarıdır ve başka yerlerde de bilinmektedirler: Yerel dilde, daha otantik biçimde, onlara *İnzak* ve *Meskilak* denilmekteydi.¹ Ancak Gudéa *A Silindir*’inde (XV : 11-15) bu tanrıları kendi ülkesinin tanrılarıyla bir tutarak isimlerini *Ninzaga* ve *Ninsikila* diye yazar. Ya Dilmun’daki *İnzak* ve *Meskilak*’ın göksel sarayının bir parçası ya da ülkeyle başka biçimde ilişkili olan diğer altı tanrının durumu ne olursa olsun bu mite göre, *Enki* Dilmun’u çöl karakterli lagünden bitek ve verimli toprağa dönüştürmekle kalmamış ülkenin kaderine hâkim olacak doğaüstü hükümdarları da saptamıştır.

Burada Sümerce yazıldığı haliyle hükümdarlardan birinin, Sümerce ve çiviyazısını temel alan yazı ve yorum sistemine² göre yazılmış olan *En.şa₆.ag*’ın adına ülkenin bir bakıma simgesi olan ağacın, Sümerce *şa₆* denilen hurma ağacının ismi de dahil edilmişti. Çünkü *şa₆* biriminin çokanlamlılığı hesaba katıldığında *En.şa₆.ag* hem “hurma ağacını üreten bey” hem de “refah üreten bey” anlamlarına gelebilir. Öte yandan, gene aynı sistemde, *Meskilak*’ın *Ninsikila*’ya indirgenmesi gibi bir art düşünce yok değildi: *Ninsikila* bileşik sözcüğü Sümercede “saf hanım” anlamına geliyordu ve birden çok tanrıçaya verilebilen bir sıfattı. Bu sıfatın daha sıradan (bkz. daha önce § 5) başka adlandırmalardan önce, daha en başta (9; 29) *Enki*’nin eşiyle ilgili olarak kullanılması, *Enki-Ninhursag* çifti açısından, bu sıfatı taşıyan tanrıçanın himayesindeki ülkenin tabiyetini ileri sürmek anlamına gelir. Bu tabiyet bağı şiirin ilk on dizesinde biçimsel olarak işlenir: Mitin yazarı Dilmun’un Sümer’in-kiyle karşılaştırılabilecek “saflığını” (3 vd.; 7 ; 10), “kutsallığını”

¹ Bu tanrılarla ilgili olarak bkz. B. Alster, *Dilmun, Bahrain, and the alleged Paradise in Sumerian Myth and Literature* (ortak bir çalışmanın s. 39 vd.: *Dilmun, New Studies in the Archaeology and Early History of Bahrain*, yayına hazırlayan D. T. Potts), s. 41 vd.

² *Mésopotamie*, s. 113 vd.

(1-3), parlaklığını (4; 7; 10) –ki bunlar anlamdaştır– vurgularken açıkça “siki’le”, yani “saf” sözcüğüne (“İffet” başta olmak üzere her tür ahlak fikrini uzak tutmak gerekir bu kavramdan; daha çok ne göze çarpan ne de hayal edilen hiçbir bedensel kusurun bulunmayışı, zevk, parıltı, ışık saçma, muhteşem bir güzellik anlamındadır.) göndermede bulunur: Bu anlamı *Nin.siki’*’den çıkartır. *Enki*’nin eşiyle aynı adı taşıyan bir doğaüstü hükümdara sahip ülke, sadece adında maddeleşen doğası ve kaderi gereği, Sümer gibi, bu tanrısallıkta tabi olmakla kalmamalı, gösteriş, verimlilik, güzellik açısından Sümer ile karşılaştırılabilir de olmalıydı.

Arkaik ve bize saf görünen masalsılığına rağmen (belki de tam da bu yüzden) elimizde son derece bilgince ve özlü biçimde düzenlenmiş ve birçok farklı açıdan çözülmesi gereken bir mit vardır. Şurası kesin ki hepsini anlayabilirsek çok daha incelikli biçimde düzenlenmiş olduğunu da (çok sayıda başka mit gibi) görebilirdik.

6. Dünyayı Düzenleyen Enki

10. 450 dizeden uzun olan bu büyük ve karmaşık şiir, pek çoğu Nippur’da bulunmuş ve hemen hepsi parça parça olan ikinci binyılın başına ait yirmi kadar elyazması aracılığıyla bize (hemen hemen satırı satırına) ulaşmıştır. S. N. Kramer 1944 tarihli *Sumerian Mythology* adlı çalışmasında (s. 59 vd.) bu şiirin içeriğini özetledikten sonra, 1959 yılında I. Bernhardt ile birlikte, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller Universität* (Jena, IX/ 1-2, s. 231 vd.) içinde *Enki und die Weltordnung* başlığıyla ilk restorasyonunu ve çevirisini yayımladı. Onların öğrencilerinden biri olan C. A. Benito Pennsylvania Üniversitesinde yaptığı 1969 tarihli “*Enki and Ninmah*” and “*Enki and the World Order*” başlıklı tez çalışmasında bu incelemeyi, daha sonra aradan geçen sürede bulunan yeni parçaları da hesaba katarak kullandı. S.N. Kramer tarafından gözden geçirilmiş olan bu çalışma bu çevirinin de temelidir.

Enki'yi öven şarkı:
Tanrılar arasında
sahip olduğu
ayrıcalıklar

- 1 *Efendi! Bütün evrende yüce!*
Doğası gereği hükümdar!
Ey Saygıdeğer Enki, yabani sığırların
dünyaya getirdiği!
boğanın doğurduğu,
Enlil'in sevdiği, YüceDağ, kutsal An'ın
gözdesi!
Ey kral! Apsu'ya dikilen ve toprağa
egemen olan mesağacı,
5 *Eridu'da kibirli bir ejderha gibi dikilen*
gölgesi dünyayı koruyan!
Bütün ülkeye dal budak saran meyve bahçesi!
Enki Anunna'lar için bolluğun hakimi!
Nudimmud, Ekur'da her şeye kadir
Yerde ve gökte gücü her şeye yeten
10 *Eşsiz [saray] Apsu'da kurulu olan sen*
Dünyanın büyük direğini oluşturursun!
Enki, göz açıp kapayıncaya kadar alt üst
edersin dağ!
[Yabani sığırların] ve geyiklerin geldiği
Yaban domuzları ve vahşi domuzların
geldiği dağ!
[...], çayırlara, dağlık yarlara kadar,
15 *Pırlıtlı ve ulaşılmaz göklere kadar,*
Çevirirsin halhal kumuşlarına benzer
bakışlarını!
Günleri sen sayarsın, yerlerine koyarsın ayları
Yılları tamama erdiren sensin,
Ve (her biri) son bulduğunda
Kurul'a kesin kararı açıklarsın
Ve herkesin önünde hükmünü bildirirsin!²
20 *Ey Saygıdeğer Enki, insanların*
hepsinin hükümdarı, sensin!

Bu dünyada
üstlendiği rol:
düzen koyucu ve
örgütleyen

1 "Boğa" ve "yabani sığırlar" burada tanrı An'a hayran olduğunu belirten sıfatlardır. Ayrıca krş. 68 vd.

2 Gelecek yılın programını görüşmek ve herkesin kaderine hükmetmek için tanrıları "Kaderlerin Salonu'nda" bir araya topladığı varsayılan (örneğin krş. 50, II : 144; III : 61: 119; VI, 162) yıllık genel meclise gönderme yapılıyor muhtemelen; hükme bağlanan kaderler "Kaderler Levhası'na" geçirilir ve hükümdarın eline teslim edilirdi (Bkz. s.500, n.1). *Enki* bu işlemin başoyuncusu gibi durmaktadır.

En başta da tanrılar
tarafından
tüketilen şeyleri
sağlayandır

*Sen konuşur konuşmaz her şey bollaşır
Yeryüzüne bolluk gelir!
...Dalların [...] meyvelerle ağırlaşır
Tanrıların [...]mı süsler ve zenginleştirir!
Senin [...]in ormanda bir ağaç (?) gibidir
Yünden(?) uzun bir giysi gibi!*

25 *En seçme kuzuların ve oğlakların
[...]yi süsler ve zenginleştirir,
Ve de [...] hazırlanmış tarlalarını
sürdüğünde (...)
Dağlar ve tepeler gibi yığılır daneler
[emrin üzerine]!*

*[Kırlarda] ahırlarda ve ağıllarda
Yağlı süt sağlarlar,
Çoban şen şakrak çığırır şarkısını
30 Sığırtmacı sabırla çırpır yayığını
Sen de tanrıların yemek salonu için
Tabaklara koyarsın bütün yemekleri
usulüne göre!
İnsanlar üzerindeki etkisi
Sözlerin güçle doldurur genç erkeği:
Boğa gibi boynuz atar meydanda!
Emrin üzerine genç kadın başındaki
Büyüleyici saçlarını toplar,
35 Her yandan herkesin hayran kaldığı!*

36-37: *eksik Eksik ve çevirisi yapılamıyor.*

40 *Enlil, Yüce Dağ, bahsetti sana*
39 *Sevindirmeyi ve bayram ettirmeyi*
38 *Efendileri ve kralları!*
41 *[Enki] bolluğun ve becerikliliğin ustası,
Sevgili [efendisi] An'ın, Eridu'nun süsü!
Kararlar [emir]ler düşünüp duran sen
Bilerek hükmeden kaderlere!
Gündüz (leri)...[...] kapatan; ayları yerli
yerine koyan,
45 sayısını bildiği yıldızları
gökyüzünde dolaştıran!*

*İnsanları evlerine yerleştiren sensin
Çobanlarımın peşi sıra gitmelerini gözeten!*

48 vd. : Eksik ve anlaşılmaz durumda.

Bolluğun
sorumlusu odur

50 [...] Silahları evde bıraktıran
Böylece huzur içinde yaşamalarını sağlayan!
Saygıdeğer Enki tohum atılmış toprağı kat
edince

Bol tahıl üretir toprak!
Nudimmud yüklü koyunlarımızı ziyarete
geldiğinde

Yağlı kuzular verir koyunlar!
Doğurgan ineklerimizi ziyarete geldiğinde
Etli buzağılar doğururlar!

55 Verimli keçilerimizi ziyarete geldiğinde
Etine dolgun oğlaklar verirler!
Tarlalarımız ve kırlıklarımızı ziyarete
geldiğinde,

Yüksek ovaya
Tepe ve dağ gibi yığılır daneler.
Daha sen yaklaşır yaklaşmaz
En kurak yerleri ülkenin
[Yemyeşil otlaklara dönüşüverir]!

60 Kaybolmuş.

Enki'nin kendi
şanını ilk övüşü

Olanca ihtişamı içinde haklı olarak Enki
Apsu'nun kralı

Şöyle övüyordu kendi şanını:
"Babam, yerin ve göğün hükümdarı,
Evrenin ilk sırasına koydu beni!

65 Ağabeyim, bütün ülkelerin kralı,
Bütün Güçleri ellerimde topladı
Ve Ekur'dan, Enlil tapınağından
Apsu'mun kıyısındaki Eridu'ya
Bütün teknikleri getirdim!
Meşru mirasçıyım ben Boğa'dan doğdum
An'ı gururlandıran oğulum!

- Yerin altından çıkan koskoca kasırgayım
 Ülkenin büyük efendisiyim,
 70 Hükümdarların ilki, dünyanın babası,
 Tanrıların ağabeyi, bolluğu yaratanım ben
 Evrenin mühürdarı
 Yüce (?) beceri ve bilgiyim
 Kürsünün üstünde An ile yanyana
 Adalet dağıtanım ben,
 75 Kaderlere hükmetmek için Enlil ile yan yana
 Yeri toprağı yoklayanım:
 Bu görevi o verdi bana
 Yeryüzünün uçlarına kadar!
 Nintu'nun gerçek gözdesiyim
 Ninhursag'dan uygun bir ad alan¹
 Anunna'ların başı,
 80 Babasını onurlandıran
 Başlıca evladı An'ın!"
 ve Efendi en üstün olduğunu
 böylece açıkladığında
 Ve Büyük Prens kendi şanını
 açıkça bildirdiğinde
 Anunna'lar karşısında ayakta durup
 Dualar ettiler ve şöyle dediler:
 "Bütün teknikleri elinde tutan Efendi
 85 Karar vermede uzman, alkışlara layık
 Ey Enki şükürler olsun sana!"
 Apsu kralı Enki o kadar memnun oldu ki,
 ikinci kez
 Olanca ihtişamıyla kendi şanını şöyle
 bildirdi:
 "Benim, tartışılmaz düzenin efendisi
 En ön safındayım evrenin!
 Benim emrimle yapıldı yemlikler
 Ağillar çitle çevrildi benim emrimle!
 90 Göğe dokunsam bolluk yağmuru boşanır
 Toprağı dokunsam işte kabarır sular
 Yemyeşil çayirlara dokunsam

Anunna'lar buna
 karşılık verirler

Enki kendi şanını
 ikinci kez över:

¹ Bahşedilen "uygun bir ad" mutlu bir kader anlamına gelir: Bkz. s. 136, n.1. ve krş. daha ileride 216-217.

Kendi tapınağını
inşa etti

*Enrimle dağ gibi yığılır daneler!
Kutsal bir yerde inşa ettim sarayımı,
tapınağımı*

*Ve uygun bir ad¹ verdim ona!
95 [...]de inşa ettim Apsu'mu, tapınağımı
Ve ona mutlu bir kader bahşettim!
Bu sarayım gölgesi uyuyan lagüne yayılır
"Tatlıbitkiler" arasında orada
Balıklar bıyıklarını kımıldatır;
"Küçükkamışlar" arasında
Kuyruklarını titretir sazanlar
Küçük kuşlar sürü halinde cıvılda
yuvalarında*

*100 Tapınağın sorumluları ses çıkarmaz önümde
Ve [...]de bana gelirler, Enki'ye!*

102 vd. Apkallu'lar [...]

104 Enkum'lar [...]

105 Önümde arınırlar suyunda [...]!

Kayığının
tasviri

*Kutsal ilahiler ve dualar doldurur Apsu'mu!
Kayığım, "Taç", "Apsu'nun Dağkeçisi"
Neşeyle taşır beni
İstediğim yere: kutsal lagünde*

110 Yanlarımı sallar

*"Ensesini" kaldırır bana (?) karşı
Kürekçilerim öyle sıkı asılır ki küreklere
Şarkı söylerken, nehir nasıl sevinir buna!
Nimgirsig, kaptan,
Altın çubuğunu kaldırır*

115 Kayığımı, "Apsu'nun Dağkeçisi"ni

yönetmek için!

Topraklarını ziyaret
etmek ve
kaderlere hükmetmek
için kayığına biner

*Ben, Efendi, gideceğim!
[...] ülkeme gideceğim, ben, Enki!
[...]ceğim, ben, kaderlerin efendisi!*

119-123 Eksik ve çevirisi yapılmayacak durumda: Bu bölümde *Enki* muhtemelen "kaderlere hükmetmek", yani düzene kavuşturmak için ülkesini dolaşmaya çık-

1 Bahşedilen "uygun bir ad" mutlu bir kader anlamına gelir: Bkz. s. 136, n.1. ve krş. daha ileride 216-217.

ma kararı veriyor olmalı. Herhalde ilk saydığı yer bu ülkenin coğrafi merkezi ama daha önemlisi, ileride görüleceği gibi başta Enki olmak üzere tanrıların başlıca ilgi odağı olan Sümer olmalı.

- 124 *Magan ile Dilmun'un ülkeleri*
Bana, Enki'ye doğru dönecekler yüzlerini,
Dilmun'un yelkenli teknelerini
Ağzına kadar doldurmak için
Ve Magan'ın yelkenli teknelerini
Göğe varıncaya kadar yüklemek için!
Meluhha'nın yük tekneleri
Gümüş ve altın taşıyacaklar Nippur'a
130 *Bütün ülkelerin kralı Enlil için!*
Kentleri ve evleri olmayan ülkelere
Martu'lara sürüler bölüştüreceğim!"
O zaman, ülkesini ziyaret için
Yola çıkmış olan Yüce Prens'e
Anunna'lar zarif bir dille şöyle dediler:
135 *"Ey Efendi! Büyük Güçlerin sahibi*
Kutsal Güçlerin!
Büyük Güçlerle, sayısız Güçlerle donanmış!
Uçsuz bucaksız evrende en önde gelen
Sen ki en yüksek güçleri
Kutsal yer Eridu'ya ayırdım
Evrenin efendisi Enki şükürler olsun sana!"
140 *Ülkesini ziyaret edecek Yüce Prens için*
Bütün hükümdarlar, bütün efendiler,
Eridu'nun tüm demon kovucuları,
Sümer'in bütün "ketengiymilileri"
Apsu'nun arınma törenlerini gerçekleştirdiler
145 *Eşi olmayan yerde, kutsal yerde*
Enki'ye ayrılmış yerde
Ayakta durup Prens'in uçsuz bucaksız
Konutuna kutsal su serptiler:
Birbiri ardına her yeri;
Apsu'yu, o soylu tapmağı yıkadılar
Kutsal bitkiyi, uzun ardiç dallarını gezdirdiler;
150 *Kutsal [...]ı onarıyorlardı:*

Anunna'lar bu
niyeti onaylar

Yola çıkma hazırlık
töreni

Enki'ye tahsis edilmiş geçidi!
 Bundan sonra Eridu'nun
 Yaya köprüsünü diktiler
 Muhteşem rıhtıma ulaştıran köprüyü diktiler,
 "Apsu'nun Dağkeçisi" demir attığında
 Bu kutsal ve itibarlı rıhtıma,
 Kutsal usga dua yerini hazırladılar.
 Enki için dua üstüne dua okuyarak!

Enki kayığına
 biner

155-164: Kayıp.–

165 "Küçük kamışlar" arasında
 Sazanlar kuyruklarını titretiyordu!
 Sonra Büyük Sancak açıldı Apsu üzerine
 Korumacı Gölgecik
 Gölgesi tüm yeryüzünü kaplayan, insanları
 teskin eden!
 Büyük Yelken Direği dikildi, lagüne hakim
 Evrenin üzerine dikildi direk!
 Sonra Efendi, Apsu'nun Yüce Prensi
 170 "Apsu'nun Dağkeçisi"nin üzerinde durup
 Talimatlar verdi!
 Dosdoğru ve ihtişamlı
 Apsu'da biten bir mesağacı misali.
 O ki, eşi olmayan, kutsal yer Eridu için
 Tahsis etmişti en yüksek güçleri
 Toprağın yüceler yücresi müfettişi, Enlil'in
 "oğlu"
 Kutsal gemici kancasını kavradı!
 Ve cengâver, Apsu'ya (?) doğru gururla
 dönerken

Yola çıkış

176-183: Tahrip olmuş ve anlaşılmaz durumda.

184 Kaptan, Nimgirsig,
 Efendi'nin karşısında, kaldırdı altın asasını,
 O sırada elli Lahamu
 Zarif biçimde hitap ediyordu (Enki'ye)
 Ve de [...] kürekçiler hagamkuşları misali.

Sümer'e varılır; *Enki*
buranın kaderine
hükmedecektir.

İhtişamla ilerliyordu Kral:
Saygıdeğer Enki ülkeye yaklaşıyordu,
Yüce Prens'in bu ziyareti ertesinde
190 *Her tarafta bolluk olsun diye!*
Ülkenin kaderine hükmederken şunları
söyledi:
"Ey Sümer, büyük ülke, sonu olmayan
topraklar,
Hiç eksilmeyen bir ışıkla sarmalanmış
Doğudan batrya dek
Güçleri bütün halklara dağıtan!
Senin güçlerin yüce ve erişilmezdir
195 *Ve yüreğin gizlerle doludur, dipsiz.*
Tanrılara bile hayat veren¹
İcat etme becerin
Gökyüzü kadar ulaşılmaz:
Hem krallara hayat verir
Hakiki taşlar koyar başlarına
Hem de sarıklı rahiplere!
Yüceler yücesi efendin oturuyor
An ile yan yana, onun kerevetinde!
200 *Kralın Saygıdeğer Enlil, Yüce Dağ,*
Evrenin Babası [...]yle sarıp sarmaladı seni
Yemyeşil bir ağaç gibi!
Anunna'lar, büyük tanrılar
Senin evini mesken tutmuşlardır
Giguna'nda ziyafet verirler
Her türden güzel kokular içinde!
205 *Ey Sümer'in evi, sayısız ahır kurulsun sana*
Büyükbaş hayvanların çoğalsın!
Çokça ağıl kurulsun sana
Küçükbaş hayvanların sayısız olsun!
Gigunan göklere değsin
Hakiki tapmağın göğe kadar yükselsin.²
Ve de Anunna'lar orada hükmedsin
kaderlere!"

¹ Tanrıların imgeleri ve heykellerini yapmak için *Enki* tarafından icat edilen ve yaygınlaştırılan teknikler ima ediliyor: Bkz. 7: 12 ve XII, § 21, 2°.

² Önemli her kültür kompleksinde yer alan çok katlı kule olan *ziggurat* söz konusu burada.

- 210 *Sonra Ur'a gider, orada da aynı şeyleri yapar*
Sonra kutsal kent Ur'a gelince
 Enki, Apsu'nun kralı, Ur'un kaderine
hükmetti:
"Baştan aşağı mükemmel kent,
Ayakları suda,
Güçlü boğa,
Toprağa tepeden bakan zengin kerevet,
Dağ gibi yüksek,
Hoş kokular dolu koruluk, geniş gölgeli
Gücünden emin
 215 *Senin için hazırlanan güçler tatmin edecek*
seni!
Çünkü Enlil, Yüce Dağ
Evrenin huzurunda senin yüce adını
dillendirdi!
Ey Enki tarafından kaderine hükmedilecek
kent
Ey kutsal Ur kenti, göğe kadar
yükseleceksin!"
Sonra Meluhha ülkesine vardığında,
 220 *Apsu'nun kralı Enki, şehrin kaderine*
hükmetti:
"Ey karanlık¹ ülke! Ağaçların gür,
Mesağacı ormanların yerli olacak!
Onlardan yapılan koltuklar
Kral saraylarında kendilerine layık yerlerde
olacak!
Kamışların dirençli olacak, kamışların yerli
olacak:²
Yiğitler olanları silah diye kaldıracak havaya
Savaş meydanlarında!
 225 *Güçlü olacak boğaların, yerli boğaların,*
Böğürtüleri dağdaki boğalarınkine
benzeyecek!

Meluhha için de
aynısı

1 Meluhha ülkesi sakinlerinin koyu derili olmasına imada bulunuluyor olabilir; kehanetle ilgili bir bölümde de bundan söz ediliyor (C. R. Labat, *Textes littéraires de Suse*, s.195-205 : 10 ve s. 210 : 10).

2 Bambudan mı söz ediliyor yoksa?

*Tanrıların büyük Güçleri hazırlanacak
 senin için!
 Turaçlarının hepsinin de kırmızı akik
 tüyleri olacak,
 Bütün kuşların da cennetkuşu olacak
 230 Bağrıışları kral saraylarını dolduracak!
 Bütün paran da altından olacak
 Ve bakırın da bronz!
 Ey ülke, ürünün bollastıkça bollaşacak
 Nüfusun çoğalacak
 Ve de erkeklerinden her biri
 Diğerleri için bir boğa olacak!*

(Magan?) ve
 Dilmun
 için de aynıları

236 vd. kayıp; dize 124'ten çıkartılabildiği kadarıyla
 Magan'a kısa bir atıfta bulunuluyor olabilir mi?

*(Ve?) Enki Dilmun ülkesini temizleyip
 arındırdı
 Sonra da Ninsikila'ya emanet etti
 240 Ülkenin başlıca tapmağma
 Lagünler tahsis etti
 Balıklarını yesinler diye
 Ekilebilir toprağma da hurma ağaçları verdi
 Hurmaları yensin diye!
 [Sonra karar verdi(?)]
 Elam ve Marhaşı için
 [Bu savaşçı ülkeler] her şeyi parçalayıp
 yutan (?)*

Elam ve Marhaşı'nın
 kaderi

*Enlil'in ülkede iktidar verdiği hükümdar
 245 Evlerini yıkacak, surlarını yerle bir edecektir,
 Ve evrenin kralı Enlil'e,
 Nippur'a götürecektir
 Paralarını, laciverttaşlarını
 Ve (bütün) hazinelerini!
 Martu'larm kaderi
 Ne kentleri ne de evleri olanlara
 Martu'lara sürüleri bölüştürdü!
 250 Bütün bu yerlerden dikkatini çevirdiğinde
 Ve Saygıdeğer Enki onu Frat'a
 taşıdığımda*

Sümer'e geri döndüğünde
 önce iki nehrin rejimini
 düzenler ve onlara birer
 vasi tanrı atar.

- Suyun hemen kenarında durdu sabırsız bir
boğa gibi,*
- Penisini kaldırdı, boşaldı,
Yanardönerli suyla doldurdu nehri*
- 255 *Otlakta dolaşan bir inekmiş gibi
Ahırda kalmış danasının ardından böğüren
[...]*
- Bundan sonra Dicle itaat etti ona
Sabırsız bir boğaya boyun eğerek gibi
Dikilmiş penisıyla “düğün-hediyesi”ni üreten:
Aşımdaki dev bir sıgır gibi
Zevk verdi Dicle’ye,
Bu arada ürettiği su yanardönerliydi
Pek hoş ve baş döndürücüydü;*
- 260 *Böylece ürettiği tohum da yoğun ve
besleyiciydi!*
- Böylece Enlil’in evini bollukla doldurdu
Ve onun sayesinde Enlil zevk aldı
Nippur sevince boğuldu!
Sonra Enki hükümdarlık tacını taktı
Ve kraliyet tacını koydu başına*
- 265 *Sonra soluyla toprağa dokununca
Bolluk fışkırdı topraktan
(Ve) sağında değneği tutan kişi
Çabuk çabuk sözler söyleyen kişi
Birbirine karıştıracak
Dicle ile Fırat’ın (sularını)*
- 270 *Saraydan yağ gibi
çekip sızdıran bereketi*
- 272 *Enbilulu(dur) suyollarının müfettişi,*
- 271 *Kaderlere hükmeden efendi(nin)
Apsu’nun kralı Enki’nin*
- 273 *İki nehre atadığı.
Sonra lagünü zikretti [...] balık sağlasın diye
ve sazlığı zikretti, kuru ve taze kamışlar
versin diye*

Bundan sonra
güneydeki bataklık
bölgeyle ilgilenir.

- (Ve o) erkek/kadın ki ağlarından
Hiçbir balık kaçamaz
280 Kurduğu kaparlardan tek bir dörtayaklı
kaçamaz
Kurduğu tuzaklardan tek bir kuş kaçamaz
[...]nın çocuğu,
Nanna [?] balıkların sevgilisi,
Enki (onu) atadı lagüne
285 Sonra bir tapınak dikti
Değerli ve labirente benzer bir mabet:
Onu denizin tam ortasına dikti
Harika plana sahipti,
Saç örgüsü kadar karmaşık,
Ve alt bölümü
Kanatlıat'a benzerdi
Üst bölümü de Büyükkayı'ya'
290 Köpüklü bir dalgayla [sarılı (?)]
Öyle harika doğaüstü bir parıltıya sahipti ki
Anunna'lar, büyük tanrılar bile
Cesaret edemezlerdi yaklaştırmaya!
[...] Yerleştirdi ve bu saray sevinçle doldu
Anunna'lar önünde ayakta durur ve
Yalvarıp yakarır ricada bulunur!
Denizdeki bu tapınakta
Enki için yüksek bir kerevet kurdular
295 Efendi [...]
Ve Büyük Prens [...] için
[...] kuşu.
Enlil'in meskeni Ekur'u zenginliğe boğdu
Enki sayesinde sevindi ve Nippur bayram etti.
300 (ve o) at süren kadın [...]
Değerli mabette
[...]’i çiftleşmeye (?) iten kadın,
Denizin Büyük Dalgası
Çalkantı, Deniz Baskını
Denizin dalgalarının (?) çukurundan çıkan

¹ Büyükkayı ya da “Arabacı” Takımyıldızı, Sümercede aynı adı (giş.gigir) taşır; Pegasus, yani Kanatlıat ise “iku” idi (DIL.GAN diye yazılırdı) ve ekilebilir bir araziye, bir tür göksel “tarlayı” belirtirdi, bu arazinin sınırları ise Takımyıldız’ın yıldızları tarafından belirlenirdi.

- Göktaşlarıyla... 305 *Sirara'nın Hanımı, saygıdeğer kadın Nanşe*
Enki (onu) olanca enginliğiyle denize atadı.
Sonra yağmuru çağırdı, Semavi Su'yu
Dalgalandı bulutlar biçiminde yücelerde
topladığı;
- 310 *Ve bulutları harekete geçiren soluğu ufka*
kadar geri itti,
Sürülmemiş toprakları tahıl tarlalarına
dönüştürmek için.
(Ve odur) fırtınalara ata biner gibi binen
Şimşeğe saldıran
Göğü yüce çubuğuyla sürgüleyen
Evrenin müfettişi An'ın oğlu,
- Tarım işleriyle... 315 *İşkur, bereketin (?) efendisi*
(Ki) Enki onlara verdiği.
Enki o vakit sabanı işletti
Boyunduruğu ve koşumuyla
Büyük Prens'in boynuzlu sığırları koştuğu,
Kutsal saban izini açmak için
- 320 *Ve sürülü tarlalarda tohum büyütmek için.*
(Ve bu) "Ovanın Süsü" ile taçlanmış efendi
Enlil'in becerikli çiftçisi,
Toprağı kazmanın ve temel çukurlarının
hamisini,
- 325 *Enkimdu'yu atadı (tarımın) başına.*
Sonra Efendi sürülü tarlaya döndü
Ve gunu verdi tarlaya.
Fiğ, mercimek, [bakla(?)]
Estub'lar, gunu'lar, innuha'lar yığdı tepe tepe
Tahıl yığmalarını ve demetleri çoğalttı
Ve Enlil için ülkede bolluğu yaydı!
- 330 *(Ve bu) bedeni ve başı benekli hanumdır*
Yüzünden ballar akan
Ülkenin canlılığını kızıştırır,
Karakafaların yaşamını,
Aşnan(dır bu) İyi Tohum, Evrensel Ekmek,
(Tahıllar)la görevlendirdi(ği)!
Sonra Büyük Prens tarla çapasını ipe bağladı
Tuğla kalıbını aldı
- Tuğla imalatıyla...

335 Yağı kesermiş gibi kesti
 Kerpiç çamurundan parçalar.
 Çatal dilli bahçe çapasının sahibi tanrı(dır)
 [...] bir yılanı benzer,
 Ve sağlam tuğla kalıbı [...] paraleldir
 Kalıptan çıkartılan tuğlaları maharetle
 dizen Kulla'dır

Mimarlıkla...

İmalatla görevlendirdiği.
 340 Sonra çıkardı çırpı ipini
 Dümdüz temeller çizdi
 Ve Meclis'in isteği üzerine bir ev çizdi
 (Hazırlık için) kutsal su serpti.
 Sonra Büyük Prens temel çukurlarını kazdı
 Üstüne de tuğla duvarları çıktı.
 Sarsılmaz temellerin tanrısı(dır)
 Asla yıkılmayan binaların

345 Ve de iskeleleri (?) gökkuşağı gibi
 Göklere değen
 Muşdamma, Enlil'in büyük duvarcısı
 Onu (bu sanatla) görevlendirdi.

Otlaklarla...

Sonra uçsuz bucaksız ovaya
 Soylu bir taç yerleştirdi:
 Bozkıra laciverttaşından bir kürk serdi;
 Laciverttaşından bir taç koydu
 350 Bereketli toprağı bol otlarla donattı:
 Sürüler getirdi oraya, rahatça yerleştirdi,
 Otlaklarda koçları dışı koyunları(?) çoğalttı
 Birbirleriyle çiftleştirerek!
 Sonra da cengâveri, bozkırım tacını
 Ovanın kralını
 Fundalıkların büyük aslanı
 Enlil'in yüce ve güçlü pençesi

355 Şakan'ı, "dağın" kralını
 Görevlendirdi (otlaklardaki yaşamın) başına.
 Sonra ahırlar inşa etti
 Ve bakımını düzene koydu
 Mandıralar inşa etti
 En güzel yağlı sütle doldurdu!
 Böylece cömertçe donattı

Çobanlıkla...

- Tanrıların yemek odasını*
 360 *Yemyeşil bozkıra bolluk yaydı!*
(Ve) kral(dır) Eanna'nın sadık hizmetkârı,
An'ın dostu,
Korkusuz Sin'in sevgili "damadını"
Azize İnanna'nın âşığı,
Bütün büyük Güçlerin hanımı ve kraliçesi
–Kul'aba sokaklarında insanı aşka iten
kadın–,
- 365 *Dumuzi(dir), Uşumgalanna, An'ın dostunu*
(Ağullar)la görevlendir(diği)!
Böylece malla doldurdu Ekur'u
Enlil'in evini
Buna çok sevindi Enlil
Ve Nippur bayram etti!
Sonra kadastryu belirledi
Toprağa kazıklar çaktı.
- 370 *Ve Enki, Anunna'lar için*
Kentteki evlerinin yerlerini belirledi
Ve de hangi tarlalarını onların olduğunu!
(Ve) kokulu çalılıktan çıkan boğa,
cengâver(dir o),
Kükreyen aslan,
Cesur Utu, gürbüz boğa,
Gücünü gururla gösteren
- 375 *Doğu'daki "Büyük Kent'in"¹ babası*
Kutlu An'ın habercisi,
Yargıç, hükümler veren
Tanrıların yerine
Laciverttaşından bir sakalla süslü
Ufuktan yükselen gökyüzüne
Ningal'in oğlu, Utu'yu,
(Tüm evren)le görevlendirdi.
- Elyaf işlemekle... 380 *Zinciri gerdi ve atkıyı yerleştirdi*
Böylece Enki kurallara bağladı kusursuzca
Kadınların en usta olduğu (?) sanatı!

¹ Mezopotamya'da "Büyük Kent" Ölümler Diyarı'nın adıydı: *Utu/Şamaş*, yani Güneş her akşam esrarengiz biçimde batıdan giriyordu bu kente, ertesi gün doğudan yeniden çıkıyordu: *Mésopotamie*, s. 330 ve n.1.

Unutulan İnanna
itiraz eder

385

Böylece Enki sayesinde imal edilir oldu
Değerli kıyafetler!
Sarayların süsü, kralların mücevherleri (olan)
Uttu'yu, sadık ve sessiz kadını
(Bununla) görevlendirdi.
Bunun üzerine, hiçbir görev verilmemiş
olan kadın

[Kutlu(?)] İnanna, genç kadın,
Kendisine hiç görev verilmemiş İnanna
Gidip babası Enki'ye,
Yakınmaya (?) başladı gözyaşları içinde
Büyük patırtı kopartarak:
390 “Bütün Anunna’ların, büyük tanrıların,
Kaderine hükmetmekte serbest bıraktı seni
Enlil!

Ama bana, Kadın’a, neden sadece bana
farklı muamele ediyorsun ki?
Ben kutsal İnanna, benim görevlerim neler
olacak?

Enki’nin başka
tanrıçalara atfettiği
çeşitli görevleri sırayla
söyler: doğum

395

Enlil’in kız kardeşi Aruru
Nintu namıyla da bilinir, dünyaya getirmeyi
Himaye eden kadın
Ayrıcalığının alameti olarak
Kutlu doğum tuğlasını¹ aldı
Göbek bağı keskisini tutar elinde
İmman taşını, “pirasayı” (?)
Yeşil laciverttaşından vazoyu, silagarrayı aldı
Kutsanmış kabı, kutsal alayı aldı
400 Böylece dünyanın ebesi oldu,
Kralların ve efendilerin doğumu
Ona emanet edildi!

Fahişelik...

Soylu kız kardeşim, kutlu Ninisinna
Şubataşından alameti aldı
Böylece kutlu fahişesi oldu An’ın:
Onun emrine hazır bekler
An da ona, yüreğinden geçeni yüksek sesle
söyler!

¹ Bu bölümü ebe kadının görevinden söz edilen şu bölümle karşılaştırmak gerekir: 45, I : [270] vd = XIII, §16.

Ahşap ve maden
işleri...

405 *Soylu kız kardeşim Ninmug
Altından yapılma marangoz kalemini
Ve gümüş çekici aldı
Çakmaktaşımdan yapılma geniş bıçağı
Ülkenin ahşap ve metal sanatçısı oldu
Krallar yaptı
Hep taç koyarak başlarına*

Yazı...

410 *Ve tacı koyarken
Meşru efendinin başına!
Soylu kız kardeşim, kutsal Nisaba
Ölçüm cetvelini aldı
Yanında da laciverttaşından ayar cetvelini
tutuyor*

Kara ve deniz avı...

Büyük Güçleri dağıtıyor
415 *Sınırları saplıyor, sınır işaretlerini koyuyor:
Ülkenin bakanı oldu,
Tanrıların rızık muhasebesi bile ona emanetti!
Nanşe, Büyük Hanım,
Baykuşu(?) ayağının dibinde durur
Deniz ürünlerinden sorumlu oldu:
En iyi balıklar ve en lezzetli kuşları sunar*
420 *Nippur'da babası Enlil'e!
Ama bana, Kadın'a, neden sadece bana
Farklı muamele ediyorsun ki?
Ben Kutlu İnanna, benim görevlerim neler
olacak?"*

Enki onun zaten
her şeye sahip
olduğunu söyler

*Ve Enki "kızına", Kutsal İnanna'ya cevap
verir:*
*"Senden neyi esirgedik ki?
Neyi esirgedik Hanımefendi?
425 Daha ne verebiliriz ki sana–
Ey genç kadın İnanna, neyi esirgedik ki
senden?
Daha ne verebiliriz ki sana?
Sensin [...] bildiren
[...] Amacıyla senin için [...] hazır tuttuk
"Ergücü" giysisini giyen sensin,
430 Söylenmesi gereken sözcükleri sensin
belirleyen*

Özellikle de
savaşçılık görevine

*Senin elinde çubuk, değnek
Çoban sopası!
Senden neyi esirgedik ey genç kadın İnanna?
Sensin savaşları ve muharebeleri
Hazırlayan ve ilan eden!
Çatışmanın tam ortasında
– Uğursuzluk getiren kuş olmasan da! –
Tamiri imkânsız sözleri söyleyen!
435 Dik olanı sensin büken
Eğri olanı düzelten!
{Keten sarımsı giyinen
Sensin yünü eğiren, iğle dokuyan
Rengârenk iplikleri birbirine katan!}¹
440 Koparılmış kafaları toz gibi yayarsın,
Tohum gibi saçarsın etrafa!
Süpürülmemesi gerekeni toprağın üzerinden
süpürürsün İnanna!
Davulundan (?) yakarışlar çıkarıp
Ey genç kadın İnanna kaplayan kumaşı alıp,
Kılıflarına sokuyorsun yeniden
Sürükleyen tigi ile adab'ı
Hayranlarının bakışlarından hiç bezmeden!
445 Ey genç kadın İnanna bilmiyorsun demek
“Derin kuyular için halatlar bağlamayı”?
Ama Enlil'in yüreği taşı artık: Ülkeyi
düzene soktu!
Enlil'in yüreği taşı: Ülkeyi düzene soktu.
Yüreği insanlara beslediği (iyilikten) taşıdığı
için
[...] koyma artık*

Böyle olduğu için de
etkinliklerine
gem vurması daha iyi
olacaktır.

450-466: Nerdeyse hepsi kaybolmuş, İnanna'nın gelecek-
teki etkinlikleriyle ilgili bir dizi dilek sıralar gibidir.

Dua

[Ey Saygıdeğer Enki], şükürler olsun sana!

¹ 437-439 metne karışmış bir açıklama olabilir. Bu bir açıklama değilse *İnanna*'nın eşcinsellerin ve travestilerin (bu konuda Bkz. IX, §§ 7, 13...) hamisi olduğu düşünülebilir; eşcinseller ve travestiler *İnanna* kültürünün az çok orijine benzer ayinlerine katılıyor (51, IV : 52 vd. = XV, § 10), cinsel ikircikliklerini ifade için hem silah hem de en kadınca araç sayılan iğ taşıyorlar (382) ve özel biçimde dans ediyorlardı (IX, §§ 7 ve 13).

11. Gerçek bir lirizmin hayat verdiği özenli üslubuyla bu metin edebi açıdan yetkin ve hatırı sayılır bir kompozisyonudur. Sümer dilinin şairlerinin pek düşkün olduğu sıfatlar ya da deyişler yer yer karşımıza çıksa da tekrarlar o kadar çok değildir (ör. 4 // 171; 138 // 172; 208 // 217, vb.). Bu tür edebiyat eserlerinde nerdeyse hep olduğu gibi, bu şiirin hangi tarihsel koşullarda düzenlendiğini bilmiyoruz, olsa olsa pek belirsiz bir fikir edinebiliyoruz. Hâkim olan genel “seyahat” çerçevesi kadar (VII, § 15) şiirsel üslup ve yordamlar gibi bazı özelliklerden ötürü bu şiir *Enki Nippur*’da (krş.97-99 ve 165 ile 4 : 73-76, vb.) şiirini akla getiriyorsa da, gerek görüş gerek tavır açısından –daha taze bir örnek vermek gerekirse– *Enki ve Ninhursag* (5) ile karşılaştırıldığında sahip olduğu farklılıklar şaşırtıcıdır. *Enki ve Ninhursag* şiirinde *Enki* ve eşleri arasında sergilenen dizginlenemez davranışlar, çiftleşme kadar ilksel bir üretim biçimine (§ 6) başvurulması ve daha başka masalsı ya da naif (§ 7) boyutlar bu şiirde tümüyle terk edilmiş, Tanrı muhteşem ve insanüstü biçimde gösterilmiştir. Gerçi Tanrı topraklarını ziyaret etmek için hâlâ (gerçekte olduğundan çok daha “litürjik” değilse de çok daha “mitik” biçimde: Bkz. § 18) seyahat etmektedir ve şair, tanrısı konusunda en azından bizim ölçülerimizle hâlâ çığ bir imgeleme sahiptir (252-258 arasında bunu görürüz; ve aynı bölümü 5 : 63 vd. ile karşılaştırmak gerekir.). Öte yandan Tanrı bir toprak parçasında, bir ülkede değil, evrenin tümünde etkili biçimde eylemek için artık sadece zekice örgütlenme bilgisine, söze ve iradeye ihtiyaç duymaktadır. Bu şekilde süzülmüş ve adeta doğaüstü hale getirilmiş bir din düşüncesi, nispeten daha yakın tarihli bir kökene işaret eder.

Başka özellikler bizi daha açık bir şekilde üçüncü binyılın sonuna yönlendiriyor. Eridu ve tapınağı (4’te olduğu gibi) hâlâ en görkemli döneminde ve tam faaliyet halindedir (5-10; 67; 95 vd.; 142-152; 166 vd.; ve de 285-292 arası); ayrıca Hint Okyanusu ve Basra Körfezi ülkeleriyle ticaretin (124-130 ve 219-241) yoğun olduğu bir dönem söz konusudur; Ur kenti ülkenin başkenti (210-218) sayıldığı gibi her taraftan gelen malların yoğun dolaşımının da merkezi kabul edilmektedir. Demek ki III. Ur hanedanının en şanlı çağlarından biri söz konusudur. Batıdaki Martu’ların burada, en ufak bir düşmanca

ya da tehditkâr tavır sergilemeyen hayvan yetiştiricisi ve tedarikçisi rolünde (142 ve 247 vd.) belirmeleri, ancak kendilerine vaat edilen “kadere” bakılırsa (242 vd.) Elam ile komşusu ve kadim müttefiki Marhaşi’nin, Mezopotamya Krallığı’nın hiç değilse gizli düşmanları sayılmaları gibi III. Ur yıllıklarının bazı bölümlerinde doğrulanan özellikler –amacımız açısından gerçekten işe yarayacak olsa– şiirin daha kesin biçimde tarihlendirilmesine güçlük de olsa yardım edebilirdi. Öte yandan uzak bir ülke olan Meluhha’ya (219-235!) çevredeki öteki komşu ülkelere göre çok önem verilmesi de şaşırtıcıdır; bu durum metnin düzenlenmesine müdahale edilmiş olmasından ya da aktarılmasındaki bir hatadan kaynaklanıyor olabilir.

12. Bu şiiri haberimiz olmadan peşinden sürüklediği koskoca bir edebi ve metinsel tarihi bir kenara bırakıp bugünkü haliyle okuyacak olursak, onun tam anlamıyla bize hitap edecek ve tamamlanmış sayılabilecek denli tutarlı ve iyi kurulmuş olduğunu görürüz. Şiirin ilk çeyreğinde (1-115 arasında) yer alan ve mitin ana gövdesini (140 ve sonrasını) oluşturan tam anlamıyla anlatı nitelikli parçaya (116-139) ustaca uyarlanmış giriş nitelikli, ilahi bölümünün şaşılacak bir yanı bulunmamaktadır (krş. V, § 2). Bununla birlikte, taşıdığı görece önem hesaba katıldığında bu eserin litürjik bir amaçla kaleme alındığı düşünülebilir: En azından herhangi bir tapınma töreni ve silesiyle (Bkz. yine § 18) okunmuş ya da şarkı biçiminde söylenmiş olabilir. Bu tören, daha önce sözü edildiği (VII, §§ 19; 25) gibi, etkisinin ortaya çıkması ya da “kalıcı olması” için anlatının aktardığını “gerçekleştirmeyi” ya da “yenilemeyi” amaçlayan bir simgesel tören olabilir. Ne olursa olsun söylemek istediği şey hepsinden önce mitolojiktir, yani açıklayıcıdır.

Açıklamak istediği şey ise –mitolojide sıradan bir durumdur bu V, § 10– basit değildir. Ancak en geniş ve en doğrudan konusunu daha en başından ifşa etmektedir: ülkenin refahı. Ülkesinin zaten refah içinde yaşadığını kabul etmekle birlikte bütün bu refahın gerçek sorumlusuna döner, çünkü refah ancak onun sayesinde güçlenip kalıcı olacaktır. Bu sorumlu *Enki*’dir. Yazarların gözünde *Enki* o kadar önemlidir ki, çoktanrılı dindarlıkta yaygın görülen bir usulle, onu zaman zaman aşırı överler ve bütün diğer tanrılardan daha yüksek

bir mertebeye yerleştirirler (9 b; 64; 88; 137 vd.);¹ ama bir yandan da onu gerçek yerine koyarlar ki bu yer büyük hükümrân “üçlü” arasındaki en üstün konumdur (2 vd., 40-42; 63-68; 77-80...; bu son bölümde Büyük Tanrıça *Nintu/Ninhursag*’a yapılan gönderme, bazı yerlerde en yüce tanrılar arasında ya da hiç değilse en yüce tanrılardan birinin eşi olarak anıldığı anı hatırlatmaktadır: IV, § 10; ve krş. 39 : 7 //48). Dolayısıyla metinde ondan, bolluğun bir tür özgül etkeni olarak söz edilmektedir (8; 21-31; 41; 52-59; 71; 89-93; 189 vd.; ve krş. 205 vd.; 221-235 ve devamı). Bu bolluktan –Mezopotamya’da bu bolluk olayların doğal seyrinin bir parçasıydı; bunu ileride daha iyi anlayacağız: XIII, § 10 vd., özellikle de 45’in başına bakılabilir– ilk önce tanrılar (8; 31 vd), ama en başta da Nippur’daki tapınak-ikametgâhtaki hükümdarları *Enlil* (140; 202 vd.; 246; 261 vd.; 298 vd; 329; 367 vd.; 418) yararlanmalıydı. Onun haricinde bu bolluktan ilk doğrudan yararlanacak olan; bu panteona mal tedarik edenlerin ve uyrukların “ülkesiydi” (7 vd.; 52-59; 188-190; sonra da 191 ve bütün devamı).

13. *Enki*’nin bolluk yaratma yetisi ayrıcalıklarından iki tanesine eklemlenmiştir; aslında bu ikisi tektir, ama aynı noktaya yönelen iki ayrı açıdan ele alınmışlardır. En başta, bütün tanrılar arasında en kavrayışlısı, en beceriklisi, en ustası, en etkilisidir (özellikle 41 ve 73 vd.; bkz. IV, § 10). İkinci olarak ise –bu da zaten ilkinin hem nedeni hem de sonucudur– bütün “Güçleri”, başka deyişle bütün kültürel değerleri elinde bulunduran yegâne efendidir. Aynı durum daha açık seçik biçimde şurada da karşımıza çıkacaktır: *İnanna ve Enki* 11 : IX, §§ 18, 21.

Sümerce’nin Asurbilim alanında uzun uzadıya tartışmalara yol açan karanlık, bilmecemsi ve ünlü “me” terimini ehvenişer diyeerek “Güçler” sözüyle karşılamaya karar verdim.² Bizim gözümüzde birbirinden apayrı birçok anlam alanını aynı anda akla getirdiği için dolaylı ya da dolaysız hiçbir karşılığı bulunmayan “me” terimi, bu nedenle kullandığımız dillere çevrilemez. Çünkü sadece

¹ *La Religion babylonienne*, s. 52.

² S. N. Kramer’in *Mariage sacré* adlı eserini çevirirken, bu sözcüğü karşılamak amacıyla “esrarlar” (op.cit., s.52, n.3) demiştim ama fazlası eksiği tartıldığında, bu sözcüğün akla getirilen fikrin asıl anlamını vurgulamadığını gördüm.

ontolojik bir boyuta sahip olmakla kalmaz,¹ tanrıların esrarengiz özelliği olan, onlar tarafından gerçekleştirilmiş “sırlar” anlamını da taşır; ve bu “sırlar” deyim yerindeyse şeylerin *doğasını* ilgilendiren “yazgılarla” bağlantılıdır: Şeyleri oluşturan, ayırt edip tanımlayan, her birinin varoluşuna özgün anlamını veren ve *doğal* olduğu kadar *kültürel* düzende de şeylerin tikel kullanımlarını belirleyen bir doğa söz konusudur burada. “Me” terimi, yüksek şahsiyetlere özgü “yetilere”, “güçlere” göndermede bulunur; bu şahsiyetler kendilerine özgü “sırlardan” kaynaklanan “yazgılara” kuralına uygun biçimde “adlar” atfederler ve böylece onların daha iyi işletilmesini sağlarlar. Bu denli yoğun bir terimin çevrilmesi, kullanışlı olmadığı gibi yapaylık havası da veren dolaylı anlatma yolu seçilmedikçe keyfi ve aksak olacağı için hiç duraksamadan *Güçler* teriminden yana kullandım tercihim. Bu sözcüğü büyük harfle başlatmış olmamı gözümden kaçırmayacağına inandığım okur öteki yan anlamları da aklında tutmalıdır. Bu *Güçler –kültür* dünyasıyla sınırlı kalındıkça– şu ya da bu ölçüde “tekniklere” (65-67; 84; Sümerce nam.galam terimi “beceriklilik”, “hüner”, “marifet” anlamları taşır) denk düşer, yani bu Sırları kullanma ve kullandırma, ve bu Güçleri uygulamaya koyma yöntemlerine tekabül eder. Bu denklik son derece önemlidir, ileride Sırlar-Güçler-Teknikler olan me’lerin mitik düzlemde birer maddi varlık olarak tasavvur edilebildiklerini göreceğiz; bu varlıklar, asla nasıl olduğu tam anlamıyla tanımlanmamış olsa da, tanrıların ellerindeydi ve onlar tarafından kullanılıyorlardı; bazı özellikleri bakımından, tanrıların üzerlerinde taşıyıp biriktirdikleri süslere, mücevherlere ve tılsımlara benziyor gibidirler (IX, §§ 21 ve 35). Gelenek tarafından ittifakla, doğa gibi kültürü de (bu konuda özellikle: bkz. *İnanna ve Enki*/11 ve daha ileride *Yedi Bilgeler*/8) yaratıp yayan bir süper-teknisyen haline getirilen *Enki*’nin aralıksız ifa ettiği kendine özgü rolü göz önüne alındığında, durumu gereği ve doğrudan doğruya, söz konusu Güçleri (135) kökenlerinden itibaren elde bulunduran “efendi” olarak kabul edilmiş olabilir. Ancak burada, belki de *Enlil*’e saygıdan ötürü, dinsel düşüncüyü bir süreliğine etkilemiş

¹ A.Cavigneaux’nun yazısı bunu kanıtlar: *L’essence divine* içinde *Journal of Cuneiform Studies*, 30, 1978, s.177 vd.

olan dini bir biçimcilik ve sofuluktan ötürü (64-67 ve krş. 446 vd; daha ileride § 17) *Enki*'nin bu Güçleri Nippur'da tanrılarının hükümdarının tapınağından aldığı, Eridu'ya getirip kendi ikametgâhında muhafaza ettiği varsayılır.

14. Pek çok veri var: Bolluğun ve becerinin efendisi, beceriyi mümkün kılıp bolluğu getiren ve bütün Güçleri ve bütün teknikleri elinde bulunduran *Enki*, şiirin ilahi biçimindeki ilk bölümünde öne çıkartılıp işlenir. Şiirin ilk bölümü üç sahneli gibidir: *Enki* en başta bir tür anonim koro, görünüşe göre müritlerinden oluşan bir koro (1-60) ya da biraz daha ileride karşımıza çıkacak olan (81-85 ve 133-139) tanrılar topluluğu tarafından övülür ve kendisine yakarılır. Bundan sonra *Enki* söz alır ve ilk kez kendini över (61-80), peşinden ikinci kez över kendini; övgü bu kez ilkinden daha geniş kapsamlıdır. Tanrılardan oluşan koro her iki övgüyü de şatafatlı biçimde onaylar (81-85 ve 133-139) ve şiirin bütünüyle (467) aynı dua nakaratıyla da sonlandırılır (85 ve 139). Yazı, tasarım ve sözde birliği vurgulamanın yoludur bunlar.

15. Bundan sonra gelen ve tümüyle mitolojik olan anlatı bölümü, doku olarak “tanrısal seyahat” izleğini benimsemiş: Ama bu konuda daha önce verdiğimiz örneklerden farklı olarak (3 ve 4; ve krş. VII, § 5) hükümdar durumundaki bir tanrıya yapılan ziyaret değil, tanrının kendi mülkünü teftiş etmesi, burayı en verimli biçimde örgütlemek amacıyla dolaşması söz konusudur. Öteki seyahatler gibi bu seyahat de kısmen coğrafi ama aslen litürjik nedenlerden ötürü (§ 18) gemiyle yapılacaktır. Bu seyahat *Enki*'nin sarayından sonra teknesini (107-115) anlatmasına ustaca bağlanır, belki de teknesini seyrederken aklına yola çıkmak düşüncesi gelmiştir (116 vd.). İşte o zamanlar bilinen tüm evrene, en azından bu miti kaleme alanların ufku dahilinde kalan evrene yaptığı seyahatinde Tanrı, hükümdar olarak elinde bulundurduğu Güçleri doğru kullanarak dünyayı tek merkezli bir sistem olarak örgütleyecektir; amacı doğunun en uç noktasından –Hint Yarımadası'nın doğu kıyılarından– batının en uç noktasına (Burası Suriye'deydi, oysa o zamanlar gayet iyi bilinen Kapadokya hiç zikredilmez.) kadar ülkesiyle bağı olan tüm toprakların, bütün mallarının kendi ülkesine akmasıydı. Böylece kendisi

bolluk sağlayacağı gibi başta kralları olmak üzere tanrıların refah ve huzur içinde yaşamaları da sağlanmış olacaktı.

Dolayısıyla her şey, dünyanın merkezi sayılan ve burada “Sümer” (s.31, n.1) adıyla anılan Mezopotamya Krallığı’na yöneliyor. *Enki* teftiş etmek ve işleri yoluna koyup düzene sokmak için oradan yola çıkar (188 vd.) ve buraya en büyük, en zengin, en bolluk içindeki ülke olma kaderini verir, öyle ki bütün öteki ülkeleri kendi ışıkları ve kültürüyle aydınlatacaktır (192-209). Bu ülkenin o çağdaki başkenti olan Ur (Tanrı daha sonra burada durur.) buna bağlı olarak en parlak, en yetkin kent olacaktır (210-218). *Enki* bundan sonra güneyden de geçerek doğudan batıya, Mezopotamya’nın bütün coğrafyasını dolaşır. “Ziyaret ettiği” varsayılan ve Mezopotamya Krallığı ile barışçıl ilişkiler içinde bulunan bütün ülkelere kader olarak zenginlik bahşeder. Zenginlik öncelikle, yerli ürünlerin bollaşması demektir, çünkü *Enki* Sümer’de bulunmayan ürünleri ihraç ettirecektir. Hint Yarımadası’nın batı kıyıları olan Meluhha’da özellikle ısrarla durması (219-235) dünyanın bu ucuyla, yerli ahşap (221 vd.) ve değerli madenler (231 vd.) başta olmak üzere özellikle yoğun –belki neredeyse yepyeni– bir ticaret kurulduğunu düşündürür. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki burada hiçbir yerel tanrının adı öne çıkartılmamıştır. Arap Yarımadası’nın doğu tarafında (236-241) Magan (Bu tanrı, 236. dize ve devamındaki kırıkta kaybolacaktır; ama krş. 128.) ve Dilmun’dan söz edilir ama başlıca tanrılarından biri olan *Ninsikila*’dan da söz edilir (239; bkz. daha ileride § 9) ve burada da tıpkı 5 : 3 ve devamındaki gibi –*ibid.*– yarım uyak kullanılması, ülkenin hamisi tanrıçanın adından kalkarak ülkenin “saflığını” vurgulamak içindir. Ancak Dilmun’un en başta Mezopotamya olmak üzere tahıl, meyve (Ama hurma ağacınıninkiler değil!) ve şifalı bitkiler sağladığını söyleyen söz konusu mittin (§ 3) farklı olarak burada Dilmun Mezopotamya’ya özellikle hurma ve balık (238-241) ihraç etmektedir. Kuzeybatıdaki Martu yarı-göçbeleri (krş.25) sadece sürü hayvanı (247 vd.) sağlarlar. Gemisine binerken (124-133) *Enki*’nin çizdiği plan işte böyle yürüyordu. Doğudaki düşmanlar Elam ve Marhaşi bu programın ilk haline dahil edilmemiş olmakla birlikte, burada istemeye istemeye metal ve taş

ihraç eden figürlerdir, çünkü Sümer kralı tarafından mağlup edilecek ve neleri varsa ellerinden alınacaktır (242-247).

16. Etraftaki dünya böyle örgütlendiğine göre *Enki* artık ülkesine dönebilecektir; ülkesinde bulunmayan yararlı malzemelerin arkası kesilmeden tedarik edileceğini sağlama aldığından, artık bunların kendi işleyişini düzenlemeli, ülke sakinlerinin zenginliklerini işleyip refah ve bolluk elde etmelerini sağlamalıdır. Bu amaçla da, herhalde o sıralarda kullanımda olan fakat bugün konum ve sınırlarını pek iyi bilmediğimiz çeşitli kültürel bölgeler arasında ayırım yapar. Bazılarının ele alınışı ayrıntıdan yoksun değildir: *Enki*'nin yarattığı ve sularını bahşettiği ülkenin yaşam kaynağı olan iki nehrin suları (250-273); güneydeki lagün (274-284); daha da güneydeki kıyı ve deniz bölgesi (285-307); rüzgârların ve yağmurların düzeni (308-316); tarımsal etkinlik (317-324) ve başlıca üretimi olan tahıllar (325-333); başlıca inşaat malzemesi olan tuğla imalatı (334-339) ve tuğlaları kullanan “mimari” (340-347); sonra da çoban hayatı (348-356), özellikle de ülkenin başka bir hammadde kaynağını sağlayan küçükbaş hayvan yetiştiriciliği (357-358). Elyaf işleri (381-385) ki *bizim* mantığımıza göre daha ileri bir yerde olması gerekirken buraya yerleştirilmiştir (Kasten mi yoksa metnin aktarılması ya da gözden geçirilmesi sırasında kazaen mi böyle olmuştur bilinmez.); kadastronun getirilmesi ve gözetilmesi (369-380) gibi bu bölümün tamamını işgal eden ekonomik kaynaklardan biraz farklı bir biçimde ayrılmıştır zaten. Bu alanlardan her birine; sorumluluğu üstlenecek, bu etkinliği canlı tutacak ve aksamadan, kesin biçimde işlemlerini sağlayacak bir tanrı tahsis edilmiştir; aynı ilke, yetkenin “piramit biçiminde” dağıtılması (özellikle 34) söz konusu olduğunda da karşımıza çıkacaktır: başta *Enbilulu* (272 vd.); sonra sırasıyla *Nanna* (?) (283 vd.); *Nanşe* (305 vd.); *İşkur* (315 vd.); *Enkimdu* (322 vd.); *Ansan* (332 vd.); *Kulla* (338 vd.); *Muşdamma* (346 vd.); *Sakan* (355 vd.); *Dumuzi* (365 vd.); *Utu* (379 vd.) ve *Uttu* (384 vd.). Az önce değindiğimiz gibi son paragrafların beklenmedik biçimde birbirine yakın gelmesi ya da birbirlerinin yerini alması belki de bu iki ismin yarı uyaklı olmasındandır.

Nasıl düzenlendikleri aynı üslupta ve hemen peş peşe sunulmasa da başka kültür alanları da *Enki* tarafından aynı örnek temelinde,

yani her birine o alandan sorumlu bir tanrı tahsis edilerek örgütlenmişti: İnsanların dünyaya gelişi, yani soylarının korunması ve sürdürülmesi, çeşitli anlamlara gelen bir sıfat olan *Nintu* (77 vd. de *Ninhursag* olarak geçer, yani Büyük Ana Tanrıça: VII, § 11 ve s.61, n.1) ile de anılan *Aruru* (394-401; krş. VII, § 14 ve 20 : 413) tarafından yönetiliyordu; “serbest aşk” *Ninisinna* (402-404; ve bir sonraki paragrafa bakınız.) tarafından yönetiliyordu; ahşap ve metalin işlenmesi (Başka yerde özenle ayrılmış olsa da burada bir arada ele alınmıştır: krş. 34.) *Ninmug* tarafından (405-410); yazı ve yazıyla ilgili her şey, arazi ölçümü ve muhasebe (Kültürün yaygınlaştırılması işi de buna bağlı gibidir ve bu dikkat çekici bir noktadır: 414!) *Nisaba* tarafından (411-416; krş. 2 : 165 vd.); balık avı ve kara avcılığı (Bu durumda iç içedirler.) *Nanše* tarafından (417-420) yönetiliyordu (Bu seriyi sonuçlandıran son paragraf aynı tanrıçaya yer verdiği için 285-307 arasının eşi gibidir; ve bu nokta, şiirin bilmediğimiz tarihi konusunda düşünülmesi gereken yanlar çıkartır ortaya.).

17. Ülkeyi bolluğun hiç eksik olmayacağı şekilde düzenlemek amacıyla *Enki*’nin başvurduğu tedbirlerin ikinci bölümü ancak *İnanna*’nın müdahalesinden sonra, yine onun tarafından anılır. *İnanna* son bölümde (386-421) tanrıyı görev dağılımı yaparken kendisini unutmakla suçlar ve itiraz eder; bu davranışı, Tanrıça’nın pek kolay olmayan karakterine dair bazı ipuçları verir bize (Bkz. özellikle IX, b.a.). Bu olay eserin sona ulaşmasını da sağlar: Üzeri kapalı söz etse bile yazarın düşüncesine göre belki de doruk noktasını oluşturur.

Çünkü *İnanna*’nın şikâyetlerine karşın *Enki* ona özel bir alan tahsis etmez; kendisinin bu konuda zaten yeterince donanımlı olduğunu hatırlatmakla yetinir. Hangi ayrıcalıklardan söz ettiği (427-445) bizim için aynı derecede, kelimesi kelimesine, açık değil (437-439 için Bkz. s.201, n.1). En azından şunu anlıyoruz ki pek çok kez bu adla anılmakla birlikte, *İnanna* daha ileride uzun uzadıya –13 vd.– söz edileceği gibi serbest aşkın hamisi tanrıça değildir; burada yerini tuhaf biçimde *Ninisinna*’ya (402 vd.; bu bağdaştırma başka yerde de karşımıza çıkacak.) bırakır. Ama ileride yeniden karşılaşacağımız (9 vd.) otoriter (431 vd.) ve hep öfkeli olan, çekiş-

me, şiddet ve savaş (433 vd.) tanrıçası, bu “eril” tanrıça (429) söz konusu görevi kendi başına üstlenmiş gibidir ya da daha doğrusu kendi doğası gereği üstlenmiştir, çünkü *Enki*’nin bu yolda açıkça bildirdiği bir karar bulunmamaktadır. Kaldı ki refah ve bolluk elde etmek için uğraşan *Enki*’nin ülkeye felaket ve kıtlıktan başka bir şey getirmeyeceği kesin olan bir etkinliğe girişmeyeceği kesindir. Öfkesi bir türlü yatışmayan *İnanna*’ya bir tür teselli olarak ne verdiğini ise, 449-456 arası kırık olduğu için tahmin edemiyoruz; ama bağlama göre görevini *yerine getirmemesini* istemiş olmalıdır. Nitekim ona evrenin hükümdarı *Enlil*’in bir dönem hem kendi ülkesinin hem de bütün dünyanın barış içinde yaşamasına karar verdiğini hatırlatır (446 vd.; bunu 50 vd. aktarılan açık imayla birlikte değerlendirmek gerekir; orda da *Enki*’ye düşmanlıklara son vermesi söylenir.); bu karar çatışma yaşanmasıyla bağdaşmayacak, topluca refah ve mutluluk içinde yaşanması idealini savunan bu şiirin genel havasına ve anlamına tam olarak uygun düşmektedir. Dolayısıyla bu bölümde *Enki* büyük olasılıkla *İnanna*’dan savaşa yönelik görevlerini (krş. IX, § 7 vd.) askıya almasını istemiş olmalıdır.

18. Mitin niyeti ve nihai amacı büyük olasılıkla şu özellikte saklıdır: *Enki Enlil*’in iyilikseverlikle aldığı karar uyarınca sadece ülkenin zenginliği ve huzuru için değil, bu kadar büyük zararlar veren çarpışmalara kesin olarak son vermek için de elinden gelen her şeyi yapmıştı. O halde *Enki*’nin yaptığı iyiliklerin bu şekilde ortaya konulmasıyla hedeflenen şeyin, daha önce söylendiği gibi (§ 11 vd.) bu şiiri litürjik maksatla kullanıp *Enki*’nin yaptığı iyiliklerin süresinin uzatılmak olup olmadığı pekâlâ sorulabilir: Krallığın bolluk içinde yaşamasına böyle bir “anlatısal açıklama” getirerek, hatta bu amaca yönelik olumlu (ülkenin ve etrafındaki evrenin örgütlenmesi) ve olumsuz (savaş tanrıçasının engellenmesi) yaptıklarını belki de tanrının imgesi (ve belki de kült nesnesi olan teknesi de) etrafında yeniden canlandırarak, tanrılarla kurulu litürji ilişkilerinin kuralları uyarınca ve onlarla birlikte *Enki* sayesinde, var olan durumun devam etmesi garantilenmek istenmiş olabilir; savaş olmadığında, yerel kültürün bir ayrıcalığı olan “tekniklerin” şevkle uygulanması ve malzeme bolluğu sayesinde herkes refah içinde yaşayamaz mıydı?

Bu uzun mitin bizlere sunduğu *Enki* imgesi en azından bir önceki mitin (5) kendi tarzında ve bambaşka bir sunum çerçevesinde bizlere gösterdiği imgeyle tıpatıp uyuşmaktadır: Uygarlık yayan ve insanlara iyilik yapmak konusunda tam anlamıyla samimi bir tanrı imgesidir bu: Bu dünyayı insanların hiçbir eksikleri olmadan başarılı bir yaşam sürmeleri için gereken biçimde örgütleyebilen bir tanrı... *Böyle bir yaşam tanrılara yararı olabilecek yegâne yaşamdır*, çünkü Mezopotamya dinsel düşüncesinde, insanların en temelden “tanrı-merkezli” oldukları asla hatırdan çıkarılmamalıdır.

7. Enki ve Ninmah

19. Bir iki noktası gayet talihsizce eksik kalmasa 114 dizesi ile tamamı elimizde bulunacak olan bu kısa mitin bir bölümünün çevirisi 1944 yılında S. N. Kramer’in *Sumerian Mythology* adlı çalışmasında kısmen yayınlanmış olsa da, elde bulunan metin 1969 yılında yarım düzine kadar parça parça belgeye dayanarak (ikinci binin ilk çeyreği; öteki kaynaklar için bkz. daha ileride § 20) C. A. Benito tarafından daha önce söz ettiğimiz (§ 10) yayımlanmamış tez çalışmasının 9-81. sayfaları arasında incelenmişti. Zor bir metindir bu, üstelik bilmediğimiz pek çok terim ve anlatıma da yer vermektedir, bazı bölümleri özellikle çetrefillidir: Dolayısıyla (S. N. Kramer’in elinizdeki eser için hazırladığı çeviri) bir ölçüde belirsizlikler içermektedir: Bununla birlikte hem genel anlamı hem de ne yöne doğru ilerlediği epey iyi anlaşılabilir.

Her şeyin ilk hali:
tanrılar çalışmak
zorundayken

○ günlerde yukarısı ile aşağısı [ayrıl]mıştı –
○ gecelerde yukarısı ile aşağısı
[Birbirinden ayırdıklarında]¹
○ yıl (tanrılar) kaderleri
Tayin edildiğinde
Anunna’lar dünyaya getirildiklerinde
5 Tanrıçalar evlendirildiklerinde (?),
Her biri kendi payına düşeni aldığımda:

¹ Aynı kozmogonik görüş için Bkz. 29.

- Bazısı yukarıda, bazısı aşağıda
 Döllendiklerinde ve anne olduklarında
 Tanrıların yiyecek bulmaları gerektiğinde
 Hepsi (?) çalışmaya koyuldu:
 İkinci sırada olanlar angaryalarla uğraştılar.
 10 Kanal kazdılar, toprak yığdılar [...]
 Dane öğüttüler:
 Ama hallerinden şikâyetçiydiler!
 Ne var ki EnginZekâ
 Bütün büyük tanrıları biçimlendiren (?)
 Enki, suları bulanık ve derin Engur'unda
 Hiçbir tanrının bakışını daldıramadığı
 Yatağında yan gelmiş yatıyordu: Durmadan
 uyuyordu!
- 15 Tanrılar inliyor ve şikâyet ediyorlardı:
 "Halimizin sebebi odur
 Hiç kalkmadan yatıp duruyor!"
 Böylece Nammu, önde gelen anne
 Bütün tanrıları dünyaya getiren
 Oğlu Enki'ye aktardı şikâyetlerini:
 "Sen, uzanmışsın yatağına
 20 Hiç ara vermiyorsun uyumana
 Ama tanrılar; yarattıklarım, itiraz ediyorlar!
 Çık yatağından oğul,
 Yeteneklerini zekice kullan
 Ve tanrılara vekiller (?) yarat
 Ki artık çalışmasınlar!"
 Annesi Nammu'nun sözü üzerine
 Enki yatağından çıktı,
- 25 [...] yaptıktan sonra
 Zeki, Bilge, İyi Düşünen[...], Becerikli,
 Biçimlendiren her şeyi
 Bir ana kalıp imal etti
 Yanı başına koyup özenle inceledi(?)
 Ve doğası imal etmek olan Enki
 Tasarırı (?) bir anda kesinleştirtince
 Annesi Nammu'ya şöyle dedi:
 30 Anne, düşündüğün yaratık
 İşte hazır tanrıların yerine çalışmaya!

Böylece onlara vekiller
 sağlama fikrine doğru

Enki insanları
 ortaya çıkartır

*Sen Apsu kıyılarından bir parça kil
Alıp yoğurduğunda
Bu ana kalıbın (?)
Kiline biçim(?) verilecek
Ve sen kendin biçimlendirmek(?) istediğinde
“doğasını” (?)*

*Ninmah eşlik edecek sana
Ve Ninimma, Suzianna, Ninmada, Ninbara,
35 Ninmug, Musargaba ve Ninguna
yardımcıların olacak!
Böylece onun kaderine hükmedeceksin ey
annem,
Ve Ninmah tanrılar için çalışmakla yükümlü
kılacak onu!”*

38-43: Buradaki altı dize zarar görmüş ve anlaşılmaz durumda: “insanların dünyaya gelişinden” söz edildiği sanılıyor, bu da (daha ilerde olduğu gibi, XIII, § 5) her bir insanın doğumu örnek alınarak hayal edilmiş olmalı.

*Enki'nin başarısını
kutlamak için şenlik
düzenlenir*

*44 Enki onların yaptıklarından memnun oldu
Onlar da sevindiler:
Bunun üzerine bir şenlik düzenledi
Annesi Nammu ve Ninmah şerefine!
İlk (?) ana kalıbın sorumlusu(?)
Nammu'ya yemesi için ekmek yerine gusag
verdi*

*An ve Enlil için de, efendi Nudimmud
Harika oğlaklar çevirtti!
Bütün tanrılar onu övdü:*

*“Ey en geniş bilgiyi elinde bulunduran
Kim daha iyi bilebilir ki senden?”*

*50 Enki ey büyük efendi kim eşitini yapabilir
başardıklarının?
Bir baba ve dünyaya getiren olarak,
dünyanın [...]sin!”*

*Ninmah'ın Enki'ye
meydan okuması ve
düzelttiği “altı eksik
insan”*

*Enki ve Ninmah bolca bira içip de
yüreklere neşe dolduğunda
Ninmah şöyle dedi Enki'ye:*

- “İnsanların doğası(?)
İyi de kötü de olabileceği için
55 Ben de onlara keyfime göre iyi
Ya da kötü bir kader biçerim!”
Enki de Ninmah’a şöyle cevap verdi:
“Öyleyse ben de senin seçtiğin bu iyi ya da
kötü
Kaderi düzelteceğim!”
Ninmah Apsu kıyısından kil aldı
Ve biçimlendirdiği ilk insan
Eklemleri sertleşmiş ellerinde hiçbir şey
tutamıyordu
60 Ama eklemleri sertleşmiş ellerinde
Hiçbir şey tutamayan bu insana
Enki kralın hizmetine girme kaderi biçti!
Yaptığı ikincisi kördü
Göremiyordu.
Ama Enki bu kör insana
Şarkı söyleme kaderi biçti:
65 Uşumgal’in¹ büyük üstadı yaptı onu,
Kralın karşısında!
(Ninmah’ın) yaptığı üçüncü insan [...]dı
Bacakları tutmuyordu.
Ama Enki bacakları tutmayan bu insana
Doğüstü üstü bir parlaltı verdi
Gümüşten yapılma bir [...] gibi!
(Ninmah’m) yaptığı dördüncü insan
spermini tutamıyordu.
70 Ama Enki spermini tutamayan bu insana
Bir banyo yaptırdı, uygun bir demon kovma
ayiniyle iyileştirdi onu(...).
(Ninmah’m) yaptığı beşinci insan kadındı
Gebe kalamıyordu.
Ama Enki gebe kalamayan bu kadın için
“Haremde” kalmayı kaderi biçti!
75 (Ninmah’m) yaptığı altıncı insanın ne

¹ Uşumgal hayali bir yılının, bir “ejderhanın” adıdır: Burada (Sümer edebiyatında pek ender kullanılır.) anlaşıldığı kadarıyla tanrıların kralına duyulan hayranlığı dile getiren bir sıfat olarak kullanılmıştır.

*kamuşu ne de vulvası vardı.
Ama Enki ne kamuşu ne vulvası olan bu
varlığı*

*Enlil-kigal (?) adını verdi ve
Enlil kimi kral seçerse onun hizmetinde
olmasını kader biçti!*

*Enki “toprak (?) fırınına (?)”yaktı
Ve zekice davrandı(?)!*

*Enki Ninmah’a meydan
okur: başarılamayan
“yedinci insan”*

80 *Bunun üzerine Büyük Efendi Enki şöyle
dedi Ninmah’a:
“Yarattığım her şeye bir kader bahşettim ve
rızık verdim!*

*Senin için bir şey imal etme sırası bende şimdi:
Sen de hemen bir kader bahşet ona!”
Bunun üzerine Enki başa (?) benzer bir şey
yaptı,*

*sonra ortasma (?) ağıza benzer bir şey
Ninmah’a dedi ki:*

85 *“Bir kadının göğsüne boşaltılan sperm
gebe bıraktı onu!”*

Ninmah doğuma nezaret etti:

*Kadın başı [...] olan bir şey getirdi dünyaya
Ortada (?) bir ağız (?)*

*Daha sonra bir umul halini aldı bu:
hareketsiz bir baş hareketsiz bir [...]*

*derin nefes alamıyor, göğüs kafesi cılız(?)
göğsü hareketsiz*

Kalbi hareketsiz, karnı hareketsiz

90 *Elleri kafasını tutmaktan aciz, ağzına
yiyecek götürmekten aciz*

Belkemiği korkunç eğri

*Omuzları çökük, ayakları birbirine
dolanıyor*

Ortalıkta (?) yürümekten aciz!

Enki Ninmah’a şöyle dedi:

*“Yaptığım her şeye bir kader bahşettim ve
rızık verdim;*

*Şimdi sıra sende, imal ettiğime bir kader bahşet
Ve rızıkımı ver!”*

*Enki kendisini teşvik
etse de Ninmah
başaramaz*

- 95 *Ninmah, umul'a dönmüştü, onu süzdü:
Yaklaştı ve seslendi,
Ama cevap alamadı.
Ona ekmek sundu,
Ama umul ekmeği tutup alamadı:
[...] yapamıyordu.
Ayaktaydı, ne oturabiliyor ne yatabiliyordu
Kendine ne başını sokabileceği bir yer ne de
yiyebileceği bir şey yapabiliyordu!*
- 100 *Bunun üzerine Ninmah Enki'ye cevap verdi:
"Bu imal ettiğin ne canlı ne de ölü:
Gerçekten hiçbir şey yapamıyor!"
Ama Enki itiraz etti Ninmah'a:
"Eklemleri sertleşmiş ellerinde
hiçbir şey tutamayan insana
Bir kader bahşettim ve rızk verdim!
Kör insana bir kader biçtim
Ve rızk verdim!*
- 105 *Bacakları tutmayan insana bir kader biçtim
Ve rızk verdim!
Spermini tutamayan insana bir kader biçtim
Ve rızk verdim!
Gebe kalamayan kadına bir kader biçtim
Ve rızk verdim!
Ne kumuşu ne vulvası olan varlığa kader biçtim
Ve rızk verdim!
Şimdi de sen kız kardeşim[imal ettiğime,
bir kader tayin et ve rızk ver!]*

110-111 *kayıp dizeler.*

112 *Ninmah[ah şu cevabı verdi Enki'ye (?)]:*

113-122: Buradaki on dizede tanrılar arasındaki tartışma aktarılmış olmalı. Bu dizelerin kayıp olması mitin devamını karanlıkta bırakıyor.

123-128: Kelimesi kelimesine çevrilmesi nerdeyse olanaksız. Anlaşıldığı kadarıyla, *Ninmah Enki'ye* hem

kendi kentine (Bu kent, Tanrıça'nın himayesine aldığı Kes mi acaba?) hem de tapınağına saldırdığından, buraların yerle bir edilmek istendiğinden yakını, bunun üzerine Ekur'a sığınmak zorunda kalmıştır. Bütün bu anlatılanların asıl konuyla ne ilgisi olduğu bilinmemektedir... Her halükârda *Ninmah*'ın uğradığı yenilgi tescillenmiş olmalıdır.

Enki Ninmah'ın başarısızlığından ders çıkartır

129 Enki şöyle cevap verdi *Ninmah*'a:
“Ağzından çıkan sözlerden kim şüphe edebilir(?)?”

*Sadece kucağından ayır şu umul'u
Şu iktidarsız yaratığı!
[...] yaptıklarına baktığında [...] hoşlandı:
Kim söyleyebilir aksini?
Al benim [...] ve elinle ağzımı ört!”*

Enki kendini över

*Becerisi göz kamaştıran
Yaratıcılığıma övgüler düzülsün(?)*

135 Enkum ve Ninkum
*Beni (...) öven şarkılar söyleyecekler!
(Üstünlüğümü kabul et (?), ey kız kardeşim,
Şükret [...]*

Sonuç ve dua bölümü

*Ve umul'un haberini aldıklarında
bana bir tapınak diksın tanrılar!”
Ninmah yarışamadı Enki ile!
Ey Saygıdeğer Enki, sana şükretmek bir zevk!*

20. Pek rastlanılmayan bir üsluba sahip olmak yanında, insanların ve şeylerin kökeni gibi yüksek düzey konuları masal anlatırcasına babacan bir tarzda ele alabildiği için başka hiçbir mitle karşılaştırılamayacak² bu mitin Akkadca versiyonunu oluşturan, aşağı yukarı yirmi satırlık parçalar halinde üç ayrı elyazması da var elimizde: Çoklukla olduğu gibi Sümerceden Akkadcaya mı çevrilmiştir yoksa olduğu gibi bu dilde mi aktarılmıştır bilmiyoruz. Doğrusu

1 Müstensih burada dalgınlık edip “seni öven” yazmış.

2 Bu açıdan bakıldığında köken mitleri (XII) arasında yer alabilirdi, ama amacının *Enki/Ea*'nın şanının övülmesi olduğu (bkz. § 23) açıkça görüldüğü için burada yer almasını tercih ettim.

bu haklı bir sorudur, çünkü gerek dili, retorığı, kullandığı sözcükler açısından bakıldığında bu şiir epey geç bir çağda, Paleo-Babil döneminde düzenlenmiş olabilir ve birkaç hayati noktada (insandan önceki durum: 1-11; insanın yaratılışı: 23 vd.) Paleo-Babil çağının ünlü şiiri *Atrahasis*'in (46, I : 1-40 ve 189 vd.) mitolojisini yansıtır hatta yer yer kelimesi kelimesine aktarır. Şiirde anlatının arasına Tanrıça *Nammu* katılır. *Nammu* başka yerde “*Enki*’nin annesi” diye bilinen ama buradaki adıyla “önde gelen” ya da “ilk” anne (17) olmasından ötürü *Yaratılış Destanı*’ndaki/51 *Tiamat*’la değilse bile en azından Büyük Tanrıça Anne ile (IV, § 10; XIV, § 6 vd.) az çok karşılaştırılabilen bir tanrıcadır. Öte yandan, *Enki* konusunda zaten bilinen (XIII, § 16 ve XV, § 3) ama *Atrahasis*’in bilmediği (12-22) “uyku” izleğini ve *Enki* işlerden elini çektiğinde her şeyin nasıl da kötüleştiği izleği de anlatıya katılmıştır. Bu özellikler bir kenara bırakılırsa, anlatının *Atrahasis* ile bu kadar uyumlu olması şaşırtıcıdır: Aynı *Atrahasis*’te olduğu gibi tanrılar tam da sırtlarındaki ağır yükümlülüklerden şikâyet etmeye başladıklarında (21 vd.) “tanrıların vekillerine” ihtiyaç duyulur; “tanrıların yerini alabilecek olanları” (22 vd.) “yaratan” da imal eden de *Enki/Ea*’dır (Gerçi sipariş *Nammu* tarafından verilmiştir, 22 vd.). *Enki* işe bir prototiple başlar (XII, § 30; XIII §§ 14 vd.), burada “ana kalıp”, “ilk (kelimesi kelimesine: “prenslere layık”: 26; 32 ; 46) “ana kalıp” denilir bu prototipe; modelden gerçek anlamda seri olarak insanları üretmek için –ki bu doğrudan doğruya etten doğum yoluyla olacaktır– tanrıçaların yardımına ihtiyaç duyar: Bedeni modele (32; tıpkı şuradaki gibi: 45, I, 189 vd.!) göre biçimlendirmek için sadece *Nammu*’ya veya ona yardım etmesi (33) için – *Enki/Ea*’nın eşinin olası unvanlarından biri olan– “Pek Ulu Hanım” (Bkz. IV, § 10 ve s.61, n.1) *Ninmah*’a değil, –zaten pek iyi bilinmeyen (34 vd.)– öteki yedi tanrıçaya da tıpkı *Atrahasis*’teki gibi (XIII, § 16) ihtiyaç duyar. Çok daha geniş ve açıkça görülebildiği gibi özgün birçok görüşe yer veren *Atrahasis*, kendi içinde eksiksiz olmakla birlikte, *Enki ve Ninmah*’tan kendi açısından özsel öneme sahip olan ve hakiki saydığı bu kadar not devralmış olabilir mi? Hiç de gerçekmiş gibi gelmiyor. Böylece elimizdeki mitin ne zaman düzenlendiği ve kaynaklarının

neler olduğuna ilişkin soru gündeme geliyor: Bu mitin en eski elyazmaları üç tanedir ve en azından başlıcaları *Nippur*'da bulunmuştur; bu belgeler 1.Babil hanedanı ile aynı çağa ya da onun ikinci yarısına ait olabilir. Ne var ki bugünkü bilgilerimiz ışığında, bu mitin yazarlarının *Atrahasis* ile aynı kaynaklardan, kendi tarzlarında beslendikleri düşünülebilir elbette...

21. Elimizdeki anlatının gelişimi çerçevesinde, insanın yaratılması (17-36) ama daha çok da evrenin yaratılması (1-11) gayet iyi bilinen ve ileride yeniden karşımıza çıkacak olan (özellikle de 29 ve XIII, § 13 vd.) bir anlayışa uygun biçimde aktarılır; ne var ki yaratılışlar sadece zorunlu kabullerdir, işin çözümü başka yerde yatmaktadır. *Enki*'nin becerikliliğinden son derece memnun kalan tanrılar, onurlarına verilen ziyafette (48-51) *Enki*'yi tebrik edince *Enki*'nin eşi (?), hiç değilse kadim ve evrensel *Nammu* ile birlikte başlıca yardımcısı olan *Ninmah*, herhalde önemsenmediği için öfkelenir ya da içkinin su gibi aktığı ziyafetin (52) etkisiyle –bildik bir izlektir bu (VII, § 18)– *Enki*'ye meydan okur (53 vd.). Böylece bizim “atışma” (VI, § 5) dediğimiz edebi yarışmaları akla getiren Sümerce ve Akkadca düello başlamış olur. Meydan okumanın kapsamı son derece kısa ve özlüdür: Açıkça bildirilmekten çok, telkin edilmiştir ama gene de anlaşılması kolaydır: *Enki*'nin belirlediği gibi insanların doğası (Sümerce de “insanın azaları” – me.dím) sadece “iyi” –“başarılı” da diyebiliriz– olmaz “kötü” de –veya “başarısız” da– olabilir, dolayısıyla *Ninmah* “kötü”, “başarısız” örnekler imal etmeyi önerir, alttan alta amacı *Enki*'nin elbette ki “doğa” yoluyla değil (“Doğa” neyse hep o olarak kalacaktır.) ama “kader” yoluyla, yani doğuştan gelen verileri (53-55; doğa ile kader arasındaki ilişkiler konusunda, bkz. daha ileride § 13 ve VII, § 10) kültüre bağlı olarak kullanarak bu eksiklikleri giderip gideremeyeceğini görmektir; veya şöyle de denilebilir: Bu marjinalerin “normal” toplumla, insanların hepsinin temel istidadı olan çalışma düzleminde bütünleştirilip bütünleştirilemeyeceğini görmektir.

22. *Enki* meydan okumayı kabul eder (55 vd.). *Ninmah* da hemen işe koyulur. Peş peşe –hep kil kullanarak (58)– altı tane insan prototipi imal eder, yani önce bir model imal eder, bu model ka-

lup olarak kullanılacak ve –söylenmemiş olsa da elbette ki doğum yoluyla– insanlar imal edilecektir. Hepsi de daha en baştan gerek oluşumları gerekse “doğaları” açısından kusurlu olacaklardır ve bu kusur öyle vahim olacaktır ki *Enki*’nin insanları icat etme ve yaratma amacı olan çalışmaktan onları uzak tutacaktır: Elleri tutmayan biri (59 vd.); gözleri görmeyen biri (62 vd.); bacakları tutmayan biri (66 vd.); spermini tutamadığı için (?; 69 vd.) hamile bırakamayan biri; gebe kalamayan bir kadın (72 vd.) ve doğuştan cinsiyetsiz biri (75 vd.). Ama hiçbir engel tanımayan *Enki*, hepsine de hemen oracıkta uygun bir kader biçer ve daha ileride belirteceği gibi (93 vd. ve 103 vd.) biçtiği bu kaderler sayesinde her biri “yaşayabilecektir”; yani kendini besleyebilecek ve aynı zamanda, başka insanların hayatına yeterince katılabilecek ve topluluğa, yani hizmet ettiği tanrılara yararlı olabilecektir. *Enki* elleri tutmayanı kralın hizmetine verir (61; memurların günümüzde de süren, gelenekselleşmiş tembelliğine ya da etkili olmayışlarına alay yollu imada bulunuyor olabilir mi? Yoksa zorunlu hatta zorlama dürüstlüklerine üstü kapalı imada mı bulunuyor –elleri olmayan biri ne bir şey alabilir ne de bir şey kabul edebilir–?); gözleri görmeyene ozanlık işini verir (64); belden aşağısı tutmayana ne yaptığı tam anlaşılmaz: Doğüstü bir yetenek bahşeder ya da herkesin bir tür hürmet etmesini sağlar (68); erken boşalan kişiyi (71) kendi bildiği tarzda¹ demon kovarak tedavi eder; kısır kadını özel ya da umuma açık serbest aşka tahsis eder ve “harem” kelimesi burada pekâlâ “genelev” (74) anlamı taşıyabilir; cinsiyetsiz olanı ise “kralın hizmetinde” bir oğlan yapar (77 vd.);² belki bu alanda ilk hizmet edilmesi gereken kral olduğundan veya etrafındaki yüksek sınıftan diğer kişilerle birlikte sadece kral, bu tür yaratıkların bakımını üstlenebilecek kadar zengin olduğu için.

Böylece *Enki* zafer kazanır (79-81; 79’daki deyişin ne anlama geldiği bizim için muğlaklığını korumaktadır, belki de metnin aktarılması sırasında bir hata söz konusu olabilir.). *Enki* şimdi sıranın

1 *Enki/Ea*’nın demon kovma konusunda her şeye hükmettiğini hatırlatmanın bir yoludur bu (IX, § 21 ve XII, § 14).

2 Ona neden Enlil-kigal gibi (Enlil-“kaide”? ya da Enlil-“cehennem gibi” anlamlarına gelebilecek) bir isim verdiği bilinmiyor, üstelik bu ismin pasif, efemine ya da travesti olarak gösterilen kişiyle hiç ilgisi yoktur.

kendisine geldiğini söyleyip *Ninmah*'ın da kendisi gibi yapmasını ister (80-82), ama *Ninmah* bu defa kendi imalatı olan yedinci eksik kişiye kendini gösterecektir.

İyi muhafaza edilmemiş (hatta kopyası bile iyi çıkartılmamış) olan metin *Enki*'nin nasıl bir şeyler tezgâhladığını (83 vd.) kestir-memize olanak vermiyor; imal ettiği şeyin adı bile ikircikli: u₄.mu. ul: Sümerce “günüm uzakta” anlamı taşıyan bu sözcük bir bebeği anlatabileceği gibi (“Öleceğim gün uzakta.”) bir yaşlıyı da anla-tabilir (“Doğduğum gün uzakta.”). Ama şurası kesin ki *Enki* (İşe hep “kalıp” yapmakla başlar: 83; her şeyin ayarı olacak örnek ise bundan sonra, ama gene hep o bildik üretim tarzı uyarınca gerçek-leşir: 85 vd.) bir canavar, zaman zaman doğan o biçimsiz ve atıl yaratıklardan birini imal eder; hilkat garibelerini konu alan ünlü *Summa izbu*'da¹ sayısız örnek yer alır. Bu ürünün asıl özelliği, bi-çimin bozulmuş olması, gücü kuvveti olmamasıdır; kendi kendini besleyemez, hatta kendi başına ayakta dahi duramaz (89-91 ve 96-101): “Ne canlı ne de ölüdür ve gerçekten hiçbir şey yapamamak-tadır” (101); dolayısıyla mutlak anlamda bir asalaktır: Tümüyle başkalarının çalışmasına bağımlıdır, bu çalışmaya da hiçbir biçimde ortak olamaz.

Ninmah'ın şaşkınlığı anlaşılırdır (85-101). Ama *Enki* yönelttiği altı soruyla (102-109) ona başarılı olduğunu hatırlatır ve sıranın ona geçtiğini, oyuna katılması gerektiğini söyleyip bastırır. Tabletlerin çeşitli yerlerde kırık olması, anlamın karanlık kalması ile birleşince, (110-122) anlatının devamı da getirilemiyor: Denilebilecek tek şey Tanrıça'nın mazur görülmeye çalıştığı, kaçamak yollar denediğidir (122-133). Metin yeniden anlaşılabilir olduğunda *Ninmah*'ın hiçbir şey yapmadığı ya da umul'dan (131) hiçbir şekilde fayda sağlayama-dığı anlaşılır. Dolayısıyla iyi bir hükümdar olarak *Enki* de bir daha böyle meydan okumaktan kaçınması için birkaç güzel sözle *Nin-mah*'ın ağzını kapatır (133); ardında da kısa biçimde kendini överek (134-139) kazandığı zaferin altını çizer. Bu noktada yazar eserinin

¹ Sayısız anormallik yanında sadece ölü doğan çocuklar (tablet I : 519, “deliler” (! : 52 vd.), cüceler (54 vd.) ve daha birçok hilkat garibesinden değil, insan görünüşüne (*binîtu*) sahip yaratıklardan da (58 vd.) söz edilir bu eserde; hatta “yarım insanlardan” da (76) söz edilir: E.Leichty: *The Omen Series summa izbu*, s. 36 vd.; ve *Mythes et rites de Babylone*, s.18 vd.

anlamını iyice vurgulamak amacıyla hem *Ninmah*'ın yenilgisini hem de (hatta daha çok) *Enki*'nin üstünlüğünü (140 vd.) kabul eder.

23. Öyleyse gene *Enki*'nin şanını yücelten bir mittir bu: Bütün ötekiler gibi bu mit de onun becerisini, ustalığını, çözümünü olan bütün sorunları çözüme kavuşturabildiğini göstermektedir. *Enki*'nin “her şeyi biçimlendiren” (26) olma niteliğine gönderme yapan mit, insanın yaratılışı mitini bir bakıma devam ettirir –belki de, zaten bu amaçla kaleme alınmıştır–. Öte yandan buna, bir de doğuştan anormal insanlar kategorisinin etiyojisi eklenir; bunlar “doğaları” köklü biçimde eksik olarak dünyaya gelmiş ve varoluşlarıyla bazı toplumsal sorunlara yol açabilecek varlıklardır. Mitte bu varlıkların, özel prototiplerden imal edildikleri açıklanır; bir tanrıça insanları yaratan tanrı ile yarışıp oyun oynamak için bir şekilde çırpınıp bu prototiplerin kalıplarını kırmış ve onlarda eksiltlen bazı değişiklikler yapmıştır. Kendi planı değiştirilen, biçimden çıkartılan *Enki* onların hepsine, insanın büyük yükümlülüğü olan çalışma yükümlülüğü temelinde, uygun bir kader biçer, her birini özel bir yatkınlıkla donatır.

Gene de hepsini değil: Bir tür olumsuz zekâ katarak kendi elle-riyle imal ettiği bazıları doğuştan o kadar talihsiz, zayıf ve felçliydi ki tanrıların en bilgili olmasına rağmen, onları, özünde etkin ve çalışkan olan insan toplumuna dahil edememişti. Bunlar ya bebektiler –ki bu olasılık pek gerçekçi değildir, çünkü sütten kesilmemiş bir bebeğin büyümesi gerekir ve büyüdüğünde de ilk baştaki zayıflığının yarattığı bütün toplumsal sorunlara çözüm getirecektir– ya da herkes gibi doğmuş ama tükenmiş ve amansız biçimde zayıf düşmüş olan yaşlılar idiler (Ancak bu yaşlılar normal oldukları sürece çalışmak zorunda kalmış, dolayısıyla üzerlerine düşeni yerine getirmişlerdir; ne var ki burada olayların sunulma biçimine bakılırsa, her şey daha doğumda, yani “kalıptan çıkışta” çoktan olup bitmiş gibi görünür.) ya da daha olası bir durum var ki o da bir kadının kar-nından çıkmış olmak dışında pek insani bir özelliği bulunmayan ve zaman zaman dünyaya gelen canavarlardan olmalarıydı; bunların toplu yaşama dahil edilmesi olanaksızdı, hatta varoluşları bile tam bir bilmeceydi, dolayısıyla varoluşları da bütün insanların ortak ka-deri çerçevesinde açıklanmalıydı.

Enki bu etiyolojinin ve sadece yaratma değil, uyarılama konusundaki yeteneğinin bu şekilde sergilenmesinin ötesinde, burada da doğanın ve kültürün büyük mühendisi, büyük müellifi, “her şeyi biçimlendiren” (26) olarak; dünyanın doğru işleyişinde yeri doldurulmaz bir fail ve sonuçta tanrıları ve insanları ilgilendiren işleri olağandışı beceriyle ve etkili olarak ele alan tek tanrı olarak görülmektedir: “Kim daha iyi bilebilir ki senden?” (Bkz. 49 b)

8. Yedi Bilge

24. Başkahramanı gene *Enki/Ea* olan bu mit Irak ve yakın komşularının toprağından son elli yılda çıkartılan çiviyazılı tabletler yığını arasında olduğu gibi yer almıyor, hatta başka pek çok mit için geçerli olduğu gibi belki asla bulunmayacak da. Bununla birlikte oldukça açık ve eksiksiz olarak özetlendiği bir kaynağa sahibiz. Bu kaynak Mezopotamya’nın kadim aydınlarından birisinden, Babil’deki büyük *Bêl (Marduk)*¹ Tapınağı’na bağlı olan Berossos’tan geliyor. M.Ö 300’den biraz evvelki bir tarihte, İskender’in Yakın-doğu’yu fethinden (330) kısa bir süre sonra, ülkesinin dünyanın kökenleri ve en eski “tarihi” konularındaki başlıca geleneklerini, başta *Babyloniaka* adlı eseri olmak üzere Yunancaya aktarma görevini benimsemişti. Doğruyu söylemek gerekirse eserleri elimize doğrudan ulaşmadı; eski yazarlar tarafından aktarılan birkaç parçası bir araya getirilebildi henüz. Ama bu bile çok fazla.

Çünkü Berossos ciddi bir yazardır: Yurttaşlarının her zaman ne kadar muhafazakâr olduğu hesaba katılırsa, yaşadığı zamanla ilgili (yörenin ileri gelenleri sorulduğu sürece herkes tarafından doğrulanabilecek olan) anlattıklarının –geçen zaman ve geleneklerin etkisiyle yer yer bozulmuş olsa da– çevresinde yüzyıllardır beri aktarılan şeyleri biraraya getirdiği kabul edilebilir. Bunun dolaylı fakat sağlam bir kanıtını, birkaç önemli mitin bize Berossos tarafından aktarılmış çiviyazısı özgün metnini ilerleyen bölümlerde in-

¹ *Bêl (bêlu’*dan gelir) “efendi”, *Marduk*’un sıfatlarından biridir ve *Marduk*’un evrenin hükümdarı mertebesine yükseltildiği çağdan kalmadır (XIV, § 4 vd.); zamanla nerdeyse özel ismi halini almıştır. Aynı konuyla ilgili olarak bkz. daha ileride s.771, n.1.

celediğimizde (XIII, §§ 10, 26; XIV, § 23) göreceğiz ve kaynağa sadakati ve getirdiği tanıklığın değeri dolayısıyla onun versiyonunu kullanmaya özen göstereceğiz. Dolayısıyla *Yedi Bilge* mitini, elde bulunan Sümerce ve Akkadca parçaları aktarmadan önce, ehveni-şer anlamında, onun zamanında bilindiği biçimiyle şüpheye kapıl-madan aktarabiliriz:

Babil’de başka yerlerden gelme pek çok insan Kalde’ye (*Aşağı Me-zopotamya’nın kıyı kesimine*) yerleşmiş ve burada kaba saba, eğitim-siz, hayvanlar gibi yaşamaktaydılar. O zamanlar yılların birinde ola-ğandışı bir canavar Kızıl Deniz’den çıkıp kıyıya ayak bastı, Oannes’ti adı. Bütün bedeni balık bedeni gibiydi, (balık) kafasının altına başka bir kafa (insan kafası) sıkıştırılmıştı, insanın ayakları gibi ayakları da vardı; bu görüntü, zamanımızda hâlâ muhafaza edilen bir anı olarak kaldı.¹ Ağzına yiyecek namına hiçbir şey koymadan insanlar arasın-da günlerini geçiren bu canlı varlık, insanlara yazmayı, her tür bilim ve tekniği, kent kurmayı, tapınak inşa etmeyi, hukuk ilmini ve geo-metriyi öğretti; onları tahıl ekmeyi ve meyve hasadının bilgisine vakıf kıldı. Hülasa, uygar bir yaşamı oluşturan ne varsa hepsini bahşetti. Öyle ki o zamandan beri (bu alanda) hatırı sayılır hiçbir şey bulun-madı. *Oannes* adındaki bu canavar, güneş batarken yeniden denize dalıyor, geceyi suda geçiriyordu: Çünkü hem suda hem de karada ya-şayabiliyordu. Daha sonra ona benzer başka varlıklar da çıktı ortaya (Babyloniaka I, içinde *P.Schnabel, Berossos, s.253 vd*)...

Nitekim eserin ikinci kitabının başında (*ibid.*, s. 261 vd.) bu varlıklardan altı tanesinin daha (şu ya da bu ölçüde Hellenleşmiş biçimiyle) adını anar: Bu varlıkların her birinin ortaya çıkışını “Tu-fan’dan önceki” hükümdarlardan birinin saltanatına bağlar. “Yap-tıklarının *Oannes*’in kısaca söylediği her şeyi açıklamaktan öteye gitmediğini” ekleyerek sözlerini bitirir.

¹ Gerçekten de yerel ikonografide bu “balık-insanların” temsil edildiği görülmektedir: Örneğin *Dictionnaire des mythologies*, II, adlı çalışmada yer alan (s.104) Neo-Asur rölyefin yarı yüksekliğinde, tam sol taraftaki tomruk taşıma işinin başında olan kişi, burada bir *apkallu*’yu (§ 26) temsil etmektedir; *L’Histoire*, 73, 1985, s.22’de yer alan bronz levhada (“*La Magie et la Médecine règnent à Babylone*”), yatalak kişinin çevre-sini sarmış, çalışan, her biri büyük bir balık kılığına bürünmüş demon kovucu rahipler görülür.

25. Elbette ki mitolojik olan bu rivayet 1959-1960 yılında Uruk'ta bulunan ve Selevkoslar döneminden kalmış olmakla birlikte çok daha eski bir listeye yer verdiği düşünülebilecek Akkadca çivi-yazılı bir tablet tarafından (W. 20030, içinde H. J. Lenzen, *XVIII. vorläufiger Bericht über die...Ausgrabungen in Uruk/Warka*, s. 44 vd.) teyit edilmiştir. Bu tablet de, başka isimler yanında yedi kişinin daha ismini verir ki Akkadca ve Sümerceden Yunancaya geçişin yarattığı ses bozulmaları ve elyazmasının bugüne gelişindeki arızalar hesaba katıldığında, bunların Berossos'un saydıkları olduğu anlaşılır. Örneğin bunların ilki olan *Oannes*'in Berossos'daki adı *U₄.an.na* (namı *Adapa*, “bilge”) idi. İçlerinden her biri, Tufan öncesi hükümdarlardan birinin yanında *apkallu* rolünü yerine getirmişti; Akkad-calaşmış Sümerce bir terim olan *ab.gal* elbette ki insan olan ama şu ya da bu ölçüde doğaüstü ve masalsi kişileri belirtmek için kullanılır. Bu kişilerin asıl ayrıcalıkları aynı anda hem “pek akıllıları” (Sümer-ce adlarının anlamı bu olabilir.), her tür teknik konusunda “süper uzmanları” hem de aynı zamanda, kendi konularındaki sırları (krş. XV, § 5) yayan ve öğreten kişileri temsil etmektir: Bunlara özetle uygarlaştırıcı kahramanlar diyoruz (daha önce 4 : 48 ve VII, § 23; 6 : 102 vd.).

Çiviyazı külliyatında bu konuya dikkat çeken birden fazla belge vardır (örneğin V, § 12): Krala uygulanan ve “Kapalı Oda” denilen (Akkadcada *bît meseri*; Bkz. E. Von Weiher, *Spätbabylonische Texte aus Uruk*, II, no.8, s. 48 vd.) bir demon kovma töreninde, W.20030'dakine paralel biçimde birer birer söz edilir bunlardan. Gerçekleştirdikleri önemli olaylar, kendi varoluş kipleri, hatta balık biçimli insan görünüşleri konusunda her birinin çevresinde koskoca birer efsane aygıtı gelişmiştir. Ancak onlar ne zaman söz konusu olsa *Enki/Ea* hep başrolde olur.

26. Çünkü *Apkallu*'lar -bu konuda hiç şüphe bulunmamakta- bu tanrı tarafından yaratılmışlardı: Onlara ilişkin mitin önemi de anlamı da işte tam bu noktada ortaya çıkar. Şimdi Akkadcadan çevrilmiş iki bölüm aktarıp bu durumu ortaya koyacağız. Önce *Erra'nın Şiiri*'nden/51, daha ileride (XV) kendi bağlamı içinde yine karşımıza çıkacak olan bir “dize” aktaracağız:

- I 162 *Apsu'nun bu Yedi Apkallu'suna, kutsal "sazanlara"
Efendileri Ea kendi gibi onlara da
Olağandışı bir beceriklilik bahşetmişti...*

Elimizde ne yazık ki sadece bazı parçaları bulunan bir teürijik ayinde şöyle denir (*Orientalia*, 30, 1961, s. 2 vd.):

- 3' s *Bu Yedi Apkallu, denizden gelen bu sazanlar...*
5' s *Bu Yedi Apkallu, nehirde "yaratıldılar"
Yer ile gök konusundaki tanrısal planların
İyi yürümesini sağlamak için...*

Mitin bu *Apkallu*'lardan söz etme nedeninin, *Enki/Ea*'nın "yere ve göğe ilişkin amaçlarını" gerçekleştirmek için, başka deyişle tanrılar bolluk içinde ve sıkıntısız yaşayabilsinler diye evrenin iyi işlemini sağlamak için, kültürü ve uygarlığı insanlara nasıl aktardığını açıklamak olduğu ortadadır (Daha ileride (IX, § 21) bu konuyla ilgili tuhaf bir dökümle karşılaşacağız.). Bunun için yapması gereken de Tufan öncesi "mitik çağda" dünyayı ve insanları "tarihsel çağların", Tufansonrası çağların başından itibaren düzenli işlemelerini gerektiği gibi hazırlamak, sonra da kendi sırlarına vakıf olan bu uygarlaştırıcı kahramanları, sahip olduğu teknikleri insanlara öğretmeleri ve yaymaları için dünyamıza göndermek olmuştur.

Yedi sayısı mitlerin ve ritlerin katı sözcük dağarı ve ideolojisinin parçasıdır. *Yedi Apkallu*'nun denizle, yani Basra Körfezi ile ne bağı olduğunu bilmiyoruz: Uygarlık getiren bir istila hareketinin uzaklarda kalmış, sisli anısı mı söz konusu? Bildiğimiz kadarıyla böyle bir istilanın en güçlü adayı elbette Sümerliler olabilir (II, § 3). Ancak elimizdeki bilgiler ışığında bu konuda olsa olsa muğlak bir fikir denebilecek bir hipotezden daha ileri gitmek pervasızlık olur. Bu yaratıkların acayip ve balık biçimli görünüşüne esin vermiş olabilecek unsurlar şunlardır: Ya *Apkallu*'ların "denizle" ve denizi ülkenin içine doğru devam ettiren "nehirle" ve hatta efendileri *Ea*'nın kendi mülkü olan ve kendisinden doğduğu "nehri" devam ettiren *Apsu* ile olan bağı söz konusudur; ya da şairlerin ya da mitleri yazıya döken-

lerin yakıştırdığı kalıplaşmış sıfatla, ülkenin bilinen en güzel balığı olan “sazandan” esinlenilmiş olabilir. (Ve benzer şekilde en güzel dörtayaklıların boynuzlugiller, en heybetlilerinin aslanlar olduğu kabul edilir.). Daha sonra da ihtişam, güç ve şatafat konusunda karşılaştırmalar başlar.

Bu mitin yorumlanmasını daha ileri noktalara kadar götürmek pervasızlık olur. Ancak şu kadarını da söylemek gerekir: Sadece uygarlığın ve kültürün yaratıcısı ve teminatı olarak değil; kendilerine biçilen rolü, yani tanrılara gerekenleri tedarik etme rolünü kusursuzca yerine getirebilsinler diye insanlara bu rolü öğreten *Enki/Ea*’nın en üstün olduğunu, kendi çapında, ilan eden bir mit söz konusudur.

IX

İnanna/İştar, Savaşçı ve şehvetli

1. Biri, büyük olasılıkla Sami kökenli, savaşçı ve nerdeyse erkeksi bir tanrıça, Sümer kökenli bir diğeri (Daha önce VIII, § 17’de geçti.), ultra-dişi ve serbest aşkın hamisi, bir üçüncüsü (?) bizim hâlâ Venüs dediğimiz gezegenle az çok ilgili farklı tanrıçaların arkaik çağlardaki kaynaşmasının ürünü olan Tanrıça *İnanna* (Sümerce) / *İştar* (Akkadca)¹ mitik-şiişel imgeleme fazlasıyla zengin bir şahsiyet sunmaktadır. Gerçi buradaki derlememize sadece, onun gerçekten kahramanı olduğu mitleri aldık, ancak en zengin ve en çeşitlenmiş mit dizisi ona aittir. Zira *Enki/Ea*’yla (özellikle VIII, § 1’le) karşılaştırılabilecek şekilde, o da başka birçok mitte yer alır: *Dünyayı Düzenleyen Enki* (6 : 386 vd. ve VII, § 17) mitine savaşın hamisi olarak dahil olduğunu zaten görmüştük. Yeri gelmişken şunu da belirtelim, o kadar nüfuz edici bir kişiliğı vardır ki

¹ Sümercede *İnanna*’nın ismi ”göğün hanımı” (<**Nin-anna*) anlamına gelebileceğı gibi, özellikle kendisine mahsus ”Gök (Tapınağı)nın” (*E.anna*), veya Uruk’ta kutsal fahişesi olduğu *An*’ın tapınağının hanımı anlamını taşıyabilir. *İştar* büyük olasılıkla Sami kökenli bir özel isimdir, ama dilbilimsel analizi yapılamamaktadır. Bu ünlü tanrıçanın zengin şahsiyeti çevresinde dönen bir dizi sorunun tartışıldığı bir kaynak için bkz. elinizdeki çalışma: s.67’deki 2. dipnot.

-14 : 7 vd. (ve § 35'te) adına en az on beş büyük tapınak adandığı söylenir- Paleo-Babil dönemden itibaren, yani en geç ikinci binin ilk yarısında, tanrılar alemine nispetle “krallara has” unvanlara (bkz. 9 : I/1 : 1 vd. ve b.a.) sahip olmakla kalmayıp, adı da (*ilu* “tanrı” sözcüğünün dişili *iltu* “tanrıça” sözcüğüne paralel olan adı) tanrıçayı, yani “tanrı” türünün (IV, § 12) temsilcisi her kadını belirtir olmuştur. Çağlar geçtikçe de kabına sığmayan ve zengin bireyselliğiyle, bütün tanrıçaları şu ya da bu ölçüde kendi bünyesine massetti, öyle ki nihayetinde, adeta bu tanrıçaların her biri, kendine özgü biçimlerde sadece onu temsil eder oldular.

İnanna/İstar'ın kalın dosyasına bir nebze olsun düzen getirmek amacıyla, (hiç olmazsa daha az sayıda oldukları ve o kadar geniş bir alanı kaplamadıkları için) onun savaşçılığını öne çıkartan anlatıları en başa koyup ayrıca sınıflandırmak doğru olacaktır.

SAVAŞÇI İNANNA/İSTAR

9. Aguşaya'nın Şiiri

2. Bu şiir sadece bir, belki de iki elyazmasında yer alır : Kökeni bilinmeyen, birbirinden bağımsız olarak muhafaza edilen ve yayınlanan iki tablettir bunlar. Berlin Müzesi'nde bulunan ilki 1913 yılında H. Zimmern tarafından yayınlandı (*Vorderasiatische Schriftdenkmäler*, X, no. 214 içinde yer alan çivi yazısı metindir. Metnin incelenmesi ve çevirisi için Bkz. *Istar und Saltu, ein altakkadisches Lied.*). İkincisi ise (Anlaşıldığı kadarıyla yayınlandıktan sonra kaybolmuştur.) 1916 yılında P.V. Scheil tarafından yayınlanmıştır (*Le poème d'Agusaya* başlığıyla yayınlanan metin için bkz. *Revue d'Assyriologie*, 15, 1918, s. 169 vd.). Metinlerin ikisi de Br. Groeneberg tarafından *Untersuchungen zum hymnisch-epischen Dialekt der altbabylonischen literarischen Texte* başlıklı yayınlanmamış tez çalışmasında (s. 29-94) bir araya getirildi. Bu iki metin yüksek ihtimal aynı elden çıkmamıştır; ama birbirinin devamı gibidirler ve yazı tarzları ile yazım kurallarına bakılırsa, olsa olsa, aynı şiirin nerdeyse

çağdaş iki eski kopyasını oluştururlar. Açıkça Hammurabi'nin hükümdarlık yıllarına (1792-1750) tarihlendirilmiş olan bu şiir (II/VII : 6') yüksek şiire özgü, epey yapay edebi bir dille Akkadca olarak kaleme alınmıştır. Elimizde ne yazık ki bu üslupta pek fazla örnek belge bulunmuyor: Kullandığı cümle yapısı ve sözcükler, eski dile ve liriğe özgü oldukları için, iyi bilinmemektedir; icaz son raddededir; yapılan imalar çoğu kez anlaşılmayacak denli kapalıdır ve çok sayıda eksik pasaj zaman zaman metnin dönüm noktalarını kaçırmamıza yol açarak anlayışımızı iyice bulandırır. Bununla birlikte, az önce söz ettiğimiz B.Groneberg ve B.Foster (*Ea and Šaltu*, s. 79 vd. *Essays on the Ancient Near East in Memory of J.J.Finkelstein*) başta olmak üzere birkaç bilginin çabaları sayesinde mitin dokusu ve genel anlamı kolayca ortaya konulabilmiştir. Var olan kopuklukları elden geldiğince bertaraf etmek amacıyla araya sıkıştırdığımız kısa yorumlar yardımıyla, bu güzel metni burada sunabilmekteyiz; onu karanlıkta bırakmak gerçekten yazık olurdu. Buraya "Savaşçı" *İştar* başlığını atmamızın sebebi, metnin yazıya geçirildiği tarihten (her ne kadar hürmet gösterilmesini gerektirecek kadar eski bir tarih de olsa) kaynaklanmıyor. Sebep metnin bu tanrıçaya ve onun savaşçı yanına dair çok daha genel bir bakış sunmasıdır: Daha ileride (10) göreceğimiz gibi, söz konusu olan yürüttüğü bir savaş değil, kendi savaşçı ve saldırgan kişiliğidir.

3. Şiir içerdiği tüm lirik yanları algılayamayacağımız kadar, hatta anlam açısından sunduğu tüm potansiyeli kavrayamayacağımız kadar ustaca ve bilgiyle kurulmuştur. Ne var ki elimizde bulunan el-yazmalarında, ilk kez, dizelerin yerleşimi dahi açıkça muhafaza edilmiş olduğundan, bu düzene uymak daha yerinde olacaktır. Bu şiir on tane *ki.ru.gu*'dan (Akkadca eşdeğeri *şeru*, "şarkı", olan Sümerce terim) oluşur; bunlar numaralanmış ve belirtilmiştir. Bunlar bir tür kıta ya da bent gibidir. Her birinin ardından iki, üç ya da dört dize olarak bir *giş.gi.kal*, Akkadcada *mihru* denilen bir tür "cevap-nakarat" gelir ki bu da çoklukla bir önceki kıtayı, bazen tıpatıp aynı sözcüklerle yankılar bazen de (I/IV, 23 vd.) devamında neler olacağını bildirir. Müziğe, sahnelemeye ve koşuk sanatına ilişkin bu bilgileri çoklukla ne anlama geldiklerini bilmesek de çizgi arasına (- -) aldık

(Bkz. daha önce s.49'daki 1. dipnot). Her tabletin içeriği sekiz sütunda yer alır: Dört sütun önyüzünde, dört sütun da arkayüzündedir ve orijinal halinde, her sütun elli dizeden hesaplanırsa yaklaşık 800 dize var olmalıdır: Gerçi dizeler kısıdır, her biri aslında yarım dize sayılmalıdır. Tamamından günümüze ancak yarısı kadarı kalmıştır.

- (bent I)
Tanrıçaya methiye
- I₁ : 1 *Tanrılarım pek yücesini*
"En cesurunu övüyorum!
Ningal'in¹ kızının,
Gücünü övüyorum.
- 5 *Evet pek ulu İştâr'ın*
Tanrılarım en cesurunun,
Ningal'in kızının,
Gücünü söylüyorum bir kez daha!
Ünlüdür başarıları
- 10 *Esrarlıdır kurduğu tezgâhlar:*
Hep savaşa tutuşur
Şaşkına çevirir yaptıklarıyla!

–Burada kırk kadar dize kayıptır, muhtemelen Tanrıça'nın şanına övgüler düzmeye devam etmektedir.–

- II : I *Tanrılarım ve kralların (önünde?) "vals eder"*
Olanca erkekliğiyle!

–İlk kıtanın (sonu)–

- (cevap-nakarat olarak)
- İştâr'ı öven şarkılar söylüyorum
- 5 *Tanrıçalarım en yücesini!*
-(bu kıtanın) cevap-nakarata
Ellerinde tutar
Bütün "Güçleri",
Ve dağıtır gönlünce!
- (bent II)
- 10 *İştâr ellerinde tutar*
Halkların dizginini,
Tanrıçaları susta durur
Verdiği emirlere!

1 *İnanna/İştâr* bizim hâlâ Venüs dediğimiz gezegenin tanrıçası *Ningal*'in (ve de Mezopotamya'da erkek olduğu kabul edilen eşi Ay tanrısı *Nanna/Sin*'in) kızıdır.

- [Hükümrandır (?)] sözü
 15 Kararı da [kesin (?)]!
 16 vd. Meclislerinde bir araya gelen tek bir [tanrı(?)]
 Bile [ona karşı koymaya cüret edemez (?)].

–Hemen hemen 35 satır kayıp. Anlaşıldığı kadarıyla bu satırlarda Tanrıça övgü dolu sözlerle tanıtılmaktaydı.–

- III : 1 İnsanlar [...],
 Daha sonra olduğu gibi.

–İkinci kıtanın (sonu)–

(cevap-nakarat olarak)

- Kahramanlık eşlik eder ona
 5 Ölçü nedir bilmeyen İstar hep tepelemek ister!
 Bu kıtanın (cevap-nakarati)

(bent III)

- İstar için bayram demek, savaşmak demek,
 Savaşanları çarpıştırmak,
 Zabitleri (?) kızıştırmak
 10 Birlikleri salmak-
 İstar için bayram demek, savaşmak demek,
 Savaşanları çarpıştırmak,
 Zabitleri (?) kızıştırmak
 Birlikleri salmak!
 15 Savaşma hırsı
 Çarpışma coşkusu
 Gerçek doğasını serer ortaya
 [Ve gösterir(?) neyi yapmayı (bildiği)ni!]

–Buradaki 24 satır zarar görmüş, çevrilmesi olanaksız, 10 satır da kaybolmuş durumda. Görünüşe göre kaside burada son buluyor ve bundan sonra mitin gerçek eylemi, ayrıntılı biçimde anlatılmaya başlanıyor. Sanki birisi İstar'ın elinde bulunan ayrıcalıkları suiistimal etmesini, kötü kişiliğini, savaşçı mizacını, her yanda korku salmasını tanrılara şikâyet eder gibidir.–

İstar'ın ayrıcalıkları
 ve avantajları

- IV : 1 “Kral asası, taht ve taç
 2a Verildi ona:
 2b Bütün evren emrine verildi!
 Erkek cesareti,
 Başarısı ve dinçliği verildi!

- Savaştaki
aşırılıkları onu
katlanılmaz kıldı
- 5 *Hatta şimşekler ve parıltılarla*
6 *Sarıp sarmalandı!*
7 vd. *Evet! İnsanlara kıyasla*
Bu korkunç çehreyi kuşandı!
Doğüstü parıltılarla
8 *Dehşet ve cesaretle donandı!*
10 *Sadece gözü peklik var aklında*
Sadece savaşmayı düşünür.
'Prens (?) -Ea'nın önünde bile
Korku salacaksın (denilmiştir).'
Tantana kopardığında
Boğadan çok korku salar!
15 *Yularından tutulamaz*
Kaçar kurtulur zaten: O kadar güçlü!"
Kendisine haber verilen 18 vd. *Bilge-Ea işte bunun için dertlendi:*
20 *Memnun değildi ondan*
Kızdı ona.

–Üçüncü kıtanın (sonu)–

(ve cevap-nakarat)

- “İşitin (dedi) [...]”
25 *En yüksektekiler [...]*
Madem İstar başında görevinin”

–bu kıtanın cevap-nakaratı–

(bent V)

–Burada IV. sütunun sonundaki yaklaşık 25 satır ile V. sütunun başındaki 20 satır kayıptır. Bu bölümlerde *Ea* bu cansıkıcı duruma nasıl bir çare bulacağını düşünmüş ve bunu da öteki tanrılara önermiş olmalıdır: İstar'ı yatıştırmak için, onu örnek alıp bir tür Karşı-İstar yaratılacak, İstar onda kendisini görecektir, ona karşı çıkabilecek ve böylece aşırılıklarını azaltmaya yönettirecektir. Metindeki kopukluktan sonra *Ea* söz konusu dışi ikizi anlatmaya başlamıştır:–

Ea'nın İstar'a karşı
yaratmak istediği
tanrıçayı tasviri

- V:2' *[...] olacaktır*
Kendine güveni tam [...(?)].
Bu baş belasıyla uğraşabilecek
5' *Kadar güçlü olacaktır!*
Göz korkutucu [olacak]tır

- Saçları korku [sala]caktır (?)!
[...(?)] daha etkin
Uzuvarları güçlü*
- 10' *Herkesten güçlü tuzaklar kuracaktır
Bağırmaktan yorulmayacaktır
Gece gündüz(?)kesmeden
Öfkeli haykırışlarını!"*
- Tanrılar bu tasarımı
onaylar
ve gerçekleştirme
görevini Ea'ya verirler
- 15' *Tanrılar toplanıp konuşurlar
Kendi güçlerini aşan bu tasarımı
Ve Prens(?) Ea'ya iletirler:*
- 18' *Böyle bir eser senin*
- 19' *Elinden çıkmalıdır!*
- 20' vd. *Senden başka bunu
Kim gerçekleştirebilir?"*
- Böylece Ea tanrıça
"Kavga'yı" imal eder
- 23' *Bu istek karşısında*
- 22' *Bilge Ea*
- 25' *Tırnaklarının (arasında) kalan toprağı
Sıyırdı yedi defa
Yoğurdu pişirdi,
Prens(...)Ea işte böyle
İmal etti "Kavga" Hanım'ı (Şaltu'yu)!*
- Dördüncü kıtanın (sonu)–
- (cevap-nakarat)
- 30' *Ea hiç durmadan
Kararını verdi:
İştar'ın karşısına çıksın diye
"Kavga" Hanım'ı imal etti!
– (Bu kıtanın) cevap-nakaratı–*
- (bent V): "Kavga"
takdim ediliyor
- 35' *Cüssesi sağlamdı.
Orantıları doğaüstüydü:
Öyle güçlü ve kurnazdı ki
Kıyas kabul etmezdi!
"Kavga'nın" cüssesi güçlüydü*
- 40' *Doğaüstüydü orantıları:
Öyle güçlü ve kurnazdı ki
Kıyas kabul etmezdi!
Etinde vardı savaşmak;
Saçında vardı kavga için
Bahane aramak*

VI: Hemen hemen on satır kayıp.–

- 2' *Güçlü [...],*
[...] da yüksek,
Ürkütücü kasları
- 5' *Sağlam, güçlü!*
Üzerinde giysi diye
Savaşlar dolanmıştı Kavga'nın:
Kabaran sular gibi gürüldüyor
Seyretmesi müthişti
- 10' *Ürkütüyordu!*
Apsu'nun ortasında ayaktaydı
Uslanmazdı!
Ağzından çıkan her söz
Hemen etkili olurdu!
Bunun üzerine Efendi- Ea açtı ağzını
- 15' *Ve kendi imal ettiği bu Kavga'ya emretti:*
"Dur bakalım! Aç kulağımı!
Emirlerime uy, buyruklarıma hürmet et
- 20' *Buyurduğumu da yerine getir!*
Bir tanrıça vardır, eşi yoktur
Herkesten daha cesurdur
Başarıları muazzam
İşleri tuhaf ve anlaşılmazdır!
- 25' *[İs]mi İnnina[dır]¹*
Teçhizat konusunda [Uz]mandır!
Hanımların hanımıdır,
Ningal'in becerikli kızıdır!
İşte, onu aşağılamak için
[Yarat]tım seni!
- 32 vd. *Bilgeliğimi kullanıp itibarını*
Güç ve dinçlikle zenginleştirdim!
Git artık!
- 35' *Var evine onun*
Teçhizatın dehşet olsun
Payla onu!
Üzerine atılacaktır
Sonra sana hitaben

Ea ona gidip İstar'ı
 tahrik etme görevi
 verir

1 *İnanna*'nın kökeni karanlık ve tartışmalı başka bir adı. Bkz. 10 : 1, 24, vb.

- 40' "Hey! Genç kadın!
De bakalım niyetini!"
Diye bağıracaktır.
Ama sen öfkesi karşısında
Yılma sakın:
- 45' Yüreğini yatıştırarak tek söz etme ona!
- 44' Senden ne alabilir ki, senden,
Ellerimle yaptığımı senden?
Söyleyecek neyin varsa
Söyle ona küstah bir kibirle!"

VII Altı satır silinmiş: Müstensihin düzeltisi olabilir mi?

(cevap-nakarat)

Ea görevini yerine
getirebilmesi için
Kavga'ya gerekenleri
söyler

- Beşinci kıtanın (sonu)–
- 3' Gururla dikilir "Kavga"
Ea güç vermişti ona Apsu ile!
– (bu kıtanın) cevap-nakaratı–
Gönderdi "Kavga'yı"
Dev gibi cüssesiyle
Hakarete bulunmaya, nefret etmeye
Aşağılamaya cesaretlendirerek.
- 10' Bilge-Ea, En Temkinli,
"Kavga'nın" yüreğine hitap eden
Birkaç söz daha ekledi.
- 13' vd. Kraliçeİştar'ın özel alametini
Paylaştı onunla:
- 14' vd. "Şahsen en güçlüsü olacaktır
Bütün tanrıçaların!"
Daha sonra geri adım atmasın diye
Başarılarını açıkladı, şanını övdü.
- 19' vd. "Özel alameti (dedi ona)
Yüce-Görevlerin-Tanrıçası(dır)
- 20' vd. Kimsenin-yoluna-çıkmaya-
Cüret-edemediği- Hanım'dır!
[...] kudurtandır
[...] gördüğünde:
Öfke[den deliye dönmüş...]

–On bir satır eksik–

36' vd. İsteddiğin kadar konuş
[Emir]leri ağır basacaktır!
En gurur duyan sen olacaksın,
Kendi gözünde eşi yoktur!

–İki satır silinmiş–

Sen zarar gördükçe gurur duyacaktır!
Ama halkların hük<ümde>rı kadını terk
etme!

Ea (?) hasmını göklere
çıkartıp kışkırtarak
Kavga'yı uyarmaya
çalışıyor

VIII: İlk 10 ya da 12 satır ya kayıp ya da zarar
görmüş.-

11' [...] daha yüksektir
[...]
[...] : hükümrân kadındır o!
Kurnaz kadın [...]
15' Gözü üzerinde [...]
[...] yığtılık.
Kötülük onun [...]
[...] hâkimdir

<Sarıp>sarmalanmış hortumlara
20' [O...] savaş

21' vd. Ruhu baştan aşağı öfkedir
Ve denizin köpükleridir!
Hele seni bir ele geçirme[sin]
İsteddiğin kadar suçla yara[rı olmaz]!
Halkların iyi düşü[nen] hüküm[darmın]
25' Planları [kestirilemez]!

Bu sözler “Kavga'yı”
nasıl etkiler

26' vd. Ve Kav[ga] öfkelenir
Yüzünü ürküntü kaplar
29' Tehlike karşısında [dikk]at kesilir
28' Gücünü [daha] da toplar

–iki satır zarar görmüş–

32' Bilmeden [...]

–Altıncı kıtanın (sonu)–

Tabl.III (bent VIII)
İştar *Ninşubur*'u
gönderip “Kavga’yı”
inceletir ve onun
hakkında bilgi verir

–Hemen hemen yirmi satır eksik. Bunların arasında en azından altıncı kıtanın “cevap nakaratı” ile yedincisinin başı da olmalıydı. “Kavga” diye birisinin var olduğunu öğrenen İştar ona ilişkin daha çok bilgi edinmek ister, bunun için de hizmetkârı *Ninşubur*'u gönderir.-

Ninşubur görevini
tamamlar ve sahibesine
hesap verir.

- 1' *Git![...]*
[...] emret
[...] hazır[lan](?)
- 5' *Delilleriyle öğrenelim gücünü!*
Benim için incele onu:
Gününü (?) nere[ler]de geçirdiğini incele
Alametleri neymiş öğren
Ne yaptığını anlat bana sonra!
- 11' *Ey Ninşubur haber verenlerin*
En bilgilisi
İhtiyatlı, güçlü ve zeyrek
Git haydi! Düş yola, aslanım!”
- 14' vd. *Böylece yola çıktı ve yol aldı*
Apsu yönünde
onunla karşılaşmıcaya dek!
Sonra yakından gözlemledi
[...] tanrıçayı inceledi,
Ve cüssesini ölçüp biçti.
- 20' *“Kurnazca yapıyor işini, dedi (kendi kendine)*
Her şeye kayıtsız:
Sadece kendine güveniyor,
Korkunç pervasız!
Doğüstü parıltryla bezenmiş:
- 25' *Sağ salim dönebilmek için*
Ayrıldım yanından
Çünkü asabi, kaba ve cani
Kadınlar ve erkekler üzerinde iktidarı tam
Yarattığı patırtı da korkunç!”
İşte onun belirgin alametleri.

II: Sütunun başından hemen hemen 25 satır eksik.
Bu arada *Ninşubur* sahibesine “Kavga” konusunda

öğrendiklerini aktarır, İştâr da hasmının karşısına çıkmaya karar verir. Bu bent cevap-nakarattan kalanlara bakarak tahmin ettiğimiz gibi son bulduğunda iki tanrıça karşı karşıya gelmiştir.

(cevap-nakarat)

[...]

[...] “Kavga”

Tanrıça İştâr’ın [karşısında]!

–(bu kıtanın) cevap-nakaratı-

(VIII.bent). İştâr
“Kavga’ya” saldırır

- 11’ Hışım^{la} saldırdı,
Tanrıların en bilgesi, en güçlüsü
14’ Canla başla ve dikkatle girişti
13’ Üstünlüğünü parlatmaya!-
15’ Evet! Yiğit İştâr,
Tanrıların en bilgesi, en güçlüsü
18’ Canla başla ve dikkatle girişti
Üstünlüğünü parlatmaya!-
Başarılarımı anarak(?)
20’ Düşmanları karşısında köpürerek
Tek adım geri atmadan,
Bütün tanrıçaları alt eden
Savaş adamına dönüştü
25’ Bildirdi
Acı acı ortaya serdi
Her şeye kadir gücünün kanıtlarını!

III-V : 120’ye yakın satır tümüyle kayıp (VIII. bent ve IX. bentin başı ile X. bentin başı). Bu da anlatının devamının eksik kalmasına yol açıyor. Anlatının bağı yeniden kurulduğunda, İştâr artık *Aguşaya* adıyla anılmaktadır; arada teşvik etmek için verilmiş olmalı bu ad.

(X.bent):
İştâr-Aguşaya,
“Kavga”yı
yarattığı için
Ea’ya sitem eder

VI: Hemen hemen yedi satır eksik.

- 8’ Aguşaya [...] *Kurnaz kad[ın ağzını açtı]*
10’ *[Efendi-]Ea’ya [dedi ki]:*
11’ vd. *”[Şu “Kavga” denileni] yaratmak da neyin nesi
Kabaran sular gibi gürüldeyen?*

[...] için mi (?)

[Ningal'in(?) kızı]nın eşi benzeri yokken!

–Bu sütunun sonundaki 33 satır kayıptır. Bu satırlarda İştar “Kavga” konusunda sitemde bulunmaya devam ediyor olmalıdır.

“Kavga’yı” ortadan kaldırmasını ister

VII:1 *Zaferler kazanma izni verdin ona:
Ama “Kavga” bana
Kendini beğenmişlikle davrandı
Ortadan kaybolmalı!”*

Ea İştar’ın dediğini kabul eder

5 *Ea ağzını açar ve
Ve tanrıların en yiğidi Aguşaya’ya şöyle der
7 “Onu ortadan kaldırarak (?)
8 Teklifini derhal yerine getireceğim
10 Beni buna teşvik ettin
Ve beni sevindirdin!*

Sonuç: mitin anlamı ve krala ithaf

14 *Gelecek kuşaklar bilsin (diye)*
11 vd. *“Kavga”yı imal eder ve yaratırkenki,
13 amacımızın ne olduğunu
15 Her yıl
Bir “vals” düzenlenecek gereğince
Yılın parsimu(?)sunda!
O halde herkese şöyle bir bak Aguşaya!
Açık havada eğlenecekler:
20 Çağrılarına kulak ver
Bak nasıl da alçaltıyorlar (?) kendilerini
Ve istediklerini dikkate al!
25 Şanına söylenen bu şarkıyla bizden¹
24 Yiğitliğinin kanıtlarını öğrenen kral
Hammurabi ilelebet payidar kalsın
Seni öven bu şarkı
<onun saltanatında> düzenlendi!*

–Hemen hemen 20 satır, yani VII. sütunun son kısmının tamamı eksik–

¹ Ea’nın söylevinin burada devam ettiği göz önüne alınırsa, yine bu şiir de (krş. XIV, § 21; XV, § 12) maddi anlamda bir şair tarafından (27) düzenlenmekle birlikte tanrılar (25) tarafından sunulmuş olacaktır.

VIII: İlk 10 satırın anlamı müphem: “Kavga’nın” ayrıcalıklarının *Aguşaya*’ya devredilmiş olabilir, ama kesin değildir.

Dua	11	<i>Evet! İştar’ın şanııı övüyorum Tanrıçaların kraliçesinin! Aguşaya’nın ve kudretinin şarkısını Söylüyorum: Pek mahirdir çünkü!</i>
	15	<i>“Kavga”, [...] Prens(?) -Ea yaratmıştı onu Aguşaya yüzünden Böylece öğretmiş oldu herkese Kudretinin emarelerini,</i>
	20	<i>Ve yüceliğini arttırdı böylece!</i> <i>–Onuncu kıtanın (sonu)–</i>
(cevap-nakarati)		<i>(Ea) en yüce mertebeyi Yine ona verdiğiinden Dişi aslan İştar’ın ruhu da yatıştı!</i>
Kolofon	25	<i>–(Bu kıtanın) cevap-nakarati.– Aguşaya’nın ikinci tableti.</i>

4. Anlatının devamı, metindeki eksiklere ve metnin dilsel zorluklarından ötürü birçok bölümün çevirisinin kesinleştirilememesine rağmen, yine de anlaşılabilir. Çoklukla olduğu gibi (V, § 2) kadın kahramanı öven lirik parçalarla desteklenmiştir. Bu parçalardan en uzun olanı ilk tabletin başında (I/I, 1) başlamış ve III. sütunun sonundaki kırık yerde bitmiş olmalı. Sonuncusu ise en sondaki dua kısmıdır (II/VIII : 11-25). Bu bölümde *İştar*(11)/*Aguşaya*’nın(13) üstünlüğü, kuvveti, yiğitliği ve şanı vurgulanmaktadır; ama göreceğimiz gibi yazar ona bu adı vererek kişiliğinin savaşçı yetilerini vurgulamaktadır. Bu yetiler girişteki ilahide (I/I, 2; 6; 9 vd.; II : 21; III : 4-18) ortaya konulmaktadır; mitin asıl konu ve gerekçesini bu savaşçılık ve *Dünyayı Düzenleyen Enki* (6 : VIII, § 17) mitinde olduğu gibi onun yol açtığı aşırılıklar oluşturmaktadır.

5. Dolayısıyla anlatı bizim için başladığında (I/IV : 1 vd.) hem Tanrıça’nın bağımsızlık ve hükümlanlığının uygunsuz yanlarından

hem de savaşçı kişiliğinden yakınılır: Huysuzluk yapmaktan, saldırganlıktan, kavga çıkarmaktan başka işi yoktur (10 vd.); *Ea*'nın yeraltındaki huzurlu ikametgâhını bile altüst edebilir (12 vd., krş. 18 : 27). Durmadan çıkardığı çatışmaların kurbanı (7 vd.; 14 vd.) olan zavallı ölümlüler de dahil olmak üzere herkese dehşet salar. Ölüm getiren bu yolda kimse engel olamaz ona (16). Tehlikeli ve katlanılmaz bir hal almıştır.

Bütün bunların, tanrılara yapılan şikâyetlerin sıralanmasından ibaret olması muhtemeldir; tanrılar, âdetleri olduğu üzere bu konuda karar vermek üzere toplanacaklardır (XIII, §11; XIV, §§ 11 ve 17...): *I/v* : 14' aklı bunu getiriyorsa da metnin zarar görmüş olmasından ötürü bu konu aydınlanamıyor. Buna karşılık, dünyayı tanrılara gereken malların kesintisiz üretim sistemi olarak (savaş çıkması durumunda rahatsızlanacak, duracak ya da çökecek olan bu sistemi) örgütleyen *Ea*'nın böyle bir durumdan rahatsız olduğu (IV : 19-21) açıktır. *Ea* kendine özgü bir tarzda buna hemen bir çare bulur ve bu tasarısını tanrılara sunar (IV: 23 vd.; bu bölüm IV'ün sonu ile V'in başı arasındaki eksik bölümde de devam ediyordu.). Daha ileride anlaşılabileceği gibi, üstün güce sahip, hareketli, savaşçı ve zararlı yanları da dahil olmak üzere *İştar*'ın bütün özelliklerine sahip bir tanrıça "imal etmek", "yaratmak" söz konusuydu. Başka deyişle, karşısına ikizini çıkarmak söz konusuydu ve yerel literatürde pek rastlanılan bir izlekti bu; en başta da *Gılgamış Destanı*'nda (tablet I-III) kahramanı mat etmek için kendi boyunda ve kendisiyle aynı kuvvette, *Enkidu* adında bir dev "yaratılmıştı" ve kahramanın önce onunla boy ölçüşmesi gerekiyordu. Kendi bilgi alanına giren bu tasarımı (V, 14'-21') gerçekleştirmek için tanrılar tarafından görevlendirilen *Ea* hemen yerine getirir bu görevi (V : 23'-33'). Hızla ikinci derece ya da kısa ömürlü varlıklar yaratması gerektiği her defasında olduğu gibi (krş. 14 : 219) tırnakları arasında kalan toprağı kullanır: Tırnakları arasında kalan toprağı alıp bundan *İştar*'a benzeyen, *Şaltu* "Kavga" adını verdiği dişil bir kişi biçimlendirir ve onu "pişirir" (Demek ki daha sonra can vereceği kilden bir kopyadır bu.). Bu kişinin de aynı derecede hır çıkaran, saldırgan ve savaşçı olması gerekir: Yapılan tasvir (V : 35'-VI : 13) eğiticiidir. Bu kişiyi

yaratma amacının “*İştar*’ın karşısına çıkartmak” (V : 33’) olduğunu da açıkça söyler. Başka deyişle ruhları ve gönülleri en iyi bilen o olduğu için de, Tanrıça’ya sanki aynanın karşısına geçmiş de kendine bakıyormuş gibi en nefret edilesi neyi varsa onu göstermek amacıyla, ve bir de başkalarını katlanmak zorunda bıraktığı aşağılamalara katlanması amacıyla yapar bunu: Böylece kavga çıkartma ve bağırıp çağırma huyu da yatışmış olacaktır.

Nitekim, “Kavga” ayağa dikilir dikilmez, *Ea* onu *İştar*’ın karşısına çıkmaya ve onu tahrik etmeye (VI : 14-VII : 9’), “aşağılamaya” gönderir. Büyük bir ustalıkla, nasıl biriyle uğraşacağını bilsin diye ona rakibinin “özel alametlerini” yani belirgin özelliklerini söylüyormuş gibi yaparak *İştar*’ı o şekilde tanıtır ki “Kavga’yı” kışkırtır. En başından onu *İştar*’ın mutlak üstünlüğüne ikna etmiş gibidir (VII : 10’-VIII : 25). Fitili alan “Kavga’nın” *İştar*’ın peşine düşmesi de bundandır (VIII : 26 vd.).

6. Bu yeni karakterin varlığından haberdar olan *İştar* da kiminle uğraşacağını bilmek için onun hakkında daha çok şey öğrenmek ister: Hizmetkârı *Ninşubur*’u¹ (II / I : 1’-29’) bilgi toplamaya gönderir; o da temkinli davranıp “canına zarar gelmemesi için” (25’) uzak durarak bilgi toplar. İki rakibin karşı karşıya geldikleri bölüm (II/II’nin başının tamamı) kayıptır: Saç saça baş başa mı girmişlerdi yoksa ağız dalaşıyla mı yetinmişlerdi? En azından anlatı yeniden devam etmeye başladığında işin “söylev” (II : 24’) tarafındadırlar: Acaba yazar rakiplerden her birinin kendi “üstünlüğünü” (13’ ve 17’) göstermeye çabaladığı, yerel literatüre özgü (VI, § 5) bu atışmalar yoluyla yaptıkları sözlü mücadeleyi mi yansıtmak istedi? Bu aradaki kayda değer bir bölümün (üç sütunun III-V tamamı) eksik olmasından ötürü önemli bir olayı, değişikliği kaçırmış da olabiliriz: Daha ileride (VII : 9) *Ea* “Kavga’yı” “elediği” için -ya da “kovduğu” (?) için; zira köken açısından ele aldığımızda kullanılan terim “dışarı çıkarmak” anlamındadır- *İştar*’a iltifat eder. Ne olursa olsun, geriye kalan parçasına bakıldığında daha VI. sütundan başlayarak *İştar*’ın rakibi çoktan yenilmiştir ve *İştar* Kavga’yı kışkırttığından

¹ Sümer metinlerinde *Ninşubur* dişildir (bu konuda bkz. 11, III/1 : 29 ve II; 14 : 27 vd.); Akkadca metinlerde ise, burada olduğu gibi, erildir.

dolayı *Ea*'yı suçlamaktadır (VI : 8'-13'), daha sonra da “onu ortadan kaldırmasını” (Akkadca deyişle kelimesi kelimesine “deliğine geri sokmasını”-VII : 2' vd.) talep eder (aynı sütunun kaybolmuş 2/3'sinde neler olduğunu pek bilmesek de); *Ea* da bu isteği, görüldüğü kadarıyla, hemen yerine getirmeye çalışır, bunu rahatça da yapar çünkü zaten amacına ulaşmış, hayırlı bir ders vererek *İştar*'ı “yatıştırmıştır”. Nitekim, birinci binyılın¹ tanrı isimlerinden oluşan gün-yüzü görmemiş listelerinde kaybolup gitmiş bir iki iz dışında, kültte ya da panteonda herhangi bir yere sahip olan *Şaltu* -“Kavga”- adlı bir tanrının adı dinsel literatürde geçmez olur.

7. Burada mitin başka bir düzlemi çıkar su yüzüne. İki rakibin karşı karşıya gelişinin aktarıldığı kayıp bölümden sonra, VI. sütunun (8') hemen başında *İştar* birdenbire *Aguşaya* adını alır; bundan böyle (VII : 6; VIII : 13) bu isimle anılacaktır ve bu isim bu şiirde o kadar ağır basacaktır ki şiir de artık bu isimle bilinecektir. Nitekim II. tabletin (VIII : 26) muhafaza edilmekte olan kolofonunda da bu isim yer alır: *İştar*'a böyle bir sıfatın verilmesi ne yazık ki kaybolan daha önceki bölümlerden birinde açıklanıyor ya da doğrulanıyor olabilir. Bu isim pek ender görülse de ya olduğu gibi ya da benzer biçimlerde başka yerlerde de karşımıza çıkar: *Guşya* ya da *Guşea* muharebe ve savaş çılgınlıkları ile kolayca ilintilendirilebilir; beklenildiği gibi, Savaşçı *İştar*'ın adlarından da biridir bu. Sözcüğün nereden kaynaklandığını bilmiyoruz; ama bir demon kovma ritüeli sırasında *İştar*'ın adının anıldığı yarım uyaklar arasında, muhtemelen “halk arasında yaygın” bir etimoloji saptanabiliyor: *Guşea ga'ışat gu'şati*.² Bu ifade sözcüğü, “kendi etrafında dönmek”, “hızla dönerek dans etmek” anlamı taşıyan *gaşu* fiili ve buna bağlı bir isim olan *guştu* (çoğulu *guşatu* / i), yani “dönerek yapılan dans”, yani pekâlâ “vals” diyebileceğimiz şeye yaklaştıır: “Vals yapan *Gusea*”, “Vals yapan kadın”. Bu iki terim de bizim mitte geçiyor ve bu da asla rastlantı değil: *İştar* tanrıların ve kralların önünde “vals yapar”, böylece “erkekliğini”, cesaretini (I/II : 1) kanıtlar; “Kavga'nın” hangi amaçla ortaya çıkarıldığının (II/VII : 11-14), başka deyişle *İştar*'ın

¹ O.Schroeder, *Keilschrifttexte aus Asur verschiedenen Inhalts*, no.136 : 4 ve 174 : 16.

² E.Ebeling, *Quellen zur Kenntnis der babylonischen Religion*, II, s.3 b : 4.

savaşçılığının hangi koşullarda teskin edildiğinin unutulmaması için, metinden anlaşıldığı üzere, her yıl, herhalde herkesin eğlendiği bir dönemde (VII : 15-19; bu şenliklerin yapılacağı günleri takvimde belirtmiş olması muhtemel *parsimu* sözcüğünün anlamı esrarını koruyor.) halkın katıldığı bir “vals” düzenlenmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla, nasıl ilintili olduğunu pek bilmesek de bir yandan savaşla, muharebeyle bir yandan da *İnanna/İştar*’ın kişiliğiyle ilintili ritimli beden hareketlerinden oluşan kolektif bir ayin söz konusu. *Lugal.e/20 : 137*’de savaş hem “*İnanna*’nın dansı” hem de “insanların şenliğidir”; *İnanna’nın Ebih Karşısında Kazandığı Zafer/10 : 38 ve 97*’de (geri kalanı için bkz. § 13), “*İnanna*’nın kutsal dansı” ile tanımlanmıştır. *İştar Ölümler Diyarı’nda/18*’in 27. satırı da Tanrıça’nın dans edişleriyle ilgili gibidir. Litürji çerçevesinde bu tür dans(lar) icra edilirken Tanrıça’nın, mitlerin (14 : 219 vd. ve § 37; 18 : 91 vd. ve § 55) daha kökenlerinden itibaren Tanrıça’yla ilişkilendirdiği eşcinsel travesti, oğlansı ve efemine sofular ve tarikat üyeleri tarafından temsil edildiğine ilişkin pek çok ipucu yakalıyoruz: Çeşitli litürjik fırsatlarda, kendi cinsel çiftdeğerlikleri kadar kendilerini himaye eden Tanrıça’nın çifte kişiliğini de daha iyi yansıtmak istemiş gibi hem savaşçı hem de dişi (Bkz. daha önce s.201, n.1) özelliklerle donanmış olarak dans ederlerdi (krş. 10 : 174 vd. ve 17 : 17).¹

Bu şenliğin ihdas edilmesi, en azından mitin kendi mantığı açısından, ancak şu koşulda anlamlı olabilir: Şenlik *Ea*’nın müdahalesinden önceki durumun hatırı sayılır ölçüde iyileşme göstermesini ve bu esnada *İştar*’ın da saldırgan, kavgacı ve hır çıkartıcı dürtülerini serbest bırakışını anmaktadır. Yerinde duramayan Tanrıça *İştar*’ın tanrılara taviz vermek suretiyle -ki kurnaz ve usta *Ea*’nın elde etmek istediği de zaten bu tavizdir- ve bundan böyle daha az kavga ve çatışma çıkartacağına ya da kavgaya ve çatışmaya destek olacağına söz vererek rakibini tam olarak ortadan kaldırmış görünüyor: Bir bakıma *Dünyayı Düzenleyen Enki/6, VIII, 7* vd. mitinin sonunda olduğu gibi, zarar veren taşkınlığından vazgeçmek, güç, üstünlük ve canlılığını daha az ortaya koymak koşuluyla sadece kendisi Savaş’ı himaye edecek, bunun içerdiği güç, üstünlük ve canlılık ayrıcalık-

¹ *Erra’nın Şiiri*’nde / 51 (XV, §10) söz edilen orji nitelikli şenlikleri de burada hatırlatabiliriz.

larına sahip olacaktı. İşte bu olayın hatırasına Savaş'ın yerini savaş "Valsi" alır, *İştar* da "Vals Yapan Kadın" (*A)guşaya* ünvanını kazanır; bundan böyle aşırı canlılığını savaşmaktansa "vals yapmakta" kullanacaktır. Her yıl şerefine düzenlenen ve Tanrıça, katılanlarca özellikle hoş kabul edileceği (II/VIII : 15 – 24) bu dans ile hatırlanacaktır. Mit bu ritüelin basit bir etiyolojisi gibi gözükür. Ama gerçekte bu kadarla kalmaz.

8. Bu mit -biraz da III. Ur hanedanının en şanlı günlerinde, hemen hemen üç yüz yıl önce düzenlenmiş olan *Dünyayı Düzenleyen Enkil6* miti gibi- önce fetihçi, dolayısıyla günleri savaşlarla kararan, sonra da zafer kazanıp ülkesine refah ve huzur getiren, çağın en büyük kralı Hammurabi'nin (II/VII : 24-28) saltanatı süresinde düzenlenen bu anlatı savaşlarla geçen çok uzun bir karışıklık dönem ile bunu izleyen barış dönemini açıklamak ve kutlamak için de düzenlenmiş olabilir. Kısa süre içinde barışın sonsuz biçimde yerleşeceği umut ediliyordu. Dolayısıyla doğaya değil tarihe ilişkin (§ 10) bir mitoloji söz konusudur artık. *Ea*'nın şanına düzenlenmiş olması da nihayet, bundandır: Keskin ve mahir zekâsı sayesinde, kurnazlık yapıp "ikizine" müracaatla yatışmak bilmez ve ölümcül *İştar*'ı dizginlemeyi ve yatıştırmayı tek başına başaran odur. Bu büyük tanrının en sondaki dua bölümünün (II/VIII : 15 – 24) merkezinde yer alması da doğaldır. Mitin adı *İştar-Aguşaya* idi ama asıl kahramanı *Ea*'dır.

10. İnanna'nın Ebih Karşısında Kazandığı Zafer

9. S. N. Kramer tarafından *Sumerian Mythology* adlı çalışmasında (s. 82 vd.) tanıtılan 184 satırlık, hiç eksikliği olmayan (özellikle de iyi korunmuş) bu şiiri bütünüyle ele alan hiçbir yayın yapılmamıştır. Bu şiir Kramer'in öğrencilerinden B. L. Eichler'in Pennsylvania Üniversitesinin *Sumerian Dictionary* fişlerini oluşturmak için yaptığı, yayınlanmamış bir çalışma çerçevesinde hepsi de ikinci binyılın başlarına ait otuz kadar tablet ve parçaya dayanılarak restore edilmiştir. Kısmi olmakla birlikte aynı çağa ait başka bir elyazması da 1971 yılında H. Limet tarafından yayına hazırlanmıştı (içinde *Orientalia*, 40, s. 11-28). S. N.K. ramer bütün bu çalışmaları aldı ve elinizdeki kitap için gözden geçirilmiş bir metin ve yeni bir çeviri hazırladı.

İnanna'nın savaş
tanrıçası olarak
övülmesi

- 1 Ürkütücü İktidarlara sahip olan sen İnnin'
dehşet saçarsın
Bu büyük Güçleri kullandığında!
İnanna kutsal sapından kavrayıp ankara'yı
kaldıran havaya
Kanı senin üzerine sıçrar!
Büyük çatışmalara kendini kaptıran sen
Kalkanları un ufak eden
Kasırgalar ve fırtınalar yaratan!
- 5 Kibirli hükümdar İnanna
Savaş başlatmakta uzman
Yeri yıkıp geçer ülkeler fethedersin
Uzun menzilli oklarıyla!
Aşağıda ve yukarıda yırtıcı bir hayvan gibi
kükredin
Ve halkların tepesine bindin!
Dev bir yabani öküz gibi siperi yattın
sabırsız
Saldırmak için düşman topraklara!
Harika bir aslan gibi köpüren ağızla
Rakiplerini ve asileri yıkıp geçtin!
- 10 Hükümdarım ey, gökyüzü gibi genleştiğinde
Toprak gibi genişlediğinde,
Güneş gibi doğduğunda
Işıktan yapılmı devasa kollarını açarak
Yukarılarda dolaştığında korku ve şaşkınlık
salarak
Köreltici parıltıyla yeri aydınlattığında
- 15 Dağlarda dolaşarak
Işıklı ağımlı üzerlerine attığında
"Çiçeklenmiş dağı" ışınlarıyla yıkadığında
Kutsal dağın
Şuba-taşlı-dağın peçesini indirdiğinde
[...] kaldırdığında gururla
İyilik saçan ve büyüleyen bir efendi gibi
Çarpışmalar sırasında kibirle başını
diktiğinde
Yıkıp geçen bir silah gibi

Venus gezegeninin
tanrıçası olarak da
övülür

1 İnanna yazılı olmalıdır: Bkz. 9 : I/ VI : 25'; ve s. 236 vd.

- 20 *Bunun üzerine karakafalar şarkılarıyla*
çınlatırlar
Bütün ülkeler coşkuyla söylerler
“ilulama’larını”¹
Ben de gönümce kutlamak istiyorum
Muharebelerin kraliçesini, Sin’in büyük
kızını
Genç kadın İnanna’yı!

İnanna Ebih’in kendisine
 saygı göstermediğinin
 farkına varır

- 25 *Ben, der İnanna, yeryüzünü ve gökyüzünü*
kat ettiğimde
Ben, İnanna, yeryüzünü ve gökyüzünü
kat ettiğimde
Elam ve Subir’i aştığımda,
Lullubi tepelerini bir adımda geçip de
Bu dağa yöneldiğimde
Bu ülkeye yöneldiğimde
Bu ülkeye adım attığımda, ben, İnnin,
Bana hiç hürmet etmedi!–
 30 *Ebih’i görmeye geldiğimde,*
Bana hiç hürmet göstermedi!–
O halde bana hiç hürmet etmediğinden
Önümde toprağı öpmediğinden
Sakallıyla önümde tozları süpürmediğinden
 35 *Tahrik eden bu ülkeye el uzatacağım:*
Benden korkmayı öğreteceğim ona!
“Büyük kenarlarına” “büyük öküzler”
“Küçük kenarlarına” da “küçük öküzler”
göndereceğim²
Ayağımın altına alacağım (?)
İnanna’nın “kutsal dansı” üzerini kaplasın
diye!
Savaş getireceğim oraya, çarpışmalar
olacak
 40 *Sadağımdan oklar atacağım (?)*
Uzun bir salvo ile atacağım

¹ İlulama neşe dolu bir ünlemdir.

² Bu bölümlerin de // : 95 ve devamının da anlamını ve içeriği bizim için karanlık kalmayı sürdürüyor.

Sapanımın taşlarını
 Kılıcımla kakacağım
 Atmalık-sopamı atacağım üzerine
 Sık ağaçlıklarını aleve vereceğim
 45 Tabrik eden ağaçlarına indireceğim baltamı
 Arındırıcı ateş Gibil'e emredeceğim
 Sulanan tarlalar arasında çalışmasını
 (Aynı) dehşete uğratacağım onu
 (Eskiden) Irak Aratta'yı vuran dehşetin aynısına!
 An'ın lanetlediği bir kent gibi,
 Bir daha asla yeniden kurulamayacak!
 Enlil'in uyuşukluk(?) saldıği bir kent gibi,
 Bir daha ayağa dikilemeyecek!
 Evet! Ben yaklaşırken titreyecek bu ülke:
 Ebih şanımı ilan etmeli ve beni bana uygun
 biçimde kutlamalı!"

Hazırlık yapar

Sin'in kızı İnanna,
 Kraliyet pelerini griydi yeniden zarifçe sardı
 Korkunç doğaüstü parıltıyla süsledi alnını;
 55 Kutsal göğsüne kırmızı akikten yapılmış
 "rozetleri" (?) koydu;

Önce An'ı
 ziyaret eder

Sağımdan yedi başlı gürzünü çıkardı
 Ayaklarına da parlak sandallar (?) geçirdi!
 Sonra da alacakaranlıkta yiğitçe çıktı
 Hayran-Olunan-Kapı'nın yolunu tuttu!

60 Orada adağını sundu
 Ve An'ı selamladı!
 O da İnanna'yı görünce sevindi
 İlerleyip tahtına oturdu,
 Kendiliğinden aldı şeref yerini!

Kendisini savaş tanrıçası
 haline getirdiğini
 hatırlatarak,
 bu tanrıçayı Ebih'e karşı
 harekete geçirmek ve
 Ebih'e baş eğdirmek ister

"An! Babam (dedi) selamlarım seni!
 Dinle beni!
 65 Gökteki bütün tanrıları korkuttun benden
 yana:

Sayende evrende kimse karşı çıkamaz sözüme
 Yıkıcı silah anbarra'yı verdin bana
 Antibal'i ve mansium'u verdin
 Sağlam kaideli taht Kigalsike'yi;
 70 A'ansutu'yu verdin elime;

[...] gibi yay çekmeyi;
 Altı hayvan koşulu arabayı yerde durdurmayı
 Ve de dört atın çektiği arabaları salmayı
 Askeri seferlere ve baskınlara katılmayı
 Komutanlarının önüne toz bulutu içinde
 çıkmayı;

- 75 Kendi elimle ok atmayı
 Tarlalara, bahçelere, ağaçlıklara saldırmayı
 İsyan eden ülkelerin binalarını dümdüz
 eden Tarla tapanını
 Saldırganların karşısında kapı pencereyi
 kapı kanadı kilitlemeyi!
 Kralım, An, tüm bunları bana sen bahsettin:
 Bunları nasıl etkili kılacağımı öğrettin!
 Bu ülkeyi yıkacak orduların reisinin
 Sağ yanına sen koydun beni
- 80 O ordu kafatası gibi kırsın ülkenin ahalisini
 Dağlarından aşağıya atsin onları!
- 82 Başını ezsın hepsinin
 Deliğindeki yılan gibi!
- 83 Şurada burada dolandırısın onları
 Tepesinden inmiş bir “piton” gibi!
- 84 Araştırıp ölçtükten sonra,
 Bu ülkeye el koysun!
- 85 An’ın kutsal savaşını yürütmeye gitsin
 Bütün mahzurları (?) bilinen savaşını
- 81 Şanını uzaklara taşıyacağım An
 Çeker gibi çırpı ipi,
- 86 Ben İnanna en yakıcısı tanrıların
 En şiddetlisi Anunna’ların!
 çünkü bu ülkeye geldiğimde hiç
 Hürmet etmedi bana!
 Ben, İnanna, bu ülkeye geldiğimde
 Bana hiç hürmet etmedi!–
- 90 Ebih’i görmeye geldiğimde,
 Bana hiç hürmet göstermedi!–
 O halde bana hiç hürmet etmediğinden
 Önümde toprağı öpmediğinden
 Sakalıyla önümde tozları süpürmediğinden

- Tabrik eden bu ülkeye el uzatacağım:
Benden korkmayı öğreteceğim ona!
95 “Büyük kenarlarına” “büyük öküzler”
“Küçük kenarlarına” da “küçük öküzler”
göndereceğim
Ayağımın altına alacağım (?)
İnanna’nın “kutsal dansı” üzerini kaplasın
diye!
Savaş getireceğim oraya, çarpışmalar olacak
Sadağımdan oklar atacağım (?)
100 Uzun bir salvo ile atacağım
Sapanımın taşlarını
Kılıcımla kakacağım
Atmalık-sopamı atacağım üzerine
Sık ağaçlıklarını aleve vereceğim
Tabrik eden ağaçlarına indireceğim baltamı
105 Arındırıcı ateş Gibil’e emredeceğim
Sulanan tarlalar arasında çalışmasını
(Aym) dehşete uğratacağım onu
(Eskiden) Irak Aratta’yı vuran dehşetin
aymısın!
An’ın lanetlediği bir kent gibi,
Bir daha asla yeniden kurulamayacak!
Enlil’in uyuşukluk(?) saldığı bir kent gibi,
Bir daha ayağa dikilemeyecek!
Evet! Ben yaklaşırken titreyecek bu ülke:
110 Ebih şanımı ilan etmeli ve beni bana uygun
biçimde kutlamalı!”
Ama An, Tanrıların Kralı şu cevabı verir:
“Demek kızım yıkmak istiyor bu ülkeyi:
Ama neden?–
İnnin yıkmak istiyor bu ülkeyi:
Ama neden?–
İnanna yıkmak istiyor bu ülkeyi:
Ama neden?–
115 Ebih’i yıkmak istiyor: ama neden?
Tanrıların evine kadar geldi
Yarattığı endişe ve korku!
Dehşet saldı

An onu vazgeçirmeye
çalışır: Ebih’ten
sakınmak gerekir

- Anunna'ların konutuna kadar!
 Bütün topraklara ulaştı
 Yarattığı endişe ve korku!
 Bu ülke doğaüstüparlıtısını
 Yayı Dağ'ın üzerine kadar!"
- 120 Tepeleri, kibirle dikilir göğe doğru!
 Çiçekli bahçeleri meyvelerle doludur
 Bolluk yayılır dört bir yana!
 Uzun ağaçları dolduruyor
 Göklerin derinliklerini
 Bakması nasıl da güzel!
 İç içe giren dallarının altında
 Ebih çift çift aslanlar dolaştırır
 Ayıların ve geyiklerin aşırı çoğalmasına göz
 yumdu
- 125 Orada burada dolaşmasına izin verdi
 yabancı öküzlerin
 Zengin çayırarda;
 Dağdaki "sedirlerinin" arasında
 çiftleşir karacalar!
 Korkusu ve dehşeti izin vermez ülkeye adım
 atmana!
 Ey genç kadın İnanna
 Bu ülkenin dehşet salan doğaüstü
 parlıtısıyla
 kimse yüz yüze gelemes!"
- 130 [An] bunları deyince
 Hierodule sinirlendi,
 Deliye döndü,
 Silah deposunun kilidini açtı
 Parıldayan kapısını itti!
 Kibirli Muharebe'yi çıkardı
 Yere bıraktı koskoca [Kasrga'yı]!
- 135 Hanım hazırladı (?) yüce oklarını
 Sadağını kavradı!
 Ebih'in üzerine Tufan saldı
 Ve karşı konulmaz Kötü Rüzgâr'ı gönderdi!
 Hanım sonra da ülkeye saldırdı

Buna rağmen
 İnanna Ebih'e
 saldırır

¹ *Nimurta* mitlerinde (X, §4) sıkça adı geçecek olan aynı "Dağ'dan" mı sözediliyor acaba?

- 140 *Adım adım yürüdü üzerine*
Üst üste kılıcıyla vura vura!
Kamuş demeti gibi sıktı boğazını Ebih'in
Sivri kancasını geçirdi karnına
Gök gürültüsüne benzeyen korkunç
Haykırışlarla!
- 145 *Ebih'in asıl tözü olan kayalar*
Böğrü boyunca yıkıldılar:
Yarık yarık olan yamaçlarına
Dev zehirli yılanlar zehir akıttı!
Koruluklarını lanetledi, ağaçlarını
Herkesin önünde lanetledi,
Allanum ahşaplarını susuz bırakıp öldürdü
- 150 *Ateşe verdi hepsini, dumanları göğe yükseldi!*
Ülkeye böyle kabul ettirdi kendini:
Bu başarı, kutsal İnanna'nın
İçini sevinçle doldurdu!
Bunun üzerine Ebih'e tırmandı ve şöyle dedi:
"Ey dağ, yükseldin, yükseldikçe yükseldin
- 155 *Muhteşem ve cazibelisin*
Göğün dengi oldun
Sonra da tahta yerleştin!
Önümde toprağı öpmeyi reddettin
Önümde sakalınlatozları süpürmeyi reddettin!
- 160 *Bundan ötürü yendim ve yere çaldım seni*
Bir fil gibi tuttum seni dişlerinden;
Dev bir yabani öküz gibi yapıştırdım yere
Geniş sırtını;
Boğa gibi olanca yüksekliğinle Kaldırıp yere
vurdum seni!
- Acımasızca saldırdım sana,*
Gözlerini yaşlarla doldurdum
- 165 *Yüreğine yakarışlar yerleştirdim!*
Felaket kuşları şimdiden yuva yaptı üzerine!"
Ve hemen saldığı korkudan, dehşetten,
Kaygıdan gurur duyan İnanna
Kendi şanını över:
"Babam Enlil (dedi) her yana yaydı
Benden korkulduğunu!

İnanna'nın
övgü dolu şiiri

İnanna zaferinin
sonuçlarını anlatıp
ikinci kez över kendini

- 170 *Sağ tarafıma SilahlarınGürzünü koydu*
Sol elim kavradı Mührü(?)!
Her şeyi mahveden dev bir tırmık gibi
Baltam parçalara ayırdı bu ülkeyi!
Ben de bir tapınak yaptırdım
Büyük şeyler başlattım orada:
Sarsılmaz bir taht koydum kendim için
Dönmelere hançer ve kılıç verdim
175 *Davul ve tef verdim eşcinsellere*
Travestilerin kişiliğini değiştirdim¹!
Bu ülkenin üzerine zaferle ilerledikten sonra,
Sularımı kabarttıktan sonra, çağılayan gibi
Her şeyi kaplayan su baskınları gibi,
180 *Şanımı kurdum*
Şanımı kurdum Ebih üzerinde!
Ebih'i yok ettiğin için, sen, Sin'in büyük kızı
Genç kadın İnanna, şükürler olsun sana!
Sana da şükürler olsun Nisaba!

Dua

10. İlki (1-23) *İnanna*'ya hitap eden, ikincisiyse (168 ve sonrası) zafer kazanan Tanrıça'nın kendini yücelttiği iki ayrı övgüden oluşan bu şiir günümüzde Akkade'li Büyük Sargon'un kızı (2334-2279) Enheduanna'ya atfedilmektedir. Naram-Sin zamanında (2251-2218) ya da daha önce Ur'da yaşayan bir *Nanna* rahibesi olan Enheduanna en azından geleneğin belirttiğine göre daha başka hatırı sayılır parçalara da imza atmıştı (daha önce III, § 7). Elbette ki okuduğumuz biçimiyle o büyük hanımın elinden çıktığını söyleyemeyiz. Bir önceki (9 : § 8) gibi daha başkaları da var: 20 vd. ; 51 ve bunlar "tarih mitolojisi" diyebileceğimiz, yani mitlerin çoğu gibi, evrenin oluşumu ya da iyi işleyişini açıklamayı hiç de amaçlamayan bir bütün içerisinde yer alır; evrensel öneme sahip ve kayda değer (en azından o çağda, o ülkede böyle değerlendirilen) olayları, tanrıların müdahalesi ışığında aydınlatmaya çalışır sadece. Zira bu olayların, açıkça belirlenebilen kişilerin hareketlerinin ötesinde kararlaştırıldığı ve sonuçlandırıldığı varsayılır (Bu konuda 51'e bakılabilir.). Burada söz konusu edilen olay Ebih ülkesine el konulmasıdır.

¹ Erkekten kadına çevirerek, kadın tavırları vererek.

11. Sümerlerin En.ti diye yazdıkları Ebih ya da Abih, günümüzde Cebel Hamrin olarak bilinen, en yüksek noktası 300 m. olan dümdüz bir ülkede yer yer pek etkileyici olabilen bir tepeler silsilesine verilen, muhtemelen Sami kökenli isimdir. Zagros'un batıya uzantısı gibidirler ve Diyala'nın sol kıyısındaki Meturnu/Meturnat dolaylarından başlayıp Dicle'nin doğudaki kollarından küçük Zap Suyu'nun ağzının aşağılarına kadar yaklaşık 250 km. boyunca uzanırlar. Bu bölge önemliydi: Mezopotamya'nın engebesiz topraklarında tepelerden müteşekkil yagâne engeli oluşturuyordu. Mezopotamya'yı ırk ve din kadar siyasal anlamda da ikiye bölüyordu. Eskiden Akkad ya da Sümer denilen daha sonra bizim Babilimiz halini alan güney ile, en eski başkenti bu tepeler silsilesinin batı ucunda bulunan, Asur ülkesi diye bildiğimiz kuzeyi birbirinden ayırıyordu. Ebih belki de bu özelliği nedeniyle (Eski Samilerin “dağlara” ve yüksek yerlere duydukları hayranlık da bir etken olabilir.) tanrı sayılan doğaüstü bir kişi gibi görülüyordu. Ebih bu sayede Akkadelî Sargon zamanı öncesinden ikinci binyılın ortasına, hatta daha sonraya kadar halk inanışında mütevazı bir rol oynamıştır.

A/Ebih'in bu halk inanışına ait belirgin tanıklıklardaki varlığı dışında, gördüğümüz gibi antroponimler¹ söz konusudur ki üçüncü binyıldan ve ikinci binyılın başlarına kadar bu coğrafi bütünün adı olsa olsa yarım düzine isimde geçer. Ve bildiğim kadarıyla bu bölgede şimdiye kadar hiçbir ciddi kazı yapılmamıştır. Dolayısıyla ekolojisi, nüfusu ve tarihi konusunda hiçbir şey bilmiyoruz. A/Ebih ismi muhtemelen Sami kökenlidir, ancak söz konusu tepelerde uzun zamandan beri, doğuda, başta da Zagros'ta yerleşik olan ve *Ninurta* mitlerinde (20 vd.) geniş biçimde bahsedilen “dağlı” nüfusun temsilcileri yaşamışlardır. Zaten incelediğimiz şiirdeki pek çok nokta bu doğrultuya işaret eder (örneğin 17; 119; 145; 154); *İnanna* buraya “yönlendiğinde”, “Ebih’e” yönlendiğinde doğu ve güneydoğu tarafından gelir (26 vd.). Doğudaki uç eyaletlerden, zaferle sonuçlan-

¹ Bütün eski Semitik dünyada olduğu gibi Mezopotamya'da da kişilerin özel isimlerinin bir tanrının adına dayanan sofuca birer ünlem türü olduğu hatırlanacaktır; dolayısıyla bu isimler hem söz konusu tanrısal figürlere beslenen imanı hem de kendilerine inananlarla kurdukları varsayılan ilişkileri göstermekteydiler. Örnek olarak Ebih-il: “Ebih-tanrıdır” (2300 öncesi); Abi-Ebih: “Babam-Ebihdir!” (üçüncü binyılın sonu), vb.

muş bir seferden dönüyor gibidir. İncelediğimiz mitin içeriği bölgeyi ağaçlık, koruluk ve “sulak tarlalar” yönünden zengin (44-46 ve // 103-105; 121 vd.; 148 vd.) elbette ki yabancı bölümleri de olan (122-126) ama bereketli ve ekili bir bölge olarak takdim eder. Hatta az çok kentleşmiştir (48 vd. ve //); ahalisi siyasal, ekonomik ve askeri bir güç oluşturmaktadır (116-129; 154 vd.).

12. Oysa bağımsız olan bu ülke *İnanna*'ya (29-35 ve //, 116 vd.; 154 vd.), yani aslında, çevredeki en ünlü toprakları kendine bağlayan *İnanna*'nın himaye ve temsil ettiği iktidar ve uygarlığa boyun eğmez (26 vd.). Bu genel durum anlatının sonlarında (üslubun tumturaklılığına karşın) net biçimde meydana çıksa da, Ebih'in kendi tarihini olduğu kadar üçüncü binyılın sonundan önce Sümer-Akkad ülkesinde neler yaşandığını da pek bilmediğimizden, bu anlatının konusu olan fethin kesin koşulları konusunda tahminde bulunamayız. Bu anlatıda öncelikle faaliyetlerinden söz edilen Savaşçı *İnanna* / *İştar*'ın (1-9; 22 vd. ; 35 vd. ve //; 65-87; 131 vd.; 168-171, vb.) sadece Sami kökenli olmakla kalmadığını, koruyucu tanrıçası olduğu Akkade kentinde Sargon'un ve hanedanının da koruyucusu olduğunu hatırlatalım. Burada mitin doğaüstü peçesiyle örtülü olayların söz konusu hanedan zamanında yaşanmış olduğu (Ne de olsa, yazarı olduğu varsayılan Enheduanna bu hanedandandı.) düşünüldü,¹ doğaüstü boyutuyla şiir, Sargon'un ya da onun yerini alanlardan birinin (en sonunda bir süreliğine de olsa imparatorluğa bağlanan) Ebih karşısında kazandığı zaferi anıyor ve açıklıyor olabilirdi. Kesin olan şu ki, dize 79 ve devamında “bu ülkeyi fethedecek orduların başı” unvanı verilen kişi tam da bu fatihin kendisi olmalıdır.

13. Bu son derece yerinde bir yorumdur. Ama her şeyi bu amaca indirgemek de işi aşırı basitleştirmek olur. Anlatı *İnanna*'yı hepsinden önce savaşçı yanıyla tanıtıyor olsa da, örneğin *Aguşaya* (9) için yaptığı gibi, başka özelliklerini göz ardı etmez. Dize 10-18 arasındaki zarif bölüm onu ışık saçan ve parıldayan yanıyla, başka deyişle yıldız-tanrıça, yani Venüs gezegeninin tanrıçası olarak betimler. Hatta fetihlerde bulunarak ilerleyişi bile yıldızın ilerleyişiyle ilişki-

¹ C. Wilcke, s.56 vd., *Politischen opposition nach sumerischen Quellen* (La voix de l'opposition en Mésopotamie içinde).

lendirilir: Yörüngesi boyunca üzerinden geçtiği toprakları yavaş yavaş aydınlatır (Özellikle bkz. 12-15, çünkü buradaki “ağ” sözcüğü hem avcının ağlarını hem de yıldızın ışıklarının birer kol gibi her şeyi yakalamasını anlatır.). Böylece Tanrıça’nın hem yıldızsı hem de savaşçı yüzleri, başka deyişle yaptığı fetihlerin “aydınlatıcı”, yani uygarlaştırıcı kapsamı örtük yoldan anlatılmış olur. *İnanna*’nın aşk tanrıçası yanı da unutulmamıştır: Kendi özel ismi olan “Hierodule” yani kutlu fahişe ismiyle görülür hem de (131; üstelik tam da savaş açtığı bildirildiğinde bu isimle anılır!). *An* ile kurduğu özel ilişkiye değinilir (52-81; 111-129), hatta şerefine düzenlenen kurumlaşmış ve fahişelerin görev yaptığı (174-176), *bizim* şu ya da bu derecede müstehcen diyebileceğimiz türden şenliklerden de söz edilir: Bütün bunlar Uruk’un Sümerli *İnanna*’sının özellikleridir. Ebih’e saldırma kararı vermeden önce, kendisi (= kendisinde cisimleşen kişiler) Uruk’taki tapınağında *An*’a akıl danışma (52-78) ihtiyacı hissetmiş ve sonuçta Tanrı’nın savaş konusunda tereddüt etmesine rağmen savaş kararı vermiş gibidir; kuşkusuz bu anlatım, unutulmuş tarihsel, siyasal ve dinsel verileri gözlerden gizler. Tanrıça’nın kişiliğinin birliği burada da ustaca vurgulanmıştır: Savaşçı ve muzaffer *İnanna* kazandığı zaferden sonra, bunu kutlamak amacıyla “bir tapınak yaptırır” (Uruk’ta mı? Yoksa Ebih’te mi?) ve “büyük işlere girişir”; bu zaferi kutlamak için kadınsı erkekleri etrafına toplar (174-176); bu erkeklerin özellikle de Uruk’ta, silahları, müzik aletleri, giydikleri kadın kıyafetleri ve kadınsı özellikleriyle (yine bkz. § 7) az çok müstehcen törenlerde yer aldıklarını biliyoruz. Hepsi birden koruyucu tanrıçalarının zengin kişiliğini, yani *hem* savaşçılığını *hem de* aşka ve neşeye adanmışlığını hatırlatır. *İnanna*’da Savaş ile Şenlik’i bir araya getirebilecek bir başka özellik daha vardı ve bir önceki mitte de buna benzer bir şey söz konusuydu: Savaşçı tanrıça, sonuç itibarıyla “Vals Yapan Kadın” (Aguşaya) adıyla taltif ediliyor ve öneyak olduğu çatışmaların yerini özel bir tören, *guštu* denilen dönmeye dayalı bir dans alıyordu (9 : § 7). Benzer şekilde burada da Savaş “*İnanna*’nın kutsal dansı” ile (38 ve //) karşılaştırılır.

14. Öteki mitler gibi, *İnanna*’nın *Ebih Karşısında Kazandığı Zafer*’in de birkaç ayrı açıdan çözümlenmesi gerekiyor öyleyse. Bu

mitin, okuyucuları açısından nihai ve yegâne gerçek nedenler olan doğaüstü nedenlere dayanarak andığı ve hatta açıkladığı şey, Basra Körfezi'nden kuzeydeki dağlara kadar bütün ülkenin birleşmesinin önündeki son engelin Mezopotamyalı hükümdarlar tarafından dilere destan olacak şekilde aşılmasıdır. Öte yandan bu mit, cinsellik ile savaşın danslar, geçit törenleri, (kadın kılığına girmiş savaşçıların salladıkları silahlarla az çok çarpışmaları çağrıştıran) mim oyunları aracılığıyla *İnanna*'nın şerefine bir araya geldiği müstehcen de olabilen şenliklerin etiyojisi aktarır. Bu savaşçıların kadın kılığına girme nedeni kendilerini kusursuz bir Kadın'ın, bir tanrıçanın himaye etmesiydi ve bu tanrıçanın kişiliğinde onun sayesinde Savaş Aşk'tan uzak değildi:¹ Savaş Aşk'ın bağrından fışkırabilir, Aşk'a yol açabilirdi. Böylece, en “marjinal” biçimleri de dahil olmak üzere Aşk'ın her biçimini öne çıkartabilen, hem dünyayı göksel ışıyla aydınlatabilen hem de en yenilmez düşmanlara karşı savaş açabilen, savaşı örgütleyebilen ve zaferle sonuçlandırabilen bir tanrıçanın derin ve bölünmez birliği vurgulanmıştır.

İNANNA/ÂŞIK İŞTAR

15. *İnanna/İhtar* etrafında gelişen mitler hem sayıca en çok hem de en zengin olanlardır. Bu mitlerin ilki ancak giriş kısmında *İnanna*'dan bu haliyle söz eder ki bu kısım yazık ki nerdeyse tamamen kaybolmuştur, sonraki bölümler ise hafifmeşreplikleri üzerinde durmaz.

11. İnanna ve Enki

16. Bize her biri altı sütuna dağılmış yaklaşık 400 satırlık birleşik iki tablet halinde ulaşan, edebi değeri vasat, bitmek bilmeyen (bütün halinde hemen hemen 800 dize) bu parçaya *İnanna ve Enki* adını veriyoruz. Okurken kolayca farkına varılacağı gibi pek çok eksikliği var; ama pek çok bölümün eksiksizce tekrarlanması, koskoca uzun tirat-

¹ Bu konuyla ilgili olarak, özellikle Bkz. s.67, n.2'de anılan makale.

ların kelimesi kelimesine tekrar tekrar verilmesi –şiirsel olan bu usul (III, § 10) için bezginlik verinceye kadar kullanılmaktadır– kayıp birkaç parçayı bir ölçüde emniyetle tamamlamaya çokça yardımcı oldu. Elimizde bulunan bu yegâne elyazmasının metnini, birkaç noktada, başka yerlerde bulup kurtardığımız parçalarla tamamladık; günümüzde bunlara ilave olarak en fazla, başka kopyalarda dağınık biçimde dolaşan bir avuç parça eklenebilir. Bunların hepsi de ikinci binyılın ilk otuz yılından kalmadır. S.N. Kramer *Sumerian Mythology* adlı çalışmasında (s. 64 vd.) bu elyazmasının bazı bölümlerini çevirip ilk özetini yayınlamıştı. Daha sonra, G. Farber-Flügge 1973 yılında *Der Mythos "Inanna und Enki" unter besonderer Berücksichtigung der Liste der me* adlı çalışmasında elimizde olan ne varsa yayına hazırladı ve yorumladı. Verdiğimiz çevirinin temelinde S.N. Kramer tarafından bütünüyle gözden geçirilip kullanılan bu çalışma yatmaktadır.

İnanna kendi şanını
yüceltir ve
Enki'nin huzuruna
gitmek için
yola çıkmayı tasarlar

1/1 : 1-60 : Kesintisiz çevirisi yapılamayacak kadar çok eksik var. Anlaşılabilen tek şey İnanna'nın birlikte olacağı sevgilisine, "Çoban'a" –ki bu kişi, ileride (13-19'da) göreceğimiz üzere, büyük ihtimal *Dumuzi*'dir– kavuşmak amacıyla bozkıra doğru yola çıkmasıdır; ama kendi cinsel organına bakınca, onu o kadar "büyüleyici" bulur ki, hayran olur ve kendini övmeye başlar. Eridu'ya gitmeye karar verdiğini, *Enki*'ye olan görevini yerine getireceğini ve ona "dua edeceğini" ilan ederek sözlerini bitirir. Amacı, daha ileride göreceğimiz gibi, *Enki*'den kültürel Güçleri almaktır, sert ve amansız fundalıkta geçirdiği süre, ona bu güçlerin eksikliğini ve lüzumunu hissettirmiştir.

Eridu yolunda

- 1' *Bunun üzerine İnanna, genç kadın, [...] Kutsal İnanna, yola koyuldu tek başına, Enki'nin Eridu'daki Apsu'suna doğru. [İnanna'nın] Eridu sarayına varmasına Henüz bir mil bile kalmamıştı ki*
- 5' *Yerin ve göğün Güçlerini elinde tutan Tanrıların yüreğine dahi uzaktan*

sızabilen bilgi,

[Enki, *kr*]alı Apsu'nun, her şeyi bilen,
 Çağırdı [uşağı İsimud'u]
 Ve şu talimatı verdi:
 [Gel buraya, uşağım] iyi dinle beni...

II : 1-4 Kayıp.-

- 5 Genç kadın İnanna
 Eridu'daki Apsu'ya [girmek] üzeredir
 İnanna [girecek] Eridu'daki Apsu'ya
 İşte! Genç kadın
 Girdiğinde Eridu'daki Apsu'ya–
 Girdiğinde İnanna Eridu'daki Apsu'ya
 Tereyağlı çörekler ver yesin
 10 Serin su ver ona, yüreği ferahlasın!
 Aslan'ın¹ önünde bira [su]n ona!
 Dost olarak ağırla, müttefik olarak davran:
 Kutsal sofrada, göksel sofrada,
 Hoş geldin de kutsal İnanna'ya!”
 15 Bunları söyledikten sonra
 İsimud hükümdarının istekleri karşısında
 Hürmetin büyüğünü gösterdi.
 Genç kadını Eridu'daki Apsu'ya soktu –
 Eridu'daki Apsu'ya soktu İnanna'yı
 İnanna girdi Eridu'daki Apsu'ya
 20 Ve girer gizmez Eridu'daki Apsu'ya
 Tereyağlı çöreklerin tadını çıkardı
 Serin su verdiler, yürek ferahlatan!
 Aslan'ın önünde İsimud ona bira verdi:
 Dost olarak ağırladı, müttefik olarak davrandı!
 25 Kutsal sofrada, göksel sofrada,
 Hoş geldin dedi kutsal İnanna'ya!
 Ve Enki Apsu'da İnanna'yla yan yana,
 Birlikte diktiler biraları, şaraplar içtiler,
 Kâseler ağzına kadar doluydu.
 30 Yer'in ve Gök'ün şerefine kaldırdılar
 Koklayarak, acele etmeden,
 Kupaları [şalupalar (?) gibi oyuk]!
 Bira içildikten, şarap takdir edildikten sonra

Geliş ve ziyafet

¹ Eridu'daki Aslan konusunda bkz. s.163, n.2.

İçki faslından sonra
Enki'nin
İnanna'ya verdiği
hediyeler

Güçler [1-5]

[6-10]

[11-15]

[16-21]

[22-27]

[28-34]

Enki uşağı İsimud'a şöyle dedi:
"Gel buraya, uşağım ve iyi dinle beni!
İtibarım gereği! Apsu'mun gereği!
Kutsal İnanna'ya, kızıma, sunacağım
Kimse engelleyemeden
En'in görevini; Lagal'in görevini; Kutsal İşlev'i;
Yüce Meşru Tacı ve Kraliyet Tahtı'nı!"
Ve İnanna onları aldı.
İtibarım gereği! Apsu'mun gereği!
Kutsal İnanna'ya, kızıma, sunacağım
Kimse engelleyemeden
Yüce Asa'yı; Emretme Sopası'nı; Soylu
Pelerin'i;
Çobanlığı ve Krallığı!"
Ve İnanna aldı bunları.
"İtibarım gereği! Apsu'mun gereği!
Kutsal İnanna'ya, kızıma sunacağım
Kimse engelleyemeden
Egizi'nin görevini; Nindirgir'in görevini;
İşib'in görevini;
Lumah'ın görevini ve Gudu'nun görevini!"
Ve İnanna bunları aldı.
"İtibarım gereği! Apsu'mun gereği!
Kutsal İnanna'ya, kızıma sunacağım
Kimse engelleyemeden
Doğruluğu; ...; ...; Ölümler Diyarı'na İnişi;
Ölümler Diyarı'ndan Dönüşü; Travestiliği!"
Ve İnanna bunları aldı.
"İtibarım gereği! Apsu'mun gereği!
Kutsal İnanna'ya, kızıma sunacağım
Kimse engelleyemeden
Hançeri ve matrakı; dönme olmayı;
kara elbiseyi;
Çokrenkli elbiseyi; enseye atılmış saçları;
Ve ensede toplanmış saçları!"
Ve İnanna bunları aldı.
"İtibarım gereği! Apsu'mun gereği!
Kutsal İnanna'ya, kızıma sunacağım
Kimse engelleyemeden

- ...; ...; ...; ...;
 ...; ... *ve* ...;!”
 Ve İnanna bunları aldı.
 [35-40] “İtibarım gereği! Apsu’mun gereği!
 60 Kutsal İnanna’ya, kızıma sunacağım
 Kimse engelleyemeden
 Sancağı; Sadağı; Erotizmi; Aşk Öpüşü’nü,
 Fahşeliği ve “Hemencecik Yapıları(?)!”
 Ve İnanna bunları aldı.
 [41-46] İtibarım gereği! Apsu’mun gereği!
 Kutsal İnanna’ya, kızıma, sunacağım
 Kimse engelleyemeden
 65 Açıksözlülüğü; İkiyüzlülüğü;
 Pohpohlamayı;...;
 İnanna’nın adanmışlığını ve Kutsal
 Meyhane’yi!”
 Ve İnanna aldı bunları.
 [47-52] “İtibarım gereği! Apsu’mun gereği!
 Kutsal İnanna’ya, kızıma, sunacağım
 Kimse engelleyemeden
 Kutsal Nigingar’ı; tanrısalar...;
 Göksel-kutlu fahişeliği(?);
 Sesler Çıkartan Orkestra’yı; Şarkı Sanatı’nı
 ve Eski’nin Görevi’ni!”
 70 Ve İnanna aldı bunları.
 [53-59] “İtibarım gereği! Apsu’mun gereği!
 III . 1 Kutsal İnanna’ya, kızıma, sunacağım
 Kimse engelleyemeden
 Savaş Görevi’ni; Askeri Yetke’yi; Kalleşliği;
 Dürüstlüğü; Kentleri Yağmalamayı;
 Yakarma’nın ve Şükretme’nin yollarını!”
 Ve İnanna aldı bunları.
 [60-64] “İtibarım gereği! Apsu’mun gereği!
 5 Kutsal İnanna’ya, kızıma, sunacağım
 Kimse engelleyemeden
 Düzenbazlığı(?); İsyankârlığı; Bolluğu;
 Dolaşım’ı;
 Ve Evin Güvenliğini!”
 Ve İnanna aldı bunları.

[65-72]

“İtibarım gereği! Apsu’mun gereği!
Kutsal İnanna’ya, kızıma, sunacağım
Kimse engelleyemeden
10 Ahşap Tekniklerini; Metal Tekniklerini;
Yazı Tekniklerini;
Döküm Tekniklerini; Deri Tekniklerini;
Kumaş Tekniklerini;
Mimarlık ve Sepetçilik Tekniklerini!”
Ve İnanna aldı bunları.

[73-81]

“İtibarım gereği! Apsu’mun gereği!
Kutsal İnanna’ya, kızıma, sunacağım
Kimse engelleyemeden
Zekâ’yı; Beceri’yi; Kutsal Aptes almayı;
Gübreliği; Köz Yıgını’nı; Ağıl’ı;
Saygı’yı; Hürmet’i ve Ölçülülüğü!”
15 Ve İnanna aldı bunları.

[82-88]

“İtibarım gereği! Apsu’mun gereği!
Kutsal İnanna’ya, kızıma, [sunacağım
Kimse engelleyemeden]
Yalanı-ve-Aksiliği (?); Ateş Yakma Sanatı’nı;
[Ateşi Söndürme Sanatı’nı; Zorunlu
Çalışma’yı; ...;
Aile Toplantısı’nı ve Çoğalma’yı]!”
Ve İnanna aldı bunları.

[89-94]

20 “[İtibar]ım gereği! Apsu’mun [gereği]!
Kutsal İnanna’[ya], [kızıma], sunacağım
Kimse engelleyemeden
Anlaş[mazlığı; Zafer’i; İstişare Sanatı’nı
Teskin Etme, Yargılama Sanatı’nı ve
Karar Verme Sanatı’nı]!”
Ve İnanna aldı bunları.

İnanna Güçlere sahip
olduğunu bildirir

–Anlatının kesintiye uğradığı (III. sütunun sonundaki) yaklaşık 45 satırlık eksikte, *Enki*’nin kızına sunduğu Güçlerin son parçaları [95-106] (bkz. daha ileride II/vi : 20-31) yer alıyor olsa gerek. *Enki*’nin kızı eline geçen hazine konusunda –kim olduğunu bilmediğimiz– bir üçüncü kişi tarafından soru yağmuruna tutulur ya da bu konuda duyulan şüphelere muhatap olur. Hediyeleri

birer birer sayarak hepsini de *Enki*'den aldığını ileri sürerek itiraz eder. Bu arada metin de ilk 38 satırı kayıp olan IV. sütuna geçer; dolayısıyla geriye sadece Güçler kalır [56 vd.]. Bu kadar tatsız ve tekrarlarla dolu bir metinde en azından ilk 55 tanesini listelemeyi yararsız buldum çünkü daha önce (I/II : 36 vd.) olduğu gibi, bu listenin tamamı zaten yeniden karşımıza çıkacaktır II/V : 1 vd. –

- IV : 39 “...[*Dürüs*]tlüğü [*o verdi bana*]!
Kentleri Yağmalamayı [*o verdi bana*]!
Yakarmanın Yolları'nı *o verdi bana*!
Şükretmenin Yolları'nı *o verdi bana*!
Düzenbazlığı (?) *o verdi bana*!
İsyankârlığı *o verdi bana*!
- 45 *Bolluğu* *o verdi bana*!
Dolaşım'ı *o verdi bana*!
Evin Güvenliğini *o verdi bana*!
Ahşap Tekniklerini *o verdi bana*!
Metal Tekniklerini *o verdi bana*!
- 50 *Yazı Tekniklerini* *o verdi bana*!
Döküm Tekniklerini *o verdi bana*!
Deri Tekniklerini *o verdi bana*!
Kumaş Tekniklerini *o verdi bana*!
Mimarlık Tekniklerini *o verdi bana*!
- 55 *Sepetçilik Tekniklerini* *o verdi bana*!
Zekâ'yı *o verdi bana*!
Beceri'yi *o verdi bana*!
Kutsal Aptes Almayı *o verdi bana*!
Gübreliği *o verdi bana*!
- 60 *Köz Yığını'nı* *o verdi bana*!
Ağıl'ı *o verdi bana*!
Saygı'yı *o verdi bana*!
Hürmet'i *o verdi bana*!
Ölçülülüğü *o verdi bana*!
- 65 *Yalanı-ve-Aksiliği*(?) *o verdi bana*!
Ateş Yakma Sanatı'nı *o verdi bana*!
Ateşi Söndürme Sanatı'nı *o verdi bana*!
Zorunlu Çalışma'yı *o verdi bana*!

...

- 70 [Aile Toplantısı'nı o verdi bana]!
 Çoğ[alma'yı o verdi bana]!
 Anlaşmazlığı [o verdi bana]!
 Zafer'i [o verdi bana]!
 İstişare[etme Sanatı'nı o verdi bana]!

–Bundan sonraki kırık yerde (IV. sütunun sonundaki birkaç satır ile V. sütunun başındaki otuz satır kadar) İnanna'ya devredilen Güçlerin listesinin son bulması dışında İnanna'nın yola çıkmasını engelleyen bir şey de olmalıydı. Metin yeniden okunabilir hal aldığında, hâlâ içtikleriyle kafası dumanlı olan *Enki* İnanna'nın rahatça yola çıkmasının sağlanmasını emretmektedir:–

Inanna Uruk'a
 dönmeye karar
 verir,
 Elde ettiği Güçleri
 de beraberinde
 götürecektir

- V : 31' [Enki uşağı İsimud'u çağırdı]
 [İsimud, sevgili uşağım, göksel kişi]!
 –İşte geldim [kralım Enki]! Emrindeyim!
 Emret!
 –İnanna [Uruk]-Kul'aba'ya dönmek istiyor
 35' Güneşin [...e (?)])e doğru yola çıkacak:
 Rahatça varabilsin, emrediyorum!"
 Ve Kutsal İnanna, bütün Güçleri topladı
 Göksel Gemi'ye yükledi
 İskeleden yola çıktı!
 Ama biranın etkisi geçince
 40' Enki'de biranın etkisi geçince
 Büyük Efendi [Engur'daki] kutsal
 [sarayına] baktı
 Efendi Apsu'yu inceledi–
 Hükümdar Enki Eridu'ya baktı
 Sonra uşağı İsimud'u çağırdı:
 45' "İsimud, sevgili uşağım, göksel kişi!
 –İşte geldim [kralım Enki]!
 Emrindeyim!

Ama *Enki*
 ayılınca
 durdurmak
 ister

Emret!

[1-5]

–En'in Görevi nerede; Lagal'inki;
 Kutsal İşlev; yüce Meşru Taç
 Ya Kraliyet Tahtı nerede?

kaybolmuştur. VI. sütunun sonundan kalansa olayların nasıl geliştiğini kestirmemize yetmeyecek durumdadır; sarhoşluğu geçen *Enki*'nin ihtiyatsızlık edip verdiği bütün Güçleri toplayıp Uruk'a doğru yola çıkan İnanna konusunda ne tepki verdiğini bilemiyoruz. Burada bir “Kurbağa” da rol oynuyor ama acaba nasıl bir rol?–

- II/1 :
- 1 *Bunun üzerine Pr[ens] [uşağı]
İsimud'a seslendi –
[Enk]i, sevgili uşağım, göksel kişiyi ça[ğır]dı:
İsimud, sevgili uşağım, gök[sel ki]şi!
–İşte geldim, ey kralım Enki!
Emrindeyim!
Emret!*
- 5 *–Göksel gemi [şu an nerede]?
–...İskelesine [yanaşmış] tam da!
–Güzel! Enkum'lar el koysun gemiye!”
Uşak İsimud Kutsal İnanna'ya şöyle der:
“Kraliçem,[baban] [sana] gönderdi beni–
10 [Baban] sana gönderdi beni [İnanna]!
[Baban]ım dediği de çok ciddi;
Enki'nin söyledikleri çok ciddi!
[Bu kadar tumturaklı emirlere] uymamak
olmaz!”
Kutsal İnanna ona şu cevabı verdi:*
- 15 *“Sana ne dedi [babam]?
Ne [emir] verdi sana?
Kulak arkası edilemeyecek
O gös[teri]şli emirler] neler?
–[Kralım] bana dedi ki–
[Enki] bana emretti ki:
“[İnanna Uruk'a geri dönebilir]
Göksel gemiyi Eridu'ya
[geri getirmelisin]!”*
- 20 *Ve Kutsal İnanna İsimud'a şu cevabı verdi:
“Nasıl olur da babam bana ilişkin
İradesini değiştirebildi,
Bana verdiği sözü çiğnedi,
Lehimde verdiği açık emirleri geri çekti?*

- Bunları [söylerken] kandırıyor muydu,
[Yalan mı] söyledi bana?
25 "İtibarımı", "Apsu'sunu" anışı
Aldatmak için miydi?
Hainlik edip mi gönderdi seni bana?"
Bu sözleri henüz bitirmişti ki
Enkum'lar Göksel Gemi'ye el koydular.
Ama İnanna yardımcısı Ninşubur'u çağırdı:
30 "Gel buraya Eanna'lı sadık yardımcım!
Sözleri becerikli yardımcım!
Konuşması etkili habercim!
Elin değmedi suya! Ayağın değmedi suya!"
Böylece İnanna hem Göksel Gemi'yi
Hem de kendisine hediye edilen
Güçleri kurtarmış oldu!
- İkinci aşama 35 Prens de hemen uşağı İsimud'u çağırdı
Sevgili uşağımı, göksel kişiyi çağırdı:
İsimud, sevgili uşağım, gök[sel ki]şi!
-İşte geldim, ey kralım [En]ki!
Emrindeyim!
Emret!
-[Göksel] Gemi şu an nerede?
40 -[...] İskelesine yanaşmış tam da!
-Güzel! Eridu'nun Elli Devi hemen el
koysun ona!"
Uşak İsimud Kutsal İnanna'ya şöyle der:
"Kraliçem,[baban] [sana] gönderdi beni-
[Baban] sana gönderdi beni [İnanna]!
45 [Baban]ın dediği de çok ciddi;
Enki'nin söyledikleri çok ciddi!
[Bu kadar tumturaklı emirlere] uymamak
olmaz!"
Kutsal İnanna ona şu cevabı verdi:
"Sana ne dedi babam?
Ne emir verdi sana?
50 Kulak arkası edilemeyecek
O gös[terişli emirler] neler?
-[Kralım] bana şöyle söyledi-
Enki bana şöyle emretti:

- “İnanna Uruk’a geri dönebilir
 Göksel Gemi’yi Eridu’ya
 geri getirmelisin!”
 Ve kutsal İnanna İsimud’a şu cevabı verdi:
 55 “Nasıl olup da babam bana ilişkin
 İradesini değiştirebildi,
 Bana verdiği sözü çiğnedi,
 Lehimde verdiği açık emirleri geri çekti?
 Bunları söylerken kandırıyor muydu,
 Yalan mı söyledi bana?
 “İtibarımı, “Apsu’sunu” anışı,
 60 Aldatmak için miydi?
 Hainlik edip mi gönderdi seni bana?”
 Bu sözleri henüz bitirmişti ki
 Eridu’nun Elli Devi
 Elkoydu Göksel Gemi’ye!
 Ama İnanna yardımcısı Ninşubur’u çağırdı:
 “Gel buraya [Eanna’lı] sadık yardımc[ım]!
 65 Sözleri becerikli yardımc[ım]!
 Konuşması etkili habercim!
 Elin değmedi suya! Ayağın değmedi suya!”
 Böylece İnanna hem Göksel Gemi’yi
 Hem de kendisine hediye edilen
 Güçleri kurtarmış oldu!
 Üçüncü aşama II: 1 [Prens üçüncü kez çağırdı uşağı İsimud’u]
 Enki sevdiği uşağını, göksel kişiyi çağırdı:
 İsimud, sevgili uşağım, gök[sel ki]şi!
 –İşte geldim, ey kralım [En]ki!
 Emrindeyim!
 [Emret]!
 5 –Göksel Gemi şu an [nerede]?
 –[...] Tepeciğine yanaşmış tam da!
 –Güzel! [Engur’un] Elli [Lahamu’su] hemen
 el [koysun] ona!”
 Bunun üzerine Uşak İsimud
 Kutsal İnanna’ya şöyle [der]:
 “Kraliçem, baban sana gönderdi beni–
 10 Baban sana gönderdi beni [İnanna]!
 Babanın dediği de çok ciddi;

Enki'nin söyledikleri çok ciddi!
Bu kadar tumturaklı emirlere uymamak
olmaz!"

Kutsal İnanna ona şu cevabı verdi:

- 15 "Sana ne dedi [babam]?
Ne emir verdi sana?
Kulak arkası edilemeyecek
O gös[terişli emirler] neler?
-[Kralım] bana şöyle dedi –
Enki bana şöyle emretti:
"İnanna Uruk'a geri dönebilir
Göksel Gemi'yi Eridu'ya
geri getirmelisin!"
- 20 Ve Kutsal İnanna İsimud'a şu cevabı verdi:
"Nasıl olur da babam bana ilişkin
İradesini değiştirebildi,
Bana verdiği sözü çiğnedi,
Lehimde verdiği açık emirleri geri çekti?
Bunları söylerken kandırıyor muydu,
Yalan mı söyledi bana?
- 25 "İtibarım", "Apsu'sunu" anışı
Aldatmak için miydi?
Hainlik edip mi gönderdi seni bana?"
Bu sözleri henüz bitirmişti ki
Engur'un elli Lahamu'su
El koydu Göksel Gemi'ye!
Ama İnanna yardımcısı Ninşubur'u çağırır:
30 "Gel buraya [Eanna'lı] sadık yardımc[ım]!
Sözleri kurnaz yardımc[ım]!
Konuşması etkili habercim!
Elin değmedi suya! Ayağın değmedi suya!"
Böylece İnanna hem göksel gemiyi
Hem de kendisine hediye edilen
Güçleri kurtarmış oldu!
- 35 Prens dördüncü kez çağırır [uşağını], İsimud'u
Enki sevgili uşağını göksel kişiyi çağırır:
İsimud, sevgili uşağım, göksel kişi!
-şte geldim, ey kralım Enki!
Emrindeyim!
Emret!

- G[öksel] Gemi şu an nerede?
 40 -Tarla Tepeciğine yanaşmış tam da!
 -Güzel! Büyük Balıklar aralarına alıp
 Vura vura hemen el koysun ona!"
 Uşak İsimud Kutsal İnanna'ya şöyle der:
 "Kraliçem, baban sana gönderdi beni-
 Baban sana gönderdi beni İnanna!
 45 Babanın dediği de çok ciddi;
 Enki'nin söyledikleri çok ciddi!
 Bu kadar tumturaklı emirlere
 uymamak olmaz!"
 Kutsal İnanna ona şu cevabı verdi:
 "Ne dedi sana babam?
 Ne emir verdi sana?
 50 Kulak arkası edilemeyecek
 O gös[terişli emirler] neler?
 -[Kralım] bana dedi ki-
 Enki bana emretti ki:
 "İnanna Uruk'a geri dönebilir
 Göksel Gemi'yi Eridu'ya
 geri getirmelisin!"
 Ve Kutsal İnanna İsimud'a şu cevabı verdi:
 55 "Nasıl olur da babam bana ilişkin
 İradesini değiştirebildi,
 Bana vaad ettiklerini çiğnedi,
 Lehimde verdiği açık emirleri geri çekti?
 Bunları söylerken kandırıyor muydu,
 Yalan mı söyledi bana?
 "İtibarım, "Apsu'sunu anışı
 Aldatmak için miydi?
 60 [Hainlik edip mi gönderdi seni bana]?"
 Bu sözleri henüz bitirmişti ki
 Büyük Balıklar aralarına alıp vura vura
 El koydu Göksel Gemi'ye!
 Ama İnanna yardımcısı Ninşubur'u çağırdı:
 "Gel buraya Eanna'lı sadık yardımcım!
 III: 1 Sözleri kurnaz yardımcım!
 Konuşması etkili habercim!
 Elin değmedi suya! Ayağın değmedi suya!"

Beşinci aşama

- Böylece İnanna hem göksel Gemi'yi
Hem de kendisine hediye edilen
Güçleri kurtarmış oldu!
- 5 Prens beşinci kez çağırdı uşağı İsimud'u
Enki sevgili uşağımı, göksel kişiyi çağırdı:
İsimud, sevgili uşağım, göksel kişi!
–İşte geldim, ey kralım Enki!
Emrindeyim!
Emret!
- Göksel Gemi şu an nerede?
10 [...] yanaşmış tam!
–Güzel! Uruk'un muhafızları
hemen el koysun ona!”
Uşak İsimud kutsal İnanna'ya şöyle der:
“Kraliçe[m], baban sana gönderdi beni–
Baban sana gönderdi beni İnanna!
- 15 Babanın [dediği de çok ciddi];
Enki'nin söyledikleri [çok ciddi]!
Bu kadar gösterişli emirlere [uyumamak
olmaz]!”
Kutsal İnanna ona şu [cevabı verdi]:
“[Sana] ne dedi babam?
Ne emir verdi sana?
- 20 Kulak arkası edilemeyecek
[O gösterişli emirler neler]?
–[Kralım] bana şöyle dedi –
Enki bana şöyle emretti:
“İnanna Uruk'a geri dönebilir
Göksel Gemi'yi Eridu'ya
geri getirmelisin!”
- 25 Ve Kutsal İnanna İsimud'a şu cevabı verdi:
“Nasıl olur da babam bana ilişkin
İradesini değiştirebildi,
Bana verdiği sözü çiğnedi,
Lehimde verdiği açık emirleri geri çekti?
Bunları söylerken kandırıyor muydu,
Yalan mı söyledi bana?
“İtibarımı, [“Apsu'sunu anışı
Aldatmak için miydi]?

- 30 *[Hainlik] edip mi gönderdi seni bana?"*
Bu sözleri henüz bitirmişti ki
Uruk'lu muhafızlar
El koydular Göksel Gemi'ye!
Ama İnanna yardımcısı Ninşubur'u çağırdı:
"Gel buraya Eanna'lı sadık yardımcım!
35 *Sözleri kurnaz yardımcım!*
Konuşması etkili habercim!
Elin değmedi suya! Ayağın değmedi suya!"
Böylece İnanna hem Göksel Gemi'yi
Hem de kendisine hediye edilen
Güçleri kurtarmış oldu!
Prens altıncı kez çağırdı uşağı İsimud'u
40 *Enki sevgili uşağımı, göksel kişiyi çağırdı:*
İsimud, sevgili uşağım, göksel kişi!
–İşte geldim, ey kralım Enki!
Emrindeyim!
Emret!
–Göksel Gemi şu an nerede?
–Turungal'a girmiş tam!
45 *–Güzel! Turungal'ın [muhafızları(?)]*
hemen el koysun ona!"
[Uşak İsimud Kutsal İnanna'ya şöyle der:]
"Kraliçem, baban sana gönderdi beni–
Baban sana gönderdi beni İnanna!
50 *Babanın [dediği de çok ciddi];*
Enki'nin söyledikleri çok ciddi!
Bu kadar gösterişli emirlere [uymamak
olmaz]!"
Kutsal İnanna ona şu cevabı verdi:
"Sana ne dedi babam?
Ne emir verdi sana?
55 *Kulak arkası edilemeyecek*
O gösterişli emirler neler?
–Kralım bana şöyle dedi–
Enki bana şöyle emretti:
"İnanna Uruk'a geri dönebilir
Göksel Gemi'yi Eridu'ya
geri getirmelisin!"

Altıncı aşama

- Ve Kutsal İnanna İsimud'a şu cevabı verdi:
 60 "Nasıl olur da babam bana ilişkin
 İradesini değiştirebildi,
 Bana verdiği sözü çiğnedi,
 Lehimde verdiği açık emirleri geri çekti?
 Bunları söylerken kandırıyor muydu,
 Yalan mı söyledi bana?
 "İtibarımı," "Apsu'sunu anışı
 Aldatmak için miydi?
 65 Hainlik edip mi gönderdi seni bana?"
 Bu sözleri henüz bitirmişti ki
 IV:1 Turungal'ın [muhafızları(?)]
 El koydu Göksel Gemi'ye
 Ama İnanna yardımcısı Ninşubur'u çağırdı:
 "Gel buraya Eanna'lı sadık yardımcım!
 Sözleri kurnaz yardımcım!
 5 Konuşması etkili habercim!
 Elin değmedi suya! Ayağın değmedi suya!"
 Böylece İnanna hem Göksel Gemi'yi
 Hem de kendisine hediye edilen
 Güçleri kurtarmış oldu!

8 – 19 eksik ve hemen hiç anlaşılmaz durumda.–

İnanna zafer kazanır

- 20 Bunun üzerine yardımcısı [Ninşubur]
 Kutsal İnanna'ya şöyle [dedi]:
 "Hanımm, [Uruk-Kul'aba'daki Nig]ulla
 Büyükkapısına bugünü getirilen
 Göksel Gemi işte burada!

23-25: Ninşubur'un sözlerinin sonu eksik.–

- 26 Ve [Kut]sal İnanna şu [cevabı verdi]:
 Bugün beni geri getiren [Göksel Gem]iyi
 Uruk-Kul'aba'daki Nigulla büyükkapısına!
 "Kalabalık"¹ kaplasın [sokakları]!
 30 "Kalabalık" kaplasın yolları!
 [...]!

¹ Kelimesi kelimesine "kabaran su": şiirsel imge.

Sevinç içinde [...]!
Eskiler [öğütlerde] bulunsunlar,
Yaşlı kadınlar [görüşlerini dağıt]sın!
Genç güçlüler [yarışsın birbiriyle
silah kullanmada]!
Küçük çocuklar [güzel güzel eğlensin]!
Uru[k-Kul'aba bayram yapsın]!

38-42 : Kayıp.

- 43 *Göksel Gemi'nin haznesi, saf(?) su versin*
Büyük rahip selamlasın Göksel Gemi'yi
Gösterişli ilahiler okusun!
- 45 *Kral bol bol öküz ve koyun kurban etsin,*
Şer[efe] bira dağıtılsın
Davullar ve tefler gürüldesin
Tigilerle hoş bir müzik [icra edilsin]
Bütün topraklar övsün
Yüce bir kişi olmamı
- 50 *Ve kutlasın halkım beni!"*
Göksel Gemi vardığında
Uruk-Kul'aba'daki Nigulla büyük kapısına
"Kalabalık" kapladı sokakları
"Kalabalık" sel gibi aktı yollardan.
Ve Gemi bağlanacağı limana(?) ulaştı:
Genç kadının evine ulaştı.
Ana kuyunun[...], Kutsal Kuyu'nun yakınına
yanıştı.
- 55 *[Göksel] Gemi ve İnanna'ya hediye edilen*
Güçler

Gemi salimen limana gelir

Geminin geldiği
 Enki'ye haber verilir

- Gıpar kapısından geç[iler]*
Enun kapısında [durdular]!
Ve Kutsal İnanna[...]
Göksel Gemi'nin yeri!
Bunun üzerine Prens uşağı İsimud'u çağırdı
- 60 *Enki, göksel kişiyi, uşağını [çağırdı]:*
"İsimud, sevgili uşağı[m], [göksel] kişi!
-İşte geldim, ey kralım Enki, emrideyim
[Emret]!

–Göksel Gemi şu an nerede?

–Beyaz İskele’ye [yanaşmış] tam.

65 –Güzel [...]

–IV. sütunun son 7-8 satırına birlikte, *Enki*’nin uşağına verdiği yeni talimat da kayıptır. Anlaşıldığı kadarıyla ya bu talimata uygun olarak –ki pek muhtemeldir bu– *Enki* bütün Güçleri *İnanna*’ya bırakmayı kabul etmiştir ya da tam tersine –ki bu, o kadar muhtemel değildir– Tanrıça bu Güçleri birer birer gemiden indirip güvenli bir yere koymakta, bu sırada bilinmeyen biri, belki de bir tür koro da (Müminlerden veya *İnanna*’nın hizmetkârlarından ya da kentin sakinlerinden oluşuyor olabilir.) getirilen hazinenin dökümünü yapıp yorumlamaktadırlar:–

Uruk’a getirilen Güçler

- v: 1 “Ey *İnanna* *En*’in Görevi’ni [getirdin]!
Lagal’in Görevi’ni [getirdin]!
Kutsal İşlev’i [getirdin]!
Yüce Meşru Tacı [getirdin]!
 5 *Kraliyet Tahtı*’nı getirdin!
Yüce Asa’yı getirdin!
Emretme Sopası’nı getirdin!
Soylu Pelerin’i getirdin!
Çobanlığı getirdin!
 10 *Krallığı* getirdin!
Egizi’nin Görevi’ni getirdin!
Nindirgir’in Görevi’ni getirdin!
İsib’in Görevi’ni getirdin!
Lumah’ın Görevi’ni getirdin!
 15 *Gudu*’nun Görevi’ni getirdin!
 –Doğruluk’u getirdin!
 getirdin!
 getirdin!
Ölüler Diyarı’na İniş’i getirdin!
 20 *Ölüler Diyarı*’ndan Dönüşü [getirdin]!
Travestiliği [getirdin]!
Hançer-ve-Sopa’yı [getirdin]!
Dönmeliği [getirdin]!

- Kara Giysi'yi getirdin!*
 25 *ÇokRenkli Giysi'yi getirdin!*
Enseyeye atılmış saçları getirdin!
Enseyeye toplanmış saçları getirdin!
[.....]getirdin!
[.....]getirdin!
 30 *[.....]getirdin!*
[.....] getirdin!
[.....]getirdin!
[.....]getirdin!
[.....]getirdin!
 35 *[Sancağı] getirdin!*
[Sadağı] getirdin!
Erotizmi getirdin!
Aşk-Öpüşü'nü getirdin!
Fahişeliği getirdin!
"Hemencecik-Yapılan'ı" (?) getirdin!
 40 *Açıksözlülüğü getirdin!*
İkiyüzlülüğü getirdi[n]!
Pohpohlamayı getirdin!
... getirdi[n]!
 45 *İnanna'nın adanmışlığını getirdi[n]!*
Kutsal Meyhane'yi getirdi[n]!
Kutsal Nigingar'ı getirdin!
Tanrısalsal... getirdin!
Göksel-Kutlu Fahişe'yi getirdin!
 50 *Sesler Çıkartan Orkestra'yı getirdin!*
Şarkı sanatını getirdin!
Eski'nin Görevi'ni getirdin!
Savaş görevini getirdin!
Askeri yetkeyi getirdin!
 55 *Kalleşliği getirdin!*
Dürüstlüğü getirdin!
Kentleri Yağmalamayı getirdin!
Yakarışları getirdin!
Memnuniyet'i getirdin!
 60 *Düzenbazlığı (?)getirdin!*
İsyankârlığı getirdin!
Bolluğu getirdin!

Dolaşım'ı getirdin!

[Evin] Güvenliğini getirdin!

65 *Ahşap Tekniklerini getirdin!*

Metal Tekniklerini getirdin!

Yazı Tekniklerini getirdin!

Döküm Tekniklerini getirdin!

Deri Tekniklerini getirdin!

70 *Kumaş Tekniklerini getirdin!*

Mimarlık Tekniklerini getirdin!

Sepetçilik Tekniklerini getirdin!

Zekâ'yı getirdin!

Becerî'yi getirdin!

75 *Kutsal Aptes'i getirdin!*

VI: 1 *Gübreliği getirdin!*

Köz Yığını'nı

Ağıl'ı getirdin!

Saygı'yı getirdin!

5 *Hürmet'i getirdin!*

Ölçülülüğü getirdin!

Yalan'ı ve Aksilik'i (?) getirdin!

Ateş yakma sanatını getirdin!

Ateşi söndürme sanatını getirdin!

[85] 10 *Zorunlu çalışmayı getirdin!*

... getirdin!

Aile Toplantısı'nı getirdin!

Çoğalma'yı getirdin!

Anlaşmazlığı getirdin!

[90] 15 *Zafer'i getirdin!*

İstişare sanatını getirdin!

Teskin etme sanatını getirdin!

Yargılama sanatını getirdin!

[Kar]ar verme sanatını getirdin!

[95] 20 *Aşağıda, bu dünyada [...] kurmak için, getirdin*

Ocağı tüttürme sanatını: süslerini kadınların!

[...] getirdin: sırların sırrını!

Küçük [...] getirdin!

Yüce [...] getirdin!

Kutsal tigi'yi, kutsal lili'si, kutsal ub'u geri getirdin;

[100] 25 *Kutsal meze'yi ve kutsal ala'yı!*

[105]

Kutsal göksel [...] getirdin!
Kutsal göksel [...] getirdin!
Kutsal göksel [...] getirdin!
Kutsal göksel [...] getirdin!
Kutsal göksel [...] getirdin!
 30 *Kutsal göksel [...] getirdin!*
[...] getirdin!

32-34: kayıptır ve 50.satıra kadar olan bölüm de eksik ve anlaşılmazdır. Bu bölümden çıkartabildiğimiz kadarıyla bir kadın, ki *İnanna* olmalı, Uruk'taki çeşitli yerlere ya da mevkilere “bir isim verir” (başka deyişle, herhalde onlara dağıtılan Güçlere göre –Bkz.VII, § 9– bir kader, bir eğilim tayin eder): Önce Beyaz-Rıhtım, ardından da Mavi-Rıhtım. Bunun üzerine *Enki* yeniden ortaya çıkar:

Enki'nin son kararları

51 *Enki kutsal İnanna'ya şöyle dedi:*
“İtibarım adına! Apšu'm adına!...

53-64: çok eksik ve anlaşılmaz. Enki aldığı kararları paylaşır ama bunların hangi kararlar olduğu bilinmez. Son satırlara bakılırsa bu kararlar Uruk'un yararına olmalıdır:–

65 *Kutsal Gıpar'ının kapısında*
Büyük-rahip düğün bayram etsin günlerce!
Hemşehrilerin, Uruk'un çocukları
Hoş bir hayat sürsünler Uruk'ta!
Sana gelince, senin şehrin de Eridu'nun
müttefiki olsun
Onarıp ilk haline döndüreceğiz onu!

–Sütun da, tablet de, şiir de burada son buluyor. Müstensih, pek çok kez olduğu gibi, burada da tablette kaç satır olduğunu yazmış sadece: –

(Toplam)

411 satır.

17. Hazırladığımız bu derlemedeki birçok anlatıda koskoca bölümler olduğu gibi tekrarlanıyor ama bu anlatı hepsinden daha çok tekrar içeriyor, bu nedenle de iyice uzun sürüyor: *İnanna*'nın karşılanması için *Enki*'nin *İsimud*'a verdiği emirler (III : 6-14 // 17-26); *Enki*'nin kızına verdiği “hediyelerin” listesinin (VII : 35 – III : 24) aynen tekrarlanması; hediye edilen ve *İnanna*'nın alıp götürdüğü yüz kadar Gücün (III : 35-III : 24; IV : [...] 39-76 [...]; V : [...] 47-76 [...]; II/V ve 1-IV : 31 [...]) ve yine Uruk'a dönüş seyahatinin altı aşamasının kelimesi kelimesine, dört kez tekrarlanması (II/ I : 1-34 // 35-68// II : 1-34// 35- III : 4 // 5-38 // 39 – IV : 7 [...])... Anlatının şurasına burasına saçılmış durumdaki (örneğin I. tabletin sonunda “Kurbağa”nın işe dahil olması) arkaik ya da safdil özellikler yanında bütün bu tekrarlar nedeniyle de, bu mitin yazılmasını hatta oluşturulmasını bile çok eskilere götürme eğilimindeydik. Ancak elimizde daha başka sağlam ve güvenilir veri bulunmadığı için, bundan başka bir metin de söz konusu olmadığından, genelde, Sümerce edebiyatın en verimli çağı kabul edilen üçüncü binyılın sonu ile ikinci binyılın başından daha gerilere gitmek maceracılık olacaktı. Ne var ki arkaik olsun olmasın, edebi yavanlığına rağmen, bu mit hem onu oluşturan anlatının kuruluşu hem de içine katılan mitolojik verilerden ötürü pek az rastlanır yoğunluktadır.

18. Bu mit pek bildik bir kalıba (VII, § 15), bir tanrının “ziyaret” edilmesi olayına dayanır. Hatta bu hac yolculuğunun 3'te olduğu gibi gidişte değil de dönüşteki “aşamaları” da (Sonuncu aşama, Turungal'daki büyük kanala geliş dışında bütün öteki aşamalar ne yazık ki ya okunacak durumda değildir ya da noksandır.) belirtiliyor. Ziyaret edilen Tanrı *Enki*'dir, ziyaret eden ise doğaüstü hiyerarşide daha alt derecede olan (“kızı” denilir: I/ sonu; II : 36 ve //, vb.) Tanrıça *İnanna*'dır. Sadece bu açıdan değerlendiresek bu miti rahatlıkla *Enki*'yle ilgili bölüme dahil edebilirdik, ama *İnanna*'nın oynadığı rol nedeniyle *İnanna* dosyasına (VI, § 4) yerleştirmeyi tercih ettik.

Özellikle II. tabletin başından itibaren (I : 19 ve // ; 30 ve // ; IV : 22; 37; 51; VI : 66) görüldüğü gibi *İnanna* Uruk Kul'aba'nın¹ tan-

¹ Kul'aba Uruk'un bir mahallesi idi.

rıçasıdır; ama yola çıkma kararı aldığında bozkırda bulunuyordu (I/I'in başı), herhalde Kul'aba yakınlarındaydı (bkz. 14 : 331 vd.); hiçbir şeyin bulunmadığı, yaşamın sert ve çetin olduğu bu başlangıç noktası, *Inanna*'nın ziyaretinin çıkar elde etmek amacıyla olduğu izlenimini güçlendirmektedir; *Enki*'nin elinde bulunduğunu bildiği malları ve olanakları açıkça edinmek istemektedir: *Enki*'ye “dua etmek” (baş taraftaki kırık parçada yer alan) isteği de bundandır. Oysa *Enki* kavrayışlı ve becerikli olmayı, bütün kadınlar gibi bilen ve bu yüzden ilk anda hiçbir şey için yakarmayan ziyaretçi kadın karşısında ilk adımları kendi başına atacaktır; kadının onca yolu kalkıp gelmesi yeterince şey anlatmaktadır zaten. Belki de bu göz alıcı kişiyi ağırlamanın sırf düşüncesiyle bile başı dönen *Enki* (ama § 22'ye de bakınız), âdet olduğu üzere (VII, § 8) ziyaretçisi onuruna ziyafet verir (I/II : 6-32) ve yeterince içtikten sonra, sarhoşluğun ilk etkisiyle birlikte ortaya çıkan o taşkın cömertliğe kapılıp, sahip olduğu bütün hazineleri (I/II : 33- III: 22 [...]) kendiliğinden ve şatafatla “kızına” verir (krş. I/II : 35 ve //); bu hazinelere metinde *me*, Güçler adı verilir (I/I'in son bölümü: 5'; V : 37; II/I : 34 ve //; IV : 55 Bkz. VIII, § 13...). Burada dört kez yinelenen ayrıntılı dökümlerinden görüldüğü gibi –bu konuya ileride yeniden döneceğiz: § 21– bunlar özünde kültürel verilerdir ve bir bütün olarak ele alındıklarında, en azından o zaman önemli ve tikel sayılabilecek yanlarıyla birlikte, ülkede yaşandığı ve anlaşıldığı biçimiyle uygarlık denilen şeyi tanımlıyorlardı (I/II : 36 vd. ve //).

Bütün bu Güçleri aldıktan ve –kim olduğunu bilmediğimiz biri karşı çıksa da– söz konusu Güçlere tam anlamıyla ve haklı biçimde sahip olduğunu doğruladıktan sonra (I/IV : [...] 40-76 [...]) Tanrıça hiç acele etmeden bu zenginlikleri Uruk'tan gelirken kullandığı gemisine¹ yüklemeye başlar; amacı kafası hâlâ şarap ve birayla dumanlı olan *Enki*'nin de (I/IV : 30-38) onayıyla, bunları kendi kentine taşımaktır. Ama *Enki* kendine gelir gelmez bu kadar geniş davrandığına pişman olur, şaşırır ve Uruk'a doğru yol alan bu hazineleri (I/IV : 40-63) geri almaya çalışır. Gemiye geri getirmeyi tam altı kez

1 “Göksel Gemi” adını taşır: başka deyişle, “Gök Tapınağı” (E.anna) –bkz.. daha önce s.229, n.1– . Bu gemi tanrıların konutunun malıydı ve onları taşımakta kullanılırdı.

dener (II/I : 1-34 ve //), her defasında da hemen hemen hiç bilmediğimiz masalsı kişilere (muhafızlara), gruplara başvurur (Bkz. s.76 n. 1); bunlardan sadece ilk baştakiler nehir ya da suyla ilgili işlevlere ya da doğaya sahip oldukları için Eridu ile bağlantılıymış gibi durur (II/I : 7 ve 27; 41 ve 62; II : 7 ve 28; 41 ve 62; aslında Uruk'la III : 11 ve 32 ve Turungal'la da 45 ve IV : 1 bağlantılıdır). Ancak bu çaba sonuç vermez! *İnanna* her defasına yardımcısı *Ninşubur*'a başvurur ve olumsuz biçimde yansıtılan ve “su” ile ilişkili olduğu (II/I : 29-34 ve //) dışında neler yaptığını ve yapabildiğini bilmediğimiz *Ninşubur* sayesinde gemi yoluna devam eder ve Uruk'a varır (II/IV : 22 vd.). *İnanna* getirdiği hazineleri gemiden indirmeden önce (IV, 55 vd. ve V : 1- VI : 30 [...]), anlaşıldığı kadarıyla güvenli bir yere koymak amacıyla (eksik parça: VI : 32 vd.) halka şenlik yapılmasını, düğün bayram edilmesini (27-50) emreder. Bütün bu hazineleri sonuçta olduğu yerde bırakmayı kabul etmek zorunda kalan *Enki* Uruk ile kendi kenti olan Eridu arasında daha sıkı bir işbirliği kurması gerektiğini söylemekle yetinir (VI: 65-67).

19. Bu anlatının, en azından iki ayrı kalıba göre okunabileceği açıktır. Önce, bütün öteki “tanrılara ziyaret” konulu mitler (VII , §§ 18, 23 ve X, § 31) gibi *siyasal* düzlemde okunabilir. Az önce andığımız son satır maceranın başkişileri olan *Enki* ve *İnanna*'nın ötesinde kendi kentlerinin yani Uruk ile Eridu'nun söz konusu olduğunu göstermektedir. Eridu daha öne çıkmıştır, bu iki kent gelecekte müttefik olacaklardır (Sümercede kelimesi kelimesine *dah*, yani “birbirine eklenmiş”, “katılmış”, kısacası “eşleşmiş” ya da “birleşmiş” deniliyor.). Hatta *Enki*, Uruk'un “onarılıp ilk durumuna kavuşturulacağını” (*ibid.*) da vaat eder. Bu da, Uruk'un parlak bir dönemin ertesinde gölgede kaldığı, belirli bir çöküş yaşadığı ve Eridu'dan elde ettiği, belki sızdırdığı yardım veya destek sayesinde bu durumdan kurtulduğu anlamına gelebilir. Böylece Eridu'nun ülkenin güneyinde en önemli yere sahip olduğu üçüncü binyıla geri dönmüş oluyoruz. Başta bir yüksek dönem olmak üzere Mezopotamya'nın şatafatında nasıl dönemeçler yaşandığını bilmediğimiz için ne olaylara dayalı tarih ne de kronolojiye dayalı tarih temelinde bu verilere bir anlam vermemiz ya da onları işlememiz olanaklı-

dır. Bununla birlikte mitin *siyasal* anlamı, geçerliliğini olduğu gibi korumaktadır.

20. Bu mitin somut bağlamı içerisindeki yerini bilmiyorsak da *kültürel* anlamı çok belirgin ve bilgi yüklüdür. *Enki*'nin kızına verdiği “hediyeler” Uruk’un yaşam niteliğini, başka deyişle kültürünü zenginleştirmeye ve geliştirmeye yarayacak eşyalardır; bunlar Eridu’ya özgüdür, çünkü tek sahipleri Eridu’nun koruyucu tanrısıdır (başka yerlerde de sıklıkla tekrarlandığı gibi: ör. 6 : 65 vd.; 84; 135-138, vb.), dolayısıyla *İnanna* bunları Uruk’a getirmekle o zamana kadar bu hediyelere benzer şeyleri hiç görmediği varsayılan kentin yaşam düzeyini yükseltmektedir; Uruk kentini Eridu ile aynı kültür düzeyine çıkarmakta, Eridu kültürünü oraya yerleştirmektedir. Çünkü mitolojik yasalar uyarınca bu hediyeleri ilk sahibinden almak, ilk sahibi bunlardan yoksun bırakmak değil, sadece onları elde *bulunduran bir başkası* olmaktadır.

İnanna’nın önce bozkırdan geçmesi de kuşkusuz Uruk’un terfi ettirilmeye, mertebesinin yükseltilmesine ne kadar ihtiyaç duyduğunu vurgulamak içindir. Nitekim bozkır –tıpkı *Gilgameş Destanı*’nda, kent yaşamını “benimsemesi” öncesindeki Enkidu gibi (I/II : 35-41 ; III : 2-12 ve //; IV : 2-5)– insanların vahşice, sadece hayvanlarla birlikte ve aşağı yukarı da onlar gibi yaşadıkları ıssız bir yerdir ve *İnanna*’nın kültür getirme girişimi öncesinde Uruk-Kul’aba da pekâlâ bu durumda olabilir. Benzer şekilde *İnanna* –ki söz konusu *Destan*’daki (I/IV : 6 vd.) Nedime’yle arasında adeta uzak bir akrabalık var– çobanların hayvanları andıran kaba köy yaşantısından daha iyilerine layık olduğunu anlatmak için de sanki kendi cinsiyetini ve bedenini kullanmaktadır. Zaten bozkırda yaşayanların sert yaşamını daha karmaşık ve rafine bir kültürle tamamlaması için *Enki*’yi ziyaret etmeye de böylece karar verir. Belki de bu mitin amacı *İnanna*’nın kentinin *Enki*’nin cömert bağışlarından ve (*Enki*’nin kenti) Eridu’nun zenginliklerinden yararlandığını göstermekten çok, Eridu’yu *ülkede* –en başta da Uruk’ta– uygarlık namına ne varsa her şeyin kaynağı ve kökeni olarak göstermektir; bu bağlamda *Enki* de bu uygarlığı yaratan ve elinde bulunduran tek kişi olarak karşımıza çıkar (krş. VIII, § 13). Uruk, deyim yerindeyse,

bir ilk aşamaydı belki ve bilmediğimiz nedenlerden ötürü öne çıkartılmış olabilir (Bkz. § 22). Ancak yazarlarının gözünde önemli olan nokta Uruk'un kültürünü Eridu'dan almış olması değil, ama kültürün oraya ya da başka bir yere ancak ve ancak *Enki*'nin iradesi ile Eridu'dan gelebileceğini belirtmek olabilir.

21. Gerçek şu ki bu mitin altında hem mitten hem de birbirlerinden bağımsız iki anlatı yatmaktadır; yazarlar da bu durumdan yararlanırlar. En başta kültürün ve uygarlığın çok sayıda özerk öğeden oluşan bir tür mozaik gibi “hesaplı” ve düşsel biçimde sunulduğu gelir. Kültür ve uygarlık burada yüzde doksanı elimizde bulunan yüz beş ya da yüz altı kadar bileşenden oluşan bir listede sunulur (Dört katalogdan sonuncusunda açıkça görülür bu: II/V : 1-VI : 30 vd.). Dünyamızdaki hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak, dolayısıyla kavrayamayacağımız kültürel bir durumu son derece benzersiz ölçütlerle analiz eden ve bizim bakış açımıza iyiden iyiye uzak bir anlayışa göre düzenlenmiş olan bu “sınıflandırma” bize hiç de açık gelmemektedir. Bu durumu bazı başlıkların tam anlaşılamaması ve eksikler olmasından ötürü fazla vurgulamak istemiyorsak da, varoluşun bazı bölümlerine göndermede bulunmadığını belirtebiliriz; bu alanların başında da tarım gelir (Sanki Eridu'nun “hazinesinde” yokmuş ya da Uruk bu konuda kendisine bir şeyler öğretilmesine ihtiyaç duymuyormuş gibidir.).¹ Bunun dışında yapılan dökümde yer yer aynı kültürel alandan kaynaklanan terimler de karşımıza çıkmıyor değil. Örneğin listedeki ilk on beş terim (II/V : 1-15 ve //) somut veriler aracılığıyla, siyasal iktidarı ve de kültü ilgilendiren bir dizi kurumu anlatır (Bu kadar tanrı-merkezli bir dünya görüşünde zaten bitişik ve iç içe geçen iki alandır bunlar.). II/V : 53-64 ve //, “Savaş ve Barış” diyebileceğimiz alanla, askerlik mesleği (53)

¹ Düzenlenen katalogda yer almayan başka kültür alanları da var: Mutfak yoktur örneğin (Mezopotamya'da mutfak sanatının kökenleri tam olarak bilinmemektedir: Bkz. s.79'da anılan makalenin s.296 vd.). Adalet, idare, kara ve deniz avı ve daha pek çok başka alanlar da sayılmaz; tabii bunu söylerken, bunların kaybolup gitmiş parçalarda ya da anlamını ve kapsamını bilemediğimiz kısımlarda içerilmediğini varsaymış oluyoruz. Aslında edindiğimiz izlenim, burada *İnanna*'ya özgü bir dizi etkinlik dışında (özellikle[(19)-(27)?, (37)-(40)?, (45) vd., (49)] ve daha ileride § 32, vb.) Eridu/*Enki*'den alınmış ve daha arkaik ve daha çorak bir kültürel bütünün üzerine yerleşen pratikler ve teknikler dışında bir konudan bahsedilmediği şeklindedir.

ve kumanda etmeyle (54) ilgili gibidir. 55 ve devamındaki bölüm, gruplar kadar bireyleri de karşılıklı ilişkiler alanında ters düşüren, savaş başlatabildiği gibi iyi geçinmeye ve barışa da yol açabilen dürüstlük ve ihanetle ilgili iken, sonrasında gelen kentlerin yağmalanması (57), zafer kazanılan savaşın asıl ekonomik getirileriyle ilgili gözüküyor. Yenilenlerin yapabileceği tek şey ise “yakarıştır” (58) ki ağıt, eski çağda bu ülkede gayet iyi bilinen edebi bir türdü,¹ zira yenilmeleri tanrıların isteğiydi. Bunlardan sonra da (65-VI : 3) mamul haline getirilebilen çeşitli malzemelerin işlenmesinde başvurulan geleneksel yordamlara ilişkin başlıklar sıralanır: ahşap (65), metal (66) ve metalin maden filizinden başlayarak hazırlanması (68); deri (69); kumaşlar (70); inşaat malzemeleri (71) ve kamışlar (72). Bir de (*Bizim* açımızdan!) pek tuhaf olsa da araya yazı yazmak da (67) sıkışmıştır; bu da antik çağda yazı yazmanın yazıyı kullananlar arasında (III, § 7 vd.) nasıl “teknik” bir niteliğe sahip olduğunu gösterir. Bundan daha sonra gelen daha genel terimler ise üretim ve dönüşüm alanına dairdir; bu alanların kendi mekanizmalarını özümsemekle ve bu alanlarda ortaya çıkan sorunlara çözüm getirme becerisiyle (73; Mezopotamya’da bilgi ve “zekâ” hep *pratik* düzlemde ele alınırdı.), yani bizim “meslek” ya da “beceri” (74 vd.) dediğimiz şeye sahip olmakla ilgilidir. Hemen ardından gelen bölümün, bir başka teknikle, yani arındırıcı ritlerle kötülükleri safdışı etmekle ve tedavi amaçlı demon kovmayla (76) (*Enki* ve Eridu ile ilgili olduğu başka yerlerde sıkça dile getirilen bu teknikle) ilgili olduğunu düşünebiliriz. Büyükbaş hayvanlara ayrılmış olan sonraki madde iki başlığa bölünmüştür: İlk başlık kesim hayvanlarının besi yemini (VI : 1), ikinci başlık ise (VI : 3) genel olarak hayvan yetiştiriciliği özel olarak da ülkedeki hali, yani küçükbaş hayvanlar konusunu ele alır. Isıyı kullanma, daha doğrusu ateşin kullanıldığı mesleklerde en verimli biçimde kullanılabilme sanatı tuhaf biçimde bu iki bölümün arasına girer (VI : 2); özgün bağlamının dışına çıkmış gibidir, nitekim biraz ileride (VI : 9 vd.) yeniden karşımıza çıkar.

¹ Bu konuyla ilgili olarak bkz. ortak bir çalışma olan (J.M.Durand) *Écrits de l'Orient ancien et sources bibliques*, s. 129 vd.

Bütün bu uzun dizilerde burada olduğu gibi başka yerde de zamana ve elyazması geleneğine bağlı olarak bazı bölümlerin yeri değişmiş, bazı ekler yapılmış, bazı parçalar başıboş kalmış, hatta tekrarlanmış, ya ilk baştaki yerlerinden kopmuş ya da daha sonra araya katılmış olabilir. Asıl anlamını pek kavrayamadığımız, hatta bazen hiç kavrayamadığımız başlıklar bunlara eklenince, elimizdeki kataloğun birçok bölümü iyiden iyiye anlaşılmasa bir hal alıyor. Aslında bütün bu kataloğu (karanlık kalan her yanını aydınlatmayı ummak değilse de) biraz daha anlaşılır kılmak için bilgiçliğe düşme tehlikesini göze alarak özenle tartışmak gerekir.

Örneğin, başka *kültürel* verilerin yanı sıra, Tanrıça *İnanna*'nın kendisine has ayrıcalıklarını da –aslında *Enki*'ye borçlu olduğunu vurgulamak ister gibi– kayda geçiren iki ayrı başlık orijinal kataloğa isnat edilebilir: Bir yandan, Ölüler Diyarı'na İniş ve Ölüler Diyarı'ndan Dönüş ([19-20]) ileride okuyacağımız mite göndermede bulunur, öyle ki gerçekten de *Enki* tarafından yaratılmış ve *İnanna*'nın kurtulmasını sağlayan (IX, §§ 37, 55) kişileri anımsatan bu mitteki “travestiliği” ([21]) ve Tanrıça'nın Uruk'ta verdiği sefih şenliklerde (Bkz. § 13 ve XV, § 10) görev yapan başlıca kişilerin belki de “hançer ve matraktan” ([22]) ibaret aksesuarlarıyla ima edilen dönmelik ([23]); biraz daha ileride, ehvenişer deyip “Göksel-Kutlu Fahişe” ([49]) diye çevirdiğim, *İnanna*'ya has ve sık sık karşılaştığımız bir ünvanın anlatımı: “*İnanna*'nın kurbanlık hali” ([45]) ve her iki cinsten temsilcilerinin görev yaptığı “Kutsal Meyhane” ([46]). Katalogda bu tür kararsızlıklardan çok var.

Bu kararsızlıklar en azından, miti kaleme alanların, varoluşun çeşitli alanlarında (doğüstü dünyayla ilişkiler, iktidarın uygulanması, aile ve toplum yaşamı, başka bireyler ve halklarla ilişkiler, teknikler ve çeşitli sanatlar) edinilmiş pek çok kazanımın ortak sonucu saydıkları uygarlıklarının, kendi yaşam tarzları ve düzeylerinin bazı özelliklerini analiz etmiş, ayrıştırmış ve özenle sınıflandırmış olmalarıyla yumuşatılıyordu. Bu bileşenlerin her birini, burada benimsediğimiz çeviri uyarınca (VIII, § 12) birer Güç (*me*), yani birer davranış modeli türü, “doğal yasalarını” tamamlayan, deyim yerin-

deyse, “kültürel yasalar” sayıyorlardı. Bu yasalar tanrılar, özellikle de *Enki* tarafından tasarlanıp yaratılmıştı ve hem bir kalıp hem de bir üretkenlik niteliğiyle donatılmıştı; her bir yasa belli bir alanda kendi içeriği ve hedefine göre insanları harekete geçiren şeydi. Mit bütün bu Güçleri, burada da (Bkz. *ibid.*) elle tutulur nesneler olarak hayal edip sunar, çünkü *İnanna* bunları gemisine sıradan birer mal gibi (us Sümerce’de böyle maddi bir anlam taşır.) “yükler”. Herhalde bunların değerli nesneler, mücevherler, takılar, tılsımlar (§ 35) olduğu düşünülüyordu (Başka yerlerde de aynı anlama gelen sözler görülüyor.): Bu insanların gözünde parlayan ve ısıldayan her şey, bizim ontolojik¹ diyebileceğimiz bir potansiyele sahipti.

22. Anlatımızın varsaydığı ikinci mite göre, ülkenin yüksek uygarlığını, Mezopotamyalıların gözünde yüksek çağı, kısacası uygarlığı yukarıda değindiğimiz şekilde teşkil eden Güçlerin bütünü, öncelikle bunların “icatçısı” *Enki/Ea*’nın elinde bulunuyordu. Bu tanrının zekâsı, icat yeteneği, kurnazlığı kadar dünyanın düzgün işlemlerini sağlaması nedeniyle de en üst derecede uygarlaştırıcı sayılması burada da (krş. VIII : § 1) karşımıza çıkıyor. Dünyanın düzgün işlemesi için gereken çalışanları, yani insanları, daha önce bir parça gördüğümüz (bkz. 7), ileride daha iyi anlayacağımız gibi (34 vd. özellikle de 45) tanrılar için çalışmaları amacıyla “yaratan” ve eğiten de oydu. Rafine kültür de onun için bu üretim sisteminin en iyi sonuçlarla kusursuzca işlemesinin en ustalık ve verimli yolu olmaktan ibaretti. Söz konusu olan bütün “Güçlerin”, (dolaylı ya da dolaysız, eylem alanlarını tanımlayan bir unvan ve yahut asli araçları ya da malzemeleri oldukları bir nesnede toplanmış göründüklerinde dahi) davranış ve eylem kiplerinden, işlemsel yordamlardan başka bir şey olmadıklarının belki de farkına varılmıştır.

Enki’ye, kendi kenti Eridu’da, temel öneme sahip olan kültürü yaratma ve yayma rolünü veren *Yedi Bilgeler* (8) mitinde özellikle somutlaşan bir başka sunum ise olan biteni farklı bir açıdan görüyordu. Ancak, bu kültürü, görüldüğü kadarıyla ülkenin her yanına bir anda yaymakla yükümlü peş peşe ortaya çıkan uygarlaştırıcı

¹ Bkz. s.101, n.1.

kahramanları kullanarak insanlara aşlamak yerine *Enki* burada aracı olarak *bir tanrıçayı ve bir kenti* kullanır. *Enki* her türlü iş becerisini, yaşam becerisini, ilerlemeyi toptan *İnanna*'ya verir sadece, o da bunları himayesinde bulunan yegâne kente, Uruk'a devreder. Belki de Uruk'un ülkedeki tanınmış ve hürmet edilmesi gereken en büyük başkent olduğunu, *İnanna*'nın da yaşamın yetkinleştirilmesi işine bu kentle başladığını hesaba katmamız gerekmektedir– bu “tarihsel” hatıraya dair bir şey bilmiyoruz. Belki de koruyucusu ve doğaüstü hükümdarı *İnanna* öne çıkartıldığı için Uruk'u düşünmek zorundaydık, ama bu defa da şu soru ortaya çıkar: Uygarlığın nimetlerinin dağıtılması görevi için neden bu tanrıça (yani metnin ilk sütunundan geriye kalanlarda savaş değil de, aşk tanrıçası; daha ileride de elbette ki bu mite dolaylı ya da dolaysızca göndermede bulunarak güçler ile ayrıcalıklı ilişkiye sahip “Bütün Güçlerin Hanımı” olarak sunulan (10 : 1; 12 : 1 -11; 14 : 14) tanrıça) seçilmiştir? Buna cevap vermek kolay değil. *Enki* *İnanna* karşısında fazla sabırsız görünüyorsa da (I/1 : 4'-III : 23 [...]; v : 30'-36') en azından metin çerçevesinde *İnanna*'nın *Enki*'yi baştan çıkarmak için kılını bile kıpırdatmadığı kesin. Elbette ki güzelliği, göz alıcılığı ve doğal olarak yaydığı büyüleyicilikle şöyle bir görünmesi bile, ağırbaşlı ve hürmet uyandıran *Enki* gibi bir tanrıyı dahi yumuşatmaya, hatta ona boyun eğdirmeye yeterli olacaktır; kaldı ki *Enki*'nin taştan yapılmadığını da (5!) biliyoruz zaten.

Böylece bu anlatıyı *Yedi Bilgeler* anlatısından ayıran bir başka özellik daha çıkıyor ortaya. Anlatıda yüksek kültürün bütün hazinelerini *İnanna*'ya bir defada, bol bol verdikten sonra *Enki pişman olur*; gemiyi ve yükünü ele geçirmek için gösterdiği çaba da bunu kanıtlamaktadır (II/1 : 1 vd.): Bir bakıma kendinde olmadığı bir sırada, tam anlamıyla açık seçik göremediği ve özgür olmadığı bir anda bunu yaptığının farkına varır (I/v : 39 vd.); oysa *Yedi Bilgeler*'de insanlara yaşama becerisini ve yapma becerisini bile isteyerek o vermişti. Neden böyle bir fark var? Eridu ile Uruk arasında çok eskilerden gelen kültürel, hatta siyasal bir husumetin hatırasının söz konusu olabileceğini, kanıtlanamayacağını söyleyip dikkate almazsak, bu “pişmanlık” acaba, Eridu ile *Enki*'nin, zayıflık anında gözden

çıkarılıp kurnazca el konulmuş uygarlığın avantaj ve ayrıcalıklarından sadece kendilerinin yararlanmasını isteyen, son derece insani kıskançlıklarını mı dile getiriyor? Eski Mezopotamyalıların “zihniyeti” konusunda bildiğimizi sandıklarımızı hesaba kattığımızda bu hipotez hiç değilse diğer görüşlerden daha makul olacaktır.

12. İnanna ve Şukaletuda

23. Bu mit *Archiv Orientalní* cilt XVII. içinde yer alan *A Blood-Plague Motif in Sumerian Mythology* adlı bir yazıda (s.399 vd.) (her zaman olduğu gibi yine) S. N. Kramer tarafından 1949 yılında ortaya koyulmuştur. Günümüzdeyse ikinci binyılın ilk üçte birine ait, her biri on sütunluk birbirinden bağımsız iki tablet ve dağınık birkaç parça aracılığıyla tanınmaktadır. Özellikle son bölümdeki iki üç talihsiz eksik dışında, 300 dizeden biraz daha uzun olan neredeyse tek bir parça halindedir. Ne var ki Sümerce metin henüz sistemli biçimde incelenip yayınlanmamıştır. S. N. Kramer'in eski öğrencilerinden S. Cohen tarafından, henüz yayınlanmamış olsa da bu mite ilişkin bir ilk çalışma yayına hazırlanmıştır; aşağıda verdiğimiz çevirinin temeli, ana kaynağı gözden geçiren S. N. Kramer tarafından oluşturulmuştur.

İnanna aşağıdaki
dünyaya iniyor

- 1 *Yüce Güçlerin Hanımı*
Kerevette oturmaya layık
Yüce Güçlerin İnanna'sı
Kerevette oturmaya layık
İnanna, güzelim Eanna'da yaşayan
Bu genç kadın bir gün aşağıdaki dünyaya
inmek istedi—
- 5 *Kutsal İnanna yeryüzüne inmek istedi!*
Kötülerle iyileri ayırmak için
Ülkedeki gönülleri sınamak için
Hakiki ile sahteyi ayırmak için aşağıdaki
dünyaya inmek istedi—
Neler söylenmedi ki bunun üzerine!
- 10 *Neler anlatılmıyor ki hâlâ!*
Güçlü Göksel Yabancı Öküz'e binmiş Hanım'dı

*Sahip olduğu Güçlerle ünlüydü!–
İnanna, yer[yüzü]nün dev arslanına
binmiş İnanna*

*Sahip olduğu Güçlerle ünlüydü!–
Neler söylenmedi ki bunun üzerine!
Neler anlatılmıyor ki hâlâ!*

- 15 *Böylece o gün Tanrıça [...] göğü terk etti
aşağıya dünyaya inmek için!
İnanna [göğü...] terk etti aşağıdaki dünyaya
inmek için:*

*Bu aşağı dünyaya inmek için
Uruk'ta terk etti Eanna'yı
Aşağıdaki dünyaya inmek için
Zab[alam] da [bıraktı]Giguna'yı:
Eanna'dan çıktı, Gıpar'dan [çıktı]
[Aşağıya,] dünyaya inmek için*

- 20 *[İnanna] yeniden [büründü] o eşsiz ve
Tanrılara yaraşan Pelerin'e!
Neler söylenmedi ki bunun üzerine!
Neler anlatılmıyor ki hâlâ!*

23-37: Kayıptır. Anlaşıldığı kadarıyla söz *Enki*'ye geçmiştir: –

- 38 *"[İnanna]ucu bucağı görülmeyen yeryüzüne
dokunup da*

*Bilgi aldıktan sonra
Kendisi kalkıp bana geldi
Prenslük konağıma geldi (?)!"*

- 40 *Neler söylenmedi ki bunun üzerine!
Neler anlatılmıyor ki hâlâ!*

42-48: Kayıptır. Sahnedeki karakterler değişmiştir; aşağıdaki dünyaya inen İnanna yeryüzünü keşfederken (?) başka bir doğaüstü kişi çıkar ortaya, anlaşıldığı kadarıyla *Enki*'dir bu ve ilk meyve ağacını, hurmayı, dolayısıyla ilk bahçeyi yaratarak dram ortamını oluşturur. Karga (?) da ortaya çıkar.–

Karga ve meyve
bahçesinin ilk ağacı

- 49 [Efendi] Enki Karga'yı (?) çağı[rđık]tan sonra
Ona şunları söyledi:
"Sana söyleyecek bir şeyim var Karga (?)
[Dinle beni]!
Karga (?) sana bir şey söyleyeceğim.
Dinle beni!
Eridu'da demon kovanların sürmesi durur
Laciverttaşından yapılma merhem çanağında
55 O da Prens'in evinin¹ odasında durur
Parçala onu (?), un ufak et (?) onu
Sonra da şu tavuk yemini dik çiçek tarhları
arasına,
Prasa Bataklığı kenarında!"
Neler söylenmedi ki bunun üzerine!
Neler anlatılmıyor ki hâlâ!
60 Karga (?) efendisinin emirlerine uyarak
64 Parçaladı (?), un ufak etti (?)
61 Eridu'da demon kovanların sürmesini
[Prens'in] evinin odasında duran
Laciverttaş[ından] yapılma
Merhem çanağına koyulan sürmeyi
65 Sonra da şu tavuk yemini dikti çiçek tarhları
arasına,
Prasa Bataklığı kenarına!
[Sonra ortaya bir...Hurma(?) çıktı]
Bahçedeki sebzelere benzer
Prasaya benzer bir şey
[Yapraklanışı (?)]prasayı andıran
Kimse görmemişti böyle bir şey!
[...]
70 Bu Karga (?) gibi bir Kuş
İnsan gibi iş yapan
Yığmak için toprağı
Havaya kürek kürek toprak attı
Aşağı kürek kürek toprak attı
Tepe tepe olsun diye,
Kimse görmemişti daha önce!

¹ "Prens" (nun, yoksa nin.si.ku değil: Bkz s.50, n.1) genelde Enki için kullanılır; Enki burada kendinden, üçüncü şahıs olarak söz etmektedir.

- Sonra Karga(?) atıldı [...]
Yapraklı (?) [Hurma]'ya tırmandı
75 Tıka basa doldurdu ağzını şeker[li
hurmalar]la*
- Sonra da gagaladı [...].
Akarsuyun çocuğu Hurma
Ölümsüz ağaç, kimse görmemişti daha önce!
"Dili"¹[...] ilik verecek ona;
80 Liflerden sakalından saç örgüleri yapalım;
Sürgünleri ölçü cetveli olsun!
Kralın topraklarında olma nedeni de bu:
Yaprağı eşlik eder kralın buyruklarına!
Yaprak tutamları arasında hevenk hevenk
hurmaları*
- 85 Armağan diye bırakılacak en büyük tanrıların
tapınaklarına!*
- Bu Karga (?) gibi bir Kuş
İnsan gibi iş yapan
Yığmak için toprağı
Havaya kürek kürek toprak attı
Aşağı kürek kürek toprak attı
Tepe tepe olsun diye,
Kimse görmemişti daha önce!
Böylece (?) bu kuş, bu Karga(?)
Efendisinin emirlerine uyarak
Üretti [Hurma'yı (?)].*
- 90 Neler söylenmedi ki bunun üzerine!
Neler anlatılmıyor ki hâlâ!
Oysa bir gün [Şukaletuda]
–Çünkü buydu adı (Bahçıvan'ın?)
Gözyaş[larına boğuldu] ve üzüntüden sarardı
[Çiçek tarhlarını] iyi sulamıştı*
- 95 [Köşeleri bitişik] hazırlamıştı su çukurlarını:
Yine de hiçbir şey bitmedi topraktan. Niyeydi?
[Güçlü bir rüzgâr] her şey koparmış
Kökünden sökmüştü çünkü!
Bu fırtına rüzgârı nasıl da zarar vermişti!
Şukaletuda'nın [yüzüne]*

Rüzgâr Bahçıvan'ın
başına dert açar

¹ Ağacın hangi bölümüne "dil" dediklerini tam olarak bilmiyoruz[...].

Ağaçları sırayla bir
bent oluşturacak
şekilde dikerek
buna çare bulur

Bu şekilde hazırlanan
bahçeye İnanna gelir ve
Şukaletuda İnanna'yı
istismar eder

- 100 *Atmıştı toprağın [tozunu]
[Gözlerini] dahi yakmıştı böylece rüzgâr
Şukaletuda'nın tozu [süpürmesi gerekmişti]
durmadan!*
- [Sonra göğre bakarak
Doğudaki yıldızları seyretti
Göğre bakarak]
Ardından batıdaki yıldızları seyretti
[Ayrı ayrı dolanan ruhlara] dikkat etti
[Tek başlarına dolanan demonların
alametlerini inceledi;
Güçleri nasıl uygulayacağını öğrendi
Tanrılar tarafından yüklenen kaderler üzerine
düşünerek.
Sonra bahçenin kullanılamaz(?) beş, on ayrı
yerine*
- 110 *Gölge veren bir sıra (?) ağaç dikti:
Sık yapraklı kavaklar
Sabah, öğlen, akşam gölgesi hiç eksik olmayan!
Günlerden bir gün, Hanım,
Gökyüzünü kat ettikten ve
Yeryüzünü de geçtikten sonra*
- 115 *Elam ve Subir'i aştıktan,
Dağların (?) kıvrım kıvrım kıvrılan
geçitlerini geçtikten sonra
Kutlu Fahişe bitkin halde bahçeye geldi
Ve dinlenmek için uzandı!
Ama Şukaletuda bahçenin ucundan gizlice
seyrediyordu onu!*
- İnanna cinsel organının önüne
Peştamal niyetine
Bağladı Yedi Gücü.*
- 120 *Ve cinsel organını örtün diyeydi
Yedi Güce sahipliği.
[...] Ama.uşumgalanna, çoban[...]
Kocaman cinsel organı [...]
[(sonra İnanna uykuya daldı(?))]
Ama Şukaletuda koruyucu peştamalı çözdü
Onu düzdü, içine gir[di]*

İnanna uyanınca kin
dolu bir öfkeye kapılır
ve sonuçta kan
dökülür

- 125 *Sonra da bahçenin ucuna geri döndü!*
Güneş uyandı, şafak söktü.
Kadın dikkatle inceledi kendini
Tecaviüze uğradığını anladı!
130 *Hakarete uğrayan cinsel organı için*
Nasıl da felaketler yarattı!
Elinden geleni ardına koymadı

Kutsal İnanna

Hakarete uğrayan cinsel organı için!
(Ülkenin) bütün kuyularını kanla doldurdu
Bahçelerdeki bütün su depolarını kanla
doldurdu!

Bir erkek hizmetçi odun toplamaya gittiğinde
Kan oluyordu içtiği!
Bir kadın hizmetçi su doldurmaya gittiğinde
Kan oluyordu getirdiği!

- 135 *Bütün karakafalar artık sadece kan içiyorlardı!*
Ve İnanna şöyle diyordu: "Bana tecaviüz eden
bulacağım, nerede olursa olsun!"

Ama her neredeyse artık
Tecaviüzde bulunanın üzerine hiç gitmedi!
Neler söylenmedi ki bunun üzerine!
Neler anlatılmıyor ki hâlâ!

Cezalandırılmaktan
kaçınmak için
Şukaletuda babası
Enki'den tavsiye almaya
gider

- 140 *Çünkü genç adam babasına gitmişti*
Şukaletuda babasına [şunu söylemeye] gitmişti:
"Baba, tarhları iyi suladım,
Köşeleri bitişik hazırladım su çukurlarını:
Ama hiçbir şey bitmedi topraktan. Neden?
Güçlü bir rüzgâr her şeyi kopardı,
Söktü kökünden!

- 145 *Bu fırtına rüzgârı nasıl da zarar vermişti!*
Yüzüme attı toprağın tozunu
Gözlerimi yakana kadar
Süpürmem gerekti durmadan!
Sonra göğe bakarak

Doğudaki yıldızları seyrettim

- 150 *Sonra göğe baktım*
Batıdaki yıldızları seyrettim
Ayrı ayrı dolanan ruhlara dikkat ettim

- Tek başlarına dolanan demonların alametlerini
inceledim;
Güçleri nasıl uygulayacağımı öğrendim
Tanrılar tarafından yüklenen kaderler üzerine
düşünerek.
- 155 Sonra bahçenin kullanılamaz(?) beş, on ayrı
yerine
Gölge veren bir sıra (?) ağaç diktim:
Sık yapraklı kavaklar
Sabah, öğlen, akşam gölgesi hiçeksik olmayan!
160 Günlerden bir gün, Hanım
Gökyüzünü kat ettikten ve
Yeryüzünü geçtikten sonra
Elam ve Subir'i aştıktan
Dağların (?) kıvrım kıvrım kıvrılan
geçitlerini geçtikten sonra
Kutlu Fahişe bitkin halde bahçeye geldi
Ve dinlenmek için uzandı!
- 165 Bahçenin bir ucundan gizlice
seyrediyordum onu.
Onu düzdüm, içine girdim
Sonra da bahçenin ucuna geri döndüm!
Ve sonra kadın felaketlere yol açtı,
Hakarete uğrayan cinsel organı için
Hakarete uğrayan cinsel organından dolayı
İşte İnanna bunları yaptı:
- 170 [Ülk]enin bütün kuyularını kanla doldurdu
Bahçelerdeki bütün su depolarını kanla
doldurdu!
Bir erkek hizmetçi odun toplamaya
gittiğinde
Kan oluyordu içtiği!
Bir kadın hizmetçi su doldurmaya gittiğinde
Kan oluyordu getirdiği!
Bütün karakafalar artık sadece kan içiyorlardı!
175 İnanna şöyle dedi: "Bana tecavüz edeni
Bulacağım nerede olursa olsun!"
Ama nerede olursam olayım
Benim üzerime hiç gelmedi!

İnanna uyanınca kin dolu bir
öfkeye kapılır
ve sonuçta kan dökülür

Bunun üzerine babası genç adama cevap verdi
Ve Şukaletuda 'ya şöyle dedi:
"Oğlum kentteki kardeşlerinin yanında dur
180 Karakafaların, benzerlerinin, arasına karış
Kadın seni hiç bulamayacaktır!"
Denileni yaptı, kentteki kardeşlerinin yanında
durdu

İnanna ikinci bir felakete,
fırtınaya yol açar.

Karakafaların, benzerlerinin, arasına karıştı
Ve [Kadın] onu h[iç] bulamadı
[Kadın] [ikinci kez] felakete yol açtı,
Hakarete uğrayan cinsiyeti için
Hakarete uğrayan cinsiyetinden dolayı
[İnanna] işte bunu yaptı:
[...] bulutlara binerek
Kötü rüzgârlar koparttı
Hortumlar yarattı:
Kasırgalar(?) oluştu ardında
Ve toz burgaçları
191 Ama çölde, onun yanında,
Yedi defa yediler duruyordu
[...] meşum büyüler saçanlar,
kötü yürekli [...]

Şukaletuda 'nın babasını
ikinci ziyareti

192 İnanna şöyle dedi: "Bana tecavüz edeni
Bulacağım nerede olursa olsun!"
Ama nerede olursa olsun
onu taciz edenin üzerine gitmedi!
Çünkü genç adam babasının yanına gitmişti.–
195 Şukaletuda babasına şunu söylemeye gitmişti:
"Baba, sana söz ettiğim bu Kadın
İşte ikinci defa, sebep olduğu felaket
Hakarete uğrayan cinsiyeti için
Hakarete uğrayan cinsiyetinden dolayı
İşte İnanna bunları yaptı:
Bulutlara binerek
Kötü rüzgârlar koparttı
200 Hortumlar yarattı:
Kasırgalar(?) oluştu ardında
Ve toz burgaçları
203 Ama onun yanında, çölde,

- Yedi kere yediler duruyordu*
[...] meşum büyüler saçanlar,
kötü yürekli [...]
- İnanna şöyle dedi: “Bana tecavüz eden
Bulacağım nerede olursa olsun!”
Ama nerede olursa olsun
- 205 *Kendisini taciz edenin, benim,*
Üzerime hiç gelmedi!”
Bunun üzerine babası genç adama
Aynı şeyi söyledi!¹
- Aynı tavsiye
 Üçüncü felaket
İşte o Kadın’ın, üçüncü defa
Sebepten olduğu felaket
Hakarete uğrayan cinsel organı için
Hakarete uğrayan cinsel organından dolayı
İşte İnanna bunları yaptı:
Biricik [...] aldı
- 210 *Ve (ülkenin) yollarını (?) kapattı*
Böylece karakafaların [...] sebep oldu!
İnanna şöyle dedi: “Bana tecavüz eden
Bulacağım nerede olursa olsun!”
Ama nerede olursa olsun
Kendisini taciz edenin, benim,
Üzerime gelmedi!”
- Şukaletuda’nın babasını
 üçüncü ziyareti
 215 *Çünkü genç adam babasının yanına gitmişti*
Şukaletuda babasına şunu söylemeye gitmişti:
“Baba, sana söz ettiğim bu Kadın’ın
İşte üçüncü defa, [sebepten olduğu felaket]
[Hakarete uğrayan cinsiyeti için]
[Hakarete uğrayan cinsiyetinden dolayı]
İşte [İnanna] bunları yaptı:
Biricik [...] aldı
- 220 *Ve (ülkenin) yollarını (?) kapattı*
Böylece karakafaların [...] sebep oldu!
İnanna şöyle tekrarlardı “Bana tecavüz eden
Bulacağım nerede olursa olsun!”
Ama benim [kendisini taciz edenin]

¹ “Aynı şey”, “aynı şekilde” ya da istersek *item* – Sümercede: ki.min – bir belgenin kopyasını çıkartanlar tarafından bir bölümün kopyasını kelimesi kelimesine yazmak yerine kullanılırdı. Bkz. 26 B, vı : 38 – 41.

Aynı tavsiye

Onun Enki'nin yanına
sığındığını tahmin eden
Inanna, kendisine teslim
edilmesini ister

- Nerede olursam olayım,
Üzerime gelmedi!"
- 225 O vakit babası [genç adama] karşılık verdi
Ve Şukaletuda'ya şöyle dedi:
"Oğlum kentteki kardeşlerinin yanında dur
Karakafaların, benzerlerinin, arasına karış
Kadın seni hiç bulamayacaktır!"
Yumuşak başlıkla denileni yaptı,
Kentteki kardeşlerinin yanında durdu
- 230 Karakafaların, benzerlerinin, arasına karıştı
Ve Kadın onu hiç bulamadı!
Güneş uyandı, şafak söktü.
Ve kadın dikkatle inceledi kendini
Uğradığı hakaret geldi aklına:
- 235 "Zavallı ben (diyordu kendine)
Kim gelecek yardımıma?
Zavallı ben? Kim yardım edecek bana?
Kesinlikle babamın evindedir,
Enki'nin sarayındadır!"
Sonra yola koyuldu [...]
Eridu'daki Enki'nin Apsu'suna doğru.
(Vardığında) ona doğru elini kaldırdı:¹
- 240 Ey Saygıdeğer Enki, hep yardımıma koştun
Hep yardım ettin bana:
Çıkart şu adamı Apsu'ndan:
Bana teslim et!
Onu sağ salım götürmek istiyorum sadece
Eanna'daki tapmağıma!"
Enki de şu cevabı verdi: "Pekâlâ!"
"Dilediğin gibi olsun!"
[Kutsal] Inanna Şukaletuda'yı yanına aldı
Eridu'daki Apsu'dan aldı
Gökyüzüne boylu boyunca
Bir gökkuşağı gibi yerleşti Inanna
[...] ilerledi daha da [...] ilerledi
Ve Şu[kaletu]da gittikçe küçüldü!

Inanna Şukaletuda'nın
kaderini tayin eder

¹ Önemli bir kişiye yakarmak için el kaldırılır: Dua ederken yapılan bir harekettir bu.

248-287: Metin çok zarar görmüş ama ana çizgiler anlaşılıyor en azından: İnanna Şukaletuda'yı sorgular gibi, kendisine nasıl hakarete bulunabildiğini anlamaya çalışır. Genç adam buna cevap olarak, daha önce defalarca yaptığı gibi (94 vd. ve 142 vd.) olayların nasıl geliştiğini aktarmakla yetinir, ancak en ufak bir pişmanlık belirtisi bile göstermez. Bu da Tanrıça'yı o kadar sinirlendirir ki, ne olduğu tam anlaşılmasa da suçluya bir "ceza verir" (284). Daha sonra cezasını hafifletir ve genç adama adının şarkılarda hep anılacağını vaat eder.—

- 288 *Ve [Kutsal] İnanna Şukale[tuda]'ya şöyle dedi:*
"Evet! Seni [...] ettiğimde dahi
Adın unutulmayacak:
- 290 *Şarkılarda yaşayacak ve bu şarkılar pek tatlı*
olacak:

Genç [ozanlar(?)] söyleyecek onları,
Sığirt[maçlar] mırıldanacak
Sütü yayıkta çalkalarken!

294-305: içeriği anlaşılamayacak ya da tahmin edilemeyecek kadar zarar görmüş. Şiirin son dizesi şu anlama geliyor olsa gerek:

Dua

[...adına] şan olsun sana [İ]nanna!

24. Kolay anlaşılacak bir parça değil bu: Metinde az eksik olsa da, bunlar öyle yerlerde ki hikâyenin özüne ilişkin birçok noktanın anlaşılmasına yol açıyorlar; öte yandan, hikâyenin kendisi de tuhaf denecek ölçüde yoğun, yer yer de bize fazla kısa ve özlü gelecek şekilde kaleme alınmış, takdir etmekten uzak olduğumuz anıştırmalara başvuruyor.

Parçadaki öteki kahraman en azından kendi adıyla ortaya çıkmadan (92 vd.) çok önce, yazar kadın başkahramanı yani İnanna'yı (1-39 [...]) hemen takdim edip yer alacağı sahneyi düzenler (49-89). Tanrıça en başta, en azından bir süreliğine, Gök'teki konutunu terk edip, gerçek bir nedenle ya da sadece bir bahaneyle, tam olarak ne

yapacağını bilmeden, (Ama adalet getirmek amacıyla olmadığı kesin, çünkü adaletle pek doğru biçimde ilgilenmediği biliniyor.) en azından “iyiler ile kötüler”, belki de kendisine bağlı olanlar ile olmayanları (6-8) ayırmak amacıyla yeryüzünü, özellikle de “ülkeyi” (1-8 ve 15-30) dolaşmaya karar verir. Programını tamamladıktan sonra (38 vd.) onunla *Enki* mi görüşmek istemiştir, belirsiz. Ne olursa olsun, yazar Tanrıça’yı bırakıp bizi bu *Enki*’yle karşılaştırır; kuşkusuz bu dramının çerçevesini hazırlamak adına *Enki* burada, oyunun etrafında cereyan edeceği bahçeyi ve ağacı yaratmakla yükümlü olarak sunulur. Ülkede en çok sevilen, övülen ve hayranlık duyulan ağaç olan hurmanın (74-85) tohumları, doğaüstü bir yoldan atılmıştır: *Enki*’nin kendi makyaj malzemesi (52-57 // 61-65) ve toprağa konulmasını sağlayacak “sihirli” işlem Tanrı’nın emriyle ve yerel folklorda başka yerlerde de karşımıza çıkan masalsı bir kişi tarafından gerçekleştirilir: Bu örnekte tümüyle insan gibi davranan (70-73 // 86-88; ve 73-76) Karga (?; yoksa Kuzgun mudur?). Hatta bu kişi, daha sonra *Enki* tarafından, bir ilkörnek konumundaki bu meyve bahçesinin bahçıvanı haline dönüştürülecek ve Sümercede ne anlama geldiğini bilmediğimiz Şukaletuda adını alacaktır.

Bu bahçıvanın başı derttedir: Çalışıp yaptığı her şey bir fırtınadan dolayı yerle bir olmuştur (92-101 // 141-148). Ama biraz düşündükten, bazı doğaüstü verileri hesaba kattıktan sonra, sorunu nasıl çözeceğini bulur: Her şeyin doğası ve kaderiyle ilintili olan Güçlere (102-107 // 149-154) başvuracaktır. İlerde yaşanabilecek kasırgalara karşı da korunmak amacıyla bir sıra kavak ağacı diker¹ (Bu teknik günümüzde de kullanılmaktadır.), üstelik bu ağaçlar devamlı hoş bir gölge de verecektir (108-112 // 155-159). Böylece anlatının can alıcı noktasına gelmiş oluruz.

Dolaşıp durmaktan (114-117 // 160-164) yorgun düşen *İnanna* dinlenmek ve uyumak için (117 // 164) bu güzel bahçeye gelip gölgede yatar. Ama bahçenin öteki ucunda bir kenarda duran Şukale-tuda bakışlarıyla yemektedir onu (118 // 165): *İnanna* sadece güzel olmak ve istek uyandırmakla kalmaz; neredeyse çıplaktır da. Üstelik

¹ S.N.Kramer’in *L’Histoire commence à Sumer* adlı çalışmasının *Bahçıvanlık* bölümü (s.91, vd.)

cinsel organını, hanımı olduğu ve elinde bulundurduğu (§ 22) Güçler-süslerle kapamıştır. Bunlarla seve seve süslendiğini biliyoruz (119 vd. ve krş. 10 : 52 vd. ; 14 : 14 vd...). Bahçıvan artık kendine hâkim olamayıp, uykuda olmasından faydalanarak onu soyar, sonra da tecavüz eder (126-128 // 168 vd.). *İnanna* uyandığında, ele geçirmeyi istediği ve tecavüzcüsüyle bir tuttuğu “ülkeden” (131 ; 220) intikam almaya karar verir. Bunun üzerine peş peşe üç felakete yol açar, ancak bizce bunlar tam anlamıyla felaket denemeyecek olaylardır (Belki de yazar zaten böyle olmasını istiyordu, kim bilir?) zira birincil anlamlarıyla doğal afetleri akla getirmekle birlikte, savaş manzaralarını veya savaşın sonuçlarını da çağrıştırmaktadırlar: İlk başta tüm tatlı suyun yerini kan alır (130-135); ardından barındıkları çölden kalkan kötü rüzgârlar ve şeytani güçlerden oluşan korkunç bir fırtına kopar (185-191); üçüncü felaket ise elimizdeki tablet zarar gördüğü için tam açık değil (220 vd.): Sadece, yolların (?) ülke sakinlerine müthiş zarar verecek biçimde kapandığı anlaşılmaktadır.

İnanna tam üç kez “ülkeden” intikamını almaya çalıştıysa, bunun nedeni hakarete uğramış olan Tanrıça’nın kendisine tecavüz edeni ele geçirememiş olmasıdır. Gerçekten de Şukaletuda her defasında soluğu babasının, *Enki’nin* yanında, Eridu’da alır (139 vd. // 194 vd. // 214 vd. ve bkz. 236 vd.). *Enki* de ona –bu miti kaleme alanın kurnazlığına yaraşır bir savaş hilesi olarak– kentteki uğuldaşan kalabalığın arasına girip izini kaybettirmesini tavsiye eder (139 vd. ve 177-184 // 194 vd. ve 205 // 214 vd. ve 224-231).¹ Buna rağmen, sonuçta, *İnanna* aradığı kişinin Tanrı’nın yanında olduğunu anlar (236). Bunun üzerine gidip Tanrı’dan saldırganı kendisine teslim etmesini ister (238 vd.), o da onu, öldürmeyeceği (242) ve kendisiyle birlikte sağ salim götüreceği sözünü verince teslim eder (239). *İnanna’nın* mütecaviz bahçıvana ne yaptığı ne yazık ki 245-287 arasındaki kayıp parçada olmalı; ama yine de geriye kalanlardan anlaşıldığı kadarıyla, aldığı ceza boyunun küçülmesi olabilir: “Şukaletuda gittikçe küçüldü” (247) (Elbette ki bu dize 284’ten buraya gelmediyse; *İnanna* Şukaletuda’yı en başta göğe yükseltmiş

¹ Demon kovma ritüellerinde, kurbanının peşine düştüğü, arayıp durduğu varsayılan “kö-tülük” karşısında kalabalığa karışıp izini kaybettirmek sıkça tavsiye edilen bir yoldur.

olabilir mi?). Şukaletuda'nın görünüşü değişmiştir, zaten daha ileride göreceğimiz gibi (§ 31) suçlu pekâlâ küçük bir hayvana dönüştürülmüş olabilir, böylece ilk baştaki hayvanlık haline geri dönmüş olabilir. Ama yine de zavallıyı teselli etmek için *İnanna* adının sık sık şarkılarda geçeceğini, böylece bir bakıma ölümsüzleşip şanınin yürüyeceğini vaat eder (289-292).

25. Bu anlatı açıkça görüldüğü gibi, kelimesi kelimesine ele alındığında bir masalı hatırlatıyor: *İnanna*'ya zorla sahip olan tek kişinin, Şukaletuda'nın yazgısı çevresinde, "*İnanna*'nın âşıkları" adlı maceranın, deyim yerindeyse bir bölümü anlatılmaktadır (Buna ek olarak bkz. daha ileride 13 : 63 vd. ve § 30 vd.). Bu anlatı masal kahramanlarına ve olaylarına yer verir ve pek çok kez yinelenen bölümlere rağmen hafif ve ustalıkla bir üslupla kaleme alınmıştır. Hatta yazarın *İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi* mitinin başını bu-
raya kopyaladığı söylenebilir (krş. 4vd. ve 15-20 ve daha ileride 14 : 1 vd.; anlamı müphem olan "kur" kelimesi *İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi* mitinde Ölüler Diyarı¹ anlamına gelmesine rağmen bu mitte sadece insanların dünyası anlamı taşır.). *İnanna'nın Ebih Karşısında Kazandığı Zafer* mitinden (114-116 // 161-163 = 10 : 25-27) iki dizeyi de alıntılanmıştır. Öte yandan, ara cümleler ya da nakaratlar serpiştirilerek (Özellikle de ilk üçte birlik bölümde vardır bunlar; daha sonra çıkartılmış olmaları elyazması geleneğinden kaynaklanıyor olabilir.) (bir yandan, 9 vd.; 13 vd.; 21 vd.; 40 vd.; 59 vd.; 90 vd.; 137, öte yandan da 67 vd.; 70 vd.; 77 vd.; 86 vd.) anlatının harikalar dünyasını konu aldığı, bir tür mizahla aktarılır. Hurma ile pırasanın karşılaştırılması da (68 vd.), bunların aynı bahçenin ürünü olarak sunulmalarından başka (57 vd. ve 65 vd.) benzer türdendir; "Hurmaya Övgü" (74-85) diyebileceğimiz bölüm ise atışmaların üslup ve içeriğini akla getirmektedir. Dolayısıyla bu anlatı da işte bütün bu hikâyelerle birlikte, bir bakıma ikinci düzeyde bir edebi ürün gibi ortaya çıkıyor; böylece bu anlatı bize olsa olsa ya Şukaletuda'nın edepsiz macerasının ayrıntılarını ya da en sonda dönüştüğü hayvanın (?) etiyojisini sağlamış olacaktır. Belki de altında başka bir şey aramak gerekmiyordur.

¹ *Mésopotamie*, s.330.

26. Ne var ki Tanrıça'nın bir yandan "yeryüzü", özellikle de "ülke" karşısındaki kozmik rolüne yapılan vurguyu hesaba kattığımızda, *Enki*'nin müdahalelerinin önemi ve bir dizi özellik ve mace- ra bizi daha derin düşünmeye ve anlatıyı daha dikkatli ele almaya sürüklüyor: Şukaletuda'nın çevirdiği dolapların ötesinde, bu anlatının evrensel bir açıklamada bulunduğu söylenebilir ki bu durumda gerçekten bir mit olarak nitelenebilir. Böyle bir evrensel değer (Elimizdeki metin bu konuda kesin bir karara varacağımız kadar açık değil.) kültür alanına olduğu gibi tarih alanına da, hatta her iki alana da dahil olabilir.

27. Kültürel düzlemde bu mit, tarımın yanı sıra ülke açısından vazgeçilmez öneme sahip bahçecilik ve sebzciliğin kökenleri ve gösterdiği ilerlemeler etrafında dönmekteydi. 23-48 arasındaki kırıktan dolayı *İnanna*'nın dünyaya inışı ile meyve bahçelerinin yaratılması arasındaki ilinti kopuk olsa da, şu ya da bu nedenle, *İnanna*'nın inişinin meyve bahçelerinin yaratılmasına yol açtığı açıktır. Öte yandan, teknikler icat eden ve geliştiren *Enki*'nin bu işlere dahil olması da kaçınılmazdı: Hurmanın da pırasanın da nasıl elde edileceğini sadece o kestirebilirdi; diğer tüm meyve ve sebzeleri temsil eden bu ikisi, başta sulama olmak üzere çeşitli özel yordamlardan (94 vd.) geçirilen, etrafı kapatılarak ayrılmış toprak alanını hem vazgeçilmez kılmakta hem de somutlaştırmaktaydı. Ancak değişmeyen bir gerçek vardı ki o da *Enki*'nin yaratıcı işlemler sırasında asla işe karışmamasıydı:¹ İcra edecek olanlara, tasarladığını gerçekleştirmek için nasıl bir yol izleyeceklerini söylerdi sadece. Bu durumda seçtiği ise bir Karga'ydı(?), sonra onun yerini bir Bahçıvan alacak, en sonunda da bu rolü üstlenecek bir insan haline dönüştürülecektir. Meyve ve sebze hasadına zarar verebilecek her şeye, yani fırtınalara göğüs gerebilecek olan da yine bu kişi olacaktır: Meyve vermeyen ağaçları çift sıra diker. Uyguladığı bu tekniği, şahsi mülahazalardan sonra uygulamaya koyar; amacı demonların ve hayaletlerin şer güçlerine

¹ Krş. 6 ve 34; bu bölümlerde güçlerini daha alt mertebeden tanrılara bırakır (VIII, § 16; XII, § 12); 7 : 23 – 36; burada da 45 : 189 ve devamında olduğu gibi, insanın "ilkörneğini" ve bileşimini tasarlamakla uğraşır, insanın buna göre gerçekleştirilmesi işini başkalarına bırakır ve 22 A, II / III : 5 vd. // B, III : ...62 vd., buradaysa öğüt vermekle yetinir. Bazen şahsen müdahale ettiği de olur: ör. §§5, yukarıda ve 37, 55.

(IV, § 20) karşı koymak ve bunu, doğanın akışıyla ilgili olarak tanrılarının gizli uyarılarını, en başta da yıldızların hareketlerini (IV, § 24) dikkate alarak ve kültürel Güçlere (102-112 // 149-159) yani tanrılarının bu alandaki icatlarını ve aldıkları kararları hesaba katarak yapmaktır. Özetle, insanın yaratılma sürecini anlattığı için son derece ilginç bir bölümdür bu: Tanrılarının bulduğu ve insanlara aktardığı ilk teknik sırlar (bkz. VIII, §§ 13 ve 22) sayesinde, günbegün karşılarına çıkan güçlükleri savuşturmakta etkili olacak beceri ve yöntemler konusunda ilerleme göstermeleri işte böyle sağlanmıştır.

Ama yer ve zaman açısından bakıldığında bahçe; meyve ve sebzelerin getirildiği, ekilebilir toprak alan değildi sadece: Etrafta hep birilerinin bulunduğu, gelip rahatsız ettiği evlerden ya da çorak tarlalardan çok daha rahat zaman geçirilebilecek, serin ve hoş, kapalı, yalıtık, sulak ve gölgelik bir yerdi aynı zamanda. Dolayısıyla aşk maceralarını, özellikle de “hiyerogami” denilen tanrılar arası aşk-ları konu eden belgelerin burayı pek severek mekân seçmesi, bahçe denildiğinde gönül işlerinin anlaşılması da doğaldır.¹ Benzer şekilde, *Enki*’nin burayı Aşk Tanrıçası *İnanna*’yı ağırlamak için yaratması ve onun rol oynayacağı bir aşk sahnesi için burayı mekân seçmesi de tesadüf değildir.

28. Ne var ki, bu aşk sahnesi rızaya değil şiddete ve zora dayalı bir sahne olacaktır; toplum açısından tehlikeli ve kınanması gereken bir olaydır ve dolayısıyla kurbanı tarafından, özellikle de kurban bu dünyaya belirli bir düzeni (5-8) egemen kılmak için geldiği varsayılan hükümdar tanrıça olduğundan, cezalandırılmalıydı da. *İnanna*’nın tecavüze uğradıktan sonra ülkede yarattığı üç felaketin gerçek olaylara, en başta da belirli savaşlara ve afetlere göndermede bulunduğu, bunların da din ve mitoloji açısından açıklandığı düşünülebilir elbette; ya da diğer “tarihsel” mitlerde (§ 8 ve XV, § 14) olduğu gibi, bu anlatıda da savaşların ya da genel anlamda felaketlerin toplumdaki düzensizliklerin ve kurnalsızlıkların cezası olarak gösterildiği ve bunun bir ilkörnek olduğu da düşünülebilir. Bu konuda daha fazlasını öğrenme imkânımız yok, başka bir yerde² ima edildiği

¹ S.N.Kramer, *Le Mariage Sacré*, s.21 vd. ve n. 33; ve s.196.

² Cl.Wilcke, s.62 vd., s.257, n.1’de sözedilen makale.

gibi, burada öne çıkartılan *İnanna*'nın (*İnanna'nın Ebih Karşısında Kazandığı Zafer*'de olduğu üzere: bkz. daha yukarıda § 12) Akkade İmparatorluğu'nun koruyucu tanrıçası Samilerin İştari' olup olmadığını, yol açtığı felaketlerin de bu imparatorluk hükümdarlarının kanlı savaşları olup olmadığına karar verecek durumda da değil.

Bu analizin sonrasında da, öncesinde olduğu gibi, *İnanna ve Şukaletuda* anlatısı karanlık ve kısmen anlayışımızdan kaçan bir parça olmayı sürdürüyor. *İnanna/İştari Ölüler Diyarı*'nda/14 ve 18 ve *Ebih Karşısında Zafer*/10 (§ 23) anlatılarına gönderme yaptığından onlardan daha geç döneme ait olduğu, ya da hiç değilse tanıklıkların eskiliği hesaba katıldığında, onlara göre ikincil bir anlatı olduğu kesindir. Karışık bir yapıda oluşu, yani kısmen efsane kısmen mit olması, basit ve açıkseşik bir formülün içine kolayca hapsedilememesi de bundan olabilir. Ama bu durum, onu aktaran geleneğin belirli ölçüde tutarsızlık içerdiğinin de ek kanıtıdır, zira bu anlatının farklı versiyonları söz konusuydu: Daha ileride göreceğimiz gibi, *Gilgamiş'in Ninova Destanı* bu versiyonlardan biridir.

13. İştari/İnanna'nın Aşkları

29. Akkadca yazılmış, en geç ikinci binyılın sonuna doğru düzenlenmiş olan¹ bu destanda, VI. tabletin en başında anmamız gereken bir bölüm yer alır. Bu bölüm, *Gilgamiş, Enkidu ve Göksel Boğa* destanını kaleme alan kişiye esin kaynağı olmuş Sümerce efsanesin-

¹ *Gilgamiş Destanı*'nın en eksiksiz ve birbirini izleyen bölümlerden oluşan biçimi on bir tabletten oluşur (Daha sonra onlara, yapay olarak, bir on birinci tablet daha eklenmiştir.); Ninova Asurbanipal Kitaplığı'ndaki belgeler sayesinde tanınan bu metin (*Ninova Edisyonu* ya da *Gilgamiş'in Ninova Destanı* diye tanınmasının nedeni budur zaten.) sandığı kadarıyla Sin-leke-unnenni diye birisi tarafından düzenlenmiştir. Bu eserin bazı bölümleriyle paralellik arz eden, ancak ikinci binyılın ikinci çeyreğine tarihlenebilen yarım düzine kadar başka parça da bulunmuştur: Ne var ki bunların *Destan*'ın eski, ilk edisyonunda bir araya getirilmiş olduğunu varsaymamız için hiçbir neden bulunmamaktadır; oysa böyle bir edisyonun varlığı aşağı yukarı kesindir. Daha önceki tarihlerdence elimizde, her biri *Gilgamiş'in* maceraları ve yaşamından bir olayı ele alan ama birbiriyle ilintisiz Sümerce yarım düzine kadar masal var. Bildiğimiz kadarıyla bu efsaneler düzenli bir kesit halinde bir araya getirilmemişlerdi; bütün bu edebi malzemenin tam anlamıyla tanımlanmış ve uzun soluklu, tutarlı bir eserde toplanması ise ancak Akkadca konuşanların elinden çıkmıştır. Bkz. *L'épopée de Gilgames. Le grand homme qui ne voulait pas mourir* (Gallimard, 1992).

de yer almadığı için özellikle önemlidir; kaldı ki *Gilgameş*'in maceralarının daha eski versiyonlarından kalanlar arasında da eşine hâlâ rastlanmamıştır. Bu bir mit değil, sadece iki tanesini bildiğimiz, sayıları toplamda altı olan mit veya efsanenin özetidir sadece. Sedir Ormanı'na yaptıkları kahramanca seferden (Tablet IV–V) dostu ve yol arkadaşı *Enkidu* ile zaferle dönerlerken *Gilgameş* tarafından aktarılmaktadır; *İştar*, *Gilgameş*'i görür görmez âşık olur ve ona kendini sunar. Ama Tanrıça'nın gönül işlerinde ne kadar tutarsız olduğunu ve ani değişiklikler yaşadığını bildiği için, sırtını dönmekle kalmayıp bir de reddedişini gerekçelendirmek için, sevgililerinin listesini de çarpar yüzüne; hepsinin başı belaya girmiştir. Bütün bunlar da, ön saftaki bir tanrıçanın kişilik ve davranışını betimlediği için mit değeri taşır zaten.

VI : 42 *Tek bir sevgilini bile sonsuza kadar sevmedin!
Kurduğun tuzaklardan gözdelelerinden biri
bile kurtaramadı kendini
Gel de ezberden okuyayım sana
sevgililerinin başına geleni!...*

–Burada eksik ve anlaşılma bir dize var –

46 *–Gençlik günlerinde el üstünde tuttuğun
Tammuza
Her yıl öldüğü gün ağlanır oldu, senin sayende!
–Rengârenk-Gök Kuzgun'u sevdin
Sonra birden vurdun onu¹
Kanatlarını kırdın:
50 Ormana sığındı o da
“Kanatlarım!” diye sızlanıyor.
–Diriliği kıyas kabul etmez Aslan'ı sevdin:
Sonra birden tuzak üstüne tuzak kurdun ona!
–Çarpışmaya tutku duyan At'ı sevdin:
Sonra da çivili kamçı ve kayışla dövdün;
55 Bitip tükenmez koşulara zorladın,*

¹ Bir önceki mitte (12 : 284) olduğu gibi bu mitte de (49, 61 ve 76) *İştar*'ın kurbanlarına “vurduğu” dikkatimizden kaçmamalı.

- Suyunu da ancak kendi pisledikten sonra
içirttin!*
- Annesi Silili'ye bile yas tutturdun!*
–Sığirtmacı, Başçoban'ı sevdin,
Külde pişirdiği galetalarla ağırlamıştı seni
zarifçe
- 60 *Ve her gün oğlaklar kurban ederdi sana:
Sonra bir gün birden vurdun ona, Kurt olup
çıktı*
- Kendi uşakları peşine düştü onun
Kendi köpekleri parçalıyor sağrısını!*
–İşullanu'yu sevdin, babanın bahçevanı,
65 *Küfe küfe hurma verirdi sana
Her gün sebzelerden oluşan yemekler
verirdi sana!*
- Göz diktin ona ve
Tabrik ettin:
“Canlılığımdan zevk alalım (akâlu), ey
benim İşullanu'm
Uzat öyleyse “elini” ve “dokun” (lapâtu)
vulvama*
- 70 *Ama İşullanu sana şöyle dedi:
“Ne biçim şey istiyorsun öyle?
Annem yemek yaptı, yedim (akâlu) ben de!
Bana sadece lanet ve beddua
Ekmeğini (aklu) veriyorsun besin (akâlu) diye!
Soğuktan korunmak için üzerime
Sadece hasırotları (elpetu) alacağım!”*
- 75 *Ve sen, o bunları söylediğinde
Vurdun ona ve Kurbağa'ya (?) çevirdin,
Bahçesinden başka yere gidemez oldu,
Ne inip ne çıktığı [...]nın!
–Beni de seviyorsan
Bana da onlara yaptıklarını yaparsın!”*

30. Burada en kısasından en uzununa kadar altı farklı hikâye aktarılıyor. *İştar/Inanna*'nın *Tammuz/Dumuzi*¹ ile olan aşklarıyla

¹ *Tammuz* olarak Akkadcılaşan *Dumuzi* (Sümerce: “sadık evlat”, “sahici” anlamındadır.) isimli bu kişinin, ismi, kişiliği ve hikâyesiyle ilgili meseleler için bkz. S. N. Kramer, *Le Mariage Sacré*, s.76, n.6 ve muhtelif yerlerde.

ilgili olan ilki, en tanınmışıdır; bunun ne kadar iyi belgelenmiş olduğunu ileride göreceğiz (14-18). Sonuncusunda da *İnanna ve Şukaletuda*'nın farklı bir versiyonunu görebiliyoruz rahatlıkla. Öteki dört tanesini ise hiç bilmiyoruz: Kaynaklık ettikleri herhangi bir edebi parçaya rastlamadığımız gibi bunlarla ilgili uzak ya da dolaylı bir ima dahi çıkmadı karşımıza, hatta *Gilgameş*'in yazarı bunları sözel gelenekten toplamış olmalı, zira folklorik karakterleri çok belirgin.

Bu hikâyelerden üç tanesi, *İştar*'ın sevgilisi olarak hayvanları, elbette ki birer ilkörnek olarak gösterir: Bunların ilki “rengârenk gök kuzgundur” (48-50) ki Akkadcadaki *allallu* sözcüğü bu kuşu kastetmektedir (Tuhaf ama bunun Sümercedeki karşılığı sipa.tur, “çoban kuşudur”; Tanrıça'nın çevresinde çobanlıkla ilgili şeyler adeta çoğaltılmak istenmiştir.) diğer ikisi de aslan (51 vd.) ve atır (53-57). Bu üçünün seçilmesi bir nedene bağlı zaten: Türün bu ilk temsilcilerini ve *İştar*'ın kötü niyetli müdahalesini kullanıp, onlardan türeyen bütün hayvanların şimdi içinde bulundukları acıklı durumu ortaya koymak amacıyla seçilmişlerdi. Gökkuşgun pek iyi uçamıyor olmalı, yakaran sesi de (Akkadcası çok daha anlamlı: *kappi*!) kırılan kanatları için ağladığını anlatıyor olmalı. Aslan da her yerde, merhametsizce sürdürülen bir avın hedefiydi. Ülkede, özellikle de savaş sırasında çilekeş habercilik yapan atın kaderi ise hiç de öyle gıpta edilecek türden değildi: Acımasızca kamçılanıyordu; tükeninceye kadar, çok uzun süre koşturuluyordu; temiz ve “taze” su içmemek gibi müthiş bir talihsizliğin yaşandığı ülkede, olsa olsa bulanık su içmesiyle ünlemişti çünkü su içmek için girdiği gölde, toynaklarıyla çamuru kaldırıyor ve ancak bundan sonra, su “bulanıklaştığında” içebiliyordu. Bir de, atın ya da en azından cinsin en ünlü temsilcilerinden birinin, vakitsizce, kuşkusuz feci bir ölümle (belki çatışma sırasında) öldüğüne inanılıyordu; başka bir yerde adı sanı hiç geçmeyen annesi Silili de bu vakitsiz ölümden dolayı yasa bürünmüştü.

Öteki iki hikâyeye taslağı da folklor havasında: *İştar* bu sefer, duyduğu kinden ötürü, insanları –ama bunlar birer ilkörnek değil– hayvanlara çevirir. Önce Çoban gelir (Bunun üzerine aklımıza hemen

Tanrıça'nın öteki çobanla, *Tammuz/Dumuzi* ile olan aşkının bir versiyonu geliyor; bkz. daha ileride.) ki daha sonra sürülerin düşmanı Kurt'a (58-63) dönüşecek; sığırtmaçlar ve köpekler tarafından kovalanacaktır. Bu durum biraz da Yunan geleneğindeki avcı Akteon'a benziyor: Avcı peşine düştüğü av hayvanı, yani geyik haline dönüşür ve kendi bekçi köpekleri tarafından parçalanır.

31. İçlerinden en ayrıntılı olanı on beş satır (64-79) uzunluğunda; hakiki bir kısa masal gibi olan Bahçıvan'ın hikâyesidir. Birçok bakımdan *İnanna ve Şukaletuda*'ya benzer. İki kahramanın aynı mesleği icra etmeleri, özellikle de hurmalarla ilgilenmeleri bir yana, eski bir Sümerce-Akkadca “sözlüğe” göre *İşullanu* sözcüğünün bir değişkesi olan *Şullanu* sözcüğünün Akkadca Şukaletuda ile bir tutulduğunu biliyoruz. Öte yandan doku da aynı dokudur: İşullanu bir aşk (fiziksel aşk) meselesinden ötürü *İştar* tarafından cezalandırılır; bunun nasıl bir ceza olduğunu da biliyoruz: adı bizim için pek bir anlam taşımayan (*dallalu*) diye bir küçük bahçe hayvanına dönüşür, ama daha zarif olan şullanu sözcüğü (“siğilli” demektir) akla kurbağayı(?) getirir, böylece *İnanna ve Şukaletuda*'nın karanlıkta kalan bölümü de (§ 25) aydınlatılabilecektir. Tek fark işin burada tersine çevrilmiş olmasıdır; burada Bahçıvan Tanrıça'ya tecavüz etmiyor, deyim yerindeyse, Tanrıça Bahçıvan'a tecavüz etmeye yelteniyor: *İştar* İşullanu'yu kendisiyle yatmayı reddettiği için cezalandırır. Tanrıça'nın İşullanu'ya yaptığı önerilerle başlayan konuşmada, mitin Sümercedeki havasını yansıtan bazı özellikler de görülür gibi olur, “söz oyunları” bunun en başta gelen örneğidir (Yukarıda, çevirisi verilen metinde, 68 vd. ve 72-74 satırlarında eşdeğer terimlerin Akkadca karşılığının verilme nedeni bundandır.). İşullanu safliğından, belki de daha çok dürüst ya da temkinli olmasından ötürü *İştar*'ın kendisinden ne beklediğini söylediğinde anlamazlıktan gelir ve eşesli sözcüklerin farklı anlamlarıyla oynar (*İştar* ona “zevk almayı” önerir ki Akkadcada “zevk almak”, “yemek yemek” ile aynı biçimde, *akalu* diye söylenir, dolayısıyla 67-72 ve devamında, *İştar*'ın kendisine sunduğu yemeği, evde zaten karnını doyurduğunu söyleyerek geri çevirir.) ya da ses benzeşimleriyle oynar (*İştar* “dokunsun” diye –Akkadcada *lapatu*– cinsel organını sunarken İşulla-

nu örtük bir söz kullanır ve aynı ses yapısına sahip olan, “hasırotu” anlamına gelen *elpetu* sözcüğüne başvurur; eğer kendisini tahrik eden kadının isteklerine teslim olursa sadece aşağılanıp suçlanmakla kalmayacağını ama herkes tarafından reddedileceğini de (krş. VII, § 5) kasteden bir sözcüktür bu: Elinde soğuktan korunmak açısından hiç de yeterli olmayan “hasırotundan”, kentin dışındaki zavallı bir kulübeden başka bir şey kalmayacaktır: 69-74.). İşullanu belki de “baba” *İştar* tarafından (Sümerce mitte olduğu gibi burada da, bu unvanı başka yerde taşıyan *Anu*’yu değil de, *Enki*’yi belirtmesi gerekir.) kovulmak kaygısıyla ahlakı değilse de en azından toplumsal düzeni savunur. Oysa *İnanna ve Şukaletuda*’da aynı toplumsal düzen Tanrıça tarafından savunulur. Öyleyse aynı hikâyenin iki ayrı, deyim yerindeyse simetrik varyantı söz konusu, ama temeldeki anlam hep aynıdır. Bu durum da akla folkloru getiriyor zaten, zira folklorda da işin özüne ilişkin benzerliklere şu ya da bu ölçüde yüzeysel ayrılıklar eşlik eder. Elbette, Tanrıça’nın Bahçıvan ile yaşadığı aşkı ve de bahçelere beslediği sevgiyi konu alan miti kendi tarzında aktaran, bizim de burada özetlediğimiz gibi edebi değere sahip birkaç parça birden vaktiyle dolaşımda olabilir.

32. En azından önde gelen bir tanrının davranışını ve eylemlerini ortaya koymasından ötürü mitolojik diyebileceğimiz bu altı hikâye *İştar/İnanna*’nın tekinsiz ve tehlikeli aşkları çevresinde dönmektedir. *İştar/İnanna* kolay bir kadın, maceraya açık, şehvetli ve gündelik dilde “yaman kadın” dediğimiz türden biri gibi tanıtılır; yine aynı minvalde “hafifmeşrep” denilen tipin en kusursuz ve en sahici örneğidir. Bütün bu sıfatlar temel kişiliğini vurgular ve aydınlatır: Serbest aşkın tanrıçası ve koruyucusudur, işte tam da bundan ötürü kimseye bağlanmaz; “kaderi”, mizacı, fıtratı sadakate, evliliğe veya anneliğe¹ değil, sadece ve sadece aşkın verdiği zevke yatkındır. *İştar*’ın *Dumuzi/Tammuz* ile yaşadığı aşkı konu alan, örnek sayılabilecek ve birçok farklı versiyonu bulunan uzun anlatıda da yine bu özellikle karşı karşıya kalacağız, tek fark daha ayrıntılı anlatılması olacak. Bu uzun anlatı Tanrıça’nın ve şöhretinin belki de en eski ve en doğrudan aktarımıdır. *Gilgamuş*’ın yazarı da bu anlatıyı yansıtmıştır.

¹ Özellikle de s.67, n.2’de sözedilen makalenin s.179 vd. bölümü.

İnanna/İştar'ın Dumuzi/Tammuz ile Yaşadığı Aşk 14-19

33. Bu bölüm oldukça uzundur, zira *Gilgameş* VI : 46'da (aşağıda § 31) iki dizeye sıkıştırılmış olan bu hikâye Mezopotamya'daki şairlerin ve mit yazarlarının hayal gücünü harekete geçirmiştir. Yazarlar bu bölümü birbirini izleyen dizi olaylar halinde geliştirdiler ve her olay dizisinden de (kimi zaman çeşitli varyantları ve değişiklikleri de olan) az çok lirik, günümüze kadar ulaşmış dört beş farklı Sümerce anlatı çıkardılar. Bunların ilkinin Akkadca sunumu var elimizde; özel biçimde ele alınmayı hak edecek kadar da özgün bir anlatı bu (18).

14. İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi

34. Bu şiirlerin ilki, en önemlisi ve en ünlüsü *İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi*'dir. Akkadca versiyonu yüz yıldan fazladır bilinmekteydi (§ 53), ama bu mitin Sümerce anlatımının da var olduğunu öğrenmek için 1937 yılını beklemek gerekmiştir: S. N. Kramer, *Inanna's Descent to the Nether World* (*Revue d'Assyriologie*, XXXIV, s. 93 vd.) adlı önemli makalesini bu tarihte yayınladı. O günden bu yana hatta iyice yakınlar kadar (hatta 1980 yılında bile: *Proceedings of the American Philosophical Society*, cilt 124/1, s. 299 vd.) da Kramer, bu şiire ilişkin bilgimizi yeni metinler ve parçalarla sürekli zenginleştirmiştir. Sondaki yirmi satır hariç, hemen hemen 400 dizelik¹ bu şiirin tamamına sahibiz artık; buna bir de, hafif farklar gösteren Sümerce versiyonlardan alınan birkaç parçayı da eklemek gerekir.

W. R. Sladek'in 1974 yılında Johns Hopkins Üniversitesinde (Baltimore, ABD) sunduğu, güncellenerek yeni baskısının yapılacağını umduğumuz *Inanna's Descent to the Nether World* başlıklı tez, başta S. N. Kramer'inki olmak üzere, o tarihe kadar gerçekleştirilen örnek çalışmaları topladığı için çok önemlidir: Hepsisi de

¹ S.N.Kramer 394 dize sayar; başka araştırmacılar 412 dizeye kadar çıkar: Değişik elyazmalarında dizelerin dağılımı ve bölümlenmesinden kaynaklanır bu fark.

ikinci binyılın ilk yarısından, özellikle de Nippur ve Ur'da günışığına çıkartılmış birbirinden farklı yaklaşık otuz elyazmasının parçaları toplanıp bir araya getirilmiştir. Aşağıda verdiğimiz çeviri, dosyanın tamamını son bir kez gözden geçiren S. N. Kramer'in çalışmasına dayanmakla birlikte çeşitli elyazmaları arasında görülen küçük farkları elbette ki hesaba katmamaktadır.

Inanna Ölüler Diyarı'na
gitmek ister

- 1 *Bir gün, göklerin tepesinden, Ölüler Diyarı'na
gitmek istedi-
Göklerin tepesinden, Tanrıça Ölüler Diyarı'na
[gitmek] istedi-
Göklerin tepesinden, Inanna [Ölüler Diyarı'na
gitmek] istedi.*

Yüce Hanım göğü ve yeri terk etti

Aşağıdaki Dünya'ya inmek için-

- 5 *Inanna göğü ve yeri terk etti
Aşağıdaki Dünya'ya inmek için-
Bütün ayrıcalıklarımı terk etti
Aşağıdaki Dünya'ya inmek için!
Aşağıdaki dünyaya inmek için
Uruk'un Eanna'sını terk etti;
Aşağıdaki Dünya'ya inmek için
Badtibira'nın Emuşkalama'sını terk etti;
Aşağıdaki Dünya'ya inmek için
Zabalam'ın Giguna'sını terk etti;*

- 10 *Aşağıdaki Dünya'ya inmek için
Adab'ın Esarra'sını terk etti;
Aşağıdaki Dünya'ya inmek için
Nippur'un Baradurgara'sını terk etti
Aşağıdaki Dünya'ya inmek için
Kiş'in Hursagkalama'sını terk etti
Aşağıdaki Dünya'ya inmek için
Akkade'nin Eulmaş'ını terk etti!
Yedi Güç'le donandı,*

- 15 *Onları bir araya toplayıp eline aldığımda
Hepsi tamam olduğunda, eline aldığımda
hazırdı gitmeye!
Sarığımı taktı kafasına, Bozkırın Tacını;*

Hazırlıklar

Yola çıkar ve
yardımcısı kadına
başına kötü bir şey
gelirse ne yapacağını
bildirir

- Yürek-Askılarını alnına taktı
Laciverttaşından yapılma ölçüyü kavradı
20 Laciverttaşından yapılma gerdanlığı
düzeltilti boynunda
Çift sıra incileri zarifçe yerleştirdi boynuna
Altından yapılma bilezikleri taktı bileklerine
Göğsünün üzerine gerdi
“Gel, erkeğim, gel” göğüslüklerini;
Pala ile sardı, kral üstlüğüyle sardı bedenini
25 Gözlerine “N’olur gelsin!” sürmeleri çekti
Böylece Aşağıdaki Dünya’ya doğru yola çıktı
İnanna
Yardımcısı kadın Ninşubur¹ da birlikteydi
onunla
Kutsal İnanna Ninşubur’a şöyle dedi:
“Gel buraya! Eanna’lı sadık yardımcım
30 Usta sözlü yardımcım kadın
Sözleri etkili kadın habercim:
Aşağıdaki Dünya’ya gidiyorum artık
Oraya vardığımda
Felakete uğramış gibi yakarıшта bulun:
35 Meclis yerinde davul çal
Tanrıların [konutlarını] ziyaret et birer birer
[Gözlerini] parala; ağzını parala;
Tahrik eden (?) sağrımı (?) parala,
Ve zavallı yoksul bir kadın gibi sadece
bir kumaş parçasına sarın!
40 Sonra [bizzat] git Ekur’a, Enlil’in tapmağına
[E]kur’a, Enlil’in tapmağına girdiğinde
Enlil’in önünde gözyaşlarını saç etrafa ve şöyle
de ona:
“Ey [Saygıdeğer] Enlil, kızının aşağıdaki
dünyada ölmesine izin verme!
Değerli madenini aşağıdaki dünyanın
toprağına karıştırma!
45 Parlıtlı laciverttaşının, ocaktaki taş kütlesi gibi
Yontulmasına izin verme!

¹ Ninşubur burada kadındır; tıpkı şuralarda olduğu gibi: 11 : II/I : 29 ve //, vb.: Bkz. s. 216, n.1.

- Yontulmuş kalas gibi kesmesinler
 Şimşirini!
 Genç İnanna'nın aşağıdaki dünyada
 Ölüp kalmasına izin verme!"
 Enlil yardım etmezse sana, sen de çek git Ur'a
 Orada, "ülkenin temeli" tapmağa vardığında
 50 Nanna'nın Ekiş[nu]gal'ı
 Nanna'nın önünde saç etrafa gözyaşlarını
 ve şöyle de ona:
 "[Sa]ygıdeğer Nanna kızının aşağıdaki
 dünyada ölmesine izin verme!
 [Değerli madenini] aşağıdaki dünyanın
 toprağına karıştırma!
 Parıltılı [laciverttaşının] ocaktaki taş kütlesi gibi
 Yontulmasına izin verme!
 Yontulmuş kalas gibi kesmesinler
 55 Şimşirini!
 Ge[nç] İnanna'nın [aşağıdaki dünyada]
 Ölüp kalmasına izin verme!"
 Nanna yardım etmezse sana sen de
 çek git Eridu'ya.
 Orada Enki'nin tapmağına girdiğinde
 Enki'nin önünde gözyaşlarını saç etrafa
 ve şöyle de ona:
 60 "Ey Saygıdeğer Enki, kızının aşağıdaki
 dünyada ölmesine izin verme!
 Değerli madenini aşağıdaki dünyanın
 toprağına karıştırma!
 Parıltılı laciverttaşının, ocaktaki taş kütlesi gibi
 Yontulmasına izin verme!
 Yontulmuş kalas gibi kesmesinler
 Şimşirini!
 Genç İnanna'nın aşağıdaki dünyada
 Ölüp kalmasına izin verme!"
 65 Saygıdeğer Enki, aklı engin
 Hayat suyunu ve taamını bilen
 Kesinlikle yeniden döndürecekler yaşama beni!"
 Ve İnanna aşağıdaki dünyaya doğru yola
 çıktı

- Yardımcı kadın Ninşubur'a tembihle bulundu:*
- 70 “Haydi bakalım, Ninşubur
Emrettiklerimi sakın unutma!”
İnanna Ölüler Diyarı'na varır
Ganzer Sarayı'na¹ vardığında İnanna
Aşağıdaki Dünya'nın kapısını yumrukladı
Tehdit edercesine
Aşağıdaki Dünya'nın sarayına seslendi
Sert bir sesle:
- 75 “Aç bakalım sarayı, Petu! Aç sarayı:
Ben gireceğim içeri!”
Ve Aşağıdaki Dünya'nın kapıcıbaşı Petu
Kutsal İnanna'ya şöyle karşılık verdi:
“Peki ama, sen de kimsin?”
- 80 –Göğün kraliçesiyim ben
Güneşin buradan yükselir!
–Göğün kraliçesiysen eğer
Güneşin yükseldiği yer isen,
Neden geldin ki dönüşü-olmayan-ülkeye?
Neden yüreğin sürdü ki seni kimsenin
Gerisin geri gidemediği yola?”
Ve kutsal İnanna karşılık verdi hemen:
- 85 “Ablam Ereşkigal için,
Eşi, efendi Gugalanna öldürüldü:
Cenazesinde hazır bulunmak ve
Ayine, şarap içmeye katılmak için geldim!
Doğru söylüyorum!”
Ama Petu aşağıdaki dünyanın kapıcıbaşı
- 90 Kutsal İnanna'ya şu cevabı verdi:
“Dur burada İnanna! Hükümdarım hanımla
konuşmam gerek!
Hükümdarım hanım Ereşkigal'le konuşmam
gerek!”
Ve Aşağıdaki Dünya'nın kapıcıbaşı Petu
Hükümdarı hanımın, Ereşkigal'in yanına girdi
Ve ona şöyle dedi:
- 95 “Hanımefendi, kapıda genç bir kadın var
Gök gibi yüksek, [toprak gibi etine dolgun]:
- İnanna'nın geldiği
Ereşkigal'e haber
verilir; Ereşkigal'in
verdiği tepki*

¹ Ölüler Diyarı'na verilen Ganzer adıyla ve buradaki gibi ortasında yer alan sarayla ilgili olarak Bkz. *Mésopotamie*, s.330.

Aşağıdaki Dünya'nın kapısını
 tehditkâr yumrukladı
 Ve Aşağıdaki Dünya'nın sarayına seslendi
 sert bir sesle

[...?] Eanna'dan[...] [geliyor ?]

100 Yedi Güç ile [donanmış]

Onları bir araya toplayıp eline aldığında
 < Hepsi tamam > olduğunda, eline aldığında
 hazırdı gitmeye!

Sarığını taktı kafasına, Bozkırım Tacını;
 Yürek-Askılarını alına taktı

105 Laciverttaşından yapılma ölçüyü kavradı

Laciverttaşından yapılma gerdanlığı
 düzeltti boynunda

Çift sıra incileri zarifçe yerleştirdi boynuna
 Altından yapılma bilezikleri taktı bileklerine
 <Göğsünün> üzerine gerdi

“Gel, erkeğim, gel” göğüslüklerini;

110 Pala ile sardı, kraliyet peleriniyle sardı bedenini

Gözlerine “N’olur gelsin!” sürmesi çekti!

Bunun üzerine Ereşkigal çok kaygılandı

Öfkeden baldırlarını dövdü

Dudaklarını ısırды

Ve Kapıcıbaşı Petu’ya şöyle dedi:

“Git, Petu, aşağıdaki dünyanın kapıcıbaşı

115 Ve unutma sana emrettiğimi!

Aşağıdaki Dünya'nın yedi kapısının

sürgüsünü çek:

Ganzer Sarayı'nın kapılarını birer birer aç,

Ve içeri girdiğinde

Giysilerinden soyulmuş

Diz çöktürülmüş (?) bedeni getirilsin bana!”

120 Aşağıdaki Dünya'nın kapıcıbaşı Petu,

Hükümdarı hanımın emirlerine uydu

Aşağıdaki Dünya'nın yedi kapısının

sürgüsünü [çekti]:

Ganzer Sarayı'nın kapılarını birer birer açtı

Ve kutsal İnanna'ya şöyle der:

125 “Peki öyleyse İnanna, gir bakalım!”

İnanna Ölüler
 Diyarı'na kabul edilir,
 ama soyulup
 öldürülmüştür

- Ve <ilk> kapıyı geçtiğinde*
Sarığı, Bozkırın Tacı alındı başından
“Bu da ne demek?” (dedi)
Sus, İnanna (denildi):
Aşağıdaki Dünya’nın Güçleri kusursuzdur!
 130 *Aşağıdaki Dünya’nın kurallarına karşı çıkma!”*
İkinci kapıyı geçtiğinde,
Laciverttaşından yapılma ölçü alındı
“Bu da ne demek?” (dedi)
Sus, İnanna (denildi):
Aşağıdaki Dünya’nın Güçleri kusursuzdur!
 135 *Aşağıdaki Dünya’nın kurallarına karşı çıkma!”*
Üçüncü kapıyı geçtiğinde
Laciverttaşından yapılma gerdanlık
alındı boynundan
“Bu da ne demek?” (dedi)
Sus, İnanna (denildi):
Aşağıdaki Dünya’nın Güçleri kusursuzdur!
 140 *Aşağıdaki Dünya’nın kurallarına karşı çıkma!”*
Dördüncü kapıyı geçtiğinde
Çift sıra incileri alındı boynundan
“Bu da ne demek?” (dedi)
Sus, İnanna (denildi):
Aşağıdaki Dünya’nın Güçleri kusursuzdur!
 145 *Aşağıdaki Dünya’nın kurallarına karşı çıkma!”*
Beşinci kapıyı geçtiğinde
Bileklerinden altından yapılma bilezikler alındı
“Bu da ne demek?” (dedi)
Sus, İnanna (denildi):
Aşağıdaki Dünya’nın Güçleri kusursuzdur!
 150 *Aşağıdaki Dünya’nın kurallarına karşı çıkma!”*
Altıncı kapıyı geçtiğinde
“Erkek! Gel! Gel!” göğüsünü aldılar
“Bu da ne demek?” (dedi)
Sus, İnanna (denildi):
Aşağıdaki Dünya’nın Güçleri kusursuzdur!
 155 *Aşağıdaki Dünya’nın kurallarına karşı çıkma!”*
Yedinci kapıyı geçtiğinde
Bedeninden [palayı], kral üstlüğü aldılar

- “Bu da ne demek?” (dedi)
 Sus, İnanna (denildi):
 Aşağıdaki Dünya’nın Güçleri kusursuzdur!
 160 Aşağıdaki Dünya’nın kırıllarına karşı çıkma!”
 Böylece dize getirilmiş (?)
 Ve soyulmuş bedeni
 Ereşkigal’in önüne getirildi.
 Bunun üzerine Kutsal Ereşkigal tahtına oturdu
 Anunna’lar, Yedi Yargıç da
 Yüzüne okudular hükmü:
 Ereşkigal İnanna’ya baktı: Öldürecek
 gibi <baktı!>!
 165 Ona bir söz söyledi: Çok öfkeli bir söz!
 Ona doğru bir çılgılık attı: Bir lanet çılgılığı!
 Kendisine böyle davranılan kadın cesede
 dönüştü
- Ceset de bir çiviye asıldı!
 Üç gün ve üç gece geçti sonra
 170 İnanna’nın yardımcısı kadın Ninşubur
 Usta sözlü Ninşubur
 Sözleri etkili kadın haberci
 Felakete uğramış gibi yakarıшта bulundu:
 Meclis yerinde davul çaldı
- 175 Tanrıların [konutlarını] ziyaret etti birer birer
 [Gözlerini] paraladı; ağzını paraladı;
 Tahrik eden (?) sayısını (?) paraladı,
 Ve zavallı yoksul bir kadın gibi sadece
 bir kumaş parçasına sarındı!
 Sonra [bizzat] gitti Ekur’a, Enlil’in tapmağma
 180 Enlil’in tapmağma, [E]kur’a girer girmez
 Enlil’in önünde gözyaşlarını saçtı etrafa ve
 şöyle dedi ona:
 “Ey [Saygıdeğer] Enlil, kızının aşağıdaki
 dünyada ölmesine izin verme!
 Değerli madenini aşağıdaki dünyanın
 toprağına karıştırma!
 Parıltılı laciverttaşının ocaktaki taş kütleleri gibi
 Yontulmasına izin verme!
 185 Yontulmuş kalas gibi kesmesinler

Ninşubur
 İnanna’nın
 emrettiklerini
 yapmaya başlar

- Şimşirini!*
Genç İnanna'nın Aşağıdaki Dünya'da
Ölüp kalmasına izin verme!"
Ama Saygıdeğer Enlil rahatsız olup şöyle
cevap verdi Ninşubur'a:
"[Kızım] Gök'ü istedikten sonra,
Ölüler Diyarı'nı istedi!–
[İnanna] Gök'ü istedikten sonra,
Ölüler Diyarı'nı istedi!–
190 *Ama Aşağıdaki Dünya'nın Güçleri [...]*
Ve kim olursa olsun [...]!"
Saygıdeğer Enlil Ninşubur'a yardım etmeyince
O da Ur'a gitti.
Orada, "ülkenin temeli" tapmağa vardığında
Nanna'nın Ekiş[nu]gal'ı
195 *Nanna'nın önünde saçtı etrafa gözyaşlarını*
ve şöyle dedi ona:
"[Sa]ygıdeğer Nanna kızının aşağıdaki
dünyada ölmesine izin verme!
Değerli madenini aşağıdaki dünyanın
toprağına karıştırma!
Parıltılı laciverttaşının, ocaktaki taş kütleşi gibi
Yontulmasına izin verme!
Yontulmuş kalas gibi biçmesinler
Şimşirini!
200 *Genç İnanna'nın aşağıdaki dünyada*
Ölüp kalmasına izin verme!"
Ama Saygıdeğer Nanna, rahatsız olup şöyle
cevap [verdi Ninşubur'a]:
"Kızım Gök'ü istedikten sonra,
[Ölüler Diyarı]'nı istedi!–
[İnanna] Gök'ü istedikten sonra,
[Ölüler Diyarı]'nı istedi!–
Ama Aşağıdaki Dünya'nın Güçleri [...]
205 *Ve kim olursa olsun [...]!"*
Saygıdeğer Nanna [Ninşubur'a yardımı
reddedince]
O da [Eridu]'ya gitti.
Enki'nin tapmağına girdiğinde

Enki'nin önünde saçtı etrafa gözyaşlarını
ve şöyle dedi ona:

- “[Sa]ygıdeğer Enki kızının aşağıdaki
dünyada ölmesine izin verme!
210 Değerli madenini aşağıdaki dünyanın
toprağına [karıştırma]!
Parıltılı laciverttaşının ocaktaki taş kütlesi gibi
Yontulmasına izin verme!
Yontulmuş kalas gibi kesmesinler
Şimşirini!
Genç İnanna'nın aşağıdaki dünyada
Ölüp kalmasına izin verme!”
Ve Saygıdeğer Enki Ninşubur'a
şöyle cevap verdi:

- 215 “Ne yaptı kızım? Endişeliyim!–
Ne yaptı ki İnanna? Endişeliyim!
Bütün ülkelerin kraliçesi ne yaptı?
Endişeliyim!
An'ın Kutlu Fahışesi ne yaptı?
Endişeliyim!”

Enki, İnanna'yı
kurtarmaya girişir

- Tırnakları [arasından] biraz toprak alıp
Ondan bir kurgara yaptı
220 Tırnakları [arasından] biraz daha toprak alıp
Ondan bir kalatur yaptı.
Kurgara'ya hayat taamı verdi
Kalatur'a hayat suyu verdi!
Sonra Saygıdeğer Enki kalatur ve kurgara'ya
şöyle dedi:
“Haydi! Aşağıdaki Dünya'ya doğru adım
atmaya başlayın:
225 Kapısının önünde sinekler gibi uçuşun
Kapısının kirişi etrafında hava akımları
gibi dönedurun!
İçeride doğurgan anneyi bulacağız,
Çocuklarından ötürü
Yatağa düşmüş, hasta, Ereşkigal'i
Kutsal omuzlarına hiçbir giysi atılmamış
230 Yüreği (?) bir kâse (?) kadar az genişlemiş (?)
[...] yanına koyulmuş bakırdan yapılma bir
[...] gibi

Saçları da başının üzerinde pırasa gibi
toplanmış!

“Ah! Bağırsaklarım!” dediğinde
[Şöyle deyin ona] “Ey, acı çeken
hükümdarımız

235 “Ah! Bağırsakların!”
“Ah! Uzuvarım!” dediğinde
[Şöyle deyin ona] “Ey, ağırlı hükümdarımız
“Ah! Uzuvarım!”

O da size şöyle diyecek: “Kim olursanız olun,
Bağırsaklarımdan bağırsaklarımıza
Uzuvarımdan uzuvar<ınız>a (geçen) acıyı
dile getirdiğimize göre

240 Tanrıysanız, size güzel bir kurtuluş vereceğim!
İnsansanız, size hayırlı bir kader vereceğim!”
Siz de yemin ettirin ona
Yer ve Gök üzerine
Ve [...].

Nehir suyu sunarlarsa size, reddedin!
Tarla tohumu sunarlarsa reddedin!
245 “Bunun yerine bize (deyin)
çiviye asılı cesedi verin!”
Onun üzerinize biriniz hayat taamu döksün
Biriniz de hayat suyunu.

Böylece İnanna yine hayata dönecek!”
Enki’nin emirlerine uyan kalatur ve kurgara
250 Kapısının önünde sinekler gibi uçtu
Kapısının< kirişi> etrafında hava akımları
gibi dönecekti!

İçeride doğurğan anneyi bulacaksınız,
Çocuklarımdan ötürü
Yatağa düşmüş, hasta, Ereşkigal’i
Kutsal omuzlarına hiçbir giysi atılmamış
Yüreği (?) bir kâse (?) kadar az genişlemiş
(?)
[...] yanına koyulmuş bakırdan yapılma bir
[...] gibi
Saçları da başının üzerinde pırasa gibi
toplanmış!

- 255 “Ah! Bağırsaklarım!” dediğinde
 Şöyle dediler: “Ey, [ağrılı] hükümdarımız
 “Ah! Bağırsaklarım!”
 “Ah! Uzuvarım!” dediğinde
 Şöyle dediler ona : “Ey, [ağrılı]
 hükümdarımız
 “Ah! Uzuvarım!”
 O da onlara şöyle dedi: “Kim olursanız olun,
 260 Bağırsaklarımdan bağırsaklarınıza
 Uzuvarımdan uzuvar<ınız>a (geçen) acıyı
 dile getirdiğimize göre
 Tanrıysanız, size güzel bir kurtuluş vereceğim!
 İnsansanız, size hayırlı bir kader vereceğim!”
 Onlar da yemin ettirdiler ona
 Yer ve Gök üzerine
 Ve [...].
- 265 Nehir suyu sunulunca reddettiler!
 Tarla tohumu sunulunca reddettiler!
 “Bunun yerine bize (dediler)
 çiviye asılı cesedi ver!”
 Kutsal Ereşkigal şu cevabı verdi
 [kalatur ve kuragaya]
 “Ama bu, hükümdarımız kadının naaşı!”
 270 – Hükümdarımız kadının naaşı da olsa
 Ver bize!”, dediler.
 Sonra içlerinden biri hayat taamını
 döktü üzerine,
 Öteki de hayat suyunu
 ve İnanna yeniden hayata döndü!
 Aşağıdaki Dünya’dan yukarı çıkmaya
 Hazırlanırken
 Anunna’lar tuttu onu ve (şöyle dediler ona):
 275 “Aşağıdaki Dünya’ya inip de elini kolunu
 sallayıp orayı terk eden var mı?
 İnanna Aşağıdaki Dünya’dan yukarı çıkmak
 istiyorsa
 Bize bir şey bırakmalı!”
 İnanna Aşağıdaki Dünya’dan yukarı çıkarken
 Şukur kamışlarına benzeyen küçük zebaniler

İnanna’nın serbest
 bırakılma koşulları

Geri dönüş koşulları

Yeryüzünde
karşılaştığı ilk kişi

- 280 *Dubban kamışlarına benzer büyük zebaniler
Eşlik ettiler ona.
Yolu açan, komutan değildi ama
Elinde asası vardı;
Eşlik edenler asker değillerdi ama
Kemerlerinde gürzleri vardı!*
- 284 *Bu eşlik edenler, İnanna'ya eşlik edenler
Yiyecek ve içecek hediyesi kabul etmiyorlardı
Kurban sırasında serpiyen undan yemezlerdi
Ayinde saçılan sudan da içmezlerdi:
Kocanın kolundan koparıp alabilirlerdi kadını*
- 290 *Ve emziren annesinden bebeğini!
İnanna Aşağıdaki Dünya'dan çıktı!
Aşağıdaki Dünya'dan çıkınca
Yardımcısı kadın, Ninşubur, ayaklarına kapandı
Sefil bir şeyler vardı üzerinde
Yere kapandı toz içinde*
- 295 *Zebaniler İnanna'ya şöyle dediler:
"Evine dön İnanna
Senin yerine onu alacağız!"
Ama Kutsal İnanna şöyle cevap verdi:
"Hayır! O benim usta sözlü yardımcımdır
Sözleri etkili habercimdir*
- 300 *Emirlerimi hep yerine getirdi
Emirlerime hep saygı duydu!
Felakete uğramış gibi yakarıшта bulundu:
Meclis yerinde davul çaldı
Tanrıların [konutlarını] ziyaret etti birer birer
[Gözlerini] paraladı; ağzını paraladı;*
- 305 *Tahrik eden (?) sağrısını (?) paraladı,
Ve zavallı yoksul bir kadın gibi sadece
bir kumaş parçasına sarındı!
Sonra gitti Ekur'a, Enlil'in tapınağına
Ur'a, Nanna'nın tapınağına*
- 310 *Eridu'ya Enki'nin tapınağına
Ve yaşamımı kurtardı.
-Peki! (dedi zebaniler) peşine takılıp
Umma'daki Sigkurşagga'ya kadar geleceğiz
seninle!"*

Karşılaştığı ikinci kişi

*Umma'ya vardıklarında, Siigkurşagga'dan
çıkan*

- Şara ayaklarına kapandı İnanna'nın
315 Sefil bir şeyler vardı üzerinde
Yere kapandı toz içinde
Zebaniler İnanna'ya şöyle dediler:
"Evine dön İnanna
Senin yerine onu alacağız!"
Ama kutsal İnanna şöyle cevap verdi:
"Hayır! Şara o, benim gezgin ozanım,
320 Tırnaklarımı, saçlarımı yapan o!
Vermem onu size, hayatta!"
–Peki!, dedi zebaniler, peşine takılıp
Badtibira'daki Emuşkalama'ya kadar
geleceğiz seninle!"
Badtibira'ya vardıklarına Emuşkamala'dan
Çıkan Lulal ayaklarına kapandı
325 Sefil bir giysi vardı üzerinde
Yere kapandı toz içinde
Zebaniler İnanna'ya şöyle dediler:
"Evine dön İnanna
Senin yerine onu alacağız!"
Ama Kutsal İnanna şöyle cevap verdi:
"Hayır! O benim komutanım Lulal,
yanımda durur hep!"

- 330 Vermem onu size, hayatta!"
–Peki!, [dedi zebaniler], [peşine takılıp]
Kulaba'daki düz-ülkenin' büyük elma
ağacına kadar seninle geleceğiz!"
Böylece Kulaba'daki düz-ülkedeki
Büyük elma ağacına kadar gittiler peşinden.
Dumuzi rahatça kurulmuştu
Muhteşem bir kerevete!
Zebaniler bacaklarından yakaladılar onu,
335 İçlerinden yedisi yayıktaki sütü döktü

Karşılaştığı üçüncü kişi

Karşılaştığı dördüncü
kişi, Dumuzi

¹ Elbette ki Kulaba'dan uzak olmayan, otlak olarak ve meyve ağacı yetiştirmekte kullanılan, kent yakınında bir araziye verilen isimdir bu: Bu konuda, daha ileride (s.380 vd.) görüleceği gibi Dumuzi vaktinin çoğunu sürüleriyle birlikte mandırasında geçirir.

Zebaniler *Dumuzi*'yi
alıp götürür

Dumuzi, *Utu*'ya
yakarır ve kaçır

- Bazıları başlarını sallarken
Bir hastanın anası gibi
Çobanlar yakında
Flüt ve kaval çalıyordu!
İnanna bir bakış attı ona: Öldürücü bir bakış!
Ona bir söz söyledi: çok öfkeli bir söz!
340 Ona doğru bir çılgılık attı: Bir lanet çılgılığı!
“İşte o! Alın götürün onu!”
Böyle teslim etti çoban *Dumuzi*'yi
Oysa ona eşlik edenler
Dumuzi'ye eşlik edenler
345 Yiyecek ve içecek hediyesi kabul etmiyorlardı
Kurban sırasında serpilen undan yemezlerdi
Ayinde saçılan sudan içmezlerdi:
Bir kadının memesini şehvete boğamazlardı
Tatlı bebeleri de sıkılmazlardı kollarında
350 Analarının dizinin dibinden koparıp alırlardı
Kayınpederinin evinden koparıp alırlardı
yeni gelini!
Dumuzi, ağlayarak, gözlerinden sel gibi
yaş dökerek
Kollarını göğze kaldırdı *Utu*'ya doğru:
“*Utu* (dedi), sen “karımın” kardeşisin
355 Bën de kız kardeşinin “kocasayım”!
Annenize kaymak getiren bendim
Ningal'e süt getiren bendim!
Ellerimi “yılan eli” yap
Ayaklarımı “yılan ayağı”
Zebanilerden kurtarayım kendimi
Hapsedemesinler beni!”
360 [*Utu*] [onun gözyaşlarını] kabul etti:
Ellerini “yılan eli” yaptı
Ayaklarını “yılan ayağı”
Böylece zebanilerden kurtardı kendini
Hapsedemediler onu.*

364-383: Eksik: 15 ve devamındaki paralelliğe bakılırsa *Dumuzi*'nin, kız kardeşi *Geştinanna*'nın evine kaçışı anlatılıyor; *Geştinanna* ise bunun üzerine

İnanna'ya dua edip kardeşinin yerine kendisinin Ölüler Diyarı'na atılmasını ister. "Sinek" gelir ve *Dumuzi*'nin nerede saklandığını zebanilere gösterir, *İnanna* da armağan olarak ona "güzel bir kader biçer".

- 384 *İnanna, genç kadın, Sinek'e*
Güzel bir kader biçti:
"Birahanede, meyhanede, [...] mayacaksın
Ama uslu çocuklar gibi, [...] mayacaksın!"
Ve denildiği gibi oldu, biçtiği
Kadere göre İnanna'nın Sinek'e!
Sonra, Dumuzi'nin ağladığını gören
Hükümdarım (?) ona doğru gitti
Elini tuttu (ve şöyle dedi):
 390 *"Sen, yılm sadece yarısı kalacaksın,*
Kız kardeşin de öteki yarısı!
Seni istedikle[rinde]
Gelip alacaklar–
Kız kardeşini istediklerinde, gelip onu
alacaklar!"
Kutsal İnanna işte böyle
Kendi yerini alacak (?) kişi yaptı Dumuzi'yi.
Ne hoştur seni övmek
Yüce Ereşkigal!

Dumuzi ve kız kardeşinin
 Ölüler Diyarı'nda kalışıyla
 ilgili son karar

Dua

35. Uzun olmakla beraber, duru bir anlatıdır bu. "Gök'te" yaşayan *İnanna* bir gün "aşağıya", Ölüler Diyarı'na gitmeye karar verir (1-3). Hangi amaçla buna karar verdiğini bilmesek de, *Enlil* ve *Nanna*'nın verdikleri tepkiden (187-192 ve 201-206), bunun muhtemelen kendine yeni bir nüfuz alanı oluşturmak amacıyla, düşünmeden yapılan bir hareket olduğunu (Bkz. 15 : 5) anlıyoruz. Otoritesinin tanındığı ve her birinde birer ikametgâha sahip olduğu mabetleri birer birer terk ederek seyahate hazırlanır: 7-13 yedi mabetten söz eder, ama başka bir versiyonda sekiz mabetin adı verilir (Umma; Ur; Kisiga; Girsu; İsin; Akşak; Şuruppak ve Kazallu). *İnanna*, elinde bulundurduğu (11) ve "hanımı" olduğu Güçlerin (Bunun nasıl ve neden olduğunu daha önce görmüştük.) "tümünü" bu seyahatinde yanına alır (14. satırdaki "yedi" sözü, çoğunlukla olduğu gibi, bu-

rada da bir sayıdan çok bir çokluğu, bir toplamı anlatır). Bu Güçler *İnanna*'nın bedenine takıştırdığı (17-24) yedi süs ile gösterildiği gibi bu süsler tarafından taşınmaktadır da; bunlara ek olarak, daha da çekici olmak için (krş. 15 : 9) adına bakılırsa (25) “büyülü” olan bir sürme çeker ve “göğüslük” (23) takar.

İnanna yola çıkmadan önce, kendisini yolcu etmeye gelen (27) yardımcısı kadın *Ninşubur*'a, olur da Ölüler Diyarı'ndan geri gelemezse (29-67), yapacakları konusunda talimat verir: *Ninşubur* matemli ve acınası haliyle (34-39) bütün tanrıları etkileyecek ve tehlikeden haberdar edecektir; sonra da içlerinden en güçlü ve konuyla en yakından ilgili üç tanesine gidip yalvaracaktır: Kralları *Enlil*'e; Tanrıça'nın babası *Nanna*'ya, son olarak da –kurtarıcı o olacağı için doğal olarak– pek bilge *Enki*'ye (40-67) gidecektir. *Ninşubur*'un asıl işi tanrılara, bu kadar önemli ve saygıdeğer (43-47 ve //) birini –her ne kadar burada söylenmiyor olsa da– aşağıdaki dünyada vazgeçilmez bir role sahip olan (§ 55) “kızlarını”, “ölü” diye Ölüler Diyarı'nda bırakamayacaklarını anlatmaktır. Verdiği talimat sayesinde gözü arkada kalmayan *İnanna* yola koyulur.

36. Ölüler Diyarı kalesinin –Ölüler Krallığı'nın (14)¹ böyle olduğu hayal ediliyordu– kapısına vardığında, kibirli bir edayla hemen içeri alınmayı talep eder (72-80); kapıcının kendisine neden geldiğini sorması üzerine (81-83), bir bahane uydurup, Ölüler Diyarı'nın hükümdarı *Ereškigal*'in kocasının cenazesine katılmak için geldiğini söyler (84-88). Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, sözü edilen *Gugalanna*'nın (Yüce Semavi Boğa'nın) katledildiğine hatta eceliyle öldüğüne ilişkin en ufak bir ima, en ufak bir anlatı yok elimizde, ama mitolojide (en azından bizim bildiğimiz kadarıyla) çok daha canlı ve sağlam farklı bir gelenek vardır ve burada Ölüler Diyarı kraliçesine *Nergal* isminde (Bkz. 26 ve 51) başka bir koca atfedilir. Kapıcı, görevini yerine getirir ve sahibesine kadın ziyaretçisi olduğunu haber verir (89-95), üstünü başını, halini tavrını aktarır (95-98) hatta buraya kadar nasıl geldiğini de anlatır (99-111; bu bölüm alışıldık yinelemelere sıkça başvurarak, 14-24 arasını kelimesi kelimesine aktarır.).

¹ *Mésopotamie*, s.329-332.

Karşısında kim olduğunu hemen anlayan ve *İnanna*'nın bir dolap çevirdiğini hissedene (112) *Ereškigal*, ziyaretçisinin, Ölüler Diyarı'nın tanrılarının sarayını koruyan, eş merkezli daire biçimli surlara sahip peş peşe açılan yedi kapıdan içeri alınmasını emreder. Belli ritüellere tabi olan bu aşamalı giriş, aslında, Ölüler Diyarı'na özgü Güçlere ve Kurallara (129 vd. ve //) göre, başka deyişle Ölüler Diyarı'nın tanrılarının planlarına göre düzenli biçimde işlemesi için *Ereškigal*'in üzerine düşen görevdi. Öldükten sonra buraya gelen bütün öteki Ölüler Diyarı sakinleri gibi, ritüele uygun olarak *İnanna*'nın da takıları ve tılsımlı giysileri birer birer çıkartılacaktır: Başka deyişle, *İnanna*'ya özgü Güçler elinden alınacak, böylece yenilecek (?), yani tüketilecek, tüm otoritesi ve canlılığı elinden alınacak (113-119), bütün öteki ölümlerle eşit duruma sokulacaktır. Kapıcı emirleri o kadar iyi yerine getirir ki (120-160), sonunda *İnanna*'yı en ufak bir direnme göstermeden Ölüler Diyarı kraliçesinin (161) önüne getirir; o da hemen *İnanna*'nın kaderini tayin etmek için Yedi *Anunna* mahkemesini toplar: Amacı kendi kararının onaylanmasını sağlamaktır. *Anunna*'lar *İnanna*'nın bütün öteki sakinlerle aynı halde Ölüler Diyarı'nda kalmasına hükmederler. *Ereškigal* de onun "ölü kalmasına"¹ hükmeder: Güçten yoksun, tepki vermeyen bir "cesettir", basit bir giysi gibi, bir pösteği gibi "çiviye asılır" (162-168).

Makul bir süre geçtikten sonra, sahibesinin geri gelmediğini gören *Ninşubur* kendisine verilen emirleri yerine getirmeye karar verir ve kurtulmasını sağlayacak girişimlerde bulunmaya başlar (170-214; bu bölüm 29-64 arasının kelimesi kelimesine tekrarıdır.). *Enlil* ve *Nanna* bu işe karışmak istemez: "Kızlarının" hatalı davrandığını düşünmektedirler (187-192 // 201-206). Ama *Enki* konuyla ilgilenir: Duygulu olduğu için değil elbette, ama ötekilerden daha zeki olduğu için, *İnanna*'nın ortadan kalkmasının dünyanın işleyişi açısından onulmaz bir kayıp olacağını anlar (Akkadca versiyon bu konuda çok daha açıktır: 18 : 76 vd.); zaten sadece o, kraliçeyi bu talihsiz durumdan kurtarabilecek kadar beceriklidir. Yine de kızının taşkınlıklarını, geçici isteklerini, heveslerini, düşüncesizliklerini, kı-

¹ Kendi Güçlerini (bununla birlikte de kendi müminlerini ve sofularını) kaybeden tanrılar da tıpkı insanlar gibi "ölü" sayılırdı: Bkz. XII, § 38 ve XVI, § 5.

sacası temelde bencil kişiliğini, herkesten gizlese de kendinden gizlemez (214-218): “Ne yaptı kızım?”

37. Hemen de bulur bu işin nasıl savuşturulacağını. Bir başka fani yaratık (krş. § 5) olan “Kavga” (9, I/IV : 22 vd.) konusunda yaptığı gibi, tırnakları arasındaki çamurdan biraz alır ve iki kişi yaratır; isimlerine bakılırsa bunlar Mezopotamya geleneğinde gayet iyi bilinen¹ iki eşcinsel/travestidir: Kurgara ve kalatur, bu insan kategorisinin prototipleridirler (219 vd.). Burada *Enki ve Ninmah* (7 : 75 vd. ve VIII, § 22) anlatısındakinden çok farklı bir etiyoloji ile karşı karşıyayız. *Enki* “ölü kadını” canlandıracak malzemeyi, yaşam taşıyan “büyülü” yiyecek ve içecekleri bu ikisine teslim eder; onları, *İnanna* ayağa kalksın diye gidip de bunları uygulamakla görevlendirir (221 vd.). Gereken öğüdü de verir: Israrları ve yüzsüzlükleriyle zebanileri bıktıracak, Ölüler Diyarı’na gireceklerdir (225 vd.). İçeri girdiklerinde *Ereškigal*’le görüşmek isterler ve onu acılar içinde kıvranırcan bulurlar; anlaşıldığı kadarıyla hastalık derecesine varan bir çocuk isteği (?) söz konusudur. *Ereškigal* saç başı darmadağınık, çıplak, yataktadır (227-232). Lütfedip de iyilik yapsın diye acıyla her çığlık atışında kurgara ve kalatur da acı çekiyormuş gibi yapıp çığlık atacak, inleyeceklerdir (233-236). Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bu müphem kişilerin seçilme nedenlerinden biri de budur zaten: *İnanna*’nın *İştär* (daha önce 10 : 174-176; ve IX, §§ 7 ve 13) ile yakın bağları vardır ama, bu görev gerçek kadınlara verilemezdi ve Ölüler Diyarı’nın kraliçesinin yatak odasına hiçbir erkek de adım atamazdı; sadece kadın görünüşlü erkekler veya doğrudan doğruya travestiler, kader arkadaşı gibi girip Kraliçe’nin doğum sancılarını ya da matem kıvranışlarını izleyebilirdi. O da onların gösterdikleri bu ilgi ve endişeden etkilenip ne isterlerse yapacak, tanrılar dünyasından

¹ Burada pek çok kez karşımıza çıkan bu kişiler konusunda (7 : 75 vd ; 10 : 174 vd.; 17 : 17; 18 : 92 vd; 51, IV : 55 vd; daha önce bkz. s.255, n.1) *Reallexion der Assyriologie*, c.IV, içinde s.462 ve devamındaki (Fransızca kaleme alınmış) *Homosexualité* maddesine bakılabilir. Sümer dilinde *kurgara* bu eşcinsellerin oluşturduğu bir kategoriye göndermede bulunur; *kalatur*, kelimesi kelimesine “genç *kalû*” demektir ve *kalû*’yla (Süm.kala, Akkadcalaşmış *kalû*) genel olarak ozan denilebilecek din görevlisine, özellikle de “yakarışlardan” sorumlu bir görevliye göndermede bulunulur. Bunların ünleri (belki de bizim hadım edilmiş şarkıcılarımız gibi) ahlaken pek parlak değildir, hele ki, teklifsiz söylendiği gibi, körpe ve kucağa gelir yaşlarda iseler.

mı insanlar dünyasından mı (237-240) geldiklerini bile hemen anlayamayacaktır. Ama daha önce kararından dönmesin diye ondan usulüne uygun biçimde söz almaları gerekecektir. Konukseverlik kuralları gereği konuğa sunulması gereken içecek ve yiyeceği reddeder (*Ereškigal* davranışlarına hayran kalıp onları konuk olarak kabul etmişti.) yerine “çiviye asılı cesedi” isterler (243-245). Tuhaf bir taleptir bu, ama Ölüler Diyarı Kraliçesi bir defa söz verdiği için, sözünden dönmeyip istediklerini onlara verir. “Naaşı” alır almaz *Enki*’nin kendilerine verdiği doğaüstü yiyecek ve içeceği *İnanna*’ya vermeleri onu hayata döndürmeye yetecektir (246 vd.).

Tamı tamına da böyle olur, *Enki* tarafından emir kipinde bildirilen her şey 248-272 arasında anlatı üslubuyla harfi harfine tekrarlanır.

38. Tanrıça da canlanır canlanmaz Ölüler Krallığı’nı çabucak terk edip yuvasına kavuşacaktır (273) ama bu diyarın yargıçları ona, krallığın çiğnenmez bir yasası olduğunu hatırlatırlar: Yerine birini bırakmadan kimse buradan çıkamaz (274-277). Böylece *İnanna* “küçükklü büyüklü” (Küçüklerin daha kurnaz olduklarını öğreniriz § 42.) zebanilerle birlikte dünyaya gidip yerine kimi bırakacağını arayacaktır; zalim (289 vd.), merhametsiz, üstelik kandırılmaz (284-287) silahlı bir müfreze (282 vd.) eşlik edecektir kurbana.

Ülkenin gayet iyi bilinen yargılama kurallarına göre,¹ “vekilin”, kefilin yerine geçtiği kişiyle aynı aileden ya da aynı hane üyelerinden olması gerekirdi. *İnanna* ve zebanilerin karşısına çıkan ilk üç kişi (*Ninşubur*, Ölüler Diyarı’nın çıkışında hanımını bekliyordu; bu çıkışın nerede hayal edildiğini bilmiyoruz: 292 vd.; sonra *Şara*, Umma’da çıkar ortaya 312 vd.; *Lulal* de Badtibira’da, 322 vd.) yürekleri paralanmış, matem tutmaktadırlar; kendisine böyle bağlı olan kişiler bulunmasına hem memnun olan hem de şaşırان Tanrıça, hemen üzerlerine atılan zebanilere teslim etmez onları: Onların kendisi için vazgeçilmez işler yaptıklarını, son derece önemli oldukları söyler (288-311; 319-321; 329 vd.). Topluluk Uruk civarındaki Kul’aba yakınlarındaki “bozkıra”, *İnanna*’nın en güvendiği mahallelerden birine varır. Sevgilisi *Dumuzi* mandırasının yanında çobanlarıyla

¹ Krş. Özellikle Hammurabi “Yasaları’nın” 116 vd. “maddeleri” ile.

birlikte oradadır. Farkında değil midir? Unutmuş mudur? *Dumuzi* sevgilisi sanki hiç kaybolmamış gibi, son derece rahattır (331-333). Eksikliğini hissetmediği için, ilgi ve ihtimam görmediği için (Anlatının Akkadca versiyonu, bunu daha ileride § 56 *Ereškigal*'in kurnazlığı olarak belirtir.) ona kızan *İnanna* Ölüler Diyarı'nda kendi yerini alsın diye *Dumuzi*'yi teslim eder. Sonsuza kadar orada kalacaktır *Dumuzi* çünkü orası “dönüşü-olmayan-ülkedir” (338-342).

Metinde zebanilerin katı ve acımasız tavrına (343-351 kısmen // ile 234-290 arası) değinilmesi talihsiz *Dumuzi*'nin acınacak halini vurgulamaktır. O da bilincindedir bu durumun, gözyaşlarına boğulur (352). Kimden yardım dileyeceğini bilmediği için, *İnanna*'nın “erkek kardeşi”, Güneş Tanrısı *Utu*'ya yalvarır: O, hem bir anlamda “kayınbiraderi” gibidir hem de adil ve dürüsttür.¹ Ondan yardım diler ve kendisini hızlı ve yakalanması olanaksız bir hayvan olan yılanı dönüştürmesini ister (253-359). *Utu* dileğini yerine getirir: o da zebanilerden kurtulup kaçır (360-362).

39. Elimizde bulunmayan 364-383 arasını en azından *grosso modo* hayal etmemizi sağlayacak paralellikleri daha ileride (15 vd.) göreceğiz: *Dumuzi* saklanmak için kız kardeşi *Geştinanna*'nın yanına sığınır. *Geştinanna* kardeşi için *İnanna*'ya yakınır ama bir sonuç alamayınca bu sefer onun yerine kendisinin Ölüler Diyarı'na götürülmesini ister. Ne var ki talihsiz *Dumuzi*'nin saklandığı yeri bildiren bir hain ortaya çıkar ki o da Sinek'tir. Karanlık ve masalsi bir bölümdür bu ve burada da bütün bir cinse atfedilebilecek “kader”, bir etiyoloji ve prototip aracılığıyla ([...]387) ortaya konulmaktadır. Anlatı *Dumuzi*'nin nasıl yakalandığına ilişkin ayrıntılara fazla girmeden, hemen işin özüne girer: *İnanna*, *Geştinanna*'nın cömert önerisinin ancak yarısını kabul eder: *Dumuzi* ve *Geştinanna*, her biri yılın yarısını Ölüler Diyarı'nda geçirecektir (388-392).

Ardından şiirin genel kapsamını özetleyen tek bir satır gelir (393); dua bölümü ise (394), *İnanna* ile karşılaştırıldığında sadece ikinci planda bir rol oynamış sayılan Ölüler Diyarı kraliçesine

¹ *Utu* ama daha çok da Sami dilindeki rakibi ve “halefi” *Şamaş*, Güneş tanrısı, başka özellikleri yanında bir de adalet tanrısı sayılırdı. Krş. 6 : 372-380. *Dumuzi* kendisine hak etmediği biçimde davranıldığını savunmak için haklı nedenlere sahipti.

ithaf edilir. Yazar sonuçta hiçbir göz alıcı yanı olmayan bir mace-
radan ötürü *İnanna*'nın övülmesine gerek olmadığını anlamış gibi-
dir: *İnanna* Ölüler Diyarı'nı ele geçirememiş, yaptığı seyahat de içler
acıısı biçimde sonuçlanmış, ama daha önemlisi ve işin belki daha
da zarar verici yanı, en gözde sevgilisini, ilk aşını, *Dumuzi*'yi teslim
etmek zorunda kalır; böylece *Gilgameş*'in (13 : 42-47) kendisine yö-
nelteceği eleştirilere benzer eleştirilere de hedef olur. Bütün bu işten
öylece sıyrılıp zafer kazanmış olan *Ereškigal*'in şanının övülmesi
bundandır kuşkusuz. Öte yandan, *Erra* 51 (XV, § 12 vd.)'de olduğu
gibi, ne olursa olsun, korkunç ölümler kraliçesiyle anlaşıp uzlaşmak
çok daha temkinli olurdu... Bu bölümün ithafının asıl nedeni budur
kuşkusuz!

15. “İnanna’nın Ölüler Diyarı’na İnişi”nin Son Bölümünün Bir Başka Versiyonu

40. Bu mitin oluşturulduğu ya da en azından biçime sokulduğu
zamanda, yani üçüncü binyıldan ikinci binyıla geçerken, kullandığı
izleklerin hâlâ canlı ve edebiyat açısından üretken olduğunun kanıtı,
bu izleklerden bazılarının öncekiyle aynı dokuya ve benzer karak-
terdeki başka eserlere konu olduğu halde, farklı biçimde işlenmiş
olmalarıdır. Bu eserlerden Ur’da bulunan bir tanesini örnek ver-
mek isteriz; çiviyazısı bu metin 1963 yılında *Ur Excavations, Texts*,
VI/1, no.11 içinde yayınlanmıştı. Bu metni çözen ve *Proceedings of
the American Philosophical Society*, 107/6, 1963, s. 515 vd. içinde
yayınlayan S. N. Kramer elinizdeki çalışma için çevirisini de yaptı.
Bunlar, *İnanna’nın Ölüler Diyarı’na İnişi*’nin Sümerce çok özel bir
versiyonunun son dan bir önceki tabletindeki 72 mısra olabilir. En
azından metin, Tanrıça’nın kendi yerine birini bırakması koşuluyla
Ölümler Krallığı’ndan serbest bırakıldığı anda, *ex abrupto* başlıyor
(14 : 273 vd.). Aradaki ilk fark şudur: Bu ikinci anlatı *İnanna*’nın
kendi yurduna zebaniler eşliğinde olmadan, görüldüğü kadarıyla
serbestçe döndükten sonra, seçtiği birini kendi yerine Ölümler Diya-
rı’na gönderme sözünü tutmaz. İşte zebaniler, ancak bundan sonra
Uruk’a gelirler ve onu alıp götürmek isterler:

Zebaniler İnanna'yı
almak isterler

- 1 *Küçük zebaniler büyük zebanileri çağırdı:
“Pekâlâ! İnanna'ya gidelim öyleyse!”
Uruk'a vardıklarında, onu yakalayıp
(şöyle derler):
“Haydi, İnanna! Güzellikle düş yola:
Aşağıdaki Dünya'ya dön yeniden!*
- 5 *Hevesinin seni sürüklediği yere dön yeniden:
Aşağıdaki Dünya'ya dön yeniden!
Ereşkigal'in yurduna dön yeniden:
Aşağıdaki Dünya'ya dön yeniden!
Kutsal Güçler Giysisi'ni giyme artık,
Krallara layık palayı takma:
Aşağıdaki Dünya'ya dön yeniden!
Alımları öne eğdiren
Kutsal Tacı çıkar başından:
Aşağıdaki Dünya'ya dön yeniden!
Baştan çıkarıcı olmasın yüzün:
Aşağıdaki Dünya'ya dön yeniden!*
- 10 *Ayağını [...] koyma köpek [...] üzerine:
[...] indiğinde
[...] olmayacak!”
Kutsal İnanna'yı itelediler
Yerine bırakacağı kişiyi (?) istediler
O kadar ki o da dehşete kapılıp Dumuzi'yi
[verdi] onlara!
“Bu genç adamın ayaklarını bağlayacağız
(diyorlardı birbirlerine)*
- 15 *Üzerine ağ atalım! Halka geçirelim!”
Kancalar (?), nacaklar ve kargılar (?)
Getirildi burnunun dibine
Zebaniler oduncu baltalarını temizleyip
parlattılar
Genç adamı bazen oturttular bazen ayağa
diktiler:
“Elbisesini çıkartalım – [...] (diyorlardı)
[...] öreceğiz!”*
- 20 *Kollarını bağladıktan
Üzerine sefil bir şeyler giydirdikten sonra
Başına kendi elbisesini sardılar.*

İnanna'nın yerine
Dumuzi'yi yakalarlar

Serbest bırakılmak
için *Utu*'ya yalvarır

*Bunun üzerine genç adam kollarını göğse
kaldırıp*

Utu'ya doğru şöyle dedi:

Utu! Dostunum senin!

Ne kadar iyi bir çocuk olduğumu bilirsin!

Kız kardeşini kendime “eş”¹ aldım!

25 *Aşağıdaki Dünya'ya indi*

Ve de oraya indiği için

Yerine geçeyim diye

Aşağıdaki Dünya'ya teslim etti beni!

Sen adil bir hâkimsin Utu!

Beni götürmelerine izin verme!

Elimi kolumu değiştir, şeklimi değiştir

30 *Ki zebanilerden kaçabileyim*

Bir daha da yakalayamasınlar beni!

Bir “piton” gibi aşacağım ovaları ve tepeleri

Kız kardeşim Geştinanna'ya gideceğim!”

Utu gözyaşlarını kabul etti:

Kolunu bacağımı değiştirdi, şeklini değiştirdi

Kız kardeşine sığınır

35 *Bir “piton” gibi aştı ovaları ve tepeleri*

Bir kuşun peşine korkusuzca düşen şahin gibi

Dumuzi vardı yanına kız kardeşi

Geştinanna'nın!

Geştinanna kardeşini görür görmez

Yanaklarını ve ağzını paraladı,

40 *Seyrederken kardeşini.*

Sonra da üstlüğüyle sardı onu

Acı bir yakarış koyuverdi

İşkence görmüş genç adam için:

“Ah! Kardeşim! Kardeşim!

Günyüzü [görmemiş] genç adam!

Kardeşim! Ey çoban Ama.uşumgalanna,

¹ Şunu iyice belirtelim ki *İnanna*'nın başta da *Dumuzi* olmak üzere arkadaşlarıyla olan ilişkileri bağlamında (kelimesi kelimesine yapılan çevirisiyle) “eş” terimi basit hukuki anlamında kullanılmaz: Bu tanrıça hiçbir tanrının ya da erkeğin hakiki “eşi” asla olmamış, hep şu ya da bu süreliğine sadece (bizim kullandığımız anlamda) “sevgilisi” olmuştur. Bu denilenler “eşi” olan erkekler, en başta da elbette *Dumuzi* için geçerlidir (Daha ilerideki satır 44'te asla ne “baba ne de koca” olmadığı belirtilir zaten.). Bu ve bunun gibi adlandırmalar (“erkek kardeş”, hatta “çocuk”, “oğul”) yakınlık ve şefkat belirtir. Bu konuda bkz. §57 ve daha yukarıda söz ettiğimiz *Mariage sacré*, s.241, n. 64 (s.305, n.1.)

Ne günyüzü ne ömür nedir bilmeyen!
Kardeşim! Ne çocuğu ne de eşi olan genç
adam,

45 Ne dostu ne yoldaşı olan genç adam!
Kardeşim!

Kardeşim! Annesinin yüreğini
rahatlatmayacak olan genç adam!"

Ama zebaniler
onu almaya gelirler

Bu arada zebaniler her yerde onu arıyorlardı
Küçük zebaniler büyüklere şöyle dedi:

"Siz amansız zebaniler

Anası, babası, kız kardeşi

Erkek kardeşi, karısı, çocuğu olmayan

50 Yeri göğü dolaşıp [...] olan her yerde

Bir kamış demeti gibi insanları çemberleyen

Yumuşamaz, iyiyle kötüyü ayırmaz

Kimse kalkıp da ailesinden başka yere

sığmır mı hiç?

Öyleyse onu ne dostlarında

Ne de kayınbiraderinde arayalım:

55 Geçtinanna'ya gidelim, orda buluruz çobanı!"

Bir yandan orayı burayı karıştırırken,

bir yandan da

Zebaniler el çırpıtlar bağırp durdular!

Sonunda Geçtinanna'nın evine geldiler.

"Kardeşin nerede göster bize" dediler

Ama tek kelime etmedi o.

Kız kardeşi nereye
saklandığını açıklamaz

60 Üzerine korkunç bir [...]

Attılar suratını örtecek kadar

Ama tek kelime etmedi.

Ona korkunç bir [...] sağrısını paralayacak
kadar

Ama tek kelime etmedi.

Kucağına zift döktüler

Ama tek kelime etmedi.

Evinde de bulamadılar Dumuzi'yi.

65 Bunun üzerine [küçük] zebaniler büyüklere
şöyle dedi:

"O halde kutsal mandırasına gidelim!"

İşte orada yakaladılar Dumuzi'yi!

Zebaniler onu
mandırasında bulurlar

*Elini kolunu bağladılar, [kıpırdayamaz]
 hale getirdiler, esir aldılar
 Ve kendilerine bakmaya zorladılar.
 Bu kaçak genç adama oduncu baltalarını
 sallıyorlardı
 70 Saklandığı kulübenin etrafını sarıp (?)
 kılıçlarını biliyorlardı
 O sırada kız kardeşi de ondan ötürü kentte
 dolaşp
 “Kardeşim! Ah seni uzaklara götürmek
 istiyordum
 İşkence görmüş kardeşim! Diyordu
 Uzaklara götürmek istediğim kardeşim!...*

41. *İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi*/14 ile olan farklar çok sayıdadır ve açıkça görülmektedir. Farkına varıldığı gibi bunların ilki şudur (§ 40): *İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi*'nden tek başına ve serbestçe çıkar, yerine birini göndereceğini vaat eder. Yerine bırakılacak birilerinin aranması, Tanrıça'nın hep reddetmesi, *Dumuzi* ile karşılaşma ve hiç de uygun bulunmayan hali tavrı, buna dayanarak da zebanilere teslim edilmesi, bütün bunlar burada yok olmuş: *İnanna'nın Dumuzi*'yi teslim etmesinin tek nedeni, Aşağıdaki Dünya'ya geri dönmek istememesidir (1-13).

İkinci önemli fark: Zebaniler *Dumuzi*'nin dehşete kapılması için ellerinden gelen her şeyi yaparlar, ona kötü davranırlar (14-21; 67-70); oysa 14'e göre, acımasızlıkları iflah olmazdı ama hiçbir yerde, en azından metinden elimizde kalan bölümde, mahpuslarına böyle kötü davranmıyorlardı. Görüldüğü kadarıyla, *Dumuzi* bu kaba davranışlar karşısında, kendisi için öngörülen korkunç kaderden de korkup *Utu*'dan yardım ister (23-32); buradaki bir diğer yenilik başına gelenlerden *İnanna*'yı sorumlu tutmasıdır (25-27). *Utu*'nun böyle bir haksızlığa gözlerini kapayacak biri olmamasının, adil biri olmasının vurgulanması bundandır (28). *Dumuzi* burada da yılanı dönüştürülmek ister, hatta hangi sürüngenine benzemek istediğini de belirtir: Sag.kal'a (Akkadcada şarşaru'ya) dönüşmek ister. Bunun hangi hayvan olduğunu belirlememiz olanaksız. Bu hayvan, hayali

metinler başta olmak üzere (örneğin 10 : 83) birçok kez karşımıza çıktığı ve şu ya da bu ölçüde hayal dünyasına ait olduğu için burada sırf uzlaşımsal davranıp, bilimsel sınıflandırmaya hiç dikkat etmeden, “piton” diye çevirdim.

42. İstekleri 14 (360 vd.) ile pek benzer terimlerle *Utu* tarafından kabul edilen *Dumuzi* öteki değişiklerdeki gibi kız kardeşi *Geştinanna*’ya kaçır. Kız kardeşi zebanilerin kardeşini ne hale koyduğunu görünce dayanamaz, yüreği paralanır: Onu sarıp sarmalar, ona acır (36-46). Tablet burada kırık olduğu için 14’teki versiyonda bunların yer alıp almadığını bilmiyoruz. O versiyonda ortaya bir hain, Sinek (14 : 364-383) çıkar, bunun üzerine zebaniler de yeniden ortaya çıkarlar. “Küçük zebanilerin” buradaki tek kurnazlığı, deneyimlerine dayanmalarıdır, öyle ki daha hantal olan, “koca, büyük” zebanilere (bkz. § 46) tavsiyede bulunur, hatta bir atasözü bile söylerler (krş. 16 : 136 vd.): İnsan acı ve çaresizlik içindeyse hep ailesine sığınır. *Geştinanna*’ya gitmeleri de (47-58) bundandır; daha önce hiç görülmedik bir şey yaşanır, *Geştinanna*’yı dövüp kardeşinin yerini söylemesini isterler, ama kız kardeş kahramanca davranıp tek kelime bile etmez (59-64). *Dumuzi*’yi bulamazlar; ama kurnaz “küçük zebanilerin” aklına yeni bir cinlik gelir (bkz. §§ 46 ve 50) ve *Dumuzi*’yi kız kardeşinin yanından ayrıldıktan sonra (65-67) sığındığı gerçek aile ocağında, mandırasında yakalarlar. Ellerinden gelen her şeyi yaparlar ona (68-70), *Geştinanna* ise talihsiz kardeşine yardım edemediği, kurtaramadığı için herkesin önünde acısını ve üzüntüsünü haykırır (71 vd.). Bütün bunlar yenidir. Buna karşılık, *İnanna’nın Ölüler Diyarı’na İnişil* 14’teki (388 vd.) hayatı son (§ 57) eksik burada: *Geştinanna*’nın soylu fedakârlığı ve *Ölüler Diyarı*’nda her birinin yılın yarısını geçirmelerini kabul etmek için *İnanna*’nın ortaya çıkması yok. Belki de bu versiyon böyle bir anda kesilip bitiyor, gerisi hayal gücüne bırakılıyordu: *Dumuzi* *Ölüler Diyarı*’na mı sürüklenecekti? Yine de bir devamı olması daha olasıdır: Kayıp olan son (?) bir tablet daha.

Burada en azından hayal gücünün nasıl çalıştığı, buna nasıl edebi biçim kazandırıldığı, bir olay örgüsünün, bir akıl yürütmenin nasıl devralındığı ve bunun asıl kaynağının ne olduğu gayet iyi görülebi-

liyor: İlk baştaki bölümler şu ya da bu ölçüde bir kez daha kullanılmış, ayrıntılar değiştirilmiş ve yeni bölümler eklenmiştir.

16. Dumuzi'nin Düşü ve Ölümü

43. Kullanılan bu yordam, *İnanna* tarafından suçlanan ve mahkûm edilen sevgilinin kaçıışı ve “ölümü” konusunda, kabaca aynı çağda, yine aynı akıl yürütmeye dayanan başka bir ya da iki şiirde çok daha açık görülür. Elyazmalarından geriye kalanların boyutlarına bakıldığında (altmış kadardır; hatta Akkadcaya yapılan bir çevirinin izleri bile var.) bunların içinde en meşhur olanın, *Dumuzi*'nin kovalanıp kaçırılmasının, talihsiz kaderini kendisine haber veren uğursuz düşü aktaran anlatıdan önceye yerleştiren şiir olduğu görülür. Bu parçanın (267 satır ile neredeyse tamamına sahibiz.) bakım ve onarımı için S. N. Kramer'in 1969'da başlattığı çalışma bir avuç Asurbilimcinin ortak çabası sayesinde kısa sürede sonuç verdi; söz konusu Asurbilimcilerden biri olan B. Alster *Dumuzi's Dream* başlıklı çalışmasını 1972 yılında yayınlarak bu konuya açıklık kazandı. Aşağıda çevirisini verdiğimiz metni hazırlamak için S. N. Kramer onun çalışmasını ve çevirisini kullanmıştır:

Öleceğini hisseden
Dumuzi ağılına sığınır

- 1 *Ağlamaktan yüreği daralmıştı,*
bozkıra vurdu kendini
Ağlamaktan yüreği daralmış genç adam,
bozkıra vurdu kendini!
Ağlamaktan yüreği daralmış Dumuzi
bozkıra vurdu kendini!
Orada değneğini sırtına atmış,
şikâyet etmekteydi:
- 5 “*Ağlayıp dövünün! Ağlayıp dövünün,*
fundalıklar!
Ağlayıp dövünün! Fundalıklar, ağlayın!
Çıglıklar atın, bataklıklar!
Ey çöldeki dere yatağının kabukluları,
ağlayıp dövünün!
Ağlayıp dövünün dere yatağının kurbağaları!
Annem da çıglıklar atsin sizinle!

Bir düş görür,
kız kardeşinin
yorumlamasını
ister

Dumuzi'nin düşü

- Annem Sirtur¹ da çığlık atsin!*
- 10 *Annem de çığlık atsin!*
Bir daha asla beş ekmek
getirmeyeceğim ona!
Annem de çığlık atsin!
Bir daha asla on ekmek
getirmeyeceğim ona!
Hangi gün öldüğümü bilmezse,
Sen söyle anneme ey bozkır,
beni dünyaya getirene.
- 15 *Genç kız kardeşimle bir olup*
ağlasın ardımdan!"
Çayıra (?) yatmış, yatmış çayıra(?)
Çoban çayıra(?) yatmış dururken
bir düş gördü.
Sıçrayarak uyandı: Düş görmüştü!
Titriyordu: Bir görüydü bu!
Çok korkmuştun, gözlerini ovuşturup
şöyle dedi:
"Getirin bana, getirin bana,
getirin bana, kız kardeşimi–
- 20 *Getirin bana Geştinanna'mı!*
Getirin bana kız kardeşimi–
Getirin bana şarkı söylemeyi bilenimi:
Getirin bana kız kardeşimi–
Getirin bana okuma yazma bilen,
Tabletler ustasını
Getirin bana kız kardeşimi–
Getirin bana genç uyanık kızı, kelimelerin
anlamını bilen:
Getirin bana kız kardeşimi–
Getirin bana tecrübe sahibini
İşin ustasını, düşlerin anlamını bilen
Getirin bana kız kardeşimi,
- 25 *Ona düşümü anlatacağım!*
"Düşüm, ey kız kardeşim! Düşüm:
İşte ayrıntısı düşümün!

¹ Sümercedeki tanrı isimlerini kapsayan bir sözlüğe göre Dumuzi'nin annesinin adı budur: B. Landsberger, *Materialen zur sumerischen Lexikon*, IV, s. 8 : 77.

*Etrafım hasırotlarıyla doluydu:
 Hasırotları sarmıştı etrafımı.
 Bir kamış [başını] bana doğru eğdi
 Ve iki saplı kamışın bir sapı benden
 uzaklaştı!*

- 30 *Korulukta uzun boylu ağaçlar
 Ken[diliklerinden] yükseliyordu önümde!
 Sonra değerli ocağımın közüne su döküldü;
 Yayığımın tıkaçı çıkartıldı;
 Çiviye asılı, güzel kadehim, çık[artıldı çivi]den
 Çoban değneğim yok oldu.*
- 35 *Zalim bir yırtıcı hayvan sürüden bir
 kuzu kaldırdı
 Sazlıktan bir serçe kaldırdı bir şahin
 Tekelerim parıl parıl sakallarıyla
 Tozları süpürüyordu
 Koçlarım da toynaklarıyla yeri dövüyordu!
 Yayığım yerdeydi
 Süt koyulamazdı artık içine!*
- 40 *Kadehim de paramparçaydı
 Dumuzi kıpırdamadan yatıyordu
 Ağıl bomboştı!”
 Ve Geştinanna şöyle dedi Dumuzi’ye:
 “Gördüğün düş pek uğursuz kardeşim
 Yorumlamak istemem!
 Ah! Dumuzi düşün pek uğursuz kardeşim
 Yorumlamak istemem!
 Etrafını saran hasırotları
 Hasırotlarıyla doluydu ya etrafın*
- 45 *Pusu kurmuş katiller, onlar,
 üzerine atlayacaklar!
 Tek bir kamış vardı ya başını sana doğru eğen
 O annen işte, seni dünyaya getiren,
 Sana doğru eğilecek başı!
 İki saplı bir kamış vardı hani
 bir sapı senden ayrılan,
 Biz ikimiziz o işte: Birimiz diğerinden
 ayrı düşecek!*
- 50 *Korulukta uzun boylu ağaçlar vardı*

Bu da yorumu

- kendiliklerinden boy atan:
 Su baskını gibi seni saracak
 kötü niyetliler onlar!
 Değerli ocağının közlerine dökülen su:
 Ağıldır senin, çıt çıkmayan ağılın!
 Güzel yayığının çıkartılan tıkaçı:
 55 Kötü birinin eline geçecek demektir!
 Asılı olduğu çividen çıkartılan güzel
 kadehin:
 Annenin ve seni dünyaya getirenin
 dizlerinden düşeceksin demektir!
 Kaybolan çoban değneğin:
 Demek [küçük bir] zebani
 durmadan dövecek seni!
 60 Süründen bir kuzu kaldıran zalim yırtıcı:
 Demek kötü biri, hayvanlarımı
 Terk etmeye zorlayacak seni!
 Sazlıktan bir serçe kaldıran şahin:
 Seni süründen ayıran koca bir zebani olacak.
 Parıl parıl sakallarıyla tozları süpüren tekeler:
 65 Senden ötürü saçlarım diken diken
 olacak demektir!
 Toynaklarıyla yeri döven koçların:
 Senin için yanaklarımı paralayacağım demektir,
 parmaklarımda dikenler varmış gibi!
 [Yerde du]ran ya[yık]:
 İçine artık süt koyulamayacak halde
 Paramparça olan kadehin,
 Kıpırdamadan yatman Dumuzi,
 Ağılın ıssız olması:
 Ellerin bağlanacak
 Kolların zincirlenecek demektir!
 70 Geştinanna bu sözleri söylediğinde
 Dumuzi şöyle dedi ona:
 “Bir yarığa in, kız kardeşim,
 Bir yarığa in!
 Ama bu yarığa inerken kız kardeşim,
 Ölmüş biri gibi inme!
 Karnın ve uzuvların [...] olduğunda

Böyle uğursuz bir
 öngörü karşısında
 Dumuzi kız
 kardeşinden,
 kendisini
 saklanmasını ister

- 75 *Sağrın ve baldırların [...] olduğunda*
Yarığa in kız kardeşim!
Ve de indiğinde
[...] gözlerini yukarı çevir,

79-82: *Dumuzi*'nin *Geştinanna*'ya söylediklerinin sonu olan buradaki dört satır zarar görmüş: Bir akarsu ve sandaldan; "başa ve boyna" bağlanan bir şey taşıyan yaratıklardan söz ediliyor.

83-88: Anlaşılamayan beş satır. Yarığa inen *Geştinanna* orada, ona bir şeyler anlatan dostu genç bir kadına rastlar. Daha sonra *Dumuzi*'ye seslenir :

- 89 *"Kardeşim zebaniler sana doğru geliyor:*
Çayra gizlen!
- 90 *"[Dumu]zi zebaniler sana doğru geliyor:*
Çayra gizlen!
-Evet! Kız kardeşim, yeşilliğe saklanacağım:
Nerde olduğumu söyleme!
Sonra "küçük bitkilerin" arasına
saklanacağım:
Nerde olduğumu söyleme!
Sonra "büyük bitkilerin" arasına
saklanacağım:
Nerde olduğumu söyleme!
Sonra derin hendeklere
saklanacağım:
Nerde olduğumu söyleme!
- 95 *-Nereye saklandığımı açıklarsam (diye cevapladı*
Geştinanna),
"Köpeğin parçasın beni,
Kara köpeğin, çoban köpeğin,
Efendisinin köpeği, güzel köpeğin
parçasın beni!"

Nereye saklandığını
 söylemeyecektir

Ve saklandığı yeri
 dostu da açığa
 vurmamalıdır

98-102: anlaşılamıyor. *Gestinnanna*'nın cevabının sonu. *Dumuzi*'nin bir "dostu" işe karışır, *Dumuzi* ona şöyle der:

“Dostum, yeşilliğe saklanacağım:

Nerde olduğumu söyleme!

Sonra “küçük bitkilerin” arasına

saklanacağım:

Nerde olduğumu söyleme!

105 *Sonra da “büyük bitkilerin” arasına*

saklanacağım:

Nerde olduğumu söyleme!

Sonra derin hendeklere

saklanacağım:

Nerde olduğumu söyleme!

–Nereye saklandığımı açıklarsam (diye cevapladı dostu),

“Köpeğin parçalasın beni,

Kara köpeğin, çoban köpeğin,

Efendisinin köpeği, güzel köpeğin

parçalasın beni!”

Acımasız zebaniler
yaklaşır

110 *Ama karmakarışık bir topluluk*

Dumuzu'ye doğru ilerlemeye koyuldu

*Yiyecek ve içecek olarak verilen armağanlara
burun kıvrıran,*

adak olarak serilen unu hiç yemeyen

kutsamak amacıyla dökülen suyu içmeyen

cazip hediyeleri kabul etmeyen

115 *bir kadının karnını şehvetle doldurmayan*

tatlı bebeleri kollarıyla sarmayan

keskin sarımsaktan haz etmeyenlerdi

ne balık ne pırasa yerlerdi!¹

*Adab'ın zebanilerinden ikisi krala doğru
ilerledi*

120 *Bataklık dikenleri, mide bulandıran sudaki
böğürtlenler*

*Elleri armağanların durduğu masada, dilleri
saraydaydı;*

¹ Dini takvim oluşturma faaliyeti (buna bizler “hemeroloji” demektediriz), yılın bütün çevrimi süresince gün be gün, ay be ay dindarların ve kralların neler yapması ve neler yapmaktan kaçınması gerektiğini belirtirken, yukarıda sayılan yiyecekleri yasaklayabildiğine göre demek ki bunların lezzetli oldukları kabul edilmekteydi. Böyle seçkin yemekler armağan olarak verildiklerinde bile zebanileri baştan çıkartamıyordu.

- Aynı şekilde Akşak'm zebanilerinden ikisi
krala doğru ilerledi
boyunlarında [...] taşıyorlardı;
Uruk'un zebanilerinden ikisi de ilerledi*
- 125 *Kafa kıran güzler asılıydı kemerlerinde.
Ur zebanilerinden ikisi de ilerledi,
[...] üzerinde parlak giysiler vardı.
Krala doğru bir de,
Nippur zebanilerinden ikisi ilerledi.
Birbirlerine "Sus!" diye bağırarak
Yaklaştılar ağula*
- Dumuzi'nin gizlendiği yeri Ararlar: kız kardeşi ihanet etmez 130 *Yollarının üzerinde Geştinanna'yı esir ettiler
Ama kendisine sundukları dere suyunu
reddetti,
Sundukları tarlanın tohumunu geri çevirdi!
Küçük zebaniler iri olanlara,
En kurnaz olanları*
- 135 *En aptallarıma şöyle dedi:
"Belleği olmayan bir âlim
Hiçbir yere götürmeyen bir yoldur(?)
Erkek kardeşinin saklandığı yeri
ele veren bir kız kardeş
görölmüş şey midir?¹*
- Ama dostu sonunda ona ihanet eder 140 *En iyisi gidip Dumuzi'nin dostunu bulmalı!"
Böylece, dostuna [...] teklif ettiler.
Kendisine sundukları dere suyunu kabul etti,
Sundukları tarlanın tohumunu kabul etti
(ve onlara şöyle dedi):
"Dostum yeşilliğin arasına saklandı
Ama neresi olduğunu bilmiyorum!"*
- 145 *Dumuzi'yi çayırda arayacak ama
Bulamayacaklar!
'Küçük bitkilerin arasına saklandı
Ama nerde bilmiyorum!"
Ve Dumuzi'yi 'küçük bitkilerin' arasında
arayacak ama
Bulamayacaklar!
" 'Büyük bitkilerin' arasına saklandı*

¹ "Küçük zebaniler" burada bir atasözü tekrarlıyor gibi.

Ama nerde bilmiyorum!”

*Dumuzi’yi “büyük bitkilerin” arasında
arayacak ama*

Bulamayacaklar!

150 *“Derin hendeklere saklandı!”*

Yakalanır ve itilip kakılır

Ve işte o derin hendeklerde

Yakaladılar Dumuzi’yi

Gözleri yaşlı Dumuzi yakarıшта bulundu:

“Heyhat! Kız kardeşim yaşamımı kurtardı,

Ama dostum ölümüne neden oldu!

Kız kardeşimin bir çocuğuna

Rastlarsanız kucaklayın onu,

155 *Ama dostumun bir çocuğuna*

Rastlarsanız, kucaklamayın!”

Zebaniler çevresini sardılar

(İçi su dolu) çukurlarla engellediler onu,

Sonra onun için bir halat ördüler

Bir bağ ördüler (?)

Bir bağ hazırladılar onun için,

Köstekleri hazırladılar.

160 *Ön taraftan vurdukça vuruyor*

Arka taraftan sıkıca tutuyorlardı!

Ellerini bağladılar

Ayaklarını zincirlediler.

*Dumuzi, Utu’dan
yardım diler*

Bunun üzerine genç adam ellerini göğse

Utu’ya doğru kaldırdı:

165 *“Utu! Benim ‘karımın’ biraderisin!*

[Ben de] kız kardeşinin ‘kocasıyım’!

Bendim Eanna’da nevale getiren

Bendim Uruk’ta evlilik hediyelerini

getiren.

Muhteşem dudaklarını [bendim] öpen

Ve kıvrılan güzel dizleri üstüne İnanna’nın!

170 *Ellerimi “ceylan ellerine” çevir*

Ayaklarımı ‘ceylan ayaklarına’,

Zebanilerden kurtarayım kendimi,

Kulbireş-Dildareş’e gideyim!”

Utu kabul eder,
Dumuzi kaçır

Bir armağan kabul eder gibi
Kabul etti yakarışları Utu,
Kabul etti gözyaşlarını
175 Vicdanlı biriydi, şefkat [gösterdi] ona!
Ellerini "ceylan ellerine" çevirdi
Ayaklarını "ceylan ayaklarına",
Zebanilerden kaçtı Dumuzi
Kulbireş-Dildareş'e gitti.

Ama yine yakalanır

180 Arayıp da bulamayınca zebaniler
Birbirlerine şöyle dediler:
"O halde Kulbireş-Dildareş'e gidelim!"
Ve orada yakaladılar Dumuzi'yi
Çevresini sardılar
(İçi su dolu) çukurlarla engellediler onu
Sonra bir halat ördüler
Bir bağ ördüler (?)

185 Onun için bir bağ hazırladılar
Köstekleri hazırladılar.
Ön taraftan vurdukça vuruyor
Arka taraftan sıkıca tutuyorlardı!
Ellerini bağladılar

Utu'dan bir daha
yardım diler

190 Ayaklarını zincirlediler.
Bunun üzerine genç adam ellerini göğse
Utu'ya doğru kaldırdı:
"Utu! Benim 'karımın' biraderisin!
[Ben de]kız kardeşinin 'kocası'!
Bendim Eanna'da nevale getiren
Bendim Uruk'ta evlilik hediyelerini getiren.
Muhteşem dudaklarını [bendim] öpen

195 Ve kıvrılan güzel dizleri üstüne İnanna'nın!
Ellerimi 'ceylan ellerine' çevir
Ayaklarını 'ceylan ayaklarına',
Zebanilerden kurtarayım kendimi,
200 Yaşlı Belili'ye gideyim!"

Utu kabul eder, Dumuzi
bir kere daha kaçır

Ve bir armağan kabul eder gibi
Kabul etti yakarışları Utu,
Kabul etti gözyaşlarını
Vicdanlı biriydi, şefkat [gösterdi] ona!
Ellerini "ceylan ellerine" çevirdi

- 205 *Ayaklarımı "ceylan ayaklarım",
 Zebanilerden kaçtı Dumuzi
 Yaşlı Belili'nin yanına vardı
 Varınca şöyle dedi:
 "Ey Yaşlı Belili herhangi biri değilim ben
 Bir tanrıçanın 'eşiyim'!
 Su ver bana biraz, hemen burada içeyim
 210 Un ser ki gecikmeden yiyeyim!"
 Ve kadın ona su verip
 Un serdikten sonra
 O da kadının yanına yerleşti!
 Ama bir gün yaşlı kadın dışarı çıktı
 Evinden çıktığında yaşlı kadın
 Zebaniler gördüler çıktığını ve
 Şöyle söylediler aralarında:
 215 "Yaşlı kadın bilmiyor mu Dumuzi'nin
 nerede saklandığını?
 Nasıl da temkinli,
 çevresine kuşkuyla bakmakta!
 Nasıl da kaygılı sesler çıkarmakta!
 Tamam o zaman! Evine gidelim!"
 Belili'nin evinde yakaladılar Dumuzi'yi.
 220 Zebaniler çevresini sardılar
 (İçi su dolu) çukurlarla engellediler
 Sonra onun için bir halat ördüler
 Bir bağ ördüler (?)
 Onun için bir bağ hazırladılar
 Köstekleri hazırladılar.
 225 Ön taraftan vurdukça vuruyor
 Arka taraftan sıkıca tutuyorlardı!
 Ellerini bağladılar
 Ayaklarını zincirlediler.
 Bunun üzerine genç adam ellerini göğ
 Utu'ya kaldırdı:
 "Utu! Benim 'karımın' erkek kardeşisin!
 [Ben de] kız kardeşinin 'kocası'!
 230 Bendim Eanna'da nevale getiren
 Bendim Uruk'ta,
 Evlilik hediyelerini getiren.*

Zebaniler onu yine
yakalayıp itip kakarlar

Dumuzi Utu'dan
bir daha yardım diler

- Muhteşem dudaklarını [bendim] öpen
Ve kıvrılan
Güzel dizleri üstüne İnanna'nın!
Ellerimi 'ceylan ellerine' çevir*
- 235 *Ayaklarını 'ceylan ayaklarına',
zebanilerden kurtarayım kendimi,
Kutsal ağula gideyim
Kız kardeşimin ağılma"
Bir armağan kabul eder gibi
Kabul etti yakarışları Utu, kabul
etti gözyaşlarını*
- Vicdanlı biriydi, şefkat [gösterdi] ona!*
- 240 *Ellerini "ceylan ellerine" çevirdi
Ayaklarını "ceylan ayaklarına",
Zebanilerden kaçtı.
Kutsal ağula gitti
Kız kardeşinin ağılma.
Oraya vardığında,*
- 245 *Geştinanna yere ve göğe bağırdı:
Haykırışı bir üstlük gibi kapladı ufku
Ve her yere yayıldı bir çadır gibi!
Gözlerini paraladı, yüzünü paraladı
Güzel mi güzel kulaklarını paraladı
Tahrik eden (?) sağrısını (?) paraladı,
Ve şöyle haykırdı:*
- 250 *"Ey kardeşim, iyi ki [...] dışarıda!"
<Ama Geştinanna'nın çıktığı bir gün
Zebaniler fark ettiler onu ve
Şöyle söylediler aralarında:¹>
"Geştinanna bilmiyor mu Dumuzi'nin
saklandığı yeri?
Nasıl temkinli, çevresine kuşkuyla bakıyor
Nasıl da kaygılı sesler çıkarıyor!*
- 255 *İyi o halde! Ağılma gidelim!"
İlk zebani çifti ağula girdiğinde
[...] kazığını ateşe attılar.
İkinci zebani çifti ağula girdiğinde
Çoban değneğini ateşe attılar!*
- Utu yine kabul eder,
Dumuzi de kaçır
- Kız kardeşine kavuşur
- Zebaniler sonunda
Dumuzi'yi yakalarlar,
Dumuzi "ölür"

¹ Dize 251 müstensih tarafından unutulmuştur; 212 ve devamındaki paralellikle karşılaştırınız.

- Üçüncü zebani çifti ağla girdiğinde
 260 Güzelim yayığın [kapağımı] çıkarttılar!
 Dördüncü zebani çifti ağla girdiğinde
 Çiviye asılı duran kadehi [çividen] çıkardılar!
 Beşinci zebani çifti ağla girdiğinde
 Yayığı yere atıp parçaladılar:
 İçine süt dökülemezdi artık!
 265 Kadehi yere atıp parçaladılar!
 Dumuzi cansız kaldı, [ağı]l da terk
 edildi!
- Başlık işte bu bir kal.k[al] şiidir
 Dumuzi'nin ölümünü kutlamak içindir.

44. Sözel geleneği hatırlatan (her ne kadar bu anlatıyı niteleyen “kal.kal” teriminin ne anlama geldiğini anlamıyorsak da, bkz s.49, n.1) her tür usul ve tekrarın bolca kullanıldığı, edebi düzenlemenin tartışmasız göze çarptığı bu uzun anlatı da *İnanna*’nın “İniş”inden” başka bir şeye odaklanmıştır. Ölüler Diyarı’na “iniş”, yazarların görüş alanında bile yer almaz, aynı şekilde *İnanna*’nın sevgilisine “ihaneti” de bir kenara bırakılmıştır. Bu uzun anlatıda merkezde yer alan daha çok *Dumuzi*’nin kaygı ve sıkıntıları ve bunların bir sonucu olarak, başlıkta da belirtildiği gibi –ki bu açıdan elimizdeki belgenin bir benzeri daha yoktur– “*Dumuzi*’nin ölümüdür” (266). Pek çok yeni özellik çıkar karşımıza: Anlatı örgüsü yeni bölümlerle, iki ya da üç düğümün peş peşe çözüldüğü olaylarla zenginleşir ancak bu yenilikler olay örgüsünün aynılığını zedelemmez. Aslında burada, konudan söz etmek ve olay dizisini belirtmek yeterli olacaktır, gerisini okur adım adım kendisi keşfedecektir.

45. Yazar *Dumuzi*’nin öleceğini hissettiğini (12) belirtmekle başlar; *Dumuzi* de bunun üzerine bir çoban olarak mutlu yaşadığı ortama, yani “bozkıra” dönmeye ve kapıldığı umutsuzluğu (1-14) yürek parçalayan bir ağıtla doğaya anlatmaya karar verir. Uykuya daldığında olabilecekleri haber veren bir düş görür (15-18); düşünüyorsa da kızı kardeşine yorumlatacağını bildirir (19-26).¹ Gördüğü düşü

¹ Mezopotamya’da düşleri yorumlamak kadınların, en azından bazılarının ayrıcalığı sayılmakta olduğu izlenimi uyandırıyor; bizde iskambil falına bakan kadınları andıran bir durum bu.

kız kardeşine ayrıntılarıyla anlatır: *Geştinanna* kardeşinin kendisine anlattığı görüntüleri (27-40) birer birer açıklar (41-69). Hepsi de uğursuzluk doludur, talihsiz adamın nasıl öleceğini anlatmaktadırlar. *Dumuzi* şahsen görmüş gibidir olacakları; olayların hem öznesi hem de nesnesidir (40 // 68).

Daha sonra bir kısmı harap, anlamı da karanlık (79-88) bir bölüm gelir; çevirisinden de emin değiliz. Bu bölümde *Dumuzi* düş yorumundan çıkan kötü kaderinden kurtulabilmek için kız kardeşinden, kendisine saklanacak bir yer bulmasını ister. Zebaniler gittikçe yaklaştığı için *Dumuzi* önce otların arasına, ardından sık bitkilerin ya da çalıların arasına, en sonunda da derin hendeklere (“Cehennem andıran” deniliyor özgün metinde.) saklanır, ama her defasında da, bütün bu girişimlerin tanığı ya da sırdaşı olan kız kardeşinden kendisine ihanet etmeyeceğine ant içmesini ister (89-97 [...]); bir yerlerden çıkıp gelen ama ne nereden geldiği ne de adı sanı ya da niteliği bilinen bir dostuna da aynı şekilde davranır (103-109). 14 : 364 ve devamındaki Sinek gibi, *Dumuzi*’ye ihanet edecek olan bu dostun, tanıtılması gerekirdi.

46. Ardından zebanilerin, pek ikna edici olmayan bir şekilde tasvir edildiği bir bölüm gelir (110-118). Zebanilerin duyarsızlıkları, *İnanna’nın Ölüler Diyarı’na İniş* 14 : 295 ve devamından alındığı düşünülebilecek şekilde anlatılır (15 : 47 ve devamındaki bölümden biraz farklı biçimde; burada sadece 117 ve devamında yeni bir özellikten bahsedilir.). Ardından zebanilerin sayısını, nasıl öbeklendiklerini ve nereden geldiklerini anlatan epey bilmecemsi bir bölüm gelir: (Herhalde bir “küçük” bir de “büyük” olmak üzere) ikili beş gruptan, on tane zebani vardır. Her ikili belirli bir kente bağlıdır ve bizim için neredeyse hiçbir anlamı olmayan tikel bir özelliğe sahiptir (119-129). Zebaniler *Geştinanna*’yı yakalarlar, ancak 15’ten (§ 42) farklı olarak, işkence etmeyip onunla uzlaşmaya çalışırlar; kardeşinin saklandığı yeri söylemesi için yiyecek ve içecek verirler *Geştinanna*’ya, ama o ihanet etmez (130-132). Ötekilerden daha kurnaz olan (133-140 ve §§ 42 ve 50) “küçük zebanilerin” tavsiyesi üzerine, *Dumuzi*’nin arkadaşını pohpohlarlar, o da buna kanıp *Dumuzi*’nin saklandığı yeri söyler. *Dumuzi* yakalanır (141-151) ve

ardından, kız kardeşine nasıl minnettar olduğunu, haine nasıl üzüldüğünü dile getirir (152-155). Zebaniler kıpırdayamaz hale sokarlar *Dumuzi*'yi: Kaçmasın diye etrafını suyla doldururlar, sonra da onu yakalayıp 15'te (§ 41 vd.) olduğu gibi, itip kakarlar (156-163 // 183-190 ve 220-227), zincirlerler. Bunun üzerine o da *Utu*'dan yardım diler. "Kolay" ve folklorik bir kompozisyon usulü kullanılır yeniden ve *Dumuzi*'nin *Utu*'dan yardım dileyip dileğinin karşılık bulmasıyla başlayan üç ayrı uğrağın her birinde de tekrarlanır aynı usul (164 vd. // 191 vd. // 228 vd.); ancak ilkinde *Dumuzi* "ceylan" dönüştürülmeyi ister, (170 vd. ve //) böylece hızlı hareket edip kaçabilecektir. Önce bilinmeyen bir yere, doğrusu uydurulduğu düşünülebilecek tuhaf isimli bir yere, Kulbireş-Dildareş'e (173 ve 179-181) sığınır; ardından da "yaşlı" bir tanrıçanın evine... Yer yer kendisinden söz edilen bir tanrıça, Yaşlı *Belili*'dir bu (200 ve 206 vd.).¹ En sonunda da kız kardeşinin ağılına (237 ve 243 vd.) gider, kız kardeşi onu görünce biraz da 15 : 37 ve devamındaki gibi acır ona. *Dumuzi* her defasında da sığındığı yerden kaçmak zorunda kalır. İlk sığınağını neden terk etmek zorunda kaldığı anlatılmıyor (180 vd.); ama diğer iki defasında zebaniler, keskin kavrayışları sayesinde, ev sahibelerinin tedirginliklerinin, pek de doğal olmayan tavırlarının farkına varırlar (212-218 // 251-254); ev sahibelerinin suçu, hele hele ihaneti olarak düşünülemez. Zebaniler ikili gruplar halinde *Geştinanna*'nın ağılını basarlar ve sanki her bir grup düşteki öngörülerden bir tanesini gerçekleştirir (Sadece 31. satırdaki gerçekleşmez; ama 258=34'tekini; 260=32'dekini; 262=33'tekini; 265=40. satırdakini gerçekleştirir.). Bunların *Geştinanna*'nın yorumlarına her zaman tam olarak denk gelmedikleri açıktır (krş. 258 ile 58 vd.; 262 vd ile 55 vd.; 264 vd. ile 68'deki eşi olmayan öngörü; 259 vd ile 54).

Düşteki görüntülerden sonuncusu da, yani *Dumuzi*'nin cansız kalması gerçekleşir gerçekleşmez anlatı hemen kesilir: Başlığında da (266) yer alan hedefe ulaşılmış, kahraman "ölmüştür".

¹ Bu *Belili*'nin *Dumuzi*'nin kız kardeşi ve isimlerinden biri gerçekten de *Belili* olan (bkz. §§56 ve 59) *Geştinanna*'dan ayrı tutulması gerekir. Büyük tanrılar kataloğu en başında (bkz. XII, § 3 ve s.472, n.1 ve 485, n.1), I : 19 (ve 21!) *An*: *Anum*'da yer alan ve eşi *Alala* ile birlikte "*An*'ın yirmi bir atası" arasında sayılan eski bir tanrıçadır.

47. Bu hikâyenin bütün vaat ettikleri başından sonuna kadar, adım adım gerçekleşiyor olsa da ve her ne kadar, düzenlenişi açısından bir mantık ve açıklık kaygısı taşıyorsa da, yapaylığı derhal göze çarpıyor. 15'in yaptığı gibi tek bir bölümünü alıp geliştirdiği *İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi*'ne esasen hiçbir şey eklememektedir. Başlığa bakıp, adını taşıyan ayın¹ sonunda *Dumuzi*'nin ölümünü kutlayan törenlerde –bu törenlerin varlığını başka yerden biliyoruz– kullanılan litürjik bir anlatı mı acaba? Şimdi vereceğimiz metin için de aynı şey söz konusu olabilir:

17. Dumuzi'nin Ölümünden Sonra İnanna'nın Yakarışı

48. Elimizde bunun iki elyazması bulunuyor; bir tanesi H. Zimmern tarafından *Sumerische Kultlieder*, sayı 2, 1912 içinde, ötekisi de V. Scheil tarafından *Revue d'Assyriologie*, VIII, s. 161 vd., 1911 içinde yayınlanmıştır. M. Witzel bu elyazmasının ilk kez 1935 yılında (*Analecta orientalia*, 10, s. 88 vd.) ne yazık ki kusursuz diyemeyeceğimiz biçimde transkripsiyonunu yapmış, çevirmiş ve yorumlamıştı. M. E. Cohen'in *Sumerian Hymnography: The Ersemma* adlı kitabında (s.71-87 ve 162-166) yer alan usta ve güvenilir metnin üzerinde, S. N. Kramer bu kitap için ayrıntılı bir çalışma yaptı. Başlığından da anlaşılabilceği gibi bu mitolojik anlatı bir ağıt kapsamında yer alıyordu. Elimizdeki 120 kûsur satırlık metin neredeyse eksiksizdir.

İnanna ölen sevgilisini
ardından ağlar

1 “Eşinin” ardından nasıl da acı acı ağlıyor
İnanna “eşinin” ardından nasıl da acı acı
ağlıyor
Eanna'nın kraliçesi nasıl da acı acı ağlıyor
“eşinin” ardından
Uruk'un hükümdarı nasıl da acı acı ağlıyor
“eşinin” ardından

¹ Hayaletlerin yapacakları kötülüklerden korunmak için yerine getirilen bir ritüelde görülür bu: W.Farber, *Beschwörungsrituale an Istar und Dumuzi*, s.140 vd. : 3, n.16 ve 189 vd. Bkz. daha önce s.78, n.1. anılan makalenin s.193 vd.

*Sineklerle (?) dolu bir yer gibi!
[...] gibi, kenti terk etti.*

28-....: Burada on iki satırlık bir kırık var; ağtın sonu olmalı.

Zebaniler *Dumuzi*'ye
yetişir ve yakalarlar

- (40) *Ama [zebaniler] takip etmişlerdi (?) Dumuzi'yi:
Kutsal ağla [...] kadar takip etmişlerdi(?)
Kutsal [...] kadar takip etmişlerdi(?)!
Küçük ve büyük zebaniler takip etmişlerdi(?)*

onu.

- (45) *Yedi zebani takip etmişti(?) genç adamı–
Yedi zebani takip etmişti(?) Dumuzi'yi!
İlk zebani girdi [...] ağla;
İkincisi kutsal sütü devirdi
Üçüncüsü kutsal suyu devirdi
Dördüncüsü çoban barmağını mahvetti
Beşincisi barmağı toz toprak içinde bıraktı
(50) Altıncısı barmağı yağmaladı
Yedinci zebani ağla geldiğinde
Uyuyan güzeli uyandırdı
Uyandırdı güzel Dumuzi'yi
İnanna'nın uyuyan "eşini" uyandırdı (şöyle
dedi ona):*

- (55) *"Kral! Seni almaya geldik!
Kalk ayağa! Peşimden gel!–
Seni almaya geldik Dumuzi!
Kalk ayağa! Peşimden gel!–
Ey İnanna'nın "eşi", Sirtur'un oğlu,
Seni almaya geldik! Kalk ayağa! Peşimden gel!–
Kalk ayağa! Peşimden gel! Dişi koyun
yetiştiren!*

- (60) *Geştinanna'nın erkek kardeşi!
Dişi koyunlarını, kuzularını aldık!
Kalk ayağa! Peşimden gel!
Keçilerini aldık, oğlaklarını aldık!
Kalk ayağa! Peşimden gel!
Çıkar güzel tacını, başın çıplak yürü!*

*Güçler-Pelerini'ni çıkar, çıplak yürü!
Yüce Asa'nı terk et, ellerin çıplak yürü!
Ayağından çıkar sandallarını, yalın ayak yürü!*

*Dumuzi karşı koyar ve
Utu'dan yardım diler*

(65) *Efendi ağıldan uzaklaştı
Yıkılmasın ağıl diye(?)–
Ve Dumuzi bu yeri terk etti
Ağıl yıkılmasın (?) diye:
“Hiç gitmek istemiyorum (dedi)[...], ama
[...]
Hiç gitmek istemiyorum [...], ama [...]
Benim [...] ve çekip alınan(?) giysisini
istiyorum!*

(70) *Eanna'yı [...] Asanı [...] istiyorum!
Kutsal İnanna'yı [...]istiyorum!”
Ve ona süt ve peynir armağan ederek
Ellerini Utu'ya, göğsü doğru açtı (şöyle dedi):
“Sen ki ‘babamsın’ ey! Sen ki [...] imsin!*

(75) *Ellerimi ‘ceylan ellerine’ çevir
Ayaklarımı ‘ceylan ayaklarına’,
Zebanilerden kurtarayım kendimi
Tutamasınlar beni!”
İşte buydu ettiği dua*

*Utu'ya, koruyucusuna:
Ellerimi “ceylan ellerine” çevir
(80) Ayaklarımı “ceylan ayaklarına”,
Zebanilerden kurtarayım kendimi
Tutamasınlar beni!”
Utu kabul etti gözyaşlarını
Ve onu şegbar'a çevirdi, görünüşü
dönüşünce*

*Oğlakların arasında dolaştı
(85) Onlardan biri gibi davranıldı, hürmet gördü
onlardan!*

Zebaniler onu arar

*Ama korkudan
Bir böğürtlenli çalıya asılı unutmuştu giysisini
Korkudan kemerini düşürmüştü kuru toprağa
Ve zebaniler karşılıklı salladılar başlarını
Küçük zebaniler büyüklerle konuşuyordu*

- (90) *Hepsi de birbiriyle konuşuyordu:*
“Bu kurnaz kaçtı işte elimizden:
Yine yetişemedik ona!
Dumuzi kaçtı elimizden
Yine yetişemedik!
Otlaklarda arayalım!
Otlaklara dadananlar
Onu ele geçirmemize yardım ederler!
- (95) *Sürülmemiş topraklarda arayalım!*
Sürülmemiş topraklara dadananlar
Onu ele geçirmemize yardım ederler!
Sürünün önüne geçelim!”
–“Ben (diyordu bir tanesi) onun arkadaşının
sürüsünde
En önde giden oğlağı kaçırtacağım!
–Sürünün arkasına geçelim!
- (100) *–Ben (diyordu ötekisi) onun arkadaşının*
Boğasını kaçırtacağım!
–Geniş kuyruklu koyunların arasına karışalım:
–Ben (dedi üçüncü biri)
Onun arkadaşının çobanını kaçırtacağım!
–Haydi, koşup arayalım!...”
Ama Dumuzi, dişi koyun yetiştiren o yabani
sığır, [...]’da durdu!
- (105) *Kaçak, onu dünyaya getiren annesinin*
Sirtur’un rahatlatan göğsüne vardığında
Annesi onunla tatlı tatlı konuştu.
Kız kardeşinin rahatlatan göğsüne vardığında
Kız kardeşi onunla tatlı tatlı konuştu!
Ama “eşi”, İnanna’nın göğsüne vardığında
İnanna, karşısında korkunç bir fırtına koparttı!
- (110) *Bu fırtına nasıl da yağmur bıraktı!*
Boşandı yukarıdan sağanak!
Uruk’un tuğla duvarları çözüldü:
Sulara batmış bir Uruk kaldı karşımızda!
Emuş’un¹ düz topraklarındaki
Büyük elma ağacının yakınında
Yıkıp geçen kasırga, işte orada,

Annesine, kız
kardeşine ve
İnanna’ya ulaştığında
İnanna’nın isteğiyle
yakalanır

¹ Versiyon: 14: 331 yoksa başka bir yere verilen ad mı?

*Çölün bütün sularını boşalttı genç adamın
üzerine!*

- (115) *Kaymaktan yapılmamıştı ama
Kaymak gibi devrildi!
Çömlek değildi ama
Çömlek gibi kırıldı!
Zebaniler çit değildiler ama
Her tarafını sardılar genç adamın.*

49. Okuması da çevirmesi de zor, içerdiği soru işaretlerinden de kolayca anlaşılacağı gibi anlamı da pek kesin olmayan bu metin, özetle, 16/“*Dumuzi*’nin Ölümü’nün” yeni bir versiyonudur. Dokusu da önceki anlatıların olay örgüsüdür; bütün bu anlatılarla son derece bilgilendirici bazı paralellikler sunar (krş. 61-64 ile 15 : 7-10 ve biraz daha ileride 61 vd. ile 14 : 17 vd. ve //). Ama birkaç özgün ikincil veri de sunmaktadır. Zebaniler önce *Dumuzi*’nin bulunduğu ağıla giderler (40 vd.); daha önceki gibi (16 : 119 vd.) on değil, yedi kişidirler. Dolayısıyla ikişer ikişer dolaşmamaktadırlar. Ama gidecekleri yere vardıklarında 15 : § 42’deki aynı zorbalıkları yaparlar (45-50), ancak bu şiddeti haber verecek hiçbir düştan söz edilmez. Cehennem zabıtlarının tek amacı vardır ki o da bu zavallıyı yakalayıp Ölüler Diyarı’na götürmektir. Evinde yakaladıkları *Dumuzi*, kraliyet simgelerini takınmış (61-64) sakın sakın uyumaktadır: Demek ki Ölüler Diyarı dönüşünde *İnanna*’yı şaşırtan ve öfkeliendiren (14 : § 38) durumdadır tam da. Ama bu anlatıda *İnanna* onun yanında değildir. *Dumuzi* *İnanna*’nın yanına daha sonra gidecektir (108). Tanrıça sevgilisini aynı nedenden ötürü mahkûm ettirir gibi geliyorsa da durum *İnanna*’nın Ölüler Diyarı’na *İnişi*’nde olduğundan çok farklıdır.

50. Kendisini almaya gelenlerle gidecekken, *Dumuzi* önceki anlatılarda olduğu gibi burada da kaçır, ama elimizdeki haliyle metin neden kaçtığını söylemez bize. Tek diyebileceğimiz, konumundan ve ayrıcalıklarından olmak istememesidir (65-71). *Utu*’dan yardım dilemesi de yine zebanilerden kaçmak içindir: Ancak, mandırasından sevgilisi kadının evine sanki düğün hazırlığındaymış gibi (14 : 355 vd.; krş. 16 : 166) getirdiği ürünleri anmak yerine, uzlaşmak istediği tanrıya bizzat süt ürünleri sunar (72). Tanrıya seslenirken onun kız

kardeşini “eş olarak” aldığı için kendisiyle övünmez (krş. 14 : 354, vb.), ona sadece “babam” ve “koruyucum” diyerek seslenir (78). Duası daha kısadır ancak tekrarlanacaktır (75-77 // 79-81). Yine 16 : 171’de olduğu gibi “ceylana” dönüştürülmek ister: Ama 83. satır-daki karakterleri doğru okuyabiliyorsak *Utu* onu bir şeg.bar’a, yani bir tür “yaban domuzuna” çevirmekle yetinir ki tarlalardaki sürüle-rin aşına oldukları bir hayvandır (82-85). Dolayısıyla *Utu* kaçması için ona yardım etmez, *sadece görünüşünü değiştirir*.

Bütün öteki anlatılarda olduğu gibi bu anlatıda da zebaniler *Dumuzi*’nin peşindedir. Belki burada *Dumuzi*’nin korkup aceleyle unuttuğu giysilerden (86 vd.) ötürü, daha büyük bir şevkle peşinde olabilirler. Zebaniler kendi aralarında konuşurlar; bütün öteki anla-tılarda olduğu gibi bu anlatıda da “küçük” zebaniler “büyüklerden” daha cevvaldır (88 vd.; §§ 42 ve 46). “Otların arasına” saklandığı vs (16 : 89 vd.), belki anılmaktadır ama 93 ve 95’te bambaşka bir anlam verilmiştir buna, artık ihanet de söz konusudur: Zebaniler bilgi toplamak için etraftakilerden medet umarlar (94, 96). Ancak “dost” yine ortaya çıkar: 16 : 140 ve devamında, zebaniler kendi-sini pohpohladığı için ihanet eden bu dost, burada sürüsüne zarar verileceği söylenerek tehdit edilmekte ve itirafta bulundurmaya zor-lanmaktadır (97-102). Sonunda *Dumuzi* –işte bu yenidir– en azın-dan kendisini korumalarını istemek amacıyla, ona en yakın olan üç kadına gitmeye karar verir: Annesi ve kız kardeşi onu “şefkatle” karşılarlar (106-107); yardım etmeye hazırdırlar. Ama “eşi” *İnanna*, elbette ki sinirlidir onu yeniden gördüğü için; rüzgâr ve yağmur geti-ren bir fırtına yaratır, onu “yere serer”. Mucize şayılacak güce sahip bir fırtınadır bu: Bütün Uruk kenti sular altında kalır (108-116). *İnanna* böylece dolaylı yoldan *Dumuzi*’yi takipçilerinin eline teslim etmiş olur. Şiirin sonunda *Dumuzi* korunmasız, zebanilerin ellerine düşer (117), kolayca alınıp götürülür.

51. Ne var ki en beklenmedik ve en özgün özellik de işte burada ortaya çıkar: Şiiri yazanlar Sümercede olduğu gibi Akkadcada da sıklık yapıldığı üzere, bir tür *hysteron-proteron* yapmışlar (VII, §§ 5, 11) ve zaman sıralamasında sonda olması gerekeni, daha değer-li bulup vurgulamak istedikleri için başa almışlardır (1-25). “Eşi”

“yakalanıp”, “katledildikten” (8-11) ve “yok olduktan” sonra (12 vd), hatta ritüele göre toprağa bile verilmemişken (15-18), *İnanna*, yaşanan bu felaketin mimarı olduğu halde, *Dumuzi* için ağıt yakmaktadır (1-27). Pişman olduğuna ilişkin herhangi bir belirti yoktur. Artık yanı başında olmayan kişinin ardından ağlamaktadır sadece. Şaşırtıcı olan ve anlamını sorgulamamız gereken bu özelliğinden yeniden karşımıza çıkacaktır (§§ 59, 61). Burada –*Dumuzi’nin Düşü*’nden/16 (1-14) biraz farklı olarak– mitolojik anlatıya şiirsel bir kıtayla zenginleşme fırsatı verilmiştir (Aynı şeyle başka yerde de karşılaştık (V , §2).).

52. Demek oluyor ki yukarıdaki üç şiir, 15-17, *İnanna’nın Ölümler Diyarı’na İnişi* mitinin kendisine, heyecanlı parçalar dışında, folklorik unsurlardan başka bir şey eklemesiz. Bu unsurlar da masallardaki gibi oynanıp birleştirilmiş izlekler olarak ele alınırlar. Bunlar mit çerçevesinde ikincil de olsalar, terk edilmiş zavallı sevgilinin duygusal açıdan etkileyici, litürji açısından ise kuşkusuz önemli olacak “ölümü” çevresinde düzenlenmiştir. Ne var ki *İnanna’nın Ölümler Diyarı’na İnişi*’nde anlatıldığı biçimiyle mitin kendisinin çok farklı bir sunuluşu vardır elimizde; üstelik bu sunum aradaki farklılıklardan dolayı son derece de ilgi çekicidir.

18. İştâr Ölümler Diyarı’na İniyor

53. *İştâr* isminden anlaşılacağı gibi bu parça Akkad dilindedir. Çiviyazısı geleneğinde kimliği belirlenebilmiş en eski mitlerden biridir bu: Bu mitin metni 1865 yılından beridir biliniyor (F. Talbot, *Transactions of the Society of Biblical Archeology*, II, s.179); o tarihten itibaren de sık sık yeniden basılmış, sürekli yeni çevirileri yapılmıştır. İlk başta elde Ninova’daki Asurbanipal Kitaplığı’ndan gelen 138 dizelik aşağı yukarı eksiksiz tek bir örnek vardı (*Cuneiform Texts...in the British Museum*, XV, levha 45-48). Ancak 1915 yılında Ninova kökenli metnin, Asur’da ele geçen, başı ve ortasında birkaç dizesi eksik olan, sona doğru da çok kötü durumda bulunan bir başka örneği E. Ebeling (*Keilschrifttexte aus Asur religiösen Inhalts*, 1, no. 1) tarafından yayınlandı. Bu örnek az sayıda değişiklik

olmakla birlikte, olayları başka biçimde aktarır. Hem imlası hem de söz dağarı farklıdır; bir avuç kadar dizede çok da önemli olmayan değişiklikler, ekleme ya da çıkarmalar yapılmıştır. Yine Asur'da bu metnin daha gelişmiş bir örneğinin bulunması da olanaklıdır (E. Ebeling, *Literarische Keilschrifttexte aus Assur*, 1953, no.62): Bunun ilk on dizesi var elimizde; bu dizelerle birlikte 1-11. satırların bir başka versiyonunu da aşağıda veriyoruz.

İştar Ölüler
Diyarı'na gitmek
ister:
Ölüler Diyarı
anlatılır

1 *Geri-Gelinmeyen-Ülke'ye, Ereş[kigal]'in
mülküne
Gitmeye karar verdi İştar, Sin'in kızı!
Sin'in kızı gitmeye karar verdi
Karanlık meskenine, İrkalla'nın daimi
ikametgâhına*

5 *Gidişi Var Dönüşü Yok Yolu'ndan,
Girenlerin asla çıkamadığı meskene,
Varanların ışıktan yoksun kaldığı,
Sadece humusla beslendikleri,
Toprak yiyerek yaşadıkları yere.
Karanlıklara çöreklenmiş, asla günüştü
görmeden*

10 *Giyinmiş, tüyden yapılmış elbiseyi, kuşlar gibi
Bir yandan da toz birikir
Kapı kanatları ve kilitler üzerinde.
"Uçsuz-Bucaksız-Yer'in" hükümdarı
tanrıçanın evine*

*İrkalla'da oturan tanrıçanın evine
"Uçsuz-Bucaksız-Yer'in" hükümdarı
Ereşkigal'in evine*

*İrkalla'da oturan tanrıçanın evine
İrkalla'daki kendi meskenine
Gidenin geri gelmediği,*

5 *Kimsenin ışığının olmadığı yere
Ölülerin tozla kaplı olduğu yere
Bu karanlık meskene
Yıldızların asla yükselmediği yere
Gitme kararı verdi Sin'in kızı!
Düşünüp taşındı ve gitmeye karar verdi*

Diğer versiyon

İştar varır, içeri
girmek ister

- 10 Gidenin geri gelmediği <yoldan>...
Geri-Dönülmeyen-Ülke'nin kapısına
vardığımda,
Kapıdaki muhafıza şöyle dedi:
"Muhafız! Aç kapını!"
- 15 Aç kapını ki gireyim, sana söylüyorum!
Girmeme izin vermezsen
Çekiçle vuracağım kapına
kilitleri parçalayınca;
Kapı dikmelerini sarsacağım
kapı kanatları parçalanınca;
Ve de ölüleri çıkartacağım geriye
Canlıları yesinler diye
- 20 O kadar ki ölülerin sayısı
Aşkın canlıların sayısını!"
Muhafız ağzını açtı, söz aldı ve
Kudretli İştar'a şöyle söyledi:
"Hanımım, kal orada, kapıdan hiç ayrılma:
Kraliçe Ereşkigal'e haber vereceğim gelişini!"
- 25 İçeri girip Ereşkigal'e şöyle dedi:
"Kapıda 'kız kardeşin' İştar var
[Kapıda bekliyor(?)]
Büyük-İp-Atlayan (?) kız var¹
Ea'nın hâkimiyetine varıncaya dek
Apsu'daki her şeyi altüst edecek!"
Ereşkigal verilen haberi işittiğinde
Yüzü ilgından kopartılmış dal gibi sarardı,
- 30 Kamuşın (?) parıltısı gibi karardı dudakları!
"Ne istiyor benden? Yine ne tezgâhladı?
'Annunaki'lerle birlikte ziyafet masasına
bizzat kurulmak istiyorum
(demek zorunda kaldı kendi kendine);
Onlar gibi toprakla beslenmek
Ve bulamık sudan içmek istiyorum;
Kadınların yanından kaldırılan genç erkeklerin
- 35 Kocalarından kopartılan genç kadınların
Ve vakitleri gelmeden
Gönderilen çocukların

Hizmetkâr
sahibesine başvurur

Ereşkigal'in tepkisi

1 İnanna/İştar'ın "atlayıp zıplamaları" ile karşılaştırın: daha yukarıda §7 (?).

*Kaderine ağlamak istiyorum!’
Git de kapıyı aç, muhafız,
Ama ona Ölüler Diyarı’nın
kadim yasalarına göre davran!’*

*İştar Ölüler Diyarı’na alınır, 40
ama üzerindeki her şey çıkartılır*

*“Gir, Hanım (der ona), Kutû seni
ağırlamaktan memnundur!
Geri-Dönülmeyen-Ülke’nin sarayı
Ziyaretinden memnundur!”
İlk kapıdan geçirirken başındaki
Büyük Tacı aliverdi.
“Neden (dedi), ey muhafız
Başımdan alıyorsun Büyük Tacı?”
“Gir, Hanım! Ölüler Diyarı hükümdarı
kadının koyduğu kural bu!”*

*45 İkinci kapıdan geçirirken
çıkartıp el koydu küpelerine.
“Neden (dedi), ey muhafız
Alıyorsun küpelerimi?”
“Gir, Hanım! Ölüler Diyarı hükümdarı
kadının koyduğu kural bu!”
Üçüncü kapıdan geçirirken çıkartıp
El koydu inci gerdanlığıma.*

*“Neden (dedi), ey muhafız
Alıyorsun inci gerdanlığı mı?”
50 “Gir, Hanım! Ölüler Diyarı hükümdarı
kadının koyduğu kural bu!”*

*Dördüncü kapıdan geçirirken çıkartıp
Göğsünden el koydu göğüslüğünü.
“Neden (dedi), ey muhafız
Alıyorsun göğüslüğümü?”
“Gir, Hanım! Ölüler Diyarı hükümdarı
kadının koyduğu kural bu!”*

*Beşinci kapıdan geçirirken çıkartıp belinden
El koydu zarıftaşlı kemere.
55 “Neden (dedi), ey muhafız belimden
alıyorsun zarıftaşlı kemeri?”
“Gir, Hanım! Ölüler Diyarı hükümdarı
kadının koyduğu kural bu!”*

Altıncı kapıdan geçirirken çıkartıp
El koydu ayak ve el bileğindeki halkalara.
“Neden (dedi), ey muhafız
Alıyorsun ayak ve el bileğindeki halkaları?”
“Gir, Hanım! Ölüler Diyarı hükümdarı
kadının koyduğu kural bu!”

- 60 Yedinci kapıdan geçirirken çıkartıp
El koydu pelerinine bedenini örten.
“Neden (dedi), ey muhafız
Alıyorsun bedenimi örten pelerini?
“Gir, Hanım! Ölüler Diyarı hükümdarı
kadının koyduğu kural bu!”

Ereškigal'in karşısına çıkan
İştar ölüme mahkûm edilir

- İştar Geri-Dönülmeyen-Ülke'nin
En derinlerine iner inmez
Ereškigal öfkeyle girdi içeriye
65 Ve de İştar hiç düşünmeden
Atıldı onun üzerine!
Ama Ereškigal açtı ağzını, söz aldı
Ve vekili Namtar'a şöyle dedi:
“Haydi Namtar [...]!
Altmış [...] hastalığı sal onun üzerine:
70 Gözlerine göz hastalıklarını!
Kollarına kol hastalıklarını!
Ayaklarına ayak hastalıklarını!
Bağırsaklarına bağırsak hastalıklarını!
Başıma baş hastalıklarını!
75 [Sal(?)] hepsini onun bedenine!
İştar [Ölüler Diyarı'nda hapsolür olmaz]
Tek bir boğa bile binmedi ineğe
Hiçbir damızlık eşek döllemedi dişisini
Hiçbir erkek gebe bırakmadı gönlünce
hiçbir kadını:

İştar'ın yok olması
yeryüzünde felakete yol açar

- Herkes tek başına yatıyordu odasında
80 Herkes ayrı yatıyordu yatağında!
İşte bunun içindir ki
Büyük tanrıların vekili Papsukkal
Kaygılı ve tasalı
Üzerinde ve başında matem kıyafeti
Çaresizdi, geldi İştar'ın babası Sin'in

Bu durum kaygılandırır
tanrıların vekilini

Önünde ağladı (boşuna)!

Sonra gözyaşı döktü

Hükümdar-Ea'nın önünde:

85 "İştar (diyordu) Ölüler Diyarı'na indi

Ama çıkmadı oradan!

Ve de gittiğinden beri

Geri-Dönülmeyen-Ülke'ye

Tek bir boğa bile binmedi ineğe

Hiçbir damuzluk eşek döllemedi dışısını

Hiçbir erkek gebe bırakmadı gönlünce

hiçbir kadını:

Herkes tek başına yatıyor odasında

90 Herkes ayrı yatıyor yatağında!

Derin zekâsıyla Ea'nın bir fikir geldi aklına:

Dönme'yi, Aşu-şu-namir'i yarattı (ve ona

şöyle dedi):

"Haydi, Aşu-şu-namir, adım at

Geri-Dönülmeyen-Ülke'nin girişine,

Ve de önünde açılır açılmaz Yedi Kapı,

95 Ereşkigal görür görmez seni, kendinden geçsin!

Yüreği sevinç dolu, keyfi de yerinde olunca

hemen

Büyük tanrılar üzerine yemin kopar ağzından

Sonra cesaretini topla ve su tulumuna dik

gözünü

"Hanımefendi (dersin ona)

Tulumdan su içmeme izin verin!"

Ereşkigal Dönme'yi lanetler 100

Bu sözler üzerine Ereşkigal

Baldırlarını dövdü, sinirden

Parmaklarını ısırды, öfkeden:

"Benden (dedi ona), yasak bir şeyi istedin!

Ben de sana, ey Aşu-şu-namir,

Müthiş bir lanetle karşılık vereceğim,

Ve sana korkunç bir kader biçeceğim:

Bundan böyle yiyeceğin

"Kentteki-sabanların" kaldırdığı olacak

105 İçeceğin de çörtenlerden akanlar

Sadece surların oralarda durabilecek

Kapıların eşiğinde dinlenebileceksin

Ea müdahale eder ve
Dönme'yi yollar

İştar serbest bırakılır,
Ölümler Diyarı'ndan çıkar

- Sarhoşlar ve müptelalar istedikleri
zaman tokadı basacaklar sana!"*
- Sonra Ereşkigal yeniden açtı ağzını, söz
aldı yeniden
- 110 *Ve vekili Namtar'a şunları söyledi:
"Namtar git de açtır Egalgina kapısını,
kötülükleri defeden kavkılardan serp eşiğine
Ve Anunnaki'leri çağır
Altın koltuklarında otursunlar diye!
Ardından İştar'ın üzerine yaşam suyu
serp ve onu bana getir!"*
- 115 *Bunun üzerine Namtar
Açtı Egalgina kapısını,
Eşiğine kötülükleri def eden kavkılardan
serpti;*
- Ve Anunnaki'leri çağırdıktan sonra
Altın koltuklarında oturttu onları!
Ardından üzerine yaşam suyu serpilen İştar'ı
Ereşkigal'in önüne getirdi.
Onu ilk kapıdan geçirirken
Bedenini örten pelerinini geri verdi.*
- 120 *İkinci kapıdan geçirirken
El ve ayağındaki halkaları geri verdi.
Üçüncü kapıdan geçirirken
Belindeki zarif taşlı kemeri geri verdi.
Dördüncü kapıdan geçirirken
Göğsündeki göğüslüğü geri verdi.
Beşinci kapıdan geçirirken
İnci gerdanlığını geri verdi.
Altıncı kapıdan geçirirken
Küpelerini geri verdi.*
- 125 *Yedinci kapıdan geçirirken
Başındaki Büyük Tacı geri verdi.
"Kendi yerine birini vermezse,
Al onu geri getir buraya!
İlk aşkının "eşi" Tammuz'un da
Duru suyla yıkanmasını,
Güzel koku sürmesini sağla
Göz alıcı bir kıyafet giyinsin:
mavi çubukla vursun*

İştar'ın yeryüzüne
dönmesi için
Ereşkigal'in
Namtar'a verdiği son
emirler

- Tammuz kız
kardeşinden kopartılır
- 130 *Ve neşeli kızlar canlandırırsın yüreğini!"*
Ancak Belili, takıp takıştırmasını bitirdiğinde
Göğsü oniks (?) incilerinden bir gerdanlıkla
kaplıydı
Erkek kardeşinin umutsuz haykırışını
duyduğunda
Bedeninden çekip kopardı takısını
Ve kucağını kaplayan oniks (?) incilerini:
- 135 *"Biricik erkek kardeşim o benim*
(diye bağırıyordu):
Kopartmayım onu benden!"
Tammuz yeniden yeryüzüne çıktığında
Mavi Çubuk ve Kırmızı Çember
Onunla birlikte çıkacak!
Onun yasını tutan kadın ve erkekler de
Onunla birlikte çıkacak.
Ölüler dahi yeryüzüne çıkacak
Tütsülerin güzel kokusunu içlerine çekmek
için.
- Tammuz daha sonra
yeryüzüne çıkar

54. Bu mite dair elimizde olan elyazmaları ikinci binyıldan birinci binyıla geçilen dönemden öncesine tarihlenemez, ama metnin kendisinin 1600 öncesine, Paleo-Babil denilen döneme kadar uzandığını düşünmemiz için pek çok sebebimiz var. Metnin, *İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi*'nin (14) çevirisi olmadığı açıktır. Öte yandan, her ne kadar esas itibarıyla bu şiirle özdeş olduğu hemen görülebiliyorsa da, *İştar Ölüler Diyarı'na İniyor* gerek öyküye eklediği gerekse çıkarıp attıklarıyla, hikâyeyi ele alışı açısından oldukça önemli bir orijinallığe sahiptir. En göze çarpan özelliği, her şeyden önce, en azından yer yer, son derece kısa ve öz olmasıdır; Sümer dilindeki anlatılarla taban tabana karşıt bir özelliktir bu: 14'teki gibi 400'e yakın dizeye karşılık 137 dizeden oluşmaktadır.

Söz ettiğimiz kısa ve özlülük, en başta olayın serimlendiği bölümde görülür. Şu ya da bu derecede uzun, durmadan tekrarlanan birtakım yavanlıklar yok değil elbette: Peş peşe yedi kapıdan geçmek (40-62 ve 119-125), hastalıkların ayrıntılı anlatımı (69-75); bu dünyada sekteye uğrayan aşkların anlatılması (76-81 // 85-90),

ama özellikle de önce ayrıntılı biçimde aktarılan sonra da yine aynı derecede ayrıntılı biçimde yerine getirildiği anlatılan emirler: Ölüler Diyarı'nın kapıcısının davranışı (37 vd. ve 39 vd.); *Namtar*'a verilen görev (110-114 // 115-118)... Zaman zaman, nedeni tam anlamıyla belli olmasa da, verilen bütün bu emirlerden, doğrudan (ve bu konuda tek söz etmeden) bu emirlerin yerine getirilmesinden sonra olup bitenlere geçildiği de olur: *İştar*'a musallat edilen 60 hastalık (67-75) ve Dönme'ye verilen görev de (91-99) buna örnektir. Dahası da var; anlatının mantığı ve anlaşılması açısından vazgeçilmez olan eklemlemelerin üzerinin açıkça örtüldüğü de olur. *İştar*'ın "vekiline" (126) ilişkin verilen emirler ile hemen ardından *Tammuz* (127-130) konusunda alınması gereken tavra ilişkin emirlerin de, *Anunnaki*'lerin çağırılması ile *İştar*'ın yeniden yaşama döndürülmesi (109-114) emirlerinin de *Ereškigal* tarafından *Namtar*'a verilmesini ilişkilendirmek için kısa da olsa düşünmek gerekir. Öte yandan *Anunnaki*'lerin mahkemesinin, toplanmaların hemen ardından nasıl bir karara vardıkları, nasıl bir hüküm verdikleri konusuna da hiç değinilmemektedir (111-113 // 115-117). Aynı şekilde daha önce görüldüğü gibi (§ 56) şiirin sonu (127-138) o kadar kısaltılmış, hatta kesip atılmıştır ki yorumcuların uzun zaman kafasını karıştırmıştır. Ne olursa olsun, elimizdeki bu Akkadca metnin; daha uzun ve daha eksiksiz olduğu kesin olan daha eski bir metnin, bilmediğimiz nedenlerden ötürü, keyfi ve izansız biçimde kısaltılmasıyla elde edildiği kesindir. Ancak çevirisini sunduğumuz 1-10 arasındaki parçanın, bu metnin başlangıcı olduğunu savunmak biraz cüretkâr davranmak olacaktır. Ne var ki bu kısaltılmış metin, Asur'da olduğu gibi Ninova'da da bilinmesi ve kopya edilmesinden ötürü, kanonik bir metin sayılmıştır.

55. Dahası da var. Pek çoğu metnin özünü değil üslubunu ilgilendiren bu özellikler dışında, elimizde bulunduğu biçimiyle Akkadca versiyon Sümerce olan *Inanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi*'nden (14) çok daha özgündür. Öncelikle Akkadca metin, Sümerce anlatının ele aldığı pek çok noktayı elemiştir. Örneğin yol hazırlıklarıyla ilgili her husus (Tanrıça'nın hazırlığı –burada hiç sözü geçmeyen– kadın yardımcısına verdiği talimat [27-71]); kapıcının söyledikleri (*ibid.*:

100-111) ve bu emirlerin yerine getirilmesi (*ibid.*: 170-213); Ölüler Diyarı kraliçesi tarafından kabul edilmek için *Inanna*'nın bulduğu bahane (*ibid.*: 79-88); yerine bırakacağı kişi, yani vekili konusunda son yaşananlar (*ibid.*: 278-333); yani dize sayısı açısından bakıldığında, Sümerce şiirin yarıdan fazlası, kullanılmamıştır.

Ne var ki Akkadca versiyonda da söz ettiğimiz metinde yer almayan öğeler bulunmaktadır: Girişte Ölüler Diyarı'nın uğursuzca betimlenmesi (1-11); *Ereškigal*'in *İştar*'ın ziyaretinin arkasında yatan nedenleri tahmin etmesi (31-36), Tanrıça'ya altmış hastalığın musallat edilmesi (69 vd.); *Ea*'nın kendisine verdiği görevi başarılı biçimde tamamlamasından sonra (102-108) Dönme'nin uğradığı lanet; Sümerce metinde adı hiç anılmayan *Namtar* tarafından mahkemenin toplantıya çağırılması (119-114 ve //); en önemlisi de, *İştar*'ın yokluğu nedeniyle yeryüzünde aşkın kesintiye uğramasının anlatıldığı bölüm (76-81 // 85-90) ve şiirin bütün son bölümü (127-138; § 56).

Inanna'nın *Ölüler Diyarı'na İnisi*'nden gelen unsurlara sahip çıkılıp kullanıldığı durumlarda, bunlar bambaşka biçimde sunulmuş ya da bambaşka bir yere yerleştirilmiştir. Örneğin *Ea*, *Enki*'nin yaptığı gibi (14 : 219 vd.) Tanrıça'yı kurtarmak adına iki dönme yaratıp onlara Tanrıça'yı yeniden yaşama döndürebilecek tarifi vermek yerine tek bir dönme yaratır; yarattığı bu dönme *İştar*'ı yeniden ayağa dikmeye yarayacak çareyi (91-99) Ölüler Diyarı'nda, su tulumu formunda bulur. (Elbette ki bu, Ölüler Diyarı sakini tanrıların kulanımda ayrılmış içme suyu rezervidir ve tanrıları geçindiren diğer şeyler gibi hayatı vermeye veya hayatı idame ettirmeye müsait tek su odur.) İzleğin kendi mantığının aksine, yaşama döndürecek bu suyu *Ea*'nın elçisi değil, *Namtar* verecektir, üstelik *İştar*'a içirmeyecek sadece onun üzerine serpecektir (114 ve 118). Öte yandan, söz konusu Dönme'nin görevleri arasında, doğum sancıları içinde acıdan kıvranan *Ereškigal*'i, acılarını taklit ederek –ki burada bu acılar söz konusu bile edilmez– pohpohlamak yer almamaktadır; kadınsı erkek görünüşüyle (95 vd.) neşelendirmekle yükümlüdür sadece. Kaldı ki, Sümerce versiyondan çok daha dürüstçe burada *Ea*'nın vekili, sadece bir ilkörnek durumundadır (bkz. daha önce § 37):

Anlaşıldığı kadarıyla *Ea* işte bu vesileyle yaratır efemine erkekleri; bunların ilk temsilcisi de başlı başına bir plan, bir kaderdir zaten: Aşu-şu-namir = “Ortaya çıkışı göz alıcıdır”! Başka deyişle, insanın dikkatini çekmesi, hayran bırakması değilse bile göz alması için kendini göstermesi yeter. *Ereškigal*’ın laneti (103-108), bu bireyle sınırlı kalmayıp, bütün bu topluluğun kaderini belirler: Bütün bu bölüm sebeplerin bilgisini vermeye yöneliktir.¹

Ama en yeni ve de en dikkat çekici özellik elbette ki *İştar*’ın ortadan kaybolmasının, *İnanna*’nın ortadan kayboluşu gibi sadece tanrılar arasında, *aile içi* bir konu olmakla sınırlı kalmayıp *kozmetik* bir felaket olmasıdır: *İştar*’ın yokluğu, hamisi olduğu (87-90) be-densel aşk ve hayvanların kızışmasını durdurur, dolayısıyla açıkça söylenmediyse de kolayca anlaşılabileceği üzere, bütün doğumlar durur ve tanrılara gereken bütün mamulleri üreten sisteminin işleyişi de durur. İşte Sümer metninde yer almayan, büyük tanrıların maslahatgüzarı *Papsukkal*’ın (82), sadece yardımcı olmak için değil Tanrıça’yı bayağı kurtarmak için kendiliğinden müdahalede bulunması bundandır.

56. Eserin sonu da son derece farklı ve benzersizdir. Metnin Sümer dilindeki versiyonu bulununcaya kadar, yorumlayıcılar bu metni anlayabilmek için Yunan mitolojisindeki Orpheus ile Eurydike’nin yaşadıkları türden bir maceraya göndermede bulunmak gerektiği kanısındaydılar: Herkes *İştar*’ın *Ölüler Krallığı*’na *Tammuz*’u alıp çıkartmak için indiğini düşünüyordu. Oysa *İnanna*’nın *Ölüler Diyarı’na İnişi*’nde/14 açıklanan, gayet iyi düzenlenmiş kendi mantığına göre değerlendirdiğimizde, *Tammuz*’un oraya atılma nedeninin *İştar*’ın *kendi hatası* olması temel önem arz eder; bunun hangi koşullarda gerçekleştiğini görmüştük. Bu koşullardan burada hiç söz edilmez: Anlatımızdaki “gediklerden” biri de budur. Ne var ki dize 126-130 pek zariftir. Akkadca metin *İştar*’ın sorumluluğunu bir şekilde hafifletir: Bunu da *İştar*’ı yeniden canlandırmak (109-118) ve dolayısıyla onu *Ölüler Diyarı*’ndan çıkartmak (119-125) konusundaki emirleri vekiline veren *Ereškigal*’i konuşturarak yapar. *Ereškigal* *İştar*’ın yerine birinin geçmesine nezaret etme işini

¹ Bkz. *Mésopotamie*, s.235 vd.

zebaniler güruhuna değil de vekiline yükler (126; Asur versiyonu bu satırı 118 ile 119 arasına yerleştirmekle daha doğru yapmıştır belki de.). Hepsi bu kadar da değildir; bir yandan da *Tammuz*'un rahatı ve keyfinin yerinde olmasını –üzeri kapalı olarak, *İştar* onunla karşılaştığında (127-130) demek isteniyor- sağlamakla da ilgilenmesi emri de vekile yüklenir. Kendisi Ölüler Diyarı'na hapsedilmişken sevgilisinin âlem yapmasından rahatsız olan ve bu bilinçsizlikten ya da küstahlıktan dolayı onu suçlayıp kendi yerine geçmeye mahkûm eden *İştar*, böylece kadın mahpusunun elinden kopartılıp alınmasına sinirlenen karanlık *Ereškigal*'in kurduğu tuzağa düşmüş olur. Her durumda, *İştar*'ın *Ölüler Krallığı*'na *İnişi*'nde kendi kaprisi yüzünden sevgilisini lanetleyip başından atmanın sorumluluğu kahraman Tanrıça'ya yüklenirken, *İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi*'nde aynı şey çok daha belli belirsiz biçimde yapılmakta, mesuliyet *Ereškigal*'e de paylaştırılarak ihanetin dehşeti de yumuşatılmaya çalışmaktadır. Bu da ikincil bir özelliktir ve mitin “kökensel” dokusu gibi gördüğümüz dokuya getirilen bir düzeltmedir; bu konuyu yeniden ele alacağız (§ 61).

Ölüler Diyarı'na hapsedilmesinden önce *Dumuzi/Tammuz*'un peşine düşülmesini konu alan ve burada aktardığımız anlatılarda (14-17) geniş biçimde ve farklı farklı geliştirilen tüm hikâye, 131 ile 135. satırlar arasında bir çırpıda özetlenir. *Belili* (Bkz. 19 : 73) burada talihsiz adamın kız kardeşi *Geştinanna*'yı belirtir. Erkek kardeşini tehdit eden tehlikenin hiç farkında değilmiş gibidir: Rahat rahat takıp takıştıracakları ile ilgili olması bundandır. Ama erkek kardeşinin bağırışını duyunca onu kendisinden ayıracaklarını anlar ve umutsuzluk içinde, mücevherlerini bir kenara fırlatıp “biricik kardeşinin” kendisinden kopartılmaması için yalvarır. Bütün bunlar, *İnanna*'nın sevgilisinin öteki şiirlerde aktarılan (14-17) ele geçirilişiyle ilgili, en azından bu biçimiyle, rastlamadığımız özelliklerdir: *Dumuzi/Tammuz*'un yakalanışının buradaki sunulma şekli tamamen yenidir.

Dize 136-138'in içeriği de yepyenidir. Ölüler Diyarı'nda geçirilecek sürenin *Dumuzi* ile *Geştinanna* arasında paylaşılmasını uzaktan hatırlatan bu dizeler *Tammuz*'un yarıyıl da bir (§§ 39 ve 57) “yer-

yüzüne çıkacağına” değinir. Sümer dilindeki anlatılardan (14-17) hiçbirinde tek bir söz bile söylenmez bu konuda. Burada, Ölüler Diyarı’nda geçirdiği yasal sürenin sonunda Tanrı’nın yukarıdaki dünyaya geri döneceği üstelik bunun şatafatlı törenlerle kutlanacağı öngörülmektedir (“Yeryüzüne çıkışın” *İştar*’ın işi olduğuna inanan eski yorumcuların yine kafasını karıştırmış bir konuydu bu.).

57. Şimdi, mitin farklı versiyonları, yapılan ekler, süslemeler, geliştirmeler, düzeltmeler bir kenara bırakılır ve anlatının gerçek örüntüsüne geri dönülüp bu örüntünün anlamı ve nasıl hazırlanıp “hesaplandığı” araştırılırsa öncelikle şu noktayla karşılaşırız: Tanrısal bir figürün yeraltında yok olup gidişinin ülke açısından açıklanması, temel bir motif olarak mitin yaratılmasına yön vermiştir. Sıcaklığın ılıman olduğu (kabaca Tebet ile Saman, yani aralık ile haziran arasındaki) altı ay süresince toprağın yeşerdiği, sonra müthiş yaz sıcakları geldiğinde yeşerenlerin kavrulup yok olduğu bu ülkede bitkilerin yaşamının yıllık ritmini açıklamak söz konusuydu büyük ihtimalle: Dumuzi-Tammuz (haziran) ayında Tanrı’nın ölümü ve Ölüler Diyarı’na inişi kutlanırdı; Tanrı Kislim (aralık) ayına kadar yeraltında kalırdı, “yukarı çıkışı” ise, litürjik ritüellerden öğrendiğimiz kadarıyla bu ayda kutlanırdı. Ne var ki şöyle böyle kavrayabildiğimiz, yer yer üzerinde sadece tahmin yürütebildiğimiz bu arkaik doğacı mit, elden geçirilmiş ve hatta yeni kişilikler üzerinden değişikliğe uğratılmış olmalıdır: Tüm geleneğin sözbirliği edercesine küçükbaş hayvanla ilintilendirdiği *Dumuzi/Tammuz*’un (Söyleyeceklerimizi sadece onunla sınırlandıralım.) bitkilerin yaşamını temsil etmek için neden seçildiği pek anlaşılır değildir. Bunun ardında, kadim zamanlardan kaynaklanan, bugün hiçbir şekilde anlayamadığımız bazı nedenler olmalı.

Bunlar, hiç değilse kısmen, bu “doğacı” mitin zamanla belirli bir aile anlayışıyla paralel şekilde deyim yerindeyse, toplumsallaşmış olmasından kaynaklanıyor olabilir. Belki de bitkilerin yaşamını temsil eden tanrıların ortadan yok olmasına toplumsal bir çerçeve kazandırılmak istendi; bunun için de tanrılardan biri; her tür ödevi ve bağı yok sayan, dolayısıyla her tür terk edişi ve ihaneti mubah sayan serbest aşkın hamisi tanrıçanın sevgilisi haline getirildi. Bu

noktada, orijinal özellikler taşıyanın elimizdeki Akkadca versiyon olduğu kanısındayız, çünkü kuşakların peş peşe dünyaya gelişinin kesintiye uğraması gibi bir felaketin sebebi olarak *İştar*’ın ihraç edilmesini gösterir, zira *İştar* (çoklukla yanlışla düşünülüp zannedildiği gibi) doğurganlığın değil –çünkü *İştar* ne özellikle doğurgan ne de annedir; hatta meşru eş bile değildir (bkz. s.335, n.1) onun zorunlu öncülünün, yani birleşmenin, bedensel aşkın tanrıçasıdır. Dolayısıyla kişiliği, “misyonu”, *kaderi* hesaba katılıp *İştar/İnanna*, dolaylı olarak kız kardeşi *Gestinanna*’nın dolaysız olarak da *Dumuzil Tammuz*’un ortadan yok olmasından sorumlu tutuldu. Bunun üzerine, “kadın sevgili”, bizim bencil, korkak ve gevşek diyebileceğimiz “kadın sevgili” ile cesur, erkek kardeşine gerçekten bağlı, kardeşini kurtarmak için kendini bile feda edebilen kız kardeş arasında bir karışıklık kurulmuştur.

Yok olma izleği, kadın sevgilinin terk edişinin de ötesinde, devletlerle ilgili siyasal bir çerçeve içerisinde değerlendirildiği ölçüde bu mitin politikleşmesi de söz konusu oldu: Her biri kendi topraklarında yaşadığı sürece gayet iyi anlaşılan ama içlerinden birinin hırsı ve başkasının toprağına adım atma (*Ereşkigal*’in krallığına inmek istemekle *İştar/İnanna*’nın yaptığı da buydu.) isteğiyle ilişkileri bozulan ve liderleri “kardeş” sayılan komşu devletler (“kent-devletleri”: Bkz.II, § 8) çerçevesini kastediyoruz.

Dünyanın yeraltında olduğu, “Büyük Yukarısı’nın” karşıtı bir “Büyük Aşağısı” (IV, § 21) ve burada, canlılar krallığına karşıt bir biçimde, ölülerin bir araya geldiği inancıyla uyumlu biçimde bu hikâye nihayet bilinen anlamıyla kozmolojiye dahil edildi. İki tanrının işte bu yeraltı diyarında yok olmuş olması gerekiyordu.

İçeriği ve izlekleri açısından, hatta edebi hikâye açısından da, buradaki belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla, *İnanna/İştar’ın Ölüler Diyarı’na İniş*i miti, eski Mezopotamya’daki mitolojik bakış açısını ve bu bakış açısının şekillendirdiği düşünme tarzını anlamak ve örneklemek isteyen kişi için en zengin ve en kolay yararlanılabilecek mit olarak görünmektedir.

19. İnanna ve Bilulu

58. Sümerce olan, zor ve çoklukla anlamı pek de anlaşılamayan bu şiir de Nippur'da bulunan ve yine ikinci binyılın ilk 300 yılına tarihlenen tek bir elyazması aracılığıyla bilinmektedir. Her biri aşağı yukarı ellişer satırlık dört sütun halinde olan tabletin bazı bölümleri yer yer silinmişse de, bu bölümlerin devamı anlaşılabilmektedir. Bu tablet ilk defa S. N. Kramer ve Th.Jacobsen tarafından *Journal of Near Eastern Studies*, XII, s.160-188 (ve Levha LXVI-LXVIII) içinde uzun bir makale halinde 1953 yılında yayınlanmıştı. Bildiğim kadarıyla o zamandan beri de kimse ciddi biçimde yeniden ele almadı bu konuyu. Ancak S. N. Kramer elinizdeki çalışma için bu tabletin çevirisini yeniden gözden geçirdi.

İnanna evindeyken *Dumuzi*
için ağıt yakmak ister

- 1 Çölde okuyacağım ağıtımı, *Dumuzi*'m:
Sana yaktığım ağıt! Sana yaktığım ağıt!
Cehennemî Aralı'den işitilecek;
Badtibira'dan işitilecek;
5 Duşuba'dan işitilecek;
Otlaklardan işitilecek;
Dumuzi'nin ağılından işitilecek.

7-29: Buradaki yaklaşık yirmi satır kayıp. Hep *İnanna* konuşur, yakınır ve teselli bulmak ister. Ağıtına başlamış olmalı ki şöyle devam eder:

- 30 “Ey *Dumuzi*, hoş sözlü, büyüleyici gözlü
Diye hıçkırarak ağlıyordu:
Hoş sözlü, büyüleyici gözlü
Tez canlı, hurmalardan da tatlı
Benim genç “eşim”!
Ey *Dumuzi* diye hıçkırarak ağlıyordu,
35 Durmadan hıçkırarak ağlıyordu!”

Dumuzi'nin naaşına ulaşmak
için yola düşmek ister

Kutsal İnanna [...]
[...]

[...] Hanım

İnanna, [...] genç kadın

- 40 *Annesinin, onu dünyaya getirenin*
odasına gidip geliyordu,
Hürmet ediyordu ona,
Yalvarıp yakarıyordu:
"[...] annem
İzin verirsen, ağıla gideceğim!
Ağıla gideceğim ey annem[...] Ningal!
İzin verirsen!
- 45 *Babam parıldıyor benim için*
muhteşem biçimde[...]!"
Sin parıldıyor benim için
muhteşem biçimde[...]!"
- Annesi tarafından pazara gönderilen*
Bir kız çocuğu gibi [odayı] terk etti!
Annesi Ningal tarafından pazara
Gönderilen bir kız çocuğu gibi
[odayı] terk etti!
Hanım dingin ve kararlıydı
- 50 *Dingin ve kararlıydı İnanna*
Uzun zaman dinlenmiş (?) bira gibi!

Yola çıkar

II: 52-71: Eksik. Bu dizelerde *İnanna*'nın yolculuğu anlatılmış olmalı. Metin yeniden devam etmeye başladığında, *İnanna Dumuzi*'nin kız kardeşi *Geştinanna* *Belili*'nin yanına varmıştır.

Dumuzi'nin cesedinin
yanına varır

- 73 *"İşte geldim Belili'ye*
Başı yaralı çoban orada [yatar(?)]
- 75 *Başı yaralı Dumuzi orada [yatar(?)]*
Başı yaralı Ama.uşumgalanna
orada [yatar(?)]!
Çölde gördüm (der bir hizmetçi)
Efendimin, Dumuzi'nin sürüsünü:
Bu sürünün çobanı olmayan biri
Önüne katmış geliyordu ey İnanna!"
- 80 *Ve Hanım, içinden geldiği gibi,*
Genç "eşine" bir şarkı okudu-
Dumuzi için Kutsal İnanna
İçinden geldiği gibi bir şarkı okudu:

İnanna doğaçlama
bir ağıt okur

“Ey ölmüş yatan! Ey ölmüş yatan çoban!
Sen ki bir zamanlar sürünü beklerdin–

Ey Dumuzi ölmüş yatan!
Bir zamanlar sürüsünü beklerdin!

85 Ama.uşumgalanna ölmüş yatan!
Sen ki bir zamanlar sürünü beklerdin!
Güneşle beraber uyanır,
Otlattırdım dişi koyunlarımı(?)!¹
Uyku vaktinde bile otlattırdım
dişi koyunlarımı!”

Üç çöl sakininin
tanıtılması

O zamanlar yaşlı Bilulu’nun,
O saygıdeğer yaşlı hanımın oğlu
90 Girgire, yalnız yaşayan,
Kurnaz, düzenbaz mı düzenbaz
Dolduruyordu çaldığı hayvanlarla
Ağılını ve çoban barınağını
Dolduruyordu tohumlarla, demetlerle.
Onları da çalmıştı
Hakkından geldiği kurbanlarını da
oldukları yerde bırakmıştı!

95 Oysa Rüzgârlı-Çöl’ün Sirru’su,
Kimsenin oğlu olmayan ve kimsenin
dostu olmayan,

İnanna’nın Dumuzi’ye
saygı sunarken yaptıkları

Gevezelik ederek ona yoldaşlık ediyordu!
Bu durumda Hanım ne tezgâhlıyordu?
Ne tezgâhlıyordu Kutsal İnanna?
Yaşlı Bilulu’yu öldürmek:

100 Bunu tezgâhlıyordu işte.
III Sevgili genç “eşinin” huzurunu
temin etmek için
Dumuzi Ama.uşumgalanna’nın huzurunu
temin etmek için,

Tezgâhladığı buydu!
Rüzgârlı çöle gitti Hanım
Bilulu’yu yakalamak için.
Rüzgâra karşı [...] oğlu Girgire
105 Ve [...] Rüzgârlı Çöl’ün Sirru’su

¹ Müstensihin dalgınlığı nedeniyle “koyunlarını” yerine “koyunlarımı” yazılmış.

*Kimsenin oğlu olmayan ve kimsenin
dostu olmayan Sirru*

*Sonra Bilulu'nun meyhanesine gidip
Oturdu ve ölümcül kararını bildirdi:*

*"Evet! Seni öldüreceğim Bilulu:
İsmi ni lağvedeceğim!*

110 *Taze su tulumu olup çıkacaksın
Çölün vazgeçilmezi.
Oğlun (!)¹ Girgire de aynı şekilde
Çölün ruhuna ve zebanisine dönüştü;
Ve Rüzgârlı Çöl'ün Sirru'su,
Kimsenin oğlu, kimsenin*

dostu olmayan,

*Un arayarak kâbus gibi
Dolaşacak çölde:*

115 *Ve de her defasında
Bu genç Dumuzi'nin (ruhu) için
Su dökülecek, un serilecek
Çölün ruhu ve zebanisi şöyle bağırarak:
"Daha da dökün! Daha da serin!"*

*Böyle yaparak çöle dönmesi sağlanacak
Yok olduğu çöle–
Böyle yaparak çöle dönmesi sağlanacak
(Dumuzi'nin)*

*Yok olduğu çöle–
Ve Bilulu onun yüreğini yatıştırarak!"*

120 *Ve hemen o gün yapıldı bu söylenenler!
Bilulu taze su tulumu halini aldı,
Çölün vazgeçilmezi oldu.
Oğlu Girgire de aynı şekilde
Çölün ruhu ve zebanisine dönüştü;
Rüzgârlı Çöl'ün Sirru'su,
Kimsenin oğlu,
Kimsenin dostu olmayan*

125 *Kâbus gibi dolaşmaya başladı
çölde un arayarak!*

*Ve bu genç (Dumuzi'nin) ruhuna
Su dökülüp, un serildiğinde*

Bu tasarısını
gerçekleştirir

¹ Aynı hata var burada da: Metinde "onun (=ona ait oğlu) oğlu, deniyor.

Çölün ruhu ve zebanisi

Şöyle bağracak:

“Daha da dökün! Daha da serin!”

- 130 *Böyle yaparak çöle dönmesi sağlanacak*
Yok olduğu çöle–
Ve Bilulu onun yüreğini yatıştırarak!”
Ardından ölmüş yatan Dumuzi’nin
üzerine koydu elini İnanna.

133-145, III. sütunun sonu eksiktir. Metin devam etmeye başladığında, yeni bir kişi çıkmıştır ortaya: Çöl kekligi; *Dumuzi* “efendisidir” bu hayvanın. Bu uçucunun söyledikleri zarar görmüş ve anlaşılabilir durumdadır. Anlaşıldığı kadarıyla *Dumuzi*’nin annesi *Sirtur*, kız kardeşi *Geştinanna* ve *İnanna* ile birlikte *Dumuzi*’nin cenazesinin ardından o da ağlayacaktır.

Çöl kekligi *Sirtur*
 ile *Geştinanna*’nın
Dumuzi’nin
 ardından ağlamak
 için *İnanna*’ya
 katılmalarını ister

iv: 146 [...]

[...] *Çöl kekligi* [...]
Çöl kekligi [...] [...*Ku’ar*(?)],
Dumuzi’nin doğum yeri!
Yuvasındaki güvercin gibi
Düşünüyordu çöl kekligi
Çöl kekligi düşünüyordu

barmağında:

- 151 *“Efendimin yüreğini sadece (diyordu)*
Annesi Sirtur yatıştırabilir
Dumuzi’nin yüreğini sadece annesi

Sirtur ve

Onun gibi Ku’ar’da doğmuş
Geştinanna Hanım yatıştırabilir
 [...] *genç kadın*

- 155 *Karakafaların hayran olduğu ve*

alkış tuttuğu

Yıldız dansçı kadın
Matem yakarışları ve çılgınlıkları savurabilen
Kralın, Dumuzi’nin huzuruna çıkabilen kadın
 [...] *Geştinanna, [...] İnanna Hanım (?)*
ile birlikte

- []
- 160 [...] genç kadın
 [...] İnanna ile(?) Geştinanna
 [...] Kutsal İnanna
 [...]
 [...]
- Üçü birlikte (?)
 ölenin ardından
 ağıt okumaya koyulurlar
- 165 “Sizinle birlikte duyuruyorum yakınmamı
 Senin için yakınıyorum Dumuzi
 Senin için!
 Sizinle birlikte duyuruyorum yakınmamı
 Senin için yakınıyorum Dumuzi Senin için!
 [...]’da senin için yakınmamı duyuruyorum
 [...]’da senin için yakınmamı
 [...]’da senin için yakınmamı
 170 [...]’da senin için yakınmamı duyuruyorum
 Otlaklar arasında senin için
 yakınıyorum!”
- İnanna’ya ilk övgü
- Ah! Nasıl da layıktı “eşine” Hanım
 Nasıl da layıktı İnanna çoban Dumuzi’ye!
 İstirahat gâhıyla nasıl da ilgilenmişti!
- 175 Nasıl [...] intikamını almıştı!
 “Sizinle birlikte duyuruyorum yakınmamı
 Senin ardından yakınıyorum!
 Senin ardından yakınıyorum, doğduğum yerde!
 Çölde ardından yakınıyorum!
 180 Cehennemî Aralı’ye kadar
 ardından yakınıyorum!
 Duşuba’da ardından yakınıyorum!
 Badtibira’da ardından yakınıyorum!
 Otlaklar arasında ardından yakınıyorum!
 Dumuzi için yakınmamı
 sizinle birlikte duyuruyorum!”
- İnanna’ya ikinci övgü
- Ah! Nasıl da yaraşır biçimde davrandı
 Dumuzi’ye!
 Nasıl iyi aldı öcünü,
 185 Bilulu’yu öldürerek!
 İnanna nasıl da ona layık olduğunu gösterdi!
 İnanna şerefine bir u.lil.la şarkısıdır bu.
- Başlık

59. *Enlil ve Ninlil* (1), *Enki ve Ninhursag* (5) ve daha başka birkaç tanesi gibi, (yer yer lirik parçalarla kesilen) bu anlatı da tikel bir hayal gücüne ve üsluba yer verir. Bir noktadan birden bir başka noktaya geçilir, sözü uzatmamak ise artık en uç noktaya varır. Pek çok imada bulunulur ama bunların hiçbirini anlayamayız. Bir sürü masalsi özellik çıkar karşımıza (Çöl kekliğinin işe karışması buna örnektir.). Öyle ki sonuçta tuhaf, arkaik, bize uzak ve takip edilmesi güç bir bütün çıkar ortaya. Ne olursa olsun, şurası kesin ki bu anlatı 14-18'de öğrendiğimiz biçimiyle *İnanna* ile *Dumuzi*'nin aşkı izlekli mitolojide yer almaktadır ve burada da doğru yerde konumlandırılmıştır.

Şu da kesin ki bütün olanlar *Dumuzi*'nin "ölümünden" sonra gerçekleşmiştir (74-76; 82-85; 101 vd.; 131 vd.; 174 ve 77-79 arasında sürüsünün başına zaten başkası geçmiş bulunmaktadır.). "Yerde yatan ceset" hesaba katıldığında ölümü de ancak geleneksel ortamında gerçekleşebilmiştir, yani çobanın "ağlında" (6; 42 vd; ve krş.16 : 40, 68, 129, vb.) ve "kız kardeşinin evinde" (krş.15 : 32, 37, vb.) yaşanmıştır. Kız kardeş 18 : 131'de olduğu gibi burada da *Belili* sanıyla anılır (73 vd.). Başka deyişle, toplumsallaşmış mekânın dışında kalan bir yer, çöl, bozkır söz konusudur (110; 112; 114; 117; 119 vb. ve //; ve krş. 16 : 1 vd.). Metinde geçen "rüzgârlı çöl" (95; 103; 105; 113 ve //), çobanların küçükbaş hayvanlarına gereken ve ancak yeten cılız "otlakları" (6; 171) bulabildikleri bir yerdir. Dolayısıyla genç adamın ölümünün, özünde, yukarıda aktarılan (14-18) ortak geleneğin bildirdiği koşullarda gerçekleştiğinden kuşkulanmaya gerek yoktur: *İnanna*'nın hatası ve iradesiyle ölmüş-tür genç adam. Şairin, zaman çizgisinde yerleştiği noktadan önce gerçekleşmiş ve zaten herkesin malumu olan bütün bu verileri hatırlatmasına gerek yoktu. Belki de bu işte Tanrıça'yı hiç mi hiç sorumlu tutmuyordu; bunun nedenini daha ilerde göreceğiz (§ 61).

Ne anlama geldiğini de nerelere doğru uzandığını da bilmediğimiz u.lil.la başlığı (bkz. s.49, n.1) altındaki bütün bu eser *İnanna*'yı övmektedir; büyük olasılıkla ilahiler ve anlatıların iç içe geçtiği birçok benzer parça gibi litürjide kullanılma amaçlıdır. Yazar övgüsünü Tanrıça'nın yaptığını ileri sürdüğü iki şeye dayandırır. Tanrıça önce, ölen "eşi" için, önce tek başına (1-35 ve 80-87) sonra da anlaşıldığı

kadarıyla ölenin pek yakından bildiği bir hayvan olan çöl keklığının teşvikiyle (147 vd.; okuduğumuz kadarıyla bu hayvan bir ilkörnek olarak öne çıkartılmamıştır.) ölenin annesi ve kız kardeşiyle beraber (165-183) iki kıta halinde bir yakarış, ağıt okurlar. 165-171 ve 176-183 arasında yer alan bu iki yakarış belki de birbirine tam paralel değildir ama ilkindeki eksikler hesaba katıldığında bu konuda fazla bir şey bilmediğimiz de ortadadır; en azından şiirin başıyla 1-6 // 183 vd. müthiş bir simetri olduğu gözden kaçmamaktadır. *İnanna*’nın ölüsünün ardından yakınışı, hayatta kalan olarak üzerine düşen görevi tamamladığının ilk göstergesidir.

60. Ardından –şiirin onu daha çok övdüğü yer de budur zaten (172-175 ve // 183 vd.)– “istirahatgâhı ile ilgilenir” ve “öcünü alır” (*ibid.*) ama neler yaparak bunları yerine getirdiğinin anlatımı (88 vd.) bize pek açık gelmiyor. En azından şunu anlıyoruz ki, başka yerlerde olduğu gibi burada da mit ile etiyolojik bir anlatı (krş. yukarıda § 55) iç içe geçmiş durumdadır. Ölen kişinin “yüreğini sakinleştirmek” (119-130) ve “huzurunu sağlamak” için (101 vd.) çöle tam da eksikliğini hissettiği şeyi verecektir: Bütün ölen ötekiler¹ gibi bu ölen kişinin de Aşağıdaki Krallık’ta sürdüreceği tekinsiz hayatta ihtiyaç duyacağı taze su ve yiyeceği çöle armağan olarak verecektir. Önce taze su verir, bunun için de suyu taşımaya ve muhafaza etmeye yarayacak tulumu “yaratır” (110; 121; Sümerce metinde “tulum” için *kuş.a.edin.la*, “çöle-su-taşıyan-deri” kullanılır.). Ardından bazıları doğaüstü (112-123) bazıları da insan (114;126) olarak ona hizmet edecek, gereken nevaleyi (114-116; 125-127) sağlayacak olanları yaratır; nevaleyi hacimli tutar, bunun için de özel bir zebani ruhu kullanır (117 vd. ve 128 vd.). Miti kullananların aşına oldukları bu kişilerin kim olduklarını bilmiyoruz, aynı şekilde kökenlerini de niteliklerini de bilmiyoruz: Yaşlı-*Bilulu* (88; 99; vb.); “oğlu” *Girgire* (90; 104; vb.) ve şu esrarengiz Rüzgârlı Çöl’ün *Sirru*’su (95-105, vb.)... Bütün bu kişilerin neyin karşılığı olduklarını da bilmiyoruz. En azından yalnız başına yaşayan, kurnaz (91 vd.), talanla yaşamını sürdüren *Girgire* ve onun arkadaşı, hatta kader arkadaşı, kimi kim-sesi olmayan (95) *Sirru*, bozkır sakinlerinin, şu ya da bu derecede

¹ *Mésopotamie*, s.337 vd.

birbirine bağlı iki ayrı kategorisine işaret ederler; bunlar talanla geçi-
nen bedeviler gibidir, başka belgelerde başka adlarla anılırlar. *Bilulu*
ise “meyhanesiyle” (106) birlikte “dört yol ağzını tutmuş dükkâncı
kadınlar” gibidir; çölün hemen kıyısına dükkân açmıştır, biraz da
Gilgamiş Destanı’ndaki (lev.X/1 : 1) ünlü meyhaneci *Siduri*’ye benzer
(Zira o da dünyamızın ötesine geçişin sınırında dükkân açmıştır.).
Saydığımız koşullar ne olursa olsun, anlatının etiyolojik karakteri
belirgindir. Verilen bilgiler muhtemelen incelikli olsa da (Örneğin gir.
gire adı sıfat hali olan “kurnaz” –91– ile aynı karakterler kullanı-
larak yazılır ve o durumda ul₄.ul₄.e diye okunur.) bunların çoğunu
kavramaktan uzağız. Yaşanan dönüşüm *İnanna*’nın hesabına yazılır
ve ölen sevgilisinin huzuru için “bir şeyler” yapma iradesine atfedilir.
İnanna başta (39 vd.) sevgilisinin cesedini görmekten yana kaygılı
olarak gösterilir; yanına varmak için aceleyle yola koyulduğunda ise
“dingin ve kararlıdır” (49 vd.). Gecenin karanlığında yola koyulur.
Ay ise (Babası!) onun için parıldar, ona yolunu ve onu onayladığını
göstermek ister gibidir (45 vd.).

61. Özetle, *İnanna* burada, onu kendi selameti için teslim etme-
den önce *Dumuzi*’ye beslediği aşka, bir bakıma “geri dönmüş” gi-
bidir. Eski edebi gelenekte başka izlerine de rastladığımız bu özellik,
(daha yukarıda 17, § 51 ve 18, § 55 değindiğimiz üzere) Tanrıça’nın
bu zalim ve korkakça kararındaki sorumluluğunu *Ereškigal*’e de
pay ederek suçunu hafifletmeye çalışan yaklaşımla aynı esin kay-
nağına sahiptir. Öyleyse, herhalde sofuca nedenlerden ötürü, geliş-
miş bir dinsel vicdanın ölçüleriyle bu kadar büyük ve saygıdeğer
bir tanrıçaya layık bulunmayacak yanlar hafifletilmek, hatta mitten
silinecek istenmiştir.

İnanna’nın *İştara*’nın *Ölümler Diyarı*’na *İnişi* söz ettiğimiz gelenek
mirasından ötürü eski Mezopotamya mitolojisi incelemesinin en
yoğun ve örnek kaynaklarından biri olarak kendini göstermektedir:
Mitin nasıl dünyaya geldiği, bireysel ve toplumsal yaşamın tüm
değişkenlerine nasıl uyum gösterdiği, çeşitli folklorik geleneklerle
nasıl geliştiği, hatta zaman içerisinde tanrılarla ilgili insanileşmiş
bir imgeye, gelişme içindeki bir “teolojiye”, daha “dindar” ve daha
hürmetkâr bir anlayışa doğru nasıl yön değiştirdiği görülmektedir.

X

Korkusuz Ninurta

1. Bu tanrı da uzun ve karmaşık bir tarih sürüyor peşi sıra; doğrusu bu tarihin inceliklerine vakıf değiliz. *Ninurta* Nippur panteonu içinde yer alıyordu, *Enlil*'in “oğlu” sayılıyordu. Bu büyük tanrının ikametgâhı olan Ekur'un başmabedinde itibar görüyor ve ayrıca bir de, aynı kentte kendisine tahsis edilmiş mabedi Eşumeşa'da *sayılıyordu*. Ama Lagaş'ta çok eskilerden beri, en geç de 2550'den itibaren “Girsu'nun Beyi”, *Nin.girsu* adıyla anılan¹ bir tanrı bilinmektedir. Bu tanrı pek çok açıdan *Ninurta*'ya benziyordu; hatta bazı özellikleriyle onun aynısıydı. Yani bir bakıma Lagaş'ta kendisine tapılan *Ninurta* idi. Birbirlerini etkilediler mi? Etkiledilerse ne zaman? Öte yandan, sahip olduğu ayrıcalıklara bakılırsa, *Ninurta* en azından iki arkaik tanrının birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır ve bu tanrıların bazı özelliklerini taşımaktadır: Hem tarımın hamisi (Zaten adının anlamı da bunu ele verir, zira nin.urta “(ekilebilir) toprağın beyi” anlamındadır.) hem de bir savaş tanrısıdır. Özellikle de doğu ve kuzeydoğuda dağlık bölgelerdeki nüfusun karşısında yer alır, çünkü bu halklar üçüncü binyıl boyunca olduğu gibi daha

¹ Bkz. daha önce s.61, n.1.

sonra da, III. Ur hanedanına kadar –belki daha da sonrasında– ülkeyi, güney bölgelerine varıncaya dek tehdit etmişlerdi. Savaşta gösterilen büyük cesaret örneklerinin, ortaya çıkan korkusuz savaşçı ve muzaffer kahramanların doğaüstü sorumlusu *Ninurta*’dır ve mitoloji de, en azından elimizdeki bilgilere göre, onun bu niteliğini benimsemiştir. Ve bu yüzden miti kaleme alanlara esin kaynağı olmuştur: Elimizdeki beş ayrı mitin, en önemli iki ya da üç tanesinin başkahramanı yine *Ninurta*’dır.

20. Lugal.e ya da Ninurta ve Taşlar

2. Bir zamanlar bu eserlerin en önemlisinin başlığı olan Lugal.e bu mitin ilk dizesinin başında yer alır: Lugal.e.u₄.me.lam.bi.nir.gal. Kapsam açısından (729 dize) en önde gelen mittir ve *İnanna ve Eki/11* gibi görünüşte oldukça uzun olan şiirleri aslında yarı hatta üçte bir ölçüsüne indiren sayısız tekrara da yer vermez. Karmaşıklığı ile de ilk sırada yer alır; söz gücü bakımından da, belki bariz güçlüğü açısından da önde gelir. Bu güçlük, en azından birlikte karılan malzemeler açısından olduğu kadar edebi forma sokulma açısından da belli bir arkaizmi ele vermektedir. Sadece Doğu ve Kuzeydoğuyla yapılan mücadelelere yönelen bu hikâye örneğin sadece Güneydoğu, Güney ve Kuzeybatı ile barışçıl bir ticari etkinliği yansıtan ve Doğu’yla ilişkilere temkinli yaklaşılmasını (VIII, § 15) öngören 6’yla çok alakasızdır. Canlı, hatta nerdeyse zincirinden boşanmış üslubu; olayların fantastik, bazen puslu ve rüyamsı sunumu; şurada burada aniden parıldayan, tuhaf imgeler ve son olarak metinde geçen bir iki ima (475-478; belki 665-671’e de bakılabilir.) III. Ur’dan öncesine ait olan eserin Lagaş’lı Gudea zamanında (2100’e doğru) ortaya çıktığını düşündürüyor. Birçok edebi özelliği ile ünlü “Silindirler”i¹ akla getirmektedir. Ne ki elimizdeki elyazmalarından hiçbirisi, ikinci binyılın ilk üçte birinden öncesine ait değil. Şurası kesin ki en iyi belgelenmiş antik kompozisyonlardan biridir bu: Tabletler ya da parçalar olarak hemen hemen iki yüz delil var elimizde ve işte bu sayede metnimiz de tek tük eksikler (197-213 ve 317 vd.) içermekle

¹ Sayfa 141, n.1’de andığımız eserin 137. sayfası ve devamında, Almanca çevirisi verilmiştir.

birlikte hemen hemen tamamdır. Elyazmalarının üçte ikisi (tamı tamına 133'ü) sadece Sümercedir ki elyazmalarının kökeninde bu dil var zaten; yetmiş kadarı ise Akkad diline yapılmış bir çevirinin kalıntılarından oluşuyor. Bütün bunlar da Selevkos egemenliğinin en güçlü zamanlarına denk düşüyor. Bu da, bu kahramanlık eserinin ülkenin tüm tarihi boyunca hep revaçta olmasını açıklıyor zaten. Elyazmalarının içeriği kurallara uygun olarak on altı tablete bölünmüştü.¹ Tümü de Neo-Asur çağına ait olup Akkad diline çevrilmiş, en önce haberdar olduğumuz parçalardan çiviyazılı olanı, 1875 sonrasında T.G.Pinches tarafından ünlü *The Cuneiform Inscriptions of Western Asia*, IV² (ör. levha.13, n°.1; 23, n°.2...) kapsamında yayınlandı. Ancak mitin neredeyse *ad integrum* restore edilen hemen tüm içeriği ancak 1983 yılında günışığına kavuştu; çok sayıda Sümerbilimcinin uzun yıllara yayılan ortak çalışmasıyla çevrildi, yayına hazırlandı ve J. Van Dijk tarafından (*Lugal ud me-lam-bi nir-gal* başlığıyla) tamamlandı. Aşağıda verdiğimiz çeviri S. N. Kramer tarafından gözden geçirilmiş bu çalışmaya dayanmaktadır.²

Mitin kahramanı I
Ninurta'ya
giriş nitelikli hitap
ve methiye

- 1 Kral! Göz alıcı ve hükümrân ışıık!
Ninurta! İlk olan! Eşsiz enerji yüklü!
Dağ'ı bir başına altüst eden!
Ey Afet! İnatçı "Piton"
Asi ülkeye saldıran!
Canla başla parçalamaya hep hazır cengâver!
- 5 Kolları güçlü Efendi
Ölümcül Silah'ı sallayabilen
Asilerin kafalarını başak gibi biçen!
Ey Ninurta! Ey Kral! Heybetiyle
Babasını hayran bırakan oğul!
Dağı Güney Rüzgârı gibi kuşatan cengâver
Ninurta! Gökkuşağı halesi taşıyan ve
gözleri şimşek çakan!

¹ Ben burada metnin sol kenarına Roma rakamıyla verdim bunları.

² Yer yer M.J.Geller (*Notes on Lugal-e*, s.215 vd. , *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XLVIII, 1985) tarafından yapılan uyarılar da hesaba katılmıştır.

- 10 *Bol lüleli mavi sakallı Prens'ten¹ doğma!
Arslan gibi güçlü! Sözü nü mızrak gibi atan boğa!
Patlayan kasırga!
Ninurta! Bizzat Enlil'in en yükseğe
koyduğu hükümdar!
Düşmanlarımı tuzaklara hapseden cengâver!
Ninurta! Dehşet salan gölgesi bütün ülkeyi
kaplayan*
- 15 *Asi ülkeyi karanlığa boğan sen
Ve ordularımı saran!
Ey hükümdar Ninurta! Babasının dinini
uzaklara yayan oğul!
Ninurta bir gün o yüce tahtında oturur
Doğüstü bir hale yayarken etrafa
Şerefine verilen bir şenliğe
Düğün bayram keyifle katılmışken
An ve Enlil'le yarışırken
Lezzetli içeceği yuvarlamaktaydı;*
- 20 *Boyun eğen Bawa ise
Kral için dualar mırıldanıyordu
Enlil'in oğlu da kaderlere hükmetmeye
hazırlanıyordu
İşte o an Efendi'nin sihirli silahı Şarur²
Yukarıda, Dağ'a şöyle bir bakıp seslendi
Efendi'ye:
"Efendi! Yeri bütün öteki krallardan daha
yüksek olan!*
- 25 *Sözü değişmez Ninurta,
Kararları öngörülemeyen!
Ey Kralım! Gök yemyeşil Yer'i ıslattığımda
Yer ona Asakku'yu, şu kaba saba askeri
doğurdu ona
Sütanne gerekmedi
Güçlü ana sütünü emdi
Hiçbir babadan eğitim almadı!
Dağın katilidir o:*

Dağda isyan
patlak verir, haberi
Ninurta'ya sihirli silahı
Şarur getirir

Asakku'dur bunu yapan;
Şarur kökenini betimler

1 Yazar burada sakalı laciverttaşından yontulmuş bir Enlil heykelinden söz ediyor olmalı; ama bundan emin değiliz.

2 Mitolojik imgelem tarafından insan haline dönüştürülen Şarur, yani Ninurta'nın Silahı konusunda bkz. §§5, 2° ve s.454, n.1.

Dağ'da yaşayanları
yani Taşlar denilen
topluluğu dünyaya
getirmekle suçlar
Assaku'yu

Dağ'ı savaşa getiren odur,
korku salarak hüküm sürer

Dağ önce tereddüt
etse de, isyan ve
yayılma amacını
gütmeye devam etti

- 30 *Sert sakallı, haşin suratlı
Kibirli erkek, iri kalıbrıyla mağrur!
Ama ben, senden yanayım
Ey boğayı andıran cengâver!
Ey Kralım, kentinde kalender
Annesinin en beceriklisi,
Bil ki Asakku Dağ ile çiftleştii
ve bereketli bir Taş soyu getirdi dünyaya*
- 35 *Hepsi de elbirliğiyle
Kralları Taş-U'yu alkışladılar
Aralarında yükseğe dikti boynuzlarını
Dev bir yaban öküzü gibi!
Dağ'daki kentleri yağmaya başlayan
O savaş delisi Kaymaktaş'ıydı, ey Ninurta
Su, Sag.kal, Diorit[...] ve Hematit ile anlaştı
bu konuda!
Asakku köpekbalığı dişleriyle, bu kentleri
tehdit etti*
- 40 *Yıkıp dağıttığı Dağ'da
Kentlerin koruyucu tanrıları ona boyun eğdi
Mutlak gücünü fark edince!
Kendi başına, vakit geçirmeden
Bir taht kurdu kendine
Hatta aynı senin gibi hükümdarca
Karara bağlamaya kalkıştı ülkenin işlerini
Doğüstü parıltısı karşısında kimse
Tepki göstermeye cüret edemedi
Müthiş suçlarına kimse karşı çıkamadı:*
- 45 *Çünkü hepsi de dehşet içinde korkudan
titriyordu*
- II *Asakku gözlerini Dağ'a çevirip
Onu kendine bağlamak için
Hediyeler seçip gönderdi:
Ama ey Ninurta, babanın amasına
Dağ önce sana seslendi!
Eşi olmayan enerjin için, seni bulmaya
koyuldu*
- 50 *Bütün gücünü kullanman için yardım diledi
senden*

*Senin yanında hiçbir cengâverin esamisi
okunmaz diye bildirdi!*

*Sonra pek çok iç anlaşmazlık ertesinde
Teslim oldu(?).*

O da Dağ ile işbirliği yaptı

Senin hükümrانlığını kötüye kullanmak için

Apsu'da elde ettiğin Güçlere

Sahip çıkmaya kararlıydı!

55 *Şurâtı her yana dehşet saçıyordu*

Her gün yeni topraklar katıyordu kendine!

Ama eninde sonunda tanrıların halkasını

Geçirecektin boynuna

Toynaklarıyla Dağ'ı eşelerken

Ey Göksel Dağkeçisi:

Çünkü kimse karşı koyamadı sana asla

Enlil'in oğlu Ninurta!

60 *Ama zincirinden boşanmış, güçlü Asakku*

Her denetimden kaçırıyordu:

Daha askerleri bile görülmeden

Karşımıza dikilmiş oluyordu!

Kuvveti müthişti:

Hiçbir silah sarsamazdı onu!

Ne odun baltası ne de en karşı konulmaz oklar

Bir şey yapabiliirdi ona.

Karşında hiç bu denli

Azılı rakip olmamıştı!

*Şanur'un Ninurta'yı uyarmak
için bağırması bundandır*

65 *Yüce Güçleri öbek öbek toplayan ey Efendi*

Tanrıların ihtişamı ve mücevheri

Bir yaban öküzü gibi yapılı boğa

Zekâsı keskin, böğrü kavi

Ninurta'm benim, Enlil hayran cüssene

Ey Enlil'in oğlu efendim Uta'ulu!

ne yapmalı?"

*Ninurta'nın tepkisi: İsyân
eden Dağ'a ilk seferi*

70 *Bunun üzerine Efendi öyle bir bağırdı ki*

Gök sarsıldı

Toprak ayaklarının dibinde topladı

Enlil'in kendisi de dehşete kapılıp korktu

Ve terk etti Ekur'u

1 (683'te Utu'ulu denilen) Ninurta'nın "fırtınalı" kişiliğini akla getiren Sümerce yükleme.

*Dağ'da yarıklar açıldı, gök karardı
 Anunna'lar titrediler!
 Ninurta yumruğuyla vurdu oyluğuna,
 Tanrılar kaçıştı:
 Anunna'lar koyunlar gibi kaybolup
 gittiler uzakta!*

75 *Efendi ayakta duruyor, göğe değişiyordu
 Savaşa gittiğinde
 Her adımı elli fersah uzunluktaydı!
 Asi ülkeye doğru yürürken
 Her şeyi yıkıp geçen fırtına gibi
 Sekiz-Rüzgâr'a bindi!
 Elleri mızrağı kavradı
 Ve ölümcül silahı
 Kocaman açılmış ağzıyla
 Tehdit ediyordu Dağ'ı*

80 *Gürzü tüm düşmanların karşısındaydı!
 Fırtına'nın ve Kasırga'nın kulpına yapıştığında
 Afetlerin en büyüğü için görevlendirdi onları!
 Devasa ve karşı konulmaz bir afet
 Cengâver'in önünde ilerliyordu!
 Yerdeki tozu silkeliyor ve yeniden yere
 düşürüyordu*

85 *Boşlukları dolduruyor, hiçbir yükseklik farkı
 bırakmıyordu,
 Korlar yağdırıyor, şimşekler parlatıyordu
 Bütün bu ateşle insanları yutuyordu.
 En yüksek ağaç gövdelerini kopartıyor
 ormanları silip geçiyordu.*

*Toprak bağırsaklarını açıp
 Kulak tırmalayan çığlıklar atıyordu
 Dicle'nin suları dönenip duruyordu
 Girdaplı, çamurlu ve kokmuş!*

III 90 *Bunun üzerine, Makarnunta'ya gemisine binip
 Ninurta hemen ulaştı çarpışma alanına.
 İnsanlar şaşırmış duvarlara çarpıyorlardı
 Kuşlar istedikleri kadar kalkmaya çalışsın
 Yerlerde sürünüyordu kanatları,
 Derinlerdeki ısdan pişen balıklar*

Ağızlarını açıp açıp hava alıyordu;
Bozkırın sürü hayvanları yakacak odun
olup çıktı

Çekirgeler gibi kızardılar!

95 Her şeyi yıkıp geçen bir su kabarmasıydı bu
Dağ'ı yok etti!

Bu asi ülkede Ninurta başı çekiyordu:
Onların habercilerini öldürdü, kentlerini yıktı
Uçuşan kelebekler gibi öldürdü

sığırtaçlarını

100 Asilerin ellerini saz balyası bağlar gibi bağladı
O kadar iyi bağladı ki dehşete kapılıp
Kafalarını duvarlara vurdular!
Dağ'da tek bir ışık bile kalmamıştı

parıldayan

İnsanlar boyunlarını uzatıyor, nefes nefese
kalıyorlardı

İnsanlar, hastalar, kollarıyla sarıyorlardı
göğüslerini

Ülkelerine lanet okuyor

105 Asakku'nun doğduğu güne uğursuz diyorlardı!
Asi ülkenin üzerine zehir saçtı Efendi:
Kara safra ve öfke acı veriyordu yüreğine!
Dev bir dalga gibi kabarıp
Saldırdı toplaşmış düşmana!

Arslan başlı silahına işte böyle cevap verdi.

110 Bunun üzerine Şarur tıpkı bir kuş gibi uçtu
ve Dağ'a kondu,

Kanatlarını açıp isyancıları kapladı

Gökte her yana uçtu durumu görmek için.

Ve kendisine durum hakkında

haberler getirildiğinde

Durmaksızın felaket getiren

bu yorulmak bilmez Şarur

Şarur bu ilk
saldırıdan sonra
etrafı kolaçan
etmeye gider

115 Yukarıda olup bitene dair
Ne bilgiler getirdi Ninurta'ya?

Dağ insanların kararını

Kelimesi kelimesine söyledi

Niyetlerini açıkladı Efendi'ye.

Ninurta'ya ilk başarılarını
hatırlatır ama
asıl savaşın bizzat
Asakku'yla yapılacağını
söyleyip uyarır

- Asakku konusunda neler dediklerini
Açık seçik açıkladı:
"Savaşçı! Dikkatli ol!" dedi özenle
120 Sonra da kucaklayıp (?) çünkü seviyordu onu,
Şarur, Büyülü Silah,
Efendi Ninurta'ya şunları söyledi:
"Savaş tuzakları ve hilelerinin efendisi
Göksel Silah'ın yüce hâkimi
Düşmanın darbesinden (?) kaçınamayacağı
efendi,
- Ekinlerini sular altında bırakan,
Asi ülkeyi silip süpüren yıkıcı fırtına.
125 Çarpışmak istedin, bozguna uğrattın pek
çoğunu(?)!
Ağınla topla cesetleri (?) ve [...] yap onları.
Sonra arındır mızrağını ve gürzünü,
Ey Efendi, göksel boğa yılan.
İşte burada, Ninurta, yendiğin yiğitlerin listesi:
Kuli-anna, Ejderha, Alçıtışı(?)
130 Dirençli Bakır, İhtiyat Eri, Altı Başlı Yabani
Koyun
- Magilum, Efendi Saman-anna,
Bizon, Palmiye-Kral,
Anzu, Yedi Başlı Yılan
Hepsini yendin Dağ'da, ey Ninurta!
135 Ama Asakku'ya karşı daha büyük bir
Çarpışmaya sürükleme kendini:
IV Kılıçla dövüşme, teslim olma artık
"İnsanların şenliğine", İnanna'nın Dansı'na!
Bu kadar devasa bir çarpışmaya girişmekte
Acele etme:
Dur!
Çünkü seni bizzat Asakku
bekleyecek Dağ'da!
- 140 Şahane bir taç taşıyan cengâver!
Ninlil'in sonsuz lütuflarla bezediği
Enlil'in ağabeyi,
Hakiki Efendi,
Yüce Rahip ile Ulu Tanrıça'dan doğma!

- Boynuzları hilal gibi açılmış kahraman
 Ülkenin hükümdarına uzun ömür veren sen
 145 Yüce ve doğüstü gücünle
 Göğü açan sen!
 Toprağı sularla kaplayan yükselen su!
 Ninurta, Dağ'a saldıran ürkütücü Efendi
 Eşi olmayan ulu cengâver
 Kaldırabilecek misin şimdi Asakku'nun
 darbesini?
 150 Hayır! Birliklerini (?) Dağ'a gönderme,
 Ey Ninurta!"
- Ama Kahraman, babasının oğlu ve gururu
 Yüce bir düşünceden doğan, pek bilge
 Efendi Ninurta, Enlil'in oğlu,
 Son derece zeki, seçkin (?) tanrı
 Ayağını kaldırdı ve bindi yabaneşegine
 155 Birlikleriyle buluşunca
 Dağ'ın üzerine ölçüsüz gölgesini attı
 Oranın sakinlerine [...] çıkardı!
 Sınura ulaştığında, [...]
 Savaşçılarının (?) başında asi ülkeyi
 baştan başa kat etti.
 160 Mızrağına emretti
 O da kendiliğinden gelip durdu yanı başında;
 Emretti gürzüne o da gelip kemerine yerleştirdi
 Sonra şevkle yola çıktı savaş alanına [doğru]
 Dehşetiyle yeri ve göğü felç etti
 Kargı ve kalkanını hazırladı
 Dağ yıkıldı, ezildi, Ninurta'nın savaşçı
 askerleri karıştırmada!
 165 Cengâver yerine (?) koyduğunda matrağını
 Güneş yerini terk etti, Ay çekildi ortadan
 Karardı her yer ve gündüz zift gibi oldu
 O Dağ'a doğru ilerlerken!
 Bunun üzerine cephede Asakku saldırdı ona
 Göğü kendine çekti, kullanmak için gürz
 niyetine
 170 Yerde yılan gibi sürünüp ilerliyordu;
 Arından da kudurmuş köpek gibi atılıyordu

Ninurta buna rağmen
 çarpışmaya karar verir

Asakku'nun saldırısı

Böğrü terden damla damla.
Devrilen bir duvar gibi bindi Ninurta'nın
tepesine

- Boğuk bağmışlarla
Ceza gününde gibi!
175 Piton yılanı gibi ıslık çalıyordu ülke üzerinde
Dağ'ın sularını kuruttu,
İlgınları kopardı;
Toprağın bedenini yırttı
Acımasız yaralar açtı her yanında;
Sazlıkları ateşe verdi, göğü bir kan perdesi
kapladı
Okla deldi gövdeleri, ahaliyi dağıttı:
180 Tarlalar kara külden başka bir şey değildi artık
Ufuk da kızardı, kıpkızıl oldu
Anu, korku içinde, çömelmiş, elleriyle
tutuyordu karnını
Enlil yaprak gibi titriyordu bir köşeye
saklanmıştı
Anunna'lar duvara vermişlerdi sırtlarını
185 Tapınak korku içinde kumru gibi
sızlanıyordu!
Ve Enlil, Büyük Dağ, Ninlil'e bağarmaya
başladı:
"Oğlum artık burada değilse
Kim destek olacak bana ey eşim?
Efendi Ninurta, Ekur'un gururu
Babasının (düşmanlarına) karşı çıkardığı
soylu halka
Apsu'ya kök salmış sedir,
Temeli çok geniş gölge alan
190 Oğlum, desteğim, güvenim yok oldu:
Elimden kim tutacak?"
Çünkü Şarur, efendisine ve sahibine sadık
Ve Uysal Silah,
Nippur'a gitmiş Ninurta'nın nasıl bir tehlike
Karşısında olduğunu haber veriyordu
Enlil'e:
Dağ'da öfkeli bir fırtına

Tanrılar bile dehşete kapıldı,
en başta da Enlil

Şarur haber vermişti zaten

- Kumaş gibi sarıyordu Enlil'in oğlunu*
Ağaç gibi silkeliyordu!
 195 *[Asakku?...] buracaktı onu ve Efendi [...].*
[Böylece Şarur] Enlil'e [şu sözleri] söyledi:
[Ey Saygıdeğer Enlil...] Asakku [...]

–Buradaki on üç (?) dize kayıp–

- 210 *[Ve Enlil ona şu cevabı verdi...]*

–İki dize okunamıyor&–

- [...]gözlerimi çevirdim[...]*
Işığın hiç girmediği yere
[...] efendin engelledi(?) seni[...]!”
 215 *Ninurta kendinden emin [...]*
Afetten sonra kendini toparlayacak
Güneştenmiş gibi sular kurur kurumaz
Yüreği rahat ve neşeli, [oğlum],güvenim
Kendini toparlayacak ve nefes alacak!
Ninurta'nın düşmanları üzerine korkunç
kasırgalar salacağım
[Ki] direnmişti Dağ ona,
Gücüne hayran kalarak!
 220 *[Talimatım bu işte] ona ilet bu sözlerimi:*
“Evet! Adamlarım] kalabalık olacak:
Samimiyetle benden yana olanlar
Suyun altında kalıp boğulmayacak!
Tarlalarda rüzgârlar kopup estiğinde
Nüfus hiç azalmayacak!
Kendisi de [...] adımın sürmesini
engelleyemeyecek
Yaratıp ortaya saldıığım bütün bu türleri de
Ortadan yok edemeyecek!”
 225 *İçi rahatlayan Büyüülü Silah, Şarur*
Yumrukladı uyluğunu
Sonra hızla ulaştı asi ülkeye
Neşeyle aktarmak için haberi
Efendi Ninurta'ya:

Yine aynı
 Şarur'u kullanıp
 Ninurta'ya cesaret
 verici sözler iletir

Şarur haberi iletir

“İşte kralım seni seven baban Enlil’in
dedikleri:

“Zehirle dolu Afet düşmanın üzerine
atıldığında

VI 230 Ninurta omzundan kavrayacak Asakku’yu ve
ciğerini deşecek!

Sonra oğlum Ekur’a geri dönecek
Uyruklarım da uygun biçimde kutlayacak
daima

Senin Güçlerini Ninurta!”

Öyleyse Efendi, babanın emirlerine uy:
Enlil’in yüce kudreti, gecikme!

235 Asi ülkeyi vuran fırtına
Dağ’ı pıhtı haline sokabilen sen
Üstelik! Erteleme yok artık, Ninurta,
Enlil’in atleti

VI Kerpiçten siperine
Asakku kazıklı duvarlarını yerleştirdi
Böylece yükseldi müstahkem mevkii ve
ulaşılmaz oldu!

[...] yatıştırmıyor öfkesini

240 [...]ları kalkmıyor!
Sana karşı en başta gönderdiği
[...] bilmeyen [...] oldu.
Kötü Rüzgâr[...] yolunu açıyor [...]
Kralım, senin [...] baş vurman gerekti
Adam adama çatışmaya ve tuzaklara(?)!”

Cesareti yerine gelen
Ninurta saldırır

245 Ninurta Dağ’a çevirdi matrağını ve oklarını
Mızrağıyla [...] nişan aldı
Efendi kollarını kaldırdı [...] göklere
Ve güpegündüz kapkara gece oluverdi
[...] kasırga gibi gürüldedi
[...] Mızrağı [...]

250 Ninurta [...]
Efendi toz girdapları [fırlattı(?)]
İndirdiği darbe arı iğnesi gibi vurdu Dağ’ı
Şarur rüzgârları ta göğe kadar şişirip
İnsanları dağıttı
Aç kalmış bir hayvan gibi parçaladı onları

Şarur harekete geçer
ama boşunadır bu

- 255 Zehriyle yıkıp geçti kentleri
Her şeyi un ufak eden gürzü Dağ'a ateş
sardırıldı
Acımasız dişleri olan silahı toza çevirdi
kafataslarını
Bağırsak döken baltası dişlerini gıcırdattı
Mızrağını yere sapladığında
Yerdeki yarıklar öyle bir kanla doldu ki
260 Köpekler süt diye içmeye başladı!
Umutları yok olan düşmanlar çocuklara ve
kadınlara
Bağırıyorlardı:
"Efendi Ninurta'nın inayetini (?)
dilemediniz mi?"
Büyülü Silah ne kadar toza bularsa bulasın
Dağ'ı
Asakku'nun yüreğini hiçbir şey sarsmadı
Kollarını Ninurta'nın boynuna dolayarak
Şarur (şöyle dedi ona):
265 "Seni ne bekliyor ey cengâver?
Dağ'ın yüreğinde(?) asla saldıramazsın ona
Kasırğa gibi ağırdır
Ey Efendi Ninurta, Enlil'in oğlu!
İrinli ve habis bir ur gibidir:
İnsanın yüzündeki cüzam izi kadar iğrençtir!
270 Kurnazdır sözü: Asla boyun eğmez!
Senin karşıma çıkan neredeyse bir tanrı!
Toprağa çöken bir pus sanki:
Arıtıcı gibi temizliyor yeri (?).
Dağ eşeklerini önüne katıp dağlara
kaçırıyor!
Korkutucu doğaüstü parıltısı
Tozları girdap haline getiriyor
Sağanak gibi yağdırıyor şişe, tabak kırıklarını!
275 Asi ülkede yırtıcı dişlere sahip bir arslandır
Kimsenin ele geçiremeyeceği.
[...] kadar, her şeyi yerle bir ettirdi Kuzey
Rüzgârı'na
Zebani Lilu'ya kırdırdı bütün sürü
hayvanlarını

Korkmuştu ama
Ninurta'ya, Asakku ile
baş etmenin
neredeyse imkânsız
olduğunu bir kere
daha gösterdi

- Topra(ğın) kuruttu;
Nüfusun kökünü kazıdı siklonuyla
Böyle amansız¹ bir düşman karşısında
280 Dizginleri çek, geri dön eyyaman cengâver!"
Diye mırıldadı Ninurta'ya.
- Asakku ile teke tek çarpışma VII Ama Efendi Dağ'a karşı çığlık çığlığa
ve Ninurta'nın zaferi Durmadan haykırıyordu!
Asi ülkenin(?) uğultusunu hor görüyor
Hiç itibar(?) etmiyordu.
Asakku'nun zarar verdiği her şeyi [...]
Bütün düşmanlarının başını ezmek istiyordu
Dağ'ı acıdan inletmek istiyordu!
285 Talan eden bir asker gibi hep dolanıp
duruyordu
Asakku yüksekte, av kaldıracak bir kuş gibi
Öfkeli bakışlar atıyordu birer ok gibi
Asi ülkeyi sessiz ve hareketsiz kılıyordu
Ama Ninurta düşmanın yakınına geldiğinde
Bir dalga (?) gibi sarmaladı onu
Ve de Asakku'nun doğaüstü parıltısını
güçsüzleştirince
O [...]:
290 Onu aşağı atıyor, sonra yukarı atıyor
Sarsıyor ve Dağ'ın üzerine su serper gibi
serpiyordu
Saz gibi ayıkladı, kamış gibi kopardı
Sonra da bütün ülkeyi ihtişamıyla kaplayıp
Asakku'yu kavrulmuş arpa gibi ezdi, iğdiş
etti,
295 Parçalara ayırdı, sıralanmış tuğlalar gibi.
Çömlekçinin kömürlerle yaptığı gibi bir
Koni (...) yaptı
Kerpiç gibi sıkıştırdı onu, ufalanmış (?)
çamur gibi!
Cengâver istediğini yapmış oldu!
Yüreği rahatlamıştı, nefes aldı, Ninurta,
Enlil'in oğlu.
300 Dağ'da hava kararlıyordu, Utu gelip

¹ Kelimesi kelimesine "nefessiz" biz herhalde buna, "kalpsiz" derdik.

*Tebrik etti Ninurta'yı, övdü onu
Ardından Efendi kayışı ve matrağı yıkadı(?)
Silahından kanı sildi;
Alnındaki teri sildi sonra da getirmelerini
İstedi Asakku'nun cesedini,
Dalgaların yuvarladığı bir enkaz gibi
getirildiğinde*

*Asakku'nun cesedi
305 Ülkenin tanrıları (?) onu görmeye geldiler
Bitap dağ eşekleri gibi ayaklarının dibine
düştüler:
Efendi'nin, Enlil'in oğlu Ninurta'nın
kalkıştığı şanlı
Yiğitliği(?) kutlamak için alkışlarla
selamladılar onu!*

Bunun üzerine
Şarur şöyle der

*(Olanca) heybetiyle Şarur şöyle övdü onu:
310 "Efendi! Muhteşem Mes Ağacı
Sulanmış tarlada boy atmışsın
Sana kim denk olabilir, ey cengâver!
Kimse rast gelmedi ey hükümdarım
Senin kadar kusursuz olup da
Tahta oturmayı senin kadar hak edeni.
Bundan böyle, Dağ'da kimse
Cüret edemeyecek sana isyan etmeye:
Hakkından gelmek için tek bir çılglık
atman(?) yetecek
Kutlanıyorsun işte [...].
315 [...] asi ülkenin üzerinde [kopan],
Her şeyi yıkıp geçen fırtına
Ey Efendi Ninurta [...]*

–Burada yedi satır eksik: Şarur'un sözlerinin devamı ve sonu.–

Zafer kazanan *Ninurta*
hakkından geldiği *Asakku*'nun
kaderini tayin eder

*Ve asi ülkede Asakku'yu saz gibi ayıklar
kamuş gibi söker
325 Efendi Ninurta, matrağını [...] (şöyle
diyordu)*

"[...] gibi:

"Bundan böyle senin adın Asakku değil,

Sonra da kendi silahına
bir şeref ismi verir

Ardından da tarımı ve
sulamayı düzenler

- “Taş” olsun.
–İsmi de zalaku olan bir taş,
Bu taşın bağrında yer alacak Ölümler Diyarı
330 Yiğitlik de Efendi’de (?) kalacak.”
Bir köşeye koyup dinlendirdiği silahını
Şöyle kutsar:
“Ülkenin-büyük-muzaffer(?) -muharebesi!
VIII Düşmanların-üzerine-yağan-sağanak”:
O silah Dağ’da artık bu isimle kutlanılacak!
O zamanlar cana can katan su
Henüz çıkmıyordu topraktan
335 Birikmiş buz gibi
Erirken dağlara vadiler açıyordu.
Ülkenin tanrıları da
Zorunlu çalışmaya mahkûm edilmişti
Angaryaları buydu işte onun için
Kazma ve küfe taşınmalıydılar.
Çünkü üretimi sağlamak için
İşe alacak(?) başka işçi yoktu.
340 Dicle sularını kabartmamıştı henüz
En yüksek seviyesine
Ve henüz denize dökülemediği için
Tatlı suyunu da salmıyordu denize.
Hasat(?) edilen ürünler
İskelesinden yüklenmiyordu henüz:
Acımasız bir kıtlık, açlık vardı
Hiçbir şey üretilmemişti hâlâ!
Kimse temizlemiyordu kanalları
Kimse boşaltmıyordu çirkefi
345 Akaçlama olmadığından da
Ekili tarlalar suyla dolmuştu!
Pek seyrekli arpa:
Toprakta yarık açılmıyordu.
İşte Efendi asıl buna ayırdı yüce zekâsını:
Harikalar yaratmaya verdi kendini!
Dağ’a taşlar yığdı
350 Sonra kollarını açarak

1 Akkadca *Yaratılış Destanı*’nda 150 bu işler *Marduk*’a atfedilir; *Marduk* yeryüzünü, ardından da insanı yaratacaktır (IV : 136; VI : 2).

- Gökyüzünü kat eden kalın bir bulut gibi
 Yüksek bir surla kapanmış gibi
 Kilit vurdu ülkenin sathına:
 Ufkun ucuna bir baraj yaptı
 Son derece becerikli
 Bütün kentlere bentler yaptı
 Güçlü suları engelledi kayadan yüzeylele:
 355 Artık alçak-ülkeden yükseklerle doğru
 Çıkamayacaklardı!
 Dağmık olanları bir araya getirdi:
 Dağ'da göllere dağılmış suları
 Bir araya topladı, Dicle'ye verdi hepsini,
 Baharda suları salıp,
 Sulamak için ekilebilir toprağı.
 360 Böylece âlemin içindeki her şey
 Ülkenin kralının kupasıyla yeryüzünün
 Uçlarına kadar
 Efendi Ninurta'nın iyiliklerinden
 yararlanacak!
- Ekilebilir toprağı alacalı arpa
 Ekimini uygun gördü;
 Bahçelerden ve meyve bahçelerinden
 meyveler topladı,
 Yıgımla tohum(?) doldurdu silolara.
 365 Ülke dışına, ticaret için tezgâhlar koydu.
 Tanrıların bütün isteklerini
 İşte böyle yerine getirdi.
 Onlar da coşkuyla duyurdular
 Ninurta'nın babasının şanını!
 Buna rağmen bir defasında bir kadının,
 annesinin yüreğine acı verdi
 Onu doğururken, hatırladığı kadarıyla
 yatağında,
 bu acıdan uykusu kaçmıştı Ninmah'ın!
 370 Yapağıyla kaplıydı bedeni,
 Henüz kırılmamış bir kuzu gibiydi
 Acı acı yakınıyordu
 Dağ artık kendisine kapatıldığına:
 "Efendi (diyordu), yüce gücünü Dağ'ın
 kaldıramadığı

Annesi Ninmah nasıl
 Ninbursag oldu

- IX 375 *Öfkesi alevlendiğinde,
Kimsenin yaklaşamayacağı yüce cengâver
Yüklenip arza bütün zehirini boşaltan fırtına,
Enlil'in "nefesi" efendi, tacın layığı
Emir alamayacak kadar ulu cengâver
Zafer kazandığında hızla geçti önümden
Eşimin rahmime ektiği,
Kocam için o kadar acıyla dünyaya
getirdiğim*
- 380 *Bana işitilmedik hakaret etti!
Enlil'in oğlu önümden geçti
Bir kere bile bakmadı bana
Oysa, diyordu kendi kendine,
Bu kişi gözde tapmağı Eşumeşa'da
Öteki tanrılarla görüştü!
Ben de bu kendini beğenmiş Efendi'nin
Yanına gideceğim rahatça
Ben, kraliçe, tek başıma,
Bu kendini beğenmiş haşmetliyi ziyaret
edeceğim.*
- 385 *Kendimi tanıtıp "İşte geldim!" diyeceğim
Beni hemen kabul etmeli, oğlum
Enlil'in o yargıcı
O büyük cengâver, babasının gururu!"
İşte böyle aktarıyordu soylu hanım
En ciddi haliyle sözlerini;
Ninurta'ya ne söyleyeceğini böyle
anlatıyordu.*
- 390 *O da ona iyilik dolu baktı
"Hanımefendi madem Dağ'a gelmek istedin
Beni, Ninmah'ı asi ülkeye kadar takip ettin
Bir an yanımdan ayrılmadan
Savaşın dehşeti içinde bile
Hakkından geldiğim savaşçılardan yaptığım
yığında
Bundan böyle "tepeler" (hur.sag) diye anılacak
Sen de onun hanımı (nin) olacaksın.*
- 395 *Ben, Ninurta'nın senin için belirlediği
kader bu işte:*

Böyle olacak!

Bundan böyle sana "Tepelerin Hanımı"
denilecek hep!

Bu dağlardaki vadiler

Sana güzel kokulu otlar verecek;

Saçaklar bal ve şarap verecek;

Eğimler senin için

Sedir, servi, ardıç, şimşir büyütecek!

400 Aynı bir bahçe gibi bu yer sana

Güzel olgun meyveler verecek;

Yükseklerinde de

Tanrısal güzel kokular olacak senin için.

Senin için altın ve gümüş çıkartılacak;

[...] yapılacak;

Bakır ve kalay eritilecek

Sana vergi diye getirilecek;

Sürü hayvanlarının sayısı arttırılacak

405 Ve sana çok döl veren dörtayaklı hayvanlar
verilecek!

An'a eşit kılınmış kraliçe,

Onun gibi müthiş korku veren,

Gevezelikten hoşlanmayan yüce tanrıça

(dingir.mah)

Tepelerin hanımı (nin.hursag)

Saf yerin (ki.sikil) hanımı, soylu kadın;

410 Yaklaş ey hükümran,

Çocuk doğurmanın hanımı (nin.tu),[...]

Kutsasmlar seni,

Çünkü sana bağlıyım bu yüce Güçleri!"

Nippur Tapmağı'nı arşınlayan Efendi

Dağın kaderine hükmettikten sonra,

Kutsal görevlerinden ötürü bütün öteki
hanımlardan

Üstün olan soylu hanım, döl yataklarının

hakimi,

Aruru, Enlil'in sevgili kız kardeşi

Onun karşısına çıktı, dikildi (şöyle dedi):

"Ey muhteşem cengâver, emirleri

Babanunkiler kadar ebedi,

Taşların kaderi.
Aruru işe karışır.

U-Taş

- 415 *Hakkından geldiğin askerlerin*
Kaderine hükmetmedin daha!”
- X *Efendi U-Taş’a hitap etti*
Doğasını tanımlamak için.
Sesi tedirgindi, ülkeden kovdu onu
Ve şöyle lanet okudu ona:
“U-Taş, sen Dağ’da isyan ettin bana
420 *Hareketimi engellemek, yolumu kesmek*
istedin
Beni öldürmeye yemin ettin.
Beni Efendi Ninurta’yı, korkutacağımı iddia
ettin
Yüce tahtımın üzerindeyken–
Öyleyse, bütün gürbüzlüğüne rağmen,
ey sağlam adam
Cüssen küçülecek: Güçlerinden kuvañ duyan
Ürkütücü kişiler, seni un ufak edecek;
425 *Atletler yarışmalarda seni kullanacak!*
U-Taş, genç sağlam adam,
Kardeşlerin seni un ufak edecek
Kendi soyunu kırıp geçirecek
Cesetleri un ufak edeceksin!
Çılgıklar atacaksın ama, genç sağlam adam,
öğütülüp gideceksin!
Avcıların birçok parçaya ayırdığı(?)
Büyük bir yaban öküzü gibi parçalanacaksın!
430 *Sığırtmacı yamağının kovduğu köpek gibi*
Sen de kovulacaksın muharebeden,
Gürz darbeleri yiye yiye!
Ne kadar gerçek ise Efendi olmam
Sen de kırmızı akik (na₄gug) üzerinde
Çalışıp onu cilalayacağından,
Onun adını (na₄gug.buru) alacaksın!
İşte Ninurta’nın hükmettiği kaderden ötürü
Bundan böyle U-Taş’ı kullanarak
delecekler (buru/u) kırmızı akiki (na₄gug)!”
435 *Bunun ardından Cengâver*
Lav ile Bazalt’a döndü,
Ve Efendi onların özelliklerini tayin etti,

Lav ve Bazalt

Şu lanette bulunarak:

*“Lav blokları silahlarımı doğru attınız
kendinizi!”*

*Bazalt blokları, boğa gibi,
Şevkle karşı çıktınız bana!*

- 440 *Boynuz attınız, yabani öküzler gibi!
Ben de sizi kelebek gibi ezeceğim
Ürkütücü doğaüstü şavkım sarmalayacak sizi
Kudretli kolumdan kaçamayacaksınız!
Kuyumcu, dişlerini şişirip üfleyecek üzerinize:*
- 445 *Parça parça potalara koyulacaksınız,
eserini yapacak eritip.*

Sagkal, Gulgul ve
Sagar Taşları

- Yeni ayda, ritüellere göre,
Tanrılara adanan ilk ürünler size verilecek!”
Sonra kralım, Sagkal-Taş’na döndü,
Gugul- Taş’a ve Sargar- Taş’a da seslenerek*
- 450 *Şu laneti yönelti onlara:
“Sagkal-Taş çarptırmada
Hızla bana doğru savruldun!
Gulgul-Taş, sen askerlerimi perişan ettin!
Saggar-Taş canla başla bana karşı çıktın
Bana, Efendi’ye, dış gıcırdattın*
- 455 *Öyleyse Saggar-Taş
Seni parça parça kesecek Sagkal-Taş
Gulgul-Taş seni un ufak edecek sağlam genç
adam!”*

*Bir kenara koyulacaksınız
Değersiz eşyalar (sag.nu.kal) gibi!
Evinizde böyle bir açlığa (sa.gar) mahkûm olun
Kendi kentinizde ekmeğinizi dilenin!*

- Avamdan kişiler (sag),
İğdiş edilmiş palavracılar (ur.sag.geme) olun!*
- 460 *Her dakika şu densin size
Adımız bu olsun–
“Çabuk yok olun burdan!”
Artık Ninurta’nın hükmettiği kadere göre
Ülkede “Vasat mal!” denilecek size!
Budur buyruğum!”*

Diorit

XI *Kralım, Diorit’e döndü sonra*

- 465 Ve [...] Enlil'in oğlu Ninurta
 Yüreğinin derininden vakurla,
 Şu hayır duasını okudu:
 "Diorit, çarpışmada saf değiştirdi ordun:
 Büyük bir sis gibi dağıldın(?) önümde
 Şiddete koyulmadın, saldırmadın bana!
 "Yalan hepsi! (Diyordun):
 Tek cengâver Efendi'dir! Diyordun
- 470 Kim senin eşitin olabilir ki Ninurta, Enlil'in
 oğlu?"

Öyleyse gelip alacağız seni
 En yüksek dağın tepesinden
 Magan'daki dağ kütlelerinden alıp
 taşıyacağız seni!
 En sert bakırı bile meşin gibi biçen sen
 Bana, Efendi'ye ve takdirime layık
 olacaksın!

- 475 Hiç muzaffer olmamış bir kral
 Şaraplı kutlamaların yapıldığı yere dikmek için
 Senden ebediyen kalacak heykeller
 Yontulsun istediğinde,
 Eninnu'mun bu kutsal tapmağında
 Yerli yerinde olacaksın sen!
 Ardından kralım, Adi-Taş'a döndü (na₄)

- 480 Bu sıradan taşın yüzeyini sıyrarak
 Ninurta, Enlil'in oğlu
 Şu bedduayı okudu:
 "Ey Adi-Taş benim yerime göz diktiğine göre
 Adi-Taş ayrıcalıklarına göz koyduğuna göre
 Sen de domuz gibi devril yat öyleyse,
 Seni işleyip dururlarken!

- 485 Kıpırdamadan dur, bir işe yara,
 Toz halini al sonunda!
 Yüzüne bile bakmadan bulamaç haline
 soksunlar seni!"

Beyaz-Kalker

Ardından kralım, Beyaz-Kalker'e döndü
 Enlil'in oğlu Ninurta, şu hayır duasını okudu:
 "Beyaz Kalker kurnazlık edip
 Korku saldım Başkaldıran Dağ'a

- 49 *Derken isyankâr ülkenin tam ortasında*
Adımı alkışlattın
Kaynaşan kalabalığa! –
Asla parçalanmayacaksın!
Kütleni asla toza çeviremeyecekler
Yüzeyine satır satır (yazırlamı?) sıralayacaklar
Güçlerimi!
Cengaverlerle karşı karşıya gelmem
gerektiğinde
Tam da uygun olacaksın böyle bir savaşa!
495 *Tapmağımın büyük avlusunda kaide*
üzerine dikeceğim seni
Ve hayran olup önünde ülke seni övecek!”
Cengaver ardından Hematite doğru döndü
Hematit kadar sert bir nida çıktı ağzından
Ninurta, Enlil’in oğlu, şu hayır duasını etti:
500 *“Saygılı, gürbüz genç, yüzeyi pırıltılı!*
Hematit! İsyankâr ülkenin yakınmaları
Sana ulaştığında,
Yaman ve coşkulu savaş çılgılığı attın elbette
Ama zafer kazanan elin hiç dokunmadı bana
Asiler arasında da görmedim seni!
505 *Öyleyse ben de sana bir mevki vereceğim*
ülkede:
Güneşin görevini sen yapacaksın:
Dağları sen yargılayacak ve idare edeceksin!
Bütün tekniklerin ustası zanaatkâr
Altın mertebesine çıkartacak değerini senin!
510 *Kazandığım gürbüz genç*
Hep hayatta kalmanı sağlayacağım
Ninurta’nın hükmettiği o kader uyarınca
‘Yaşasın Hematit!’ denilecek.
Ve öyle de olacak!”
Ardından Kaymaktaş’na döndü Cengâver
Enlil’in oğlu Ninurta, şu hayır duasını okudu:
515 *“Malzemesi gündüz gibi parlayan Kaymaktaş!*
Saflaşmış gümüş! Saray’a adanmış gürbüz genç!
Madem ki tek başma uzattın ellerini bana
Ve de Dağ’m en tepesindeyken

Hematit

Kaymaktaş

*Secde ettin bana
 Ben de matrağımı indirmedim sana
 Kolumun kudretini göstermedim sana
 520 Sen ey korkusuz savaşçı çağırır çağırılmaz
 Geldin girdin hizmetime
 Öyleyse sen de göklere çıkartıl övülerek!
 Ülkenin ambarları üzerinde olsun elin
 Sen yönet onları!
 Anunna'larm, büyük tanrılarım sen ol yolunu
 aydınlatan, gösteren!
 Ve onların tapınaklarında yer al ey
 Kaymaktaşı!"*

Kehribar

*Sonra kralım, kötü kötü bakarak
 Kehribar'a yöneldi
 525 Ve pek memnuniyetsiz olan Efendi,
 Çağırdı ülkeden onu
 Enlil'in oğlu Ninurta, şu bedduayı okudu:
 "Nasıl duraksadın ben gelince!
 O halde ilk sen geleceksin atölyeme
 Senden ne yapılmak istenirse, kabul
 edeceksin!
 530 Ey Kehribar! Maden işleyenlerin
 mutat hediyesi olacaksın!"*

Akik ve onbir başka
 yarı-değerli taş

*Kralım, Akik'e doğru döndü sonra
 Hitap etti Kırmızı Akik, Kadıköytaşı ve
 Laciverttaşı'na
 Alacalı donuk akik, Sarı Akik, Saba,
 Hurişu, Marhali, Sarı Akik
 Balıkgözü, Nartaşı, Anzugulme, Yılandaşı,
 535 Ve de [...] için
 Enlil'in oğlu Ninurta, şu hayır duasını
 okudu:
 "Erkeğiyle dişisiyle hepiniz kendi tarzımızda
 Hiçbir şikâyet etmeden desteklediniz beni.
 Kendiliğinden övdünüz beni herkesin
 içinde!
 540 Öyleyse ben de Meclis'in ortasında
 öveceğim sizleri!
 Savaş Konseyinde (?)*

Çakmaktaşı

- Benden yana belirleyici (?) bir rol oynadınız
 Öyleyse ben de! [...(?)]
 Şaraba ve bala tercih edileceksiniz!
 Değerli metallere bezeyecekler hepinizi
 Tanrıların arasında önde gelen
 545 Doğduğunuz dağları yere kapatacak
 secde edecekler size, yüzleri yerde!”
 Sonra kralım kem gözle,
 Çakmaktaşı'na yöneldi
 Ve hoşnutsuz Efendi, onu ülkeden defeden
 Enlil'in oğlu Ninurta, şu bedduayı okudu:
 550 “Dur hele! Hilebaz Çakmaktaşı!
 Dağ'da senin yaban öküzü boynuzlarını
 kıracaklar!
 Antimonun önünde secde edeceksin!
 Zira seni destekledim ama sen benim gibi
 yapmadın!
 Ben de seni adi bir çuval gibi parçalayacağım!
 Un ufak edecekler seni
 Taş ustası da kalemini alıp
 Yontacak seni,
 Öç almak isteğiyle dolu iri cüsseli genç adam!
 555 Dülger de elindeki işi bitirmek istediğinde
 Sulayacak seni ve malt gibi ezecek!”
 Daha sonra kralım, Kalaylı-Kil'e döndü
 Ve Elligu'ya çıkıştı,
 Enlil'in oğlu Ninurta, şu bedduayı okudu:
 560 “Kalaylı-Kil, Dağ'da aleyhime bağırıp çağırdın!
 Bana karşı ey Elligu, savaş çılgılığı attın
 Gözü dönmüş ve heyecanlı!
 Öyleyse ben de sizi ateşi tüketir gibi
 tüketeyeğim
 Kasırga gibi devireceğim sizi
 Hasırotları gibi biçeyeğim sizi
 565 Kamış söker gibi sökeceğim sizi:
 Kim koşacak imdadınıza?
 Kalaylı-Kil, imdat çağrılarına
 Ne dikkat edilecek ne kulak kabartılacak!
 Kalaylı-Kil, Elligu,

Elligu ve Kalaylı Kil

Geyik-Taşı,
Duban ve Urutu

570 *Sonra kralım ardından Geyik-Taşı'na döndü
Duban ve Urutu'ya da çıkışarak,
Enlil'in oğlu Ninurta, onların doğasını belirledi
sabon Karşısında hiçbir şeyin dayanamadığı
Urutu!*

*Bazalt sizi "ateşe koyduğunda"
"Alev aldınız",
575 Kor gibi "yandınız" bana karşı
Asi ülkede!
Sâbu ülkesinde bana isyan ettiniz!
Öyleyse koyun gibi boğazlanasın
ey Geyik-Taşı!
Değirmende öğütülür gibi unufak edilesin
Dubban*

Şagara

580 *Gürz gibi yontulasın (?) Urutu,
Tanrısal temrenlerin bronzuyla!
Mahvolasınız [...] Korkunç Haçerler!"
Sonra kralım, Şagara'ya döndü
Enlil'in oğlu Ninurta şu bedduayı etti:
"Bozkırda yalnız dolaşan yolcunun
kafasını kıran Şagara,
585 Dağ'da ayaklarıma dolanmak istedin,
Tam ben savaşmaktayken (?).
Bana karşı dövüşmekten zevk aldım demek,
Öyleyse sepetçi, hasırları yassılaştığımda,
Bir kenara atacak seni!
Neyin nesi olduğun unutulacak!
Kimse de sormayacak seni nerededir diye!
Kimse yokluğunu hissetmeyecek!
590 Kimse yakınmayacak seni kaybettiğinde
Ninhursag'ın dinlendiği yerin şerefine,
Durmadan ibadet edilen yere bırakıldığımda,
Birahane artıklarıyla besleneceksin.
Tıpkı koyunlar gibi,
Bir çimdik unla yetineceksin
Adının anlamı budur işte!"
595 *Sonra kralım, Markasit'e döndü
Ve Enlil'in oğlu Ninurta şu hayır duasını
okudu:**

Markasit

- “Ey Markasit madem ki [...] yakaladığım
 halatı [...] bana
 Yurttaşların tarafından [...] gerçekleştirilen
 Katliama da hiç katılmadığma göre,
 Duru su toplamak için
 Süzgecin altına yerleştirilen çanak olacaksın!
 600 Kakmacılıkta kullanılacaksın [...]
 [...] Efendi!
 Tokalar için eşsiz bir süs olacaksın!
 Tanrıların tapmağında şerefsahibi olacaksın
 Markasit!”
- Haštu XIV Ardından Cengâver kem gözlerle Haštu’ya
 döndü,
 Ve Efendi, hiç memnun değildi,
 Onu ülkeden kovdu.
- 605 Enlil’in oğlu Ninurta şu bedduayı okudu:
 “Haštu, Dağ’da aleyhime bağırıp çağırdın!
 Çarpışmanın vahşi çılgınlıkla,
 Heyecanlı haykırımları kattın;
 ulumalarımınla zebani Lilu’yu Dağ’da tuttun!
 Öyleyse genç adam, toprağa konulacaksın
 610 Ninurta’nın hükmettiği kaderine göre,
 gayri “çukur” (haštu) diyecekler adına!
 İşte böyle olacak!
 Ardından kralım, Durul’a döndü
 Enlil’in oğlu Ninurta, şu hayır duasını okudu:
 “Durul, yas (?) rengi
 Bu aşağı dünyada gece karanlığına (?)
 dalmış genç âmâ,
 615 Madem ki Dağ’da bana saygını ifade ettin
 “Keşke kilitlerimi kırabilsem de
 Karşımda dimdik durabilsem: Efendi
 Ninurta’nın,
 Kralımın hizmetinde olabilsem!” dedin madem
 Öyleyse, adın anıldığı her yerde
 Kendinden menkul olacak değerini,
 İşin erbabı “Altın pahasına alırım onu!” diyecek.
 620 Tüm ülkelerin sakinleri, flütler eşliğinde
 Müzisyen gibi dansa davet edecekler seni!”

Diğer on iki Taş

- Ardından kralım, Sigsig'e döndü*
Engen, Engişa, Ezinum'a,
Uggun ve Zahem'e,
Madanum, Haşmanu (Madalli)
 625 *[...], Mursuh ve Mulug'a da çıktı*
Enlil'in oğlu Ninurta, şu hayır duasını okudu:
"Ey [...] Taşlar
Madem ki siz [...]
Göğsünüz sıkı, kalçalarımızı sallayarak,
gönlünüz ferah,
Ayılar gibi salınırken,
 630 *Bir yandan da [...], bana katılmak için*
yol teptiniz
Sonra da yere kadar eğildiniz önümde,
Başkaları yapmadı böyle,
Tokmak olarak hizmet ettiniz bana,
Sizinle kapımı sağlamlaştırdım
Öyleyse bütün atletler kıyafetlerini giydiğinde
Ve yaka paça güreştiklerinde,
Başlarımı yere değdirerek
 635 *Sırayla kaldırdıklarında gövdelerini*
Bu devlerin bütün ülkede tercih ettikleri
Bir tek siz olacaksınız!"
Sonra Cengâver, Kurgara'ya döndü
Bal'a da Sarı Khol'a da çıktı,
 640 *Ve Enlil'in oğlu Ninurta şu hayır duasını okudu:*
"Madem ki 'İnsanları neşelendireceğiz!'
dediniz"
İnsanları göndereceğim size.
Siz ehlini ispatlamış delikanlıyı
toy hale sokacaksınız
Öyle ki kalatur (?) sizi övecek!
 645 *Manes (?) şenliği günü birer bağış olun*
Ve yeni ay çıkıncaya,
Aym dokuzuna kadar
Delikanlılar ritüel oyunlarını size adayacaklar!"
Ve Ninurta bu Taşları Ninhursag Kültü'ne
adadı.

Kurgara, Bal ve Khol

Zafer kazandıktan sonra
gemisine gelen *Ninurta*
mürettebatı tarafından
övülür

- XV *Dağ'ı yendikten sonra bozkırda yola*
Koyulan Cengâver
Güneş gibi parlıyordu
O yürüdükçe onu alkışlayan kalabalığın
ortasında
Olanca ihtişamıyla ilerliyordu!
- 650 *En sevdiği gemisine, bir magura doğru*
neşeyle ilerliyordu,
Makarnunta'e'ye binmek için.
Mürettebat hoş bir şarkı söylemeye başladı
Ve gönüllülerinden geldiğince övdüler,
Enlil'in oğlu Ninurta'ya,
Sonsuz hürmetlerini dile getirdiler:
- 655 *"Ey tanrısız ulvi cengâver,*
Ey Anunna'ların hükümdarı, Efendi Ninurta
Sağ elinde sivri uçlarla döşeli matrağı tutan sen!
Bütün düşmanlarını sürükleyen Sel!
Senin o müthiş işlerini,
Hayran olunacak yüce işlerini
Kim taklit edebilir ki?
- 660 *Ey Cengâver! Karşı konulmaz Afet!*
Enki ve Ninlil bile kafa tutamaz sana!
Ey Cengâver! Kentleri yağmalayan!
Dağ'da zafer kazanan!
Ey Enlil'in oğlu!
Kim senden daha yükseklere yerleşebilir?
Kim senin eşitin olabilir, Enlil'in oğlu Nin
Ey Cengâver?
- 665 *Benim kralım, sana ve dinine bağlı bir yığittir:*
Senin yolundan gider, kendi şanına uyarak;
Senin tapmağında hep şatafatla yerine getirdi
Kurallara uygun ayını!
Senin evini de hep yüceltti!
Senin şenliklerini hep ihtişamla kutlar
- 670 *Kutsal ritüellerini yerine getirdi!*
Yaşayabilsin diye, şu düzeni tebliğ etti:
"Ülkede Ninurta övülmelidir!
An'ın yüreği Efendi'den yana olsun
Enlil'in yorulmaz kolu Ninurta ile
Kutsal anne Bawa, gün gibi ışıldasın!"

- 675 *Dalgaya uyup hafif hafif ilerleyen
Geminin pruvasından, işte böyle bağırırlardı
Makarnunta'ya orada parıltılar içinde,
kendi işini yürütmekteydi!*
*Anunna'lar onu karşılayıp
tebrik etmeye gelirler*
- 680 *Çarpışmadan dönen Cengâver'i selamlamak
için
Anunna'lar, tapınaktan çıkıp,
Onu karşılamaya geldiler.
Ve ellerini yüreklerine koydular,
Sonra da yerlere kadar eğilip,
Efendi'yi şöyle kutladılar:
"Tedirgin yüreğin sükun bulsun ey Efendi!
Utu'ulu kralı Ninurta, gururla kaldır
başını göğşe!"*
- Babası Enlil onu kutsar XVI *Sonra, babası Enlil şu sözlerle kutsadı onu:
685 "Yüce adıyla âlemi aşan Kral!
İkametgâhından bile çıkmadan
Refahı(?) arttıran!
Yapağryla süslü geniş göğüs!
Asi ülkenin karşısına çıkan savaşçı
Hükümdar
Doğüstü Fırtına ile donattım seni!
Dağ'ı ateşe veren Felaketin Silahı'nı,
690 Sana verdim, evrensel Cengâver!
Ey Kral, karışıklığın ortasında
Tuzaklarla doluydu yolun:
Ama Dağ'a yaptığın seferin başarılı
olacağına inandım.
Avinin peşinden salınan bir kurt-köpek gibi
Asi ülkeye, maceraya atıldım
O Doğüstü Fırtına ile birlikte!
695 Senin alt ettiğin Dağ bir daha
Asla onarılamayacak
Kentlerini yerle bir ettin
Senin karşında kibirli prenslerinin nefesi
tutuldu!
Doğüstü silah,
Hep refah içinde kalacak bir hükümlü
Enlil'in dileğine uygun ezeli yaşam,*

Ninurta Tanrıça
Nisaba'yı, aşağıdaki
dünyaya getirdiği
ilerlemeleri uygulamakla
görevlendirir

- 700 *Ve An'ın her şeye kadir gücüne:
Senin ödülün bu işte, ey Hükümdar!"*
*Bunun üzerine, Cengâver, Asakku'yu yenip
Onu kaya yığını haline getirdiğinde
Ona "Taşlar" adı verilmesini emrettiğinde*
- 714 *Enlil'in oğlu Ninurta*
- 705 *[...] yaptığı [...];
Yukarıdan aşağıya doğru yolunu kendi eliyle
Çizdiği suları; emanet etti.
Bereket kaynağı, kendi icat ettiği sabanı;
Kazmayı öğrettiği düz oyukları,
Ve yığıldığı tohum tepelerini,
Ve doldurduğu siloları.
O, Enlil'in oğlu Ninurta*
- 710 *Şanı övülmeye pek layık
Özerk Tanrısal Güçlerin Hanımı'na;
Kutsal kadın, pek bilge ve her yerde
en önde olan,
Kralların ve rahiplerin ayrıcalıklarının yazılı
olduğu
Yüce tableti elinde bulunduran Nisaba'ya,
Kutsal Tepecik'i' ortaya koyan kadına,
Enki son derece ileri bir zekâ vermişti!*
- 726 *Şanını övelim Nisaba'nın!*
- 715 *Apsu'da prensi harika biçimde tatmin
Eden Kadın'ın, Yıldız'ın şanını övelim!
Mutluluk Dağtan Bilgi'nin Hanımı'nın
şanını övelim!
Bilgi ve İhtiyat Yuvası'nı sadece o yönetebilir!
[...] Karakafaların sultanı kadın
Her şeyin yazılı olduğu levhaları elinde
bulunduran
Ağından hiçbir kuşun kaçamadığı Hanım'ın
şanını övelim!*
- 720 *Her yaptığında başarılı olan Hanım'ın
şanını övelim!
Huzurunda çözülmez düğümlü halat üzerinden*

1 "KutsalTepecik" (du₆.ku) büyük tanrıların ikametgâhı olan zaman dışı ve doğaüstü yeri belirtmekteydi; 41 : 27, 30, 39, 42 (XII, §§ 32, 44) yeniden karşımıza çıkacak.

*Ay'ın ritmine göre günlerin sayıldığı Hanım'ın
şanını övelim!*

*Kimsenin saldıramayacağı,
Madeni bir kaleye benzeyen Hanım'ın
şanını övelim!*

*Bütün düşünceleri delip geçen, her şeyi bilen
Hanım'ın şanını övelim!*

*Kara kafalara dikkat eden Kraliçe'nin şanını
övelim!*

*İnsanlarla gerektiği gibi konuşabilen
Hanım'ın şanını övelim!*

725 *[...] Enlil'in gerçek sözleri
Kutsal Kadın'ın, An ile senli benli olan
Yıldız'ın şanını övelim!*

Son dua

*Ey Enlil'in getirdiği Efendi Hükümdar,
Ey Ekur'un yüce soyundan gelen Ninurta!
Ey babasının desteği, eser sahibi:
Seni övmek nasıl da hoş!*

Başlık

*Ninurta şerefine söylenmiş bir şir:sud
şarkısıdır bu.*

3. Bunun aşırı uzun ve karışık bir mitolojik kompozisyon olduğu hemen görülüyor zaten; ipin ucunu bulup takip etmek de kolay değil. *Ninurta*'yı yücelten kısa bir şarkı (1-16) ile başlaması ve yine onun şanını öven iki dize ile (727 vd.) son bulması, başlığıyla da vurguladığı noktalarla da (728) uyuşmaktadır. Ancak bunlar, ayın sırasında okunmak amacıyla yazıldığını doğrulamaya yetmemektedir (krş. § 13). Böyle bir ihtimal sadece dize 21'e "*Kral için* (Lagaş'ın kralı mı?) *dualar mırıldamıyordu*" sözüne yaslanmaktadır. Buna benzer bütün öteki bölümler, örneğin 310 vd; 655-671; 685-700 ve 715-726 anlatının geliştirilmesi bakımından kullanılmaktadır ki bu gelişim metnin genelinde açıkça ön plandadır.

4. Yazarlar tuhaf, tumturaklı ve dinginsiz denilebilecek (§ 2) bir üslup benimsemişler ve açık seçik bir fikir sahibi olmadığımız gibi başka yerde en ufak bir izine dahi rastlamadığımız olayları, belirli sayıda kültürel ve ekonomik veriyi mit örtüsü altında bir araya ge-

tirmişlerdir. Bu verilerin hepsi de o zamanki Mezopotamya'nın arkaik ilişkilerinden alınmadır: Metinde "ülke" (kalam: 14; 144, vb.) sözü sürekli geçer; ayrıca "Dağ'daki" halklardan söz edilmektedir. Dağ denildiğinde Maveraünnehir'in kuzeydoğu ve doğu sınırları yani İran Platosu'nun batı tarafı ve Zagros kastedilmektedir (Orada bulunduğunu bildiğimiz ülkelerden en azından bir tanesinin adı verilir 577'de: Sâbu ülkesi). Elimizdeki tek tük bilgiye göre buradaki ilişkiler çok çalkantılıydı: Bazen barış hüküm sürüyor, yoğun ticaret yapılıyordu. Mezopotamya da bu durumdan, ahşabın yanı sıra taş ihtiyacının tamamını buradan karşılayarak faydalanmaktaydı. Bazen de ilişkiler bozulurdu; "ülke" sakinleri bu durumu çeşitli baskılar, talanlar, tehditler, savaşlar hatta fetihler biçiminde (krş. 42!) yaşarlardı. 2200 yılında Akkad İmparatorluğu'nun sonuna doğru, Kutu'nun kalıcı olarak istila edilmesi buna örnektir. 1500 yılına doğru Kassitler'in gerçekleştirdikleri istila da bir başka örnektir. Uzaklarda yaşayan, barbar, meçhul, dolayısıyla vahşi ve korkutucu oldukları düşünülen bütün bu halklar yöre insanının imgeleminde olağandışı ve hayali varlıklar haline gelebildikleri için, *Lugal.e* yazarları da onları, masalsı figürler olarak sunmuşlardır. Yazarlar kil, mil ve bitüm ülkesi Mezopotamya'nın taş olarak ithal ettiği hemen her tür malzemeden yapılma Taş-Adamlarla dolu bir ülkeyi anlatıyorlardı. Bütün şiire çerçeve ve sahne sunan şey de, "ülke" tanrılarının cengâveri *Nimurta*'nın gerçekleştirdiği muhteşem seferdir. Elbette yine bu bölgede, yine eş derecede kahramanca ve doğaüstü birçok maceradan sonra girişmiştir sefere: 128-134 arasında on iki ayrı maceradan söz edilir, bu maceralar, hiç değilse kısmen, "Dağ'a" karşı verilen mücadelenin ilk zamanlarında cereyan etmiş olabilir (*Nimurta Geri Dönüyor*'da 21, § 11 onlarla yine karşılaşırsınız; krş. XVI, § 11.). Düşmanların başı, *Nimurta*'nın başrakibi burada zebaniye benzer bir varlık, "neredeyse bir tanrı" (271'de kelimesi kelimesine "bir tanrı gibi" denir.), ölçüye gelmez, dehşet uyandıran, ilkel biri (*Erra'nın Şiiri*'ndeki 52 eğilip bükülmez "Yediler"e benzer şekilde) Gök ile Yer'in arkaik kucaklaşmalarından (krş. 30 ve XII, § 11) doğan *Asakku* (26 vd.) isimli bir varlık olarak betimlenir. Mezopotamya geleneğinde *Asakku* terimi hastalıklı bir zebaniyi anlatır

(268 vd. de belirtilen özellikler belki de bundan kaynaklanır.). Ancak burada onun için kurgulanan kişilik, bir bakıma kozmik denilebilecek boyutlara ulaşmıştır. *Asakku* hem bu taş soylu halkların babası ve atasıdır (34), hem onların tiranı hem de “ülke” tanrılarına karşı başlattıkları isyanın başıdır (37 vd.); isyan sonucunda “ülkenin” bağımsızlığı da tehlikeye girer (42). Yazarların “Dağ’ın” yerine “asi ülke” ifadesini de kullanmaları bundandır (3; 15; 77; ve *b.a.*). Bütün bu doğaüstü varlıkların ve mücadelelerinin ardında (ne ölçüde ve ne şekilde değişikliğe uğratıldıklarını bilemediğimiz) başka bir (Belki birçok demek daha doğru olur.) askeri, iktisadi ve siyasi çatışma bulunduğunu söylemek herhalde gereksizdir. Bu çatışmaların ayrıntıları ve seyri, tarihsel olayları aktaran elimizdeki dosyadaki eksikler sebebiyle ebediyen yok olup gitmiştir. Bu açıdan bakıldığında, *Ninurta ve Taşlar* kendine göre bir “tarih mitidir” (VIII, §8; IX, § 10). Ama onun da bu çerçeveyi kat kat aştığını ve birden çok düzene göre okunması ve anlamlandırılması gerektiğini göreceğiz.

5. Sonu gelmek bilmeyen bu şiirin anlattığı bütün olaylar, gayet mantıklı biçimde, ezilen bir isyanın ve kazanılan zaferin çerçevesi içinde kalır.

1° *İsyandan önce* (17-21), *Ninurta* “ülkenin” öteki tanrılarıyla birlikte huzur içinde doğaüstü işleriyle ilgilenmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla babası *Enlil*’in Nippur’daki mabedinde, Ekur’da (özellikle 71 ve 231) bulunmaktadır; eşi ise burada *Bawa* adıyla anılmakta (20; krş. 674) ve bu adla Lagaş kenti tanrıları arasında yer almaktadır; bu muğlaklığı yeniden ele alacağız (§ 8).

2° *İsyan haberi* (22-69) kişileştirilmiş Tanrı-Silah tarafından verilir. Bu, Tanrı’nın *excalibur*’udur, ismi de uygulanacak programın kendisidir: “binlercesini-tırpanla” (şar.ur: 23; 144 ve daha pek çok kez). Ama aynı zamanda Tanrı’nın komutanı ve korumasıdır. *Şarur* “Dağ’a” şöyle bir bakıp, orada *Asakku*’nun uyguladığı tiranlık, şiddet (37 vd.) ya da kurnazlık (47 vd.) nedeniyle bir isyan hazırlığı yaşandığını görür; *Ninurta*’nın, “babası” olduğu bazı yerel halklar Mezopotamya ile olan bağlarına sadık kalmayı veya en azından “ülke” (48 vd.) ile iyi ilişkilerini devam ettirmek isteseler de, pek çoğu yoldan çıkar (60 vd.) ve isyan yayılır.

3° *Şarur* tarafından uyarılan (70-109) *Ninurta* hemen olay yerine ulaşır (hiç değilse yolun bir kısmında gemiyle olmak üzere: 90) ve sert darbelerle isyanı bastırmaya girişir.

4° Ancak *isyan devam eder ya da yeniden alevlenir* (110-150) ve durumdan derhal haberdar olan *Şarur* efendisine isyanın başının, yani *Asakkur*'un öldürülmesinden başka çare olmadığını söyler, ama bir yandan da *Asakkur*'u öyle muhteşem biri olarak görür ve betimler ki *Ninurta*'nın onunla karşı karşıya gelmemesini tavsiye eder.

5° *Ninurta*'nın her türlü ihtiyatı bir kenara bırakıp (151-167) kahramanca başlattığı *ikinci çarpışma* (151-298) öncesinde Nipur tanrılarını bile şaşırtıp korkutan dehşet verici bir çarpışma olur (182-190).¹ *Enlil* devreye girer (194 ve 215 arası iki kırık nokta olayların bir bölümünü gizler bizden: Belki de *Ninurta* –devamında söylenenleri de haklı çıkartabilir bu– bir an için tereddüt göstermişti.) ve *Şarur* aracılığıyla oğluna tavsiyelerde bulunur; onu cesaretlendirir, eyleme geçmeye yönlendirir (215-243). Kahramanımız sarsılır (244-252), *Asakku*'yu alt edemeyen (253-263) Silah-Komutanı da sarsılır (253-262), korkar, tereddüt eder ama sonunda *Ninurta*'yı çarpışmaya iter (264-280). *Ninurta* sonunda korkunç düşmanını alt eder ve öldürür (281-297).

6° Bunun peşinden *ilk* ve kısa bir *zafer kutlaması* gelir (299-316 [...] burada da yine eksik var.), hem tanrılar hem de *Şarur* kutlar *Ninurta*'yı. Ekur'u (231) hatta daha kesin olarak söylemek gerekirse özel ikametgâhı Eşumeşa'yı yeniden ele geçirmiş olmalıdır (381, daha sonra Taşlar'a Mezopotamya'dan, yani “ülkeden” hitap edecektir: 416, 525, 547, 604; bkz. daha ileride 12°).

7° Zafer kazananın yapacağı ilk şey, yenilen ([...] 324-330) büyük kişinin, *Asakku'nun kaderine hükmetmektir*. *Asakku*'nun cesedini taş a çevirir, daha doğrusu (Niye böyle bir tercihte bulunduğunu bilmiyoruz elbette.) büyük bir zalakutaşı ocağına (Bunun hangi taş olduğunu belirleyemiyoruz.) çevirir; bu öyle büyük ve derin bir ocaktır ki Ölüler Krallığı'na kadar uzanır.

¹ Tanrıların şaşkınlığı teması, Tufan anlatısında (XIII, § 20; hatta bkz. §§8 ve 12 ve 51, II a: 8 vd.) biraz değişik biçimde yeniden işlenecektir.

8° Ardından da olması gerektiği gibi, silahları arasından kendisine *zafer kazandırmanı öne çıkartıp ödüllendirir* (331-333).

9° Dağ'ın bütünüyle katılmasıyla büyüyen topraklarını düzene sokar, işleyebilecek, tutarlı bir bütün haline getirir (334-366). Bir bakıma 6'da bambaşka koşullarda ve bambaşka terimlerle *Enki*'nin ülke için yaptıklarını yapar. Yazarlar burada anlatıya, ileride anlamını daha iyi kavrayacağımız geleneksel mitolojik veriler eklerler; bu verilerin eskiliğinin delili ise tanrıların yaşantısının iyileştirilmesiyle (336 vd.) ilgili olmasıdır, zira tanrılar en başta zorunlu çalışmaya mahkûmdular (336-339). Ama bildiğimiz daha yakın tarihli mitlerden (en başta da *Yüce Bilgel*/45 olmak üzere) farklı olarak burada, insanların yaratılışı işin içine katılmaz. İnsanın yaratılması görevi, bildiğimiz kadarıyla gelenek tarafından hakiki bir demiurgos sayılmayan *Ninurta*'ya yüklenemezdi; öte yandan daha çok *Enlil* ve Nippur üzerine odaklanan mitin genel yönelimi *Enki* ve "Eridu mitolojisine" başvurmuyordu. Üstelik *Enki*'nin o dönemde de insanları üreten ve yaratan bir tanrı sayılıp sayılmadığını bilmiyoruz. Burada, bambaşka bir bağlamda olmak şartıyla (224 vd.), *Enlil*'in yaratıcı etkinliğine tek bir kez değinilmektedir. Aslında, daha önce gelişen olaylar da, savaşın patlak vermesi ve sonuçları da "tarihsel zamanın" dünyasına üstün bir düzleme öylece yansıtılmaz, aşağıda yani bu dünyada ortaya çıkmalarından çok önce (339 bu şekilde açıklanabilir.) "mitsel zamanında" gerçekleşir. Bu şiirde kendi başına insanlık sahnede değildir (Çeşitli etiyolojilerle bildirilen zorunlu gelecek kehanetleri dışında. Örneğin 390 vd. ve taşların "kaderleri" bölümünde, 423 vd., 441 vd., vb.); insanlıktan ödünç alınan bütün terimler de (86; 91; 97 vd.; 104; 115; 130 vd., vb. ve elbette 92-94'deki fauna) "çok eskilerin" mitik halkı, özellikle de Dağ'ın "taşa benzer" halkı için geçerlidir. Yazarlara göre, sahnelenen olayların çerçevesi olan hayallerle dolu, puslu geçmişte, insan türünden önce yaşayan bir halk söz konusudur. Anlaşılan, Dağ'da bol bulunan çeşitli taşları, adeta biçimden biçime girmiş fantastik ve antik bir insanlığın fosilleşmiş kalıntıları sayarlar. Yine bu yazarlar, başta bizim biraz keyfimizi kaçırarak denli gösterişli bir dille, hem sulama hem de bitkilerin ekim tekniği konularına müdahalede bulundu-

ğunu vurgulayarak, *Ninurta*'nın –tarımı icat eden ve ilk uygulayan olduğu için– tarımın hamisi tanrı olarak tanınmasını “açıklamaya” ve gerekçelendirmeye çalışmışlardır. “Ülke” toprakları, dağlara ve dağ yamaçlarına çekilen kale duvarları yardımıyla ve de *Ninurta* sayesinde, surları içerisinde bir kent gibi sınırları belirlenmiş ve korunaklı hale gelmiştir. Dağlar da yükseklerde eriyen buzlar sayesinde “ülke” arazisinin su ihtiyacını karşılayacaktır. O zamana kadar birbirinden yalıtılmış olan bütün su kütleleri de tek bir nehir şebekesine (Ne tuhaftır ki bütün bu şebeke sadece Dicle ile temsil edilmektedir!) bağlandığı için artık hem sürekli olacak hem de denize açılacaktır; böylece hem tarlaların sulanmasına ya da akaçlanmasına hem de mahsulün taşınmasına yarayacaktır (344 vd. + 340 vd.). Öte yandan *Ninurta* normal bir su düzeni kurduktan sonra, saban ve karıkları (707 vd.) icat ederek toplayıcılığın (346) yerine tarımı getirdi, böylece tarla (362) ve bahçe (363) ekimi de başladı; ürün fazlası (364) sayesinde müthiş bir tahıl ticareti başladı (365). Yegâne sakinleri tanrılar olduğu için üstün durumda olan “ülke” de, tüketim mamlu üretimine (360 vd. ve 366 vd.) göre örgütlenmiş bir dünyanın merkezinde ve tepesinde yer alır.

10° Bundan sonra *Ninurta annesinin elinde bulunan güçleri artırır* (368-410). Bu bölümde çarpışmaya gitmek için acele ederken, kendisiyle beraber gelmek isteyen annesiyle hiç ilgilenmeyip ona hakaret ettiği açıklanıyor. Annesine Tepelerin Hanımı unvanını verdiği gibi (Bu tepelere önceleri sadece “kur”; “dağ”¹ denilirken, *Ninurta* tarafından fethedildikten sonra yeni bir “ad” almışlar, hur.sag diye bilinir olmuşlardı.) daha başka adlar da verdi; bunların her biri de edindiği yeni Güçleri belirtmekteydi. Bu isimler ve onlara bağlı Güçlerin (*Yaratılış Destanı*'nın/50 son bölümünde, *Marduk* için olduğu gibi), yani *Ninurta*'nın annesi ve *Enlil*'in karısı olan *Ninlil*'e yüklenen Güçlerin başka mitlerde (IV, § 10 ve s.61, n.1) başka tanrıçalar tarafından üstlenildiği, hatta onlara verildiği unutulmamalıdır. Ne var ki bu bilgi, elimizdeki mitolojik malzemedeki bulabileceğimiz ne ilk ne de son “çelişki” olacaktır...

1 Kur ve hur.sag “dağ” demekte kullanılan Sümerce iki anlamdaş kelimedir; aralarındaki ince ayırımı bilemiyoruz.

11° *Zafer kazanan Ninurta, Enlil'in "kız kardeşi", "Ana Tanrıça Aruru'nun"* (411-415: bu konuda bkz. 2 : 71; 6 : 394 vd.) telkini üzerine, yeni tebaasının, yani Dağ'da kendine tabi kıldığı taş halkların *kaderini tayin eder*: Alışlageldik terminolojiyle söylersek (VII, § 10) "kaderlerine hükmeder". Bütün eserin neredeyse üçte birini kaplayan çok uzun bir bölümdür bu (416-647). Bu bölüm masalsı bir taş kataloğu gibidir: Taşlar sınıflandırılır (Mezopotamya'nın hiç bilmediği bir cisimdir bu ve dolayısıyla son derece tuhaftır.); taşların özellikleri ve farklı kullanımları ortaya koyulur. Şiirin geri kalan bölümüne göre tekrarlanan deyişlere çok daha fazla yer veren bu sonu gelmez katalog, bizim açımızdan özellikle anlaşılmalıdır. Bunun ilk nedeni, ne olduğunu en azından kabataslak bile (üçte ikisinde) saptayabildiğimiz terimlerin dahi ("bilimsel" türden bambaşka ölçütlere dayanan) bizim mineraloji sistemimizle pek örtüşmemeleri, dolayısıyla da *Lugal.e*'yi antik zamanlarda yazıya geçiren ve kullananların bu malzemelere ilişkin algı, duyarlılık ve imgelemine hiçbir şekilde bizi dahil etmemeleridir: Oysa *Ninurta*'nın neredeyse aldığı her kararı belirlemiş olan şey bu algı, duyarlılık ve imgelemler olabilir (Aynı şekilde, -işlenmemiş, çiğ malzeme fikriyatı¹ çerçevesinde pek rağbet gören- yukarıdaki çeviride yer yer parantez arasında belirttiklerimize çok benzeyen bazı ses uyuşumları ve ses benzeşimleri de bir unsur olmuş olabilir: örneğin 455-462...). Burada hemen hemen elli tane ayrı "taş" söz konusu; bunlar bu ülkede kullanılan ve Doğu'dan ve Kuzeydoğu'dan ithal edilen her tür taş malzemesinin ayrı ayrı kökenlerini temsil ediyor gibidir (Diorit için 472'de Magan denilmesi, tahmine kaçmak sayılmazsa, başka coğrafyaların da akıldan tutulduğuna alamettir.). Mitolojik-şiirsel imgelem bu "taşları", Tufan öncesine ait insana benzeyen masalsı varlıklar haline sokmuştu. *Zafer kazanan Ninurta*, gerekeni yapar ve onları isyan ve savaş sırasında kendisine karşı gösterdikleri tavra göre değerlendirir: Aşağı yukarı beşte ikisi, kendisine düşmanca davrandığı için "cezalandırılır" (416-434; 435-447; 448-462; 479-486; 545-556; 557-568; 569-581; 603-611); yani birer taş olarak iğrenç biçimlerde, uşak

¹ Bkz. VIII, § 8 vd.; IX, §§ 31 ve 60; burada § 20; XIII, § 15; XIV, §§ 9, 18 vd.; XV, § 17 ve *Mésopotamie*, s.113 vd.

gibi, bütünlükleri açısından “dayanılması güç”, tözlerini mahveden biçimlerde kullanılmaya mahkûm edilirler. Ötekiler, yani *Ninurta*’ya sadık kalan ya da fazla geç olmadan onun sancağı altında toplanan “taşlar” (463-478; 487-496; 497-512; 513-523; 531-545; 595-602; 612-620; 621-636 ve 637-646) soylu, şanlı ya da estetik birer rol üstleneceklerdir. Sayısız ayrıntıyı bizden gizleyen karanlık yanlar kadar zengin ve karmaşık olan bir adlandırma sisteminin ayrıntılarına burada giremeyeceğiz.

12° *Ninurta bundan sonra*, cesur davranışları sayesinde elde ettiği (648-700) *yeni hükümdarlık meskenine* yerleşir. Ama önce, öteki ikametgâhını, Lagaş’taki Eninnu (Bkz. 478) mabedini gemiyle ziyaret (?) eder; bu kentin panteonunda onun eşi sayılan *Bawa* (674), kendisini öven tayfaların (652-675) düşündürdüğü üzere, gemide *Ninurta*’ya eşlik etmektedir. Bu kentin hükümdarından da söz ederler (665) ama adını vermezler; ünlü Gudea’dan (§ 2) söz ediliyor gibidir. Önce büyük tanrılar¹ (678-683), ardından da babası *Enlil* (684-700) tarafından karşılanması ve alkışlanması Lagaş’a vardığında mı yoksa Nippur’a geri döndüğünde mi gerçekleştiği konusuna açıklık getirilmiyor. Ne olursa olsun, *Enlil*’in “hayır duası” bir kralın başka birini yetkilendirmesine benzemektedir (krş. 685; 688; 691; 700); tanrıların hükümdarı, hiç değilse, değerli ve kesin bir zafer sonunda (695 vd.) sınırları genişletilmiş “ülkenin” hükümdarı tayin edilip kutsanır.

13° *Yeni kral doğaüstü birisiyle, Tanrıça Nisaba ile ortaklık kurar* (701-725). *Nisaba*’ya topraklarının iki yeni ve özel bölgesini emanet etmek ister. *Nisaba* hem *Ninurta*’nın ekimini ve büyük ölçekli üretimini ([705]-711) icat ettiği tahılların hem de *Ninurta*’nın yaptığı “icatlardan” sonra iyice önem kazanan malların dolaşımı ve muhasebesi açısından krallığın yönetiminde vazgeçilmez yere sahip olan “yazı” (72 vd.) denilen o özel becerinin koruyucusuydu (krş. 2 : 157-168; 6 : 411 vd.; ve VIII, § 13). İşin tuhaf yanı şiiri kaleme alanların bu araya, heyecana kapılmış gibi Tanrıça’yı öven, bütün ayrıcalıklarını sıralayan uzun bir bölüm (715-726) eklemiş olmalarıdır.

¹ *Yaratılış Şiiri*’nde/ 50 (XIV, § 14) zafer kazanarak geri dönen *Marduk*’un karşılanması da aynı biçimde olur.

14° *Sondaki dua* (726 vd. şir-sud ya da şirgid unvanlarının tam olarak neye denk düştüğünü bilmiyoruz, bkz. s.49, n.1) bundan böyle *Ninurta*'nın elinde olacak "hükümdarlık" kimliğini vurgularken –şiiirin amaçlarından birinin de bu kimliği tanıtmak olduğunu görüyoruz– bir yandan da *Ninurta*'yı *Enlil*'e bağlayan kan bağıını ve bu tanrıya, yani babasına sağladığı destek ve şanı son bir defa daha hatırlatır.

6. Mitin derin anlamı da burada, bütün görünüşlerin ardından kendini gösterir. Benzer kaynaklardan esinlenen başka parçalarda olduğu gibi, her şey bambaşka biçimde gerçekleştiği ve temsil edildiği durumlarda bile (*Yaratılış Destanı*/50 : XIV, § 4), en ufak bir fikrimizin dahi olmadığı, ama o çağda yaşayanlara sorun olmuş, tarih açısından önemli ve belirli bir biçimde sunulmuş bir fenomenin nedenleri gösterilmek istenmiştir: Bu fenomen *Ninurta*'nın *tanrılar toplumunda terfi edişidir*. Kendisi ikinci dereceden bir tanrı, *Enlil*'in bir "oğluydu" sadece, –burada ve daha ilerideki mitlerde de görüldüğü gibi– artık evrensel çapta hürmet gösterilen bir tanrı katına yükselmiş ve *Anzu Miti*'nde (22 B, II/1 : 24-26 ve //) söylendiği gibi sadece "bütün tapınaklarda değil", "yüce Ekur'da" bile kendi "şapeline" sahip olmuştu. Şiiri yazıya geçirenlerin ileri derecede sofu olunmasını gerektiren böyle bir terfiî doğrulamak için, geleneksel olarak *Ninurta*'ya yüklenen tarım ve sulama alanlarındaki ilerlemeleri fazla öne çıkartmayı hangi koşullarda ve hangi dürtülerle tercih etmediklerini bilmiyoruz: Gerçi bu kazanımı elbette ki överler (bkz. § 5 : 9°), tanrılar topluluğu bütün olarak bundan yararlanmıştı; "üstün zekâsını" (347) övmekle birlikte bu zekânın sonuçlarını mutlak anlamda birer keşif, gerçek birer *yaratım* olarak değil de, ülkenin beceri ve bilgeliikle (*yeniden*) *örgütlenmesinin* sonucu olarak sunarlar: Bu bölümdeki iki üç parça *Enki/Ea*'nın hatta daha ileride *Marduk*'un (özellikle de 347 vd.) imgesini akla getiriyorsa da, *Ninurta* bunların çok uzağındadır. Bu şiiri yazıya geçirenlere göre, en önemli meziyeti, "ülkede" kral olarak tanınmasını ve terfi etmesini, kendisine verilen bütün şeref payelerinin ayrıcalıklarını sağlayan özelliği sadece kahramanlığı ve zafer kazanmış olmasıydı. Şiirin bütünü, becerikliliği ve ustalığıyla değil, savaşta sergilediği cesaret

ile doludur: Görülmedik çarpışmalara girmiştir, müthiş düşmanları alt etmiştir, “babalarının kurtarıcısıdır”. Burada bu Mezopotamya Herkülü’nün yaptığı inanılmaz “işler” arasından sadece en zorlusu, en ünlüsü, en tartışılmaz olanı, yani *Asakku* ve Dağ karşısında kazandığı zafer aktarılır. Ancak daha başka yaptıkları da vardır; nitekim 129-133 arasında yaptığı işlerin dökümü verilmektedir. Sayıları toplam on ikidir (bkz. § 11); öte yandan herhangi birinin ya da birkaçının başka bir mitsel ya da destansı anlatıya konu olmamış olması şaşırtıcıdır. Oraya buraya saçılmış birkaç anırtırma dışında, *Ninurta*’nın anlatılan bu türden tek “iş”, yırtıcı dev *Anzu* karşısında kazandığı zaferdir (22 vd.). Daha ileride göreceğimiz gibi, o da *Ninurta*’nın cesaretini, askeri konulardaki kuvvetini ve korkusuzluğunu över daha çok. Mertebesinin köklü biçimde yükselmemesinin, *Marduk* gibi (XIV, § 4 vd.) bir anda bütün tanrılardan daha yükseğe çıkmamasının nedeni bu olmalı: “*Enlil*’in oğlu” olduğu ve hep öyle kalacağı devamlı vurgulanmaktadır. Güçlerinden söz edilse de (54; 65; 232; 410; 493), *İnanna* (IX, §2) gibi bunların *hepsini* elinde bulundurduğu hiç söylenmez; hatta şiir *Enlil*’e odaklandığı ve *Enki* sadece iki defa, ikincil bağlamlarda (68 ve 714) görüldüğü halde, bu Güçleri “*Apsu*’da aldığı” (54), başka deyişle *Enki*’nin elinden (bkz. yine 23!) aldığı bir vesileyle söylenmektedir.

7. Dolayısıyla *Ninurta*’nın askeri ve kültürel ayrıcalıklarının bir sentezi yapılırsa da, askeri ayrıcalıklar çok daha fazla öne çıkartılmaktadır. Aynı şekilde, yazarlar tanrıların Lagaş ve Nippur ile bağlarını belirtirken dengeli davranmışlarsa da, Nippur’u öne çıkardıkları açıktır. Elyazmalarının neredeyse hiçbirinde *Ningirsu* sanı (§ 1) geçmemektedir: Sadece iki elyazması *Ninurta* yerine bu sanı kullanmaktadır; bunun bir örneği (§ 18) *Anzu Miti*’nin/22 eski versiyonunda karşımıza çıkar. Bu örnekte *Ninurta*’nın yanında eşi *Bawa* (§5, 1°) varsa da, Lagaş’taki Eninnu’yu (*ibid.*, 12°) şöyle bir ziyaret ettikten sonra, Nippur’da Ekur ve Eşumeşa’yı birleştirip ana ikametgâhı olarak kullanır. Bu tercihler, bu seçim ve ahenk arayışının ardında sayısız siyasal koşulun ve dini yönelimin olması doğaldır; bunlar konusunda belki de asla en ufak bir fikrimiz bile olmayacak.

8. Her ne kadar arkaik bazı unsurları (örneğin dehşete ve korkuya kapılmış tanrılar arasındaki kanlı mücadeleler -71 vd.; 182 vd.-; canavarlar; insan Taşlar ve Silahlar; Sümerce yazıya geçirilmiş en eski edebiyatta apayrı bir yere sahip olmasına yol açan o ateşli, tumturaklı, şatafatlı üslubu) muhafaza etse de bu eserin -pekâlâ şaheserin de denilebilir- en ilginç yanı, aynı türdeki nerdeyse tüm Sümerce parçalardan ve Akkadca pek çok parçadan farklı olarak, tek bir mitsel izleğin gelişimine ayrılmış olmayıp *Asakku* karşısındaki zaferi konu alan ana izlek çevresinde “mantığa uygun biçimde” düzenlenmiş birçok anlatı ve motifin tutarlı bir sentezini oluşturmasıdır. Bu eserde sadece ülkenin su kaynakları, sulama sistemi ve coğrafyasının, örgütlenmiş bitki ekiminin (Başka parçalar bu konuları bambaşka biçimde ele alır: 6 : 250-259; 46, I : 21-26; 51 , V : 55, vb.) hatta yenilebilir ürün mübadelesinin etiyojisi değil aynı zamanda, emekçi tanrılar motifinin hatırlatılmasını da buluyoruz. Tanrılar arasında birinin yaptığı yenilikler tanrılarının imdadına yetişmiştir; canavarın dünyaya gelişinin “kozmetik” ve arkaik izleği; düşmanın cesedinin kullanılması izleği; bir yandan Tanrıça *Ninlil*’in (§ 5, 10°) öte yandan da *Nisaba*’nın (*ibid.*, 13°) unvan ve Güçlerinin açıklanması, Taşların kökeni, doğası ve kullanımının nedeni de anımsatılır. Görünüşte daha kesin sonuçlar almayı amaçlayan bir soruşturmaya gereken cevapları verebilecek biçimde önceden, ayrı olarak tasarlanmış ve hayal edilmiş olan bütün bu izlekler, bambaşka ve tek bir amaca uygun olarak yeniden gözden geçirilmiş, düşünülmüş, kaleme alınmış ve uyarlanmıştı; bu amaç ise *Ninurta*’nın terfisidir. *Lugal.e* işte bu yanıla, tarih kadar doğa ile de ilgili Akkadca büyük mitolojik sentezlerin (46, 51 ve 52’nin) habercisidir.

21. An.gim ya da Ninurta Nippur’a Geri Dönüyor

9. 209 dizesiyle daha dar kapsamlı olan bu mit sonu gelmez *Lugal.e* kadar uzun değilse de, Akkadcaya çevrildiğine ve geç döneme kadar hep kopyalarının yapıldığına bakılırsa aynı derecede ünlüdür. Birçok başka mit gibi bu mit de açılış sözü olan “*An.gim (dimma)*” adıyla anılır: “*An* olarak (oluşturulmuş)” demektir. Bildiğimiz ka-

darıyla, bir önceki mitten (§ 2) farklı olarak, hangi tarihte düzenlendiğini çıkarsamamızı sağlayacak özelliklere, hiç değilse bildiğimiz kadarıyla, yer vermemektedir; ama o çağın eğitimli kişileri, kataloglarında, bu şiirin Tanrı *Enki/Ea*'nın¹ kendi elinden çıktığını belirterek aynı yazarın elinden çıkmış olmasa bile –ki kullanılan üslupların çeşitliliği, bunun aksine işaret eder–, en azından aynı çağın ve aynı bakış açısının ürünü olduğunu anlatmak ister gibidirler: Elimize geldiği biçimiyle metne baktığımızda, onun kabaca ikinci binyılın sonuna ait olduğunu söyleyebiliyoruz. Bu şiirin Neo-Asur dönemine tarihlenen bilinen ilk parçaları G. Rawlinson ve E. Norris tarafından *Cuneiform Inscriptions of Western Asia* adlı çalışmalarının ikinci cildinde 19 levha olarak 1866'da yayınlanmıştı. Zaman içinde bu parçalara daha başkaları da eklendi, öyle ki günümüzde, çoğu ikinci binyılın ilk üçte birine ait, içlerinden yirmi tanesi Akkadcaya da çevrilmiş, (tablet ve parça olmak üzere) elli tane örnek bulunmaktadır. Dolayısıyla, yaklaşık beşte birini ya parça parça ya da bütünüyle gizleyen, dağınık, tek tük eksikler hariç tutulursa, bütün eserin neredeyse tam bir metni elimizde bulunmaktadır. Elimizdeki metin, görüleceği gibi, yeterince anlaşılırdır; şatafatlı *Lugal.e* kadar karmaşık da değildir. Bu şiiri konu alan en sağlam inceleme J. S. Cooper'ın, *The Return of Ninurta to Nippur*'u (1978) yakınlarda tamamlandı. Eksiksiz olduğu kadar S. N. Kramer'in görüşleriyle de bağdaşan bir çalışmadır. Bu yüzden ben de S. N. Kramer'in onayını alıp bu çeviriyi benimsedim.

Ninurta'ya hitap,
büyüklüğünü ve
şanını anma

- 1 *Ey An biçiminde oluşmuş, Enlil'in oğlu!*
Ey Nintu'dan doğmuş, Enlil biçiminde
oluşmuş Ninurta!
Anunna'ların en güçlüsü,
Tepelerin <Hanımı'ndan> gelme!
Müthiş korku salan sen.
Ey Enlil'in oğlu, gücünden emin!
- 5 *Şanlısın kralım, şanın övülsün!*
Şanlısın, Ninurta, şanın övülsün!
Müthiş cesaretiyle bütün ülkelerin hükümdarı,

¹ Sayfa 52'teki nota bakınız.

Sonsuz canlılığıyla Enlil'in cengâveri!

Ey korku salan cengâver,

Gök kadar yüce Güçleri ele geçirdin!

- 10 *Yer kadar büyük Güçleri geçirdin Enlil'in oğlu!*
Dağın Güçlerini ele geçirdin, gök kadar ağır!
Eridu'nun Güçlerini ele geçirdin, yer kadar
ağır!

Boyun eğdirdin önünde tanrılara

Anunna'lar eğildi (?) önünde

- 15 *Ey Ninurta cesareti kusursuz!*

Hükümdarın kararı [...] bir fırtmaydı sanki

Bir fırtmaydı [...] Efendi Ninurta'nın kararlılığı:

[...] düşmanca davranan Dağ'a karşı

[...] asi ülkenin müstahkem mevkillerine karşı

- 20 *[...]*

Yatışmaz, korkutucu Efendi [...]

Gökte ve yerde zincirinden boşalmış [...]

[...]

Öfkeli iradesi karşısında

[cesede dönüştü (?)] Dağ!

- 25 *Acımasız heybeti [...]*

Yaban öküzü[...] gibi boymuzlu

[...] bir geyik, bir yaban koyunu gibi

[...] Dağ'ın dev yaban öküzleri

[...] kemerine geçirmişti

Savaş silahını!

- 30 *Müthiş cesur Hükümdar*

Enlil'in oğlu Ninurta, sonsuz canlılığıyla

Yüce-ve-Parıldayan-Konut(?)'tan

Altı-Başlı-Yaban-Koyunu'nu çekti;

Dağ'ın müstahkem mevkillerinden ,

Savaşçı Ejderha'yı çekti;

[...]den Uçurum'un en dibinden

Magilum'u çekti;

- 35 *Muharebelerinin tozundan*

Dev Bizon'u çekti;

Evrenin en uçlarından

Kulianna'yı çekti;

Dağ'ın toprağından

Dağ'a karşı verdiği
mücadele hatırlatılır

Kazandığı bütün zaferlerden,
ganimetlerle döndü

- Alçitaşı'nı (?) çekti;
 Karnı Deşilmiş Tepeler'den
 Dayanıklı Bakır'ı çekti;
 [...] -Meşeden(?)
 Anzu'yu çekti;
 Dağ'ın [...]
 Yedi-Başlı-Yılan'ı çekti!
 Kazandığı zaferler hatırlatılır 40 [...] hepsini teftiş etti!
 [...] komuta etti (?) [...]
- [...] rahatsız (?) [...]
- [...] komuta etti [...]
- [...] Savaş baltasını (?) kavradı
- 45 [...] aldı [...]!
 Korkusuz [...] Dağ'ı ceset haline soktu-
 Efendi Ninurta, yıkıcı [...]!
 Öfkeye kapılıp asi ülkenin
 Tanrılarını üst üste yığdı!
 Cesareti ve kuvvetiyle
 İntikamını (?) aldı Efendi-
 50 Cesareti ve kuvvetiyle
 İntikamını(?) aldı
- Savaş arabası ve arabasına
 astığı ganimetler
- yiğit Ninurta.
 Müthiş bir korku salan parıltılı savaş
 arabasının
 Dingillerine yakaladığı yaban öküzlerini astı
 Haraç aldığı inekleri arabanın okuna astı
 Çamurluğuna (?) Altı-Başlı-Yaban-Koyunu'nu
 55 Tahtına Savaşçı Ejderha'yı
 Okuna Magilum'u
 Tahtırevanına Dev Bizon'u
 Marşpiyeye Kulianna'yı
 Okun ucuna Alçitaşı'nı(?) astı;
 60 Okun traversine dayanıklı Bakır'ı
 Araba kasasının önüne Anzu'yu
 Kasanın parıldayan kuşağına da (?)
 Yedi-Başlı-Yılan'ı astı!
 Savaşa hep hazır bu [savaş arabasına]
 Adım attı Efendi Ninurta!
 65 Her-Şeyi-Gören-Tanrı Udanne

- Lugalanbadra ile sakallı kral (?)
 Önlerinden gidiyordu onların
 Lugalkurdub, dağların dehşeti
 EfendiNinurta'nın[...] ona ayak uyduruyordu!
 Bunun üzerine Apsu'nun Arslanı'ndan¹
 Dehşet verici Güçleri alan, yola koyuldu
 70 Gökyüzünün ortasında kendisine,
 Büyük tanrıların, Anunna'ların bile
 Yüzüne bakamayacağı
 An'ın dayanılmaz ışıkları verilen,
 yola koyuldu.
 Efendi ilerlerken, tam bir felaket gibi,
 Bir felaket gibi ilerlerken Ninurta
 Ufkun bir ucundan gürlüyordu
 Asi ülkenin müstahkem mevkillerini yıkan
 fırtına gibi.
- 75 Ama Enlil çağırdığından,
 Tanrıların cengâveri Ekur'a yönelmişti
 Ayaklarına kapanmış (?) ülke
 Nippur'a dokunmadan dahi önce,
 Engin göğün altında
 Enlil'in uşağı Nuska, onu karşılamaya çıkmıştı
 Efendi Ninurta'yı şu sözlerle selamladı:
 80 "Kendine dikkat et, efendim, kusursuz
 cengâver
 Ninurta, kusursuz cengâver, kendine dikkat et!
 Korkutucu doğüstü parıltın
 Bir elbise gibi örttü Enlil'in tapmağını!
 Tatlı gıcırtilar çıkartan savaş arabanda
 Sen ilerler, yer ve gök sarsılırken!
 85 Kolunu kaldırdığında gölgesi kaplar her yanı!
 Anunna'ların topluluğunu
 Büyük tanrıları, dehşete düşürüp(?) dondurma!
 Evine kadar korku salma babanın!
 Enlil'in evine kadar dehşet salma!
 Heyet Odası'nda toplanmış
 Anunna'lar arasına panik salma!
 90 Bırak da baban seni hediyelere boğsun

Kente yaklaştığında
 Enlil'in temsilcisi
 tarafından karşılandı

- Cesaretin ve kuvvetin için!
Ey An'ın hükümrân "boyunduruğu",
tanrıların en başta geleni,
Enlil'in mührünü taşıyan,¹ Ekur'un esinlediği
Ey cengâver, Dağ'ı alt etmek için*
- 95 *Babanın sana yardıma başka bir
Tanrı göndermesi gerekmedi!"
Dağ'ı alt etmek için, ey Ninurta
Enlil'in sana yardıma başka bir
Tanrı göndermesi gerekmedi!"*
- Ninurta ganimetlerini
Ekur'a bırakır*
- Bu sözler hâlâ Nuska'nın dudaklarında idi ki
Ninurta, kırbaç ve arı iğnesini bırakıp kamçılığa
100 Savaş silahını, gürzünü yasladi,
Enlil'in tapınağına daldı!
Ele geçirdiği yaban öküzlerini
Onlarla birlikte haraç aldığı ineklerini de saldı
Yağmaladığı kentlerin
Kalıntılarını da bıraktı oraya!*
- Tanrılar hayran oldu,
övdüler onu*
- 105 *Hayran olan Anunna'lar, [...]
Hatta Enlil, Büyük-Tepe bile eğildi!
Aşimbabbar çağırdı onu
Ve koca Ninlil Ana, Kiur'undan
Göklere çıkardı onu şu sözlerle:*
- 110 *"Korkutucu boynuzlara sahip Yaban Öküzü,
ey Enlil'in oğlu,
Dağ'ı alt ettin!
Yiğit Efendi [...] ettin!
Asi ülkeyi [...] ettin!
Efendi Ninurta şu karşılığı verdi:
"Ana, tek başıma, [...] yapamazdım
115 Tek başıma, yapamazdım [...] ey Ninlil
Ama seninle [...] tek başıma [...]!
Gök kadar büyük bir çarpışmada
[kimse] rakibim olamazdı!
[...] bir felaket gibi*
- Zaferlerini hatırlatıp
kendini över*

¹ Mühür ait olduğu kişinin uzantısıdır: Bir hükümdarın mührünü taşımak, tam anlamıyla onu temsil etmek demektir. Bkz. E.Cassin, *Le Sceau: un fait de civilisation dans la Mésopotamie ancienne* (Annales, 1960, s. 742 vd.); ve Seals and Sealing in the Ancient Near East, Mc Guire Gibson-R.D.Biggs (Bibliotheca Mesopotamica, 6) *passim*.

- Kamuştan yapılma bir kulübe gibi [...]*
yıkar Dağ'ı
- Uçsuz bucaksız bir sel gibi*
Kapladı çarpışmam Dağ'ı:
- 120 “Bir arslan bedeni ve kaslarıyla”¹
çarpışmam sıçradı
Asi ülkenin üzerine
Şaşkına düşen tanrıları tepelere doğru kaçtı
Uçuşan kuşlar gibi kanat çırparak
Otlaklardan kovulan yaban öküzleri gibi!
Benim An'ınki kadar yoğun doğaüstü
parıltımla
kim yüzleşebilir?
- 125 *Sarp Tepelerin Beyi olduğum için*
Tanrıları (benden) uzaklara kaçtı!
Kaymaktaşı, Kırmızı Akik ve Laciverttaşından
Dağlara boyun eğdirdiğim için
Anunna'ları da fare gibi toz oldu ortadan!
Askeri alandaki değerimi Dağ'da
Kanıtladığıma göre
Sağımda Şarur'umu
- 130 *Solumda Şargaz'ımı taşıyorum.*
“Elli-Mahmuzlu-Fırtına'mı,”
Yüce Sopamı taşıyorum;
“Dayanılmaz Fırtına'mı”,
Yüksek Dağ'a tırmanan savaşçıyı
Agasilikku-odun baltamı taşıyorum
Ejderha gibi yutar cesetleri;
Dağ ezeni taşıyorum:
O koca Göksel Matrağımı;
- 135 *“Yedi-Yüzlü-Palamı taşıyorum*
Dağ'ı alt edenimi,
Çatışma-Ağımı taşıyorum
Dağ'ın Alluhapu'sunu;
Avda kullandığım üç-katlı-ağı taşıyorum
Dağ kaçamadı bundan;
Düşmanın dayanamayacağı Yedi-Başlı
Gürzüümü taşıyorum

¹ *Inanna* şerefine okunan bir ilahinin ilk başı alıntılanmış (bkz. J.S.Cooper, *The Return of Ninurta*, s.119, ilgili not s.120'de).

- Acımasız bir denizyılanı gibi
Her yerde etkilidir, her şeyi ezer
En acımasız çarpışmada;
- 140 Kılıcımı taşıyorum, kısa, kalın çift taraflı
Göksel Kılıcımı taşıyorum, Dağ'ı doğrayan;
Elli-Başlı-Gürzümlü taşıyorum
Savaşçı Felaket;
Mahveden Yay'ımı taşıyorum
İnsanlara saldıran boğa yılanımı
Atmalık Sopamı ve kalkanımı taşıyorum
Asi ülkenin tapınaklarını yıkan;
Savaşçıların yardımına koşan mızrağımı
taşıyorum
- 145 "Dağı silip süpürenimi" taşıyorum
Günüşiği gibi parlayan;
"Hiçbir-düşman-kaçamaz-kuvvetinden'imi"
taşıyorum
- Halkların cihanşümul desteğini;
Doğaüstü halesi dünyayı saramı taşıyorum
Sağ elime kusursuz oturanı,
Altın ve laciverttaşından yapılma şaheseri
Seyrettikçe kendinden geçiren yardımcımı:
- 150 Kusursuz, yüce, Harika Silah'ı taşıyorum
Çarpışırken emin olduğum, kıyas kabul etmezi
Kavgada elime tam oturanı
Elli-Başlı-Gürzümlü taşıyorum
Elli-Başlı-Gürzümlü, bir yangın gibi
Asi ülkeyi yutup geçti!
Babam kabul etsin tapmağma
Savaş aygıtımı
- Enlil dualar ederek paklaşın kıymetli silahlarımı!
- 155 Korkunç kollarımın taşıdığı silahlarma
Kutsal sular serpsin!
Taht odasında bana bir şeref köşesi ayırsın
Muhteşem Savaş Arabamı
Bir kürsü üzerine koysun
Arabaya koşsun elimle esir aldığım savaşçıları
Boynuzları önde saldıran öküzler gibi!
Esir aldığım kralların,

Enlil'den kendi üstünlüğünü
onaylamasını ister

- Göğün ışığına duydukları saygının aynısının
bana gösterilmesini sağlasın!
- 160 Dağ'da eşi olmayan yiğit tek bensem
Ben Ninurta isem, adımlı duyduğunda
herkes secde eder!
Arslan Başlı Enlil'in gücü her şeye yeten
oğluyum
- Kudretiyle dünyaya getirdi beni,
Göğün altında kopan fırtına,
Tanrıların "Boyunduruğu",
en önde olan An'ın tercih ettiğiyim ben
- 165 Dağ'ı yerle bir eden Gürz
Orada, yukarıda, hükümdarlığa layık hale gelen;
Enki'nin korkutucu Güçlerle donattığı
Korkusuz İnanna'nın çarpışırken can verdiği
güçlü silah!
Âlemin ücralarına dek tanınsın üstünlüğüm!
En büyük saygıyla çevreleneyim
Ben ki tanrıların en yeteneklisiyim!
- Nippur ve tapınağı için
dileklerini bildirir
- 170 Benim sevgili kentim, kutsal mesken Nippur
Göklerin en tepesine yükselsin
Biraderlerimin kentlerinden daha yükseğe
çıksın!
Tapınağım bir dalga gibi kabarıp yükselsin
Biraderlerimin tapınaklarından yükseğe!
Kentimin arazisi
Sümer için Tatlı-su-Kuyusu olsun!
Kutlu biraderlerim, Anunna'lar
gelip secdeye varsın!
- 175 Kuşları gelip yuva kursun
Sığınanlar da gelip gölgede huzur bulsun!"
Ninurta Enlil'in tapınağını terk ettiğinde
Yüzü parlaktan da öte yiğit
- Kendi tapınağına gitmek
için yola koyulmak
üzereyken krala verilmek
üzere bir dilekçe alır
- 180 Ninkarnunna bu iyi yürekli sözleri duyunca
Efendi'ye doğru sıçradı
Ve şu dilekte bulundu:
"Hükümdarım, sevdiceğin kentinle huzur
İçinde ol-
Huzur içinde ol sevdiceğin kentinle

		<i>Ey Efendi Ninurta– Kutsal yer Nippur'da sevdiceğin kentte Huzur içinde ol!</i>
	185	<i>Sevgili tapmağın Eşumeşa'ya bizzat adım attığında Eşin genç Ninnibru'ya Gönlünde ne varsa söyle! Ruhunda ne varsa söyle Ve paylaş onunla kraldan yana Aldığım uygun ve kalıcı kararı!"</i>
Ve Ninurta bunu kabul eder		<i>Prensin oğlu, Ninkarnunna, 190 Refahtan söz ettiği bu duayı 192 Söyleyerek 191 Ninurta'nın yüreğini rahatlattı İşte böylece ebedi Güçlere el koymaktan Vazgeçmek için Ninurta herkesin önünde Eşumeşa'ya yaklaştı</i>
	195	<i>Tatmin olmuştu Ninkarnunna'ya baktı olumlayarak Eşumeşa'ya bizzat adım attığında Eşi genç Ninnibru'ya Gönlünde ne varsa söyledi Ruhunda ne varsa söyledi</i>
	200	<i>Ve paylaştı onunla krala söyleyeceği uygun ve kalıcı kararı!</i>
Özet		<i>Böylece parlak başarı sahibi Korkusuz, Enlil'in oğlu Ninurta, Yüceliğini yerleştirmiş oldu Enlil'in</i>
		<i>tapmağına!</i>
Dua		<i>Ey Efendi, eşi olmayan Dağ'ı yerle bir eden</i>
	205	<i>Sen ki şevkle atılmıştın Bu devasa savaşa Ey Büyük Savaşçı, eserlerinin oğlu, Enlil'in gücü her şeye yeten felaketi Ninurta, Ekur'un şanlı dölü Seni dünyaya getirten babanın kıvancı Şanını övmek ne güzel!</i>
Başlık		<i>Ninurta'nın şerefine bir şir.sud ilahisidir bu.</i>

10. Babil'in eğitim almış yaşlıları *Lugal.e* ile *An.gim*'i yan yana koymakla doğru bir şey yapıyorlardı: Sadece bakış açıları ve anlatımları çok benzer olmakla kalmıyor, ikisinde de aynı kahraman var ve bu kahraman aynı coğrafyada, aynı rakiplere karşı (Dağ ve canavarı andıran sakinleri) savaşıyor, cesareti ve kazandığı zaferler sayesinde tanrılar arasında üst mertebelere terfi ediyor ve bu terfi ediş iki şiirde de benzer sözlerle açıklanıyor. Her ikisi de aynı ekonomik, siyasal ve dinsel durumu yansıtıyorlar ve ne yazık ki bu duruma ilişkin elimizde hiçbir veri yok. Ne var ki her birinin arka planında neler olduğundan emin olmadığımızdan ve bu yüzden tarihçi sıfatıyla bunları istediğimiz gibi ele alamıyor olsak da, aralarındaki farklar sandığımızdan daha önemli olabilir.

Öncelikle, gayet iyi tanıdığımız tanrıların (VIII, § 15) birbirlerini “ziyaret” etmeleri örnek alınarak düzenlenmiş olan *An.gim*, *Lugal.e*'nin edebi yetkinliğine sahip değildir (Örneğin, çeşitli anlatımlar, deyişler daha sık tekrarlanmaktadır: 5 vd.; 9-12; 13 vd.; 46 vd.; 49 vd., vs.). Ne onun soluğuna, ne vahşi canlılığına, gösterişine, gizemine sahiptir. Bununla birlikte, kendi açımızdan, bize yine de daha anlaşılır, daha “rasyonel” gelmektedir. Basit ve duru bir plan sunmaktadır, aynı etiketi taşımasına, yani şiir.sud (bkz. daha yukarıda §5; 14°) denilmesine rağmen hem çok daha kısadır hem de hemen bir bakışta kavranabilmektedir.

11. En başta *Ninurta*'nın cesareti ve üstünlüğü (1-15) övüldükten sonra, bunları açıklamak amacıyla, aynı “Dağ” ve aynı “asi ülke” ile (16-29) yaptıkları mücadelenin özeti verilir (Bu kısım eksikler nedeniyle bir parça anlaşılmazdır.). Asi ülke *Ninurta ve Taşlar*'da olduğu (orantılı olarak elbette) kadar sık tekrar edilir (11; 18 vd.; 24-28; 33; 37 vd. 38 vd.; 56 vd. ve 58, vb.). Bu bölümün kendisinden önceki ilahi bölümüne ait olup olmadığı tam anlaşılamıyor; bir sonraki paragraf (30-39 vd.) için de aynı şey söylenebilir: Kazanılan başarıların dökümü verilir ve Tanrı'nın o masalsı Dağ'ın sakinleri karşısında peş peşe kazandığı zaferler hatırlatılır. Burada bunların dokuz tanesinden söz ediliyor; *Lugal.e*'de (129-133; ve burada § 6) bunlar on iki taneydi; aynı sırada da verilmemişlerdir. *Ninurta ve Taşlar*'da düşmanları başı olan *Asakku*'dan, *Ninurta Geri Dönüyor*'da hiç söz edilmemesi dikkat çekicidir.

12. Daha sonra *Ninurta*'nın Dağ karşısında kazandığı büyük zafere sıra gelir (Anlatı bölümü ancak buradan başlayabilmiştir, fakat ilk beş dize fazla eksiktir.); bütün korkusuz hamleleri Dağ'da gerçekleşir (40-50). *Enlil*'in verdiği emir uyarınca (75 vd.; krş. *Lugal.e*: 230) Nippur ve Ekur'u ele geçirmek için geldiği yerin de Dağ olduğu anlaşılıyor. *Ninurta ve Taşlar*'dan (90) farklı olarak gemiye hiç binmez, hep savaş arabasıyla yol alır. *Ninurta* mucizevi ve masalsi olan bu Savaş Arabası'na önce haraç olarak aldıklarını (42-53) ve alt ettiği canavarların kalıntılarını (54-62) yükler; bunların hepsini, minnettarlık nişanesi olarak babasına sunmak istemektedir. Ardından son derece övülen silahları eşliğinde (*Lugal.e*'de silah namına sadece *Şarur*'u vardı, ancak burada ondan, uzun bir listenin başında söz edilir: 129.); göz alıcı ve korkutucu olarak karşımıza çıkar. Nippur'a doğru yol alır (63-76). Kente varmadan önce, *Enlil*'in ayakçısı, uşağı *Nuska* (*Lugal.e*'de geçmez bu kişi.) onu karşılamaya çıkar. Girdiği bütün çatışmalarda kazandığı başarıların sarhoşluğunu henüz üzerinden atamamış Cengâver'in, kendini kurtaramadığı savaş şevkini yatıştırmak ister ve *Enlil* dahil (77-97) her tanrıyı dehşete düşürebi-lecek silahlarını, savaş aygıtlarını ortaya sermemesini tavsiye eder. Saygıdeğer tanrıların şatafattan hoşlanmadıkları gayet iyi bilinir (bkz. XIII, § 16). *Ninurta* burada kaba bir savaşçı, bir kabadayı gibi gücüyle övünmektedir; herkese dehşet salmak ve kendi gücünü kabul ettirmek için mahmuzlarını şaklatıp, silahlarını şakırdacaktır. Gizliden gizliye alay payı da vardır belki bu bölümde.

Ninurta Ekur'a vardığında, ortaya bütün ganimetleri serip sevin-dirir tanrıları (98-107); ve bu metin de tuhaf biçimde, *Lugal.e*'nin kendi tarzında yaptığı gibi (§ 5, 10°) (108-116), annesiyle ilişkilerinin daha sıkı olduğunu vurgular. Bunun ardından Cengâver kendini övmeye başlar, başarılarını, gücünü, eşi benzeri olmayan üstünlüğünü (116-128) öne çıkartır, elinde bulunan doğaüstü ve dehşet verici Silahları övünerek sergiler (129-152; burada ikilemeler var gibidir: sar.gaz, “binlercesini-ez”, sar.ur'un, yani “binlercesini-tırpanla'nın” bir versiyonu gibidir; bkz. § 5, 2°; Sopa –131 vd. ve 134'te– ve Gürz –138 ve 141– iki kez yer alır gibidir...). Biraz serbest bir ifadeyle söylersek, *Ninurta*'nın böyle yapmakla “varını yoğunu ortaya koy-

duğunu” söyleyebiliriz. Kendisi de çok açık biçimde söyler (164): “Yukarıda” elde ettiği başarılarından dolayı, kendini “ülkeye” hükmetmeye layık sayar (*Ninurta ve Taşlar*’da da bu “ülke” tabiri kullanılır; oysa burada ve 173’te, onun dengi olan “Sümer” lafı açıkça yer alır.). *Ninurta* bu liyakati bildirmek için ziyaret eder *Enlil*’i. Ondan tepeden tırnağa silahlı olan kendisini tapınak-sarayına (153-169) kabul etmesini rica eder. Cengâver sıfatıyla orada oturması gerektiğini söylemenin başka yoludur bu. Ricasının muhatabı tarafından lütfedilmesi için, en sonda babasının ikametgâhı Nippur’u öven bir dua da söyler; ama orayı zaten kendi başkenti saydığı (170-176) sezilir gibidir. Metin bize *Enlil*’in verdiği cevabı aktarmıyor: Ama *Ninurta*’nın huzurdan çekilirken “yüzünün ışıklar saçması” (178) isteğine verilen cevap konusunda yeterli şeyi söylüyor zaten.

Arada çok fark olsa da, burada da aynı *Ninurta ve Taşlar*’da olduğu gibi, *Ninurta*’ya bir tür kral yetkileri verildiği görülmektedir: Kaldı ki, *Ninurta*’yı nitelemek için “Hükümdar” unvanı da sık sık kullanılmaktadır (7; 16; 30; 92; 164; 182).

13. Bir sonraki bölüm (177-200) böyle bir yorumu yeterince doğrulamaktadır. *Ninurta*’nın gayet iyi tanıdığı *Ninkarnunna*’nın ondan “krala söylemesini” istediği dileği (elbette *ülkenin* kralı: krş. § 3 ve bkz. § 14), tahta çıkan hükümdardan istenilen lütuflara benzer. Eşumeşa’daki özel dairesinde buluştuğunda *Ninurta*’nın “kendini emanet etmesi”, “güvenmesi” gereken ve hiç şüphe yok ki kendisini iyilik yapmaya yönlendirecek olan “genç eşten” söz edilmesi (burada *Nimmubru* adıyla anılır, bkz. § 14- oysa *Lugal.e*’de bahsedilen tek eş *Bawa*’dır, § 5 : 1°), *Enlil* ile görüştüğünden ve *Enlil*’in ona hükümdarlık güçlerini vermesinden sonra, *Ninurta*’nın kral olmanın en önemli ve son aşamasından geçmesi gerektiğini ima ediyordu: Görüldüğü kadarıyla, *Ninurta* hükümdarın evlenmesi geleneğine uymalı ve bu kutsal işlemi yerine getirmeliydi; böylece krallık otoritesinin devamı müstakbel kralın dünyaya gelmesiyle sağlanabilecekti.¹

Duadan hemen önce gelen (201 vd.) ve şiirin asıl amacını özetleyen iki dize böylece çok daha iyi anlaşılır: Yiğitliği kimseyle kıyas kabul etmeyen *Ninurta*’nın “yüceliğini *Enlil*’in tapınağına nasıl

¹ Özellikle bkz. S. N. Kramer, *Le Mariage sacré*, s.206 vd.

yerleştirdiğini”; başka deyişle *Enlil*’in bir şekilde kendisine ülkeyi yönetme izni vermesinden sonra, tanrıların ve insanların hükümdarının sarayında nasıl yer –hem de başat bir yer– aldığını göstermek. Dolayısıyla *An.gim*’in de Mezopotamya’nın dinsel (Ve siyasal!) tarihini bir uğrağını oluşturduğu söylenebilir; bu bağlamda *Ninurta* hakkında başka hiçbir şey bilmediğimiz tarihsel koşullarda ve bu koşullardan ötürü, ortak inanç tarafından ülkenin doğaüstü en yüksek koruyucusu mertebesine yükseltilmiş olur (Bu, daha ileride karşımıza çıkacak olan *Marduk*’u hatırlatır ama ondan biraz daha farklıdır: 50.). Mitte bu terfii, *Enlil*’in verdiği bir yetke sayılır, *Lugal.e*’nin (§ 6) söz ettiği zafer tarafından meşrulaştırılır. Bu açıdan bakıldığında bu mitlerin amacı ve varlık nedeni uyushmaktadır.

14. Çok önem taşımadığı gibi burada tartışmanın hatta belirtmenin dahi yarar sağlamayacağı bazı ayrıntıları, üslup ve sözcük dağıtımını bir kenara bıraksak bile, çok önemli bazı ayrılıkların altını çizmek yine de yararlı olacaktır. Öncelikle, hep *Enlil* etrafında gelişen ve *Enki*’nin *Ninurta ve Taşlar*’da olduğundan daha fazla ortalarda görünmediği, görüldüğünde de sadece *Ninurta*’ya verilen Güçlerin kaynağı olduğu (166; ve 12, burada öne çıkartılan Eridu’dur.) *Ninurta Geri Dönüyor* şiiri aslında sadece Nippur’un etrafında gelişmekte ve Tanrı’nın Lagaş ile bağlarını hatırlatacak en ufak bir özelliğini bile ortaya koymamaktadır. Buradaki eşi artık *Bawa* (§ 5 : 1°) değil, *Ninnibru*’dur; Sümerce “Nippur’un Hanımı” anlamına gelen isim pek zariftir; öte yandan, Dağ’dan dönüş yolu Lagaş Eninnu’dan daha uzun olmadığı gibi dolambaçlı da değildir. Üstelik bu kentin hükümdarı (§ 2) Gudea’ya açıkça imada da bulunulmamaktadır: *Lugal.e*’den farklı olarak (§ 5 : 12°) *Ninkarnunna*’nın lehine aracılık ettiği “kral” belirli bir kişi değildir, sıradan bir isimdir ve mitin seslendirildiği sırada ülkede egemenliği elinde bulunduran kişi anlamına gelmektedir.

Özel isminin değil sadece işlevinin belirtilmesi, aynı metnin başkaları için de kullanılabileceğini, tekrarlanabileceğini, döngüsel ve mutata bir yanı olduğunu gösterir. Bu da söz konusu iki eser arasındaki başka bir temel farktır. *Ninurta ve Taşlar*’ın her şeyden önce anlatı üslubuyla kaleme alınmasına ve birden çok maceraya

yer vermesine karşın, çok daha az sayıda olaya odaklanan *Ninurta Geri Dönüyor* çok daha hitabet yüklüdür ve ilahi havası taşır: Bu yanılla da ayın düzenine bağlanır. *Lugal.e*'yi ayın temelli ve mimiklere dayalı bir törenin *hieros logos*'u (kutsal sözü) olarak düşünmek kolay değildir; öte yandan bir "sahnesi" olsun olmasın *An.gim*'in tapınma ya da ayine uygun biçimde hesaplanıp düzenlenmiş, kaleme alınmış olma ihtimali vardır.

22. Anzu Miti

15. *Ninurta*'nın "Dağ'da" alt ettiği bir düzine kadar canavardan sadece *Anzu*'ya (20 : 133 ve 21 : 61) ilişkin edebi bir dosya var elimizde; incelediğimiz metinlerin çoğunda da (bkz. örneğin: *Chicago Assyrian Dictionary*, A/2, s. 153 b-155 b) sıklıkla adı geçen bir canavardır bu. Kökeni de kesin anlamı da bilinmeyen bu ismi Asurbilimciler uzun zaman yanlış okudukları için *Zu* diye kısaltmışlardı. Masallara layık, dev bir yırtıcı kuşu, bir tür de kartalı belirten bu isme Sümerliler *Im.dugud* adını vermişlerdi; bunu yaparken de, göğü kaplayan ve fırtınayı haber veren dev boyutlu "yoğun bulut" ya da "sis" örneğine dayanmışlardı. Önceleri tanrıların kralının hizmetinde olan *Anzu*, günlerden bir gün Yüce Otorite'yi temsil eden tılsımlı işaretleri çalarak krala ihanet eder; böylece evrenin işleyişi akamete uğrar. Sümer dilindeki belgelerde bu olaya dağınık biçimde değinilmekte, olay kendine özgü tarzda kısaca tanıtılmaktadır (23). Ama Akkadcada belki eskiden yapılmış bir çeviri ya da kaybolmuş, belki de özgün Sümerce bir eserden esinlenmiş bir kompozisyon var elimizde; biz buna *Anzu Miti* diyoruz. En eski ve kapsamlı olanı (burada : A) 1600'ler civarına tarihlenen tek bir nüshadır. Daha ileri tarihlerde, muhtemelen ikinci binyılın sonundan önce, daha uzun bir nüsha da çıktı ortaya (burada : B). Bu metnin, hepsi de eksik ya da parçalı olarak hemen hemen bir düzine nüshası var artık elimizde; bu sayede bütün eserin büyük kısmını yeniden kurduk ve mace-ranın hemen hemen nasıl devam edeceğini de kestirdik (bkz. s.402 vd., n.1). Belge bakımından daha donanımlı olan, bize çok daha eksiksiz bir çerçeve sunan, dolayısıyla kendi başına çok eksik kalan

daha önceki metni kolayca içine katabileceğimiz en yeni metinle işe başlamayı tercih ettik. Bu metnin yapılan en son çevirileri (Yapılan en iyi Fransızca çeviri R.Labat, *Religions du Proche Orient asiatique* adlı eserdir; s. 80 vd.) dışında adını verebileceğimiz en iyi çalışmalar şunlardır: Kusursuz olmasa da yararlı sayılabilecek B.Hruska, *Der Mythenadler Anzu in Literatur und Vorstellung des alten Mesopotamien* adlı çalışma ve şu kusursuz yazı özellikle anılmalıdır: W.W.Hallo ve W.L.Moran, *The First Tablet of the SB Recension of the Anzu-Myth* (s. 65-115, *Journal of Cuneiform Studies*, 31/2, 1979). Şu yazıya da bakmak yararlı olacaktır: H. W. F. Saggs, anıldığı yer: s.454, n.1.

a. Yeni Tarihli Versiyon : B

16. Metin¹ kurallara uygun olarak üç ayrı tablete dağıtılmış gibidir (Aslında en az üç diyebiliriz, fakat elde bunu kanıtlayan hiçbir şey olmasa da üçüncünün son tablet olduğu kesin gibidir.). Her bir tablette ortalama ellişer satırlık dört sütun yer almaktadır. Bütün metin aşağı yukarı 600 dize olmalı, elimizde bunun yarısından biraz daha fazlası bulunmaktadır. Bu tabletlerden en az bilgi sahibi olduğumuz tablet üçüncüsüdür; elimizde sadece kalıntılar var ve bu kalıntılar aynı serüvene ilişkin gibiyseler de iki farklı sunuma sahiptirler: a ve b (biraz daha ileride s.454, n.1). Öteki iki tabletteki metin farklı boyutlardaki eksiklerle doludur ve sık sık kesintiye uğramaktadır. Ne mutlu ki, daha önce çok kez yaşadığımız gibi, benimsenen şiirsel ve epik usul gereği bölümler kelimesi kelimesine bütünüyle tekrarlandığı için bazı eksikleri nerdeyse tamamıyla onarabildik; miti kaleme alanlar bu konuda hiç de ölçülü davranmamışlardır (Bu da bizim işimize yarar!). Metnin iki elyazmasında farklı biçimde dağıtılmış olduğu da görülüyor: Bazen satırlar daha seyrek, bazen de bazı dizeler tek bir dize halinde toplanmıştır. Bunun sonucunda dizelerin yerlerinin belirlenmesi ve numaralandırılması konusunda bazı kararsızlıklar yaşadık.

¹ Özellikle şu kaynakta yer almıştı: L.W.King, *Cuneiform Texts...in the British Museum*, 15, levha 39 vd.; W. G. Lambert, item, 46, no. 36-42; E. Ebeling, *Literarische-Keilschrifttexte aus Assur*, no:1; O.R. Gurney - J. J. Finkelstein, *The Sultantepe Tablets*, I, no: 19, 21 ve 22.

Anlatının kahramanı,
Ninurta'ya hitap

- I/1 *[Oy]sa bu! Halkların Kralı'nın oğlunun
şarkısını söyleyeceğim
Mammi'nin gözbebeği,
Enlil'in gücü her şeye yeten oğlunun şarkısını!
Ninurta'yı öveceğim, Mammi'nin gözbebeği,
Enlil'in gücü her şeye yeten oğlunu
Öveceğim!*
- 5 *Ekur'da doğan, Anunnaki'lerin ilki,
Eninnu'nun desteği
Ağullara, sık çalılıklara, bataklıklara
Kırlara ve kentlere su veren!
Çarpışmaların su kabarması
Savaş eşarplarını savuran(?)!
Kudurmuş yorulmaz silahşor(?)
Saldırıları korku salan!
İşte gücü her şeye yeten bu (kişinin)*
- 10 *Şevkinin şarkısını söyleyeceğim kulak verin
Taşların Dağı'nı
Aman vermeden yendi, boyunduruğa aldı
Kanatlı Anzu'yu yere serdi silahlarıyla
Denizin ortasında öldürdü Bizon'u
Öldürücü silahlı müthiş şevkli cengâver
Gücü her şeye yeten, hızlı,
Çarpışmaya, savaşmaya hazır hep!*
- 15 *İgigi'ler arasında, o zamanlarda
Şapeller inşa edilmemişti daha:
Krallarının sıradan uyruklarıydılar sadece.
Ve de Dicle ile Fırat'ın yatakları
Kazılmıştıysa da
Kaynakları henüz su vermiyordu ülkeye;
Denizler bile kurumuştur(?).*
- 20 *Bulutlar geliyordu ufku ucuna
Ama çatlamıyorlardı (?).*
- 22 *Bir defasında tanrıların en yiğidi babaları Enlil'e
Çocukları İgigi'ler her taraftan toplanıp
Şu haberi aktardılar:
"Müjdeden habersiz kalma:*
- 25 *[...] Hihi Tepesi'nde
Dölyatağında(?), [...] Anunnaki'ler:*

İlk kuraklık zamanı

Anzu'nun doğumu
Enlil'e bildirilir

*Böylece dünyaya geldi Anzu[...].
Gagası [...] testeresi biçimindedir
Ne zaman ki [...]*

–Görüldüğü kadarıyla, bundan sonra gelen, hemen hemen otuz kısa dizeden oluşan kırık bölümde *Anzu* be-timlenmekte ve yiğitlikleri anlatılmaktaydı. Ama muh-temelen yaşanan kuraklığa ne çare bulduğu/bu uğurda ne yapmak zorunda kaldığı da anlatılmaktaydı. Kırık parçadan sonra metin yeniden devam ettiğinde, bir çarpışma anlatılır gibidir; Kuş bu çarpışmada önemli bir rol oynamaktadır, kozmik çatışmalarda sık sık olduğu gibi çarpışmaya Su ve Rüzgârlar da katılır.–

II : 1 [...] *Hihi (?) Tepesi'nde*
Onbir [...]
Tepeler [...]
[...]

5 *Attığı [...] çığlığa*
[...] Güney Rüzgârı
Güçlü [...] Rüzgâr
[...] su kütlesi
[...] girdaplar

10 *Buluştular [...]*
Ve Dört-Rüzgâr [...]

*Enlil Anzu ile karşılaşır
ve onun tuhaf görünüşüne
şaşıır*

tanrılarının babası Enlil-Duranki,¹
ona ilişkin kendisine anlatılanları anımsar
Anzu'yu[...] inceledi

15 *Görünüşüne bakarak şöyle sordu kendi kendine*
“Bu kadar tuhaf bir varlığı kim getirdi
dünyaya?
Bu kadar garip biçimli bu hayvanı neden
getirdi dünyaya?”

*Ea, Anzu'yu hizmetine alması
için Enlil'i ikna eder*

(Bu) sorulara [Ea] [...] cevap verdi
Ve Prens (?) şu sözleri yöneltti Enlil'e:

1 Dur.an.ki: “Evreninbağı” (kelimesi kelimesine: “Yer ile göğü bir arada tutan”) ilk başta Nippur’un adlarından biriydi (Bkz. 39 : 18; 40 : 7 ve XII, § 41), bazen de, burada olduğu gibi aynı zamanda da I/III, 52; 73; 94) *Enlil*’in ismine bitişik, daha sonra ise sadece bu tanrıyı belirtmek için kullanılmıştır: burada I/III : 10, 12; II/1. 45; ve A, II : 21 ve III : 8.

- 20 “Şüphesiz [...] testinin(?) suyu
 Durusu [...] Apsu’nun tanrıları.
 Uçsuz bucaksız Yer gebe kaldı ona
 Ve Dağ’ın bir zirvesinde dünyaya getirdi!
 Bu [...] Anzu’yu inceledikten sonra:
- 25 Her daim hizmetinde olmalı
 Ve tapmağında
 Kutsallar kutsalının kapısını kapatmalı!

–Maddi anlamda bir önceki kadar önemli eksik bölüm:
 Ea, Anzu’yu hizmetine alması için Enlil’i ikna etmeye çalışır. Başka olaylar da olmalı ama ne olduğuyla ilgili en ufak fikrimiz bile yok.–

- III : 1 Tanrı, Ea’nın kendisine önerdiğini kabul etti:
 [...] tapmağma sahip çıktı
 Bütün tanrılara yükümlülüklerini dağıttı!
 Bu kararından sonra, Anzu’yu
 yanı başında(?) tuttu
- Anzu Enlil’in ayakçısı olur
- 5 Ve onu, yeni tamamladığı kutsallar kutsalının
 kapısına göz kulak olmakla görevlendirdi.
 Durusuyla yıkanırken hep
 yanı başında tutuyordu onu:
 Anzu hükümdarının neler yaptığını
 elkol hareketlerini gözliyordu!
 İmparatorluk tacından ve tanrısal
 pelerinininden
 Ve Enlil’in hep üzerinde taşıdığı
 Kaderler Tableti’nden
 gözünü hiç ayırmıyordu.
- Anzu hükümdarlığı ele geçirmeye karar verir
- 10 Tanrıların babası Duranki’yi
 böyle göre göre,
 Hükümdarlığı elinden almaya karar verdi
 Tanrıların babası Duranki’yi
 böyle göre göre,
 Anzu hükümdarlığı elinden almaya karar verdi:
 “Tanrısal Kaderler Tableti’ni ele geçireceğim
- 15 Bütün tanrıların yükümlülüklerini
 kendi elimde toplayacağım

- Planını uygulamaya başlar
- Tek benim olacak taht
Ve bütün Tanrısal Güçlere hâkim olacağım!
Bütün İgigi'lere ben komuta edeceğim!"
Kalbinden böyle bir darbeyi geçirerek
şafağın sökmesini bekledi,
Muhafızlığını yaptığı kutsallar kutsalının
girişinde.*
- 20 Enlil durusuyla yıkanırken
Gıysilerini çıkartmış
Tacı da tahtına koymuştu,
Anzu Kaderler Tableti'ni kaptı
Ve hükümdarlığı ele geçirdi
Tanrısal Güçler boşta kaldı
Bunun üzerine Anzu kanat çırpıp Dağ'a uçtu.
- Bundan dolayı evren
felce uğradı
- 25 Hemen o anda Hareketsizlik yayıldı
Ve Sessizlik hâkim oldu!
Tanrıların babası ve Hükümdar Enlil
Kımtılsız duruyordu,
Kutsallar kutsalı ihtişamından olmuştu!
Bunun üzerine her yandan tanrılar geldi
Bir karar alınsın diye.
Başkanları Anu ağzını açtı
Söz aldı
- Tanrılar bu duruma bir
çare bulmaya çalışır
- 30 Ve tanrılara, çocuklarına şöyle dedi:
"Hanginiz Anzu'yu öldürmeye gidecek
Ve böylece tüm âlemde nam salacak?
- Önerilen ilk
cengâver Adad olur
- Çeşmeci, diye bağırıldılar, Anu'nun oğlu!" Bunun
üzerine başkan ona hitap etti.–
- 35 "Adad, çeşmeci, diye bağırıldılar,
Anu'nun oğlu!"
Bunun üzerine başkan ona şöyle dedi:
"Pek kavi Adad! Yaman Adad!
Geri çevirme bu çarpışmayı!
Git silahınla mahvet Anzu'yu
Büyük Tanrıların Meclisinde ün kazanırsın:
- 40 Eşin olmaz tanrıların, biraderlerin arasında
Şerefine şapaller dikilmiş olacak

*Bütün dünyada da kendi adınla mabetler
inşa edeceksin:*

*Ekur'da bile mabedin olacak!
Böylece tanrılar önünde
Şan ve mutlak kudret elde edeceksin!"*

Adad bu işe girmez

45

*Ama Adad şu cevabı verdi
Babası Anu'ya şunları söyledi:
"Baba, erişilmez bu Dağ'a
Kim gitmekte acele eder ki?
Tanrılardan, çocuklarından,
kim yok edebilir Anzu'yu?
Kaderler Tableti'ni kaptı
50 Ve hükümdarlığı ele geçirdi
Tanrısal Güçler boşa kaldı
Bunun üzerine kanat çırpıp Dağ'ına uçtu.
Artık sözü Enlil-Duranki'nin sözüne denktir!
Bir sözü yeter,
Lanetlediği kimse hiçliğe mahkûmdur!"
Bu sözler üzerine tanrılar ümidi kesti
O da sırtını dönüp sefere çıkmaktan vazgeçti!
"Girru, Annunit'in çocuğu
diye bağırdılar!"*

İkinci cengâver: Girru

Bunun üzerine başkan ona şöyle dedi:

"Pek güçlü Girru! Müthiş Girru!

Geri çevirme bu çarpışmayı!

Git silahınla mahvet Anzu'yu

60

*Büyük Tanrıların Meclisinde ün kazanırsın:
Eşin olmaz tanrılarım, biraderlerin arasında
Şerefine şapeller dikilmiş olacak
Bütün dünyada da kendi adıyla
tapınaklar inşa edeceksin:
Ekur'da bile tapınağın olacak!*

65

*öylece tanrılar önünde
Şan ve mutlak kudret elde edeceksin!"*

Girru da bu işe girmez

*Ama Girru şu cevabı verdi
Babası Anu'ya şunları söyledi:
"Baba, erişilmez bu Dağ'a
Kim gitmekte acele eder ki?
Tanrılardan, çocuklarından,*

- Hangisi yok edebilir Anzu'yu?
 70 Kaderler Tableti'ni kaptı
 Ve hükümdarlığı ele geçirdi
 Tanrısalsı Güçler boşta kaldı
 Bunun üzerine kanat çırpıp
 Dağma uçtu.
 Artık sözü Enlil-Duranki'nin sözüne denktir!
 Bir sözü yeter,
 lanetlediği kimse hiçliğe mahkûmdur!"
- 75 Bu sözler üzerine tanrılar ümit kesti
 O da sırtını dönüp sefere çıkmaktan vazgeçti!
 Üçüncü cengâver: Şara "Şara, İştâr'ın "evladı"¹ diye bağırdılar!"
 Bunun üzerine başkan ona şöyle dedi:
 "Pek güçlü Şara! Müthiş Şara!
 Geri çevirme bu çarpışmayı!"
- 80 Git silahınla mahvet Anzu'yu
 Büyük Tanrıların Meclisinde ün kazanırsın:
 Eşin olmaz tanrılar, kardeşlerin arasında
 Şerefine şapeller dikilmiş olacak
 Bütün dünyada da kendi adıyla tapınaklar
 inşa edeceksin:
- 85 Ekur'da bile tapmağın olacak!
 Böylece tanrılar önünde
 Şan ve mutlak kudret elde edeceksin!"
 Şara bu işe girmez Ama Şara şu cevabı verdi
 Babası Anu'ya şunları söyledi:
 "Baba, erişilmez bu Dağ'a
 Kim gitmekte acele eder ki?"
- 90 Tanrılardan, çocuklarından,
 kim yok edebilir Anzu'yu?
 Kaderler Tableti'ni kaptı
 Ve hükümdarlığı ele geçirdi
 Tanrısalsı Güçler boşta kaldı
 Bunun üzerine kanat çırpıp Dağma uçtu.
 Artık sözü Enlil-Duranki'nin sözüne denktir!
- 95 Bir sözü yeter,
 Ve lanetlediği kişi hiçliğe mahkûmdur!"

¹ Daha önce s.335, n.1 denildiği gibi burada "evlat" derken, bizdeki "küçüğüm" gibi bir anlam kastedilmektedir.

Tanrılar rahatsız olur,
Ea müdahale eder

- Bu sözlere tanrılar ümidi kestiler
O da sırtını dönüp sefere çıkmaktan vazgeçti!
Tanrılar kalakaldı
Tasarıdan vazgeçtiler
İgigi'ler oldukları yerde kaldılar
Zihinleri daralmış, bulanmıştı!*
- 100 *Ancak Bilge, Apsu'nun Sakini Becerikli
Pek akıllı kafasında bir şeyler kurdu
Zeki Ea (?) bir şeyler tasarladı
Yüreğinde biriktirdiği ne varsa Anu'ya söyledi:
"Konuşacak ve tanrıların kaygılarına
çare bulacağım:*
- 105 *Meclis bir aradayken Anzu'yu ilerde kimin
Alt edeceğini belirteceğim!
Konuşacak ve tanrıların kaygılarına
çare bulacağım:
Meclis bir aradayken Anzu'yu ilerde kimin
Alt edeceğini belirteceğim!"*
- Ve İgigi'ler bu beyanı işitince,
Onun ayaklarını öpmeye koştular¹*
- 110 *Prens (?) ağzını açtı, söz aldı
Ve Anu ile Dagan'a şunları söyledi:²
"Tanrıların Hanımı'nı,
Büyük kardeş olan hanımı, uzman hanımı,
Tanrıların, kardeşlerinin danışmanı hanımı
Çağırmak gerekir ve yüce haşmetini
Meclis'te ilan etmek gerekir*
- 115 *Bütün tanrılar bir araya gelip hürmetlerini
bildirmeli ona!
Tasarladığımı o zaman söylerim ona!"*
- Tanrıların Hanımı çağırıldı,
Büyük kardeş olan hanım, uzman hanım,
Tanrıların, kardeşlerinin danışmanı hanım
ve yüce haşmeti Meclis'te ilan edildi*

Büyük Ana Tanrıça çağırılır

¹ Şu dizelerle karşılaştırmak geliyor insanın aklına: 108 vd. ve 137 vd. ile 46, I : 244 vd; ve 122 vd. ile *ibid* : 247 vd.

² Paleo-Babil döneminden itibaren, görüldüğü kadarıyla da Amoriler etkisiyle (II, § 10) *Enlil*, Batı Samilerinin büyük tanrısı *Dagan*'la ortak kılındı hatta iki tanrı özdeşleştirildi. Bu konuyla daha ileride de yeniden karşılaşacağız (51, IV. 33).

- 120 *Bütün tanrılar bir araya gelip hürmetlerini bildirdiler ona.*
Bunun üzerine Ea, yüreğindeki tüm bilgelikle şöyle dedi:
“Bundan önce sana Mammi deniyordu Bundan böyle ”Bütün Tanrıların Hanımı” olacak adın¹
Ama kimi tercih ettiğini söyle bize
- 125 *Güçlü ve parıltılı, savaşları ve çarpışmaları iyi sonuçlandırabilecek yegâne kişiyi, o atleti! Ninurta söyle bize*
Güçlü ve parıltılı, savaşları ve çarpışmaları iyi sonuçlandırabilecek yegâne kişiyi, o atleti! Efendi [...] Tanrılar(?) Meclisinde [...] arasında övülen
- 130 *[...] hepsi arasında*
[...] bir ibadet yerinde [...]
[...] Efendisi
[...]
[...] içinde!”
- Kabul eder 135 *Kendisine söylenenleri işitince Tanrıların Hanımı, pek ulu hanım kabul etti.*
Bunu öğrenen İgigi’ler sevinçle Ayaklarını öpmeye koştular!²
Bunun üzerine oğlunu Tanrıların Meclisine çağırdı
- Ve “oğluna” ders verir IV : 1 *Tercih ettiği gelince de şöyle dedi ona:*
“Anu ile Dagan’ın huzurunda [...] Tanrılar hep birlikte tartıştılar Tanrısal Güçler sorununu!
Oysa ben getirdim dünyaya bütün İgigi’leri
- 5 *Ben yarattım hepsini de Onları da büyük Anunnaki’lerin hepsini de!*
[Ben verdim ona]
[Enlil’e, erkek kardeşime(?)] hükümdarlığı Gök’te de Anu’nun Üstünlüğünü:
Ama kurduğum bu krallığı

1 Önceki sayfadaki n.1’e bakınız.

2 Önceki sayfadaki n.1’e bakınız.

- Ona Anzu'yla savaşıma görevi verir
- II/I : 1
- 10
- 5
- 10
- 15
- 20
- 25
- Zafer kazandığında kendisini güzel şeyler beklediğini hissettirir ona
- Kahraman ikna olur ve çarpışma hazırlığı yapar
- Anzu delik deşik etti!
Kaderlerin Tableti'ni
Ki onu [Tanrıların...] Meclisinde
Enlil'den çaldı, babanın şerefini kirletti!
Bütün Tanrısal Güçleri kendi elinde topladı!
Yolunu engelle! Aşırı hareketlerine son ver
Yarattığım tanrılara sevinçlerini geri ver!
Acımasızca çarpış:
Yedi-Rüzgâr eşlik etsin yukarıda sana
Kanatlı Anzu'yu ele geçirmende
Yarattığım Yeri yatıştırmada sana eşlik etsin.
Oturdğu yeri, Dağı yık
Korku çöksün üzerine!
Savaşçı elin zincirinden boşandığında
Bütün hortumları sal(?) üzerine
Yayını kur, oklarına zehir koy
Bir zebaniye dönsün yüzün!
Sis yay etrafa ki tanıyamasın seni:
Işığın boğsun onu.
(Bütün) ışıltını kuşanmış olarak
Benzersiz bir saldırıda bulun!
Yukarıda(?) Şamaş parlayamaz olsun
Güpegündüz kapkaranlık gece olsun!
Sonra da yaşamının efendisi ol: Anzu'yu alt et
Rüzgârlar gizlice sürüklesin (?) onun kanatlarını
Baban Enlil'in evine, Ekur'a kadar!
Dağı ve çayırılarını istila et ve mahvet
O [...] kötü Anzu'nun boğazını kes.
o zaman krallık yeniden içine alacak Ekur'u
Güçler de babana ve seni dünyaya getirene
dönecek!
Şerefine şapeller dikilmiş olacak
Bütün dünyada da kendi adıyla tapınaklar
inşa edeceksin:
Ekur'da bile tapmağın olacak!
Böylece tanrılar önünde
Şan ve mutlak kudret elde edeceksin!"
Annesinin dediklerini duyan cengâver
Yiğit savaşçı olarak cesaretlendi

Karşılaşma

- Ve Dağ'a doğru ilerledi:
 30 Yedi Saldırı'yı dizginledi
 Yedi-Kötü-Rüzgâr'ı dizginledi
 Toz- Kaldıran-Yedi-Girdabı dizginledi
 Böylece müthiş bir savaş birliği oluşturdu
 Ve çarpışmaya sürdü.
 Karşılaşmayı (?) beklerken
 Karayel yanında duruyordu, dikkatli.
 Tanrı ile Anzu Dağ'ın ortasında
 Karşı karşıya geldiler!
 Anzu Tanrı'yı fark ettiğinde ona doğru ilerledi
 Dişlerini gıcırdatıp yırtıcı bir hayvan gibi
 Doğüstü parıltısıyla kapladı Dağ'ı!
 Öfkelendi, arslan gibi kükredi
 Yüreği öfkeyle dolu bağırdı Cengâver'e:
 40 "Bütün Tanrısal Güçleri
 kendi elimde topladım
 Tanrıların bütün görevlerini de üstlendim!
 Sen kimsin ki gelip bana savaş açıyorsun?
 Açıkla bakalım!"
 Ona böyle sözler atarak
 Tahrik ediyordu
 [Bunları duyan] Ninurta Anzu'ya şu cevabı
 verdi:
 45 "Engin yerin kurucusu
 Duranki'nin, Anu'nun
 Ve kaderlerin hükümdarı Ea'nın,
 Emirleriyle geldim [seni bulmaya]
 Ve seninle çarpışmaya ve seni ezmeye!"
 Anzu bu sözleri duyar duymaz
 Dağından vahşi bir çığlık attı!
 50 Karanlık hüküm sürüyordu:
 Dağ yüzüne peçe çekmişti
 Tanrısal ışık Şamaş da kararmıştı.
 II : 1 Anzu ile birlikte [gökgürültüsü de(?)]
 gürüldüyordu kuvvetle!
 İlk çatışmalar başlamadan, birbirlerine
 girmeden
 Bir tufan patladı!

Anzu'nun zırhının göğüsliğünde kan vardı(?)!

Göklerden ölüm yağıyordu

Şimşekler gibi oklar yağıyordu

5 [...(?)): İkisi kudurmuş gibi savaşıyordu.

Tanrıların yüce ve güçlü oğlu,

Mammi'nin sevdiceği

An ile Dagan'ın yardımcısı, Prens'in (?) tercihi

Yayını kurdu ve ok yerleştirdi;

Sonra da sadağından ok attı ona

10 Ama ok Anzu'ya isabet etmedi çünkü

bağırması o:

“Bana gelen ok, okluğuna dön:

Ormanın sık yerine dön yayın ahşabı!

Kiriş, koyunun belkemiğine!

Tüyler, geldiğiniz kuşlara dönün!”

Sahip olduğu Kaderlerin Tableti

15 Yayın kirişini yok etti

Oku bedeninden uzaklaştırdı!

Çatışma da kesildi, çarpışma durdu

Silahların çarpışması kesildi Dağ'da

Ninurta Anzu'yu yenemedi.

Bunun üzerine Adad'ı(?) çağırdı ve

şu emri verdi:

“Gördüklerini git tekrarla Ea'ya

(ve şöyle de ona):

20 “Ey Efendi, işte şunları yaptı Ninurta!

Anzu sarıldığında

Savaş alanının tozunu örtünen Ninurta

Yayını kurdu ve ok yerleştirdi;

Sonra da sadağından ok attı ona

Ama ok isabet etmeden geri geldi

25 çünkü bağırması Anzu:

“Bana gelen ok, okluğuna dön:

Ormanın sık yerine dön yayın ahşabı!

Kiriş, koyunun belkemiğine!

Tüyler, geldiğiniz kuşlara dönün!”

Sahip olduğu Kaderlerin Tableti

III : 1 Yayın kirişini yok etti

Oku bedeninden uzaklaştırdı!

Anzu'nun doğaüstü
güçleri nedeniyle
Ninurta hedefi iskalar

Ea'dan tavsiye ister

Ea ona taktik verir

- Çatışma kesildi, çarpışma durdu
Silahların çarpışması kesildi Dağ'da
Ninurta Anzu'yu yenemedi!"
Prens (?) "evladının" başına gelenleri işittiğinde
5 Adad'ı (?) çağırdı ve şu emri verdi:
"Sözlerimi git beyine tekrarla!
Şimdi söylediğim her şeyi git ona söyle:
"Çarpışma sen zafer kazandığında duracak
ancak!
Nasıl yaparsan yap tüket Anzu'yu
Rüzgârlar vursun ona
Kanatlarını düşürsün:
10 O zaman da oklarının yerine
Kesici bir silah kap
Dilimleonu, sağından solundan kes
Öyle ki kanatlarını bu halde gördüğünde
Ağzında söz kalmasın:
Önce bir kanat isteyecek, ardından da ötekini!
Hiç kaygılanma,
Kur o zaman sadece yayını
ve sadağından
15 Birer şimşek gibi fırlasın oklar,
Kanatları ve teleği
Titreşecek kanlar içinde (!)!
Yaşamının efendisi ol onun: Yen Anzu'yu
Rüzgârlar gizlice sürüklesin (!) onun kanatlarını
Baban Enlil'in evine, Ekur'a kadar kadar!
20 Dağ'ı ve çayırılarını istila et ve mahvet
O kötü Anzu'nun boğazını kes.
O zaman krallık yeniden içine alacak Ekur'u
İktidarlar da babana ve seni dünyaya
getirene geri dönecek!
Şerefine şapeller dikilmiş olacak
Bütün dünyada da kendi adıyla mabetler
inşa edeceksin:
Ekur'da bile mabedin olacak!
Böylece tanrılar önünde
Şan ve mutlak kudret elde edeceksin!"
Adad (?) diz çökmüştü, görevi kabul etti,

30 Efendisine çarpışmayı aktarmayı kabul etti
Ea'nın kendisine söylediklerinin hepsini
tekrarladı ona:

“Çarpışma sen zafer kazandığında
duracak ancak!

Nasıl yaparsan yap tüket Anzu'yu

Rüzgârlar vursun ona

Kanatlarını düşürsün:

O zaman da oklarının yerine

Kesici bir silah kap

35 Dilimle onu, sağından solundan kes

Öyle ki kanatlarını bu halde gördüğünde

Ağzında söz kalmasın:

Önce bir kanat isteyecek, ardından ötekini!

Hiç kaygılanma,

Kur o zaman sadece yayını

ve işkembesinden

Birer şimşek gibi fırlasın oklar

Kanatları ve teleği

Titreşecek kanlar içinde (?)!

40 Yaşamının efendisi ol onun: Yen Anzu'yu

Rüzgârlar gizlice sürüklesin (?) onun

kanatlarını

IV : 1 o zaman krallık yeniden içine alacak Ekur'u

Güçler de babana ve seni dünyaya getirene

geri dönecek!

Şerefine şapeller dikilmiş olacak

Bütün dünyada da kendi adıyla mabetler

inşa edeceksin:

Ekur'da bile mabedin olacak!

5 Böylece tanrılar önünde

Şan ve her şeye yeten güç elde edeceksin!”

“Babası” Ea'nın, Prens'in (?) bu sözlerini duyan

Cengâver Ninurta yiğit savaşçı olarak

cesaretlendi

Ve Dağ'a doğru ilerledi:

Yedi-Saldırı'yı dizginledi

Yedi-Kötü-Rüzgâr'ı dizginledi

10 Toz-Kaldıran-Yedi-Girdabı dizginledi

Cesaret kazanan Ninurta
yeni bir saldırıya hazırlanır

III [Böylece müthiş bir savaş birliği oluşturdu ve çarpışmaya sürdü.]

–III/1 : 33 vd. alınan bu son dizinin III. tabletin başında olması gerekiyordu. Ama bu tabletten elimizde üç parçada toplanmış tek tük kalıntılar var sadece. Birbirinin kopyası (*a* ve *a'*) olan ilk ikisi çarpışmayı kabaca aktarır gibidir; üçüncü parça (*b*) daha ayrıntılı bir anlatı sunmaktadır. Acaba farklı iki değişke mi söz konusu? Eldeki bu enkaza dönmüş belgelerin içler acısı durumunda yapılabilecek tek şey, anlatının kabaca nasıl geliştiğini söylememizi sağlayacak parçaları toplamak. Bu çalışmada b “versiyonu”, geri kalan bölümden tam olarak ayrılabilsin diye, biraz daha geriye çekilerek olması gerektiğine inandığımız yere eklenecektir.¹–

¹ *Anzu* metninin 1969 yılında Musul yakınlarında bulunan, birinci binyılın ilk yarısından biraz daha önceye tarihlenen başka bir belgesi ise H.W.F.Saggs tarafından (*Additions to Anzu*), burada çevirisini verme imkânı bulamayacağım denli az bir süre önce (*Archiv für Orientforschung*, 33, 1986, s.1 vd.–yayınlanışı 1988!–) yayınlanmıştır. Bu belge I. ve II. tabletlerin büyük bölümünü kapsamakla birlikte pek önemli bir yenilik getirmiyor. En önemli katkısı da yenilgiden sonra *Ninurta*’nın (II/ii : 18 vd.) *Ea*’ya gönderdiği habercinin isminin *Adad* değil de *Şarur* olmasıdır. Bu ad *Ninurta ve Taşlar*’da/20 Tanrı’nın Sihirli Silahı (§ § 5, 2° ve 12) olarak geçer ki son derece mantıklıdır bu. Çok eksik yerleri olsa da ve tamamlanmamış olsa da III. tablet bu konuda çok bilgi verir. Yaşanan dramın son bölümleri burada verilenden çok farklı biçimde yer alır III. tablette. Her ne olursa olsun, bu durum bize, metnin farklı düzenlenmiş halleri, hiç değilse *versiyonları* bulunduğu sonucuna varma imkânı tanır. Bu elyazmasına göre *Anzu* kendi yenilgisinden bir bakıma yine kendisi sorumludur: Fırtına tarafından sarsıldığı için (B, II/iii, 9) kanatlarını düşürür, *Ninurta* da bu kanatları keser. Ancak *Ninurta*’nın attığı oklardan korunmak için, ilk saldırıda başarıyla kullandığı, kendi kendine etkili çözümlerden birine başvurur (B, II/ii : 10 vd.; A, III/ . 17), öyle ki bu çözüm kendisine karşı döner ve rakibinin zafer kazanmasına katkıda bulunur. Rakibi de “Uğursuz Kuş” ile birlikte “dağları katleder” yani “dağların sakinlerini” katleder– işte bu özellik, bu miti *Ninurta ve Taşlar*’da/20 mitine yaklaştırır. *Anzu*’nun kesilip *Enlil*’e gönderilen (Bkz. § 22) kanatları ona *Ninurta*’nın kazandığını anlatır; o da bunu öteki tanrılarla paylaşır ve zafer kazanan *Ninurta*’ya Kaderlerin Tableti’ni (Metin *tanrıların* kaderinin söz konusu olduğuna kesinlik getirir!) getirmesini söyler; geldiğinde kendisine vaat edilen ödülü de alacaktır. *Enlil* *Ninurta*’yı kutlamak ve çağırmak üzere ikinci dereceden bir tanrı olan *Birdu*’yu gönderir. Bundan sonra (Bu kısmın habercinin ağzından mı yoksa geri dönüşünde karşılayan tanrıların ağzından mı anlatıldığı belli değildir.) *Ninurta*’nın kutlandığı kısım gelir. Burada (Elam ve Sus’a kadar!) mabetlere kendi şapellerini kurduğu (B, II/i, 25) açıkça yer alır. Mabetlerin her birinde farklı bir ad, özel bir unvan verilir kendisine. Bu çok önemli bir bölümdür ve 50’deki (XIV, § 18 vd.) *Marduk’un İsimlerinin Listesi* gibi tam teşekküllü değilse de, bir fikir verebilmektedir.

a: önyüzü
Çarpışma

- [...]
- 3 [Ninurta] sarsıldı ve çarpışma işareti verdi:
[...] kavgaya girdi
- 5 [...] birliklerini gönderdi
[...]Kuzey Rüzgârı'nın emrine
[...]Güney Rüzgârı'nın emrine
[...]Doğu Rüzgârı'nın emrine
[...]Batı Rüzgârı'nın emrine
- (10) Alev üzerine alev attı
Ve yakarak tüketiyordu düşmanlarını
Ağzını açar açmaz şimşekler çatırdıyordu!
[...]Ninurta, Anzu'nun menziline girer girmez
[...]mücadele [...]
- (15 vd.) [...]Anzu(?) başını kaldırdı [...]
Ninurta (?) göğün en yükseğine yükseldi
Sonra da ordusunu [...] saldırttı(?)
- (20) Telaşla Cengâver [...]
[...] dehşet verici doğüstü bir parıltı
yayarak (?)
Yiğitliği karşısında kapılınan korku [...] deviriyordu
- Yatışmak bilmez Haşmetmeap
tüm araziyi kaplıyordu
Doğüstü parıltısının ihtişamı
yerle bir ediyordu tüm Dağı.
- (25) Bir göz açıp kapayıncaya kadar
bir fırtına sarstı(?) [...] Anzu'yu(?)
[...] sarstığında (?) fırtına

–Bu araya aşağıdaki bölüm girmeli:

- b, I:1 [...] dehşet ürpertisi
Birbirlerini [sıkıca kavradılar]
Ama Ninurta rüzgâr darbeleri indirip
Öylesine bitirip tüketti ki Anzu'yu
Anzu kanatlarını düşürdü!
- (5) Ninurta da oklarını bırakıp
Kesici bir silah aldı

- Kanatlarını dilimledi sağdan, soldan
Öyle ki kanatlarını böyle görünce
Ağzında söz kalmadı!
[... şaşkınlık/acı(?)] bunalttı onu
[...] umutsuzluğu
(10) [...] bir ok
[...] bir ok/ok!
Sonra vahşice yıkıp geçti [...]
Vahşice yıkıp geçti [...]*

Sonra gelen kısım (I. sütunun sonu ile II. sütunun başı) zarar görmüş ve çevirisi yapılamayacak durumdadır. Dolayısıyla yeniden anlatıya dönebiliriz:

a', önyüzü

- (28) *Bir çığlık atan Cengâver
bir işaret ateşi yaktırdı!
[...] Yeraltının tanrıları girdiler
Yeraltı diyarı [...]
Ea'nın [...] konutu, Apsu'nunkiler
[...] Deniz'inkiler krallara layık cesareti
[...] cengâverin, geliyordu [...]
Su gibi kaynıyordu [...]
(35) [...] bulutlar gibi
Yukardakileri, [sevin(?)] dirdi
Aşağıdakilerin başlarını kaldırttı.
[...] Kuzeyde
Ateşli biçimde ararken [...] halkları (?).
(40) Anzu'nun bozulmamış [...] cesedi
[...]
Ve Enlil ile Ninlil çok sevindiler!*

–Kırığın olduğu dize (67) öncesindeki bölümden hiçbir şey çıkartılamıyor. Yer yer [An] ve *Dagan*, *Nimurta* isimleri, sonra da “yaşamı alınan *Anzu*” (55) ifadesi geçiyor. Ardından “Ekur sevindirilir”, biraz daha ileride de “şapeller dikilir” (64), bu da *Nimurta*’ya yapılan vaatlerin (II/1 : 25 ve //) yerine getirilmesini belirtiyor olabilir.–

Elimizde sadece yirmi kadar dizenin başlangıcı bulunan b'nin II. sütununda ise, *Adad* (?), tanrıların ne kadar memnun oldukları haberini içeren yeni bir mesajı *Ninurta*'ya ulaştırmakla görevlendirilmiş gibidir:

Ninurta Enlil (?)
tarafından övülür

- (7) “*Yüce Efendim sana[gönderdi beni]
Enlil, baban, sana şunları
söylemekle görevlendirdi beni:
“Tanrılar [(?)...] öğrendiler
(10) (ve) (?) Dağ’ın orta yerinde,
Anzu’yu alt ettiğini!
Bunun üzerine çok sevindiler [...]
Senin huzurunda [...]
Gidip bul onu ve [...]*”

–Gerisi anlaşılamiyor: bir kez *Ninurta* adı, bir kez de “Kaderlerin Tableti” geçiyor.–

b. Eski versiyon : A¹

17. İkinci binyılın ortasından önceye tarihlenen bu versiyondan elimizde sadece, her ikisi de Sus'ta bulunmuş iki tablet var; ancak yazım kurallarına bakıldığında bu tabletlerin aslında Mezopotamya'da yazıya geçirildikleri anlaşılıyor. Tabletlerdeki metinler yer yer zarar görmüş olsa da birbirini takip ediyor, kaldı ki yukarıdaki gibi, başka bir versiyonun ilgili bölümlerine ya da eldeki paralel belgelere başvurularak onarılabilirler (Dikkat çekmiş olabileceği üzere, aşağı yukarı bütün çiviyazılı edebiyatta böyledir.). Dolayısıyla, toplamda, aşağı yukarı 160 dizelik metin var elimizde. Bu dizeler anlatının ana bölümünü oluşturuyor. İlk tablette konu ortaya koyuluyor, dram sergileniyor, dördüncü ve muhtemelen son tablette de anlatı sonlandırılıyor, diyebiliriz. Anlatı daha yakın tarihli olan B versiyonu ile kabaca uyumludur. *Ninurta* burada sahip olduğu yegâne “unvan” olan *Ningirsu* (§ 8) ile anılmaktadır.

¹ Yayıldığı çalışma: V.Scheil, *Revue d'Assyriologie*, 35, 1938, s. 14 vd.

Anzu'nun yaptığı hırsızlık
sonrası âlem hareketsiz kalır

II : 1

*Hükümdarlığa el koyduğu için
Güçler boşa kalmıştı
Tanrıların babası ve kralı Enlil felç olmuştu
Haşmetmeap yok olmuştu,
sessizlik hakimdi!*

Tanrılar bu duruma bir
çare bulmaya çalışırlar

5

*Bütün İgigi'lerin kafası karışmıştı
Kutsallarkutsalı da itibarından olmuştu!
Yerin bütün tanrıları her taraftan akın etti
Bir karara varmak için.
Meclis başkanı Anu ağzını açar açmaz
Tanrılara, çocuklarına hitap etti:
"Ey Tanrılar! Hanginiz Anzu'yu öldürmeye
gidecek*

Önerilen ilk cengâver:
Adad'dır

10

*Ve en büyük şanı kazanacak?"
"Çeşmeci, diye bağıştılar "Anu'nun oğlu!"
Bunun üzerine başkan ona hitap etti.
"[Geri çevirme] bu çarpışmayı!
Git silahlarımla mahvet Anzu'yu
Büyük tanrılar arasında ün kazanırsın:
Biraderlerin, tanrılar arasında eşin olmaz
Böylece başka tanrıların karşısında
Şan ve mutlak kudret elde edeceksin!"
Ama Çeşmeci şu cevabı verdi*

Adad bu işe girmez

15

*"Baba, erişilmez bu Dağ'a
Kim gitmekte acele eder ki?
Tanrılardan, çocuklarımdan, kim yok edebilir
Anzu'yu?"*

*Kaderler Tableti'ni kaptı
Ve hükümdarlığı ele geçirdi*

20

*Bunun üzerine kanat çırpıp Dağ'a uçtu.
Artık sözü Duranki'nin sözüne denktir!
[Ve lanetlediği kimse(?)] hiçliğe mahkûmdur!"
Bu sözlerden sonra tanrılar ümidi kestiler
Anu da (?) daha ileri (?) gidilmemesini emretti.
"Girru, Annunit'in çocuğu" diye bağrdılar!
Bunun üzerine başkan ona şöyle dedi:*

İkinci cengâver: Girru

–Anu'nun nutku ile Girru'nun cevabı öncekilerle kelimesi kelimesine aynı olduğu için müstensih bunları bir kez daha yazmamış ve başka hiçbir şey aktarmadan hemen öteki bölüme geçmiştir:

Üçüncü cengâver: *Şara*

“*Şara, İştâr’ın “çocuğu”¹
diye bağrdılar!”*
Bunun üzerine başkan ona şöyle dedi:

–Burada da aynı “kısaltma” yapılmış müstensih tarafından–

Tanrılar *Ea*’yı müdahale
etmeye zorlar

*Yeniden sakinleşti her şey
Tanrılar yeni bir çözüm aradılar!
O huzursuzluğun ardından
30 bir kere daha toplanan İgigu’lar
Bilge’yi, Apsu’nun Sakini’ni öne sürdüler
Ea yüreğinde ne varsa söyledi babasına:
“Anzu’nun bozguna uğramasına ben yol
açacağım*

*Meclis bir aradayken Anzu’yu ilerde kimin
alt edeceğini söyleyeceğim!”
Ve yerin tanrıları bu beyanı işitince
35 Ayaklarını hürmetle öpmeye koştular!
Meclis toplanmışken Ea
Kaderlerin Hanımı Mah’ın büyüklüğünü
ilan etti*

Ea büyük tanrıların
anasını ileri sürer ve
ondan, “evlatları”
arasından tecih ettiğini
çağırmasını ister

*(Ona şöyle dedi)
“Kimi tercih ediyorsan çağır
güçlü ve parıltılı,
Atleti Yedi Saldırı’yı yapabilecek yegâne kişiyi!
Ningirsu’yu senin güçlü ve parıltılı gözdeni,
40 Atleti Yedi Saldırı’yı yapabilecek yegâne kişiyi!
Bu sözlerden sonra, En-Yüce Mah kabul etti.
Bunu öğrenen yerin tanrıları çok sevindiler
Ayaklarını hürmetle öpmeye koştular!
Bunun üzerine oğlunu Tanrıların Meclisine
çağırdı*

Mah kabul eder

Ve tavsiyede bulunur

*Gözdesi gelince de şöyle dedi ona:
45 “Anu ile Dagan’ın huzurunda [...]”
Tanrılar hep birlikte tartıştılar
Tanrısal Güçler sorununu!*

¹ Daha önce s. 335, n.1 denildiği gibi burada “çocuk” diyerek bizim “küçük sevgilisi...” gibi bir anlam kastedilmektedir.

- Oysa İgigu'ları diiryaaya getiren benim, Mammi
 [İşte bunun için mücadele edeceğim (?)]
 Tanrıların Hasımı ile!
 Ben verdim
 erkek kardeşim Enlil'e de, Anu'ya da
 hükümdarlığı
- 50 [Artık(?)] onlara bizzat verdiğim
 bu hükümdarlığı
 [...] sana devredeceğim(?)
 Ama önce [bu yıkımı(?)] zafere dönüştür
 Yarattığım tanrılara sevinçlerini geri ver!
 Acımasızca çarpış:
- 55 Yedi-Rüzgâr eşlik etsin yukarıda sana
 Tanrılar dikkatlerini Dağ'a(?) çevirsinler
 <Yarattığım yeri yatıştırmada>,
 Kanatlı Anzu'yu ele geçir!
 Mesken tuttuğu yeri yık:
 Savaşçı elin zincirinden boşandığında
 Korku çöksün üzerine!
- 60 Bütün hortumları sal(?) üzerine

–İki dize eksik–

- Yayını kur, oklarına zehir koy!
 Lanet okuyan çığlıkların [...]
- 65 Karanlıkta yürüyen Anzu gücünü kaybetsin
 Hiçbir şey göremesin!
 Senin elinden kurtulamadan
 Seninle karşı karşıya geldiğinde
 Kanatlarını düşürsün!
 Bir zebaniye dönsün yüzün!
 Sis yay etrafa ki seni tanıyamasın:
 Yukarıda(?) Şamaş parlamaz olsun
 Güpegündüz kapkaranlık gece olsun!
 Sonra da yaşamının efendisi ol: Anzu'yu alt et
- 70 Rüzgârlar gizlice sürüklesin (?) onun
 kanatlarını
 Ekur'a, (?) babanın evine kadar!"

–müstensih burada yanlışlıkla 70. dizeyi tekrarlamış–

Kahraman çarpışmaya
hazırlanır

*Annesinin dediklerini duyan Cengâver
Yiğit savaştı, topladı cesaretini
Ve Dağ'a doğru ilerledi:
75 Yedi-Kötü-Rüzgâr'ı
Toz- Kaldıran-Yedi-Girdabı
Dizginleyen [Mammi]
[Ningirsu'yu(?) sürüklüyordu] çarpışmaya
Yedi-Kötü-Rüzgâr eşlik ediyordu ona
80 Tanrılar dikkatlerini Dağ'a(?) çevirdiler
[Cengâver] ortaya çıktığında(?)
Anzu'nun (o) Dağında*

Karşılaşma

*III : 1 Anzu onu fark ettiğinde ona doğru ilerledi
Ve bu tanrısal varlık yırtıcı bir hayvan gibi
dişlerini gıcırdatıp
Doğüstü parıltısıyla kapladı Dağ'ı!
Öfkeleni, arslan gibi kükredi
–85– Yüreği öfkeyle dolu bağrdı cengâvere:
"Bütün tanrısal Güçleri kendi elimde
topladım*

*Sen kimsin ki gelip bana savaş açyorsun?
Açıkla bakalım!"*

*[Bunları duyan] Ningirsu Anzu'ya
şu cevabı verdi:*

*"Duranki'nin desteği,
Kaderlere hükmeden Ea'nın
Emirleri üzerine geldim*

*–90– Ve seninle çarpışmaya ve seni ezmeye!
10 [...] zırhın!"*

*Dağlı bu sözleri duyar duymaz
vahşi bir çılgılık attı!*

Anzu'nun zırhının göğüslüğünde kan vardı(?)!

–95– İki kudurmuş gibi savaşıyordu.

*15 Mammi'nin [tercih ettiği(?)]
An ile Dagan'ın yardımcısı,
Prens'in (?) gözdesi*

Bir ok attı ona

Ama ok Anzu'ya değmeden geri geldi.

Çünkü Anzu bağırmıştı:

“Bana gelen ok, okluğuna dön:

Ormanın sık yerine dön yayın ahşabı!”

-100– Her biri de [...]

20 [...] telaşla

–Bundan sonra gelen yaklaşık 40 dizelik önemli bir kırık *Ningirsu*’nun uğradığı ilk yenilginin ve tavsiyede bulunması için *Ea*’ya haberci göndermesinin öyküsünden bizi mahrum bırakıyor. Müstensih burada da (krş. yukarıda 26 vd. ve 29 vd.), yeni tarihli versiyondan farklı olarak, olayları kendisi aktarmayı tercih edip kahramanının sözlerini tekrar etmemiş olabilir. Nasıl olmuş olursa olsun, anlatı yeniden devam etmeye başladığında, *Ea*’nın *Ningirsu*’ya taktik konusunda verdiği tavsiyelere dönüyoruz.

Ea’nın *Ningirsu*’ya taktik
konusunda verdiği tavsiyeler

62 “Dilimle kanatlarımı, sakatla onu(?)

sağmdan solundan kes

Öyle ki kanatlarımı bu halde gördüğünde

Ağzında söz kalmasın!

-145– “Kanatlarım! Kanatlarım!” diye bağıracak

65 *Hiç kaygılanma, onun yaşamının efendisi ol*

Anzu’yu zincirledikten sonra

Rüzgârlar gizlice sürüklesin onun kanatlarımı!

Sonra istila et ve mahvet Dağ’ı ve çayırларını!

O acımasız Anzu’nun hayatına

merhamet etme!

-150– O zaman krallık yeniden, içine alacak Ekur’u

Tanrısal Güçler de babana ve seni

dünyaya getirene geri dönecek!

70 *Şerefine şapeller dikilmiş olacak*

Bütün dünyada da kendi adıyla mabetler

inşa edeceksin!”

Cesaretlenen *Ningirsu* yeni
bir saldırıya hazırlanır

Babasının bu sözlerini işiten Ningirsu

Yiğit bir savaşçı olarak, topladı cesaretini

Ve hemen Dağ’a doğru ilerledi

-155– [...]çarpmasının, Dört-Rüzgâr [...]

75 [...] yer titriyordu [...]
 [...] gün karardı, gök karanlıkla kaplandı
 Ve kötü Anzu, Fırtına'nın darbesiyle
 Kanatlarını düşürdü!

– Sondaki bir nottan tablette “77 dize” olduğunu öğreniyoruz–

18. Burada her iki anlatıyı karşılaştırarak, dikkatle incelemek gerekmiyor. Elbette ki daha ilk bakışta bile aralarında bazı farklar olduğu hemen görülüyor. Örneğin A, tanrıların bütünü (paralel olarak da *İgigu*'yu) belirtmek için (6; 34; 42; 45) sevimlice “yerin tanrıları” deyimini yaratır, ama bu terim B'de yer almamaktadır. Yine A'da *Ea* ancak kendi planlarının üçüncü defa bozguna uğramasından sonra (30 vd.) umutsuzluğa kapılan tanrılar çağırınca işe karışır, ama B'deki müdahalesi neredeyse kendiliğindendir (I/1 : 100 vd.). En çarpıcı değişiklik tanrının adında çıkar karşımıza: A'da *Ningirsu* denilir (29; 88; vb.), B'de ise *Ninurta* (I/1 : 3; 111 : 126 vb.). Ama aynı tanrıya farklı adlar vererek inanmanın ve bunun sonuçlarının dinsel ve siyasal arka planına ya da şiirin iki farklı “edisyonu” yapıldığı koşullara ilişkin bilgi sahibi olsak, bize elbette daha çok bilgi sağlayacak böylesi bir ikame, tıpkı *Lugal.e*'de olduğu gibi (daha yukarıda, § 7), gerek duyulduğunda iki ayrı ad taşıyan kişinin aynı kişi olduklarını doğrulamaktadır en azından.

Çünkü A'da anlatılan *Ningirsu* (29; 88; vb.) ile B'de anlatılan *Ninurta* (I/1 : 3 : III : 126, vb.) öyküleri, her ikisinden de elimizde bulunanlara baktığımızda, birbirinin tıpatıp aynıdır. Bu da kayıp bölümün, elimizde bulunan dengine kesinlikle paralel olduğunu ileri sürmemize olanak vermektedir. Nasıl görünürse görünsün, aynı mit izleğinin iki ayrı özgün işlenişi, iki “versiyonu” değil, tek bir hikâyenin her biri kendi çağına ve ortamına uygun, çeşitli düzenlemelerine yer verebilen –dramın son bölümü buna örnektir– peş peşe yapılmış iki edisyonu söz konusudur. B'nin sayılamayacak kadar çok bölümü A tarafından başvuru terim ve deyişleri ya kelimesi kelimesine ya da küçük değişikliklerle kullanılmaktadır. Örneğin B I/11 : 25, 26, 27 ve 28 ile A : 3, 2, 5 ve 6 arasında sadece iki sözcük farkı vardır; sadece dizelerin sırası değişmiştir ki bu da bir üslup ve sunum meselesi-

dir. Çağının zevkine ve edebi alışkanlıklarına kendini uydurabildiği açıkça görülen B, daha karanlık ve kısacası o kadar belagat özelliği taşımayan A'nın içeriğini genişletir, süsler ve yoğunluğunu seyreltir: *Anu*'nun zafer kazanacağı önceden kestirilen Cengâver'e söylediklerini aktarmak için A'da dört dize yeterli olurken, B'de (I-III : 37-44) bu amaçla tam iki katı dize kullanılır; öte yandan B, bölümlerin bütünüyle *verbatim* tekrarlanması gibi, bizim zevkimize göre estetik açıdan sıkıntılı bir eğilime sık sık teslim olmaktadır. Örneğin *Ninurta*'nın ilk bozgunu (II/11; 7 b-17) olduğu gibi tam iki defa tekrarlanmıştır: İlk defa, *Ninurta*'nın habercisiyle paylaştığı iletide (22-32), ikinci defa da habercinin iletii *Ea*'ya aktarışında (38-III : 4)... Ancak bütün bunlar birer oyun olmaktan öteye gitmeyen özellikler; üstelik ayrıntılara varıncaya kadar aynı olan anlatının örgüsüne en ufak bir değişiklik bile getirmezler.

19. Muhafaza edilmiş içerik açısından daha kapsamlı olan B metninin söz konusu anlatıya ilişkin dış çizgileri, daha belirgin ve kolay algılanabilir bir görüntü sunmaktadır. Pek çok kez olduğu gibi (krş. 6, 10, vb.) mitin gerçek anlamda anlattığı konuya ilişkin bölümün önüne, kahramanın şerefine lirik bir kıta eklenmiştir: *Ninurta* (I/1 : 1-14). Hikâye kahramanın savaşta gösterdiği yiğitliklerden birine odaklanacağı için, şair de kahramanın çarpışmada gösterdiği başarı üzerinde daha uzun süre durur (7-14). Ülkenin ekonomik refahı konusunda gösterdiği başarılarından ise sadece bir tanesi aktarılır; ülkeye tatlı suyu ilk onun getirdiğini hatırlatılır. Kahramanın bu özelliği burada olduğu gibi (6) *Lugal.e*'de de çok ayrıntılı olarak aktarılmıştı (yukarıda §, 5, 9°). Cengâver'in üç başarısı, en tanınmış ve en büyüğü (*Lugal.e*'nin de [§ 4] konusu olan Taşlar Dağı karşısında kazandığı zafer.) başta olmak üzere açıkça belirtilir; böylece *Anzu*'nun bozguna uğratılması başta olmak üzere öteki iki başarının çerçevesi de çizilmiş olur. Birçok kez tekrarlandığı gibi, *Anzu* Dağ'da bozguna uğratılmıştır: *Anzu* Dağ'da dünyaya gelmiştir (I/11 : 23); suç işledikten sonra da yine Dağ'a dönmüştür; orada çarpışacak (II/1 : 20 ve //; 29, 35 vb.) ve orada yenilecektir (III b/11 : 10). A da aynı yaklaşımı benimser (krş.17; 20; 56 vb.) : Dize 92'de *Anzu* "Dağ'a musallat olan", "Dağlı" diye nitelenir. Öteki başarılarından ve sanki pek çok

başarının olduğunu ima edermiş gibi, *An.gim* (§ 11) ve *Lugal.e*'de (§ 4) kullanılan terimlerden biraz farklı terimlerle, DevBizon (I/1 : 12) macerası anlatılır.

Böylece gerçek anlamda anlatı bölümü de başlamış olur. Önemine tam olarak karar veremeyeceğimiz denli zarar görmüş bir bölümde (1: 15-29) *Ninurta/Ningirsu*'nun müstakbel hasmı *Anzu*'nun dünyaya gelişi aktarılır. Görüldüğü kadarıyla *Anzu*, *Ninurta* ve *Taşlar*'da (334-345) daha uzun uzadıya (biraz da farklı olarak) betimlenen coğrafyaya bağlı sulama sorunları döneminde ya da hemen sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu dağınıklık dönemi burada şu ya da bu ölçüde “kuraklık” dönemi olarak aktarılmıştır, ama *Ninurta*'nın müdahale edip çare bulmasından önceki dönem olduğu açıktır (*Ninurta* ve *Taşlar* adlı mitte açıkça söylenen bu durum, burada örtük olarak aktarılmış olabilir.). Daha ileride *Anzu*'nun (II : 22) “Dağ'ın bir doruğunda” (II : 23) (Yani yüksek bir tepede mi?) ve “Yer'den doğduğu” kesinleştirilir (*Lugal.e*'deki [26 vd. ve § 4] *Asakku* gibi Gök tarafından mı döllenmiştir?). Adı hayal ürünü değilse ya da şifreli bir anlam taşımıyorsa, kuzeybatıdaki dağları çağrıştıran (bkz. 51 IV : 139 ve XV, § 11) “Hihi Tepesi'nde” (I : 25; II : 1) döllenmiş de olabilir. Sütun I'nin kayıp son parçası ile sütun II'nin eksik olan baş tarafı (1-11), çok eski zamanlarda yaşanan büyük bir yangını ve *Anzu*'nun bu yangın sırasında çok faydalı bir rol oynadığını anlatıyor olabilir. Zira şu kadarı sabittir –ve mit burada, itikadî ve dini kadim bir tavrı yansıtıyor olmalıdır– : *Anzu* ilk başta doğaüstü bir güçtür (A III : 2'de bir kere nitelendiği “tanrı” veya ona denk olmak üzere “tanrısal varlık” terimi bu anlama gelir.). Tanrıların yardımcısıdır ve tanrılar tarafından kullanılır (krş.s.76, n.1); burada bizzat *Ea* tarafından tavsiye edildiğini (II : 12-26), hükümdarlarının en yakın ve en mahrem hizmetkârı olduğunun söylenmesi bundandır. Sütun II'nin sonu doğaüstü dünyanın bir örgütlenme ya da yeniden örgütlenme tarzını sunuyor olmalı; bunun sonuçları da III : 1-3'te okunmaktadır: İşte *Anzu* ancak o zaman *Enlil*'in hizmetine girer ve “oda hizmetçisi” gibi bir şey olur (III : 4-7).

20. Bu tanrının elinde bulundurduğu yüce Güç burada da (IX, §§ 18 ve 35; VIII, § 13 vb.) hükümdarın giydiği ve üzerinde taşıdığı

giysiler ve takılar (III : 8 vd.) gibi tılsımlı amblemlere hapsedilmiş ve yüceltilmiş bağımsız bir varlık olarak imgelenmiştir. Ardından açıklanmayan bir sapkınlığa kapılan ve beyinin ayrıcalıklarını kısıkanan, onun yerini almaya karar veren *Anzu* göz koyduğu Güç-Taşıyıcıları ele geçirmek için, her günkü gibi *Enlil*'in yıkanma vaktinin gelmesini, onları üzerinden çıkartmak zorunda kalmasını bekler. Metin kendi değerlendirmesine göre en göze çarpan ve en anlamlı saydığı Güç-Taşıyıcısından, yani hükümdarın uyruklarının tümüne ilişkin kararları kapsayan (yazıya geçirilmeleri ile mutlak bir güç elde eden) “Kaderlerin Tableti’nden” söz eder. Soyguncu bu tabletin maddileştirip yaydığı yüce Yetke’yi kendine aktarır: Böylece tanrısal kralın bütün tanrılara birer “yükümlülük”, emredilen işlev olarak dağıttığı ve devrettiği Güçler de bütün etkilerini ve kuvvetlerini kaybederler (B, III : 23 ve //; A: 1). Evrenin mekaniğinin akamete uğraması, felç olması da bundandır; yaşayan ve işleyen bir sistemden geriye sadece “uğultu”¹ kalır, krallık sarayı da işlevi de bundan olumsuz etkilenir (B, III : 25-27; A: 5). Dağ’a sığınan *Anzu* (III : 24) çaldıklarıyla birlikte Güçlerin gerçek içeriğini de beraberinde oraya götürür.

Yaşanan bütün öteki bunalımlarda (bkz. XIII, § 11) olduğu gibi bunda da tanrıların ilk özen gösterdiği şey, hanedanın başı ve en kıdemlileri olan *Anu*’nun başkanlığında (A: 4-6; B: I/III : 28 vd.; Krş. 42 I : 97) bir kurul toplayıp çare aramaktır. *Anzu*’yu ortadan kaldırıp gasp ettiklerini geri alabilecek bir cengâver ararlar. Bunu başaran kişi şöhet sahibi olacak, tüm âlemde hürmet görecektir, başka deyişle tanrılar arasındaki hiyerarşide hatırı sayılır biçimde yükselecektir (A : 9 vd.; B: I/III : 31 vd.). Meclis bu iş için ikinci dereceden üç tanrı önerir; onların seçilme nedeni ise her birinin doğanın üç büyük gücünden biri olmasıdır: su (Yukarı’dan dökülen suyu indiren “Göksel Çeşmeci”, *Adad*: A: 11 vd., B, I/III : 33 vd.); ateş (*Girru*: A: 25; B: 56) ve rüzgâr (*Şara* –aslında rüzgâr veya ona benzer bir şeyin tanrısı değildir, fakat *ismi* Akkadcada “esintiyi”, *Şaru*’yu çağırıştırır; A: 27; B: 77). Meclis başkanı onları peş peşe *Anzu* ile ölümüne dövüşe gönderir. Karşılığında onlara şöhet, bütün öteki tanrılar karşısında en

¹ İnsan kalabalıklarının hareketliliği ve kaynaşmasını betimlemek için de aynı “uğultu” sözü kullanılır, 46, I / 354 vd. ve //.

azından “manevi” üstünlük ve en üst derecede iktidar vaat eder. B versiyonunda bunlara bir de adına şapeller ve mabetler yapılacağını, evrensel anlamda tanınan tanrı mertebesine yükseleceğini, ülkenin en yüce tapınağı Ekur’da (III: 41-43 ve //) adına bir tür tahta çıkma töreni yapılacağını ekler. Başka deyişle, bir tür yardımcı krallık, yani Hükümdar *Enlil*’in hemen altındaki, en yüksek konum vaat edilir. Ama her üç aday da görevi üstlenmeyi reddeder: Suçlunun sığındığı Dağ onlara “ulaşılmaz” gelir ve artık elinde olanlar sayesinde *An-zu*’nun gücü her şeye yetmektedir: Sadece söylemesi yetmekte, tek bir sözle her şeyi yapabilmektedir; bu yüzden üç aday da peşinen kaybedilmiş bir mücadeleye girmek istemezler (A: 17-21; B III : 47-53 ve //). Miti kaleme alanlar doğanın tanrılarının o kadar da güçlü olmadığına inanıyor gibidirler; çünkü söz konusu üç tanrı da yerlerini daha “genç”, ve güçlü, bağımsız bir kişiye bırakırlar. Bu durumun, tanrıların iktidarı ve doğayla ilgili düşüncelerde yaşanan belirli bir değişimi, evrimi de ele veriyor olması muhtemeldir (krş. IV, § 14).

21. Ellerinden hiçbir şey gelmeyen tanrılar, A’ya bakılırsa (30 vd.) iyice çıkmaza girdiklerinde ellerindeki en son, en yüce çareye, yani Bilge *Ea*’ya başvurmayı düşünürler. B’ye göre ise 9 Bilge *Ea* (100 vd.) kendi söz alır. Her iki versiyonda da çözüm getireceği vadedinde bulunur, ve ne yapacağını çoktan düşünmüştür (A: 32 vd.; B: 102-107): Ona göre çarpışabilecek, çarpışmayı kabul edebilecek ve kazanabilecek tek tanrı *Ninurta/Ningirsu*’dur. Ancak *-Lugal.e*: § 5, 10° ve *An.gim*: § 12’de vurgulandığı üzere– *Ninurta/Ningirsu* “annesine” (A: 39; B: 124), “bütün tanrılarının anasına”, her tür kriz anında yanına varılan (krş. s.502, n.1 ve IV, §10) büyük tanrıçaya, yani burada *Mammi* adını taşıyan (A: 47; B: 122) tanrıçaya çok bağlı olduğu için *Ea*’nın planı ilk önce bu tanrıçayı etkilemektir (*Mammi* aynı zamanda *Mah* sıfatını/unvanını taşır ki bu da Sümerce *Nin.mah*’ın, yani “En Yüce Hanım’ın” (A: 36 ve 42) kısaltılmasıdır; B’de bu tabir (117) *Bêlit-ili*, yani “Tanrılarının Hanımı’yla” ikame edilmiştir.). Bu etkileme işini de genel meclis oturumunda *Mammi*’nin *Mah* unvanını resmen onaylatarak ya da (B: 117-123) sahip olduğu unvanların en üstünü olan “Tanrılarının Hanımı’nın”¹ yeri-

¹ Aynı tanrıçanın yine aynı biçimde terfi ettirilmesi için bkz. 45, I : 245 vd.

ne “Bütün Tanrıların Hanımı” unvanını getirterek yapmaya çalışır. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, daha önce *Ninurta ve Taşlar* (§ 5, 10°) ve daha başka yerlerde de (ör. VIII, § 8; IX, §§ 30, 37,55; XIII, §§ 16, 18, 21...) gördüğümüz gibi, bu etiyolojik yordam içerisinde tanrıların adlandırılmaları (yani isimler ve bu isimlere denk düşen kaderler), mitsel olaylara dayandırılarak gerekçelendirilir. Zeki *Ea*’nın bütün bu pohpohlamalar ve hürmet gösterileriyle yapmak istediği şey, oğullarının iradesini etkileyebilecek yegâne kişi olan evrensel Ana Tanrıça’nın, herkesin hayrına olacak bu görevi kabul etmesi için *Ninurta*’yı ikna etmesidir. Nitekim Ana Tanrıça bu tuzağa düşer (A: 42; B: 135 vd.) ve kendisi ve öteki tanrıların ne beklediğini kahramanımız *Ninurta*’ya aktarır (A: 43-71; B: 139-II/1 : 27). Böyle yaparak –en azından B: 24-26’da– ona ödülünü, yani Ekur’daki yüce saraya girişini müjdelemekle kalmaz (Başta üç cengâvere de *Anu* tarafından aynı şey önerilmiştir: I/III: 41-43 ve //), aynı zamanda (belli belirsiz) canavarla baş etmeye yarayacak bir taktik tavsiyede de bulunur ve nihayet, onu tamamiyle alt etmesi için neler yapması gerektiğini bildirir (A: 54-71; B,II/1 : 3-21).

Annesinin isteğine boyun eğen Cengâver, rakibiyle boy ölçüşmek üzere “Kötü Rüzgârlardan” oluşan ordusuyla birlikte yola çıkar (A: 72-95; B: 28-III : 5’teki çok daha dokunaklı bir betimlemedir!). *Anzu*’ya öldürücü bir ok atar, ama ok hedefine dokunmadan geri gelir: Canavarın Yüce Güç amblemleri sayesinde elde ettiği, her şeye kadir ve kendi kendine etkili Söz’ünün gücü sayesinde yay ve oklar, bir şekilde onun emri üzerine, hammaddelerine dönüşür, ayrışır. Her biri, kültürün sadece uyarlamakla yetindiği kendi kökenindeki doğaya ve kadere geri döner, dolayısıyla etkisiz kalırlar (A: 96-99; B: 6-15’ta bu yine daha ayrıntılı anlatılır). Böylece *Ninurta*, *Anzu*’yu yenemez (B: 17; A’da bu yer almamaktadır.)!

22. Bunun üzerine en âlâ uzmana, *Ea*’ya danışmak düşüncesi gelir aklına; ona bir ulak gönderip¹ olan biteni aktarır (B, II: 18-III: 4; A’da yer almamaktadır.). *Ea* hemen cevap verir (A: 143-153’ta cevabın sadece sonunu bulabiliyoruz, ama bkz. B, III : 5-IV: 5.). *Ninurta*/*Ningirsu*’nun ilk saldırısında yaptığı gibi kaba kuvvetten farklı ola-

¹ Bkz. yukarıda s.454, n.1.

rak *Ea* akılcı bir taktik verir: Tanrı'nın silah arkadaşları ve askerleri olan Rüzgârlar kendi doğalarına uygun kullanılacaklardır; düşmanı hırpalayacak, sarsacak, yerden yere vuracak ve başı dönen ve dengesi bozulan *Anzu*'yu kanatlarını bırakmaya zorlayacaklardır. Böylece hem artık uçamayacak, dolayısıyla kendini darbelerden koruyamayacaktır, hem de onun bu şaşkınlığından ve gardını düşürmesinden yararlanan *Ninurta/Ningirsu* rakibinin kanatlarını kesebilecektir. Kuş olmanın kaderine ve doğasına özü itibarıyla bağlı bir yüklem elinden alınması, böylece sakatlanması karşısında kapıldığı şaşkınlık ve acıyla *Anzu*'nun nutku tutulacak; “büyülü” gücünü, yani hükümler biçiminde her şeye kumanda etme gücünü kullanamayacaktır. Bu yolla yenileceği kesindir; bundan sonra yapılacak tek şey, o kanatları birer savaş ganimeti olarak *Enlil*'in tapınağına gönderip hazinede kilit altına almaktır.¹

Bu önemli tavsiyeler sonrası yapılan çarpışmanın anlatımı yok elimizde: A sadece başlangıç bölümüne (72'den sona kadar) yer verir; B'de ise, III. tablette yazılı olduğu anlaşılıyor (Ama elimizde sadece birkaç parçası var.). Bu parçalardan biri (*b*) daha ayrıntılı bir anlatıya yer veriyor gibi. Ama olayların kesin biçimde nasıl geliştiğini bilmiyoruz; en azından (3-8; krş. A'nın muhafaza edilen son dizesi) kahramanın, *Ea*'nın tavsiyelerine kelimesi kelimesine uyduğunu biliyoruz.

Zaferin ne gibi sonuçları olduğunu da bilmiyoruz. Yalnız, ülkede mutak olan uygulamaya göre *Ninurta* zafer kazanıldığını ilgililere ışıklı işaretlerle haber verir (*a*, ön yüz: 28)², böylece bütün tanrılar arasında neşeli bir telaşa yol açar, Ekur'daki –belki de önlerine getirilen *Anzu*'nun cesedi sayesinde (?-40)– kral ve kraliçeyi sevince bo-

¹ *Marduk* da *Tiamat*'ın kanı için aynı şeyi yapacaktır: 50, IV : 131 vd. (XIV, § 12). İlgili cümlelerin kilit önemdeki terimi “gizlice” sürüklemek, kanatları göndermek zafer kazanıldığını belirtmeye yetermiş gibi “müjde olarak” şeklinde de çevrilebilir. Ne var ki 50'de alıntılı olduğu biçimiyle paralel hikâyeye böyle bir anlam vermek zordur; öte yandan “ihtiyat” amaçlı bazı demon kovma uygulamaları hem kötülüğü olabildiğince uzaklaştırmayı hem de ulaşamayacak yerlere tıkmayı önerir. Bu yüzden zafer kazanan kişi, canavarın kanı yeniden bedenine dönüp de canlandırmasın diye, aynı şekilde ihtiyatlı davranıp, “gizlide” ve uzakta –babasının sarayında!– tutarak kanı kendisinden uzaklaştırmış olabilir.

² Bu konuyla ilgili olarak özellikle bkz. G. Dossin, *Signaux lumineux au pays de Mari* (*Revue d'Assyriologie*, 36, 1938, s.174 vd.).

ğar (29-45). Bunun devamında yer alan birbiriyle bağıntısız birkaç sözcük zafer kazanacak kişiye vaat edilenlerin yapıldığını gösterir. Her yanda *Ninurta* adına tapınaklar inşa edilir (64). Öte yandan *b'*den elimizde kalanlara bakarsak (11) *Enlil*'in huzuruna çıkması için *Ninurta*'yı çağırmaya belki de *Adad*¹ (?) gönderilmiştir; *Enlil* resmen Ekur'a takdim edilecektir, nitekim önceki iki mitte böyle olmuştu (20: 230; 21: 75 vd.). Bununla murat edilen şey, sadece Güç tılsımlarını –ki bunlardan en azından bir tanesinden, “Kaderlerin Tableti'nden,” en sonda ama bağlamından kopartılmış olarak söz edilir–, dolayısıyla da fiili krallığı geri getirmek (ve böylece hükümdarın Güçleri ve hükümdar tarafından öteki tanrılara devredilen yetkeyi [krş. A: 150 vd.; ve B, II/1: 22 vd. ve III: 21 vd.] yeniden işler kılmak) değildir; nitekim *Ninurta*, orada ikamete kabul edilmek ve kendisine vaat edilen en yüksek itibar ve görevlere nail olmak için de resmen Ekur'a adım atacaktır.

23. En eski elyazmasından hatta yazarının elinden çıkma en eski nüshasından da daha eski olan ve *Ninurta ve Taşlar*/20 ile *Ninurta Geri Dönüyor*/21 şiirlerini doğuran değişimle irtibatlandırılması gereken *Anzu Miti*'nin asıl amacı, başka hiçbir yerde en ufak bir izine dahi rastlamadığımız dini bir olaya, ülkedeki din bilginlerinin telaşla gerekçelendirmek istedikleri bir olaya, *Ninurta*'ya bağlılıktaki artışa (ve de bu bağlılığın ifadesi olduğu siyasal hareketlerin yükselişine) açıklama getirmektir (Aynı şey daha ileride *Marduk*: XIV, § 4 vd. için de yapılacaktır.). Din adamları bu işi, Sümerce kaleme alınmış “daha erken tarihli” başka iki şiirle aynı doğrultuda gerçekleştirdiler; ama Tanrı'nın gözüpekliliğini, kahramanlığını ve liyakatini kanıtlamak için sadece *Lugal.e*'de/20 geçen (129 vd; yenilediği yer: *An.gim*/21: 54 vd. : § 11) Dağ'daki on iki canavardan birine karşı kazandığı zaferi sayar. Bu zafer bütün öteki zaferleri özetlemiş gibi, elimizdeki mitte, *Ninurta/Ningirsu Anzu*'yu bertaraf ederek evrenin felç olmuş sistemini yeniden işler hale sokar ve hatırı sayılır derecede terfi eder.

Ama bazı temel farklar da vardır: Kendisinden önceki iki Sümerce örnekte olduğu gibi *Anzu Miti*'nde de *Ninurta*'nın zaferinden en

¹ Yoksa *Birdu* mu? Bkz. s.454 vd., n.1.

başta hep babası *Enlil* yararlanır ve kazanılan zaferin ilk sonucu da kahramanın tanrılar arasındaki hiyerarşide yükselmesi olur. Ancak, *Ninurta*'nın *Lugal.e*'de açıkça, *An.gim*'de (§ 13) ise daha da üstüne basılarak belirtilen “ülke” üzerindeki hâkimiyeti, *Anzu Mitî*'nde geriye çekilmiş onun yerine sadece “rütbece terfi” edişi vurgulanmıştır; böylece “büyük tanrılar”, ilk sıradaki tanrılar arasına çıkıyor, inananların ibadetine ve hayranlığına mazhar oluyordu. Öte yandan, özellikle de, Sümerce kaleme alınmış *Lugal.e ve An.gim*'de, *Enki* kendi Güçlerini kahramana devretmekten (20: 54; 21: 12; 166) başka övülecek bir yanı olmaksızın sahne gerisinde duruyorken (§§ 16 ve 14), *Anzu Mitî*'nde her şeyin çapı değişir. *Ninurta* zafer kazanmıştır; bu zafer elbette ki *Enlil*'e yararlı olacaktır, ama zaferin kazanılmasının ardında *Ea*'nın yattığı ileri sürülmektedir. *Ea* tanrılarının en bilgesidir, en ağır krizlerde başvurulmuş son çaredir, hiç şaşmaz, bütün eksik yanlarına o çare bulur, her tehlikeye düştüklerinde o kurtarır onları, beceriklice onarır bütün zararları. *Ninurta Geri Dönüyor ve Ninurta ve Taşlar*'ın düzenlendiği zamandan itibaren, siyasal ya da başka hangi tür nedenle olursa olsun, ülkede *Enki/Ea* konusunda daha yüce bir imge oluşmuştu; hem tanrısal hem de dünyevi evrenin düzgün işleyişinde ona en önde ve benzersiz bir yer verilmişti: Daha önce (5-8, 9, 11, 14, 18) gördüğümüz gibi ileride de (26, 34, 46 ve 51) bunun başka örneklerini göreceğiz. Özetle, *Lugal.e ve An.gim* başta ve de özellikle *Enlil*'in ve *Ninurta*'nın şanını övmek amacıyla düzenlendiyse, *Anzu Mitî*'nin de her şeyden önce *Enki/Ea*'nın şanını övmek amacıyla¹ düzenlenmiş olduğunu söylememiz cüretkârlık sayılmamalıdır.

Şimdi aktaracağımız parça durumun bu şekilde tersine çevrilmesinde daha da ileri gidecektir.

¹ “Tarihsel” ve fiilen siyasal bir krizin *Anzu*'nun serüvenine ne ölçüde taşınmış olabileceği elbette sorgulanabilir: Kralın yakını, yüksek dereceli bir hizmetkâr gizlice krala baş kaldırdı, şu ya da bu ölçüde ihanet eder, hatta yanına sığındığı düşmanların desteğiyle meydan okur. Ancak şimdilik bu hipotezi doğrulayacak hiçbir şey yok elimizde, bunu kabul etmemizi sağlayacak hiçbir kanıt da yok. İçlerinden en az bir tanesinin (belki daha çoğunun) bir kehanet kitabında yer alması ve gelecekte haberler biçimine bürünmesinden yola çıkarak bu tür ihanetlere pek sık rastlandığı çıkarımında bulunabiliriz: “Bir berber (en yakın ve kişisel işlerle ilgili bir hizmetkâr) hükümdarını tahttan indirip yerini almak için dolaplar çevirecek.” (*La Voix de l'Opposition en Mésopotamie*, s. 140 vd.).

23. Zafer kazanan Ninurta'nın Suç İşlemeye Kalkışması ve Cezalandırılması

24. Bu mitin, yine büyük ihtimalle üçüncü binyıldan ikinci binyıla geçilirken Sümer dilinde düzenlenmiş ve *Ninurta*'nın yaptığı önemli işler değilse de, en azından *Anzu* ile çarpışması ve bu çarpışmadan zaferle çıkmasını konu eden bir başka versiyonu daha olabilir. Günümüzde bundan dağınık küçük bir parça var sadece; hep dediğimiz gibi, bir “dizinin”,¹ belki de ne ilk ne de son tabletini oluşturan tek bir tablettir bu, ama olayların başka bir biçimde sunulması konusunda yine de bir fikir verebilir. Ur'da yapılan kazılarda ele geçen bu kısa (60 satır) belgenin çiviyazılı metni C. J. Gadd ve S. N. Kramer tarafından *Ur Excavations, Texts*, VI/1, No.2 (1963) içinde yayımlandı. B. Alster metni, *Journal of Cuneiform Studies*, XXIV/4, 1972, s. 120 vd. yer alan bir makalesinde *Ninurta and the Turtle* başlığıyla inceledi. Aşağıdaki, söz konusu metnin S. N. Kramer tarafından gözden geçirilmiş Fransızca çevirisidir.

Anzu Güçlerini nasıl
kaybettiğini *Ninurta*'ya
hatırlatır

- 1 “Enki'nin emriyle
Bana silahımla vurduğunda *Ninurta*
Ellerimden kaçan Güçler
Apsu'ya geri düştüğünde,
Kaderlerin Tablet'i'ni terk etmem
gerektiğinde,
Hemen Apsu'ya geri döndü [tablet]
Oradaki yerini alırmaz yeniden,
Hiç Güç kalmadı elimde!”
- 5 Amar-Anzu böyle diyordu,
ama *Ninurta* sesini çıkarmıyordu.
Oysa aynı *Ninurta*-[Paşeşa]nna,
bu Güçlerin elinde kalmayışına yanıyordu.
Onların üzerinde en ufak bir yetkesinin
olmamasına!
Amar-Anzu gibi kendisinin de Apsu'da
Oturmasına izin verilmediğine!

Ninurta bu
Güçlerin
kendisine teslim
edilmemesinden
yakınıyor gibidir

1 Asurbilimciler metni birden çok tableti kapsayan bir edebi esere, “dizi” derler.

Enki dargınlığını
unutturmak
için Ninurta'yı
pohpohlar

- 10 Evinin en derininde, Saygıdeğer Enki,
Bu hoşnutsuzluktan haberdar oldu
Onu alıp sürükledikten
Ve ikisi de konutu Apsu'ya vardıktan sonra,
Amar-Anzu'nun, Ninurta'yı içeri girsin diye
Boş yere ittiğini biliyordu.
Efendi, Ninurta'nın davranışından memnundu
Saygıdeğer Enki Ninurta'nın davranışından
memnundu
- 15 Efendi Nudimmud şöyle pohpohladı onu:
“Ey Cengâver! Babalarından, tanrılardan
Hiçbiri senin gibi davranmazdı!
Madem ki canavara benzeyen Kuş'u yendin
Güçlü silahınla,
O da sonsuza dek her gün
Yerlere kapanacak ayaklarının önünde
Büyük tanrılar da gücünü ve cesaretini övecekler
diledikleri kadar.
- 20 Baban Enlil senin dört dileğini yerine getirecek
Annen Ninmenna asla benzerini
yapmayacak senin!
Seninkiyle kıyaslanacak bir korku salmayacak
Sana benzeyen hiçbir tanrı!
Apsu'daki mabette her ay
Kabartman içinde (?)
Hoş geldin hediyeleri alacaksın durmadan
Şeref tahtına yerleştirip kutlayacaklar seni!”
- 25 Ama Cengâver hiç kanmadı bu vaatlere
Alındığı için suratı hemen (?) sarardı ve karardı
Tek kelime etmeden, döndü
Hayal kırıklığı ve hınçla doluydu
Kimseye itiraf edilemeyecek (?) işlere niyetlendi,
kurup durdu.
Ama bütün dünyaya isyan etmiş olsa da
- 30 Kimseyle paylaşmadı bunu
Acılığını (?) kendine sakladı.
Ama Büyük Bey kendiliğinden anladı
durumun vahametini,
Apsu'daki mabedinde

Ama Ninurta bu güzel
sözlere pek o kadar
sevinmez
Ve öcünü nasıl
alacağını düşünmeye
koyulur

Enki bu yön değişikliğini
anlar ve tedbir alır

- düşünceler kurup durdu.*
 Enki'nin uşağı İsimud
 Ninurta'yı önüne getirmeyi denedi
 Ama cengaver yerinden kıpırdamadı
 35 Hatta ona el bile kaldırdı!
 Bunun üzerine Enki Apsu'nun kiliyle
 Bir kaplumbağa yaptı,
 Onu mabedin girişine, kapının yanına gönderdi.
 Sonra da Ninurta'yı çağırdı
 Kaplumbağanın olduğu yere çekip getirmek için
 İsyankârın cezalandırılması 40 Arkadan topuğundan (?) yakaladı
 Geri geri (?) çekerek sürükledi Cengâver
 Ninurta'yı
 Bu arada Enki sahte bir tatlılıkla şöyle diyordu:
 "Neler oluyor?"
 Kaplumbağa tırnaklarıyla toprakta çukur kazdı
 İçine de Cengâver'i düşürdü
 45 Ninurta "Çıkmak istiyorum!" diye bağırdıkça
 Ayaklarıyla yıkıyordu
 [toprağı üzerine (?)].
 Bunun üzerine Enki,
 Büyük Efendi Ninurta'ya şöyle dedi:
 "[...] bulduğuna göre
 [Amar-Anzu'dan (?)] koparılıp alındı Güçlerim
 Benim yerimi alma (?) kararı verdin madem
 50 Şu [...] kendini beğenmiş aşığladım!
 51 vd Bana isyan ettin: Neye yaradı ki?
 Gücün neye yaradı? Cesaretin nerede kaldı?
 Büyük Dağ'ı yağmaladın:
 Ne kaldı elinde şimdi?
 Ninurta'nun annesinin tepkisi 55 Bütün bunlar Ninmenna'ya anlatıldığında
 Öfkeden giysilerini yırttı
 Delirmiş (?) gibi davrandı:
 "Seni yumuşatmak için kimi
 Gönderebilirim ey Uruku'm (diyordu)?
 Ninurta'yı o o ücrada terk edersem
 İnsanlar kafalarını sallayacaklar!
 Sana kimi gönderebilirim?
 –Burada tanrının adı Enki değil

*bir defalıkma (?) Uruku olmuştur—
60 Kesinkes mi ölüme mahkûm ettin?
Aracı diye kimi göndermeli sana?”*

25. Başka bir öykünün tek bir serüveni olabileceği gibi kendi başına yeterli de olan bu anlatı *Ninurta*’nın *Anzu* karşısında kazandığı zaferden sonrasını konu almaktadır. Canavara burada (bazen başka yerlerde de) verilen ad *Amar-Anzu*’dur, kelimesi kelimesine “*Anzu*’nun küçüğü” demektir ve *Anzu*’yu kartal türünün şiirsel adı olarak kabul edersek (§ 15) bir bakıma “kartal yavrusu, kartalcık” anlamına gelir. Belki bir küçültme, samimileştirme şeklidir bu, bu sayede belki de anlatıya sevimli bir hava verilmek istenmiştir. Aynı şekilde hayvanın dev boyutlarını yumuşatmak, yol açtığı korkuyu hafifletmek amaçlanıyor da olabilir.

“Kartalcık” bozguna uğradıktan sonra –*Anzu Miti*’nden (22, A: 9 ve //; 69; 146; B, I/III : 31 ve //; II/1 : 17; 21, vb.) farklı olarak, tanrıların düşmanı bu metinde en azından öldürülmemiştir– çaldığı Kaderlerin Tableti’ni ve Güçleri asıl sahibine geri vermek zorunda kalır: Böylece ilk baştaki önemsizliğine geri döner (1-5). Ama bir tür suç ortaklığı da kurduğu (1-5; 10-12) tanrıların soyguncusu karşısında zafer kazandıktan sonra, işlerin yeniden eski düzenine dönmelerinden sorumlu olan *Ninurta*, bütün bu olayda sadece iyi polis rolü oynamış olmaktan pişmanlık duyar: Bunun nedeni hatırı sayılır biçimde terfi etme beklentisi içinde olmasıdır, hatta (*Anzu*’nun yaptığı gibi!) bu Güçlerin hepsini kendisi ele geçirmek ve insanların ve tanrıların hükümdarı olmak istemesidir (6-8). Bütün bunlar hiç görülmedik özelliklerdir ve önceki üç mitin çizgisinde kalmadıkları da kesindir. Kahramanımız bütün bu karanlık düşünceleri asla dışarı vurmaz, zihninde döndürüp durur sadece. Ama Eski Mezopotamya edebiyatında pek rastlanılmayan biçimde yazar, araya “psikolojik” bir not düşer ve yaşanan bunalımın kişinin kendi mahrem alanında kaldığını vurgulayarak tam iki defa (31’de) bunun *Enki* tarafından tahmin edilmesini bekler.

26. Apsu’nun Beyi her tür görüş ayrılığı, hatta isyan tehlikesini savuşturmak istediği için ilk başta bilgece bir kararla kahramanı po-

hpohlayarak yatıştırmak ister. “Kartalcığın” (belki kendisini yenen kişiyle uzlaşmak niyetiyle) getirdiği öneriyi kabul etmediği için över *Ninurta*’yı; bu öneriyi kabul etmiş olsa, ikisi güçlerini birleştirmiş ve yukarıda 20-22’de aktarılan üç mite uygun olarak Ekur’a değil de Apsu’ya zorla girmiş olacaktı. Bu durumda *Enlil*’in değil de *Enki*’nin (10-12) meskenine gireceklerdi, ve açıkça görüldüğü gibi amaç *Enki*’nin yerini almaktı (krş., kaldı ki 49): Başka yerden bildiğimiz mitin seyri böylece belirgin biçimde düzeltilmiş olur. *Enki*, *Ninurta*’yı övmek ve rahatlatmak için başka kimsenin onun kadar haysiyetli davranacak cesarete sahip olmadığını vurgular (16). Gösterdiği gözüpek davranışlar karşılığında elde ettiği alametifarikayı hatırlatır Cengâver’e: Bundan böyle sonsuza kadar kendisinden *Anzu*’yu alt eden kişi olarak söz edilecek, sahip olduğu müstesna erdemler tanrılar tarafından övülecektir (17-19). Hatta bundan böyle *Ninurta*’nın, samimi bir dille söyleyelim dersek, babası *Enlil*’i burnundan tutup –biraz alay da var elbette– istediği gibi yöneteceğini, annesinin de (Yazarın verdiği unvan *Nin.menna*, “Tacın Hanımı’dır”) asla kendisine denk bir çocuk doğurmayacağını (20-23) ekler. İlk üç mitte kahramana vaat edilen güzel şeylerden çok uzağız: İnsanların ve tanrıların gerçek dünyası üzerinde *gerçek* hiçbir otorite kazanılmamış, vaat edilen bütün o yüce mevkiler ve itibar rafa kaldırılmış, yerlerine o basit şan ve şöhret kozu sürülmüştür. Bunun üzerine (görüldüğü kadarıyla) *Ninurta*’yı Apsu’ya yerleştirmek ve tahta çıkarmak söz konusu olmadığı için *Enki* *Ninurta*’ya, hiç değilse Apsu’da her ay düzenlenen bir şenlikte, armağanları ve övgüleri kabul edeceği yolunda teminat verir. Belki de şahsen kabul edemeyecektir *Ninurta* bunları, çünkü 23’teki kırık nedeniyle en önemli kelimeyi bilmeye olanak bulunmamaktadır. Baştan savma amaçlı bir alay mı yapılmaktadır yoksa ibadet usulüne ilişkin bir etiyoloji ile mi karşı karşıyayız, bilemiyoruz.

Bütün bu güzel sözlerde hem üstü kapalı bir alay hem de beklentilerinin (25) yerine gelmeyeceğinin terbiyeli ama kesin bir dille belirtildiğini hisseden *Ninurta* hınç almaya karar verir ve “itiraf edilemeyecek” tasarılar (26-29) geliştirir. Hiçbir şey fark ettirmez, ama *Enki* bunu hemen hisseder (31) ve nasıl savuşturacağını

araştırır. İlk başta huzuruna getirilmesini ister *Ninurta*'nın, niyeti kesinlikle hakaret etmektir; ama kahramanımız bunu reddeder ve kendisini götürmeye gelen uşağı tehdit etmeye kadar gider (33 vd.).

27. Bunun üzerine *Enki* kararını verir: Kilden bir kaplumbağa¹ yapar ve onu kapının yanına yerleştirir (36 vd.). Böylece haris *Ninurta*'yı alt mertebeden, güçsüz, beceriksiz ve bir ölçüde de gülünç bir hayvanla, yani kibirli, kanatlı, havayla ilgili özellikler taşıyan, harika *Anzu*'nun tam tersi bir hayvanla karşı karşıya bırakıp, güya ölümcül ama aslında komik bir duruma sokacak ve aşağılayacaktır (krş.50). Kaplumbağa yakınına gelen *Ninurta*'nın ayak bileğini kapar, gerisin geri sürükler, her yeri eşleyebilen ayaklarıyla koca bir çukur kazar. *Ninurta*'nın itirazlarına kulak tıkar, onu çukura atıp toprakla üzerini örtmeye koyulur. *Enki* –tezgâhı kuran odur– olayın şahididir ama şaşırılmış gibi yapar (38-46). Sonra birden niyetini açığa vurur ve alay ederek gerçeği açıklar *Ninurta*'ya: (O korkunç ve dev *Anzu*'yu alt etmesini sağlayan) bütün gücü ve cesareti bile, belki tehlikeli ama gülünç bu durumdan kurtaramamıştır onu! Koskoca Dağ'ı silkeleyip de sonra gelip zavallı, karikatüründen ileri gitmeyen bir kaplumbağa (47-54) karşısında çaresiz kalmak büyük züldür! Kahramanın annesi de, bu talihsiz olaydan haberi olur olmaz yerin dibine girer, dertlere düşer: Tıkıldığı delikte (55-60) belki de ölüme mahkûm edilmiş oğlunun serbest bırakılması için *Enki*'yi nasıl yumuşatabileceğini sorup durur kendine. Ancak bu arada *Enki*'ye ne anlama geldiğini bilmediğimiz *Uruku* sıfatıyla hitap eder (“Ot yiyen” mi yoksa “uykucu” mu anlamına gelir bilinmez ama bu anlamların hiçbiri uygun gelmiyor.); müstensih ek bir açıklama notu (59) düşerek bunun olağandışı bir sıfat olduğunu vurgulamıştır.

Şanlı *Ninurta*'ya haddini bildirmek için kurulan bir tezgâhı anlatan bu metnin hiçbir eksiği bulunmamakta, kendi kendine yeter görünmektedir. Nasıl olursa olsun, başka bir başlangıcı ve sonu olduğunu varsaysak da saymasak da açıkça ortada olan bazı şeyler de var.

¹ Bu hayvan burada hiçbir prototip değeri taşımamaktadır.

28. İlk olarak, yukarıda aktardığımız üç mitte anlatılan olayların özünü oluşturan örgüye dayandığı açıkça görülen ve bu izi sürmeyen birine anlaşılmaz gelecek olan bu anlatıda (Birçok yanıyla masal gibi gelse de mit değeri taşımasının nedeni de budur zaten; ileride bu konuya yeniden döneceğiz.) önemli bazı değişiklikler gerçekleşmiştir. En önemli değişiklik, yani öykünün seyrini bambaşka bir yöne çeviren değişiklik *Enki/Ea*'nın tuttuğu yerdir. *Ninurta ve Taşlar/20*, *Ninurta Geri Dönüyor/21* ve *Anzu Miti'nin/22* her yanında varlığı hissedilen *Enlil* sadece tek bir kez (20), o da, esasen *Ninurta*'nın babası olarak ortaya çıkar; aynı şekilde annesi *Ninlil*'den de (21 ve 55) *Ninmenna* diye bahsedilir: En azından bu özellik değişmemiştir. Ama Nippur ve Ekur'un adı tek bir defa bile geçmez. Buna karşılık, *Enki* her yerde karşımıza çıkar ve olayların istikameti de Apsu'ya (2; 8; 11; 23; 32; 36), yani Eridu'ya doğrudur. Güçler *Amar-Anzu*'dan geri alındığında, *Enlil*'e değil, hakkı olan (48) *Enki*'ye (20) iade edilir. Zafer elde ettikten sonra *Ninurta*'nın tutkuyla peşine düştüğü şey artık “Ekur'a yerleşmek” değil, “Apsu'ya kabul edilmek” (8 vd.), oraya yerleşmek, hatta orada *Enki*'yi tahtından indirmektir (11 vd.; 49). Bakış açısındaki bu ilk değişiklik, bizleri mitolojik izleklerin esnekliği konusunda bilgilendirmekle kalmaz, aynı zamanda bu kısa anlatıyı kaleme alanların da bu anlatıyı kullananların da itikatlarında ya *Enlil*'in şahsına veya tapınağına karşı bir ilgisizliğin ya da *Enki* ve onun Apsu'suna karşı –en azından bu örnekte– onu Nippur tanrılarının hükümdarı olarak hayal etmeye varacak bir bağlılığın bulunduğunu varsayar.

Ninurta da gerçek kimliğine döner: *Lugal.e/20*'de ve *An.gim/21*'de mutlak kahramandır; *Anzu Miti'ne/22* göre ise *Ea*'nın tavsiyeleri sayesinde galip gelmiştir ve bütün hikâye adeta *Ninurta*'nın başarılarını küçümsemek hatta onu gülünç hale sokmak için kurulmuş gibidir. Cesaretinden yüz bulup, kazandığı zaferden sarhoş olmuş bir halde, çılgınca evrensel egemenlik kurma tutkusuyla dolaplar çevirmektedir. *Ninurta* burada Ölüler Diyarı'na varıncaya kadar her şeye el koymak isteyen *İnanna*'yı andıracak biçimde (IX, § 35) bir tür *kibrin*, *kendini beğenmişliğin* pençesine düşmüş olarak betimlenmektedir. Ancak böyle bir şey, ciddi krizlere yol açacağı için

tanrıların dünyasında tehlikelidir. Keskin kavrayışıyla her şeye nüfuz edip kavrayan *Enki*'nin, keskin zekâlı yegâne tanrı olan ve akıl yorup doğru düşünebilen, *öngörebilen Enki*'nin iş işten geçmeden bu muhterise haddini bildirmesi, onu gülünç duruma düşürerek etkisizleştirmesi gerekiyordu. Nitekim metinde istihza ve alay açıkça ortadadır: Muhteşem *Anzu*'yu ve Dağ'ı dize getiren kahraman, sefil ve hantal bir kaplumbağanın saldırısı gibi basit bir durum karşısında çaresiz kalmıştır.

Ninurta'yı konu almakla yetinmeyen, kişi olarak onunla sınırlı kalmayıp "ailesine" kadar uzanan bu taşlama, onun çevresinde dönen ve bariz övgülerle dolu olan öteki mitlerle aşağı yukarı aynı zamanın ürünüdür. Dolayısıyla bu mitin, *Ninurta*'nın hatta babasının (Nitekim kahramanla alay edildiğinde baba da bundan payını almaktadır.) maruz kaldığı bazı siyasi ya da dini badireleri dile getirdiğini ya da ülkede, farklı tanrısal figürler etrafında örgütlenmiş "şapellerin" mevcut olduğunu –ve bunların bazı tanrıları yüceltirken başka bazılarını baltalamak ya da en azından alçaltmak için kullanıldığını– varsaymamız gerekiyor. Gerçeğe belki de çok daha yakın olan bu sonuncu hipoteze göre *Ninurta ve Taşlar* gibi, *Ninurta Geri Dönüyor* da, *Enli*'in Nippurlu, Ekurlu sofularının elinden çıkmaydı. *Anzu Miti* ise *Enki/Ea*'ya daha önemli bir yer vererek, yeniden dengeyi kuruyordu ve burada yaratılan imge *Enki/Ea*'nın lehineydi. *Ninurta'nın Cezalandırılması* sadece Eridu'nun ve *Enki/Ea*'nın lehine değil Nippur, *Enli* ve oğlu için de bir bildirge niteliğindeydi. Yerel çoktanrılı sistemin içinde bir denge kurulması amacıyla sonuçta "ideolojik" mücadeleler söz konusu olduğu için bunlar vahim olaylardı. Bu yüzdendir ki bütün havasına, hınzırlığına ve saflığına rağmen, elimizde anlatının boş vakitlerde eğlendirmeyi amaçlayan bir masal, eğlenceli bir efsaneden çok, açıklama getirme amacı taşıyan bir mit olarak düşünülmüş ve kaleme alınmış olması pek muhtemeldir. Hiç değilse böylece, yukarıda (V, § 11) sözünü ettiğimiz bir şeye dokunduk: Bu edebi türlerin birinden ötekine geçmek fazlasıyla kolaydır, aralarındaki ayırım çizgisi ise belirsiz ve zor çizilebilir türdendir.

24. Ninurta Enki'yi Ziyaret Ediyor

29. *Ninurta* konulu mitoloji dosyasının yine eşi olmayan son bir parçasına eğileceğiz şimdi. Bu parça da *Ninurta*'nın kişiliği, onun ve etrafındakilerin rolleriyle ilgili beslenen kanılar arasındaki çatışmaya, bu defa bambaşka bir açıdan denge getirmeye çalışmaktadır. Bu Nippur'da bulunmuş bir tablettir. Sümer dilindeki pek çok başka edebi belge gibi bu da ikinci binyılın ilk üç yüz yılına tarihlenmektedir. E. Chiera bu metnin çiviyazılı bir kopyasını *Sumerian Texts of Varied Contents* içinde (no.34, levha 35-38) 1934 yılında yayınlamıştı. Dört sütun olarak, hepsi hepsi yaklaşık 130/150 dizeden oluşan bu metin yer yer zarar görmüştür ve büyük eksikler içermektedir. Bu eksikler ilk iki sütunu birçok kez kesintiye uğratar ve son iki sütunun anlaşılmasını engeller. Aşağıda verdiğimiz çeviri, söz konusu belgenin D. Reisman tarafından yapılan incelemesini yakından takip ettiği gibi (D. Reisman, *Ninurta's Journey to Eridu*, s.3 vd., *Journal of Cuneiform Studies*, XXIV, 1971) S. N. Kramer'in görüşlerine de uygundur.

Ninurta Eridu'ya gider	1:1	[Ekur'u] terk eden Cengâver [...] [Cengâver Ninurta] [...] Ekur'u terk edip
	3-6:	Eksik.
Ziyaretinin amacı		Enlil'in yurdundan çıkan Ninurta Eridu'ya vardı. Sümer'e bereket getirmektir amacı, Bütün [ülkeye] zenginlik [getirmektir] 10 Otlaklar ve bitkiler her tarafta bollaşsın Ağullar ve ahırlar süt ve kaymakla dolup taşsın Çobanlar sevin sin diyeydi- Cengâver Ninurta'nın Eridu'ya gitmesi Dicle ile Fırat'ın dalgalarını Gürül gürül yuvarlaması diyeydi 15 [...] diyeydi; Derin Uçurum dibi bulunmaz olsun diyeydi; 16 vd [çoğalsınlar] diyeydi tatlısu sazanları ve dev sazanlar;

- [...] sazlıklardaki
 Kuru kamışlar ve taze sürgünler(?);
 Sayısız hayvan, bozkır hayvanları:
 20 [...] ceylanlar, uzun boylu [...] dağ koyunları
 [...] birlikte
 [...] itişirler
 [...]
 Sümer'in Güçleri hep devam etsin diye;
 25 Dağ hep [ast (?) konumda olsun diye]
 [...] diye ve [ülkede (?)] adalet hep sürsün diye:
 Enlil'in oğlu Ninurta işte bundan
 [Gitti Eridu'ya]: ülkesi için yararlı bir karar
 elde etmek istiyordu,

–hemen hemen on iki dizelik boşluk–

II : İlk dört satır kayıp.

İsmi kayıp olan bir kişi
 tarafından içeri alınır

Orada istemeye geldiği
 Güçlere sahip olur

Bunun üzerine
 Güçlerin işaretlerini
 kuşandı
 ve büyük tanrılarla
 beraber oturdu

- 5 yolu hazırladıktan sonra
 Apsu'ya doğru yola koyulan krala
 Bozkırda [bile(?)] güzel bir yol yaptıktan sonra
 Ninurta'ya neşeyle eşlik etti
 Eridu'nun Apsu'suna kadar.
 Kral içeri girdiğinde, gece gündüz
 İhtişam ve şatafattı
 10 Ninurta Apsu'ya girdiğinde, gece gündüz
 İhtişam ve şatafattı
 An'ın cengâverine Enki, yaşamsal Güçleri
 bağışladı!
 Bütün Güçlerin Efendisi
 Böylece yerli yerine koydu hepsini (?)!
 Bunun üzerine Sümer'e mutlu bir gelecek
 Bırakmak isteyen [...] Efendi
 Ninurta, Enlil'in oğlu
 15 Bir kral gibi başına koydu tacı
 Ve ışık fışkırdı taçtan (?);
 bir Efendi gibi başına koydu tacı
 ve bolluk (?) sağlanmış (?) oldu.
 İlerledi parıltılar içinde başı yukarda
 Eridu'nun Apsu'suna

O genç, neşeli, dinç kişi
 Ekur'un göz alıcılığının [sorumlusu] (?)
 20 Ve [...] krallığım ve evrensel [...]’ın.
 An ve [Enlil] ile tahtta oturmaktan mutlu
 Sarayda [..]

–on-on iki dize kayıp–

iii : On kadar dize kayıp–

–Ardından şunlar gelir: “Sümer’in yüksek suru” (11) “cesareti” (12) övülen “Eridu’nun Apsu’sunda An ile birlikte kaderlere hükmeden” (16) *Ninurta*’ya methiye; *Ninurta* “emirleri değişmez, evrene korku salandır” (17); tanrıların çekindiği ve yakardığıdır (19 vd.); tanrılar cesaretini överler ve onun emrine girerler (23 vd.). *Ninurta*’nın Ekur ile olan ilişkileri sıralanır (25 vd.), *Enlil*’e bağlı olduğu anlatılır (29). “Doğüstü parlıtısının başkaldıran ülkeyi kapladığı” (30) “Dağ’dan *Enlil* için süzölmüş gümüş getirdiği” (32 vd.) hatırlatılır. “Dağ’ı alt ettiği” (37) “*Enlil*’in Cengâveri” (38) olduğu yeniden vurgulanır. İlahi IV. sütunun (kısmen zarar görmüş ve anlaşılamayan) 27 satırı boyunca, aradaki kırığa rağmen bu minvalde devam eder. Metin şu başlık ile son bulur.–

iv: 28 Yetkesi ülkenin hayatını [temin eden (?)]
 An’ın Cengâveri
Ninurta’nın şerefine bir şir:sud.da(dır bu).

30. *An.giml/21* (§§ 10 ve 14) gibi bu şiir de hem “daha yüce bir tanrıyı ziyaret” (VII, § 15) izleği üzerine kurulmuş hem de *şir.sud.(da)* etiketini taşımakta; bir bölümü de tamamıyla (burada ikinci bölüm: III-IV sütunları) dithyrambos niteliğini taşıyor. Dolayısıyla bu şiir de, litürjik amaçlarla, mimiklere, taklide dayalı bir ritüele uygun olarak ya da olmayarak düzenlenmiş olabilir: Gök’ün ülkeye ve kralına lütufkâr davranması (IV : 26) için açıkça yakarılır. Bu şiirin bizim asıl üzerinde duracağımız yanı, anlatıya dayalı olan ilk bölümü; buna bir

de III. sütun olarak algıladığımız şeye saçılmış birkaç ima yollu söz ya da hatırlatma eklenebilir. IV. sütundan elimizde kalanlarsa, az çok her yerde rastlanabilen, mitoloji açısından pek de önemli olmayan şan şöhet yücelten sözlerin peş peşe getirilmesinden ibarettir. Burada da yine, *Ninurta'nın Cezalandırılması*'ndan çok farklı olarak, bu tanrının portresi *Ninurta ve Taşlar*, *Ninurta Geri Dönüyor* ve *Anzu Miti* geleneğine uyar, fakat bir yönden görünür.

Ninurta yine *Enlil*'in “oğlu” (I : 27; II : 14; ve krş. III : 29) ve “cengâveridir” (III : 38); Ekur'da oturur (I : 1 vd.; krş. II : 18; III : 25) orada “ülke” konusunda hem yetki hem sorumluluk sahibidir (I : [9 (?)]; 28; II : 21 (?); IV : 29) yer yer Sümer adıyla anılır (I : 8, 24; II : 13; III: 11). “Dağ'a”, başka deyişle “başkaldıran ülkeye” (I : 25; III : 30 ve 37) karşı zaferle sonuçlanan mücadelesi anlatılır.

31. Ancak sadece *Enlil*'e bağımlı olmak ve *Lugal.e*, *An.gim* ve *Anzu*'da olduğu gibi (Lagaş'a gitse de gitmese de: §5, 12°) Nippur'a deyim yerindeyse tıklı kalmak bir yana, burada *Ninurta* bir bakıma *Enki* ve Eridu'ya bağımlı gibidir (I : 7; 13; [28]; II : 5-10; III : 16). Ancak *Ninurta'nın Baştan Çıkartılması*'nda (§ 26) sunulduğu gibi Eridu'da yer almak, hatta ilk sırada yer almak iddiasında bulunmaz. Sadece şehre resmi bir ziyarette bulunmaktadır (I : 1-7 ve 27 vd.); ya-nında kim vardır bilinmez (II : 1 vd.; belki de 11, I/1: 7°-14°te olduğu gibi *Enki*'nin yaveri onu karşılamaya gelmiştir.), *ad limina* ziyaretin bütün merasim (VII, § 15) koşullarını yerine getirmektedir. Açıkça bildirilmiş, kesin ve ayrıntıları belli bir amaçla gelmiştir şehre. Bu tür ziyaretlerin gerekçesi de bellidir: Sümer için, açıkça sorumlu olduğu “ülke” için, “yararlı bir karar çıkmasını” beklemektedir. Bolluk, refah; bitkilerin, hayvanların ve malların bolca bulunması, tarım için yeterli su ve Dağ dahil olmak üzere (I : 7-28) civardaki memleketler tarafından tanınacak bir siyasal ve ekonomik üstünlük... *Ninurta*'yı konu alan, ancak Doğu ve Kuzeydoğu'ya karşı verilen mücadelelerin anısının henüz canlı olduğu ilk üç mittten farklı olarak, savaş hali akıllardan silinmiştir. Ülkenin asıl ihtiyacı zafer değil, barış halinin huzur içinde örgütlenmesidir.

Olaylar, sanki *Enlil* tek başına bu örgütlenmeyi ülkeye sağlayamaz gibi gelişmektedir; *Enki* bunu sağlamak için vazgeçilmezdir;

Ninurta'nın onun yanına gitmesi de bunun için gerekir. Harika biçimde kabul görür (11 : 9 vd.), avuç açtığı her şeyi *Enki* hemen verir ona (11 : 11 vd.). Şiirden elimizde kalanları okuduğumuzda ve benimsenen çevirinin de doğru olduğu varsayılırsa, böyle iyiliksever bir tanrının işe dahil olmasıyla *Ninurta*'nın ülke üzerindeki hükümlerliliği etkin hale gelir ve hayırlı sonuçlar getirir (11 : 16 vd.). Şiirin devamı tabletteki tahribattan dolayı noksandır, ama işin özü zaten ortadadır.

Ninurta'nın yaşadığı macerada *Enki* demek ki gittikçe daha önemli yer kaplar olur. *Lugal.e* ve *An.gim*'de ise ne saltanatı ne de girdiği savaşlar açısından *Enki*'ye bağlı değildi. Bu boşluğu *Anzu* doldurur; Cengâver'in, en azından *Anzu* karşısında (ve de onun aracılığıyla benzer bütün tehlikeler ve canavarlar karşısında) ulaştığı zaferin sadece Eridu'nun hükümdarının verdiği zekice tavsiyelerden kaynaklandığı *Anzu* vesilesiyle vurgulanır. Burada ise *Ninurta*, kendi iktidarını huzur içinde sürdürmek için bile sadece kendisine dayanmak zorundadır. *Enki* neden bu kadar önemlidir? Çünkü *Enki* "Bütün Güçlerin Beyi'dir" (11 : 11 vd.); bir açıdan *İnanna ve Enki*'de/11 (IX, § 21 vd.) olduğu gibi, bir ülkenin yüksek, incelikli ve ferah bir uygarlık düzeyine ulaşması ancak onun sayesinde mümkündür. *Ninurta ve Taşlar*'ı (54 ve § 6) ve *An.gim*'i (12; 166 ve § 14) kaleme alanların aklında "Apsu'nun kralı tarafından" kahramanlarına "bahşedilen Güçleri" hatırlatmak vardiysa şayet, bu hatırlatmayı, ya ikincil sayıp etkisiz olduğunu düşünürmüş ya bir şeylerin üzerini örtermiş gibi fark ettirmeden yapmışlardır. Buradaysa her şey tersine dönmüş, *Ninurta* tarafından yönetilen ülkeye bolluk ve bereketi sadece *Enki* getirebilirmiş gibi sunulmuştur. Başka deyişle, ülkenin siyasi hükümdarı (elbette *Ninurta*'nın temsil edip doğaüstü yansıması olduğu ve burada belki hamisinden öğrendiği ritüeli şahsen uygulayan hükümdar) yetkesini her ne kadar *Enlil*'den alsa da, bu yetkeyi ancak *Enki*'nin hem Güçleri hem de onun için lazım olan desteği "lehte bir kararla" (1 : 27) sağlamasıyla verimli ve olaysız biçimde icra edebilirdi. *Enki*'nin sağlaması beklenen söz konusu destek, ortak yaşamı ve emeği en iyi biçimde örgütlemenin hem teknik hem de etkili yollarını içeriyordu. Şimdiye kadar tanıtılan dört mite

baktığımızda (20-22 bir yanda, 23 diğer tarafta; bunların hayat buldukları ortamı neredeyse hiç tanımadığımızdan, onlara yukarıdan ve uzaktan bakmak durumundayız.) *Ninurta'nın Ziyareti*'ni kaleme alanların sanki belirli bir denge kurmak istermiş gibi yazdıklarını görüyoruz: *Lugal.e*, *An.gim* hatta *Anzu*'daki gibi Nippur'u ve *Enlil*'i göklere çıkarmak söz konusu değil artık; ama *Ninurta'nın Baştan Çıkartılması*'ndaki gibi kahraman da, onun vekili olduğu Ekur'daki tanrı da en ufak biçimde gülünç duruma düşürülmemiştir. Burada açıkça, dürüstçe ve tartışmaya yer vermeksizin öne çıkartılan nokta, yetki gerçekten de *Enlil*'den kaynaklanıyorsa da zekice ve verimli-ce kullanılabilesinin ancak *Enki* tarafından sağlanabileceğidir. Bu büyük tanrının klasik panteonda sahip olduğu esaslı konum ve tanrısal iktidarın dağılımında üstlendiği rol (IV, §§10 ve 13) ile son derece mantıklı biçimde uygun düşen bu “öğreti” pek çok mitte daha (krş. § 23) karşımıza çıkar.

XI

Bazı İkinci Dereceden Tanrılar Üzerine

1. Bu genel başlık altında bir araya getirdiklerim, doğaüstü dünyanın en güçlü kişilerini veya kahramanlarını konu almayan ve elimizdeki belgelerin durumuna bakılırsa, eğitilmiş kişilerin hayranlığını ya da ilgisini de kazanamamış üç dört mitolojik eserdir.

25. Martu'nun Evlenmesi

2. *Martu* (*Mardu* diye de seslendirilebilir.) Akkad dilinde *Amurru* denilen (II, § 10) Kuzeybatı Sami kökenli göçebelerin koruyucu tanrısıdır. Bu tanrı konusunda elimizde Sümer dilinde kaleme alınmış hoş bir mit bulunmaktadır. Bu mitin Nippur'da ele geçen ve ikinci binyılın ilk üçte birinde kopyası çıkartılan tek bir tablet üzerindeki çivi yazılı metni 1934 yılında E. Chiera tarafından *Sumerian Epics and Myths* (no.58) içinde yayınlanmış ve *Sumerian Religious Texts* adlı çalışmasının s. 15 ve devamında tanıtılmıştı. Hâlâ eleştirel bir incelemesi ve basımı yapılmış değil; ancak S. N. Kramer *Sumerian Mythology* adlı kitabının 98. sayfası ve devamında kısa bir özetini verdikten sonra, elinizdeki kitap için ciddi bir transkripsiyonunu ve

çevirisini hazırladı. Şiirin metni kolay değil; yapılan imaların pek çoğunu da anlayamıyoruz. Üstelik tabletin son üçte biri talihsiz eksiklerden dolayı anlamsızlaşıyor. Ne var ki 142 dizelik bu kısa anlatının seyri yeterince kavranabilir halde.

Ninab kenti, anlatının
çerçevesi

- 1 *Ninab vardı; Girtab yoktu henüz!*
Beylik Tacı vardı;
Krallık Tacı yoktu henüz!
Soylu Yeşillik vardı;
Soylu Sedirler yoktu henüz!
Muhterem Tuz vardı;
Muhterem Potaslı Ot yoktu henüz!
- 5 *Ama tepeler ve [çıkıntılar] varken,*
Kırın ortasında dümdüz edildiklerinde
Sendin Ninab (?) sedirleri dünyaya getiren,
parlak sedirleri dünyaya getiren,
sen atası Mes Ağaçlarımın,
sen babası-ve-anası beyaz sedirlerin
Servilerin öz kaynağı (?).
Çünkü o zamanlar bütün kentler arasında
Prensin yaşadığı tek bir ülke vardı:
- 10 *Ve bütün kentler arasında*
Prensin yaşadığı (bu) kent Ninab(dı)!
Prensinin adı Lirdavultef'ti (?)¹
Karısının [...] adı da [...]
Yanıdaki (?) [...] çocuğunun
Adı [...]
- 15 *O zamanlar kentin çevresinde*
“guna-taşıyanlar” (?)yaşardı–
Ninab’ın çevresinde “guna-taşıyanlar” (?)
yaşardı!
Ve bu “guna-taşıyanlar” ibadet etmeye
oraya gelirlerdi
İnsanların (?) yerine kuzu kurban ederlerdi
orada.

Çevredeki yarı-göçebeler
yanına gelirdi

¹ Sümer dilinde: tigi.uba.ala, yapay bir isim elbette bu, anlamını da tam kavrayamıyoruz; biraz alaylı ya da hicivli bir yanı olabilir.

İçlerinden biri: Orada
çalışan Martu yanlışlıkla
evli bir adamın
yevmiyesini alır

- 20 *Bir gün akşam olduğunda*
Yevmiye-dağıtılan-yere (?) gidildiğinde
Tanrı X 'in' önünde
Çalışanlara (?) ekmek dağıtılıyordu;
Karısı olana iki ekmek tayın veriliyordu;
Bir de çocuğu olan üç ekmek alıyordu,
Ama hâlâ bekâr olan
Sadece bir ekmek alıyordu.
- 25 *Ama bekâr olan Martu iki ekmek aldı.*
O da annesinin ve kendisini dünyaya getirenin
yanına gitti,
Evine girip şöyle dedi:
"Bizim burada nasıl oluyor da
Dostlarımın karıları var,
Arkadaşlarımın karıları var
- 30 *Nasıl oluyor da bizim burada,*
bütün dostlarım arasında
Sadece benim karım yok?
Ne karım var ne çocuğum
Ama ben aldım [...]'ı
Evli arkadaşlarımla aynı tayını aldım;
Karısı olan arkadaşlarım kadar aldım"
Bir gün akşam olduğunda
- 35 *Yevmiye-dağıtılan-yere (?) gidildiğinde*
Tanrı X'in önünde
Çalışanlara (?) ekmek dağıtılıyordu;
Karısı olana iki ekmek tayın veriliyordu;
Bir de çocuğu olan üç ekmek alıyordu,
Hâlâ bekâr olan sadece bir ekmek alıyordu.
- 40 *Ama bekâr olan Martu iki ekmek aldı.*
O da annesinin ve kendisini
dünyaya getirenin yanına gitti
İçeri girip şöyle dedi:
"Bana bir eş seç, annem,
Ben de sana günlük tayınlarımı getireyim!"
Annesi ve onu dünyaya getiren Martu'ya
[şöyle cevap verdi]:
- 45 *[Oğlum] sana tavsiyelerim olacak:*

Böylece karısı olması
gerektiğini anlar,
annesi ögüt verir

1 Burada ve satır // 36'da X ile gösterdiğim yerdeki sözcük çözülemedi.

- Uy bunlara!
 Sana dediğimi [dinle]:
 Kendin al bir eş kendine, nereden olursa olsun
 Nereden istersen iste bir eş al kendine
 [...] zorunlu (?) talebim (?):
 [...] hizmet gören genç bir kadın!
 50 Kentin yakın çevresinde yaşayan ailen
 arasında
 Kendilerine ev yapanlar var;
 [...] arkadaşların arasında
 Kuyu [kazanlar (?) var] !”
 Bunun üzerine, Martu, [...] bir gün kentteyken, kentte bir
 şenlik düzenlenmesine karar verildi –
 Ninab kentinde bir şenlik kararı alındı.
 55 “Gelin, dostlar! Haydi! Haydi!
 Haydi! Haydi!
 Ninab’taki meyhanelere (?) gidelim!”
 Numuşda da şenliği izlemekteydi.
 En sevdiği kızı Adnigkidu ile
 [...] karısı, zarif Namrat [da oradaydı]!
 60 Heyecanlandıran dört bronz gong
 kentte çınlıyordu
 Yedi Davul yankılanıyordu titreşerek!
 “Şenliği yöneten” [...] üstünde sadece bir
 peştamal (?) vardı
 Tanıyordu [...] Numuşda’ya tapmakta (?)
 Ve Ninab Tapınağı’nda [...] o
 65 (Martu) hayranlık içinde, Ninab’a geldi
 Şenliğin en ateşli anında–
 Tam bir hayranlıkla geldi Ninab’a
 Şenliğin en ateşli anında!
 “Yönetici” yeniden giyindiğinde (?)
 O sırada Ninab Tapınağı’nda
 Yumruk yumruğa girmişti herkes, güreşiyordu
 Martu büyük avluda
 70 Koştı [kaşılaşmaya katılmaya(?)]
 Güçlü [rakiplerin] karşısına çıkmaya baktı
 Zorlu [hasımları] kızıştırmaya çalıştı.

Kendine bir eş ararken
 kentte bir şenliğe katılır

Tanrı Numuşda ve
 kızı oradadırlar

Martu karşılaşmaya
 katılıp kazanır

- 75 Martu büyük avluya koştu
[...]*dan itibaren tepeledi [...]*
Ağız dalaşı ve darbelerle doldurdu
büyük avluyu:
Hatta etrafa “ceset” saçtı,
Ninab’ın büyük avlusunda.
Martu’dan etkilenen Numuşda
Gümüş teklif etti ona, ama o istemedi!
Değerli taşlar teklif etti, ama o istemedi!

Numuşda onu ödüllendirmek
istediğinde ondan kızını ister

80-133: Bu aradaki elli satırda şiir çok zarar görmüştür; geriye kalan parçadan, bütün bu göz alıcı teklifler karşısında, kendisine eş arayan Martu’nun Numuşda’dan kızını almayı tercih ettiğini anlayabiliyoruz. İşte bu girişimin özü, okunabilen şu birkaç satırda anlatılmaktadır:

- 82 “Senin gümüşünün, değerli taşlarının
ne faydası olacak ki bana?
Olmaz! Benim istediğim,
Kızın Adnigkidu ile evlenmek!”

Numuşda kabul eder

Devamı kesik kesik ve anlaşılabilir durumdadır. Ancak sanırım en önemli nokta şu satırda ortaya çıkıyor:

- 103 “İyi öyleyse! Kızım Adnigkidu’yu [sana
veriyorum (?)]
104-109 [...]
110 Evet! Veriyorum Adnigkidu’yu sana!

111-126 arası, nikâh hazırlıklarına ayrılmış olmalı: Çok zarar görmüş olsalar da, bu satırlardan Ninab’ın yaşlıları ve resmi görevlilerinin tanrılarına saygılarını bildirmek ve bu mutlu olayı kutlamak için pek çok altın eşya getirdikleri anlaşılıyor. Metin yeniden okunabilir hal aldığı anda, müstakbel gelinin arkadaşı olan bir kızın, Adnigkidu’yu vazgeçirmeye çalıştığı görülüyor.

Müstakbel gelinin
arkadaşlarından bir kız
Adnigkidu’yu vazgeçirmeye çalışır

Ama bir gün daha iş tamama ermemişken
[Adnigkidu’nun arkadaşı ona şöyle der]:

–Metindeki eksikler kızın başta ne dediğini anlaşılmaz kılıyor. Ancak anlaşıldığı kadarıyla, kaba saba *Martu*’nun tasvirini yapıyor, aralarında bulunduğu göçebelerin âdetlerini anlatıyor, kentte oturanlar gibi kolay bir yaşam sürmediklerini aktarıyor:

129 [“] O ki dolaşıp durur ve [...] rakibidir

130 [...] ki [...] tanrıların mabetleri

Baştan aşağı değiştirir [...];

[...] Koyun postu (?) giyinir

Rüzgâr ve yağmur [...], çadırda yaşar,

Kurban sunmaz (?);

Silahı elinde [boş boş dolaşır] bozkırda

135 *Yermantarı*¹ *çıkartır topraktan;*

“dizini yere koymayı” (?) bilmez;

Çiğ et yer;

Ömrünü evsiz geçirir;

Öldüğünde törenle gömülmez!

Dostum, nasıl evlenirsin bu Martu ile?”

Ama *Adnigkudu* kararlıdır 140

Ama Adnigkidu genç arkadaşına şu cevabı

verdi:

“Her şeye rağmen evleneceğim Martu’yla!”

Gönderi

Ninab için, hey! hey!

3. Bu metinde karşımıza çıkan arkaik öğeler birçok bakımdan üçüncü binyıldan çok daha eskilere uzanıyor. Şeylerin doğasıyla değil insanların tarihiyle ilgili önemli olayları konu alan mitolojiye dahildir. Üçüncü binyılın son üçte birinde, o zamanlar Mezopotamya’da “Yüksek Ülke” denilen yerde (Orta Fırat, Balih ve Habur havzaları, Halep’in doğusu), daha kesin biçimde söylersek, bugünkü Cebel Bîşrî’de yerleşik Sami kökenli yarı-göçerler yavaş yavaş, Mezopotamya’daki kentlerin yerleşik, zengin ve eğitilmiş ahalisiyle yakınlaştılar ve onlarla karışmaya başladılar (bkz. II, § 10; 6 : 131 vd. ve 248 vd.; ve VIII, § § 11 ve 15): Sümer dilinde onlara *Martu* ya

¹ Günümüzde de Suriye ve Irak’ta başta bedeviler olmak üzere insanlar, ocak-mart aylarında bozkırın yavan yermantarlarını (*kémé*) toplayıp kent sakinlerine satarlar. Bu mantarlar hâlâ daha Akkadca sözcükle anılırlar (*kam’atu*; Sümerce *gurun.kur*, “bozkırın ürünü” demektir ki bu mantarlar gerçekten de bozkırda bulunurlar.).

da Mardu, Akkad dilinde (“Batılı” anlamına gelen) *Amurrû* deniliyordu. Ammurular bu kaynaşmayı, kitle halinde ya da akınlar düzenleyip saldırarak, talan ve istilayla gerçekleştirdiler; veya barışçıl yollarla kentlilere karışmayı deneyen daha çok küçük topluluklar da mevcuttu ve bu daha yavaş ama emin bir yoldu. Başta biraz bizim (kaynaşmaya direnen) Romanlar gibi yakınlarla yerleşiyor, komşuluk ilişkileri kuruyor, iyi komşu oluyorlar, önce ortak-yaşarlık oluşturuyor en sonunda da kentliler tarafından özümseleniyorlardı. İkinci binyılın ortalarından az öncesinde, nüfusun önemli bir kesimini oluşturuyorlarsa da, “Akkadların” (II, § 3) oluşturduğu daha eski Sami nüfustan ayrılıyorlardı. Bu mitin açıklamak, hatta meşrulaştırmak istediği şey de işte bu kaynaşmadır.

Bu mitte Martular aynı adı taşıyan tanrılarının şahsına indirgenirler; tanrıları da onlarla aynı kaba yaşam tarzını paylaşmaktadır (128-138), o da halk gibi gelip kentin yakın çevresine yerleşmiş (15 vd.; metnin bu tanrıyı hangi özelliğiyle tanıttığını pek anlayamıyoruz, “guna-taşıyıcılar” bir giyecek miydi, yoksa özel bir saç biçimi mi?), kent sakinleriyle karışmış, hatta tapınaklarına gitmiş (17 vd.) şenliklerine katılmıştır (53-80 vd.). Elbette bu dediklerimiz, zor bir bölüm olan 19-25 // 34-40 arasını doğru anlayabilmişsek geçerlidir. Martu hatta, yevmiyeci olarak işe bile giriyor. Mitin aktarmak istediği olaylar çok eskilere uzanır: Bu tür anlatıları kaleme alanların pek hoşlandığı o “başlangıç” zamanlarından birine, o kadim zamanlara dayanmaktadır. O zamanlar “beylikler” ve “prenslikler” (kent-devletler) kurulmuşsa da, henüz “krallıklar” ve “kraliyetler” yoktu (2; ve bkz. 9-11). Pek çok kültürel özellik, en başta reçineli (3) ahşap olmak üzere “değerli” ahşap ithalatı da henüz ortada yoktu. Bu hikâyenin yaşandığı çerçeveyi oluşturan kent, yani Ninab bu tür bir ticarete önyak olduğu için ün kazanmış, zengin olmuştur (6-14). Ninab’ın ismine başka yerlerde rastlamadım, ama buradan anlaşıldığı kadarıyla –1– tarihte yeri olan Babil’in güneyindeki Girtab’tan fazla uzak olmasa gerektir (Belki de onu, Kazallu ile ilintilendirmek gerekir; bkz. § 4 ve IX, § 35).

4. *Martu* bekârdır; işe girmiş, kentteki bütün yevmiyeciler gibidir. Yevmiyesini almaya gittiğinde, elbette ki yanlışlıkla (19-25 ve

34-40) kural uyarınca sadece evli erkeklere verilen iki birim tayını alır. Ülkenin ve çağın koşullarına göre bu tuhaf rastlantıyı, Gök'ten gelen bir uyarı sayar. Bir tür kehanettir bu ve ona artık evlenmesi/kadın alması gerektiğini bildirmektedir (28-32 ve 43 vd.). Müstakbel karısını¹ seçmesini istediğinde annesi ona, kendi eşini kendisinin bulmasını tavsiye eder ve kimi getirirse getirsin kabul edeceğini bildirir (45-48; 49, eksik olduğu için, açık değildir.). Kendi soyundan gelen pek çokları gibi evlendikten sonra göçerliği terk edip yerleşik yaşama geçmesi bile mümkündür (50 vd.).

Bunun üzerine Ninab'da bayram ilan edilir, şenlik düzenlenir, herkes akın akın buraya gelir. Gelenler arasında (halkının eğlenmesine iştirak eden yerel prens misali) kentin doğaüstü hükümdarı, kadim çağların tanrısı *Numuşda* da vardır. Geleneksel olarak, eşi *Namrat*'la (Burada 59'da geçen bu Akkadca isim, "Parıldayan" anlamındadır.) birlikte Kazallu kentiyle bağdaştırılırlar (Ninab acaba bu kentin başka bir adı mıydı? bkz. § 3). *Numuşda*, ailesiyle birlikte şenliği izlemeye gelmişti; tanrıların adları arasında adı geçse de neredeyse hiç tanınmayan kızı *Adnigkidu* da onunla birlikte. Yine şenliği izlemeye gelen *Martu* da (65 vd.) dini törenden sonra düzenlenen oyun ve yarışmalara katılır (60-64; 66-70); güreş müsabakasında bütün rakiplerini yener (71-76). Başarısı onu ödüllendirmek isteyen *Numuşda*'nın dikkatini çeker (77 vd.). Ama kendisine hediye edilen gümüş ve yarı değerli taşları reddedip Tanrı'nın kızıyla evlenmek ister (83). Tablet in bu bölümü zarar görmüş olsa da, *Numuşda*'nın bu isteği kabul ettiğini anlıyoruz (103 ve 110). Silinmiş olan bundan sonraki on beş dize düğün hazırlıklarını anlatıyor olsa gerek. En anlamlı bölüm olan sonuncu bölüm, oldukça iyi durumda: *Adnigkidu*'nun genç bir kız arkadaşı, müstakbel gelini böyle kaba saba birini kocalığa kabul etmekten vazgeçirmeye çalışır. *Martu* olarak sürdürmeye alışkın olduğu kaba ve ilkel yaşamı tanıtmaya çabalar. Başka birkaç bölümle kesişen, ortak yanları olan bu bölüm, ülkede "barbarların" nasıl görüldüğünü (129-139)² açıkladığı için

¹ Burada da, gelecekte söz ediliyorsa da (krş. VII, § 14) evlilik hazırlıklarını yine anne yapmaktadır; ama 2'den farklı olarak (*ibid.*) müstakbel gelin burada babadan istenilir.

² Bu konuyla ilgili metinler J.S.Cooper tarafından bir araya getirilmiş, çevirisi yapılmış ve yorumlanmıştır: J.S.Cooper, *The Curse of Agade*, s. 30 vd.

çok ilgi çekicidir. Ama bütün bu anlatılanlara rağmen *Adnigkidu* kararından şaşmaz (Nedeni belirtilmiyor, aşktan mı yoksa?) ve anlatı bu düğünün yapılacağını bildirerek son bulur; ama bitirmeden önce bu mutlu olaya sahne olan Ninab kentine kısa bir “gönderide” bulunup onu över.

5. Böyle hafif, nerdeyse masal havasındaki, neredeyse her günkü olayları anlatır gibi, latif diyebileceğimiz bir üsluba sahip olan (Tazeliği kadar tarih ve antropoloji açısından sunduğu müthiş yararlar da bundan kaynaklanır.) bu mit aracılığıyla, üçüncü binyılın sonundan itibaren yerel nüfusun en azından yarısını oluşturan bir kitlenin ataları olan Martular başta olmak üzere, ülkenin başına musallat olan yarı-göçerlerin, eski yerli ahaliyle, *etnik düzlemde*, neden ve nasıl bütünleşebildiklerini anlayabiliriz: Bunu evlilik yoluyla yapıyorlardı. Böylece kendi yaşam tarzlarını, akrabalarını, soydaşlarını arkada bırakmak zorunda kalıyor, birleştikleri aileyle bütünleşiyor, onların âdetlerini benimsiyorlardı.¹ Ancak konuyla ilgili olarak gözden kaçırılmaması gereken nokta, bu gibi durumlarda, Mezopotamya âdetlerinin tersine, *evlenen kız* ailesinin evini terk edip kocasının ailesinin evine gitmiyor, kocası yarı-göçerlikten yerleşik yaşama geçtiği için karısının ailesinin evine yerleşiyordu. *Ekonomik düzlemde ele alındığında*, yerleşik toplumda yevmiyecilik dışında bir işe yaramayan bu tür barbarların, kendilerinden çok yüksek bir kültüre ve oturmuş bir gruba *neden ve nasıl* katıldıklarını anlayabileceğimiz gibi, *dinsel açıdan da*, yabancı kökenli bir tanrının yerli panteona neden ve nasıl kabul edildiğini, kendisine ne yer verildiğini de anlayabiliriz. Nitekim üçüncü binyılın son üçte birinden itibaren Tanrı *Martu/Amurru* Mezopotamya’da ikinci dereceden olsa da, gücünden hiç kaybetmeden, hem halk arasında hem de resmi düzeyde hürmet gören bir tanrı olmuştu.

26. Nergal ve Ereškigal

6. Kahramanları Ölüler Krallığı’nın hükümdarları olan bu mitten elimizde kalanlar, Akkadca kaleme alınmış, tıpatıp aynı örüntü-

¹ Daha ileride göreceğimiz *Nergal* örneği de bunun aynısıdır.

ye sahip ama çok farklı biçimde gelişen iki ayrı sunum. Bunların bir tanesi ikinci binyılın ortasına ait bir tablette; ötekiyse birinci binyılın ilk yarısına ait bir elyazmasında yer almaktadır.

7. A. “Eski” versiyon daha kısadır: Toplamda 88 satırdı (Bazen her satırda birden çok “dize” vardı.) ve tek bir tablette yer alıyordu (Muhtemelen okul alıştırmasıydı.) ve Mısır’daki ünlü El-Amarna çivi yazılı belgeler koleksiyonunda bulunmaktadır (M.Ö. XV. yüzyıl; bkz. J. A. Knudtzon, *Die El-Amarna Tafeln*, 1915, I, no. 357; tıpkı yazımı O. Schroeder, *Vorderasiatische Schriftdenkmäler der königlichen Museen zu Berlin*, 12, 1915, no. 195). Söz konusu kaynağa kayıtlı olan metin, dolaylı ya da dolaysız olarak, Paleo-Babil dönemine, 1700 dolaylarına ait olabilir. Tabletten arkayüzü, sınırlı alanda kırıklara yer vermekle birlikte oldukça iyi muhafaza edilmiştir; buna karşılık, aynı kümede yer alan en azından başka iki edebi parçada olduğu gibi burada da dizeler, her biri kendi satırında olmak üzere birbirinden ayrılmamıştır. Sanki meslekte yeni olduğu için yeterince yeri kalmamasından korkan bir müstensih tarafından yazılmış ya da bu kişi, bir an önce bitirmiş olmak için acele etmiş, biraz baştan savmış gibi durmaktadır. Tabletten önyüzünden arkayüzüne geçiş başta olmak üzere göze çarpan kısaltma ya da eksiklerin nedeni de pekâlâ bu olabilir. Metnin anlaşılmasını engelleyebilen bütün bu kusurların neredeyse hiçbirine yer vermeyen tabletten önyüzünde ise önemli kırıklar var, öyle ki anlatının bazı bölümlerini kaçırıyoruz, ancak ya metnin devamına bakarak ya da metnin “yeni” versiyonuna (elbette ki imdadımıza koştuğunda) dayanarak genel anlamı hayal edebiliyoruz.

Nergal temsilcisinin
şahsında Ereškigal’e
hakaret eder

- 1 *Bir gün, tam bir şölene başlayacaklarken
Tanrılar kız kardeşleri Ereškigal’e
bir haberci gönderdiler:
“Bizler, senin yanına,
aşağılara gelemeyiz,*
- 5 *Sen de bizim yanımıza çıkamazsın yukarıya.
Senin yerine şölene katılması için hemen
birini gönder bize!”
Bunun üzerine o da hemen, uşağı Namtar’ı
gönderdi.*

Namtar, göklere, en yukarıya vardığında
Tanrıların masa başında oturdukları (?)
[salona] alındı

- 10 Güçlü kız kardeşlerinin temsilcisini
Aceleyle [...(?)] selamladılar tanrılar.

12-24: Metin mahvolmuş durumda. Metnin devamına ve öteki versiyonuna bakılırsa tam burada *Nergal*, hürmetkâr davranması gerekirken, *Namtar*'ın önünde ayağa kalkmaz ve böylece onu temsilci olarak gönderene ağır hakaret etmiş olur. Artakalan bir dize kalıntısı *Namtar*'ın (15) "gözyaşları ve hıçkırıklar içinde" huzurdan çıktığını aktarır; huzurdan çekilirken tehditler de savurmuş olmalı. Öte yandan işlediği kabahatin doğurabileceği sonuçlardan korkan suçlu da kendisini düştüğü bu bataktan kurtarması için *Ea*'ya yalvarmaya gider. *Ea*'nın *Nergal*'e ilk tavsiyesi tanınmayacak hale gelmesi için kafasını tıraş etmesi olur. Bu arada *Namtar* da hanımına, kendisine yapılan terbiyesizliği aktarmaktadır; hanımı ona şu emri verir:

Ereškigal suçlunun kendisine getirilmesini ister, öldürecektir onu.

- 25 "Git kız kardeşlerinin (?) [tarafından (?)]
Onlara bildir kararımın ne olduğunu:
"Hani nerde o [tanrı] kalkmadı ayağa
Benim [tems]ilcimin kar[şısında]?
Gönderin onu bana ki canımı alayım
(ana mûti)!
Çünkü onu öldürmek istiyorum!"
- Namtar gidip görüştü tanrılarla
Hepsi bir araya gelip [...] tartıştılar:
- 30 "Dikkatle ara ve tespit ettiğinde
Senin karşında ayağa kalkmayan tanrıyı
Yakala onu, hanımına götürmek için!"
Namtar hepsini gözden geçirmeye koyuldu.
Sonuncusunun kafası tıraşlıydı:
"Karşında ayağa kalkmayan tanrıyı
bulamadım!"
- ve (*Ereškigal*'e) rapor vermek üzere [gitti]:
35 [Bütün tanrıları inceledim, Hanımım,]

- [Dizip sıradan] baktım hepsine
 [Hepsinin arasında (?)] sadece sonuncunun
 [kafası traşlıydı]:
 Ama tanıyamadım [karşımda ayağa
 kalkmayan tanıyı]!
 [Ereškigal] bunun üzerine açtı ağzını, söze
 başladı
 [Ve dedi ki] temsilci[sine]:
 40 [O halde her ay (?) yeniden gideceksin (?)
 Oraya, onu aramaya !]”

41-42: Burası eksik: Devamlılık arz eden bir anlam ya kalanamıyor; müstensihin birkaç sözcük ya da birkaç dize atladığı havası var.

Nergal tedirgindir, Ea’dan
 yardım etmesini ister.
 Ea da Ölüler Diyarı’nın
 hükümranı kadına gitmesini
 tavsiye eder.

- (Nergal) ağlıyordu “babası” Ea’nın önünde:
 45 “Beni görürse canlı bırakmaz!
 –Kork[ma], (diye cevap verdi Ea):
 Yanına on dört [muhafız (?)] vereceğim
 Sana eşlik edecekler [Ölüler Diyarı’nda]:
 [...]. [...],
 [...] Tahripkâr,
 İnzibat, Casus, Takipçi (?),
 Nefes Darlığı (?)
 Sara, Baş Dönmesi, Havale,
 Uyurgezerlik]
 50 Ateş ve İltihap[...] sana [eşlik edecekler]!”
 Ereškigal’in kapısına [vardığında]
 Şöyle seslendi: “Kapıcı! [Aç] kapını!
 Kapı mandalını kaldır ki gireyim:
 Ereškigal’e, hanımına gönderildim!”
 55 Kapıcı gidip Namtar’a, kimin geldiğini bildirdi:
 “Kapının önünde bir tanı var!
 –Al içeri, girsin!”
 Namtar kapıya gidip de onu gördüğünde
 Mutlu oldu “[Bekle (?)] orada!” diye emir
 verdi
 Sonra gidip hanı[mına] şöyle dedi:
 “Hanımefendi, önceki aylar, bulamadığım

Ölüler Diyarı’na varır,
 içeri kabul edilir

[tanrı bu], benim karşımda ayağa kalkmayı
reddeden!

- 60 –Al içeri onu (diye cevap verdi):
[Gelir gel]mez, öldür[eceğim]!
Ve Namtar dışarı çıkıp [Nergal'e şöyle dedi]:
“Buyurun! Beyefendi!
(Gelin) kız kardeşinize de hakkınız olanı alın!
[Gir] Nergal, seni gayet iyi kabul edeceğim (?)!)

Hemen etrafı
keşfetmeye koyulur

64-66: Bu dizeler kayıp. İçeri girer girmez Nergal kapıların
her birine, haydut suratlı adamlarından birini yerleştirir.

[...] yerleştirdi,
<İkinci> kapının girişine: [...]
Üçüncü kapıya: [...]’ı; dördüncüsüne,
Tahripkâr’ı;
Beşincisine, İnzibat’ı; altıncısına, Casus’u;
Yedincisine, Takipçi’yi(?);
70 Sekizincisine, Nefes Darlığı’nı (?)
Dokuzuncusuna, Sara’yı; onuncusuna,
Baş Dönmesi’ni;
On birincisine, Havale’yi; on ikincisine,
Uyurgezerlik’i;
On üçüncüsüne, Ateş’i; on dördüncüsüne,
İltihap’ı!
Orta avluya geldiğinde, [...] (?) tek bıraktı
75 Namtar’a ve çalışanlarına
Kapıları açık (?) tutmalarını emretti
“Şimdi, [dedi], ben sizin peşinizdeyim!”
Saraya girer girmez Ereşkigal’i yakaladı
Saçlarından yakalayıp tahtından yere çekti
kafasını kesecekti.
80 “Öldürme beni (dedi Ereşkigal), ‘Kardeşim!’
Sana bir şey söyleyeceğim!”
Bu sözler üzerine Nergal vazgeçti!
O da gözyaşları ve hıçkırıklar arasında
şöyle dedi:
”Kocam (muti) ol ben de karım olayım!
Ölüler Diyarı’nın krallığını veririm sana!

Sonra birden
Ereşkigal’i kabaca
yakalar,
bunun üzerine
Ereşkigal ondan
kocasını olmasını ister

Bilmenin-Tableti'ni¹ veririm sana!
 85 *Sen Bey ol ben Hanım olurum!"*
Bu sözleri karşısında, Nergal
Kollarına aldı onu, gözyaşlarını sildi:
"Aylardır beni getirmeye çalıştığım
Hal (işte şimdi) gerçekleşmiş oldu!"

8. B. Bu anlatının, beş kat daha geniş olmakla birlikte çok farklı bir bakış açısına sahip olan "*daha yeni*" versiyonunu iki ayrı belge aracılığıyla öğrenmekteyiz. Bunlardan en geniş kapsamlı olanı 1951/1952'de Sultantepe'de bulunan, 1957'de O. R. Gurney ve J. J. Finkelstein tarafından, *The Sultantepe Tablets*, I, levha XXX vd., no.28 olarak yayınlanan belgedir ve daha sonra 1960 yılında, O. R. Gurney'in *The Myth of Nergal and Ereškigal (Anatolian Studies, X, s. 105 vd.)* adlı yazısında çeviriyazımı, çevirisi ve yorumlanması yayınlanmıştır. Söz konusu kazı alanından çıkan bütün öteki bulun-tular gibi bu da Milattan Önce 4. yüzyıla ait özel bir kitaplıktandır. Her yüzünde üç sütun, her bir sütunda 65-75 dizeden, her şiirin aşağı yukarı 400 dize uzunluğunda olması gereken bir tablet söz konusudur. Bunun dörtte biri zarar görmüş, sadece altmış dize kadar elimize geçmiş durumda. Ne var ki hep olduğu gibi, pek çok bölüm bütünüyle tekrarlandığı, yeniden aktarıldığı için özgün metnin en aşağı yarısını yeniden oluşturabiliyoruz. Daha da yakın tarihlerde, 1969 yılında Uruk'ta topraktan çıkartılan ve öncekinden iki üç yüz yıl daha yeni öteki elyazması da yine eğitimli bir kişinin elinden çıkmış izlenimi uyandırmaktadır. Bu kaynağın çiviyazılı metni, çeviriyazımı ve çevirisi H. Hunger, *Spätbabylonische Texte aus Uruk* (1976), Cilt I, s. 122 vd. ve 17 vd., no.1 içinde yer almaktadır. Tablet'in her yüzünde ikişer sütun varmış, ama tabletin tepesi ile alt tarafı zarar gördüğü için elimizde sadece metnin orta bölümü bulunuyor. Bu bölüm Sultantepe tabletinin II-V. sütunlarıyla paralellik gösterdiği için birçok noktada hem onu tamamlamakta hem de onun eksiklerini kurmamıza olanak vermektedir. Birkaç değişiklik dışında tıpatıp aynı metinle karşı karşıya bulunuyoruz. Elimizdeki belgeden çıkartabildiklerimizi aşağıda bir araya getirdik.

1 Kesinlikle "Kaderlerin Tableti'ne" benzer, bir iktidar tılsımı ve simgesi olmalı: özellikle bkz. IV, § 8 ve X, §20 ve s.184, n.1.

I: Sütunun başında bulunan kâh zarar görmüş kâh kaybolmuş yaklaşık otuz satırın 15-20'sinde, tuhaf biçimde *Bawal/Baba*¹ adlı bir tanrıçaya Akkad dilinde yazılmış bir ilahi yer almaktadır. Görüldüğü kadarıyla bunun asıl konumuz olan mitte en ufak bağı bulunmamaktadır. İlahinin baş tarafı kayıptır: Büyük olasılıkla ziyafet duyurusuna ayrılmıştı. Ardından gelen, aşağıda yer verdiğimiz parça, 11 satır olarak (paralel metin sayesinde, 25 vd.) oluşturulmuştur.

Tanrıların ziyafeti
ve *Ereškigal*'e haber
göndermeleri

- 1' *[Anu ağzını açtı, söz aldı ve
habercisi Kakka'ya şunları söyledi:
"Kakka! Seni Geri-Dönülmeyen-Ülke'ye
göndereceğim,
Ereškigal'e, Ölümler Diyarı'nın Hanımı'na
şunları söyleyeceksin:
"Sen, buraya yukarı çıkamazsın!
5' Öyleyse geri gelmeyeceksin bu yıl!
Bizlere gelince, biz de aşağıya inemeyiz
Önümüzdeki aylarda senin oraya,
inmeyeceğiz demek ki!
Temsilcin gelsin öyleyse:
Sofrada tatlı namına hakkın olanı o alsın bari
10' Ona verdiğim her şeyi
O da hiç eksiksiz sana [aktaracaktır!]"
Bunun üzerine Kakka göğün uzun
merdiveninden² indi
[Ereškigal'in kapısına vardığında (bağırır)]
"[Bana] kapıyı aç, kapıcı!
-G[ir] [Kakka (diye cevap verdi kapıcı)]
Kapı sa[na hoş geldin der!]"
15' Böylece [tanrısal] Kakka'yı [ilk kapı]dan
geçirdi
[İkinci kapı]dan geçirdi;*

¹ Daha yukarıda, X, § 5, 1° de geçen aynı *Bawal/Baba* söz konusu. Dağınık metinlerin tek bir tablette benzer biçimde bir araya toplandığını daha ileride göreceğiz: XII, § 48.

² İlerleyen satırlarda yenilenecek olan bu ifadenin, önemli her mabedin etrafında görülen ve gök ile yer arasındaki bağı temin eden basamaklı kule, yani *ziggurat*'a göndermede bulunduğu kesin gibidir.

- [Üçüncü kapı]dan geçirdi;
 [Dördüncü kapı]dan geçirdi;
 [Beşinci kapı]dan geçirdi;
 20' [Altıncı kapı]dan geçirdi;
 Ve [yedinci kapı]dan geçirdi.
 Ereşkigal'in [uçsuz] bucaksız avlusuna
 geldiğinde Kakka
 Yere kapandı ve önündeki toprağı [öptü]
 Sonra kalktı, yerleşti ve ona şöyle dedi:
 25' "Baba[n] Anu sana şunu söylemeye [gön]
 derdi beni:
 "Sen, buraya yukarı çıkamazsın!
 Öyleyse gelmeyeceksin bu yıl!
 Bize gelince, biz de aşağıya inemeyiz
 Önümüzdeki aylarda biz de senin oraya
 inmeyeceğiz demek ki!
 30' Temsilcin gelsin öyleyse:
 Yemeğin sonunda, hakkın olanı o alsın bari
 Ona verdiğim her şeyi
 O da hiç eksiksiz sana aktaracaktır!"
 Ereşkigal açtı ağzını, söz alıp K[akka]'ya
 şunları söyledi:
 "Ey babamız Anu'nun bize gelen habercisi,
 35' Anu, Enlil ve Ea'nın, yüce tanrılarım,
 yolunda mı her işi(?)?
 Nammu ve Nanşe'nin (?), kutsal tanrılarım
 yolunda mı her işi(?)?
 Göğün [H]anımı'nın kocasının
 yolunda mı her işi(?)?
 Yeryüzünde [her şeye kadir Nin]urta'nın
 yolunda mı her işi(?)?¹
 Ve Kakka a[ğzını] açtı, söz alıp
 Er[eşkigal'e] şunları söyledi:
 40' Anu, Enlil ve Ea'nın, yüce tanrılarım,

¹ En yüce üç tanrıyla beraber diğer tanrıların adlarının neden anıldığını bilmiyoruz. *Nammu* en başta gelen büyük ana tanrıça olmalı (7 : 17, 24, 29, 29, 45 vd. ve VIII, § 20 vd.); *Nanşe*'nin (bkz. 6 : 305 // 417 ve VIII, §.15) burada anıldığından emin bile değiliz: Metinde aslında *Na.aş* yazılı, tuhaf ve bilinmedik bir yazım bu: Yoksa müstensihnin yanlış mı? "Göğün Hanımı" sıfatı bazen *Marduk*'un karısı *Zarpanit*'i işaret ettiğine göre acaba dolambaçlı yoldan kastedilen o mudur? *Ninurta*'nın burada ne işi var?

*Ereškigal Namtar'ı
temsilcisi olarak göğe
gönderir*

- 45' *yolunda her işi!
Nammu ve Nanşe'nin (?), <kutsal> tanrılarının
yolunda her işi!
Göğün [H]anımı'nın kocasının
yolunda her işi!
Yeryüzünde [her şeye kadir Nin]urta'nın
yolunda her işi!
[...]: Senin de yolunda olsun her işin!"*
*[Ereškigal] ağzını açtı, söz alıp şunları
söyledi*
- 50' *u[şağı] Namtar'a:
"Namtar, uşağım, seni babamız Anu[nun]
yanına gönderiyorum.
Göğe giden [merdivene tırman
Yemeğin sonunda ziyafetten
hakkıma düşeni] sana verecekler.
Anu'nun sana [teslim] ettiği her şeyi
[Olduğu gibi getireceksin bana]!"*
*[Namtar göğe giden merdivene
tırmanmaya başladı].*

*Nergal Ereškigal'ın
temsilcisine gereken
hürmeti göstermeyince
Ea onu ayıplar*

–Sütunun sonuyla öteki sütunun başındaki yaklaşık on beş satır kayıptır: *Namtar* göğe vardığında öteki tanrılar tarafından saygıyla selamlanır, sadece *Nergal*, önünde eğilmez. *Namtar*'ın buna ne anlam verdiğini bilmiyoruz: Acaba olup biteni hemen hanımefendisine yetiştirdi, o da bu işe öfkelenmi? Metin yeniden devam etmeye başladığında (herhalde suçlunun kendisine danıştığı) *Ea* Ölümler Diyarı Kraliçesi'nin bu olaya vereceği tepkilerden kaygılanıp *Nergal*'e şöyle demektedir:

11. 16' *[Ea ağzını açtı, söz aldı ve
Nergal'e şunları söyledi]:
" [...]
Namtar [...] geldi[ğinde]
[...] yolu [...]*
- 20' *[Bütün tanrılar] tek bir hareketle
Onun [önünde eğildi]ler;
Kaderlerin beyleri, [yüce tanrılar bile]*

[Çünkü o] elinde bulunduruyordu Güçleri
 [Ereškigal'ın] Güçlerini
 [ve de] Ölümler Diyarı'nda oturan [tanrılarım]!
 Neden reddettin ki onun önünde [eğil]meyi?
 25' [Oysa ben] hep sana kaş göz işareti
 yapıyordum!
 Ama sen anlamazmış gibi yapıyordun:
 Gözlerini yere dikmiş [duruyordun...]!

–Ea'nın sözlerinin on satırı kayıptır. Nergal cevap verir (34' vd.) ama ne dediğini bilmiyoruz: Belki de (Öteki tanrıların baskısıyla mı?) aşağıya inip Ereškigal'e açıklama yapmayı önermişti, ama Ea'nın buna verdiği tepkiyi metin zarar görmüş olduğu için hiç öğrenemeyeceğiz.–

Nergal aşağı inip
 hakarete uğrayan
 Kraliçe'nin karşısına
 çıkmak zorundadır.
 Ea ona, bu tehlikeli
 seyahatinde hangi
 tedbirleri alması
 gerektiğini söyler.

39' Ea bunu duyar duymaz söylendi:
 “[...] göndermek.”
 Sonra ağzımı açıp söz aldı
 Ve Nergal'e şunları dedi:

–Burada Uruk tabletinin parçası başlıyor: Bu parça Sultantepe tabletine önemli bir ek bilgi sağladığında önüne U koyacağım, zira ben Sultantepe tabletinin sırasını ve dize dağılım düzenini izliyorum.–

“Ey yolcu, bu yola girmek istiyorsan,
 Kılıcını kavra önce,
 Mes Ağaçlarının ormanına dal
 Mes dalları, “beyaz sedir”, ardıc dalları kes
 45' Kanaktu ve simbirru dalcıklarını kes!”
 U [Nergal] bunu duyunca baltasını aldı
 U palasını çekti:
 Mes ormanına daldı
 Mes dalları, “beyaz sedir”, ardıc dalları kesti
 Kanaktu ve simbirru dalcıkları kesti
 Prens (?) Ea'nın <söylediklerine (?) göre>
 Bir taht yaptı,
 Onu gümüşle (kaplamak) yerine

- Alçıtaşı (?) rengine boyadı
 Kırmızı akik kakmak yerine
 [...] boyadı;
- 50' Altınla (kaplamak) yerine
 Leru ve kalguqq'u ile alacalı bulacalı boyadı
 Laciverttaş kakmak yerine
 Zagindurû ile boyadı.
 İş bitip de taht tamamlandığında
 Ea onu çağırıp ne yapması gerektiğini söyledi
 "Ey yolcu! Madem ki [gitmek...] istiyorsun
- 55' [Sana verdiğim...(?)]
 bütün talimatı [iyice gözet(?)]
 Ölümler Diyarı'na vardığında,
 sana bir taht getirirlerse, oturma sakın!
 Aşçı ekmek getirirse, sakın yeme!
 Et getirirse, sakın alma ağzına!
- 60' Kilerci sana bira getirirse
 Sakın içme!
 Ayaklarını yıkamak için tekne getirirlerse
 Sakın ayaklarını sokma suya!
 Ve eğer Ereşkigal yıkanmaya banyoya girerse
 Üzerinde [...] olarak
 Ve sana [...] bedenini açarsa,
- 65' Erkeklerle kadın arasında olduğu gibi
 Arzu gösterme sakın!

–Sütunun sonunda on satır kadar eksik var; belki de Ea'nın uyarılarına Nergal'in gösterdiği tepki yer alıyordu bu satırlarda. Bunun ardından Ölümler Diyarı'na gider; yazar da buraya İştar Ölümler Diyarı'na İniyor'un (18 : 1 vd.) başlangıcını olduğu gibi aktarmaktan çekinmez; ama bu sayede bizim de bu sütunun son üç satırı ile bir sonraki sütunun ilk satırlarını onarmamız mümkün olmakta:

Nergal Ölümler Diyarı'na varır; Namtar onu kabul edip Ereşkigal'e götürür

- 74' [Nergal böylece Ölümler Diyarı'na doğru
 yola çıktı
 Karanlık İkametgâh'a, İrkalla'nın konutuna,
 III: 1 İçeri bir girenin asla çıkamadığı konuta.

- geri-dönüşü-olmayan] yoldan girilen,
 [Varanların] ışıktan yoksun [kaldığı yere]
 Toprakla beslenen hum[usla geçimilen sadece]
 K[uşlar gibi] tüylerle [örtünerek]
 5 Karanlıklar içinde [şaşkın],
 [günüşğini bir daha görememecesine]
 İniltileyle [...dolu(?)]
 Kumrular gibi [...hıçkırıklar içinde (?)]
 Ölüml[er Diyarı'nın kapısına vardığında]
 Kapıcı ağzını açtı, [söz aldı]
 Ve Nergal'e şunları söyledi:
 10 "[Ey yolcu, kapının önünde (?)] bekle
 Ki gidip rapor vereyim!"
 [Kapıcı içeri girdiğinde Ereşkigal'e şöyle dedi:
 "Hanımefendi!] Te[k ba]şına bir [yolcu] geldi:
 [Tanımıyorum (?)] [Kim olduğunu] kim
 anlayabilir?

–Kapıcının sözlerinden sonra üç satır kayıp: Ereşkigal onu uşağı Namtar'a gönderir. Yine Namtar'ın söylediklerinin ilk üç satırı da kayıp.–

- 17 ["...]: Kim olduğunu ben anlarım!
 [...]: Kapıdan bakıp inceleyeceğim onu
 Sonra da [raporumu] vereceğim
 Hanımefendi'ye (!)"¹
 20 Namtar Erra'yı gözlemlemeye koyuldu
 Kapı kanadının arkasından:
 Beti benzi attı, kesilmiş ılgın dalı gibi
 Ve bir ka[muş] parıltısı gibi karardı dudakları!
 Geri gelip [hanım]efendisine şöyle dedi:
 "Hanımefendi! Beni babanın yanına
 Gönderdiği[inde]
 25 [Anu]'nun avlusuna adım attığımda
 [Bütün tanrılar] hürmetle
 Eğildiler önümde!
 [Eğildiler bütün tanrılar] önümde, bir tek
 [o eğilmedi !]

¹ Müstensih dalgınlıkla "Beyefendi" yazmıştır.

Aşçı et getirdi ona
 Ama ağzına koymadı.
 Kilerci bira getirdi ona
 Ama o içmedi.
 Ayaklarını yıkamak için ayak teknesi
 getirdiler,

Ama ayaklarını sokmadı suya.
 60 Ereşkigal yıkanmaya [banyoya] girdi
 Üzerinde [...] olarak
 [...] ve ona [bedenini] açtı
 [Ama o] [erkekle kadın arasında] olduğu
 gibi arzusunu [göstermedi]!

–Bundan sonra 10 satırlık ilk boşluk gelir; sütunun sonundan öncedir; öteki sütunun başında da 2-3 satırlık başka bir boşluk görülür: Nergal neden her şeyi geri çevirdiğini mi açıklıyordu yoksa iradesi mi kırılıyordu? Ne olursa olsun, metin yeniden devam etmeye başladığında artık dayanamaz:–

Ereşkigal'in büyüüne
 teslim olur

IV:4 [Bunu iştince (?)] Nergal [...]
 Ama Ereşkigal [girdi] [...] odaya
 [Çıkardı(?)] giysilerini
 O da [gösterdi isteğini]
 [Erkekle kadın] arasında olduğu gibi
 [Birbirlerini] [karşılıklı] bir tutkuyla isteyip
 10 Yatağa [attılar kendilerini] şevkle!
 Bir gün, iki gün,
 [Ereşkigal ve Nergal/Erra] (beraber) uyudular
 [Üçüncü gün], dördüncü gün, yine aynı;
 Yine aynı, [beşinci gün], altıncı gün.
 [Ama yedinci] gün [geldiğinde]
 Nergal, [...] olmadığından artık
 [...] çıkardı ve Ereşkigal'e şöyle dedi:
 "Bırak da (gideyim), [...] kız kardeşim]
 [...] bu kadar üzülme
 Gidiyorum [ama geri
 geleceğim (?)] Ölümler Diyarı'na]"
 20 Ama Ereşkigal'in [yüzü] kasvetliydi [...]

Nergal terk eder
 Ereşkigal'i ama
 Ereşkigal âşıktır ona
 ve döneceğini umut
 etmektedir

[Bunun üzerine Nergal] dos[doğru
 Ölüler Diyarı'nın kapısına yöneldi]
 [ve şu... sözleri söyledi] kapıcıya:
 ["Ereškigal senin] hanımın
 [beni görevlendirdi]:
 [Seni gönderiyorum]dedi bana
 [göğüne] babam Anu'nun!"

25 Dolayısıyla ben de [...(?)] bu haberi
 Serbestçe [taşımalıyım]"

Ve Nergal [göğ e çıkan uzun merdivene]
 tırmanmaya koyuldu.
 Anu'nun kapısına [vardığında]
 En[lil ve Ea]
 Onu [fark ettiklerinde şöyle dediler]:
 "İş[tar'ın oğlu] işte [geri gelmiş bize!]
 30 [Ereškigal] [...] gelip alacak onu!
 Babası Ea K[uyunun] Suyunu [serpmeliydi
 üzerine]

[Kel] olmuş, s[akatlanmış], şaşı olmuş
 (Hiç tehlikesiz) katılacak tanrıların
 Genel Meclisi<ne>!"

Ne var ki [...] Ereškigal
 [yılanmaya [...] girdiğinde (?)]

35 [...]
 [...]bedeni [...]
 [...]bağırdı
 [...] tacı (?]
 "[saf...] su [serp Ev'e]
 40 [saf...] su [ser]p Ev'e
 [saf...] su [serp] Ev'e
 İki kız [eşliği]nde
 Tanrı X ve Enmeşara:¹
 [...] serp!
 Çünkü ba[bamız] Anu'nun [elçisi]
 Geri döndüğünde

45 [Ekmeğimize] yiyecek ve
 [suyumuzu] içecek !"

Gök'e vardığında tanınıp
 yakalanmaması için
 Ea onu tanınmayacak hale
 sokar

Ereškigal kısa
 süreliğine gittiğini
 sandığı Nergal'ın
 dönüşü için hazırlığa
 koyulur

¹ Bu tanrı isimlerin ilkinin çözemiyoruz. İkincisi için bkz. XVI, § 6.

Namtar Ereškigal'i bu
yanılığdan kurtarır.
unun üzerine Ereškigal de
tehditler savurarak, Nergal'i
talep etsin diye onu, göğün
tanrılarına gönderir

[Namtar] bunun üzerine [ağzını] açıp söz aldı
Ve hanım[efendisi] Ereškigal'e <şu sözleri>
yöneltti

"Ama Anu'nun bize gelen elçisi

U şafak sökmeden yok olmuş

U Bunun üzerine [Ereş]kigal korkunç

bir çılgılık attı

ve taht[ından] yere attı kendini:

Gözünden yağmur gibi yaş boşanıyordu,

Gözyaşları yanaklarından dere gibi akıyordu

"Erra (diye bağrdı) beni şehvetle hazlara

boğan "koca"

Daha ona doyamadan terk etti beni!

55 Beni şehvetle hazlara

boğan Erra terk etti beni

daha ona doyamadan!"

Namtar bunun üzerine ağzını açıp

Söz aldı ve Ereškigal'e şunları söyledi:

["Beni Anu'ya (?) gönder], [baba]na,

Ben de o tanrıyı yakalayacağım,

Tutup getireceğim ve yine birleşecek

seninle!"

V: 1 [Ereškigal ağzını açıp], söz aldı

Ve uşağı Namtar'a şunları söyledi:

"Anu, En[lil] ve Ea'nın

[kapısına doğru] yö[nel]

U Şunu söyleyeceksin o tanrılara

U Şunu tekrarlayacaksın onlara:

5 "Çok küçük yaşımda, ufakken daha,

Ergenlerin danslarını bilmedim hiç

Genç kızların hoplayıp zıplayışlarını

hiç bilmedim!

Bana gönderdiğiniz [bu tanrı]

Gelip benimle sevişen bu tanrı

Ah keşke gelip de yine uyuyabilse benimle!

Bize geri gönderin onu, 'kocam' olsun

Gece gündüz benimle kalsın!

10 Artık kirlendim ve lekелendim

Ölüler Diyarı'nda oturan

*Büyüktanruların mahkemesinde
yer alamayacak haldeyim!
Eğer onu geri göndermezseniz ben de
Büyük Yer'in, Ölüler Diyarı'nın Güçleri
sayesinde*

*Canlıları yesinler diye
ölüleri yeryüzüne çıkartacağım
15 Ölülerin sayısı canlılarınkinden
daha çok olacak!"*

*Namtar Nergal'i bulmaya
gider ama teşhis edemez*

*Namtar göğe çıkan uzun merdiveni
tırmanmaya koyuldu:
Anu, Enlil ve Ea'nın kapısına geldiğinde
Onlar kendisini fark edip şöyle dediler:
"Ned[en] geldin buraya Namtar?*

*20 -Kız[muz] gönderdi (beni)
Size şunları söylemeye:*

*"Çok küçük yaşımda, ufakken daha,
Ergenlerin danslarını bilmedim hiç
Genç kızların hoplayıp zıplayışlarını
hiç bilmedim!*

*Bana gönderdiğiniz [bu tanrı]
Gelip de benimle sevişen bu tanrı
Ah keşke gelip de yine uyuyabilse benimle!
25 Bize geri gönderin onu, 'kocam' olsun
Gece gündüz benimle kalsın!
Artık kirlendim ve lekелendim
Ölüler Diyarı'nda oturan
Büyüktanruların mahkemesinde*

*yer alamayacak haldeyim!
Eğer onu geri göndermezseniz ben de
<Büyük Yer'in, Ölüler Diyarı'nın
Güçleri sayesinde>¹*

*Canlıları yesinler diye
ölüleri yeryüzüne çıkartacağım
30 Ölülerin sayısı canlılarınkinden
daha çok olacak!"*

Ea ağzını açıp söz aldı ve

¹ Belli ki bu dize müstensih tarafından unutulmuş; aktarmadığı başka heceler, hatta bütün bütün sözcükler bulunduğu (I : 41' ; II : 49' ; IV : 32, 47, vb.) hesaba katılırsa, oldukça ihmalkâr biri olduğuna şüphe yok.

Namtar'a şunları söyledi:

"[Gir] Nam[ta]r A[nu'nun avlusuna,
Talep ettiğin (?) tanrıyı aramak ve
bulup götürmek için"]

35 Namtar A[nu'nun avlusu]na adım atar atmaz
Bütün [tanrılar] hürmetle
Eğildiler önünde–
Eğil[diler önünde göğün ve yer]in

tanrıları!

O da ilkinde [yöneldi]

Ama aradığı kişiyi göremedi;
İkincisine [yöneldi], üçüncüsüne
Ama yine tanıyamadı...

Dönüp de Ereškigal'e
başarısız olduğunu
anlatınca,
Ereškigal Nergal'in hangisi
olduğunu anlar ve
onu alıp getirmesi için
Namtar'ı geri gönderir

40 "Hanımım, beni baban [Anu'ya]
gönderdiğinde,

tek bir [tanrı çarptı gözüme] Hanım'ım
[kel], sakat ve şaşı [...]

Tanrılarım Genel Meclisinde yer alıyordu!

–Git, (diye cevapladı Ereškigal) yakala [onu]
Ve getir bana, odur aradığımız!

45 Babası Ea Kuyu Suyu serpmiş olmalı üzerine
Ondan kel, sakat ve şaşı olmuş [...]

Tanrılarım Meclisinde [yerini almış olmalı]!"

Namtar göğe çıkan uzun merdiveni

Tırmanmaya koyuldu yeniden

Anu, Enlil ve Ea'nın kapısına vardığında

Onu fark edip şöyle dediler:

"Neden geldin buraya Namtar?

–Kız[mız] gönderdi (beni diye cevapladı)

Şu emri verdi:

50 "O tanrıyı yakala ve geri getir bana!"

"O halde gir Namtar Anu'nun avlusuna,
Suçlunu aramak, bulup götürmek için"]

İlkine [yöneldi]

Ama aradığı kişiyi göremedi;

55 İkincisine [yöneldi], üçüncüsüne

Ama aradığı kişiyi göremedi;

[Dördüncü, beşinci]

*Ama aradığı kişiyi göremedi.
 Bunun üzerine Nergal(?) ağzını açıp
 Söz aldı, Ea'ya [şunları söyledi]:
 "[...] Namtar, bize gelen şu elçi
 [suyumuzdan] içmeli, yıkanmalı
 Ve bedenini merhemle ovmalı!*

–Bu sütunun son 6 satırı kayıptır: *Namtar* bu satırlarda *Nergal*'i tanımış ve kendisiyle gelmesini söylemiş olmalı. *Ea* sözü bazen birine bazen diğerine yönelttiği sonraki konuşmasında şöyle der:

*Ea'dan yeni emirler alıp
 Ölüler Diyarı'na geri
 gönderilen Nergal, yola
 koyulur*

- VI : 1 “...giysilerini paralamasın [...]!
 Geri göndereceğim sana [...] ey Erra
 [Eğer...] seni öldürürüm (?)
 Namtar [...] görevin [...] 5 Erra [...] 5
 B[üyük Top]rak'ın bütün kurallarını
 Öğreteceğim (?) sana
 Buradan ayrılırken
 [...] yanına bir taht [al]
 [bir...] al
 10 [bir...] al
 [bir...] al
 [bir...] al
 [al...]
 [...] çarpışmaları (?)
 15 Göğsünü (?) [al...].”
 [Ve Erra] yüreğine kazıdı [Ea'nın sözlerini]
 Kirişini yağladı, yayını kurdu [...] 20
 Sonra da göğün uzun merdiveninden aşağı
 Koşarcasına indi
 Ereşkigal'in [kapısına]vardığında
 20 “Kapı[yı aç bana] kapıcı” (diye bağırdı)
 Ama kapıcı Nergal'in oturağını astı kapıya
 Ama alıp götürmesine izin vermedi
 İkinci kapıcı da [...] için aynı şeyi yaptı
 Üçüncü kapıcı da [...] için aynı şeyi yaptı
 25 Dördüncü kapıcı da [...] için aynı şeyi yaptı

Ereškigal'e sevgiyle davranır

- Beşinci kapıcı da [...] için aynı şeyi yaptı*
Altıncı kapıcı da [...] için aynı şeyi yaptı
Yedinci kapıcı da [...] için aynı şeyi yaptı
Bunun üzerine Ereškigal'in engin avlusuna
Adım attı
- 30 *Gülümseyerek yöneldi ona*
Üzerindeki şaldan tuttu onu
[tahtından] [indirdi(?)]
Lüle lüle saçlarından kucakladı,
[Yüreğinde] onun için beslediği
olanca aşkla,
- 35 *Tutkuya kapıldılar karşılıklı*
[Şevkle] yatağa atıldılar!
Bir gün, iki gün,
Kraliçe E[reškigal ve Er]ra birlikte uyudular!
Üçüncü gün de yine aynı biçimde!¹
Dördüncü gün de yine aynı!
- 40 *Beşinci gün de yine aynı!*
Altıncı gün de yine aynı!
[Ve yedinci gün] geldiğinde
[Anu ağzını açıp] söz aldı
Ve[uşağı Kakka'ya] şunları söyledi:
- 45 *"[Kakka] seni [Geri –Dönülmeyen–*
Ülke'ye] göndereceğim
Ölüler Diyarı'nda yaşayan [Ereškigal'in evine]
Ona şunu diyeceksin:
"Sana gönderdiğim [o tanrı]
Sonsuza kadar [seninle kalsın]!
[... Yukarımn...]
- 50 *[... Aşağımn..."]*

*Anu Nergal'e sonsuza
 kadar Ereškigal'le
 birlikte olma izni verir*

–Bu tabletin alt tarafındaki aşağı yukarı 12 satır kayıptır; bunun yarısını künyeye ayırmak gerekir. *Anu*'nun söylevi devam etmemekteydi ve herhalde kısa bir “gönderi” ya da “başlık” ile son buluyordu bu şiir.–

¹ Bkz. daha yukarıda s.298, n.1.

9. Hemen her zaman olduğu gibi, bu elyazmalarının her birinin kaleme alındığı çağdan, hatta yazısından, imlasından, kullanılan dilden yola çıkarak özgün metnin hangi çağda oluşturulduğu, ilgili mitin nasıl kullanıldığı çıkartmak imkânsızdır. Buna karşın, hemen hemen aynı çağın ürünü olmak yanında aynı içeriğe de sahip olan Sultantepe ve Uruk belgelerinin sundukları ustalık, deyişler, süslemeler ve ardı kesilmeyen tekrarları daha ileri tarihe ait bir zevke uygun düşmektedir. Öte yandan El-Amarna tableti, kötü kopyalanmış ve gördüğümüz gibi eksik de olsa, Paleo-Babil üslubun kesinliği ve canlılığına daha yakındır. Ancak, çözüme kavuşturulamayacak olan bu “köken” sorunu bir kenara bırakıldığında, can alıcı nokta, *İnanna/İştär Ölüler Diyarı’nda*’da/14, 18 (IX, § 54 vd.) olduğu gibi iki ayrı versiyonun varlığıdır, yani *tek ve aynı mitolojik örüntünün* farklı iki edebi işlenme tarzı söz konusudur.

Şöyle başlayabiliriz: *Nergal*’in nasıl olup da Ölüler Diyarı hükümdarlığına geldiğini açıklamak istiyorduk. Aşağı Dünya’nın en yüksek otoritesi konusunda üçüncü binyıldan itibaren en azından iki büyük gelenek varlığını sürdürmekteydi. Geleneklerden bir tanesi, ona adanmış Meslam adındaki tapınakta kendisine ibadet edilen ve Kutu/Kutha kentinin de hamisi bir tanrıyı yetkili sayıyordu: Bu tanrıya Sümer dilinde kâh *Lugal.Meslam* (1 : 90 vd. ve VII, § 5), “Meslam’ın Kralı” veya “Meslam’dan (çıkan kişi)” anlamında *Meslam.ta.e.a* (krş. 1 : 90), kâh *Nergal* deniliyordu (Daha kesin biçimde söylemek istersek, *Ne.eri.gal* gibi bir ad veriliyordu.). Tarihine bakılırsa oldukça karmaşık olan bu isim “BüyükKent’in Başı” (Büyük-Kent Ölüler Diyarı’nın adlarından biriydi) gibi bir anlama geliyordu. Bazen de bu tanrıya, anlamından tam emin olmasak da muhtemelen Sami kökenli olabilecek bir isim olan *Erra* ya da *İrra* (bkz. 51, § 1) deniliyordu. *Enlil* ve *Ninlil*/1 : VII, § 3 mitinin, kendince tavsiye ettiği yaklaşım da buydu. *İnanna/İştär Ölüler Diyarı’na İniyor*’da (IX : §§ 36 ve 55) kendini ortaya koyan öteki yaklaşım ise (Sümer kültür geleneğini bağlayacağımız arkaik bir kullanıma uygun olarak) Ölüler Krallığı’nın başka bir adı olan “BüyükYer’i” (Ki.gal) tümüyle tek bir kadının, bir tanrıçanın, *Ereškigal*’in, “BüyükYerinHanımı’nın” hükümranlığına bırakıyordu. Elimizdeki mitle ve taşıdığı gelenek-

le çelişkili olarak, *Ereškigal*'e bazen bir koca atfediliyordu, elbette ki bu gerçek bir hükümdar değil, bir tür kraliçe eşi prens gibiydi: 14 (IX, § 36) satır 85 ve devamında görüleceği üzere ismi *Gu.gal.anna*, “Büyük Göksel Boğa” idi. Daha sonraları, belki de ikinci bin yılın epey erken bir döneminde *Ereškigal* ilk sırayı *Nergal/Erra*'ya terk etmiş olabilir: Önemli ayrıcalıkları vardı ama artık sadece kralın eşiydi; her ikisi de amansız ve ürkütücü kişiliklerdi.¹ *Nergal* ile *Ereškigal* miti bu iki geleneği uzlaştırmak ve önceleri *Ereškigal*'in hâkimiyetindeki Ölüler Diyarı'nın neden ve nasıl *Nergal*'in eline geçtiğini açıklamak için düzenlenmişti. Tanrılar toplumunun dikey ekseninde iki kutuplu evren modeline göre Yukarı ve Aşağı olarak ikiye ayrılması temelinde, *Nergal* de köken açısından gökteki tanrılar arasında sayılmıştı. (Öteki metindeki *Gugal-anna* belki bunun anısını yansıtmaktaydı. Büyük Göksel Boğa anlamındaki bu isim gördüğümüz gibi Ölüler Diyarı kraliçesinin eşi prense verilmişti.). Elimizdeki mitin her iki versiyonu da demek ki *aynı verilerle* işe başlar: Aşağıdaki yegâne hükümdar *Ereškigal*'dir, yukarıda da *Nergal* göksel sarayın üyesidir. Ve *aynı sonuca* ulaşırlar: *Nergal Ereškigal*'e bağlanır ve Ölüler Diyarı'nın hükümdarı olur. *Başvurulan araç da aynıdır*: Birbirleriyle evlenmeleri yoluyla gerçekleşir her şey. Kural gereği (kuraldışı durumlar için bkz. daha yukarıda § 4) erkek eşin değil de, kadın eşin kendi ailesini terk edip kocasının ailesiyle bütünleşmesi gerekse de, Mezopotamya'nın alışlageldik ataerkil âdetlerine uygun olarak evlilik kurumu sadece erkek ögeyi ilk sıraya yerleştiriyordu. Ancak burada, zaman zaman başka yerde olduğu gibi (*ibid.*), bir çiftteki dişil unsurun en baştaki itibarı ve üstünlüğü ve diğer unsurun ortamını değiştirme zorunluluğu yer değiştirmeyi, (belki de hiç anlamadığımız farklı farklı nedenlerden dolayı) her iki versiyonda da tersine çevirmiştir.

¹ Önceleri olumsuz, daha çok hüznü ve melankolik sayılabilecek bir imgeye sahip Ölüler Diyarı zamanla Mezopotamya'da giderek dehşet uyandırabilecek özelliklere büründü: Bu özellikler Asur'da Asarhaddon (680-669) zamanında, kral ailesi üyesi bir prensin “Cehennem Vizyonu’nun” işlendiği siyasal içerikli tuhaf bir broşürde kullanılmıştı. Bu ilginç metin için (çevirisi R.Labat’nın daha önce (s.99, n.1’de) söz ettiğimiz çalışmasının s.94 vd. bulunabilir) şu kaynaklara bakınız: *Annuaire 1972-1973 de la IVe section de l’École pratique des Hautes Études ve Mésopotamie*, s. 344 vd.

Bir noktadan diğerine aynı yolu kullanarak geçerken, şüphesiz her iki anlatı da, aynı genel doğrultuyu benimser, ama bu, tıpatıp aynı yolu benimsedikleri anlamına gelmez.

10. *Eski A* versiyonunda söz konusu kişi için sadece *Nergal* ismi kullanılır (64 vd.; 81; 86; elbette ki 41 vd.; ikinci binyıl veya daha sonraları bu tanrıya Sami dilinde verilmiş bir tür lakap, *Uqur* yani “Aşağı-fırlat!” geçmektedir; bu emir tanrının hayatı yok ediciliğini yansıtıyordu zira kendisi ölümün efendisi ve krallığında bulunan ölmüşlerin hükümdarıydı.). Her şey tanrılar arasındaki gerçek bir “aile ziyafeti” (1-9) ile başlar. İnsanlar her ay (Burada 40, 58 ve 88’de “ayların” böyle peş peşe sıralanması bundandır; daha yeni versiyondaki I : 7, 29’ bunlara denk düşmektedir.) en az bir defa, ayın son günü, aralarındaki kan bağı, dayanışmayı kutlamak için, ölü akrabalarına da pay ayırdıkları bir yemek yerlerdi; *kispu* adıyla anılan bu yemekte herkes aynı besini tükettirdi, böylece bu besinin kendilerine sağladığı ve sürdürmelerine olanak verdiği yaşamı hep birlikte düşünür, kutlardı;¹ tanrılar da yine aynı amaçla düzenli olarak bir araya geldikleri varsayılırdı. Bu yemek, elbette ki, tanrılar topluluğunun en yüksek mertebelerinin bulunduğu Yukarı’da düzenlenirdi. İnsan toplumunda Ölüler Diyarı’nda tutulanlar nasıl “Yukarı” çıkıp da şahsen bu şölene katılamıyorsa, canlılar da yeralına inip ölümlere kavuşamazlardı; aynı şekilde *Ereškigal* de ziyafette kendi hakkını almak, payına düşen besini tüketmek için kendi maslahatgüzarını göndermek zorunda kalmıştı.² Bu kişi, başka yerlerde de gördüğümüz gibi (örneğin 18 : 67 vd.; 110 vd., vb.) burada da uşağı *Namtar* olacaktır. *Ereškigal*’i temsil ettiği için *Namtar* –aşağıdaki dünyanın büyükleri arasında geçerli olan ve tanrılar dünyasına hiç değişmeden taşınan muaşeret kuralları gereği– ona gösterilen muamelenin aynısını hak ediyordu (krş. *yeni versiyondaki* I : 22 vd.). 12-24 arasındaki boşluk *Namtar*’ın göğe varışından (10 vd.) sonraki olayların gelişimini tam olarak karartmıyor: Daha ile-

¹ Bu konuyla ilgili olarak bkz. s.153, n.1; *kispu* ile ilgili olarak da, s.78, n.1 de söz edilen yazı: s.185 vd.

² B, III : 35-39 arasında *Ereškigal*’in varsaydığı çözüm, yani kısa bir süre için Ölüler Diyarı tahtını *Namtar*’a emanet edip göğe çıkması, gramercilerin “geçmişin gerçekdışılığı” dedikleri durumdur.

rideki ima yollu değinmeler sayesinde, eksik parçaları yerli yerine koyabiliyoruz. Güçlü *Ereškigal*'in elçisine gereken hürmeti gösterip selamlamak için, tanrılar onun karşısında “ayağa kalkarlar” (26, 30, 33, 37, 59), ama bilinmeyen bir nedenden, muhtemelen şımarıkça bir nazlanıştan ötürü içlerinden biri saygıda kusur eder: Bu kişi Ölüler Diyarı Kraliçesi'ne hakaret eden Tanrı *Nergal*'dir. *Namtar* bu edepsizliği hemen gidip bildirir *Ereškigal*'e. Bu arada çevresi ona kızdığı için veya belki de oturup biraz düşündüğü için yahut *Namtar*'ın küçük ya da büyük başına bir iş açacağı tehlikesinden korktuğu için, *Nergal* yol açtığı diplomatik rezaletin muhtemel sonuçlarından ürkmüş ve her tür bunalımı çözüme kavuşturan bilge ve yanılmaz *Ea*'ya akıl danışmaya gitmişti. O da ona gizlenmek için, *İnanna ve Şukaletudal*12 (177-184 ve //) mitindeki gibi kentin kalabalığına karışıp (Tanrılar kalabalık oluşturacak kadar çok değildir.) kaybolmasını değil, ama kişilik değiştirmesini (kafasını tıraş edip tanınmaz olmasını) tavsiye eder.

Nitekim Aşağı'nın tanrıçası *Nergal*'i alıp getirmesi için *Namtar*'ı gönderir (25-27); kendisine ettiği hakaretin öcünü almak için onu “öldürmek” istemektedir (krş. 45 vd.). Bu son sözcük, elyazmasında zarar görmüş olsa da, bağlam hesaba katıldığında kolayca onarılabilmektedir; daha ileride anlaşılabilceği gibi (§ 11) bu sözcük, mitin eski versiyonunun bütün mekanizmasını açan anahtarlardan biridir. *Namtar* hepsini etkileyen bu rezaletten rahatsız olan Yukarı'nın tanrılarının elbette ki onayını alır ve Gök'teki müstahdemi teftiş eder, ama hakaret edeni bulup çıkartamaz. İçlerinden biri ona benziyor gibidir ama “kafası kazınmış” olduğuna göre aradığı o olamaz (25-37). *Ea*'nın kurnazlığı işe yarar.

Ne var ki intikam almaktan vazgeçmeyen *Ereškigal*, *Namtar*'a “her ay” Yukarı'ya çıkmasını emreder (40. satır nerdeyse tümüyle kayıptır ama en azından anlam açısından doğru tamamladığımız kesindir.): Gökyüzü Sarayı'nın bütün tanrıları her ay verilen bu ziyafete katılmak mecburiyetindedirler. Dolayısıyla *Namtar* suçluyu öyle ya da böyle, kesinlikle yakalayabilecektir (38-40). Çok kötü durumdaki iki satırdan sonra metin yeniden okunabilir hal aldığına, *Nergal*'in, daha çok da saçları uzamaya başladığı için, kendini güvende

hissetmediğini ve soluğu *Ea*'nın yanında aldığını (44 vd.) görürüz. Kurnaz *Ea* bu sefer başka bir tavsiyede bulunur: *Nergal* yüz yüze gelip saldırarak kendini koruyacaktır. Çok kısa ve öz biçime sahip bu metinden (Söylendiği gibi § 7, belki de özetlenmiştir.) *Nergal*'in şahsen Ölüler Diyarı'na inmesi, *Ereškigal*'e egemen olması, böylece ileride kılını kıpırdatamayacak hale getirmesi gerektiği anlaşılır gibidir. *Ea Nergal*'in güçlü olmasını istediği için yanına güçlü kuvvetli, korkutucu on dört zebaniyi muhafız olarak verir; en azından elimizde kalan on bir isim ve bu isimlerin uyandırdığı ölümcül ve hastalıklı havadan çıkarabildiğimiz budur (46-51): İçlerinden pek çoğu kolayca bulaşıp salgına yol açabilen hastalıkları getirir akla; zaten daha sonraları Ölüler Diyarı tanrısı bu hastalıklar sayesinde krallığının nüfusunu arttırabilecektir.¹ Ne olursa olsun gerçek bir askeri sefer niteliğindeki bu harekatta, geleneksel anlamda *Nergal*'e atfedilen ve daha ileride, ünlü bir metinde (51) yine karşımıza çıkacak olan korkutucu bir savaşçı kimliği kendini göstermektedir.

11. *Nergal* Ölüler Diyarı'na gelir gelmez kaba bir fatih gibi davranmaya başlar. İlk başta kurnazca hileye başvurup (54) kendini takdim ettirir (52 vd.). Önünden geçerken *Namtar* tanır onu (58 vd.); *Ereškigal* ise *Nergal*'i avucunun içinde tuttuğu için mutludur ve hemen içeri alınmasını emreder; bu işi de *Namtar* yalandan hürmet ederek yerine getirir (60-63). Ne var ki kiralık ayakçı *Nergal*, içeri girer girmez yüzündeki peçeyi sıyrır: Ölüler Diyarı'nın "on dört kapısının"² her birine muhafızlarından birini yerleştirir; böylece kimse kaçamayacaktır ama daha da önemlisi kimse Kraliçe'nin yardımına koşamayacaktır ([...] 63-67). Ölüler Diyarı'nın merkezindeki saraya vardığında zorla kapıları açtırır (74 ve devamındaki bölümün gerçek anlamı budur.), alay eder gibi, en güçlünün kendisi olduğu sözlerini savurur. Sonra da taht odasına girer, kraliçe-

¹ Dolayısıyla kendi egemenlik alanını tahkim ettikten sonra da *Nergal*'in bu muhafızların görevine son vermediğinden emin olabiliriz. Ölüler Diyarı'nda birer zebani olarak bulunma nedenleri budur.

² Daha önce yedi tane sur olduğu belirtilmişti (14 : 122 vd. ve 18 : 39 vd.); dolayısıyla folklorik imgelem ya surların sayısını ikiyle çarptı ya da surların tek bir merkez çevresinde peşeşe yer aldığı, bir uçta bir kapı öteki uçta ikinci bir kapı olarak düşünülmüş olmalı. Bkz. *Mésopotamie*, s.334.

yi tartaklar, öldürmekle tehdit eder; kendisine reva gördüğü sonu tattırmak ister ona (78 vd.). Kraliçe yenilir, başına daha da beteri gelmesin diye, *Nergal*'i yatıştırmak için hoşuna ne giderse yapmaya hazırdır. Fiilen Ölüler Diyarı'nın hükümdarı olduğuna göre, o da (*Gilgameş Destanı*'nın VI. tabletinde *İştar*'ın *Gilgameş*'a yaptığı teklife benzer ama daha az şehvetli biçimde [6-21].) kendisiyle evlenmesini ve tahta ortak olmasını teklif eder; iktidarın sürekli kralın elinde bulunduğu, kraliçenin ise sadece kralın eşi olduğu bir kültürde, böyle bir paylaşım aslında iktidarı erkeğe bırakmak, iktidarın sadece itibarından yararlanmak demektir. *Nergal* öneriyi kabul eder (80-95).

Burada (82) *muti* sözcüğü çıkıyor karşımıza; satır 27'de yer alan ve onarıp yerine koyduğumuz sözcükle ses benzerliğine sahip olan bu sözcük (–i ile biten biçim, isim ya da nesne tümlecidir ve birinci tekil şahıs iyelik ekiyle biter; özne olarak kullanılsa –u ile bitecektir: *mutu*.). İlk durumda *mûtu* (İlk ünlü uzun okunur.) “ölüm” anlamına gelmektedir ve *Ereškigal*'in *Nergal* için tasarladığı da budur. Sonrasındaysa *mutu* (Yine aynı ünlü ama bu defa kısa okunur.) “koca” anlamına gelir, *Ereškigal*'in “kocası” olacaktır *Nergal*. Mitin en can alıcı yeri işte bu yarım uyakta yatar, zaten yazarın 87 ve devamındaki bölümü eklemek zorunda kalması da bundandır. Son satır filoloji açısından bakıldığında anlaşılabilir ise de –belki de müstensihten kaynaklanan bir yanlış ya da eksikten ötürüdür: § 7– şurası açıktır ki, yazar *Ereškigal*'in çok net biçimde dile getirdiği gibi (*Namtar* o sıra boşu boşuna yukarı çıkıp suçluyu aramıştır.) isteğinin en sonunda, “harfi harfine” gerçekleştiğini vurgular. Ama sesleri benzeşen ama anlamları farklı sözcüklerle oyun oynanır gibidir: *Ereškigal* *Nergal*'i “ölüme vermek için istiyordu” (*ana mûti*) ama onu “koca olması için/koca olarak” (*ana muti*) elde etti.

Metinde açıklamaktan çekinilen konu, alınan bu sonucun rastlantı olmadığıdır: Tanrılar toplumunu altüst eden bütün öteki karışıklıklarda olduğu gibi burada da, işi *Ea* yönetmektedir. Mitin sonunda *Nergal*'i *Ereškigal*'e kendi evinde zor kullanmaya ittiğinde *Ea* böyle bir sonuca ulaşılacağını önceden görebiliyordu, kaldı ki istiyordu da. Yazar bu konuda tek söz bile etmiyor, açıklamak yerine

“şarkvari” davranıp üzeri kapalı aktarmayı, bizim anlamamızı tercih ediyor; dolayısıyla *Nergal*’in ikinci sırada yer aldığı Gök’ten Ölüler Diyarının başına (Bkz. § 15) transferinin sebebi *Ea*’dır.

12. *Yeni versiyon* olan B bambaşka biçimde düzenlenmiştir: Geniş geniş yazılmıştır, yersiz tekrarlarla doludur; pek çok bölüm tıpatıp tekrarlanmıştır (I : 5-9//26-42; 35-39//40-43; II : 56-64//III : 54-63; V : 5-15//21-30, vb.); bunaltıcı sistematik sıralamalar yapılır (I : 15-31; III : 41-47; IV : 11-14; //VI : 36-42; V : 37 vd. // 53-56 ve VI : 21-27, vb.); özellikle doğrudan söylemlerin tanıtılması amacıyla (I : 1 vd.; 33 vd.; 39; 45; II : 16, vb.) kalıplaşmış dolgu denilebilecek bölümler vardır. Başka ünlü edebi eserlerin havasını, edasını örnek alma, hatta bunun için koca bölümleri olduğu alıp kopyalama endişesi görülür. (Örneğin I : 15-21 ve VI : 21-28, *İştar Ölüler Diyarı*’nda¹⁸ : 39-60’dan alıntıdır; bkz. III, § 12; II-III’ün sonu: 5, aynı eser 1-9’dan alınmıştır; III : 21 vd. yine aynı eserden 29-30 satırları kopya eder; II . 55 vd. *Ea*’nın tavsiyeleri ise *Adapa’nın Efsanesi*’nden¹ 29-34, vb. esinlenerek geliştirilmiş gibidir.) Bu da bize “*yeni versiyonun*” düzenlenmesi konusunda belli belirsiz bir *terminus post quem*, yani milat sağlamaktadır. B versiyonu bambaşka bir plan uyarınca düzenlendiği gibi “anahtar” da aynı değildir.

Ne var ki başlangıç noktası tıpatıp aynıdır: Tanrıların her ay verdikleri ziyafet (I : 6 vd. ve 27 vd.); *Ereškigal* bu ziyafete kendi temsilcisini, yani her zamanki gibi *Namtar*’ı gönderir (I : 1-50). Ne var ki anlatım tarzı çok daha zengindir; örneğin *Anu*’nun ulaşı olan ve öyle tanınan *Kakka* (50, III : 3 vd.) başta olmak üzere *eski versiyon*-da yer almayan sayısız ayrıntı eklenmiştir. Sütun I sonu ile sütun II başı arasındaki kırıktan ötürü olup biteni kelimesi kelimesine çıkarıyamıyorsak da, Ölüler Diyarı’nın kraliçesine, temsilcisinin şahsında (I’in sonu-II’nin başı) *Nergal*’in ettiği (ilk bölümde bu adla bilinen, *Uqur* diye de yazılan; bkz. § 9- II : 41; III : 9; IV : , ama 15, 21, 26, vb. de; ama IV : 11 -krş. 54, 55 vd.; VI : 2, 5, 16; 37- *Erra* adı da verilir.) ağır hakaret söz konusudur. Küstahlık edenin çiğnediği terbiye kuralı bu arada değişmiştir, arada geçen sürede muaşeret ya da teşrifat kuralları da değişikliğe uğramıştır: Tanrılar hürmetlerini bildirmek

¹ Daha önce s.100, n.1.

istedikleri kişiler önünde artık “ayağa kalkmamakta”, “saygıyla” (ıı : 26 vd.; krş. v : 35 vd.) “eğilmektedirler” (ıı : 20; 24). *Ea*’nın daha önce hiç görmediğimiz bir şey yaparak, sitemde bulunması, azarlaması da *Nergal*’in kasten böyle davrandığını kanıtlamaktadır.

13. Bunun devamındaki kesinti (I : 28-38) *Nergal*’in Ölüler Diyarı’na *ilk* gidişinin (Zira burada bu yolculuk iki kere gerçekleşir.) ardından yatan nedeni bizden gizlemekten ziyade gerçek şudur ki burada tanrılar hanedanının başı ve “babası” olarak yer alan *Anu* (ııı : 50) tarafından (krş. I : 25; 34; 47; 49; III : [25]; 38; 50, vb.; birden çok defa yanında “yüce üçlünün” öteki iki üyesi bulunur: I : 35 // 40; iv : 27; v : 3; 16; 47...), belki de *Ea*’nın tavsiyesiyle gönderilmiştir. Böylece Ölüler Diyarı’na gitmek üzere yola çıkar, ama barışçıl bir ziyaret olacaktır bu, *Ereškigal* tarafından yargılanmak üzere tek başına gidecektir; başka deyişle *Ereškigal*’in talep ettiği biçimde kabahati için özür dileyecektir. Öyleyse Ölüler Diyarı Tanrıçası daha yukarıda olduğu gibi (§ 10) saygısızlık edeni hemen “öldürmeye” karar vermemiştir: Böylece *eski versiyonun* “anahtarı” da yok olup gider.

Canlı olup da ziyarete gidenler açısından çok tehlikeli bir mekân olan Ölüler Diyarı’nda *Nergal*’in alıkonulmaması adına *Ea* (*Destan*’ın XII. Tableti denilen belgedeki, 11-31, *Gılgamış* ile *Enkidu* gibi) onu sonsuza kadar bu korkunç ülkede alıkoyacak büyülerden korunması için tavsiyelerde bulunur. II : 42-65’in devamı, özellikle de ilk bölümü (Uruk tabletinin metne sağladığı eklere rağmen) pek açık değildir. Bunun nedeni ise söz konusu tehlikeler ve “tabular” konusunda başka yerden bilgi edinememiş olmamız. Anlaşıldığı kadarıyla *Nergal* en başta (elbette ki yanına almak amacıyla) reçineli veya reçinesiz çeşitli ahşaplar kullanıp kendine bir “taht” imal etmek zorundadır. Aşağı dünyada bu dünyanın büyükleri tarafından kullanılacak eşyaların çeşitli değerli malzemelerle kaplanıp kakmalarla süslenmesinin aksine, *Nergal* yaptığı bu tahtı kaba saba ve bayağı malzemelerle donatır. Bu taşınabilir eşya (bkz. VI : 8 vd.) belki de *Nergal*’in öteki dünyada kullanması içindi: *Ea* aşağıdaki dünyada kendisine verilecek hiçbir oturağa oturmamasını emretmişti. Ona sunulacak yiyecek ve içeceği de tüketmemesi gerekiyordu; hatta tuvaletini bile yapmamalıydı. Ama en önemlisi *Ereškigal*’i çıplak

görürse, bir erkeğin çekici bir kadın karşısındaki fiziksel ve psikolojik normal tepkisini vermekten kaçınmalıydı. *Nergal*'in Ölüler Diyarı'yla bağ kurmasına dolayısıyla orada kalmasına yol açabilecek her şeyden uzak durması gerekiyordu. Bütün bunlar yenidir: *Eski versiyonda* bunlardan en ufak bir iz bile bulunmamaktadır.

Aynı şekilde Ölüler Diyarı'na gitmek için yola çıkma da (sonu: II-III : 7), daha önce belirttiğimiz gibi (§ 12) *İştar'ın İnişi*'nde aktarıldığı biçime kelimesi kelimesine uygun olarak sunulmaktadır. *Namtar* oraya vardıktan sonra, kapıcının gidiş gelişinin ardından, kapıya gelen yabancıyı içeri almasına izin verilen *Namtar* gelen kişinin *Nergal* olduğunu anlar (III : 11-32). Demek ki *eski versiyonda* olduğu gibi, suçluyu alıp getirmek için göğsü çıkmamıştı; dolayısıyla suçlunun da gizlenmek için görünüşünü değiştirmesi, en azından şimdilik (bkz. § 14), gerekmemiştir. *Ereškigal* *Nergal*'in getirilmesini emreder; bunun üzerine *Namtar* tıpkı *Ölüler Diyarı'na İniş*'te (14 : 123-152; 18 : 39-59) *İnanna/İştar*'a yaptığı gibi *Nergal*'i Ölüler Diyarı kalesinin surlarını peş peşe geçirmeye başlar, ama burada iki fark göze çarpar: Kapılardan geçerken üzerinden hiçbir şey alınmaz – en azından bu kez böyle olur (bkz. § 15)– her halükârda bu konuda hiçbir şey söylenmemiştir. Geleneğe uygun olarak ilk kapıda, başka yerde de (14 : 75 vd.) karşımıza çıkmış olan *Petu* durmaktadır. Ancak bütün öteki kapılarda *Anu* kadar *Enlil*'in de (Bkz. XII, § 3) “atası” olan, eski hatta ilk tanrılardan biri bekçilik etmektedir. Bu tanrılar, sahip oldukları varsayılan arkaik ve yüce Güçleri ellerinden alınıp ölü birer hükümdar gibi Ölüler Diyarı'nda¹ görevlendirilmişlerdi: Her biri, bu açıklıklardan ulaşılan (III : 33-47; Uruk tabletleri bu özel isimler konusunda Sultantepe tabletleriyle ufak farklar göstermekteydi.) eşmerkezli dairesel alanlardan birinde oturmaktaydı. *Namtar* *Nergal*'in hakaretamiz tavrını (24-32) *Ereškigal*'e hatırlattığında, *Ereškigal* –olamayacak bir şeydir ya– *Namtar*'ı temsilci olarak bırakıp kendisi yukarıya çıksa, *Nergal*'in kendi yüzüne karşı asla böyle bir saygısızlıkta bulunamayacağını düşünür gibidir. Verdiği tepkiler *eski versiyondaki* kadar şiddetli gibi görünmese de, Tanrıça yapılan saygısızlığı gayet iyi kavramıştır ve *Nergal*'i cezalandırmak istemek-

¹ Bakınız daha ileride, XVI, § 3.

tedir. Zaten *Nergal*'in *Ereškigal*'in affına sığınmasının nedeni de budur, vereceği karara hürmet edecektir (48-53). Belki de başka türlü, kadınca almak istemektedir intikamını: Sırf onu aşağılamak için kendini ona sunacaktır, *Nergal* ya üzerine atılacak ya da onu baştan çıkarmaktan vazgeçecektir. *Ea*'nın öngördüğü taktik de budur zaten ve beklendiği gibi gelişir: *Nergal* değerli bir misafir gibi hoşça kabul edilir, ama azarlanır azarlanmaz her şeyi reddeder.

14. Ne var ki III. sütunun sonu ile IV. sütunun başındaki kırık-tan sonra *Ereškigal* beklenmedik biçimde onu ikinci kez sınamaya karar verir: Ne pahasına olursa olsun sınamaya mı çalışıyordu, yoksa ayartılmış olmasını mı istiyordu? *Ereškigal*'i çıplak gören *Nergal* yelkenleri suya indirir, hem de alelacele ve “şevkle” sevişir Kraliçe’yle (IV : 5-13), o da hiç şikâyet etmez bundan. Tutkuyla dolu geçen altı gece sonunda (Durumu geri dönülmez hale getirmek için yedinci gece de gerekli miydi?) *Nergal*, sanki ödevi buymuş gibi, yukarıdaki ailesinin yanına dönmeye karar verir; hâlâ onların bir parçasıdır. *Ereškigal*'in yanından uzaklaşmak için hangi bahanelere başvurduğunu tablet IV : 14 vd. çok zarar gördüğü için asla çıkartamayacağız: Sevgilisinin yanından ayrılır ama –erkeklerin böyle durumlarda hem de tarihin en eski çağlarından bu yana hep yaptıkları gibi– döneceğini vaat eder; geride *Ereškigal*'i üzgün mü üzgün (14-20), yani âşık olarak bırakır. Her zamanki gibi olayları gayet doğru kavrayan *Ea* *Nergal*'e bir daha *Ereškigal*'le yatmamasını tavsiye ederken, böyle bir şeyin Tanrı'nın Ölüler Diyarı'nda alıkoyulması açısından *ex opere operato* doğurabileceği etkilerden çok, Tanrıça'nın yüreğinde yaratabileceği duygusal ve psikolojik yankıları, aslında aynı derece ağır ve zorlayıcı etkileri düşünmekteydi. Daha ileride görülebileceği gibi –benzer koşullarda ve de yine çok eski çağlardan beri kadınların gayet rahat yapabildikleri gibi– Tanrıça bu gidişin *Nergal*'in kendisiyle ilgili nedenlerden ötürü olduğunu hemen fark etmemişti. *Nergal* etrafı karıştırmadan Ölüler Diyarı'nı terk etmeyi becerir ve geri döner (21-26). Düşündüklerine, daha da önemlisi hissettiklerine dair tek bir ayrıntı bile açığa vurmaz: Gönlü rahat mıydı *Ereškigal*'i terk ederken yoksa sevgilisine zaten bağlı olduğu için, yukarıdaki ailesinin aşağıya yerleşmek için kendisini asla serbest bırakmayaca-

ğından mı emindi? Kesin olan şu ki, Gök'teki tanrılar ona gerçekten önem veriyorlardı, öyle ki bu olaydan sonra, ama ancak sonra – *eski versiyondan* farklı olan yanı, *eski versiyonun* bu olayı daha önceye yerleştirmiş olmasıdır– *Ereškigal*'in bu defa hınç duyduğu için değil, âşık olduğu için sevgilisinin peşine düşeceğini öngörüyorlardı. Onu tanınmayacak hale sokarlar, kılık değişikliğini öteki versiyondan daha ileri bir noktaya taşırlar, zira öteki versiyonda sadece kafasını kazıtmakla kaldığı halde, burada söylendiğine göre, *Ea*'nın gizli işlemlerine hasredilmiş “kuyuların” büyüü “suyundan” ötürü “kel, sakat ve şaş” olup çıkmıştır!

Satır 33-45 arasının son derece kötü halde olmasına, metni hem eksik hem de pek emin olunmayan biçimde yeniden oluşturmamıza, olayların devamını güçlkle anlamamıza rağmen, bütün bu bölümden ortaya çıkan şey; *Nergal*'in yakında döneceğine inanan *Ereškigal*'in onu kendisine layık biçimde karşılayabilmek için ne gerekiyorsa hazırlatmasıdır sarayında. Ama bu bölümü (46-48) daha iyi muhafaza edilmiş olan Uruk elyazmasına inanacak olursak, *Namtar Ereškigal*'e yanıldığını söyler, onu yanıltan çevirir. Terk edilmiş *Ereškigal* bunun üzerine umutsuzluğa kapılır (49-56). Hanımına acıyan, sadık *Namtar* bırakıp giden sevgiliyi bulmak için izin ister (57-59). *Ereškigal* razı olur; görevine ilişkin talimatı verirken de, tanrılara hoşlarına gidecek şeyler (V : 5-9), onlara uygun bir çözüm bulmanın aciliyetini anlatabilecek şeyler (10 vd.) söylemekle görevlendirir *Namtar*'ı; ama yine de anlamaz, duraklarsa tehdit anlamı taşıyacak sözler söylemelidir (12-15; bunlar daha önce gördüğümüz gibi – § 12– *İştur Ölümler Diyarı*'nda'dan alınmıştır.). Böylece *Namtar*'ın görevi de kolaylaşmış olacaktır. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bu argümanların ikincisi, en azından bir kadın açısından evlilik dışı aşkın belirli bir “pislenmişliğe” neden olduğunu ve bu kişinin ritüele dayalı işlevleri yerine getiremeyeceğini belirtmektedir. İlginç bir noktadır bu; bildiğim kadarıyla başka bir yerde de bir eşi yoktur. *Namtar* kendisine verilen elçilik görevini yerine getirir (16-38). *Yeni değişke* işte tam da bu noktada olay sırasını kaydırır: *Ereškigal*'in elçisinin tanrıları teftiş etmesi eski versiyonda çok daha başlarda yer alır. *Namtar*'ın yaptığı araştırma, aranan kişi görünü-

şünü değiştirdiği için başarısız olur. Bu arayış artık *Nergal*'i hakarete uğramış Kraliçe'nin öfkesine ve tehditlerine değil, aşkına ve arzusu-na tabi kılmayı amaçlamaktadır.

15. *Namtar* sahibesinin yanına eli boş döndüğünde, olan biteni aktarır. *Ereškigal* değişik biçimli tanrının, *Ea*'nın hileleri sayesinde dönüşüme uğrayan *Nergal*'den başkası olamayacağını hemen anlar. Sonra da vekilini onu getirmesi için gönderir (39-44). O da göklerin müstahdemini daha dikkatle incelemek için yeniden yola koyulur (45-56). Önce başarısız olur. Her ne kadar 57'nin başına *Nergal*'in ismini biz koymuş olsak da, bu bölümün Tanrı'nın duygularını yansıttığı konusunda bahse girilebilir: *Ereškigal*'in elçisinin ona yaraşır biçimde karşılanması üzerinde ısrarla duran bu bölümde, *Namtar* sadece gündeme getirdiği bu özel ihtimamdan dolayı değil, her şeyiyle yaptığı ilk terbiyesizliği onarmak ister gibidir, ama kendini açık eder 461-462; gizliden gizliye istediği şey ise sadece sevgilisi *Ereškigal*'e kavuşmaktır. Tanrılar gayet dürüst davranıp gitmesine izin verirler: V : 59 ile VI'nın başı arasındaki eksik, bütün bu işlerin nasıl olup bittiği konusunda şüphe uyandırır.

Şurası kesin ki *Ea* ona yeni yeni tavsiyelerde bulunmaktan geri kalmaz: *Ea*'nın tavsiye ettiği şeyler “seyahate çıkacak” birisinin üzerinde bulunması gerekenlerdir ve bunlar anlaşıldığı kadarıyla gideceği yerde karşısına çıkacak tehlikeleri savuşturmak içindir. Ama toplam yedi tehlike, yani *İnanna/İştär*'in tılsım-takılarının sayısı kadar (14 : 123-159 ve 18 : 39-59) tehlike olduğuna ve tıpkı *İnanna/İştär*'in *İniş*'indeki (IX, §§ 36, 54) gibi, kapıdan kapıya geçip Ölümler Diyarı'nda ilerledikçe bunlar birer birer kendisinden alınacağına göre, yazarın aklında pekâlâ bu mit olabilir; bundan esinlenmiş de olabilir. Bununla birlikte, bu nesnelerin ilkinin, sadece adını çözebildiğimiz “taht” teriminin (6-15) *İnanna/İştär* anlatısında hiçbir karşılığı yoksa da *Nergal*'in Ölümler Diyarı'nı ilk ziyaretinde (§ 13) yaşananlarla paralellik kurduğu varsayılabilir. Kendi eşyalarını sırasıyla yanına alıyorsa, bu açıkça, onlar peş peşe üzerinden alındığında yavaş yavaş yukarıdaki dünyadan kopartılıp ebediyen aşağıdaki dünyaya ait olması için değil midir? *Ea* doğal olarak kendi gerekçelerini açıklamaz, ama olabilecekleri öngörerek, bilerek hareket eder (16-23).

Sonuçta *Nergal Ereşkigal* ile karşı karşıya gelir: VI : 30-42'de dokunaklı bir sahne aktarılır. *Eski versiyonun* son satırlarındaki kabalıktan hiç eser yoktur artık: Şefkat ve tutkudan başka bir şey hissedilmez. 34. dize ise bu aşkın iki tarafça da paylaşıldığını gizlemez. Bu birliği kesinleştirmek için, bütün tanrılar adına, tanrıların piri *Anu*'nun onayı gerekir sadece. *Anu* da bu onayı kolayca verir (VI : 43 vd.), böylece mitin sonuna geliriz: Ölüler Diyarı'nın kralı ve kraliçesi birbirlerine sonsuza kadar bağlanmışlardır.

Bu sonuca *eski versiyondan* bambaşka bir yoldan ulaşılmış; tehdit etme, öc alma, şiddet ve kabalıkla değil, duygu, tutku, aşk ve şefkatle varılmıştır; gerekçelerini ve koşullarını bilmiyorsak da son derece yapıcı, örnek olması gereken bir değişiklik karşımıza kalırız.

16. Son olarak şunu da iyice belirtmek gerekir ki, bütün bu tiyatro oyununun arkasında ipler hep ama hep *Ea*'nın elindedir; olay boyunca karşılaşılan her dönemde hep *Ea* çıkar karşımıza. Yazar öteki versiyonda olduğu gibi bize aktarmıyorsa da, aslında her şey bu tanrının Makyavelciliği sayesinde hallolmuş, yoluna girmiştir. Daha işin başında neyin nasıl olacağını biliyordu zaten; görüldüğü kadarıyla kendi topluluklarının bir üyesini kaybedip etmemekle pek ilgilenmeyen öteki tanrıların tersine *Nergal*'i Gök'te tutmak ister gibi görünse de onun sonunda Ölüler Diyarı'na gideceğini biliyordu ve bunu istiyordu da. Çünkü bu güçlü krallığın hükümdarı rolünün Gök ile bağlara sahip bir tanrı tarafından yerine getirilmesinin hiç de kötü olmayacağını düşünmektedir. Bir yandan *Ereşkigal*'i kendi sözleriyle tuzağa düşüren ya da iki oyuncu arasında sağlam aşk ilişkileri yaratıp büyüten *Ea*, en ufak bir şüphe dahi uyandırmadan, amacına ulaşmıştır. Bu kadar zengin ve bu kadar tavsiye dolu bu mitin gerek *eski* gerekse *yeni değişikliği*, ortaya çıkan soruna ilişkin yeterli bir açıklama getirmek yanında bir de *Ea*'nın zekâsının yeni bir örneğini vermektedir.

27. Dev Ejderha

17. Asurbanipal'in (668-627) Kitaplığı'nda bulunmuş ve 1901 yılında L. W. King tarafından yayınlanmış (*Cuneiform Texts...in The British Museum* cilt 13 (levha 33 vd.) eşli olmayan bir belgeyle

karşı karşıyayız. Tabletın sağ bölümünün tamamı yok olmuştur; dolayısıyla önyüzü ile arkayüzü arasındaki kırığın kapsamı konusunda herhangi bir değerlendirmede bulunamayız. Eksikliklerine ve yerinde ama emin olunmayan tahminlere dayanarak kısmen onarılmasına rağmen, kahraman olarak öne sürdüğü tanrı tam belli olmasa da (bkz. § 19) ve nihayet, anlatının etkisinin nerelere kadar yayıldığını kestiremeyecek durumda da olsak bu mitin tanıtılması gerekiyor. Yer aldığı tablet (çiviyazılı metin için bkz. E. Ebeling, *Keilschrifttexte aus Assur religiösen Inhalts*, 1915, no.6), –kuşkusuz yanlış olarak– “I.Tiglatpilaser’in¹ (1115-1077) Kitaplığı” diye anılan yerde bulunduğuna göre birkaç yüzyıl daha eski olan buna benzer başka bir belge daha vardır, ama bu belge daha da kötü durumdadır. Bir fikir verebilmesi amacıyla yeterince okunabilen birkaç satır alıntılama ile yetineceğim.

Dev bir ejderha
dünyayı yıkıp
geçmektedir,
ancak tanrılar sadece
merak içindedirler.

- f.1 *Kent sakinleri bitip tükenmişti, işgalciler [...]
Kent sakinlerinin sayısı [...] azalıyordu
Ama onların imdat çılgınlıklarına
[Tanrılar] hiç dikkat etmiyordu (?)
[...] haykırırlarına [hiç itibar etmiyorlardı (?)]*
- 5 *“Kim (diye soruyorlardı)
[üretti(?) bu ejderhayı (?)?]
Sadece Deniz [doğurmuş olabilir (?)!]
Enlil [siluetini (?)] çizdi göğe
Uzunluğu elli mil,
[Kalınlığı da (?)] bir mildi²
Ağız altı arşındı
[Dili (?)] on iki arşın*
- 10 *Kulaklarının çevresi
On iki arşına (?) yayılıyordu
Altmış arşın uzaktan
[Diliyle (?)] kuşları [yakalıyordu (?)]
Dokuz arşın derinliğinde [...] suyun altında
dolaştığında
Kuyruğunu [...kadar] kaldırabilirdi*

¹ E. Weidner, *Die Bibliothek Tiglatpileser I*, (*Archiv für Orientforschung*, 16, 1952 vd., s.197 vd.) : s. 207 a : no.11. Ancak şu kaynağa da bkz. W. G. Lambert, *Iraq*, 38, 1976, s. 85, n.2.

² “Mil” (beru) en az 10 km.ye eşitti; “arşın” (ammatu) ise hemen hemen 50 santimdi.

Tanrılar kaygılanmaya başlar

- Öyle ki sonunda Gök'teki bütün tanrılar
[Ondan korkmaya başladılar (?)]
15 Bu tanrılar Gök'ün önünde,
[Ea'nın (?)] önünde
Yere diz koydular
[...] elbisesinin bir kenarından Sin
çekiliyordu
"Kim (diye soruyorlardı) gidip de
tepeleyecek (?)
Bu [...] Labbu'yu
[...] (?) uçsuz bucaksız bu yeryüzünü kurtaracak
Ve [...] ele geçirecek hükümdar Gücünü?
20 -Git de öldür Labbu'yu, ey Tişpak! [...]
[...] uçsuz bucaksız yeryüzünü kurtar
Ele geçir [...] hükümdar iktidarını!
-Beni, Beyim, görevlendiriyor musun
[...] (?) Nehrin dünyaya getirdiğini
[öldürmem için (?)]
Ama bu Labbu'nun [...] bilmiyorum
25 [...]
[...] suyun içinde."

-Önyüzün bütün aşağısı ile arkayüzün üst bölümü
kayıptır; içeriğini bilmiyoruz.-

Cengâvere verilen
taktik tavsiyeler

- rev.1' [Ea (?)] ağzını açtı
[...] tanrıya hitap etti
"(Onun üzerine) sür Yağmur Rüzgârlarını
[...] Fırtına'yı [patlat (?)]
[...] boynundaki silindir mührü, [...]
At onu ve öyle öldür [...] Labbu'yu!"

Cengâver bu tavsiyelere
uyar ve Labbu'yu öldürür

- 5' Böylece sürdü Yağmur Rüzgârlarını
[Patlattı (?)] [...] Fırtına'yı
Boynundaki [...] silindir mührü, [...]
Attı onu ve [öldürdü] [...] Labbu'yu!
Ve üç yıl, üç ay ve bir gün,
[...] fazla
Aktı [...] Labbu'nun kanı

–Tablet metni burada biter. Bundan sonra künye yazıdır.–

18. Öteki anlatıdan elimizde kalanlarda *Tişpak*’ın adı geçmez, belki de adı kaybolup gitmiş, ilk başta Tanrıça *Aruru*’ya başvuran (derl. II : 6’-14’; I tamamıyla mahvolmuştur.) ikinci dereceden başka bir tanrı söz konusudur; *Aruru* kendisine geleni *Nergal*’e (15’-20’), yani “asker olarak yüklendiği görevi” (20’) tamamlamak için yardım istediği kişiye gönderir. O da göğüslemesi gereken tehlikeyi anlatır ona:

- II 21’ *Deniz’de üretildi bir [...] Başmuejderha:*
Uzunluğu altmış [...]mil
Başı otuz [...] mile kadar kalkar
Gözlerinin çevresi [yayılr(?)] yarım
mile kadar
- 25’ *Ayakları yirmi millik sıçrayışlar yapar:*
Balıkları [...] denizin ürünlerini yer yutar,
[...] Göğün ürünlerini, kuşları parçalayıp yer
[Dağın...] ürünü yabaneşeklerini parçalayıp
yer
- Yutar kara kafaları ve [...] insanlara*
[...] Nergal, [...] yılan oynatıcısı

–Gerisi hemen hemen tümüyle kayıptır–

19. Böylece bir anda kozmik bir felaketle karşı karşıya kalmış oluruz: Dev (8 vd.) bir ejderha (5) vardır karşımızda; adı *Labbu*’dur (17; 24; arkayüz 4; 6; 8). Şiirlerde aslana bu ad verilir, ama burada geçerli olması gereken anlam “kudurmuş” sözcüğüne daha yakındır: “Kudurmuş”, insanları (1-2) tehdit eder ve kırıp geçer, ama tanrıları etkilemez (3-4). Tanrılar tehlikenin farkında değildirler, dünyaya gelişinden yana sorumluluk taşımadıkları bu canavarın nereden geldiğini, nasıl ortaya çıktığını sorarlar birbirlerine. Kendi kendilerine bunun (Ya da belki içlerinden biri diğerlerine bilgi vermektedir.) deniz tarafından yaratıldığını söylerler. (*Tamtu/Tiamat* veya başka deyişle *Enuma-Eliş*/50 içinde *Marduk*’a karşıt olarak yer alan başlangıçtaki Büyük Tanrı.) Dolayısıyla bu destanda, *Tiamat*’ın kor-

kunç ve titanlar kadar büyük (50, I : 133 vd. ve //) ejderhalar başta olmak üzere dev canavarlar yaratmasının ve bu canavarları da yanına alıp *Marduk*'la (XIV, § 10) müthiş bir kozmik savaşa girmesinin az çok güçlü yankılarını görebiliyoruz. Ne var ki arkaik zamanlarda yaşanan bu çatışmadan sonra anlatımızda her şey sakindir, çünkü insanlar ve kötüler artık yaratılmış (1 vd.) ve dünya mitik zamanlardan beri gayet güzel işlemektedir. Tanrıların ilk başta *Labbu*'yu acil bir tehdit saymamalarının göstergesi *Enlil*'in hiç acele etmeden *Labbu*'nun silüetini göğe çizmesidir (7): Gerçekten de “Ejderha”¹ adını taşıyan bir takımyıldız vardı ve etiyoloji de buraya dayanmaktadır. Yazar, belki *Enlil* bunu çizirken canavarın dev boyutlarını da göstermektedir (8-13).

Ne var ki, nasıl olduğunu anlamasak da tanrılar tehlikenin farkına varırlar: *Labbu* insanları (2) ve kuşları (11) ve tabii ki öteki hayvanları da kırıp geçiriyorsa, tanrılar topluluğunun geçimi eninde sonunda tehlikeye düşecektir, tıpkı *İştar*'ın Ölüler Diyarı'nda kaybolmasından (18: 76-81 ve //) sonra ya da daha eski zamanlarda *Ulubilge Miti*'nin/45, I : 39-69 başında aktarılan tanrıların işçilerinin “grevi” patlak verdiğinde olduğu gibi. Tanrılar bu tür bir tehlikeyi def etmek için harekete geçerler (14): İçlerinden kendilerini bu tehlikeden çekip çıkartabilecek olana yalvarırlar. Bu tanrının adı 15'teki kırıktan ötürü kayıpsa da paralel bilgilerle (özellikle de 22 ve 45'le) karşılaştırıldığında, *Ea* olması muhtemeldir. *Sin* bile Tanrı'yı elbisesinin ucundan çekiştirir (15 vd.); dosdoğru rica etmenin zarif bir yoludur bu.

20. Ejderhayı ortadan kaldırmak (17 vd.) için gereken cengâveri bulmak gibi hayati bir meseleyi *Ea*'nın mı, *Sin*'in mi yoksa tanrıların hep birden mi dile getirdiğini hiç bilemeyeceğiz. Çünkü tabletin arkayüzü 1' de yer alan giriş bölümü 17, 20 ve 23'te yok. 22'de önce *Adad'a*, sonra *Girru* ve *Sara'ya*, sonra da *Ninurta'ya* yapıldığı gibi ona da kazandığı zaferin karşılığında bu dünyada hükümdarlık vaat edilir (19). Nedenini de naslını da bilmiyoruz ama bu göreve, Eşnunna panteonunda yer alan ikinci dereceden bir tanrı olan *Tişpak*

¹ Bu takımyıldızın gösteriminin yer aldığı birinci binyılın başına ait bir belge var (Tafel 9 ve s.9): E. Weidner, *Gestirndarstellungen auf babylonischen Tontafeln*.

atanır (20-22). Ancak eyleme geçecek olan o mudur? Bu tanrının “bir Basmu ejderhasını ayakları altına aldığı” bir imgenin betimlenmesi bu konuda bizi temin etmeye yeter mi?¹ Nasıl olursa olsun, *Anzû Miti*’ndeki/22 (X, § 20) tanrılar gibi, o da önce itiraz eder. Devamı yok elimizde; aynı mit çerçevesinde kaldığımız takdirde (X, § 21; ve krş. *Enûma-eliş*/50 : IV : 67 vd.) takdirde, *Labbu* ile ilk karşılaşmaya nasıl hazırlandığına, belki de yaşanan ilk yenilgiye dair bilgi edinemiyoruz.

Metin kaldığı yerden devam etmeye başladığında, yine *Anzû* /22 (X, § 22) örneğine uygun olarak bir tanrının, kuşkusuz *Ea*’nın cengâvere taktik konusunda tavsiyeler verdiğini görüyoruz: Yanına Kasırğa’yı ve Fırtına Rüzgârı’nı (arkayüz 1-2 ve 5) almalı (krş. 22 : *ibid.* ve XIV, § 12) ve boynunda taşıdığı (hiç değilse belirli bir toplumsal tabakadan insanlarda sıkça rastlanan: ör. s.381, n.1) silindir mührü, *Labbu*’ya “atmalıdır”. Ancak bunun sihirli bir hareket olup olmadığını bilmiyoruz; mühür, doğaüstü bir özelliğe mi sahipti, yerine geçtiği kişinin yeteneklerini mi taşıyordu? Veya hareket taktik düzeyde, bir savaş hilesi olarak, kurnazca düşmanın dikkatini dağıtmak için miydi? Bu taş kütlesi belirli bir ağırlığa sahip olduğundan, fırlatılıp darbe etkisi yaratan bir silah olarak kullanılabilir; örneğin Büyük Sargon’un oğlu Rîmuş (2278-2270) anlatıldığına göre “silindir mührleriyle, kendi memurları tarafından”² katledilmiştir. Nasıl olursa olsun bu yöntem işe yarar (arkayüz 5-7) ve anlatı bin günden daha uzun zaman akıp duran (arkayüz 8 vd.) *Labbu*’nun kanıyla son bulur.

21. Anlatı başladığı kadar sert biçimde son bulur, ama bu da bizi, çok daha ayrıntılı başka bir hikâyenin özeti ile (*İştâr Ölüler Diyarı*’nda/18 (IX, § 56) olduğu gibi) karşı karşıya olduğumuz ya da elimizdeki tablete ilaveten, bir önceki bir de sonrayı anlatan en az iki tablet daha olabileceği konusunda kuşkuya sürükler. Bu parçanın “Assurbanipal’in Sarayı’na” ait olduğunu belirten künye bölümü, ilk varsayımı güçlendirmektedir. Ne olursa olsun, metin

¹ Fr. Köcher tarafından incelenen ve yayına hazırlanan metnin 78 vd. satırları (v:52 –v1 : 4); Fr. Köcher, *Der babylonische Göttertypentext (Mitteilungen des Instituts für Orientalforschung, 1, 1953, s. 57 vd.*

² *La Voix de l'opposition en Mésopotamie*, s.159 vd.

ne kadar zarar görmüşse de, senaryo elimizde zaten: Kozmik bir tehlike ile karşı karşıyayız; ilkel bir canavar (Bunun neyi temsil ettiğini, neye göndermede bulunduğunu ya da neyi akla getirdiğini hiç bilmiyoruz.) “tedarikçileri” insanlar aracılığıyla tanrılar dünyasını tehdit etmektedir, ama sonuçta bir tanrı bu belayı yok eder. Bu açıdan bakıldığında bu mit elbette ki *Marduk*’un (50) cesur eylemlerini ve *Ninurta*’nın “işlerini” (20-22) akla getirmektedir. Ancak özgün bir yanı da yok değil: İçinde bulunulan koşullar *Ninurta*’nın verdiği mücadelelere hiç benzemiyor, üstelik *Ninurta*’nın alt ettiği önemli şahsiyetler listesinde bir ejderha var ise de (20; 129; 21 : 33) bunun vaktiyle bir “arслан yavrusu” ya da “kudurmuş” olduğuna ya da bizim *Labbu*’yla bir ilgisi olduğuna dair bir işarete rastlamıyoruz.

22. Daha yukarıda söz ettiğimiz Asur tablet, sonuçta benzer bir düşmana karşı benzer bir başarı hikâyesinin anısının uzun bir mitolojik gelenek tarafından taşındığının göstergesidir. Bu tablet çok daha uzun bir metne yer veriyor olabilir: Belki dört, belki de altı sütun üzerindeydi, kim bilebilir? Çıkarabildiğimiz kadarıyla, emin olduğumuz tek nokta, bunda da bir ejderhanın söz konusu olduğu (21’: *Başmu* bir türün adıdır ama ne kesinleştirmemize ne de neye benzediğini canlandırmamıza yarayan bilgiye sahibiz.), hesapsız ölçülerde olduğu (22’-25’) ve betimlenen özelliklerinin benzer boyutlardaki (21’ vd.) *Labbu* ile kesiştiğidir: Kuyruğundan değil kaldırdığı başından (23’) ve kulaklarının değil gözlerinin (24’) “çevresinden” (Çap mı? Kanat açıklığı mı?) söz edilir. O da denizden çıkmıştır (21’) ama karada yürüyebilmektedir; ayakları vardır ve 20 kilometrelik (25’) sıçramalar yapabilir; kuşları (27’), denizdeki balıkları (26’) ve karadaki hayvanları (28’) hatta insanları (29’) yer. Sonrasında işe karışan bütün öteki tanrılarla birlikte (*Nergal*, I: 30’; Bkz. II : 15’ vd.; ve *Aruru*, II : 6’ vd.) hikâyenin geri kalanı da bizim *Labbu*’nun hikâyesiyle kesişiyor olabilir mi? Pekâlâ olabilir.

XII

Tekvinler: Teogoniler, Kozmogoniler ve Antropogoniler

1. Varoluşumuzun anlamı kadar kökenlerimiz; içinde hareket ettiğimiz evrenin, hatta kendi kendimize kurduğumuz doğaüstü evrenin kökenleri ve kaderimiz hakkında sorular sormak doğamızda var. Bütün bu sorulara cevap verebilmek için, mitolojilerin “tasarlanmış imgelemler” bakımından son derece bereketli olması gerekir. Her ne kadar burada olduğu gibi, sadece şu ya da bu şekilde edebi bir kalıba dökülmüş olan “tasarlanmış imgelemleri” ele aldıysak da Mezopotamya da yukarıdaki tespitimize istisna teşkil etmez. Tanrıların, dünyanın ve insanın ortaya çıkışına ilişkin anlatılar çok sayıda oldukları gibi çok çeşitlidirler de.

Bu üç alan birbirinden yalıtılamazdı, çünkü tanrılar en başından itibaren, doğa ve kültürün büyük gerçekliklerine bağlıydılar (IV, § 6 vd.) ve uzun zaman da bağlı kalmaya devam ettiler. Tanrılar insan imgesine uygun kuruldukları için insanlarla aynı kozmosta yan yana yaşamaktaydılar. Dolayısıyla teogonileri, kozmogonileri ve antropogonileri sanki bunlar ayrı ayrı düşünülmüş ve oluşturulmuş gibi parçalara ayırmak kolay değildir. Belgelerle dolup taşan bu dos-

yaya biraz olsun düzen getirmek için, teogoni niteliği çok daha açık metinlerle başlayıp, insanın ve onun kendine özgü ortamının, yani kültürel ortamının ortaya çıkışını ana konu edinenlerle bitirmeye karar verelim.

2. Öte yandan, teoloji gibi mitoloji de, kendi başına, bütün insanlarda ortak, daha genel konularla, hepimizin yaşamında birincil öneme sahip olduğu kabul edilen konularla ilgilenir. Bu da mitolojik düşüncenin değişmez bir eğilimidir; bu konuları evrensel yani sonuçta soyut şekilde değil, somut ve tikelleşmiş, anlamlı ya da örnek niteliğindeki sorunlar üzerinden ele alır. Dolayısıyla burada sunduğumuz belgelerin aşağı yukarı tamamının, doğa ya da kültürden çok, bunların gerek ortaya çıkışlarına gerekse düzenlenişinin sorgulanan kimi yönlerine ilişkin olmasına şaşırılmaması gerekir. Görüleceği gibi bu ülkenin düşünürleri ancak araya zaman girdikçe gereken mesafede durmayı öğrenmiş, gerçek manzarayı olanca genişliğiyle kucaklamayı göze almış; tanrıların ve en başta insan olmak üzere yerin ve göğün bütün kapsamının ortaya koyduğu sayısız soruyu bir araya toplayıp bir sentez çerçevesinde düzenlemişlerdir.

Bu anlatıların pek çoğunun mitleri tanıtmak için değil, içeriklerini ya da anlamlarını hatırlatmak için yazıldığını not edelim. Kâh etkilerini, doğaüstü bir müellife veya herhangi bir asli ve ilksel kuruluşa bağlayarak arttırmak amacıyla ritüellere (32, 33, 34, 35); kâh edebiyat yarışması ya da “zekâ oyunu”¹ formunda çeşitli ayırıcı nitelikleri sayılıp kıyaslanacak ve sonra da analiz edilecek olan prototiplerin süregelen özelliklerini daha iyi vurgulamak amacıyla atışmalara (30, 31, 38, 42, 44); kâh çerçevelerini, kozmos ve tarihinden oluşan bir bütünlüğe yerleştirmek amacıyla efsanelere (21), bazen fasıla, çoğunlukla da girizgâh olarak eklenirler. Elbette bu gibi durumlarda, burada karşımıza ancak, çok dar da olsa, mitolojik mukaddimeler çıkar. Eksiksiz –bize ulaştığı kadarıyla eksiksiz– elimizde olanlar ise –başka konuya bağlanmış ya da bağlanmamış olsun– kendi başlarına düşünülüp tasarlanmış ve yazıya geçirilmiş birkaç parçadır sadece.

¹ *Mésopotamie*, s.46 vd.

TEOGONİLER

3. Başlamamış olan bir şeyin tasarlanamadığı bu dinsel düşüncede, en eski zamanlardan beri, evrenin kökeni ve işleyişini anlamayı mümkün kılan tanrısal topluluğun üyelerinin nasıl ortaya çıktıkları sayısız kereler sorulmuş olmalı. Bu sorulara yüzyıllar boyunca pek çok cevap verilmiştir; bu cevapların çok uzaklardan kaynaklanan yansılarını bazen hâlâ hissedebiliyoruz. Örneğin bir tanrının kendi kendini doğurabildiği gibi son derece saf ve derin düşünceye bakalım: Bir “duada” Tanrı *Sin/Su’en* için “kendi kendini yaratan meyve”¹ denilir, çünkü bu tanrı, içkin bir tür kuvvetin doğurup büyüttüğü bitkisel ürünlerden birine benzetilmektedir. Bu sorunları aydınlatmak amacıyla oluşturulan pek çok mit zamanla başka mitlerin içine dahil edilir: *Enlil* ve *Ninlil*’de/1 *Enlil*’in dört oğlunun “doğuğu”, Dilmun tanrılarının ortaya çıkışı (5 : VIII, § 8 vd.), 9’da (IX, § 5) kısa ömürlü başka bir tanrının ortaya çıkışı ve *Yaratılış Şiiri*’nde/50 (XIV, § 6 vd.) bütün tanrıların yaratılışı buna örnektir. Diğer spekülasyonlar, tam anlamıyla edebi olmasa da, “bilimsel” ya da “didaktik” diyebileceğimiz belgeler dışında yazılı hiçbir iz bırakmadı. Örneğin ilk sözlerinden ötürü *An: Anum* (I : 6-24) diye bilinen, bütün tanrılarının yer aldığı (ilk taslakları üçüncü binyıla kadar uzanmakla birlikte, ikinci binyılın ortalarına doğru biçimlendirilen) büyük resmi kataloğun en başında, iktidardaki tanrılar hanedanının kurucusu² “*An*’ın atalarının” eşleriyle birlikte listesi verilmiştir: Toplam on çift vardır, çoğunlukla *Duri-Dari* gibi pek zarif isimleri vardır; *En.uru.ulla*³-*Nin.uru.ulla*, Sümercede herhalde tanrılarının hayal edilebilecek en eski toplaşması olan “Arkaik Yerleşmenin Beyi” ve “Arkaik Yerleşmenin Hanımı” anlamına gelir. Bu çiftler hep daha eskilere uzanır; sanki tanrılarının kökeni sorunu

¹ Bu metnin yayına hazırlanmış hali *IV² Rawlinson* içinde, levha 9; çevirisi de s. 128, n.1 de anılan eserin 222. sayfası ve devamında yer alır (no. 44).

² Aynı kaynakta (I : 96-138) *Enlil*’in 42 atasının, eşleriyle birlikte listesi de yer almaktadır. Bütün bu soyağaçları ve mitolojik içerikleriyle ilgili olarak, W. G. Lambert’in yazısının okunması gerekir: *The Cosmology of Sumer and Babylon*, s. 42 vd. ayrıca, Blacker-M. Loewe’ün yayına hazırladıkları, *Ancient Cosmologies*.

³ *Enlil*’in başka ataları gibi, örneğin *Endaşurimma* ve *Endukuga* gibi 26 B, III : 44, 43, 45’te o da Ölümler Diyarı’nda “kapıcı” olarak karşımıza çıkmaktadır.

hep daha eskilere gömülerek daha derin karanlıklarda çözüme kavuşturulmak istenmektedir. Bu ve buna benzer belgeler bizim “mit” seçiminizin ölçütlerine uygun düşmemektedirler: Dolayısıyla burada ne alıntılacak ne de çevirisini vereceğiz. Ancak başka yerlerde olduğu gibi Mezopotamya’da da –dinsel spekülasyonla aynı yayımla sahip olan– mitolojik düşüncenin sadece edebiyatta kendini dışı vuran halinden (III, §§ 1, 8 vd.; V, §§ 8, 15) beklenmeyecek kadar zengin ve verimli olduğunu hatırlatarak, bunların varlığından da söz etmeliydik.

Bu uyarılardan sonra artık burada sadece bir “teogoni” bulacak olan okur herhalde daha az şaşıracaktır.

28. Dunnu’nun Teogonisi

4. Erken döneme ait olmakla birlikte künye bilgisine göre ikinci binyılda çok eskilere uzanabilen örnekler temel alınarak yeniden yazıya geçirilmiş, 1963 yılında W. G. Lambert tarafından *Cuneiform Texts...in the British Museum* cilt 46’da (levha XXXIX ve XL) yayınlanan eşi olmayan bu tablet kısa bir süre önce ortaya çıktı. W. G. Lambert 1965 yılında bu tableti Hellenist P. Walcot ile birlikte kaleme aldığı *A New Babylonian Theogony and Hesiod (Kadmos, IV/1, s. 63 vd.)* adlı kısa ama aydınlatıcı bir yazıya konu etmişti. Akkad dilinde kaleme alınmış bu tablet, bütün haliyle, aşağı yukarı yüz dizeye yer vermiş olmalı: Önyüzünde hemen hemen kırk dize var, yer yer boşluklar barındırıyor; arkayüzünde ise yirmi kadar dizeden artakalanlar var; bir de son tarafta en az iki dizelik bir künye bilgisi var. Büyük Asurbilimci Th. Jacobsen 1984 yılında bu tableti yeniden okudu, ayrıntılı bir analizini yaptı ve yayınladı: *The Harab Myth (Sources from the Ancient Near East, 2/3 içinde)*. Bu çalışmayı kullanacağım ancak ihtiyatı da elden bırakmayacağım: Bilim adamının metnin eksiklerini tamamlamak amacıyla yaptığı düzeltelerin pek çoğu bana yeterince nesnel gelmiyor, dahası, bence, devamlılık gösteren bir metin elde etmekten vazgeçmek, sonuçta hayal ürünü bir metin elde etme tehlikesine düşmeyi de engelleyecektir.

- İlk çift: *Harab* ve *Yer* önyüz 1 [...] *başlangıcında* [...]
 [...] *ve* [...] *bey[lik] iktidarı*
 [...] *ve saban* [...]
 Sabanlarryla vura vura Deniz'i yarattılar.
 5 [*İkinci yerinde* (?)] *çalışmalarının*
 Amakandu'yu dünyaya getirdiler
 [*ve üçü*]ncü *yerinde* (?)
 İkiz kaleli (kenti)
 Dunnu'yu inşa ettiler
 Ve Harab, Dunnu'nun beylik-iktidarına
 sahip çıktı
 İkinci çift: *Yer* ve *Amakandu* Oysa *Yer oğluna*, *Amakandu'ya döndü*
 Ve şöyle dedi: "Gel! Sevişeyim seninle!"
 10 *Böylece Amakandu eş diye aldı annesini*
 Ve öldürdü babası Harab'ı
 Dunnu'ya, gözdesi olan kente gömdü
 Ve onun beylik-iktidarını gasp etti
 Sonra Deniz'i, ablasını (?) da aldı eş diye
 Üçüncü çift: *Lahar* ve *Deniz* 15 *Amakandu'nun oğlu Lahar çıkıverdi,*
 Amakandu'yu öldüren ve Dunnu'ya
 Babasının [mezarına(?)] gömen Lahar
 Annesi Deniz'i aldı kendine eş diye
 O Deniz ki Yer'i, annesini boğazlamıştı(?)
 20 *Kislim ayının on altısında*
 (*Lahar*) *sahip çıktı beyin-ve-kralın-iktidarına.*
 Dördüncü çift: *X* ve *Nehir* *Sonra Lahar'ın oğlu [X], Nehir'i*
 kendi kız kardeşini aldı eş diye
 <babası> [Lahar'ı] öldürdü ve annesi Deniz'i,
 Ve (aynı?) [mez]ara [...] gömdü
 [...] *ayının ilk günü*
 sahip çıktı beyin-ve-kralın-iktidarına.
 Beşinci çift: *X* ve *Ua-ildak* 25 *Lahar'ın [(öteki) oğ]lu(?) X? eş aldı kendine*
 Kız kardeşi Çayrılar-ve-Koruluklar'ı
 (*Ua-ildak?*)
 Topraktan çim çık[arttı?]
 Ve sağ[ladı...] ağl[lara (?)]
 [...] *için*...*ve...ların* [...]
 [...]...*tanrıların ihtiyaçları için* [...]
 30 *Sonra öldürdü [...ve] Nehir'i, annesini*

- Altıncı çift: X ve *Nin.geştinna*
- 35
- Yedinci çift: X ve X
- 40
- 41
- 42
- 43
- 44
- 45
- 46
- 47
- 48
- 49
- 50
- 51
- 52
- 53
- 54
- 55
- 56
- 57
- 58
- 59
- 60
- 61
- 62
- 63
- 64
- 65
- 66
- 67
- 68
- 69
- 70
- 71
- 72
- 73
- 74
- 75
- 76
- 77
- 78
- 79
- 80
- 81
- 82
- 83
- 84
- 85
- 86
- 87
- 88
- 89
- 90
- 91
- 92
- 93
- 94
- 95
- 96
- 97
- 98
- 99
- 100
- 101
- 102
- 103
- 104
- 105
- 106
- 107
- 108
- 109
- 110
- 111
- 112
- 113
- 114
- 115
- 116
- 117
- 118
- 119
- 120
- 121
- 122
- 123
- 124
- 125
- 126
- 127
- 128
- 129
- 130
- 131
- 132
- 133
- 134
- 135
- 136
- 137
- 138
- 139
- 140
- 141
- 142
- 143
- 144
- 145
- 146
- 147
- 148
- 149
- 150
- 151
- 152
- 153
- 154
- 155
- 156
- 157
- 158
- 159
- 160
- 161
- 162
- 163
- 164
- 165
- 166
- 167
- 168
- 169
- 170
- 171
- 172
- 173
- 174
- 175
- 176
- 177
- 178
- 179
- 180
- 181
- 182
- 183
- 184
- 185
- 186
- 187
- 188
- 189
- 190
- 191
- 192
- 193
- 194
- 195
- 196
- 197
- 198
- 199
- 200
- 201
- 202
- 203
- 204
- 205
- 206
- 207
- 208
- 209
- 210
- 211
- 212
- 213
- 214
- 215
- 216
- 217
- 218
- 219
- 220
- 221
- 222
- 223
- 224
- 225
- 226
- 227
- 228
- 229
- 230
- 231
- 232
- 233
- 234
- 235
- 236
- 237
- 238
- 239
- 240
- 241
- 242
- 243
- 244
- 245
- 246
- 247
- 248
- 249
- 250
- 251
- 252
- 253
- 254
- 255
- 256
- 257
- 258
- 259
- 260
- 261
- 262
- 263
- 264
- 265
- 266
- 267
- 268
- 269
- 270
- 271
- 272
- 273
- 274
- 275
- 276
- 277
- 278
- 279
- 280
- 281
- 282
- 283
- 284
- 285
- 286
- 287
- 288
- 289
- 290
- 291
- 292
- 293
- 294
- 295
- 296
- 297
- 298
- 299
- 300
- 301
- 302
- 303
- 304
- 305
- 306
- 307
- 308
- 309
- 310
- 311
- 312
- 313
- 314
- 315
- 316
- 317
- 318
- 319
- 320
- 321
- 322
- 323
- 324
- 325
- 326
- 327
- 328
- 329
- 330
- 331
- 332
- 333
- 334
- 335
- 336
- 337
- 338
- 339
- 340
- 341
- 342
- 343
- 344
- 345
- 346
- 347
- 348
- 349
- 350
- 351
- 352
- 353
- 354
- 355
- 356
- 357
- 358
- 359
- 360
- 361
- 362
- 363
- 364
- 365
- 366
- 367
- 368
- 369
- 370
- 371
- 372
- 373
- 374
- 375
- 376
- 377
- 378
- 379
- 380
- 381
- 382
- 383
- 384
- 385
- 386
- 387
- 388
- 389
- 390
- 391
- 392
- 393
- 394
- 395
- 396
- 397
- 398
- 399
- 400
- 401
- 402
- 403
- 404
- 405
- 406
- 407
- 408
- 409
- 410
- 411
- 412
- 413
- 414
- 415
- 416
- 417
- 418
- 419
- 420
- 421
- 422
- 423
- 424
- 425
- 426
- 427
- 428
- 429
- 430
- 431
- 432
- 433
- 434
- 435
- 436
- 437
- 438
- 439
- 440
- 441
- 442
- 443
- 444
- 445
- 446
- 447
- 448
- 449
- 450
- 451
- 452
- 453
- 454
- 455
- 456
- 457
- 458
- 459
- 460
- 461
- 462
- 463
- 464
- 465
- 466
- 467
- 468
- 469
- 470
- 471
- 472
- 473
- 474
- 475
- 476
- 477
- 478
- 479
- 480
- 481
- 482
- 483
- 484
- 485
- 486
- 487
- 488
- 489
- 490
- 491
- 492
- 493
- 494
- 495
- 496
- 497
- 498
- 499
- 500
- 501
- 502
- 503
- 504
- 505
- 506
- 507
- 508
- 509
- 510
- 511
- 512
- 513
- 514
- 515
- 516
- 517
- 518
- 519
- 520
- 521
- 522
- 523
- 524
- 525
- 526
- 527
- 528
- 529
- 530
- 531
- 532
- 533
- 534
- 535
- 536
- 537
- 538
- 539
- 540
- 541
- 542
- 543
- 544
- 545
- 546
- 547
- 548
- 549
- 550
- 551
- 552
- 553
- 554
- 555
- 556
- 557
- 558
- 559
- 560
- 561
- 562
- 563
- 564
- 565
- 566
- 567
- 568
- 569
- 570
- 571
- 572
- 573
- 574
- 575
- 576
- 577
- 578
- 579
- 580
- 581
- 582
- 583
- 584
- 585
- 586
- 587
- 588
- 589
- 590
- 591
- 592
- 593
- 594
- 595
- 596
- 597
- 598
- 599
- 600
- 601
- 602
- 603
- 604
- 605
- 606
- 607
- 608
- 609
- 610
- 611
- 612
- 613
- 614
- 615
- 616
- 617
- 618
- 619
- 620
- 621
- 622
- 623
- 624
- 625
- 626
- 627
- 628
- 629
- 630
- 631
- 632
- 633
- 634
- 635
- 636
- 637
- 638
- 639
- 640
- 641
- 642
- 643
- 644
- 645
- 646
- 647
- 648
- 649
- 650
- 651
- 652
- 653
- 654
- 655
- 656
- 657
- 658
- 659
- 660
- 661
- 662
- 663
- 664
- 665
- 666
- 667
- 668
- 669
- 670
- 671
- 672
- 673
- 674
- 675
- 676
- 677
- 678
- 679
- 680
- 681
- 682
- 683
- 684
- 685
- 686
- 687
- 688
- 689
- 690
- 691
- 692
- 693
- 694
- 695
- 696
- 697
- 698
- 699
- 700
- 701
- 702
- 703
- 704
- 705
- 706
- 707
- 708
- 709
- 710
- 711
- 712
- 713
- 714
- 715
- 716
- 717
- 718
- 719
- 720
- 721
- 722
- 723
- 724
- 725
- 726
- 727
- 728
- 729
- 730
- 731
- 732
- 733
- 734
- 735
- 736
- 737
- 738
- 739
- 740
- 741
- 742
- 743
- 744
- 745
- 746
- 747
- 748
- 749
- 750
- 751
- 752
- 753
- 754
- 755
- 756
- 757
- 758
- 759
- 760
- 761
- 762
- 763
- 764
- 765
- 766
- 767
- 768
- 769
- 770
- 771
- 772
- 773
- 774
- 775
- 776
- 777
- 778
- 779
- 780
- 781
- 782
- 783
- 784
- 785
- 786
- 787
- 788
- 789
- 790
- 791
- 792
- 793
- 794
- 795
- 796
- 797
- 798
- 799
- 800
- 801
- 802
- 803
- 804
- 805
- 806
- 807
- 808
- 809
- 810
- 811
- 812
- 813
- 814
- 815
- 816
- 817
- 818
- 819
- 820
- 821
- 822
- 823
- 824
- 825
- 826
- 827
- 828
- 829
- 830
- 831
- 832
- 833
- 834
- 835
- 836
- 837
- 838
- 839
- 840
- 841
- 842
- 843
- 844
- 845
- 846
- 847
- 848
- 849
- 850
- 851
- 852
- 853
- 854
- 855
- 856
- 857
- 858
- 859
- 860

da “krallık ve beylik” (21; 24; 32; 36; sözcüklerin sırası önemli olabilir.) iktidarının sahibidir: *Martu’nun Evlenmesi*’nde de (25 : 2; ama biraz değişik olarak, 44 : 8-10) değinilen bir sıradır bu; siyasal birimlerin örgütlenmesi ve geçmişteki ilerlemelerine ilişkin bir düşünceye denk düşmektedir. Ülkedeki bütün kentler gibi Dunnu’nun da kendi panteonu vardı, ama daha önemlisi kendi uzak geçmişi ve tanrılarının geçmişine ilişkin gelenekleri vardı. Bu en uzak geçmişe “başlangıçtan” (1) beri, deniliyor, muhtemelen bizim “bidayet” kavramımıza benzer bir anlama sahiptir: Elimizdeki tablet, en ufak biçimde lirik olmayan, vakanüvislere özgü şatafatlı cümlelerle işte bu gelenekleri bildirir.

6. Dünyanın başlangıcından itibaren Dunnu’nun başına geçmiş bütün tanrılarının (Bu tür bir soy ilişkisi çerçevesinde verilen bütün isimlerin önünde tanrı olduklarını belirten çiviyazısı belirteç yer alır.) dökümü yapılmış, her birinin önemli bir yanı sayılmıştır. Elimizdeki metin bu tanrılarının en az ilk yedisinden söz etmektedir; çifter çifter verilmişlerdir (Sadece üçüncü ile beşinci arasında, müstensih verdiği notları paragrafları kesen yatay çizgilerle ayırmıştır.) ama her şey zamanın dışında olup bitiyormuş gibi saltanat süreleri belirtilmemiştir, ancak takvime bağlı kalınmıştır (§ 8). Bu isimlerden bazılarını, özellikle de ilkinin hiç bilmiyoruz, W. G. Lambert bunu *Ha.in* (?) diye okuyordu ama Th. Jacobsen’in önerdiği gibi *Ha.rab* (Akkad dilinde “bel” ya da “saban demiri” anlamına gelir.) diye okumak daha doğru olacaktır. Bir de daha sonraları başka tanrılarının bünyesine katılacak olan, ama ikinci planda yer alan arkaik doğaüstü kişiler vardır: Örneğin *Amakandu* (5; 8; 10; 13; 15 vd.) vahşi hayvanların tanrısı *Şakan/Sumuqan* tarafından özümsenir. W. G. Lambert’le aynı şekilde –ki böyle okunmasını öneriyorsa müstensih hatası olduğunu da kabul etmeli– satır 25 ve 35’te *Ga’um* dediğimiz tanrı da bu durumda; ancak bu ismi başka biçimi bilinmeyen bir yazılı metni temel alarak *U.a.ildak* diye okuyan Th. Jacobsen doğru yapıyor, çünkü bu isim Sümer dilinde “çayırvesik çalılık” ya da “çayırvekoruluktaki” yabancı bitki örtüsü anlamını taşır (Buna *ildak* denilir; kavağa benzer, ender, yerli bir orman ağacı cinsidir.). Daha önemsiz olmakla beraber,

gelenek açısından iyi bilinen başka bir antik tanrı ise *Lahar*'dır (15; 21 vd.; 25). Bu tanrı –başlangıçta isminde şu ya da bu derecede bu anlama da yer vermiş olabilir– küçükbaş hayvanların hamisiydi. Adının Sümer dilindeki anlamı “anadışı koyun” (bkz. § 41) olsa da, burada elbette ki bir erkeği temsil ediyordu. Mezopotamya mitolojisinde bu tür almaşıklıkların hiç şaşılacak yanı yoktur.¹ Başka bir yerde biriki kez adı geçen antik, ama daha düşük seviyeli başka bir tanrı ise *Haharnum*'dur (37). *Ningeştinna* “Üzüm Bağı Hanımı” (33) ile daha tanıdık bir adbilim düzenine adım atıyoruz; bu tanrıça başka yerde olduğu gibi ya *Dumuzi*'nin kız kardeşi *Geştinanna*'yı ya da başka eski bir tanrıçanın bilinen sıfatlarından biri olan “Bozkırın Hanımı” *Bêlit-Şeri*'yi (krş. IV, § 7) temsil edecektir; her iki durumda da *Ningeştinna* bitki örtüsüyle ilişkilidir. Bu kişiler dışında, büyük kozmik gerçekliklerin isimlerini kendi isimleri olarak taşıyan ve mitoloji geleneğinde hemen her yerde karşımıza çıkan başkaları da vardır: *Deniz* (14; 18 vd.; 22) Sümer dilindeki karşılığı *A.ab.ba*, gayet iyi bilinen *Tamtu/Tiamat*'a denk düşmektedir (bkz. VIII, § 20; XI, §§ 19, 22 özellikle de 50); *Yer* (Burada Sümer dilinde *Ki*, Akkad dilinde *Eršetü*: 8; 10; 19; 26'da artık doğaüstü kişiden söz edilmemektedir; bkz. IV, § 7.) ve *Nehir* (21; 30; burada Sümer dilinde *İd.da* diye yazılmış; bkz. 33 ve § 17.). Sıradan mitolojide önemli hatta başyere sahip tanrılarla karşılaşmak için metnin, ne yazık ki harap durumdaki son bölümüne geçmek gerekir: *Enlil* (11', 14' vd.) ve *Ninurta* (9' ve 16"da; *Nusku*, 12"de, ikisinden birinin vekili rolüne mi sahip acaba? Başka bir yerde ona zaten bu görev verilmişti.). Zamanla antik, hatta nerdeyse unutulmuş tanrılarla başlayıp Dunnu'ya ve bütün ülkeye ortak şimdiki panteona ulaşıldı.

7. Bu mitik “tarihin” ilk sahneleri doğanın ve tarihin büyük sahalarını çağrıştıran kişi ve davranışları öne çıkartıyor: Nasıl ortaya çıktığını kimsenin söylemediği, ilk *Yer*; ilk çiftin karasaban ile (4) yeri kazarak “yarattığı” *Deniz*; *Nehir* de aynı biçimde; *yabanıhayvanlar* (*Amakandu*); *küçükbaşhayvanlar* (*Lahar*); *Üzüm bağı* (*Ningeştinna*) tarafından temsil edilen çayırvesik çalılıkların,

¹ Bkz. s.244, n.1, *Ninşubur* örneği.

belki de ekilmiş bahçelerin doğal bitki örtüsü. Başka yerde (32) farklı biçimde olduğu gibi, özellikle Hesiodos'un (Daha yukarıda § 4'te anılan makale.) *İşler ve Günler* adlı eserinde yine karşımıza çıkacak bir gelenekte olduğu kadar *Kumarbi* Hitit-Hurri geleneği uyarınca da (Jacobsen'in makalesi, *ibid.*) teogoni, dünyanın düzenlenmesi ve işler hale sokulmasının önemli aşamalarıyla sıkı sıkıya ilişkilidir; bu durum, elbette ki Mezopotamya'da, özellikle de çok eskilerde, yani dünya tüm kaynaklarını tarımdan ve hayvancılıktan elde ettiği zamanlarda dünyanın nasıl görüldüğüyle de ilişkilidir.

Kısmen kayıp olan ilk üç satırın bu "tarihin" en eski aktörlerinin nereden geldiğini açıklamakla ilgili olup olmadığından emin değiliz: Ancak bu halefleri gibi çift olarak anılırlar ve toprağın eşelenmesi (45'teki *Atrahasis*'te, I : 21 vd. ırmakların açılması gibi; krş. daha ileride 38 : 11 ve § 32) ile ortaya çıkarılan *Deniz* dışında öteki kişilerin oluşturulması düzenli olarak eşeyli üreme yoluyla sağlanacaktır (5; özellikle de 9; sonra 18; 21; 25; 33; 38; ki tıpkı 9-10'da olduğu gibi burada da "eş olarak almak" bu anlamı içerir.). Mezopotamya mitolojisinde bu türden üreme, burada olduğu gibi, hem ilkel hem de tanrısal olan bir ve aynı kişiliğin (bkz. 50, §§ 6, 9, 12) iki yüzü gibi olan tanrılar ve büyük doğal güçlerin kökenini açıklamakta sık kullanılır. Encest normal sayılmaktadır: Anneyle (8-10; 18), daha çok da kız kardeşle (14; 21; 25; 33; 38), öyle ki çok az sayıda birey olduğu düşünüldüğünde endogami kazançlı hatta kaçınılmaz sayılır gibidir. *Enki* ile *Ninhursag*'da (5) baba ile kızın cinsel ilişki yaşaması gibi başka örnekler de var elimizde. Bu konuda ilk girişim kadınlardan gelmiş olabilir (8 vd. ve krş. 18) ama egemenlik erkeğe tanınır: "İktidara sahip çıkan" onlardır; ilk başta sadece "beyin" iktidarına, sonra da az önce gördüğümüz gibi (§ 5) "kralın" iktidarına sahip çıkarlar. İktidarın elden ele geçmesi iktidardaki hükümdarın eceli gelip ölmesiyle değil, hep katledilmesiyle gerçekleşir (11; 16; 22; 34... 19 ve 30'da anne de öldürülür.). Bunun açıklanması pek kolay değil, çünkü tekrar edegelen olaylara ya da çok eskilerden gelen ve ne anlama geldiğini de bilmediğimiz inanç ya da âdetlere dayanmaktadırlar. Ama

ölüler saltanattaki soyun devamı, kalıcılığı sağlansın diye –gayet iyi bilinen geleneksel bir adettir bu¹– hep iktidarın merkezinde, payitahtta, yani Dunnu kentinde (12) “gömülür” (Metinde 12; 17; 23 mezarda “dinlenmeye koyulur” deniliyor, ya da mezara “yerleştirilir”, “bırakılır” 31; 35; 17’yi okuduğumuzda –krş. 23 ?– hanedana ait bir anıtkabir gelir akla.).

8. Ne kadar kötü halde muhafaza edildiği hesaba katıldığında mitin satır satır analiz edilmesine güvenmemek gerekecektir: Dolayısıyla biraz yüksekte bakıp incelemek hem daha temkinli hem de daha emin bir yol olacaktır. Bu mitin benimsediği model önceleri yazarların kendi ufuklarıyla, yani Dunnu kenti ve arazisiyle sınırlı olsa da, aynı kral ailesi üyelerinin (söz konusu hanedanın saltanat süresi içinde yerleştirdiği ve işlerliğe kavuşturduğu) veraset ilişkilerinin, kozmosun bütününe yansıtılmasından ibarettir. Bu bireylerin her biri hem bir kişidir –bu anlamda, elindeki bütün iktidar alınınca, öldükten sonra mezarında yok olup gider– hem de temsil ettiği ve himayesinde olan kültür ya da doğa alanıdır. Bu sonuncu özelliği dolayısıyla öldüğünde kişi olmaktan çıkar; yer ya da kurum halini alır ve varlığını devam ettirir (krş. 50, §§ 6, 9, 12).

Çeşitli “iktidara geliş” “tarihlerinin” tanıklık ettiği gibi, böyle bir mitin, en azından kısmen, litürjik veriler temelinde kurulduğu varsayılabilir: İktidara geçiş ayın hep belirli bir anında gerçekleşir, ama biz kameri takvime bağlı şenlikler yapıldığını da biliyoruz: her ayın ilk günü (24), 16. günü (20 ve 36) ve 29. günü (son gün). 36. satırda verilen bilgiye göre müstensih temel aldığı nüshalardaki farklı varyantlar arasında hangisini seçmesi gerektiğine karar verememektedir. Ayların adlarının, 20’deki (Kislim: kasım-aralık) hariç, kaybolmuş olması üzücüdür: Sundukları sekans ya da hangilerinin seçildiğine bakarak yolumuzu bulabilir, örneğin bu litürjilerin ekonomik yaşama nasıl kök saldıklarını öğrenebilirdik.

¹ *Mésopotamie*, s.338.

KOZMOGONİLER

29. “Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı’nın”
Giriş Bölümü

9. İster az önce okuduğumuz gibi “edebi” olsun ister olmasın çoğu teogoni, aynı zamanda birer kozmogonidir de: *Enumaeliş* (50) buna örnektir. Ancak bazı mitler farklı biçimde düşünülmüş gibidir: Tanrılar var olur olmaz, deyim yerindeyse ikinci bir hamleyle ve kendi oluşlarından bağımsız olarak, bu dünyanın gerçekliklerini üretirler. En önemli sorun olan evrenin kökeni sorununa çözüm getirecek çeşitli “tasarlanmış imgelemlerin” derli toplu tanıtıldığı özlü kaynaklar var elimizde. Daha önce örneğin, Yer’in “yaratılışını” (yüklem olarak *banû*, yani “imalatını”; bkz. §§ 15, 17, 21, 34) büyük ve kadim tanrıça *Mah/Mammi*’ye atfeden muğlak ifadelerde (22 A, II : 56, ve krş. 47 // B, II/1 : 6 ve IV : 4) ve *Enki ve Ninmah*’ın/7 başında (1 vd.) bu köken sorunuyla karşılaştık. *Enki ve Ninmah*’ta günümüzdeki haliyle kozmosun; ilk baştaki devasa karışık bütünün, bir “Aşağısı” bir de “Yukarısı” şeklinde, birbirini tamamlayan ve birbirine simetrik iki parçaya “ayrıldığı” düşünülür (Bu ayrılışın etmen ya da etmenlerinden söz edilmez, ama 40’ta bunu yapan *Enlil*’dir.). Aynı anlayış *Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı* adını verdiğimiz Sümer dilindeki masalın en başında da ortaya konulur (A. Schaffer tarafından 1963 yılında Pennsylvania Üniversitesine sunulan *Sumerian Sources of Tablet XII of the Epic of Gilgames* başlıklı yayınlanmamış bitirme tezinde –s. 48 vd. : 1 vd. ve 8 vd.– incelenmiştir.):

O günlerde, o çok eski günlerde–
O gecelerde, o çok uzak gecelerde–
Ve o yıllarda, o kadim yıllarda...
Gök Yer’den ayrıldığında
Yer Gök’ten ayrıldığında...
An yanına katıp gittiğinde Gök’ü
Ve Enlil Yer’i yanına alıp gittiğinde
Ve bağışladığında Ölüler Diyarı’nı Ereşkigal’e...

Bu kozmogoni, 39'da (§ 38) yeniden karşımıza çıkacak.

Aynı soruya verilen başka cevaplar, Sümer ya da Akkad dilinde bağımlı ya da bağımsız çeşitli edebi esere yol açmıştır:

30. “Kamışa Karşı Ağaç” Karşılaşmasının Giriş Bölümü

10. Bu metin, şimdi yapılan kısa hatırlatmalar ve kısa ve kaçamak başka birkaç nokta dışında, bildiğim kadarıyla, başlangıcı “ayrılmaya” bağlayan basitleştirici kaba yorumdan çok daha gelişmiş, tam anlamıyla kozmogoniye ilişkin bir düşünce sergileyen Sümer dilindeki tek anlatıdır. Daha ileride karşımıza çıkacak Sümer dilindeki öteki belgelerin tümü ya bir antropogoniye ya da insanların var olduğunun kabulünü içermektedir. Yukarıda verdiğimiz sekiz dize, ağacın ve kamışın birbirlerinden üstünlüklerinin analiz edilip tartışılacağı bir atışmanın giriş sözlerini oluşturmaktadır. Çeşitli derlemeler kapsamında yayınlanmış olan bu çiviyazılı metin, çoğu eksik ama hepsi de ikinci binyılın ilk üçte birine ait olan bir düzine kadar belgeye dayanmaktadır. (Louvre Müzesindeki şu tablet buna örnektir: AO6715; H. De Genouillac, *Textes cunéiformes du Musée du Louvre*, XVI, 1930 içinde no.53 olarak yayınlanmıştır.). Ancak bunlar şu güne kadar bütün olarak ne yayına hazırlanmış ne de incelenmiştir. Bu metnin çevirisini S. N. Kramer’e borçluyuz:

Dişi öge: Yer,
dügün için süslenmiş

- 1 Yer'in uçsuz bucaksız düzlüğü pırıldılar
saçırıyordu
(yüz)eyi yemyeşildi!
Geniş mi geniş Yer, gümüş ve laciverttaşına
bürünmüştü
Akik, kırmızı akik, diorit, antimonlarla
süslüydü
Bitkiler ve otların gözalıcığını takıştırmıştı:
Hükümdar havasına sahipti!
- 5 Yüce Yer, kutsal Yer
Saygıdeğer Gök için güzelleşmişti!
Ve Gök, o yüce tanrı penisini daldırdı

Ve eril öge, Gök Yer'i döller

*Geniş mi geniş Yer'e:
Aynı anda boşalttı rahmine
Yılmaz Ağaç ve Kamışın dölünü
Ve baştan aşağı ıslandı Yer, kusursuz bir
inek gibi
zengin bol semeniyle Gök'ün!*

11. Benzer mitlerin olguları evrensellikleri içerisinde kapsamak gibi bir niyet gütmeye dikkat çekmiştik (§ 2): Her defasında sadece tek bir sorunu çözmek ister gibidirler, bağlamları da bunu gerektirir zaten. Burada, atışma konusuna uygun olarak, yazar ağaçların ve kamışların etiyolojisini aydınlatmak ister; bunun için de her cinsin ilk dünyaya gelen örneğine, yani bütün ötekilerin atası ve prototipi olana yönelir. Tecrübeyle sabit bir hakikate dayanarak, annesinin göğsünden çıkan bir yeni-doğan gibi topraktan çıktığına göre bütün bu bitki cinslerinin düzenli olarak (yağmur) suyuyla ıslandığında ortaya çıktıklarını savunur. Demek ki en kendiliğinden akla gelen imgeyi, yani dişinin spermliliğiyle [ki bu da çoklukla ve herkesçe onaylanarak suyla özdeş sayılır (örneğin 5 : 64 vd.; 6 : 253-259)] döllenmesi imgesini benimser. İlk Ağaç ve ilk Kamış'ın kökeni İlk Çift'in sarılışında yatmaktadır; İlk Çift'in çoklukla ve maddi biçimde Yukarıda Gök, aşağıda Yer/Toprak şeklinde olduğu kabul edilir; burada görüldüğü kadarıyla başlıca öneme sahip iki tanrı olarak kişileştirilirler: *An* (Yukarıda/Gök) ve *Ki* (Aşağıda/Yer/Toprak). Bütün evliliklerde eş olarak alınan kadının büyüleyici ve çekici olması gerekir. Dişi olan Yer de kendi ihtişamı, mineral ve bitkisel ihtişamıyla böyledir zaten; (1-5; yazar otu toprağın ayrılmaz bir tür kürkü sayıyor gibidir¹. Bu kürk; Ağaçlar ve Kamışlar ve geri kalan, ekimi yapılan ya da yapılmayan bütün bitkilerden ayrı bir kökene sahiptir). Kasvetli sayılabilecek Sümer şiirinde bizce çok ender görülen bir durumdur bu; yazar burada, bu tür bir ihtişamı sevkle aktarmaktadır. En gösterişli eril ve dişilik örneklerinin büyükbaş hayvanlar tarafından sergilendiği besicilikle geçinen bu ülkede çiftleşmeyi, boğanın ineğe seyredeğer biçimde binmesi gibi olanca

¹ Tekvin I : 11 vd. : Tanrı'nın Doğuşu ile karşılaştırılabilir s. 192.

etkileyiciliği ve soyluluğuyla betimlemenin lirizmle bir ilgisi yoktur kuşkusuz (6-8). Bu imge daha önce de karşımıza çıkmıştı (6 : 255; başka bir örnek de şurada 31 : 14 vd.; 37 : 4 vd; 40 : 1...); hatta tikel etiyolijilerle ilgili olarak da (Lugal.e/20 : 26 vd. canavar Asakku ve Erra : 51, I : 28 vd. korkunç Yediler’de örneğin) yine Gök ile Yer’in bu ilk birleşmeleri mitini bulabiliriz.

31. “Kış’a Karşı Yaz” Karşılaşmasının Giriş Bölümü

12. Öncekine benzeyen bu girişin en baştaki amacı, burada, daha sonra peş peşe ortaya çıkacak her şeyin atası ve arketipi birer kişi olarak sunulan ilk yaz ve ilk kışın, dünyaya nasıl geldiklerini açıklamaktır. İkisi arasındaki karşılaşma herbirinin ayrıcalıklarını ve övülesi yanlarını saymak ve tartışmak niyetindedir. Bu parça da, ikinci binyılın başından itibaren en azından bir düzine kadar tanık-belgeden bilinmektedir. Çiviyazılı apografileri birçok derlemede yer alıyorsa da, J. Van Dijk’in *La Sagesse suméro-accadienne* (1963, s. 43 vd.) içinde hızlı biçimde ele alınıp incelenmiş, dağınık parçalarının çevrilmesi sağlanmıştır. Bütün halinde hala yayımlanmamıştır. S.N.Kramer onun şöyle bir çevirisini yaptı:

<i>Enlil’in “programı”</i>	1	Nunnamnir (Enlil) <i>uygun vakti üretmeye</i> <i>koyuldu:</i> <i>Yaratılacak evren için bir program yaptı</i> <i>İnsanların çoğunu ilgilendirecek.</i>
Bu programı uygular		<i>Sonra kibirli bir boğa gibi ayağını yere koydu</i>
	11	<i>Ve Evrenin Hükümdarı karar verdi</i>
	4	<i>Uygun-ve-bereketli-gündüzü üretmeye</i>
	5	<i>Ve uygun-ve-bolluk-içindeki-geceyi.</i>
		<i>Ketenin gümr boy atması ve her yanı arpa</i> <i>kaplaması için</i>
		<i>Bütün kıyılarda suyun yükselmesini sağlama</i> <i>almak için</i>
		<i>[...] bereketi arttırmak için</i>
		<i>Öyle ki Yaz durdursun yağmuru</i>
	10	<i>Ve Kış bereketli su versin diye kıyılara</i>

Ve bu amaçla dölleri Dağ'ı

12

*sapladı penisini engin Dağlık-Bölge'ye
Ve "hediyelerini" verdi Dağ'a,
Yaz'a ve Kış'a gebe bıraktı onu,
ülkenin hazinesi,
penisini sapladığı yeri,
yaban öküzü gibi zevkle böğürttü Enlil!
Kıptırsız duran Dağ'da bütün bir gün geçirdi
Ve bindi (yine) bütün bir gece:
Ve sızma yağ çekermiş gibi
Yaz ile Kış'ı çekip aldı
Sonra da birer yaban öküzü gibi
otlamaları için meraya saldı
Onlar da yağ tutup güçlendiler
Dağın otlaklarında.*

13. Verdiğimiz tekvin mitlerinde, burada olduğu gibi, tek başına, tam da yaratmaktayken *Enlil*'le pek sık karşılaşmayız (bkz. 39 ve § 37; 40 : 1 vd. ve krş. bu konuya üstü kapalı göndermede bulunulan: *Lugal.e/20* : 224). Giriş bölümü elimizde bulunan bu aşağı yukarı yirmi dizeden oluşan edebi yarışmada, o zamanlar ülkede (13) tarla işlerinin ritminde, dolayısıyla yağmur (9) ve nehir (7 : suların karması) suyunun dağılımında yaşanan döngüsel zamanı paylaşan iki büyük mevsimin kökenleri sorunu ele alınır: Nemli (10) ve döllemeye uygun olan Kış ile kuru ve olgunlaşmaya uygun olan Yaz (9). *Enki* ve Büyük Üçlü gibi (§§ 21 vd., 25, 28, 30) yapacağı işi (2) programlamadan harekete geçmeyen *Enlil* evreni (2) yani Mezopotamya'yı (13) yaratmadan önce makul davranıp Yaz ve Kış'tan başlamayı öngörür: Çünkü bunlar zamanın çerçevesi olacakları gibi birimlerinin de, yani gündüzler ve gecelerin (1 b ve 4-5) de başını çekeceklerdir. İnsanlar ortaya çıkmamıştır henüz (2), maddi evrenin kendisi de yoktur henüz ortada. Ancak eldeki program daha ileride ortaya çıkacaklarını hesaba kattığı gibi, başka yerlerden bildiğimiz üzere (34 : § 21, 5°, ama özellikle de 45 : XIII, § 14) varlık nedenleri olan çalışmayı da hesaba katmıştır. Üstü kapalı biçimde daha sonralara ertelenen antropogoninin en azından haberi verilmiştir. Bu çifte mevsimi, en başta temel öneme sahip olan bitkilerin bolluğu (4-8)

olmak üzere gelecekteki bolluğu sağlayacak *kışileştirilmiş* bu iki etmeni yaratmak için *Enlil* daha yukarıda *An*'ın yaptığı gibi davranır (30 : 5 vd.): Kızıışmış bir boğa gibi Yer'i döller (12-15; içe işlemeyi, sinmeyi belirtmek için "düğün hediyesi" imgesinin –6 : 257– kullanılması bölgenin tahayyülünde yaygındır.) ve ikizleri, Yaz ve Kış'ı (16) getirir dünyaya ve bunlara yetiştirilecek genç danalar gibi davranır (17 vd.). Döylediği Yer'de "penisini daldırdığı" belirli nokta ise "Dağ'dır" (15); Dağ ile bütün bir gündüz ve gece sevişir (15): Yazar belki de *Ninurta ve Taşlar*'ın/20 (X, § 5, 9^a) kahramanının Mezopotamya'daki bütün bereketi yaratan suyun kaynağı haline getirdiği yeri düşünüyordu. Böylece, su konusunda ülkenin kuzeydeki ve doğudaki dağlık bölgeye bağımlı olduğu yolundaki, çok eskilere uzanan geleneği devam ettiriyor olsa gerektir: Akarsular da yağmur yüklü bulutlar da hep oradan gelirdi.

32. Dış Ağrısı Kurdu

14. Akkad dilinde kaleme alınmış kozmogoni mitleri çok ve çeşitlidirler; bu mitler varlıkların kökenine ilişkin sorunları çözüme kavuşturmak için pek çok kez "tasarlanmış imgelemlere" başvurlar. Bununla birlikte, zamanla, deyim yerindeyse "arınan" dinsel ideoloji (IV : 12 vd.) gibi onların da daha inceldiklerini söyleyebiliriz: Artık "fazla insanca" hale gelen çiftleşme eğretilmesini kullanmayıp daha belirsiz ya da eninde sonunda o kadar "kösnül" olmayan kavramları belirten fiillerden söz ediyorlar. Bu mitlerin ilki, olayların gerçekleşmesini, tıpkı zürriyet bağıyla bu dünyada üretilip yaygınlaştırılan her şey gibi kuşakların birbirini izleyişi üzerinden takdim etmesi dolayısıyla *Dunnu Teogonisi*'nin/28 ve *Gök-Yer Evliliği*'nin/30 (ve 31) özünde yatan senaryoyu kendi tarzında hatırlatmaktadır. Bu anlatı demon kovma ritüeline, hem ritüeli herhangi bir tanrının serüveniyle veya dahliyle ilişkilendirerek açıklamak hem de etkisini arttırmak için kasten bağlanmış-¹ tır. Bazen bunlar demon kovmanın büyük hamisinin söz konusu ritüeli düzenlemek ve aktarmak için (bkz. V, § 12) şahsen nasıl

¹ Gönderme yapılan kaynak için bkz. s.97, n.1.

müdahale ettiğini anlatan sıradan efsanelerdi. Bazen de daha ender olmakla birlikte burada olduğu gibi söz konusu ritüeli kozmik olaylara bağlayan gerçek bir mit çıkıyordu karşımıza. Dolayısıyla ritüeli icra eden kişiye dış ağrısı nedeniyle başvurulduğunda, bu kişi (Dış ağrısına bir “kurdun” neden olduğu sanılırdı; dışın sınırine “kurt” denilirdi.) bu “kurda” demon kovmaya özgü tedavi yöntemleriyle saldırdığında tekrarlamayacak biçimde iyileştireceğine inanırdı; dolayısıyla *Marduk/Asalluhi* ile birlikte çoğu demon kovma işlemine dahil olan iki büyük tanrının gücüne de başvururdu: Bu tanrılardan biri *Şamaş*’tı, ötekisi de büyük hamî¹ mer-tebesindeki *Ea*’ydı. Tören icracısı bu ikisinin müdahalesini garanti etmek üzere ilkörneklere bakıp bu ”kurtlara” iyice dış bilemele-ri amacıyla eski bir hıncı yeniden gündeme getirir. Okuyacağımız hikâyeyi ezberinden tekrarlaması bundandır. Eski bir hikâyedir bu: En azından elimizde 1800 dolaylarından kalma, Hurri dilinde bir örneği var ama hâlâ tam anlamıyla çözülmüş bir dil olmadığı için anlaşılması zor bir metindir. Burada çevirisini verdiğimiz metin sa-dece birinci binyıla ait birkaç belge sayesinde günümüze gelmiştir. Bu belgelerden en tanınmış olanı –neredeyse hiç eksikliği yoktur– R. C. Thompson tarafından yayınlanmıştı: *Cuneiform Texts.... in the British Museum*, cilt XVII, 1903, levha 50 (yorumlar eklenerek ya-pılan son çevirisi: *Mythes et rites de Babylone*, s. 281 vd.). Lezze-tinden hiçbir şey kaybetmemesi için, bütünüyle, ritüeliyle birlikte yayınlamak en doğrusu olacaktır:

Kurtun kökeni

- 1 Anu Gök’ü yarattığında,
Gök de Yer’i yarattığında
Yer de Nehirleri yarattığında
Nehirler dereleri yarattığında
Dereler Çirkef’i yarattığında

Kurt tanrılardan yiyecek ister

- 5 Çirkef Kurt’u yarattığında
Kurt gelip ağladı Şamaş’ın önünde
Gözyaşları aktı Ea’nın önünde:
“Bana ne yiyecek vereceksin?”
- 10 Bana emecek ne vereceksin?

¹ s.259 vd., § 52 alıntılanan yazı, *ibid.* ; ve *Mythes et rites de Babylone*, s. 57.

Kendisine teklif
ettiklerini reddeder
ve onları sinirlendirir

- *Sana olgun incir vereceğim
Ya da meyvesini kayısı ağacının!
Ben ne yapayım olgun inciri
ya da meyvesini kayısı ağacının?*
- 15 *Diş ile dişetinin arasına koy ve yerleştir beni
Ki dişin kanını emeyim
Yavaş yavaş kemireyim dişetini!”*
- Sonuçları 20 *(Başlık): Bir iğne saplamak ve Kurt’un
ucunu (şunu diyerek) sıkıştırmak:
Mademki böyle konuştun, ey Kurt,
Ea vursun sana
Bütün gücüyle!”*

–“Kurdun” hakkından gelindiğinde diş ağrısının bir daha geri gelmeyeceğinden emin olmak için bir yakı hazırlanırdı; yakıyı ağrıyan çeneye uygulamadan önce, etkisini arttırmak için, yukarıdaki kısa hikâye üç defa okunurdu üzerine.–

Bu mitin çok kısa bir versiyonu ise diş ağrılarını ele alan başka bir incelemeden geriye kalanlarda çıkar karşımıza (*Mythes et rites de Babylone*, s. 282); bu versiyon şu açıklamayı getirmekteydi:

[Al]la yarattı Anu’yu; Anu yarattı Gök’ün bütününi; Gök (?) yarattı Yer’in bütününi ve Yer yarattı Kurt’u.

15. Öyleyse, şeylerin kökeni burada, şu ya da bu ölçüde (cinsiyetli niteliğine en ufak vurgu yapılmadan) peş peşe gelen kuşaklar kalıbına uygun sunulmuştur: Her insanın olduğu gibi her varlığın da kendi kuşakları açısından geriye doğru gidildiğinde bu varlığın en eski atasına, ilk “nedenine” ulaşılmış olur: *Anu* sadece “klasik” ortak panteonun yüce tanrısı, iktidardaki tanrılar hanedanının atası ve kurucusu değildir –bu mitin yukarıda verdiğimiz kısaltılmış versiyonu, bildiğimiz usulü benimseyip (bkz. § 3) daha eski, nerdeyse hiç bilmediğimiz *Alla*¹ diye bir tanrıdan söz eder– Gök’ü, Gök’ün tanrısını kişileştiren tanrıdır da. Bununla beraber, *Anu* evreni tek başına yaratmamıştır: Sadece “Gök’ü”, “Gök’ün bütününi” (1)

¹ 39 : 19’da (§ 38) yeniden ortaya çıkan *Alla*, *Belili* isimli (bkz. s.352, n.1) eşiyile birlikte, bazı tanrı kataloglarında (§ 3) *An’ın* en eski ataları arasında yer alır.

yaratmıştır; “Gök” Yer’i (2) (Elbette Gök başka varlıklar da yaratmıştı: Bu mit de hep olduğu gibi, hemen ve bile isteye ilgilendiği konunun en ucuna Kurt’un yaratılışına götürecek çizgiyi seçiyordu.) ve Yer’le birlikte Nehirleri yaratmıştı (3) ve bu böyle uzayıp gidiyordu (4-6). En genişinden en küçüğüne kadar, dünyanın çeşitli bileşenleri, peş peşe ortaya çıkan ve bağımlı birer “yaratılışın” sonucu olarak düşünmüşlerdi; varılan her menzil, çağılayanlar gibi birbirine bağlanarak bir sonrakini, kendinden daha aşağı mertebede ve daha önemsiz olanı “yaratıyordu”. Getirilen açıklama –ne kadar basitleştirici olursa olsun– söz konusu “Yaratılış”ın genel ve özel her durumda hangi somut kipte gerçekleştiği konusunda tek kelime etmez: Burada kullanılan ve buna benzer başka pek çok mit ve anlatıda (*Mythes et rites de Babylone*, s. 323 vd.) karşımıza çıkan *banu* fiilinin anlamı pek belirsizdir: “Bina etmek”, “inşa etmek” (duvar, ev, kent) kadar “üretmek”, “imal etmek” (heykel, kapı, madeni bir nesne), iyice kuraldışı olmakla beraber “(çocuk) yapmak” anlamlarına bile gelir. Açıkça kasıtlı olan böylesi bir belirsizliğin bir bedeli vardır elbette: Yukarıdaki Sümerce anlatıların (30 ve 31) önerdiği türden belirlenmiş ve kaba saba, fazlaca kesin maddi göndermelerde bulunmaktan kaçınmak istenir gibidir. Açıklama soyuta yönelmiyorsa da, soyutlamanın ilkel ve kaba bir biçimi olan muğlaklığa doğru gitmektedir.

33.Yaratıcı Nehir

16. Bu bir anlatı değil, basit bir yakarış ama bize çok bilgi verebilecek durumda; ben de sadece değinip geçmektense daha kapsamlı biçimde kaydetmek gerektiğine karar verdim. Bu yakarış, amacı ve niyeti birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, birkaç versiyona sahip olmakla birlikte, birçok demon kovma uygulamasında yer almaktadır. Hepsinin ortak yanı, kötülüğü alt etmek için Nehir’in akan suyunu kullanmalarıdır.¹ Aşağıda bu yakarışın tam metnini veriyoruz (İlgili belgeler, başvuru kaynaklarla birlikte *Mythes et rites de Babylone*, s. 288 ve devamında sıralanmıştır.):

¹ Bkz. örneğin *Mythes et rites de Babylone*, s. 44 vd.

*Sensin Tanrısıl-Nehir her şeyin yaratıcısı!
 Büyük tanrılar yatağını kazdığında
 Kırılarına bolluk yerleştirdiler
 Ve Apsu'nun kralı Ea senin en derin noktana
 İnşa etti konutunu:
 Taşkımlıkla, alev saçmakla, dehşetle ödüllendirdi seni,
 Ve seni karşı konulmaz bir Tufan haline soktu...*

17. Şu birkaç söz, en azından gerçek edebi anlamda, bir mit oluşturmaz elbette; ama yazıya geçirilmiş olsa da olmasa da geliştirilmiş, daha sonra şu ya da bu derecede eskimiş, antik çağlara ait mitolojik bir yapıyı pekâlâ yansıtabilir. Bu iki nehrin sadece ekonomik yaşamda değil, (örneğin bkz. 6 : VIII, § 15) ülkenin oluşumunda (krş. 50, V : 55) bile nasıl önemli bir yere sahip olduğunun her daim hatırlandığı ve akarsuya tanrısıl bir doğa ve güçlerin atfedildiği Mezopotamya'da, ülkeye yaşam verdiği gibi biçim de veren "Tanrısıl Nehir'in",¹ bir biçimde, "her şeyin" kökeninde yer alışı şaşırtıcı olamaz (1). Elbette lafız anlamıyla ele alındığında, zira burada kendisine atfettiğimiz ve *banu* sözcüğünden (§ 15) türemiş olan yaratıcı nitelemesine karşı çıkan bir şey yoktur. Ne var ki daha sonraları hiyerarşik bir panteonun ortaya çıkmasıyla birlikte, aralarında Nehir'in de olduğu, şurada burada öne çıkan pek çok tanrı (ileride daha iyi anlaşılacağı gibi) "her şeyden" gerçekten ve nihai anlamda sorumlu olmak zorunda kalan büyük tanrılarının otoritesine bağlanmıştır: Nehir'in her şeye yeten, asli rolü (onu pohpohlamak ve demon kovma yoluyla mücadele edilen kötülüğün ortadan kaldırılmasına yardım etmesi için) anıldıktan sonra, onun fiziksel kişiliği ile de büyük tanrılara bağımlı kılınması bundandı: Nehir'in yatağını, hem yararlı ve dölleyici güçlerinin (3) hem de saygı uyandıran ve korkutucu (4-6) doğaüstü kişiliğinin yatağını bu büyük tanrılar kazmışlardı (2 : ve krş. örneğin 45, I. 21 vd.).

¹ Bkz. 28 : 21.

34. Evrenin Yaratılmasında Enki/Ea'nın Payı

18. Bu tanrının adı sadece yüce tanrılar arasında sayılmakla kalmıyordu; daha önce gördüğümüz gibi, tanrılar topluluğunun, deyim yerindeyse, kültürel başı diye tanıtılıyordu. Hepsinden daha zekiymi; her tür bilgi ve beceriye sahipti; tanrılar dünyasında da kısaca dünyada da çıkabilecek bütün sorunları bir tek o çözebilirdi. Dolayısıyla evreni ortaya çıkartana, elbette ki yüce ve zor işlemlerde, son derece önemli bir sorumluluk verilmesi kaçınılmazdı: Pek etkileyici biçimde *Nu.dim.mud* (§ 21 vd.) yani “imal-etmek-ve-üretmekle-ilgili-olan” diye tanınırdı. İşbaşındayken kendisini izlemek için daha başka sayısız fırsatımız olacak zaten; ama özellikle bir iki mit var ki bu mitlerde *Enki/Ea* kozmogoniden sorumlu tutulmakta.

19. Bundan, birinci binyılın başına ait (*Mythes et rites de Babylone*¹ s. 292'de anılır.) birçok kopya nüshada yer alan tedavi amaçlı bir demon kovma formülünde kısaca söz edilir. Bir önceki (32) gibi bu da bir duanın başındaki anlatıydı; konumuzla ilgili olan ilk iki dizeyi aktarmak yeterli olacaktır:

Anu Gök'ü meydana getirdiğinde
Ve Ea Yer'e/Yer için bitkiler yerleştirdiğinde...

Buna ve daha önceden de bilinen bir geleneğe göre (32 : 1) *Anu* Gök'ü yaratır, ancak bu kez Akkadca metin yukarıdaki Sümerce mitlerin ideolojisine daha sıkı sıkıya bağlı kalmakta ve bunun “dünyaya getirmekle”, “eşeyli üremeye”, “döllenmeyle” gerçekleştiğini söylemektedir: Kullanılan *rehu* fiilinin (*Mythes et rites de Babylone*, s.324) anlam alanında yer alır bu sözcükler; ancak bu fiilin nasıl olduğu, hangi koşullarda, hangi eş ile birlikte yapıldığı kesinleştirilmez; sanki bütün bu ayrıntıların ya gayet iyi bilindiği varsayılmış ya da hikâyenin bütününden sadece *Anu*'nun eylemi ya da sorumluluğu çekilip alınmıştır, bu da anlatı “arındırmanın” başka bir yoludur. *Ea*'nın rolü, bitkileri metnin bir versiyonuna göre Yer için, başka bir versiyonuna göreyse Yer'e “yerleştirmek” (Kullanılan *kunnu*

¹ Verilen “(Ve) *Ea* yeri kurdu” çevirisi eksiktir ve burada belirtilen anlamda düzeltilmelidir.

fiilinin anlamı budur: “Temel atmak”, “bitki dikmek”, “kalıcı ve sağlam temeller üzerine kurmak”; *op.cit.*, s. 323.). Burada da yine ne nasıl ne de niçin sorularına açıklık getirilir ve bu duada “bitkilerin” tercih edilmesi kasıtlıdır (*sammu*, yani şifalı otlarla aynı kökten gelir ki o da zamanın bultu’sunun,¹ yani devaların ya da ilaçların asli bileşenini oluşturur.). *Ea*’nın kozmogoni alanında tüm yaptıkları arasından burada söz edilen tedavi ve demon kovma ritüeliyle ilgili olan alan kaydedilmiştir. *Anu Gök*’ü ürettikten sonra, geriye kalan her şey şu ya da bu ölçüde *Ea*’nın işiymiş gibi sunulmuştur; ama yazarlar bir yandan da, ritüele bağlı kalmak amacıyla, bütün bu “geri kalan” içinde sadece “bitkileri”, “şifalı otları” öne çıkartıyorlardı. Yani Yer ve bütün içeriği içinde öne çıkardıkları sadece bunlardı; nitekim başka metinler de bizi böyle bir yoruma doğru itmektedirler; örneğin 42 : 37; 44 : 3 vd.

20. Ancak *Ea*’nın yaratma çabasına ilişkin çok daha ötelere giden, çok açık bir mit daha vardır. Harap düşmüş bir tapınağın yenilenmeye başlanması ya da yenilendikten sonra kullanıma açılması vesilesiyle düzenlenecek ayinde okunması öngörülen bir duanın (burada, yukarıda olduğu gibi, § 14) başındaki “anlatı” bölümüdür bu. Bu tapınağın onarılması ve yeniden ayağa dikilmesi ise dünyanın kuruluşunu akla getirir; bu metnin, daha doğrusu bu duadan elimizde kalanların benimsediği ton da böylece açıklanmış olur. Bu parçaya ait elimizde bulunan tek tablet günümüzde, Bağdat’taki Irak Müzesinde muhafaza edilmektedir. Bu tablet 1903 yılında F. S. Weissbach tarafından *Babylonische Miszellen* adlı çalışmasında yayınlandı (s. 32, n° XII ve Tafel 12; daha yeni bir inceleme için bkz. *Mythes et rites de Babylone*, s. 293 vd.). Bu tablet birinci binyıla ait olmakla birlikte, çoklukla olduğu gibi, burada yazılanların tarihi daha eski olmalıdır.

- 24 *Anu Gök’ü yarattığında*
Ve Nudimmud (=Ea) Apsu’yu, konutunu yarattığında
Ea bu Apsu’dan bir topak kil aldı

¹ Bu şifalı otlar ve devalar konusunda bkz. s.224, n.1’de anılan yazının şu sayfası: s. 12 vd. Ayrıca 5: 188 vd (VIII, § 7).

- Ve Tanrı Kulla'yı yarattı*
Tapınakların-yenilenmesi-işinin başında durması için
Ardından Sazlık ve Koruluk'u yarattı
İnşaatların ihtiyacını karşılamak için
- 29 *Sonra tanrılar Nin.ildu, Nin.simug ve Arazu'yu yarattı*
Bu işi tamamen erdirmek için.
- 31 *Sonra tanrılar Guşkin.banda, Nin.agal*
Nin.zagim, Nin.kura'yı yarattı
(tapınaklardaki) çalışmaları yapmaları için
- 30 *Bundan sonradır ki [...] her şeyi [...] yarattı denizleri ve dağları*
- 32 *Armağan edilecek yiyeceklere çevirmek (?) için*
Bitkilerini
Sonra tanrılar Aşnan, Lahar, Siris'i yarattı
Nin.giş.zi.da, Nin.sar'ı
Tapınakların düzenli geliri bollaşmı diye
- 35 *Bundan sonra Umun.mu.tamku ile Umun. mu.tamnag'ı yarattı*
Tapınakları işgal edenlere
Armağanlar sunmaları için
Sonra Kusu'yu yarattı, büyük tanruların yüce rahibini
İbadetleri ve ayinleri icra ettirmesi için
Sonra Kral'ı yarattı, [tapınakların(?)] savcısını
Sonunda da İnsanlığı yarattı
[tanruların (?) bakımı için gereken işlerin] yerine getirilmesi için

21. Ay-altı evrenin yaratılışı kendi erekselliği ile ilk kez açıkça ortaya koyulur: Bu evrenin ereği, tanrılara faydalı olmak ve hizmet etmektir (bu konuyla ilgili olarak bkz. özellikle 45 : XIV, § 12 vd.). Daha yukarıda *Anu*'nun *kendi* konutunu, yani Gök'ü düzenlediği, *Ea*'nın da *kendi* konutuna yani Yer'e (§ 19) eşyalar yerleştirdiğini gördüğümüzde bunu hisseder gibi olmuştuk zaten. Ama burada, okunan duanın dolaysız kullanımı, daha önce vurguladığımız gibi (§ 20) ilk örnek-tapınaktır, dolayısıyla ondan sonraki tapınakların her biridir de, çünkü bütün yaratılışın amacı budur sanki. *Anu* burada da kendi Yukarısı'nı, Gök'ünü (24) "yarattığı" için (yukarıdakiyle yine aynı *banu*) § 19'da mitolojiyle ilgili olarak yapılan hatırlatmadan hissedilebileceği gibi, gerek becerikli olması gerekse pek çok yetiye sahip olması nedeniyle geri kalan her şeyle *Ea* ilgilenecektir. Dolayısıyla tapınakların inşa edilmesi, örgütlenişi ve işleyişi için *gerekten ne*

varsa hepsi elinin altında olacaktır ki olağandışı bir meziyettir bu, ona verilen sıradan sıfat da (örneğin 6 : 9; 53; 7 : 47; burada daha yukarıda § 18) bunu gösterir zaten: *Nu.dim.mud* “imal-etmek-ve-üretmekle-ilgili-olan”, başka deyişle en yüce “yaratıcı”.

Kendine, uçsuz bucaksız yeraltı su örtüsü Apsu’yu, yani kendi konutunu ve aynı anda da bu su örtüsünü çevreleyip gizleyen ve üzerinde her şeyi üretilip yayacağı (25) Yeri “bina ederek” (fiil yine *banu*), daha sonra üreteceği şeylerin evrensel hammaddesi olan kili (26)¹ elde etmişti. İşte bundan ötürüdür ki, anlaşıldığı kadarıyla en azından buradan itibaren, *banu* fiili de “yoğurup biçimlendirmek” anlamı taşımaya başlayacaktır (tıpkı “Kavga”: IX, § 5’te ve 14 : *ibid.*, § 37’deki iki dönme örneğinde olduğu gibi).

Tanrılara hizmet etmeyi ama en başta bu hizmeti vermeye özgü yeri, yani tapınağı inşa etmeyi amaçlayan *Ea* kendisine gereken her şeyi peş peşe “yaratacaktır”. Bunlar:

1. Tapınağın inşa edilmesi için gerekenler: tuğlacılığın hami-tanrısı *Kulla* (27; daha önce de 6 : 334-339); tuğladan yapılacak kaba inşaat malzemesine destek olacak kaynak, Sazlar ve Ağaçlar (28); hazırlık çalışmasına ilişkin tekniklerin hami-tanrıları: ahşap iskelet (*Nin.ildu*); metallerin eritilmesi (*Nin.simug*) ve öteki yararlı yordamlar (*Arazu*; 29);

2. Tapınağa adını verecek tanrı tarafından kullanılması için gerekenler: Tanrı burada değerli metalden, kendisine tapılan som (*Guşkin.banda*) bir heykel olarak ikamet edecektir, bu heykel terchen ender bulunan bir ağaçtan yapılacak (*Nin.agal*), üzerine ince yapraklar yerleştirilip biçimlendirilecektir, gereken mücevherler ve değerli taşlar (*Nin.zadim*) ve değerli giysiler (*Nin.kura*, bkz. VIII, § 6) konulacaktır: Bütün bu çeşitli tekniklerin hami-tanrılarının her biri kendi alanında gerekenleri sağlayacaktır. Bu hami-tanrıları *Ea* “yaratmıştı” (31’de: Dalgın müstensih bir satır kaydırmış.), bunları şurada bulabiliriz: 51 (XV, § 6);

3. Bu konuğun beslenmesi yerel dini törenin asıl önemli yanını oluşturduğu için gereken yiyecekler. *Ea* bu ihtiyacı karşılamak için bir yandan “vahşi doğayı”, yani kara ve deniz avının ürünlerini (30

¹ Bkz. s.663, n.1.

+ 32) sağlayacak dağı ve denizi “yaratır”, bir yandan da (33 vd.) tarımın hamî-tanrıları *Anşan*/tahıllar (daha önce 6 : 325-333), küçük-baş hayvanları ve *Lahar*’ı (daha önce 28 : § 6); “ulusal” içecek bira, *Siris* başta olmak üzere mayalı içeceklerin üretimini, bütün ağaç ekiminin yoğunlaştırılmış hali olan palmiye-hurma ağacı ürünlerini (*Nin.gişzida*) ve sebzeleri (*Nin.sar*; daha önce 5 : 88 vd.); sonra da (35) ham haldeki bütün bu tahılların pişirilip hazırlanmış yemekler (*Umun.mu.tam.ku*, “Beyefendi-ne-yemek-ister?”) ve içecekler (*Umun.mu.tam.nag*, “Beyefendi-ne-içmek-ister?”) halinde sunulmasına göz kulak olacak –adları pek anlamlıdır– tanrıları “yaratır”.

4. Sarayına kurulan kral gibi tapınağına yerleşen bu tanrının hizmetine eşlik etmesi gereken ritüelleşmiş şölenin teşrifat kurallarını “yaratır”: Protokol kuralları, *Ea* tarafından “yaratılan” (36) *Ku.su* tarafından düzenlenecek ve bu tanrının gözetiminde olacaktır.

5. Bütün bu malzeme kullanılarak, bu tanrıların yönetimi ve himayesi altında yapılan fiili çalışma ortaya elle tutulacak bir sonuç çıkartacaktır ve bunu sadece insanlar sağlayacaktır. *Ea* da insan türünü yaratır (Burada en azından bir ilk antropogoni girişimi var; bu konu daha ileride § 35’te aydınlanacaktır.): Bu insanlar önem sırasıyla, önce bu çalışmaya kumanda edecek, harekete geçirecek, yönetecek ve böylece tapınakların inşası, süslenişi ve erzak temini konusunda başsorumlu ve sağlayıcı olan kral (37), sonra da onun uyrukları, uysal ve çalışkan tebaasıdır (38).

22. Bu mitin önemi, kökenler konusunda, en bilge olduğu kadar en becerikli ve en kurnaz da olan tanrıyı, *Ea/Enki*’yi öne çıkartmasıdır. Her anlamda, yani *hem icat eden hem de üreten* anlamlarında “yaratıcı” benzersiz üstün teknisyen ayrıcalıklarından ötürü kozmogoni çerçevesinde olağandışı bir yer hak eder. Bu yeri bu mite bağlı bütün öteki mitlerde de korur; bu tanrı antropogoninin başsorumlusu olarak da karşımıza çıkacaktır (XIII, § 12 vd.; daha önce de 7). Öte yandan *Ea/Enki* zekice, örgütlü ve akla uygun biçimde “yaratır”: Her şeyi çok sayıda ve yeterince uzmanlaşmış ve birbirlerine bağımlı kısımlara ayırır; bunların her birinin başına da sorumlu olarak bir tanrı yerleştirir ve –her zaman açıkça belirtilmese de, doğaldır bu– ona gereken hammaddeyi verir. Bu doğaüstü ustabaşlıların her

birinin görevi de, planlanmış ve kumanda edilmiş bu işleri *de facto* yerine getirebilecek yegâne varlıklar olan insan işçileri himaye etmek, dolayısıyla yönetmek, teşvik etmek, gerekirse –hiyerarşide kendilerinden yüksekte olan krallarını işe katıp– zorlamaktır. “Piramit biçimli” bir otorite anlayışdır bu; ülkedeki üretimin idari örgütlenmesini de kesin biçimde yansıtıyordu ve bu mitin yazarlarının tek yaptığı da bu anlayışı kozmogoni çerçevesine taşımak olmuştur. Mezopotamya’yı ve çevresindeki evreni (6) “düzene sokarken” *Enki/Ea*’nın böyle davrandığına daha önce de şahit olmuştuk zaten. Ancak o zaman zaten var olan öğeleri örgütler gibiydi; buradaysa, öğeleri önce kendisi *yarattır*. Bunun bir üst mertebeye terfi ettiği anlamına gelmesi gerekme- se de açıkça bir sunum değişikliği olduğu ortada.

Yaratıcı Üçlü: 35-38

23. Dünyanın ve şeylerin oluşmasında *Anu* ve *Enki/Ea* nasıl bir öneme sahip olursa olsun, evrenin yönetimine onlarla birlikte, hatta hükümdar sıfatıyla başkanlık eden *Enlil*’in, bu alanda da, onlarla ilişkilendirilmemiş olduğunu düşünmek güçtür. *Enlil*’e yaratıcı rolünü kesin biçimde vermemize yetecek bir mit (§ 9) zaten okumuştuk, ama başka birkaç mit daha (§§ 38 ve 41) çıkacak karşımıza. *Anu*, *Enlil* ve *Ea*’nın kozmogoni alanındaki ortak etkinliklerine tanıklık eden anlatıları bir arada bulundurmak daha iyi olacaktır.

35. Bir Tapınağın (Yeniden) İnşası İçin Dua

24. Bu belge, kendine özgü bir yoldan buluşuyor bir öncekiyle: Bu da kutsal bir binanın inşa edilmesi ya da yenilenmesine adanmış bir ritüel sırasında okunacak duaya dahil edilmiş bir anlatıdır. Elimizdeki metin Asurbanipal’in (668-627) Kitaplığında bulunmuş bir tablettten gelmektedir. R. Borger bu tableti 1973 yılında *Bibliotheca orientalis*’teki bir yazısında (XXX, s. 179 vd.; daha sonra da *Mythes et rites de Babylone*, s. 299 vd.) inceledi ve yayınladı. Elyazması okuması zor, kötü kopya edilmiş, kötü yazılmış, yerel deyişlerle ve kısa, özlü ifadelerle dolu, dolayısıyla çevirirken mutlaka

yorumlamayı gerektirecek durumdadır. Her zamanki gibi ne zaman düzenlendiğine ilişkin en ufak bir bilgi bile yoktur: Ancak, elimizde bulunan durumuyla, Babil’de *Marduk* adına yapılmış en büyük tapınak (krş. § 25) olan Esagil’e açıkça göndermede bulunsa bile ikinci binyılın ikinci yarısından önceki bir tarihte yazıldığı söylenemez.

- 71 *Anu, Enlil ve Ea’nın aklına*
Gök ve Yer fikri ilk geldiğinde
Tanrıların yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak için
Maharetli bir yol buldular:
Ülkede kendilerine güzel bir mesken hazırladılar
- 75 *Ve tanrılar bu meskene*
Ana tapınaklarına yerleştiler.
Sonra (?) Kral’a verdiler (?) işini
Kendilerine seçkin düzenligelir sağlama işini
Ve tanrıların ziyafeti için
Besinzorunluluğu getirdiler!
Tanrılar sevdi bu meskeni!
Bunun üzerine el koydular
İnsanların başlıca ülkesi olan yere.

25. Bu defa sadece *Anu* ya da *Ea* ile birlikte *Anu* değil, Yüce Üçlü hep beraber sorumlu tutulur kozmogoniden: Daha en baştan, üçü birlikte hareket edip yaratılacak dünyayı örgütlerler. Ülkede o zamanlar geleneğe uygun olarak aşağısı/yer ve yukarısı/gök diye canlandırılan iki kutuplu bir dünyadır bu. Yukarıda 34’te kısaca bildirildiği gibi hep aynı erek gözetilmektedir, yani meskenleri olan tapınağa yerleşen tanrıların çıkarı ve yararı gözetilmektedir. Miti kalem alanlar burada, ülkenin “başlıca, ana” (79) diye niteledikleri “ana tapınağından” (75) söz ettiklerinde, elbette ki bütün hemşerileri gibi siyasal değilse de kültürel açıdan dünyanın merkezi, etraflarındaki bütün ülkelerden çok daha üstün saydıkları Babil’i ve bu kentteki ünlü tapınak Esagil’i kast ediyorlardı. Bizce kozmogoniye konu alan bu mitin en çarpıcı özelliği, yaratılıştan önce yaratılıştan sorumlu tanrıların aklında ayağa dikmek istedikleri ve dikecekleri

şeye ilişkin “bir (ilk) fikir” (71) olmasıdır: Burada kullanılan *ahazû* fiili ancak bu anlama gelebilir: “almak”, “ele geçirmek”, ama “kavramak”, “anlamak” ve “tasavvur etmek” (Chicago Assyrian Dictionary, A/1, s. 177 : 4). Yapılacak olan bu işin planlanması, ileride daha da vurgulanmış olarak karşımıza çıkacaktır.

36. Büyük Astroloji İncelemesinin Giriş Bölümleri¹

26. İkinci binyılın ikinci yarısında biçimlendirilen ve 70 tableti, yani toplamda aşağı yukarı 7000 gözlem ve kehaneti barındıran hacimli ve ünlü eserin girişinden söz ediyoruz. Eserin en başına biri Sümerce öteki de Akkadca (bkz. Virolleaud, *L'Astrologie chaldéenne*, 1905-1912, *Sin*, no.1; daha yeni bir kaynak için bkz. *Mythes et rites de Babylone*, s. 316 vd.) olmak üzere iki ayrı dilde bir giriş bölümü koyulmuştu. Bunların hangisinin özgün metin olduğu bilinmiyor; ama Akkadcanın özgün olma ihtimali daha yüksek ve Sümercesi kelimesi kelimesine Akkadcanın çevirisi olmamakla birlikte –ikisinin içeriği hiç de aynı değil– Akkadcasından en azından esinlenmiş olmalı.

Sümerce versiyon

- 1 Anu, Enlil ve Enki büyük tanrılar
Yanılmaz konseylerinde
Yerin ve göğün en büyük modeli arasında
Günleri üretecek, ayları oluşturacak
Ve gökten ve yerden edinilmiş
Kehanetlere imkân verecek
Aydın hilalini yerleştirdiler
Bu hilal parladı gökte
ve göğün tamamında
parladıkları görüldü yıldızların!

Akkadca versiyon

- 5 Başka deyişle:
Anu, Enlil ve Ea, büyük tanrılar
Konseylerinde
Yerin ve göğün planlarını belirlediklerinde
Ve en büyük göksel tanrılara

¹ Mezopotamya astrolojisi ve büyük astroloji “incelemesi” konusunda bkz. “*Divination et rationalité*”, s. 101 vd.

*İnsanların (astrolojik) gözlemleri için
Günleri üretme ve ayların
muntazam akışını sağlama
görevini verdiklerinde
Güneşin doğduğu görüldü
Ve <göksel cisimler> göğün tamamında
sonsuz kadar parladılar!*

27. Bu giriş bölümünün bir de Akkadca bir başka versiyonu vardı; belki de eskidiği için yerine resmen bir önceki versiyon koyulmuştu ve antik çağda bu metni yayına hazırlarken içeriği muhafaza etmeye özen gösteren birisi tarafından, eldeki incelemenin ilk bölümünü sonlandıran 22. tabletin sonuna bu parça ek olarak yerleştirilmişti. Bu versiyonun metni E. Weidner tarafından *Archiv für Orientforschung* (XVII, 1954 vd., s. 89¹) içinde yayınlanmıştı.

- 1a Anu, Enlil ve Ea, *büyüktanrılar*,
Yeri ve göğü yarattıklarında
(Göksel) *alametleri belirgin kılmayı istediler*
Durakları kurdular
Ve gökcisimlerinin konumlarını belirlediler
Yıldızları belirttiler
Ve yörüngelerini belirlediler
- 5a Kendi (?) *imgelerini örnek alıp*
Çizdiler yıldızları takımyıldızlar olarak;
Gündüzün ve gecenin uzunluğunu ölçtüler
Ayı ve yılı yarattılar
Ay'a ve Güneş'e götüren yollarını çizdiler (?)!
Böylece karara vardılar
Yer ve gök konusunda.

28. Gökcisimlerinin hareketini gözlemleyerek geleceğe ilişkin bilgiler veren bir kehanet kitabına giriş olsun diye kaleme alınan bu mitin gökcisimlerinin yaratılışına ve yaratıcılarının onlara daha en başta biçtikleri role yönelmesi elbette zorunluydu: Nitekim bu miti

1 Bu metni Sümerce-Akkadca sunumundan ayırt edilebilirsin diye dizeleri 1a, 5a diye numaralıyorum.

okuduğumuzda kozmogoninin onlarla başladığı sanılır. Yazanların düşüncesine göre, hangi anlayış ve hangi amaçla yıldızların tasarlandığı ve gerçekleştirildiği en iyi tam da tanrılar tarafından yaratıldıklarında anlaşılabilir, dolayısıyla kozmosun bu öğelerinin doğası ve –hem kendi başlarına hem de kehanet açısından– görevleri de yine tam o yaratılış anında tanımlanabilir: 6’daki “büyük göksel tanrılar” ; 2 ve devamındaki hilal; 8’deki Güneş; 7 a ve devamındaki Ay ve Güneş; 4, 9 ve 4 a’daki gökcisimleri, yıldızlar ve takımyıldızlar. Bunların hepsi de kendilerini yaratanların planlarını gerçekleştirme-ye yazgılıdır (bkz. özellikle 6 vd.). Ama aşağı yukarı her yerde olduğu gibi, yaratıcıların *modus operandi*si bize açıklanmaz¹ ama en azından eserlerini *her birlikte* ölçüp biçip planladıktan sonra, hiç şüpheye yer vermeyecek biçimde *birlikte* hareket ettiklerini görüyoruz (özellikle bkz. 6 ve 7 a ile birlikte 2 a). Yazarların gözünde, bütün bunları kâhinlerin nasıl yaptıklarından çok, kozmosun bu büyük eserinin önce olgunlukla düşünülüp tartışıldığının ve kararlaştırıldığının vurgulanması; bunun sorumlusu olanların öne çıkartılmasının daha önemli olduğu havası uyandırır. Bu sayede mitin ikincil ayrıntılardan arındırılması ve sadece ana düşünce çizgilerinin korunması sağlanmıştır; mitolojik bir anlatı olarak başladıktan sonra teolojik bir sözceye doğru yönelmektedir.

37. İki Sinek Arasındaki Yarışmanın Giriş Bölümü

29. Elimizde bulunan son bir belge sadece “tanrıları” sahneye çıkarıyor ama aslında bununla kastettiği yine aynı üç yüce kişilik şüphesiz. Ne oldukları tam saptanamayan (bkz. § 30) küçücük iki hayvanın birbirine “rakip” olduğu bir atışmanın giriş bölümüyle karşı karşıyayız: Dolayısıyla yaratılışın konusu da bu defa hayvanlar âlemidir. Elimize eksik olarak ulaşan, dikkatle incelenmediği gibi yayına da hazırlanmayan, tarihini bilmediğimiz bir metnin var olan iki kopyasından –her ikisi de birinci binyılda kopya edilmiştir– sadece

¹ Burada kullanılan fiiller (*kunnu*–Sümerce *gin, gina* : 2 // 6 ve 3 a; ve *banu*) başka yerde de karşımıza çıkar: §§ 15, 17, 19, 21 vd., 34. 3 a şurşudu, yani “kurmak, temeller üzerine yerleştirmek” fiilini kullanır. Bkz. *Mythes et rites de Babylone*, s.323 vd.

bir tanesi *Cuneiform Texts...in the British Museum*, cilt XIII'te levha 34 olarak yayınlanmıştır; ötekiyse okunaksız kötü bir fotoğraf halinde etrafta dolaşmakta hâlâ (krş. *Mythes et rites de Babylone*, s. 313 vd.). İlkinin bizi ilgilendiren parçasının çevirisini aşağıda veriyorum:

- 1 *Büyük tanrılar toplanıp Konseyde*
Yarattıklarında [göğü ve yeri]
Mavi göğü yarattıklarında, [...toprağı(?)]
sağlamlaştırdıklarında
[...] Hayvanları güne kavuşturdular:
Yabani koca hayvanları, yabani-hayvanları,
[yab]arı küçük hayvanları
- 5 *[Her birine düşen alanları(?) ayırdılar(?)]*
Sürü hayvanlarına ve bildik küçük ev
hayvanlarına...

30. Yarışmanın iki kahramanı olan *hamanirru* ile *işqapişu* da bu hayvanlardandır; bu ikisi, evlere ya da insanların bedenlerine musallat olan ve gayet iyi tanınan küçük ev hayvanları olmalıdır. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bu durum atışmaya bir ölçüde gülünç ya da alaysı hava da vermiş olabilir. Sonuçta bu anlatı artık iyice yerleşmiş bir “öğreti” hatırlatmaktan ya da hayvanlar âlemine uygulamaktan öteye geçmiyor: Yaratılıştan önce bütün tanrıların katıldığı bir meclis toplanmış ve en büyük tanrılar, üretmeye hazırlandıkları (1) yaratığın doğası, yazgısı ve teşekkülü konusunda yapacaklarını tartışmış, plan oluşturup karara bağlamış olmalı. Aslında izledikleri yol herhangi bir gereci çok sayıda imal etmeye başlamadan önce ilkörneğini incelemek gerektiğini çok uzun zamandır bilen bir “sanayi” ülkesinde sıradan karşılanacak bir yoldur; biz de burada bunun antropogoniye uygulandığını görüyoruz (bkz. daha önce VIII, § 20 vd. ve XIII, § 14). Burada asıl önemli nokta, evrenin bileşenlerini tanımlamak için çok çeşitli fiiller kullanılmış olmasıdır (*Mythes et rites de Babylone*, s. 323): “Mavi göğün” –başka deyişle, yanardöner renkli gök– “biçimlendiğinden” (*başamu/buşşumu* fiilleri bina edilmiş bir şey, imal edilmiş bir nesne, çizilmiş bir suret için yapılan taslak anlamında kullanılır.): 2; “sağlamlaştırılmış”

[toprak (?)]'tan (*kaşaru*, parçaları birbirine sağlamca tutturularak “düzenlenen, kurulan” bir bina için kullanılır.) : *ibid.*; Hayvanların “güne kavuşturulmasından” (*şupu*: “ışığa getirmek”, daha önce görünür olmayı ortaya çıkarmak, görünür kılmak demektir.) söz edilmektedir. Ve 3; bütün bu ayrıntılar üzerinde fazla durmak gerekmiyor galiba: Bu kadar çok ayrıntı olması yazarların (bu metin kadar önceki ve öteki metinlerin yazarlarının da) yaratıcı edimlerin kesin koşullarını ve kipliklerini bilmediklerinin, hatta bu konuya kayıtsız kaldıklarının itirafı sayılabilir: Tartışması olmayan tek şey *özneydi, fiiller değil*; çünkü bütün bunları günışığına çıkarmak için *in concreto* nasıl davranmış olurlarsa olsunlar, bunun tanrıların işi olduğu kesindi en azından. Kaldı ki hiç değişmeyen konumu ve ayrıcalıklarından ötürü, *Ea* yaratılacak evrenin her bölümünün “planının” yapılmasında ilk sırada bulunmuş olmalı, öteki tanrılar da, her zamanki gibi (özellikle 45, I : 218-220) onaylayıp alkışlamakla yetinmiş olmalılar.

Dikkat edilmesi gereken nokta, burada da (daha önce 36 b : § 28) her ilk örnek-varlığa, dünyaya gelir gelmez kendine ait bir “mülk” (?), başka deyişle bir varoluş ve işleyiş çerçevesi verilir, başka yerde buna onun *kaderi* (ör. VII, § 10; VIII, §§ 13, 21) denilir. Demek ki yaratılış bir *sistem* oluşturmaktadır ve bu sistemde her parçanın bir rolü ve gideceği bir yol vardır: Bu rol ve talimat, şeyleri yarattıkları anda yaratıcı tanrılar tarafından hesaplanmış ve belirlenmiştir; bunların yerine getirilmesini de yine yaratıcı tanrılar temin edecektir. Dolayısıyla kozmogoni ile evrenin işleyişi, dünyanın oluşumu ve daha ilerideki tarihi arasında devamlılık vardır ve bu –İsrail’de olduğu gibi¹– Mezopotamya’da da dinsel düşüncenin temel ilkesidir.

38. Dünyanın Yaratıcısı Marduk

31. Bu kitabı sadece kronolojiye uygun biçimde düzenlemek kolay olsaydı, *Yaratılış Şiiri*’nin/50 sonrasına yerleştirilmesi gerekirdi.

¹ “Tümdengelsel kehanetin” değeri ve varlık nedeni de bundan ileri gelir zaten (*Divination et rationalité*, s.101 vd.). Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, aynı fikir İncil’deki kökenler ve dünyanın işleyişi anlayışında da ağır basar: *Naissance de Dieu*, s. 178 vd.

Bu parçanın kendine özgü yanı kozmogoninin sorumluluğunu yeni ortaya çıkmış tek bir kişiye, *Marduk*'a atfetmesidir. Bu öğretiye ilişkin elimizde bulunan en eski belge ise söz konusu *Yaratılış Şiiri*'dir. Bütün bunlardan şimdilik aklımızda şu kadarını tutalım: Daha yeni döneme ait başka bir mitoloji geleneği olabilir ve bu gelenek evrenin yaratıcılarının *Anu* ve *Marduk* değil, *Ea* ve *Enlil* olduğunu ileri sürebilir.

Elimizde “bir tapınağın temeli atılırken” okunan bir duanın girişi bölümü var (daha önce 34 vd.); bu duanın en erken ikinci binyılın sonundan önce düzenlenmiş olması gerekir. Buna ilişkin üç belgeye sahibiz: Bunlardan ikisi lime lime, ama üçüncüsü ilk kırk dizesi itibariyle nerdeyse hiç eksiksiz durumda. Uzun zamandır bilinen bu belge önce basit bir çeviriyazı olarak T. G. Pinches tarafından yayınlandı (*Journal of the Royal Asiatic Society*, 1891, s. 393 vd.); bundan yaklaşık on yıl sonra L.W. King tarafından çiviyazılı kopya olarak yayınlandı (*Cuneiform Texts... in The British Museum*, Levha 35 vd.) ve o zamandan itibaren de yeniden elden geçirilip yayınlandı (en yeni çeviri ve bu konudaki en yeni tartışma için bkz. *Mythes et rites de Babylone*, s. 301 vd.). Metin iki dilde kaleme alınmıştır; elimizde bulunan ana belgenin bir özelliği var: Akkadca versiyonun her satırı tuhaf bir biçimde Sümerce metin ile çerçevelenmiş bulunuyor, böylece Sümerce metin de ikiye bölünmüş oluyor. Metin çok kötü bir Sümerce ile yazıya geçirilmiş, Akkadca özgün metinden çevrilmiş olma ihtimali de yüksek. Elimizde bulunan nüsha hiç de özenli değil, ne yazık ki satırlar da yer yer kaymış (18+31; 29+28...), birkaç çok önemli yanlış, müstensihnin gözünden kaçmış; üstelik bizzat anlatı da sıklıkla ketum veya bize göre fazlasıyla müphem ve karanlık olan birtakım göndermelerle ilerliyor.

Yaratılıştan önce: Her şeyin kökenindeki “hiçlik”

- 1 *Kutsal yerinde hiçbir mesken,
Hiçbir tapınak inşa edilmemişti henüz;
Hiçbir kamış çıkmamıştı henüz topraktan
Hiçbir ağaç üretilmemişti
Hiçbir tuğla koyulmamıştı
Hiçbir tuğla kalıbı imal edilmemişti
Hiçbir konut yapılmamıştı henüz;*

- Hiçbir kent inşa edilmemişti,
 5 Hiçbir yerleşme kurulmamıştı,
 Hiçbir hayvan sürüsü oluşmamıştı!
 Nippur yapılmamıştı, Ekur da inşa edilmemişti
 Uruk yapılmamıştı, Eanna inşa edilmemişti
 Apsu yapılmamıştı, Eridu inşa edilmemişti
 Hiçbir kutlu meskenin,
 ve hiçbir tapınağın
 yeri hazırlanmamıştı;
 10 Tüm bölge sadece Deniz'di!
 Öyle ki bu Deniz'in içeriği
 Sadece bir çukur(?) oluşturuyordu
 İşte o zaman yapıldı Eridu
 Sonra da Esagil inşa edildi:
 Lugal.du₆.ku.ga'nın Apsu'nun ortasında
 diktği Eridu(?)
 Bunun ardından Babil yapıldı ve
 Esagil tamamlandı!
 15 Bunun üzerine Marduk tanrıları
 Anunnaki'leri,
 İki eşit öbeğe ayırdı
 Onlar Babil'e seçkin <kaderini> verdiler
 KutsalKent olma, mutluluklarının yeri.
- Toprağın, insan türünün,
 hayvanların, akarsuların
 ve bitkilerin yaratılışı
- Sonra Marduk suyun yüzeyine bir sal yerleştirdi
 18 Toz üretti ve tozu salda topladı
 31 Deniz'in(?) kenarını doldurdu
 19 Sonra tanrılar aylak kalsın diye
 Mutlu oldukları o yerde
 20 İnsanlığı üretti:
 Bu insanlığın tohumunu Aruru
 Onunla birlikte üretti.
 Vahşi hayvanları da üretti
 Bozkırdaki bütün hayvanları da;
 Dicle ile Fırat'ı da üretti ve yerlerine koydu
 İyi bir kader bahsetti onlara;
 25 Kuru kamışları, taze kamışları, bataklığı
 Sazlığı, baltalığı üretti
 Bozkırın yeşilliğini üretti

- Dünyaya kesin çehresini
kazandırmak için
insan müdahale eder
- 27 *Bütün araziler bataklık ve sazlıktı sadece*
29 *Koruluk ve sık çalılıktı!*
30 *İnekler, danaları ve boğaları*
dişi koyunlar, kuzular ve koçları
yabani dağ koyunları ve dağkeçileri
32 *(İnsan'ın) kullanımına verildi*
[ve İnsan(?)...] kuruttu sazlığı
Oradan [...] çıkarttı ortaya
Kamış üretti, odun üretti;
35 *Hemen yerinde(?) [...] üretti:*
[Tuğlalar yerleştirdi]
Tuğla kalıbını yaptıktan sonra
[konutlar yaptı], kentler inşa etti
[Yerleşmeleri düzenledi], hayvan sürüsü kurdu
[Nippur'u yaptı], Ekur'u inşa etti
40 *[Uruk'u yaptı] ve Eanna'yı inşa etti...*

–Geri kalanı kayıp–

32. Aynı 34'te olduğu gibi, hiç şaşırtıcı olmamakla birlikte, elimizdeki mimari-litürjik tabloyu hesaba kattığımızda dünyanın yaratılışının, deyim yerindeyse, burada da aynı “tapınak-merkezli” bakış açısından ele alındığını görüyoruz: Yaratılıştan önceki “hiçlik” (krş. VIII, § 4) ülkenin en saygıdeğer büyük tapınaklarının –yüce üç tanrı adına yapılacak tapınaklar– ve bu tapınakların yapılması gereken kentlerin (6-8) var olmayışı temelinde tasvir edilmiştir. Hiçbir bina olmadığı için bu büyük tapınaklar da yoktu (1; 4 vd.) ve hiçbir binanın olmaması da bunların inşa edileceği “yerlerin” henüz olmayışındandı (9 b), çünkü toprak da (10), inşaat malzemeleri saz, kamış ahşap ve tuğla da ortaya çıkmamıştı henüz (2-3; daha yukarıda 33'tekilerin aynıları).

Metnin 10-16. satırları zor. Şunu vurgulamak istedikleri anlaşılıyor elbette: “inşa edilen”, “dikilen”, “tamamlanan” (12-14) ilk tapınaklar yani Apsu'nun orta yerindeki Eridu ve Babil'deki Esagil orayı konut edinecek tanrı tarafından “inşa edilmişti”. Eridu burada “Kutsal Tepeciğin Kralı” *Lugal.du₆.ku.ga* adıyla anılan *Ea* tarafından

(*du₆.ku.ga* aynı zamanda Eridu'nun¹ şanlı adlarından biriydi.), Esagil ise oğlu *Marduk* tarafından "inşa edilmişti". Ancak gerçek anlamda toprak daha sonraları oluşacağı için (17-18, 31) buradaki, ya gerçek anlamdaki kuruluşlarının müjdesi veya kehaneti ya da bunlar öncelikle doğaüstü veya bir tür gayrimaddi binalar sayılmaktaydılar ve o zamanlar var olan en eski yerlerde dikildikleri kabul ediliyordu. Bu yerler Apsu/Eridu için Aşağısı, Esagil/Babil için de Yukarısı'ydı (Kentler ve tapınaklar henüz birbirinden ayrı değildi.). Apsu/Eridu daha eskiydi, *Marduk*'un babası *Ea* tarafından hazırlanmıştı. Esagil/Babil daha yeniydi –daha ileride göreceğimiz gibi (50) *Marduk* Yüce Üçlü'nün yerini aldığından, 6-8'de onun tapınağından söz edilmemektedir– ve tanrıların gözdesiydi (16): Onu inşa eden ve adını veren de bütün tanrıların hükümdarıydı artık. Tanrıları iki eşit gruba böler; bir grup Yukarı'da, diğeri Aşağı'da yaşayacaktır (15). Bu anlayış *Yaratılış Şiiri*'nde/50 (VI : 39 vd.) yeniden karşımıza çıkacaktır. Bu şiirde bütün tanrıların yöneldiği, yani hepsine açık yegâne yer olarak *Esagil*'in öne çıkartıldığını göreceğiz. Yazarımız bu konularda belki de bu *Şiir*'den esinlenmişti. Ne olursa olsun, tanrıların mekân temelinde dağılımı gerçekleştirildikten sonra, her birine maddi birer barınak sağlanmalıydı; barınacakları, yiyip içecekleri birer konut ayarlamak gerekiyordu ve yerin yaratılması işte bunun için elzemdi.

33. Burada tıpkı *Yaratılış Şiiri*'ndeki gibi, ama biraz farklı olarak (XIV, § 13) kozmogoninin tek sorumlusu *Marduk*'tur (17 vd.). 30'a kadar kozmogoniyle ilgili bütün fiillerin öznesi sadece odur. *Enumaeli*'te ileri sürülen (*ibid.*, § 6) (belki de ondan devralınan) bu "öğreti", yani bidayetteki deniz, çok ünlü *çukura* yer veren iki dizede betimlenmiştir (10 vd.). En iyisi 11'de anlatılanın, denizle kaplı bu alanın sadece *biçimiyle* ilgili olduğunu kabul etmektir: Çok büyük bir temel çukuru gibidir, içinde sudan başka bir şey olmayan bir hafriyat alanı gibidir: *Dunnu'nun Teogonisi*'nde/28 (4) tanrıların sabanının, "daha en başta", toprakta açtığı yarığa dolan suya benzer. *Marduk* yeri/toprağı, dalgalanan bir sal gibi yaratır (Yöresel kozmoloji yeri her yanı deniz suyuyla çevrili bir tür ada addediyordu.); kıyının sarp

1 Zamanötesi ve mitolojik Nippur'un adlarından biriydi daha önceleri: s.414, n.1.

bayırlarıyla (31) sınırlanan bu sala “yerin” tozunu yağdırır (17 – 18 + 31). (Bu arada, başka hiçbir yerde paralel bir anlatımı olduğunu bilmediğimiz, özgün bir sunumdur bu.) Tanrılara hiçbir kaygı duymayacakları, her şeyi bolca ellerinin altında bulabilecekleri bir yaşam sağlamak için sabırsızlanan *Marduk* Ana Tanrıça *Aruru*’nun¹ (21) yardımıyla insanlığı yaratması yaygın bir inançtı. Bu inançta şu ya da bu ölçüde eşeyli bir çoğalma anlayışına da yer verilir, krş.V, § 6; XII, §§ 7, 11, 13, vb... Ardından *Marduk* insanların tanrıların hizmetine çalışmasını destekleyecek şeyleri yaratır: önce vahşi hayvanlar alemini (21 vd.); can verici iki nehri (23 vd.) ve yine vahşi bitkiler âlemini (25 vd.) yaratır.

Daha sonra, doğayı kültürle pekiştirmek, yaratılışı tamamlamak içinmiş gibi insan ortaya çıkar. Nitekim insan da işe bir tür kültürel hiçlikle (27+29) başlar. En başta küçük ve büyükbaş hayvanlar bahşedilir kendisine ya bunları çalışarak edinir (28); bunu da evcilleştirilemeyecek hayvanlardan faydalanarak gerçekleştirir (30): 5 b ve paraleli 38 b’de olduğu gibi burada da yazarların aklında sadece bütün bu etin gönderileceği ayrıcalıklı varlıklara, tanrılara hizmet etmek vardır. Aynı şekilde, insan arazi açıp tarıma başladığında (kısmen kayıp olan 32-33’ün anlattığı da bu olmalı) en başta yapmak istediği şey tapınakların inşa edilmesi için gereken malzemeleri edinmek olur; anlatı tümüyle bu konuya yönelir: “önce” yani her şeyin kökenindeki “hiçlik” zamanında (2 vd.) elde bulunmayan saz, kamış, ahşap ve tuğlalar (34-36) elde edilmelidir. İnsanlar bu sayede inşaat yapabildiklerine göre, yapabilecekleri ilk iş de üç boyutlu ve ele gelebilen büyük tapınaklar inşa etmek olacaktır: Nippur’da Eruk ve Uruk’ta Eanna tapınakları (39-40). Bunun devamında kayıp olan parçada Eridu’nun adı geçiyor muydu? Olabilir ama ünlü sakini tarafından (krş.13) daha önce zaten inşa edildiği varsayılan bu bina şimdilik kasten bir kenara bırakılmış da olabilir. Her şeyin en başında var olmayan (6-8) Esagil de (*Marduk*’un eseridir) en ünlü tapınaklar arasında sayılmamıştı: Bunun nedeni bu tapınağın herkesten ve her şeyden üstün tutulması mıydı yoksa burada daha önce söz ettiğimiz gibi, bu tapınağı inşa eden ve ona adını veren *Marduk*’un Büyük

¹ Bkz. s.139, n.2.

Üçlü'den sonra gelmesini, gecikmesini açıklamak mıydı? Böyleyse, mitin kendisi de, kozmogoninin *Marduk*'un seleflerine atfedildiği daha önceki bir zamanı, üstü örtük biçimde de olsa, varsayıyor olmalı.

34. Bu hikâye *Yaratılış Şiiri*/50 ile önemli birçok noktayı paylaşmaktadır (Örneğin, *Marduk*'un, onun tapınağının ve kentinin üstünlüğü ve önceliği; *Marduk*'un evrenin tek yaratıcısı olması ve *Ea*'nın hiç değilse burada, tamamıyla ortadan silinmesi; deniz kökenli unsurun dünyanın yaratılışının başlangıç noktası sayılması gibi.). İleride bu şiiri okuduğumuzda bu inanışların sonuçlarını da daha iyi anlayacağız. Anlatımız pek çok bakımdan aynı bakış açısını yansıtıyorsa da, ona bütünüyle teslim olmuyor: *Yaratılış Şiiri*'ni alıp kendine göre yeniden düşünmüş, yoğurmuş, dış kaynaklı ve büyük ihtimal çok eskiden gelen mitsel malzemeleri ona eklemiştir. Bu da mitoloji düşüncesinin dinsel ideolojinin bütün alanlarında olduğu gibi kozmogoni konusunda da ne kadar serbest olduğu ve çeşitlenebildiğinin bir başka kanıtıdır.

Öte yandan, anlatımız sadece sözce düzeyinde bile, denizin “çukuru”, “sal”, salın üzerinde “toplanan toz”, kıyının “dolması” (17 – 18 + 31) gibi masalsı özellikler taşısa da –ve bu ona, saf yürekli ve arkaik bir hava verir–, uzunca bir yol izleyerek belirli bir soyut dile ulaşmıştır. Daha önceki birçok Akkadca anlatı gibi (31, § 15; 32, § 17; 33, § 21) burada da, aşağı yukarı her yerde, yaratıcı edimleri belirtmek için anlamı hiçbir kesin imgeleme neredeyse hiç göndermede bulunmayan fiiller kullanılır. En başta –ki en önemlisi de bu zaten– daha yukarıdaki (*ibid.*) gibi *banu* fiili kullanılır ama kilin yoğrulup biçimlendirilmesinden hiç söz edilmez. Aynı şekilde *epeşu* fiili de kullanılır ki bunun anlamı daha da belirsizdir (“Yapmak”, “imal etmek”, “hazır etmek” anlamlarındadır; *Mythes et rites de Babylone*, s. 323 vd.) ama hepsi de sonuçta “üretmek” fiiline göndermede bulunur ve öznenin (*Marduk*'un) yaratıcı etkinliğinin somut kipliklerinden çok, etkili müdahalesini vurgular. Burada da gerçek anlamda mitin imgeye doğru aşılması gibi bir şey yaşanır; bu imge ise, kesin ve maddi ayrıntıdan kopmuş, aynı amacın peşine düşmüş bir dizi düşünceden, fikirlerin birbirine eklenmesinden çok, bir sorunu “çözüme kavuşturmak” amacıyla hesaplanmış

bir dizi olayı, bir hikâyeyi desteklemek için vardır. Mezopotamya mitolojisinin bu son derece önemli dönemecine ileride (özellikle de XVI. Bölüm’de) yeniden döneceğiz.

ANTROPOGONİLER

35. Aşağı yukarı başka her yerde olduğu gibi, bizim derlememizde de bunları doğru kronolojik sırada vermenin olanağı yok. Hatta bunlara doyurucu mantıksal bir düzen bile getirilemez: Parçaların bazıları, iki kelimelik de olsa bir kozmogoni (39 vd.; 43) hatta bir teogoni (39; 42) bile ortaya koyarlar ya da onu çağrıştırırlar; bazılarının ilk amacı ise (41; 43) bu aşağı dünyaya doğanın, ama daha çok da kültürün yeni bir ögesini getirmektir, dolayısıyla insanların varlığını üstü örtülü biçimde varsayarlar. Bunlar tam manasıyla birer antropogoni değildirler, ama bunları burada araya katmamın nedeni aslında yerli yerinde olacaklarına inanmam: Bu ülkede kültür, daha başka şeyleri tamamlarcasına, insanların *kaderine*, yani tanrıların programladığı haliyle insanların temel doğasına sıkı sıkıya bağlıdır. Gerçek anlamda antropogoni ile ilgili olarak önemli iki mite yer verdim bu kitapta: İlki *Enki*’nin şanına, *Enki ve Ninmah*/7, ikincisi de bir sonraki bölümde yer alan ünlü *Ulu Bilge*/45. Bu sonuncu mit *Enuma eliş*/50 tarafından devralınmış ve özetlenmiştir: İkisi de mitolojinin yeni bir istikamete girdiğine tanıklık eden geniş kapsamlı sentezlerdir. İnsanların yaratılışının ve “icat edilmesinin” anlamı ve erekselliği başta olmak üzere, koşullarının “öğretisi” diyebileceğimiz anlayış; ayrıntılı, hatta zarif ve zekice bir tarzda *Ulu Bilge*’de ortaya konulmuştur.

39. İnsanın Yaratılışının İki Dilde Yazıya Aktarılmış Anlatısı

36. İki belki de üç elyazmasından kalan parçalar sayesinde öğrendiğimiz bu mit –bir önceki mit 38 gibi– Sümer ve Akkad dillerinde iki ayrı versiyona sahip. Ancak bu kez bir satır Sümerce öteki satır Akkadca olmak üzere düzenlenmiştir; Sümerce olan ilk

satır muhtemelen Akkadca olan ikinci satırdan çevrilmiştir; ne var ki metin o kadar çetin, o kadar kötü kaleme alınmış ve o kadar kötü aktarılmıştır ki (4-6 // 10-12, özellikle de 20 b // 25 // 27 // 31 a'daki yararsız, tuhaf tekrarlar bunun kanıtıdır.) sık sık da öyle anlaşıl mazdır ki, özellikle de Sümerce versiyonda pek az eksik yer olmakla birlikte (Müstensih bize 32-34 arasındaki boşluğun örnek aldığı nüshada da eksik olduğunu bildirir.) anlatının özgün durumu konusunda yargıda bulunmak olanaksızdır. Elimizde bulunan elyazmalarından en eski olanı¹ I. Tıglatpılaser'in (1115-1077) Kitaplığı² denilen kaynakta yer almaktaydı. O halde bu mitin yazıya geçirilmesi ikinci binyılın sonundan önce olmalı; *Marduk*'un yaratıcı rolünden hiç söz etmediğine göre pekâlâ daha da eski olabilir. Bu belgenin yorumlanmış bir çevirisinden oluşan en yeni edisyonu G. Pettinato tarafından kaleme alınan *Das orientalische Menschenbild und die sumerischen und akkadischen Schöpfungsmythen*'in (s.74 vd., 1971) içindedir. Ne var ki sadece filolojik düzlemde bile kalsak bu çalışmanın hatasız olduğunu söyleyemeyiz; bu yüzden Sümer metnini S. N. Kramer tarafından gözden geçirilip değiştirilmiş olandan izlemeyi tercih edeceğiz.

Kökenler ve toprağın

- 1 Gök ayrıldığında Yer'den
—o zamana kadar sağlamca birdiler—
Ana tanrıçalar ortaya çıktıklarında
Yer kurulduğunda ve yerine koyulduğunda
Tanrılar evrenin programını yaptıklarında
- 5 Sulama sistemini hazırlamak için
Dicle ile Frat'ın akışını sağladıklarında
An, Enlil, Ninmah (!)³, büyük tanrılar
Ve de öteki büyüktanrılar: Anunna'lar
Yüksek kerevetlerine yerleştiler
Ve görüşüp tartıştılar.

¹ Çivi yazılı metin E. Ebeling tarafından yayınlandı: *Keilschrifttexte aus Asur religiösen Inhalts*, no.4.

² Bkz. s.528, n.2. E. Weidner tarafından düzenlenen katalogda şurada bulunmaktadır: s.207, no. 10.

³ Hiç şüphesiz ya beceriksiz ya da dalgın olan müstensih, bu bağlamda adının geçmesi doğru su pek tuhaf kaçan *Utu* adını da buraya yazmış; ama 38'de doğru olarak *Ninmah* yazabilmiş. Başka yanlışlar yanında 13'te *Enlil*'in sorusunu bildirmeyi de unutmuş. Elindeki nüshanın, 31 vd. satırında vurguladığı gibi, çok kötü halde olması geçerli bir mazeret sayılmalı.

Tanrılar insanları
yaratmaya karar verirler

10 *Evrenin programını çoktan belirlemişlerdi
Dicle ve Fırat'ın sularıyla oluşan
Sulama sistemini hazırlamak için
<Enlil sordu onlara>: “Ya şimdi ne yapacağız?
Ne imal edeceğiz şimdi?–
Ey Büyük Tanrılar Anunna'lar ne yapacağız
şimdi?*

15 *Ne yaratacağız?”
Ve orada bulunan büyüktanrılar
Kaderleri dağıtan Anunna'lar
Tek bir ağızdan cevap verdiler Enlil'e
“Duranki'nin (Nippur) “Et İmalathanesinde”
İki tane (?) tanrısal Alla kurban edeceğiz*

20 *Onların kanından da insanları dünyaya
getireceğiz!”*

Bu yaratımın amacı

*Tanrılar için yapılacak angarya onların
angaryası olacak:*

*Tarlaların sınırlarını belirleyecekler
Bir kerede ve temelli
tarla çapaları ve küfeleri alacaklar ellerine
yüksek kerevetin saygıdeğer yeri
büyüktanrılar ailesi yararına!*

*Ekili toprağa ekili toprak ekleyecekler
25 tarlaların sınırlarını belirleyecekler*

Bir kerede ve temelli

*Ve sulama sistemini kuracaklar
{tarlaların sınırlarını belirleyecekler}¹
Her tarafı sulamak için
Böylece her tür bitkiyi büyütecekler.*

30 *[...] yağmur [...]
tarlaların sınırlarını belirleyecekler ve
yığacaklar başak demetlerini*

*–kırık² kırık
–kırık kırık
–kırık kırık*

35 *Böylece ekecekler Anunna'ların tarlalarını*

¹ Müstensihin bir yanlışı daha: kelime, bölüm, vb.nin yanlışlıkla tekrar edilmesi.

² Müstensihler aktardıkları metindeki boşlukları çoğu kez *hepi*: “kırık” notunu düşerek belirtiyorlardı. Kırığın “taze” (45, i, arkayüz: 4, 9) olduğunu bildirdikleri de oluyordu.

Ülkenin zenginliğini arttıracaklar
Tanrıların şenliklerini layıkıyla
kutlayacaklar

BüyükKonut'a tazesu boşaltacaklar
yüksek kerevetin saygıdeğer yerine!

Onlara Ullegarra ve Annegarra denilecek

40 Ülkenin bereketi için çoğaltacaklar
Sığırları, koyunları (başka) hayvanları,
balıkları ve kuşları!

Bu yaratım nihaidir

Kutsal ağızlarıyla işte buna karar verdiler
Enul ve Ninul

Aruru/Belit-ili, saygıdeğer hükümdar

Bu büyük programı onayladı!

Usta peşinden usta, kaba saba

adamin peşinden kaba saba adam

kendi başlarına pıtrak gibi bitecek yerden

45 ve gökteki ebedi yıldızlar gibi

bu da asla değişmeyecek!

Tanrıların şenlikleri

Gece ve gündüz layıkıyla kutlanacak

An, Enlil, Enki ve Ninmah'm' büyük tanrıların

Yaptıkları geniş programa uygun olarak!"

İnsanların yaratıldıkları yere

50 Nisaba yerleşti (onların) hükümdarı olarak

—Gizli bir öğretiler bu:

Sadece ehil kişiler arasında söz edilmeli

bundan!—

37. Elimize ulaştığı en eksiksiz biçimiyle bile bu anlatı en azından üç tabletten oluşan bir diziden alınmış havası veriyor: İlk tablet ve hemen devamı olan ikinci tabletin ilk bölümü, bağımsız olarak başka yerde de görülen, muhtemelen oldukça eski (en eskisi herhalde üçüncü binyılın sonuna tarihlenen) bir liste veriyor. Bu liste ya arkaik özel isimleri veya bu isimlerin bazı öğelerini yahut basit hecelerden (a-a; a-a-a; a-ku; a-ku-ku; me-me; me-me-me; me-a; me-me-a; vb.) oluşan ve çokça tekrar eden belki de küçültme eklerini barındıran bir liste. İkinci tabletin sonunda, bizi ilgilendiren mittin hemen

¹ Bkz. s.5574, n. 3.

sonra (Bir tablet herhangi bir “dizinin” altbölümlerinden biri olduğunda âdettendir bu.) bir duyuru satırı yer alır: Bir sonraki tabletin ilk satırındır bu; ne var ki buradaki duyuru satırı *Ulu Bilge*’nin/45 ilk satırındır. Bu şiirin bağımsız bir kompozisyon olduğu kesin olduğuna göre, onu bu anlatıya ekleyenlerin, belki de her ikisinin de insanın kökeninden söz ettiğinden yana bazı şüpheleri vardı. Eğer öyleyse, metni düzenleyenlerin düşüncesine göre, en başa arkaik “isimler” listesi eklemek, şu ya da bu biçimde aynı amacı yerine getirmek için olmalıdır: Sıradan özel isimler olarak çok uzun zamandır kullanılmayan, kekemece tekrarlanan tuhaf sesbirim düzenleşimlerini insan türünün en eski temsilcilerinin isimleri, hatta kullandıkları kelimeler sanıyorlardı belki de. Biraz pervasız davranan bazı yorumcular, elimizde bulunan üç tabletin içeriği ve düzenlenişine bakıp, bunların son satırlardaki uyarıda söz edildiği gibi (51; yerel edebiyatta bu şekilde sunulan hemen hemen kırk başka eser olduğunu biliyoruz.¹) “sadece müritlere has bir öğreti” olduğunu ileri sürmüşlerdi. Bütün bunlar az çok hayali birer tahmin elbette; aynı tablette ya da aynı tablet dizisinde, bilmediğimiz pratik nedenlerden ötürü dağınık eserlerin bir araya getirildiği başka örneklerin de yer alması bu konuda daha ihtiyatlı olmamızı gerektirecektir (daha yukarıda s.501 vd. ve s.501, n.2; daha ileride § 48).

38. Anlatı dünyanın kökenini hatırlatarak başlar; en azından bir ölçüde teogoni-kozmogoni temeline dayanır: Tek, eşsiz ve karışık bir bütünde kaynaşmış, elbette ki kişileştirilmiş olan Gök ve Yer önce “ayrıldılar”; bu mite paralel anlatılarda da daha fazla bir şey söylenmiyor bu konuda (bkz. § 9). İşte ancak bundan sonradır ki Gök’te (Bu da açıklanmaz.) ana tanrıçalar (29) ve onlarla birlikte tanrılar ailesine yeni üyelerin katılma olanağı ortaya çıkar; aşağıdaki Yer de yani yerin mekânı (3) da bundan sonra “kurulur”. Tanrılar (daha yukarıda örneğini gördüğümüz usuller uyarınca: §§ 25, 28) kurmak istedikleri ve mutlaka bir sulama sistemine (kelimesi kelimesine: “bentler ve kanallar”) sahip olması gereken dünyayı programlarken, ülkenin iki büyük nehrinin yatağını (3-6), sulama sisteminin kaynağını da

¹ Bkz. *Reallexikon der Assyriologie*, III, içinde *Geheimschrift* (almanca), s.185 vd. Kelimenin asıl anlamına bakılırsa “ehil kişiler” yerine “mürit” demek daha doğru olacaktır.

oluştururlar. Böylece “araziyi hazırlayan” büyük tanrılar, yine daha önce gördüğümüz gibi (35 vd.) Konseyde bir araya gelip geriye yapılacak daha ne kaldığını görüşmeye başlarlar. Görüldüğü kadarıyla bu işte, en azından meclis başkanı ya da önde gelen meclis üyesi olduğu için, *Enlil* başı çekmektedir (Müstensihin unuttuğu yarım satır (13 a) 17’den yardım alarak kolayca onarılabilir.); ancak insanın yaratılması gerektiği fikrinin onun tarafından ileri sürüldüğünü gösteren hiçbir bilgi yok elimizde; sadece “Ne yapmalı?” (7-15) diye sorar. Hazır bulunan büyük tanrılar verir cevabı (18 vd.). Öngörülen işlem Nipur-Duranki’de (bkz. s.442, n.1) daha ileride de (40 : 6) karşımıza çıkacak olan *uzu.mu.a*, yani “etimalathanesinde” yerine getirilecekse de, bu antropogoninin bütün sorumluluğu *Enlil*’e yıkılamaz. Zaten ana çizgileriyle bakıldığında bu anlatı *Yüce Bilge* (45: XIV, § 12) ile örtüşmektedir. Nitekim orada ilk yere sahip olan ve asıl rolü üstlenen *Enki*, hatta daha önce aynı unvanla (VIII, § 20; bkz. IV, § 10 ve s.503, n.1) karşımıza çıkan, bu işte *Enki*’yle işbirliği yapacak olan Ana Tanrıça *Ninmah* da (7 : 48) burada mevcuttur. Aynı şekilde, gözü pek yorumcuların ileri sürdüğünün aksine, kurban edilen (19 vd.)¹ *iki* (?) tanrının kanının *Yüce Bilge*’dekinden (45 : XIV, § 13), yani insanın ilkörneğinin yoğrulacağı kili ıslatmak ve zenginleştirmekten başka biçimde kullanıldığına ilişkin hiçbir belirti görülüyor. Şimdi elimizde bulunan anlatı daha kısa ve imalara dayanıyor, ama açık bir dile sahip olan paralel anlatıya hiçbir şekilde ters düşmüyor, hatta anlaşılması daha da kolay. İnsanın oluşturulması için gereken kanı sağlayacak tanrı/tanrıların isminin, *Yüce Bilge*’de görüleceği gibi buraya göre çok daha ince ve karmaşık varsayımlar barındıran bir bölümünde (45 : XIV, § 14) belirtilen isimlerle hiç ilgisi bulunmamakta. *Alla* (19; daha eskiden hatalı olarak *Lamga* diye okunuyordu.) *Anu*’nun daha yukarıda karşılaştığımız (31 : § 15) atasıyla aynı olabilir mi? Öyleyse, kurban edilecek tanrının seçilmesinde “ileri” yaşta olanın tercih edildiği söylenebilir. Başka deyişle iktidardaki gücünün azalması yüzünden, başka bir alanda kullanılabilir hal almıştır.

¹ Metinde ismin *Alla Alla* şeklinde tekrar edilmesi (19) müstensihin yeni bir beceriksizliğine bağlı olabileceği gibi, bir çatışmanın (Çift mi söz konusu acaba?) ya da bir çoğul kipinin kasıtlı kullanılmasına da bağlı olabilir; öte yandan, bir sonraki satırdaki Akkadca ek çoğuldur!

39. Buna karşılık, yaratılışın amacı her ne kadar *Yüce Bilge*'deki kadar dramatik biçimde gösterilmiyorsa da, amacın her iki anlatıda da aynı olduğu su götürmez: İnsanlar tanrıların yerine çalışmalı (21), tarımı (21 vd.; 24-35) hayvancılığı, balık avını, karada avcılığı (40) geliştirmeli, bütün bunları da önce tanrılar (23; 37 vd.) sonra da kendi ülkeleri için (36 ve 40a) yapmalıydılar.

Bu anlatının özgün yanı ise insan türünün ilk temsilcilerinin, *Ullegarra* ve *Annegarra*'nın adlarının verilmesidir; başka hiçbir yerde bu isimlere rastlamayız. Bu isimler tuhaf biçimde oluşturulmuş; “yerleşmiş”, “koyulmuş”, “kurulmuş” anlamına gelen Sümerce *gar(ra)* ve iki Akkadca zamiri içerir: *ulle<ullu*, “yer ya da zaman olarak daha uzak” ve *anne<annu* “daha yakın olandır”. Böyle yaparak acaba (“dünyaya daha önce/daha sonra gelen”) bir çiftten mi söz edilmek istendi, yoksa niyet insan türünün antik zamanlara kadar uzanan soyunu mu özetlemektir? Süreyi temel alıp “şunlar” daha eskiler, “bunlar” daha yeniler ya da yeryüzündeki coğrafi dağılımı temel alıp; “şunlar” daha uzaktalar, “bunlar” daha yakındalar mı demek istendi? Bu sırrı çözmek için herhalde doğaüstü güçlere sahip olmak gerekir!

Bu anlatının, başka hiçbir yerde karşılaşılmayan, başka bir özelliği ise, *Enul* ve *Ninul* (“çok eski zamanların Beyi ve Hanımı” [41]) tarafından alınan karardır. *Enul* ve *Ninul* aslında kendilerine ilişkin pek bir şey bilinmeyen¹ atalarıdır *Enlil*'in; burada ne işleri olduğu pek anlaşılamıyor ama aldıkları karar, buradaki Sümerce metinde *Aruru* (Bizce gayet iyi bilinen birisidir: IV, § 3; VI, § 4; VII, § 14; VIII, § 15; X, § 5, 11°...) Akkadca metinde ise (Bu isim *Atrahasis*/45, I : 189 ve devamında ilk sırada karşımıza çıkacak.) *Belit-ili* denilen ana tanrıça tarafından onaylanmaktadır. Burada, İnsanın daha önce (18-40) ortaya konulan ve gerçek sorulumluları böylece açıklanan –ki *Belit-ili* ismi dışında *Yüce Bilge*'de anlatılanlara ters düşer– yaratılışı ve kaderinin söz konusu olup olmadığını anlamaya elverecek denli açık ve tek anlamlı bir metin değil bu. Belki de, pek muhtemel olmak üzere *Enul-Ninul*'un bu kararı ve *Aruru/Belit-ili* tarafından “karara bağlanan” (kelimesi kelimesine “işaretlenen”, “çi-

¹ Tanrılar listesinde bu şekilde yer alırlar (yukarıda, § 3)

zilen”) bu “program” devamında neler olacağını bildirir: İnsanlar ilk başta belirlenen kaderlerine uygun olarak yaratılıp çalışmaya başlayınca tatmin olan tanrılar, insanların kuşaklar boyu ve sonsuza kadar devam etmelerine karar verecekler, insanlar da becerileri ve dehaları sayesinde, tek faydaları başkaları tarafından verilen işi (43) hayvanlar gibi yerine getiren cahil ve kaba saba bireyler olmaktan çıkıp ilerleme kaydedeceklerdir. İnsanların sayısının olabildiğince artması (44 vd.) tanrıların “şenliğinin süreceğinin” (46-48), başka deyişle bolluk içinde ve kaygısız yaşamlarını sürdürmelerinin yegâne teminatı olacaktır. Bu bağlamda mitin son dizesi (49-50) bu ülkedeki bütün öteki işlerde önce gelen ve hepsini yönlendiren insanların asıl işine, yani tarıma, *Nisaba*’nın himayesi altındaki tahıl üretimine (bkz. daha önce VII, §§ 9, 12; VIII, § 16; X, § 5, 13°...) göndermede bulunur gibidir.

Yüce Bilge/45 sayesinde elimizdeki mitin, insanların neden “yaratıldıkları” ve neden var oldukları konusunda değişmeden süren bir tasarımıyla çizgisinde kalmakla beraber özgün ikincil özellikleri ve kendine özgü bir görüşü de ne derece muhafaza edebildiğini daha iyi anlayabileceğiz.

40. İnsanların Kökeni ve Tarla Çapasının İcat Edilmesi

40. İkinci binyılın başına ait ve hemen hemen on kadar parçalı elyazmasından öğrendiğimiz Sümer dilinde kaleme alınmış kısa (25 satır) bir şiir bu. S. N. Kramer *Sumerian Mythology* (s. 52) adlı çalışmasında bu şiiri “keşfetmiş”, en son olarak da G. Pettinato tarafından yukarıda adını verdiğimiz (§ 35) eserinde yayına hazırlanmış, çevrilmiş ve yorumlanmıştı. Bu metni çevirmek kadar anlamak da güç: Bazı kelimeler ya da deyişler ya anlaşılmaz ya da belirsiz. Aşağıda S. N. Kramer tarafından yeniden gözden geçirilmiş biçimiyle yer alıyor:

- Bütün kaderleri sonsuz kadar bağlayan
Efendi,
Ülkenin ilk ürünlerini topraktan
çekip çıkarmadan önce
Gök'ü Yer'den ayırdı
5 Yeri Gök'ten ayırdı!*
- Hazırlıklar: tarla çapasının icadı *“Et İmalathanesinde” dünyaya getirmek için
Başını (insan soyunun)
Duranki'den (Nippur) bir kazık getirdi (!)
Tarla çapası yaptı ondan
Hemen ertesi gün de angaryayı getirdi
Böylece (gelecek insanların) kaderini tayin etti
10 Enlil angaryada kullanılacak gereçleri
belirtirken*
- Tarla çapasının kutlanması *Tarla çapasını kutladı:
Altın tarla çapası laciverttaş “başı”
İnce gümüş ve altın bağlarla tutturulmuş
Bıçağı laciverttaşından bir saban demiri gibi
15 Ucu da tek boynuzlu bir öküze benzer
Doldurulmuş genişçe bir toprak
üzerinde tek başına!*
- İnsanların yaratılışı(?) *Bu tarla çapasını hayranlıkla seyrettikten sonra
Efendi onun kaderini tayin etti
Yeşillikten-yapılma-bir-taç(?) koyup üzerine
“Et İmalathanesine”ne götürdü
Ve (insan soyunun) başını
Kalıba koyarken yararlandı ondan
20 Bundan sonra, onun önünde
Çoğaldı insanlar, aşağıda!
Enlil hep göz kulak oluyordu karakafalara
Saray erkânını oluşturan Anunna'lar
İnançla kapattılar ağızlarını elleriyle
Övdüler Enlil'i
25 Ve aktardılar tarla çapasını karakafalara.*
- Öteki tanrılar Enlil'i kutlar
ve tarla çapasını insanlara
aktarırlar

41. Metnin kısa ve öz olmasına bakılırsa, ilk ve başlıca toprak işleme gereci olan tarla çapasının böyle övülmesinin, antropogoninin sahil bir örneğini teşkil ettiği kesin değildir: S. N. Kramer de bugün bundan şüphe ediyor. Yine de, anlatının bütünü ile insanın kökenleri

arasında bağ kurar gibi duran 1.-5. satırlar hesaba katılırsa, bir kere daha gök ile yerin birbirinden ayrıldığı (7 ve 29) metinlere referansta bulunulduğu düşüncesiyle, böyle bir yorumda bulunulabilir. Görülen bu ilk teo-kozmozgoni edimi *Enlil* tarafından yapılmıştır. Yaratıcılık rolünü 31’de olduğu gibi, ama 35, 36 ve 37’den farklı olarak tek başına yerine getirmiştir. Dolayısıyla neden olduğu yaratımdan yararlanacak taraf (bir bakıma bitki gibi topraktan çıkartmak, yerden bitirtmek istediği) “ülkedir”, yani Mezopotamya’dır, (3’te kelimesi kelimesine: “Ülkenin tohumu çıksın topraktan” denilir ki bu bildik bir imgedir; §§ 11; 44.); bu yaratma edimi Hükümdar *Enlil*’in payitahtı ve bir önceki mit (39 : 18; bkz. s.442, n.1) gibi burada da, başka yerlerde de Duranki (6-7) adı verilen, yani “yer ile göğün buluşma noktası/bağı” olan Nippur’dur; “ülkenin” kendi dini merkezidir. Hatta yaratılış daha da kesin bir yerde, yine 39’da olduğu gibi, “saray-tapınağının *uzu.mu.a*, “Et İmalathanesi” adını taşıyan (bu isim de insanların yaratılışını hatırlatır: bkz. § 38.) bölümü ya da salonunda gerçekleşir.

Enlil insanları dünyaya getirmek, “ülkenin ilk ürünlerini” (3), yani en eski sakinlerini oluşturmak için, aşağı dünyada yaratma ediminde kendisine mutlaka gerekecek (daha sonra da köylüler için vazgeçilmez olacak) aracı, yani tarla çapasını icat etmekle işe başlar. Bunu yapmaya ahşap bir kazıkla (7 vd., sap) başlar, bunu bir “baş”, bir “bıçak” ve bir “uç” (12-15) ile tamamlar; sonra da heybetini vurgulamak için onu değerli eşyayla süsler (*ibid.*), sonuçta kendisi de hayran kalır (16). Tarla çapasının dolaysız ve daimi ereği de hemen emredilir: Angaryayı, başka deyişle insanların yatkın olduğu, daha doğrusu “kaderleri” olan (8-10) işi, yani ilk yapılması gereken kazma işini yerine getirecektir. Gerisini biliyoruz zaten. *Enlil* bu aracın hem ne kadar vazgeçilmez olduğunu hem de nasıl kullanıldığını göstermek istercesine bu yüce aracı ilk insanı imal etmek amacıyla hemen kullanmaya başlar (16 vd., ama 17 o kadar açık değil.): Tarla çapasını kullanıp topraktan gerektiği kadar kil alır sonra da yine tarla çapasını kullanarak kili kalıbın içine koyar, sıkıştırır (18-19; krş. 6 : 334-339). Başka yerde (hatta *Atrahasis*/45 : XIV, §§ 13, 15’te) olduğu gibi burada da, yaratım işi kalıpla yapıldığı

için kullanılan malzeme de kildir. Benzer mitlerdeki gibi (39 : 18-20; 45 : I, 208 vd.) “nemlendirici” bir unsurun kullanıldığı söylenemez (Ama bu ihtimalin önü de alınmamıştır.). Kalıbın ayarlanması ve hazırlanması başta olmak üzere yapılacak işlemin bütün öteki ayrıntıları konusunda da elbette hayal gücünden değil, geleneğin sağladığı bilgilerden yararlanılmış olmalı. Bu işlemin geleneksel sorumlusunun *Enki/Ea* olduğunu göreceğiz. Burada esamisi bile okunmuyor onun. İşin tüm şanı şerefi *Enlil* tarafından gasp edilmiş durumda; başka “ekoller” tarafından *Enlil* dahil olsun hariç olsun başka tanrılara atfedilen marifeti tamamıyla *Enlil*’e atfetme eğilimi farklı bir mitoloji geleneği olsa gerek. Burada da “yer ile göğü bir tek odur ayıran”. Kaldı ki büyük eser tamamlanır tamamlanmaz, bu işin kendi gelecekleri açısından (krş.45, I : 218 vd.; 245 vd.) ne kadar önem taşıdığının farkında olan öteki tanrılar, hükümdarlarını tebrik edip yüceltirler (22-24). Daha sonra da, insanları toprağı işleyecek emekçiler olarak kutsamak amacıyla tarla çapasını verirler insanlara (25).

41. “Küçükbaş Hayvan Tahıla Karşı” Karşılaşmasının Girişi

42. Dinsel sunum açısından bakıldığında bu atışmanın iki kahramanı birçok kez karşılaştığımız çok eskilere ait iki tanrısal kişidir: Biri *Aşnan* (krş. VII, § 12 ve s.103, n.1), tahılları himaye eden tanrıça, derseniz ülkenin Ceres’i diyelim; diğeri *Lahar* (28 : 15 vd.) küçükbaş hayvanların hamisi tanrıçadır. *Aşnan* tahıltanesinin, *Lahar* ise anakoyunun doğaüstü yansırıydı. Bu edebi yarışmada tartışmalar ve karşılaştırmalar himaye eden tanrıçalar arasında değil, aşağıdaki bu dünyanın iki gerçekliğinin arketipleri arasında yaşanır: Bunun ispatı da müstensihlerin çoğu kez olduğu gibi burada da eski bir alışkanlık uyarınca, *Aşnan* kelimesi önündeki (tarihsel kimliği belirten çiviyazılı) işareti muhafaza etmeleri ve fakat aynı işareti *lahar* kelimesi önünden, birkaç istisna hariç, kaldırmış olmalarıdır (aynı şekilde 28 : 15, 21, 29). Onları karşı karşıya getiren atışmadan elimizde ikinci binyılın ilk üçte birine ait en az yedi ayrı parça

bulunmasına rağmen bunlardan bir tanesi bile hâlâ onarılmadığı gibi bütün olarak da yayınlanmamıştır. G. Pettinato daha önce (§ 35'te) andığımız çalışmasında (s.86 vd.), bizi ilgilendiren yegâne bölüm olan giriş bölümünü çeviriyazı ve çeviri olarak vermişti. Biz yine de S. N. Kramer tarafından yeniden yapılan çeviriyi kullanmayı tercih ediyoruz:

Anunna'ların ortaya çıkışı: Hiçbir tahıl, hiçbir bitki, hiçbir küçükbaş hayvan yoktur henüz

- 1 *Evrenin dağlarında An dünyaya getirdiğinde Anunna'ları dünyaya getirmedi aynı anda Tahılı (Aşnan) ortaya çıkarmadı ne de üretti ülkede ipliklerini Uttu'nun*
 5 *ne de hazırladı ona dokuma tezgâhını (?)*. *Anadişikoyun da yoktu henüz Kuzular çoğalmıyordu; Ana keçi de yoktu henüz Oğlaklar çoğalmıyordu: Tek bir dişi koyun bile yoktu iki kuzusunu dünyaya getirecek; Tek bir keçi bile yoktu oğlaklarını dünyaya getirecek!*

Dolayısıyla ne yiyecek bir şey vardı ne de giyecek

- 10 *Anunna'lar, büyük tanrılar Cömert tahıl ve anadişikoyunu bilmedikleri için Ne dane vardı ne de şegusu Ne "otuz" vardı Ne "kırk" Ne de "elli gün"*
 15 *Ne "hayvanlık tahıl" ne de "dağın tahılı" Ne de "kent tahılı (?)"; Sarmacak giysi de yoktu Uttu da henüz dünyaya getirilmediğinden Peştamal bile yoktu giyecek! {Ne Efendi Nimgirsi ne de Efendi Kalkal henüz dünyaya getirilmemişti} Şakan da boy atmamıştı henüz bozkırda*
 20 *Dolayısıyla bu eski zamanların insanları (?)*

- Ne ekmek yemeyi bilirlerdi
 Ne de örtünmeyi:
 Çırılçıplak dolaşırlardı
 Koyunların (yaptığı) gibi
 Yeşillikle beslenirlerdi
- 25 Yerdeki çatlaktan çukura biriken
 suyu içerlerdi yalnız
- Tanrılar anadışikoyunu
 ve tahılı üretirler
- İşte o zaman doğum yerlerinde
 Konutlarında: Kutsal Tepecik'te¹
 Tanrılar anadışikoyunu ve tahılı yarattılar
 Sonra soktular onları hep birlikte
 yüce yemekhanelerine!
- 30 Böylece Kutsal Tepecik'in Anunna'ları
 Anadışikoyunun ve tahılın ürünlerini
 bol bol tüketmeye başladılar
- Ama ellerinde yeterli ürün
 olmadığı için insanları yaratırlar
- Ama yeter artık diyemeden
 Kutsal Tepecik'in Anunna'ları
 Yüce mandıralarının nefis sütünü içtiler
- 35 Ama başları dönüp yeter diyemediler
 İşte bunun içindir ki yüce mandıralarında ve
 kendilerine faydalı olsun diye
 bahşettiler insanlara yaşam solugunu
- Enki ile Enlil anadışikoyunu
 ve tahılı insanlara aktardılar
- Enki bunun üzerine Enlil'e şöyle dedi:
 "Ey Saygıdeğer Enlil, anadışikoyun ve tahıl
 Kutsal Tepecik'teler zaten
- 40 (Yere) indirelim onları!"
 İşte böylece Enki ile Enlil'in emri üzerine
 Anadışikoyun ile tahıl
 Kutsal Tepecik'ten (buraya, aşağıya) indiler!

43. Bu anlatı, türün yasalarına uygun olarak, karşı karşıya koyduğu iki prototip aracılığıyla, bütün ilgisini onların temsil ettiği alana odaklar: *Anadışikoyunun* ötesinde, capridae dahil olmak üzere (7, 9; *anakeçi* –uz– paralel bir ikilemedir, *anadışikoyunun* yansıması gibidir; belki de yanlışlıkla dahil edilmiştir metne.) bütün küçükbaş hayvanları kapsar, hatta *Şakan* tarafından kişileştirilen ve temsil edi-

¹ Bkz. s.414, n.1.

len (19)¹ henüz evcilleştirilmemiş ya da evcilleştirilemeyecek sürüleri de kapsamaktadır. Tahılın ötesinde de sadece her tür bitkisel besini değil (21-25) dokumada kullanılan elyafı ve bütün giysileri de (16-22 vd; Eğiren-ve Dokuyan-*Uttu*'yu zaten gayet iyi tanıyoruz; bkz. 5 : 140; 169 vd. ve 6 : 381-385) sayar. Başka yerde olduğu gibi (30, 32, 34,vb.) yazarlar burada da her şeye en baştan başlamış, kozmosun ilk zamanlarına kadar uzanmışlar. Burada teogoninin yaratıcısı olarak *An*/Gök gösterilir. *An* ilk tanrıları, yani evrenin bir dağ sırası (1-2) gibi gösterilen en yüksek kesiminde ortaya çıkan, göksel hiyerarşide en yüksek dereceye sahip olan tanrıları dünyaya getirir; kelimesi kelimesine “yaratımı paylaşır” (Sümer dilindeki fiil *tud*, kendisine denk düşen 34, § 19'daki Akkadca *rehu* ile aynı anlama sahiptir.). Ama yararlı bitki kültürü konusunda da (3-5, 10-17 arasında tekrar edilir.) hayvancılık konusunda da (6-9, yukarıda belirtilen anlamda 18-19'da tekrar edilir.) henüz hiçbir şey üretilmediği için, dünyaya getirilen tanrıların ne üzerlerine giyecek ne de ağızlarına koyacak bir şeyleri vardır (20-25). Kelimesi kelimesine “insanların tümü”, “insanlık” demek olan Sümerce nam.lu.u₁₈.lu deyişinin, gerçek anlamda insanların daha sonra ortaya çıktığı düşünülürse (36), 20'de yer alması şaşırtıcıdır. Anlaşıldığı kadarıyla bu, “tanrılar kalabalığını”, “tanrılar popülasyonunu” belirtmektedir, belki de *Atrahasis*'in/45 ilk dizesi gibi, bir tür doğaüstü insanlığı temsil ettiğine, ileride gerçek insanların üstlenip yerine getirecekleri çalışmayı yaptığına ima yollu göndermedir. Bu konuda hemfikir isek, A. Finkelstein ile ters düşeceğiz demektir; çünkü Finkelstein'a göre “insanların yaratılışından” (§ 44) söz edilen 35 ve devamındaki dizeler yanlışlıkla araya katılmıştı ve orijinal metinden çıkartılmalıydı: Basit ve köklü bir çözümdür bu, ama kaçınılmaz olmadığı düşünülürse, hem tehlikeli hem de öznel bir çözümdür de.

44. Giyecek bir şeyleri olmayan, sadece yabani otlar yiyebilen tanrılar hayvanca, ilkel ve son derece doğal bir yaşam sürüyorlardı (20-

¹ *Şakan*'dan (18) önce adı geçen iki tanrıdan ikincisi “*Enlil*'in kapıcısı” olarak bilinir (krş.45/ I : 74; daha önce de 3 : 261 vd. ve 313). Ötekiyse, ismindeki ilk öğeye bakılırsa (*nimgir*, Sümer dilinde “ulak” demektir.); pekâlâ başka bir “görevli tanrı” olabilir. Ne var ki bütün bu veriler burada yer almasını da açıklayamıyor; bu bölümün tamamının yanlışlıkla araya girmiş olması mümkün.

25). Bu durum, evcilleştirilmiş bitkiler ile hayvanlar denilen kültür ürünlerinin, yani *anadişikoyun* (+*anakeçi*) ve *tahılın* yaratılmasını elzem kılıyordu. Bunları *kimin* yarattığı belirtilmiyorsa da (Burada kullanılan sig., tıpkı yeşilliğin [§ 41] çıkması gibi, “toprakтан çık-mayı” belirtir; yok eğer bu terim basit bir imge değil de, mitolojik ve anlamlı bir terimse, bildiğim kadarıyla, ne burada ne de başka yerde, temel alınıp yaratılışa ilişkin cesurca, yepyeni bir yeniden-sunum oluşturulabilecek kadar geliştirilememiş olduğunu unutmamak gerekir.) bunların, Kutsal Tepecik’te (du₆.ku: 27; ve krş. 31; 42; 45; daha önce: s.414, n.1) ortaya çıktıkları belirtiliyor en azından. Kutsal Tepecik’in mitsel bir yer olduğu dışında neredeyse pek bir şey bilmiyoruz; belki de yukarda ve yüksekte olmaları gereken, üzerinde zaman ötesi tanrıların bulunduğu hayal edilen, baştaki o “Evrenin Dağları” (1) ile bir benzerlik kurulabilir.

Burada insanların yaratılışı doğru yerde araya girer, 26-36 arasında yer alır. Ama özellikle *Yüce Bilge* anlatısı olmak üzere, öteki anlatılardan farklı olarak, insanların yaratılma nedeni (en azından açıkça olmasa da) tanrıların çalışmayı reddetmesi değil, işe yetişmemeleri, “doyabilecek” kadar (32 ve 34) üretememeleridir. Öte yandan, insanları dünyaya getirmek için kullanılan yordam da oldukça özgüldür: Topluca “*Anunna*’lar” diye anılan tanrılar insanlarda “iç soluk (?)” (zi.sa: 36) uyandırırılar. Bilinen bir deyiştir bu;¹ gerçi insanların var olmaya ve yaşamaya başlamalarını sağlayan soluk almaktan başka nerede ve nasıl kullanılabileceği de belli değildir bu terimin, ancak canlı varlıkları donmuş ve cansız imgelerinden ayıran, bu soluktur. Toplu bir adlandırma olan *Anunna* ile belki de en başta *Enki* (Burada en başta adı geçer!) ile hemen ardından adı verilen *Enlil* (37 vd. ve 41) kastedilmiş olabilir. Tarım ve hayvancılık ürünlerini tedarik etmeleri amacıyla insanları yaratan (kültürün büyük hamisi) *Enki* ile (evrenin hükümdarı) *Enlil*’in insanlara tarım ve hayvancılığın temel unsurlarını *ana dişikoyun* ve *tahıl* (38-42) adlı prototiplerle aktarmaları gayet doğaldır. *Ana dişi koyun* ve *tahılın* bu dünyada bulunma nedenleri açıklandıktan sonra artık her birinin liyakatini tartışmaya başlayabiliriz.

¹ Bkz. A.Falkenstein içinde: *Zeitschrift für Assyriologie*, 58, 1967, s.10 vd. ve s.11, n.3.

42. Tahılların Sümer'e Tanıtılması

45. Sümer dilindeki bu kısa anlatı –kayıp bir ya da birkaç tablet boyunca devam ediyordu belki de– türünün tek örneğidir; anlatı metni S. N. Kramer ve I. Bernhardt tarafından 1961 yılında *Sumerische literarische Texte aus Nippur*, I, no.5 içinde yayınlanmıştı. S. N. Kramer bu metni aşağıdaki gibi çevirmişti:

An tahılları aşağı dünyaya indirir	1	O zamanlar insanlar sadece ot yiyorlardı İşte o zaman çok eskiden Gökten indirdi An Tahılları (Aşnan), Arpa ve Keten'i.
Ama Enlil onları Dağ'a teslim eder		Oysa Enlil dağkeçisi gibi Sarp Dağ'dan aşağı indi Aşağıya baktı: Çıplak Deniz'di!
	5	Bunun üzerine yukarı baktı: Sedir kokulu Dağ'dı. Yıgıdı arpayı Ve bu Dağ'da depoladı– Ülkenin zenginliğini yıgıdı Ve [...] Dağ'da depoladı. Ardından dağlık bölgenin yamaçlarını yasakladı
		Daha önce ardına kadar açık olan
	10	Yer ile göğü birleştiren menteşelerle [...] kilitlerle [...].
İkinci dereceden bir tanrı tahılları Sümer'e getirmeyi önerir		Oysa bir gün [...] Ninazu, Erkek kardeşi Ninmada'ya şöyle dedi:
	15	Arpa ve ketenin yetiştiği "Dağ'a gidelim; Ve Uğultulu Nehir'den Suyun yerden fışkırdığı Dağ'dan arpa indirelim Ve Sümer'e kadar getirelim bu arpa -innuha'yı.
	20	Böylece tanıtmış oluruz arpa nedir bilmeyen Sümer'e!"
Kardeşi tereddüt eder		Ama An'a tabi olan Ninmada

[*şu cevabı verdi*]:

“Babamız bize emir veremediğine göre–

Enlil bize bunu emretmediğine göre

Neden Dağ’a gidip

25 Arpa indirelim

Ve bu arpa-innuha’yı Sümer’e kadar getireceğiz
ve tanıtacağız arpa nedir bilmeyen

Sümer’e?

Ve gidip Utu’ya
danışmayı önerir

İyisi mi gidip Göksel-Utu’ya [*danışalım(?)*]

Uyuyan ve uyuyan ve uyuklayan

30 Ningal’in oğlu cesur-Utu’ya,

Uyuyan ve uyuklayan!”

Böylece ellerini kaldırdılar¹

Yetmiş-Kapılı-Utu’ya...

46. Bu mit pek çok bakımdan bir öncekine benziyor; hatta bir önceki miti tamamlar ve kesinleştirir gibi: Dolayısıyla antropogoni ya da kozmogoni ile en ufak bir ilgisi bulunmasa da bu miti burada araya katabiliriz. Bu mitte insanlardan, insan olarak hiç söz edilmez: Onları sadece Sümer (19; 26 vd.) temsil eder, dolayısıyla sadece var edilmiş olmakla kalmayıp, dünyanın merkezi olan bu ülkede toplaşmış ve örgütlenmişlerdir de. Bu anlatının amacı tarımın (41’den farklı olarak burada hayvancılıktan tek söz bahsedilmez.) yani belirleyici kültür öğesinin etiyolojisini sunmaktır sadece. Tarım burada (krş. 41 : 10, 28, vb.), ama ilk zikredilişinde, *Aşnan* tarafından temsil edilir. *Aşnan* burada da hep olduğu gibi doğaüstü bir kişilik olarak çizilir (§ 42), ama burada da sadece maddi içerik açısından ele alınır ve maddi içeriği de § 43’te olduğu gibi iki ana alt kategoriye bölünmüştür: arpa ile keten (3). Bunlar hem besin olarak hem de dokumacılıkta, elyaf olarak kullanılırlar ve metnin devamında *Aşnan*’ın yerini alırlar (16; arpa tek başına 7 de; 18-20 // 25-27). Tanrılar burada da (41 : 1) “Dağ’da” (4) ikamet ederler. *Enlil*’in Dağ’dan inmesi (*ibid.*) artık maddi hale bürünmüş olan tarımı kendisiyle birlikte aşağıya getirmek içindir, ancak bu değerli emaneti barındırabileceği sadece iki yer bulur: Biri Deniz’dir ama bunu hiç

¹ Dua etmek: s.299, n.1.

de uygun bulmaz (5); bir de yukarısı, “sedir kokulu Dağ” (6)¹ vardır. Burası tanrılarının musallat oldukları doruklar (4) değildir elbette, ülkenin kuzey ve kuzeydoğusundaki yüksek kesimlerdir; Eski Mezopotamyalılar oralara taş (20, X, 4) yanında aromatik yağlar, ardıc ve sedir esansları tedarik etmek için giderlerdi ama daha sonraları bu ihtiyaçlarını kuzeybatıdaki Amanos’tan, sonra da Lübnan’dan² ithal etmişlerdi. *Enlil* hazinesini işte bu yükseklerle depolar ve kilitler (7-12). Dünyanın bu kesiminde tahılların Kuzey ve Kuzeybatı Mezopotamya’da derin yarıklar açan dağ eteği ovalarında yabancı durumda bulunduğunu bildiğimize göre burada anlatılanlar uzak ve sisli anılar olabilir mi acaba?

47. Aktardığımız anlatının karanlık kalan noktaları var; bunun nedeni de Mezopotamya panteonunda pek tanınmayan iki “(erkek) kardeş” tanrı üzerinden gelişmesidir: Bu kardeşlerden bir tanesi muhtemelen su ile (*Nin.a.zu*³ “Suyu Bilen Efendi” ?), öteki de “yer”, “toprak” (mada)⁴ ile ilgilidir, ama tarım işleri yapmaya önceden yatkın olduklarını mı düşündürmeli bu? Ne olursa olsun, tahılları ele geçirmek ve bu ülkede yaygınlaştırmak, onları bu ülkenin, yani Sümer’in (19 vd. // 26 vd.) zenginliği haline getirmek istemektedirler (8 a.). Daha doğrusu biri kararlıdır bunda (15-20), öteki tereddüt etmekte ve Güneş tanrısı (28) *Utu*’ya danışmak istemektedir. Mezopotamya’da bu aşağı dünyanın işleri ve teknikleriyle (oysa bkz. 5 : 53 vd.) hiç ilgisi olmayan, hele tarımla daha da az ilgili *Utu*’ya neden danışılıyor? Ve “Yetmiş Kapı” (31) hangi anlamda, neden kuruluyor? Ve de neden gecenin ortasında, *Utu* tam da “uykudayken” kendisine akıl danışmaya gidiyor, neden bu olumsuz davranışta ısrar ediyorlar (29 vd.)? Bu soruların cevabı yok, olmayacak da çünkü

1 Düz-ülke henüz var olmamıştı demek ki, çünkü olayların sunuluşunda Dağ doğrudan doğruya Deniz’den çıkar ya da Deniz’e dalar gibidir. *Yaratılış Destanı*’nın/50 ilk başıyla veya 38 : 10’daki her yerin deniz oluşuyla ortak hiçbir yan bulunmamaktadır.

2 J. Hansman, *Gilgamesh, Humbaba and the Land of Erin-Trees*, içinde: *Iraq*, 38, 1976, s. 23 vd.

3 Daha önce 1 : 116 vd. ve 5 : 272 dizelerindeki mi? Olmayabilir: Bu isim çok farklı kişiler için kullanılmıştır, içlerinden biri de Ölüler Diyarı’ndaydı.

4 Tanrılara ilişkin ayrıntılı bilgilerin verildiği genel katalogta, “An’ın (hizmetinde olan) yılan oynatıcısı” olarak kayıtlıdır. Burada da birçok tanrıya ortak bir isimle karşı karşıya bulunuyor olabiliriz: 7 : 34’te bir tanrıçanın adıdır! Ancak krş. Nişubur, s.244, n.1

anlatı bu noktada kesiliyor ve bizler de tahılların Mezopotamya'ya gelişinin son aşamasında neler olduğunu öğrenemiyoruz.

43."Kuş Balığa Karşı" Yarışmasının Giriş Bölümü

48. Bu anlatıyı konu alan, ikinci binyılın başına ait, şu ya da bu ölçüde eksik dörtbeş elyazması var elimizde. Çiviyazılı metin ise önce, H. Zimmern, *Sumerische Kultlieder aus altbabylonischer Zeit*, II (1913), no.204, col.I'de yayınlandı. Söz konusu belgenin devamında bu konu ya da atışmayla ilgisiz çeşitli edebi parçalar bulunmaktaydı; §32 ve XI §8'de benzer biriki örnek daha var; ancak Sümerce metni şimdiye kadar kimse ne onardı, ne analiz etti, ne de yayına hazırladı.

S. N. Kramer en azından Sümerce metnin aşağı yukarı eksiksiz çeviriyazımı ve çevirisini *Compte rendu de l'onzième Rencontre assyriologique internationale* (1964) içinde yayımlamıştı (s. 97). Giriş bölümünü yeniden elden geçirdi; biz de burada sadece o bölümü aktarıyoruz:

Enki büyük tanrıların
kozmogonik programını
uygular

- 1 [*Çok eski zamanlar*]*da*
Kaderin hayırlısı tayin edildiğinde
Ve [An ve Enlil]
Evrene ilişkin planlarını yaptıklarında
Zekâ konularında usta
[Nudimmud Soylu Prens]
üçüncü kişi olarak müdahale etti
[Enki Efendi (?) bağlayan] kaderleri
- 5 *Her taraftan suları topladı*
Ve dağıttı yaşanabilir yerlere!
Cana can katan
Bol ürün verdiren suları
Kendi elleriyle getirdi
Beraberinde Dicle ile Fırat'ı getirdi
Her tarafın sularını akıttı bunlara;
En ufak kanalları bile kazdı
Sulama arklarına varıncaya kadar kurdu!
Saygıdeğer Enki ağülları ve ahırları yaydı

Önce yaşanabilir kısmı
ve müştemilatı düzenler

Sonra da güneydeki
bataklığı düzenler

- Çobanları ve sığırtaçları önceden yerleştirdi*
 10 *Yurdun her yanına kentler ve küçük köyler
yerleştirdi*
Karakafaların sayısını arttırdı;
çoban olarak da bir kral bahsetti onlara
Prens olarak koydu başlarına
Bitip tükenmez bir ışık gibi
parıldayan her yanda
Sonra da Enki bataklık bölgeyi düzenledi
Boy attırdı hem eski köklerine
Hem de taze sürgünlerine sazların
Hem batakları hem lagünleri
Donattı balıklar ve kuşlarla
 15 *Yaşayan(?) her şeyin besini kıldı bunları*
Ve tanrıların mükellef [sofrasına] sundu.
Soylu prens, zekâ konusunda usta Nudimmud
[...] oluşturdu
Kuşlarla ve balıklarla doldurdu sazlıkları
ve batakları
 20 *Herkesin görevini belirledi*
Her birine ne yapacağını öğretti.

49. Yazarlar başka yerlerde olduğu burada da, yarışacak öznelere ait olduğu iki varlık kategorisini, yani balıkları ve kuşları anlatmak için dünyanın kökeniyle işe başlarlar: Bu iki varlık kategorisi daha önce tayin edilmiş ve kesinlikle olumlu olan (1) bir kader uyarınca planlanmış ve programlanmıştı (2). Eğer 1-3 arasının tamiri doğru yapıldıysa (Ki en makul durum da budur!) bütün bu kararlar *An* ve *Enlil* tarafından alınmış, *Enki* tarafından yerine getirilmiştir (4). Ne var ki pek anlamlı olan *Nudimmud* (3 ve 17 vd; daha önce de bkz. XII, §§ 18, 21) adı da dahil olmak üzere kendisine atfedilen unvanların akla getirdiği, herkesçe benimsenen geleneğe bakılırsa, *Enki* bu planı uygulamaya başlamadan önce (5 vd.) planın hazırlanmasına (1-4) katılmış olmalıdır. Burada söz konusu olan evren (birçok kez kullanıldığı gibi kelimesi kelimesine “Gök-ve-Yer”, “Yukarısı-ve-Aşağısı”) en baştan Mezopotamya ile özdeşlenmemişse de (7’ye ve güney kesimdeki bataklıklardan söz edilmesine –13 vd.; 19– bakılırsa)

en azından Mezopotamya'yı merkez almıştır. *Enki* aceleyle kotarır bütün işleri; yaşanabilir kesimleri ortaya çıkarmak için suları toplar (5).¹ Bu satırlarda ister istemez daha önceleri sularla kaplı olan bu toprakların, beşinci hatta dördüncü binyıla doğru iki nehir arasında yavaş yavaş yükselip ortaya çıkışı uzak birer anı olarak gelir aklımıza. Bundan sonra ama hep aynı mantık uyarınca *Enki*, tarım yapılabilmesi, bolca mahsul alınabilmesi için ülkenin sulama sistemini düzenler (6-8); bu kadarla kalmayıp yerel ekonominin öteki “memesi” olan hayvancılığı da (9) geliştirir. Bu çifte etkinliği, gerektirdiği tüm buluşlar ve tekniklerle birlikte, bunları insanlara dolaylı ya da dolaysız yoldan öğreten “zekâ konusunda usta” *Nudimmud*'un (2, 17) yaptığı “icadın” sonucu ve meyvesi saymak gerekir elbette: Bu mit de başka pek çok mit gibi aynı bakış açısını benimsemektedir.

50. Çünkü *Enki* insanlara bu sırları aktarırken onlar çoktan yeryüzündeydi. Ortaya çıkışlarının, “yaratılışlarının” arada gerçekleşmiş olması gerekir, çünkü anlatının başında sadece tanrılar vardı ortada; ama “yaratılışın” yapılan atışmayla hemen o anda ilgisi olmadığı için anlatıyı kaleme alanlar bundan tek kelimeyle de olsa bahsetmezler; böylece antropogoni (§ 35) ile ilgili kesin ve dolaysız bir tanıklık da geçmez elimize. Oysa insanların yaratılışının başında *Enki*'nin olduğu açıktır. Ünlü ve iyiliksever hükümdarlara sahip (10-12), “kentlerde ve küçük köylerde” özenle bir araya topladığı insanların siyasal ve idari örgütlenmesini *Enki* gerçekleştirmişti. Bütün bunlar monarşi sayesinde krallıkta refahın hüküm sürdüğü zamanların anısı olabilir mi? Aklımıza bir kez daha, ikinci binyılın sonunda, III. Ur devrinin en güzel günleri geliyor (krş. örneğin 6 : VIII, § 10).

Ülkenin ana kesiminde, kentler ve kent çevresi alanlar iskân edildiğinde, ülke de adına layık biçimde (10-12), hükümdarın, her şeyin üzerindeki yetkisiyle hiyerarşi dahilinde örgütlendiğinde *Enki* daha yukarıda gördüğümüz gibi (41 : 37 vd.) yarışmanın yapılacağı alana gider: Yarışma güneydeki bataklık arazilerde yapılacaktır (Günümüzde bile bolca balığa ve kuşa ev sahipliği yapmakla ünlüdür buralar.). *Enki* bölgeyi bu hayvanların yurdu kılmıştır ve her

¹ Tekvin, I : 9 vd. akla geliyor.

bir türe, doğada bir yer vermiş, bir rol biçmiş ve her türün âdetlerini belirlemiş (14-21), başka deyişle kaderlerini tayin etmiştir.

Bu anlatı 37 ve 41’le kesiştiği bir konu olan hayvanların yaratılışına kısmen yer vermek dışında yeni fazla bir şey söylemiyor ve bu çalışmada bir araya getirdiğimiz birçok anlatıya benziyor. Tek farkı *Enki/Ea*’yı öne çıkartmasıdır. Teogoniye ilişkin işlere müdahale etmiyorsa da, bu tanrının kozmogonideki payı çok önemlidir; incelediğimiz anlatıların tümü de insanların üretilmesi ve yaratılmasının sorumluluğunu ona vermekte ve insanların doğal düzenden kültürel düzene geçişlerinin onun tarafından sağlandığında neredeyse ağız birliği etmektedirler. *Atrahasis*’de 145 bu özelliklerinin daha da övüldüğüne tanık olacağız.

44. Tarımın Tufan Ertesi Kökenleri

51. Belge olarak değerlendirilmesi gereken bu son parçanın pek benzeri olduğu söylenemez. Kendi içinde ele alındığında bu anlatının tanrıların doğuşu, dünyanın ya da insanların yaratılışı ile pek ilgisi bulunmamaktadır, ünlü *Enki/Ea* ismi bir kez bile geçmemektedir. Bu anlatı bütün ötekiler gibi, bilindiği üzere Tufan ile başlayan (XIII, § 11; XIV, § 5) “tarihsel zamanın” başından beri süren evrenin hazırlanmasıyla geçen o “mitsel çağda” yer almamaktadır: Tufan’ın hemen ertesinden başlar, amacı da evrenin her yanını sarsan bu yıkımdan sonra tarımın sıfır noktasından nasıl ortaya çıktığını, mutlak bir yaratımla mı yoksa bir yeniden başlangıç olarak mı ortaya çıktığını açıklamaktır. Öte yandan, yeni bir özellik de çıkar karşımıza: Bu anlatı Lagaş kenti ve kent-devletini merkez almıştır. Bu kentin antik hükümdarlarının açıklamalı listesi de verilmektedir. Daha yakın tarihli olduğu anlaşılan Sümer dilindeki belgenin bir eşi daha bulunmamaktadır: E. Sollberger bu metni British Museum’da (Müze kataloğunda BM 23103 diye kayıtlı.) buldu ve 1967 yılında yayınladı: *The Rulers of Lagaş*, içinde: *Journal of Cuneiform Studies*, XXI, s. 279 vd. Burada sadece ilk bölümünü ele alsak da karşımızda eksik bir metin bulunmaktadır. Önce hemen hemen on satırlık bir eksik, ardından daha da önemli bir eksik göze çarpıyor

ve bu eksik satırların ardından anlatı sona eriyor ve Lagaş'ın eski hükümdarları sıralanıyor. Dolayısıyla anlatının nasıl son bulduğunu bilmiyoruz.

Tufandan sonra	I:1	<i>Tufan her şeyi önüne katıp götürdüğünde Ve yeryüzünü yıkıma sürüklediğinde Yine de güvendeydi insanların devamı Soyları korunmuştu:</i>
	5	<i>Karakafalar yeniden çıkabilirlerdi ortaya kendi killerinden.</i>
İnsanlık yeniden ortaya çıkarmak ama krallık yoktur		<i>Ama An ve Enlil İnsanları var olmaya çağırdıklarında Yönetimi kurdularsa da Kentlerin mücevheri olan krallığı</i>
	10	<i>Aşağıya, yeryüzüne indirmediler!</i>
Tarım da	13	<i>Yok olan insanlığın haleflerinin oluşturduğu kalabalığı Koyamadılar yerine</i>
	11	<i>Ningirsu'dan (?) alıp ne bir bel ne tarla çapası</i>
	12	<i>Ne saban ne küfe, toprağı canlandıran!</i>
Öyle ki uzun ömürlü olsalar da çöküşteydi insanlar	14	<i>O zamanlar yüz yıl yaşardı insanlar</i>
	15	<i>Yaşları ilerlediğinde Yine de yüz yıllık ömürleri olurdu! Ama gereken işleri yapamadıkları için Sayıları azaldı, çok azaldı [...] Ve ağullarda küçükbaş hayvanlar mahvoldu!</i>
	20	<i>İşte o zaman, Lagaş'ta su kıtlığı çekildi Girsu'da kıtlık baş gösterdi: Çünkü ne kanal kazılıyor Ne sulama arkları açılıyor Ne de sulanıyordu kuyudan su çekip Uçsuz bucaksız kırlıklar:</i>
	25	<i>Bol olsa da su, kullanılmıyordu Tarla ve çayır sulamada– İnsanlar tek yağmur suyuna güveniyorlardı! Tahıl (Aşnan) alacalı arpa üretmemişti henüz: Tek bir yarık bile açılmamıştı toprakta</i>

- Meyvesi de çıkmamıştı!*
 '30 *Hiçbir toprak işlenmemişti*
Meyvesi de çıkmamıştı!
 32+34 *Ne yöre ne kalabalıklar*
yakarıyordu tanrılara:
 33 *Bira, şarap, [...]*
 35 *Tatlı, yumuşak şarap [...]*
Bunları elde etmek için hiç işlenmiyordu
sabanla geniş topraklar!

–sütunun sonundaki on satır kayıp–

Tarım çıkar ortaya

- II : 48 *[...] kanallar*
[...] tarlalar
 50 *Kanallar kazsınlar diye*
Sulama arkları açsınlar diye
Sulansın diye kuyudan su çekip
Bol suyla uçsuz bucaksız kırlıkları
 54 *Bel, tarla çapası, küfe ve saban*
 56 *Verdiler tanrılar insanlara*
 55 *Toprağa can katan!*
 57 vd *Ve sonra insanlar arpa yetiştirdiler!*
 59 *Henüz pek genç olan Tahıl'ın önünde*
orada bulunan
Bundan sonra da insanlar sabrettiler
 60 *Gece gündüz, ne kadar vakit gerekirse*
Dikkatle!
Bundan böyle ekilecek-arpa üreten
Tahıl'ın önünde
Çalışmaya koyulmadan önce
secdeye kapandılar!
Geç-mahsul-veren-arpanın üreticisi
Tahıl'ın önünde
 65 *Onlar[...]*

–Sütunun sonunda hemen hemen yirmi satır kayıp. Bu satırlarda belki de “Krallığın İndirilmesi” (krş. I : 9) konulu bir kıtayla başlayıp, Lagaş'ın eski hükümdarlarının dökümü yapılmış olabilir, çünkü metin de-

vam etmeye başladığında hükümdar listesi de devam etmektedir. Her bir hükümdarın hüküm sürdüğü yıl sayısı (şişirilmiş ve fantastik bir biçimde), bazen de gerçekleşmiş hatırı sayılır bir olay aktarılarak verilir. Örnek olarak 107. satırı verelim:–

107 *Onun zamanında[...] yazı yoktu henüz*

–Bu da yazı ya onun zamanında ya da biraz daha sonra ortaya çıktı demektir. Hükümdarlar listesi 2100 yılı civarında Gudea ile son bulmaktadır. Ardından IV. sütunun altında, künye/dua olarak şu satır yer almaktadır:–

200 *Akademi’de kaleme alındı.
Nisaba’ya şükürler olsun!*

52. İçerdiği anlamları değerlendirmeden önce, bunun özgün bir belge olduğunu kabul etmemiz gerekir. Yayına hazırlayanın sözlerine bakarsak, adı anılan son hükümdarlardan çok sonraları düzenlenmiş olmalı. 1800/1700 dolayları diyelim buna, ve hem arka çıkmak için hem de biraz alayla şunu ekleyelim: “Ekol” (“Akademi”, Sümerce *e.dub.ba* kelimesi kelimesine “Tabletler Evi” demektir.) çıkışlı bu belge; son satırda belirtildiği gibi, okuma yazma bilenler tarafından, Koruyucu Tanrıça *Nisaba*’nın gözetiminde kaleme alınmıştı (200; bu tanrıça konusunda bkz. daha önce XII, § 39). Lagaş’ı ülkenin tarihinden kasten silip atan ve bu kenti bir tür siyasal ve kültürel hiçliğe mahkûm eden meşhur *Sümer Kralları Listesi*¹ kadar önem ve ağırlığa sahip bir geçmiş oluşturmak isteyen bu okuryazarlar kendi kentlerinin benzersiz bir rol oynadığını kanıtlamak için *Sümer Kralları Listesi*’ni bir ölçüde taklit etmişlerdir. Peş peşe hüküm sürdüğünü söyledikleri otuzdan fazla hükümdarın ismini vermişler; bu hükümdarlara sonu gelmez saltanatlar atfetmişler; hepsinin de barışçıl ve kültürden yana kişiler olduklarını ileri sürmüşler ve bütün bu uzun tarihi, Tufan’ın son bulmasıyla başlayan “tarihsel

¹ Th. Jacobsen, *The Sumerian King List*; bu listenin sadece çevirisi şu belgede yer almaktadır: *Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament*², s. 265 vd.

zamanın” başlangıcına ilıştirmişlerdir. *Sümer Kralları Listesi*’nin en eski versiyonu da Tufan’ın son bulmasıyla başlıyordu.

Dolayısıyla sadece kendi bölgelerini, Lagaş ve Girsu’yu öne çıkartmakta (20 vd.; bkz. s.61, n.1), anlattıkları Tufan’dan ve yol açtığı yıkımdan sonra olan biten her şeyin sahnesi olarak bu toprakları kabul etmekteydiler. *An* ile *Enlil* karakafaları, Tufan’dan ötürü düştükleri durumdan çıkarabilmişlerdi (*Gilgameş Destanı*’nın/48 : 133 bu konuyu anlatışıyla karşılaştırılabilir.), yani “kara kafaların kendi killerinden yeniden ortaya çıktıklarını” (1-5) söylemek ister gibidirler. Bu konuda tek söz bile edilmiyorsa da, Tufan’dan kurtulan kahraman sayesinde “güvendenydi insanların devamı, soyları da korunmuştu” (3), bu yüzden İnsan’ın yeniden yaratılışı söz konusu değildir. Dolayısıyla, üstü örtülü biçimde, geleneksel felaket anlatısına gönderme yaparlar (bkz. XIII). Aynı tanrılar ilk “yönetim” tipini, kelimesi kelimesine “ensi’lerindüzenini” (6-10) yine orada kurmuşlardır (Ülkenin imparatorluk ya da krallığa indirgenmesinden önce Lagaş hükümdarları “ensi” unvanını taşıyorlardı.). Böyle olmakla birlikte, yazarlarımız başka bir mittenden emanet aldıkları bir inancı da hatırlarlar; buna göre tam anlamıyla *krallık* düzeni, yani (Sümerce) lugal’lerin/(Akkadca) *şarru*’ların düzeni ancak ikinci aşamada ortaya çıkmıştı (krş. yukarıda § 5). Ama aynı tanrılar, diye devam eder yazarlar, Lagaş kentinin koruyucu tanrısı (11-13) *Ninurta/Ningirsu*’nun (X, § 1) kendilerine inananlara verebileceği tarım bilgisi ve araçlarını ilk başta insanlara vermediğini belirtirler (Bu bilgi de belli başlı araçlarda maddileşmişti: toprağı kazmakta kullanılacak bel ve tarla çapası; bkz. 40; toprağı bir yerden bir yere taşımakta kullanılacak küfe; toprağı yarıp sürmek ve tohum atmakta kullanılacak saban: 11 vd. // 54). Bunun sonuçları ortaya çıkmakta gecikmez. Burada öne çıkartılan ama bilmediğimiz bir inanışa göre, en azından Tufan sonrası yeniden başlayış döneminde, ama herhalde daha önce de, daha yaratılışlarından itibaren insanların yaşamı hem daha uzun hem de daha sağlamdı,¹ normal-

¹ *Sümer Kralları Listesi*’nde Tufan öncesi dönemde hükümdarlar 18. 600 ile 43. 200 yıl ömür sürmekteydiler. Tufan’dan sonra 100 ile 1200 yıllık ömre, oradan da daha gerçekçi sayılara inilir... Burada da Nuh’a ve onun soyundan gelenlere kadar Tekvin’deki “patriarkların” uzun ömürlü olduklarına değinilir. Bu konuda bkz. daha ileride XIII, § 21.

de ömürleri iki yüzyıllıktı (14-17). Ama yaşamları sadece hayvan yetiştirenlerin yaşamına ve kaynaklarına bağlı olduğu, dolayısıyla yeterince çoğalamadıkları için sayıları yavaş yavaş kaygı verici derecede azaldı (17-19). Bunun ardından tarımsız bir yaşamın neye benzeceğine ilişkin olumsuz bir tablo çizilir (20-37 [...]); bunun tam karşısına, simetrik ama olumlu olarak, tanrılar toprağı işlemeyi¹ insanlara öğretmeye karar verdiklerinde (50-65 [...]) toprağı işlemek çıkartılır. Ardından en azından bunun ne kadar hayırlı sonuçlara yol açtığı, tanrıların kraliyet iktidarını bahşetmesi ve ülkenin merkezi bir yönetim altında bir araya gelmesinin ne kadar hayırlı bir iş olduğu aktarılır. *Aşnan*'ın (Tahıl diyerek çevirisini kasten veriyorum: bkz. § 42.) daha önceki mitlerde şu ya da bu ölçüde geçirilen doğaüstü kişiliğini burada koruduğu (62 vd) gözden kaçmamış olmalı: Arpa “üreten” odur, onun desteğini sağlamak için, ona yakarmak amacıyla (62 vd.) önünde secdeye kapanmak gerekir.

53. Bu anlatıyı düzenleyen yazarların, başka yazarlar gibi (bkz. XIII, § 13...) toprağın işlenip ekilmesiyle elde edilen ürünlerdeki kıtlığın *tanrılar açısından* doğurduğu sakıncalar üzerinde durmamış olması ilginçtir. Tanrıların ziraatı bu dünyada nihayet yaygınlaştırmalarının sebebi; sanki insanlara yararlı olması, ölümlerini durdurması gibidir. Elbette ki bu ölümlülük uzun vadede, doğaüstü topluluğun tedarikçilerini kaybetmelerine yol açacaktı, fakat buradaki bağlamda bu, tanrılar dünyası için vahim bir tehlike oluşturmamaktadır. 20. satır ve devamında söz edilen “kıtlıktan” sadece insanlar zarar görüyor gibidir. Öte yandan, çok açık ki metin, yazarlarının bildiği başka mitlere zımmen ve dolambaçlı şekilde gönderme yapmaktadır (Tufan [45-49], Tarımın Gelişi (40 vd.), *Ninurta/Ningirsu*'nun bu sürece muhtemel dahil [20, § 5, 9°]). Ve bu işi, elimizdeki belgelerin bize hakkında bilgi vermediği masalsı verileri de araya katarak yapmaktadır (örneğin, eski insanların ömrünün iki yüzyıl olması; ayrıca bkz. XIII, § 21). Öte yandan, tarımın bu “gelişinin” bir *yaratılış* sonucu mu olduğu –bu durumda Tufan öncesi insanlar tarım nedir

¹ Tarımla uğraşanların yerleşik yaşamı ile çoban yaşamının karşı karşıya getirilmesi çok ilginçtir; yerleşik yaşam çoban yaşamından katbekat üstün tutulur: “Tarihsel” bir özellik mi yoksa kültürel mi?

bilmiyor olmalıdır ki bu da birçok başka mite ters düşer– yoksa afe-
tin yol açtığı kültürel boşluktan sonra basit bir yeniden ateşlenme-
nin yahut bir *yeniden-yaratılışın mı* söz konusu olduğu belirtilmez.
Başka mitlerin yazarlarının bu sorulara cevap verebildiğini göreceğiz.
Nitekim onlar, yaşanan kozmik afet sırasında sadece insanların
yeniden üreyip çoğalmasını sağlayacak öğelerin değil, kullandıkları
tekniklerin sırlarının da (XIII, § 26) korunduğunu ileri sürerler; oysa
bu anlatıda tek söz edilmez bundan!

Bu anlatıyı bir hiciv, pastiş gibi ele alırsak ona elbette yapaylık,
eğretilik atfederiz, fakat bunu mitlerin bağlamından bambaşka bir
bağlamda yaparız. Oysa mitler insan yaşamına yön veren büyük
gerçeklikleri ve dünyanın durumuna açıklama getirirler; bizim bura-
da ele aldığımız metin ise bu açıklamaları, başka kentler tarafından
unutturulan ve hor görülen kendi kentinin önemini kanıtlamak için
kullanır. Onu yazıya dökenlerin gözünde önemli olan, Tufan’dan
sonra her şeyin yeniden ve nasıl başladığı değil, her şeyin yeniden
Lagaş’ta başlamış olmasıdır. Metnin mitolojik anlamı ve bu düz-
lemde kullanımı da bu durumdan etkilenmiş olmalıdır. Gerçekten
özgün bir metindir bu...

XIII

Babil'in Büyük Tekvin'i: İnsanın Yaratılışından Tufana

1. Akkadca yazılmış birkaç parça, özellikle de özgün metinleri çok eskilere uzanabilecek (28; 32-38) köken anlatıları dışında, şimdiye kadar sunduğumuz, Sümer dilinde kaleme alınmış mitlerin çoğu ikinci binyılın ilk üçte birinde kopya edilmişti; herhalde pek çoğu bundan en az birkaç yüzyıl önce oluşturulmuştu. Paleo-Babil çağından, kabaca Büyük Hammurabi'den itibaren (1792-1750), benzer parçalar, örneğin tam bu kralın zamanına tarihlenen *Aguşaya Şiiri*⁹ gibi eserler, daha çok Akkadca olarak çıkmışsa da, ülkede mitoloji konusunda yeni bir kompozisyon modeli belirmişti; bu yeni model, yeni bir dünya görüşünü, bu görüşü yazıya geçirme konusunda yeni bir kabiliyeti ve genelde mitlerin etki alanına ilişkin yeni bir duyguyu yansıtıyordu ve bütün bunlar yeni bir edebi tarz oluşmasını belirlemişti. Bu tür eserlerden pek azı bize kadar gelebildi: 1700 dolayısı ile 850 arasına doğru, bin yıldan daha az bir süreye yayılan toplam üç eser. Ama her biri son derece yoğun ve hemen fark edebileceğiniz gibi hayranlık verici.

Bunların her üçü de Akkadca düşünülmüş ve kaleme alınmıştır. Ötekilerle aralarındaki başlıca fark kapsamlarıdır. Hacimden söz

etmiyoruz. Hacimleri de elbette hatırı sayılır önemdedir: 700 satır ile 1000'den fazla satır arasında değişmektedir; daha önce çevirisini verdiğimiz iki parça, *Lugal.e/20* (730 satır) ve *İnanna ve Enki/11* (800 ama çok uzun yinelemelerle dolu; *Aguşaya'nın/9* en baştaki 800 satırı ise IX, § 3'te belirtildiği gibi yarım dizelerden oluşmaktadır.) bu rakamlara ancak yetişmektedir, pek çoğu ise 200 ya da 300 dizeyi geçmez, üçte biriyse ancak 100 dizeden oluşmaktadır. Bu yeni eserlerin asıl şaşırtıcı yanı geniş görüşlü olmaları, açılımları, çaplarıdır.

Daha önceki mitler, doğa, kültür ya da tarih konusundaki sorunlarda, kaleme alanların ve kullananların ayrılmaz ve yapılaşmış bir bütün oluşturan yaşam ve düşüncesine sıkı sıkıya bağlı oldukları bilinmekle birlikte, birçok düzlemde okunması gerekse de, hepsi de “tasarlanmış” kurgular aracılığıyla, iddialarını özsel öneme sahip tek bir açmazı çözüme kavuşturmakla sınırlamışlardı. *Enlil ve Ninlil/1* “oğul” tanrılar ile Enlil arasındaki “durum” farkına ışık tutar; *Enki ve Ninhursag/5* Dilmun’un tarımla ilgili konularda eğitilmesinin yanı sıra bitkilerin kökenini ve nasıl kullanılacağını da anlatır; bir yandan *İnanna ve Enki/11* öte yandan da *Yedi Bilge Miti/8* ile ülkenin yüksek uygarlığını oluşturan her şeyin doğuşu ve yaygınlaşmasını anlatır; *İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İniş/14* ve devamı olarak 15-18 ile *Dumuzi'nin* her yarıyılyı yeraltında geçirmesi anlatılır; *Nergal ve Ereşgikal/26* ile o zamana kadar yerlisi bir tanrıça tarafından yönetilen Ölüler İmparatorluğu'nda iktidarın “yabancı” bir tanrı tarafından ele geçirilmesini; *Ninurta ve Taşlar/20* kadar geniş ve zengin kapsamlı *Anzu/22* ise, ülkeyi kurtaran ve kalkındıran *Ninurta/Ningirsu'nun* kahramanlığı, erdemi ve gücü sayesinde ülkenin doğaüstü koruyucusu olmasını açıklar. Ele alacağımız üç eserde, sorunsal ve açıklama ufkunun nasıl genişlediğini hemen fark edeceğiz: Burada sorgulanan, insan yaşamının evrendeki tüm anlamı (*Atrahasis/45*); kozmosun bütün dengesi ve düzeni (*Enuma eliş/50*) ve ülke tarihinin uzun ve can alıcı bir dönemidir (*Erra/51*); yazarlar bütün bu geniş kapsamlı sorunların gündeme getirdiği çok sayıda soruya cevap verebilmek için, çok sayıda miti ve mitolojik izleği, yarıttılar demiyorum, ama en azından şaşırtıcı bir mantık ve kusursuz

bir ahenk içinde yeniden düşündüler, birbirlerine uyarladılar, eritip yeniden kalıba döktüler ve her biri gerek kendi iç tutarlılığı gerekse edebi sunumu ile dikkat çeken sağlam kurguları, gerçek birer *sentez* oluşturmak için bir araya getirdiler, harmanladılar ve birbirlerine zincirlediler.

Bu düzenlemelerin en eskisi şudur:

45. Atrahasis ya da Yüce Bilge Şiiri

2. Yüce Bilge sözcüğü ilk sözcüğün, yani *Atrahasis* (*Atar-hasis* ve *Atram-hasis* diye yazıldığı da olur.) sözcüğünün birebir çevirisidir. Bu eserin en eski elyazması (bkz. kitabın başındaki resimler) imzalanmış ve tarih düşülmüştür: Müstensihin (ya da yazarın elbette, bilmiyoruz kesin olarak) adı Kasap-Aya idi (Belki de Nur-Aya, çünkü ilk çiviyazısı biçim tek anlama gelmiyor.), bu çalışmasını Hammurabi'den sonra gelen dördüncü hükümdar Ammi-saduka'nın (1646-1626) saltanatı sırasında tamamlamıştı. Bu şiir büyük ihtimal bir önceki yüzyılda *yaratılmıştı*; kısa sürede taklit edilmiş ve bir yandan *Sümer Tufan Anlatısı*/46 içine (ve § 23) bir yandan da *Enki ve Ninmah*/7 (bkz. VIII, § 20) içine taşınmıştı (En azından benim kanım bu yönde.). *Yaratılmıştı* doğru sözcüktür: Kesinlikle Sümerce'den bir çeviri söz konusu değildir; üstelik bu dilde düşünülüp yazıya geçirilmiş bir eserin sonradan yapılmış düzenlemesi de değildir: Her yanıyla Paleo-Babil özelliklerine sahip özgün bir düzenleme olduğu kesindir. Bu metin söz konusu şanlı dönemin ruhunu ve *aggiornamento*'sunu o kadar iyi yansıtıyordu ki, bu dönemin diğer ünlü ürünü olan Hammurabi "Yasaları" gibi,¹ bu şiir de ülkenin siyasal ve kültürel bağımsızlığının son bulmasından kısa bir süre önceye kadar, bin yıldan uzunca bir süre yayınlanmış, yani kopya edilerek yayılmıştı. Paleo-Babil çağından yedi; ikinci binyılın ikinci yarısından iki; ertesi beş yüz yıla ait bir düzine, daha ileri tarihlere ait iki elyazmasının parçaları elimize ulaşmıştır.

3. Bu şiir ilk Asurbanipal'in (668-627) Kitaplığı'nın yıkıntıları arasında nispeten "yakın tarihli" kopyalarından birinin enkazını

¹ *Mésopotamie*, s. 194 vd.

bulup okuyan G. Smith (*Transactions of the Society of Biblical Archaeology*, 3, 1874, s. 540 vd.) sayesinde öğrenildi. Ancak elimizde sadece küçük bir parça vardı; üstelik tabletin arkayüzünü uzunca bir süre önyüzü sandığımız için de şiirin anlamına, anlatının canlılığına ve zenginliğine tam olarak ulaşamamıştık. Danimarkalı Asurbilimci Laessøe 1956 yılında aradan geçen sürede ele geçirilen başka parçaları birbirine bağlayıp her şeyi düzene soktu da aslında bunun en eski “Tekvin” metni olduğunu anlayabildik. Bu metin, yaratıcısının elinden çıktığı andan Tufan’ın sonuna ve “tarihsel zamanın” başlangıcına kadar, İnsan’ın bütün ilkel “tarihini” dinsel bir bakışla ele alıyordu. Bundan on yıl sonra, W. G. Lambert *Cuneiform Texts... in the British Museum* (no: 1-15) 46. Cilt içinde British Museum’da bulabildiği bütün *Yüce Bilge* parçalarını, en önemlisi de bilinen en eski ve en iyi korunmuş elyazmasını yayınlamıştı: 3700 yıl önce yuvarıda adını verdiğimiz Kasap-Aya¹ tarafından kopya edilmiş elyazmasıydı bu.

Elimizde bütün bu malzeme ile (Ne kadar eksik ve boşluklarla dolu olsalar da iki düzine belge söz konusu.) eserin hemen hemen üçte ikisini tamamlayabilecek durumdayız. Bu eserin en eski değişikliği, hamarat Kasap-Aya’nın çıkardığı kopyanın sonuna özenle kaydettiği gibi tam “1245 satırdı”. Ayrıntılı araştırmalara dayanan bir giriş, ilmi eleştirel notlar ve çeviri ile oluşturulan bu restitüsyon çalışması yine W. G. Lambert ve beraber çalıştığı A. R. Millard tarafından 1969 yılında yayımlanan usta işi eserleri “*Atrahasis. The Babylonian Story of the Flood*” içinde yer almaktaydı. Pek çok bölümü ya kendinden ya da eksik parçalardan ötürü zor anlaşılır ya da bilmececi olan bu esere o zamandan bu yana defalarca başvuruldu. Şimdi en azından hem bölümlerin pek çoğunu hem de bütününü epey iyi anlayabilmekteyiz.

4. Koskoca bölümler, çaresiz, yok olup gitti; en azından şimdiye kadar böyleydi durum. Ama bazen de üstesinden gelinebildi zorlukların: Uzun söylevlerin defalarca tekrarlanması ya da kalıplaşmış

¹ O günden bu yana tek tük başka parçalar da yayımlandı: özellikle W.G. Lambert *Archiv für Orientforschung*, 27, 1980, s. 71 vd. Kısa bir süre önce (1986) Sippar’da keşfedilen ve envanteri hâlâ tamamlanmamış olan kitaplıkta *Atrahasis*’in birinci binyıla ait bir (Ya da birden çok?) edisyonunun en azından parçaları yer almaktadır.

anlatımlar, kayıp paralelliklerin yeniden oluşturulmasını engellediğinde, elde bulunan korunmuş parçadan bir önce ya da bir sonra gelene bakarak olayın seyri tahmin edilebiliyordu. Oysa bir elyazması başka bir elyazmasının geçen yüzyıllar dolayısıyla yitirdiği şu ya da bu uzunlukta birkaç parçayı muhafaza etmişse, eleştirel kesinlik ve tarihsel doğruluk adına, birinde eksik olanı başka birindeki mevcud bakıp *örnekleme* her zaman olanaklı değildir. Böyle bir tereddüdün nedeni, elimizde olduğu biçimiyle, *Yüce Bilge* metninin, örneğin *Nergal ve Ereskigal*/26 ya da *İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi*/14 ve *İştär Ölüler Diyarı'na İniyor*/18 metinlerinin A ve B değişikliklerinde olduğu gibi, asla yeniden ele alınmış ve şu veya bu ölçüde üzerinde oynanmış gibi görünmemesine karşın (*Sümer Tufan Anlatısı*/46 dışında; ayr. bkz. 7), elyazması biçimiyle uzun süreye yayılan aktarımı sırasında pekâlâ bazı *gözden geçirmelere* maruz kalmış olmasıdır: Zaman içinde bazen maddi sunuma dokunulurken (Metnin bütünü Kasap-Aya'nın yaptığı gibi bazen üç, bazen iki tablette verilmiş, bazen tablette sekiz sütun, bazen altı, başka birinde de dört sütun kullanılmıştır...), ama bununla da kalınmayıp imla, dilbilgisi hatta kelimeler dahi değiştirilmiştir. Böylece elimizde en az üç ya da dört *yeni edisyon* bulunmaktadır; bunların hepsi de anlatının genel akışına bağlı kalmakla birlikte ayrıntılarla tamamen örtüşmemekte, yazıya geçirenlerin ve yazıya geçirildikleri çağın anlayışını, kaygılarını ya da zevkini yansıtan farklar göstermektedirler. Üstelik tatsız bir durum olmakla birlikte hiçbirisi tam değildir, elimizde sadece parçalar bulunmaktadır.

Tarihçi olarak yapılabilecek en iyi çalışma, bilinen en eski, en iyi korunmuş ve en uzun metni temel almaktır: Ötekilerle kıyaslandığında Kasap-Aya kopyası bu üçlü avantaja sahiptir, ama *ikinci olarak* bunu ehvenişer diye kabul ettiğimizi de gizlemeyeceğiz. Anlatının ilk bölümünde (*İnsandan Önce*: § 11 vd. ve *İnsanın Yaratılışı*: §§ 13-15) öteki değişikliklerden gelen kalıntılar, zaten çok sınırlı oldukları için, farklı olsalar da olmasalar da eski elyazmasının derkenarına kolayca yerleştirilebilir; daha doğrusu, başka bir kaynağa geçildiğini belirtmek için, eklenen metin marjın biraz dışına taşırılarak konabilir: Biz de böyle yapacağız. Daha ileride, değişiklikler bazen epey ha-

cimli olduğu için, tek bir istisna dışında (g, s. 620: çünkü bu parçanın kendisi de zaten Paleo-Babil dönemine aittir.), onları Kasap-Aya'nın metni ve ona en yakın Paleo-Babil belgeleri tamamlandıktan sonra ayrıca aktarmak daha doğru olur (s. 633 vd.). Öte yandan, eserin bütününe organik anlamda bağlı bulunan Tufan bölümü, onu ipsiz sapsız bir anlatı halinde dile getirenlerin yüklediğinden başka bir anlam yüklemek pahasına, yine aynı bağlamda ele alınmalıdır. Bu nedenle, şiirin çeşitli "gözden geçirilmiş" biçimlerinden kalan belge ve parçaların ardından, şiire bağlı oldukları teyit edilmiş olmasa da hiç kuşkusuz genetik olarak bağlayabileceğimiz, sadece Tufan konusunu işleyen üçdört anlatıya da (46-49) yer verdik.

İnsanın Yaratılışından Önce

- İlk baştaki iki tanrı "sınıfı" I/1 *Tanrılar insanı (yaptıklarında)*
Angarya yüklenmişti onlara, çalışıp
duruyorlardı:
Çok işleri vardı
Ağırdı angarya, sonu yoktu uğraşın
5 Çünkü büyük Anunnaku'lar, İgigu'lara
Yedi kat ağır angarya yüklemişlerdi!
 Yönetici Anunnaku öbeği *Hepsinin babası Anu, kralıydı onların*
Korkusuz Enlil de hükümdarları
Ninurta, valileri
 10 *Ennugi de ustabaşları*
Görüş birliğine varan (?)
Büyük tanrılar paylarına düşeni belirlemek
için kura çekmişlerdi:
Anu göğe çıkmıştı;
Enlil yeri kendi mülkü (?) saymıştı
 15 *[Ve denizi engelleyen (?) kilit*
Prens Enki'ye teslim edilmişti (?)
[Anu göğe] çıktığında
Apsu'nun [tanrıları (?) indiler gökten
Göksel [Anunnaku'lar işte o zaman]
 20 *İgigu'lara koydular [angaryayı].*
 İgigu'ların işi *[Ve bu tanrılar] kazıp çıkardılar [akar suları]*
Toprağa can veren [kanalları açtılar]

- [İgigu'lar] kazıp çıkardılar [akar suları]
 Toprağa can veren [kanalları açtılar].
 25 [Böylece kazdılar] Dicle'nin yatağını
 [Son]ra da [Frat'ın yatağını].

27-32: Neredeyse hepsi kayıp; dize sonlarında birkaç kopuk sözcük var sadece, bu parçalardan, başlangıçta söz edilen büyük çalışmaların sürdüğünü anlayabiliyoruz. Asurca bir edisyondan bir parça (K.8562, British Museum'da, devamı için bkz. daha ileride s. 612), bu işlerin sonsuzluğu ve zahmet duygusunu pekiştirmeye yönelik dört dize eklemektedir:

- a [Yüz (?) yıl boyunca] çalıştılar–
 [Beş yüz (?) yıl boyunca] çalıştılar–
 [Dokuz yüz (?) yıl boyunca] çalıştılar–
 [Bin (?) yıl boyunca] çalıştılar!
 33 Bütün dağları [yığdıktan (?) sonra]
 Çalıştıkları [yılların sayısını hesapladılar]
 35 Güneydeki büyük bataklığı
 [düzenledikten (?) sonra]
 Çalıştıkları [yılların sayısını hesapladılar]
 [İki bin b]eşyüz yıl ve daha fazla
 Gece gündüz
 Katlanmışlardı bu [ağır an]garyaya!
 O zaman yakınmaya ve söylenmeye başladılar
 40 Kazıp durmaktan (?) şikâyet edi[yorlardı]:
 “Gidip valiyi bulalım, [şefimizi]
 Sırtımızdan alsın bu [ağır angaryayı]!
 Tanrılarının korkusuz hükümdarı
 [Gel]in gidip alalım onu evinden!
 45 [Korkusuz]Enlil Tanrılarının hükümdarı
 [Gel]in gidip alalım onu evinden!”
 [Bunun üzerine...] açtı ağzını
 [Ve seslendi] tanrılara, kardeşlerine:
 “[...] eski zamanların(?) valisini...

Tükendiler ve aşırı
 çalışmaya isyan ettiler

50-56: Bu dizeler herhalde (adını bilmediğimiz) tanrının İgigu'lar çalışmayı bıraksınlar diye çektiği nutkun

devamını aktarıyordu. British Museum'daki birinci binyıl başına ait 7-8 satırlık bir iki parça (K.10082 ve K.6325) elimizdekine fazla bir bilgi eklememektedir.

- II: 57 *Tanrılar korkusuz [hük]ümdarı*
Gelin gidip alalım onu evinden!–
[Korkusuz] Enlil, tanrılar hükümdarı
 60 “[Gel]in gidip alalım onu evinden!
Haydi o zaman savaş açın
Muharebeyi ekleyelim kavgaya (?)”
Tanrılar işittiler onun çağrısını
Alet edevatı yaktılar,
 65 *Çapalarını ateşe attılar*
 66 vd. *Küfelerini alevlere attılar.*
Sonra da toplaşıp vardılar
Kapısına KorkusuzEnlil’in tapınağının
 70 *Geceydi, gecenin yarısı*
Tanrı bilmiyordu ama saray sarılmıştı
Geceydi, gecenin yarısı
Enlil bilmiyordu ama Ekur sarılmıştı!
Ama Kalkal farkına varmış (kapıyı)
kapattırmıştı:
 75 *Kilidi sürdü ve kapıyı [gözetledi].*
Sonra Kalkal [Nuska]’yı uyandırdı
[İgigu]ların patırtısı işilirken
Nuska efen[disini] uyandırdı
Yatağın[dan] çekti çıkardı:
 80 *[Saray]ın sarı[lmış]efendim!*
Çarpışmalar kap[ının] önüne kadar geldi!–
Sarayın sarıldı ey Enlil!
Çarpışmalar kapının önüne kadar geldi!–“
Enlil silah getirtti kendine
 85 *Sonra ağzını açtı*
Ve uşağı Nuska’ya şöyle dedi:
“Nuska! Barikat kur kapına!
Silahlarını al ve emrimi bekle!”
Nuska kapısına barikat kurdu,
 90 *Silahlarını aldı ve Enlil’in emrini bekledi.*
Sonra ağzını açtı

Anunnaku'lar paniğe
 kapılır

Ve korkusuz Enlil'e şöyle dedi:
 "Efendim, yüzün yemyeşil olmuş!
 Bunlar öz evlatların, neden
 kaygılanıyorsun?—

95 Ey Enlil, yüzün yemyeşil olmuş!
 Bunlar öz evlatların, neden kaygılanıyorsun?
 Birilerini gönder Anu'yu çağirt: Aşağı
 indir[sinler] onu
 Enki'yi de [huzuruna] getirsinler.
 O da gönderdi birilerini, Anu'yu çağirtti,
 aşağı indirtti

100 Enki'yi de [huzuruna] getirdiler.
 Gö[ğün] Kralı Anu başkanlık ediyordu
 Ve Apsu'nun kralı Enki [can kulağıyla
 dinliyordu(?)]

Büyük Anun[nakular] otururken
 Enlil ayağa kalktı: Tartışma baş[ladı].

105 Enlil ağzını a[çıp]
 [bü]yük tan[rılara] seslendi:
 "Bana karşı mı ayaklan[dılar]?
 İyi o halde! [...] savaşıcağım!
 Ey tanrılar! Neler gördü gözlerim?
 110 Çarpışmalar kapıma gelip dayandı!"
 O zaman Anu açtı ağzını
 Ve KorkusuzEnlil'e şöyle dedi:
 "İgigu'ların kapına dayanma
 nedenini (?)

III: 115 [Çıksın da öğrensın (?)] Nuska
 [Ver ona] bu görevi
 Evlatlarıyla ilgili olarak!"

İgigu'larla uzlaşma görevi

Enlil ağzını [açtı]
 Ve [uşağı Nuska'ya] şöyle dedi:
 120 "Nuska kilidini aç [kapının]
 [Al] silahlarını
 Ve toplanmış [bütün şu tanrılarım] önünde
 Secdeye var, [ayağa] kalk
 [ve tekrarla] [sözlerimizi]:
 "Beni [babanız] Anu gönderdi
 125 Ve hükümdarımız [KorkusuzEnlil]

- [Nin]urta, *vali[niz]*
 Ve de *ustabaşınız* [En]nugi!
 Size *şunu* diyorlar: “Kim [*çarpişacak*]?
 Kim *çıkıp* [*savaşacak*]?
 130 Kim *savaşma* [*cesaretini bulacak*]?”

131-133 ve dolayısıyla *Nuska*’ya ezberletilen nutkun sonu kayıptır.

- 134 [*Nuska toplanmış bütün bu*] *tanruların* [*önünde*]
 [*Enlil’in söylediklerini*] *kelimesi kelimesine*
tekrarladı:
Beri [*babanuz*] Anu gönderdi
 Ve *hükümdarınız* [*Korkusuz Enlil*]
 [Nin]urta, *vali[niz]*
 Ve de *ustabaşınız* [En]nugi!
 140 Size *şunu* diyorlar: “kim [*çarpişacak*]?
 Kim *çıkıp* [*savaşacak*]?
 Kim *savaşma* [*cesaretini bulacak*]?”

143-146: Zarar görmüş, *Nuska*’nın konuşmasının sonu da, *İgigu*’ların sözcüsünün (Yukarıda onları isyana teşvik eden kişiyle aynı kişi olmalı.) cevabının ilk sözleri de yok olmuş durumda. Cevabın devamı şöyledir:

- 147 “Olanca [*gücümüzle (?)*] *çalıştık*
 Bu [*kazı (?)*] *işinde*
 [*Aşırı ça*]lışma [*öldürdü bizi*]!
 150 *Çalışmanın sonu yoktu*, [*angarya*] da çok
ağırdı
Bunun içindir ki (?) [*bütün tanrılar*]
 [*bizi Enlil’den şikâyet etmeye*] *ittiler*”
Nuska [*silahlarını aldı yeniden*]
 Ve bu sözleri [*Enlil’e aktarmaya gitti (?)*]
 155 “Efendim [...] için [...] gönderdindi
 [...] *gittim*
Dediklerini kelimesi kelimesine tekrarladım!
 [*Bana verdikleri cevap da (?) bu işte*]

- “Biz hepimiz, tanrılar, [hiç eksiksiz]
 160 Çarpışmaya [karar verdik(?)]
 “Olanca [gücümüzle (?)] çalışmıştık
 Bu [kazı (?)] işinde
 [Aşırı ça]lışma [öldürdü bizi]!
 Çalışmanın sonu yoktu, [angarya] da çok ağırdı
 Bunun içindir ki (?) [bütün tanrılar]
 165 [bizi Enlil’den şikâyet etmeye] ittiler”
 Bu sözleri duyan Enlil’in
 gözlerinden yaşlar aktı!
 Bunun üzerine
 [Kor]kusuz Anu’ya [şöyle dedi]:
 170 “Haşmetli efendim, seninle, [...] gökte

Nuska’nın başarısızlığı
 karşısında
 Enlil ve tanrılarının şaşkınlığı

171-188: Kasap-Aya’nın el yazmasında kayıptır. Ama British Museum’da (K.7109+) bulunan ve birinci bin-yıla ait bir parça olan **b** belki de devamını, en azından makul bir tahmin şeklinde sağlayabilir:

- b 1’ “Haşmetli efendim (?), seninle, gökte
 Yetkene sahip çık (?) ve kullan (?):
 Anunnaku’lar seninle hazır bulunduğunda
 mecliste
 Çıkar (bu) tanrı[lar]dan birini yargı karşısına
 En büyük cezaya çarptırılışın hemen orada!”
 5’ Ama Anu açtı ağzını
 ve kardeşleri tanrılara şöyle d[edi]:
 “Neden suç[layalım ki] onları
 Çalışmanın so[nu yoktu], angarya da çok
 ağırdı!
 [Her gü]n [...]
 10’ [Yardım çılgınlıkları] pek ağırdı:
 Haykırdıklarımı [işittik]...

İnsanın Yaratılışı

Ea bir kurtuluş planı
 önerir: Çalışmak
 istemeyen tanrılarının
 yerini alacak kişiler
 yaratmak

–Yine aynı müzede bulunan, daha eski, aşağı yukarı Kasap-Aya metniyle aynı çağa ait başka bir parça: c (BM 78257) olayları biraz daha farklı aktarır: Af çağrısı

Anu'dan değil de, Ea'dan gelmiş; Ea aynı zamanda bir kurtuluş planı önermiştir:-

- c 1' Ea ağzını [açtı]
[Kard]eşlerine, tanrılara seslendi:
“Neden suç[layalım ki] onları
Çalışmanın so[nu yoktu], angarya da çok
ağırdı!
- 5' Her gün [...]
Yardım çılgınlıkları pek ağır[ırdı...]
Ama bunun [çaresi var (?)]:
[Belet-ili, Rahim] burada olduğuna göre
[İnsanpro]totipi imal etsin:
- 10' [Tanrılarını(?)] boyunduruğunu o taşıyacak
[İgigu'lari(?)] boyunduruğunu o taşıyacak:
Onların çalışmasını [İnsan yüklenecek]!...

Bu metnin “Asur dilindeki” değişkesi, yani *a* ile gösterilen daha önce söz edilen parça (I : 27-32) : K.3339+ yüce tanrıların isyanının başını çekenin peşine düştüğü ve buraya katabileceğimiz bir anlatı aktarır:

- a 5' Toplantıda hazır bulunan Anunnaki'lerin
ve de Belet-ili, Rahim'in huzurunda,
[Bu tanrılardan] birini yargı önüne çıkart
[ve de ortadan kaldırsın(?)]!”
Anu ağzını açıp
Nuska'ya şöyle dedi:
“Nuska kapının kilidini aç! [...(?)] silahlarını al
- 10' Büyük tanrılarını (!) toplantısına vardığında
Eğilerek selam ver [...] sonra doğrul (?)
Ve şöyle de onlara: “[...]”
Beni babanız Anu gönderdi
Ve hükümdarınız KorkusuzEnlil
Valiniz Ninurta
[ve ustabaşınız Annugal (?)]
- 15' Kimdir çarpışmayı başlatan, [savaşta başı] çeken
[Mücadele]yi başlatan,
[Çatışmayı] benim kapıma kadar vardırın tanrı?
Öyle ki kavgaya

- Benim kapıma kadar dayandı”*
 Nuska *bu sözleri duyunca silahlarını aldı [...]*
 20' *Büyük tanrıların (!) toplantısına vardığında*
[Eğilerek selam verdi ... sonra doğruldu (?)]
Ve şöyle dedi onlara: “[...]
Beni babanız Anu gönderdi
[Ve hükümdarınız KorkusuzEn]lil
[Valiniz Ninurta
ve ustabaşınız (?)] Annugal.
 25' *Kimdir çarpışmayı başlatan, [savaşta başı] çeken*
Mücadeleyi baş[latan],
[Çatışmayı] Enlil'in kapısına kadar vardıran
tanrı?

–Bundan sonra Kasap-Aya'nın metni devam eder–

- 188 *[...]*
[Belet-ili, Rahim] burada olduğuna göre
 190 *Odur dünyaya getirecek (?) ve üretecek olan*
İnsanı, tanrıların angaryasını üstlensin diye!”
Tanrıça'yı çağırıp tanrıların ebesi
Uzman-Mammi'den şunu istediler:
“İnsanları üretecek rahim sen olmayacak
mısın?
 195 *Haydi o zaman! İnsanprototipini üret*
Boyunduruğumuzu o taşısin–
Enlil'in bizi mecbur ettiği boyunduruğu
Tanrıların angaryasını insan sırtlasın!”
Ama Nintu ağzını açıp
Büyük tanrılara şu cevabı verdi:
 200 *“Bir tek benimle olmaz bu:*
Ama Enki'nin de yardımıyla
O zaman evet bu iş olabilir!
Bir tek o “[arı]ndırabilir” her şeyi
Versin bana uygun haldeki kili, ben de
yapayım!”

Enki'nin projesinin ayrıntıları

- Enki *ağzını açtı*
 205 *Ve büyük tanrılara seslendi:*
“Her ayın birinci, yedinci ya da on beşinci günü
Banyo alıp arınma kararı çıkartacağım

- O zaman kurban edilecek bir tanrı
Suya girip arınmadan önce (?) tanrılar.
210 Onun etine ve kanına
Nintu kili katacak
Böylece tanrı ve insan bir araya gelecek
Birleşecek kilde
Böylece biz de dilediğimizi yapabileceğiz(?)!
215 Tanrının eti sayesinde
İnsan'da bir de "ruh" olacak
Ölümünden sonra onun delili olacak bu hep
canlı kalarak
Bu "ruh" orada olacak hep o unutulmasın
diye!"
- 219 Ve büyük Anunnaku'lar
220 Kaderleri tayin edenler
218 Hepsi beraber "Evet!" diye cevap verdiler
221 Aynı birinci, yedinci ya da onbeşinci günü
Enki banyo alıp arınma kararı çıkarttı
"Ruh" sahibi olan Tanrı We
Meclisin ortasında kurban edildi
225 Etine ve kanına
Nintu kil kattı
<insan ve tanrı bir araya gelsin diye
Kilde birleştiler>¹
227 Böylece (tanrılar) dilediklerini yapabildiler(?)
V Tanrının eti sayesinde
İnsan'da bir "ruh" da [oldu]
Ölümünden sonra onun delili olacak hep
canlı kalarak
230 Bu "ruh" [orada oldu] o hiç unutulmasın diye!
Enki bu kili karar karmaz
Anunnaku'ları büyük tanrıları çağırdı
İgigu'ları da (onlar da büyük tanrı olmuşlardı)
Gelip tükürdüler kile
235 Sonra [Ma]mmi ağzını açtı
Ve şunları söyledi büyük tanrılara:
"Bana verdiğiniz [iş]i
Tamamladım!
- Enki'nin projesi uyarınca
insanprototipi
gerçekleştirilir

1 Müstensih tarafından iki dize unutulmuş.

- 240 *Bu tanrıyı 'ruhuyla' birlikte kurban ettiniz
Ben de sizleri sırtımızdaki ağır angaryadan
kurtardım*
- Sizin işinizi İnsan'a yükleyerek
İnsanlara hızla çoğalmanın homurtusunu
verdiğinizde
Zincirinizi çözüp sizi 'serbest' bırakacağım!"*
- Bu sözleri duyunca*
- 245 *Ayaklarımı öpmeye koştular:
"Şimdiye kadar, dediler, sana Mammi demiştik
Bundan böyle adın
Bütün Tanrıların Hanımı (Belet-kala-ili) olsun!"*
- Bunun üzerine kaderler salonuna girdi
PrensEnki (?) ve uzman kadın Mammi*

İnsanların üremesi halledilir

251-270 arası kayıp. Asurbanipal'in Kitaplığı'ndan bir parça: d (K.7816+, bu da British Museum'da bulunuyor.) olayları şöyle anlatıyor:

- d 8 *Rahimler toplandıktan sonra
Ea Nintu'nun gözüünün önünde kardı kili,*
- 10 *Nintu tekrarladı formülü
Önünde oturan Ea'nın ona tek tek söylediği,
Bu formülü okumayı bitirdiğinde
On dört hamur parçası kopardı
Yedisini sağına*
- 15 *Yedisini soluna koydu
Sonra aralarına tuğladanbirbölme duvarı dikti*

Daha önce söz ettiğimiz (s.607 ve 612) Yeni Asur elyazması a, nöbeti devralır ve devam eder:

- a 10' *Göbek bağlarımı kesecek olan [...]
Bilge Uzman Kadın tarafından bir araya
toplanan*
- On dört rahimin
Yedisi erkekleri,
Öteki yedisi de kadınları üretecekti.*
- 15' *Kaderleri kuran Tanrısal Rahim önünde*

*Eşleştirildiler**Ve ikişer ikişer uyduruldular birbirlerine**Böylece Mammi çizdi**İnsanların (doğurulma) kurallarını:**“Doğum yapacak kadınının yattığı**Odada**Yedi gün yerinde duracak tuğladan bölme**duvarı.*20' *Tanruların Hanımı'na**Uzman Mammi'ye hürmet edilecek**Ebe yatakta doğum bekleyen kadının**Odasında rahat olacak**Kadın doğum yaptığımda**Genç anne yatağında kalacak istediği kadar...*

271-278: Buradaki sekiz dize British Museum'daki Eski-Babil kaynaklı bir parçadan alınmıştır: f (BM 92608); bu metin daha ileride Kasap-Aya'nın elyazmasına gayet bağlı kalmaktadır.

f 271 *[...]**[...] (her) kadının göğüsleri**[...] sakalı**[...] (her) erkeğin yanakları*275 *[...] ve dışarısı**[...] her koca ve her kadın**Ama rahimler bir araya getirildiğinde**Nintu [orada]ydı:**Hamilelik aylarını sayı[yordu]*280 *Kaderler salonunda**Onuncu ay ilan edildi.*VI *Bu onuncu ay geldiğinde**“Sopayı”(?) kınından çıkardı ve**Göbek altını (?) açığa çıkardı(?):**Yüzü ışıldadı sevinçten!**Sonra başını örttü*285 *Ve ebelik yaptı:**Böğrünü sardı**Hayır duası etti*

- Bir un çizgisi çekti
Tuğladan bir bölme duvarı yerleştirdi (şunu
diyerek):
“Onu ben ürettim, ben yaptım ellerimle!”
290 “Kutsanmış kadının” evinde
Ebe kadın sevinsin!
Herhangi bir hamile kadının doğuracağı her
yerde
Ya da herhangi bir genç annenin kendi
başına doğum yapacağı her yerde
Tuğladan bölme duvar yerinde kalmalı tam
dokuz gün
Bu süre boyunca Nintu-Rahim
295 Ve söz edilen [...] Mammi hürmet görmeli
Rahimi [...] odur
Ve hasırı alacak olan.
Doğum için yatağı dikleştirdiklerinde
Kar[ı ve ko]ca ayrılacaklar
300 Ama yeniden <bera>ber olduklarında
İştar sevinecek [gerdek (?)] odasında:
Dokuz gün süre[cek] zevk
İştar’a İşhara diye [yakarılacak]...*

305-327 arası bütünüyle kayıptır, bunlarla paralel bildiğimiz hiçbir metin de yoktur. İnsan kuşaklarının harekete geçmesiyle birlikte insanların daha canla başla çalışmaya başladığı açıktır; ve böylece başladı:

İnsanlığın “İlkel Tarihi”:

a. İlk Felaketler

328-336: (VII. sütun 334. dizeyle başlar.) Sadece birkaç sözcük seçilebiliyor; anlaşıldığı kadarıyla ilk insanlar örgütlenmekte ve işlerini yerine getirmeye başlamaktaydılar:

İnsanların çalışması
ve başarısı

- 337 *Yeni kazmalar ve çapalar yaptılar kendilerine
Büyük sulama bentleri diktiler sonra
İnsanların açlığına ve*

[Tanrıların] beslenmesine çare olsun diye.

340-351: Burası da eksik. Herhalde insanların başarılarına ve refahına ilişkin başka bilgiler veriliyordu.

Ve de insanların
elverişsiz yanları

352 *Bin iki yüz yıl [geçmemişti ki henüz]
[Ülkenin arazisi büyüdü]
Nüfus da çoğaldı.*

[Bir boğa kadar] ses çıkarıyordu ülke
355 *Öyle ki hükümdar-tanrı
rahatsız oldu [gürültüden]*

İnsanların patırtısından
rahatsız olan Enlil
Salgın hastalık ile kırmak
ister insanları

*Gürültülerini [duyduğunda Enlil]
Büyük tanrılara [şöyle dedi]
“İnsanların gürültüsü [çok arttı]
Bütün bu [patırtı] uyutmuyor beni!
360 [Emredin de] Salgın Hastalık gelsin*

361-363 kayıp; felaketin gelip ilk kurbanların verilmesini anlatıyordu.

Yüce Bilge müdahale eder

*Ama [Yüce Bilge dedikleri] biri vardı
Enki'ye bağlıydı, [çok da becerikliydi]
[Tanrısıyla] söyleşebilirdi
Tanrısı onu isteyerek [muhatap alıyordu]!
Yüce Bilge ağzını açtı
Efendi[sine] şöyle dedi:*

370 *“Ne kadar [sürecek bu Salgın Hastalık? (?)]
Bu Veba [sonuna kadar] bela mı olacak bize?”*

Enki'nin cevabı ve talimatı

*Enki ağzını açtı
Ve hizmetkârına [şöyle] dedi:
<”Sana çağır eskileri ve şöyle de onlara:>¹
“Eskiler dinleyin beni!*

375 *[...] sarayda (?) [...]
Tellallara [emr]edin ilan etsinler
Yüksek sesle ülkede:
“Tanrılarımıza hürmət etmeyin artık!
Tanrıçalarımıza yakarmayın artık!*

380 *Sadece Namtar'la düşüp kalkın:*

¹ Müstensih tarafından atılmış.

- Yüce Bilge talimatı hemen 385 uygulamaya koyar
- Pişmiş yemeklerinizi sadece ona getirin
Hoşuna gidecektir [bu armağanlar]
Bu kadar çok hediyeden dolayı kafası
karışacak
uğursuz eylemini askıya alacaktır!”
- VIII : 390 [...] sarayda (?) [...] Tellallara [emr]edin ilan etsinler
Yüksek sesle ülkede:
“Tanrılarımıza hürmet etmeyin artık!
Tanrıçalarımıza yakarmayın artık!
395 Sadece Namtar’la düşüp kalkın:
Pişmiş yemeklerinizi sadece ona getirin
Hoşuna gidecektir [bu armağanlar]
Bu kadar çok hediyeden dolayı kafası
karışacak
uğursuz eylemini askıya alacaktır!”
- 400 Bu talimata uyan eskiler,
Kentte bir tapınak diktiler
Namtar için.
Ve tellallara emir verdiler ilan etsinler diye
Yüksek sesle ülkede:
405 “Tanrılarımıza hürmet etmeyin artık!
Tanrıçalarımıza yakarmayın artık!
Sadece Namtar’la düşüp kalkın:
Pişmiş yemeklerinizi sadece ona taşıyın!”
Hoşuna gitti [bu armağanlar]
- 410 Bu kadar çok hediyeden dolayı kafası karıştı
uğursuz eylemini askıya aldı:
[Salgın Hastalık bıraktı yakalarını,
Ve yeniden [refaha kavuştular (?)]

414-415: Tabletın son iki dizesi kayıptır.

- [Ülkenin arazisi büyüdü]
Nüfus da çoğaldı.
[Bir boğa kadar] ses çıkarıyordu ülke
Öyle ki hükümdar-tanrı
rahatsız oldu [gürültüden]
- Bu defa *Enlil* insanlara 5 *Gürültülerini [duyduğunda Enlil]*
Kuraklık ve Açlık'ı gönderir *Büyük tanrılara [şöyle dedi]*
"İnsanların gürültüsü [çok arttı]
Bütün bu [patırtı] uyutmuyor beni!
Kesin gıdalarımı
- 10 *Azalsın besleyici bitkiler!*
Adad durdursun yağmurlarımı,
Aşağıdaki su taşkını
Kaynağımdan gelmesin artık!
(Sıcak) rüzgâr gitsin
- 15 *Kavursun toprağı!*
Gökte bulutlar birikse de
Tek damla düşmesin aşağı!
Tarlaların verimi düşsün!
Nisaba "göğsünü sürgülesin"!
- 20 *Hiç rahat kalmasın onlara*
Ve [...] kül olup gitsin."

22 vd.: Sütunun geri kalanı –yaklaşık 30 dize– kayıptır. Burada herhalde: a) Geleceği söylenen Kuraklık ve Açlık; b) Yüce Bilge'nin *Enki*'ye yeni bir çağrısı; c) *Enki*'nin felaketi durdurmak için verdiği talimatlar yer alıyordu. Kasap-Aya'nın birçok boşluk içeren metni yine de *g* parçasıyla kısmen tamamlanabilir. Aynı eski edisyonun bir başka kopyasından kalmış bu parça Nippur'da bulunmuştur ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunmaktadır (Ni 2552+).

- Yüce Bilge *Enki*'nin 5 *"Eskiler! Dinleyin beni!"*
talimatlarını uygulatır *[...] sarayda (?) [...]*
Tellallara [emr]edin ilan etsinler
Yüksek sesle ülkede:
"Tanrılarımıza hürmet etmeyin artık!
10 *Tanrıçalarımıza yakarmayın artık!*

- Sadece Adad'la düşüp kalkın:
 Pişmiş yemeklerinizi sadece ona getirin
 Hoşuna gidecektir [bu armağanlar]
 Bu kadar çok hediyeden dolayı kafası karışacak*
- 15 *Uğursuz eylemini askıya alacaktır:
 Sabahleyin yağmur çiseletecek,
 Geceleyin de gizlice
 Çiy düşürecekler,
 Öyle iyi yapacaktır ki bunu tarlalar, gizlice,
 yeniden kavuşacaklardır verimlerine!"*
- 20 *Böylece kentte Adad için bir tapınak yapıldı
 Tellallara emredildi ilanı
 Yüksek sesle bütün ülkede:
 "Tanrılarımıza hürmet etmeyin artık!
 Tanrıçalarımıza yakarmayın artık!"*
- 25 *Sadece Adad'la düşüp kalkın:
 Pişmiş yemeklerinizi sadece ona getirin!"*
*Hoşuna gitti [bu armağanlar]
 Bu kadar çok hediyeden dolayı kafası karıştı
 Uğursuz eylemini askıya aldı:*
- 30 *Sabahleyin yağmur çiseletti,
 Geceleyin de gizlice
 Çiy düşürdü,
 Öyle iyi yaptı ki bunu tarlalar, gizlice
 yeniden kavuştular verimlerine!
 [Kuraklık/Kıtlık (?)] terk etti onları*
- 35 *Ve yeniden [...] onlarm [...]*

36 vd.: Sütunun son tarafı, hemen hemen on beş satır kayıptır. VII. sütuna kadar olan devamı da sadece yurakıda belirtilen Paleo-Babil parça (g/Ni 2552+) ile o da çok eksik olarak belgelenebiliyor. Anlatının devamı ve seçebildiğimiz birkaç sözcük sayesinde aşağıdaki kurgu oluşturulabiliyor: 1) Kurtulan insanlık hem refahına hem de patırtısına yeniden kavuşmuştu; 2) Bu gürültüden hep rahatsız olan *Enlil* yeni bir felaket göndermeyi değil, öncekini, yani Kuraklık/Kıtlık'ı bir daha yollamayı ve güçlendirmeyi tercih etti; 3) bu amaçla, Kuraklık'ın yol açtığı etkileri hafifletebilecek en ufak

bir nem sızıntısı bile olmaması için dünyanın ilgili iki katının her birinin bir ya da iki tanrı tarafından (*Anu* ve *Adad* tarafından göğün, şahsen *Enlil* tarafından da yerin) devamlı gözaltında tutulmasını gerektiren bir kararı tanrılara onaylatır; 4) Bu tedbirler karşısında önce kimsenin elinden hiçbir şey gelmeyecekti. Devamı şöyle:

Yüce Bilge'nin
umutsuzluğu

- III: 4 *[Her gün]ü gözyaşlarıyla geçiyordu Yüce Bilge'nin*
 Sabableyin getirdikten sonra
 [...] tıtsüleri hazırlamak için gerekenleri
 8+10 *Düşlerine [dikkat] ediyordu*
 11 *[Hiç ayrılmıyordu], tanrısının tapınağından*
 12-14 *[yere kapanmış (?)] duruyor, ağlıyordu...*

15-35: Bu dizelerden geriye kalan bölük pörçük parçalardan çıkartabildiğimiz kadarıyla, Yüce Bilge ya kendi kendine ya da tanrısının tavsiyesine uyarak kötü ruhları kovucu mahiyette işlemler yapıyordu, belki de insanları yıpratın kötülüğün nedenlerini sürükleyip götürmesi konusunda “Nehir’e” güveniyordu. *Enki* bu yakarışı duyuyor ve anlaşıldığı kadarıyla su ya da deniz canavarları *Lahmu*’lara (bkz. s.74, n.1) buna bilmediğimiz bir biçimde müdahale etmelerini emrediyordu. Ancak bu proje başarısız olacak ve bu felakete hiçbir çare bulunamayacaktı: Öyle ki metin, IV. sütunun başından devam etmeye başladığında, felaketin iki kat arttığına tanık olunur.

Kuraklık daha
kötü hale geliyor

- IV : 1 *[...] yukarıda*
 Aşağıda yükselen su
 Artık kaynağından [gelmezken]
 Toprak da [bağımdan] dünyaya
 hiçbir şey getirmedi:
 5 *Bitkiler artık [...] çıkmıyorlardı*
 [...] kimse görülmiyordu etrafta
 Çimenli (?) çayı[rlar] kurudu;
 Ova güher[çile] ile kaplandı!

Ve Kıtık daha
kötü hale geliyor

- 10 İlk yıl, de[polananlar] yenildi
İkinci yıl ambarlar boşaltıldı
Üçüncü yıl [gel]diğinde
Bitap düştükleri için yüzlerindeki bütün
sçizgiler [değişmişti]
[Yüzler] maltla (!?) kaplı gibiydi
Kurşun (?) rengi ala ala [...]
15 Surat[lar] solgun görünüyordu
Herkes yürüyordu, bağıryanık, so[kaklarda]
Geniş omuzlarını daraltarak
Hep daha az yer kaplayarak (?)

18 vd. : Bu şiirin devamı zaten zarar görmüştü, otuz kadar satırı da kayıptır. V. sütunun ilk satırlarından geriye kalan ise olayların seyrini çıkartmamıza yetmiyor. Belki de hizmetkârının dua ve yakarışlarına yenik düşen *Enki* bilmediğimiz amil ve verileri devreye sokarak kıtlığı hafifletmiş olabilir. Zaten *Enlil* de *Enki*'yi bu nedenle eleştirmektedir:

Enlil'in *Enki*'ye sitemleri · V: 13'

- [İgigu'lara] öfke dolu
"[Biz bütün ötekiler] dedi, büyük
Anun[naku'lar],
15' Hepimiz [oybirli]ğiyle bir [taahhüde] girmiştik
Anu [ve Adad] [yukardaki bölgelere] göz
kulak olacaktı
Ben de aşı[ğda] yere göz kulak olacaktım.
Sonra Enki [karıştı işe]
[Zin]cirlerini çözüp [serbest bıraktım insanları]
20' Ve onlara [daha da yüksek bir verim] sağladım!"
[...]
Enlil ağzını [açtı yeniden]
Uşağı Nuska'ya [şöyle dedi]:
"İki şürekâyı (?) getir[sinler] bana
25' Huzuruma [çıkarsınlar]!"
Getirdiler onları
Ve onlara şöyle dedi Korkusuz [Enlil]:
"[Biz bütün ötekiler], büyük Anunnaku'lar
Hepimiz [oybirli]ğiyle bir [taahhüde] girmiştik

- 30' Anu [ve Adad] [yukardaki bölgelere] göz
kulak olacaktı
Ben de aş[ğıda] yere
göz kulak olacaktım!
Sonra sen [karıştım işe]
[Zincirlerini çözüp serbest bıraktın insanları
Ve onlara daha da yüksek bir verim sağladım]!”

34' vd.: Yine önemli bir boşluk: V. sütunun son 15 satırı ve VI. sütunun ilk 35 satırı kayıptır. Ama anlatının geri kalanı anlaşılabilir olduğu için, amaçlarının hep engellenmesinden bıkan ve artık insanların hakkından gelmek için en köklü felaketi, yani Tufan'ı üzerlerine salmaya kararlı *Enlil*'in bütün tanrıları bir araya topladığı görülüyor. Metin devam etmeye başladığında, *Enlil*, bu tanrılar meclisi önünde ve elbette ki aklında *Enki* ve suç ortakları olduğu halde, verdiği emirlerin boşa gittiğini hatırlatır:

Enlil emirlerinin yerine
getirilmediğini hatırlatır

- 36' Adad [yağmur]larını yağdırdı
Çayırılar [yeşillikle] doldu
[Göğü(?)] kaplarken
Su dolu bulutlar!
“Hayır! Beslemeyin artık insanları
40' Tohum vermeyin artık onlara!”
Ama kendi köşesine (?) çekilmiş durmaktan
bıktı
Tanrılar meclisinin ortasında gülmesi geldi
Kendi köşesine (?) çekilmiş durmaktan bıktı
Tanrılar meclisinin ortasında gülmesi geldi
[Enki'nin]

Enki *Enlil*'e oynadığı
oyunlar ya da
oynayacağı oyun ile
eğlenmektedir

45'-48' Neredeyse tamamıyla yok olmuştur. *Enlil* böyle bir saygısızlığa tepki gösterir:

Enlil *Enki*'ye sitem
eder yeniden

- 49' “[Biz bütün ötekiler], büyük Anunnaku'lar
Hepimiz [oybirli]ğriyle bir [taahhüde] girmiştik
51' Anu [ve Adad] [yukardaki bölgelere] göz
kulak olacaktı

*Ben de aşı[ğıda] yere
göz kulak olacaktım!
Sonra sen [karıştın işe]
[Zincirlerini çözüp serbest bıraktın insanları
55' Ve onlara daha da yüksek bir verim sağladın!]
[...]*

VII: 1-30 kayıp. Buradan itibaren Kasap-Aya'nın metni başlar; son sütunların içeriğini öğrenmemizi sağlayan Paleo-Babil döneme ait g parçası da buna eşlik eder. Bu arada *Enlil* insanların kökünü kurutacak Tufan'ı başlatma kararını açıklamış olmalıdır. Tanrılar *Enlil*'in huzurunda bu konuyu tartışırlar.–

Enki insanları tanrılara
faydaları olsun diye
yarattığını söyleyip
Tufan çözümüne karşı
çıkart

30' *["Sırtımızdaki ağır angaryadan kurtardım sizi,
işinizi [insanlara yükleyerek]
Siz de (hızla çoğalmanın) uğultusunu
bağışladınız [onlara]
Hatta [bir tanrı] bile kurban ettiniz
(onlara) bir "ruh" (vermek için)
Şimdi de [top]lanmış
35' [ortadan kaldırılmalarını(?)] mı
[isteyeceksiniz]?
[Hiçliğe] geri dönmeleri
[Kararı]nı mı vereceksiniz?
Yemin ettirelim o zaman (!), madem karar
verdiniz
Bunu yapacağıma Prens Enki'ye (?)!"*
40' *Enki [yeniden] açtı ağzını
Ve [kardeşleri tanrılar]ra dosdoğru
şunları söyledi:
"Neden bir yeminle bağlamak istiyorsunuz
beni?
[Yarattıklar]ıma el kaldırabilir miyim?
Ve de söz ettiğiniz şu Tufan
45' Neyin nesi? [Bilmi]yorum!
Ben mi [çıkart]tacağım?
Hayır! [Enlil'in] işi bu!
O karar versin ve [komuta etsin]:*

Şullat ve [Haniş] de
 50' (ölüm alayının) en [başında] gitsin
 Net[gal] gökteki vanaları açsın;
 Ninurta da gidip taşırsın
 [Yukardaki barajları]!

54' vd. : Otuz satırlık başka bir kırık var burada: VII. sütunun sonunda bir iki satır, geri kalanı da VIII. sütunun başında: Son karara varmadan önce yapılan son tartışma aktarılır.

Tufan kararı alınır

VIII : 34 Tanrılar o zaman son kararı verdiler
 Enlil çok kötü bir oyun oynamıştı insanlara!

b. Tufan

Yüce Bilge Enki'ye başvurur, o da bir düşünle cevap verir; daha sonra bu düşü dolaylı olarak açıklayacaktır

III/1 [Yüce Bilge] açtı ağzını
 ve efendisine [şöyle dedi]:

3-10, kahramanın yakarışıyla birlikte kayıptır. Tufan'ın yıkıcı etkilerine karşı çıkmaya kararlı olan Enki hizmet-kârına olacakları önceden bildiren bir düş gönderir:

11 [Yüce Bilge] açtı ağzını
 ve efendisine [şöyle dedi]:
 "[Bu düşün] ne anlama geldiğini açıkla bana
 Ki [amacımı] anlayayım
 Sonuçlarımı kavrayayım!"
 15 Enki ağzını açtı
 Ve hizmetkârına şöyle dedi:
 "Bu [düşün] ne anlama geldiğini öğrenmek
 istiyorsun demek ki,
 19 O zaman tam olarak tut aklında
 18 Sana verdiğim mesajı
 20 "Bölme duvarı! İyi dinle beni!
 Dediklerimi hiç unutma, çit!
 Yık evini, tekne yap kendine!
 Malını mülkünü bırak,
 Canını kurtar!

- 25 *İnşa etmen gereken tekne*
[...] eşkenar–
[...]
Üzerine çatı da yap ki Apsu'daki gibi
- 30 *Güneş içini görmesin!*
Her tarafı kapalı olmalı
Donanımı da sağlam,
Kalafatı kalın ve dayanıklı olmalı!
Sonra gökten yağmur gibi yağdıracağım sana
- 35 *Sürüyle kuş ve sepetler dolusu balık!”*
Bunun üzerine Enki açtı ve doldurdu su saatini
Tufan'ın başlayacağı zamana, yedi gün sonra
ayarladı!
Yüce Bilge bu talimatları alır almaz
Eskileri topladı karşısında
- 40 *Ağzını açıp*
Şöyle dedi onlara:
“Tanrım artık [aynı görüşte] değil sizinkiyle
Enki ve [Enlil] bozuştular!
Bu yüzden [kentinizi (?)] terk etmek
zorundayım
- 45 *Çünkü ben [Enki'ye inanı]yorum!*
Varılan karar şu:
Artık [kentinizde] kalmayacağım
Enlil'in toprakları [üzerine]
Artık ayak basmayacağım
Ama ben [...] ve tanrılarla [...]!
- 50 *Varılan karar budur [işte]!*

51 vd.: I. sütunun sonu (5 satır) ve II. sütunun ilk 9 satırı tahrip olmuştur. Herhalde *Enki*'nin emirlerinin ardından yapılanlar anlatılıyordu.–

Enki'nin emirlerinin
 yerine getirilmesi

II: 10' *Eskiler [...]*
Dülgerler [keserleriyle]
Sazcılar¹ [taş tokmaklarıyla]
(En küçükler) zift getiriyordu
En yoksullar [teçhizat]

¹ Damları kamış ve sazlarla kaplayanlar -ç.n.

15'-29': Hazırlık çalışmalarına ilişkin bilgiler aşırı zarar görmüş bu satırlarda yok olup gitmiştir. En sonda Yüce Bilge'nin gemiyi yüklemeye başladığı görülür:

- 30' *[Altın] namına neyi varsa*
[Gümüş] namına neyi varsa
"Saf"(?) [hayvanları] [...]
En yağlılarını (?) [...]
Yakaladı ve gemiye bindirdi
- 35' *Göklerin tüylü [kuşlarını]*
[...] Sürüleri
Bozkırın kü[çük hayvanlarını...]
[Hepsini] gemiye [bindirdi]
Ve [...] Ay [yok olduğunda(?)]
- 40' *Adamlarını ziyafete davet etti [...]*
[...]
Ailesini gemiye bindirdikten sonra.
Tıka basa yemek [yendi]
Bolca içki [içildi].
- 45' *Ama o durmadan girip çıkıyor*
Bir an olsun oturmuyor, çömelmiyordu bile
O kadar umutsuzdu ve midesi bulanıyordu.
Sonra hava değişti
Adad'ın sesi çınladı göklerde:
- 50' *Tanrının gürlemesi duyulur duyulmaz*
Zift getirildi hemen ambar kapağını
tıkamak için
Daha yeni kapatılmıştı ki
Adad kükredi göklerde
Öfkeli bir rüzgâr daha ilk anda
- 55' *Kopardı palamarları ve gemiyi serbest bıraktı.*

Tufan

56' vd. : II. sütunun sonundan bir iki satır ile III. sütunun ilk 3-4 satırı da kayıptır.

- III: 5 *[...] fırtına*
[...] koşulmuş (?) [...]
[Anzu sürüyordu] göğü
[Pençeleriyle].

- [Fırtına vuruyordu] yeryüzünü
 10 Uğultusunu keserek [(çömlek kırar) gibi]!
 [Zincirinden boşanmış] Tufan
 Lanet [savaş gibi] geçti
 Üzerlerinden insanların!
 Göz gözü görmüyordu: Bu katliamda kim
 [kimdir] anlaşılamıyordu!
 15 [Tuf]an gürlüyordu boğa gibi
 Çılgılık atan kartal [gibi]
 [haykırıyordu] rüzgâr
 Zifiri karanlıktı her yer
 Güneş yok olmuştu.
 [İnsanlar(?)] sinek gibi ölüyordu(?)
 20-22 [...]
 23 Tufan'ın gürültüsü [...]
 Tanrıları bile dehşete sürükledi(?)
 25 E[nki] kendini kaybetmişti
 Evlatlarının sürüklenip gittiğini
 [görüyordu(?)] gözlerinin önünde!
 Büyük Hanım N[antu]
 Kapıldığı dehşeti dudakları ele veriyordu
 30 Büyük tanrılar, Anunnaku'lar ise
 Aç susuz mahvolmuş [kalmışlardı] öylece
 Bunu görünce Tanrıça hıçkırığa hıçkırığa ağladı
 Tanrısal ebe, uzman kadınMammi:
 "Yok olup gitsin bu gün (diye haykırdı)
 35 Karanlıklara dönsün gerisin geri!
 Ama ben tanrıların meclisinde
 Nasıl oldu da onlarla birlikte
 Böyle nihai bir karar aldım?
 Enlil o konuşmasıyla ustalık dolu
 40 Ünlü Tiruru kadar
 Boşa çıkardı sözlerimi!
 Oysa bendim duyan
 İnsanların imdat çağrısını:
 Elimden bir şey gelmiyor
 45 Evlatlarım sinek gibi ölüyor!
 Daha nasıl kalabilirim burada
 Çılgılıklarımı bastırıp bu matem yerinde?

Tufan patladığında
 tanrıların tavrı

Göğ'e çıkayım
 Daha fazla kalmamak için
 50 Bu ölü evinde (?)
 Anu, başımız (?), yukarıya çıktı,
 Ve onun sesini duyan evlatları tanrılar
 düşüncesizce Tufan kararı alan
 ve insanları bu [mezara] gömen!"

55 kayıptır. IV. sütunun başındaki üç satır da kayıptır.–

IV: 4 Nin[tu...] (hâlâ) yakınıyordu böyle
 "Ne! Çıkardılar mı yani [bu Tufan'ı (?)]?
 İnsanlar denizi doldurdu
 Nehiri dolduran sinekler gibi.
 Ahşap parçaları gibi
 Kumsala vurmuşlar
 Denizdeki ahşap parçaları gibi,
 Kırya yığılmışlar!
 10 Onları gördüğümde gözyaşı döküyordum:
 Artık yakınmaya son verdim!"
 Ağlamak yüreğini hafifletmişti!
 Nintu böyle inliyordu
 Şaşkınlığını (?) dışarı vuruyordu(?)
 15 Tanrılar da onunla birlikte acıyorlardı yeryüzüne
 Umutsuzlukla sarhoş
 Tanrıça'ya bira gerekiyordu:
 Onun ağlayarak durduğu yerde
 Onlar da duruyordu koyunlar gibi
 20 Yalağın etrafında sıkışmış
 Kaygıdan kurumuş dudakları
 23+22 Mecalsiz kaldıkları için sendeleyerek
 Yedi gün ve yedi gece]
 Öfke, fırtına, dövercesine yağın yağmur
 Ve [Tufan] devam etti
 [...] orada
 [...] hakkında gelindi

Tufan uzar

29-53: (sütun sonu): Anlaşılmaz birkaç çizik dışında kayıp.

V:1-29: Burası da aynı durumda. Bu arada: 1) Tufan kesildi; 2) Tekne mola vereceği tepeye ulaştı; ve belki de 3) Yüce Bilge karaya çıkıp çıkamayacağını anlamak için kuşlar saldı (daha ilerde göreceğimiz gibi § 25).

Yüce Bilge karaya çıkar
ve tanrılara ziyafet verir

30 *[Saçtı] dört yöne rüzgârlara
[gemideki her şeyi]
[Kurban armağan eder gibi(?)] bir ziyafet verdi
Tanrılar beslensin diye
[Güzel kokulu tütsüler yaktı(?)]
[İçlerine çektiklerinde] güzel kokuları [tan]rılar*
35 *Ziyafet masasının etrafına [sinek]ler gibi
üşüştüler!*

Nintu Enli'le
itirazlarda bulunur

*[Ama yiyip bitirdiklerinde]
[Nin]tu ayağa kalktı
Ve herkesin önünde şikâyetle bulundu:*
39 vd. *“Nerden geldi Anu, başımız?
Ya Enli? Ziyafete o da katıldı, o ki
Düşüncesizce Tufan kararı aldı ve
İnsanları bu mezara gömdü
Bütün hepiniz de bu nihai kararı
Almadınız mı onunla?*
45 *Şimdi insanların yüzleri yok olup gitti
karanlıklarda!”
Sonra elini “sineklerden” yapılmabüyük
gerdanlığa yaklaştırıp
Anu’nun [ona] [...] şöyle dedi:
“Onlara ilişkin kapıldığım umutsuzluk
Kaderimdi demek benim!*
50 *Anu çıkarsın beni bu çaresizlikten
Ve yüzümü aydınlatsın!
Sabaha kadar [...] istiyorum*
VI: 1 *[...] içinde!
Bu “sinekler”
Boynuma laciverttaşından bir gerdanlık olsun
Bu [uğursuz(?)] günleri hiç unutturmasın bana.”
ama [Korkusuz] Enli gemiyi fark ettiğinde
Ig[igulara] nefret doldu ve bağırdı:
“Biz hepimiz büyük Anunnakular*

Oyuna getirildiğini
anlayan Enli öfkelenir

Söz verdik her beraber.¹
 O halde nasıl oluyor da bir canlı
 Kurtuluyor yok oluştan?
 10 Nasıl oldu da canlı kaldı bir insan bu
 katliamda?”

Anu ağzını açtı
 Ve Korkusuz Enlil'e şöyle dedi:
 “Enki'den başka
 Kim yapmış olabilir ki bunu?
 15 [Kendi adıma(?)] söyleyeyim ki ben
 aktarmadım konuştuğlarımızı(?)!”

Enki sorumluluğu üstlenir

Ama [Enki] ağzını açtı
 Ve büyük tanrılara [şöyle dedi]:
 “[Evet!] Ben yaptım bunu sizin iradenize
 karşı çıkıp
 [...] bir canlıyı kurtardım
 20-23 [...]
 Sakin ol [ey Enlil...]
 Tercihinin cezasını [asıl] suçluya
 Çektirmen gerekir
 Emirlerine uymayan kişiye!”

27-38: Kayıp. Bu satırlarda Enki belki de insan soyunu kurtarmakla ne kadar yerinde bir şey yaptığını vurgulamak istiyordu. Tanrılar da (Nintu [?] işe karışınca) Tufan'dan kurtulan Yüce Bilge'yi ölümsüz kılmak, insanların geleceğini sonsuz kılmaya karar veriyorlardı. Eksik bölümün sonunda memnuniyetini bildiren Enki midir, yoksa Nintu mu?

39 [...] İstedikleri kadar karar alsınlar
 [ben ruhumu] yatıştırdım!”
 [Enlil] ağzını açtı
 Ve Prens Enki'ye (?) şöyle dedi:
 “Tamam! Rahim-Nintu'yu çağır
 Mecliste düşününün ikiniz!”

İlerde nüfus fazla
 artmasın diye Enki'nin
 aldığı son tedbirler

45 [Enki] ağzını açtı
 Ve şöyle dedi Rahim-Nintu'ya:

¹ Tufan kararının gizli tutulacağına ant içilmişti: §19.

*“Ey tanrısal Rahim, kaderlere hükmeden sen
İnsanlara ölümü getir*

49-51 [...]

VII: 1 *Ek olarak da insanlara uygulanacak*

Yasaları üçe katla(?):

İnsanlar arasında doğurgan kadınlar yanında

Bir de kısırlar olacak;

Sevinci söndüren kadın demon ortalığı

kasıp kavuracak

Bebeleri kapıp kaçırarak

5 *Analarımın dizinden;*

Aynı şekilde onlara kutsanmış kadınlar da ata:

Ugbabtu, entu ve igișitu

Özel bir yasak koy onlara

Anne olmalarını yasakla!

9-41: İçeriğini hayal bile edemeyeceğimiz kadar yok olmuş.

VIII : 1-8: Burası da aynı şekilde.

Son sözler

9 *Kararlaştırdığımız [Tufan'a] rağmen*

10 *Nasıl oluyor da [katliamdan] kurtuldu İnsan!*

Sen, ey büyük tanrıların hükümdarı

Senin talimatına göre

Şanına uygun biçimde

Sundum bu çarpışmayı!

15 *Bu şarkıyı*

Duyduktan sonra İgişu'lar

Yüceliğini övsünler!

19 *Dinleyin o halde beni*

18 *Söyleyeyim Evrensel Tufan'ın şarkısını!*

5. Anlatının, elimizde daha yakın tarihli elyazmalarından sadece parçaların kaldığı ilk iki bölümünden farklı olarak, yine aynı belgelerden, ilgilendiğimiz mitin diğer ana bölümlerine ilişkin daha büyük parçalara sahibiz: İnsan'ın eski tarihi ve ilk felaketler, sonra da Tufan. Buraya kadar naklettiğimiz “ilk” eserin daha sonraları nasıl yeniden ele alındığını, şu ya da bu ölçüde uyarlandığını, yeniden yazıldığını ve şişirildiğini, hatta nasıl kemirildiğini somut biçimde göstermek için, önceden de söylediğimiz gibi, en doğrusu bütün bu kalıntıları birer birer çevirmek olacaktır.

a. En kapsamlısıyla, yani Asurbanipal'ın (668-627) Kitaplığı'ndan çıkan, British Museum'da K.3339+ (Bazı alıntılarla karşılaştık daha önce, s. 607, 612.) diye kayıtlı olan parçayla başlayalım.

İnsanların
zenginleşmesinin
yol açtığı uygunsuz
durumlar üzerine
Enlil Salgın Hastalık'ı
salıp onları kırmak
ister

- IV: 1 *[On iki yüzyıl henüz geçmemişti ki]*
[ülkenin arazisi büyüdü]
[Nüfus da kat kat arttı.]
Ama patırtıları rahatsız etti Enlil'i:
Bütün bu patırtı nedeniyle uyku tutmuyordu
Meclisi topladı
- 5 *Ve çocuklarına, büyük tanrılara [şöyle dedi]:*
"İnsanların gürültüsü [çok arttı]
Rahatsız oluyorum
Bütün bu [patırtı] uyutmuyor beni!
[Emredin de] Salgın Hastalık gelsin
- 10 *Namtar azaltsın diye patırtılarını!*
Fırtına gibi essin üstlerinde
[Hastalıklar], hummalar, salgınlar ve vebalar!"
Emrettiler gelsin diye Salgın Hastalık
Namtar azaltsın diye patırtılarını!
- 15 *Ve fırtına gibi esti üstlerinde*
[Hastalıklar], hummalar, salgınlar ve vebalar!
Ama Yüce Bilge denilen bir insanın
Kaderine göz kulak oluyordu [efendisi] Ea
Çünkü onunla [...]
- 20 *Tanrısı Ea onu isteyerek [muhatap alıyordu]!*
Yüce Bilge ağzını açtı, aldı sözü
Ve Efendi[si] Ea'ya şöyle dedi:
"İnsanlar yakınıyorlar efendim Ea:
Sizden [ge]len kötülük yeryüzünü tüketiyor!
- 25 *Efendi Ea, insanlar mırıldanıyor*
Tanrılardan [ge]len kötülük yeryüzünü
tüketiyor!
- Bizi siz yarattığımıza göre*
Uzaklaştırm öyleyse bizden
Hastalık, humma, salgın ve vebaları!"
[Ea ağzını açtı, aldı sözü
Ve Yüce Bilge'ye şöyle dedi:
- 30 *Tellallara [emr]edin ilan etsinler*

Yüce Bilge ve Ea'nın
müdahalesi

Yüksek sesle ülkede:

“Tanrılarımıza hürmət etmeyin artık!

Tanrıçalarımıza yakarmayın artık!

Sadece Namtar'a ibadet edin:

Gıda sungularımızı sadece ona yapın,

Pişmiş yemek sungularımızı sadece ona taşıyın

35 *Ve sadece onun aracılığıyla kutsama yapın*

Bu kadar çok hediyeden dolayı kafası karışacak

uğursuz eylemini askıya alacaktır!”

[Enlil] meclisi topladı

Çocuklarına, tanrılara şöyle dedi:

“[...] artık konuşmayın onlarla

Ama azalmak bir yana daha da artar sayısı

insanların!

40 *Patırtıları beni rahatsız ediyor*

Bu şamata varken uyku tutmuyor!

İnsanların yiyeceklerini kesin

Besleyici bitkileri azalsın

Adad da yukarıda azaltsın yağmurlarını

45 *Aşağıda akarsuları engellesin*

Su taşkını olmasın artık kaynağından gelen

Tarlaların verimi azalsın:

Nisaba “kilit vursun göğsüne”

Çimenli (?) çayırlar kurusun;

Geniş ova güherçile ile kaplansın!

Toprak “göğsünü” tersyüz etsin

Sebzeler çıkmasın artık

Tahıl da yetişmesin!

50 *Böylece lanetlenecek insanlar*

Düğümlenen rahimler çocuk taşımayacak

artık!”

Tanrılar insanların yiyeceklerini kesti

Besleyici bitkiler de azaldı

Adad da yukarıda azalttı yağmurlarını

55 *Aşağıda akarsuları engelledi*

Su taşkını olmadı artık kaynağından gelen

Tarlaların verimi azaldı:

Nisaba “kilit vurdu göğsüne”

Çimenli (?) çayırlar kurudu;

Felaket son bulur.
Ama rahatsızlığı süren
Enlil bu sefer de
Kuraklık'ı gönderir.

- Geniş ova güherçile ile kaplandı!
 Toprak da “göğsünü” tersyüz etti
 Sebzeler çıkmadı artık
 Tahıl da yetişmedi!
- 60 Böylece lanetlendi insanlar
 Düğümlenen rahimler çocuk taşımadı artık!
- V: 2 Bu arada [Ea, canavarlarıyla birlikte]
 1 [Denizi engelleyen (?) kilidi] koruyordu
 [Adad] yukarıda [azalrıyordu yağmurlarını]
 Aşağıda akarsuları engelliyordu
 Su taşkını olmuyordu artık kaynağından gelen
- 5 Tarlaların [verimi] azalıyordu
 Nisaba [“kilit vurmuştu göğsüne”]
 Çimenli (?) çayırılar kurumuştı;
 Geniş ova güherçile ile kaplanmıştı!
 Toprak da “göğsünü” tersyüz etmişti
 Sebzeler çıkmıyordu artık
 Tahıl da yetişmiyordu!
 Böylece lanetlendi insanlar
 Düğümlenen rahimler çocuk taşımadı artık!
- 10-11 [...]
 İkinci yıl geldiğinde
 Ambarlar boşaltıldı;
 Üçüncü yıl geldiğinde
 Bitap düştükleri için bütün yüz çizgileri
 [değişmişti]
- 15 Dördüncü yıl geldiğinde
 İnsanlar giderek daha az yer kaplıyordu
 Geniş omuzlarını daraltarak
 Dolanıyorlardı, bıkkın so[kaklarda]
 Beşinci yıl geldiğinde
 Kızlar analarının [içeri girmesine] izin
 vermiyordu
 [Analar da] [kızlarına kapıyı açmaz olmuştu–
 20 Kızlar annelerinin [terazilerini denetler oldu]
 Analar da [kızlarınkini]
 [Altıncı yıl geldiğinde] kızlar yemek diye
 getirildi sofraya
 Erkek çocuklar da [tatsız tuzsuz yemek] diye!

Kıtlık hüküm sürer

- [...] doluydu [...]:
 [Bir ev] başka birini yiyip yutuyordu.
 25 [Suratlar] malt (!?) ile kaplı (gibi)di
 İnsanlar azıcık bir şeyle yaşıyorlardı artık!
 Ama Yüce Bilge denen adamın [yazgısını]
 Tanrısı [E]a gözetiyordu
 Çünkü onunla [...]
 30 [Tanrısı] Ea onu isteyerek [muhatap
 alıyordu]!
 Ama (Yüce Bilge) kesti tanrısını ziyaret
 etmeyi
 Yatağını nehrin kıyısına yerleştirdi,
 Halbuki tüm akarsu yatakları kupkuruydu.
 VI: 1 [İkinci] yıl [geldiğinde],
 [Ambarlar boşaltıldı];
 Üçüncü yıl geldiğinde
 [Bitap düştükleri için] bütün yüz çizgileri
 Değişmişti;
 Dördüncü yıl geldiğinde
 (İnsanlar) giderek daha az yer kaplıyordu
 5 Geniş omuzlarını daraltarak
 Dolanıyorlardı, bıkkın so[kaklarda]
 Beşinci yıl geldiğinde
 Kızlar analarının [içeri girmesine] izin
 vermiyordu
 [Analar da] [kızlarına kaprıyı açmaz olmuştu–
 Kızlar annelerinin [terazilerini] denetler oldu]
 Analar da [kızlarınkini]
 10 [Altıncı yıl geldiğinde] kızlar yemek diye
 getirildi sofraya
 Erkek çocuklar da [tatsız tuzsuz yemek] diye!
 [...] doluydu [...]:
 [Bir ev] başka birini yiyip yutuyordu.
 [Suratlar] malt (!?) ile kaplı (gibi)di
 15 İnsanlar azıcık bir şeyle yaşıyorlardı artık!
 Aldığı [...] görev
 Girdiler [...]
 [...] Yüce Bilge'nin talimatını:
 "Efendi, ülke [...]
 20 [...yok] tek bir işaret...

21-23 arası kayıp; tablet parçasının sonundan öncesi. Anlatı bu tablet parçasından kopan küçük bir çentiğin olduğu yerde devam ediyordu belki, ama beş satır başından başka bir şey okunamıyor artık:

24: Anlaşılmıyor.

26 [...]den/dan sonra
Apsu'ya ineceğim yanında kalmak için!
İlk yıl [...]

h: Aynı müzede bulunan daha yakın tarihli (500 sonrası) başka bir parça (BM 39099).

Enlil patırtıdan rahatsız olur	arkayüz 1 : 1	[Enlil ağzını açtı, söz aldı] [Tanrılara, evlatlarına şöyle dedi: "İnsanların uğultusu" çok [arttı yeniden] Bütün bu patırtıda uyku tutmuyor! Emredin [Anu ve Adad] [Yukardaki bölgelere] göz kulak olsun; 5 Sin ve Nergal [ikisi arasındaki karaya] Ve [denizi engelleyen(?) kilide] Ea göz kulak olsun canavarlarıyla(?)." Emredin ki [Anu ve Adad] [Yukardaki bölgelere] göz kulak olsun; Sin ve Nergal [ikisi arasındaki karaya] 10 Ve [denizi engelleyen(?) kilide] Ea göz kulak olsun canavarlarıyla(?)." Bu arada Yüce Bilge, o [...] [...] hâlâ ağlıyordu [...] armağanlar getiriyor 15 Bu arada kanallar [...] ve sakindi gece (?) [...]

Yüce Bilge'nin yeni talebi

17-44: (sütun sonu): Dize başlarındaki birkaç sözcük ya da sözcük başlangıcı dışında kayıp; Herhangi bir bağlam oluşturmak olanaksız. Anlaşıldığı kadarıyla Yüce Bilge geceleyin, nehir kıyısında Ea'nın önünde ve muhtemelen Ea'ya hitaben, demon kovma ayini düzenler. Daha sonra Ea onun dileğini yerine getirir ve

“canavarlarından” (*Lah[mu]?*) birini gönderir, amaç kesin olarak belli değilse de, insanlara yardım etmeye göndermiş olabilir.

- Enlil'in Ea'ya sitemleri
- II : 1 [...]

“[Emrettim] Anu ile Adad'ın

Yukarıdaki bölgelere göz kulak olmasını

Sin ve Nergal'in de ikisinin arasındaki yere

göz kulak olmasını;

5 Ve denizi engelleyen kilide canavarlarıyla

(?) sen

[göz kulak olacaktın]

[Halbuki sen yardım ettin insanlara daha da

refah içinde olsunlar diye!”

[...] engin deniz

[En]lil'in iletisini tekrarladılar Ea'ya:

[Emrettim] Anu ile Adad'ın

Yukardaki bölgelere göz kulak olmasını

10 Sin ve Nergal'in de ikisinin arasındaki yere

göz kulak olmasını;

Ve denizi engelleyen kilide canavarlarıyla

(?) sen

[göz kulak olacaktın]

[Halbuki sen yardım ettin insanlara daha da

refah içinde olsunlar diye!”

[Ea] ağzını açtı, aldı sözü

15 Ve Enlil'in habercilerine [şöyle dedi]:

“[Doğru] emrettin

<Anu ve>¹ Adad'ın yukardaki bölgelere

göz kulak olmasını

Sin ve Nergal'in de ikisinin arasındaki yere

göz kulak olmasını;

Ve denizi engelleyen kilide canavarlarıyla

(?) benim göz kulak olmamı

20 [Ama...] kaçtığından elimden [...]

3600 (ölçek) balık [...],

[O miktarda sıradan-balık...]

[Ve de...] kenara koyduğum [...] balık:
- Ea suçu üstlenmez

1 Müstensih Anu ismini unutmuş.

- Hepsi yok oldu
Denizin [kilidi] kırılınca!
Deniz Muhafızlarımı azarladığımda (?)
25 Onları [...] ile cezalandırdım.
İlk uyarıdan sonra,
Hemen cezalandırdım!”
[...] bu iletiyi aldılar
Engin denizi [kat edip (?)]
30 vd. Korkusuz Enlil’e tekrarladılar:
“[Doğru] emrettin
Anu ve Adad’ın yukardaki bölgelere
göz kulak olmasını
Sin ve Nergal’in de ikisinin arasındaki yere
göz kulak olmasını;
35 Ve denizi engelleyen kilide canavarlarımla (?)
benim göz kulak olmamı
[Ama...] kaçtığımdan elimden [...] 3600 (ölçek) balık [...],
[O miktarda sıradan-balık...]
[Ve de...] kenara koyduğum [...] balık:
Hepsi yok oldu
Denizin [kilidi] kırılınca!
40 Deniz Muhafızlarımı azarladığımda (?)
Onları [...] ile cezalandırdım.
İlk uyarıdan sonra,
Hemen cezalandırdım!”
O zaman [En]lil ağzını açtı, aldı sözü
45 ve bütün tanrılara şöyle seslendi:
“Haydi Tufan konusundayemin edin hepiniz!”
Önce Anu’ya ant içirdiler;
Sonra Enlil yemin etti, ardından da evlatları

Bunun üzerine Enlil
bütün tanrılara Tufan
konusunda yemin
ettirmeye karar verir.

–devamı kayıptır–

i – Önceki tabletle aynı tarihli olan ve yine aynı müzede (BM 98977+99331) bulunan üçüncü bir tablet parçası aynı anlatının bir iki başka bölümünü daha, ama farklı bir sunuşla aktarır.

Yüce Bilge Tufan
tehdi konusunda
Ea'ya sorular sorar

önyüz 1

*“Efendi Ea girdiğini işittim:
Seninkilere benzeyen ayak sesleri duydum!”*

*[Yüce Bilge] eğilir, secde eder
Sonra ayağa kalkar (Ea'nın önünde)
Ve [ağzını] yeniden açıp şöyle der:*

5 *“Efendi Ea girdiğini işittim:
Seninkilere benzeyen ayak sesleri duydum!”*

*“Efendi Ea girdiğini işittim:
seninkilere benzeyen ayak sesleri duydum!”
[...] yedi yıl*

10 *Senin [...] bahtsızları susuzluktan (?) öldürdü!
[...] –yeni olduğu belli bir kırık– :*

*Senin yüzünü gördüm!
[Niyetinizin (?)] ne olduğunu bildir bana!”
Ea ağzını açtı, aldı sözü*

15 *Ve kamışlardan yapılma duvara [seslendi]:
[Çit! Ey çit!] Duvar! Duvar!
Dinle [çit...]*

17 vd. : Tabletin önyüzünün alt tarafına kaç dize
aktarıldığı bilinmiyor.–

Tufan patlak verir ve
zincirinden boşanır

arkayüz 1

[...]

[...] yerleştirdi

*[İçeri girer girmez, [ambar kapağını]
kapayıp tıkadı*

*Sonra kasırga –yeni olduğu belli bir kırık¹–
fırtınayı başlattı*

5 *Adad dört yöndeki rüzgârlara sürüyordu
katırlarını:*

*Kuzey Rüzgârı, Güney Rüzgârı, Doğu Rüzgârı,
Batı Rüzgârı!*

Karayel, bora, sert rüzgârlar esiyordu.

Kötü rüzgârlar ve ötekiler sökün etti.

*–yeni olduğu belli bir kırık– Güney-Rüzgârı
sıçradı yanına*

10 *Ve ıslık çaldı Batı Rüzgârı.*

¹ Daha yukarıda 39 : 32 vd. olduğu gibi; bkz. s. 575, n.2, müstensih kopyasını çıkardığı
elyazmasında burada (yeni oluşmuş bir kırıktan ötürü) boşluk olduğunu belirtir.

- [...] gidiyordu [...]
 [...] Tanrıların Arabası
 Altüst etti, kamçıladi, sürdü [toprağı(?)]
 Ninurta ilerliyordu
 Göksel barajların [taşmasına aldırmadan].
 15 Nergal yukarıdaki [vanaların
 desteklerini kopartıyordu]
 [An]zu pençeleriyle [göğü parçalıyordu].
 [...] ülke: Çömlek gibi paramparça etti
 sevincini(?)!
 Ve Tufan patladı...
 [Savaş gibi] geçti insanların üstünden Lanet!
 20 Anu [...] Tufan'ın çatırtısı
 [...] tanrıları bile dehşete düşürüyordu.
 Emri üzerine evlatları getirildi yanına
 [...] sarhoş olana kadar.

–gerisi kayıp–

j- Philadelphia Müzesi'nde CBS 13532 numarayla kayıtlı daha eski tarihli (ikinci binyılın ikinci yarısı) küçük bir parça bildiklerimize ilginç birkaç ayrıntı eklemektedir. Harap durumda olsa da sadece arkayüzünde olanlar çözülebilmektedir:

- Ea'nın kurtarıcı
 gemiye ilişkin talimatları* arkayüz 2 [...] açıklayacağım
 [...] birden ele geçirdi bütün insanları
 [...] Tufan daha patlamadan
 5 [...] hepsi [...] toplanacak.
 [...] büyük bir gemi yap
 Mükemmel kamışlardan olsun iskeleti:
 "HayatKurtaran" olacak bu teknenin adı!
 Sağlam olsun çatısı.
 İnşa edip de hazır olduğunda [bu gemiye]
 10 Gökteki kuşları, vahşi hayvanları [bindir...]
 [...] hepsini yığ oraya..."

k - British Museum'da DT 42 numarayla kayıtlı daha yakın tarihli (birinci binyılın ilk yarısı) parça. Bir tablet parçası söz konusu, sadece bir yüzü okunabiliyor.–

- İnşa edilip yüklenecek gemi 2 “[...] *bir çember gibi.*
Yukarıdan aşağı kalın bir kalafat çekilmeli
Karinayı (?) sıkı sıkı tıka [...]
- 5 *Sonra da sana söyleyinceye kadar bekle*
O zaman [gir gemiye] ve ambar kapağını çek
[Yükledikten] sonra erzağını, malını,
mülkünü
K[armu], aileni, ana babanı, tekni[syen]lerini
Küçük, büyük vahşi [hayvanları]:
Yeşillikle beslenen her şeyi
- 10 *[Ve sana göndereceklerimi]: Evinin önünde*
bekleyecekler seni!”
Yüce Bilge o zaman ağzını açıp aldı sözü
Ve efendisi Ea’ya şöyle dedi:
“Ama ben hiç gemi inşa etmedim ki...[...(?)]!
Modelini [yere] çiz
- 15 *Gördükten sonra [inşa edebilirim]!”*
Ea toprağa çizdi modeli:
“Bana emrettiğin her şeyi [yapacağım] efendi!”

6. Bütün bu kalıntı parçaların *Yüce Bilge Şiiri*’nin bir-birini izleyen yeni edisyonlarından kaynaklandığı bellidir. Ancak bu şiirle bağı çok daha gevşek, çok daha dolaylı olan üç dört parça (46-49) daha var. Şimdi de bu parçaları aktarmak gerekiyor, çünkü bu şiiri ya olanca kapsamıyla (46) ya da son bölümü olan Tufan çerçevesinde pekiştirmektedirler.

46. Sümerce Tufan Anlatısı

7. Bu anlatı 1895 yılına doğru Nippur’da topraktan çıkartılan ve çivi yazısı metni 1914 yılında A. Poebel tarafından *Historical and Grammatical Texts*, no.1 içinde yayımlanan bir tablette yer almaktaydı. Kopyalarından geriye bir iki parça da kalmış olabilir: Biri Ur’da bulunmuştu (*Ur Excavations Texts*, VI/1, 1963, no. 61); ötekisinin kökeni bilinmemekle birlikte W.G. Lambert tarafından yayına hazırlanmıştı (*Cuneiform Texts... in The British Museum*, cilt 46, no.5, levha XXIII). Bu bilgileri Th. Jacobsen’e borçluyuz; daha

başka pek çok yazar yanında Th. Jacobsen de bu metni 1981 yılında *Journal of Biblical Literature*, 100/4, s. 513 vd. *The Eridu Genesis* başlığıyla yayınlamıştı. Burada benimseyeceğimiz metin S. N. Kramer tarafından 1983'te gözden geçirilip yapılan yeni çeviri olacaktır: *The Sumerian Deluge Myth*, s.115 vd., *Anatolian Studies*, XXXIII, 1983. Temel belge kabul ettiğimiz Nippur tableti yer yer pek kötü durumdadır. Burada metin altı sütun halinde düzenlenmişti, Tufan kahramanının adı da Sümerce *Zi.u₄.sud.ra*: “uzamış-günlerin-yaşamı” (§ 17) idi.

1: 1-36: İlk satırlar kayıptır. Bu satırlarda *Enki* ve *Nintu* tarafından insanların yaratılışı anlatılmış ya da hatırlanmış olabilir; sonra bilmediğimiz bir nedenden ötürü insanlar ilk kez tehdit altında kalmış ya da ilk sınavdan geçmişlerdir. Metin yeniden anlaşılabilir hal aldığı anda *Enki* konuşmaktadır:

Enki yarattıklarını savunur
ya *Enki* yarattıklarını
savunur ya da yeniden
gelişebilecekleri hale sokar
da yeniden
gelişebilecekleri hale sokar

37 [...] yeniden tesis etti [...]
İnsanlarımın yok edilmesine karşıyım,
Nintu için, yaratıklarımı yeniden tesis edeceğim
40 Nüfusu evine yerleştireceğim yeniden
Kentlerini yeniden kursunlar diye
Orada muhafazaya (?) alacağım onları;
Tuğla duvarları yeniden diksınler diye
Her biri kendi kutsal yerinde;
Kutsal yerler inşa etsinler (hemen?)
Her biri kendi kutsal yerinde;
Temiz su sağlayacağım yine onlara
Ateşi söndürmek için (?)
45 Aralarında (yine) tesis edeceğim
Kutsal teşrifatı ve Yüce Güçleri!
Toprak (yeniden?) sulanacak
Bolluk (yeniden) tesis edilecek!”
An, Enlil, Enki ve Nindhursag
(Hemen (?)) yayınca karakafaları
Canlıvarlıklar her yerde (yeniden) çoğaldı
50 Kırları doldurmak için de
Her tür dört ayaklı çıktı (yeniden) ortaya

Büyük tanrılar sayesinde
yeryüzü (yeniden) iskân
edilir

II : 51-84: Kayıp. Anlaşıldığı kadarıyla ya insanların varoluşu yine tehlikeye girmiş ya da eksiksiz gelişime ulaşmaları engellenmişti. Metin yeniden başladığında tanrılardan biri –yine *Enki* olmalı–insanlara yardım etmek ister; ya yeniden yerleşmelerine ya da bu kez, o zamanlar ortaya çıkan merkezi krallık yönetiminin merkezleri olabilecek gerçek anlamda kentler inşa etmelerine yardımcı olmak ister.

Enki'nin (?) sözleri
son bulur

Krallık iktidarı ve bu iktidarın icra edileceği başkentler ortaya çıkar

- 85 “Ben [...] *Çalışmalarını denetleyeceğim*
Ve [...] ülkenin “mimarları”
Yeniden atacaklar sağlam temelleri!”
Böylece gökten indiğinde [*Kraliyet Asası*],
Yüce Taç ve Hükümran Taht,
- 90 *Enki (?) tesis etti*
Onların [kutsal teşrifatını ve Yüce Güçlerini (?)]
Kentlerin tuğla duvarlarını diktirdi
Her biri kendi kutsal yerinde.
Her birine bir isim verdikten sonra,
Peş peşe gelecek başkentler olarak belirledi.
İlk başkent: Eridu
Bu kenti kendine, Şef Nudimmud'a aldı (?);
İkincisi Badtibira'yı, Kutsal Köleİnanna'ya
adadı;
- 95 *Üçüncüsü Larak'ı Pabilsag'a;*
Dördüncüsü Sippar'ı KorkusuzUtu'ya;
Beşincisi Şuruppak'ı da Sud'a verdi.
Bütün bu kentlere böylece birer ad verdikten ve
Peş peşe başkent olarak belirledikten sonra
[...] nehirlere, su koydu
- 100 *Sulama (?) kanalları ve bentleri kazdırdı.*

III :101-140: Buradaki 40 satır da eksik. Tufan'ın, bilmediğimiz nedenlerden dolayı, bir tehdit olarak belirginleşmesi herhalde burada yer alıyordu. Metin kaldığı yerden devam etmeye başladığında, insanların varoluşundan sorumlu tanrılar olan *Enki* ve *Nintu* öteki tanrıların Tufan'a başvurarak insanları ortadan kaldırma kararına karşı çıkarlar.

Nintu ile Enki
Tufan'ı iptal
etmeye çalışırlar

Enki Kral
Ziusudra'ya kendisini
Tufan'dan kurtarmak
için yaptığı planı iletir

- 140 *Nintu [gözyaşları dökerken], [...] gibi*
Ve Kutsal Tanrıça insanları için dövünürken
Enki düşünüyordu bu arada
An ve Enlil (?) bir ant içirmişlerse de
evrenin tanrılarına.
- 145 *Ama o sırada inançlı Kral Ziusudra,*
[...] inşa etmişti
Alçakgönüllüce ve ölçülü sözlerle
[yakarıyordu Enki'ye (?)]
[Onun önünde (?)] durup bütün gün
[...] düşlerini anımsıyor ve anlatıyordu
- 150 *Ve bütün tanrılara yakarıyordu.*
- IV *Tapınakta(?) tanrı bir bölme duvarının [...].*
Ve Ziusudra yanı başında işitti
Duvarın yanında dururken,
Solunda işitti [...]:
"Duvar, seninle konuşacağım! Sözlerime
kulak ver!
- 155 *Talimatlarıma [kulak ver]!*
Tufan [yok edecek] yerleşimleri
Ve kaplayacak başkentlerini
İnsan ırkını yok etmek için:
[Böyle karar verildi]
Meclis onayladı bu kararı [ve geri dönüşü yok]!
Anu ve Enlil emretti bunu ve [değiştirilemez]:
- 160 *İnsanların Krallığı [yıkılacak...]*

161-200: Bunlar da kayıp; bu satırlarda herhalde *Enki*'nin *Ziusudra*'ya kurtarıcı tekneyi nasıl yapacağını anlattığı, talimatlar verdiği, onun da gemiye binişinin ve Tufan'ın patlak verişinin anlatıldığı bölümler vardı.

Tufan son bulur

- V. 201 *Fırtına ve sert rüzgârlar kesilmiyordu*
Başkenti yutarken Tufan.
Yedi gün ve yedi gece sonra
Tufan ülkeyi kapladığında
- 205 *Ve gemi rüzgârların kucağında sularda*
sallandığında

Utu *yeniden çıktı ortaya, yeri ve göğü aydınlattı!*
 Ziusudra *gemide bir delik açtı*
 Korkusuz Utu *da buradan girip bütün gemiyi*
aydınlattı

ve Ziusudra, Kral,

210 Utu'nun *önünde secde etti*
Ve sayısız öküz ve koyun kurban etti...

212-216: V. sütunun son satırları anlaşılamaz durumda.

VI: 217-250: Harap durumdadır, bu satırlarda belki de Ana Tanrıça'nın Tufan'ın sorumlusuna yönelttiği suçlamalar aktarılıyordu; her halükârda *Enlil'in Enki'yi* azarlamasını kapsıyordu çünkü metin kaldığı yerden devam etmeye başladığında bu azarın sonuna tanık olunur:

Enlil'in Enki'ye yaptığı
suçlamaların sonu

251 “[...] *Yer ve Gök üzerine yemin ettirmiştim sana*
An ve Enlil gibi şahsen [...]
Yemin etmişlerdi!”
Ve Enki (?) yeniden çıkardı yerden
Canlıvarlıkları (?).
Bu arada Ziusudra, Kral,
 255 *An ve Enlil'in önünde secdeye kapandığı için*
Onlar da ona merhamet ettiler
Ve tanrılara layık
Bir yaşam verdiler:
Ölümsüz bir yaşamsoluğu, tanrılarınki gibi!
 260 *Hayvanları ve insan soyunu koruyan*
 259 *Kral Ziusudra'yı böylece deniz aşırı bir ülkeye*
Güneşin doğduğu yerdeki Dilmun'a
yerleştirdiler.
 [...]

262-265: Son satırlar kayıp.

47. Ras Şamra'da Bulunan Tufan Anlatısı

8. Her birinin kaç dizelik olduğunu bilmediğimiz dört sütunlu bir anlatının ilk ve son satırlarının başlarını kapsayan küçük bir tablet parçası söz konusudur. Elimizde bulunan, harap durumdaki bu kısa malzemenin devamı çevrilemez haldedir. Daha en başta “tanrıların tüm dünyayı kapsayacak Tufan konusundaki kararına” (1-3) değinilir. Ardından olayın kahramanı olduğu açıkça görülen, *Ea*’ya inanan ve yakın olan (4-5; 7) buradaki ismiyle *Atram-hasisum* (6) ortaya çıkar. Tanrıların gizli tutmaya yemin ettikleri sırrı, ölümcül kararı bildiğini açıklar (9-11): Çünkü biri, herhalde *Ea*, “tanrıların sözlerini kâmişlerden yapılma bölme duvarına tekrarlamıştır” (12-14). Burada büyük bir kırık var. Tabletın arkayüzünde, kısa künyeden önce, sadece kısa birkaç yeri iyi durumda bulunan son dört satır *Atram-hasisum*’un ölümsüzlüğe yükselişine ayrılmıştır: “Evet! Tanrılara layık bir yaşamın olacak senin.” (4)

İsmi başka hiçbir yerde karşımıza çıkmayan Na’am-Raşap adlı (İsmi hem yerli olduğunu hem de 13. yüzyılın ikinci yarısı dolaylarında bir tarihi işaret eder.) bir müstensih tarafından kusursuz bir yazıyla kaleme alınmış olan bu belge J. Nougayrol tarafından yayımlanmıştı: *Ugaritica*, V (1968), s. 300 vd. Eksiksiz bir yerel *Yüce Bilge* versiyonunun mu yoksa herhangi bir özgün Mezopotamya metninden yapılmış bir kopyanın mı parçasıydı? Bu ünlü eserden sadece Tufan’a ait büyük bölümün kelimesi kelimesine veya şu ya da bu ölçüde uyarlanarak aktarıldığı da düşünülebilir.

Her halükârda aşağıdaki metin bu durumdadır:

48. Ninova Gılgamış Destanı’nda Tufan Anlatısı

9. Bu anlatı söz konusu ünlü eserin (bkz. s.306, n.1) XI. ve son tabletinin yarısından fazlasını kaplamaktadır. Hepsisi de birinci bin-yıla ait en az bir düzine elyazması tarafından doğrulanan bu anlatının neredeyse eksiksiz metni elimizdedir. Hummalı bir arayış içinde ölümlülük halinden kurtulmaya çabalayan Gılgamış büyük zahmetlerin sonunda dünyanın ucuna ulaşmıştır ve burada Akka-

dca adı Utnapiştım (Sonu olmayan bir yaşama sahip olduğuna bakılırsa muhtemelen “Yaşamımı buldum!” anlamına gelmektedir.) olan Tufan kahramanına ölümsüzlüğün sırrını soracaktır. Gılgamış sonsuz yaşama nasıl sahip olduğunu öğrenmek ister Utnapiştım'den, öğreneceğinin kendisine faydası olacağına inanmaktadır. Utnapiştım'ın verdiği cevap ise eksiksiz bir Tufan anlatısıdır –*Yüce Bilge*'de açıklanan nedenleri, sonuçları ve tüm ayrıntıları olmadan Tufan'ın kendisi anlatılmaktadır– ve bu anlamda vazgeçilmez bir öneme de sahip değildir: Kanımızca birkaç cümlede özetleyebilirdi pekâlâ. Ama yazar buna mutlaka yer vermek istemişti. Acaba bu tamamen kendi kararı mıydı yoksa, yukarıda (s.306, n.1) varsayıldığı gibi Gılgamış'ın maceralarının daha önceki bir anlatısını mı (belki de Paleo-Babil) örnek almıştı? Bilmiyoruz. Ne olursa olsun, anlatı *Yüce Bilge*'ye çok benziyor, dolayısıyla bir tür taklit, biraz elden geçirilmiş ve içinde yer alacağı eserin bütününe uyarlanmış bir taklit sayılabilir. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki Tufan anlatılarının elyazmaları içinde en eskiden beri bildiğimiz elyazması G. Smith tarafından 1870-1872 arasında Asurbanipal'in Kitaplığı'ndan çıkma bir tablet üzerinde keşfedilmiş ve çözülmüş, 3 Aralık 1872 tarihinde yine aynı bilim adamı tarafından Londra'daki Society of Biblical Archaeology önünde tanıtılmış (bkz. *Transactions of the Society of Biblical Archaeology*, 2, 1873, s. 213 vd.) ve müthiş ilgi uyandırmıştır. Bu sunum sayesinde Kutsal Kitap'taki Tufan öyküsünün, genelde de Kutsal Kitap'ın kendilerinden çok daha eski edebi bir akım içinde değerlendirilmesi gerektiği hissedilebilmiştir.¹

Anlatı tabletin 8. satırında başlar:

Tufan kararı	8	<i>Utnapiştım Gılgamış'a açıkladı:</i> “ <i>Gılgamış sana bir sır vereceğim</i>
	10	<i>Seninle tanrılarım bir sırrımı paylaşacağım!</i> <i>Şuruppak kentini bilirsin</i> <i>Fırat'ın [kıyısında]</i> <i>Tanrılarım dadandığı eski bir kent.</i> <i>Tanrılarım orada aklıma esti</i> <i>Tufan'ı patlatmak:</i>

¹ *Naissance de Dieu*, s.21 ve not.

- 15 *Başı çekenler tanrıların babası Anu;
Hükümdarları Korkusuz Enlil;
Valileri Ninurta
Ve ustabaşı Ennugi'ydi.*
Ea Utnapiştım'e talimat verir *Onlarla birlikte sırrı tutma yemini etmiş
olsa da*
- Prens (?) Ea*
- 20 *Konuştuklarını Utnapiştım'in çitine tekrarladı:
"Çit! Ey çit! Bölme duvarı! Bölme duvarı!
Dinle, çit! Unutma, duvar!
Ey Şuruppak'ın kralı, Ubar-Tutu'nun oğlu,
Evini yık, kendine bir gemi yap;*
- 25 *Varından yoğunundan vazgeç, yaşamını kurtar;
Mallarına sırtını dön ki
Sağ ve esen kalasın!
Ama bütün canlı varlıklardan örnekler al
Kendinle birlikte gemiye bindir!
İmal edeceğin gemi
Eşkenar bir yapı olmalı:*
- 30 *Boyu ve eni bir
Apsu gibi yapacaksın çatısını!"*
Utnapiştım itiraz eder; *Söylenenleri anladığımda efendi Ea'ya şöyle
Ea cevaplar dedim:*
- "Efendim, bana verdiğin [emre]
Uyacak ve yerine getireceğim!*
- 35 *[Ama nasıl] karşısına çıkayım kentimin:
Halkımın ve eskilerin?"*
*Bunun üzerine Ea ağzını açtı, aldı sözü ve
Şöyle dedi bana, hizmetkârına:
"[İn]san! Şunu diyeceksin onlara:
"Korkarım ki Enlil hınçlandı bana.*
- 40 *Artık kentinizde kalamam
Enlil'in mülküne artık ayak basamam
Apsu'ya [ineceğim]
Efendi Ea'nın yanında kalacağım.
O zaman Enlil bolluk yağdıracak size:
[Sürüyle] kuş ve sepetler dolusu balık.*
- 45 *En zengin hasatları [bahşedecek]
[Şafak söker sökmez size] taze ekmekler
boşaltacak*

Geminin yapımı

- [Alacakaranlık vakti] de buğday taneleri
sağanak gibi yağacak!"
- Günün [ilk ışıyla] birlikte
Tüm ahali [etrafımda] toplandı:
- 50 [Dülgerler] keserleriyle
Sazcular taş tokmaklarıyla
[...] insanlar [...]
[...] sır.
En küçükleri zift taşıyordu,
- 55 En yoksulları teçhizat.
Beş günde iskeletini yaptım geminin:
3600 (metre kare)¹ yüzölçümü,
Yanları 60 (metre),
Dış çevresi ise, kenarı 60 (metre) olan bir kare.
Ardından iç çerçeveyi hazırlayıp düzenledim
- 60 Altı tavan yaptım,
Böylece yedi kata böldüm,
Hacmini de dokuz bölmeye ayırdım.
Yan taraflarına suya dayanıklı (?)
Takozlar yerleştirdim.
Sonra gemici kancalarını ve donanımı
yerine koydum
- 65 Potaya 10.800 (litre?) asfalt döktüm,
Böylece bir o kadar (?) zift elde ettim
Kovalara dolduruldu (bu)
10.800 (litre?) ("yağ")
Kalafatlamada kullanılacak 3600
düşüldükten sonra,
Elde kalan 7200'ü ihtiyaten
depoladı kaptan.
- 70 Zanaatkârlar için çok sayıda sığır kestirdim
Her gün de koyunlar kurban ettim:
Tahıl birası, seçkin bira, yağ ve şarap
Aynı işçiler nehir suyu kadar tükettiler onlardan!

¹ Metindeki bütün ölçü terimlerini kendi sistemimize aktarmayı tercih ettim: Denklikler birebir olmasa da, konu dışındaki okurlar açısından yeterli yaklaşıklıkta. 57. satır ve devamında Akkad dilinde *iku* (3.600 m²) ve *nindanu* (GAR ideogramıyla gösterilir, bu uzunluk 6 m. kadardır) söz konusudur. Daha sonra 65. satır ve devamında hacim birimi *sar* ideogramıyla verilmiştir ve 3.600 litre kadardır. Benzer ama alan ölçüsü olarak kullanılan başka bir *sar* için bkz. s. 116, n.1.

- Sonunda Akitu¹ için bir şenlik düzenlendi,
 75 Ben de [güneş battığında] temizlendim.
 [Yedinci günü akşamı] tamamlandı gemi
 [Ama suya (?) indirilmesi]
 Zor olduğu için
 Yukarıdan aşağı yuvarlak tomruklar (?) getirildi
 Sonunda teknenin yanları üçte ikisine kadar
 suya gömüldü
- Geminin yüklenmesi
 ve bekleyiş
- 80 [Ertesi sabah varımı yoğunmu]
 Yükledim gemiye
 Gümüş neyim varsa,
 Altın neyim varsa,
 Canlı varlık örneği diye neyim varsa.
 Ailemi ve bütün ev halkımı bindirdim,
 85 Onlarla birlikte irili ufaklı vahşi hayvanları
 Ve bütün teknisyenleri.
 Şamaş zamanı tespit etmişti benim için
 (şöyle demişti):
 “Şafak söker sökmez taze ekmekler
 boşanacak üzerinize
 Alacakaranlıkta da buğday taneleri yağacak
 sağanak gibi
 O zaman bin gemiye ve ambar kapağını sıkı
 sıkıya kapat!”
 Ve beklenen an geldi çatı:
 90 Şafak söker sökmez taze ekmekler boşandı
 üzerimize
 Alacakaranlıkta da buğday taneleri yağdı
 sağanak gibi
 Havanın haline baktım:
 Korkunçtu!
 Gemiye bindim ben de
 Ambar kapağını sıkı sıkıya kapattım:
 Kapağı kapatan Puzur-Amurru’ya, sandalcıya
 95 İçindeki bütün zengin eşyalarla birlikte
 Sarayımı hediye ettim.
 Ertesi günün ilk ışıklarıyla birlikte
 Ufuktan kara bir bulut yükseldi
- Tufan

¹ Mezopotamya ibadet takviminin başta gelen şenliklerinden biri.

- Adad gürlüyordu içinde
 Önünde de Şullat ve Haniş vardı
 100 Dağları ve ovaları dolaşan tanrısal ulaklar
 Nergal göksel vanaların desteklerini parçaladı
 Ve Ninurta saldırdı yukarıdaki barajları
 taşırarak için
 Anunnaki'ler de ellerindeki meşaleleri
 sallayarak
 Ateşe verdiler bütün ülkeyi
 105 Adad ölüm sessizliğini yaydı gökyüzüne
 Işıklar içinde ne varsa karanlığa gömdü!
 [...] yeri [parça]ladılar çömlek gibi!
 Fırtınanın kasıp kavurduğu ilk gün
 O kadar sert [...] esiyordu ki
 110 [Lanet][insanların] üzerinden savaş gibi geçti.
 Göz gözü görmüyordu:
 Kalabalıklar seçilemiyordu artık
 Bu hortumda
 Tanrılar dehşete kapılmıştı Tıf'an'dan dolayı:
 Kaçmaya başladılar,
 Anu'nun göğüne kadar tırmandılar
 115 Orada da köpekler gibi bir araya toplaşıp
 Yere çömeldiler
 Tanrıça doğum yapan bir kadın gibi
 bağırıyordu
 Güzel sesli Belet-[i]lli ağıt yakıyordu (şöyle
 diyerek):
 "Ah! Keşke hiç olmasaydı öyle bir gün
 Tanrıların meclisinde
 Kötü tarafta yer almıştım!
 120 Tanrıların meclisinde nasıl oldu da böyle
 Nutkum tutuldu?
 İnsanları yok edecek böyle bir katliama
 Nasıl oldu da karar verebildim?
 İnsanlarımı dünyaya
 Böyle balık sürüsü gibi denize dökmek için mi
 getirmiştım?"
 Tanrısal Anunnaki'ler de onunla birlikte
 dövünüyorlardı!

Tanrıların tepkisi

- 125 *Bütün tanrılar bitkindi
Ağlamaktan, umutsuzluktan
Dudakları alev alev ve kaygılara boğulmuş (?).
Altı gün ve [yedi] gece boyunca
Sert rüzgârlar, kamçı gibi yağmurlar, kasırgalar
ve Tufan*
- Tufan kesilir
- Yeri yağmalamaya bir an bile ara vermedi.
Yedinci gün geldiğinde
Fırtına, Tufan ve ölüm durdu*
- 130 *Her yere rastgele darbe indirdikten sonra,
Tıpkı acılar içinde kıvranan bir kadın gibi.
Deniz yatıştı ve durgunlaştı
Kasırga ve Tufan durmuştu çünkü!
Etrafa baktım: Sessizdi her yan
Bütün insanlar yeniden kile dönüşmüştü
Ve sıvı-ova taraça-çatı gibiydi!*
- 135 *Tavandaki pencerelerden birini açtım
Ve taze hava çarptı yüzüme.
Dizlerimin üzerine düştüm, hareketsiz ve
ağladım*
- Toprak yeniden ortaya çıkar: Karaya çıkma hazırlıklarına başlanır
- Yanaklarımdan aşağı akıyordu gözyaşları.
Sonra bir kıyı aradı gözlerim ufukta
Birkaç yüz kulaç ötede dil gibi çıkmıştı sudan
bir kara parçası:*
- 140 *Nisir Dağı idi bu, gemi buraya yanaştı.
Nisir tuttu gemiyi, alıkoydu:
İlk gün, ikinci gün, Nisir tuttu bırakmadı
gemiyi¹
Üçüncü gün, dördüncü gün, Nisir tuttu
bırakmadı gemiyi
Beşinci gün, altıncı gün, Nisir tuttu
bırakmadı gemiyi.*
- 145 *Yedinci gün geldiğinde,
Bir güvercin alıp saldı.
Güvercin gidip geri geldi;
Konabileceği hiçbir şey görmediğinden, geri
dönmişti.
Sonra bir kırlangıç alıp saldı:*

¹ Karş. daha yukarıda, s. 298, n.1.

- 150 *Kırlangıç gidip geri geldi;
Konabileceği hiçbir şey görmediğinden, geri
dönmişti;*
Sonra bir karga alıp saldı.
Karga uçu,
Ama suların çekildiği yeri fark edince
Yemlendi, gakladı (?), silkelendi
Ama geri dönmedi.
- 155 *Bunun üzerine ben de her şeyi dört
rüzgâra saçtım*
ve bir kurban kestim,
Yemeği de dağın doruğunda hazırladım!
Her yana yedişer ritüel çanağı yerleştirdim
Ve biraz gerisindeki tütsü çanağına
Limon otu, sedir ve mersin döktüm
Tanrılar kokuyu alınca,
- 160 *Güzel kokuyu alınca,*
Sinekler gibi toplandılar
Kurban sunucunun etrafında!
Ama tanrısız prenses gelir gelmez
İri “sinekli” gerdanlığı kaldırdı havaya
âşık oldukları zaman¹ Anu'nun ona yaptığı
(ve haykırdı):
“Ey burada bulunan tanrılar, asla
unutmayacağım
gerdanlığımdaki bu laciverttaşlarımı
- 165 *Bu uğursuz günleri de asla unutmayacağım:*
Hep hatırlayacağım!
Başka tanrılar gelip katılabilir bu yemeğe
Ama Enlil'in hiç ortada gözükmemesi gerekir
Çünkü düşüncesizlik edip Tufan kararı aldı
Ve insanlarımızı kırıp geçti!”
- 170 *Enlil gelir gelmez*
Fark etti gemiyi ve öfkeleni
İgigi'lere hınç besliyordu:
“Biri canını kurtarmış bakıyorum,

Karaya ayak basılır ve
tanrılara kurban kesilir

Tanrılar arasında
Tufan'dan kimin
sorumlu olduğu
konusunda
tartışma çıkar

¹ “Âşık oldukları zaman” yerine başka bir çeviri daha mümkün: “eğlenmek için”, “eğlence olsun diye”, “gülmek için”; bütün bu terimler iki tanrı arasında aynı derecede mahrem ilişkiler olduğunu varsayar.

- Ama tek kişi bile canlı kalmayacaktı değil mi?”
 Ninurta ağzını açtı, aldı sözü
 Ve Korkusuz Enlil’e şöyle dedi:
 175 “Ea’dan başka kim başarıyla
 sonuçlandırabilirdi ki
 Böyle bir işi
 Ea’nın elinden her iş gelir değil mi?”
 Ea ağzını açtı, aldı sözü
 Ve Korkusuz Enlil’e şöyle dedi:
 “Ama sen tanrılarım en bilgesi, en cesuru,
 Nasıl oldu da bu kadar düşüncesizlik edip
 Tufan kararı verebildin?
 180 Sorumluluğu sadece sorumlu olan sırtlansın
 Günahı da günahkâr üstlensin sadece!
 Ya da ortadan kaldırma onları hiç: Affet!
 [Yok etme] onları: Merhametli ol!
 Tufan yerine,
 Arslanlar yeterdi insanları kırıp geçirmeye!
 Tufan yerine
 Kurtlar yeterdi insanları kırıp geçirmeye!
 Tufan yerine
 Katlık salmak yeterdi bitkin bırakmaya ülkeyi!
 185 Tufan yerine
 Salgın hastalık yeterdi
 [şurda burda] insanları vurmaya!
 Hayır! Büyük tanrılarım yemin ettiği sırrı
 Açığa vurmadım:
 Sadece Yüce Bilge’nin bir düş görmesini
 sağladım
 Böyle öğrendi bu sırrı!
 Şimdi de hükmettin kaderine!”
 O zaman Enlil gemiye çıktı
 Elimden tuttu ve kendisiyle birlikte
 bindirdi beni gemiye
 Karımı da benimle birlikte bindirdi ve diz
 çöktürdü.
 Alnımıza dokundu
 Ve ikimizin arasında ayakta dururken
 şöyle diyerek kutsadı bizi:

Utnapiştım ölümsüzlüğe
 hak kazanır

“Utnapiştım, şimdiye kadar bir insandı
 sadece:
 Bundan böyle, o ve karısı, bizim gibi,
 Tanrılar gibi olacaklar!
 195 Ama uzaklarda yaşayacaklar:
 Nehirlerin ağzında oturacaklar!”
 O zaman bizi aldılar
 Uzaklara yerleştirmek için
 Nehirlerin ağzına!”

Utnapiştım'ın bütün bu olağandışı koşulların artık bir araya gelemeyeceği sonucuna varması ile birlikte, Gılgamış'ın aynı yoldan ölümsüzlük kazanma şansı da hiç kalmamış oluyordu. Sorusunun cevabı bu olduğu gibi, bu durum olayların ayrıntılı anlatımını da bir bakıma meşrulaştırır.

10. Dosdoğru Mezopotamya'dan kaynaklanan bu mitin son yankısı kaldı sadece:

49. Berossos'a Göre Tufan Anlatısı

MÖ 300'e doğru önce ülkesinin geleneklerini Yunanca kâğıda geçiren bu Babilli âlimi daha önce (VIII, §24) tanıtmıştım. Antik-çağ'dan beri kayıp olan eserlerinden geriye sadece diğer yazarlar tarafından alıntılanmış parçalar kalmıştır. Tufan konusunda anlatıkları da farklı iki yazarın elinden çıkma ve bazı ikincil varyantları da kapsayan iki özet yoluyla bize ulaşmıştır.

a. Bu özetlerden *ilkinin* kaynağı aşağı yukarı MÖ 1. yüzyılda yaşamış bir “gramerci” olan Aleksandros Polyhistor'dur (metin için bkz. P. Schnabel, *Berossos*, s. 264 vd.):

(Berossos) Kronos'un düşünde Xisouthros'a (Ziusudra'yı böyle yazar) gördüğünü ve Daisios ayının (Makedonya'nın Ayyar ayının Mezopotamya'daki eşdeğeri: Nisan-Mayıs) 15'inde insanların Tufan tarafından yok edileceğini bildirir. Kronos ona bir çukur açıp bütün yazılı kaynakları Güneş-Tanrısının kenti Sippar'a gömmesini emreder:

Ardından bir gemi inşa etmesini, yakınlarını ve anne-babasını alıp gemiye binmesini emreder. Gemide yiyecek ve içecek de olmalıydı; gemiye kümes hayvanları, kanatlılar ve dört ayaklıları da yüklemeliydi, her şey hazır olduktan sonra da denize açılmalıydı. “Nereye gitmek için denize açılıyorsun?” diye sorulursa, şu açıklamayı yapacaktı: “Tanrıların yanına ulaşmak ve insanlar arasında her şey yolunda olsun diye yakarmak için gidiyorum!” Emre itaatsizlik etmemek için, boyu 15 stadion (yaklaşık 3 km.), eni 2 stadion (400 m.) olan bir gemi inşa etti. Sonra da kendisine emredilen ne varsa, karısını, çocuklarını ve yakınlarını gemiye bindirdi. Tufan patlak verdi; ortalık yeniden yatıştığındaysa Xisouthros etrafa kuşlar saldı; kuşlar konacak bir yer, yiyecek bir şey bulamadıkları için gemiye geri döndüler. Birkaç gün sonra, yeniden saldı kuşları; bu sefer ayakları çamura bulaşmış halde geri döndüler. Üçüncü defa saldı kuşları, bu sefer geri gelmeyince karanın yeniden ortaya çıktığına karar verdi. Geminin üzerindeki kaplamanın bir kısmını kaldırıp etrafa baktığında geminin bir dağa oturduğunu fark etti ve karısı, kızı ve dümencisiyle birlikte karaya ayak bastı. Karada bir sunak yaptı, tanrılara kurbanda bulundu, sonra da ortadan yok oldu; onunla birlikte gemiyi terk edenler de ortadan kayboldu. Gemiden inenlerin hiçbirinin geri gelmemesi üzerine, kalanlar onları aramaya koyuldu, isimlerini bağırarak seslendiler. Xisouthros şahsen görünmedi hiç; ama yukarıdan bir ses onları imanlı olmaya teşvik etti, çünkü Xisouthros imanı sayesinde tanrıların yanına kabul edilmişti, karısı, kızı ve dümenci de onunla aynı ayrıcalıklara sahip olmuşlardı. Daha sonra ses onlara Babil’e dönmelerini ve kaderleri de bu olduğu için Sippar’a gitmelerini, yazıları almaları ve bunları insanlara aktarmalarını emretti. Bulundukları ülkeye Ermenistan denildiğini de söyledi ses onlara. Bu sözler üzerine, kurbanlar kestiler ve yaya olarak Babil’e doğru yola koyuldular. Geminin enkazından bir parça hâlâ Ermenistan’daki Kordyen [Gordylene/Cudi?] dağındadır: Buradan asfalt parçaları kopartılıp muska niyetine kullanılır. Xisouthros’un yoldaşları Babil’e döndüklerinde Sippar’daki yazıları topraktan çıkardılar, birçok kent kurdular, tapınak inşa ettiler ve Babil’i yeniden ayağa diktiler.

b. Öteki özet ise kayıp bir Asur ve Babil tarihinin yazarı olan ve eserini hemen hemen iki yüz yıl sonra kaleme almış Abydenos tarafından elimize ulaştırılmıştır (*a.g.e.*, s. 266):

Sonra Sisithros (Ziusudra adının başka bir yazılışı) hükmetmeye başladı; Kronos ona Daisios ayının 15'inde müthiş sağanak yağacağı-
nı önceden söylemişti; Sippar kentinde yazılı ne varsa hepsini sağlam,
güvenilir bir yere yerleştirmesini emretti. Sisithros bunu yaptıktan son-
ra gemisiyle hemen Ermenistan'a doğru yola koyuldu: Çok geçmeden
tanrıların haber verdiği şey patlak verdi. Yağmurun kesilmesi üzerin-
den üç gün geçmişti ki, su üzerinde herhangi bir kara parçası kalıp
kalmadığını anlamak için kuşlar saldı; ama kuşlar uçsuz bucaksız de-
nizden başka bir şey göremedikleri, konabilecek hiçbir yer bulamadık-
ları için Sisithros'un yanına döndüler; daha sonra gönderdiği kuşlar
da aynı şeyi yaptı. Kuşları üçüncü defa gönderip de tüylerine çamur
bulaşmış halde döndüklerinde, tanrılar Sisithros'u insanların arasın-
dan çekip göğe aldılar. Ermenistan'da kalan gemi ise ora sakinlerinin
ahşap parçalar kopartıp tılsım, büyü diye kullanmalarına yarıyor.

11. Demek ki *Yüce Bilge Şiiri*'nde belirli bir sorun konusunda
son sözü söylemek üzere araya sokulmuş kısa bir hikâye ile değil,
Tufan miti (47?; 48; 49) ya da insanın yaratılışı bölümü –antropo-
goni– (7?; 39?) gibi birbirinden ayrılabilir kadar gevşekçe bağlı
bir dizi bağımsız mitle karşı karşıya bulunuyoruz. Ama bu mitler, o
zaman egemen olan temsil sistemiyle uyumlu bir tarzda, belirli ku-
rallara uyan bir dizi şeklinde düzenlenmişlerdir ve bu dizi dolaylı ya
da dolaysız belleğimiz sayesinde erişebildiğimiz en eski geçmişe, yani
“tarihsel zamanın” başlangıcına kadar uzandığı haliyle İnsan'ın ev-
rendeki konumunu, varoluşunun anlam ve amacını açıklar. Nitekim
bu anlatı (Doğayı konu alan mitlerin çoğu bu durumdadır.) “tari-
hin” sahnesinden, oyuncularını ve seyrinden daha önce varolduğu ve
bunları hazırladığı varsayılan “mitsel zamanın” dışına çıkmaz; söz
konusu “mitsel zaman” boyunca, dünya ve içeriğinin, bize görün-
dükleri ve geleneksel anlamda çevremizde işlevlerini yerine getirdik-
leri biçimde oluşup eklemlendikleri düşünülmektedir. Buradaki her
şeyin merkezinde İnsan yer almakta, onun ortaya çıkışından *öncesi*
ve *sonrası* söz konusudur.

12. *İnsan'dan önce* (II : 1-170 vd., buna bağlı parçalarla birlik-
te) sadece tanrılar vardır. Eserin ana fikri tanrıların doğası, varoluş
koşulları ve ortaya çıkışlarının doğurduğu sorunlarla o kadar ilgi-

sizdir ki teogoni –tanrıların ortaya çıkışı, doğuşu– diye bir şeyden en ufak şekilde bile söz edilmez: Anlatı başladığında, tanrılar oradadırlar, hep varmış gibidirler (krş. XII, § 43). Anlatının devamı o kadar İnsan’ın etrafında döner ki, tanrılar oldukları gibi tanıtılmak istenirken, bize sadece “insanı (imal ettikleri)” (1) bildirilir. Başka deyişle, insanların var olmaya başladıktan sonra (krş. XII, § 43), sonra davranacakları gibi davranırlar. Tanrılar en başta, ileride insanların da olacağı gibi iki kategoriye, iki “sınıfa” ayrılmışlardır: Şef-*Anunnaku*’lar, sadece yönetimle ilgilenen, katıksız tüketicilerdir, başkalarını çalıştırırlar (5-10); ve üretici-*İgigu*’lar (bkz. s. 68, n.1) yaşamak ve üstlerini yaşatmak için çalışırlar (2-4). En büyük üç tanrı arasında alan dağılımı yapıldıktan, Gök *Anu*’ya, Yer *Enlil*’e, Apsu da¹ *Enki*’ye² verildikten; her biri doğaüstü maiyetiyle birlikte kendi yerine yerleştikten sonra (11-18); işlerin geçinmek için işletilmesi gereken büyük bir mülkiyetteki gibi düzenlenmesi gerekmiş, yönetim de Kurucu-Baba’dan “ustabaşına”³ kadar (7-10) yukarıdan aşağıya uzanan bir hiyerarşi uyarınca şekillenmiştir. Tanrıların işçileri çalışmaya koyulurlar ve özünde tarım ülkesi olan, dolayısıyla sulamaya mutlak anlamda bağımlı olan bu ülkede beklenilebileceği gibi, sulama kanalları açmaya, en başta da en önemlileri ve diğer hepsinin kaynağı olan Dicle ve Fırat’ı (12-26)⁴ kazmaya koyulurlar. Metnin bu noktasındaki boşluk nedeniyle işlerin ayrıntılarını bilemiyoruz: Ama en azından sonda ülkenin kuzey ve kuzeydoğusundaki “dağ-

¹ Apsu’nun (yeraltında ve tatlı su ile dolu: IV, § 7; VII, § 23...) kaynağını ondan alan ve onun devamı olan (krş. VIII, § 26 ve s. 73) akar-su / su yolu ile olan ilişkileri açık seçik ortada ise de, deniz ile olan ilişkileri hiç de böyle değildir. Apsu ile denizi doğrudan ilişkilendiren dize 16’nın anlamı son derece belirsizdir. Daha ileride yine karşımıza çıkacak bu durumda (Bkz. s. 671, n.1) deniz ile *Enki/Ea* birbirine sıkı sıkıya bağlanacaktır (e, arkayüz: 1 vd.; h₁ : 6 vd.; 10 vd.; arkayüz 11 : 4 vd.; 11 vd.; 18 vd.; 34 vd...). Bu tanrı sanki deniz dahil olmak üzere bütün yeryüzünün sulu kısmının hükümdarı kılınmış gibidir.

² Şiirimizin en eski elyazmalarında bu tanrının adı *En.ki* diye yazılır, başka elyazmalarında ise *E.a* diye geçer (bu iki isim için bkz. s. 67, n.1). Hammurabi “Yasası’nın” ilk nüshalarında da *En.ki* yazımı benimsenmiştir (f, 1 : 10 –daha ileride alıntılı, XIV, § 4 –; iv : 17, vb.), oysa aynı çağa ait olan *Aguşaya/9* bu ismi *E.a* diye yazar (I/iv : 11; 18, vb.).

³ Bütün bu tarımcıların başında tarım tanrısı (X, § 5; 9e...) *Nimurta*’nın bulunması doğaldı. *Ennugi*’yi ise pek iyi tanımıyoruz, bildiğimiz tek şey “tahtirevancı” sıfatıyla *Enlil*’in hane halkından olduğudur.

⁴ Kendi ülkesini evrenin merkezi sayan yerel anlayışın yeni bir sonucu (V, § 36; VIII, § 15 vd.; XII, § 49; XIV, § 13....).

lardan” ve güneydeki büyük bataklık bölgeden (33,35) söz edilmektedir: Bir kez daha söyleyelim ki burada sadece ve sadece yere, yani “ülkeye” en iyi verimi sağlayacak biçimde hesaplanmış (kırsal bir mülkün daha büyük ölçekli hali söz konusuymuş gibi) kesin halini vermek söz konusudur. Kısacası bütün bu bölüm kozmogoninin yoğunlaşmış bir özetidir.

Böylesine ölçsüz bir çalışmadan bunalan *İgigu*'lar¹ sonunda itiraz ederler: En başta belki de hafif bir soluklanma arası isteyeceklerdir “patronlarından” (34; 36-46). Ancak içlerinden biri (metin devamlı kesintiye uğradığı için kim olduğunu belirleyemediğimiz biri) onları gerçek bir isyana değilse de en azından çalışmamaya, greve itmektedir (47 vd.;-62; 81 ve // çarpışmadan söz ederler.), hatta eski düzenle ipleri kopardıklarını göstermek için alet edevatı gecenin ortasında ateşe atar ve “sarayı” işgale demesem de en azından saldırgan biçimde kuşatmaya giderler (63-73).

Hükümdarın hizmetkârları hızla savuştururlar bu saldırıyı: “Ekur'un büyük kapıcısı” –resmi unvanı budur– *Kalkal* kapının önünde engeller oluşturur ve *Enlil*'in uşağı *Nuska*'yı uyandırır; o da hemen gidip efendisini kaldırır (74-83). *Enlil* şaşkınmıştır, ne yapacağını bilemez haldedir: Dolayısıyla bu şaşkın haliyle aldığı tedbirler de pek etkili olamayacak gibidir (84-90); hatta o kadar korkup ürkmüştür ki *Nuska* buna dikkatini çeker ve yatıştırılmaya çalışır (91-96). Bütün üyelerin, tanrıların katılacağı bir oturum düzenlemesini tavsiye eder; bu oturuma tanrılar hanedanının kurucu şefi ve en kıdemli üyesi, göğе çekilmiş olan *Anu* ve kendi yeraltı Apsu'sunda (97-105) yaşayan bilgiler bilgisi *Enki/Ea* da katılacaktır. *Enlil*'in ilk sözleri ne müthiş bir zekâyı ne de engellenmez bir kararlılığı dile getirmektedir (105-110) ve bu açıdan, biraz daha yukarıdaki paniği ve “benzinin atmış olmasını” tanrıların ve insanların kralının alaycı sunumu olarak kabul edebiliriz... Bütün şiirin altında bu tavır yatar zaten, bu düşüncesiz, tepkisel ve de neredeyse kural olduğu üzere, pısrık ve kaba hükümdarın işi hangi uç noktalara vardırıldığını ileride göreceğiz (§§ 17, 19, 21): *Atrahasis*, nasıl

¹ Dize 5-6'nın belirli bir çevirisine bağlı kalsak, sadece yedi *İgigu* olacaktır!

görünürse görünsün¹ kendi şanının değil, büyük danışmanı *Enki/Ea*'nın şanının peşindedir. Bu nokta ülkenin din tarihi, hatta daha da ötesinde, ülkenin monarşik iktidarının değilse bile en azından temsilcilerinin somut tasviri açısından çok önemlidir. Daha oturmuş biri olan *Anu*, yaşlı *Anu* oğlu ve vârisinden çok daha makuldür: Kesin bir şey söylemeden önce, der, isyan edenlerin ne istediklerini ve “efendilerine” karşı sonuna kadar mücadele etmeye kararlı olup olmadıklarını (111-117) bilmek gerekir. *Enlil* bu tavsiyeye kulak verir ve uşağını grevdeki tanrılara gönderir: Konuşmanın son üç dizisinin kayıp olmasından ötürü, uşağın uzlaşma teklifini götürüp götürmediğinden emin olamıyoruz (118-140 vd.). Bu konuşmaya cevabı isyanın elebaşı verir: İsyanın tek bir nedeni vardır, o da aşırı çalışmaktır. Kısacası emekçi tanrılar artık herhangi bir işe mecbur bırakılmak istemiyorlardı: İşin özü, *Anunnaku*'larla eşitlik talep ediyorlardı ([...] 147-165) ama bu tamamen toplumsal nitelikteki talep asla bu yönüyle öne çıkarılmamıştı. *Enlil*'in buna tepkisi ağlamak olur (166 vd.). Ardından da bütün güçsüzler gibi hem en kaba hem de en basitleştirici çözümü önerir: Elebaşını idam ettirmek. En azından Yeni Asur dönemine ait **b** parçasından bunu anlıyoruz: Söz konusu parçanın içeriği tam buraya, Kasap-Aya'nın metnindeki (a.g.e., 5'-10') eksik yere gelmelidir.

13. Demek ki durum çaresiz gözükmektedir, tanrılar açlık ve sefaletle mahkûmdur. *Enki/Ea*, sadece onun yapabileceği şekilde müdahale etmek için bu anı seçer: Asileri tatmin edeceği gibi, onların artık çalıştırılmamasından ötürü, üretim etkinliğindeki kesintinin ağır zarar verdiği tanrılar topluluğunun “ekonomik geleceğini” de sağlama alacak olumlu, zeki ve tutarlı bir plan önerir. Eski Babil dönemine ait elyazmasındaki büyük kırık ve bu kırığın yol açtığı eksikliği doldurabilecek parçaların yetersizliğinden ötürü durumu açıkça değerlendiremiyoruz. Bir yandan Eski Babil dönemine ait c'deki parçalarda bağışlama sözleri, b'de okuduğumuz gibi artık *Anu* ya da sadece *Anu* tarafından değil, *Enki/Ea* tarafından söylenir ki (1-6) son derece mantıklıdır bu; öte yandan Yeni Asur dönemine ait olan a parçası *Enlil*'in önerisinin kabul edildiğini ya da en azından

1 III/viii : 11-17 son sözleri okumak yerinde olur; bkz. § 21.

elebaşının kim olduğundan emin olunmak (5'-27') istendiğini (Öldürmek için mi?) aktarır. Belki de *Enki/Ea* uzlaşmayı sağlamak için isyancıların affedilmesini savunurken, bu yasal cinayeti de aklından çıkartmamış, ama ileride göreceğimiz gibi bunu basit bir yönetim yordamını, intikam duygusunu, hatta “adalet” duygusunu bile tatmin etmekten başka bir şey için kullanarak, bunu kendi planına dahil etmiştir. Çünkü c'nin 7'-12' satırlarında görüldüğü gibi, kendi planını işte tam da bu noktada gözler önüne sermeye başlamıştı.

14. Aklında olan şey sadece ve sadece *İnsan'ın yaratılışı*ydı. Projesi tam da kendi zekâsına ve kurnazlığına yaraşır, son derece ince bir projedir. Bunu anlamak için, işi bırakacak tanrıların yerini alacak canlılar, yani insanlar yaratmayı istiyorsa da, hem yarattığı insanların yerini alacakları kadar verimli çalışabilecek kadar onlara benzemelerini, hem de bir gün onların da yerini aldıklarıyla aynı doğaya sahip olduklarını ileri sürüp onlarla aynı kaderi talep etmeyecek, dolayısıyla çalışmaktan vazgeçmeyecek kadar da farklı olmalarını istediğini akıldan çıkarmamak gerekir. *Enki/Ea*'nın *karma* bir varlık yaratmak istemesinin nedeni budur: Malzemesi toprak, kil¹ (203; 211; 213 vd. // 226 vd.; 231 vd., vb.) olacak, ama bu kil (yoğurulabilir hale getirmek için, çömlekçilerin yaptığı gibi) bir tanrının (210//225) “eti ve kanıyla” ıslatılacaktır: Dolayısıyla bu yeni yaratıkta “insan ve tanrı kil içinde bir araya gelecektir” (212 vd.). Bu bileşimin ölümünden sonra geri döneceği toprak ise onu (bildiğimiz kadarıyla *hangi malzemeden* yapıldıkları –heykelleri ve tasvirleri neden yapılmış olursa olsun– hiç tanımlanmamışsa da) kilden *yapılmamış olan* ölümsüz tanrılardan apayrı bir yere koyacak ve ölümsüz tanrılarla aynı tözden yapılmış olduklarını ileri sürmelerini engelleyecektir. Ve içine katılan tanrısal öge görevini kusursuzca yerine getirmesi için gereken zekâyı, beceriyi ve gücü verecektir: Sonuçta bu alışverişten hiçbir kayba uğranmayacaktır. Öte yandan, bu antropogoniye anlamak istiyorsak, o zamanların sanayisinden alındığı belli olan bir yordama göre, tasarlanan İnsan'ın imalatının iki aşamada gerçekleşmesi gerektiğini akıldan çıkarmamalıyız:

¹ Bkz. XII, § 21. Akkadcada “kile/toprağa geri dönmek” ölümden söz etmenin bir yoluydu: örneğin 48 : 133 ve 51, I : 74 ve IV : 15.

Önce bir prototip/ilkörnek, bir model hesaplamak ve inşa etmek gerekiyordu –Akkadca metinde buna *lullu*: “insan taslağı” (195; ve c: 9’)¹ denilir–; ancak bu aşamadan sonra çok sayıda örneğin imalatına geçilebiliyordu.

Dünyaya getirme ayrıcalığı doğal olarak dişi cinse verildiği için (İnsan’ı yaratana destek olmak üzere bir ana tanrıçanın işe karıştığına pek çok kez tanık olduk: 7 : 29; 38 : 20 vd.; 39 : 42...), prototipin imal edilmesi bir tanrıçanın, hatta bizzat büyük Ana-tanrıça’nın, yani daha önce karşılaştığımız *Nintu*’nun (“Doğumun Hanımı”: 188; 211; 226 vb.;) ve *Belet-ili*’nin (“Tanrıların Hanımı”: 189; c : 8’) isimlerini ve sıfatlarını taşıyan evrensel “Rahim’in” (189; c : 8’) işe karışmasını gerektirmekteydi; tanrıların niteliklerine değinen bu şiir de 246 ve devamında “Tanrıların Hanımı’nın” başarısı sayesinde terfi edip “*Bütün Tanrıların Hanımı*”: *Belet-kala-ili*; *Mammi*’nin Uzman *Mammi* (193; 246; 250) ve “Tanrısal Muhterem Kadın’ın” “Tanrıların Ebesi” (193) olduğunu açıklar (bkz. daha önce IV, § 10 ve VII, § 11). Ama kendi doğal becerileri sayesinde ve üremede kadının rolü bu olduğu için (189 vd.; c : 9’) söz konusu prototipi biçimlendirebiliyorsa da tek başına bu işi yapamayacağını bildirir: *Enki/Ea* ona yardım etmeli, uygun *malzemeyi* (198-203) hazır biçimde kendisine sağlamalıdır. Burada varoluşa adım atmayı sadece eşeyli üreme olarak tasarlayabilen çok eski mitolojik bir görüşün arınmış, dolayısıyla doğası bozulmuş uzak bir kalıntısının kokusunu alıyor gibiyiz (XII, §§ 7, 11, 14, 19...).

15. *Enki/Ea* kili hazırlamak için kurban edilecek tanrıyı seçecektir. Seçilen tanrı kimsenin bilmediği ve elbette ki alt düzeyden *Wê* diye bir tanrıdır. İsyankârların ele başısı bu muydu? Daha yukarıda söz edildiği gibi olabilir pekâlâ, ama işin tuhaf yanı, hangi eylemden ötürü cezalandırılacağından en ufak biçimde söz edilmemiş olmasıdır. Bu konuda hiç bilgimiz yok, olsa da pek önemli değil zaten, çün-

¹ Bu metinleri yorumlayanlar kadar bizim sözlük yazarlarımız da şu hayati öneme sahip ayrıntının bilincine varmış değil gibiler: *Lullu* terimini başka hiçbir kesinlemede bulunmadan “insan” (man : *Chicago Assyrian Dictionary*, I., s. 242 a) ya da “ilk insan” (*Akkadisches Handwörterbuch*, 562 b) diye çevirmektedirler. Bu tür denklikler kurmak Mezopotamya antropogonisine ilişkin bakışımızı sadece daha da çarpıtıp karartmaya yarar (bkz. daha ileride anılan makale, s. 66, n.1.).

kü *Wê*'nin seçilmesinin nedeni, açıklandığı gibi, başkadır; bu miti kaleme alanlar ve kullananları yönlendiren parametrelerin ve öncül-lerin aynılarını kafamıza yerleştirmedikçe ulaşamayacağımız, hatta bizlere son derece tuhaf ve şaşırtıcı gelebilecek bir diyalektik vardır. Onların gözünde varlıkların *isimlerinin* bizdeki gibi şeylere dışarı-
dan zorla kabul ettirilen keyfi ikincil gerçeklikler değil, yazıya geçirilen sözcüklerde ve telaffuz edilen seslerde nesnel anlamda dile gelen kendi doğaları ve kaderleri olduğunu daha önce görmüştük.¹ Bu koşullarda, rastlantı dediğimiz ve “kelime oyunu” saydığımız her tür yarım kafiye ciddi olmakla kalmayıp, nesnel ve anlamlı bir fenomen halini alıyordu –her tür eşseslilik anlamdaşlık demekti, anlamdaşlık-
tı– (VIII, § 8 vd.; IX, 31; X, §§ 5, 11° ve 20; XIV, §§ 9, 18 vd.; XV, § 17). *Enki* Tanrı *Wê*'yi seçtiyse, bunun nedeni hesaplanacak ve yaratılacak insanı kafasında nasıl canlandırdığına bağlıdır. Akkad dilinde “insan” (*homo* anlamında: insan türünün bireyi), o çağda² *awe-lu/awilu* diye söyleniyordu ve bu kelime hem *we* (a *WÊ*lu) hem de *tanrı*, Akkadca *ilu/elu* (awÊ/ILU) vardı. İnsanın *materia ex qua*'sına (malzemesine) Tanrı *We* katmak bu tanrıdan alınan tanrısal doğayı katmak demekti. Ama bu tanrının elverişli bir durumu daha vardı: *Enki* onu “*temu*’su (223 ve 239) var diye seçmişti”, *temu* karmaşık bir terim, “pratik akıl” ya da “zekâ”, sonuçta “ruh” diye çevirebiliriz burada. Buna bir tek *Wê* sahipti denmiyor, asla yok öyle bir şey: İşin önemli yanı, onun *temu* sahibi olmasıdır. Çünkü bu şiiri kaleme alanlar ve kullananlara göre (Söyledikleri ve kaleme aldıkları her şeyde olduğu gibi mitlerinde de ortaya koydukları kişiler ve davranışların arkasında hep onların yer aldığını görmek gerekir.) İnsan’ın öldükten sonra, hiçliğe düşmek yerine, “yeniden kil/toprak halini alan” (§ 13) cesetten, tam olarak seçilemeyen bir ikizinin, uçuverici, belirsiz, bizim folklorumuzda “can”, “hayalet” ya da tamı tamına “tin” denilenin ayrılması kaderinin bir gereği idi; Akkad dilinde buna *etemmu* deniliyordu ama aslında başlarda *wetemmu* (çünkü Sümer dilinde *gedim*’den elde edilmişti.)³ diye telaffuz ediliyordu. İn-

1 *Mésopotamie*, s.125 vd.

2 Daha sonraları *ame/ilu*, hatta *a elilu* diye telaffuz edildi.

3 *Mésopotamie*, s. 327 vd. ve 337 vd. burada da daha özlü biçimde IV, § 21.

san'ın büründüğü en son görünüş ve öldükten sonra varlığını devam ettirdiğinin tanığı olan bu “hayaletten” ötürü, ölen kişinin anısına sahip çıkmak, başka deyişle onu bu güçsüz yaşamında tutmak için bir tapınma ritüeli düzenleniyordu. İnsanın doğasına *temusu-ile-birlikte-bir Wê* (239; ve krş. II/vii : 33') dahil eden *Enki* onun *post mortem* (ölümden sonraki) kaderini de dahil etmişti: *Wê+temu* bileşenleri sayesinde *wetemmu* olacak ve bu sözcüğün kapsadığı bütün varoluş koşullarını da içerecekti. İşte 215-218 // 228-230 bunu açıklar.¹ Miti kaleme alanların *Enki/Ea*'ya yükledikleri zeki, kurnaz ve usta işi plan buydu ve bu sayede sundukları antropogonik anlatının hem bizim varlık nedenimiz, hem doğamız, hem de bütün kaderimizi izah etmesini sağlamışlardır.

16. *Enki* harekete geçmeden önce projesini *Anunnaku*'lara sunar, onlar da oybirliğiyle kabul ederler (218-220). *Enki* kurban olarak seçilen varlığın kaçınılmaz katlinin, bir yıkanma ritüeli içeren bir şenlik sırasında gerçekleştirilmesini sağlar (206 vd.// 221 vd.); böylece katiller ellerine bulaşan pislikten hemen arınabileceklerdir; bu da kurbanı davranışları nedeniyle verilen haklı bir cezanın, “yasal bir cinayetin” söz konusu olmadığını ve dolayısıyla kurbanın isyanın elebaşısıyla hiçbir ilgisi bulunmadığını akla getirmektedir. Kil+ *Wê*-kanı-ve-etü karışımı hazırlandığında *Enki* bunu alıp büyük tanrılara götürür; onlar da sanki kendi fiili vasıflarını “sihirli biçimde” ona aktarmak amacıyla “üzerine tükürürler” (231-234) ve kendilerinden de bir şey katmış olurlar. *Mammi*'nin bunu nasıl yaptığı anlatılmıyor ama işini tamamlar tamamlamaz, yani malzemeye biçim verdikten ve insanın prototipini hazırladıktan sonra, tanrıların gönlüne su serper: Artık sırtlarına binen yükte onların yerini alacak birileri olacaktır ve yeni yaratığa pıtrak gibi çoğalmanın “uğultusunu”, yani üreme ve çoğalma yetisini bahsettikleri takdirde, yerine getirmekten vazgeçtikleri çalışma da rahat rahat yapılacaktır (235-238). Büyük tanrılar da bu teklifi hemen onaylarlar ve ona armağan olarak o zamana kadar taşıdığı unvandan daha yüksek bir unvan

¹ Bu karanlık ve güç bölümle ilgili olarak şu kaynağa başvurulabilir: *La création de l'Homme et sa nature dans le Poème d'Atrahasis*, s. 23 vd., *Societies and Languages of the Ancient Near East*, *Studies in Honor I. M. Diakonoff*.

verirler (244-248; krş. 22 B, I/III : 117-123; biraz farklı olarak: A, II : 36): Daha önce de belirttiğimiz üzere, çoğu kez olduğu gibi, mit tanrıların doğasından kaynaklanan, tekil bile olsalar, verilerin etiyo-lojisi halini alır.

Örnek tamamlanıp onaylandığına göre artık çoğaltılmasına başlanabilirdi. Bu noktada Kasap-Aya'nın metni eksiktir: Cinsiyetler arasındaki kuşkusuz çiftler halinde bulunmalarına yönelik olarak (276) düzenlenmiş bedensel farklara bir imadan (272 vd.) başkaca bir şey yoktur. "Matrisler" bir araya getirilir (277; Yeni Asur dönemine ait parçalarda 7 erkek, 7 dişi olmak üzere toplam on dört matristen söz edilir; d : 13-15; e : 11'-14'): *Enlil'in Tarla Çapasının Kökeni*'nde (40 : XII, § 40) yaptığı gibi içleri kil topraklarıyla doldurulacak (krş. e!) "kalıplar" mı söz konusudur? Bize ne olduklarını da nasıl işlediklerini de açıklamadan¹ etten yapılma matrisler mi -7 : 34 vd.'deki 7 tanrıça gibi- vardı akıllarında? Miti kaleme alanların bu noktada, ne yanlarıyla benzeştiklerini tasarlayamamış ya da açıkça geliştirememiş oldukları için konuyu bir ölçüde belirsiz bıraksalar da, eşeyli bir üremeye başvurmaktan kendilerini alamadıkları ortadadır. Gerçek şu ki böylece "on aylık bir bekleyiş başlar" (279 vd.); kameri takvime göre, onuncu ay gebelik başlangıcından itibaren sayıldığı için, gebelik süresidir bu. İnsanların ilk *dünyaya gelişi* (Bu ilk doğum olarak da kabul edilir.) ülkede plasenta aşamasına ilişkin geleneksel âdetin kökeni ve etiyo-lojisini de belirler: Her şeyin kökenini oluşturacak bu dünyaya getirişi yöneten ana tanrıça, doğumu bu vesileyle icat etmiş ve zorunlu kılmış gibidir (Krş. e : 18' vd.). Bu ritüeli hiç bilmediğimiz için, pek çok noktanın anlamını da elimizden kaçıyor elbette (Daha önce 6 : 394-400'de de olmuştu bu zaten): Yeni anneyi ve ürününü yalıtmaya ve korumaya yönelik demon kovma işlemleri görür gibi oluyoruz; örneğin okunan şu "takdis" duası, "unla yere çizilen çember",² girişi kapatmak ya da savunmak(?) için simgesel olarak yerleştirilen "tuğla" (287-294);

¹ Krş. İnsan ilkörneğinin/prototipinin yaratılmasına gizemli olarak müdahalede bulunan yedi tanrıça, 7 : 31-36 vd.

² Demon kovma ayinlerinde bu işlerin yapıldığı yeri ya da işleme alınan kişiyi "kötülük-ten". kötü güçlerin etkisinden yalıtma amacıyla çoğu kez yere un dökerek oluşturulan bir daireye kapatılırlardı: *Mythes et rites de Babylone*, s. 49 vd.

”sopa”(?) kullanılması, göbek altının “keşfedilmesi”(?) (282) gibi paramedikal (?) hareketler. Anlamını tam olarak kavrayamadığımız noktalar arasında toplumsal ve dinsel âdetler de var: Eşlerin bir süreligine ayrı bırakılması (300), “annenin doğumdan sonra ilk ayağa kalkışı” ertesinde yeniden bir araya getirilmeleri; fiziksel aşkın koruyucusu *İştar* merkez olmak üzere dini ve din dışı sevinç kutlamaları –ki *İştar* burada özel bir biçimiyle anılır–: Büyük ihtimal Sami kökenli bir tanrıça olan ve *İştar*’la bazı ortak özellikler sunan *İşara* (301-304; krş. e : 18’-23’) isminin kullanılması da bunu düşündürmektedir.s

17. Bundan sonra mitin ikinci bölümü başlar: *İnsanların ortaya çıkışından sonra*. Başlangıcı yani 305-351 arası yok elimizde. İnsanların hemen çalışmaya koyulduklarını, *İgigu*’lar tarafından planlanan çalışmayı kaldığı yerden devam ettirdiklerini tahmin edebiliyoruz (337-339). Zaten yapsınlar diye icat edilip yaratıldıkları bu çalışmada olağanüstü başarılı oldukları için, “mitsel zaman” bölümüne damgasını vuran ve şiirin devamında anlatılan bunalım patlak verir.

Doğuştan sahip oldukları yatkınlığı ve yaratıcılarının planını en iyi biçimde gerçekleştirdikleri için, tanrıların bolluk içinde ve hiçbir kaygı duymadan yaşamalarını sağladıkları gibi kendi refahları ve sayıları da hatırı sayılır ölçüde artar ve –zaten bildiğimiz (§ 14; s. 598, n.1) ve mitin sonunda daha iyi anlayacağımız gibi (§ 20)– zorunlu olarak ölümlü olsalar da varoluşları iyice uzar, “uğultularını” da iyice artırır (352-354 ve II/1 : 1-3). Özellikle saygıdeğer kişileri uyutmayan patırtı izleğidir bu (yine XIV, § 8 vd.); gürültü evrenin hükümdarı *Enlil*’i rahatsız eder (355-359 ve II/1 : 4-8). Şiirde her fırsatta karalanan (§ 12) *Enlil* patırtıyı en kaba ve akılsız yoldan kesmek ister: Patırtı yapanları ortadan kaldıracaktır. Bu amaçla, maiyetini oluşturan tanrıların (ikna ederek ya da korkutarak) onayını da alarak (Krş. 360 ve II/1 : 9’daki emir kipinin çoğulu) patırtıcı insan kalabalığına onları mahvetmekten başka amacı olmayan felaketler gönderir, ne var ki çok dar görüşlüdür ve olacakları öngöremez, çünkü insanların mahvolması çalışmamaları, ortadan kaldırılmaları anlamına gelmektedir. *Enki/Ea* bundan dolayı insanları

savunmaya karar verir: İyilik olsun diye ya da menfaat gütmeyen bir sevgiden dolayı değil elbette, onları *kendisi* icat etti, *kendisi* yarattı diye değil ilk başta, ama insanlar ortadan kaldırıldığında evren ve tanrılar, insanları yaratan *Enki* sayesinde kurtuldukları acınası duruma gerisin geriye düşecekleri için alır bu kararı. Dolayısıyla insanları *Enlil*'in yok etme isteğinden kurtarmak için her türlü yardımı yapmaya karar verir.

Şiire adını da veren *Atrahasis*, “Yüce Bilge” işte tam da bu noktada işe karışır. Bu kişi en başta gayet kısaca tanıtılır, *Enki/Ea*'ya inanmaktadır ve *Enki/Ea*'nın gözde muhatabıdır (364-367), yani insanlara bildirmek istediği ne varsa onun aracılığıyla iletmektedir: Burada *Enki/Ea*'ya özgü bir nitelemeyle anılmaktadır ve bu nitelik (bilgelik) tanrı için de kullanılan bir lakaptır. *Atrahasis*'i en az bir kez bu sıfatla niteleyen (48 : 187) *Gilgameş Destanı* ise daha çok başka bir “takma ad” kullanır ve Utnapiştim der (bkz. 8, 20, vb.; ve § 9). Acaba bu onun kendi ismi en azından özgün ismi midir ve Sümer Tufan Anlatısı'nda/46 (145/152, vb.) geçen, ölümsüzlüğe kabulüne gönderme yapan Zi.4.sud.ra (“Uzatılmış-Günlerin-Yaşamı”, kısacası “Uzun Yaşam”, burada da ölümsüzlüğe [§ 7] kabulü ima edilir.) bu ismin uzantısı mıdır? Geleneksel anlatı ise bu kişiyi Tufan patlak verdiğinde (bkz. daha ileride § 24) ülkenin “başkenti” Şuruppak kentinin kralı ve Ubar-Tutu'nun oğlu ve vârisi olarak tanıtır. Felaketler peş peşe patlak verdiğinde (368-371 ve karşı. III/1 : 1 vd.) Yüce Bilge'nin uyruklarının sorumluluğunu taşıyan ülke hükümdarı olarak *Enki*'ye yalvardığı ve yine aynı sıfattan dolayı yukarıdaki efendisinin ona halkını, yani insan türünü (372 vd.) kurtarması için tavsiyelerde bulunduğu bellidir. Elbette ki bu tavsiyeleri *Enlil*'in bilgisi dışında verir, çünkü zaten bu düşüncesizin zarar vermekten başka bir şeye yaramayan hareketine tepki göstermek istemektedir; bunu yaparken de kurnazca davranmaktadır, çünkü sadece *Enlil*'in elinde bulunan iktidara sahip olmadığı için ona karşı çıkamaz, iktidarı gasp edemez, olsa olsa ancak yolundan çevirebilir. *Enki* gerçekten psikolojik ustalık gerektiren biçimde davranır ve insanlara, *Enlil* dahil öteki tanrıları aç bırakmalarını, yani çalışmamalarını tavsiye eder; bu onları bu uğursuz kararı bir kez daha düşünmeye, belki de

bu karardan caymaya yönlendirecektir; sadece doğaüstü düzeydeki sorumluluklar paylaşımı nedeniyle o sırada söz konusu olan felaketi yaymakla görevli tanrı ayrı tutulacaktır: Böylece bu tanrının aklı çelinecek ve yumuşatılacak, ortalığı kasıp kavurmaktan vazgeçecektir (372-411 ve II/11 : 5-33). Bu kurnazlık her seferinde sonuç verir.

18. Böylece ilk iki büyük afet, yani Salgın Hastalık (360-[...] ; bkz. 411) ve Kıtlık'a yol açan Kuraklık (II/1 : 9-21)[...]; bkz. 29-34 vd.) yok olur. Yeri gelmişken şunu da söyleyelim ki, bütün bunlar “tarihsel zamanda” sık sık yaşanan felaketlerdir ve miti kaleme alanlar, masalda pek kullanılan bir yordamla, çok sayıda tezahürü, anlatımı olan bu felaketlerin farklı safhalarını tek bir terim bünyesinde, karma ve toplu bir imge çerçevesinde bir araya getirmiş ve yoğunlaştırmış; böylece onun, insanların kökünü kazımak isteyen *Enlil*'in icadı olan prototipini ve etiyolojisini sunmak amacını gerçekleştirmişlerdi. *Enki/Ea*'nın tepkisi de etiyolojik değer taşır: Aynı tavsiyelerin, “tarihsel zamanda”, yüzyıllardır tekrarlanan bütün bu felaketleri engellemek için de kullanılabileceği açıktır. Anlatıldığına göre, Güney İtalyalılar dileklerini yerine getirmeyen azizlerinin resimlerini can sıkıcı hallere sokarak onları cezalandırmış...

Hamileri tarafından el altından sağlanan çare sayesinde insanların patirtisini ve sayısını azaltmak amacıyla *Enlil*'in yaptığı bütün hazırlık suya düşünce, insanlar yeniden başlarlar, üstelik daha da azıttırlar (413-[...] ve II/11 : 33 vd.). Tanrıların hükümdarı da emirlerinin ve isteklerinin engellenmesi ve durdurulmasına yönelik bir tezgâh kurulduğundan şüphelenmeye başlar. Bu arada yer alan büyük bir boşluk (II/11 : 35...) buna hemen ne tepki verdiğini gizliyor bizden, ama devamında, kuraklığı artırarak sürdürmekten yana olduğunu görüyoruz. Bunun için de evrenin bu konuyla ilgili iki bölümünü daha sıkı denetlemeye, kaçakları kesmeye çalışır: Yağış ve nem kaynağı göğün “hamisi” *Anu* ve yağış sorumlusu *Adad* denetleyecektir; yağışı toplayan toprak/yer ise her şeyden kuşkulanan *Enlil* tarafından bizzat sıkı biçimde denetlenecektir (krş. özellikle II/v : 14'-17' // 28'-31'; v1 : 47'-50). Ne yazık ki aynı boşluk olup biteni öğrenmemizi engelliyor; anlaşıldığı kadarıyla bu çare doğru çözüm

olmuş ki Yüce Bilge müthiş umutsuzluğa kapılır, elbette bir yandan da tanrısına sofuca bağlı kalmakta, ondan düş yoluyla (Yeni?) bir haber almayı (II/III : 4-14) bile beklemektedir, ama beklentisi gerçekleşmez. III. sütunun altlarında (15. satırdan sonra hemen hemen 40 satır kayıptır!) gezinen birkaç kalıntıdan çıkartılabildiği kadarıyla, Yüce Bilge demon kovma duaları ve ayinleri sayesinde, tereddüt içindeki *Enki*'nin sonunda hizmetindeki su canavarları *Lahmu*'ları¹ işe karıştırarak insanlar lehine bir şeyler yapmaya karar vermesini sağlar, ama plan yine de başarısız olur. Bundan sonrasının (IV : 1-18 [...]) daha da uzayan kıtlığın nasıl korkunç sonuçlara yol açtığını betimlemesinin nedeni budur. Metin yeniden kesildiğinde (yaklaşık 45 dize) *Enki*'nin planı –belki de gözden geçirilmiş ya da iyileştirilmişti– sonunda başarıya ulaşır gibidir, çünkü anlatı devam etmeye başlar başlamaz (V : 13' vd.) *Enlil*'in insanların *Enki* tarafından (19') “kurtarılmasından” yakındığını ve *Enki*'nin yardımcılarını çağırıp azarladığını (22'-34') görürüz: YeniBabil dönemine ait h (arkayüz 11 : 1-43) tabletinden bir parçadaki bölümlerden birinde *Enki*'nin “Deniz Muhafızlarını” (Yukarıdaki aynı *Lahmu*'lar mı söz konusu acaba? En azından onlardan “canavarlar” (?) diye söz edilmektedir: *ibid.*, 5', 12', 19' vb.) gizlice harekete geçirdiğinden söz edilir. Onlar da efendilerinin örtülü onayıyla, tükenen et ve bitki kaynaklı besin eksiğini kapatmak için çok miktarda balık çalmışlar, böylece açlığın önüne geçseler de kuraklığa çare bulamamışlardır. Hatta *Enki* belki *Adad*'a gökteki vanaları da biraz açtıyordu (VI : 36 vd.); böylece *Enlil*'in aldığı tedbirleri belki bir kez daha boşa çıkartıyordu. Bir yolunu bulup hep aldatıyor sonra da tanrılar her yeniden toplandıklarında gizliden gizliye gülüyordu onun haline (VI : 39-42).

¹ Burada kendi su ülkelerinin (Engur-Apsu/Deniz: Bkz. s. 660, n. 1) “kapıcısı”, başka deyişle “sınır muhafızı” rolünde gibidirler. *Ea*'nın “Deniz'i engelleyen kilide canavarlarıyla [*U-mu* diye okuduk; *şam-mu* diye okumak grafik açıdan mümkünse de pek gerçeğe uygun değildir: *Şam-mu*, yani “ilaç olarak kullanılan bitkiler” mutlaka “büyülü bitkiler” olmak zorunda olmadığından burada *extra campum* [bağlam dışı] sayılmalıdır.) birlikte göz kulak olmakla” yükümlü olduğu h. arkayüz 11 : 4 vd. ve // bölümlerinin anlamı bu olmalıdır. Onlara “Deniz'in Muhafızları” (*ibid.*, 24 ve //) demesi bundandır. Canavarlar daha sonra birçok kez daha karşımıza çıkacaklar; haklarında neredeyse hiçbir şey bilmediğimiz (bkz. s. 76, n.1 ve yukarıda) şu ya da bu derecede hayal mahsulü başka varlıkların çevresinde toplaşmış olacaklar. Bunları 50, I : 10'daki *Lahmu-Lahamu*'lar ile bir tutmak gerekir. Bkz. W. G. Lambert, *The Pair Lahmu-Lahamu...* (*Orientalia*. 54, 1985, s 189 vd.)

19. Tanrılar meclisini toplayan *Enlil*'in aklında bir şey vardı sanki: İnsanları kırmak ve patırtılarını kesmek için o güne dek yaptığı bütün girişimlerin başarısız kalması üzerine bir anda en uç noktaya atlayarak, insanların *kökünü kurutmaya* karar verir; elbette ki rahatsız edici bir karardır bu ama şimdiye kadar oluşturulan *Enlil* portresine, yani sabırsız, kendini kaptıran, düşüncesiz ve öngöründen yoksun *Enlil*'e tamamıyla uygundur. Bu kadar köklü bir sona ulaşmak aracı, çaresi olmayan bir felaket olan Tufan'dan başka bir şey olamaz. Daha yukarıda (§ 17) Salgın Hastalık ve Kuraklık-Kıtlık'ta olduğu gibi, aşırı yağıştan ötürü suları kabarıp taşan iki nehrin yol açtığı devasa, yıkıcı sel ve su baskınlarından¹ (Bunlara ilişkin sayısız ve hatırı sayılır arkeolojik iz vardır.) anılarda kalanlar, tek ve dehşet verici, en üst derecedeki bir prototip anlamı taşıyan bir kelimede bir araya getirilmişti: Akkad dilinde, hangi kök anlama sahip olduğu bilinmeyen *abubu*, Sümer dilinde ise *a.ma.ru* deniliyordu ama anlamı yine aynı derecede karanlıktı. Eski Mezopotamyalıların gözünde bir bakıma tanrıların elindeki mutlak silahtı bu: Salgın bile olsalar hastalıklardan kurtulmak mümkündü; susuz kalıp bitap düşmenin de çaresi vardı, ama devasa bir dalga ülke topraklarının bir bölümünü kapladığında, kaçıp sığınılacak en ufak bir tepe bile olmayan, tam anlamıyla tesviye edilmiş bir ülkede her şey mahvolup giderdi. *Enlil*'in "ülkenin" bütününde, başka deyişle insanların yaşadığı dünyanın bütününde Tufan'a başvurmak istemesinin nedeni de zaten buydu. Tek bir insan bile kurtulamayacak, o da yeniden huzuruna ve uykusuna kavuşmuş olacaktı; o kadar dar görüşlüydü ki anlık olarak uyuyabilmek için her şeyden vazgeçebilirdi. Herhalde aldığı kararı tanrılarla paylaşmak ve âdet olduğu üzere onaylarını almak için toplamıştı bu meclisi. Ama bir yandan da ihtiyatı elden bırakmıyordu; daha önce olduğu gibi içlerinden tekinin bile kendisine engel olmayacağından, ihanet etmeyeceğinden emin olmak için hepsine tumturaklı biçimde yemin ettirmek istiyordu. Elimizdeki eski kaynaklar toplantının ancak başına (VI'nın sonu) ve sonuna tanık olmamıza imkân veriyor: *Enki* hükümdarın akılsızca tasarısına karşı çıkıyordu. Metin yeniden okunabilir hal

¹ *Le plus vieux récit du Déluge*, s.113 vd., *L'Histoire*, 31, 1981.

aldığında, *Enki* hazır bulunan tanrılara şunu hatırlatır: İnsan'ı icat etmesi ve üretmesi gerektiyse bunu kıtlıktan bir an önce kurtulmaları için onlar istedi ve hepsi de onayladı diye yapmıştı; şimdi nasıl olur da kendi kurtuluş imkânlarını yok etmek isteyebilirlerdi (vii : 30'-37')? Dolayısıyla evrenin mühendisi olarak (38'-46') kendisinden, en azından örtülü olarak istenen, katliamın örgütlenmesine katılmayı da katliamdan yana yemin etmeyi de reddeder. Sadece *Enlil*'i sorumluluklarına tek başına sahip çıkmaya çağırır (47' vd.) ve bunu yapabilecek güce sahip olduğu için, her şeyi göze alıp felaketi başlatmasını ister (49' vd.). Sütun VIII başındaki kayıp otuz kadar dizede, inatçı hükümdarın tanrıları tasarısını desteklemeye ikna ettiğini, hatta *Enki* de dahil olmak üzere (46 : 251 vd.; 48 : 186 vd.) hepsine, insanları kendilerini bekleyen tehlike konusunda sadece uyararak bile olsa bu projeye karşı çıkmayacaklarına tumturaklı biçimde yemin ettirdiğini (krş. III/vi : 8 vd.) düşünmek için haklı nedenlere sahibiz; anlatının akışı (özellikle de III/iii : 36 vd. ; 53 vd.; vi : 44) bunu gösteriyor. Bundan sonra tanrılar meclisinin “nihai kararı” alması ve yazarın, *in petto*, doğrudan doğruya *Enlil* hakkındaki (vii : 34 vd.) acı düşünceleri gelir.

20. Kasap-Aya metninin III. tabletinin dörtte üçünü kaplayan Tufan artık patlak verebilirdi. İlk bölümde *Enki/Ea* insanlığı kurtarmadığı için en azından insanların geleceğini güvenceye almaya karar verir ve sadık dostu Yüce Bilge'nin bundan zarar görmemesini istediği için bir program yapıp, programını ona açıklamaya gider. Ama istemeye istemeye yemin etmiş olsa da yeminine bağlı kalır ve *Enlil*'in amacına doğrudan doğruya ve kesinlikle ne ihanet edebilir ne de hizmet etmekten kaçınabilir: Daha önce en az bir defa yapmış olabileceği gibi (II/iii : 8 ve 10) himayesine aldığı kişiye olacakları haber veren bir rüya gönderip felaket konusunda uyarıda bulunur; Yüce Bilge kendisinden açıklama istediğinde, “bir insanla konuşarak” yeminini bozmamak için, o zamanlar, o ülke mimarisinde himayesindeki kişinin oturduğu “evin” bölme duvarı ve çitini oluşturan (III/i : 21) kamışlara söyler söyleyeceğini. Dolambaçlı yoldan olsa da açıkça her şeyi bırakıp kendine bir gemi yapmasını emreder, hatta bu gemiyi nasıl yapacağını da (22-33) açıklar ve çıkacağı bu

yolculukta ne gerekecekse hepsini bolca temin edeceğini (34 vd.) söyler. Felaketin ne zaman başlayacağını da söyleyip ihanette bulunmaz: Bu amaçla doldurduğu su saati¹ bu işi üstlenecek ve kader anını belirtecektir (36 vd.). Yüce Bilge herkesin elbette ki kaygılanmasına ve dedikodu yapmasına yol açan bu girişimde bulunmadan önce, etrafındakilere *Enlil* ile kendi koruyucu tanrısı olan *Enki* arasındaki bir anlaşmazlıktan ötürü, *Enki* ile Apsu'sunda buluşmaya gideceğini bildirir: Suyla kaplı bu alana ulaşmak için ona haliyle bir gemi gerekmektedir (39-50).

Böylece geminin yapımına (III/11 : 9 vd.)² başlanır, ardından da gerekenler gemiye yüklenir (30-38; 41). Yüce Bilge yola çıkmadan önce, gönlünden hiç kutlamak geçmese de (45-47), uyruklarını hep beraber son bir yemeğe, ziyafete çağırır (39 vd.; 42 vd.), en ufak bir şüphe bile duymadıkları makus talihlerinden önce yaşayabilecekleri son keyifli an olacaktır bu.

Felaket alametleri de tam o sırada belirir, yağmur ve fırtına başlar (49); Yüce Bilge yolcularını da alıp alelacele gemiye sığınır, gemi de kasırganın etkisiyle (50-55) hemen suya açılır. Ardından o inanılmaz fırtına betimlenir, yol açtığı müthiş yıkımlar anlatılır (11 : 5-20). Tanrılar dahi dehşete kapılır (23 vd.; karş. 20 : 182 vd.), en başta da bütün eserinin mahvolduğunu gören *Enki* (25 vd.) son derece üzgündür. Ama insanların Ana Tanrıçası herkesten daha çok üzülmemektedir: Son kararın verildiği oturumda *Enlil*'in (29-47) kurnazlığına kanıp böyle bir felaketi onayladığı için kendini hiç affetmemektedir. Öteki tanrılar gibi o da göğe, *Anu*'ya (48 vd.) sığınmaktan başka çare bulamaz. Pişmanlık haykırıışlarını ve ağıtlarını (14 : 4-14) öteki tanrıların katılmasıyla (15; krş. daha önce 11 : 30) orada da sürdürür; tedarikçilerinin ortadan kalkmasıyla birlikte nasıl acınası bir duruma düştükleri metinde zaten gayet açıkça ortaya konmuştur. Yiyecek içecek hiçbir şeyleri kalmamıştır (15-23). Ne var ki Tufan artık bir kez patlak vermiştir ve olanca gücüyle devam etmektedir:

¹ Babillilerin su saati için bkz. *Dictionnaire archéologique des techniques*, 1, s. 287.

² Şiir'de gemiyi gözümüzün önünde canlandırabilmemiz için gereken ayrıntılar yok. 48'de dört tarafı kapalı, içi oyuk bir küp gibi görünüyor; iç bölümlemesi de sanki bir tasnif için hazırlanmış, ayrı ayrı bölümlere sahip bir evreni hatırlatıyor. Bkz. *L'Histoire*, 94, 1986, s. 79 vd. : *La première arche de Noé*.

Yedi gün yedi gece sürecektir (24 vd.), nicelikten çok niteliğin en üst derecelerini belirten muhteşem ve mitsel bir sayıdır bu.

21. Kasap-Aya tabletindeki yeni bir kırıkta dolayı yaklaşık elli satır daha eksik kalır; fırtınanın nasıl sonuçlandığını, Yüce Bilge'nin suların yavaş yavaş çekildiğinden (krş. 20 : 216), toprağın yavaş yavaş yeniden ortaya çıktığından emin olmak için neler yaptığını, her şey olup bittikten sonra geminin nereye oturduğunu, bütün bunları paralel metinler –elbette ki her biri kendi tarzında– aktarır. VI. sütunun 30. satırında Tufan'dan kurtulan kişinin gemisini karaya yanaştırdığını ve boşalttığını okuyoruz: Yaptığı ilk iş, doğuştan yüklendiği ve özsel öneme sahip olan rolü, yani açlıktan bitap düştükleri (IV : 15-23) belirtilen tanrılara, insan olmasından ötürü besin sağlamak (31-36) rolünü üstlenmek olur: Verdiği yiyeceğe tanrılar “sinek gibi üşüşürler” (v : 35).

Sonunda hesaplaşma vakti gelir. *Nintu Enlil*'in gayet soğukkanlıca insanları mahvettikten sonra bir de gelip bu ziyafete katılmaması gerektiğini söyler, çünkü insanları yok ederek tanrılarının hizmetinden yoksun bırakmıştır; *Nintu* bu kadarla da kalmayıp *Enlil*'i destekledikleri için (37-45) tanrılarını da suçlar. Bundan sonra gelen bölüm etiyolojik bir bölüm sayılabilir: Sanki yazar, Tanrıça'nın o zamanlar herhalde ülkede meşhur olan bir tasvirinde, bir heykelinde niçin boynunda “sinek” biçiminde yontulmuş laciverottaş boncuklardan (O zamanlar bilinen bir modeldi bu.)¹ bir gerdanlık olduğunu izah etmeyi aklına koymuştur: İnsanları, evlatlarını “sinek gibi” (III/III : 19, 45) kırıp geçiren Tufan'dan sonra tanrılar da hep birlikte yenilen son yemeğe “sinekler gibi” üşüşmüşlerdi (vı : 35; etki alanını ölçemediğimiz bir ısrar söz konusudur.), *Anu*'nun kendisi için yaptığı ya da hediye ettiği (?) bu takıyı (aynı şekilde 48 : 163) boynundan hiç çıkartmayacağına ant içmişti; amacı “o uğursuz günleri hiç unutmamaktır”, üstü kapalı olarak, böyle büyük bir felaketin bir daha asla tekrarlanmaması için elinden ne geliyorsa yapmaktır.

¹ Bir tanrıçanın 1400 yılına doğru tarihlenen mücevher envanterinde “sinek” biçimli, altın salkım küpeler de yer almaktadır (*Revue d'Assyriologie*, 43, 1949, s. 168 vd. : 315; ve 170 : 337; aynı zamanda bkz. s. 16 c). III/iv : 7'deki “küçük sinek” (*kulilu*) terimi ise “sinekten” (*zumbu/subbu*) bambaşka bir entomolojik türü ifade etmektedir.

Kazınan midelerini bastırmanın acelesi içindeki tanrılar, Yüce Bilge tarafından hazırlanan yemeği yerken, en azından bir insanın felaketten kurtulduğunun henüz farkında değil gibidirler. *Enlil* birden bunu idrak eder ve eninde sonunda hayatta kalan o tek kişi sayesinde yeniden bir şeyler yiyebildiğini akıl etmeden, tüm dar görüşlülüğü içinde öfkeden delirir: Demek ki verdiği emirler, ettirdiği yeminler bir kez daha çiğnenmiştir (v1 : 5-10)! *Anu* ise buna karşılık olarak sadece *Enki*'nin böyle bir şeye cüret edebileceğini söyler (11-15), bu ne bir kınama ne de ihbar niteliği taşır, daha çok beslenen hayranlığın ve *Enki*'nin gerçekten yüksek zekâsına duyulan saygının dile getirilmesidir. Böylece *Enki*'nin eline yaptığını doğrulama fırsatı geçer. Kendini nasıl savunduğunun ayrıntıları bir ölçüde kayıpsa da, en azından *Enlil*'i bilinçsizliğinden de çok adaletsizlikle suçladığını, topluca ceza verilmesine, dolayısıyla toplu sorumluluğa karşı olduğunu anlıyoruz (16-25): Bu önemli bir özelliktir ve miti kaleme alanların aklında olan ama bizim hiç mi hiç düşünemeyeceğimiz belirli, kesin bir durumu yansıtıyor olsa gerek. En azından şunu itiraf etmeliyiz: Böyle bir özellik ne kendi başına ne de varsaydıkları ya da yol açtıkları açısından, en azından elimizdeki belgeler çerçevesinde, özellikle de o çağda başka hiçbir iz bırakmamıştı...

Metnin devamı elimizde yok. *Enlil*'in insanlara hınç duymasının asıl nedeni, yani sayılarının çok artmış olması ve çok gürültü patırtı yapmaları konusunda bir tartışma olmuştu belki. Öyle ki bu insanları meydana getirenler, yani *Enki* ve *Nintu* şiddetinden hâlâ hiçbir şey kaybetmemiş olan bu soruna tanrılar nezdinde bir çözüm önerisinde bulunmaya çağırılmışlardı (41-44). Her şeye hazırlıklı olan *Enki* birbirine eklenen iki çözüm önerisinde bulundu. Önce, insanların oluşması ve dünyaya gelişinin bağlı olduğu, dolayısıyla doğa ve kaderlerindeki her türlü dönüşümün yetki alanına girdiği İnsanların Anası'na, insanların alınyazısını ölüm (45-48) olarak belirlemesini tavsiye eder –bu da kendiliğinden anlaşılan bir şeydir– zira *Wê*'nin öldürülmesi, Salgın Hastalık, Kıtık ve Tufan'ın kanıtladığı gibi, göçüp gitmek, yani belirli bir süre sonunda *doğal olarak* ölmek dünyada, insanların dünyasında bile yeni bir olay değildi. Tabii, ilk insanlar çok daha uzun ömürlü olarak tasavvur edilmiş olabilir

(bkz. XII, § 52). Demek ki insan olarak bir ölçüde kısıtlı sayıda yıl sonunda normal, doğal, güzel bir ölümle terk edilen ömrün vadesi söz konusuydu. *Enki/Ea* bununla kalmayıp, bir de işin öteki yanını ele alır ve doğumlara sınır koyar: Bunun için de, bazı kadınların kısır kalması (*Enki ve Ninmah*'ta 7 : 72 vd.'de bambaşka biçimde açıklanan bir sakatlık: VIII, § 22); çocuk ölümleri ya da kendilerini tanrılara adanmış kadınlara çocuk sahibi olmayı yasaklayan dinsel kurallar gibi yollar önerir (vii, 1-8); bütün bunlar, kabul edilmesi ve anlaşılması zor olayları açıklamak için başvurulmuş etiyojik özelliklerdir elbette.

Ne yazık ki bundan sonraki hemen hemen kırk kadar dizeden geriye hiçbir şey kalmamıştır: Sadece son konuşmanın sonuç bölümü (viii : 9-19) vardır; bütün şiir boyunca bir trajedi, *Enlil*'in bir salaklığı, suçu olarak sunulan Tufan sonunda “büyük tanrılarının hükümdarının” (Buradaki pek çok yerde unvanı budur; krş. I/1 : 43-46, vb.) “zaferine” dönüşmüştür: Çünkü geri dönülmesi imkânsız bir felaket halini alabilecek olay, *Enki/Ea*'nın müdahalesi ile, yine aynı *Enki* tarafından oluşturulmuş insanların doğasını ve kaderini bir bakıma tamamlamıştır. Tufan son bulmuş, üreme devri bitmişti, dolayısıyla tarihsel zaman da başlayabilirdi artık, çünkü bütün oyuncular artık son kostümleri içinde, kendi tarihimizin oluşturduğu uzun piyesi oynayabilecek haldeydiler.

22. Bu şiirin metninin satırlar, sütunlar ve tabletler halindeki somut dağılımını ve zaman içinde kaçınılmaz biçimde değişmiş olan imlasını hatta dilini bir kenara bırakacak olur ve elimizde bulunan en eski belgedeki eksiklerde nelerin yer almış olabileceğini hiç bilmediğimiz için gereğince tescillenmiş paralel metinlerde yardım ararsak, daha yakın tarihli a-k “edisonlarının” parçalarından, en eski nüshalarda kaybolup gitmiş şu ya da bu bölüme ışık tutabilecekleri varsayımı dışında, edinebilecek pek fazla bir şey yoktur aslında (Daha küçük boyutlu parçalardan sağlanabilecek bilgi ise daha da azdır.). Elimizde kalanlara bakarsak, bütün bu Eski ve OrtaBabil, Yeni Asur ve Yeni Babil dönemlerine ait çeşitli kopyalar ya da “edisonlar” ile en eski versiyon arasında ciddi bir fark olmadığı, onun olay örgüsünü ve gelişimini adım adım izledikleri söylenebilir. Bu

edisyonları ya da kopyaları yayına hazırlayanlar çoğu kez tekrarlar, kesinlemeler, söz kalabalığı, eklemeler yapmanın çekiciliğinden kendilerini alamamış, ikincil gelişmelere önem vermiş, kasten tumturaklı deyişler kullanmış ve bizi en eski metnin kanaatkâr ve görece yalın havasından uzaklaştırmıştır. Yapılan bu eklemeler ve değişiklikler de elbette ilginçtir ve her birinin nedenlerini kestirerek hepsini vurgulamak ve analiz etmek yararlı olacaktır. Ne var ki böyle bir inceleme bu kitabın sınırlarını aşmak bir yana, daha da önemlisi amacına uygun düşmeyecektir. Dolayısıyla işin doğrusu en anlamlılar arasından ikiüç örnek seçmek olacaktır.

Atrahasis'in Enki'ye (I/1 : 370) basitçe yönelttiği soruyu:

[Bu Salgın Hastalık] ne kadar daha sürecektir (?)?

Bu Veba sonuna kadar zorla kabul ettirilecek mi bize?"

e iv : 23-28 boyutlandırır:

"İnsanlar yakınıyor efendi Ea:

Gönderdiğiniz hastalık tüketiyor yeri!–

Efendi Ea insanlar mırıldanıyor:

Tanrıların gönderdiği hastalık tüketiyor yeri!–

Bizi siz yarattığımıza göre

Uzak tutun bizden

Hastalıkları, Hummaları, Salgın Hastalıkları ve Vebaları!"

Enlil'in peşinden tanrılar da sıkı sıkıya uygulanan Kuraklık'ı dikkatle gözetim tutmaya karar verdiklerinde Eski Babil dönemine ait metin, sadece dünyanın kuraklıkla ilgili iki bölümünü, yani yeri ve göğü (III/iv : 15' ve I/) öne çıkartır; ama h bütün evreni kucaklar: *Anu* ve *Adad* tarafından korunan göğün ve *Enlil'in* elinden alıp *Sin* ve *Nergal'e* emanet ettiği yerin yanına bir de denizi ekler ve... onu "Ea ve canavarlarına" (arkayüz 4-7 dışında dört kez daha yinelenir bu bilgi: 8-11; arkayüz 11 : 2-5; 9-12 ve 31-35) emanet eder: Yararsız bir ektir bu, zira kuraklık ile denizin pek bir ilgisi yoktur; hatta *Enlil'in* dürüstlüğünden şu ya da bu ölçüde şüphe ettiği *Enki/*

Ea'nın gözetiminden söz etmekten özenle kaçınan asıl metnin ruhuna da ters düşmektedir. Tufan'ın patlak verışı Kasap-Aya'nın el yazmasında (III/11 : 48-50) sadece üç satır kaplamasına rağmen, i arkayüz 3 ve devamında en az on satıra yayılır. Ve bu böyle devam edip gider...

23. Tufan konulu dört ayrı anlatı (46-49) üzerinde ise biraz daha dikkatle durmak gerekir. Üzerinde en zor çalışılabilecek olan anlatı Ras Şamra (47) anlatısıdır ki doğrusu elimizde zaten bu anlatıdan fazla bir şey kalmamıştır. Sadece “tanrıların yemini” (9-11) ve “sazdan yapılma çit” (12-14) bölümleriyle değil, kahramanın *Atra(m)-hasis* sözcüğüne ismin çekim eki *-um* (*AtramhasisUM*) eklenmesiyle, deyim yerindeyse, “iyiden iyiye Akkadcalılaştırılmış” adıyla da *Yüce Bilge Şiiri*'ne bağlı olduğu açıkça görülmektedir; *Atra(m)-hasis* gerek anlamı gerekse dilbilgisi bakımından çekim eki *-um* almamalıydı; Akkadcının gündelik dil olmadığı bir ülkede kurallara uymadan türetilmiş bu isim küçük bir günah sayılabilirdi.

24. *Sümer Anlatısı*'nda (46) sadece *Yüce Bilge*'yle değil, *Yüce Bilge*'de aktarılan öykünün tamamıyla da ortak yanlara sahiptir: İnsanların yaratılması ve insanlara ilişkin kaygı duyulmasında ilk yeri *Enki-Nintu* çiftine (39; 90 ? 140; 142) vermektedir; aklına her Tufan düştüğünde “gözyaşı” döken Tanrıça'yı (140) hatırlatmakta ve *Enki*'nin ettiği yeminden dönmeye çalıştığını (142-144) göstermektedir; düş yoluyla haber ilettiğinden (149), “çit” anlatısından ve tanrıların isteği olduğu için Tufan'ın nasıl yıkıcı olacağından söz eder (156-160); Tufan bu anlatıda da “yedi gün ve yedi gece” (203) sürer ve son bulur bulmaz da kahramanımız tanrılara yemek sunar (201-211); bu anlatı insanlığın ve dünyanın yöneldiği yeni başlangıç noktasından (253) önce *Enlil* ile *Enki* arasındaki son tartışmanın izlerini de taşır (251 vd.). Bu bağ o kadar sıkıdır ki zaman zaman beceriksizliklere yol açmaktadır: Tufan son bulup da kahramanımız gemiyi terk etmek amacıyla “bir delik açtığında” (207) “Korkusuz *Utu*'nun içeriği bütünüyle aydınlattığı” (208) bölüm, *Enki*'nin imal edeceği geminin su almayacak, dolayısıyla batmayacak biçimde kapalı olması için *Yüce Bilge*'ye “çatı da yapmasını”, başka deyişle “*Şamaş(Utu)*'nun içeriği görememesi”, yani gün ışığının bile içeriye

giremeyeceği şekilde üzerini de kapatmasını emrettiği bölümün beceriksizce taklit edilmesinden başka bir şey değildir.

Yine de tam bir bağımlılık söz konusu değildir, şiirde yer almayan birçok özellik burada dikkatimizi çekiyor. Tufan’dan kurtulan, ölümsüzlük kazanan ve dünyanın kenarlarına gönderilen (254-260) kişinin daha sonra yaşadıklarından hiç söz etmeyelim: Bu tür serüvenler eski *Atrahasis*’in kayıp bölümünde yer alıyor olabilir. Buna karşılık, kayıp bölümde olmayan ise aynı kahramanın, kralın, *Ziusudra*’nın (145, 152, 207, 209, 254, 258) ismi ve kimliğidir (Bu kralın ismiyle ilgili olarak da bkz. yukarıda § 17). Felaket patlak verdiğinde hüküm sürdüğü kentin ismi de üzeri kapalı biçimde zikredilmez: Şuruppak’ın Tufan öncesinde ülkenin, başka deyişle dünyanın (93-97) “art arda gelen beş başkentinin” sonuncusu olduğunu ve bu beş başkent adlarının sırayla verilmesinin (Şiirde bu da yer almaz.) ünlü *Sümer Kralları Listesi*’nin¹ “Tufan öncesi” bölümü başta olmak üzere başka yerlerde de karşımıza çıkan bir rivayet olduğunu da unutmayalım. Ele aldığımız *Sümerce Anlatı*’da beş başkent adlarının sırayla verilmesi insanların siyasal ve kültürel gelişim tablosunun son bölümünü oluşturur (ilk başta tapınaklarıyla birlikte basit yerleşimler: 30-43; ardından krallık iktidarının ve önemli kentlerin, başkentlerin kurulması: 89-94); şiirde ise bunlardan hiç söz edilmez, onun yerine özellikle de 44 : 8 vd. ve 28 : XII, § 5’te başka mitler hatırlatılır. Kaldı ki, *Sümerce Anlatı*’da aktarılan antropogoni, ama özellikle de zoogoni (48-50) olup biteni bambaşka biçimde gören *Şiir* ile hiçbir ortak yana sahip değildir; ne var ki bunlar, 31, 38 ve devamında aktarılanlar gibi farklı rivayetlerin yansımasıdır.

Demek ki *Sümerce Anlatı*, *Şiir* ile aynı yolu, yani insanın varoluşu öncesinden başlayarak Tufan’ın son bulmasına kadar uzanan yolu kapsasa da, *Yüce Bilge* metninin yanı sıra kullandığı başka kaynaklara da sahipti. Çünkü *Yüce Bilge* metninin daha eski olduğu kesin gibidir: Şimdiye kadar bir benzerine daha rastlanmamış Sümer dilindeki tablet –kopyaları daha ileri döneme aittir– muhtemelen Paleo-Babil döneminin sonlarına aittir (Th. Jacobsen daha yukarıda alıntılanan yazısında, § 7, bu tableti 1600 dolaylarına tarihlendi-

¹ Bkz. yukarıda, s. 597, n. 1.

rir.), demek ki Kasap-Aya'nınkinden daha yenidir: Klasik Sümerceye uzak, beceriksiz bir dille kaleme alınmıştır, dilbilimsel kusurlarla doludur; öte yandan, *a.ma.ru* terimi (bkz. yukarıda, § 19) eski Sümer edebiyatında (Gudea'nın *A Silindiri*'nde, a.s. IV : 18; ve krş. 20 : 82; 114, vb.; 21 : 72 vd.; 141, vb.) tanrılar tarafından silah olarak kullanılan fırtınalar gibi ürkütücü bir meteorolojik olayı anlatmakta kullanılmışsa da, ikinci binyılın ilk üçte birlik bölümünden önceki Sümer mitolojisinde, bizim *Şiir*'deki gibi ele alınıp tanıtılan (tarihsel zamanların kapısını açan evrensel felaket) Tufan'a en küçük bir ima bile yoktur. Bugünkü bilgimiz temelinde; Felaket'in ilk tutarlı anlatılışı ve insanlığın en eski "tarihi" ve kökenler mitolojisi bağlamında işlenişini *Atrahasis*'i kaleme alanlara borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz; bunlar hızla yayıldılar ve *Enki ve Nimmah*/7 (bkz. VIII, § 20) ve *Sümerce Anlatı*¹ başta olmak üzere birçok eserin esin kaynağı oldular hatta yer yer benzer sentezlere gidilmesine zorladılar. Ne olursa olsun gerek *Enki ve Nimmah* gerekse *Sümerce Anlatı*'nın *Atrahasis Şiiri*'nin basit birer "yeni edisyonu" değil, her biri kendi tarzında olmak üzere farklı birer "versiyon" olduklarını söyleyebiliriz. Elbette ki en azından *Sümerce Anlatı*'nın hem daha iyi korunmuş hem de bütün ince ayırımlarını daha kolay anlayabileceğimiz bir dilde kaleme alınmış bir elyazması olsaydı bu konuda daha kolay karar verebilirdik.

25. *Ninova Gilgameş Destanı*'ndaki *Tufan Anlatısı*/48 gayet duru bir dille kaleme alınmış aşağı yukarı 200 satırdan oluşur; hiçbir eksiği yok sayılabilir dolayısıyla *Şiir*'e bağımlı olduğu da apaçık ve daha da şüphesizdir. Bu parçayı kaleme alan da (bkz. s. 306 vd., n.1) özgün özellikler sıkıştırmış araya: *Sümerce Anlatı*'da olduğu gibi, Şuruppak'ı Tufan'ın "başlangıç noktası" sayar (11-14; Şuruppak'ı sadece "tanrılar Tufan kararı verdiklerinde" Yüce Bilge'nin hüküm sürdüğü kent olarak gösteren önceki anlatının hafifçe çarpıtılmasıdır bu.); kahramana --daha önce gördüğümüz gibi Utnapiştım (8; 193; § 17) diye adlandırır ama "Yüce Bilge" (187) nitelemesini de eksik etmez-- (bu kentin) kralı unvanını verir, hatta babası ve selefi Ubar-Tutu'nun (23) *Sümer Kralları Listesi*'nde yer alan adını

¹ Bu Anlatı'nın 44'ten (XII, § 51 vd.) hiç de aşağı kalır yanı bulunmamaktadır.

da anar. Bu parçada aktarılan başka maceralar ilk *Atrahasis*'in eksiksiz versiyonunda yer almış olabilir –olmayabilir de– dolayısıyla bunları *Ninova Gilgameş Destanı* yazarına ya da başka kaynaklara kesin biçimde atfedemeyiz: Örneğin suların üzerine ilk çıkan ve fırtınadan sonra geminin yanaştığı dağın (139-144) adı, yani Nisir ya da Nimuş (Üstelik burası bilinen bir dağdır; ülkenin kuzeydoğusundaki, muhtemelen günümüzde Kerkük'ün aşağı yukarı 90 km. doğusunda yaklaşık 3000 m. yüksekliğe sahip Pir Ömer Gudrun.); açık denizlerde dolaşan yaşlı gemicilerden devralınmış, yakında kara olup olmadığını anlamak için kuş salma kurnazlığı (145-154); son olarak da felaketten kurtulan kişiye tanrıların ölümsüzlük bahşettiği ve insanlardan uzağa, dünyanın bir ucuna, “Nehirlerin Ağzı” denilen bir yere yerleştirdikleri sahne; bu yerin ismi bile, tıpkı 46 : 261'in (bkz. VIII, § 2) sonundaki Dilmun gibi, bütün bir mitsel kozmografi ve kozmogoniye (188-196) çağrıştırmaya yetiyordu. Yeri gelmişken şunu da söyleyelim ki, metni eksik olduğu için hâlâ sırrını koruyan *Atrahasis'in* (*Yüce Bilge*) *Şiiri* ne olursa olsun, gemi karaya yanaşır yanaşmaz Tufan'dan kurtulan kişi ve eşinin dünyadan uzağa taşınması, *Enki*'nin Yüce Bilge'yi kurtarmasının asıl amacı olan yeryüzü nüfusunun yeniden oluşturulması sorununu askıda bırakmış gibidir...

Gilgameş'in anlatıcısı yer yer kısaltmalara da gitmiştir: Örneğin, tanrıların katliama verdikleri tepkinin anlatımı (113-126; bununla birlikte 115'te tanrıların köpeklerle kıyaslandığına dikkat çekelim: Yeni ve daha aşağılayıcı bir benzetmedir bu.) *Atrahasis*'teki aynı bölüm (III/III : 23 : IV : 23; bu bölümde de pek anlamlı şanlı biçimde anılmıyorlarsa da, hiç olmazsa biraz daha hürmetkâr davranılıp “koyunlara” benzetilmişlerdir: IV : 19.) kadar hacimli değildir. Öte yandan, Tufan sona erdikten sonra (*Şiir*, III/vı : 41-vii : 9) tanrıların kendi aralarında yaptıkları tartışma burada (162-187) insan yaşamının yeni bir biçimde örgütlenmesine yol açmaz (Zaten bunun gereği de yoktur; bunun da bir nedeni var elbette, ama bunu daha sonra ele alacağız [§ 28].).

En dikkat çeken yan ise laf kalabalığı yapması, tumturaklı deyişlere sapmasıdır. *Şiir*'de sadece (III/ı : 20 vd.):

*“Bölme duvarı! İyi dinle beni!
Dediklerimi hiç unutma, çit!”*

denilen yerde (21 vd.; ve krş. kelimesi kelimesine a I : 15 vd.):

*“Çit! Ey çit! Bölme duvarı! Bölme duvarı!
Dinle, çit! Unutma, duvar!”*

diye geliştirir anlatımı; bir yandan 141-144, diğer yandan 182-185'teki süsleme amaçlı, sayısal olan veya olmayan sıralamaların yalın ve ketum *Şiir*'de yer alması zaten düşünülemez bile.

Ninova Gılgamış Destanı'nın yazarı sık sık, kendisi tarafından yaratıldığı anlaşılan yeni ayrıntılar ve belirlemeler de katar: Geminin planlanması *Şiir*'de sadece sekiz mısra tutar (III/1 : 25-33), ama *Gılgamış*'ta sayılar ve ölçülerle birlikte yirmi mısradan fazla (48-69) yer kaplar. Halbuki yazarın bu tabloyu çıkarırken, gözlerinin önünde veya belleğinde *Şiir*'in metni olduğunu unutmamak gerek, çünkü *Şiir*'in dört dizesini harfiyen aktarmıştır (III/III : 10-14'ü, 50-51 ve 54-55'te aktarmıştır.). Üstelik elinde *Şiir*'in sadece son bölümü, yani Tufan anlatısı değil, eserin bütünü vardı; dolayısıyla yer yer en baştaki bölümlerden de harfiyen alıntı yapmıştı: Örneğin 15.-18. mısralarda verdiği Tufan'dan sorumlu olanlar listesi (I/1 : 7-10 ve II/), *Şiir*'de *İgigu*'ların “patronlarının” sırayla sayıldığı bölümün beceriksizce kopya edilmesidir. *Yüce Bilge*'den ödünç aldığı verileri elden geçirip kullandığı da olur. Örneğin, *Yüce Bilge*'nin metninde *Enki* “sürüyle kuş ve sepetler dolusu balık” (III/1 : 35) vaat ederek kahrmanın yüreğine su serper; elbette ki tahıl eksikliğine çare diye yapar bunu: Daha önce yaşanan kuraklığa ek olarak, geminin inşaatı için tarlalarda çalışılamayınca tarımsal ürün kıtlığı baş göstermiştir. *Ninova* versiyonunun yazarı ise yapılan alıntıyı başka yere taşır: Önce bütün bu sözleri *Yüce Bilge*'ye söyletir. O da hemşerilerinin yüreğini rahatlatmak için, yola çıkmadan önce, *Enlil*'in kendisi yola koyulduktan sonra vereceği “sürüyle kuş ve sepetler dolusu balık” (43 vd.) vaadinde bulunur onlara. Aynı şekilde, *Şiir*'de *Enki*'nin üstlendiği Felaket'in patlak verdiği anı bildirmek (86) görevini de *Şamaş*'a

verir. *Şamaş* bu haberi tam anlamıyla bir *portentum* biçiminde duyurmalıdır, yani Mezopotamya’da tutkuyla bağlı olduğu üzere kehanet işlevi taşıyan olağandışı bir olayla yerine getirecektir bu görevi: “Taze ekmekler ve buğday taneleri sağanak gibi yağacaktır” (86 vd. ve 90):¹ Bu, kahramanın koruyucusu *Şamaş*’ın ön sırada yer aldığı *Gilgameş Destanı*’nın geri kalanıyla tam olarak uyumludur.

Gilgameş’taki *Tıfvan Anlatısı* demek ki *Yüce Bilge* anlatısının eksiksiz, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş yeni edisyonundan başka bir şey değildir.

26. Geriye *Berossos’un Anlatısı/49* kalıyor: Bu anlatı da aynı çizgidedir. Uzun versiyonu (a) bile sadece bir özet niteliğindedir, ama kolayca ayırt edilebilen *Gilgameş* ve *Şiir*’in temel noktaları bu metinde de anlatının örüntüsünü oluşturmaktadır: Düş yoluyla uyarıda bulunulması; inşa edilecek gemi, mürettebatı ve yükü; hemşerilerine kahramanın yalandan “tanrıların yanına” gitmek üzere yola çıkacağına bildirilmesi; *Gilgameş*’ta olduğu gibi kuşların keşif amacıyla üç defa uçurulması; karaya çıkış ve tanrılara “kurban” armağan edilmesi; sonda da, kahramanın Ölümsüzler arasına “kaçırılması”. Eklenen yeni ayrıntılar ya yabancı kökenlidir ya da hayal gücüne dayalı edebiyata özgü bir kesinleştirme ve büyütme yönünde yapılmış geliştirmelerin sonucudur. Yabancı kökenli ayrıntıya örnek olarak, kahramana verilen ad sayılabilir: *Sümerce Anlatı*’daki (145 vd.) Ziusudra’nın karşılığı olarak Xisouthros (Polyhistor) ve Sisithros (Abydenos) kullanılmıştır. Şuruppak yerine Sippar’dan söz edilmesinin nedeni Hellenistik dönemde bir yer adı olarak da, bu yerdeki kent adı olarak da Şuruppak’ın kolektif bellekten silinmiş olmasıdır; oysa Sippar’dan (Tufanöncesi dönemin dördüncü başkenti, Şuruppak’tan hemen bir önceki; bkz. *Sümerce Anlatı/46* : 96 ve yukarıda § 24), neredeyse iki yüz yıl sonra yaşamış Ptolemaios tarafından (V, 18, 7) söz edilir. Eklenen ayrıntılarla ilgili olarak bir yandan geminin iyice sınır tanımaz ölçüleri, diğer yandan da gemiden geriye kalanların yeri dikkat çeker: Geminin enkazı ülkenin kuzeyine, dağ-

¹ Bütün bu bölümün kaynağı ülkede pek revaçta olan yarım kafiyeler olsa gerek (*Mésopotamie*, s. 113 vd. ve yukarıda § 15): Burada Akkadca belirtilen terimlerin (*kukku*: “taze ekmekler” ve *kibtu*: “buğday taneleri”) Sümercedeki karşılıkları *gug* ve *gig* neredeyse sestestir.

ların Nisir'den çok daha yüksek olduğu (dolayısıyla suyun üzerine de daha önce çıkmış olması gereken) Ermenistan'a nakledilmiştir; ahşap parçalarının (Abydenos) ya da ziftinin (Polyhistor) tanrılara adakta bulunulurken kullanıldığı belirtilmiştir. Tufan'ın başlangıç tarihinin –o çağda geçerli kutsal takvim hesaplamasına göre– “15 Mayıs” olarak bildirilmesi belki de efsanevi anlatıların somutlaştırılması ihtiyacına dayanmaktadır. “Yazıların toprağa gömülmesi”, başka deyişle kültürün devamını sağlamak amacıyla birikmiş ve saptanmış ne varsa hepsinin “toprağa gömülmesi” ise teknisyenlerin gemiye bindirilmesinin (*Gilgameş*: 85; aynı zamanda k : 8) varyantlarından biridir ve doğruyu söylemek gerekirse can alıcı bir yanı da vardır, çünkü tabletlerin ve hazinelerin bulunmasına da göndermede bulunduğu kesindir.

27. Ama *Gilgameş* XI kadar *Berossos* da –ötekilerden daha eksiksiz ve daha açık oldukları için sadece bu iki belgeyi temel alırsak– en nihayetinde, *Atrahasis'in Şiiri*'nde yer aldığı biçimiyle Tufan anlatısını devralıp geliştirmekten başka bir şey yapmamışlarsa ve bu mit belki de onların sayesinde daha uzak noktalara –Kutsal Kitap anlatısına¹ dahil olması buna örnektir– ulaşabilmişse bile, bu anlatının eksik olduğu ya da kötü veya iyiden iyiye anlaşılmaz olduğu gerçeğini değiştirmez: Gerçek anlamına kavuşmasına yarayacak ve sadece *Yüce Bilge*'nin sağlayabileceği en derin nedenler, işin en başındaki güdülenmeler ortada yoktur. Çünkü bu anlatının Tufan'ı tutarlı ve kendi tarzında rasyonel, uzun bir hikâyenin son perdesidir. Bu felaket *Gilgameş*'ta, ama en çok da *Berossos*'ta hiç nedeni yokmuş gibi, sadece rastgele bir olay gibi gerçekleşir ya da tanrıların keyfi bir kararı sonucu olarak patlak verir: “Gönüllerine öyle esti de başlattılar” (*Gilgameş* : 14). *Berossos*'ta ise herhangi bir tarihsel olay kadar gerekçelendirilmesi gerekmeyen, kendi içinde bir olay olarak yer alır. *Gilgameş*'ta yazar bu olayın neden patlak verdiğini biliyordu şüphesiz ama kahramanın Utnapiştım'ın ölümsüzlüğe nasıl kavuştuğuna ilişkin sorduklarını cevaplamakla uğraştığı için, bu olayın nedenini bize açıklamakla yükümlü değildi: Utnapiştım'e ölümsüz

¹ Bu Tufan'ın Kitabı Mukaddes'teki Tufan ile ilişkisi konusunda bkz. s. 672, n. 1'de anılan makale.

yaşamı sağlayan olayları peş peşe sıralamak yetiyordu. Yazar anlatının hakiki perspektifini anımsatabilecek hiçbir şeye bu nedenle anlattığı hikâyesinde yer vermemişti: Örneğin, tanrıların yaptıkları en son tartışmada (172 vd.) *Yüce Bilge*'de insan varoluşunun yeni koşullarına ilişkin olan hiçbir şeyden de tek kelime bile söz etmemişti: Onun destanında ne insanlığın kökenine ne de ilk atalarına –bunlara ilişkin bilgisi olsa da– yer yoktu.

28. İlk haliyle Tufan, *Atrahasis*'in yazarları tarafından insanların kökenini, varoluşlarının anlamını, doğaüstü dünyaya karşı doğuştan gelme yükümlülüklerini, doğaüstü dünyanın da en başından itibaren insanlarla sürdürdüğü belirsiz ilişkileri açıklamak amacıyla bir araya getirdikleri ya da oluşturdukları mitlerden biridir: Doğaüstü dünya insanların çalışıp tanrılara sakın ve her türlü malla donanmış bir varoluş sağlamasını bekliyordu; ama aynı anda da insanların elde ettikleri başarıları kıskanıyor gibiydi, kendisine zarar vermelerinden korkuyordu; bunun için de fazla bolluk içinde olmalarını istemiyor, salgın hastalıklar, kıtlık, sel baskınları gibi olaylarla topluca yıpratarak ezmek istiyordu insanları; iş sonunda öyle bir noktaya varmıştı ki, insanları ancak üreyip çoğalmalarına ve ömürlerine kısıtlayıcı koşullar getirerek kabul etmişlerdi (İnsan olarak hâlâ aynı koşullar içinde yaşıyoruz.). Çağında geçerli temsil ve değerler sistemiyle uyum içindeki *Yüce Bilge* henüz saf ve sonuçta yeni zihinler açısından anlaşılması güç ve olgusal bütün bu veriler hakkında, elinin altında bulunan yegâne zihinsel mekanizma olan “tasarlanmış imgelem” sayesinde “yeterli ve rasyonel bir açıklama” sunuyordu. Ne var ki karmaşık, birbirine bağımlı pek çok soruyla karşı karşıya bulunduğundan, bunlara cevap verebilmesi için zihninin bu “tasarlanmış yaratımlarından” pek çoğunu bir araya getirmesi ve birbirine bağlaması gerekiyordu: “Tasarlanmış yaratımların” çoğu uzun zamandır bilinse de, bazıları durum gerektirdiği için ya devralınıp uyarlanmış ya da o sırada oluşturulmuştu: İnsan'ın doğası ve kaderinin İnsan'ın çifte adına (§ 15) dayanılarak gayet zarif biçimde açıklanması bunun örneğidir; bu yaratım ülkenin yaşlı okumuş-yazmışlarının (daha başka şeyler yanında) kendi grafik sistemlerinden çekip al-

dıkları “mantık” ve “diyalektik” ile son derece uyumlu, derin bir zekânın şaheseridir.¹

Bu büyük eserin yazarları bütün bu yaratımları engin bir *mitolojik sentez* halinde bir araya getirip, elden geçirip birbirlerine uyarlamışlardır; bu sentezin edebi sunumu, yalın dili, ağırbaşlı, soylu ve ketum, lirizm barındırmayan, heyecansız üslubu bugün bize hiç çekici gelmeyebilir, ama görüşlerinin derinliği ve enginliği, “ispat” ve analizlerinin zekiliği, kendi antik okurlarını ve kullanıcılarını kuşkusuz etkileyen ve onlara nüfuz eden ikna gücü yine de hayranlık vericidir. Antikçağ okurları ve kullanıcıları bu metinlerde bizden çok daha fazla zenginlik buluyorlardı: Bu mitlerin her biri yaşamlarının, düşüncelerinin ve yüreklerinin her düzleminde büyük yankılar yaratıyordu; aramızdaki üç ya da dört bin yıl nedeniyle ve varolan kültür farkından ötürü bu etkiyi pek iyi anlayamıyoruz. Bu konuda tek bir örnek verelim: Yazarlar, son sözlerde (III/viii, 9-19) unutturmak isteseler de, tanrıların hükümdarının kaba ve dar görüşlü yetkesinin karşısına açık açık *Enki/Ea*’nın ustalığını, zarafetini, hünerini, kavrayışını koymuşlardı. *Enki/Ea* en başta insanlar olmak üzere, bu aşağı dünyada biraz olsun değerli ne varsa hepsinin gerçek yaratıcısıdır. Bu uzlaşmazlıkla karşı karşıya gelen yaşlı okurların belleğine yıllıklardaki hangi hikâyeler, hangi anlatılar, hangi anılar üşüşüyordu kimbilir?

Aslında *Atrahasis’in Şiiri* muhafaza edilip bize ulaşmış en eski “Tekvin” anlatısıdır: Bildiğimiz kadarıyla insanların kendi tümel hakikatlerini, varoluşlarının nasılını ve niçinini, yaşamlarının nihai anlamını kavramak için gösterdikleri en eski zihinsel çabadır; bizim teknik ve bilimsel kazanımlarımızın uzağında bulunan, ama şeyler konusunda akıl yoran ve kendine sorular yönelten bir zihnin gözünde saçmalık ve boş bir yığından başka bir şey olamayacak her şeyi, kendi düşünce normlarına göre, belirli derecede kavranabilir kılma çabasıdır. Öte yandan, Kutsal Kitap’taki Tekvin’in, Yahveci ilk kaynağından itibaren, en azından izlediği çizgi ve önemli dönemeçleri açısından, kendisinden hemen hemen bin yıl önce oluşturulmuş bu heybetli mitolojik yapının etkilerini taşımadığı da söylenemez: Bizim

¹ *Mésopotamie*, s. 113 vd.

Kutsal Kitabımız da “Tanrı’nın çiftçisi” İnsan’ın yaratılışı ile başlar, Tufan’dan –*Gılgamış* ve *Yüce Bilge* ile öz açısından aynıdır– geçer ve bizim geleneksel durumumuza ve “tarihimizin” başlangıcına varır.

XIV

Marduk'un Yüceltilmesi

50. Yaratılış Destanı

1. Bu destan da aynı derecede etkileyicidir¹. Kullanıcıları bu destanı, alışkanlıklarına uygun olarak, ilk sözleriyle *Enuma eliş* “O zaman ki yukarıda...” diye adlandırıyorlardı. Asurbilimciler uzun yıllar öncesinden itibaren yerleşmiş bir âdet uyarınca, geleneksel olarak, bu destana verdikleri başlığa “yaratılış” kelimesini yerleştirirler (Ben de değiştirmeden aldım burada.) ama asıl amacından da biraz saptırmış olurlar doğrusu; çünkü destanda tanrıların, dünyanın, insanların kökenleri hakkında anlatılanlar; asıl kanıtlamak istediğini, yani *Marduk*’un tanrılar, dünya ve insanlar üzerinde mutlak hâkimiyet kurduğunu doğrulayan bir gerekçe, bir önvarsayımdır.

Yüce Bilge’den daha hacimli olan bu eser yaklaşık 1100 mısra-dan oluşuyordu (Ama her mısra da Paleo-Babil kaynaklı şiirdekile-

¹ Çevirisini sunduğumuz kitabın ikinci ve düzeltilmiş baskısı 1993 yılında gerçekleşmiştir ve bu tarihten sonra *Enuma Eliş*’le ilgili yeni bulgular gerçekleşmiş, metinde boş olarak bırakılmış bazı yerler sonradan doldurulmuştur. *Enuma Eliş*’in son bilgiler ışığındaki olabildiğince tam ve güncel hali için İş Bankası Kültür Yayınları Hasan Âli Yücel Dizisinden çıkmış *Babil Yaratılış Destanı*, adlı Babilceden yapılmış çeviriye bakılabilir: *Babail Yaratılış Destanı*, 2016, çev. Selim F. Adalı- Ali T. Görgü -y.n.

rin neredeyse iki katıydı.); müstensihler kurala uygun olarak metni, her biri aşağı yukarı 150 mısralık 7 tablete yerleştiriyorlardı.

2. Bu destan da Asurbilimin ilk yıllarında keşfedilmişti; *Atrahasis*'in bilinen en eski kalıntılarında birini de (XIII, § 3) günışığına çıkartan G. Smith tarafından 14 Mart 1875 tarihinde *Daily Telegraph*'taki bir makalede duyurulmuştu. O tarihten itibaren de hep yeni kanıtları topraktan çıkartılıp belirlendi ve bu sayede metnin içeriği de yavaş yavaş tamamlanmış oldu: Artık elimizde altmış kadar elyazması bulunuyor, hepsinin de parçaları eksik ama yine de (II. ve V. tabletlerin iki üç köşesi ve çeşitli yerlerdeki kısa birkaç bölüm dışında) eserin akışı tamamlanmıştır; W. G. Lambert ve S. B. Parker, "*Enuma eliş. The Babylonian Epic of Creation. The Cuneiform Text* (1966)" isimli çalışmalarında bu eserin standartlaşmış çiviyazılı kopyasını sundular. W. G. Lambert Mezopotamya'nın teogonik, kozmogonik ve antropogonik belgeleri üzerinde uzun zamandır hazırlamakta olduğu kapsamlı çalışmasını yayınladığında, bu konulara ayrılmış bölümleri geniş biçimde tamamlamak ve iyileştirmekle kalmayacak, nihayet bu *Destan*'ın eksiksiz (ya da hemen hemen eksiksiz diyelim) metnini de sağlamış olacaktır.

Antik Mezopotamya edebiyatının bu ünlü anıtını konu alan sayısız inceleme, çeviri ve yorum yapıldı, notlar düşüldü: Bu da, G. Smith'in daha önce adını andığımız (miadı dolmuş) *The Chaldean Account of Genesis* (1876) adlı çalışmasından bu yana, Asurbilimin o küçük dünyasının çok dışına taşan Şarkiyatçılar, Kutsal Kitap uzmanları, din ve zihniyet araştırmacıları ve daha pek çokları arasında müthiş ilgi uyandırdığının kanıtıdır. Fransız dilinde yapılmış en son çalışma olan R. Labat'nın *Le Poème babylonien de la Création* (1935) adlı yorumu hâlâ yararlıysa da aşılmıştır; *Religions du Proche-Orient asiatique* (1970) adlı çalışmasının 36.-70. sayfaları arasında yer alan güncellenmiş çevirisi ise çok daha iyidir. 1985 yılında *Mythes et rites de Babylone* içinde (s. 113-162) *L'Épopée de la Création ou les Hauts Faits de Marduk et son sacre* başlığıyla yeniden yayımlanan 1975 tarihli bir yazıyı da belirtmeden geçemeyeceğim.

3. Elde başka kanıt olmadığı halde, *Enuma eliş*'in Hammurabi'nin (1792-1750) saltanatı sırasında düzenlendiği çok uzun süre

savunulduktan sonra, ileride yeniden ele almak gerekecek (§ 4) güvenilebilir nedenlerden dolayı, beş yüz yıl ileriye gidilmiş ve günümüzde, ikinci binyılın son çeyreğinde, daha kesin biçimde söylemek gerekirse İsin sülalesi döneminde (yak. 1156-1025), hatta bu hanedanın dördüncü hükümdarı olan I. Nebukadnezar'ın saltanatı (yak. 1124-1103) sırasında hazırlanıp yayınlandığını savunan W.G. Lambert ile görüş birliği içindeyiz.¹ Nitekim, Asur'da topraktan çıkartılmış en eski elyazmalarımız birinci binyılın başlarından daha önceye kadar uzanmıyor; daha yakın tarihli çok sayıda yazma ise Ninova'daki Asurbanipal'in (668-627) Kitaplığı'na aittir. Ne var ki birçok kazı alanında da, Kiş, Sippar, Sultantepe'de, vb. bu metne rastlanmıştır. Hatta Yeni Babil İmparatorluğu'nun yıkılışından (539) sonra da ülkede bu şaheserin kopyaları çıkarılmaya devam etmiştir; o kadar meşhur olmuştu ki MS 500 yılına (§ 25) doğru yaşamış YeniEflatuncu bir filozof tarafından özetlenmişti!

Mezopotamya'da oluşturulduğu özel koşullar dışında, kazandığı ünün ve yetkenin başka bir kanıtı da, *Yüce Bilge* başta olmak üzere, öteki mitolojik eserlerden farklı olarak, elimizdeki bütün elyazmaları ve parçaların yazı tarzı, imla ve birkaç kelime dışında, tıpatıp aynı metnin çoğaltımı olmasıdır: Ne “versiyon”, ne farklı “edisyon” hatta “gözden geçirme” söz konusudur.² Sanherib (704-681) döneminde bu şiirin *ad usum proprium* (kendi kullanımları için) kopyalarını çıkartan Asurlu okur-yazarlar şiirin kahramanı *Marduk* ve akrabalarının isimlerinin yerine (nedenini daha ileride [§ 24] göreceğimiz gibi) kendi “ulusal tanrıların”, yani *Aşşur* ve akrabalarının isimlerini koymakla yetinmişlerdi.

Neyse ki talihli bir istisna sonucu Destan'a ait pekçok elyazması (bkz. IX, § 3) ölçüyü korumuş ve her satırda dizeyi oluşturan yarım dizeleri hiç bozmamışlardır: Bu düzeni ben de değiştirmeyeceğim ve sadece tipografik nedenlerden ötürü her dizeyi iki satırda, ikinci yarım dizeyi de daha içerlek olarak vereceğim.

¹ W.G. Lambert, *The Reign of Nabukadnezar*, I, s. 3 vd., *The Seed of Wisdom* içinde.

² Bu durum belki de bu şiirin düzenlenmesi ve yayımlanmasının epey geç bir tarihte gerçekleşmesinin yanında, onayladığı dinsel dönemecin kalıcı nitelik kazanması (bkz. § 25!), dolayısıyla şu ya da bu derecede “kesinleşmesi” (en azından *de facto* anlamda) ile açıklanabilir.

İlk Kaos

I 1 O zaman ki yukarıda
Henüz gökyüzünün adı konmamışken
Burada, aşağıda yeryüzüne
Henüz ad verilmemişken
Sadece İlk-Apsu,
Ataları,
Ve Ana (?)¹-Tiamat
Hepsini doğuran,

5 Birbirine karıştırıyorlardı
Sularını:

Ne kamışlar toplaşmıştı kümeler halinde
Ne de sazlıklar seçilebiliyordu.

Tanrıların doğumu

Ve o sırada tanrılardan
Hiçbiri yoktu daha ortada,
Ne bir isimleri vardı
Ne de kaderleri bahsedilmişti,
Tanrılar (Apsu-Tiamat)'da
Üretildi:

10 Lahmu ve Lahamu çıktılar ortaya
Ve isimleriyle çağrıldılar.
Onlar güçlenip
Büyümeden önce,
Anşar ve Kişar üretildi,
Onlardan üstün olanlar.
Günlerini uzatıp,
Yıllarını çoğalttıklarında
İlk çocukları Anu doğdu,
Ana-babasına uygun biçimde.

1 Elimizdeki metnin 4. satırında Tiamat'tan önce gelen Mummu aslında, olsa olsa, Tiamat'ın sıfatlarından biridir, ancak müstensih yanlışlığı da olabilir (ummu: "anne" yerine). Çoklukla yanlış yapıp, ilk baştaki iki kişiyle aynı zamanda ortaya çıkmış "üçüncü bir kişi" sayılmıştı. Bu olayı ilk saptayan kişi sayılan (?) Damaskios (§ 25) öncesine kadar uzanan, çok eskiden beri süregelen bir yanlış söz konusudur. Bu yanlış, I : 30 ve devamında Apsu'nun "uşağından" söz edilmesinden kaynaklanmış olabilir mi? Damaskios'un bu konuda yaptığı (anılan paragraf) yorumda ise –belki de başkalarından aldığı bilgiye, hatta sözlü geleneğe dayanmaktadır: "kavranılabilir dünya"– Akkadca bir cins isim olan mummu buna yakın düşebilir. Bu kelime maddi bir şeyi, yaratı özne veya nesnesini belirtir ve bit mummu: "mummu'nun odası, salonu" deyiminde de kullanılır ve esas olarak bir tapınağın müstemilatını ifade eder; burada tanrı tasvirleri ve heykelleri başta olmak üzere kült malzemesi onarılıyor, belki imal de ediliyordu; belki aynı zamanda scriptorium olarak da kullanılıyordu. Bkz. *Chicago Assyrian Dictionary*, M/2, s. 197 vd.

- 15 Anşar kendine benzer yaptığı için
 Kendi sülbünden gelen Anu'yu,
 Anu da onun gibi kendine benzeterek
 Dünyaya getirdi (Ea-)Nudimmud'u
 Nudimmud,
 ebeveynlerinin gelecekteki düzenleyicisi (?)
 Kavrayışı yüksekti, bilgeydi
 Ve müthiş güçlüydü;
 Çok daha güçlüydü
 Babasını yaratan Anşar'dan
- 20 Dengi yoktu
 Tanrı kardeşleri arasında.
 Bir çete kuran
 Bu kardeş-tanrılar
 Tiamat'ı karıştırdılar
 Telaş ve kargaşa (?) yaratarak
 Alt üst ettiler
 İçini Tiamat'ın
 İtiş kakışlarıyla rahatsız ettiler
 "Tanrısız-Konut'un" içini.
- 25 Apsu yatıştıramıyordu
 Patrırlarını.
 Ne var ki Tiamat
 Kılını kıpırdatmıyordu:
 Haylazlıklarını
 Hiç de hoş bulmuyordu,
 Davranışları kınanmalıydı
 Ama hoşgörüyordu.
 Bunun üzerine Apsu,
 Büyük-Tanrılar Üreten,
- 30 Mummu'sunu çağırdı
 Ve şöyle dedi:
 "Ey Mummu, sen, uşağım
 Ruhumu hoş tutan,
 Gel
 Gidip Tiamat'ı bulalım!"
 Böylece yola koyuldular
 Ve Tiamat'ın huzurunda oturup
 Konuştular ve tartıştılar

Tanrılar ve onların çocukları hakkında!

- 35 Apsu
 Ağzını açtı
 Sesini yükseltti
 Ve Tiamat'a şöyle dedi:
 "Davranışları
 Hoşuma gitmiyor:
 Gündüz dinlenemiyorum,
 Gece uyuyamıyorum!
 Her şeyi yok etmek
 Ve yaptıklarını ortadan kaldırmak istiyorum
- 40 Öyle ki sessizlik geri gelsin
 Ve de bizler uyuyabilelim!"
- Tiamat
 Bunu duyunca
 Öfkelendi
 Eşine bağırıp çağırdı
 Sonra da kendi kendine daha da sinirlenip
 Acı acı söylendi Apsu'ya
 Aklına kötü şeyler
 Soktuğu için:
- 45 "Neden yok edecekmışız ki
 Kendi yarattığımızı?
 Yaptıkları çok mu tatsız?
 İyi niyetle sabır gösterelim!"
- Bunun üzerine Mummu söz aldı
 Apsu'ya tavsiyede bulunmak için
 Uşak olsa da
 Kendisini dünyaya getiren anaya karşı çıktı:
 "Yok et öyleyse, babam,
 Bu patırtılı etkinliği
- 50 Öyle ki gündüz dinlenebilesin
 Gece uyuyabilesin!"
- Apsu'nun hoşuna gitti
 Yüzünün çizgileri parıltı
 Tezgâhını kurduğu kötülük için
 Evlatları tanrılara karşı:
 Koluyulasardı
 Ensesini Mummu'nun

Ea krizi çözer

- O da onun kucağına oturdu
 Apsu da sarıldı ona.
- 55 Ama kurdukları bütiin tezgâhlar
 Toplantılarında,
 Tekrarlandı
 Evlatları tanrılara
 Durumu öğrenen
 Bu tanrılar telaşlandılar
 Sonra sustular
 Seslerini çıkarmadan durdular.
 Çok daha zeki,
 Deneyimli, ince olan
- 60 Her şeyi anlayan Ea
 Planlarını bozdu.
 Apsu için düzenledi
 Ve hazırladı toplu bir tasarı:
 En güçlü yüce Efsununu
 Ona karşı yöneltti
 Efsunu söyledi ona
 Ve bir iksirle yatıştırdı onu:
 Uyku sardı her yanını
 Mutlu uykulara daldı.
- 65 Apsu'yu uyuttuktan sonra
 Uyku Apsu'yu teslim aldıktan sonra
 (Ve) Danışman Mummu
 Tetikte duramayacak kadar şaşkımlaştığında (?)
 Ea alnındaki çatkırı söktü Apsu'nun
 Ve tacını çıkardı başından
 Doğüstü Parıltısını gasp etti
 Ve kendisi kuşandı;
 Sonra da onu yere yıkıp,
 Öldürdü
- 70 Ve Mummu'yu tıktı içeri
 Kapıyı üzerine kapayarak.
 Sonra Apsu'nun üzerine kurdu
 Kendi konutunu
 Ve Mummu'yu tutup getirdi
 Burnuna geçirilmiş tasmadan.
 Ea bu kötü niyetlileri hareketsizleştirip

Apsu'nun bina yapılması

- Tepelerine bindiğinde
 Ve kazandığında
 Zaferi bu rakipler karşısında
- 75 Dairesinin ortasında
 Müthiş bir huzurla dinlenmeye çekildi:
 Bu saraya Apsu adını verdi,
 Tören Salonları belirlendi
 Oraya yaptı
 Gerdek Odası'nı
 Orada Ea ve eşi Damkina
 Hüküm sürdüler ihtişam içinde.
 Bu Kaderler Tapmağı'nda
 Bu Bahtlar Şapeli'nde
- 80 Yaratıldı en zekisi
 Tanrıların Bilgesi, Efendi:
 Apsu'nun ortasında
 Marduk dünyaya getirildi –
 Kutsal Apsu'nun ortasında
 Marduk dünyaya getirildi
 Dünyaya getirdi onu
 Babası Ea
 Ve doğurdu onu
 Annesi Damkina.
- 85 Kutsal memeler dışında
 Hiç meme emmedi:
 Onu büyüten süt annesi
 Müthiş bir canlılıkla doldurdu içini.
 Kabına sığmazdı doğası
 Şimşek gibiydi bakışı;
 Doğuştan erkekti
 En başından gücü tamdı.
 Anu onu gördüğünde
 Ki babasını dünyaya getiren oydu,
- 90 Sevindi, yüzü aydımlandı
 Ve yüreği rahatladı.
 İyice gözden geçirdikten sonra:
 "Bambaşka bir tanrısallık bu (dedi)
 Çok daha yüce:
 Her bakımdan üstün hepsinden!
- Marduk'un doğumu*

*Vücudunun biçimleri hiç duyulmadık
Hayranlık uyandırıcı:
Hayal bile edilemez
Bakmaya dayanamaz kimse.*

95 *Dört gözü var,
Ve de dört kulağı.
Dudaklarını kıpırdattığında
Ağzından ateş dilleri çıkardı!
Dört kulağı
Çıkmış,
Aynı sayıda da gözü
Teftiş ediyorlar evreni!
Tanrıların en yükseği o
Cüssesiyle de hepsinden üstün:*

100 *Yapısı da müthiş
– Doğuştan üstün hepsinden!
Çocuğum bir Utu(-Güneş)!
Çocuğum bir Utu(-Güneş)!
Çocuğum bir Güneş:
Tanrıların gerçek Güneşi!
On-tanrının doğaüstü parıltısıyla*

sarmalanmış

*Zarif biçimde taçlanmış (?) doğaüstü-Parıltıyla
Ve müthiş elli Işın
Üzerinde birikmiş!”*

İkinci kriz 105 *Anu üretti o zaman ve gümüşüğüne çıkardı
Dört-Rüzgâr'ı
Ve Marduk'a armağan etti:
“Çocuğum eğlensin diye!”
Ve Marduk tozu imal etti
Fırtına'nın önüne katıp sürükletti!
Dalgalanmaya yol açıp
Tiamat'ı karıştırdı
Öyle karışınca Tiamat,
Gece gündüz durulmadı
110 *Ve tanrıları, hiç durmadan,
Sertrüzgârlara (?) dayandı.
Zihinlerinde kötülük
Tezgâhladıkları için**

- Onlar da başvurdular
Tiamat'a, analarına:
"Öldürdüklerinde
Apsu'yu, eşini
Ona yardımuna gitmedin
Tek kelime etmedin!
115 Şimdi Anu üretti
Bu korkunç Dört Rüzgâr'ı
İçin karmakarışık oldu
Ve uyumuyoruz artık!
Apsu, eşin
Sende değil artık
Mummu da değil, zincirlendi:
Tek başına kaldın öyleyse!
[Ana]mız değil [mi]sin?
Bak, çalkalandın sen de, beladasın!
120 [Ve biz] dinlenmiyoruz
Sevmiyor musun artık bizi?
Yataklarımızın üzerinde (?)
Soldu gözlerimiz!
Şu aralıksız sıkın boyunduruğu çık[ar]
Ki biz, uyuyalım!
Dikil [karşılarında(?)] [ayağa]
İntikamını al onlardan!
[Yok et onları (?)]
Hayaletle çevir onları!"
Tiamat savaşa hazırlanır 125 Tiamat [duyunca]
Bu sözler hoşuna gitti:
"[Madem] ki hep birlikte karar verdiniz
Fırtınalar çıkartalım!"
Ama başka tanrılar da
İçeri gelmişti,
Onlar da kötülük tasarlamıştı
Evlatları olan tanrılara karşı!
Çember oldular
Tiamat'ın yanında,
130 Öfke içinde, dolap çevirdiler durmadan
Gece gündüz,
Birbirlerini çarpışmaya [ittiler],

- Yerlerinde tepinip, kudurmuş halde
 Bir meclis topladılar
 Savaş tezgâhlamak için.
 Dipsiz-Uçurum-Ana
 Her şeyi oluşturan,
 Karşı konulmaz Silahlar biriktirdi:
 Dev-Ejderhalar getirdi dünyaya,
 135 [Sivri] dişli,
 Acımasız sivri dişli (?)
 Kan yerine zehirle
 Doldurdu bedenlerini;
 Yırtıcı Leviatanlar –dev deniz canavarları–
 getirdi dünyaya
 Dehşete бүрүндүрдү onları,
 ve Doğaüstü Parıltı'yı yükledi,
 Böylece tanrılarla [özdeş]ledi onları:
 “Onları kim görürse
 Gücü tükenir!
 140 Bir defa atıldıklarında (dedi)
 Asla gerilemezler!”
 Hidralar da çıkardı ortaya
 Harika Ejderhalar, Deniz Canavarları,
 Dev Arslanlar
 Kudurmuş Bekçi Köpekleri, Akrep-İnsanlar
 Saldırgan Canavarlar
 Balık-İnsanlar, Dev Boğalar:
 Hepsi de amansız silahlarını sallıyordu
 Dövüşte korkusuzdular,
 145 Onlara verilen güçler ölçsüzdü
 Onlar da karşı konulmazdı!
 Aslında bu on birini
 İşte böyle yapmıştı!
 Sonra da çocukları olan,
 Onunla meclis toplayan tanrıların arasından
 Kingu'yu yüceltti,
 Aralarında onu en yüksek mevkiye yükseltti:
 Ordunun başında yürüyecek,
 Savaş meclisini yönetecek,
 150 Silahını kaldırıp çatışmayı başlatacak,

- Savaşı yönetecek,
Savaşçılar üzerinde
Yetki sahibi olacaktı:
Bütün bunları eline teslim etti
Ve şerefkoltuğuna oturttu onu:
(Şöyle diyerek:) “Senin için okudum Formül’ü
Tanrılar Meclisinde öne çıkardım seni;
Sundum sana
Hepsi üzerinde hükümdarlığı!
155 En yüce ol sen!
Biricik eşim ol!
Yüceltilsin adın
Bütün Anunnakiler’in üzerine çıksın!”
Ve ona teslim etti Kaderler Tableti’ni
Onun göğsüne tespit etti tableti:
“Değiştirilemesin verdiğin emir! (dedi).
[Sözün] gerçekleşsin!”
Kingu böyle aşırı yüceltildikten
Hâkimiyet sahibi de yapıldıktan sonra
160 Tiamat’ın evlatları olan tanrılar için,
[Kingu (?) bağladı] şu kade(ri)
“Sadece ağzımızı açarak
Söndürün ateşi!
Yoğun zehiriniz
Boyun eğdiresin tiranlığa!”*
- II 1 *Tiamat yarattıklarını
Böyle sürü gibi topladı
Bir araya getirdi birliklerini muharebe için
Tanrılara, kendi soyuna karşı:
Bundan böyle (?) Apsu’dan çok
Tiamat kötü gözüküyordu!
Ea’ya haberi gitti,
Savaş kuvvetlerini koşumladığının.
5 Ea bu işi
Öğrendiğinde
Önce hiç hareketsiz, [domup kaldı]
Nutku tutuldu.
Ama düşündükten sonr[a]
Öfkesi de yatışınca*

Tehdit edilen tanrılar
bu hazırlıklar hakkında
uyarılır

- Şahsen gitti huzuru[na]
 Büyükbabası Anşar'ın
 Girdiğinde huzuruna Anşar'ın,
 Kendisini dünyaya getirenin babasının,
 10 Bizzat ona tekrarladı
 Tiamat'ın tezgâhladığı [her] şeyi:
 “Babam, Tiamat, bizi dünyaya getiren
 Bize kin tuttu.
 Meclis topladı
 Öfkeden kudurdu
 Ve tanrılarının hepsi
 Çember oldular etrafında:
 Sizin yarattıklarımız bile
 Onun safına geçti!
 15 Çember olup
 Tiamat'ın yanında
 Öfke içinde, dolap çevirdiler durmadan,
 Gece gündüz,
 Birbirlerini kavgaya [ittiler]
 Yerlerinde tepinip, kudurmuş
 Meclis topladılar,
 Savaş tezgâhlamak için.
 Dipsiz-Uçurum-Ana
 Her şeyi oluşturan,
 20 Karşı konulmaz Silahlar biriktirdi
 Dev-Ejderhalar getirdi dünyaya
 [Sivri] dişli,
 Acımasız sivri dişli (?)
 Kan yerine zehirle
 Doldurdu bedenlerini;
 Yırtıcı Leviatanlar –dev deniz canavarları–
 getirdi dünyaya
 Dehşete бүрүндүrdü onları,
 ve Doğaüstü Parıltı'yı yükledi,
 Böylece tanrılarla [özdeş]ledi onları:
 25 “Onları kim görürse (dedi)
 Gücü tükenir!
 Bir defa atıldıklarında
 Asla gerilemezler!”

- Hidralar da çıkardı ortaya
Harika Ejderhalar, Deniz Canavarları,
Dev Arslanlar
Kudurmuş Bekçi-köpekleri, Akrep-İnsanlar
Saldırgan Canavarlar
Balık-İnsanlar, Dev-Boğalar:*
- 30 *Hepsi de amansız silahlarını sallıyordu
Dövüşte korkusuzdular,
Onlara verilen güçler ölçsüzdü
Onlar da karşı konulmazdı!
Aslında bu on birini
İşte böyle yapmıştı!
Sonra da çocukları olan,
Onunla meclis toplayan tanrıların arasından
Kingu'yu yüceltti,
Aralarında onu en yüksek mevkiye yükseltti:*
- 35 *Ordunun başında yürüyecek,
Savaş meclisini yönetecek,
Silahını kaldırıp çatışmayı başlatacak,
Savaşı yönetecek,
Savaşçılar üzerinde
Yetki sahibi olacaktı:
Bütün bunları eline teslim etti
Ve şeref koltuğuna oturttu onu:
(Şöyle diyerek:) "Senin için okudum Formül'ü
Tanrılar Meclisinde öne çıkardım seni;*
- 40 *Sundum sana
Hepsi üzerinde hükümdarlığı!
En yüce ol sen!
Biricik eşim ol!
Yüceltilsin adın
Bütün Anunnakiler'in üzerine çıksın!"
Ve ona teslim etti Kaderler Tableti'ni
Onun göğsüne tespit etti tableti:
"Değiştirilemesin verdiğin emir! (dedi).
[Sözün] gerçekleşsin!"*
- 45 *Kingu böyle aşırı yüceltildikten
Hâkimiyet sahibi de yapıldıktan sonra
Evlatları olan tanrılar için,*

Tanrıların aldığı
savunma tedbirleri

- [Tiamat (?) bağladı] şu kade(ri)
 “Sadece ağzınızı açarak
 Söndürün ateşi!
 Yoğun zehiriniz
 Boyun eğdirsin tiranlığa!”
 [Anşar öğrenince]
 Bu çok kaygı verici işi (?)
 50 [Dizlerini dövdü (?)]
 Ve dudaklarını ısırdı:
 [Ru]hu (?) [rahatsızdı (?)]
 Ve zihni kaygılı.
 [ama Ea’yı gördüğünde], çocuğunu
 Yakınmaları son buldu:
 “Bizzat sen (dedi ona) (?)
 Rakip ol, çarpışmada:
 Darbesine dayan
 Sana karşı (?) [yapacağı] eylemin.
 55 [Sen Mummu’yu (?) zincirledin],
 Apsu’yu öldürdün:
 [Öfke içindeki Tiamat]tan
 Daha iyi hasım nerde bulunur ki?
 [Sen değil mişin (?)]
 Bilgelik Kâhini
 [Tanrıların Dan]ışmanı
 Nudimmud?
 []
 []”
 60 Bunun üzerine Ea
 A[çtı] ağzını:
 [“Ey sen, derin zi]hin
 Ka[der] bağlayan
 [Sadece sen sahiptin]
 [Yarat]ma ve yok etme yetkisine!–
 [Anşar], derin [zi]hin,
 Ka[der] bağlayan,
 [Sadece sen sahiptin]
 [Yarat]ma ve yok etme yetkisine,
 65 Bana verdiğin [emir],
 Biz [onu...] hemen.

- Ben (?) yapar yapmaz (?)
 [.....]
 [Ben] kendim [ben...]
 Apsu [] için
 Şimdi []
 []
 [...ortadan kaldırdım (?)] Asi'yi
 Kökünü kazıdım []
 70 Yok ettim []
 []"
 Anşar bu sözleri [işittiğinde],
 Onayladı,
 [Mutabık ka]lınca (?)
 Ea'ya şö[yle dedi]:
 "Ruhun
 [] sevinç içinde.
 Tiamat'ın münasebetsiz [davranışı (?)]
 [cezalandırılmalı (?)].
 75 Başlat (?) [o halde mücadele]yi
 Tiamat'a [karşı] (?):
 []
 []
 [Bunun üzerine Ea öğrenmeye çalıştı
 Tiamat'ın planlarını]
 [Ama...]
 [gerisin geri] döndü.
 [Ve böylece (?) alamadı
 Tanruların intika]mını.
 80 ? [Anşar'ın yanına gitti],
 [Şöyle dedi] ona:
 []
 Onun [alt etti (?)] beni
 []
 [Kingu'dan (?),] eşinden
 []
 Göze alamamak (?) [çarpmışma]yı
 []
 Kim yürüyecek peki onun üzerine
 85 ? [Ve sus]turacak

- []?
 [İşte bu nedenle (?)]
 [Gerisin geri döndüm]!
 [Ama yine de Anu (?) var]:
 [Benim yerime (?)] onu gönder.”
 []
 []
 []
 []
 90 ? []
 []
 []
 []
 []
 []
 [(Anşar) ş]u [sözleri] söyledi
 [Anu'ya], oğluna:
 [“Anu (?), işte
 Cengâverlerin Doğaüstü [Sil]ahı:
 95 ? Gücü [mucizevidir (?)],
 Karşı konulamaz saldırısına!
 [Haydi o zaman] sen git
 Dikil karşısına Tiamat'ın.
 Ruhu [huzur bulsun]
 Yüreği gevşesin diye.
 [Ama] sözlerini dinlemek
 İstemezse,
 [Efsunla onu]
 Yatışacaktır!”
 100 ? Dinledikten sonra
 Babası Anşar'ın konuşmasını,
 (Anu) [Tiamat'a doğru yola düştü,
 Ona doğru attı adımlarını!
 Anu [uğraştı:]
 Ama Tiamat'ın planlarını öğrenince
 [Korkuya kapıldı (?)]
 Ve gerisin geri döndü.
 [O zaman gidip buldu]
 Babası ve yaratıcısı Anşar'ı

105 ? [O]
 Ve şöyle dedi ona:
 [“]
 [Alt etti (?) beni!”

–Burada on satır kadar eksik *olabilir*; bundan sonraki sayılandırma tümüyle itibardır: Metin yeniden başladığında, kaldığı yerden devam ediyor da *olabilir*, dolayısıyla kesinti de olmayabilir, satır da (106) dizeyi, daha da eksiksiz biçimde, gösteriyor olabilir:

Elini...
Ve üzerime koydu!”
Anşar, donup kaldı,
Yere bakıyordu.
Başını sallayarak
Ea’ya bir şeyler işaret ediyordu.
Oysa İgigi’ler toplaşmıştı
Anunna[ki]ler [de] eksiksiz oradaydı;
 110 ? *Dudakları kapalıydı,*
Ses çıkar[mıyorlardı].
Tek bir tanrı bile
...ilerlemek istemiyordu
Ne de ... çıkmak
Tiamat’la karşı karşıya gelmek.
Büyük Tanrıların Babası
Anşar [idi].
Bu durumda, iyiliksever
Evrensel Koruyucu (?)
 115 ? *Gücü-her-şeye-yeten [Vel]iaht*
Baba[lar]ının intikamını-alacak
Cengâver Marduk
Sabırsız çarpışmaya,
Ea teşvik etmişti onu
Çekildiği yerden
Açıklamıştı ona
Gönlünden geçirdiği planı:
“Marduk,
Babanın öğüdünü dinle,

*Ea tarafından ileri
 sürülen Marduk
 Tiamat’la çarpışmaya
 gönüllü olur*

- 120 ? *Sen evladım*
[Babasının] yüreğini ferahlatan!
Anşar'ın [ön]ünde
Yaklaş ona dosdoğru;
[Tanıt] kendini, ayakta dur:
Seni görür görmez gevşeyecektir!”
Efendi sevindi
Babasının sözlerine.
Yanına yaklaşıp
Karşısında durdu Anşar'ın.
- 125 ? *Anşar onu gördü*
Ve ferahlık kapladı yüreğini.
(Marduk) dudaklarından öptü
Ve dağıttı kaygısını:
“Bab[am] kapatmak yerine
Aç dudaklarını:
[Gidece]ğim
Gerçekleştirmeye bütün istediklerini!–
“[Anşar] kapatmak yerine
Aç dudaklarını:
- 130 ? *[Gidece]ğim*
Gerçekleştirmeye bütün istediklerini!–
Bu ana kadar hangi erkek
Çarpışmaya girdi senin adına?”
–[Oğlum, Ti]amat, dişi,
İlerleyecek sana doğru silahlı olarak!”
–“[Babam] ve yaratıcım,
Rahat ol ve çok sevin:
Çok yakında, şahsen, ayağmla
Basacaksın [ensesine] Tiama't'm!–
- 135 ? *–“[Anşar, babam] ve yaratıcım,*
Rahat ol ve çok sevin:
Çok yakında, şahsen, ayağmla
Basacaksın [ensesine] Tiamat'm!–
–“[Git] o halde, oğlum,
Baştan aşağı bilgelik dolu!
[Tiam]at'ı yatıştır
Yüce Efsunun sayesinde!
Sür hemen

- Ama tam yetki ister
- 140 ? *Fırtınalı [SavaşAraba]sı'nı!
Ama [saldırı] karşısında çözülmezse(?)
Gerisin geri dön!"
Efendi sevindi
Babasının sözlerine
Ve yüreği sevinçle dolu
Şöyle dedi ona:
"Tanrılarım [E]fendisi,
Büyük Tanrılarım kaderine hükmeden,
Eğer ben
Öcünüzü alacaksam
145 ? Tiamat'ı tepeleyeceksem
Sizi kurtarmak için,
Meclisi toplayın
Ve bana aşkın bir kader verdiğinizi ilan edin!
Görüşmeler-Salonu'nda
Hep birlikte rahatça toplanın
Ve sonra sağlayın tek bir sözle sizin yerinize
ve sizin
mekânınızda
Kaderlere ben hükmedeyim:
Hiçbir şey değişmesin
Benim düzenlediğim
Dudaklarımın bildirdiği her emir
Değiştirilmez, geriye alınmaz olsun!"*
- Görüşlerine başvuru-
tanrılar kabul eder.
- III 1 *Bunun üzerine Anşar
Ağzını açtı
Ve şu sözleri söyledi
Kaka'ya, uş[ağına]:
"Kaka, uşağım,
Ruhumu rahatlatan,
Lahmu ve Lahamu'ların yanına
Göndereceğim seni
5 Sen hem hüküm vermeyi
Hem de konuşmayı gayet iyi bilirsin!
Karşıma getir
Babalarım tanrıları:
[Getirilsin] buraya
Tanrılarım hepsi*

- Toplantı yapalım
 Ziyafete katılsınlar
 Ekmeklerini yesin
 Biralarmı içsinler
 10 Ve kaderine hükmetsinler
 İntikam alacak Marduk'un!
 Haydi, git, ey Kaka
 Ve karşılarında ayakta dur
 Ve tekrarla onlara
 Burada sana söylediğimin [hepsini]:
 "Oğlunuz Anşar
 Beni gönderdi
 Yüreğinin [sizden istediğini]
 Ayrıntılarıyla ortaya sermem için:
 15 "Tiamat, bizi dünyaya getiren
 Bize kin tuttu
 Meclis topladı
 Öfkeden kudurdu
 Ve tanrılarının hepsi
 Çember oldular etrafında:
 Sizin yarattıklarınız bile
 Onun safına geçti!
 Çember olup
 Tiamat'ın yanında
 20 Öfke içinde, dolap çevirdiler durmadan,
 Gece gündüz,
 Birbirlerini kavgaya [ittiler]
 Yerlerinde tepinip, kudurmuş
 Meclis topladılar,
 Savaş tezgâhlamak için.
 Dipsiz-Uçurum-Ana
 Her şeyi oluşturan,
 Karşı konulmaz Silahlar biriktirdi
 Dev-Ejderhalar getirdi dünyaya
 25 [Sivri] dişli,
 Acımasız sivri dişli (?)
 Kan yerine zehirle
 Doldurdu bedenlerini;
 Yırtıcı Leviatanlar –dev deniz canavarları–
 getirdi dünyaya

- Dehşete büründürdü onları,
ve Doğaüstü-Parıltı'yı yükledi,
Böylece tanrılarla [özdeş]ledi onları:
"Onları kim görürse (dedi)
Gücü tükenir!
- 30 Bir defa atıldıklarında
Asla gerilemezler!"
Hidralar da çıkardı ortaya
Harika Ejderhalar, Deniz Canavarları,
Dev Arslanlar
Kudurmuş Bekçi Köpekleri, Akrep-İnsanlar
Saldırgan Canavarlar
Balık-İnsanlar, Dev Boğalar:
Hepsi de amansız silahlarını sallıyordu
Dövüşte korkusuzdular,
- 35 Onlara verilen güçler ölçsüzdü
Onlar da karşı konulmazdı!
Aslında bu on birini
İşte böyle yapmıştı!
Sonra da çocukları olan,
Onunla meclis toplayan tanrıların arasından
Kingu'yu yüceltti,
Aralarında onu en yüksek mevkiye yükseltti:
Ordunun başında yürüyecek,
Savaş meclisini yönetecek,
- 40 Silahını kaldırıp çatışmayı başlatacak,
Savaş yönetecek,
Savaşçılar üzerinde
Yetki sahibi olacaktı:
Bütün bunları eline teslim etti
Ve şeref koltuğuna oturttu onu:
(Şöyle diyerek:) "Senin için okudum Formül'ü
Tanrılar Meclisinde öne çıkardım seni;
Sundum sana
Hepsi üzerinde hükümdarlığı!
- 45 En yüce ol sen!
Biricik eşim ol!
Yüceltilsin adım
Bütün Anunnakiler'in üzerine çıksın!"

- Ve ona teslim etti Kaderler Tableti'ni*
Onun göğsüne tespit etti tableti:
"Değiştirilemesin verdiğin emir! (dedi).
[Sözün] gerçekleşsin!"
Kingu böyle aşırı yüceltildikten
Hâkimiyet sahibi de yapıldıktan sonra
50 *Evlatları olan tanrılar için,*
[Tiamat (?) bağladı] şu kade(ri)
"Sadece ağzınızı açarak
Söndürün ateşi!
Yoğun zehiriniz
Boyun eğdiren tiranlığa!"
Anu'yu gönderdim
Ama ona kafa tutamadı;
Nudimmud, korktu
Gerisin geri döndü!
55 *Bunun üzerine Marduk öne çıktı*
Tanrıların Bilgesi, evladımız:
Cesareti onu itiyor
Tiamat'ın karşısına çıkmaya.
Ama açıkça şunu söyledi
Bizzat bana:
Eğer ben
Öcünüzü alacaksam
Tiamat'ı tepeleyeceksem
Sizi kurtarmak için,
60 *Meclisi toplayın*
Ve bana aşkın bir kader verdiğinizizi ilan edin!
Görüşmeler-Salonu'nda
Hep birlikte rahatça toplanın
Ve sonra sağlayın tek bir sözle sizin yerinize
ve sizin mekânınızda
Kaderlere ben hükmedeyim:
Hiçbir şey değişmesin
Benim düzenlediğim
Dudaklarımın bildirdiği her emir
Değiştirilmez, geriye alınmaz olsun!"
65 *Bu nedenle çabuk gelin de*
Kaderinize hükmetsin sizin

- Gidip karşısına dikilsin
 Güçlü düşmanınızın!”
 Kaka yola koyuldu
 Ve adımlarını yönlendirdi
 Lahmu ve Lahamu'lara
 Babaları olan tanrılara doğru,
 Önlerinde secdeye vardı
 Ve toprağı öptü;
 70 Sonra doğruldu
 Ve ayakta durup şöyle dedi:
 “Oğlunuz Anşar
 Beni gönderdi
 Yüreğinin [sizden istediğini]
 Ayrıntılarıyla ortaya sermem için:
 “Tiamat, bizi dünyaya getiren
 Bize kin tuttu
 Meclis topladı
 Öfkeden kudurdu
 75 Ve tanrılarının hepsi
 Çember oldular etrafında:
 Sizin yarattıklarımız bile
 Onun safına geçti!
 Çember olup
 Tiamat'ın yanında
 Öfke içinde, dolap çevirdiler durmadan,
 Gece gündüz,
 Birbirlerini kavgaya [ittiler]
 Yerlerinde tepinip, kudurmuş
 80 Meclis topladılar,
 Savaş tezgâhlamak için.
 Dipsiz-Uçurum-Ana
 Her şeyi oluşturan,
 Karşı konulmaz Silahlar biriktirdi
 DevEjderhalar getirdi dünyaya
 [Sivri] dişli,
 Acımasız sivri dişli (?)
 Kan yerine zehirle
 Doldurdu bedenlerini;
 85 Yırtıcı Leviatanlar –dev deniz canavarları–
 getirdi dünyaya*

*Dehşete büründürdü onları,
ve Doğüstü Pariltı'yı yükledi,
Böylece tanrılarla [özdeş]ledi onları:*

"Onları kim görürse (dedi)

Gücü tükenir!

Bir defa atıldıklarında

Asla gerilemezler!"

Hidralar da çıkardı ortaya

Harika Ejderhalar, Deniz Canavarları,

90 *DevArslanlar*

Kudurmuş Bekçi Köpekleri, Akrep-İnsanlar

SaldırganCanavarlar

Balık-İnsanlar, Dev Boğalar:

Hepsi de amansız silahlarını sallıyordu

Dövüşte korkusuzdular,

Onlara verilen güçler ölçsüzdü

Onlar da karşı konulmazdı!

Aslında bu on birini

İşte böyle yapmıştı!

95 *Sonra da çocukları olan,*

Onunla meclis toplayan tanrıların arasından

Kingu'yu yüceltti,

Aralarında onu en yüksek mevkiye yükseltti:

Ordunun başında yürüyecek,

Savaş meclisini yönetecek,

Silahını kaldırıp çatışmayı başlatacak,

Savaşı yönetecek,

Savaşçılar üzerinde

Yetki sahibi olacaktı:

100 *Bütün bunları eline teslim etti*

Ve şeref koltuğuna oturttu onu:

*(Şöyle diyerek:) "Senin için okudum Formül'ü
Tanrılar Meclisinde öne çıkardım seni;*

Sundum sana

Hepsi üzerinde hükümdarlığı!

En yüce ol sen!

Biricik eşim ol!

Yüceltilsin adın

Bütün Anunnakiler'in üzerine çıksın!"

- 105 *Ve ona teslim etti Kaderler Tableti'ni
Onun göğsüne tespit etti tableti:
"Değiştirilemesin verdiğin emir! (dedi).
[Sözün] gerçekleşsin!"*
Kingu böyle aşırı yüceltildikten
Hâkimiyet sahibi de yapıldıktan sonra
Evlatları olan tanrılar için,
[Tiamat (?) bağladı] şu kade(ri)
"Sadece ağzınızı açarak
Söndürün ateşi!
- 110 *Yoğun zehiriniz
Boyun eğdirsin tiranlığa!"*
Anu'yu gönderdim
Ama ona kafa tutamadı;
Nudimmud, korktu
Gerisin geri döndü!
Bunun üzerine Marduk öne çıktı
Tanrıların Bilgesi, evladımız:
Cesareti onu itiyor
Tiamat'ın karşısına çıkmaya.
- 115 *Ama açıkça şunu söyledi
Bizzat bana:
Eğer ben
Öcünüzü alacaksam
Tiamat'ı tepeleyeceksem
Sizi kurtarmak için,
Meclisi toplayın
Ve bana aşkın bir kader verdiğinizi ilan
edin!
Görüşmeler-Salonu'nda
Hep birlikte rahatça toplanın*
- 120 *Ve sonra sağlayın tek bir sözle sizin yerinize
ve sizin mekânınızda
Kaderlere ben hükmedeyim:
Hiçbir şey değişmesin
Benim düzenlediğim
Dudaklarımın bildirdiği her emir
Değiştirilmez, geriye alınmaz olsun!"*
Bu nedenle çabuk gelin de

- Kaderinize hükmetsin sizin
Gidip karşısına dikilsin
Güçlü düşmanınızın!”
- 125 Lahmu ve Lahamu bunu [duyduklarında]
Çılgınlık attılar
Ve bütün İgigi'ler
Acı acı haykırdılar:
“Düşmanca ne yaptık ki
Bizim aleyhimize böyle bir karar aldı
[Tiamat]?
- Bilmiyorduk biz
Tiamat'ın [neyin peşinde] olduğunu!”
Sonra da darmadağınık koştular
Anşar'ın yanına vardılar.
- 130 Bütün Büyük Tanrılar,
[Kaderlere] hükmeden,
Anşar'ın huzuruna girdiklerinde
İçleri [sevinçle] doldu
Kucaklaştılar
Ve Meclis'in [tam üyeli (?)]
Oturumunda görüşlerini bildirdiler
Ve ziyafete [katıldılar]:
Ekmeklerini yediler
[Bir]alarını içtiler:
- 135 Sarhoş-edici-tatlı-içeceklerle
Doldurdular içecek çubukları[nı]
İçlerine çekince baş-döndüren-içeceği
Gevşediğini hissettiler bedenlerinin;
En ufak kaygı olmadan
Hafiflemişti ruhları.
Böylece kaderine hükmettiler
Onların intikamını alacak Marduk'un.
- IV 1 Kurdular onun için
Kral tahtını
Onun üstüne, babalarının karşısında,
Hükümdar olarak oturdu.
“Sadece senin (diyorlardı ona) hükmün yürür
Büyük Tanrılar arasında!
Eşi yok kaderinin

Marduk bütün iktidarı
elinde toplar

- Komutanlığın, hükümran!*
 5 *Ey Marduk, sadece senin hükmün yürür*
Büyük Tanrılar arasında!
Eşi yok kaderinin
Komutanlığın, hükümran!
Bundan böyle,
Geri alınmaz olacak emirlerin!
Yükseltmek ya da alçaltmak
Senin yetkinde olacak!
Ağızdan ne çıkarsa gerçekleşecek
Komutanlığın asla sahte olmayacak!
 10 *Hiçbir tanrı geçemeyecek*
Senin koyduğun sınırları!
Ve tapınmayerlerimize
Bir vasi gerektiği için
Ayrılmış bir yerin olacak senin
Bütün tapınaklarımızda!
Ey Marduk, sadece sana
İntikamcımız
Verdik krallığı
Bütün evrende!
 15 *Senin sözün geçerli olacak*
Meclis'e katıldığında
Ve de silahların, hiç şaşmadan,
Parça parça edecek düşmanlarını!
Ey Efendi, kurtar canını
Sana bel bağlayanların,
Ama her kim ise kötülük düşünen
Dök kanını!"
Tam ortalarında
Eşsiz bir takımyıldız yaratıp
 20 *Şu sözleri söylediler*
Evlatları Marduk'a:
"Eğer kaderin, Efendim,
Denk ise tüm diğer tanrıların kaderine
Emret de gerçekleşsin
Yok olma ve yeniden ortaya çıkma!
Tek söz çıksın ağızdan
Ve yok olsun bu takımyıldız;

- Ve hemen bir emir ver
 Hiç eksiksiz çıksın yeniden ortaya!"
 25 Bir sözüyle emretti
 Ve takımyıldız yok oldu;
 Ardından yeni bir emir verdi
 Ve takımyıldız yeniden kuruldu!
 Tanrılar, babaları, gördüklerinde
 Onun ağzından çıkanın etkisini
 Sevinçle selamladılar onu:
 "Tek Kral Marduk'tur!"
 Peşinden teslim ettiler ona
 Asa, Taht ve Kral-Sopası'nı.
 30 Sonra da Eşi-Olmayan-Silah'ı verdiler
 Düşmanları yere deviren:
 "Haydi git
 Boğazını kes Tiamat'ın
 Rüzgârlar
 Taşısın kanını gizli bir yere!"
 Efendinin kaderine böylece hükmettikten
 sonra
 Babaları olan tanrılar
 Soktular onu
 Başarı ve şan yoluna.
 35 Bir yay hazırladı kendine
 Silahı olarak belirledi bunu;
 Bir ok uydurdu ona
 Ve gerdi kirişini
 Sallamak için gürzünü
 Sağ eliyle kavradı.
 Yan tarafına astı
 Yayı ve sadağını.
 Şimşekler yerleştirdi
 Yüzüne
 40 Ve donattı bedenini
 Yakıcı alevlerle.
 Bir ağ ördü
 Tiamat'ı içine sarmak için,
 Dört-Rüzgâr'ı topladı
 Tiamat'ın hiçbir şeyi kaçamasın diye:

Savaşa hazırlanır

- Güney Rüzgârı, Kuzey Rüzgârı
Doğu Rüzgârı, Batı Rüzgârı;
Ve bu ağı yanına astı:
Büyükbabası Anu'nun armağanıydı!
45 Ayrıca Kötü-Rüzgâr çıkardı,
Fırtına, Hortum,
Dört Misli-Rüzgâr, Yedi Misli-Rüzgâr,
Yıkıp-Geçen-Rüzgâr, Dayanılmaz-Rüzgâr,
Ve yedi adet yaptığı
Bu rüzgârları serbest bırakınca,
Atıldılar peşinden
Tiamat'ın içini altüst etmek için.
Sonra Efendi kaldırdı
Tufan'ı, BüyükSilahını
50 Ve bindi dehşet verici Araba'ya
"Bastırılmaz Fırtına'ya"
Dörtlü bir takım koşmuştu
Bunları Araba'ya bağlamıştı:
Katil, Merhametsiz,
Hızlı-Koşan, Uçan,
Dev gibi açılmıştı çeneleri,
Dişleri zehir dolu
Adımlarıyla ezmek için eğitilmiş
Yorgunluk nedir bilmez.
55 Sağ tarafına yerleştirdi
Dehşetli GöğüsGöğüse Dövüş ve
Çarpışmaları
- Soluna Muharebeyi
Yere-yapıştıran-alayları.
Sırtında, üstlük olarak
Korkutucu bir zırh
Ve başında
Müthiş bir Doğaüstü Parıltı,
Dümdüz
Yola koyuldu Efendi.
60 Ve bitiverdi
Öfkeli Tiamat'ın olduğu yerde.
Dudaklarında
Bir Efsun vardı

Muharebe

- Ve yumruğunda sıkıyordu
 Zehirin etkisini yok edecek bir bitkiyi.
 Bu arada tanrılar etrafında dönüp duruyordu
 Dönüp duruyordu
 Tanrılar, babaları etrafında dönüp duruyordu
 Tanrılar etrafında dönüp duruyordu.
- 65 Yaklaşan Efendi
 Tiamat'ın niyetini yokluyordu,
 (Ve) eşi Kingu'nun
 Planlarını keşfetmeye çalışıyordu.
 Ama onları gördüğünde
 Düşüncesi bulandı,
 İradesi zayıfladı
 Eylemyetisi altüst oldu!
 Dolayısıyla tanrılar, müttefikleri
 Onun taraftarları
- 70 Görünce Cengâver ve şeflerini (bu halde)
 Akılları karıştı.
 Bunun üzerine saplantılı Tiamat
 Bir Efsun okudu
 Ve dudaklarıyla bu ilkel varlık
 Yalanlar üretti:
 "[] oysa (?) onların (?) Efendi
 Tanrılar sana karşı (?) dönecek!
 Onlar için mi senin için mi iyi
 Bir araya toplanmış olmaları?"
- 75 Ama Efendi, [kaldırınca]
 Tufan', Büyük-Silahını
 Şu haberi gönderdi
 Kibar gözükmeye çalışan Tiamat'a:
 "Neden rahat gözükmeye çalışıyorsun
 Dışarıdan,
 Kalbinde düşünüyorken
 Dövüşe girişmeyi?
 Senin hatandan ötürü evlatların kaçtı
 Ve aşağıladılar babalarını
- 80 Ve senin, onları dünyaya getirenin
 Hiç merhametin yok!
 [Kendine] Kingu'yu atadın

- Eş hizmeti versin diye;
 Haksız yere çıkardın onu
 Yüce Taht'a!
 Anşar'a, tanrıların gerçek kralına karşı
 Kötülük yapmaya çabalıyorsun,
 Ve kötülüğünü kanıtlıyorsun
 Tanrılara, babalarına karşı!
 85 Ordun binek hayvanlarını koşumlasın,
 Kuşansın silahlarını,
 Ve çık karşıma
 Dövüşelim, sen ve ben!"
 Bunu işiten
 Tiamat
 Öfkeden deliye döndü
 Ve aklını yitirdi.
 Bağdırmaya başladı
 Öfkeden, avazı çıktığı kadar:
 90 Yukarıdan aşağıya, her tarafı,
 Kolları ayakları tepiniyordu.
 Efsunlar mırıldanıyordu
 Büyü yapıyordu durmadan
 O sırada onun savaşçı tanrıları
 Silahlarını bileliyordu.
 Karşı karşıya çıkan
 Tiamat ve Marduk, tanrılarının bilgisi
 Kavgaya tutuştular,
 Göğüs göğüse kapıştılar!
 95 Ama ağrı açan Efendi
 Yakaladı onu
 Sonra da arkasını kollayan
 Kötü-Rüzgâr'ı saldı üzerine.
 Tiamat açınca
 Ağzını yutmak için onu,
 Kötü-Rüzgâr'ı tıktı içine
 Dudaklarını kapatamayacaktı böylece
 O zaman öfkeden çılgın gibi tüm rüzgârlar
 Doldurdular karnını,
 100 Öyle ki bedeni şişti
 Ağzı ardına kadar açıldı.

Zafer

- Bunun üzerine okunu attı
 Ve deldi karnını
 Ortasından kesti bedenini
 Ve yarıdı karnını.
 Böylece yendi Tiamat'ı,
 Aldı canını.
 Sonra da yere atıp cesedini
 Üzerine çıktı.
- 105 Komutan
 Öldürünce Tiamat'ı,
 Askerleri parçalandı
 Kurmayları dağıldı
 Tanrılar, müttefikleri,
 Taraftarları,
 Korku içinde ve titreyerek
 Gerisin geri döndüler,
 Ve firar ettiler
 Canlarını kurtarmak için.
- 110 Ama her yanları sarılıydı
 Kaçmak imkânsızdı:
 Çembere aldı onları
 Ve parçaladı silablarını.
 Ağa yakalandılar
 Tuzakta hareketsiz kaldılar,
 Pes etmişlerdi iyice
 İnliyorlardı,
 Verdiği cezaya katlandılar,
 Zindana atıldılar.
- 115 O on bir yaratık ise,
 Çevrelerine dehşet saçan,
 O şeytani sürü
 [Tiamat'a] eşlik eden,
 Halka taktı burunlarına,
 Ve zincirledi kollarını:
 Savaşçı olsalar da
 Ayaklarının altında çiğnedi hepsini.
 En sonunda Kingu'yu,
 Aralarında en yüceltilmiş olanı,
 120 Bağladı

- Ve "ölütanrı" saydı;
 Kaderlerin Tableti'ni aldı ondan
 Zaten layık değildi buna
 Kendi mühürünü basıp
 Kendi göğsüne tespit etti.
 Bütün bu kötü niyetlileri
 Etkisiz hale getirip tepeledikten sonra,
 İddialı rakiplerine
 Baş eğdirdikten (?) sonra,
 125 Anşar'ın düşmanları karşısında
 Zaferini iyice sağlama aldıktan sonra,
 Cengâver Marduk
 Nudimmud'un dileğini yerine getirdikten sonra,
 İyice hâkim olunca
 Yenik tanrılar üzerinde
 En sonunda dönüp geldi
 Tepelediği Tiamat'ın yanına.
 Efendi çıkıp üstüne
 Tiamat'ın alttarafının,
 130 Merhametsiz gürzüyle
 Parçaladı kafatasını
 Sonra da doğradı
 Kanının dolaştığı damarları
 Ardından da Kuzey Rüzgârı ile
 Taşıttı kanını gizli bir yere!
 Bunu gören babaları
 Sevindiler, yürekleri hafifledi
 Ve kendiliklerinden
 Sungular ve hediyeler taşıttılar ona.
 135 Başı dinginleşmişti Efendi'nin
 Tiamat'ın cesedini seyrediyordu:
 Bu devasa boyutlu eti kullanmak
 Ondan harikalar imal etmek istiyordu.
 İkiye yarıdı
 Kurutulacak bir balık gibi,
 Ve alıp bir yarısını
 Kubbe yaptı gökyüzü gibi.
 Derisini gerdi
 Muhafızlar koydu

Dünyanın yaratılması
 ve düzenlenmesi

- 140 Onlara verdiği görev
Sularının taşmasını engellemekti.
O zaman gökyüzünü geçip
Tören Salonlarını inceledi
Nudimmud'un konutu
Apsu'nun bir kopyasını yapmak için.
Ve Efendi ölçülerini aldı
Apsu'nun planının
İnşa etti onu örnek alıp
Eşarra'daki Büyük Tapınağı:
- 145 Eşarra'daki o Büyük Tapınak
O şekilde inşa ettiği, gökyüzüdür!
Birer yer verdi orada
Anu'ya, Enlil ve Ea'ya.
- V 1 Orada duracakları yerleri ayarladı
Büyük Tanrıların;
Takımyıldızlar oluşturdu
Onların imgesi olan yıldızlardan.
Yılı tanımladı
Çerçevesini çizdi;
On iki ayın her biri için
Üç yıldız oluşturdu.
- 5 Yılın geri kalanının
Planını çizdikten sonra,
Kutup Yıldızı'nın (?) durağını belirledi
Yıldızların bir arada kalmasını (?) sağlamak için
- İçlerinden hiçbiri izleyeceği yolda
İhmale düşmesin, yanlış yapmasın diye,
O Kutup Yıldızı'nın (?) hemen bitişiğine
Yerleştirdi Enlil ve Ea'nın duraklarını.
Böylece Gök'ün iki yanında da
Büyük kapılar açınca,
- 10 Sağlam kilitler koydu oraya
Bir sağa, bir sola.
Tiamat'ın karaciğerine
Yerleştirdi Gök'ün yüksek bölgelerini
Sonra ortaya çıkardı Nanna (Ay'ı)
Ona da Gece'yi emanet etti.

- Gece Mücevheri yaptı onu
 Günleri tanımlamak için:
 “Her ay (dedi ona) hiç aksatmadan
 Kursunla ilerlemeye koyul.
- 15 *Ayın ilk günü*
 Yer’in üzerinde yak ışığını
 Ardından parlak tut boynuzlarını
 İlk altı günü belirtmek için;
 Yedinci gün
 Kursun yarım olacak;
 On beşinci günde, her ayın ortasında
 Şamaş (Güneş) ile bir hizaya gel.
 Ve Şamaş ufuktan
 Sana doğru yöneldiğinde,
- 20 *Tercihen*
 Azal ve küçül.
 Kararma günü geldiğinde,
 Şamaş’ın yoluna yaklaş,
 Öyle ki otuzu[ncu] günde dosdoğru
 Onunla aynı hizada olabilir.
 Bu yolu izleyerek
 T[anımla] Alametleri:
 Kavuşun []
 Kehanet hükümlerini vermek için.
- 25 *Şamaş []*
 [] cinayetler ve soygunlar.
 []
 []
 [] olduğunda
 []
 x[]
 []
 Şamaş []
 []
- 30 *İçinde []*
 []
 Ki (?) []
 []
 x[]

- []
 Olmaması için []
 []
 Ki (?) []
 []
 35 İçinde []
 []
 Her gün []
 []
 [] beri (?)
 []
 []
 []
 []
 []
 40 Y[ıl]
 []
 [Yıl]ın ilk günü
 []
 Y[ıl]
 []
 Ki []
 []
 Kilidi çıkı[şın (?)]
 []
 45 Verdiğ[inde
 Gündüzü Şam]aş'a
 [Ve emanet ettiğ[inde...
 Gece'nin ve Gün[düz'ün] muhafazasını
 [Topladı (?)]
 Tia[mat'ın] salyasını
 Ve Marduk ondan oluşturdu [Su buharını (?)]
 Adad(?)a (göktaşlarının-tanrısı)] verdi onu.
 [Bulut] olarak yoğuşturdu onu
 (Semada) dalgalanmaya bıraktı.
 50 Rüzgâr çıkması,
 Sağanak ya[ğması],
 Sisin dumanı
 Tiamat'ın köpüğünün (=kar) yığılması,

- İşte bunları verdi ona
 Bunlarla görevlendirdi.
 Tiamat'ın başını hazırladı
 Üzerine [bir dağ] yığdı
 Orada bir kaynak açtı
 (Onun içinde) bir dalga titreşti.
- 55 Gözlerinde açtı
 Fırat'ı ve Dicle'yi.
 Burun deliklerini tıkadı
 Onları [] ayırdı.
 Memelerinin üzerine yığdı
 Uzak [dağ]ları,
 Ve pınarlar kazdı üzerlerinde
 Çağlaya çağlaya aksınlar diye.
 Son olarak da kuyruğunu kıvrıdı
 Ve Büyük Halat'a bağladı
- 60 Onun altına
 [] Apsu'yu.
 Tiamat'ın [kalçasını (?) kullandı]
 Göğe payanda yapmak için
 [Öteki yarısını (?) tavan yapmakta kullandı
 Yeri pekiştirmek için.
 İşini [böylece tamamladıktan sonra]
 Onu Tiamat'ın içinde dengeledi (?)
 [(Sonra, açarak] ağını
 Her yere doğru yaydı,
- 65 Böylece bir [kılıf] oluşturdu
 Yer ile Gök için
 Ve [kusursuzca (?) sağladı
 [] bir arada durmalarını (?).
 Ardından doğruşleyiş kurallarını belirledi
 Ve İşleyiş Yönetmeliğini düzenledi:
 Tanrılara verilen yetkileri belirledi
 Ve Ea'ya verdi bunları,
 [Ki]ngu'dan gasp ettiği
 Kad[erler Tableti]'ni çıkardı göğsünden
- 70 Ve Anu'ya armağan etmek üzere götürdü
 İlk hoş geldin hediyesi olarak.
 Yan tarafına astığı

Savaş[ağının (?)] içinde
 [Ba]balarının önüne getirdi
 (Tiamat)'ın [komplosuna katılan tanrıları]
 Öteki on bir yarattığı da getirdi
 Tiamat'ın yarattığı ve []:
 Ayaklarına bağladı onları
 [Silah]larını kırdıktan sonra,

75 Tasvirlerini yaptı onların
 Apsu'nun [kapılarına] yapıştırdı:
 "Bu bir anıt olsun (dedi)
 İleride hiç unutulmasın!"
 Tanrı[lar] bunu gördüğünde
 Yürekleri sevinçle doldu ve rahatladılar
 Lahmu ve Lahamu gibi babaları
 Hepsi birden.

Anşar onu kucakladı
 Göz alıcı biçimde kral (?) olarak selamladı;
 80 Anu, Enlil ve Ea
 Armağanlara boğdu onu,
 [Ve?] Damkina, onu dünyaya getiren
 Önünde sevinç çılgınlıkları attı:
 Mutluluk [dilekleriyle (?)]
 Yüzünü aydınlattı.

Annesinin hoş geldin armağanlarını
 Gizli bir yere taşıyan Tanrı Usmu'[ya]
 Apsu'nun kâhyalığını verdi,
 Tören salonlarını teftiş etsin diye.

85 Bunun üzerine bütün İgigi'ler, [top]laşıp
 Önünde secde ettiler.

[A]nunnaki namına ne varsa,
 Hepsi de ayaklarını öptü:
 Meclisleri hiç istinasız
 Yere yüz sürdü.

(Sonra), ayağa kalkıp [onun önünde] (?)
 eğildiler

"İşte Kral!" diyerek.

Babaları, [tanrılar]

Doyduktan sonra onun ihtişamına

90 Hâlâ (?) kavganın tozuyla

Marduk'un ilk ataması

- Ka[pl]ı olan [Marduk],*
[]
[suyun (?)] içinde (?):
Yumuşattı [be]denini
Sedir ve [] yağlarıyla,
[Yeniden] kuşandı
Hükümdar [Peler]ini'ni
Krallığın Doğüstü Parıltısı'nı
Müthiş tacı.
- 95 *Gürzünü kaldırdı havaya*
Ve sağ eline aldı,
Ve sol elinde de tuttu []
[],
[]
- [].*
[] koydu üzerine
[]
[]
[] ayaklarına;
- 100 *[Düzeltilti (?)] yan tarafındaki*
Şan ve Başarı Asası'nı.
[Doğüstü Parıltısı (?)]
[]
Müthiş ışınları
(Hasır (?) olarak kullandığı) Apsu'yu
kapladığında,
Yerleştiğinde
[]
[Ta]ht Odası'nda
[]
- 105 *Kutsalların Kutsalı'nda*
[]
Tanrı namına ne varsa
[]
Lahmu ve [La]hamu
[]
Ağızlarını açıp
[Bildirdiler (?)] İgigi'lere:

- “Eskiden Marduk
 Sadece sevgili oğlumuzdu bizim:
 110 Artık sizin kralınız!
 Emirlerine dikkat edin!”
 Sonra yeniden söz alıp
 Hep birlikte şöyle dediler:
 “Adı Lugal.dimmer.ankia:
 Kendinizi emanet edin ona!”
 Böylece verdikten sonra
 Krallığı Marduk’a
 Onun için söylediler
 Başarı ve Talih Formülü’ nü:
 115 “Bugünden itibaren
 Kült yerlerimizin vasisi ol!
 Neyi emredersen
 Yerine getireceğiz!”
 Bunun üzerine açtı Marduk ağzını
 Aldı sözü
 Şu konuşmayı yaptı
 Tanrılara, babalarına:
 “Oturdüğunuz yer olan
 Apsu’nun üzerinde;
 120 Sizin için yaptığım
 Eşarra’nın bir kopyası olarak,
 Ama daha aşağıda: Temelinisağlamlaştırdığım
 Bir yerde
 Bir tapmak inşa etmek istiyorum kendime
 En gözde konutum olacak,
 Tam ortasına
 Kutsal mekânımı yerleştireceğim
 Dairelerimi belirleyeceğim
 Orada kurmak için saltanatımı.
 125 Apsu’yu terk ettiğinizde
 Mec[li’s’e] çıkmak için
 Dinlenme yeriniz orası olacak
 Hep birlikte kabul edecek sizi;
 Gök’ü terk ettiğinizde
 [Medli’s’e] inmek için
 Dinlenme yeriniz orası olacak

İnsanın Yaratılışı

- Hep birlikte kabul edecek sizi!
 Adına “Babil” diyeceğim:
 “Büyük Tanrıların Tapmağı”
- 130 Ve işte orada
 Yapacağız şenliklerimizi (?), [biz]ler!”
 [Tanrılar], babaları
 Söylediklerini işitince
 [Şu talepte bulundular (?)]
 [Evlatları Marduk’tan]:
 “Ellerinin bina ettiği
 Her şeyin üzerinde
 Senden [çok kimin]
 [Yetkesi] olabilir?–
- 135 Ellerinin bina ettiği
 Bu temel üzerinde
 Senden [çok kimin]
 [Yetkesi] olabilir?–
 Adını telaffuz ettiğin
 Babil’de,
 Tam orada, sonsuza kadar
 Kur [konutumuzu (?)]:
 [Oraya] getirilsin
 Günlük tayınımız
- 140 Ve bize [
]
 Ama (bizden) başka biri
 Yapsın [] çalışmamızı,
 Ve yine aynı yerde
 Emeginden [faydalandırsın bizi]!”
 [Marduk] sevinçle
 [Şu cevabı verdi]
 [] o tanrılara
 []
- 145 Ve [Tiamat ölünce
 Kurtardıklarına].
 Açtı [ağzını
 –Ve hükümrandı onun sözü–]
 Ve []

Onlara şöyle [dedi]:

“[]

Teslim edilecek [günlük tayınlarımız!]”]

(O zaman,) önünde secdeye varan

Tanrılar konuştular:

150 Efendileri Lugal.dimmer.ankia'ya

Şöyle dediler:

“Efendimiz eskiden

Sadece se[vgili] oğlumuzdu bizim

Artık kralımız oldu!

Bi[lge ve]!

Onun Kut[sal] Ef[sunu]

[Bize] yeniden yaşam verdi,

Odur sahibi

Gürz ve Asa'nın Doğaüstü-Parıltısı'nın!

155 Bütün tekniklerin

Yöntemlerinde uzman olan Ea

Hazırlasın planlar[ı ?]

Biz de gerçekleştireceğiz onları!”

VI 1 [Mar]duk duyunca

Dediklerini tanrılarım,

Yüreği hemen onu

Harikalar yaratmaya itti!

Ağzını açtı ve

Söyledi Ea'ya

Açtı ona

Yüreğinde olgunlaştırdığı amacını:

5 “Kanı yoğunlaştıracakım,

Bir iskelet oluşturacağım

Ve böylece bir Lulu [İnsanPrototipi]

yaratacağım

Adı “İnsan” olacak!

Bu Lulu, bu İnsan

Onu yaratacağım ki

Tanrılarım angaryaları yüklensin onun sırtına

Onlar da rahat etsin diye.

Yeniden

Güzelleştirmek istiyorum varoluşlarımı

- 10 Öyle ki iki öbeğe ayrılırsalar bile
Aynı biçimde hürmet görsünler!”
Ona cevap olsun diye
Ea şu kelimeleri söyledi
Aktardı tasarısını
Tanrıların rahata ermesi için:
“Teslim etsinler bana
Kardeşlerinden birini:
O ölecek ki
İnşanlar oluşturulabilsin!
- 15 Büyük Tanrılar
Toplansın
Teslim edilsin suçlu
Ötekiler sağsalım kalacak!”
Marduk
Böylece Büyük Tanrıları topladı
İyi niyetle emirlerini bildirdi
Talimatını verdi;
Ve ağzını açtığımda
Bütün tanrılar saygıyla dinlediler.
- 20 Kral şu sözleri
Söyledi Anunnaki'lere:
“Şimdiye kadar söylediklerinizin
Hepsi hakikat kuşkusuz!
O halde, devam edin yine
Hakikati söylemeye!
Kim
Tezgâhladı çatışmayı,
Tiamat'ı isyana kıskırttı
Ve savaşı tertipledi?
- 25 Çarpışmayı kim tezgâhladıysa
Onu teslim edin bana
Ki cezasını vereyim
Sizin de rahatınız bozulmasın!”
İgigi'ler, Büyük Tanrılar
Cevap verdiler ona
Ona, Lugal.dimmer.ankia'ya
Tanrıların hükümdarına, efendilerine:
“Kingu tek başma

- Tezgâhladı çarpışmayı
 30 İsyana kışkırttı Tiamat'ı
 Ve [ter]tiptledi savaşı!"
 Sıkı sıkı bağladılar onu
 Ve Ea'nın önünde tuttular:
 Sonra cezasını vermek için
 Kanını akıttılar
 Ve onun kanıyla
 Yarattı Ea insanlığı,
 Tanrılarını angaryalarını insanlığa yükledi
 Ve tanrılarını kurtardı.
- 35 Bilge-Ea
 Yarattıktan sonra insanlığı
 Ve yükledikten sonra
 Tanrılarını angaryalarını
 –Öyle bir eserdi ki bu,
 İdrake sığmaz;
 Ve Nudimmud yapsa da bunu,
 Ardında Marduk'un dehası vardı!–
 Marduk, Kral,
 Tanrılarını böldü
- 40 –Anunnaki'leri, hiç eksiksiz–
 Yukarı ve Aşağı'ya:
 Anu'ya bağladı onları
 Onun talimatına uysunlar diye,
 Ve yerleştirdi muhafız diye
 Üç yüzünü gökyüzüne
 Bir o kadarını da
 İşleyişi düzenlemek için yeryüzüne.
 Gök ile Yer arasına
 Toplam altı yüz yerleştirdi demek ki.
- 45 Onlara dağıttıktan sonra
 Devredilebilen Güçlerin tamamını
 Vasıflarını paylaştırdıktan sonra
 Gökteki ve Yerdeki Anunnaki'lerin,
 Aynı Anunnaki'ler
 Ağızlarını açıp
 Seslendiler
 Marduk'a, efe[nçiler]jine:

Babil'in inşa edilmesi

- “Şimdi, Efendimiz,
 Bizi azad ettiğine göre,
 50 Buna karşılık hangi iyiliği
 Sunacağız biz sana?
 Öyleyse, o Kutsal Mekân’ı yapalım biz de
 Adını telaffuz ettiğin!
 Dairelerin durağımız olacak:
 Orada dinleneceğiz!
 Bu Kutsal Mekân’ın temellerini atalım
 Bizim de sütun kaidemizin yerleştirileceği:
 Oraya her uğradığımızda
 Dinleneceğiz üzerinde!”
- 55 Marduk
 Bunları duyunca
 Yüz çizgileri sonsuz derecede parladı
 Güpegündüz gibi:
 “Yapın o halde (dedi) Babil’i
 Mademki çalışıp yapmak istiyorsunuz!
 Tuğla duvar işleri hazır olduktan sonra,
 Çatısını diki!”
 Anunnaki’ler çapalarrayla
 Toprağı kazdılar
 60 Ve tam bir yıl boyunca
 Tuğla kalıpladılar
 Sonra
 İkinci yıldan itibaren
 Apsu’nun kopyası olan Esagil’dan
 Çatıyı çıktılar.
 İnşa ettiler aynı zamanda
 Bu yeni Apsu’nun katkat yüksek kulesini
 Ve sonra orada bir konut düzenlediler
 Anu, Enlil ve Ea için.
- 65 Bunun üzerine, haşmetle gelip
 Yerini aldı orada onların önünde.
 Eşarra’nın eteğinden
 Tepesi seyredilebiliyordu!
 Tamamlanır tamamlanmaz
 Esagil’in eseri
 Bütün Anunnaki’ler

- Orada kendi kült yerlerini düzenlediler:
 Gök'ün üç yüz İgigi'si ve Apsu'nunkilerle
 birlikte toplam altı yüz İgigi
 Toplanmıştı orada!
- 70 Efendi, Pek YüceYer'de
 Kendisine konut olarak bina edilen
 Ziyafetine davet etti
 Tanrıları, babalarını.
 "İşte (dedi onlara) Babil
 Yurdunuz ve konutunuz:
 Eğlenin içinde!
 Neşeyle oturun!"
 Büyük Tanrılar
 Aldılar yerlerini
- 75 Ve içki kupalarını koyup
 Ziyafete oturdular.
 Çaldıktan sonra
 Bir şenlik havası
 Ve olağanüstü Esagil'de
 Adak törenine geçtikten sonra,
 Kendilerine devredilen yetkiler
 Ve bütün Görevleri onaylandıktan sonra,
 Ve Marduk dağıttıktan sonra hepsine
 Gök ve Yer'deki Makamlarını
- 80 Büyük Tanrılar, elliydi sayıları,
 Yerlerini aldılar
 Hükümleri vermekle görevlendirdiler
 Kader Tanrılarını, sayıları yediydi.
 Bunun üzerine, Efendi, yayını gösterdi
 Ve önlerine bıraktı bu Silah'ı:
 Ve tanrılar, babaları hayranlıkla seyrettiler
 Kendine yaptığı ağ
 Hayran oldular
 Harika yapısına yayın
- 85 Ve övdüler elde ettiği
 Büyük başarıları!
 Anu yayı kaldırdı
 Ve öptü
 Ve açıkladı Tanrılar Meclisinde:

Marduk'un törenle ve nihai
 olarak görevine getirilmesi

i

"Evet! Bu benim oğlum!"

İşte şu isimleri

Verdi yaya:

"İlki 'Uzun Ağaç' olacak

İkincisi 'Muzaffer';

90 *Ve üçüncüsü:*

'Gökte-Parlayan-Yay-Takımyıldızı'!"

–Bu takımyıldızın konumunu belirledi

Kardeşleri, tanrı-yıldızlar arasında!–

Anu saptadıktan sonra

Yayın yazgılarını,

Bir kral tahtı dikti

Öteki tanrıların tahtlarını geçen

Ve Tanrılar Meclisinin ortasına

Anu Marduk'u yerleştirdi:

95 *Ve Büyük Tanrılar*

Hep birden

Marduk'un Kaderlerini yücelttiler

Ve secde ettiler önünde.

Kendiliklerinden dillendirdiler

Bozana lanet olsun diyen bir yemini

Su ve Yağ üzerine ant içtiler

Ve elleri boğazlarında

Verdiler ona

Tanrılar üzerinde krallık etme hakkını,

100 *Onayladılar mutlak iktidarını*

Yer ve Gök tanrıları üzerinde.

Anşar bu isimlere ekledi

Asalluhi ismini:

"Bu ad söylenir söylenmez (dedi)

Yere yüz sürelim!

Ağzını açtığında

Saygıyla dinlesin tanrılar

Ve emirleri üstün olsun

Yukarı'da ve Aşağı'da!

105 *Fazlasıyla övülsün*

İntikamımızı alan oğlumuz!

Üstünlüğü sürüp gitsin

Çıkmasın bir dengi daha!

İlk dua

- Çobanlığını yapsın
 Yarattığı kara başlarını!
 Bundan böyle, hiç umutmadan,
 Destanı söylensin!
 Sağlasın babalarına
 Bol bol yiyecek-sunguları!
 110 Onların koruyuculuk görevini alsın
 Üstlensin kült yerlerinin bakımını!
 Güzel kokulu tütsüler yaktırsın!
 Demon Kovan Efsunları yönetsin!
 Yeryüzünde gerçekleştirsin
 Gökyüzünde gerçekleştirdiğinin kopyasını!
 Karabaşlara öğretsin
 Kendisine tapınmayı!
 İnsanlar
 Kaygı duysunlar tanrıları hakkında ve
 onlara yakarsınlar;
 115 Onun sözüyle
 Tanrıçalarına saygılı davransınlar!
 Tanrılarına ve tanrıçalarına
 Yiyecek tayınlarını taşısunlar,
 Ve unutmasınlar
 Bunları tanrılarına sunmayı!
 Ülkelerini aydınlatsınlar
 Onlar için kült yerleri inşa ederek!
 Karabaşlar
 Özel tanrıları açısından bölünmüş de olsalar
 120 Bizler için, ona hangi adı verirsek verelim
 Sadece o olsun Tanrımız!
 Sıralayalım o halde
 Elli Adını
 Şahsının şanını kanıtlamak için
 Ve de aynı şekilde eserlerinin!
 (1)¹ En başta: Marduk, daha doğuşundan itibaren
 Babası Anu'nun ona verdiği adla:
 Tatlı su ve otlakların Tedarikçisi
 İnsanların ahırlarını bollukla dolduran!
 125 "Tufan" Silahıyla

Marduk'un adları: ilk dizi

¹ Marduk'un adları burada, sol kenarda ayrıca numaralandırılmıştır: (1), (2), vb.

- Yenen kargaşa çıkartanları
 Ve kurtaran büyük kutlıktan
 Tanrıları, babalarını!
- (2) Bir isim daha: Mar.utu: Tanrıların-Güneş-
 Çocuğu:
- Çünkü parlar
 Ve göz alıcı ışığında
 Onlar gidipgelirler durmadan!
 Yarattığı insanların
 Soluk verilmiş varlıkların
- 130 Sırtına yükledi tanrıların angaryalarını
 Tanrılar rahat etsin diye!
 Yaratmak ya da mahvetmek
 Kurtarmak ya da cezalandırmak:
 Onun elindedir
 -Onlar sadece seyrederek onu!
- (3) Marukka: Başka deyişle, onları
 kendinden yaratan Tanrı,
 Anunnaki'ler mutlu olsun diye
 İğigi'ler rahat etsin diye!
- (4) 135 Marutukku: Başka deyişle, desteği
 Ülkenin, kentin ve ahalisinin!
 Bundan böyle halklar
 Hep kutlasınlar onu!
- (5) Mar.şa.kuş.u: Öfkeli, ama sağduyuya geliyor;
 Öfkeli ama kendinitopluyor;
 Metin
 Ve ruhunu dizginliyor!
- (6) Lugar.dimmer.ankia: Ona verdiği ad
 Budur Meclisimizin,
 140 Sözüne daha heybet kazandırır
 Tanrıların, babalarının sözünün üzerine çıkarır:
 Çünkü efendisi odur zaten
 Bütün Yer ve Gök tanrılarının
 Kendini gösterdiğinde
 Yukarı'daki ve Aşağı'daki tanrıların
 korktuğu kral.
- (7) Nade.Lugar.dimmer.ankia: Bütün tanrıların
 Yöneticisi olarak verdik ona bu adı;

- Gök'te ve Yer'de
Durumumuzu düzelten, [kıtık]tan kurtaran,
145 Ve mevkilerini dağıtan odur
İgigi ve Anunnaki'lere!
Bu adı duyduklarında tanrılar ürperir
Ve titrerler nerede olurlarsa olsunlar!
(8) Asalluhi, budur verdiği isim
Babası Anşar'ın ona:
Çünkü gerçekten de tanrılar ışıktır
Onların güçlü önderidir
İsmine uygun olarak
Dünyanın ve tanrıların koruyucusudur,
150 Ve müthiş bir teke tek mücadele sonunda
Kıtlıktan kurtarmıştır bizleri!
(9) Ona Asalluhi.Namtila adı da verildi:
Can verici tanrı,
Kendi tabiatına uygun olarak
Lanetlenmiş tüm tanrıları ayağa dikti
yeniden!
- Efendi, Kutsal Efsunuyla
“ölü tanrılara” yaşam verdi yeniden
Ve yok etti onların inatçı rakiplerini!
Cesaretini ku[tlayalım]!
(10) 155 Asalluhi.Namru, üçüncü sırada
ona verilen isimle,
Temiz, saf tanrı
Davranışlarımızın arındırıcısı.”
Anşar, Lahmu ve Lahamu
Her biri bu üç isimden birini verip
Bildirdiler
Çocukları olan tanrılara:
“Bizler, her birimiz
Bu isimlerden birini verdik!
160 O halde sizler de, bizim gibi,
Başka isimler söyleyin onun için!”
Bu emri duyan
Tanrılar çok sevindiler
Ve Görüşmeler Salonu'nda
Fikir alışverişinde bulundular:

- “Cengâver ve intikam alıcı
Oğlumuzun,
Koruyucumuzun
İsimlerini yüceltelim bizler de!”
- 165 Ve Meclis’te oturup
Kaderlerine ad verdiler
Bütün törenlerde
Farklı bir isim ile anılsın diye:
- İkinci dizi (11) VII 1 Asarî: Tarımı bağışlayan
Tarlaları karelere ayırmanın temelini atan
Tahılları ve keneviri yaratan
Bütün yeşillikleri üreten!
- (12) Asar.alim: Meclis Salonu’nda üstün olan
Görüşü kabul edilen!
Tanrıların saygı duyduğu
Ve korku nedir bilmeyen!
- (13) 5 Asar.alim.nunna: Muhterem,
Babalarının ve ken[disini dünyaya getiren]
lerin ışığı!
- Anu, Enlil ve Prens-Ea’nın (?)
Talimatını yerine getiren
Odur, koruyucuları,
Onlara tayınlarını veren
Odur, ülkenin iyiliği için,
Tarlaların bolluğunu artıran!
- (14) Tutu:
Yenilenmelerinin gerçek mimarı!
10 Evet, kurtardı kutsal mekânlarını
Onlar rahat etsin diye!
Efsunu yarattı
Tanrılar yatışsın diye;
Hiddete kapılıp ileri atılsalar bile
Geri[lesin]ler diye!
En yüksek mevki sahibidir
Babalarının, Tanrıların-Meclisinde!
Aralarından hiçbirisi
Asla benze[meyecektir] [o]na!
- (15) 15 Tutu.zi.ukkinna:
Uyruklarının yaşamı!

- Tanrılar için kurdu
Açık gökyüzünü,
Sorumluluğunu üstlendi varoluşlarının
Ve onlara verdi [mevkilerini]!
Büyük başarıları [akılda kalsın],
Kalabalıklar arasında unutulmasın!*
- (16) Tutu.zi.ku adını verdiler ona üçüncü olarak:
*Arındırmanın Koruyucusu,
20 Soluğu iç açıcı Tanrı
Dilekleri yerine getirici ve affedici Efendi
Bolluk ve zenginlik Üreticisi
Refahı pekiştiren
Bollaştıran
Ender bulunan her şeyi!
Müthiş bir kıtlıkta,
Onun iç açıcı soluğuyla nefes aldık!
Kutlayarak tekrarlansın bunlar!
Övgüler terennüm edilsin!*
- (17) 25 *Dördüncü olarak insanların
Yüceltmeleri gerekir Tutu.aga.ku'yu
Kutsal Efsun'un efendisi
Ölenleri canlandıran
O pişmanlık duydu
Yeniktanrılar için
Düşman tanrılarını onlara taktığı
Boyunduruğu çıkarttı
Ve onları azat etmek için
İnsanlığı yarattı!*
- 30 *Bağışlayıcıdır,ona aittir
Yenidenyaşam verme gücü!
Destanı kalsın
Unutulmasın hiç,
Kendi elleriyle yarattığı
Karabaşların dudaklarında!*
- (18) *Ağızlarından yüce bir büyü dökülecektir
Ona beşinci olarak Tutu.tu. ku dediklerinde:
Kutsal Efsunuyla
Bütün kötülüğü söküp atan!*
- (19) 35 *Şa.zu: Tanrılarının kalplerini bilen,*

- Ruhlarını okuyan!*
Elleriyle engelleyen
Kötülük yapanların kaçmasını!
Tanrılar Meclisinin koruyucusu,
Tanrıların yüreklerini hoş tutan!
Onların muazzam koruyucusu
Söz dinlemezleri yola getiren!
Hakikati zafere taşıyan
Her tür kalleş sözü yok eden.
 40 *Ve nerede olursa olsun ayırt eden*
Yalanı hakikatten!
 (20) *Sonra Şa.zu.zi.si olarak yüceltilsin:*
Asileri susturan
Ve babaları olan tanrıların
Miskinliğini def eden!
 (21) *Üçüncü olarak da Şa.zu.suh.rim adıyla:*
Silah elde bütün hasımlarının kökünü kazıyan
Tezgâhlarını bozan
Ve dağıtan;
 45 *Suçluların hepsini yok eden,*
Kendisine karşı yürüyenlerin hepsini!
Bütün tanrılar, koro halinde,
Hep böyle alkışlasınlar onu!
 (22) *Dördüncü olarak da Şa.zu.gu.rim adıyla:*
Babaları olan tanrılara itaati yeniden geçerli
kılan
Bütün hasımların kökünü kazıyan
Soylarını yok eden,
Dolaplarını dağıtan
Tekini bile sağ bırakmadan!
 50 *Böyle anılıp tekrarlınsın*
Adı yeryüzünde!
 (23) *Beşinci olarak da, gelecekte anılsın,*
Şa.zu.zah.rim olarak da:
Yok eden tüm hasımları ve
Söz dinlemezleri, hepsini yok eden!
Kaçan bütün tanrıları
Tören Salonları'na yeniden sokan!
Sonsuza kadar sürsün

- Onun bu ismi!
- (24) 55 Altıncı olarak da her yanda kutlansın
 Şa.zu.zah.gu.rim diye:
 Teke tek, göğüs göğüse çarpışıp
 Bütün hasımları yok eden!
- (25) En.bi.lu.lu: Doğası gereği eli açık
 Efendi'dir!
 Tanrıların güçlü Çobanı
 Sunguları yerleştiren,
 Toprakta açan ve bollaştıran
 Tatlı su kaynaklarını ve otlakları,
- 60 Nehirleri kazan
 Ve bereket getiren sularını dağıtan!
- (26) En.bi.lu.lu.e.pa₅.dun da densin ona:
 Düz-ülkenin ve su taşkınının (?) Efendisi
- 62 Evrenin Kuyucusu
 Karıkların Kurucusu!
- 62b Çölün ortasında yerleştiren
 Kutsal tarımı,
- 63 Hizaya sokan kanallar ile toprak bentleri
 Ve çizen saban izlerini!
- (27) Üçüncü olarak övülsün adı En.bi.lu.lu.gu.gal
 diye:
 Tanrısal akarsuların Kuyucusu
- 65 Bolluğun, bereketin
 Ve zengin hasatların efendisi!
 Odur serveti tesis eden
 Ve Meskûn Dünya'yı bağışlara boğan,
 Bahşeden buğdayı
 Ve üreten tahılı!
- (28) Son olarak da, En.bi.lu.lu.he.gal diye:
 Bolluk biriktiren
 Bütün (?) insanlar için
 Yere bolluk yağdıran
 Ve sık-yeşillığe boy attıran!
- (29) 70 Sir.sir: Tiamat'ın üzerine
 Dağlar yığan
 Ve silahlı bir halde
 Onun cesedini alıp gelen ganimet olarak!

- Yeryüzüne göz kulak olan,
 İnsanların gerçek Çobanı!
 Saçları
 Fidanlıklar, ekili tarlalar, karıklar olan!
 Hiddetlendiğinde
 Uçsuz bucaksız Tiamat'ın üzerinden bir o yöne
 bir bu yöne geçip duran
- 75 Köprüden geçer gibi geçen ve yeniden geçen
 Onunla teke tek kapıştığı yerden!
- (30) Ona bir de Sir.sir.malah adını verdiler:
 Ve böyle kalsın sonsuza dek,
 Tiamat onun kayığı
 O da Tiamat'ın kayıkçısı!
- (31) Gilim: Tepeleme kümeler yığan
 Ambarlara,
 Sürüleri ve tahılları yaratan
 Ülkede tohumların filizlenmesini temin eden!
- (32) 80 Gilim.ma: Tanrılar arasındaki karşılıklı
 bağı Sağlamlaştıran,
 Haklılığı yaratan,
 Kötülere dizgin olan,
 Haklı düzeni başlatan!
- (33) A.gilim.ma: Yükseklerle yerleşmiş,
 Su baskınını durduran, karı denetleyen
 Yukarı Bölgeleri sağlamlaştırdıktan sonra
 Su üzerindeki toprağı yaratan!
- (34) Zu.lum: Tanrılara kırlarını veren
 Ve onların ürünlerini aralarında bölüştüren
 85 Onlara sungular ve tayınlar dağıtıp
 Tören Salonları'nın ihtiyaçlarını karşılayan!
 Evrenin yaratıcısı
 Ve işleyişinin yöneticisi!
- (35) Gök ile Yerin arındırıcı Tanrısı olarak
 Ona Zu.lum.um.mu adını da verdiler:
 Gücü açısından
 Tanrılar arasında dengi olmayan!
- (36) Giş.numun.ab: Bütün insanların yaratıcısı
 Kıtaların yaratıcısı:
- 90 Odur Tiamat'ın tanrılarını mahvedip

- Onlardan aldıklarıyla halkları yaratan!
 (37) Lugal.ab.du₁₀.bur: Tiamat'ın tezgâhlarını ağitan
 Ve silahlarını koparıp alan Kral;
 Saltanatı sağlam olan
 Geçmişte olduğu gibi gelecekte de!
 (38) Pa₄.gal.gu.enna: Bütün tanrılarının başı
 Yücedir iktidarı!
 Kardeşleri olan tanrılar arasında en büyüğü
 Hepsinin hükümdarı!
 (39) 95 Lugal.dur.mah: Tanrılar arasındaki bağı
 oluşturan kral
 Yüce Bağ'ın Efendisi
 Krallık tahtındaki en büyük,
 Tanrılar arasında çok yüce!
 (40) A.ra.nunna: Ea'nın danışmanı;
 Babaları olan tanrılarının yaratıcısı;
 Yürüdü mü bir hükümdar olarak
 Hiçbir tanrı karşılaştırılmaz onunla!
 (41) Dumu.du₆.ku: Kutsal konutu
 Yenilenir "Kutsal Tepecik'te"
 100 "Kutsal Tepecik'in Oğlu",
 O olmadan hiçbir karar almaz "Kutsal
 Şapel'in Kralı" (=Ea)
 (42) Lugal.şu.anna: Tanrılar arasında
 İktidarı yüce olan Kral
 Anu'nun kuvvetinin efendisi
 Anşar'ın kişiliğinden de daha yüksek!
 (43) Ir.ug₅.ga, Tiamat'ın içinde
 Hepsini esir aldı!
 Bilgi namına ne varsa biriktirdi
 Sonsuz zekâ ile!
 (44) 105 Ir.Kin.gu, esir alan Kingu'yu
 Çarpışma sırasında;
 Evrendeki yetki devirlerini düzenleyen
 Ve hükümranlığı tesis eden!
 (45) Kin.ma: Bütün tanrılarının yöneticisi,
 Hepsine öğütler veren
 Adı anıldığında bütün tanrılarının kaygıyla
 titrediği

- (46) *Fırtınaya kapılmış gibi!*
 E.siskur olarak, haşmetiyle
Dualar-evinde hüküm sürecek
 110 *Ve tanrılar, onun öniine*
Koyacaklar armağanlarını
O da kabul edecek
Sundukları saygıyı!
Ondan başka kimse
Yaratamadı böyle harikalar!
Karabaşların dört grubunu
O yarattı:
Onun dışında hiçbir tanrı
Varoluşlarını yönetemez onların!
 (47) 115 *Gibil: Savaşın sonlanmasını*
Sağlayan,
Ve Tiamat ile göğüs göğüse çarpışmanın
ardından
Harikalar yaratan!
Pek engindir kavrayışı
Beceriklidir, zekidir,
Ve tanrılar, hepsi bir olsa da
Keşfedilmez yüreğini anlayamazlar!
 (48) *Addu olacak bir adı da:*
Bu adla kaplasın Gök'ün bütün yüzünü!
 120 *Faydalı gürlemesi*
Yer'in üzerinde yankılsın!
Yağmur yağdırıp boşaltsın
Bulutların yükünü
Ve böylece, burada aşağıda
İnsanların geçinmesini sağlasın!
 (49) *Aşaru: Adına uygun olarak*
Tanrıların kaderlerini düzenleyen
Ve bizzat üstlenen
Tüm insanların sorumluluğunu!
 (50) 124bis *Nebiru: Odur*
Yer-Gök geçitlerini tutan:
 125 *Kimse geçemez Yukarı'ya ya da Aşağı'ya*
Ondan yardım istemeden!
Nebiru onun yıldızıdır

Gökte parlayan:
 Kutuptur oradaki yeri
 Tanrılar da onu hayranlıkla seyredeler
 Şöyle derler: "Hiç yorulmadan geçen ve geri
 geçen

- Tiamat'ın içinde
 Nebiru olsun adı
 İçerisine hâkim olduğuna göre!
 130 Bu sıfatla düzenlesin
 Gökteki yıldızların yörüngelerini,
 Ve koyunlar gibi otlatsın
 Tüm yıldız tanrılarını!
 Haklasın Tiamat'ı
 Ve Tiamat'ın soluğu zayıflayıp kesilsin:
 Öyle ki, tarihin devamına,
 Gelecek uzak günlere
 Kaçsın, kimse onu tutmasın
 Ve yok olup gitsin sonsuza dek!"
- Ek İki İsim (51) 135 Gök'ü yarattığı
 Ve Ölümler Diyarı'nı var ettiği için
 Babası Enlil, fazladan ona,
 En.kur.kur ismini de verdi!
 İgigi'lerin baştan sona saydıkları
 Adlandırmalar bunlardır işte.
 (52) Ea bunları duyduğunda
 Yüreği bayram etti (ve şöyle dedi):
 "Adları babaları tarafından
 Yüceltilenin
 140 Adı, benim gibi,
 Ea olsun!
 Bütün hepsine sahip olsun
 Benim statü sistemimin
 Ve bizzat hayata geçirsin
 Benim yetkilerimin hepsini!"
 Bu elli adlandırmayla
 Büyük tanrılar
 (Marduk'a) elli isim vererek
 Ona olağanüstü bir kişilik kazandırdılar!
 145 Akılda tutulsun bu isimler

- Ve Eskiler onları söylesin hep!
 Bilge ve Bilgin
 Hepsi aynı biçimde düşünsün bunları!
 Baba, bunları tekrar ede ede,
 Çocuklarına aşulasın!
 Halkın Çobanı ve Sığırtmacı
 Şunu idrak etmeli ki
 Marduk'a, tanrıların Enlil'ine hiç soğukluk
 duyulmazsa,*
- 150 *Krallığı müreffeh olur
 O da sağ ve salim kalır!
 (Marduk'un) sözü kalıcıdır
 Emirleri değiştirilemez:
 Hiçbir tanrı değiştiremez
 Onun ağzından çıkanı!
 İnat edip de
 Kötü niyetli bir bakış atarsa,
 O öfkeliğinde hiçbir tanrı
 Onun hiddetine göğüs geremez!*
- 155 *Yüreğinde ne olduğu bilinmez,
 Akli uçsuz bucaksızdır!
 Suçlu ve mücrim
 Çıkarılır karşısına onun!
 Budur işte hakikatin önünde anlatıldığı
 Eskilerden birinin
 Yazıya geçirdiği ifşaat
 Sonraki kuşaklar öğrensın diye!
 İgigi tanrıları yaratan
 Marduk'un [yiğitlikleri (?)]*
- 160 *[Ezbere söylensin (?)]
 Adı telaffuz edilerek
 [Ve terennüm edilsin (?)]
 Marduk'un ilahisi
 Tiamat'ı tepeledikten sonra
 Hükümrân iktidarı ele geçirendir o.*

4. Daha ilk kelimeleri okuduğumuzda bile, böyle bir eserin sahiplerinin ana kaygısının *Marduk*'un şanını övmek olduğunu hemen görüyoruz: Son bölümde (VI : 121 – VII : 144) *Marduk*'un yetke-

sini, evrenin tümünü kapsayan ihtişamını ve önceliğini ortaya seren “elli adlandırmayı” bitmek tükenmek bilmeden, tumturaklı biçimde göklere çıkartırlar. Anlattıkları her şey de bunun ne kadar yerinde olduğunu kanıtlamaya, varlık nedenini açıklamaya yöneliktir. Bu amacı öyle canla başla savunurlar ki bir savunma edebiyatı kokusu alınır ister istemez.

Marduk'un Mezopotamya panteonuna çok geç girdiğini unutmamak gerek: İkinci binyılın başından önce adına rastlandığından bile emin değiliz. O güne kadar tarihte hiç parlamamış, ikinci dereceden bir kent olan Babil'in koruyucu tanrısıydı. Bu kent ancak İlk Hanedan'ın (1894-1594) altıncı temsilcisi, ünlü Hammurabi (1792-1750; II, § 11) tarafından kuzeyden güneye ülkeyi bütünüyle bir araya toplayan bir krallığın başkenti, hatta metropolü yapılmıca, kültürel olduğu kadar siyasal anlamda da yeni bir sayfa açmıştı. Tanrıların doğaüstü sorumluları oldukları kentlerin kaderini, yükseliş ve çöküşünü büyük ölçüde paylaştıklarını hesaba kattığımızda, Babil'in öne çıkmasının kendi koruyucu tanrısının da Yukarı'daki âlemde aynı derecede ileri çıkmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Hammurabi bunu “Yasasının” (önyüz I : 1-26) öndeyişinde açıkça bildirir:

Anunnaki'lerin kralı Yüce *Anu* ve yer ile göğün efendisi *Enlil*, ülkedeki kaderleri dağıtanlar, *Enki*'nin oğlu *Marduk*'u bütün insanlar üzerinde yüce iktidar sahibi kıldılar ve yer ile gök kadar sarsılmaz, ebedi bir krallık kurarak Babil'i öne çıkartıp yetkesini bütün evreni kaplar hale getirdiklerinde *Marduk*'u da İgigi'ler arasında öne çıkardılar...

Ne var ki siyaset sahnesinde yaşanan bu yükselişin yankıları elbette ki ortak inançta hemen hissedilemezdi, çünkü bilindiği gibi ortak inanç kamu işlerinden bambaşka bir öze sahiptir: *Marduk*'un dinsel öneminin yavaş yavaş artması, devlet kurumlarındaki yerine inanç ve ibadet alanlarında da ulaşabilmesi için aradan birkaç yüzyıl geçmesi gerekmişti. Kasitler Dönemi'nin (1594-yak.1156) uzun siyasal uyumsuzluğunun ardından, ülkeye bağımsızlığını ve eski şanını kazandıran II. İsin hanedanının (yak.1156-1025) başa geçmesiyle

birlikte, I. Nabukednezar'ın (yak.1124-1103) Elamlılar karşısında kazandığı ve çok uzun süredir “sürgünde bulunan” (IV, § 17; XV, § 10) *Marduk* ile eşi *Zarpanit*'in kutsal tasvirlerinin Babil'e şatafatlı törenlerle geri getirilmesiyle sonuçlanan zaferin pekiştirdiği siyasal huzur ve güven duygusu belki de, *Marduk*'un mutlak teolojik yücelik ve üstünlüğünün kabul ettirilmesine vesile olmuştu. O çağın din âlimlerinin *Enuma eliş*'i yazıya dökmeleri ve yaymalarının nedeni, bu üstünlük ve yüceliği yayımlamak, öne çıkarmak, öğreti olarak temellendirmek ve açıklamaktır.

5. Basit ve kesin bir tezi savunurlar: *Marduk* tanrılarının birincisi ve hükümdarı olmuştu, dolayısıyla buna uygun davranışı da hak etmekteydi: “Mitsel zamanın” derinlerinde, topluluklarını paramparça eden müthiş bir depremde hayatı bir tehlikeden kurtarmıştı onları; insanların ve evrenin mutlak hükümdarı oldu, bu nedenle de övülmesi ve hürmet görmesi gerekiyordu, çünkü kazandığı zafer sayesinde insanlığı ve dünyayı yaratma ve örgütlenme fırsatı elde etmişti. Bütün bu anlatıyı “hayal etme” ve kurgulama nedenleri bu kadar geniş kapsamlı bir teoremi noktası noktasına kanıtlamaktı: Her şeyin kökenine inilecek, sonra da bir teogoni (§§ 6-12) ile önce tanrılar toplumu ortaya konulacak, ardından da bu toplum içindeki ayrılıklar gösterilecekti; son olarak da bir kozmogoni ve antropogoni ile (§§ 13 vd.) maddi evreni ve insanları ortaya koyacaklar, kahramanları da buradaki en muhteşem ve belirleyici rolü üstlenecekti. Amacı, olay örgüsü ve kapsamı açısından bu tarz edebiyatta (Bundan kesin emin olmak için şimdiye kadar yazılanları okumak yeterlidir.) hiçbir dengi olmayan bu öyküyü demek ki kendileri kurmuşlar; bu maksatla mitolojik edebiyat ve geleneklerinin her yerinden niyetlerine uygun düşen “tasarlanmış imgelemler” derlemişler, daha sonra bunları birbirlerine uydurmuş ve soluğuyla “*Destan*” adına layık aydınlık ve güçlü bir sentez ortaya çıkarmışlardı. Bu anlatının ana hatlarını takip ederken, yazarların nasıl derin bilgi yüklü olduklarını, önceki mitolojiye olan bağımlılıklarını ve böyle bir malzemeyi amaçlarına uygun biçimde değerlendirmede gerçekten dahice bir özgünlük taşıdıklarını göstermek için “kaynaklarına” (bu kaynaklar bilindiğinde elbette ki) başvurmak yeterli olacaktır.

6. Teogoni ve tanrılar topluluğunun yerleştiriliş düzeni, olması gerektiği üzere, şiirin yarısından fazlasını kaplamaktadır (I : 1 – IV : 134). Açıklamalarının hiçbir eksiği olmamasına özen gösteren yazarlar *Atrahasis*'i kaleme alanlardan da daha eskilere uzanmış, mutlak Başlangıca olabildiğince yaklaşmak istemiş, Yer'i (32) ortaya çıkartan ya da dölleyen (30; 31) Gök'ten de öteye, hatta Yukarı ile Aşağı'nın henüz birbirinden ayrılmadığı, ilk başta ayrılacak olan (29) kütleye kadar uzanmışlardır. *Dunnu'nun Teogonisi*'nde/28 bir ölçüde, ama *Dünyanın Yaratıcısı Marduk*'ta/38 çok daha açıkça bulgularan, gök (1), yer (2) ve tanrılar (7-8) en başta “varolmaması” konusuyla ilgili bir geleneği izleyerek, sadece uçsuz bucaksız bir Su (5) olduğunu varsaymışlardır. Başta güney bölgesinde örnek ve kalıntıları görülebilen –günümüzde bile görülmektedir– bataklıklar ve “kamış kümeleri” (6) arasından kara parçasının (33) yavaş yavaş yükselişinin çok eskilerde kalmış, puslu anısının unutulmadığı Babil gibi bir ülkede farklılaşmamış, her şeye gebe, biricik ve evrensel bir hammadde arayıp da (başkalarının Yaratıcı Nehir'e (33) başvurması gibi) Su'ya başvurmak olağandı: Yaşamın çerçevesi ve taşıyıcısı olan Toprak'ın içinden yüzeye çıktığı Su, kıyılarla dış çizgisini çektiği toprağı bir bakıma var eden, sunan, görünür kılan Su.

Ama hem çok eski bir gelenek iki büyük kozmik su birikimini, yani tuzlu Deniz ile tatlı Su'yu birbirine indirgenmez saydığı, hem de başka yerde olduğu gibi (39) burada da farklılaşmış varlıkları ortaya çıkartacak olan ardışık ve türetici hareketi hazırlamak için, bu su kütesini iki devasa bütünün “karışımı” (5) ve iç içe geçmesi olarak sunmuşlardı; söz konusu iki bütün burada da (XII, §§ 7 ve 17) hem düşlemsel malzemeler, yerler ve kişiler olarak bulanık bir biçimde işlenmiş, hem de yine eşeyli üremenin aşıkâr temeli dikkate alınarak biri erkek, yani tatlısu, Apsu (3) öteki de, daha da önemli olarak, dişi, *Tiamat*, “Deniz” (4) olarak ele alınmıştı. Daha önce belirttiğimiz (XII, § 3), en başta varolan her şeyin “atalarını” (kelimesi kelimesine: “babalar-analar”) koyan ayrıntılı “tanrı kataloglarında” bulgularan bütün bir edebi olmayan mitoloji geleneği ve bazı kozmogoniciler gibi, *Enuma eliş*'in yazarları da her şeyin kökeninde yer alan bu olağanüstü çiftleşmenin bereketli olacağını düşünmüş-

ler ve her şeyin nasıl varolduğunu açıklamak için, onlar da üreyen çift modelini benimsemişlerdi (V, § 6; VII, § 5 vd.; VIII, §§ 11, 15; XII, §§ 7, 13, 14, 19...). Sularını birbirine karıştıran (5), başka bir deyişle çiftleşen ve bir olan “ata” erkek (3) ile “doğuran” kadından (4) söz edildikten sonra, *onların içinde* –zira henüz onların dışında hiçbir şey yoktu ve onlar hem birer yer hem de birer kişi sayılıyorlardı– tanrı soyları birbirini izlemeye başlar.

7. Bu metin *bütün* tanrıların doğumunu bildirmek gibi bir kaygı gütmemektedir: Bir yandan, en arkaik, en kusurlu ve en ilkel tanrılardan başlayarak büyük evreler halinde ilerlerken, bu ilkel tanrıların –herhalde yazarlarımıza en çarpıcı gelen– bir tek kategorisini zikreder: *Lahmu-Lahamu* denilen (bkz. s. 76, n. 1 ve 671, n. 1) ve cinsiyet atfedilmediği gibi doğurgan da sayılmayabilen (10) su canavarları. Ardından daha mükemmel ve “yüksek” tanrılara geçer ve bunların ilk çiftini tanıtır (12): “Bütün-Gök” (Sümerce Anşar) ve “Bütün-Yer” (Sümerce Kişar) –başka teogoniler/kozmogoniler (XII, § 3) de hep bu çift ile başlarlar.

Panteondaki bütün öteki tanrılar da işte böyle kuşak kuşak ortaya çıkarlar. Ne var ki, yazarlar panteonu bütünüyle açıklama amacı taşımadıkları için, burada sadece tek bir soy zinciri verirler; ana zincirdir bu ve örnek niteliğindedir, peş peşe dört kuşağı kapsar ve doğrudan doğruya kahramana ulaşır. *Anşar-Kişar* birleşip *Anu*’yu (14) dünyaya getirirler, ama *Anu*’nun karısının adı hem *brevitatis causa* (lafı uzatmama) kaygısıyla hem de gelenekte ona hiçbir zaman çok etkin ya da önemli bir yer verilmediği için belirtilmez bile: *Anu* ve eşi, başka pek çok yerde olduğu gibi (XII, § 21) burada da *Nu-dimmud* (16) adını taşıyan *Ea*’yı dünyaya getirirler; o da henüz kim olduğundan söz edilmeyen eşi *Damkina* ile birlikte daha ileride (79-84) *Marduk*’un yaratıcısı olacaktır. Kadim “üçlü” sisteme göre tanrıların hükümdarı olan *Enlil* elbette ki inkâr edilmemektedir (bkz. IV : 186; V : 8; 80; VI : 64; VII : 6; 136; 169; ve krş. Damaskios’un verdiği özet, § 25) ama burada hem asıl soy zincirinden ayrılmamak, hem *Marduk* zaten onun yerini aldığı için; bir de belki bu tanrının *Ea* karşısında alttan alta (Daha önce *Yüce Bilge*’de, özellikle de XIII, § 12’de, bunun şaşmaz yansımalarını kaydetmiştik.) değeri-

nin düşürülmesinden dolayı öne çıkartılmaz. Mitolojik olsun ya da olmasın ilgilendiğimiz edebiyatın hiçbir yerinde olağandışı, değerli yanlarından asla kuşku duyulmamış olan *Ea* burada da, hem kendi başına hem de *Marduk*'un (müstakbel) babası olarak büyük saygı görmektedir. (17-20).

8. Kaldı ki bütün yetilerini hiç gecikmeden ortaya koyacaktır: Tanrılar toplumu henüz son kuşağına varmamışken (21-70) müthiş bir çatışmayla sarsılır. Bu çatışma varolmaya başlamış tanrılar dünyası içinde ortaya çıkan ilk ayrılıktır: Tanrıları bölen, *Atrahasis*'teki gibi “ekonomik” durumları değil, yaşlarıdır. Bu metin, açıkça belirtilmiş olmasa da, genç, neşeli, hayat dolu, dolayısıyla patırtıcı (21-24) “kardeş-tanrıları”, huzura teslim olmuş, uyuşuk tanrıların, yani ailenin en yaşlı üyelerinin (22, 25-27) karşıtı olarak ortaya koymaktadır. *Yüce Bilge*'deki *Enlil* gibi (XIII, 16) (Bu eski şiirin yine aynı tanrı konusunda yaşadığı duraksamaları üzeri örtülü biçimde hatırlatmak mı yoksa aynı motifin bir kez daha kullanılması mı söz konusudur?) uykusuz kalmalarından ötürü *Apsu* ve uşağı en sert çözümü (*Atrahasis*'teki *Enlil*'e bir gönderme daha mı acaba? XIII, §§ 12, 17, 19, 21-?), yani bütün bu genç tanrıları kırıp geçirmeyi önerirler (29-40). Ne var ki bir anne evlatlarına karşı babadan çok daha sabırlı davranır: *Atrahasis*'in sadece yakın tarihli bir belgeden (XIII, § 5, a, iv : 27 vd.) öğrendiğimiz bir dizesini yankılar gibi, *Tiamat* teklifi önce reddeder: “Neden yok edecekmişiz ki kendi yarattığımızı?” (41-46). *Apsu*'nun tereddüt içinde dolaplar çeviren uşağı *Mummu* efendisini buna kulak vermemeye gizlice teşvik eder; *Apsu* da canla başla hazırlanmaya koyulur (47-54).

Ama aynı *Yüce Bilge*'de olduğu gibi, Tufan kararının sızması (XIII, § 18 vd.), yani *Apsu*'nun karanlık emellerinin hedef aldıklarına kadar ulaşması (55 vd.) genel bir tedirginlik oluşturur (57 vd.). Onları *Ea* kurtarır ve hep olduğu gibi, ustaca ve etkili, toplu bir plan yaparak gerçekleştirir bunu (59-61): *Apsu* uyumak istediğine göre, o da sadece kendisi tarafından bilinen bir iksirle (62-66) hem *Apsu*'yu hem de *alter ego*'sunu uyutur ve daha ileride ne olacağını da haber verir: demon kovma ve “efsun” ustası olacaktır (s. 220, n. 1). Kurbanının bilinci yerinde değilken, iktidarının kaynağı olan tıl-

sımları çıkartır (krş. X, § 20) ve alır (67 vd.); ardından uşağı etkisiz hale getirip (70 ve 72) *Apsu*'yu öldürür, yani *Apsu*'yu kişi olmaktan çıkartıp yer, tanrı olmaktan çıkartıp kutsal yer haline sokar ve kendi konutu yapar (71), oraya kendi sarayını ve dairelerini inşa eder (75 vd.). Evrenin *Apsu* denilen bu bölümünün yani daha sonraları insanların toprağının üzerine oturtulacağı tatlı su kütesinin *Ea/Enki*'ye geleneksel olarak bırakılmasının izahı da budur (IV, §§ 6, 7, 16 vd.; VII, § 23; VIII, § 26...).

9. Bütün *Destan*'ın ilgi odağı olan kahraman, yani *Marduk* (79-84) ancak anne babası kendi dairelerine huzur içinde yerleştikten sonra yaratılmış ve dünyaya getirilmiştir. Doğuşundan itibaren tanrılar dünyasının en yüce başı olarak kendini gösterir. Neredeyse bir coşku çığlığıyla dünyaya tanıtılır (85-104): O zaman geçerli olan görüşlere göre (örn. XIII, § 15...), ismiyle “oğul” (Akkadca *mar*) ve “güneş” (Sümerce *utu*) anlamına gelen sözcükler arasındaki ses benzeşmesine dayanan yazar, *Marduk*'u dedesi *Anu*'ya tanrılar arasındaki hakiki Güneş olarak selamlatır: Sahip olduğu doğaüstü ışıma ve güç sayesinde tek başına “on” hatta “elli” Güneş'e bedeldir (101-104; ona atfedilen kişi-isimlerin bir dizi halinde ondan elliye çıkartılması daha ileride –§ 19– açıklanacaktır.).

10. Tanrılar topluluğu bağrında ikinci ve daha da korkutucu bunalım zaten onun yaşam gücü ve kabına sığmazlığı nedeniyle –*Yüce Bilge*'de gayet iyi belirtildiği gibi (XIII, § 17) bunlar hareketlilik ve “söylenti” ile eşanlıdır– patlak verecektir. Çocuk *Marduk* oyun oynarken “tozu” (krş. en azından anlam açısından 38 : 18) imal eder ve tozu Rüzgârlara teslim eder, toz da girdaplara kapılır. Rüzgârları *Anu* yaratmış ve oyuncak olarak *Marduk*'a vermiştir (105-108). Bütün bu patırtı ve yürek hoplatıcı hareketler “yeni nesile” aynı derecede düşman tanrılarla çevrili *Tiamat*'ı da daha önce *Apsu* ve uşağını nasıl etkilediyse öyle etkiler: Huzurları ve uykuları kaçar, *Apsu* gibi onlar da huzursuzluk çıkartanların ortadan kaldırılmasını (109-124) isterler. Bu defa ikna olur *Tiamat*. Çevresinde öfkeli ve uzlaşmazlardan oluşan (125-133) bir grup şekillenir. Yeni bir kozmik savaşa hazırlanmak isteyen evrenin yaşlı annesi, devasa ve biçimsiz, tamamlanmamış, tanımlanmamış varlıklar yaratma yetisi-

ne derhal ve kendiliğinden kavuşur yeniden. Bunun üzerine kendisine eşlik etsinler ve “silah”, yani “ordu” olsunlar diye, *Lugal.e'*ye/20 (129 vd.) ve *An.gim'e*/21 (31 vd.) göre Dağ'da (X, §§ 4,11) *Ninur-ta*'nın karşısına çıkan korkunç hasımları hatırlatan –elbette ki çok daha büyük– dehşet verici, devasa ve melez on bir yaratık (Kategorisi?) yaratır. Ardından *Tiamat* kendi takımını örgütler ve ölmüş olan *Apsu*'nun (155) yerine kendi çevresinden (başka hiçbir yerden bilmediğimiz ve adını analiz de edemediğimiz) bir tanrıyı, *Kingu*'yu getirir. Bu tanrıyı ordularının başına geçirir, çarpışmaların örgütlenmesini ona verir, kendi tarafındaki tanrıların hükümdarı yapar (147-161). Bundan sonra yapması gereken tek şey, askerlerini amansız bir savaşa hazır olmaları için uyarmak, teşvik etmektir (160 – II : 3).

Bu haber de *Ea*'ya (II : 4) ulaştırılır; o da nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya kalabileceklerinin bilincinde olarak *Tiamat*'ın savaş hazırlıkları (II : 5-10) tarafından tehdit edilen tanrılar neslinin en yaşlı üyesi *Anşar*'ı uyarır. O zamanlar benimsenen üslup alışkanlıkları ve edebi zevk uyarınca (Bu kitabın en başından itibaren gayet iyi biliyoruz bunları –III, § 10), *Ea* anlatıcının sadece kısa bir giriş ekleyerek (II : 11-14) serimlediklerini (II : 15-48 // I : 129-162) aşağı yukarı kırk dize boyunca kelimesi kelimesine tekrarlamaktan başka bir şey yapmaz. *Atrahasis*'teki *Enlil* kadar olmasa da *Anşar* ürkmüş ve kararsızdır (II : 49- 51). Tehlikeye göğüs gerebilmesi için *Anzu*'da/22 (X, § 20) olduğu gibi bir cengâver bulması gerekmektedir. *Destan*'ımızın en kötü korunmuş iki bölümünden biri bu noktada başlar. Bu metinden elimizde kalanlar olayların sırasını kestirmemize yine de imkân vermektedir; bunlar daha önce söz ettiğimiz *Anzu* anlatısı başta olmak üzere eski mitolojik anlatılardan açıkça esinlenmiş metinlerdir. *Anşar*'ın ilk aklına gelen kahraman bizzat *Ea*'dır; onu *Tiamat*'ın karşısına çıkartmak ister (II : 52-76). Ne var ki, sınırsız yetilere sahip olsa da, bu dev düşmanla mücadele edemeyeceğini anlayan *Ea* kendisine getirilen ilk tekliften (II : 77?-86?) hemen sonra ortadan kaybolur. Kendi yerine, daha güçlü olan *Anu*'yu önerir (II : 87?); *Anşar* da bu öneriyi benimser (II : 93?-99?). *Anu* ilk başta kabul eder ve yola koyulur ama –metin zarar gördüğü için, ne koşullarda olduğunu bilmiyoruz– sonra o da vazgeçer (II : 100?-107?).

Bunun üzerine tanrılar müthiş şaşırır ve çok kaygılanırlar (II : 108?-113?).

11. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, daha önce *Anzu*'da söz edilen, gücü azalmış (22, X, § 20) üç küçük tanrının yerine panteondaki önemli iki tanrıyı (Görüldüğü gibi *Enlil* hep uzak tutulur.) koyan yazar, sadece görevi kabul etmekle kalmayacak, ama işi sonuna kadar götürecektir olan kahramanın zaferini de hazırlamaktaydı. *Ea* (Yine o!) son sözünü söylememişti henüz ve yine *Anzu*'da olduğu gibi (*ibid.*) kimin zaferi kazanacağını –savaşçılığın değil, zeki düşünürülüğün ağır bastığı tabiatına uygun olarak davranan– *Ea* keşfedecekti: Genç tanrı konumu uyarınca alçakgönüllüce arkada duran (II : 117?) kendi oğlu *Marduk*. Zekâsı hep keskin olan *Ea* ona sadece *Anşar*'ın dikkatini çekecek kadar yaklaşmasını tavsiye eder: Kendisini göz ucuyla görmesi bile, yaşlı hükümdarın, o müthiş *Tiamat*'ın karşısına çıkabilecek yegâne tanrının o olduğunu anlamasına yetecektir (II : 118?-122?). Dediği gibi de olur: Ve *Marduk* tehlike karşısında dehşete kapılan (II : 123?-140?; belki de bunu 20 : 149-150? ile karşılaştırmak gerekir.) *Anşar*'ın bizzat yaptığı uyarılara aldırmadan *Tiamat* karşısında kardeşlerini savunmayı kabul eder. Öteki tanrıları kurtarırsa onlara hükmetme ve komuta etme hakkını elde edeceğinin bilincinde olan *Marduk*, bu başarıya karşılık bütün yetkilerin kendisine verilmesini talep eder; böylece fiilen kanıtlamış olacağı üstünlüğünü bir bakıma kurumsallaştırmak amacındadır (II : 141?-150?).

Böyle bir yetke aktarımı, ancak *Tiamat*'ın sürüsüne katılmayan, en eskileri dahil olmak üzere bütün tanrıların yer alacağı bir oturumda görüşülebilir, kabul edilebilir ve onaylanabilirdi (III : 4): Dolayısıyla *Anşar* onların toplanmasını ister (III : 1-12) ve tanrılara bildirmesi gereken mesajı özel temsilcisine aktarırken, yine olayları o ana kadar anlatıldığı biçimiyle tekrarlamaktan ileri geçmez: *Tiamat*'ın yaptığı hazırlıklar kelimesi kelimesine *Ea*'nın sergilediği biçimiyle (III : 13-52 // II : 15-48 // I : 129-162) üçüncü defa tekrarlanmış olur, sadece olayların devamını aktarmak için dört kelime eklenir (III : 54-64 ve 65 vd.). Ulak kendisine verilen emirleri yerine getirmek üzere yola koyulur: Bu da, ilgili tanrılara aynı sözleri tekrarlaması

(dördüncü defa) için yeni bir vesile olur (III : 66-124 // 13-64, vb.)! Söz konusu tanrılar önce böyle bir tehdit karşısında duruma itiraz ederler, işin neye dayandığını kabul edememektedirler (III : 125-128); ardından (o zamanki âdetlere göre) hemen hem ziyafet hem de istişare meclisi olarak bir araya gelirler: VII, §§ 8, 24; VIII, § 21; IX, §§ 18, 21...); burada ortaya koyduğumuz bütün tören kuralları ile birlikte bu sahne de o çağda ülkede geçerli teşrifatı ele verir: Başka mitlerde olduğu gibi (3; 4; 7; 11...), büyük kararlar almak ve ortak düşüncelere varmak kafalar birayla dumanlandığında, ziyafetin keyfi içinde çok daha kolaydı (III : 125-137). Tanrılar zaten, doğal olarak, kabul edeceklerdi *Marduk*'un koşullarını (III : 138).

Böylece bütün yetkileri, başka deyişle kendileri ve evrenleri üzerindeki hükümlerlik yetkesini ona verirler (IV : 1-8); öncelikle savaş ve zafer için verdiklerini hiç unutmazlar da (IV : 16-18) bu yetkeyi asla askeri komuta ile sınırlamazlar. Bu iktidarın kendi doğaüstü dünyalarındaki aracı ve göstergesi ise, dile getirdiğini gerçekleştirmek için dile gelmesi yeterli olan Etkili-Söz'dür: Tanrıların tutarsız *Marduk*'u sözün her şeye muktedir olması konusunda sınamaları bundandır; bir takımyıldız (Yıldızlar aslında daha sonra yaratılacağı –§17– için henüz “eşi olmayan” bir şey.) yaratırlar ve kahramanlarından tek bir sözle onu kaybetmesini, sonra da yeniden ortaya çıkarmasını isterler (IV : 19-26). *Marduk* hükümdara özgü bu yetiye gerçekten sahip olduğunu kanıtlar, onlar da onu hükümdar kabul edip kutlarlar (IV : 27 vd.) ve krallık tılsım-alametleri (bkz. daha önce X, § 20) yanında askeri yetke tılsım-alametlerini de teslim ederler: Çünkü, *Marduk*'a da hatırlattıkları gibi, onu en başta kendilerini *Tiamat*'tan kurtarması için görevlendirmişlerdir (IV : 30-34).

12. O da hiç duraksamadan savaşa hazırlanır. Ama yaşlı tanrıça gibi etrafını kaba, tanımlanmamış ve vahşi güçlerle doldurmak yerine, zekâsını kullanır (Ne de olsa *Ea*'nın oğludur.), kendi gücünü hesaplar, benimsediği bir taktiğe uygun olarak akla dayalı silahlar oluşturur: Bu silahların bir kısmı boyun eğdirilmiş ve kozmik mücadeleye uygun hale sokulmuş, şimşekler, kasırga, rüzgârlar ve Tufan gibi, her biri şu ya da bu derecede töz haline getirilmiş (IV : 35-49) doğa güçlerinden oluşmuştur; bu konuda yazarlar elbette ki *Lu-*

gal.e/20 (X, § 5, 5⁰), *An.gim/21* (*ibid.*, § 12) ve *Anzu/22*'deki (*ibid.*, § 21 vd.) *Ninurta* ve savaş hazırlıklarından esinlenmişlerdi; dörtlü bir takım koşulan, üçlü mürettebatı olan savaş arabası (IV : 50-56) bile aynı tanrının arabasını hatırlatmaktadır (21, § 12). *Marduk* gücüyle orantılı bir doğaüstü parıltı saçarak, kendisine çok yararlı olacak “büyülü” korumalarla donanıp *Tiamat*'ın karşısına çıkmak için yola koyulur (IV : 57-62), tanrılar ise tedirgindir, yerlerinde duramamaktadırlar (IV : 63 vd.).

Marduk Tiamat'ın stratejisini anlamak için yeterince yakınına geldiğinde, birden müthiş bir hasım bulur karşısında, önce ödü patlar –olağandışı cesaretini iyice vurgulamak için yapılan bir üslup oyunudur bu: Krş. daha önce (X, § 5, 5⁰) – tanrılar bu durum karşısında çok telaşlanırlar (IV : 65-70). *Tiamat* bunu fırsat bilip *Marduk*'u davasından vazgeçirmeye ve kararlılığını bozmaya çalışır (IV : 71-74). Ama *Marduk* kısa sürede kendini toparlar ve *Tiamat*'ı tahrik etmek için davranışından ötürü şiddetle kınar (IV : 75-86); onu sinirlendirmeye çalışır, böylece serinkanlı karar alamayacak ve daha kolay yenilebilecektir (IV : 87-92). En sonunda birbirlerine girerler: *Ea*'nın *Anzu/22* (XI, § 22) karşısında *Ninurta*'ya tavsiye ettiğine benzer bir taktiği benimser *Marduk*, ama burada yegâne sorumlu kendisidir; *Tiamat*'ı “savaş ağı” biçimindeki Rüzgârlarıyla sarar ve hareketsiz bırakır; *Tiamat* kendisine böyle davranılmasına şaşırıp ağzını açınca da ağzından içeri başka Rüzgârlar gönderir: Böylece *Marduk*'u (Biraz da *Anzu*'daki duruma benziyor bu –*ibid.*; ama ayrıca bkz. s. 454, n. 1– yine de buradaki yöntem farklıdır.) efsunlayamayacak hale düşer; şişmiştir, kıpırdayamamakta, sesi çıkmamaktadır; *Marduk* da onu kolayca okla deler ve karnını yarar (IV : 93-102).

Hükümdarları ortadan kalkınca, onun takımını oluşturan tanrılar da dört bir yana kaçır, dağılır, *Marduk* da kolayca haklarından gelir: Hepsini esir alır, başları olan *Kingu*'nun elindeki bütün güçlere, en başta da –*Anzu*'da/22, § 20 olduğu gibi– Kaderler Tableti'ne el koyar. *Marduk* tam bir zafer elde etmiştir. Ama önce zaferini sağlama almak ister; bunun için de o çağda benimsenen fizyoloji uyarınca, *Tiamat*'a hayat veren kanı bedeninden nerdeyse

tek bir damla bile bırakmadan çıkarması, kanı bedenden ayırması gerekmektedir, yoksa kan bedeni yeniden hayata döndürebilir: *An-zu*'nun/22 (§ 22; bununla birlikte bkz. s. 468, n. 1) kanatları gibi, ulaşamayacak, gizli ve güvenli bir yere götürür, elbette ki Ekur'a götürmez. Tehlikenin savuşturulduğunu görüp rahatlayan tanrılar da, ona şükranlarını bildirirler (IV : 123-124).

Gerçekten üstün bir fatih, kazandığı zaferden nasıl yararlanabileceğini bilir; dolayısıyla şimdi kazandığı zaferle yetinip gevşemeyen bir *Marduk* vardır karşımızda: *Tiamat*'ın muhteşem cesedi önünde düşünmektedir. *Tiamat* –tıpkı daha önce *Apsu*'da, §8, olduğu gibi– ölünce tanrıdan yere, kişiden maddeye dönüşmüştür, *Marduk* da ondan “harikalar elde etmek” istemektedir (krş. s. 399, n. 1).

13. Bütün bunlar kozmogoni ve antropogoni haber vermektedir; daha önce aktarılanların hepsinden (28-44) –sadece 38 hariç (Bu da onun *Enuma eliş*'imize bağımlı olduğunu iyice inandırıcı kılmaktadır.)– farklı olarak, bu kozmogoni ve antropogoninin tek mimarı *Marduk*'tur (IV : 135; VI : 34). Böylece anlaşılması güç bir anlatı başlar; zor anlaşılması sadece tabletlerin zarar görmüş olmasından (özellikle de V. tabletin 25.-65. satırları arası) çok, burada kurulan kozmosun alışkın olduğumuz kozmos imgesinden çok farklı olmasındandır. Babil kozmolojisi konusunda başka yerlerden edindiğimiz bilgilere başvurarak, yine de anlatının bu yeni bölümünün başında yer alan kozmogoninin genel çizgilerini ortaya çıkarmaya çalışabiliriz.

Evren, her yanı Kozmik Okyanus adını verebileceğimiz, hesapsız bir su külesiyle sarılı, içi boş, devasa bir küremsi olarak hayal edilmiştir (IV, § 16; V, § 6 ve s. 72). *Marduk* evreni *Tiamat*'ın devasa cesedinin (IV : 129 vd.) yarısını “yukarı”, öteki yarısını da –metin açıkça söylemese de, bu hiç şüpheye yer bırakmayacak bir durum– “aşağı” iterek yapmış, böylece ortadaki boş uzay oluşmuştu. Bu “küre” iki ucundan tespit edilmiş sağlam bir sistem oluşturmaktaydı: Bir tarafta, “kurutulacak bir balık gibi” (IV : 137) yarılmış bedeninin iki bölümünün hâlâ bağlı olduğu *Tiamat*'ın “kafası”, öteki uçta da “kuyruğu” duruyordu. O zamanki tasarımılamaya göre yerin ana ve merkezi bölümü “ülke” ile bir tutuluyordu (V, § 6); söz konusu

“kafanın” ise kuzeydeki muazzam dağ kütesini temsil ettiği belliydi (V : 54; ayrıca bkz. biraz daha ileride). Öte yandan, elbette ki evren küresinin dengesini sağlamak ve bu küreyi tespit etmek için kullanılan “kuyruk” ve onun bağlandığı kozmik “Büyük Halat” (*dur.mah/durmahu*) ile (V : 59) ne anlatılmak istendiğini bilemiyoruz. Evren küresi ise, daha da kapalı ve ayrılmaz hale getirilmek için, dışarıdan bir “ağ” içine sıkıştırılmıştı. Marduk bütün bu müthiş aygıtı işte bu “ağın” içine tıktırmıştı (V : 64), ama bu ağın nasıl tahayyül edilmesi gerektiği konusunda en küçük bir fikrimiz yok. Ufuktaki katı ve şişkin –harfiyen: “kalça”(?)– bölümün gök kubbeyi taşıdığını, tam olarak kafamızda canlandıramasak da, tahmin ediyoruz; başka bir şişkinliğin de (Burada tablet kırık olduğu için neresi olduğunu tam saptayamıyoruz.) yerin oluşturduğu platformu (V : 61 vd.) sağlam tuttuğunu anlıyoruz. Bu platform (Elimizde bulunan parçalardaki metin tek bir kelime bile söylemiyor bu konuda.) ise denizin tuzlu sularıyla çevriliydi –denize *tamtu*, *tiamtu* deniliyordu, *Tiamat* da bu sözcüğün dilbilgisindeki biçimlerinden biriydi– ve şüphesiz bu tuzlu sular, *Marduk*’un su kütesinin merkezdeki boşluğa (IV : 139 vd.) akmaması için havuz bekçisi olarak yerleştirdiği “Nöbetçilerin”, onun emriyle geçmesine izin verdikleri “Kozmik Okyanus” parçalarıydı. Sağlam toprak, kara, yani insanların (gelecekte) yaşayacakları yer ise, gördüğümüz gibi *Ea* tarafından (§ 8) zaten oluşturulmuştu ve Apsu’nun uçsuz bucaksız tatlı suyu üzerinde yüzüyordu, başka deyişle yeni sistemle zaten bütünleşmişti: Bu konuda da açık hiçbir şey söylenmemiştir. Bu kozmolojik tablonun bütün karmaşıklığı ve bizim kozmolojimizden farklılığı hesaba katıldığında, *Enuma eliş*’te anlatılanı kelime kelime açıklamaya çalışmak, hesapsız çabalar ve insanı bunaltacak derin bilgiler pahasına sonuç verebileceği için, bu konuyu işin uzmanlarının kendi aralarında çözüme kavuşturmalarını beklemek daha iyi olacaktır...

En azından şu kadarı açıkça görülüyor ki, böyle tanımlanmış bir bütün içinde, genel çerçeveyi oluşturduktan sonra (IV : 137 vd.) önce üst tarafı, yani büyük tanrılara ayrılmış olan (IV : 146) göğü düzenlemeye koyulur ve ilk başta *Ea*’nın kendi hesabına inşa ettiği Saray-Apsu’yu örnek alıp, uçsuz bucaksız bir saray-tapınak inşa eder:

Buraya, Sümer dilinde “Evrensel Tapınak” anlamına (IV : 141-146) E.şar.ra adı verilir. Ardından bu “Evrensel Tapınak’a” çeşitli büyük tanrıların konutlarını ve takımyıldızlar ile yıldızları yerleştirir; bu yıldızlar büyük tanrıların göğün alt, yani bize en yakın bölümünün (V : 1 vd.) perdesine yansıtılmış gölgeleri, ışıklı silüetleri gibi hayal edilmektedir. Ardından aylar ve yıllar olarak şaşmaz bölümlenmesini sağlayacak ve kurallara bağlayacak olan gök cisimleriyle birlikte zaman döngüsünü tanımlar (O zaman geçerli olan astronomiye göre ayların her biri üç ayrı gök cismi tarafından tanımlanıyordu.); kutup yıldızını merkez alan bir eksen etrafında dairesel hareket (V : 2-7) başlatır, eksenin iki yanına yıldızlı göğün farklı kesimlerini ve ebedi döngüleri boyunca gök cisimlerinin (V : 8-10) birinden girip öbüründen çıkacakları doğu ve batı “kapılarını” yerleştirir. Daha yukarıya (V : 11) bir tarafa da, ülkenin geleneksel takviminde çok önemli bir yere sahip olan Ay tanrısını yerleştirir: Gecenin efendisi olduğu gibi gece tarafından sınırları belirlenen gündüzün de efendisi olan bu tanrısal gök cismi hem ayın düzenli sekansını (V : 12-22) hem de çeşitli hallerini ve bu hallerin yön verdiği farklı gök görünüşlerine bağlı olarak, özelde astroloji, geneldeyse “tümdengelimsel kehanete” ilişkin yerel inanışlara göre uğursuz alametleri de belirleyecektir (IV : 23 vd.; bazı kozmogonik mitler bu konuda zaten daha önce bir fikir vermişti bize --özellikle de 36-- ama o zamanlar *Marduk*’un hiç dahil yoktu.). Diğer yandan Yaratıcı Tanrı öteki tarafta da Güneş tanrısını yerine yerleştirir; görevini bildirir ve yükler ona, ama IV : 25-46 arasındaki büyük boşluk nedeniyle bunun ne olduğunu öğrenemiyoruz. Metin yeniden anlaşılır olduğunda, yağmurların ve çeşitli meteorolojik olayların efendisi *Adad*’ın alanı örgütlenmektedir: Bulutlar, rüzgâr, yağmur, sis ve kar, bunların hepsi de şu ya da bu ölçüde doğrudan *Tiamat*’ın “dışkılarından” çıkar (V : 47-54). *Tiamat*’ın başından kuzeydeki dev dağları (bizim Kafkas Dağları) oluşturur, iki gözünden de su kaynaklarını, özellikle de Dicle ile Fırat’ı açar (V : 53-55; başta İbranice olmak üzere öteki Sami dillerinde de Akkad dilinde de “kaynak” ile “göz” için aynı kelime kullanılır: Su kaynağı toprağın parıldayan ve canlı gözüdür.). *Marduk*’un *Tiamat*’ın tıkalı burun deliklerine neler tıkıştırdığını bilmiyoruz (V

: 56), ama “memelerini” –pek çok dişi hayvanda olduğu gibi hem sayıca çok hem de çift sıra halindedirler– doğunun en ucunda ve batının en ucunda ülkeyi kuşattığı düşünülen uzak sıradağlara dönüştürür ve her birinde de başka tatlı su kaynakları açar (V : 57 vd.). Bundan sonraki birkaç satır, gördüğümüz gibi, *Marduk* tarafından o muazzam cesetten hareketle oluşturulan kapalı sistemin bir arada durabilmesine ayrılmıştır. Bundan sonra yapacağı tek şey, bu dev mekanizmanın işleyiş kurallarını koymaktır; her bölümü “uzmanlaşmış” bir tanrıya verir, ama bütün bunlar süper teknisyen, başmühendis *Ea*’nın gözetiminde ve başka mitler (özellikle de 6) sayesinde aşına olduğumuz bir sistem uyarınca gerçekleşecektir.

Artık en yüce temsilcisi ve “önderi” olduğu bu tanrısal hanedanın şefine hürmeten, *Kingu*’dan gasp ettiği (V : 69 vd. ve daha yukarıda IV : 120 vd.) Kaderler Tableti’ni *Anu*’ya teslim eder. Bunun ardından, *Tiamat*’ın yardımcı canavarlarını, görülmedik bir avın ganimeti gibi “ağına” koyup getirip bu canavarları hayvanat bahçesindeki hayvan durumuna sokar ve –elbette ki, bazı tapınaklarda ve daha başka yerlerde görülen tasvirleri gerekçelendirmeye yönelik etiyolojik bir yaklaşım ile– onlar ve hükümdarları karşısında kazandığı zafer hiç unutulmasın diye, “Apsu’nun kapılarına” (V : 71-76) tasvirlerini asar.

14. Hem *Marduk*’un zaferini hem de dehasının kazandığı bu ilk başarıyı, yani tanrıların alanını düzenlemesini kutlamak için, tanrılar *Marduk*’u hararetle tebrik ederler, överler ve çarpışmaya gitmeden önce (V : 77-88) kendisine güvenerek bahsettikleri krallık görevini, bir bakıma, yenilerler. Bir kez daha saray teşrifatı metne aktarılır, *Marduk* onların saygı gösterilerini kabul edecek bir duruş ve konum içine yerleştirilir (V : 89-105; bazı eksikler olduğu için anlatının bir bölümü öğrenilemez.), onlar da kendisini hükümdarları ilan eder ve “bütün-evrenin-tanrıların-krallığı”, Sümerce *Lugal.dimmer.an.ki.a* (V : 106-112) diyerek hem unvan hem de ayrıcalık verirler. Bundan böyle geçimlerini sağlamak işini de ona bırakmışlardır, bu konuda olduğu gibi her konuda da ona körü körüne itaat etmeye hazırdırlar.

Bu anlatılanlar aslında *Atrahasis*’in (XIII, § 11) en başını çağrıştıır, ama sadece çağrıştıır: Yazarlar bundan tek kelime etmezler ama

herkes tarafından yeterince bilindiğini varsayarlar, o metin bellekte yoksa anlattıklarından kimsenin bir şey anlayamayacağını bilirler: Tanrılar –en azından belli bir kategorileri– önceleri, başlarındaki tanrının (Yine *Enli'*di.) emirleri ve talimatı gereği kullanılan ve tüketilen malları üretmişlerdi; şimdi de yeni hükümdarlarının emirlerini yerine getirmeye hazır olduklarını bildirmiş, nasıl “çalışacaklarını” örgütlemesini beklemekteydiler. Ne var ki *Enuma eliş*'in yazarları hem tanrılar topluluğu konusundaki anlayışları hem de *Marduk*'un büyüklüğü gereği, tanrıların “zorunlu çalışması”, üzerlerindeki aşırı iş yükünden bunalmaları, isyan etmeleri, greve gitmelerini geçiştirmeyi, bunlardan hiç söz etmemeyi saygı gereği saymışlardı: Bu yüzden *Marduk*'a *kendiliğinden* çifte karar aldirtacaklardı.

En başta –her efendi şereflendirilmelidir– artık yerli yerine oturan toprağın üzerinde, gökteki Eşarra'nın (IV : 145) ve yeraltındaki Apsu'nun (I : 71 vd.) planına uygun “seçkin bir konut”, bir saray, bir tapınak (Bunlar birdir zaten.) inşa edecektir: Babil (V : 117-130). Burada sadece bir *kutsal mekân* adı olarak geçmekte ve bu “yerin” her şeyden önce kutsal yanı vurgulanmaktadır, çünkü iskân edecek insanlar henüz varolmadığı için (krş. XII, § 32) “kentten” söz edilememektedir. Tarihsel zamanın başlangıcından önce, *Marduk*'un kendi konutu olarak istediği, bizzat planladığı ve kurduğu geleceğin kutsal kentinin etiolojisi budur. Ne var ki *Marduk* tarafından inşa edilmeyecektir: Bütün bunlar olurken oyuna insanlar da dahil olduğu halde, tanrılar burayı kendi elleriyle inşa etmeye karar verirler (VI : 35-75).

15. Çünkü İnsan, varoluşunu –yine *Yüce Bilge*'den farklı olarak– ne angarya olarak çalıştırılabilen tanrılarının ayaklanması (Tek kelime edilmez bundan.) ne de bu bunalım karşısında harekete geçen *Ea*'nın dahice müdahalesine değil, *Marduk*'un iyi niyetli ve kalender yaklaşımına borçludur. Nitekim tanrılar hükümdarlarının Babil konusundaki niyetini alkışladıktan sonra (V : 131-150) ondan geçimlerini sağlamakla kendilerinin uğraşmamalarını ya da bundan böyle uğraşmamalarını sağlayacak bir düzen getirmesini isterler (V : 141-142). Yazarlar *Enki/Ea*'nın kurnaz “icadını” (XIII, § 12) kendisine atfedince *Marduk* da tanrılarının yerine çalışacak olanı, zihninin yeni

“harikasını” (VI : 2) yani İnsan’ı (V : 142-148) hayal eder ve tasarlar. Tanrılar kendilerini tutmaz, sevinç ve minnetlerini bildirirler (V : 149-154). Ne var ki sadece İnsan kadar kusursuz ve başarılı bir araç yaratmanın gerçek kaynağının *Ea*’nın bitmez tükenmez kurnazlığında yattığına inanıldığı –soyumuzun ve kültürümüzün kökenlerine ilişkin bütün o eski mitler tarafından beslenen ve güçlendirilen bir inanç: 34 vd.– için değil, ama *Marduk*’un babası ve *Marduk*’u “keşfeden” (§ 11) de o olduğu için, bu konudaki geleneksel rolünü özünde korumak gerektiğinden ötürü *Ea*, oğlunun dâhice sezgisini gerçekleştirmek (V : 155 vd.) için gereken “planları hazırlamayı” üstlenir.

Zaten *antropogonik anlatının* devamı, *Enuma eliş* yazarlarının insanın ortaya çıkarılma sorumluluk ve şanını *Ea* ile *Marduk* arasında paylaşdırmak istediğini açıkça göstermektedir. İnsan prototipinin oluşturulma fikri kadar bu tasarının asıl ereğini belirleme, yani tanrılara bolluk içinde, huzurlu bir yaşam sürmeleri için gereken işleri insana yaptıрма fikri de *Marduk*’un hanesine yazılır ve *Yüce Bilge*’nin (42, I : 1 vd.) bizlere tanıttığı ilk baştaki iki “sınıf” böylece ortadan kaldırılır: VI : 1-10. Ne var ki bu verimli düşüncenin imalat aşamasına getirilmesi, somut durumda vazgeçilmez olan kesinleştirmeler, icra ve imalat usulleri *Ea*’nın hakkıdır (VI : 11 vd.). *Ea* bize pek karmaşık ve ince gelen (XIII, §§ 13-14) “planını”, yani kili bir tanrının kanıyla zenginleştirme düşüncesini korur. Burada, *Atrahasis*’in verdiği ayrıntıların bilindiği varsayılmaktadır ve bu ayrıntılar belirtilmezler: Yazarlar işin özüne eğilirler. Ama kurban edilecek tanrının seçiminde, kurdukları yeni anlatıya uygun olarak, bu olayı *Marduk*’un zaferine bağlarlar: *Ea* kurban olarak, *Tiamat*’ın ortadan kalkmasından sonra bütün o çetenin yegâne başı, dolayısıyla yapılan bütün aşırı, taşkın hareketlerin de sorumlusu olarak kalan (Belki de, ama sadece belki, *Yüce Bilge*’deki isyanın “elebaşısı” da bu durumda değil miydi? Daha yukarıda gündeme getirmiştik bunu: XIII, § 15) *Kingu*’yu (VI : 12-30) talep eder. İnsanları üretmek ve böylece tanrıları her türlü çalışma kaygısından “kurtarmak” için onun kanını kullanır *Marduk* (VI : 31-34). Bundan sonraki bölüm, bu dahice ve tartışma kabul etmez

şaheserde arslan payını *Marduk*'a vermenin savunmasını yapar gibidir (VI : 35-38).

16. Dünya tamamlanıp, insanlar da çalışmaya koyulunca *Marduk* da bu yepyeni evrende tanrılara “ikametgâhlarını” dağıtmaya başlar: Dengeli davranmaya düşkün olduğu için, doğaüstü uyruklarını yukarıya ve aşağıya eşit sayıda yerleştirir, her birinin yetki ve eylem alanını belirler (VI : 39-46). Bunun üzerine kendilerini “kurtardığı” ve ayağa diktiği için hükümdarlarına minnet duyan tanrılar, çalışmamaya başlamalarının üzerinden kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen, *Marduk*'un kendi saray-tapınağı Babil konusundaki isteğini gerçekleştirmeye karar verirler. Bu saray-tapınağın E.sag.il (Sümerce “Tepesi-Göklere-Yükselen-Tapınak”) burada basamaklı kulesi, yani *ziggurat*'ı ile tanıtılır: Söz konusu *ziggurat* öyle muhteşem bir eserdir ki tanrıların bunu tamamlaması tam iki yıllarını alır (VI : 47-64). Bu da *Marduk*'un kentinin ve ünlü tapınağının insan elinden çıkmadığını, doğaüstü âlemden kaynaklandığını (Eridu'daki *Enki*'nin tapınağı gibi: 4) tesis etmenin bir yoluydu. *Marduk*'un kenti ve ünlü tapınağı artık zamandışı Apsu ve Eşarra tapınaklarıyla yarışıyor ve tıpkı onlar gibi, insan elinden çıkma (krş. XIII, § 32) diğer küçük tapınaklara ağır basıyordu.

Destan'ın son bölümünde *Marduk* daha da yüceltilecektir. Bu bölüm zaten *Destan*'ın asıl amacına uygundur ve ona şu başlığı koyabiliriz:

17. *Marduk'un taç giymesi ve yüceltilmesi* (VI : 65 - VII : 143). *Lugal.e* kadar *An.gim* ve *Anzu Miti*'nde de (20-22) *Ninurta*'nın, en sonda “bütün tapınaklarda hürmet görmesi”, hatta bu dünyada elbette ki *Enlil*'in gözetiminde ve Nippur'daki ikametgâhında hükümdar olması gibi; *Marduk* da tanrıların ölümcül düşmanı karşısında zafer kazandığı, tanrıların yaşayacakları mekânı yaratıp düzenlediği, yerlerine başkalarını çalıştırabilecek en kurnaz yolu bulduğu ve gerçekleştirdiği, tanrıların artık hiç yaşam kaygısı duymamalarını sağladığı, gereken bütün malları sunduğu için sonsuza kadar dünyanın başına geçmeyi hak etmişti: Ama bunu bizzat hak etmişti, *Enlil*'in bir tür vekili ya da veliahtı olarak değil. Dağ'da zafer kazanan kişi etrafında dönen eski mitlerden bu yana neler değiştiği kolayca

görülebiliyor! Tanrılar kendi yetkilerini *Marduk*'a zaten devretmiş, üzerlerinde egemenlik kurmasına izin vermişlerdi (§ 11): Şimdi de bu yetki devrini son bir tören (VI : 69-100) ve bitip tükenmez bir dua ile şatafat içinde tamamen erdireceklerdi; duaları, bu sıradışı ve yüce kişinin sonsuz ayrıcalıklarını hem betimler hem de doğüstü varlıkların “etkili-sözü” yoluyla gerçekleştirir; özetlersek, tanrılar nasıl bizim dünyamızın üzerindelerse (VI : 101 - VII : 142) *Marduk*'un da tanrılar dünyasının üzerinde olduğu gösterilmek istenmektedir.

Bu geri dönüşü olmayan kutsama, Babil'deki Esagil'de –bu kut-sal yere eşi benzeri olmayan bir şeref bahşetmektir bu– evrendeki bütün tanrıların huzurunda, topluluğu ilgilendiren bütün önemli kararların alınmasında hep yer alan o ünlü ziyafet-istişare meclislerinden birinde (VI : 69-75; § 11) gerçekleşir: *Marduk* tahta çıkan bir hükümdar gibi, kendisine eşlik edeceklerle iktidarının bir bölümünü vekâleten emanet eder; bunlardan her biri bu uçsuz bucaksız evrende kendi alanında etkin olacaktır (VI : 76-79). Ardından da –bu ritüellerin hepsi kraliyet teşrifatından alınmıştır– kendi hükümranlığının tılsım ve alametlerini gösterir onlara: Bu araçlar sayesinde zafer kazanmıştır ve bu araçların doğüstü potansiyeli ise onlara attığı “isimler” ile (VI : 80-92; ve krş. XII, § 12) vurgulanır ve pekişir. Bunun üzerine iktidardaki tanrısal hanedan diyebileceğimiz topluluğun başı olan *Anu*, *Marduk*'u tahtına oturtur ve –üstünlüğünün, yüksek yetkesinin göstergesi olarak– kral bütün haşmetiyle tahta otururken, bütün tanrılar gelip ona bağlılık yemini eder ve hem tek tek hem de topluca şahısları ve evrenleri üzerindeki mutlak iktidarını tumturaklı biçimde kabul ederler (VI : 92-100). Bir Babil kralının tahta çıkış töreninin daha muhteşemi ve daha şatafatlısı söz konusu gibidir...

18. İster *Destan*'ın geri kalanının peşinden tek bir defada (Eski bir fikri temel alarak mı? bkz. X., § 5, 10°) yazılmış olsun ister bazı işaretlerin düşündürdüğü üzere aşama aşama zenginleştirilmiş olsun, bundan sonra gelen ve *Marduk'un İsimlerinin Kataloğu* ismini taşıyan bölüm (VI : 101-VII : 142) bu uzun mitolojik anlatının şimdiye kadar naklettiği olayların varlığı noktanın ayrıntılı “teolojik” takdimidir. Yazarlar açısından bakıldığında bir tanrının şanının

övülmesi, bu tanrının büyüklüklerinin, erdemlerinin, olağanüstü güçlerinin açığa vurulması söz konusuydu: Bunların sahiciliğini kanıtlamaları ve savunmaları gerekiyordu.

Böyle bir çabanın elbette ki tartışılmaz kanıtlara dayanması gerekiyordu; bunun için de Babilli teologların elinde bilgiye ulaşabilmelerini ve kesinlikle emin olmalarını sağlayacak iki kaynak vardı.

En başta tanrıların ya kendine özgü ya da öne çıkan niteliklerinden birini vurgulayan (örneğin varlıkların en mahrem yanlarını ve “gönüllerini bilen” anlamına gelen Sazu, VII : 35, gibi) bir sıfat olarak ya da herhangi bir bağdaştırmacılığın (IV, § 11...) sonucu bu adı taşıyan daha küçük bir tanrının kişiliğini, mitolojisini ve kültürünü kendinde toplayan (Eridu yakınlarındaki, kısa sürede önemini kaybedip unutulmuş Ku’ar kentinin eski tanrısı *Asalluhi* (VI : 101, § 20) buna örnektir.) çoğu Sümerce olmak üzere tanrılarına verdikleri sayısız “isim” var.

Bu isimlerin, özellikle de en baştakilerin, anlamı kendi başlarına dahi açık olabilir ve –isimlendirmenin arkasında yatan gerçekçi nosyon sayesinde de: XIII, § 15– *Marduk*’un ayrıcalıklarına göndermede bulunabilir; böylece *Marduk*’un hem varoluşu hem de niteliği tesis edilmekteydi: *Sazu* isminin verilmesinden (VII : 35), en belirgin özelliğinin yüreklerin ve böbreklerin “içini görmek” yetisine sahip olduğu açıldı; *Lugal.dimmer.an.ki.a* adı da boşuna verilmemişti (V : 112; 150; VI : 28 ve 139) zaten “bütün evrenin tanrıların kralıydı”.

19. Ne var ki bütün bu isimler ve adlandırmalar fonetik ya da ideografik bileşimleri açısından ele alınıp analiz edildiğinde daha da zengin anlamlar ortaya koyabiliyorlardı. Eski Mezopotamya’nın düşüncesine ve “mantığına” özgü –bu konuya değinmiştik: örn. XIII, § 14– hatta ülkede yaratılan ve kullanılan yegâne yazı tipinden de doğrudan türeyen bir yetidir bu; dolayısıyla bu konuda biraz dahi olsa bilgimiz yoksa anlamakta zorluk çekeceğimiz kesindir. Öyleyse en azından kısa bir açıklama yapalım (bkz. daha önce III, § 3 vd.).

Sümerliler tarafından kendi dilleri için icat edilen ve pek çok kelimesi –biraz da günümüz Çincesini ya da İngilizceyi akla getiren– tek heceli (*a, ba, ab, bab, dub...* gibi) sesteş olan ya da sesteşe benzeyen (Örneğin *du* sesbirimi, gerçekte nasıl ses eklenmelerine girdiğini

bilmesek de, birbiriyle hiç ilgisi bulunmayan yirmiye yakın anlam taşır; bkz. biraz daha ilerisi.) çiviyazının çok sayıdaki karakterinin (Sıkça kullanılanların sayısı 500 dolayındadır.) her biri (Bunlar işin kökeninde somut nesnelerin krokileriydi.) dolayimsız ve münhasıran nesnel bir değer korumuştur hep: “Piktografik” ya da “ideografik” dediğimiz bu göstergeler doğrudan doğruya temsil edilebilen somut bir nesneye ve gerçeklikte ya da uzlaşımsal alanda kendisiyle şu ya da bu ölçüde ilintili olsa da kolayca resmedilemeyen somut nesnelere dolaylı yoldan bağlıydı. Örneğin “ağız” krokisi sadece söz konusu deliği değil, bu delikten çıkan “söz”, “çığlık”, “çağrı”, “emir” anlamını da taşırdı; aynı şekilde “yeşillik” (“üzeri ekili levha” krokisi altlarında su ile iki başaktan oluşan) karakteri sadece sebzeleri değil, tarla ve bahçe ekimini de anlatırdı. Bu yazı (özellikle de bütün kelimeleri çokheceli olan, dolayısıyla teker teker söylenmesi gereken Akkadca gibi başka bir dilin yazıya geçirilmesinde kullanmak zorunda kalındığında) ilkel diyebileceğimiz piktografik ya da ideografik aşamadan fonetik aşamaya geçti: Başka deyişle, işaretlerden her biri simgesi ya da krokisi olduğu zihindışı şeyi münhasıran belirtmekle kalmadı, Sümer dilindeki (daha önce hatırlattığımız gibi pek çoğu tekheceli) isminin *sesini* de belirtti; biraz bizim bulmacalarımızdaki gibi, “kedi” (*chat*), “pirinç” (*riz*) tanesi ve “çay” (*thé*) fincanı resimlerinin söz konusu hayvanla, tahıl ve içeceklerle hiç ilgisi yoktur; ama sırasıyla CHA, RI, TÉ hecelerine gönderirler ve bu heceler başka herhangi bir karmaşık fonetik ve semantik bütünde çeşitli biçimlerde kullanılabilir: CHA+RI+TÉ (hayır işi –ç.n.), ya da CHA+*peau* (şapka –ç.n.) ya da RI+*dé* (kırıksık –ç.n.), vb. “Gerçek” anlam düzleminin “fonetik” düzleme aktarımı Mezopotamya’da işaretlerin ilk anlamlarının yerlerini ikinci anlamlarına bırakmasına yol açmamıştır; böyle bir şey elbette ki yazıyı son derece basitleştirirdi (III, § 5): Aynı karakter Sümerce *ka* denilen “ağız’a” göndereceği gibi *du* denilen “söz’e” de *gu* denilen “çığlık’a” da gönderebilmekteydi; bununla birlikte hangi kelimedeyse kullanılırsa kullanılsın *ka*, *du* ve *gu* hecelerinden birine de göndermede bulunabiliyordu –örneğin Akkadca sözcükler olan *KA-lu*, “her şey” ya da *e-DU*, “yalnız”, vb.

Böylece, çokheceliler başta olmak üzere, her kelimenin fonetik bileşiminde her heceyi yalıtarak ve bu heceye piktografik ve ideogra-

fik değerler vererek, çok sayıda yabancı kavram elde edilmesini sağlayan sıradışı bir olanağa sahip olunuyordu; örneğin kendi kelime hazinemizi böyle analiz eder ve bölersek, *cha* hecesinin olduğu her yerde “*chat’yi*” (kedi) (ya da bu hayvanın simgesi olabileceği başka gerçeklikleri: örneğin “esneklik”, “yırtıcılık”, “evcilleştirme”, vb.) bulabilirdik. Bizim gözümüzde bunlar sadece katıksız rastlantı sonucu olan birer “kelime oyunu” olarak kalır. Kelimelerin asla birer keyfi *flatus voci* (sadece birer ses) olmadığına, şeylerin görsel ya da sessel belirlişleri, hakiki doğalarının çevirisi ve yansımaları olduğuna inanan Eski Babilliler gibi zihinlere göre asla rastgele karşılaşma ya da “oyun” diye bir şey yoktu ve her tür yarımuyak da ciddiye alınmakta, son derece önemli, anlam yüklü sayılmaktaydı; aynı şekilde, örneğin iki hayvanın ya da iki bitkinin biçimsel benzerliği de onları aynı türe bağlamaya ve aynı nitelikleri yüklemeye olanak vermekteydi.

Sümer dili söz dağarı, daha önce gördüğümüz gibi, çok sayıda eşsesliye, yani farklı, hatta bambaşka anlamlara sahip olsa da aynı biçimde telaffuz edilen (En azından bir ölçüde, çünkü bunların sözlü dilde mutlaka ayırt edilmesini sağlayan telaffuz, vurgu ya da tonlama inceliklerini bilmiyoruz, zaten uzun zaman sadece “belleğe yarıdımca” olmakla kalan yazı bu inceliklerin hiç birini aktarmamıştı.) terimlere yer verdiği için bu tür yarım uyaklar da çok olmalıydı. Örneğin ham haliyle DU denilen fonetik bütün, “yürümek” ya da “dolanmak” anlamına gelebileceği gibi “darbe” ya da “inşaat” ya da “göğüs” ya da “konuşmak” ve daha başka pek çok anlama da gelebiliyordu.

Böyle bir bakış açısının ve yazının nasıl olanaklar sunduğu hemen görülebiliyor: Herhangi bir kelimeyi bölümleyip analiz ettiğimizde, özellikle de birden çok heceye sahip bir kelimeyse, benzer ilke uyarınca başta hiç beklemediğimiz pek çok nosyon elde edebiliriz. Üstelik kelimenin *gerçekçi* nosyonuyla işe başlandığında bunları aramak konusunda daha da istekli olunuyordu. Örneğin *Marduk*’a verilen *Asari* isminde (VII : 1 vd.) “bağış” (RĪ), “tarla ve bahçe işlemek” (SAR), “temel” (RĪ), “karelaj” ya da “tarla kadastro” (A), vb. yer alır. Bu nedenle, Tablet VT’nın ilk dizelerinde *Marduk*’un bu

adı şöyle açıklanır: “Ona *Asari adı verilmiş olmasından* ötürü (analiz ettiğimizde isminin *kanıtladığı* gibi) tarımı bağışlayandır, tarlaların karelajının temelini”... Ülkenin eğitimli insanların gözünde böylesi nitelemeler, böylesi sıfatlar, *Marduk*’un böylesi ayrıcalıkları kendisine bahşedilen ismin tözünde yer aldığı için tartışılmazdı; ismi zenginler zengini kaderi ve doğasının görsel ya da işitsel bir yanının yansımından ibaretti.

20. Bütün “teolojik” bölüm (Böyle dememin nedeni, açıklamalarında, dar anlamda mitolojinin yaptığı gibi, tasarlanmış ve hayal edilmiş olayları ve varlıkları doğrudan doğruya kullanmayıp, bütün her şey sonunda gelip düşsel kurguya ve hayallere dayansa da o kadar somut, tensel olmayan, özü itibariyle biraz farklı analiz yordamlarına başvurmasıdır.) yani VI : 101 - VII : 142, bizim gözüümüzde gereksiz olsa da, Babilli düşünürlerin çürütülemez saydıkları –tarihçi açısından önemli olan da budur zaten– bu postulatlarla dayanır. Gerçek anlamda bir *divinis nominibus* serimlemesiyle karşı karşıyayız ve bu serimlemenin ilkesi de şudur: Gelenek çerçevesinde *Marduk*’a atfedilen çeşitli “isimleri” dizi olarak vermekle bu isimler kayda geçirilmekte ve yukardaki metin yorumlama sayesinde ortaya çıkardığımız kavranılabilir tüm içeriği serimlendiği gibi, bu olağandışı tanrıya özgü ayrıcalıklar ve büyük başarıları, değerli yanları, erdemleri ve iktidarlara gözler önüne serilmekte ve kanıtlanmaktadır.

Bütün bu serimlemeye giriş işlevini üstlenen VI : 101-119 parçası da yine aynı şatafatlı Tahta Çıkma Töreni’ne bağlanır: Tanrısal saray erkânının en yaşlı, saygıdeğer üyesi olan *Anşar* bu kutlamayı daha da yüceltmek için *Marduk*’a bir tür “tahta çıkış ismi” verir ve *Asalluhi* der (bkz. daha önce 18; ve VI : 147 ve 157; bu isim ilk başlarda *A.sa.ri.lu.hi* > *Asar.luhi* diye okunuyordu, daha sonraları *r>l* benzeşmesiyle *Asalluhi* oldu.) ve evrenin tümünün nasıl ona hayran olup tapınacağını, boyun eğceğini ve emrine uyacağını bütün bir program olarak bildirir.

Böyle bir hareket tanrılarda efendilerini ve sahiplerini gelenek çerçevesinde kendisine atfedilen –ya da edilebilecek olan– ve de on-

ların bildiği bütün¹ “isimler” ile anma fikrini uyandırdığı için, böyle uzun uzadıya isimleri sıralayarak “hem kişi olarak kendisini hem de eserlerini övmek” (VI : 120-122) amacıyla bitmez tükenmezcesine isimleri saymaya koyulurlar. *Destan*’ın yazarları “elli” (VI : 121) isimden söz ederler ama önce on isimle başlarlar, bunları verenler en saygıdeğer tanrılardır (VI : 123-156); ardından başka tanrılar tarafından kırk isim daha eklenir (VII : 1-134); bunlara da sonunda iki tane daha eklenir (VII : 135-142), öyle ki *Marduk* öngörülenden çok daha büyük bir güç sahibiymiş havası uyandırılır.

Bu üç parçanın ilk metinler olduğu kesin değildir. Bununla birlikte, elimizdeki (§ 3) *ne varietur* metinde kesinleşmiş halleriyle ve bu düzen içinde üçünün birlikte hem anlamlı hem de “mantıklı” bir bütün oluşturdukları da kesindir. Nitekim bir yandan *Marduk* daha doğumundan itibaren sadece on katı değil (I : 103) “elli katı” (I : 104) doğaüstü değere sahipti, ondan elliye geçiş de böylece doğrulanmış oluyor. Ancak elimizde teolojik² bir parça da var: Kesinlikle çok daha eski, hatta *Enuma eliş*’ten bile eski (?) bir gelenekten kaynaklanan bu parça, tanrıların doğaüstü değerler ölçeğindeki hiyerarşileri yanında ontolojik üstünlükleri konusundaki duyguları daha iyi karşılamak için, tanrılara simgeler, belirteçler ve ideogramlar yerine o zamanlar bilinen en soyut ve maddilikten en uzak kavramları, yani sayıları atfediyordu. *Marduk*’a on, *Ea*’ya kırk, *Enlil*’e de elli sayısı atfedilir. *Marduk* burada bir bakıma kendi değerine babası *Ea*’nın değerinin eklenmesiyle (10+40=50) “bileşik” olarak kendini göstermekle kalmıyor, bir yandan kendisi olmayı sürdürürken bir yandan da insanların ve tanrıların hükümdarı *Enlil* rolünü üstlenmekte, *Enlil* de, kendinden önce *Anu*’nun bulunduğu *deus otiosus* mertebesine geçmektedir: Çeşitli “isimlerle” ona önce kendi rakamı olan *on* ra-

¹ Yine de *hepsi* değil elbette: Bildiğimiz ama burada anılmayan isimler de var. Tanrıların isimlerini sıralayan kanonik çalışmanın (*An:Anum*) son tableti (VII. tablet) yüz yirmi beş isim sayar, ama yer yer başka isimler de çıkar karşımıza: Genelde bunlar ya *Marduk*’un birleşerek hem kişiliğini hem de ayrıcalıklarını özümlediği (s. 122, n.1) tanrıların adlarıdır ya da koşullara bağlı olarak bir tanrıya atfedilen çeşitli yüklemelerdir; bir bakıma *belu* ve *Bel*: Tanrı gibi, s. 223, n. 1.

² Bu metin *Cuneiform Texts...in the British Museum*, XXV içinde Levha 50 olarak yer alır. Bkz. R. Labat, s. 257, *Studies in Honor Benno Landsberger* (*Jeux numériques dans l'idéographie susienne*).

kamının verilmesi, ardından da bir tür gerekenden fazlasını yaparak *elliye* yükseltilmesi etkileyici değil mi? Bizim mantığımıza göre bu tür şeyler önemsiz birer oyalanmadan öteye geçmez: Ama bir tarihçinin araştırma konusu olarak ele aldığı kişilerin zihnine girmesi gerekir en başta, elbette ki bunu onları alkışlayıp peşlerinden gitmek değil, anlamak için yapar.

21. Bu listeyi ve bu listede geliştirilen “teolojik” önermeleri yorumlamak sadece derin bilgi alanına girer ve en kaderine razı okuru bile çileden çıkartır. Buradaki 175 dizeyi baştan sona okuyacak kadar sabırlı olan kişi; sayısız tekrar, çeşitleme ve süslemeyle birlikte yazarların *Marduk*’a atfetmek istedikleri ayrıcalıkların tamamını öğrenir: Mutlak yetkesi, üstünlüğü, güçleri (VI : 131; 140 vd.; VII : 3-13 vd., vb.), varlık ve yaşam olarak tamamlanmışlığının göstergesi olan olağandışı doğaüstü parıltısı (VI : 128; 148; VII : 5, vb.);¹ iyiliği, alçakgönüllülüğü, adalet gereğince ağır biçimde cezalandırdıktan sonra affedebilmesi (VI : 35 vd.; 149; VII : 20, vb.); hakiki bir hükümdara yaraşırçasına, uyruklarının, yani tanrıların ülkenin iki “memesi” olan (VI : 124; VII : 1 vd.; 8, vb.) tarım ve hayvancılık alanında, insanların yarattığı bolluğun tamamından, bütün mallardan yararlanmasını sağlama kaygısı. Gözüpekliliği döne döne anlatılır, elbette ki en başta *Destan*’da belirtilenler aktarılır: “Düşmanları karşısında” yani *Tiamat* ve çetesi karşısında zafer kazanması (VI : 125; 150; 154; VII : 43, vb.), böylece “tanrıları kurtarması” (VI : 126; 144; 150 vd.; VII : 23, vb.), ardından tanrıları üzerlerindeki yükümlülüklerden “azat etmesi”, onlara bolluk, boş vakit ve huzur bahşetmesi (VI : 129 vd.; 134; VII : 10, vb.) anlatılır. Ama *Enuma eliş*’in örgüsü dışında kalan, üstelik başka hiçbir yerden de bilmediğimiz mitlere de değinilmektedir: *Marduk*’un “Öfkeyle geçip bir daha geçtiği uçsuz bucaksız *Tiamat* - onunla düello yaptığı yeri bir köprüden geçer gibi geçip yeniden geçtiği” (VII : 74 vd.) söylenen, dolayısıyla Deniz’le boy ölçüştüğü varsayılan ve önce ayaklarının altında çiğneyip ardından hâkim olduğu anlatılan parça buna örnektir; başka bir anlatının çeşitlenmeleri de gösterilebilir: Örneğin VII : 70 vd. dizeleri *Marduk* için “Dağları *Tiamat*’ın üzerine yığ-

¹ Bkz. s. 101, n. 1.

di – ve elde silah savaş ganimeti olarak cesedini aldı” der; bunun, *Lugal.e/20* (X, § 4 vd.)de yer alan izleklerden birini uzaktan uzağa akla getiren ilk bölümü *Tiamat*’ın üzerine dağlar atılarak kelimenin tam anlamıyla recmedilmesini ima eder gibidir; ikinci bölüm ise, bozguna uğrattığı kadının cesedini *Marduk*’un taşıyıp götürmesiyle ilgilidir –bu olaylar elimizdeki metinde hiç yoktur. Bu tür özellikler *Katalog*’un bağımsız oluşturulduğu görüşünü desteklemektedir; *Katalog*’u kaleme alanların elimizdeki anlatıyı kullandıkları kesindir ama bilmediğimiz ya da kaybolmuş sözlü ya da yazılı başka kaynaklara da başvurmuşlardır.

22. Öğreti açısından mesnedi olan (§ 20) ve üstelik hem önce (VI : 121) hem de sonra (VII : 143 vd.) tekrarlanan *elli* isim, *Marduk*’un herkesten kat kat üstün olduğunu belirten iki isim daha aldığı son paragrafın (VII : 136-142) sahiciliği konusunda kuşku uyandırır; zira bu isimlerden biri (*En.kur.kur*: Sümer dilinde “Bütün Ülkelerin Efendisi”) ona bizzat *Enlil* tarafından verilmişti ve bu dünyadaki hükümdarlığı ifade etmekteydi; *Enlil* yerine geçecek olana bırakmış gibiydi hükümdarlığı (VII : 135 vd.); ikinci isim ise (VII : 138-142) yine aynı görev aktarımını dile getiriyor ama bu sefer *Ea* oğluna kendi adını veriyor, dolayısıyla adıyla birlikte ayrıcalıklarının hepsini de aktarıyor, kısacası nöbeti devralmasını buyuruyordu. Burada aşırı bir yüceltme söz konusudur ve bu da *Destan*’ın genel çizgisine çok uygundur (Büyük ihtimal daha sonraya ait olan bu paragrafın kanonik biçimde metne dahil edilmesinin nedeni de buydu.) çünkü *Destan*’ın açık amacı henoteizme¹ kaydığını söyleyebileceğimiz tarzda *Marduk*’un üstünlüğünü kanıtlamak ve artık üstlendiği insanların ve tanrıların hükümdarı rolünü meşrulaştırmaktı. Bu amaç VII : 143 vd. dizelerinde açıkça vurgulanmaktadır: *Marduk*’un “kişiliği” böyle betimlendiğinde gerçekten de “olağandışıdır”. Ne var ki bunun her yerde vurgulanması, ilan edilmesi, söylenmesi, tekrar edilmesi ve kanıtlanması, daha önce söylediğimiz gibi (§ 4) bir *savunma havası* uyandırmaktadır...

Sondaki dua bölümü de aynı izlenimi uyandırıyor (VII : 143-162): Ülkedeki bütün sorumlular, en başta da hükümdarlar bildiri-

¹ *Polythéisme babylonien et monothéisme d'Israël*, bkz. s. 72, n. 1.

len talimatı benimsemeye ve uymaya mecburdurlar, yoksa tanrının vereceği cezayı da hak etmiş olacaklardır. Bu öğreti daha da inandırıcı kılınmak için bir vahiye bağlanmıştır (VII : 157 vd.; bilinen bir usuldür bu: s. 241, n. 1; aynı zamanda 45, III/viii : 11 vd., bununla daha ileride de karşılaşacağız: XV, § 12), başka deyişle doğrudan tanrısal yetke tarafından onaylanmıştır...

23. *Enuma eliş* lirik bir eser değildir: Kendi konusu bile heyecan ve sıcaklığı dışlıyor; her şeyden önce duyguları değil, inançları aktarmayı amaçlıyordu. Öncelikle derin bilgiye dayanan, didaktik bir eserdi, ama bir yandan da “teolojik” ve savunma amaçlı, üslup açısından kusursuz ve olgun, gerçekten muhteşem, soylu, ciddi bir eserdir, güçlü ve bilgi dolu bir sentez olarak hem ustaca hem belirli kurallara bağlı bir tarzda düzenlenmiştir. *Enuma eliş*’i mitolojik düşüncenin en önemli başarılarından biri saymamak zordur.

Saptayabildiğimiz çok sayıdaki mitten birinin bile onları yazıya geçirenler tarafından uydurulmuş olması düşük bir ihtimaldir: Zaman zaman değindiğim gibi, kozmogoni ve antropogoni kadar teogoni alanında da kullanılan başlıca “tasarlanmış imgelem” mitoloji literatürünün başka yerlerinde ve daha önceleri de karşımıza çıkar; bir tanrının tanrılar toplumu içinde terfi etmek için doğaüstü bir canavar karşısında zaferle sonuçlanan muharebesi, başka yerde, örneğin *Labbu* (27) mitinde karşımıza çıkmıştı zaten, ama burada ayrıntılı biçimde kullanılması, işlenmesi yazarların, *Nimurta* (20 vd.) başlıklı kadim macerayı sadece yerini, ortamını değiştirip, biraz daha vurgulayarak *Marduk*’a aktardıklarını akla getirmektedir.

Yazarların dehası yaratıcı imgelemlerinden, yeni bir şeyler bulmalarından değil –yaşadıkları çağda mit yaratma yetisi değilse de, en azından mit yaratma ihtiyacı ortadan kalkalı epey olmuştu kuşkusuz–eninde sonunda basit birer düşünce izleği ve modeli halini almış olan mevcut mitleri geleneklerinin hemen her yerinde arayıp, derleyip, seçip sonra da bir araya getirme, ekleme konusunda gösterdikleri beceriden kaynaklanmaktaydı; başka deyişle, ikincil ya da anlamsız verileri atıp yerlerine benimsenen amaca ve yeni bağlama yararlı olabilecek –bunların çoğu da ödünç alınmıştı– başka veriler eklemiş, bu verilere yeni anlamlar yüklemiş, böylece bir yandan ön-

ceki mitlerden ya da bu mitlerin peş peşe yeniden kullanımlarından daha geniş bir sorunsalı kucaklamayı amaçlamış, bunu yaparken de çok uzun zamandır ortaya atılmış sorulara verilen cevapları berraklaştırıp güçlendirmişlerdi. O çağda Mezopotamya'da belki de bütün dünyada başka hiçbir eser, tanrıların ve şeylerin neredeyse mutlak kökeniyle başlayıp kozmosun günümüzdeki işleyişine varıncaya kadar evrenin gündeme getirdiği bütün soruları kucaklamıyordu. Yine mitoloji, yani “tasarlanmış imgelemler” alanında, *Marduk*'un evrenin hükümdarı mertebesine çıkışı çevresinde *Yaratılış Destanı*; yeterince şaşırtıcı olan *Atrahasis*'ten daha kesin, deyim yerindeyse kendi tarzında daha soyut, daha geniş kapsamlı, daha eksiksiz, gerçek bir “teoloji” (§ 20) çalışmasıydı.

24. Bu eserin ülkede hızla büyük bir yetke kazanmasının nedeni de bu olmalıdır: Ondan alıntılar yapılır, yorumlanır, yer yer göndermede bulunulur. Benimsenmiş, ortak bir öğretiyi temsil ettiğinin en güzel kanıtı ise, *Marduk*'un başarılarını ve üstünlüğünü kendi “ulusal” tanrıları *Aşşur*'a aktarmaya çalışan Kuzey Asurlular tarafından (§ 2) benimsenmekle; bir yanda başta Hesiodos, öte yanda da Kutsal Kitap'ın -Göç'ten sonraki bölümlerinde¹ yankılarının hiç tartışılmayacak biçimde hissedilmekle kalmayıp; daha da geç bir dönemde, Berossos yurttaşlarının şeylerin kökenine ilişkin düşüncelerini ve “felsefeleri” diyebileceğimiz alanı Hellen dünyasına tanıtmak istediğinde –bu bilgileri bizlere aktaran Caesarea'lı Eusebius'a göre– yine bu anlatıyı özetlemekle yetinmiş olmasıydı (P. Schnabel, *Berossos*, s. 254 vd.); metin şöyle diyordu:

Bir zamanlar, evren karanlık ve sudan başka bir şey değildi; görülmedik biçimlere sahip, canavara benzer varlıklar ortaya çıktı (elbette ki bunlar *Tiamat* tarafından yaratılan, her şeyin kökeninde yer alan canavarlardı, “ordusunu” da bu canavarlardan oluşturmuştu): İki kanatlı insanlar çıktı ortaya, bazıları da dört kanatlı, iki suratlıydı ya da tek bir bedenleri ama iki kafaları vardı, hem erkek hem de dişiydiler, hem erkek hem de kadın cinsel organlarına sahiplerdi; bazıları da keçi ayağı ve boynuzuna, bazıları at toynağına sahipti ya da üst tarafları

¹ Örneğin bkz. P. Walcot, *Hesiod and the Near East*, s.148 vd.; Kutsal Kitap ile ilgili olarak da *Naissance de Dieu*, s. 190 vd.

ata, alt taraflarıysa insana benziyordu –hippokentauroslar gibi. İnsan başlı boğalar da çıkmıştı ortaya; dört gövdeli ama balık kuyruklu köpekler, köpek kafalı atlar, at kafalı ve bedenli ve balık kuyruklu insanlar ve başka varlıklar da, her tür hayvanı andıran insanlar da çıkmıştı ortaya. Bir de balıklar, sürüngenler, yılanlar ve çeşit çeşit görünüşe sahip, pek tuhaf sayısız hayvan da çıkmıştı ortaya. Bunların hepsinin resimleri asılıydı Bel'deki tapınakta. Sayılamayacak kadar çoktu bütün bu varlıklar, hepsine de Omorka (Tiamat'a 1: 133 ve //da verilen Ummu-Hubur –“Dipsiz Uçurum-Ana”– unvanının şu ya da bu ölçüde bozulmuş bir biçimi mi?) adında bir Kadın kumanda ediyordu. Bu ismin Kalde dilindeki karşılığı Thalatt (Tiamat'ın bozulmuş biçimi olan bu kelime, biraz sonra karşımıza çıkacak olan Yunanca kelimeyi andırmaktadır) Yunancaya çevirisi ise Thalassa idi (“deniz”). [Yorum: Thalassa'yı oluşturan harflerin rakam karşılığı Selene'yi (“Ay”) veriyordu.] Bütün bunlar bir araya geldiğinde Bel ortaya çıkmış ve bu Kadını ikiye biçmişti; yarısından yeri yapmış, öteki yarısından da göğü yapmıştı, içinde debelenen (canavara benzeyen) bütün canlıları yok etmişti. Ne var ki, diye ekler (Berossos şu ya da ölçüde ham ve kuşkulu gelebilecek bütün bu betimlemelerin ardında çok daha derin bir ideolojinin yattığını göstermek istiyordu Yunan okurlarına) metaforlar yoluyla doğadan söz etmenin yoluydu bu. Evren böyle su biçiminde (oluştuktan), içinde de bütün canlı varlıklar ortaya çıktıktan sonra, Bel kendi kafasını da (anlatı burada saptırılmış, daha ileride nakledilecek başka bir versiyon bunun anlamını ortaya çıkaracak) öteki tanrıların kafalarını da çıkardı, akan kanıyla toprağı ıslattı ve bu toprağı yoğunlaştırarak insanları biçimlendirdi: Zekâ sahibi olmaları ve tanrıların bilgeliğinden (bir ölçüde) nasiplenmeleri bundandır. (Bu da Destan'dan çok Yüce Bilge'yi akla getiriyor: Berossos her ikisini de biliyordu şüphesiz; her ikisinin anlatılarını birbirine karıştırmış).

İşin tuhaf yanı, Eusebius'un bunun ardından, hiçbir uyarıda bulunmadan aynı olaylara ilişkin ikinci bir Berossos versiyonu daha vermiş olmasıdır:

Bel – başka deyişle Zeus (kendi ülkesinde geçerli olan öğretiyi okur olarak seçtiği Yunanların öğretilerine benzetmek isteyen Berossos böyle der) karanlığı ikiye bölmüştü, yeri ve göğü birbirinden ayırmış ve

dünyayı örgütlemişti. (Burada bazı eski kozmogonilerin havası hissediliyor sanki: Bkz. 30 vd.; ama genel çerçeve daha ileride saptanabileceği gibi Destan'ın dışına çıkmıyor: başlangıçtaki canavara benzeyen hayvanların ortadan yok olmasını başka bir tarzda, daha “doğal” bir tarzda açıklar). Ve (karanlıkların boşaltılması ve yerin ve göğün birbirinden ayrı oluşturulması sonrasında) (daha önce söz edilen) Işığın gücüne dayanamayan canlı varlıklar yok olmuştu. Yerin boş ama bereketli olduğunu gören Bel tanrılardan birine kafasını çıkarmasını emretmişti; sonra da akan kan ile toprağı ıslatmış ve bu topraktan açık havaya tahammül edebilen hayvanları ve insanları biçimlendirmişti. Ardından da Bel gök cisimlerini, güneşi, ayı ve yedi gezegeni tamamlamıştı. (Burada Enuma eliş'in olay sırası tersine çevrilmiş: İnsanlar gök cisimlerinden sonra yaratılmıştı; yeni hayvanların açık havaya tahammül edebilmeleri ayrıntısı da eklenmiştir). İşte (diye devam eder Caesarea'lı Eusebius) Aleksandros Polyhistor'un dediğine göre, Berossos (Babyloniaka adlı eserinin) ilk kitabında bunları anlatıyordu.

Aynı Eusebius *Tufan* (49) hikâyesinde olduğu gibi burada da Berossos'a göre aynı konuyu çok daha kısa özetleyen Abydenos'un anlatısını benimser (*a.g.e.*, s. 256):

(Babilliler) başlangıçta her şeyin Su olduğunu, buna Thalassa (aynı Yunanca kelime, az çok ses benzerliği var, Tiamat'ın yerine kullanılıyor) denildiğini söylerler. Bel bunu ortadan kaldırdıktan sonra, (her varlığa kendi alanını verdi ve Babil'i bir surla çevirdi (Babil'in temelini dünyanın yerli yerine oturtulmasından sonra atıldığı rivayetin yansıması, ama Polyhistor bunu belirtmemiş).

25. Birkaç varyant, fazladan ayrıntı eklenmiş ya da başka biçimde sunulmuş, *Atrahasis* başta olmak üzere başka mitoloji eserlerinden biriki yerde esinlenilmiş, ama sonuçta *Enuma eliş*'in olay örgüsü hemen görülebiliyor. *Enuma eliş*'in olay örgüsünün yedi sekiz yüzyıl daha yeni başka bir özetle çok daha kesin biçimde ayırt edilebilmesi ise beklenmedik bir olay olarak karşımıza çıkıyor. MS. 480 yılına doğru Atina'da eserler veren bir YeniPlatoncu olan Damaskios, *Apories et leurs solutions concernant les premiers principes* (s. 321, Ch.Ruelle, Paris, 1889; *Dubitaciones et solutiones de primis prin-*

cipiis) adlı eserinde Babillilerin, ona göre felsefi olan, tavrını şöyle özetlemişti:

Barbarlar arasında, Babilliler evrenin tek bir kurucu ilkesi olduğundan hiç söz etmemiş gibi görünüyorlar. Evrenin iki kurucu ilkesi olduğunu varsayıyorlar: Thaute (Tiamat!) ve Apason (Apsu); onlara göre Apason, “tanrıların anası” dedikleri Thaute’nin eşidir. Onların (başta) tek bir çocuğu oldu: Moumis’in (bu kişi 1: 4’te söz edilen mummu ile aynı kişi mi¹ yoksa 1: 30’dan itibaren ilk tanrılar ile sıkı ilişki içinde gösterilen kişi mi?), (iki kurucu ilkedен kaynaklanan) kavranılabilir dünyayı temsil ettiğini sanıyorum. (Burada, daha önce Berossos gibi, Damaskios’un da söz ettiği kişileri birer “metafor” sayma eğiliminde olduğunu görüyoruz). Sonra aynı atalardan gelen bir kuşak daha çıktı ortaya: Dache (isim çekim haline bakılırsa dişi olmalı) ve Dachos (bu da erkek: her ikisi birlikte 1: 10’daki Lahmu ve Lahamu’yu temsil etmektedir; ama burada ortak bir yanlaşa düşülmüş ve baştaki lambda/Δ delta/ diye okunmuştur; yazılışları birbirine benzemektedir). Ardından üçüncü bir kuşak geldi: Kissare ve Assoros (değişmiş biçimiyle Kişar ve Anşar), bunlardan da şu üçlü doğdu: Anos, İllinos ve Aos (Anu, Enlil ve Ea: Demek ki Damaskios’un takip ettiği versiyon, elimizde bulunan, görüş birliğine varılmış Akkad dilindeki metnin tersine, Enli’i yeniden Anşar ve Kişar’ın çocukları arasına katmıştı). Aos ile Dauche (Damkina) Bel² adında bir oğul dünyaya getirdiler: Babillilere göre, Demiurgos odur.

Damaskios’un hangi kaynağa dayandığını bilmiyoruz, ama bu kaynağın “*Babillilerin şeylerin ilk kurucu ilkeleri konusundaki öğretisini*” açıklarken on beş yüzyıldan da daha önce yaratılmış *Enuma eliş*’in gerçek anlamını, “*Bel/Marduk* rahibi” sıfatıyla kendi geleneğinin bütün dinsel literatürünü gayet iyi bilen Babilli Berossos’tan çok daha doğru yansıttığı ortadadır. O topraklara ait başka hiçbir eser, Babil’in ve kültürünün ortadan kalkmasından bu kadar zaman sonra, bu kadar belirgin izler bırakmamış, kısacası böyle bir isim yapmamıştı. En başta savunma niteliği taşıyan ve sonuçta gelenek-

¹ Yukarıda s. 692, n. 1.

² *Bel* (Yunanca *Belos*) ismi konusunda bkz. s. 187, n. 1.

sel görüşlere oranla marjinal sayılabilecek bu son derece görkemli mitolojik sentezin sonunda, kadim Mezopotamyalıların en derin düşüncesinin yoğunlaştırılmış özü ve yansıması kabul edilmesi ve geleceğe miras kalmaya en layık eser olarak görülmesi de bunun bir kanıtı değil midir?

XV

Son Büyük Mitolojik Eser

51. Erra'nın Şiiri

1. *Erra'nın* –ya da *İrra'nın*: İlk sesli harfin ses rengi kesin değildir–*Şiiri* de konusuna değer katmıştır: Önde gelen bir doğaüstü şahsiyetin menkıbesi; kapsamı; yüce ve güçlü üslubu, gerçek bir *destan*'ın sesine sahip olmasından ötürü ona da gönül rahatlığıyla destan diyebiliriz. Şaşırtıcı, muhteşem ve harika bir eserdir; Mezopotamya uygarlığının son 1500 yılında kilometre taşları gibi sıralanan büyük mitolojik eserlerin en yenisi ve anlaşılan sonuncusu olduğunu ileride (§ 15) göreceğiz.

Bu şiirin ilk parçaları 1875'te, *Yüce Bilge ve Yaratılış Destanı* gibi, G. Smith'in *Chaldean Account of Genesis* (s. 123 vd.) adlı çalışmasında ortaya kondu. Ne var ki ne G. Smith ne de çevresindekilerden hiçbiri, ilk kalıntılarını günışığına çıkardıkları eserin anlamının da öneminin de farkında değillerdi. O günden bu yana durmadan yeni yeni parçalar bulundu; hepsi de 8. yüzyıldan sonrasına aittir: Şimdiye kadar yaklaşık elli parçaya ulaştık bile; bu arada bir ya da iki hiç yayınlanmamış parçanın yayınının yapılacağı da duyuruldu. Ne var ki *Şiir*'in bütününe yeniden oluşturmaya henüz başaramadık; şiirin

bütünü herhalde beş tablete düzenli biçimde bölüştürülmüş aşağı yukarı 700 dizeden oluşuyordu. Şimdiye kadar elimize aşağı yukarı hiç zarar görmeden ulaşan tabletler I. tablet (192 dize), IV. tablet (150 dize) ve V. tablettir (61 dize); II. tablet (Sadece başı elimizdedir.) ve III. tablettir (Sadece son dizeleri elimizdedir.) ise dağınık on kadar kalıntı, yani toplam 250 dize kadar elimizdedir, ama bunun da sadece yarısı okunabilir haldedir. Yine de eserin üçte ikisi elimizde olduğu için tamamına ilişkin pek de yanlış olmayacak bir fikir edinebiliriz. Bu şiirin burada vereceğimiz çeviriye temel olan en yeni, en eksiksiz basımı –o zamandan bu yana önemsiz birkaç küçük parça daha bulundu– şudur: L. Cagni, *L'Epopée de Erra* (Roma, 1969). Bu konuda 1978 yılında yapılan genel çaplı bir inceleme ise *Mythes et rites de Babylone* adlı çalışmanın s. 221-278 arasında “*Le Poème d'Erra. Les infortunes de Babylone et sa résurrection expliquées*” başlığı altında yeniden yayımlandı.

Sadece ismini (V : 43) bildiğimiz yazar, savaşçılığı, felaket ve katliam tertipleme becerisiyle ünlü bir tanrının başardığı büyük işleri, daha doğrusu ülkesinin yakın tarihine nasıl müdahale ettiğini, krallığının nüfusunu nasıl artırdığını güçlü ve gösterişli bir dille (Eseri de bu sayede Akkad dilindeki edebiyatın en önemli eserlerinden biri olmuştur.) anlatır: *Erra*, *Nergal*'in isimlerinden biridir (Şiir'de biriki kez kendi adıyla da ortaya çıkar: III c : 31 ve V : 39; *Nergal ve Ereşkigal*'in “yakın tarihli versiyonunda” ise/ 26 B, III : 20; IV : 55; VI : 2, 5, 16, 37 *Erra* adıyla çıkar karşımıza.), yani Ölüler Dünyası'na gelişine ilişkin mitten tanıdığımız, Ölüler Krallığı'nın hükümdarı *Nergal*. Yardımcısı olan –hangi anlamda olduğunu göreceğiz: § 15– “uşağı” (Söz konusu “uşak”, bu savaş ortamında “yaver” diye nitelenen, ikinci derece tanrı *İşum*'dur.) ve “Yediler Birliği” denen, her an dalaşmaya hazır, bir türlü rahat duramayan, sabırsız asker kafasını temsil eden küçük tanrılardan oluşan bir grup tarafından desteklenmektedir. Bütün olay bu kişiler arasında geçer; ileride yeniden ele alacağımız gibi: § 2, yaşananlar da doğrudan doğruya betimlenmek yerine, bitmek tükenmek bilmez söylevlerle aktarılır.¹

¹ Metne hiç alışılmadık kadar çok sayıda açıklama eklenmiştir (I : 27; 117 vd.; III a: 20/21 –varyant mı?–; IV : 45 vd. ve 94 vd.).

Oyuncular İşum ve
Erra'nın tanıtılması

I 1 [Şan olsun (?) Marduk'a (?), evrenin k]ralı,
Dünyanın yaratıcısı!
[Övgüler (?)] Hendursagga'ya, ilk oğluna
Enlil'in,
Soylu değneğin taşıyıcısı, karabaşlar çobanı,
Sığırtmacı insanların:
İşum, namlı boğazlayıcı, nasıl da uygundur
elleri

5 Zincirlerinden boşanmış silahlarını sallamaya,
Öyle ki korkunç kılıcı alev alev yandığında
Tanrıların cengâveri Erra bile ürperir olduğu
yerde!

O Erra ki gönlü savaşmak istediğinde
Emir verir silahlarına: "Öldürücü zehre
bulanım!"

Yediler'e, benzersiz cengâverlere emreder:
"Silah başına!"

Ve sana da İşum şöyle der: "Sefere çıkmak
istiyorum:

10 Meşale ol bana ki yolumu rahat göreyim!
Yaverim ol ki tanrı askerlerim
peşinden gelsin (?);

Kılıcım ol ki bu gırtlak kesen
[yapsın katliamımı (?)]!"

Kalk, Erra! Yeri yağmaladığında,
Ruhun ışıklar saçacak, yüreğin sevince
boğulacak!

15 Ama kolları yorgun Erra'nın, bitkin biri gibi:
Sorar kendine: "Kalksam mı?
Yoksa yatıp kalsam mı?"
Emir verir silahlarına: "Bekleyin depoda!"
Yediler'e, benzersiz cengâverlere emreder:
"Dönün evinize!"
Sen İşum, onu kendi ellerinle çıkarmazsan
yatağından,

20 Uzanıp kalır odasında
Eşi Mammi ile sevişir durur,
En.gi. du. du prensine gözkulak olur,
"Gece-devriyesi-efendisidir" o

Savaşçı dinlenir

Yediler

- Erkekleri ve kadınları iyi niyetle gözeten
 Hazdan gün gibi ışıklar saçtıklarını gören!
 Yediler'in, benzersiz cengâverlerin
 Tanrısal kişiliği bambaşkadır:
 Doğaları farklıdır: Dehşet saçarlar!
 25 Onları gören korkuya kapılır: Öldürücüdür
 solukları.
 Onlardan öyle ürker ki insanlar yanlarına
 yaklaşamazlar!

–Açıklama: Tut kapıyı onların önünde ey İşum!–

- Çünkü tanrıların kralı Anu Yer'i dölediğinde
 [Yer] yedi tanrı getirdi dünyaya ondan
 Onlara Yediler adını verdi.
 30 Onun huzuruna çıktıklarında
 Kaderlerini belirlemesi için
 İlkini çağırdı, şu emri verdi ona:
 “Nereye gidersen git dehşet salmaya,
 Bir eşin daha olmasın sakın!”;
 İkincisine: “Ateş gibi yan, alev gibi parla!”;
 Üçüncüsüne şöyle emretti: “Bir arslanın
 çizgilerine bürün,
 Ve seni görenin eli ayağı çözülsün!”;
 35 Dördüncüsüne şöyle dedi: “Zincirinden
 boşanmış silahlarını salladığında
 Yıkılsın Dağ!”;
 Beşincisine: “Rüzgâr gibi es ve tara ufku!”
 Altıncısına: “Her yere uğra,
 kimseye acıma!”;
 Yedincisini de ejderha zehiriyle doldurdu:
 “Yaşamın köküne kibrit suyu dök!”, dedi.
 Anu yedisinin de kaderine hükmettikten sonra,
 40 Tanrıların cengâveri Erra'ya armağan etti
 hepsini:
 “Sana eşlik etsinler, dedi:
 Dünya sakinlerinin patırtısı katlanılmaz
 olmaya başlarsa
 Etrafı mezarlığa çevirmeye yatkın
 hissedersen kendini

- Karabaşları katletmeye ve hayvanları
tepelemeye,
Zincirinden boşanmış ordum olacak onlar ve
eşlik edecekler sana!"*
- Erra'yı savaşa iterler 45 *Onlar da, iyice heyecanlanıp silahlarını
sallayarak
Şöyle dediler Erra'ya: "Kalk! Ayağa kalk!
Neden kentte duruyorsun çelimsiz bir
ihtiyar gibi?
Ya da aciz bir bebek gibi neden evden
çıkıyorsun?*
- Savaşçı olmayanlar gibi
Kadın kılığında ekmek mi yiyeceğiz?
50 Korkacak mıyız? Titreyecek miyiz?
Savaş nedir bilmez gibi?
Erkekler için sefere çıkmak gerçek
bayramdır!*
- Kentte kalan kişi ise, prens olsa bile,
Canı çektiği kadar yiyemez!
Hemşerilerinin dedikodularıyla kahrolup,
Hiç değer verilmedikten sonra
Savaşa elini uzatabilir mi hiç?
55 Evinde oturup kalan biri, kuvveti ne kadar
yerinde olsa da
Hiç alt edebilir mi bir savaşçıyı?
En iyi şehir ekmeği bile
Tutamaz yerini kül altında yatan peksimetin;
Hafifletilmiş en tatlı bira bile tutamaz yerini
tulumdaki suyun
Taraçalı saray tutmaz yerini kırdaki
barmağın!*
- 60 *"Savaşa git, ey Korkusuz Erra, vur silahlarınla!
O kadar gürültü kopar ki her yerde herkes
titresin!*
- Duyan İgigi'ler şanımlı övsünler!
Duyan Anunnaki'ler adından ürksünler!
Duyan tanrılar haberin altında iki büklüm
olsunlar!*
- 65 *Duyan hükümdarlar*

- Ayaklarına kapansın!
 Duyan ülkeler haraçlarını getirsinler sana!
 Duyan iblisler düşüp bayılsın!
 Duyan güçlülerin dermanı kalmasın!
 Duyan sarp dağlar
 Doruklarını alçaltsınlar korkudan!
 70 Duyan çalkantılı denizler
 Kendi ürünlerini mahvetsinler kaygıdan!
 Ulu ağaçlı orman parçalansın, güçlü orman!
 İçine girilemeyen sık kamışlıkta
 Sazlar kopartılsın!
 Dehşete kapılan insanlar azaltsınlar patırtıyı!
 Hayvanlar ürküp toza dönsün yeniden!
 75 Ve bunu gören tanrılar, babaların
 Yiğitliğini övsünler!
 Neden bıraktın da muharebe meydanını
 Cengâver Erra
 Kentte kaldın?
 Bu yüzden vahşisiyle evciliyle hayvanlar bile
 Aşağılıyor bizi!
 Konuşmalıyız seninle Korkusuz Erra
 Acı gelse bile söylediklerimiz:
 Bütün dünya
 Bizim için iyice çetinleşmeden
 80 Dikkat etsen iyi olur sözlerimize!
 Haydi bir iyilik yap, huzur seven Anunnaki'lere
 İnsanların patırtısından
 Uyuyamaz oldular!
 Hayvanlar kaplamış sürülebilir toprağı
 Ülkenin yaşam kaynağı!
 Köylüler acı acı ağlıyor [mahsullerine (?)];
 85 Aslanlar ve kırtlar öldürüyor sürüleri,
 Ve gece gündüz çobanlar, uykusuz,
 Yalvarıyorlar sana hayvanları için!
 Biz ki dağ geçitlerini iyi bilirdik,
 Unuttuk yollarını şimdi!
 Örümcekler ağlarını örüyor
 Kırdaki araç gereçlerimiz üzerinde;
 Güzel yayımız ters tepiyor
 Direniyor, kuvvetimiz yetmiyor;

İşum'un itirazlarına rağmen,
Erra savaşa gitmeye karar
verir

- 90 *Oklarımızın sivri ucu köreldi
Ve artık gırtlak kesmemekten
Pas tuttu kılıcımız!”
Bunları duyunca Korkusuz Erra
Yedilerin söyledikleri
En kaliteli merhem gibi zevk verdi ona.
Ağzını açtı, şöyle dedi İşum’a:*
- 95 *“Bütün bunları duyup da nasıl durabilirim
daha?
Yolumu aç benim, sefere gideyim!
Görev ver (?) Yediler birliğine, benzersiz
cengâverlere;
Sana eşlik etsin zincirinden boşanmış ordum,
Sen de, yaver, düş peşime!”*
- 100 *Ama İşum bunu duyunca
Merhamete geldi ve Korkusuz Erra’ya şöyle
dedi:
“Efendi Erra, neden kötülük tezgâhlayalım
tanrılara?
Neden ülkeleri yağmalayalım, [sakinlerini]
yok edelim:
Ağzında gevelediğin telafisi olmayan
kötülük bu işte!”*
- Ama Erra ağzını açtı, aldı sözü*
- 105 *Ve yaveri İşum’a şöyle dedi:
“Sus, İşum! Dinle diyeceklerimi,
Bu dünyanın merhamet dilendiğin sakinleri
konusunda
Ey tanrısız yaver, Bilge İşum,
kusursuz tavsiyelerde bulunan!
Gökte Yabani Öküz – yerdeyse Aslan’ım
110 Ülkede Kral – tanrılar arasında
ZincirdenBoşanmış’ım;
İgigi’ler arasında Cesur – Anunnaki’ler
arasında Despot’um;
Sürüler arasında Kasap – dağda ise Taş-
Kıran’ım;
Kamuşlukta Ateş – ormanda Balta’yım;
Sefere çıkarken Sancak’ım!*

- 115 *Rüzgâr gibi eser – kasırğa gibi gürlerim!
Güneş gibi – bütün ufku tararım!*
–Açıklama: Bozkıra gidersem yabancı koyunum
Otlığa adım atarsam, ahıra ilk ben girerim–
*Bütün tanrılar bir olup korkar
savaşçılığımdan!*
- 120 *Buna rağmen insanlar, karabaşlar,
aşağılıyorlar beni!
Madem korkmuyorlar pek ismimden
Madem Marduk’un emirlerine rağmen
Kafalarına eseni yapıyorlar
Ben de gidip alevlendireceğim öfkesini Kral
Marduk’un
Onu konutundan uzaklaştırıp insanları
mahvedeceğim!”*
*Bunun üzerine Korkusuz Erra Şuanna’ya
(Babil) yöneldi
Tanrıların kralının başkentine.*
- 125 *Evrenin sarayı Esagil’e girdiğinde
Marduk’un huzuruna çıktı;
Sonra da ağzını açtı ve Tanrıların Kralı’na
şöyle dedi:
“Hükümdar olmanın ayrıcalığı
Değerli tasvirin eskiden
Gökteki yıldızlar gibi ihtişam doluyken
Neden parıltısından yoksun şimdi?
Neden imparatorluk tacım
Ehalanki’yi aydınlatan Etemenanki’ye
benzerdi’
Kirle kaplı?”*
Tanrıların Kralı ağzını açtı ve aldı sözü
- 130 *Ve tanrıların cengâveri Erra’ya şunları söyledi:
“Korkusuz Erra, teklif ettiğin işleme gelince,
Bil ki, eskiden, konutumu terk ettiğim için
Bir öfkeye kapılıp
Tufan’a yol açmuştım!*

*Erra Marduk’la tartışır
ve kendisini serbest
bırakmaya ikna eder*

¹ Etemenanki Babil’de Esagil tapınağındaki *zigguratı*, Ehalanki de bu tapınağın hemen yakınında bulunan, *Marduk’un “eşi” Zarpanit’e* adanmış küçük bir tapınağı ifade ediyordu. Bkz. *Mythes et rites de Babylone*, s. 231 vd., n. 8.

- Konutumu yeni terk etmiştim ki
 Evrenin bağı çözüldü
 Gök sarsılınca bu yüzden
 Gökteki yıldızların konumu değişti
 Asla dönemediler yerlerine;
 135 Yeraltının İrkallu'su kıpırdayınca,
 Tarla karıklarının mahsulü azaldı,
 Böylece geçim de zorlaştı;
 Evrenin bağı çözüldünce, yeraltı su örtüsü azaldı
 Su seviyesi alçaldı!
 Geri döndüğümde nasıl da zor olduğunu
 gördüm
 Her şeyi yeniden yoluna koymanın!
 Canlı varlıklar büyüyemez oldu
 Ve bunu düzeltemedim
 Bizzat bir köylü gibi uğraşmadan
 Onların yeniden döllemesiyle!
 Böylece yeniden yaptırdım tapınağımı
 Yeniden yerleşmek üzere oraya.
 140 Ama Tufan'ın hırpaladığı değerlitasvirim
 Canlılığımı yitirmişti!
 Hatlarımı yeniden parlatmak ve üstümü
 başımı temizleyip paklamak için
 Ateşte buldum çareyi.
 Ateş işini tamamlayıp
 (yeniden) parlattığımda değerlitasvirimi
 Başıma imparatorluk tacını yeniden takıp
 Yerime geri döndüğümde,
 Yüz hatlarım kibirliydi, gözlerimde
 şimşekler çakıyordu
 145 Tufan'dan kurtulup da
 Bu işleme tanık olan insanların
 Soylarını mahvetmen için
 Silahlarını çekmene izin mi vereyim?
 Bu ünlü teknisyenleri,
 Apsu'ya indirttikten sonra
 Yukarı yeniden çıkmaları için asla emir
 vermedim.
 Gerekli değerli ahşap ve kehribar

- rezervinin de yerini değiştirdim
kimseye de söylemedim yeni yerini!
O halde, önerdiğin bu harekât için
Korkusuz Erra
150 Nereden bulunacak o değerli ahşap,
tanrıların eti
Evrenin kralına ayrılan
Soylu öz, yüce dallar, hükümdarlara özgü
Kökleri uçsuz bucaksız denizde, yüz fersah
suyun altında
Ulaşan yer altı Arallu'sunun ta en dibine
Yaprakları da yukarıda [Anu (?)]nın
göğüne ulaşan?
154 [...] bir kenara koyduğum lekesiz gökyakut
nerede?
161 Uçsuz bucaksız denizden doğan
Ve tacıma ayrılmış değerli taşlar nerede?
155 Nerede Zat-ı Şahanemin baş dülgeri Nin.ildu
Kıvılcımlar saçan keseri taşıyan ve [...] yapabilen
Ayaklarımın altına yerleştirdiği
Gün gibi parlattıktan sonra?
Nerede tanrıların ve insanların imalatçısı
Guskin.banda, [kutsal (?)] elli?
Nerede Nin.agal çekici ve "örsü" taşıyan,
160 Dirençli bakırı deri gibi incelten
Ve şekil veren [teçhizatıma değerli tasvirimin
(?)]?
162 Nerede Apsu'nun yedi Apkallu'su, kutsal
sazanlar,
Efendileri Ea gibi olağandışı becerilerle
donatılmış
"Bedenimi" saf, temiz tutanlar?"
Bunu duyan Korkusuz Erra, [ayakta (?)]
Ağzını açtı ve Kral Marduk'a şöyle dedi...

165-167: Erra'nın verdiği cevabın nerdeyse tamamı kayıptır; elde kalan küçük bir parçadan çıkartılabildiği kadarıyla, heykelin yeniden eski haline getirilmesi için

gereken malzemeyi tedarik edebileceğine inanıyor olmalı. Bu nedenle *Marduk* başka bir itiraz daha yapar:

- 168 *Marduk bu cevabı duyduğunda*
Ağzını açtı ve Korkusuz Erra'ya şöyle dedi:
- 170 “*Konutumu terk edersem*
[Evrenin] bağı çözülür
Kabaran sular mahveder yeri;
Aydınlık gün karanlığa [döner];
Fırtına patlar [kapatır önünü (?)]
Gökteki yıldızlarım;
Kötü rüzgâr eser, görüşünü [kapatır]
Canlı kalmış insanların;
- 175 *İblisler yeryüzüne çıkar yeraltından ve [...]*
Ele geçirirler [...]:
Silahsız [...] kim [karşı koyabilecek] onlara?
Anunnaki'ler Ölüler Diyarı'ndan yeryüzüne
çıkıp
Canını alacaklar yaşayanlarım;
Kim geri püskürtecek onları ben silahlarımı
[alana] kadar?”
Ama Erra bu sözleri duyduktan sonra
- 180 *Ağzını açtı ve Kral Marduk'a şöyle dedi:*
“Kral Marduk, sen bizzat bu tapmağa
yeniden Yerleşinceye kadar,
Ateş üstünü başımı temizleyip, sen yerine
geçene kadar
Sonuna kadar yönetirim ben,
Evrenin bağını sıkı sıkı tutarak:
Göğe çıkıp Igigi'lere talimat vereceğim;
YeraltındakiApsu'ya inecek ve
Anunnaki'lerle uğraşacağım;
- 185 *Vahşi iblisleri Geri Dönüşü Olmayan*
Ülke'ye göndereceğim
Zincirinden boşanmış silahlarımı sallayarak
onlara;
Kötü rüzgârın kanatlarını felç edeceğim,
Bir kuş gibi!
Hatta o tapmağa yeniden yerleştiğinde bile

Marduk tapınağını
terk eder ve evren
altüst olur

- Kral Marduk*
Kapının sağında ve solunda
Birer öküz gibi çömeltilip durduracağım
Anu ve Enlil'i!"
- 190 *Marduk bu sözleri duyunca*
Erra'nın bu konuşması nefis geldi ona!
- II a: 1 *O da terk etti erişilmez konutunu*
Ve Anunnaki'lerin komutuna yöneldi
Girince içeri durdu [önlerinde (?)]
Şamaş onu görünce [...] ışınlarını kararttı
5 *Sin başka tarafa bakıyordu ve [...] Yeraltı*
Dünyası'nı.
- Kötü rüzgârlar esmeye başladı,*
Güpegündüzü zifiri karanlığa çevirdiler.
Ve bütün karaların üzerinde halkların
patırtısı [...]
- Bu arada dehşete kapılan İgigi'ler*
Göğün (en yükseklerine) çıktılar
Ve korkan Anunnaki'ler
[Yeraltı Dünyası'nın (?)] ta dibine kaçtılar
10 *[...] bütün küre [...]*

–Ne kadar önemli olduğunu kestiremeyeceğimiz bun-
dan sonraki bölümde –20 mi yoksa 30 dize mi?– görül-
düğü kadarıyla *Erra* doğadaki kargaşayı durdurmaya
çabalıyor, çünkü şiirin devamında doğa normal işler
gibidir. –

II b -1'-13' : *Marduk*'un heykeli ve tacına ayrılmış gibidir
(*Marduk*'un tacından satır 2' de, "doğüstü parıltısın-
dan" da satır 5'te söz edilmektedir.). Bunun ardından
"Apsu'sunda" "*Ea*" (6', karş. 9') çıkar ortaya. Hey-
kelin yenilenmesi için ("Bu işlemde" –temizlik– satır
9'da söz edilir, daha yukarıda olduğu gibi I : 131; 145;
149) *Erra* gidip ondan yardım istemiş ama reddedilmiş
havası seziliyor. Sonunda, bu bölümün ağızından an-
latıldığı *Erra* yalan söyleyip *Marduk*'un kendisine her
şeyi yerle bir etme görevi verdiğini ima eder gibidir:

- 14' *"Ülkeleri mahvetme [görevi verdi bana (?)]
Ve nüfuslarını ortadan kaldırma!"*
- 15' *İyice düşünüp taşınan Kral Ea şu sözleri
söyledi:*
*"Kral Marduk artık gittiğine göre
O ünlü teknisyenlerin
Yeryüzüne [çıkış] emrini vermedi.
İnsanlar arasında diktiğim imgeleri
[Ben...] Erra'ya:
Ama varabilecekler mi
Hiçbir tanrının [...] varamayacağı yere?"
Oysa o ünlü teknisyenlere
Geniş bir deha bahşetmişti
Ve onları çok uzun zaman için
[yerleştirmişti];*
- 20' *Onlara bilgi aktarmış ve talihlerini açmıştı
Onlar da bu değerli tasviri
Eskiden daha parıltılı hale getirmişlerdi!
Ne var ki Korkusuz Erra gece gündüz
Önünde duruyordu sürekli (ve şöyle diyordu)
"Kraliyet merkezindeki
Değerli tasviri parlatmakla
Görevlendirilen hane halkı (?)
Emretti: "Sakın maceraya atılıp böyle bir
işleme kalkışmayın!"
[Onun (?)] ...] gırtlığını keseceğim
Ve boğazlayacağım başkalarını!*
- 25' *Acilen yapılınsın şu işlem! ..."*

26'-45': Buradan sadece dize sonları kalmış, bunlar da hiç açık değil. Anlayabildiğimiz kadarıyla hâlâ "değerlitasvir" (30' ve 44') ve onun "doğüstüparıltısı" (35') söz konusu. 45' dizesinde bağlantısız kalmış iki kelime, yenileme "işleminin" tamamlandığından söz eder gibidir: (Marduk'un kendi heykelindeki) "yüz hatları" I : 144'teki gibi (yeniden) "kibirli" bir hal almıştır.

46'-52': "Tanrıların kralı" Marduk söz alır. "Göge çıkmak" (47') isteyen ya da çıkması gereken kişiler ve bu kişilere verilen bir emir söz konusudur: "Yerlerini-

- Adad'a şu emri vereceğim: "Gemle taylarımı,¹
Dağit bulutları! Durdur karı [ve yağmuru]!"
Ea'ya bizzat Marduk'un
Şu düşüncesini bildireceğim:
"Bolluk vakti (?) büyüyen (?)
Kıtlık vakti gömülür!
20' Nemli bir yoldan gelen
Tozlu yoldan gider!"
Tanrıların Kralı'na da şu tavsiyeyi vereceğim:
"Evinde kal!
Verdiğin talimatı, yerine getireceğiz
Emirlerini yerine getireceğiz;
Karabaşlar sana yakarırsa
Dualarını kabul etme!
Çünkü ülkeyi mahvedeceğim, yıkıntı
tepeciklerine çevireceğim
25' Kentlerin işini bitirecek, çöle çevireceğim;
Dağları yıkacak, hayvanlarımı öldüreceğim;
Denizleri altüst edecek, ürünlerini yok
edeceğim;
Kamuşlıkları ve sazlıkları yerle bir edecek,
Ateş yakar gibi yakacağım!
İnsanları öldüreceğim
[Bütün [...] canlı varlıkları yok edeceğim (?)
30' [...(?)] yeniden döllemeleri için
birini bile bırakmayacağım
Sürüleri ve vahşi hayvanları
[...] için hayatta (?) bırakmayacağım.
Kentler arasında düşmanlıklar başlatacağım.
Oğullar artık babalarının hayatını
umursamayacak
Babalar da oğullarının;
Anneler kendi kızlarının kötülüğü için
tezgâhlar kuracaklar.

¹ Birinci binyıla ait bir astroloji belgesi (E. Weidner, *Archiv für Orientforschung*, 19, 1959 vd., s. 105 vd.) Adad'ın iki "rayından" (*buru*) söz eder (derleme V : 37-39); birinin adı "GökselTufan", ötekini adı da "DağlarıKapla'dır". Bu yağmur ve kasırga tanrısının mitolojik arkadaşları ve yardımcılardır. Bu tanrı 45, i, arkayüz: 5 te "binip" kasırga patlamışken gökre şuraya buraya koşturmada kullandığı, "katırlar" (*paru*) da bunlardır.

- 35' *Tanrıların ikametgâhına, hiçbir kötünün
adım atmadığı yere
Bir [...] sokacağım
Hükümdarların evine de soysuzun tekini
yerleştireceğim!
[...] hayvanları sokacağım
Hayvanların görüldüğü her yerde de kente
girilmesini yasaklayacağım!
Dağdaki hayvanları tepeden aşağı
sürecekim,*
- 40' *Saldığım her yerde sokakları yerle bir
edecekler!
[...] olmadan (?), kentlerin sokaklarına
salacağım
Bozkırdaki hayvanları
Böylece uğursuz işaretlere yol açacak,
Mahalleleri boşaltacağım!
Tanrıların tapmağına [...] uğursuzluk
sokacağım,
[...] kraliyet sarayını da sürülmemiş toprak
haline sokacağım!*
- 45' *İnsanların patırtısına son verecekim
Her tür neşeyi de alacağım ellerinden!"*

46' vd. : Zarar görmüş ve anlaşılamaz haldedir. *Erra*'nın sözleri burada kesilir gibidir; ama neredeyse hemen, III. tabletin başıyla birlikte devam eder.

- III a : 1 *[Erra] kimseden sakınmadan
Verdiği kararım [...peşinden gitmeye (?)
kararlıydı]*

3-5 : Neredeyse tamamen kayıptır; *Erra* tehdit savurmayı sürdürüyor olmalı: –

- 6 *"[...] evine el koydurtacağım
Ömürlerini kısaltacağım!
Haklıları koruyanları yaşatmayacağım
Boğaz kesen kötülerini şerefliendirecekim!*

- İnsanların yüreklerini kötüleştireceğim:
Babalar oğullarına kulak vermez olacak*
- 10 *Kızlar da analarından kinle söz edecek!
İnsanların sözlerini yolundan çıkaracağım:
Tanrılarını unutacaklar,
Tanrıçalarına şiddetli küfürler edecekler!
Eşkriyaları teşvik edeceğim, yol kesecekler;
Kentin ortasında insanlar birbirlerinin
mallarını alacaklar ellerinden!*
- 15 *Aslanlar ve kurtlar telef edecek sürülerini!
[Dişi demonları (?)] yeryüzüne çıkartacağım
Canlıların büyümesini engellesinler
Ve sütanneleri bıktırsınlar diye bebeklerin
Ve yeni doğanların cıvıltısından!
Kırlardan defedeceğim
Emekçilerin şarkısının sesini;
Çobanlar ve sığırtmaçlar unutacaklar
kulübelerinin anısını.*
- 20 *İnsanların bedeninde tek bir giysi bile
bırakmayacağım
-Varyant: İnsanları çıplak yürüteceğim
Kentlerinin sokaklarında-
İnsanları kefensiz indirteceğim Ölüler
Diyarı'na.*
- Adaklık koyunların
Eksikliği çekilecek halk arasında
Hatta bir hükümdar için bile zor olacak
bulmak*
- Şamaş'a kurban edecek kuzuları!
Hastalar hemen yapacakları adaklar için
Izgaralık et arayacaklar boşuna,*
- 25 *İşin uzmanları acılarını yatıştıramadan
Ölünceye kadar sürünecekler!"*

26-32 : Kullanılamayacak durumda: 26-28 arası kurulmuş 2-3 kelimedenden çıkartılabildiği kadarıyla, *Erra* yine o felaket havasındaki tiradını sürdürüyor olmalı. Bunun ardından gelenleri de, yeni parçanın içeriğini de bilmiyoruz:

III b : Elimizde kalan 21 satırın her birinin başındaki genelde hemen hemen silinmiş halde birkaç işaretten başka bir şey kalmamış. Ne var ki bundan sonraki parça ile oyunun yeni bir perdesi başlıyor:

Erra'nın ilk seferleri hatırlatılır

III c : İlk iki satırı anlaşılamıyor, ama sonrası, paralel metinler sayesinde (IV : 33 vd.) anlaşılabilir; bu metinler kayıp birkaç bölümün oldukça inandırıcı bir biçimde onarılmasını sağlıyor. Bu parçanın başında herhalde *İşum*'a ait olan bir söylev vardı; *İşum* daha ileride de yapacağı üzere (IV : 1 vd.) *Erra*'ya (ilk) yiğitliklerini hatırlatmaktadır:

- 3' *Hatta [muaf tutulmuş] görevlilere bile
... kutsal koruması altındaki
Silah çektin:
Döktün] kanlarımı [su gibi kentin
lağımlarına];*
- 5' *Damarlarımı [açtım onların]
[kanları karıştırm diye nehre].
Enlil [bunu görünce şöyle bağırdı]: "Eyyvah!"
[ve yüreği sıkıştı!
Konutunu [terk etti] [bir daha dönmek
istemedi (?)].
[Müthiş bir] lanet [çıktı ağzından (?)]:
Yemin etti [bir daha asla içmeyeceğine
nehrin (?) suyundan]!*
- 10' *Dökülen kanlarından tiksindiği için
[bir daha asla yerleşmemeye Ekur'a (?)]!*

11'-20' : *Erra*'nın pek okunamayan cevabına yer veriyordu.

Erra yakıp yıkmaya devam etmek ister

21'-23' : "Öfkeyle"(23') *İşum*'a söyleceklerini haber verir:

- "Aç yolumu da [sefere çıkayım!]
- 25' *Benzersiz cengâver Yediler [birliğini (?)
askere al (?)]
Zincirinden boşanmış ordumu [yürüt
benimle]*

- Sen de, yaver, [düş peşime]!”*
Bu sitemi duyan İşum
Merhamete geldi ve şöyle dedi kendine:
 30' *“Erra’yı öfkeliendiren insanların başına*
gelecek var
[ortadan kaldırmak istediği (?) insanların]
Korkusuz Nergal [mahvetmek (?) istiyor]
onları
[...] demona benzeyen Asakku ile savaştığı
günkü gibi;
Kolları dur durak bilmeden
”Kayıp tanrının” boğazı kesilirken olduğu gibi;
Açılmış [ağryla]
Kötü Anzu yakalandığındaki gibi!”
Ağzını açıp söz aldı İşum
 35' *Ve KorkusuzNergal’e şunları dedi:*
“İnsanlar ve tanrılara karşı neden kötülük
tezgâhladın?
Neden merhamet<sizce> kötülük
tezgâhladın karabaşlara karşı?”
Ve Erra ağzını açtı, aldı sözü
Ve yaveri İşum’a şunları söyledi:
 40' *“Sen ki bilirsin İgigi’lerin amacını*
Anunnaki’lerin iradesini
Sensin onların emirlerini insanlara,
karabaşlara aktaran,
Böylece zekâlarını açan
Neden sen de cahilin teki gibi konuşuyorsun
Marduk’un işlerini bilmez gibi
Tavsiyeler veriyorsun?
Tanrıların Kralı merkezini terk ettiğine göre,
 45' *Dünyada sağlam ne kalır?*
İmparatorluk tacını bıraktığına göre,
Kralların ve prenslerin [uyrukları (?)]
Ödevlerini unutmak zorunda kalır!
Tokasını açtığına göre
İnsanların ve tanrılarının da kemeri çözülür,
Zordur yeniden kuşanması!
 50' *Güçlü ateş gün gibi parlattı*

Değerli tasvirini

Ve ortaya çıkardı doğaüstü parıltısını:

*Sağ eli kavrayabilirdi yeniden mittu'sunu,
büyük silahımı,*

*Kral Marduk'un bakışları yeniden
olağanüstü bulabilirdi kendini!*

Bana [...] dediğin,

*Ey bilge, tanrısal yaver, [kusursuz tavsiyeler
veren İşum]*

55' *Neden [...sen] bu emri, şimdi?*

*Marduk'un işlerinden [habersiz misin sen
(?) ?]"*

57'-72' : *İşum*'un verdiği cevap paramparça olduğu için kullanılabilecek halde değildir. Daha en baştan bir savunma havası hissediliyor: "İnsanların refahından" (59') dem vurur, "hayvanlardan" (60'), "sazlıklar ve kamışlıklardan" (61') söz eder ve *Erra*'nın ilk açıklamalarından birine göndermede bulunur (62'). Ama, diye ekler peşinden, *Erra* katletmeye (63' vd. : anlaşılmıyor) başladığına göre, durmayıp devam edeceği kesindir: "Sürü hayvanlarını alıp götürecektir" (65'), "silahlarını kullanacak" (66'), böylece "evrene dehşet salacaktır" (67' vd.)... Belki de *Erra*'nın cevabına da yer veren III c ile III d arasındaki eksik fazla uzun olmayabilir: En fazla yirmi satır civarındadır. Bir sonraki parça başında *İşum* söz alır ve şunları hatırlatır:

Erra'nın öteki seferleri

III d : 2' *İşum ağzını açıp Korkusuz Erra'ya şöyle der:
"Korkusuz Erra göğün dizginleri senin elinde,
Bütün dünyayı denetliyorsun, hâkimisin
dünyanın,*

5' *Denizaltı üst ediyor, dağlara hükmediyorsun,
İnsanları yönetiyorsun, hayvanların
çobanısın!*

Gökteki Eşarra ne dersin yapar,

Yeraltının Engur'u senin emrinde!

*Şuanna (Babil) senin elinde, Esagil'de senin
sözün geçer!*

*Bütün tanrısal yetkileri toplamışsın elinde,
Ve tanrılar korkar senden:*

- 10' *İgigi'ler korkar senden
Anunnaki'ler titrer karşında!
Bir talimat mı verdin: Bizzat Anu dinler seni,
Enlil bile uyar emrine!
Sensiz çatışma olur mu?
Sen istemesen savaş çıkar mı?
Savaş araç gereçleri
Sadece senin işindir!*
- 15' *Bir de yüreğinden, "Beni küçümsüyorlar"
diye mi geçiriyorsun durmadan?*

Babil'i yıkışı

- IV : 1 *Sen Kral Marduk'un şanına bile
Saygı göstermedin KorkusuzErra
Dim.kurkurra'nın (Babil) bağını çözdün
Tanrıların kralının kentinin, yerin düğümünün.
Tanrısalgörünüşünü değiştirdikten sonra
Bir insan kılığında
Silahlarını kuşanıp girdin o kente.*
- 5 *Babil'e girer girmez
Bir kenti ele geçirmek isteyen biri gibi
Bir kıskırtıcı olarak konuştun;
Ve Babilliler,
Kamışlıktaki sazlar kadar başsız,
Etrafında toplandılar senin:
Eline hiç kesici silah almamış biri
Kılıcına sarıldı;
Ok muzrak nedir bilmeyen biri
Sadağma davrandı;
Kavga nedir bilmeyen biri,
Dövüşe girdi;*
- 10 *Koşu nedir bilmeyen biri
Kuş gibi ileri atıldı!
Budalalar gücü yerinde olanları geride
bırakmaya çalıştı,
Topallar hızlıları geçmeye çalıştı.
Tapınaklarının tedarikçisine, valilerine karşı
Büyük hakaretlerde bulundular.
Babil'in kapılarını kendi elleriyle ördüler,*

- Ve de refah kaynağı su yollarını.
Yabancı yağmacılar gibi, ateşe verdiler
Babil'in kutsal binalarını!*
- 15 *Oysa sendin elebaşı; sendin başı çeken.
Mızrağımı dayadığım İmgur-Enlil, aman
diliyordu.
Erkeklerin ve kadınların kanında boğdun
Kapısındaki nöbetçi Tanrı Muhra'nın nişini!
Ve bu Babillileri —onlar kuş ve sen, tuzak—
Ağma düşürdükten sonra, Korkusuz Erra,
Tuttun ve mahvettin!*
- 20 *Çünkü kenti bırakıp dışarı çıktığımda,
Yeniden bir aslan görünümüne büründün
Ve girdin saraya:
Askerler seni görür görmez silaha sarıldı,
Ve valinin Babil'e karşı hınç dolu yüreği
Zincirlerinden boşandı:
Askerlerini gönderdi, bir düşmanı ele
geçirmek ister gibi*
- 25 *Ordunun komutanını iyice kötüye kışkırttı
(şöyle diyerek):
"Seni gönderdiğim, bu kent var ya adam,
O kentte hiçbir tanrıya saygı gösterme,
korkma hiç kimseden,
Büyük küçük dinleme öldür herkesi,
Tek bir bebeği sağ bırakma, meme çocuğu
bile olsa!*
- 30 *Sonra da birikmiş bütün hazinelerini talan
et Babil'in!"*
*Kralın ordusu, toplanıp, kente girdi
Yayları alev alev, yalın kılıç.
Hatta muaf tutulmuş görevlilere bile,
Anu ve Dagan'ın kutsal himayesindeki
Silah çektirdin;
Döktün kanlarımı su gibi kentin lağımlarına;*
- 35 *Damarlarımı açtın onların,
Kanları karışsın diye nehre!
Büyük Efendi Marduk bunu görünce
"Eyvah!" diye haykırdı ve yüreği sıkıştı;*

Müthiş bir lanet çıktı ağzından:
Yemin etti bir daha asla içmeyeceğine nehrin
suyundan!

Dökülen kanlardan tiksindiği için
Bir daha asla yerleşmemeye Esagil'e!
40 Ah! (diyordu), Babil,
Dallarını yüceltmıştim bir palmyeye bakar
gibi

Ve rüzgâr kuruttu onu!
Ah! Babil,
Bir kozalak gibi tanelerle doldurmuştum içini
Yiyemedim fıstıklarımı!
Ah! Babil,
Bir bereket bahçesi gibi ekmiştim,
Yararlanamadım mahsulünden!
Ah! Babil,
Anu'nun boynuna taktığım
Kehribar bir mühür gibi!
Ah! Babil, elime almıştım seni
Başka kimseye bırakmadan
Kaderler Tableti gibi!"

45 – Açıklama: Kral Marduk böyle konuşmaya
devam etti–

[...] ezelden beri [...]
İskeleyi terk etmek isteyen
Suyun derinliği ancak iki kulaç geldiğinden
Yaya geçmek zorunda!
Kuyulardaki su bir ip boyu derinliğe çekildi
Tek bir insan bile kalmayacak hayatta!
İleride, açık denizde,
Yüzlerce [metre] yüksekliğinde büyük dalgalar
Balıkçı teknelerini devirecek
Kayık sırtıklarına rağmen! –

50 Ve Sippar, antik kent,
Yerin efendisi bu topraklara
Uğratmamıştı Tufan'ı,
Tanrısı Şamaş'ın isteğine karşı çıkıp
Surlarını yıktım, temellerini mahvettin bu
kentin!

- Anu ile İştar'm kenti olan Uruk'ta
 Tapınak fahişelerinin ve hayat kadınlarının,
 orospuların kenti
 İştar'm eşsiz bıraktığı
 Kendi merhametine bağı kalsınlar diye,
 şutulu erkekler ve kadınlar, bağıra çağıra
 55 İştar'm erkeklere korku salmak için
 Erkekliklerini kadınlılaştırdığı
 Eşcinseller ve travestiler,
 Eanna'yı altıüst ettiler,
 Hançer taşıyanlar, bıçak taşıyanlar,
 şişler, çakmaktaşından kesiciler,
 İştar'a yaranmak için
 Rezil işler yapanlar,
 Kentin başma
 Sert ve inatçı bir vali koydun,
 60 Altıüst etti onların âdetlerini ve kaldırdı
 ritüellerini:
 O kadar ki buna gücenen İştar
 Uruk'a öfkeleni
 Ve ona bir düşman yarattı, bu düşman
 önüne kattı ülkeyi
 Suyun tahılı sürükleyip götürmesi gibi!
 Dur.Kurigalzu'nun sakinleri
 Yakınıp duruyorlardı hep
 Yıkılmış E.ugal'lerinin önünde
 Üzerlerine saldığın düşman
 Yıkıma son vermeyi reddedince,
 65 İştaran şöyle dedi sana:
 "Der kentini çöle çevirdin
 Sakinlerini kamlar gibi kırıp geçtin
 Patırtılarını dağıttın suyun üzerindeki
 köpük gibi,
 Ve beni terk ettin, teslim ettin şutuluların
 eline!
 70 Ben de öyleyse Der kentim söz konusu
 olduğunda
 Adil hüküm vermeyeceğim artık
 Ülkeyi ilgilendiren konularda karar
 almayacağım!

Bütün ülkede

- Emir de vermeyeceğim artık...
Zekâyı ferahlatmak için!"*
*Sadakattan vazgeçen bütün dünya
İsyan etti böylece.*
- 75 *Ben, İşum, estirmek zorunda kaldım
Sadece bu ülkeye karşı yedi rüzgârı:
Savaşta ölmeyen, salgın hastalıktan öldü;
Salgın hastalıktan ölmeyen
Bir düşmana esir oldu;
Bir düşmana esir olmayanı
Bir hırsız hakladı;
Bir hırsızın haklamadığına
Kralın silahı ulaştı;*
- 80 *Kralın silahının ulaşmadığını
Bir prens öldürdü;
Bir prensin öldürmediğini
Bir kasırga yuttu;
Bir kasırganın yutmadığını
Şamaş alıp götürdü!
Açık kırığa çıkan kişiyi rüzgâr süpürüp
götürdü;*
- Evine sığınanı, bir demon-rabisu vurdu;*
- 85 *Yükseklere tırmanan susuzluktan öldü;
Dipsiz uçurumlara inen boğulup öldü;
Öyle bir ayarladım ki yükseklikle derinlik
birbirini götürdü!*
- Kentin sorumlusu annesine şöyle diyordu:
"Keşke çıkamasaydım bedeninden
Beni dünyaya getirdiğin gün!"*
- 90 *Keşke ömrümüz o zaman sona erseydi!
Keşke birlikte ölseydik!
Onun yerine, sen beni bir kente verdin
Surları yıkılmış,
Nüfusu sürü hayvanları
Tanrıları da kasap!
–Açıklama: Ağının gözleri öyle sık ki
Eşler (?) kurtaramıyor kendini
Kılıçtan geçiriliyor!–*
- 95 *"Her kim ki dünyaya (diyordun) bir oğul
getirip*

- “Bu benim oğlum! derse,
 Yetiştirdiğimde onu
 Gösterdiğim özeni kat kat geri verecek!”
 O oğlu, öldürteceğim, gelip gömsün babası:
 Bundan sonra babasını öldürteceğim,
 Artık onu gömecek kimse olmayacak!
 “Her kim ki bir ev inşa edip
 “Bu benim ocağım! derse
 100 Bitirince inşaatı, orada dinleneceğim
 Ve kaderim beni alıp götürdüğünde,
 orada uykuya dalacağım!”:
 Bu adamı öldürtecek ve ocağımı dağıtacağım
 Hemen ardından da başka birisine vereceğim!
 Haklıyı da aynı şekilde öldürttün Korkusuz
 Erra
 105 Haksızı da aynı şekilde öldürttün!
 Sana hakaret edeni de aynı şekilde öldürttün
 Hakaret etmeyeni de aynı şekilde öldürttün!
 Tanrılara armağanlar vermeye can atan
 Yüksek rahibi de öldürttün!
 Kralın şahsına fedakârca bağlı
 Hizmetkârı da öldürttün!
 110 Evinin eşiğinde ihtiyarı da öldürttün!
 Odacıklarında
 Daha yeni kadın olmuşları da öldürttün!
 Ama hiç yatıştırmadı bunlar seni!
 Tekrarlayıp durdun “Aşağılıyorlar beni!”
 O zaman şöyle geçirdin gönlünden
 KorkusuzErra:
 115 “Güçlülere vurmak ve zayıflara dehşet saçmak,
 116 Komutanı boğazlamak, ordunun yönünü
 değiştirmek istiyorum!
 125 Her ağacın köklerini keseceğim
 Dalları uzamasın diye!
 126 Her duvarın temelini oyacağım
 Üstündeki çatı çöksün diye!
 117 Her tapınağın yüksek şapelin¹

Erra daha korkunç
 zararlar vermek için
 büyük tasarılar geliştirir

¹ Zigguratın en tepesindeki şapelden, *gigunu*’dan söz ediliyor (krş. . s. 788, n. 1).

- Her surun parapet duvarını yıkacağım
 Ve böylece her kentin süslerini yok etmiş
 kaldırmış olacağım!
- Halat kazıklarını kaldıracığım,
 Gemiler sürüklensin diye akıntıyla;
 Dümenleri parçalayacağım, kırır ya
 yanaşamasınlar diye;
- 120 Yelken direklerini söküp atacağım, bütün
 armaları sökeceğim!
- Memeleri kurutacağım
 Tek bir sütbebesi bile hayatta kalmasın diye!
 Kaynakları tıkayacağım,
 Kuruyan su yolları
 Bereket getiren suyu artık taşımasın diye!
 Yerin altındaki İrkallu'yu sarsacağım,
 gökler sallanacak!
- Gezenlerin parıltısını söndürecekim
 Gökten silecekim yıldızları!
- 127 Tanrıların Kralı'nın konutuna kadar
 gidecekim,
- En üst yönetim kalmasın diye!"
- Korkusuz Erra bunları duyunca
 İşum'un bu söyledikleri
 Çok yumuşak bir merhem gibi ferahlattı onu.
- 130 O zaman Korkusuz Erra şöyle dedi:
 "Deniz Ülkesi ile Deniz Ülkesi
 Subartular ile Subartular, Asurlular ile Asurlular,
 Elamlılar ile Elamlılar, Kasitler ile Kasitler
 Şutulular ile Şutulular, Gutiler ile Gutiler
 Lullubiler ile Lullubiler
 Ülkeler ile ülkeler, kentler ile kentler
- 135 Evler ile evler, erkekler ile erkekler, kardeşler
 ile kardeşler
 Gözlerinin yaşma bakmadan
 boğazlaşıyorlar!
 Ardından Akkad ayağa kalkıp yeniden
 hepsini tepeliyor
 Ve yeniden efendisi oluyor hepsinin!"
- Sonra Korkusuz Erra

Ama yatıştır ve sinirini
 başka yere yöneltir

- Yaveri İşum'a şöyle dedi:
 "Git, İşum, istediğin her şeyi gerçekleştir!"
 Bunun üzerine İşum Hihi Dağı'na yöneldi,
 140 Benzersiz Yediler de hızla peşine takıldı!
 Korkusuz <Erra > ulaştığında
 Hihi Dağı'na,
 Elinin tersiyle yıkıp geçti bu dağı:
 Bu Hihi Dağı'nı yerle bir etti!
 Sedir ormanındaki ulu ağaçları parçaladı:
 145 Sanki Haniş geçmişti sık çalılıklardan!
 Yerleşimleri yıktı ve çöle çevirdi;
 Dağları mahvetti ve hayvanlarını öldürdü;
 Denizleri altüst etti ve mahsulünü yok etti;
 Sazlıkları ve kamışlıkları yağmaladı ve ateş
 gibi yaktı!
- 150 Sürü hayvanlarını lanetledi
 Ve toza çevirdi!
- V : 1 Erra yatışıp yeniden yerine oturduğunda
 Tanrıların hepsi de
 gözlerini ona çevirdi
 Bütün İgigi'ler ve Anunnaki'ler
 Önünde saygıyla duruyordu.
 Ağzını açtı ve bütün tanrılara hitap etti:
 5 "Kulak verin bana, dediklerime dikkat edin.
 Elbette ki ben bizzat kötülük tezgâhladım
 Daha önceki bir hatadan dolayı.
 Yüreğim sıkıştı diye
 İnsanları öldürdüm!
 Kiralık bir çoban gibi
 Başı çeken koçu ayırdım sürüden;
 Hiç bağ kazığı dikmemiş biri gibi
 Umursamazca budadım bağı;
 10 Yabancı bir yağmacı gibi,
 İyinin yanında kötüyü de öldürdüm!
 Ama alınmaz avı
 Kükreyen bir arslanın ağzından
 Öfkeden kudurmuş birini de kimse
 yatıştıramaz.
 Yaverim İşum <olmasa>, geriye ne kalırdı
 acaba?

Bunları neden yaptığını
 açıklar, İşum'a
 saygılarını bildirir
 ve Akkad'ın yeniden
 bolluğa kavuşacağını
 haber verir

- Tedarikçiniz nerede olurdu?
Nerede olurdu ayin yapan rahipler?
- 15 Size sunulan yiyecekler nerede olurdu?
Tütsüleri çekemezsiniz artık içinize!”
İşum ağzını açıp şöyle dedi:
“Korkusuz <Erra>, dikkatini ver bana
Ve duy dediklerimi!
Gerçi yatışabilirsin artık: İşte emrindeyiz
senin!
- Öfkelendiğinde kim kafa tutabilir ki sana?”
- 20 Bunu duyunca yüzü aydımlandı Erra’nın
Sevinçten gevşedi yüz çizgileri
Parılayan gün gibi
Ve E.meslam’ma dönüp yerini aldı yeniden.
Bunun üzerine İşum yüksek sesle dosdoğru
söyledi her şeyi;
Akkad’ın dört bir yana dağılan insanları
konusunda
- Şu kararı önerdi:
- 25 “Bu ülkenin kırılıp geçirilen insanların,
Sayıları çoğalsın yeniden!
Küçüğü de büyüğü de herkes dilediği yere
gitsin!
- Ne kadar güçsüz düşmüş olursa olsun
Akkad güçlü Şutuluları tepelesin,
Tek kişi yedisini katsın önüne, küçükbaş
hayvanlar gibi!
- Yerleşimlerini harabeye,
Kırlarını çöle çevir;
- 30 Onlardan alınan yüklü ganimeti de
Şuanna’ya (Babil’e) aktar!
Ülkenin tanrılarını, sağ salım
İkametgâhlarına döndür,
Aynı ülkeye Şakan ve Nisaba’yı da indir
yeniden!¹
- Onun için dağların bereketini toplayacaksın
(yeniden)
- Denizden de mahsulünü;
Ve onların meyvelerini dosdoğru taşıt

¹ Başka deyişle sürüleri ve tahılları, hayvancılığı ve tarımı.

Son dua: Şiir'in kökeni
ve değeri

- Harap olmuş tarlalarma!
35 Bütün kentlerin bütün valileri
Şuanna'nın tam ortasına taşısın yüklü
haraçlarını!
Alev alev, güneş gibi yükselsin yine
Tahrip edilmiş tapınakların doruğu!
Dicle ve Fırat
Yeniden taşısın oraya bolluk getiren sularını!
Esagil ile Babil'in tedarikçisinin bizzat
Bütün kentlerin bütün valileri üzerinde
Hüküm sürmesini sağla!"
Sayısız yıl boyunca sürsün,
Büyük Efendi Nergal ve Korkusuz İşum'un
şanı
- 40 Erra öfkeye kapılıp,
Ülkeyi dümdüz etme
Ve insanlarını yok etme tehdidini savurunca,
Danışmanı İşum onu o kadar iyi yatıştırdı ki
İnsanların geriye kalanları kurtuldu!
Bu, Kabti-ilani-Marduk'un eseridir
Dabibu'nun oğlu.
Bir gece İşum çıtlatmış ona olup biteni,
Sabahleyin ezberden okuduğu için
Ne bir yerini unuttu,
Ne de bir satır ekledi!
- 45 Erra dinlediğinde çok zevk aldı
Yaveri İşum'un anlatışı çok hoşuna gitti:
Bir araya gelen tanrılar da onun kadar
takdir etti!
Bunun üzerine Korkusuz Erra şöyle dedi:
"Bu neşideyi beğenen her tanrının
Tapınağına bolluk yağsın!
50 Ama beğenmeyen
Bir daha hiç çekmesin içine tütsü kokusu!
Bu neşideyi ezbere okuyarak şanıma övecek
her kral,
Evrenin naibi olsun!
Benim yiğitliğimi öven bu şiiri söyleyecek
prensini

- Hiç rakibi kalmasın!
 Bunu okuyacak şairin sonu asla kötü olmasın
 Sözleri de prensinin, kralının hoşuna gitsin!*
- 55 *Bunu yazmakta ustalaşacak her kâtip
 Asla gözden düşmesin ve ülkesinin önde
 gelenlerinden biri olsun!
 Okullarında adımı sadakatle söyleyen
 Eğitimli kişilere
 Zihin açıklığı vereceğim.
 Bu tabletin yerleştirileceği her ev,
 Erra yeniden öfkelense
 Ve Yediler yine katliama başlasa bile
 Uzağında kalacak uğursuz ölümün kılıcının:
 Bütünüyle emniyette olacak!
 Bu neşide sonsuza dek varolsun! Ebediyen
 varolsun!*
- 60 *Onu işiten bütün ülkeler yiğitliğini kutlasın!
 Dünyanın bütün halkları onu
 öğrendiklerinde
 Şanımı yüceltsin!”*

2. Bu şiirin, en kısasından en uzununa varıncaya kadar bütün öteki mitolojik eserlerle karşılaştırıldığında farklı olan yanı, önemi asıl anlatıyı katbekat aşan doğrudan konuşmalardır. Asıl anlatıya elli satır kadar ayrılmıştır, bunlar da dağınık ve genelde çok kısa parçalar oluşturmaktadır (örneğin I : 45; 93; 163 vd...; IV : 128 vd.; 139 – V : 3 [Bu en uzunudur!] ve V : 20; 22). Geriye kalan –alışıldık biriki dizelik haşivler (I : 94; 100 vd.; 126; 129 vd., vb) bir kenara bırakılırsa– ya bizzat yazarın ağzından (I : 1-44) söylenmekte ya da –Yediler’in övülmesi (I : 46-91) ve *Marduk*’un cevapları: I : 131-162 ve 168-178 dışında– iki kahramana, *Erra* ve *İşum*’a söyletilmektedir; hatta *İşum* bir defada tam 140 dizelik (III d : 3’ – IV : 127) ölçüsüz bir konuşma da yapar. Eylemin neredeyse bütün gelişimi bu konuşmalarda ve bu konuşmalar aracılığıyla aktarılır. Ne var ki II ve III’teki büyük eksiklere bir de *Şiir*’in kök saldıği temsiller, anılar ve duygular dünyasını bilmediğimiz için neye gönderme yaptığını çoğunlukla çıkaramadığımız aşırı veciz sözler, imalar ve altmetinler

eklenince, metnin örgüsünü, en azından ayrıntı düzeyinde, yeniden kurmakta çoklukla zorlanıyor, hatta belirsizlik içinde kalıyoruz.

3. İlk 44 dize yazarın kendisi tarafından söylenmektedir; çoklukla olduğu gibi burada da, belki de *Marduk*'u konu alan (I : 1) bir övgüyle başlar: İleride görüleceği gibi, *Marduk* burada hem “evrenin kralı” hem de tanrıların hükümdarıdır; hemen ardından *İşum* övülür (I : 2-5) hem de bütün askeri becerilerine (4 vd.) rağmen, “insanların koruyucusu” (I : 3)¹ gibi pek evrensel unvanlarla övülür ve şurası açık ki *İşum*'un bu tanıtılma biçimi eserin bütününün yorumlanmasında (zaten bkz. § 18) önemli bir yere sahip olmayacaktır. Bununla birlikte, ileride görüleceği gibi, bu parçanın başkahramanı *İşum*'un hemen peşinden hem de layıkıyla uzun uzadıya tanıtılan *Erra*'dır. Temel ayrıcalığı, saldırgan bir tanrı, yani savaş tanrısı olmasıdır (*Nergal ve Ereşkigal*/26 bu konuda tek kelime etmemiş bile olsa literatürümüzde gayet iyi bilinen bir ayrıcalıktır bu; olsa olsa *Nergal ve Ereşkigal*'in en eski versiyonu, yani sadece A *Erra*'ya haşin ve savaşçı [I : 6; 14]² özellikler yükler: 50-80). Ne var ki eylem tam başlayacağı sırada *Erra* hiç de savaşacak havada değildir: İki iş arasında kalmış bütün savaşçılar gibi o da tembellik etmekte, burada “Geceleyin-Bir-Yerden-Bir-Yere-Giden-Efendi” (Sümerce: En.gi₆.du.du; I : 15-21) adıyla kişileştirilen eşi *Mammi*, “Kandilin Altında” ile birlikte yatakta oynamaktadır. Yazar zaman zaman kesintiye uğrayan bu savaşçılığın zıddı olarak *Yediler*'i işe katar: Bunlar doğuştan, doğaları ve yazgıları gereği saldırgandırlar; *Yediler*'in doğuşunu toprağın *Anu* tarafından döllenmesine ilişkin bir miti (I : 23-40; krş. XII, §11) özetleyerek aktarır: Babaları *Yediler*'i *Erra*'ya kiralık katil olarak vermiştir (I : 41-44), bir bakıma çocukken *Marduk*'a çingirak diye Rüzgârları vermesine (50, I : 103 vd.) benzer bu.

Tam anlamıyla meslekten asker olan *Yediler* zevk ve sefa ile dolu, barış içinde geçen günlere katlanamazlar, efendilerine gidip savaş faaliyetlerini yeniden başlatsın diye onu kıskırtırlar: Efendilerinin ataletiyle alay ederler (I : 45-48); çarpışmadıklarından ötürü utanç içinde olduklarını, hayallerinin yıkıldığını söylerler; *Erra*'nın, eğer

¹ Aynı zamanda “şefin (komuta) sopası”, Sümerce *Hendur.sagga*.

² E. von Weiher, *Nergal*, s.15 vd.

tanrılar kendisine hürmet etsin, insanlar da kendisinden layık olduğu gibi korksun istiyorsa, uyması gereken şaşırtıcı bir savaş “felsefesini” (I : 49-59) anlatırlar. İstedikleri yönde daha çabuk karar versin diye de daha önce söz ettikleri (I : 43; XIII, § 17; XIV, § 8) *Tufan* ve *Yüce Bilge* izleğini yeniden işlerler: İnsanların “gürültüsü”, çok kalabalık olmalarından ötürü yol açtıkları uğultu, yaptıkları patırtı tanrıları rahatsız etmekte, uyumalarını engellemektedir (I : 78-83; aynı konu şurada da işlenir: I : 73; II c : 45’). Söz konusu izleği biraz daha beslemek amacıyla buna beklenmedik, başka hiçbir yerde karşılaşmadığımız bir gerekçe daha eklerler: İnsanların sayısının aşırı çoğalması tanrıların dertlerinin ve “uykusuzluklarının” kaynağı olmakla kalmayacak, tanrılar açısından bir tehdit de oluşturacaktır (I : 79)! Özetle, kendi sistemlerinin çizgisinde, aşırı bir savaş övgüsü yaparlar ve benimsedikleri tavırdan ötürü de işi açıkça saçmalamaya kadar vardırırlar: Dediklerine göre, sadece çok fazla insan değil, çok fazla hayvan da vardır; evcil olanlar mahsulü yiyip bitirir, vahşi olanlar da sürüleri telef ederler (I : 83-86). Bunlar bizim alışık olduğumuz ve günümüzde bile şu ya da bu derecede, yer yer kulağımıza çalınan sözlerdir... Ama işin en önemli yanı, diye eklerler, hiçbir şey yapmadan durdukları için sabırsızlanmakta ve paslanmaktadırlar (I : 87-91). Ama bütün bu nedenlerin arasına (Bu nedenler, sadece savunma amaçlı ve kötü niyetli sayılamayacak kadar çoktur ve savaş ile şiddetten başka varlık nedenine sahip olmayan bir “kast’ın” var olduğu bir toplumda mutlaka ortaya çıkan bir yaşam idealini yansıtmaktadırlar.) *Erra*’nın kibrini ve kendini beğenmişliğini en fazla etkileyecek nedeni de yerleştirmişlerdir (*Şiir* boyunca birçok kez söz eder bundan.) ve bu neden yaptığı her şeyin psikolojik temeli halini alır: “Şanına uygun mertebede olmamaktan” ve insanların, hatta hayvanların bile (I : 77; ve krş. I : 20; III d : 15; IV : 113) “kendisini aşağılamasından” korkan *Erra* ancak büyük işler başararak, yani onun durumunda sadece savaş temelli, dolayısıyla haşin ve merhametsiz kahramanlıklar göstererek bu durumdan sıyrılabilir.

4. Nitekim *Yediler Erra*’yı savaşmaktan başka hiçbir amaç gütmeyen (I : 94-99), sadece savaşmak için savaşmaya ikna edebilmişler (I : 92 vd.), *Erra* da yaverine savaş hazırlığı yapılması emrini

vermişti. Ne var ki, iyi bir asker olduğu için *İşum* sadece savaşmak için savaşmaya karşıydı: Savaşın kurbanlarına acıyordu; bu kadar çok hizmetkârı telef etmenin tanrılara zarar vereceği kanısındaydı (I : 100-103). Ama *Erra* olayı bu açıdan ele almaz: Gücünden gurur duyar, koruması gereken bir ünü vardır (I : 104-119), üstelik daha önce de belirttik zaten, günümüzde denildiği biçimiyle iktidar sahibi olan ve şiddet yanlısı pek çok kişi gibi, ciddi biçimde aşağılık kompleksine sahiptir; gücünü ve haşın yanını tam olarak ortaya koymadığı takdirde “insanların kendisinden artık çekinmeyeceklerinden ve onu aşağılayacaklarından korkmaktadır”; başka deyişle, kendisini unutmalarından ve hiç kaale almamalarından (I : 120 vd.) korkmaktadır. Dolayısıyla harekete geçmek zorundadır.

Bundan sonrası yazarların; bütün bunlara aşına olduklarından, çağdaşlarına yapmak zorunda kalmamış oldukları birkaç açıklama olmadan anlaşılamaz: Dolayısıyla yazarlar da bu konuları sadece ima etmekle yetinmişlerdir. *Erra* hükümdarı ve yüce koruyucusu *Marduk* orada olduğu müddetçe ülkeyi –saldırmak istediği yer Mezopotamya, daha kesin olarak söylemek gerekirse Babil’dir– yerle bir edemeyeceğini gayet iyi bilmektedir. Oysa *Marduk* oradadır; hem de gerçekten orada olduğuna inanılıyordu: Babil’deki Esagil adındaki saray-ikametgâhında heykel biçiminde vücut bulmuştu (IV, § 16) ve kendisine bu heykel aracılığıyla tapınılmaktaydı. Nitekim I : 148-162 bu heykelin tanrının imgesi model alınarak, değerli ahşaptan bir çekirdek üzerine, aynı derecede değerli metal varaklar kullanılarak, değerli taşlarla süslenerek (IV, § 18) yapıldığını öğretiyor ya da hatırlatıyorlar. Metinde “değerli tasviri” (I : 127; 140; 142; II b : 21; 23; 30; 44; III c : 50) denilen budur işte. *Erra*’nın ilk baştaki niyeti elbette ki *Marduk*’u heykelinden, dolayısıyla ikametgâhından ve ülkesinden kovmak değildi: Onun gibi hiyerarşinin bu kadar üstlerinde yer alan bir tanrı için bile dünyanın hükümdarına böyle cepheden, dosdoğru saldırarak ve hükümdar oradayken kalkıp mülkünü yağmalamak düşünülebilecek şeyler değildi. Dolayısıyla *Erra Marduk*’u ikna etmeye çalışır: *Marduk* tasvirini kendiliğinden terk etmelidir, böylece onun yokluğunda ülke koruyucusuz kalacağı için *Erra* da dilediği taşkınlığı yapabilecektir. Bu “değerli

tasvirin” kötü durumda olduğu bahanesiyle, kurnazlık edip *Marduk*’u heykelini terk etmeye itecektir (I : 123). *Marduk*’la buluşmak için de, burada olduğu gibi başka yerlerde de (I : 124; III d : 8; IV : 5; V : 30; 35) Şu.anna (Sümer dilinde “Göksel Gasp” anlamına gelir ve ilk başta, kentin kutsal mahallelerinden birinin adıdır.) diye anılan ülkenin başkentine, Babil’e ve onun tapınağına gider. *Marduk*’a belki de uyruklarının hükümdarlarının “emirlerine rağmen kafalarına eseni” yapmaları (I : 122) ve bu kutsal tasvirin bakımını ihmal etmeleri sonunda heykelinin ve başındaki tacın donuklaştığını, artık eskisi gibi parlamadığını söyler. Böyle bir uyarı parlaklığın, göz alıcılığın doğrudan doğruya hayatın ve ontolojik üstünlüğün (bkz. s. 101, n. 1) göstergesi sayıldığı bir ülke ve bir kültürde elbette ki çok önem taşıyacaktı.

Erra sözlerine devam edip heykelin temizlenmesi (Ateş kullanılarak! Anlaşıldığı kadarıyla daha kökten bir çözümdü bu.) gerektiğini bildirir; metinde “işlem” denilen de budur işte (I : 131; aynı zamanda 142; 145; 149; II b : 9; 23; 25; II c : 9’). *Marduk* hemen anlar durumu. Ama kabul etmek istemez ilk başta ve çifte itirazda bulunur.

İlk olarak heykelini terk etmesi önerisine itiraz eder: Tufan’ı başlattığında bunu bir kez zaten yaptığını söyler. *Marduk* orada bulunduğunu ve sahip olduğu yetke sayesinde evreni bir iple bağlanıp düğümlenmiş gibi (bu düğüm *Enuma eliş*’te/50 söz edilen düğümü akla getirir, V : 59 vd.; XIV, § 13) bir arada ve düzen içinde tuttuğu tahtını terk eder etmez düğüm çözülmüş ve bir arada tuttuğu her şey serbest kalmıştır: Gökteki yıldızların konumu değişmiş, bu felaketlere yol açmış; yerin temeli kaymış, tarımsal çalışmanın mahsulü yok olmuştu; yeraltındaki tatlı su örtüsünün (*Ea*’nın Apsu’su!) bile düzeni şaşmış ve kurumuş, insanlar mahvolmuştu (I : 129-136). Yazarların Tufan’ın ilk görüntüsünü (XIII, §§ 5-10)¹ ne kadar değiştirdiklerini gözden kaçırmamak gerekir, çünkü tamı tamına *abubu* (I : 132; 140; 145; bu kelime için bkz. XIII, § 19) yazılmıştır, yani Tufan söz konusudur. Yazarlar Tufan’ın *doğasını* değiştirmişlerdir: Artık bitmek tükenmek bilmez bir yağmur ve su baskını değil, evrenin sisteminin

¹ Buradaki Tufan anlatısının farklılığı, *Sippar*’ın *Marduk* sayesinde Felaket’ten kurtulmasında da kendini göstermektedir (IV : 50).

yerinden oynaması söz konusudur. Yazarlar Tufan'ın *sorumlusunu* değiştirmişlerdir: Artık sorumlu *Enlil* değil, *Marduk*'tur. Yazarlar Tufan'ın *sebebin*i de değiştirmişlerdir: İnsanları yok etmeye yönelik iradenin (XIII, § 17) yerine, kozmosun merkezinde yer alıp evrenin dengesini ve dayanışıklığını sağlayabilecek yegâne kişinin yerinden ayrılmasını ve yokluğunu koymuşlardır. Zamanla görüş ufku sanki genişlemiştir ve burada aynı Tufan hakkında *Yüce Bilge* ve onu izleyen metinlerde olduğundan çok daha mahşeri bir tasvirle karşı karşıya kalırız. Felaketin *sonundaki* fark da aynı derecede hissedilir derecededir: Bütün insanlar yok olmamıştır, tıpkı eski versiyonda olduğu gibi, içlerinden biri aile üyeleri ve “teknisyenleri” ile birlikte kurtulmuştur, ama “büyüme hızları yavaşlamıştır”, *Marduk* bu sorunla bizzat ilgilenir ve kuşakların ritmini (I : 136 b-138) yeniden düzene sokar. Mitolojiye ilişkin konulardaki ayrılıklar (Bu konuya ileride dönmemiz gerekecek, § 17.) ne olursa olsun, yerine, yeniden inşa ettirdiği tapınağına dönen *Marduk* (Esagil ve Babil'in yıkımı da ilk Tufan efsanesine eklenmiştir.), diye devam eder yazarlar, yaşanan felaketten dolayı değerli tasvirinin donuklaştığını görür. *Erra*'nın şimdi önerdiği (I : 140-144) gibi bir “işleme” girişmesi gerekmektedir.

5. *Marduk*'un ikinci çekincesi de işte burada ortaya çıkar: “İşlemin” yeniden yapılması ona göre fiilen imkânsızdır. Bunun bir nedeni, böyle bir işi yapabilecek olanlar, yani *Yedi Bilge Miti*'ne/8 göre eskiden dünyayı uygarlaştırmak amacıyla *Enki/Ea* tarafından gönderilen ve burada metnin bazen *apkallu* (I : 162) bazen de *ummanu* (I : 146)¹ dediği ünlü Teknisyenler çok uzun zaman önce dünyayı terk etmiş, ustaları ve efendileriyle buluşmak üzere onun Apsu'suna inmişlerdir. Bir daha “yukarı çıkmaları” da söz konusu olmadığına göre onlardan umudu kesmek gerekecektir (I : 147). Doğru biçimde çalışanlar ise sadece onların soyundan gelenlerdir, yani onların mes-

¹ Akkad dilinde *ummanu* kendi uzmanlık alanında, genellikle biriki teknikte (yazma ve okuma da dahil olmak üzere: III, § 7) çok mükemmel kişi demektir. VIII, § 25'te anılan Selekiler çağına ait tablet *apkallu*'ların Tufan öncesi çağdaki *ummanu*'lar olduğunu söyler, dolayısıyla az çok doğaüstüdürler: “*Bilgeler*’dir” bunlar (8). Başka deyişle, *ummanu*'lar *apkallu*'ların tarihsel çağdaki vârisleriydi. Burada ise her iki adlandırma da aynı mitsel “*Bilgeler*’i” belirtmekte kullanılıyor.

lek sırlarının mirasçısı ve uygulayıcısı olan büyük teknisyenlerdir: Ama *Marduk* ortadan çekilir de yeniden Tufan’a yol açarsa onlar da mahvolacak, dolayısıyla müdahalede bulunamayacaklardır (I : 145-146). İkinci bir neden ise, heykel ateşin temizleyici etkisine uğradıktan sonra, ahşap çekirdeği yeniden yapmakta kullanılacak değerli ve doğaüstü ahşaptan elde hiç bulunmamasıdır (I : 149-153); aynı şekilde, kutsal tasviri yeniden süslemek için gereken incilerden ve değerli taşlardan da yeterince yoktur (I : 154; bundan sonra 161 gelmeli, müstensih hatası nedeniyle yeri değişmiş, öyle ki bulunduğu yerde hiç anlamı yok bu dizenin.). *Marduk* seferber edilmesi gereken çeşitli tekniklerde uzman tanrıları (Bu tanrıların isimleri sayılır, tıpkı 34 : 29 + 31 gibi; burada verilen isimlerin çoğu orada da vardır.) bir kez kusursuzca yaptıkları, daha doğrusu yönettikleri (VIII, § 21, 2° ve 5°) işi bir daha yapmaya ikna etmenin kolay olmayacağını bildirir; tanrı heykelini imal etme ve temizleme usullerini (I : 162) icat eden büyük teknisyenleri (daha başkalarıyla birlikte) Apsu’dan geri getirmenin imkânsız olduğunu da söyler; yani I : 147’de söylediklerini başka biçimde tekrar eder. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, metni okuduğumuzda, *Marduk*’un anlaşılması çok zor olan cevabının son derece kısa, yan anlamlarla yüklü ve karanlık olduğunu fark ederiz: İşin doğrusu *Erra*’nın kendisine yaptığı gibi, o da *Erra*’ya kurnazlık etmektedir ve işler burada da (krş. XI, §§ 11 ve 15) “Şark usulü” dönmektedir.

6. Ama *Erra* durumu anlar ve I : 165-167 cevabı kayıp olsa da *Marduk*’u ikna etmeyi başarmış gibidir. *Marduk* ise bu kadar kuraldışı bir karar karşısında hâlâ tavrını kesinleştirmemiştir. Yerinden ayrılırsa evrenin altüst olacağından kaygı duyduğunu yeniden gündeme getirmesi de bundandır: Evrende etkili olan, kişiye bağlı olan ya da olmayan bütün kuvvetlere göz kulak olmazsa, korkunç ve geriye dönülmez kozmik bir karışıklık yaşanacak, bütün her şey altüst olacaktır: Yazarlar bu durumu ona mahşeri bir dille (I : 168-178) betimletmişlerdi. Bütün tedirginliğini üzerinden atması ve önerisini kabul etmesi için *Erra* ona anarşi yaşanırsa karşı çıkacağını vaat eder (I : 179-189); hatta işi iyice abartır, kendi aramızda konuşurken kullandığımız “dolduruşa getirme” terimi gibi, konuştuğu kişiyi po-

hpohlamak için, geri döndüğünde tapınağının büyük kapısının iki yanında, bizzat *Anu* ile *Enlil*'in onu korumak için, birer öküz gibi çömeleceğine söz verir! *Marduk* sakinleşir, ikna olur (I : 190 vd.) ve yerinden ayrılır (II a : 1).

II. tabletin başından *Marduk*'un “*Anunnaki*’lerin yanına” (II a : 1-2) yani Yeraltı Dünyası’na (bkz. s. 68, n. 1) gittiğini çıkartabiliyoruz. Neden gidiyor Yeraltı’na? Bilmiyoruz: Ama doğal bir şey sanki bu, yani bir süreliğine bile yetkesini kullanmayan bir tanrı, en azından geçici olarak, *defuncta* sayılıyor, dolayısıyla bu dünyada “iş görmeyen” herkesin toplandığı yere çekilmesi gerekiyordu sanki (XII, § 38 ve XVI, § 5)...

Marduk konutundan dışarı adım atar atmaz hep korktuğu anarşiyle sarsılır evren (II a : 3-10; gerisi kayıp.).

7. II. ve III. tabletlerden geriye kalan parçalar arasındaki eksikler metnin devamını anlamamızı zorlaştırıyor: En azından biraz tahminde bulunarak, biraz da metinden kalanlar (Bunların hepsi de eşit uzunlukta değil.) sayesinde metni yeniden kurmaya çalışabiliriz. II a ve II b arasında *Erra* verdiği söze bağlı kalarak aceleyle kozmosun içine düştüğü düzensizliği engellemeye çalışmış olabilir. II b’de ise, *Marduk*'un heykeli ve tacı yeniden ortaya çıktığı için, sözünü tutmaya çalıştığı ve heykel ile tacı yenilemeye çalıştığı söylenebilir: Anlatıdan kalanlardan bunun için *Ea*'ya başvurduğunu, süper teknisyenlerin –*apkallu*’ların– yardımını sağlamasını istediğini söyleyebiliriz; bu isteğini doğrulamak için de bunun bizzat *Marduk*'un isteği olduğunu, *Marduk*'un yokluğunda kendisini etrafı ateşe ve kana bulamakla (II b : 14') görevlendirdiğini söyler: Bir kez daha baştan aşağı yalan söylemektedir. Ama *Ea* reddeder (II b : 15'-21'). Ama *Erra* ısrar eder, değerli tasviri eski parlaklığına kavuşturmak istemeyenlerden bunun intikamını alacağı sözünü verir (II b : 22'-25'); bize göre anlaşılmasa tehditler. Belki de II b : 26'-45”*ten* kalanlara bakarak olsa olsa bununla tatmin olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki anlatının bundan sonra nasıl geliştiğini bilmiyoruz. Ancak heykel onarıldıktan sonra –belki de onarım çalışması kusursuz olmamıştı– *Marduk*'un yeniden konutuna kavuşmayı ve Esagil'deki komuta mevkiine yerleşmeyi, her şeyi yeniden yoluna koymayı ve *Erra*'nın

zararlı niyetlerini engellemeyi gündeme getirmiş olması gerekir. Ne var ki –*Erra* buna daha ileride değinecektir: II c : 38’-56’ ve IV : 38 vd.– nedense bunu yapmamıştı. Böylece *Erra* da aklına estiği gibi davranmayı sürdürebilmişti.

8. Nitekim II c’nin başında, *İşum* herhalde yeni bir öfke patlamasına muhtemel cevap anlamında, hâlâ onu savaştan vazgeçirmeye çalışmaktadır. Bu direnişe kızar ve *Emeslam*’daki tapınağına çekilir bir süreliğine; orada birden bire harekât kararı alır (II c : 7’-10’) ve *İşum*’a bu yolda emirler verir (II c : 11’-13’) ama bir yandan da mahşeri bir dizi beyanda bulunur: Dünyayı –yani aslında “ülkeyi” kastettiğini hiç unutmayalım– kaosa ve yıkıma (II c : 14’-45’) sürüklenme niyetinde olduğunu açıklar. Megaloman olduğu için de *Marduk*’a komutlar verir, taşkınlıklarına karşı çıkmayı denerse onu başından atacağını açıklar (II c : 21’ ve 23’)! Üstelik, her zamanki palavracılığıyla, kendisinin sadece bu tanrının emir kulu olduğunu, onun emirlerini yerine getirmekten başka bir şey yapmadığını (II c : 22’) ileri sürer ve insanların kökünü kazımak istemesine insanların savunucusu *Ea*’nın itiraz edebileceğini düşünüp, bir refah çağının ardından bir felaket çağının (II c : 18’-20’) geleceğini bildiren ve *Marduk*’un dile getirdiğini –biraz gerçek payı olsa bile ne zaman ve nerede olduğunu bilmediğimizi de belirtelim– iddia ettiği bir kehanet ya da tehdidi aktarır. Tasarısı son derece açıktır: Başlatacağı savaşla ülkedeki toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeni devirmek (II c : 32’), insanların “patırtısını ve şen şakrak davranışlarını”, yani sadece hızla çoğalmalarını, refah içinde ve yaşam sevinci dolu olmalarını değil, varoluşlarını bile ortadan kaldırmak (II c : 45’) istemektedir. II c’nin son iki satırı okunamamaktadır: Bu satırlar tabletin sonuna yakın olmalı; bu tabletin sonu bir sonraki tabletin başıyla (III a’da yer alır zaten.) devam etmekteydi. III a’da *Erra* bundan sonraki 23 dizede ayrıntılandığı meşum tasarılarına devam eder. Ne var ki bundan sonra gelmesi gereken kalıntı (III b) kullanılacak durumda olmadığı için bu tasarıların nasıl sonuçlandığını da bilemiyoruz.

9. III c ile anlatının başka bir eklemlenmesi çıkar karşımıza. Her zamanki gibi yatıştırıcı bir tavır içindeki *İşum* konuşmaktadır; efendisini yeni bir katliama girişmekten vazgeçirmek için daha önce

gerçekleştirdiği savaşları ve yıkımları birer yiğitlik abidesi olarak övmektedir. Konuşması tabletlerdeki kırıklar yüzünden kesintiye uğrasa da olay akışı anlaşılabilir. *Erra*'nın giriştiği ilk genel saldırıyı anlatmaktadır. *Marduk*'un yerine (IV : 36) *Enlil*'in (III c : 6') konulmasından başka fark olmaksızın III c : 3'-10' // IV : 33-39 arasındaki paralellik sayesinde III c : 10'da *Enlil*'in tapınağının adının, IV : 39'daki Esagil'in simetriği olarak Ekur olduğunu çıkartabiliyoruz; III c : 10'da kentin adını ortadan kaldıran eksiğe rağmen bunun Nippur olması gerektiği açıktır ki bu durumda Nippur da *Erra*'nın (ilk) seferinin (Başlıca mı?) kurbanı olacaktır. Ne var ki *Erra* bu kadarla kalmaz ve yaverine daha önce söylediği gibi (III c : 24'-37') yakıp yıkmaya devam eder. *İşum* o zamana kadar bilinen en ünlü savaşlar –*Ninurta*'nın *Asakku* (Lugal.e/20) ile yaptığı savaşı, *Ninurta*'nın *Anzu* (*Anzu*/22 ve XVI, 4 f) ile yaptığı ve “kayıp tanrının boğazlayıcısının” (*Tiamat*'ın –50; VI : 13 vd.– tezgâhına destek olduğu için *Kingu*'nun kanını akıtan *Marduk* olmalı.) savaşlarını örnek diye verir; yaptığı bütün bu aşırılıkların (daha önce de I : 102 vd.) ne kadar büyük zararlar verdiğini (III c : 34'-37') yeniden göstererek *Erra*'yı yine durdurmaya çalışır. Ne var ki korkunç tanrı, her zamanki kötü niyetiyle, yaşanacak bütün kötülüklerin sorumluluğunu yeniden tapınağına dönmeyi ve dünyanın dümenine yeniden geçmeyi reddeden (III c : 38'-56') *Marduk*'un sırtına yıkar. *İşum*'un efendisine ne cevap verdiğini ise pek ayrıntılı bilemiyoruz. Belki de hep aynı görüşü ileri sürüyor, savaşmak isteğinin nasıl felaketlere yol açacağını vurguluyordu. III. tabletin son parçasında ise *İşum*'un *Erra*'yı engellemek için onu pohpohlamaya koyulduğunu, ünün, şanın ve gücün doruğuna zaten ulaştığını, savaşarak kazanacağı artık hiçbir şey kalmadığını, ortada kendisini “ihmal edilmiş”, “unutulmuş” ve kısacası şerefinden olmuş (III d : 2'-15') hissetmesini gerektirecek hiçbir şey olmadığını anlatmaya çalıştığını görürüz. Ama *Erra* inatla kabul etmez.

10. Neyse ki hiçbir eksiği olmayan IV. tablette *İşum*'u efendisine geçmişte yaptığı kanlı seferlerin nelere yol açtığını anlatırken buluruz. *Erra* Nippur'un peşinden sırasıyla Babil'e (IV : 1-49), Sip-

par'a (50 vd.), Uruk'a (52-62), burada Parsa (63 vd.)¹ diye anılan Dur-Kurigalzu'ya ve Der'e (65-74) saldırmıştır. Bu kentlerin her biri, *İşum*'un sorumluluğunu *Erra*'ya yüklediği bir dizi çatışmanın yol açtığı zararlı sonuçlara maruz kalmıştı. Babil'de kent sakinleri hükümdarlarına karşı ayaklanmış (IV : 1-12), önce acımasız ve ölümcül bir içsavaş (IV : 13-17), ardından da ihanet (IV : 18-21) yaşanmış, her şey korkunç biçimde bastırılmış, kent kana boyanmış (IV : 22-35) ve öyle sefil bir hale düşmüştü ki (§§ 14 ve 16) *Marduk* bile hem iğrenmiş (IV : 35-39) hem de matemdeymiş gibi derin bir merhamet duymuştu (IV : 40-44; 45-49; talihsizce buraya eklenmiş bir açılımadır.).

İşum Sippar'da yaşananları ayrıntılandırmıyor, sadece parçalanmasını (IV : 50 vd.) hatırlatıyordu. Uruk'ta tanrıçaları *İştär* çevresinde, yerel gelenek dahilindeki şehvet yüklü, toplu cinsel âlemler –ki 10 : 172 vd. (IX, § 12) bu konuda bir fikir vermişti bize– nüfusun yabancı kökenli kesimi arasında isyana yol açmış, isyan sonunda bu tür serbest davranışlara karşı düşmanca tavır sergileyen yeni bir “vali” başa gelmiş, bu ayinleri yasaklamış, böylece tanrıçayı öfkeliendirmişti: Tanrıça da buna karşılık olarak kenti “düşmana” açmış ve mahvına neden olmuştu (IV : 52 vd.). *İşum* Dur-Kurigalzu konusunda ise “*Erra*'nın üzerlerine saldırdığı” “düşmanın” kentin ana tapınağını bile yerle bir ettiğini aktarmakla yetinir (IV : 63 vd.). Der'de ise, yine aynı Şutulı göçerler (daha önce IV : 54) kenti yağmalamışlardı; öyle ki kentin koruyucu tanrısı *İştaran* –o zamanki alışkanlık üzerine zafer kazananlar bu tanrının heykelini alıp götürmüşlerdi (IV, § 17; XIV, § 4)– bu kentte artık adaleti sağlamayacağını açıklamış, böylece anarşi ve çöküşün yerleşmesine izin vermişti.

Bundan sonra anlatılanlar ise yaşanan savaşlar ve yıkımlar nedeniyle ülkenin başına gelen her türlü kötülüğün içler acısı betimlemesidir: *Erra*'nın iradesi bu yönde olduğu için (IV : 75-87) bütün bu kötülükler ülkeye yerleşmiş, kent sakinlerinin, en yüksek mertebeden olanların bile dünyaya gelirken ölmüş olmayı isteyeceği kadar pişmanlık duymasına yol açmıştı (IV : 88-93; başka bir kullanım için: 94). *Erra* merhametsiz ve sadist bir zorba gibi davranmış; en

¹ Bkz. *Répertoire géographique des textes cunéiformes*, V (Kh.NASHEF), s.216, vd.

meşru ve en masum (IV : 95-103) tasarıları boşa çıkartmış, hep aynı unutulmak ve “aşağılanmak” saplantısı içinde (IV : 113) ayırım yapmadan bütün insanları kırmıştı (IV : 104-112). Üzerine çöken bu korku –bunun hastalıklı olduğunu rahatça söyleyebiliriz– onu daha ileriye gitmeye itiyor, bütün dünyayı altüst edecek tasarılar oluşturuyor (IV : 114-122; ama araya, yani 116’dan sonraya dalgın bir müstensih tarafından yanlış yerleştirilmiş olan 125 ve devamını eklemek gerekecektir.), hatta –bu da yeni bir mahşer görüsüdür– bütün evrenin (IV : 123 vd. ve 127) yerle bir olmasına yol açacak tasarılarla yöneliyordu.

11. *İşum*’un duyduğu hayranlığı ve pohpohlamayı ustaca bir araya getiren bu söylevi, sonunda *Erra*’nın yüreğini yumuşatır. O da savaşçı niyetlerinden vazgeçmese de bunları birden başka bir tarafa, Babil’in (O zamanlar çoklukla olduğu gibi burada da “Akkad”¹ deniliyor.) etrafındaki topraklara yöneltir, düşmanlarını mahvetmek ister; böylece Babil ayağa kalkacak ve onların karşısında yeniden üstünlük sağlayacaktır (IV : 128-136). Bu anlamda dizginleri yaverine bıraktığı söylenebilir: Bunun üzerine yazar da *İşum*’un *Erra*’yı “Hihi Dağı’na” karşı sürüklediği, ölümcül ama zaferle sonuçlanan seferi anlatmaya koyulur –anlaşıldığı kadarıyla ülkenin kuzeybatısında (bkz. s. 465) yer alan “Hihi Dağı” o zamanlar Mezopotamya’yı tehdit eden (IV : 137-151) çeşitli batılı Samiler ve Şutuluların toplanma yeri idi.

Böylece *İşum*’un becerisi sayesinde *Erra* “yatışmış” (V : 1) ve şiddetle kendini kaptırdığı savaş isteklerini kendi ülkesinden başka bir yöne çevirebilmişti: Babil’in düşmanlarıyla savaşacaktı artık ve Babil de barış içinde refah ve gücüne yeniden kavuşacaktı. V. tabletteki son tablo bir bakıma bu maceradan gereken dersleri çıkartmaktadır. Açtığı seferler son bulduktan sonra *Erra* kendi ikametgâhına geçer, tahtına yerleşir, bütün tanrılar da saygıyla çevresini sararlar (V : 1-3). Bütün tanrıların önünde o güne kadar yaptıklarını (V : 4-12) haklı çıkarmaya başlar; bütün bunların nedeninin –kendisini aklamak için yine masal anlatır gibidir– esrarengiz, belki de hayali bir “daha önceki hata” (Kimin? Kime karşı yapılan?) olduğunu söy-

¹ *Mythes et rites de Babylone*, s. 254, n. 30.

ler, ama bir yandan da aşırı tahrik olduğunu, o haldeyken harekete geçmekten kendisini kimsenin alıkoyamayacağını kabul eder. Kendi yaverinin hakkını teslim eder: Fazla ileri gitmesini önlemişti, yoksa bütün insanları kırıp geçecek, sonuçta “tedarikçi” kalmayacağı için (V : 13-15) tanrılar da açlığa mahkûm olacaktı. Ancak *İşum* gayet kurnazca kendini geriye çeker, dikkat dağıtır ve *Erra*’yı en zayıf yanından yakalar, över, pohpohlar (V : 16-19), gevşetir ve *Erra* rahatlayınca da her şey kolaylaşmış olur (V : 20-22).

Zeki yaverin istediği de beklediği de buydu herhalde. Çünkü efendisine hemen “Akkad” için bir istekte bulunur; düşmanları, özellikle de “güçlü Şutulular” karşısında derhal ve ebediyen üstünlüğe, özgürlük, zenginlik, bolluk ve evrensel egemenliğe (V : 23-28) kavuşmasını diler. *Erra* elbette ki olumlu karşılar bu isteği.

12. Bundan sonra elbette ki *Erra*’yı, ama aynı zamanda ona doğru tavsiyelerde bulunan *İşum*’u yücelten ilk duaya sıra gelir (V : 39-42). Peşinden de yazar çıkar ortaya ve kendini tanıtır (V : 43): Adı Kabti-ilani-Marduk’tur, ikinci binyılın sonu ve birinci binyılda oldukça yaygın bir isimdir bu; adından başka yazara ilişkin bildiğimiz tek şey ise okumuş yazmış biri olduğudur; zira geç dönem efsanelerinden birinde (VIII, § 25) Ur III’ten bir hükümdarın –haya-li olarak– hizmetinde gösterilmiştir; yazar konusunda bildiklerimiz bu kadardır. Bu metnin kendisine bizzat *İşum* tarafından (kelimesi kelimesine) vahyedildiğini ve yazdırıldığını (V, 44) bildirir. Aslına sadık bir kopyası çıkarılmış ve başkahramanı *Erra*’ya ezbere okunmuştur; bu eser *Erra*’nın ve sarayındaki bütün tanrıların (V : 45-47) o kadar hoşuna gitmişti ki bu esere bir güç atfetmişti: Bu eseri kim severek ezbere okur, ezbere okunmasından hoşlanır, çoğaltır ya da bir kopyasını evinde bulundurursa mutlu ve başarılı olmasını, “kötü koşullarda ölmemesini” (V : 48-68) emreder; “kötü koşullarda ölmemek” ile herhalde zamanından önce ve ihanet sonunda ölmemeyi kastediyordu, çünkü *Erra* salgınlar, savaşlar, katliamlar ve felaketlerle bu tarz bir ölüm dağıtıyordu. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bu *Şiir*’e ait birkaç elyazması ya da alıntı parça daha bulunmuştur; bunlar herhalde evlere ya da kapılarına asılmak üzere, muska olarak hazırlanmış tabletlerdi ve bu mitin, sonuç bölümü ne-

deniyle kötülük savuşturduğunun kabul edildiğini göstermekteydi.¹ *Erra*'nın ebediyen ünlü kalmasını dileyen ve şanını öven son üç satır (V : 59-61) bunun için kaleme alınmıştır.

13. Bütün bu uzun şiirin sadece *Erra*'nın şanını açıkça övmeyi amaçladığı sonuç bölümünde ayan beyan görülmektedir. Gerçi asıl kahramanın, insanların –kendisinin ifadesiyle “adamlarının” (III c : 30')– iyiliğini isteyen ve insanları koruyan, insanların hayranlık ve minnetini kayıtsız şartsız hak edenin *İşum* olduğunu görmek zor değildir. Bu konuyla ilgili olarak önceliğe sahip olduğu, en başta (I : 2-5) ve sonda (V : 13-15 ve 42) çok kısa iki üç parçayla, üstü kapalı belirtilmiş olsa da, *Şiir* boyunca, her şeyi yerle bir etmek isteyen efendisini engellemek için yaptıkları ve gösterdiği çaba –sonuçta başarılı da olmuştu– her şeyi anlatmaya zaten yeterlidir. Bununla birlikte eserin bütünü *Erra*'nın övülmesi ve göklere çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu eser her şeyden önce –sonda vurgulanan kötülük def etme işlevi de bunu teyit etmektedir– korkulan bir tanrıyı yatıştırmayı, övgü ve pohpohlama sayesinde yararlı olmasını sağlamayı amaçlamaktadır: *Erra* da bu dünyanın büyükleri gibidir, boyun eğmez merhametsizliği sadece pohpohlanma ve şanının övülmesi karşısında yumuşamaktadır. Mitin böyle “faydacı” bir yana sahip olması bizim için yepyeni bir şey değil. Söz konusu “faydacı” yan mitolojik örgüsünden çok, övme yöneliminden kaynaklanmaktadır: Zalimce davranmasın ya da lehte davransın diye güçlü birini göklere çıkarmak, sahip olduğu ayrıcalıkları herhangi bir ilahide övmek ya da en merhametsizleri de dahil olmak üzere bütün yiğitliklerini duygu dolu ve anlamlı şanlı biçimde betimlemek, bütün bunlar tek bir şeydi aslında. Bu açıdan bakıldığında, *Erra*'nın *Şiiri* anlatı ile övgünün peş peşe yer aldığı pekçok eski mite benzemektedir (V, § 2). Dolayısıyla özgün yanını ortaya çıkarmak için bu yanını vurgulamakta yarar yoktur.

14. Bu eserin özgün yanı anlatıyı oluşturan malzemenin kendisinde yatmaktadır; daha önce karşımıza çıkan mitolojik eserlerin bazıları –örn. VIII, § 8; IX, §§ 8; 8, 10, 14, 24; X, § 3 vd.– için de geçerli olduğu üzere, bu malzeme özü itibariyle gerçekten yaşanmış

¹ E. Reiner, “Plague Amulets and House Blessings”, *Journal of Near Eastern Studies*, s. 148, 19, 1960.

ve *tarihsel* olaylarla ilgili olabilir. *Erra*'nın zararlı başarıları, seferleri, etrafı yakıp yıkmaları, insanları kesip biçmesi şatafatlı biçimde, debdebeli bir üslupla; ölçsüz, düşlemsel ve bir anlamda kozmik imgelerle, Kutsal Kitap'taki kıyamet sahnelerini şu veya bu ölçüde çağrıştıracak biçimde aktarılıyorsa da bütün bu tumturaklı sözlere ters düşen ve gerçek anılar olarak görülmedikleri takdirde izah edilemeyecek çok sayıda ayrıntı barındıran bir gerçekliğin, bugünün deyimleriyle varoluşsal bir durumun söz konusu olduğunu ele vermektedir. Özellikle IV. tablet bu tür ayrıntılarla doludur. Özellikle de kesinlikle tarihsel ve o çağın yıllıklarında yer alan "olay anlatımına" dayalı literatürden gayet iyi bildiğimiz kavimlerden söz edilmektedir; gerçi Gutiler ve Kasitlerde olduğu gibi, kimi zaman bazı kavimlerden anakronik biçimde de söz edilmektedir. IV : 131-134'teki liste kadar Şutuluların öne çıkarılması da (IV : 54; 69; 133; V : 27)¹ bu bakımdan açıklayıcıdır. Tartışılacak yanı olmayan biriki örnek vermek yeterli olacaktır. Babil'de yaşanan içsavaşın anlatısı (IV : 3-32) ayrıntıları ve olayların birbirine zincirlenmesi açısından açıkça yaşanmış *olaylara* göndermede bulunmaktadır: Dışarıdan gelip kente sızan bu kışkırtıcı (IV : 3 vd.), yeterince hazır olmadığı halde (7-11) disiplinsiz (6) ve her şeyi yapmaya hazır bir avam tabakasını etkisi altına alır (5) ve peşine takar; eylem yükseldikçe yükselir: Önce basit bağırış çağırış ve hakaretler (12) gelir; ardından kent kendi içine kapalı ve her şeye karşı koyabilecek müstahkem bir mevki haline çevrilir (13); ardından iç mücadeleler başlar: Yangınlar çıkar, hatta en kutsal binalar bile yakılır (14), yurttaşlar, *kentin içinde* birbirine girer –"İmgur-Enlil'e karşı" *içerden* gelen baskı bunu vurgular: "İmgur-Enlil" suru (16) *içerden tahkim eden ikinci* surun adıydı– insanlar katledilir, oluk oluk kan akar; Tanrı *Muhra*'nın (Akkad dilinde "iyi karşılama", "hoş geldin" anlamında) duvardaki nişine kadar

¹ Şutu terimi (Şutulular) ilk başta (ikinci binyılın ilk yarısında) Sami asıllı, yarı-göçer, hatta tam anlamıyla göçer bir grup için kullanılıyordu; o zaman bütün Samiler gibi onlar da (II, §§ 3, 10) büyük Arabistan-Suriye Çölü'nün kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinden gelmişlerdi, ama yerleşik yaşama geçmeye diğerlerinden daha çok ayak diredikleri için şu veya bu ölçüde bedevileşmiş olabilirlerdi. İsimlerinin daha sonraları çölde dolaşıp duran, eşkiyalık yapan bir toplumsal tip için de kullanıldığı anlaşıyor. İkinci binyılın son üçte birinde Aramilerle gizlice anlaşmaları çoğu kez Aramilerle karıştırılmalarına neden oldu; burada da kuşkusuz aynı şey söz konusudur. Bkz. *Mythes et rites de Babylone*, s. 254 vd.

yükselir akan kanlar; bu niş de yine içeride, BüyükKapı'nın tam karşısındaydı (17); ardından birdenbire bir ihanet: Haberci bir önişaretin, sarayın surları içine giren bir aslanla uyarılan kral (20 vd.), şüphesinin doğru olduğunu anlayınca, en zalim emirleri verir ve isyanı bastırmak için (25-30) askerlerini harekete geçirir; isyan korkunç bir katliamla sona erer (31 vd.), hatta en büyük kadim tanrılar (33) tarafından açıkça korunduğu bilinen kent sakinleri bile katledilir (Arkeolojik kazılar ya da arşivlerin muhafaza edilmesi konusunda talihsizlikler yaşanması nedeniyle şimdilik elimizde bulunan belgelerle doğrulayamasak da, bütün bu bilgilerin gerçek olduğunu kabul etmek pervasızlık sayılmaz.). Öte yandan Uruk'ta yaşanan karışıklıklar ve bu karışıklıklar sonucunda Uruk'un düşüşü (IV : 52-62) konusunda bu kadar ayrıntılı bilgimiz olmamakla birlikte o anlatılanların da gerçek olduğunu kabul edebiliriz.

Bu örneklerden yola çıkarak *Erra*'nın yazarının ülkesinin tarihinin talihsiz bir dönemini aktarmak istediğini söyleyebiliriz.¹ Bu dönem huzur ve refah içinde geçen şu ya da bu uzunluktaki başka bir çağın ardından yaşanmıştır. Yazar bu dönemi *Erra*'nın giriş bölümündeki "sakinliği" ve sabırsız asker tayfasının ataletiyle (I : 15 vd.; 87 vd.) simgelemiştir. Bu dönem² [Nippur]'un çöküşü (III c : [1']-10') ile başlamış, Babil, Sippar, Uruk, Dur-Kurigalzu ve Der'in yaşadığı sarsıntılar, çarpışmalar, parçalanmalar (IV : 1-74) ile devam etmiş, ülkede genel bir çöküntü, durgunluk, anarşi ve derin bir gerilemeye (IV : 75-111) yol açmıştır. Ülkenin yaşadığı bu çöküntü, daha sonra, zaten kendi aralarında da anlaşmazlık yaşayan (IV : 131-136) düşmanlar karşısında zafer kazanılınca birdenbire (IV : 139-150) son bulmuştur.

15. Verdiğimiz bu şema hiç de hayal mahsulü değildir: Babil tarihinin ikinci binyılın sonuyla birinci binyılın başındaki iki üç dönemine son derece uygun düşmektedir, çünkü *Marduk*'un ağır-

¹ *Mythes et rites de Babylone, ibid.*

² III. tabletteki kırıklar *Erra*'nın Babil'e yaptığı iki (?) büyük saldırı arasında ne kadarlık bir süre olduğunu kestirmemize imkân vermiyor; öte yandan ülkenin yüzlerce yıllık tarihini bilmememiz bu konuyu daha da belirsiz kılıyor. Bu durumda, mitin yazarının gözü önünde, ülkenin başına gelen bütün terslikler ve yaşadığı bütün talihsizliklerin olmasa da, bu uzun tarihin en azından büyük bir bölümünün bulunduğunu düşünebiliriz.

lığı hesaba katıldığında, daha geriye uzanmanın ve *Şiir*'in elyazmalarının tarihleri düşünüldüğünde de zamanda daha ileriye gitmenin imkânı yoktur. Çeşitli Asurbilimciler bu dönemlerden birini benimsemiştir. *Positis ponendis*, en inandırıcısı ve “Şutululardan” ülkenin en kötü ve en güçlü düşmanları olarak söz edilmesini hesaba katan görüş, ülkenin gerileyişini İsin hanedanının sonlarına, 1100 yılından az sonraya yerleştirir. Gerileme 850 yılına doğru başa geçen Babil Kralı Nabu-apla-iddina zamanına kadar hep kötüleşerek devam eder. Nabu-apla-iddina'nın saltanat tarihleri kesin olarak bilinmese de, o çağa ait bir yazıttan öğrendiğimiz kadarıyla “o güne kadar yaptıkları kötülükler hep artarak süren acımasız düşmanları, Şutuluları yenmeyi” başarmış, harabe halindeki krallığının bütünlüğünü yeniden sağlamış, bolluğa kavuşturmuştur. Öte yandan bu zaferin hangi koşullarda kazanıldığına ilişkin hiçbir ayrıntıya sahip değilsek de, Babil'in iki yüzyıldır neredeyse haritadan silinmesine yol açan korkunç bir tehlikeden bu sayede en azından bir süre kurtulduğunu hissettiğini, eski bolluk ve hegemonyasına yeniden kavuşabileceğine inandığını düşünebiliriz. *Erra'nın Şiiri*'nin sadece tarihsel değil, psikolojik çerçevesi de bu değil mi? Hele Nabu-apla-iddina'nın halefi zamanında ülkenin yeniden gerilemeye başladığı düşünülürse bunda gerçek payı olması gerekir. Öyleyse bu eser pekâlâ Nabu-apla-iddina iktidarı zamanında yazılmış olabilir; *Enuma eliş*'ten aşağı yukarı üç yüzyıl daha yeni olmalıdır, zaten dili, kelime dağarı, üslubu, imge seçimleri, ideolojisi de bu görüşü desteklemektedir. Daha ileri tarihli olup da onunla karşılaştırılacak başka hiçbir metin de henüz bulamadığımıza göre, yeni bilgiler ortaya çıkıncaya kadar, Akkad dilinde yazılmış büyük mitolojik eserlerin en yenisi budur.

16. Çünkü “tarihselliği” yani daha kesin bir dille söylersek tarihsel olaylara yaptığı göndermeler sahip olduğu mitolojik kimliği asla ortadan kaldırmamaktadır. Hatta yazarın kullandığı tarihsel göndermeleri ve bunlara yüklediği anlamı daha da vurguladığı bile söylenebilir. Gerçekte –gün gibi açık görülüyor ki– aktardığı olayları mitsel bir örtüyle sarmaktan başka bir şey yapmamıştır. Nasıl bir usul izlediğini biraz daha iyi görebilmek için, önce Babil'de yaşa-

nan isyanı, bize aktardığı haliyle, daha ayrıntılı bir örnek olarak ele alalım (IV : 1-49). İsyân tohumları saçmak için Babil'e gelen kışkırtıcının insana ait görünüşlerin ötesinde bir şey olduğunu, *bizzat Erra*'nın "tebdilikıyafet" (3) geldiğini söyler; çılgın kalabalığın elebaşısı *da Erra*'dır (15); asilere bir anda ihanet eden *de odur* (18 vd.); ardından bir kez daha görünümünü değiştiren ve kralı uyarmak amacıyla aslan kılığına bürünen *de odur* (20 vd.), çünkü o zamanlar geçerli olan kehanet kurallarına göre toplumsallaşmış mekânlardan birinde, hele ki iktidar merkezinin sınırları içinde böyle tehlikeli ve vahşi hayvanlardan birinin görülmesi meşum bir olay yaşanacağını habercisi sayılırdı; isyanın zalimce bastırılmasının başındaki *kişi de oydu* (33 b-35). Sippar'ı yıkan *da oydu* (51); koyacağı yasaklarla *İştar*'ı öfkeliendirecek valiyi Uruk'a getiren *de oydu* (59); azılı düşmanlarını Dur-Kurigalzu'ya yönlendiren *de oydu* (64); Der kentini ve tanrısını Şutululara teslim ederek yıkılmasına yol açan *da oydu* (66-69). Yaverine emir verip kötülüğün "Yedi Rüzgârı'nın bu ülkede esmesini" isteyen *de sadece ve sadece odur* (75 vd.); en karanlık belaları ülkenin başına getirten de en haksız katliamları gerçekleştiren *de odur* (95 vd.). Ve de rüzgâr döndüğünde planlarını hemen değiştiren, kurtuluşa yönelik emirler veren, ilk başta Babil'e bizzat uyguladığı sertliği ve kesinliği hemen Babil'in düşmanlarına yönelten, öldürücü ve yerle bir edici *saldırılarını* "Akkad'ın düşmanlarına" karşı çeviren *de odur* (130 vd.).

Özetle, yazarımız, ülke tarihini burada sunduğu çerçevede, bir doğaüstü tarihin ikizi ve sonucu olarak ele almaktadır. Bu tarihi tam da bu şekilde mitolojileştirmektedir. Hem hayatı hem de saplantısal bir sorunu çözüme kavuşturması gerekiyordu. Kutsal Kitap'ta, Yahve'nin kendi ikametgâhı, kutsal kent Kudüs'ün nasıl olup da istilacıların eline geçtiğini Yehudalıların bir türlü anlayamaması gibi,¹ *Erra*'nın yazarı da – çağdaşlarının, en azından bazılarının görüşlerini yansıtıyor– saçma ve anlaşılmasız bir durumla karşı karşıya kalmıştı: Başkentinde dünyanın kralı, en büyük tanrı *Marduk*'un

¹ *Naissance de Dieu*, s. 90. İncelediğimiz Şiir'de yer yer –bundan herhangi bir sonuç çıkartmak amacıyla değil– Kutsal Kitap'taki bazı kehanet bölümlerinde uzak, bastırılmış, belirsiz bir yankısını bulacağımız "dört bir yana dağılan" ve "geri kalan" insanlar (V : 24 ve 42) gibi terimler karşımıza çıkmaktadır (İşaya, X : 20 vd. ve XI : 11 vd.).

hem konutu hem de yerleşkesi bulunan bu ülke neden yüz yıllar boyunca böyle bir gerileme, aşağılanma ve felaketler yaşamak zorunda kalmıştı? Çağının derin düşünebilen pek çok zihni gibi yazarı da uğraştıran bu çözümsüz soruyu anlamak için yapabileceği yegâne şey “tasarlanmış imgelemlere” başvurmaktır.

Herhalde Kutsal Kitap’la ilgili kâhinlerin ve yazarların da kendi açılarından yaptıkları gibi, o da büyük ölçüde Mezopotamya’da (İsrail’de olduğu gibi) uzun zamandır geçerli olan dinsel temsillere dayanan mitolojik bir akıl yürütmeye başvurabilirdi. Söz konusu temsiller yaşanan felaketleri, insanların hataları ve “günahları” karşısında öfkelenen tanrıların verdiği cezalara bağlıyorlardı (IV, § 20). Bu ülkeden başka kişiler de bu yorumu benimsemişti, örneğin eserlerinden biraz ileride söz edeceğimiz (§ 20) “kronikçi” de onlardan biriydi: Tarihte yaşanan bütün iyilik ve kötülükleri adil *Marduk* tarafından dağıtılan birer ödül ya da ceza olarak sunmuştu. Böyle bir sisteme başvurmak için, yine de Babil’in ve ülkenin ağır suçluluğuna ikna olmak, tanrıları öfkeli edilecek ve tiksindirecek kadar önemli bir dizi suç ve “günah” sorumlu tutmak gerekirdi. *Erra*’nın yazarı belki de *Marduk*’un kutsal kentine duyduğu saygıdan ötürü, Babil’e bu kadar iğrençliği yakıştıramıyor, başına gelen felaketlerin tek sorumlusu olduğuna inanamıyordu. Bu felaketleri izah edebilmesi için, tek çaresi başka mitsel kişiler ve izleklerle bambaşka bir tarih, bambaşka bir “tasarlanmış imgelemler” dizisi oluşturmaya çalışmak ve bu sayede yakın tarihlerinin bu “rezil” ve anlaşılmasız dönemi söz konusu olduğunda kendisi gibi çevresindekilerin de gelip tosladıkları boşlukları yeterince kabul edilebilir biçimde çözüme kavuşturacak bir olay akışı kurgulamaktır.

17. Bu izleklerin ve bu kişilerin hiçbirini kendisi yaratmamış, onları dinsel gelenek içinden derlemiştir. Kendisi sadece çok değerli bir yazar değil, apaçık görüldüğü gibi daha da özel birisiydi: *Atrahasis* ve *Yaratılış Destanı* ardında da varlıklarını hissettiğimiz (XIII, §5; XIV, § 18 vd.) âlimlerden, düşünür ve din uzmanlarından biriydi. Örneğin *İşum*’a hiç beklenmedik “Namlı Boğazlayıcı” (I : 4) ve “Meşale” (I : 10) sıfatlarını yüklediğinde, bunu daha yukarıda ortaya koyulan (*ibid.*) ince ve çapraşık kutsal metin yorumlama yön-

temlerine dayandığını anlıyoruz: Zira bir yandan Sümer dilinde *i* “namlı”, *şum* da “kasap” anlamına gelir; diğer yandan da *İşum* ile Akkad dilinde “ateş” anlamına gelen *işatum* arasındaki, dilbilim açısından önem taşımayan, ses benzerliğinden yararlanmaktadır. Bu nedenle eserinde derin bilgi gerektiren çok sayıda üstü kapalı deyiş, örtük ilmi göndermeler, süzme bileşimler bulunduğundan şüphelenmek gerekiyor; ama günümüze sadece birkaç parçası erişebilen gizli anlamlar yüklü bu zengin gelenek hakkında bir şey bilemediğimiz için tüm bu imalar ve göndermelerin sırrına ermemiz mümkün gözüküyor. Böylelikle, hakiki bir dinsel düşünür, seçkin bir zihinle karşı karşıya olduğumuzun farkına varıyoruz.

Böyle bir kimliğe sahip olduğuna göre, yerel mitolojinin oluşturduğu engin ve arkaik hazineyi en ince yanlarına kadar biliyor olmalıydı. Bu konudaki bilgimiz çerçevesinde, yerel mitolojiyi yer yer kullandığını, sık sık hatta hiç fark ettirmeden ona değindiğini anlayabiliyoruz. *Ninurta ve Taşlar* ve *Vefasız Dev Kuş* (20 ve 22) mitlelerini bildiğini sadece *Asakku* ve *Anzu*’nun öldürülmelerine (III c : 31’ ve 33’) yaptığı göndermeden çıkarmıyoruz; *Yediler*’in dördüncüsüne “Dağı yıkma” gücünü vererek (I : 35), ama daha önemlisi *Erra*’ya “Dağda ise Taş-Kıran’ım” (I : 112) dedirterek bu mitlerden daha örtülü bir biçimde söz ettiğini görüyoruz; *Anu*’nun *Yediler*’i “Zincirinden boşanmış ordun olacak onlar ve eşlik edecekler sana” diye *Erra*’ya teslim ettiği bölümde (I : 40 vd.) aklında *Şarur* kadar (20 : 22, vb., X, §§ 5, 12, 20) *Tiamat*’ın canavarlardan oluşan ordusu ve *Marduk*’un disiplinli ordusu da (XIV, §§ 10 ve 12) vardı herhalde. El koyulan “Kaderler Tableti” (IV : 44) *Enuma eliş*’te/51 (IV : 121 vd.) bu tableti *Marduk*’un *Kingu*’dan almasını hatırlatır; “kan aksın diye damarlarını açması” da (IV : 35) yine aynı mitte *Marduk*’un *Tiamat*’ın cesedinden kanlar akıttığı (IV : 131 vd.; bkz. s. 468, n. 1) paralel bölümü akla getirir. “Güpegündüz karanlığa döndü” ile babalar ile oğullar, analar ile kızlar arasındaki kin motifi (II c : 33 vd. ve III a : 9’ vd.; 45 e, V : 18 vd. ve //) ve korkuya kapılmış tanrıların tasviri (II a : 7 // 45, III/III : 25 vd. ve 48 : 113 vd.) ise *Atrahasis*’i /45 (III/II, 34 vd.) hatırlatır. Doğumdan önce ve hemen sonra gerçekleşen çocuk ölümlerinden söz edilen ve ne yazık ki zarar görmüş

olan III a : 16 vd. bölümü fark ettirmeden *Yüce Bilge/45* mitinin son bölümüne (III/vii : 1 vd.) gönderme yapıyor olabilir; öte yandan “yaşayanların canlarını alsınlar” diye “*Anunnaki*’lerin Ölüler Diyarı’ndan yeryüzüne” çıktıkları bölüm de (I : 177) *İştar Ölüler Diyarı’na İniyor/18* (19) ve bunun paralel metinleri olan *Nergal ve Ereškigal* (XI, § 12) mitini akla getirir. Daha başka örnekler de var... Daha yukarıda *Erra’nın Şiiri*’nin yazarlarının bildiği ama bizim bilmediğimiz *Yedilerin Doğumu* (§ 3) mitine (Efsane mi yoksa?) değinmiştik; Tufan’a gönderme yapan bu metin *Yüce Bilge*’nin geleneksel metni ve paralel metinleri (§ 4) konusunda bilmediğimiz bir yorum yapmış olabilir. Böyle bir derlemenin varlığı –büyük ölçüde eksik kalsa da– yazarın ne kadar geniş bir malumata sahip olduğunu ortaya koymaktadır; dolayısıyla yazarın çok geniş bir malzeme kaynağından beslenmesi mümkündü. O da zaten böyle yapmıştır.

18. Bu kaynaktan önce kişilerini derlemişti. Felaket, katliam, ölüm konularında tanınmış bir uzmanı, yani sadece ölüm sayesinde büyüeyen bir imparatorluğun hükümdarı olmak sıfatıyla, başka hiçbir nedene gerek duymadan, keyfi istediğinde felaket, katliam, ölüm saçan Ölüler Diyarı’nın kralı *Erra/Nergal*’i seçer ilk başta. *Erra/Nergal*’i kabına sığmayan ve saldırgan *Yediler* sürüsü desteklemektedir; yardımcısı –askeri dille söylersek– yaveri de *İşum*’dur. Evrende barış sürdüğü için geçmişte kazandığı başarıların keyfini çok uzun süre çıkartabilen *Erra*, *Yediler* tarafından kışkırtılınca uyanır ve ülkede genel bir savaş başlatır, her tarafı yakıp yıkar, insanları öldürür, mutsuzluklar birbirini kovalar; zaten sadece *Erra* böyle hayal edilebilirdi. Ne var ki –bu da özellikle *Enuma eliş*’te derlenip “kanon” haline getirilen düşünce ve dindarlık hareketinden itibaren geleneksel bir inanıştı– *Erra* gibi yüksek mertebeden bir tanrı bile dünyanın hükümdarı *Marduk*’un gözü önünde, ona meydan okur gibi, kutsal topraklarına ve başkentine el uzatamazdı. Dolayısıyla *Erra*’nın dilediğince serbestçe davranabilmesi için *Marduk*’un etrafta olmaması gerekirdi. *Şiir*’in yazarı bu sorunun çözümünü tek başına da bulmuş olabilir; bu izleği oluştururken, çok uzun zamandır bu tanrıya tapınmanın ve Esagil’in merkezinde yer alan *Marduk*’un değerli tasviri ve kült heykeli konusunda –bizim

bilmediğimiz– koca bir mitolojiden esinlenmiş de olabilir. I : 125’ten itibaren çeşitli yerlerde karşımıza çıkan bazı özellikler böyle bir izlenim uyandırıyor: Tufan nedeniyle heykelin parıltısının ilk defa gitmesi, donuklaşması ve yapılan ilk temizlik (I : 140 vd.); *apkallu*’ların ve yüce hamileri *Ea*’nın *ad hoc* (amaca özel) müdahalesi (147; II b : 16’); teknisyen-tanrıların müdahalesi (I : 155 vd.); gizlenen değerli ve kutsal malzeme rezervleri (I : 150 vd.)... Ne olursa olsun, yazar bütün bunlardan yeni bir “tasarlanmış imgelem” kurmayı başarmıştır: Efendisinin iradesine ve planlarına ters düşmek pahasına aklına eseni yapan ve efendisini ortadan kaldıramadığı ya da yerine geçemediği için, şu ya da bu derecede yalandan bir bahaneyle onu kurnazca uzaklaştıran, böylece istediği her şeyi yapabilecek hale gelen yüksek mevkiden bir görevli gibi davranan *Erra*’nın savaş hilesi. Yapılan sahtekârlık ayan beyan ortadadır, *Erra*’nın kötü niyetinin de şüphe edilecek yanı bulunmamaktadır. Ama *Marduk*’un kandırılabilmesi, yazarın tanrıların en büyüğünü aptalın teki ya da artık doğru düzgün yönetemeyecek kadar uzun süre iktidarda kalmış biri olarak göstermek istediği anlamına –en azından mitoloji kurallarına göre; çünkü bu kurallar “mantık” kurallarından farklı işler: Krş. örneğin VIII, § 6; IX, § 20...– tabii ki gelmemektedir. *Erra*’nın ileri sürdüğü bahanenin ve *Marduk*’un bu bahaneye verdiği karşılığın *Marduk*’un oradan uzaklaşmasını, orada bulunmamasını gerektirecek “yeterli nedeni” sunması, “inandırıcı bir açıklama” (V, § 7) getirmesi yeterliydi; ancak bütün bunların bizim *gözümüzde* ya da sıradan yaşam çerçevesinde dar görüşlülük ya da korkaklık gibi can sıkıcı çıkarımlara yol açması asla söz konusu değildi.

Demek ki *Erra* I. tabletin sonunda, *Yediler*’in başta kendisini kışkırttığı gibi, ülkeye saldırmaya ve görülmedik acımasız bir savaş başlatmaya hazır hale gelmiştir. Bu parça için seçilmiş ikinci kahramanın, yani *İşum*’un önemi bu sırada ortaya çıkar. Yazar bu kişiyi eserine eklemelerken (kendi eserinde oldukça değiştirerek kullanmış olsa da, § 4, mutlaka bilmesi gereken) Tufan anlatısının geleneksel kanesından esinlendiği açıkça görülmektedir: Hükümdar (*Enlil*) sırf inat ya da heves nedeniyle, sonuçta önemsiz bir nedenden ötürü çılgınca ve zararlı sonuçları olacak bir işe kal-

kışmak istemekte, danışmanı (*Ea*) ise buna engel olmaya, onu vazgeçirmeye çabalamaktadır. Yazar bu durumu kendi eserine şöyle taşımıştır: Her şeye kadir olmakla birlikte dar görüşlü ve öfkeden gözü kararmış *Enlil* rolünü burada *Erra*'ya vermiştir; *Ea*'nın rolünü de *İşum*'a yüklemiştir. *Ea* gibi *İşum* da –aslında insanların yaratılışı konusunda kayda değer hiçbir şey yapmamış olmasına rağmen– “adamlarına” (III c : 30') önem veriyormuş, merhamet ediyor, savunuyormuş gibi sunulmuştur; burada “adamları”, insan soyundan çok Babillileri temsil etmektedir. Olayın asıl düğümü de buradadır zaten, aradaki tek fark ise modelinden (*Ea*) daha güçsüz olmasının yanı sıra, zekâsı da daha sığ ve daha dar olan *İşum*'un kurnazlıkla değil, sadece sözleriyle bir şeyler yapabilmesidir. Ama korkunç efendisiyle öyle iyi, öyle zarif tartışır, zaman zaman bazı acı hakikatleri yüzüne vurarak psikolojiyi o kadar iyi kullanır ki başta ikna edemese de –ilk iki sefer ve ülkenin çökmesi bunun sonucudur– sonuçta ikna etmeyi başarır; “Akkad” için zafer ve yeniden doğuş umudu gelir.

19. Kaldı ki *Erra*'nın yazarının geleneksel ya da az çok yeniden yorumlanmış mitlerin oluşturduğu tükenmez hazineden beslenirken, kendi görüp öğrendiği ya da belleğinde yer alan ama Tarih'in, anılarını bize ulaştırmadığı varoluşsal durumlar ve modellerden esinlendiğini düşünebiliriz. Yüksek görevlilerinden biri tarafından aldatılan, sonuçta görevden çekilip bu görevlinin istediği gibi at koşturmasına izin veren şu ihtiyar hükümdar (§ 18); aklında savaştan başka bir şey olmayan, ortada hiçbir neden yokken her tarafı yakıp yıkmak, kan dökmek isteyen, ama bir yandan da bu Attila kişiliğini sürdürmezse adamları tarafından “aşağılanmaktan” korkan şu yalancı, kavgacı megaloman; etrafında yarattığı ve hem başını döndüren hem de her şeye tepeden bakmasına rağmen sonunda teslim olduğu –ama kibrinden de bir şey yitirmez– o yağcılık havası; ömrü çarpışmalarla geçmiş, savaş meydanlarında yaşlanmış, tam da bu nedenden ötürü savaşı dünyadaki kötülüklerin en kötüsü sayan cesus ve soylu yaver; yerinde duramayan, askerce ve şiddete dayalı olmayan bir yaşamı tasavvur edemeyen, bu yaşamlarını bön, sapık ve her şeyi küçümser bir “felsefeye” dönüştüren kötü uyruklar, şu

profesyonel savaşçılar sürüsü: Bunların hepsi hem eskiden hem de günümüzde gözlemlenebilir özelliklerdir; yazar da onları mitsel malzemeyle karıştırarak “tasarlanmış imgelem” örgüsünün içine katmış, böylece hem aydınlatıcı hem de kabul edilebilir bir tarih oluşturmuştur.

20. Çünkü yazar ülkesinin tarihindeki anlaşılması güç sırlar ve “rezaletlerle” dolu bir uğraşı,¹ dinsel temsillerin ışığında, mitolojinin önkabulleri ve kodlarına göre ama kendi tarzında *açıklamayı* böyle başarmıştır. Onun özgün yanı, mitler icat etmesi ve bu mitlerin gelişimini eklemlemesinde değil, bu mitleri kullanması ve uygulamasında yatar. Kendisinden bir önceki büyük freskin, yani *Enuma eliş*’in yazarı da dahil olmak üzere büyük mit yazarlarının çoğundan farklı olarak, şeylerin doğası ve oluşumunu, anlamını ve yazgısını ele almakla değil (Önceki mitoloji bu konuda yeterli bir cevap verdiği, bu cevap da zaten yerleştiği için bu tür sorular o devirde belki artık gündeme gelmiyordu.) tarihsel olayları anlatmakla ilgilenmişti. Kendisinden öncekilerin insanların oluşumuna ve kökenine uyguladıklarını, insanların geleceğine ve değişimlerine doğru genişletmişti.

Tabii ki yazarımız, tarihin şu ya da bu derecede önemli, büyük sorunlarını mitolojiye dayanarak açıklayan ve kendini bir filozof gibi ifade edebilmek için, önceleri zorunlulukların izahında kullanılanları sıradan olaylara uygulayan ne ilk ne de tek kişidir. Mitlerden apayrı şekilde değerlendirilmeleri gerektiği (V, § 14) ve özel sorunları gündeme getirdikleri için destanları bir kenara bırakacak olursak, daha “tarihsel” sayılabilecek bazı eserlerin yazarları kendi anlatılarına sonuçta mitolojik sayılacak açıklamalar eklemişlerdi. Örneğin ikinci binyılın sonuna doğru oluşturulduğu anlaşılan, ama işlediği veriler ikinci binyılın ilk üçte birine kadar uzanabilen bir “kronikten”² bazı parçalar bulmuştuk: Bu eserde, saltanatlar boyunca yaşanan iyi ve kötü olaylar, *Marduk*’un dindar hükümdar-

1 Bunun kapsamını kestirebilecek durumda değiliz: bkz. daha yukarıda, s. 26, n. 2

2 A.K. Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, s. 43 vd. ve 145 vd. Sippar’da yeni bulunan bazı belgeler (bkz. s. 604, n. 1) A. Cavigneaux’nun bana aktardığına göre, bir ölçüde tamamlamakla birlikte, bu esere asıl anlamını kazandıracaktır: Bu bir “kronik” değil, “bir tanrıya yazılmış mektuptu” (Bu tür belgeler konusunda bkz. L. Oppenheim, *Ancient Mesopotamia*, s. 279 vd.).

ları ülkelerine bolluk vererek ödüllendirmesi, dindar olmayanları ise cezalandırmasıyla açıklanmaktadır. Zaten biz de kendi ele aldığımız mitolojik külliyat içinde, öncelikle önemli tarihsel verileri aydınlatmaya yönelik parçalara rastlamıştık: Batıdaki yarı göçerlerin ve tanrılarının bünyeye katılması (*Martu'nun Evlenmesi*/25); büyük bir toprak parçasının fethi (*İnanna'nın Ebih Karşısındaki Zaferi*/10); kuzeydoğudan gelen istilacılar karşısında zaferle sonuçlanan mücadeleler (*Lugal.e/20*) ve daha birkaç örnek. Ama belki de epey uzun bir çatışma dönemini özetleyen ve çok sayıda farklı miti kendi çevresinde tutarlı bir kurgu halinde bir araya getiren son örnek dışında, bütün bu “tarih mitolojileri” ayrı ayrı olayları konu alırlar; getirdikleri açıklamalar da noktasaldır; eski doğa mitlerinin çoğunun her defasında tek bir sorunu gündeme getirip çözmeleri gibidir (XII, §§ 2, 11). *Yaratılış Destanı* ve *Yüce Bilge* yazarlarının her birinin kendi alanında yaptığı gibi, *Erra'nın Şiiri*'nin yazarı da, çok daha iyi ve aslında çok hoş bir metin olan *Ninurta ve Taşlar*/20 anlatısının yazarından çok daha kesin ve tutarlı tarzda ufkunu genişleterekengin bir tarihsel kesiti konu almıştır. Güneş, ülkesinin üzerinde yenden doğuncaya kadar talihsizlikler, felaketler, mücadeleler ile geçen yüzlerce yılı kucaklayan ve *bütün bu çağa*, konusunun çapına layık ve tutarlı bir dinsel açıklama getirmek isteyen yazar, sayılamayacak kadar çok geleneksel malzeme toplamış; içerdiği mantık, sağlamlığı ve ikna gücü (Hitap ettiklerini ikna etmek söz konusu elbette.) yanında canlı bir dil kullanması, üslubundan yayılan ateş, imgeleminin göz alıcılığı ve sergilediği geniş görüş ile kendini gösteren *engin bir sentez* ortaya çıkarmıştır. *Enuma eliş* ve *Atrahasis*'in izinden giderek Eski Mezopotamya'da yüzyıllardır yaşayan zengin mitolojik edebiyat geleneğini, kısacası edebiyatı göz alıcı bir şekilde taçlandırmıştır.

XVI

Mitolojik Edebiyat ve Düşüncenin Son Hali

1. Öyleyse *Erra'nın Şiiri* bildiğimiz kadarıyla, Mezopotamya'da yaratılan son büyük mitolojik eser olmanın yanında hatırı sayılır son büyük edebi üründür de. Belki başka bazı mitler de düzenlenmiş olabilir ama yanlış bilmiyorsam bunların hiçbirini ele geçirilememiştir veya öyle bir haldedirler ki yayımlamak bir yana yeterince anlamayacak durumdadırlar.¹ Daha geniş kapsamlı bilgi edininceye kadar bunların hepsi de daha önemsiz eserler olarak kabul edilmek durumundadır.

Bu durum, önünde beş yüz yıldan daha uzun bir süre bulunan bir uygarlığın soluğunun kesilmesinin veya yıpranmasının mı belirtisidir? Elbette ki hayati öneme sahip başka bir olayı, Aramicenin ülkeyi istila etmesini de (II, § 14) unutmamak gerekir. *Erra'nın* ülkenin “düşmanı” saydığı kuzeybatılı yarı-göçer Samiler tarafından ikinci binyılın sonunda getirilen bu dilin paha biçilmez, çok elverişli bir yanı vardı: “Fenikelilerin” icadından türeyen gayet basit bir *alfabe* kullanarak yazılabilmekteydi. İşte bu dil 8. ya da 7. yüzyıldan itibaren Mezopotamya'da

¹ “*Nabu'ya Övgü*” buna örnektir, bkz. s. 7, n. 1; ve daha ileride § 4 vd. ve s. 845, n. 1.

Akkadcanın yanında resmi dil değilse de gündelik, sıradan konuşma dili, sonra birinci binyılın ortasından itibaren de Pers egemenliği ile birlikte imparatorluk dili halini aldı. Böylece yirmi yüzyıl önce Sümercenin başına geldiği gibi, hâlâ insanın umudunu kıran çiviyazısıyla aktarılan Akkadca da her tarafa dağılan, sayıları da gittikçe azalan okuma yazma bilenler, eğitilmişler tarafından bilinen ve kullanılan ilmi ve edebi özel dil konumuna geriledi. Ne var ki Aramice konuşan yeni gelenler doğuştan gelme yetileri açısından ülkeyi daha önce istila edenlere hiç benzemiyorlardı. Eski istilacılar da kuzeybatıdan gelmişlerdi, ama üçüncü binyılın sonu ile ikinci binyılın başında içine adım attıkları kültürü gayet iyi benimsemiş ve geliştirebilmişlerdi. Yeni gelenler ise ülkenin kültürel mirasını en azından bir süre muhafaza edebilmişlerdi, ama onu zenginleştirebilecek güçte değillerdi. Dolayısıyla antik ve kökleşmiş Akkad dili edebiyatı canlılığını ve üretkenliğini yitirmeye başladı; sonunda da *entelijansiya*'yı hâlâ heyecanlandırırsa da –Berossos'un bu dili hem Hellen dünyasına tanıtmak hem de unutulmamasını sağlamak amacıyla Yunancaya çevirmek konusundaki gayretinin nedeni budur (VIII, § 23; XIII, § 9 ve XIV, § 24)– kadimliği, ünü, zenginliği dışında başka bir değeri kalmamış, kendini yenileme gücü bulunmayan saygın bir miras muamelesi görmeye başladı. Yaşlanan bütün organizmalarda olduğu gibi, geçmişe ve geçmişte elde edilmiş olanın muhafazasına ilginin daha o zamanlar bile eğitilmişlerin başlıca kaygısı olduğu anlaşılıyor: Yorulmak nedir bilmeden bütün geleneksel edebiyat ve mitoloji külliyatının ya da en azından en önemli eserlerinin kopyalarını çıkarmakta ve başkalarına da kopya ettirmektedirler; bu külliyatı zenginleştirmeye ya da aşmaya çalışmaktansa, tekrar tekrar okumakta, temcit pilavı gibi tekrarlamakta, böylelikle ancak rastlantısal olarak *içinden* derinleştirmektedirler: Başka yer ve zamanlarda olduğu gibi o çağda, o ülkede de –düşünce dünyasının değişmezlerinden biridir bu da– büyük yaratıcılar, düşünürler ve yazarlar çağından sonra “öğretenler”, yorumlayıcılar çağı gelmiştir. “Eskilerin” icat ettiklerini ve kâğıda döktüklerini birçok düzlemde (sözlükbilimsel, filolojik ya da ideolojik düzlemlerde) yaygınlaştırmak ve açıklamakla geçecek “yorumlar”¹ çağı başlamıştır.

¹ Bu edebi türden birinci binyılın ortalarından önceye ait tek bir parça bile bulunamadığı bir olgudur.

2. Daha özel olarak mitoloji alanına bakarsak, birinci binyılda –en azından elimizde daha öncesinden buna ait bir iz yok– yeni bir mitolojik edebiyat türü ortaya çıktı, mitler yeni bir biçimde ele alınmaya başlandı. Bu eğilim de yavan, büyük ölçüde anlamı karanlık eserlere yol açtı; bunlardan on kadarına ait parçalar elimizde bulunuyor. Zor metinler olmaları ve kısaca söylersek ezoterizmleri şimdiye kadar Asurbilimcilerin cesaretini kırdı. Sadece büyük âlimler H. Zimmern ve Fr. Thureau-Dangin bundan hemen hemen yetmiş beş yıl önce bu alana burunlarını sokmuşlardı; ancak W. G. Lambert’in öğrencilerinden A. Livingstone birkaç yıl önce bu eserleri çok önemli bir tez çalışması çerçevesinde ele aldı ve neyse ki bu çalışma *Mystical and Mythological Explanatory Works of Assyrian and Babylonian Scholars* adıyla kitap halinde yayımlandı.

Bunlara bilerek “kült yorumları” adı verilmektedir; gerçekten de *liturjinin mitolojik yorumu* söz konusudur. Bunların yazarları resmi kültteki törenlerin aşamalarını teker teker kopya edip –kuşkusuz en önemlilerini ya da yorumlarda genellikle söz konusu olduğu gibi, bir açıklama gerektirdiğini sandıklarını seçtikten sonra– her birinin yanına farklı bilindiğini varsaydıkları mitolojik bir anlatının özünü ya da hatırlatıcı bir özetini eklemişlerdi: Sanki tanrılar arasında yaşanan bütün bu maceralar sayesinde söz konusu liturjik hareketlere ışık tutmak ya da bu hareketleri örnekletmek istemişler ya da ayinleri yöneten rahiplerin –kökeni de ilk baştaki mantığı da çok uzun zaman önce unutulduğu için açıklanması gereken– bu ritüelleri yerine getirirken, mitoloji geleneğinin sunduğu biçimiyle tanrıların davranışlarını simgesel ya da aktarılmış halde tekrarlamaları ya da hatırlatmaları gerektiğini düşünmüşlerdi.

3. Bu son derece verimsiz ve sıkıcı, ama eksiksiz bir mitolojik edebiyat ve düşünce tarihi açısından temel öneme sahip belgelerin içinden bir örnek seçmek burada yeterli olacaktır. Bu örneği “açıklamalı” ritüelin çeşitli bölümlerine göre ayrıştıracak ve sonra yeniden kolayca göndermede bulunabilmek için her bölüme (*a* harfinden *m* harfine kadar) italik bir küçük harf vereceğim. İlk satırıyla son satırından hemen hiçbir şeyin kalmadığı metin önce H. Zimmern tarafından *Zum babylonischen Neujahrfest* (I, s. 127 vd.) isimli kısa ça-

lišmasında çeviriyazımı verilmiş ve incelenmiştir. A. Livingstone'un daha önce andığımız eserinde de (s. 120 vd.) yer almaktadır. Bu metinde Babil'deki *Marduk* tapınağında başgörevli olarak kral tarafından yönetilen bir ayine (Bu ayine ilişkin hiçbir şey bilmiyoruz, ne yazık ki bütün bu “yorumlar” konusunda da hiçbir şey bilmiyoruz.) ilişkin açıklayıcı bilgiler verilmektedir.

- a 2 [Kral...] ilerler ve [tapınakta bulunan] sarnıcın (kuru bileziğinin) yakınında durur, ritüeli orada (ad hoc) [yerine getirir]:
 — Tıpkı (Marduk'un) (Yeraltı) Apsu'sunda, onu Anunnaki'lere teslim ettikten sonra, Enlil'e [...] attığı gibi.
- b [Kral] [bi]r ateş yakar:
 — [...] gençken Marduk'un yaptığı da buydu
- c5 [(Törene katılan) dönmeler] kaşık çalarlar:
 — Tıpkı (Marduk'un) babası ve erkek kardeşleri olan tanrılarının onun (zaferini) öğrendiklerinde (alkışladıkları) gibi.
- d Tanrılarının (tasvirleriymiş) gibi [kralın ayakları] öpülür:
 — Tıpkı Marduk'u küçükken taşıyan ve sarılıp öpen Ninlil'in (yaptığı gibi).
- e Ninlil'in (heykeli) önünde bir [mang]al yakılır ve içine [at]eş yakıp tüketsin diye
 bir koyunun [eti] konulur:
 — Tıpkı Kingu'nun ateşte yakıldığı zamanki (gibi).
- f Bu mangaldan meşaleler yakılır:
 — bunlar
 Marduk'un sadağındaki acımasız oklar (gibidir)
 Attığında dehşet saçan
 Hedefivurduğunda haşın
 Öldürdükten sonra da
 Oluk gibi kan ve dışkı akıtan:
 Sık sık düşüyorlardı tüm yeryüzüne!
 Kötü tanrılar, (Marduk'un) ataları ve erkek kardeşleri ve Anzu ve Asakku tepelendikleri (zaman).
- g Mücevherlerini takmış kral, yanıp tükensinler diye ateşe atar dışı karacaları:

— Marduk'un yakacakodun alıp Enlil ile Anu'nun çocuklarını yaktığı (gibi)

b (Ritiüelin) seyri (devam ederken) kral küpü açar:

— Tıpkı Marduk'un ...yle¹ Tiamat'ı (!) te[pelemesi (?)] (gibi).

i 10 Kral ve şangu birbirlerine kamanu-peksimet gönderirler.

— Marduk'un Anu'yu tepeleyip parçaladığı zamanki Marduk ve Nabu (gibi).

j Kral elinde bir [...] tutarak sekinin üzerinde ayakta durur, bu arada yırlayıcı söyler: “Ey çok-parlak...”:

— Tıpkı Marduk'un [...] ve [...] koyduğu Ea'nın karşısına “Venüs” gezegenini çıkardığındaki gibi.

k Birbirlerine gönderdikleri kamanu-peksimet:

— Anu'nun kalbi (gibi); (Marduk) onu [...] yaparak elinden çekip almıştı.

l Bir [savaş arabası] koşumlanır (?); (arabanın) kırıbacı üçüncü arabacıya teslim edilir, o da dizginleri alır eline ve arabayı tanrının (törenin onuruna düzenlendiği tanrının heykelinin) huzuruna sokar ve adı [geçen] tanrıya ve krala kırıbacı gösterir:

— Nabu'nun Enlil'e gönderilmesi, onu yenmesi ve Nergal'in onu ele geçirmesi (gibi).

m Kral Esagil'e girer; Tanrıların Kralı Marduk'a ve (eşi) Zarpanit'e elindeki silahı gösterir; onu kucaklar ve kutsarlar. Dönmeler (bunun üzerine) Harp Oyunu oynamaya koyulurlar, yeniden kaşık çalarak sevinç çığlıkları atarlar, yerlerinden kalkar ve birbirlerini sarsarlar:

— Tıpkı (tanrı) kardeşler (gibi); Enlil ile Anu'yu görüp yaygara koparttıklarında, onları doğaüstü parıltılarıyla kaplayarak, [...] kopartarak/keserek ve (Yeraltı'nın) Apsu'suna göndermişlerdi...

— Son satır boşluklarla dolu ve anlaşılmaz haldedir.—

4. Çok sayıda parçadan oluşan bu belgenin akla getirdiği tek tek mitolojik özellikler ya da motiflere baktığımızda, hepsinin de en azından burada okuduğumuz halleriyle bize yabancı olduğunu

¹ Metinde burada yer alan terim, *uşaru*, normalde “penis” anlamına geldiği için biraz aklımız karıştı.

görüür. Sadece *c* ve *b*'den ilki tanrıların *Marduk*'un *Tiamat* karşısında zafer kazandığını (*Enuma eliş*/50, V : 77; kelimesi kelimesine aynı değil elbette.) öğrendiklerindeki sevincine; ikincisi de yine aynı çarpışmaya göndermede bulunur (Aynı zamanda bkz. biraz daha ilerideki *e*.).

f ise *Anzu Miti*/22, *Ninurta ve Taşlar*/20 : 128 vd. ve *Ninurta'nın Geri Dönüşü*/21 : 31 vd. ile bize aktarılan *Anzu* ve *Asakku*'nun ezilmesini gayet iyi özetler. "Kötü tanrılar" onların yoldaşı ve müttefiki midir, yoksa bunların bir zamanlar *Tiamat*'ın (XIV, §10) ordusunda yer aldıklarını mı kabul etmek gerekir? Ne olursa olsun *Anzu* ve *Asakku*'nun ezilmesi burada *Ninurta*'nın değil, *Marduk*'un hesabına geçirilir (Daha önce *Erra*/51, III *c* : 31'-33"de kastedilen bu muydu yoksa?) Dahası, yorumcu artık elimizde bulunmayan (Mitolojik mi?) bir şiirden birkaç dize alıntılanmaktadır.

e'ye göre, *Tiamat*'ın kocası ve ordusunun en yüksek rütbeli generali olan ve *Enuma eliş*'e/50, VI : 30 ve devamına göre insanların yaratılışına katkıda bulunsun diye "kanı akıtılan" *Kingu*, *Tiamat*'ın ve çetesinin uğradığı bozgundan sonra açıkça *yakılmıştır*. Bu da ya söz konusu mitin bu yeni versiyonunda yer almayan ya da *Yaratılış Destanı*'ndaki (Bu konuda *Yüce Bilge* ile uyum içindedir.) ilgili bölümdekinden çok farklı bir antropogoni bakışını gerektirir.

Yorumda söz edilen öteki izlekleri ya da mitolojik özellikleri bilmiyoruz. Bunlardan ikisi *Marduk*'un çocukluğunu konu alır: *b*'de ateşle ilgili bir şey yapar –oysa *Destan*'da/50, I : 105 vd. rüzgârlarla oynarken betimlenir. Öte yandan *d*'de küçükken onu kucağına alan ve öpücöklere boğan, başka deyişle ya anne ya da sütanne gibi davranan tanrıça, babası *Ea*'nın eşi, gerçek annesi *Damkina* değil (*Destan*, I : 84 vd., burada zaten "kucağında taşıdığı ve öpücöklere boğduğundan" hiç söz edilmez.) *Ninlil*'dir. Kendi içinde değerlendirildiğinde bu isim sadece *Enlil*'in karısı (1 ve 2) olabilir; ama *Enlil* asla *Marduk*'un babası olarak kabul edilemez. Bu tepeden bakan, hükümrân tanrıçayı *Marduk*'un annesinin yerini tutan kadın, yani sütanesi saymak kolay değildir; ondan sadece bir defa ve kim olduğu belirtilmeden söz edilir (*aynı kaynak*, I : 85 vd.). Yoksa bu özel ismi, gayet kesin özellikler taşımasına rağmen, *Damkina* için kullanılan bir unvan mı saymak gerekir?

Hemen peşinden gelen *e'*deki ritüel kurallarına bakılacak olursa, bu ayın Esagil'deki bir *Ninlil* tasviri önünde yapılmaktadır ve bu tasvir sadece o koşullarda geçerli olmak üzere *Damkina* ile özdeşleştirilmiştir. Ya da *Damkina*'dan dünyaya gelen *Marduk*'un çocukluk hikâyelerinden birinde *Damkina* tarafından da kucakta taşınmış, sevilip okşanmış ve *Enlil* anlatı çevrimine yaklaştırılmış olduğunu kabul etmek gerekir; bu da bizi *Enuma eliş*'teki (bkz. XIV, § 7) bakış açısından epey uzaklaştırır. Ne olursa olsun, bütün bu anıştırmalar bizim geleneksel mitolojimizden çok uzaktır.

Marduk'un babası *Ea* burada eksik ve anlaşılmaz bir bağlamda tek bir defa (*j*) anılmıştır: Kesinliğe kavuşan tek konu, *Marduk*'un “onun karşısına” (kelimesi kelimesine: yolunu-engeller) “Venüs” (Buna denk düşen ritüel ile belirtilir: “Çok-Parlak'ı” öven bir neşide ile) gezegenini çıkarmasıdır; bunun ne anlama geldiğini bilmiyoruz.

Marduk'un oğlu *Nabu*'nun maiyetiyle birlikte anılarak iki defa (*i* ve *l*) görülmesi ise bu tanrının (Oysa en azından Hammurabi zamanından beri bilinmekteydi.) tek bir defa bile görülmediği *Yaratılış Destanı* ile arada hatırı sayılır bir kronolojik mesafe olduğunu gösterir. Bu tanrı kültü ancak birinci binyılda, önce *Marduk*'a bağlı olarak –buradaki durum da budur– sonra da, az önce belirttiğimiz gibi (IV, § 15), ona neredeyse hasım olarak gelişmişti.

Buradaki yorumda büyük tanrılarla yaptığı mücadelede babasına eşlik ettiği bildirilir: Bizim açımızdan yepyeni bir özelliktir bu.

5. Bu yorum elimizdeki dosyada yer almayan bir mite pek çok kez göndermede bulunmaktadır. Bu mite göre *Enlil* tek başına (*a*; *l*) ya da daha sonra anılan (*m*) *Anu* ile birlikte ya da *Anu* tek başına (*i*; *k*) “evlatlarının” (*g*) –bu adlandırma elbette ki hem kendi soyundan gelenleri, hem taraftarlarını hem de uyruklarını belirtmektedir– zaten *Marduk*'tan başkası olamayacak (krş. *i* ile; *l*'de *Nabu*'yu “gönderen” muhtemelen odur; *m*'deki “tanrı kardeşler” en azından –*Enuma eliş*/50, I : 20 vd. ve VI : 91'de olduğu gibi– *Marduk*'un taraftarları, “tanrı kardeşleri” olarak anlaşılmalıdır.) bir cengâver tarafından öldürülmüştür. Yenilen *Enlil* ve *Anu* “öldürülür” (*i*; *k*; muhtemelen de *m*; *l*'de sadece *Enlil*'in “ele geçirilmesinden” söz edilir, bu da yorumlanan ritüelin konu başlıklarından kaynaklanmış

olabilir.), hatta “yakılır” (g) sonra da zaman zaman başka yerlerde de olduğu gibi burada da Apsu (a; m) adı verilen Yeraltı Dünyası’na gönderilirler ve Yeraltı Dünyası’ndaki yetkililere, yani *Anunnaki*’ler mahkemesine ya da Aşağı’nın krallığının hükümdarına, *Nergal*’e (l) teslim edilirler. İmalarla dolu bütün bu özelliklerin arkasında *Enuma eliş*’in yer aldığı düşünülebilir: Bu şiirde *Marduk*’un zaten teyit edilmiş olan üstünlüğünü sağlamlaştırmak ve daha da büyütmek için eskiden hâkim olan tanrıların, kendi taraftarlarını da yanlarına alarak (*Tiamat* ile çetesini örnek alarak) yeni hükümdara karşı bir daha ayaklandıkları hayal edilmiş gibidir; yeni hükümdar ise oğlu *Nabu*’nun (l) ve “tanrı kardeşlerinin” (m) yardımıyla, onları yener, “öldürür” ve öteki dünyaya gönderir; bu özellik onların “işlevlerini yitirmiş” olmalarını açıklar, çünkü bu kelime kökenbilim açısından baktığımızda *de-functi*, yani işlevinden olmuş, iktidarı, görevi, işlevi elinden alınmış demektir. Nitekim aşağı dönem başta olmak üzere, gerek inanç gerekse sofuluk nedeniyle her tür etkin görevden ayrılan (krş. XII, § 38 ve XV, § 6), emekli olmuş eski tanrıların Ölüler Krallığı’na geçtiğine yer yer rastlamaktayız. *Enlil* ve *Anu*’nun “evlatları” (e/g) gibi “yakılan” *Kingu*’nun, hatta *Marduk* taraftarlarını sevindiren zaferin (c) *Yaratılış Destanı*’na değil de bu metne ne kadar bağlanması gerektiğini bilmiyoruz. Ancak en azından ilk maceranın bu şiirden alınma ihtimali yüksektir, çünkü *Tiamat*’ın bozguna uğradığı (b) burada belirtildiği gibi, her iki bölüm de söz konusu *Destan*’da konu harici kalırlardı, çünkü *Destan*, *Marduk*’un apayrı düşmanları çevresinde kurulmuştu. Kaldı ki, “(öteki) kötü tanrılar” karşısında (f) değilse de, *Anzu* ve *Asakku* karşısında kazanılan zafer ve *Ea*’dan (j) üzeri kapalı olarak söz edilmesi yorumcunun, açıklamalarında sadece bir mitolojik anlatıyı temel almadığını kanıtlar.

6. Bilmediğimiz ya da bize yeni durumlar, yeni kişiler, yeni erkekler temelinde geleneksel izlekler kullanılarak şekillendirilmiş gibi gelen –en sık karşılaştığımız durum budur– bu tarz pek çok “miti”, aynı türden başka “yorumlar” sayesinde öğrenebilmekteyiz. Bir kere, “*Anzu*’nun efendisi olan kişi” *Ninurta* (veya yukarıda f’deki gibi *Marduk*) değil, *Nabu*’dur; *İştari*’nin hem sevgilisi hem de kurbanı olarak *Tammuz*’un yerini *İştari* alır; *Ninurta* (*Enuma eliş*’te/50, IV

: 128 vd. *Tiamat*'ın cesedi üzerine yerleşen *Marduk* gibi) “*Enlil*’in (cesedi) üzerinde ayakta durur” ve “onu (yeniden) su ve kile”, ilk öğelerine indirgenen küçük bir heykel gibi, dönüştürür. Bir yerde *Kingu* “yedi oğluyla birlikte öldürülür”; başka bir yerde “kırk” oğlu vardır, hepsi de onunla birlikte “taraça-çatıdan aşağı atılır”. Yukarıda anlatılan biçimde “öldürülen” ve Yeraltı Dünyası’na gönderilen *Enlil* ile *Anu*’nun *Marduk* tarafından bozguna uğratılmasına da çok sayıda göndermede bulunulur. Bütün bu bağlamlarda yeni yeni kişiler de ortaya çıkar: Antik tanrılardan biri olan ve öldürülüp Ölüler Krallığı’na gönderilen *Emmeşarra* da¹ (krş. 26 B, IV : 42) bunlardan biridir. Ayrıca bu durum, yorumcuların hayal dünyalarından değil de, geleneksel bir hazineden beslendikleri için bu mitlerin pek çoğu yorumdan yoruma geçildiğinde bile kesişmekte, yazarları da elimizdeki dosyada yer alan, zaten aşına olduğumuz mitolojik belgelerden ya da izleklerden yer yer kısa özetler ya da alıntılar yapmaktadırlar. Nitekim kendisini biçimlendiren büyük mitlere (20 vd.) dayanarak özetlenebileceği biçimiyle *Ninurta*’nın hikâyesi bir defasında ikiüç cümleyle derli toplu ortaya koyulmuştu: “*Ninurta* günüşiği görmesini sağlayanın intikamını aldıktan sonra tanrılar, babaları tarafından Ekur’a yerleştirildi, kraliyet pelerinini, tahtını ve asasını verdiler ona, krallığa özgü doğaüstü parıltıyla donattılar onu...”

7. Hatta ötekiler gibi Babil’de değil, Asur’da, muhtemelen bu krallığın son bulmasından kabaca yüz yıl öncesinde, yani 700 civarında² “kült yorumları” örneğinde kaleme alınmış epey uzun bir esere ait birçok nüsha da bulduk. Bu belgelerde Babil’deki hasımları *Marduk* ve *Nabu* karşısında “ulusal” tanrı *Aşşur*’un tarafı tutulmaktadır. *Aşşur*’un kentlerini ve tapınaklarını yağmaladıktan sonra *Marduk* ve *Nabu*’yu esir aldığı söylenmektedir. Ancak o zamanlar

¹ “*Emmeşarra* ve çocuklarının” başına gelen talihsiz maceralardan en azından birinin birinci binyılda yazıya geçirilmiş olması dikkat çekicidir. Bu mitin bir parçası 1908 yılında T. G. Pinches tarafından *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, 30 içinde s.80 ve devamında yayımlanmıştı. Ne var ki bu metin paramparça olduğu gibi hâlâ yeterince iyi incelenmediği için bu derlemeye almamaya karar verdim. Görüldüğü kadarıyla epey karmaşık olan bu hikâyeye yapılan başka bir gönderme için bkz. *Archiv für Orientforschung* (1, 17 vd.) cilt 25 (1974 vd.) içinde s. 65 ve devamında M. Civil tarafından yayımlanan masal.

² Bu metin onarıldı ve çevirisi yapılarak yayımlandı, bkz. A. Livingstone, *Mystical and Mythological Explanatory Works...*, s. 205 vd.

âdet olduğu üzere en ufak kararsızlığa kapılmadan haklarından geleceği yerde –yazarlar böylece onun yüce gönüllülüğünü ve adalet duygusunu vurgulamak istemişlerdi– bir tanrıyı öldürmekle suçladığı *Marduk*’a cinayet davası açmakla yetinir: Acaba *Enuma eliş*’teki *Kingu* mu söz konusudur? *Aşşur*’un ne kadar tarafsız olduğunu iyice vurgulamak için dava onun tarafından hükme bağlanmaz: *Marduk* Kutsal Nehir’e gönderilir. Kutsal Nehir, hâkimlerin elinde belirleyici veriler bulunmadığında¹ ve çetrefilli durumlar karşısında karar veremediklerinde, ordalia (ilahi adaletin tecelli edeceğine inanılan zorlu sınav) yoluyla son kararı vermekle yükümlüydü. Metin çok zarar gördüğü için bu ordalia’nın sonucu bilinmese de, *Marduk*’un paçayı kurtardığı anlaşıyor. Kendi yazarları ve seslendiği kitlenin gözünde bu eser, *Aşşur*’un ne kadar heybetli ve üstün olduğunu vurguluyordu; Asurlu eğitimli kişilerin kendi tarzlarında, epey farklı biçimde olsa da yaptıkları buydu zaten: *Enuma eliş*’i almış, *Marduk*’un adını kaldırıp yerine kendi tanrılarının ismini koyarak yeniden yazmışlardı (bkz. IV, § 15; XIV, § 23). Böylece Kuzey Krallığı’nın uyrukları yukarıdaki ve aşağıdaki evrenin hükümdarı saydıkları ulusal tanrılarına bağlılıklarını mitolojiyi baştan aşağı yeniden elden geçirerek pekiştirmiş ve doğrulamış oluyorlardı.

8. Bu tür belgeler dikkatle incelendikleri takdirde çok eğitici dir.

En başta bu belgelerin varlığı, yani ritüelleri mitlerle açıklama ihtiyacı bile *dinsel davranışın dinsel ideolojiye* hep ne kadar bilinçli olarak bağımlı kaldığını doğrulamaktadır (IV, §§ 2 ve 22). Ama bunu harfiyen anlamamak ve bu yorumlarda yer alan bütün davranışların kendilerine iliştirilen mite *a priori*, kasten ve gönüllüce bağlı olduğunu düşünmemek gerekir. Açıklaması yapılan ritüel bir devamlılık gösterirken (daha önce § 2’de belirttiğimiz gibi yorumlanacak bölümlerin seçilmesi nedeniyle yer yer kesintiye uğrasa da), açıklamada kullanılan mitlerin mitoloji geleneği içinde her taraftan biraz alınarak bir araya getirildiği ve çoğunun kendi aralarında ilintili olmadığı açıkça görülmektedir; bu bile aktarılan ayin akışının *tek bir* mittten türemediğini kanıtlamaya yeter. Bu söylediğimizi mitler

¹ *L’Ordalie en Mésopotamie*, s. 1005-1067, *Annali della Scuola Normale...di Pisa*, III, XI/4, 1981.

karşısında ritüellere öncelik verdikleri için, mitleri ritüellerin sözlü dile aktarımından ibaret sayanlar da bu söylediğimizi destekleyeceklerdir (V, § 2). Gerçekte, dinsel davranışın kendini gösterme tarzları, en azından Mezopotamya’da (muhtemelen başka yerlerde de) tanrılara ve tanrıların insanlarla ilişkilerine ilişkin sahip olunan, mutlaka mitolojik, bir temsile ve tanrılara beslenen (yukarıda belirttiğimiz gibi) duygulara göre açıkça yapılan çıkarımlardan çok, pek çoğu çok eskilere uzanan âdetler ile kurallara bağlanmış ve düzenlenmiştir. Ne var ki söz konusu “mitolojinin” burada kült kurallarını açıklamak amacıyla yorumcular tarafından bir araya getirilen mitoloji ile en ufak bir ilgisi yoktu. Öyle ki karşılıklı “denklikleri” sadece basit bir simgesellik temeline dayanmaktaydı: Kral, *Marduk*’tur (*b*; *c*; *g*; *i*; *k*); ateşe atılacak koyun, *Kingu*’dur ve zaten yakılmıştır (*e*); sarnıç, *Apsu*’dur –yeraltı tatlı su deposu– ve yine yeraltında bulunan Ölüler Diyarı’dır (*a*); yanan meşaleler, şimşegi andıran oklardır (*f*); kıvılcımlar saçan mücevherler, alev alev yanacak olan odundur (*g*); böyle devam edip gider. Demek ki işin önemli olan yanı, burada ele alınan mitlerin söz konusu ritüellerin hakiki yorumunu sunması değil, yorumların yapıldığı zamanda dinsel davranışın çeşitli safhalarının bizzat tanrıların yaptıklarına ve hareketlerine dayandırılmak ihtiyacı duyulmuş olmasıdır. Bu sayede seslendiklerinin davranışlarını adım adım takip ettiği için kültürün daha değer kazanacağı ve daha etkili olacağı düşünülmüş gibidir. Yorumcularımızın mitsel davranış ile litürjik davranışın tamamen özdeş olmasını mı beklediklerini yoksa rahiplerin ayini yaptırırken, tanrıların davranışlarını en azından kendi tarzlarında taklit etmelerini ve kendi ölçülerinde yeniden üretmelerini yeterli mi saydıklarını bilmiyoruz. Enine boyuna düşündükten sonra, bu son hipotez –piktogramlar ve ideogramların çokdeğerliliği ve belirsizliğinin derin damgasını taşıyan (III, § 3) bir “zihniyet” ile de uyumludur– bana çok daha akla yatkın geliyor; bunun için verdiğim çeviride her defasında –metinde yer almadığı için temkinli davranıp parantez içinde– (*gibi*)yi kullandım: “*Kingu*’nun ateşte yakıldığı zamanki (*gibi*)...” (*e*)

9. Bu eserlerin gerçek anlamda mitolojik içeriği de aynı derecede öğreticidir. İlk başta şunu belirtelim ki, gerçek anlamda yeni mitler

yaratıldığına ilişkin hiçbir iz çıkmıyor karşımıza: Buradaki bütün mitler –uydurulma biçimleri demeyelim de en azından temel özellikleri, izlekleri– başka bağlamlarda olsa da çeşitli derecede aşına olduğumuz şeyler. Burada ya oldukları ve tanınmış eserlerde aşağı yukarı nakledildiği gibi karşımıza çıkıyorlar (*Marduk*’un zaferi: *c*; *h*; kurtarılan tanrıların bayram etmesi: *c* –*Enuma eliş*’te; *Ninurta*’nın kaderi ve ödülü –bu tanrıya ilişkin mitler çevriminde: 20 vd., vb.); veya elden geçirilmiş, biraz saptırılmış, yeni özellikler yüklenmiş, en önemlisi de roller yeniden dağıtılmış biçimde beliriyorlar (*Anzu* ve *Asakku* *Marduk tarafından* yenilgiye uğrattırılır: *f*; *Kingu ateşe atılarak* cezalandırılır: *e*; *Enlil* ve *Anu* *Tiamat gibi* yenilgiye uğrar ve öldürülür: *l*; *m*; vb.). Bu yorumcular ister, söylemeseler de sözlü geleneklere, ister zaman zaman içinde bulundukları durum için özel olarak kendi uydurduklarına, hatta çok muhtemel olduğu gibi, arada kaybolup gitmiş birçok yazılı esere göndermede bulunmuş olsunlar, bu tür bir çaba mitlere odaklanan etkinliğin en az eskisi kadar canlı bir biçimde sürdüğünün kanıtıdır: *Temelde*, yapılan bütün bu oynamalar, yeniden yapılandırmalar ve aktarımlar ile teogonik, kozmogonik ve antropogonik mitlerin; *Inanna/İştar Ölüler Diyarı’na İniyor* (13-19); *Ninurta’nın İşleri* (20-24); *Nergal ve Ereşkigal* (26), elbette ki Tufan (45-49; XIII, §§ 7-10 ve XIV, § 4) ya da *Enuma eliş* ve *Erra*’nın kaynaklarının çeşitli “versiyonları” ve “edisyonlarında” (28-44) görülen yeniden biçimlendirmelerin, bu kaynakların söz konusu eserlerin yazarları tarafından işlenmesinin (XIV, § 6 vd., *passim.* ve XV, § 3 vd. *passim.*) arasında pek fark yoktur.

10. Mitoloji geleneği mitlerin “icat edildiği” o çok eskide kalmış zamandan, küçüklü büyüklü kurgular halinde kullanıldıkları, hatta basit düşünce ve akıl yürütme modelleri ve şemaları haline indirgendikleri devirden sonra da sönmediği gibi, dinsel ideoloji ve kısaca ideoloji alanındaki temel ifade araçlarından birini oluşturduğu dünya görüşü dağınık ve cılız topluluklar halinde bile olsa sürdüğü müddetçe, üretkenliğini değilse bile etkinliğini korumuştur. Berossos’un *Yaratılış Destanı* ve *Yüce Bilge*’nin (XIII, § 9 ve XIV, § 24; bunu yeniden ele alacağız.) içeriğini tanıtırken yaptığı değişiklikler ve açıklamalar da aynı düşünceyi doğrulamaktadır: Gerçi daha ya-

kın tarihli nüshaların ve daha da şaşırtıcısı, Damaskios'un verdiği özetin de (XIV, § 25) gösterdiği gibi, bu eserlerin (elbette ki başka eserlerin de) metnine sadık kalınmıştır, ama en azından âlimlerin ve onların okullarının sözlü gelenek ve anlayışları çerçevesinde, üzerlerinde yeniden düşünülmüş, yeniden ifade edilmiş, yeni bilgilere ve bakış açılarına uyarlanmışlardır. Başka türlü de olamazdı: Gerçek anlamda soyut düşünceye hep uzak kalmış olan Babillilerin, karşılaştıkları evrensel nitelikli büyük sorunlar karşısında kapıldıkları kararsızlıkları ve düştükleri açmazları çözüme kavuşturmak için “tasarlanmış imgelemden” başka (V, § 3) çareleri yoktu; dolayısıyla mitolojiden de vazgeçemezlerdi. Yaşayan hiçbir düşünce, artık “icat etmeyi” kesmiş olsa dahi, zaman içinde, kendi kazanımlarına geri dönmeden, üzerlerinde yeniden düşünmeden, yeniden sindirime geçmeden, yeniden biçimlendirmeden edemez: Onlardan beslenir, onları özümser ve onlarla yaşar. Bunun için yeni mitolojik izlekler, yeni mitler *yaratmak* gerekmezdi: Kanımızca ülkedeki bu damar çok uzun zaman önce kurumuştu. Üstelik yazılı gelenek sayesinde yeterince hacimli bir hazine oluşturulabilmişti ve bu kaynaktan beslenmek yeterli oluyordu. Üstüne üstlük bir de sözlü gelenek vardı ki hâlâ canlı ve etkindi, kendisine eşlik eden yazılı gelenek tarafından ortadan kaldırılması söz konusu değildi. Bu mitleri ve bu motifleri şu ya da bu ölçüde geniş kapsamlı, açıklayıcı sentezler biçiminde yeniden düzenlemeye bile gerek yoktu: Belki de bu tür geniş kapsamlı freskleri yaratabilecek çok büyük dehalar olmadığından bu tarz sentezlerin devri de kapanmıştı. Öyleyse –üstelik söz konusu yazılı geleneğin sunduğu bütün imkânlarla uygun olarak– kendi başına üzerinde tekrar tekrar düşünülecek, ikide bir gözden geçirilecek, yeniden okunulacak, dersler çıkartılacak bir malzeme olarak bıkıp usanmadan *metne* geri dönülmüş gibidir; ama bu geri dönüşler araştırmayı dondurmaya değil canlandırmaya yöneliktir, çünkü her tür mitolojik düşünce kendine hakikati değil de, hakikate uygunluğu temel alır (V, § 7), dolayısıyla aynı soruna yönelik farklı ve çeşitli cevaplara gebedir ve çokbiçimlidir; ayrıca her mit ortaya atılmış bir soruya kendi tarzında cevap verebilecek biçimde ve ayrı ayrı hesaplanmıştır; bu nedenle, aynı şüpheyeye, hepsi de eşit ölçüde “mantık-

lı” ve doyurucu çeşitli çözümler önermek mümkündü: Bunun çok sayıda kusursuz örneğini gördük (örneğin bkz. V, § 6). Bu sayede mitolojik düşünce sanki sınırsız hale gelmiş, *yazrya geçirilen* her mit de yeniden okunmaya yol açmıştı.

11. Son olarak, böyle tekrar tekrar ele alınmak, sayısız bölümleme ve analize konu olmakla mitlerin yeni bir değer kazanıp kazanmadığı da sorulabilir. Mitler başlangıçta özel bir açmazı açıklamak amacıyla oluşturulmuş noktasal anlatılardı; bu anlatıların öğeleri ve izlekleri, daha ileri bir çağda, özellikle de ikinci binyılın ilk yarısından itibaren çok daha geniş kapsamlı sorunlu durumları aydınlatmak amacıyla daha geniş bileşimler içinde bir araya toplandı ve birbirlerine uyarlandılar. Ne var ki bu şekilde başka bağlamlara taşındıkları ve bu bağlamlarda yeniden kullanıldıkları için ilk baştaki kılıflarından sıyrıldılar ve geriye sadece ilk özelliklerinden; koşullar, çerçeve, nesneler ve oyuncularından arındırılmış olay örgüleri kaldı, yani sadece *kaneva değerlerini* korudular: Böylece hakikaten *açıklayıcı anlatılar*’dan, *açıklama izlekleri*’ne dönüştüler (Bir bakıma ilkel yazı taslaklarının ideogram halini alması gibi [III, § 3]). Yazarları tarafından her yanıyla kendi başına aydınlatıcı ve anlamlı olsun diye kurguladıkları için bütün ayrıntıların önem taşıdığı bir tarihten, bir tür damıtma yoluyla, temel bir taslak, bir kalıp, bir iskelet elde edildi ve bunun üzerine yeni oyuncular, yeni bir tiyatro ve yeni dekorlar kullanılarak başka tarihler inşa edildi; bundaki amaç ya aynı sorunu ya da benzer sorunları kuralına uygun ama farklı biçimde çözüme kavuşturmaktı. Canavarlarla mücadele eden ve bu sayede evrensel ün ve bağlılık elde eden, aynı zamanda tanrılar arasında daha yüksek mertebelere de çıkan *Ninurta*’nın betimlenmesinin, hiç olmazsa en basit biçimiyle, “doğduğu haliyle”, “kökensel bir mit” olduğunu varsayalım bir an için. Bu betimleme ülkeyi tehdit eden ve uzakta oldukları, korku saldıkları için de tuhaf, korkutucu, masalsı varlıklara kolayca dönüştürülebilen, suratları kolayca büyütülebilen kuzey ve kuzeydoğulu dağlılara karşı verilen, sayısız, çeşitli beklenmedik olaylar içeren harika bir çarpışma, yani savaş örnek alınarak kurgulanmıştır. Bu tarih, örneğin *Lugal.e*’nin/20 aktardığı haliyle sadece siyasal değil, kozmik bir düzleme aktarıldığında,

yani düşman dehşet salan ordusuyla artık insanları değil, tanrıları kırıp geçmek isteyen ilk üvey ana tanrıça halini aldığı anda, hasmı da muzaffer bir genç tanrı, yani evrenin mutlak hükümdarı rolünü üstlenen *Marduk* olunca anlatının anlamı da değişti: *Ninurta*'nın gözüpek davranışları sayesinde ülkenin kurtuluşunun değil, mücadele ve zafer sayesinde bir çatışmanın çözüme kavuşmasının anlatısıydı artık: Gerçi yine anlatısal ve açıklama amaçlı *bir motifti, bir izlekti*, ama asal öğelerine indirgenmişti. Dolayısıyla bu anlatı ejderha *Labbu*'nun (27), yani kozmik bir tehlikenin bertaraf edilmesi için devralınıp kullanılabiliyordu; hatta daha önce ileri sürülen (§ 5) varsayım doğruysa, bu anlatı *Marduk*'un gücü ve şanı, yani hakiki üstünlüğü tek başına elinde bulundurmak amacıyla sonraları kendi seleflerini, *Enlil* ve *Anu*'yu müthiş bir yeni muharebeye girişerek nasıl başından def ettiğini de anlatmakta kullanılmıştı.

12. Gerçekte, mitler zaman içinde (elimizde özellikle çok belge bulunan iki alanla sınırlı kalırsak) bir yandan hukuk biliminin formülasyonları, diğer yandan da kehanet edebiyatı gibi başka düşünce anlatımlarının yaşadıkları dönüşümlere benzer şeyler yaşadılar.

Hammurabi'nin (1792-1750) yazışmaları arasında iki temsilcisine yazdığı şu mektup da yer alır:¹ “Maninum’un oğlu, düşmana esir düşen Sin-ana-Damru-lippalis’i satın alın lütfen. Bunun için (yabancı ülkeden satın alarak) onu esir tutanlardan alıp getiren maslahatgüzara, Sin Tapınağı’nın (kendi kentinin tapınağının) hazinesinden alınacak on şiklu (80 gr.) gümüş verin.” Son derece somut ve özel bir meseleyi çözüme kavuşturmak için verilen bu benzersiz karar adı geçen kralın “Yasalarında” yer almaktadır; herkesin bildiği ya da bilmesi gerektiği gibi hükümdar tarafından verilmiş ya da onanmış kararlar ve hükümleri² bir araya getiren bu “Yasalar” derlemesi, kral tarafından kendi hak ve adalet anlayışını kendisinden sonra geleceklere hem kanıtlamak hem de öğretmek amacıyla düzenlenmişti. Nitekim (§ 32) şu cümleler okunabilmektedir: “Gezici bir maslahatgüzar kralın seferlerinden biri sırasında esir düşmüş bir

¹ Metnin çeviriyazımı ve çevirisi için bkz. M. Stol, *Altbabylonische Briefe*, IX, s. 22, no. 32. Ek olarak bkz. *Mésopotamie*, s. 201 vd.

² *Mésopotamie*, s. 191 vd.

askeri, yabancı ülkeden satın alıp kendi kentine getirirse, söz konusu askerin ailesinin bu kurtarmalığı ödeyecek parası varsa ödeyecektir, ödeyecek parası yoksa kendi kentinin tapınağının hazinesinden gereken tutar alınarak ödenecektir; kentinin tapınağında kurtarmalık olarak ödenecek hiçbir şey yoksa o zaman Saray ödeme yapıp satın alacaktır.” Kralın mektubunda –ya da benzer başka bir mektupta¹– aktarılan olay burada özel isim, koşullar gibi tikelleşmiş özelliklerini kaybederek genel eylem ilkesi halini almış, *hic et nunc* (burada ve şimdi) çözüm bütün benzer durumlara uygulanabilen idari bir kuralla dönüşmüş, hatta benzer anlayışa dayanarak çözüme kavuşturulmuş başka örnek olayların eklenmesiyle daha da genelleştirilmiştir.

13. Şimdi de Eski Mezopotamya’da pek revaçta olan, her tarafta uygulanan ve en azından ikinci binyılın ilk üçte birinden itibaren gerçek birer uzmanlaşmış “incelemeler” biçiminde (Bunlardan dağ kadar var elimizde.) kurallara bağlanmış olan ve benim “tumdengelimsel” adını verdiğim² kehanet usullerine bakalım. Kurban edilen hayvanın iç organlarına bakarak kehanette bulunma sanatını konu alan, söz ettiğimiz kurallara bağlanma döneminden rahatlıkla bin yıl daha önceye ait olan ve elyazması A. Boissier tarafından *Documents assyriens relatifs aux présages* adlı derlemesinde (s. 19, I, 41 vd.) yayımlanan bir elkitabında şöyle denilmiştir: “(Kurban edilen koyunun karaciğerinde) kaide (denilen ama hangisi olduğunu saptayamadığımız anatomi parçası) akrep iğnesi gibiyse, danışan erkeğin eşi yatağını ateşe vererek evi yakacaktır.”

En eskileri başta olmak üzere bütün kehanet kitaplarında benzerini bol bol bulabileceğimiz bu kısa hikâyenin gerçekten yaşanmış talihsiz bir olayla ilgili olduğu açıktır: Tumdengelimsel kehanet birbirine az çok benzer, az çok anlamlı, az çok tekrarlanan olaylar

¹ Anılan mektubun “Yasaların” ilgili “maddesinden” önce yer almadığı ve söz konusu “maddeye” göndermede bulunduğu da ileri sürülebilir elbette. Ne olursa olsun, ilgili “maddeye”, yani kişiye bağlı olmayan, soyut anlatıma ulaşabilmek için, mektupta söz edilen örneğe benzer bir ya da birkaç, yani belirli sayıda örnek olay yaşanmış olması gerekir. Kehanet gibi (*Divination et rationalité*, s.144 vd.) hukuk da formüle edilmeden (yazılı olmayan hukuk rejimlerinde belirsiz, yazılı hukuk rejimlerindeyse açık seçik ve formelleştirilmiş) önce az çok uzun bir “ampirizm” dönemini varsayar: Bu dönemde zaman içinde karşılaşılan ve çözüme kavuşturmak gereken somut sorunlar yaşanır.

² *Divination et rationalité*, s. 99 vd.

en başta bir süre ampirik yoldan gözlemlenmedikçe hayal bile edilemez; öyle ki şimdilik ayrıntılarına girmek gerekmeyen başka belirleyicilerle birlikte¹ ele alındığında, kâhinler ikinci olayın birincisi tarafından mutlaka haber verilmiş olması hatta bir biçimde içerilmiş olması gerektiğine ve şifre bilindiğinde ikincisinin birincisinde okunabileceğine, öngörülebileceğine inanırlar. Ne var ki herhangi bir serüven, herkes tarafından ve herkes için kullanılabilecek bir elkitabında yer alabilmesi için en azından bireyselleştirici bütün özelliklerinden mutlaka arınmış olmalıdır: Karısı da –onun da kimliği bilinir– kendisi kadar dikkatsiz ve zararlı sonuçlara yol açan kocanın adı ve nitelikleri buna örnektir. Bütün bu olay dizisi gerektiği gibi “temizlendiğinde” artık aynı durumda bulunan ve bulunabilecek olan herkese uygulanabilecekti. Kurban edilen hayvanın iç organlarına bakarak kehanette bulunma sanatı “incelemesinde” de zaten kendine böyle yer bulmuştu: Geçmişten alınma bir anlatı değil, bütün zamanlarda geçerli bir bilgi edinme modeli söz konusuydu. Ancak bu uygulama henüz pek değişik ve sıradan ölümlüler açısından kuraldışı olduğu için –bütün danışanların elbette ki erkek, evli erkek hatta evliliği kötü durumdaki erkek, hem erkek hem de kadın tarafından ateşe verilebilecek evi ve eşyası olması gerekmektedir– yaşanan olay olduğu gibi alınabilir (Yapılan da buydu zaten.), kelimesi kelimesine aktarılabilir ama tek koşula uyulmalıdır: Kullanıcıların bütün ikincil ve rastlantısal özelliklerin hiçbir anlam taşımadığını kavramaları ve somut olarak önerdikleri arasından sadece “felaket” ya da “bahtsızlık” çağrışımını akıllarında tutmalarıdır. *Gerçekçi bir betimleme* iken, görünüşte değişmemekle birlikte, bir *simge*, negatif bir kuvvet halini almıştı: Gözlemlenen kehanetin ardından bir kötülük, bir talihsizlik, özetle bir kâhine başvurulmasının ertesinde beklenen olumlu ya da olumsuz, soyut bir değerlendirmenin dengi olup çıkmıştı. Sorunun en derin özüne indirgenmesi zaman içinde açıkça pek çok kez tekrarlanmıştı; daha yakın tarihli incelemelerde “hayırlı kehanet” ya da “mutlak talihsizlik”, “başarı” ya da “başarısızlık”, “olumlu” ya da “olumsuz” gibi gayet sıradan sayısız kehanetle karşılaşabilmemiz de bundan-

¹ *Divination et rationalité*, s. 141 vd.

dır.¹ Bütün bunların arasında da yukarıda aktardığımızı benzeyen anlatılar gezinir: Ama bu bağlamda kökündeki edebi anlamlardan geriye hiçbir şey kalmamış ve az önce söz ettiğimiz belirsiz ve genel kehanetlerdeki gibi, kehanetin açıkladığı ve vaat ettiği geleceğe atfedilen basit olumlu ya da olumsuz katsayılar halini almışlardır. Bunlar da, Hammurabi'nin yukarıda aktardığımız tavsiyeleri gibi, birer *izlek* olup çıkmışlardır.

14. Mitlerin de aynı şekilde başkalaşıma uğradığı açıktır. Mitler tanrıların başına gelen ve sadece onların gündelik yaşamlarını ilgilendiren kısa serüvenleri aktaran basit, kısa betimlemeler olmamışlardı asla; o çağlarda düşünceden hiç ayrı yanı olmayan dinsel düşüncenin karşılaştığı acil ve hayati kabul edilen sorunlara hakikate uygun biçimde cevap verebilmek amacıyla, dünyaya ve işleyişine ilişkin genel anlayışa mantık açısından uygun kılınmış, üzerinde düşünülmüş ve eklemelenmiş, bütün ayrıntılarına varıncaya kadar gerekçelendirilmiş anlatılar söz konusuydu. Hiçbiri kehanet hikâyecikleri kadar kolay bir tarafa atılamayacağı gibi, belirli konuları hedef alan idari kararlar kadar kısa ömürlü de değillerdi.

İçlerinden bazılarının –özelikle de en eskilerin– zamanla ilgi çekmemeye başlaması, onlardan vazgeçilmesinin –ikinci binyıldan sonra artık kopya edilmeyenler gibi– nedeni, bunların varoluş, anlayış ve düşünce açısından miadının dolması, zihinlerdeki kaygılara artık cevap vermemeleri ya da düşüncenin gelişme göstermiş parametrelerine artık uygun olmamalarıydı ve bütün bunlar beklenilecek bir şeydi: “İlkel” ve masalsı özellikler sunan, tanrıların kaba ve yabani davranışlar sergilediği, bu açıdan insanlardan, hatta arkaik koşullardaki insanlardan bile hiç farklı olmadığı birçok Sümerce mit sayılabilir: Örneğin *Enki ve Nin-hursag*/5 veya *Enlil ve Ninlil*/1; ya da biraz farklı olmakla birlikte *Martu'nun Evlenmesi*/25, *Sud'un Evlenmesi*/2, *İnanna ve Ebih*/10, *İnanna ve Bilulu*/19, *İnanna ve Şukaletuda*/12. Bunlar başka bir çağın sorularını gündeme getiriyor, bunlara cevap vermek için de çok eski zamanların tutumlarını ve betimlemelerini kullanıyorlardı. Tıpkı bizim Perrault'nun *Masallar*'ını ya da *Binbir Gece Masalları*'nı

¹ *Divination et rationalité*, s. 187 vd.

hâlâ okumamız (Gerçi giderek daha az okuyoruz.) gibi, olsa olsa içlerinden bazıları edebi ya da estetik değerlerinden ya da imgelem üzerindeki etkisinden, çağrışım gücünden dolayı muhafaza edilmiş olabilir. Öte yandan aynı derecede eski olmakla birlikte bazıları da – zaten ilgi odağı olmayı sürdürdükleri için Akkad diline çevrilmişlerdi– son yüzyıllara kadar kopyaları çıkartıldığına ve okunduklarına bakılırsa biçim açısından hâlâ parlak ve çekici, içerik açısından da yeterince güçlüydüler: Daha önce gördüğümüz gibi, anlatının hoş gitmesi dışında, en azından yeni ortaya çıkan sorunlara, en başta da dindarlık alanında yaşanan değişiklikler sonucunda tanrılar evrenine ya da görüşlerdeki ilerlemeler sonucunda dünyaya getirilen değişikliklere ilişkin sorunlara çözüm olacak izlekler sunuyorlardı.

15. Ne var ki zamanla Akkadcanın iki ünlü ve önemli sentezi, *At-rahasis/45* ve *Enuma eliş/51* ilgi odağı olmaya başladı. Bizim kendi varoluş nedenimiz, evrenin anlamı ve şeylerin kökenine ilişkin ebedi sorgulamalara yerel bakış açısından verilebilecek en mükemmel ve en eksiksiz cevabın bu metinlerde yattığına inanılıyordu. Babil’in ortadan kalkması ve kültürel değerlerinin aktarılmasından az önce Berossos bu metinleri hâlâ “göğün, yerin ve denizin ve şeylerin ilk ortaya çıkışının tarihi” (P. Schnabel, *Berossos*, s. 251: 1) olarak – başka deyişle, ülkenin geleneksel bakış açısına göre kozmosun betimlenmesi, Babil’in doğa, uzay ve zaman sistemi söz konusuydu– özetliyordu.

Bunları sunuş tarzına bakılırsa, ne kendisi ne de “Babilli Bel rahibi” sıfatıyla Hellen dünyası nezdinde hem tanığı hem de yansıması olduğu çağdaşları ve yurttaşları bu eserleri düzenlendikleri zamanki manada okuyorlardı. *Marduk*’un şanını yücelten ve evrenin hükümdarı olmasını öven bir ilahi olan *Enuma eliş*’in “evrenin tarihi” halini alması bunun kanıtıdır; yazarlarının düşüncesinde asla böyle bir işlevi yoktu veya bu işlev çok geri plandaydı. Üstelik Berossos’un eski mitleri okurken yaptığı bakış açısı değişikliği bununla da sınırlı değildir. İlk başta *Thalath* ile *Selene*’yi, *Bel/Marduk* ile de *Zeus*’u özdeşleştirir (XIV, § 23 vd.). Bu davranışıyla, ülkesi “Batı’ya” ve dünyanın geri kalan kısmına açıldıktan sonra, bu Babilli doğaüstü kişilerin, yani *Tiamat* ve *Marduk*’un kendilerine özgü isim ve tarih-

lerinin ötesinde, yabancı bir panteona ait ama onlar kadar ayrıksı tanrılardan çok (Sami tanrıları Sümerli benzerleriyle özdeşleştirildiğinde olduğu gibi: IV, § 12) *sonuç olarak evrensel figürler* görüldüğünü ima ediyordu; bu figürler farklı isimlerle de olsa hem Babil’lerde hem Yunanlarda mevcuttu. Öte yandan yine aynı Berossos (*ibid.*) *Bel*’in ikiye kesilmiş “Kadın’ın” iki yarısından yeri ve göğü “yaptığını” gösterdikten sonra, “bunların birer alegori olduğunu” ekler. Daha önce *gerçekçi ve tikel özellikler* olmaktan çıkıp sorunların çözüme kavuşturulmasına yarayan *izlekler* halini alan (§ 14) mitler, şimdi de *kendilerinden bambaşka şeyleri çağrıştıran basit imgeler, metaforlar, simgeler* haline indirgenmişlerdir: Bu halleriyle de kendiliklerinden ve bütün ayrıntılarıyla aydınlatıcı ve anlamlı, titiz ve özenli anlatılar olma değerini yitirerek, genel açıklamaların basit ve somut taşıyıcıları haline gelmektedirler; bu, kayda değer bir bakış açısı değişikliğidir! Bu yeni bakış açısı varlığını pekiştirerek sürdürecektir: Daha sonraları, Babil’in ve tanrılarının ortadan kalkmasından çok sonra –*muor Giove e l’inno del Poeta resta*¹– *Enuma eliş*’in kanvasını (XIV, § 24) Berossos’tan çok daha sadık aktaran Damaskios, *Tauthe/Tiamat* ve *Apason/Apsu*’yu sadece “birbirlerinin eşi olarak hayal edilmiş”, “evrenin iki kurucu ilkesi”, tek çocukları *Moümis/Mummu*’yu da “kavranılabilir dünya” olarak görecektir. Başka deyişle, onun gözünde mitoloji artık bir metaforlar derlemesinden, metafiziğin imgeli aktarımından başka bir şey değildir.

Berossos ve Babilli çağdaşları (Sonuçta yazdıkları onlara karşı değildi elbette!) henüz bu noktaya varmamışlardı. Yunanların kavramsal bilgisiyle daha yeni temas etmişlerdi; bu sayede kendi saygın uygarlıklarında alıştıklarından bambaşka bir bilgi kullanımı, bambaşka bir gerçeklik yaklaşımı edindiler. Belki de farklı kelimeler ve farklı bir dil, kendilerine ait “alegoriler” kullanıp atalarının Yunan bilgeleri kadar ileri gittiğini kanıtlamak istiyorlardı. Bu durum, İbranice yazılmış Kutsal Kitap’ın aynı çağdaki ilk İskenderiyeli çevirmenlerinin, *Yahve*’nin Musa’ya verdiği “Ben, ben olanım” (Çıkış, III : 14) cevabını Yunanlar için Yunancaya “Ben, var olanım”, “Ben,

¹ 19. yüzyıl şairi Giosuè Carducci’nin dizeleri: “Tanrı (Tanrı baba, yani Jupiter) ölür, ama şairin ilahisi yaşamını sürdürür” –ç.n.

varlığım” diye aktarmalarına benzer. Ne var ki eğer ülkesinde mitler hesaplandıkları ve geliştirildikleri anlayışla (Yani doğaüstü olmakla beraber son derece gerçek de olan, belirli kişiler tarafından yaşanmış ve belirli durumların ortaya çıkmasına yol açan olayların gerekçesini ortaya koymak ve kabul edilebilir kılmak amacıyla anlatılması.) okunup dinlenmeye devam ediliyor olsaydı, Berossos kesinlikle böyle konuşmazdı. Kehanet edebiyatındaki anekdotların basit değer katsayılarına dönüşmesi gibi bir süreçten geçmeyen mitler, Eski Mezopotamya uygarlığının son yüzyıllarında, gerçekçi, kişiselleşmiş ve somut anlamlarını büyük ölçüde kaybederek, o kadar kişisel, maddi olmayan, daha evrensel ve *kendi tarzlarında* soyut bir anlam edinmiş olabilirler. Bir örnek verelim: Çok sayıda mitolojik kozmogoni ve antropogoni sunumu (28-45 ve 50) artık tek ve aynı kanıyı dile getirmenin farklı yollarından ibaretti. Bu kanı şuydu: Varoluşu ve değişimi içinde dünya tanrılarının doğaüstü nedenselliğine –bunun somut şekilleri ne olursa olsun– bağımlı olmuştu, halen de bağımlıydı.

16. Böylece mitoloji kendini; çağların derinlerinden gelen ve Eski Mezopotamya’nın bütün düşünce tarihini yavaş yavaş besleyip yönünü değiştiren, zihinleri hiç durmadan, hep daha çok sayıda alanda tekilden evrensele, olabilecek olandan zorunlu olana, elle tutulabilir olandan soyut olana doğru iten geniş bir akıntıya kapılmış buldu. Daha tarihin ilk zamanlarında, yazının icat edilmesi sırasında ve çizimden krokiye, krokiden piktograma, piktogramdan ideograma, ideogramdan fonograma peş peşe geçilirken (III, 3 vd.) bile algılanabilen bu hareket, nitel değer nosyonundan (trampa ve potlaç değiş tokuşu) her şeyi tek bir takdir birimi temelinde, yani para olarak kullanılan metal temelinde, sayıca ölçen nicel değerlendirmeye geçildiğinde yaygınlaştı.¹ “Bilimlerin” daha yukarıda bir fikir edinebildiğimiz yüzyıllık gelişiminde, yani kısa olay aktarımından paradigmaya geçişte de devam etti. Kendilerine daha uzun süre kalıcılık sağlayan “kutsallıkları” nedeniyle mitler bu dalgadan en son etkilenenler olsalar da, sonunda onların da sürüklenmiş olma ihtimali elbette yüksektir.

¹ *Annuaire 1970-1971 de la IVe section de l’École pratique des Hautes Études*, s. 87 vd., özellikle de s. 103 vd.

Kaldı ki yaşanan ilerleme türüyle mükemmelen uyuşmaktaydılar: Yerini alarak değil eklerle genişleyerek; devrimle değil birikimle sağlanan bir ilerleme (II, § 8; III, §15); bu tür ilerleme, ani değişikliklere düşman, her şeyi sindirebilen, sessel kapasitelerinin keşfedilmesinden sonra bile ideogramlarını yazısından çıkartmayan (III, § 4 vd.); parayı kullanıma soktuktan¹ sonra bile potlaç değiştokuşlarını, ampirik tıp² varken de demon kovmaya dayalı tıp uygulamalarını muhafaza eden bu yaşlı, soğukkanlı uygarlığın özelliği idi. Mitlerin imgesel, anlatısal ve gerçekçi yapısı, onların bir yandan daha derin ve daha evrensel yeni değerleri kapsıyorlarmış gibi, ama diğer yandan da eski kodlara göre okunmalarını mümkün kılar. Sözlerimizin sonuna gelmişken bunun kaynağının ne olduğunu da söyleyelim: Bu ülkede daha kesin ve daha köklü –yeri gelmişken belirtelim: Daha başka şeylerin yanında, gerçek anlamda soyutlamaya, kavramlaştırmaya ve yasaya yönelik– ilerlemelerin karşısına çıkan aşılabilir engel, yerine koyulacak olan keşfedilip kabul edildikten sonra bile hiçbir şeyi terk etmemek istencidir.

Bütün imgelem ürünleri gibi mitoloji de, kendi konusu –yani tanrılar dünyası– hakkında bize hiçbir şey öğretmiyorsa da, en azından yazarlarını bütün boyutlarıyla, kesin ve cömert bir biçimde önümüze sermektedir. Doğaüstü olanı kararlı bir biçimde antropomorfik bir bakışla ele alan bu insanlar aslında “tasarlanmış imgelemlerinde” kendilerini yansıtmak, kendilerini aktarmak ve kendilerini resmetmekten başka bir şey yapmamışlardır.

¹ A.g.e., s. 97 vd.; özellikle bkz. E. Cassin, *Le semblable et le différent*, s. 315 vd.

² Bkz. *La magie et la médecine règnent à Babylone* (L'Histoire, no 74, 1984), s. 18 vd.

KAYNAKÇA

- Al-Fouasdi (A. A.), *Enki's Journey to Nippur : The journeys of the Gods*, Yayınlanmamış tez, University of Pennsylvania, 1969.
- Alster (B.), "Dilmun, Bahrain and the alleged Paradise in Sumerian Myth and Literature", D.T.Potts'un yayına hazırladığı, *New Studies in the Archaeology and Early History of Bahrain*, Berlin, 1983 içinde, s.39 vd.
- , *Dumuzi's Dream*, Copenhagen, 1972.
- , "Ninurta and the Turtle", s.120 vd., *Journal of Cuneiform Studies*, 24, 1972.
- , *The Instructions of Suruppak*, Copenhagen, 1974.
- An-Anum : R. L. Litke, *A Reconstruction of the Assyro-Babylonian God-Lists...*, 1958, Yayınlanmamış tez, Yale University.
- Attinger (P.), "Enki et Ninhursaga", s.1 vd., *Zeitschrift für Assyriologie*, 74, 1984.
- Barton (G.A.), *Sumerian Religious Texts*, New Haven, 1918.
- Behrens (H.), *Enlil und Ninlil*, Rome, 1978; kitap değerlendirmesi yazısı, J. S. COOPER, *Journal of Cuneiform Studies*, 32, 1980, s. 1750.
- Benito (C. A.), "Enki and Nimmah" and "Enki and the World Order", Yayınlanmamış tez, University of Pennsylvania, 1969.
- Bernhardt (I.) ve Kramer (S. N.), *Sumerische literarische Texte aus Nippur*, Berlin, 1961.
- Biggs (R. D.), *Inscriptions from Tell Abu Dālābikh*, Chicago, 1974.
- , "The Abū Şalābikh Tablets", s. 73 vd., *Journal of Cuneiform Studies*, 20, 1966.
- Boissier (A.), *Documents assyriens relatifs aux présages*, Paris, 1894 vd.
- Borger (R.), *Handbuch der Keilschriftliteratur*, Berlin, 1967 vd.
- , "Tonmännchen und Puppen", s. 176 vd. *Bibliotheca Orientalis*, 30, 1973.
- Bottéro (J.), "La création de l'Homme et sa nature dans le Poème d'Atrahasis ", s. 24 vd., *Societies and Languages of the Ancient Near East. Studies in Honour I.M. Diakonoff*, Warminster, 1982.
- , "La Femme dans l'Asie occidentale ancienne", s. 153 vd., *L'Histoire mondiale de la femme*, Paris, 1965.
- , "La magie et la médecine... à Babylone", s. 12 vd., *L'Histoire*, no. 74, 1984.
- , "La première arche de Noé", s. 78 vd., *ibid.*, no. 94, 1986.
- , *La Religion babylonienne*, Paris, 1952.
- , "Le plus vieux festin du monde", s.58 vd., *L'Histoire*, no. 85, 1986.
- , "Le plus vieux récit du Déluge", s. 113 vd., *ibid.*, no. 31, 1981.
- , "Les morts et l'au-delà dans les rituels en accadien contre l'action des "revenants" ", s. 153 vd., *Zeitschrift für Assyriologie*, 73, 1983.
- , "Les Inventaires de Qatna", s.1 vd., *Revue d'assyriologie*, 43, 1949.
- , *Mésopotamie. L'écriture, la raison et les dieux*, Paris, 1987.
- , *Mythes et rites de Babylone*, Paris, 1985.
- , *Naissance de Dieu*, Paris, 1986.
- , "Rapports sur les cours à l'École des hautes études", *L'Annuaire de la IVe section, Sciences historiques et philologiques, de l'école pratique des hautes études*, Paris : 1963-1964, s. 73 vd.; 1969-1970, s.95 vd.; 1970-1971, s.87 vd.; 1972-1973, s. 93 vd.,
- , "Sumériens et 'Accadiens' en Mésopotamie ancienne", s. 7 vd., *Modes de contact et processus de transformation dans les sociétés anciennes*, Roma, 1983.
- , "Tout commence à Babylone", s. 8 vd., *L'Histoire*, no.63, 1984.
- Cagni (L), *L'Epopée di Erra*, Roma, 1969.
- Cassin (E), *La Splendeur divine*, Paris, 1968; kitap değerlendirmesi yazısı, *Annales*, 1973, s. 68 vd.

- Cavigneaux (A.), "L'essence divine", s. 177 vd., *Journal of Cuneiform Studies*, 30, 1978.
- Chicago Assyrian Dictionary, Chicago, 1956 vd.
- Chiera (E.), *Sumerian Epics and Myths*, Chicago, 1934.
- , *Sumerian Religious Texts*, Chicago, 1929.
- , *Sumerian Texts of Varied Contents*, Chicago, 1934.
- Civil (M.), "Enlil and Namzitarra", s. 65 vd., *Archiv für Orientforschung*, 25, 1974 vd.
- , "Enlil and Ninlil: The Marriage of Sud", s. 43 vd., *Journal of the American Oriental Society*, 103, 1983.
- , "Remarks on "Sumerian and bilingual Texts" (Sultantepe Tablets)", s. 200 vd., *Journal of Near Eastern Studies*, 26, 1967.
- "Code" de Hammurabi : A. Finet, *Le Code de Hammurabi*, 2. Basım, Paris, 1983.
- Cohen (M. E.), *Sumerian Hymnology: The ErDemma*, Cincinnati, 1981. *Compte rendu de la XIe Rencontre assyriologique internationale*, Leyde, 1964.
- Cooper (S.), *The Curse of Agade*, Baltimore, 1983.
- , *The Return of Ninurta to Nippur*, Rome, 1978.
- Dictionnaire archéologique des techniques*, Paris, 1963 vd.
- Dictionnaire des mythologies*, Paris, 1981.
- Divination et rationalité* (yay. haz. J.-P. Vernant), Paris, 1974.
- Dossin (G.), "Signaux lumineux au pays de Mari", s. 174 vd., *Revue d'assyriologie*, 35, 1938.
- Durand (J.-M.), "Les Écrits mésopotamiens", s. 107 vd., *Écrits de l'Orient ancien et sources bibliques*, Paris, 1986.
- Van DIJK (J.), *La Sagesse suméro-accadtenne*, Leyde, 1953.
- , *Luga ud me-lâm-bi nîr-gâl*, Leyde, 1983.
- , "Une incantation accompagnant la naissance de l'homme", s. 502 vd., *Orientalia*, 42, 1973.
- Ebeling (E.), *Keilschrifttexte aus Assur religiösen Inhalts*, Leipzig, 1915 vd.
- , *Literarische Keilschrifttexte aus Assur* (Fr. KÖCHER ile birlikte), Berlin, 1953; değerdendirme yazısı : W. G. LAMBERT, s. 143 vd., *Bibliotheca Orientalis*, 13, 1956.
- , *Parfümrezepte und Kultische Texte aus Assur*, Rome, 1950.
- , *Quellen zur Kenntnis der babylonischen Religion*, Leipzig, 1918 vd.
- Essays on the Ancient Near East in Memory of J. J. Finkelstein*, Hamden Conn., 1977.
- Falkenstein (A.), "Die Eridu-Hymne", s. 119 vd., *Sumer*, 7, 1951.
- , "Sumerische religiöse Texte, 4", s. 11 vd., *Zeitschrift für Assyriologie*, 55, 1963.
- , "Zum sumerischen Lexikon", s. 5 vd., *ibid.*, 58, 1967.
- , ve W. VON SODEN, *Sumerische und akkadische Hymnen und Geleite*, Zürich, 1953.
- Farber (W.), *Beschwörungsrituale an Istar und Dumuzi*, Wiesbaden, 1977.
- Farber-Flügge (G.), *Der Mythos "Inanna und Enki" unter besonderer Berücksichtigung der Liste der me*, Roma, 1973.
- Gadd (C. J.) et Kramer (S. N.), *Ur Excavations, Texts*, 6/1 ve II, Londra, 1963 ve 1966.
- Gauchet (M.), *Le Désenchantement du monde*, Paris, 1985.
- Geller (M. J.), "Notes on Lugale", s. 215 vd., *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 48/2, 1985.
- De Genouillac (H.), *Textes religieux sumériens du Louvre-Textes cunéiformes du musée du Louvre* 15 ve 16, Paris, 1930.
- Grayson (A.-K.), *Assyrian and Babylonian Chronicles*, New York, 1970.
- Greengus (S.), "The Old-babylonian Marriage Contract", s.505 vd., *Journal of the American Oriental Society*, 89, 1969-
- Groneberg (B.), *Untersuchungen zum Hymnisch-epischen Dialekt der altbabylonischen literarischen Texte*, Dissertation inédite présentée à la Westfälische Wilhelms Universität de Münster, 1971 vd.

- Gurney (O. R.), "The Myth of Nergal and Ereskigal", s. 105 vd., *Anatolian Studies*, 10, 1960.
- ve Finkelstein (J. J.), *The Sultantepe Tablets*, I, Londra, 1957.
- Hallo (W. W.) et MORAN (W. L.), "The First Tablet of the SB Recension of the Anzu-Myth", s. 65 vd., *Journal of Cuneiform Studies*, 31, 1979.
- Hansman (J.), "Gilgamesh, Humbaba and the Land of Erin-Trees", s. 23 vd., *Iraq*, 38, 1976.
- Hecker (K.), *Untersuchungen zur akkadischen Epik*, Neukirchen-Vluyn, 1974.
- Hruška (B.), *Der Mythenadler Anzu in Literatur und Vorstellung des alten Mesopotamien*, Budapest, 1975.
- Hunger (H.), *Spätbabylonische Texte aus Uruk*, I, Berlin, 1976.
- Ifrah (G.), *Histoire universelle des chiffres*, Paris, 1981.
- Jacobsen (Th.), "The Eridu Genesis", s. 513 vd., *Journal of Biblical Literature*, 100, 1981.
- , "The Harab Myth", s. 213 vd., *Sources from the Ancient Near East*, 2/3, 1984.
- , *The Sumerian King-List*, Chicago, 1939.
- ve Kramer (S. N.), "The Myth of Inanna and Bilulu", s. 160 vd., *Journal of Near Eastern Studies*, 12, 1953.
- Jao Tsung-I, "Caractères chinois et Poétique", s. 271 vd., *d'Écritures. Systèmes idéographiques et pratiques expressives*, Paris, 1982.
- King (L. W.), *Cuneiform Texts... in the British Museum*, 13, 15 ve 25, Londra, 1901, 1902 ve 1909.
- Kirk (G. S.), *Myth. Its Meaning and Functions in Ancient and Other Cultures*, Cambridge, 1970.
- Knudtzon (J. A.), *Die El-Amarna Tafeln*, Leipzig, 1915
- Köcher (F.), "Der babylonische Göttertypentext", s. 57 vd., *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung*, 1, 1953-
- Koldewey (R.), *Das wiedererstehende Babylon*, Leipzig, 1953 ve 1925.
- Kramer (S. N.), "A Blood-Plague Motif in Sumerian Mythology...", s. 399 vd., *Archiv Orientalni*, 17/1, 1949.
- , "Cuneiform Studies and the History of Literature : The Sumerian Sacred Marriage Texts", s. 486 vd., *Proceedings of the American Philosophical Society*, 107, 1963.
- , *Enki and Ninhursag : a Sumerian "Paradise" Myth*, New Haven, 1945.
- , "Inanna's Descent to the Nether World", s. 93 vd., *Revue d'assyriologie*, 34, 1937.
- , *Le Mariage sacré*, Paris, 1983.
- , *L'Histoire commence à Sumer*, Paris, 1957 ve 1975/1986.
- , *Sumerian Mythology*, Philadelphia, 1944 ve New York, 1961.
- , "The Sumerian Deluge Myth", s. 115 vd., *des Anatolian Studies*, 33, 1983.
- , "The Third Tablet of the Ur Version of 'Inanna's Descent to the Nether World'", s. 299 vd., *Proceedings of the American Philosophical Society*, 124, 1980.
- Labat (R.), "Jeux numériques dans l'idéographie susienne", s. 257 vd., *Studies in Honor Benno Landsberger...*, Chicago, 1965.
- , *Le Poème babylonien de la création*, Paris, 1935.
- , "Les grands textes de la pensée babylonienne", s. 13 vd., *Religions du Proche-Orient asiatique*, Paris, 1970.
- , *Textes littéraires de Suse*, Paris, 1974.
- Lambert (W. G.), "A Catalogue of Texts and Authors", s. 59 vd., *Journal of Cuneiform Studies*, 16, 1962.
- , *Cuneiform Texts... in the British Museum*, 46, Londra, 1965.
- , "Myth and Ritual as conceived by the Babylonians", s. 107 vd., *Journal of Semitic Studies*, 12, 1968.
- , "New Fragments of Babylonians Epics", s. 71 vd., *Archiv für Orientforschung*, 27,

1980.

- , "The Cosmology of Sumer and Babylon", s. 42 vd., Blacker (C.) - Loewe (M.) (yay. haz.) *Ancient Cosmologies*, Londra, 1975.
- , "The Pair Lahmu-Lahamu in the Cosmology", s. 189 vd., *L'Orientalia*, 54, 1985.
- , "The Reign of Nebukadnezar I", s. 3 vd., *The Seed of Wisdom*, Toronto, 1964.
- ve Millard (A. R.), *Atra-basis. The Babylonian Story of the Flood*, Oxford, 1969.
- ve Parker (S. B.), *Enûma elis. The Babylonian Epic of Creation. The Cuneiform Text*, Oxford, 1966.
- ve Walcot (P.), "A New Babylonian Theogony and Hesiod", s. 63 vd., *Kadmos*, 4, 1965.
- Landsberger (B.), *Materialien zum sumerischen Lexikon*, IV, Roma, 1956.
- Leichty (E.), *The Omen Series summa izbu*, New York, 1970.
- Lenzen (H.), *18 vorläufiger Bericht über die... unternommenen Ausgrabungen in Uruk Warka*, Berlin, 1962.
- Lewis (B.), *The Sargon Legend*, Cambridge Mass., 1980.
- Limet (H.), "Le poème épique 'Innina et Ebih', une version des lignes 123 à 182", s. II vd., *d'Orientalia*, 40, 1971.
- Livingstone (A.), *Mystical and Mythological Explanatory Works of Assyrian and Babylonian Scholars*, Oxford, 1986.
- Nashef (Kh.), *Repertoire géographique des textes cunéiformes*, 5, Wiesbaden, 1982.
- Nougayrol Y.), "Récit du Déluge", s. 300 vd., *Ugaritica V*, Paris, 1968.
- Oppenheim (L.), *Ancient Mesopotamia, Portrait of a Dead Civilization*, Chicago, 1964.
- Pettinato (G.), *Das orientalische Menschenbild und die sumerischen und akkadischen Schöpfungsmythen*, Heidelberg, 1971.
- Pinches (T. G.), "A New Version of the Creation-story", s. 393 vd., *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1891 -
- , *Cuneiform inscriptions of Western Asia*, IV, Londra, 1891.
- , "The Legend of Merodach", s. 53 ve 77 vd., *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, 30, 1908.
- Poebel (A.), *Historical and Grammatical Texts*, Philadelphia, 1914.
- Poikilia. *Etudes offertes à Jean-Pierre Vernant*, Paris, 1987.
- Les Pouvoirs locaux en Mésopotamie et dans les régions adjacentes* (yay.haz. A. Finet), Brüksel, 1982.
- Pritchard (J- B), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton, 1950 ve 1955.
- Rawlinson (G.) ve NORRIS (E.), *The Cuneiform Inscriptions of Western Asia*, 11, Londra, 1866.
- Reallexikon der Assyriologie*, Berlin, 1928 sonrası.
- Recherches et documents du Centre Thomas More* (L'Arbresle).
- Reiner (E.), "Plague Amulets and House Blessings", s. 148 vd., *Journal of Near Eastern Studies*, 19, 1960.
- Reisman (D.), "Ninurta's Journey to Eridu", s. 3 vd., *Journal of Cuneiform Studies*, 24, 1971.
- Römer (W.H.Ph.), "Studien zu altbabylonischen Hymnisch-epischen Texten (2)... s. 138 vd., *Journal of the American Oriental Society*, 86, 1966.
- Roux (G.), *La Mésopotamie. Essai d'histoire politique, économique et culturelle*, Paris, 1985.
- , "Le mystère sumérien", s. 46 vd., *L'Histoire*, no 45. 1982.
- Safar (F) - Ali Mustafa (M.) - Lloyd (S.), *Endu*, Bağdat, 1981.
- Saggs (H. W. F.), "Additions to Anzû", s. 1 vd., *Archiv für Orient- forschung*, 33, 1986.
- Shafer (A.), *Sumerian Sources of Tablet XII of the Epic of Gilgame's*, Yayınlanmamış tez, University of Pennsylvania, 1963-

- Scheil (V.), "Fragments de la légende du dieu "Zû" (rédaction susienne)", s. 14 vd., *Revue d'assyriologie*, 35, 1938.
- , "Le poème d'Agusaya", s. 169 s vd., *ibid.*, 15, 1918.
- , "Nouveau chant sumérien en l'honneur d'Istar et de Tamûz", s. 161 vd., *ibid.*, 8, 1911.
- Schnabel (P.), *Berosos und die babylonisch-hellenistische Literatur*, Leipzig, 1923.
- Schroeder (O.), *Die Tontafeln von El-Amarna, Texte Nr. 190-202*, Leipzig, 1915.
- , *Keilschrifttexte aus Assur verschiedenen Inhalts*, Leipzig, 1920.
- Sladek (W. R.), *Inanna's Descent to the Netherworld*, Yayınlanmamış tez, Johns Hopkins University de Baltimore, 1974.
- Smith (G.), *The Chaldaean Account of Genesis*, Londra, 1875.
- , "The eleventh Tablet of the Izdubar Legends", s. 550 vd., *Transactions of the Society of Biblical Archaeology*, 3, 1874.
- Von Soden (W.), *Akkadisches Handwörterbuch*, Wiesbaden, 1965'ten itibaren.
- Sollberger (E.), "The Rulers of Lagas", s. 279 vd., *Journal of Cuneiform Studies*, 21, 1967.
- Sonnek (F.), "Die Einführung der direkten Rede in den epischen Texten", s. 225 vd., *Zeitschrift für Assyriologie*, 46, 1940.
- Stol (M.), *Letters from Yale*, Leyde, 1981.
- Thompson (R. C.), *Cuneiform Texts... in the British Museum*, 17, Londra, 1903.
- Virolleaud (Ch.), *L'Astrologie chaldéenne*, Paris, 1907-1912.
- La Voix de l'opposition en Mésopotamie* (yay.haz.A. Finet), Brüksel, 1973.
- Walcot (P.), *Hesiod and the Near East*, Cardiff, 1966.
- Weidner (E.), "Die astrologische Serie Enuma Anu Enlil", s. 71 vd., *Archiv für Orientforschung*, 17, 1954 vd.,
- , "Die Bibliothek Tiglatpileser's 1", s. 197 vd., *ibid.*, 16, 1952.
- , "Ein astrologischer Sammeltext aus der Sargonidenzeit", s. 105 vd., *ibid.*, 19, 1959 vd.
- , *Gestirndarstellungen auf babylonischen Tontafeln*, Viyana, 1967.
- Handbuch der babylonischen Astronomie*, I, Leipzig, 1915.
- Von Weiher (E.), *Spätbabylonische Texte aus Uruk*, II, Berlin, 1983.
- Weissbach (F. H.), *Babylonische Miscellen*, Leipzig, 1903.
- Witzel (M.), *Analecta Orientalia*, 10 : *Tammuz-Liturgien und Verwandtes*, Roma, 1935.
- Zimmern (H.), *Istar und Saltu, ein altakkadisches Lied. Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, philologisch-historische Klasse*, 68, 1916.
- , *Sumerische Kultlieder aus altbabylonischer Zeit*, I et II, Berlin, 1912 ve 1913.
- "Zum babylonischen Neujahrstfest", I, s. 126 vd., *Berichte...* (Bkz. daha yukarıda), 58, 1906.

DİZİN

- Abydenos 658, 684, 685, 777
Adapa 225, 521
Addu 746
Adnigkidu 490, 491, 492, 494, 495
 Agarun 354
Aguşaya 105, 230, 240, 241, 242, 245,
 257, 258, 601, 602, 660, ayrıca bkz.
Inannalıştar
Aguşaya'nın Şiiri 105, 230, 601, 602
 Aiskhylos 3
 Akkad 24, 25, 256, 807, 809
 Akkad İmparatorluğu 416
 Akkade (şehir) 31, 257
 Eski Akkad dönemi 12
 Akkad Dili 3, 7, 8, 24, 25, 27, 33, 35,
 37, 44, 49, 76, 106, 107, 219, 225,
 231, 359, 665, 768, 782, 827, 838,
 855
 Akkad hanedanı 12, 24, 25, 257
 Akteon 310
 Al-Fouadi, A. A. 157
 algar 159
Alla 552, 575, 578
Ama.uşumgalanna 198, 294, 335, 375, 376
Amakandu 539, 541, 542
 Amanos 590
Amar-Anzu 472-475, 478
 Ammi-saduka (hükümdar) 603
Amurra 67
 Amurrular 34, 66, 487, 495
An 61, 64, 65, 66, 73, 89, 90, 92, 104, 108,
 126, 127, 162, 170, 179, 187, 191,
 199, 213, 225, 250-253, 258, 268,
 269, 270, 272, 273, 274, 277, 352,
 353, 386, 401, 415, 418, 425, 426,
 435, 438, 439, 442, 451, 456, 461,
 465, 467, 470, 471, 478-485, 496,
 537, 545, 547, 574, 576, 584, 586,
 588, 591, 592, 595, 598, 607, 628,
 629, 642, 644, 646, 647, 652, 654,
 673, 674, 755, 758, 762, 765, 767,
 771, 782, 850
An.gim 104, 425, 435, 438, 439, 465, 467,
 470, 471, 478, 482, 483, 484, 485,
 755, 758, 765
- Annegarra* 576, 579
Annugal 612, 613
Ansan 208
Anşar 128, 692, 693, 701, 703-709, 712,
 715, 720, 722, 727, 736, 739, 745,
 752, 755, 756, 770, 778
Anu 67, 68, 393, 444, 447, 448, 458, 459,
 468, 501, 502, 503, 506, 507, 510,
 511, 512, 514, 522, 523, 527, 551,
 552, 555, 556, 557, 560-563, 567,
 606, 609, 610-613, 622, 623, 624,
 630, 631, 632, 638, 639, 640, 642,
 646, 650, 661, 662, 670, 676, 678,
 692, 693, 696, 697, 698, 705, 727,
 734, 735, 736, 740, 749, 752, 754,
 755, 766, 778, 784, 790, 792, 801,
 802, 804, 812, 818, 843, 848
Anunna 68, 128, 161, 175, 184, 187, 189,
 191, 195, 198, 199, 211, 251, 253,
 319, 323, 329, 389, 393, 407, 412,
 413, 426, 427, 429, 430, 431, 433,
 574, 575, 581, 584, 585, 587, 706
Anunnaki 68, 72, 366, 368, 441, 448, 568,
 612, 653, 700, 702, 710, 713, 732,
 733, 734, 738, 739, 749, 785, 787,
 791, 792, 799, 801, 808, 818, 831,
 840, 844, ayrıca bkz. *Anunna*
Anunnanku 68, 608, 611, 614, 623, 624,
 629, 631, 662, 666, ayrıca bkz. *Anunna*
Anzu 69, 76, 83, 391, 423, 424, 439, 440,
 442, 443, 444, 449, 450, 451, 454,
 455, 456, 460-466, 470, 471, 472,
 475, 478, 479, 483, 484, 602, 628,
 755, 758, 765, 799, 820, 840, 842,
 844, 848
Anzu Miti 423, 424, 439, 470, 471, 475,
 478, 479, 765, 842
Apason 778, 856
apkallu 225, 226, 816
Apsu 59, 61, 66, 71, 143, 157, 158, 159,
 163, 187, 190, 213, 214, 226, 237,
 239, 568, 570, 650, 660, 693, 694,
 695, 696, 698, 704, 751, 753, 754,
 765, 778, 844
 Aquinas, Thomas 48

- Aramice 37, 837, 838
 Aramiler 37, 825
 Aruru 108, 130, 131, 133, 139, 199, 209, 402, 530, 533, 568, 576, 579
 Asakku 76, 387, 388, 391, 392, 394-398, 416, 417, 424, 425, 465, 548, 799, 820, 830, 840, 844, 848
 Asalluhi 64, 736, 739, 767, 770, ayrıca bkz. *Marduk*
 Asar.alim bkz. *Marduk*
 Asar.alim.nunna bkz. *Marduk*
 Asari 740, 769, 770
 Assoros bkz. *Anşar*
 Assurbanipal'in Sarayı 532
 Asur 1, 12, 13, 20, 36, 96, 245, 256, 360, 371, 533, 540, 574, 612, 615, 658, 662, 667, 677
 Asur kenti 96
 Asurbilim 3, 204
 Asurlular 71, 775, 807
 Eski Asur dönemi 12
 Orta Asur dönemi 12
 Yeni Asur dönemi 13, 126, 385, 426, 662, 667
 Asurbanipal'in Kitaplığı 306, 360, 527, 560, 603, 615, 634, 649, 691
 Aşimbabbar 141, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 152, 153, 430
 Aşnan 61, 104, 137, 196, 583, 589, 599
 Aşşur 71, 691, 775, 845, 846
 Aşu-şu-namir 15, 365, 370
 Atar-hasis bkz. *Atrahasis*
 Atrahasis 661, 669, 678, ayrıca bkz. Yüce Bilge
 Atrahasis Miti 19, 105, 107, 109, 218, 219, 543, 579, 582, 586, 594, 602, 603, 680, 681, 682, 685, 686, 687, 690, 751, 753, 755, 762, 764, 775, 777, 779, 830, 835, 855, ayrıca bkz. Yüce Bilge Miti
 Atrahasis. *The Babylonian Story of the Flood*, W. G. Lambert, A. R. Millard 604
 Atram-hasis bkz. *Atrahasis Miti*
 Azimua 176, 181
 Babil 13, 35, 53, 729, 730, 735, 751, 759, 765, 766, 788, 800, 801, 803, 822, 826, 827
 Babil hanedanı 12, 36, 37, 219
 Babil kenti 34, 35, 568, 570, 658, 763
 Babilliler 769, 777, 778, 801, 856
 Paleo-Babil 108, 115, 126, 141, 157, 218, 230, 367, 447, 496, 515, 601, 603, 606, 621, 625, 649, 662, 678, 680, 689
 Yeni Babil dönemi 677
 Yeni Babil İmparatorluğu 691
 Bağdat 556
 balag 159
 Baradurgara 313
 barbarlar 494, 495, 778
 Başmu 533
 Bawa 386, 412, 417, 422, 424, 438, 501
 Behrens, H. 116
 Belet-ili 612, 613, 664
 Belet-kala-ili bkz. Belet-ili
 Belili 348, 371, 380, 552
 Benito, C.A. 183, 211
 Berlin Müzesi 230, 496
 Bernhardt, I. 7, 183, 588
 Berossos 53, 223, 657, 684, 685, 775-778, 855, 856, 857
 Bibliotheca orientalis 560
 Bilulu 106, 374, 377, 378, 382, 854
 Bir Tapınağın İnşası İçin Dua 109, 560
 Boissier, A. 852
 Borger, R. 7, 560
 Bottero 11
 British Museum 360, 440, 527, 538, 551, 565, 567, 594, 604, 607, 608, 611, 615, 616, 634, 642, 643, 771
 bultu 556
 Büyük Sargon (hükümdar) 12, 15, 31, 33, 34, 45, 70, 99, 104, 106, 255, 256, 257, 478, 532, 630, 642
 Caesarea'lı Eusebius 775, 777
 Cagni, L. 782
 Carducci, Giosuè 856
 Cavigneaux, A. 10
 Cebel Bişri 492
 Ceres 137, 583
 Chaldean Account of Genesis, G. Smith 690, 781
 Chicago Assyrian Dictionary 439, 562
 Chiera, E. 480, 487
 Cohen, M. E. 353
 Cohen, S. 290

Cooper, J. S. 116, 426
Cuneiform Inscriptions of Western Asia, G.
 Rawlinson, E. Norris 426

Çin 44
 Çin yazısı 93
 Çince 42, 767
 çiviyazısı 1, 15, 16, 37, 38, 43, 182, 223,
 230, 333, 360, 541, 603, 643, 838

Dagan 67, 447, 456
 Damaskios 53, 752, 777, 778, 849, 856
Damgalnunna 64, 67, 170, 178
Damkina 67, 108, 696, 727, 752, 778,
 842, 843

Dauche bkz. *Damkina*

Delebat 61, 67
 Der 803, 804, 821, 826, 828
 deus otiosus 771

Dicle 11, 20, 61, 154, 158, 194, 256, 389,
 399, 400, 420, 441, 480, 568, 574,
 575, 591, 607, 660, 726, 761, 810

Dijk, J. Van 385, 548

Dilmun 21, 132, 142, 168, 169, 176, 177,
 178, 180, 182, 189, 193, 207, 537,
 602, 647, 682

Diorit 387, 404, 405, 421, 546

dittografi 18

divinis nominibus 770

Dumuzi 50, 62, 68, 198, 208, 260, 308,
 310, 311, 312, 325, 326, 327, 331-
 353, 355-360, 371-380, 382, 542, 602

Dunnu 109, 538-542, 544, 550, 570, 751

Dunnu'nun Teogonisi 109, 538, 550, 570,
 751

Duranki (kent) bkz. Nippur

Dur-Kurigalzu 821, 826, 828

Duşuba 374, 379

Dünyayı Düzenleyen Enki 62, 105, 183,
 229, 242, 246, 247

E.siskur 746

Ea 19, 67, 68, 70, 97, 98, 217, 218, 234-
 238, 240-247, 362, 365, 369, 370,
 442, 443, 447, 448, 450-453, 456,
 459, 461-465, 467, 468, 469, 497,
 498, 502-505, 507, 509, 510-513,
 518-522, 524-527, 529, 531, 532, 551,
 552, 554-563, 566, 567, 569, 570,

572, 611, 612, 615, 634, 636, 637,
 638, 639, 641, 642, 643, 648, 650,
 656, 660, 661, 678, 679, 693, 695,
 696, 700, 703, 704, 706, 723, 726,
 727, 731, 732, 733, 734, 745, 747,
 752, 753, 755-758, 760, 762, 763,
 764, 771, 773, 778, 790, 792, 793,
 795, 815, 816, 818, 819, 832, 833,
 841, 842, 843, 844, ayrıca bkz. *Enki/*
Ea

Eanna 66, 198, 269-272, 274, 275, 290,
 291, 299, 313, 314, 317, 346, 347,
 348, 353, 356, 568, 569, 571, 804

Ebeling, E. 96, 245, 360, 361, 440, 528,
 574

Ebih 20, 104, 106, 246, 247, 249-258,
 303, 306, 835, 854

Ebla 104, 143

Egalgina 366

Egidda 120

Egizi 262, 267, 277

Ehalanki 788

Eichler, B. L. 247

Ekur 15, 66, 117, 127, 128, 133, 151, 184,
 186, 195, 198, 217, 314, 319, 324,
 383, 388, 393, 395, 415, 417, 418,
 423, 424, 429, 430, 434, 436, 441,
 445, 446, 449, 452, 453, 456, 460,
 462, 467, 468-470, 476, 478, 480,
 482, 483, 485, 568, 569, 608, 661,
 759, 798, 820, 845

Elam 193, 203, 207, 249, 294, 296, 454

El-Amarna 496, 515

Elligu 408

Emuşkalama 313, 325

Enbilulu 61, 121, 122, 124, 126, 194, 208

Endaşurimma 507

Endukuga 507

Enegi 122, 145, 146, 154, 155, 156

Engişa 411

Engur 59, 158, 159, 160, 162

Engur Sarayı 158, 159, 160, 162

Engurra 162

Enheduanna 45, 104, 255, 257

Eninnu 405, 422, 424, 438, 441

Enki ve Ninhursag 18, 104, 106, 167, 168,
 202, 380, 602, 854

Enki ve Nimmah 681

Enki ve Ninlil 106, 412

Enki/Ea 18, 19, 50, 52, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 72, 73, 97, 104-108, 126, 157-196, 198-223, 225, 226, 227, 229, 242, 246, 247, 259-262, 266, 268-274, 276, 277, 280, 282, 283, 284, 286-289, 292, 299, 301, 302, 315, 321-331, 380, 412, 414, 419, 423, 424, 426, 471, 473, 474-478, 479, 481, 483, 484, 485, 543, 545, 549, 555, 559, 560, 562, 573, 576, 578, 583, 585, 587, 591-594, 602, 603, 609, 613, 614, 618, 622-627, 632, 644-647, 660-666, 668-674, 676, 677, 678, 679, 681, 683, 687, 763, 816, 854

Enkidu 243, 284, 306, 307, 522, 545

Enkimdu 62, 196, 208

Enkum 188, 217, 268, 269

Enlil 50, 61, 64, 65, 66, 68, 70, 90, 99, 104, 107, 115-145, 148-152, 155, 156, 157, 161, 162, 164, 165, 175, 181, 184-187, 189-201, 204, 205, 210, 213, 215, 220, 250, 252, 254, 314, 315, 319, 320, 324, 327, 328, 329, 380, 383, 386, 388, 391-398, 401, 402, 405-427, 429, 430, 432, 433, 434, 436, 437, 438, 441-444, 447, 448, 449, 452, 454, 456, 457, 458, 460, 465, 466, 467, 469, 470, 471, 473, 476, 478-485, 502, 511, 512, 515, 523, 528, 531, 537, 540, 542, 545, 548, 549, 550, 560, 561, 562, 563, 567, 574, 575, 576, 578, 579-583, 585-592, 595, 598, 602, 606-611, 613, 618, 620-627, 629, 631, 632, 634, 635, 638, 639, 640, 644, 646, 647, 650, 655, 656, 660, 661, 662, 667-679, 683, 723, 727, 734, 740, 747, 748, 749, 752, 753, 755, 756, 763, 765, 771, 773, 778, 783, 792, 794, 798, 801, 816, 818, 820, 832, 833, 840-845, 848, 851, 854

Enlil ve Ninlil 115, 135, 380, 515, 537, 602, 854

Enlil-Duranki 442, 445, 446

Enlil-Kigal 215, 220

Enmeşara 509, 845

Ennugi 507, 606, 650

ensest 180, 543

entu 633

Enul ve Ninul 576, 579

Enuma eliş 107, 530, 545, 570, 573, 602, 689, 690, 750, 751, 759, 760, 763, 764, 771, 772, 774, 777, 778, 815, 827, 830, 831, 834, 835, 842, 843, 844, 846, 848, 855, 856

Enuruulla 507

Ereş 127, 128, 129, 132, 135, 136, 138

Ereşkigal 52, 53, 68, 126, 316, 317, 319, 321, 322, 323, 327-334, 361, 362, 364, 365, 366, 368-371, 373, 382, 495-510, 512-527, 545, 602, 605, 782, 812, 831, 848

Eridu 64, 66, 141, 157, 159-163, 165, 178, 184, 185, 186, 189, 190, 202, 206, 260, 261, 266, 268-274, 280, 283-286, 288, 289, 292, 299, 302, 315, 320, 324, 354, 419, 427, 438, 478, 479-484, 568, 569, 570, 571, 644, 645, 765, 767

Ermenistan 658, 659, 685

erotizm 263, 267, 278

Erra 508, 510, 513, 515, 516, 521, 782-794, 796, 797, 798, 799, 800, 802, 806-823, 825, 831, 832, 833

Erra'nın Şiiri 105, 225, 246, 416, 781, 824, 827, 831, 835, 837

Eruk 571

Esagil 561, 568-571, 734, 735, 766, 788, 800, 803, 810, 814, 816, 818, 820, 831, 841, 843

Esarhaddon 13

Eşarra 313, 723, 729, 734, 763, 765, 800

Eşumeşa 383, 401, 418, 424, 434, 437

Etana 100,

Etemenanki 788

Eulmaş 313

Eurydike 370

ex abrupto 333

excalibur 417

Ezagin 127, 129

Ezinum 411

Falkenstein, A. 157

Fara-Abu Şalabih 103, 135

Farber-Flügge, G. 260

Fenike 37

Fırat 11, 35, 61, 154, 155, 158, 160, 163, 193, 194, 441, 480, 492, 568, 574, 575, 591, 607, 649, 660, 726, 761, 810

Finkelstein, J. J. 231, 440, 500, 586
Foster, B. 231

Ga'um 541

Ganzer Sarayı 316, 317

Gaşışua 128

Genouillac, H. De 546

Geştinanna 326, 332, 335, 336, 338, 340-343, 345, 349, 351, 352, 355, 371, 373, 375, 378, 379, 540, 542

Gilgameş Destanı 6, 16, 53, 100, 109, 243, 284, 306, 307, 309, 311, 312, 333, 382, 520, 522, 545, 598, 648, 649, 657, 669, 681-685, 688

Giguna 191, 291, 313

gigunu 160

Gipar 276, 280, 291

Girru 108, 445, 458, 466, 531

Girsu 61, 327, 383, 595, 598

Girtab 488, 493

Groneberg, B. 230, 231

Gudea 15, 105, 141, 384, 422, 438, 597, 681

Gudu 262, 267, 277

Gugalanna 126, 316, 328, 516

Gurney, O. R. 440, 500

Guşkin.banda 557, 558

Gutiler 12, 807, 825

hac 3, 155, 156, 164, 165, 281

Habarnum 540, 542

Haia 127, 135

hamanirru 565

Hammurabi (hükümdar) 12, 35, 47, 70, 105, 231, 241, 247, 331, 601, 603, 660, 690, 749, 843, 851, 854

Hammurabi Yasaları 47, 603

Haniş 626, 653, 808

Harali 132

Helen 4, 13, 224, 538, 684, 775, 838, 855
hemeroloji 344

Hendursagga 783

henoteizm 71, 72, 773

Hesiodos 543, 775

Hıristiyan 4, 56, 74, 97

hieros logos 140, 156, 439

Hihi Dağı 441, 442, 465, 808, 822

hippokentauros 776

humma 634, 678

Hunger, H. 500

Hursagkalama 313

hysteron-proteron 124, 359

Irak 48, 90, 108, 223, 492

Irak Müzesi 556

İbranice 3, 111, 761, 856

İgigi bkz. İgigu

İmgur-Enlil 802, 825

İnanna 61, 67, 198-201, 209, 210, 248-257, ayrıca bkz. *İnanna/İştär*

İnanna/İştär 50, 52, 61, 62, 67, 104-107, 147, 156, 175, 198-201, 204, 205, 209, 210, 229, 230, 232, 236, 246-264, 266-278, 280-285, 287-291, 294, 295-306, 308-335, 337, 338, 339, 346, 347, 349, 350, 351, 353-360, 362, 367-371, 373-376, 378-382, 384, 391, 424, 431, 433, 478, 484, 515, 518, 523, 526, 602, 605, 835, 854

İnanna ve Enki 50, 62, 204, 205, 259, 283, 484, 602

İnanna/İştär Ölüler Diyarı'nda 105, 107, 306, 515

İnanna ve Bilulu 106, 374, 854

İnanna'nın Ebih Karşısında Kazandığı Zafferan 104, 306, 854

İnanna ve Şukaletuda 290, 306, 309, 310, 311, 518, 854

insanbiçimcilik 60, 88

İnzak 182

İrkalla 361, 505

İrkallu 789, 807

İrra bkz. Erra

İsimud 157, 159, 171, 172, 174, 261, 262, 266, 268-276, 281, 474

İsrail 91, 566, 829

İstanbul Arkeoloji Müzesi 620

İşaya 3

İşib 262

işqapışu 565

İştär-Aguşaya 247

İşullanu 308, 310, 311

İgigu 68, 459, 460, 463, 606-610, 612, 614, 623, 631, 633, 661, 668, 683

İşum 108, 782, 783, 784, 787, 794, 798, 799, 800, 805, 807-812, 814, 819-824, 829-833

- İsin 12, 13, 36, 327, 691, 749, 827
 İştar 1, 52, 53, 66, 67, 68, 99, 100, 105, 107, 229, 230-236, 239- 247, 257, 259, 306-312, 330, 360-373, 382, 446, 459, 505, 515, 520, 521, 523, 525, 526, 531, 532, 605, 617, 668, 804, 821, 828, 831, 844, 848, ayrıca bkz. *İnanna/İştar*
 İşkender (hükümdar) 13, 37, 223
 ideografi 15, 42, 43, 44, 767, 768
 İran Platosu 21, 31, 416
 Jacobsen, Th. 374, 538, 541, 543, 643, 644, 680
 Kabti-ilani-Marduk 810, 823
 Kaka 108, 708, 709, 712
 Kakka 501, 502, 514, 521
 Kalah 13
 kalatur 321, 322, 323, 330, 411
 Kalkal 108, 148, 149, 150, 584, 608, 661
 Kasap-Aya 603- 606, 611, 613, 616, 620, 625, 662, 667, 673, 675, 679, 681
 Kasitler 12, 36, 416, 749, 807, 825
 kaşaru 566
 Kazallu 327, 493, 494
 Keltler 24
 kent-devletler 12, 373, 493
 Keyhüsrev, Ahemeni 13
 King, L. W. 567
 Kingu 699, 700, 702, 704, 710, 711, 713, 714, 719, 721, 732, 745, 755, 758, 762, 764, 820, 830, 840, 842, 844, 845, 846, 847, 848
 Kirk, G. S. 5, 6
 Kissare 778
 Kiş 691
 Kişar 507, 692, 752, 778
 Kitab-ı Mukaddes 3, 4, 5, 28, 91, 94, 111
 Kiur 118, 127, 128, 130, 131, 430
 Knudtzon, J. A. 496
 kozmik okyanus 759, 760
 Kramer, S.N. 1, 6-10, 50, 79, 115, 140, 141, 157, 168, 177, 183, 204, 211, 247, 260, 290, 301, 305, 308, 312, 313, 333, 339, 353, 374, 385, 426, 437, 472, 480, 487, 546, 548, 574, 580, 581, 584, 588, 591, 644
 Kronos 657, 659
 Kudüs 828
 Kul'aba 198, 266, 281, 282, 331
 Kulaba 325
 Kulbireş-Dildareş 346, 347, 352
 Kulianna 391, 427, 428
 Kulla 208, 558
 Kulla 62, 197, 557
 Kuran 28
 kurgara 321, 322, 330, 411
 Kurigalzu 803, 804
 Kusu 557
 Kutsal Düğün S. N. Kramer 8
 Kutu 416
 La Sagesse suméro-accadienne, J. Van Dijk 548
 Labat, C. R. 440, 690
 Labbu 529-533, 774, 851
 Laessøe, J. 604
 Lagal 262, 266, 277
 Lagaş 12, 61, 383, 384, 415, 417, 422, 424, 438, 483, 594-598, 600
 Lahamu 190, 270, 271, 692, 708, 712, 715, 727, 739, 778
 Lahar 61, 539, 542, 557, 559, 583
 Lahmu 76, 622, 671, 692, 708, 712, 715, 727, 728, 739, 752, 778
 Lambert, W. G. 47, 50, 52, 76, 85, 96, 126, 440, 528, 537, 538, 541, 604, 643, 671, 690, 691, 839
 Langi 143, 144
 Larak 645
 Lilu 396, 410
 Limet, H. 247
 Lirdavultef 488
 lirizm 28, 110, 202, 548, 687
 Livingstone, A. 839, 840, 845
 Lombardus, Petrus 48
 Louvre Müzesi 546
 Lugal.dimmer.ankia 729, 731, 732, 738, 762, 767
 Lugal.e 104, 105, 106, 246, 384, 385, 416, 421, 425, 426, 435-439, 463, 464, 465, 467, 470, 471, 478, 483, 484, 485, 548, 549, 602, 755, 765, 773, 820, 835, 850
 Lugalnabadra 429

Lugalkurdub 429

Lulal 325, 331

Lumah 262, 267, 277

Magan 176, 182, 189, 193, 207, 405, 421

Makarnunta'e 389, 412, 413

Makyavelcilik 527

Mammi 65, 441, 448, 451, 460, 461, 467,
545, 615, 616, 617, 664, 666, 783, 812

Mardu bkz. *Martu*

Marduk 7, 17, 53, 67, 70, 71, 97, 98, 99,
109, 122, 163, 223, 399, 420, 422,
423, 424, 438, 454, 469, 470, 502,
530, 531, 533, 551, 561, 566, 567,
568, 570, 571, 572, 574, 689, 690,
691, 696, 697, 706, 707, 709, 711,
714-717, 720, 722, 725, 727-730, 732-
737, 747, 748-754, 756-767, 769-775,
778, 783, 788, 790-795, 799-803, 811,
812, 814- 821, 826, 828- 832, 834,
840-848, 851, 855

Marhaşi 193, 203, 207

Martu 20, 34, 67, 189, 193, 202, 207, 487,
489-495, 541, 835, 854

Martu'nun Evlenmesi 67, 487, 541, 835, 854

Marukka 738

Marutukku 738

Maveraünnehir 25, 31, 37, 89, 416

Meluhha 189, 192, 203, 207

Meskilak 182

Meslam 122, 515, 794

Mezopotamya 4, 5, 6, 13, 24, 28, 31, 32,
34, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 70, 92, 98,
204, 207, 283, 416, 417, 418, 421,
424, 492, 549, 550, 554, 560, 582,
590, 591, 592, 814, 822

Aşağı Mezopotamya 25, 27, 168, 224
dinsel düşünce 58, 81, 86, 88, 94, 211,
438, 566, 829, 847

düşünce 93, 123, 180, 181, 223, 256,
286, 373, 543, 684, 767, 775, 852,
857

gelenek 71, 138, 330, 495, 516

Mezopotamya Krallığı 203, 207

Mezopotamya uygarlığı 11, 23, 26, 29,
781, 857

Mezopotamyalılar 1, 59, 60, 73, 80,
87, 88, 100, 125, 178, 259, 288,
290, 590, 672, 779

mitoloji 2, 28, 54, 55, 62, 84, 85, 177,
382, 538, 542, 573, 657, 664

panteon 138, 590, 749

yazı ve edebiyat 46, 103, 105, 107,
110, 312, 457, 475, 690, 691, 768,
835, 837

Millard, A. R. 604

mineraloji 421

mitologem 83, 98

Moumis 778

Muallakat 28

Muhra 802, 825

Mulug 411

Mummu 693, 694, 695, 698, 703, 753,
778, 856

Musargaba 213

Muşdamma 197, 208

Müslümanlık 56

*Mystical and Mythological Explanatory
Works of Assyrian and Babylonian
Scholars*, A. Livingstone 839

Na'am-Raşap 648

Nabu 7, 71, 97, 841, 843, 844, 845

Nabu-apla-iddina (hükümdar) 827

Nabukednezar (hükümdar) 750

Nammu 65, 212, 213, 218, 219, 502, 503

Namrat 490, 494

Namtar 108, 364, 366, 368, 369, 496-499,
503, 505, 506, 507, 510-513, 517-521,
523, 525, 526, 618, 619, 634, 635

Nanibgal 129, 130, 132, 133, 135

Nanna 67, 151, 315, 320, 324, 327, 328

Nanna-Su'en 105, 141-145, 148, 149, 150,
152-156, 164

Nanşe 196, 200, 208, 209, 502, 503

Naram-sin 255

Narum 67

Nergal ve Ereškigal 52, 53, 495, 516, 602,
605, 782, 812, 831, 848

Nergal 122, 124, 126, 328, 495-499, 500,
503-527, 530, 638, 639, 640, 642,
653, 678, 782, 831, 844

Nidaba bkz. Nisaba

Nigingar 263, 267, 278

Nigulla 275, 276

Nimgirsig 188, 190

Nimuş bkz. Nisir

Ninab 488, 490-495

Nin-anna 229

Ninazu 120, 122, 124, 126, 155, 156, 176, 588

Ninbara 213

Nindirgir 262, 267, 277

Nin-edinma 62

Ningeştinma 542

Ningirida 145, 146, 156

Ningirsu 68, 424, 457, 459, 461, 462, 463, 465, 467-470, 595, 598, 599, 602

Ningiszida 7, 176

Ninguna 213

Ninhursag 170, 172, 174, 175, 178, 181, 187, 204, 209, 400, 409

Nin-ildu 62

Ninisinma 199, 209

Ninkarnunna 433, 434, 437, 438

Ninkasi 176, 181

Nin-kilim 62

Ninkiritutu 175, 176, 181

Ninkur 168, 179

Ninlil 64, 104, 106, 108, 115-121, 123-128, 134-137, 140, 141, 142, 148, 152, 380, 391, 393, 412, 420, 425, 430, 456, 478, 515, 537, 602, 840, 842, 843, 854

Ninmah 106, 132, 183, 211, 213-219, 221, 222, 330, 400, 401, 545, 573, 574, 576, 578, 603, 677

Ninmenna 473, 474, 478

Ninmug 200, 209, 213

Ninnibru 434, 437, 438

Ninova 13, 15, 20, 21, 36, 53, 306, 360, 368, 648, 681, 682, 683, 691

Ninsar 171, 172

Ninsikila 169, 170, 175, 176, 178, 181, 182, 193, 207

Nin-simug 62

Ninşubur 108, 239, 244, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 283, 314, 316, 319, 320, 321, 324, 328, 329, 331, 542, 590

Ninti 176, 181

Nintu 65, 133, 137, 161, 162, 170, 171, 178, 187, 199, 204, 209, 426, 613-617, 630, 631, 632, 644, 645, 646, 664, 675, 676

Ninunu 147, 156

Ninurta 61, 76, 107, 141, 253, 383-398, 400, 401, 403, 404-431, 433-439, 441, 448, 450, 451-457, 463, 464, 465, 467-485, 533, 542, 606, 612, 642, 650, 653, 656, 660, 758, 765, 820, 844, 845, 848, 850, 851

Ninurta Geri Dönüyor 52, 416, 435, 438, 471, 478, 479, 483

Ninurta ve Taşlar 18, 51, 52, 384, 417, 435, 436, 437, 438, 454, 465, 468, 470, 471, 478, 479, 483, 484, 550, 602, 830, 835, 842

Nin-zadim 62

Nippur 64, 65, 66, 115, 116, 123, 126, 130, 135, 138, 140, 141, 142, 146, 147, 148, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 183, 189, 193, 194, 195, 198, 200, 202, 204, 206, 219, 313, 345, 374, 393, 402, 417, 419, 424, 428, 429, 433, 434, 436, 438, 442, 479, 480, 483, 485, 487, 568-571, 575, 581, 582, 588, 620, 643, 820, 826

Nisaba 62, 123, 127, 128, 130, 133, 134, 137, 200, 209, 255, 414, 422, 425, 576, 580, 597, 620, 635, 636, 809

Nisir Dağı 654, 682, 685

Norris, E. 426

Nougayrol, J. 648

Nudimmud 157, 159, 184, 186, 213, 473, 556, 591, 592, 593, 645, 693, 703, 711, 714, 722, 723, 733, 752

Nuh 598

Numuşda 490, 491, 494

Nunbarşegunu 116, 123, 127, 135

Nunmamnir 118-121, 548

Nur-Aya bkz. *Kasap-Aya*

Nuska 117, 128, 129, 130, 132, 133, 429, 430, 436, 608-613, 623, 661

Nusku 108, 540, 542

Oannes 224, 225

Omorka 776

ordalia 846

Orpheus 370

ortak-yaşam 26, 27, 493

Otto, R. 56

- Pabilsag* 645
 panteon 30, 64, 66, 67, 69, 135, 204, 245, 383, 485, 495, 541, 542, 552, 554, 752, 756, 856
Papsukkal 364, 370
 Parker, S.B. 690
 Parsa 821
Paşesanna 472
 Pegasus 195
 Perrault, Charles 854
 Pers 13, 154, 838
 Pers İmparatorluğu 13
 Persler 13, 37
Petu 316, 317, 523
 Philadelphia Müzesi 642
 piktogram 41
 Pinches, T. G. 385, 567
 Platon 91
 Poebel, A. 643
 Polyhistor, Aleksandros 657, 777
 Ptolemaios 684
 Puzur-Amurru 652

 Rabelais, François 106
 Ras Şamra 648, 679
 reposoir 156
 Rimuş 532
 rit 85, 226, 286
 Roma İmparatorluğu 32
 Romanlar 493
 Rönesans 32

 sag 337, 387, 401, 404, 420, 765
 Saggs, H. W. F. 440, 454
 Saman-anna 391
 Sami dili 29, 517, 761
 Sami İmparatorluğu 12
 Sami tanrıları 67, 68, 856
 Samiler 11, 13, 24-28, 31, 32, 38, 66, 72, 256, 306, 447, 822, 825, 837
 Samileşme 27, 38
 Sanherib, II. (hükümdar) 691
 Sara 531
 saray-tapınak 582, 760, 765
 Sargonlar 13, 36
 Schaffer, A. 545
 Scheil, P. V. 230, 353
 Schnabel, P. 224, 657, 775, 855
 Schroeder, O. 496
 Selçuklular 37
 Selevkoslar 13, 225, 385
 Siduri 382
 Sigkurşagga 324, 325
 Silili 308, 309
 Silulim 120, 121
 Sin 108, 119, 120, 121, 126, 198, 232, 249, 250, 255, 361, 364, 531
 Sin-leke-unnenni 306
 Sippar 604, 645, 657, 658, 659, 684, 691, 803, 821, 826, 828, 834
 Siris 557, 559
 Sirru 376, 377, 381
 Sirtur 340, 355, 357, 378
 Sisithros 659, 684
 site-devletler 30, 65, 68, 70
 Sladek, W. R. 312
 Smith, G. 604, 649, 690, 781
 Sollberger, E. 594
 Su'en 146, 147, 150
 Subartular 807
 Subir 249, 294, 296
 Sud 16, 126-130, 133-140, 645
 Sud'un Evlenmesi 16, 126, 854
 Sultantepe 440, 500, 504, 515, 523, 691
 Sultantepe Tablets, J. J. Finkelstein 500
 Sumer, A. Falkenstein 157
 Sumerian Hymnography: The Ersemma, M. E. Cohen 353
 Sumerian Mythology, S. N. Kramer 6, 115, 141, 157, 183, 211, 247, 260, 487, 580
 Suriye 34, 492
 Suriye-Arap Çölü 11, 25
 Sus 454, 457
 Sümer 27, 28, 67, 127, 134, 170, 177, 189, 191, 193, 207, 480, 481, 482, 588, 589, 590
 Sümerce 15, 24, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 42, 43, 44, 45, 49
 Sümerler 11, 24-29, 49, 66, 107, 167, 226, 256, 439, 767

 Şakan 197, 541, 584, 585, 809
 Şaltu 231, 235, 243, 245

Şamaş 19, 67, 68, 71, 98, 135, 156, 332, 449, 450, 460, 551, 652, 683, 684, 724, 792, 797, 803, 805, ayrıca bkz.

Utu/Şamaş

Şara 325, 331, 446, 459, 466

Şarur 386, 388, 390, 391, 393-396, 398, 417, 418, 431, 436, 454, 830

Şuanna 810, ayrıca bkz. Babil kenti

Şukaletuda 290, 293, 294, 295, 297-304, 306, 309, 310, 311, 518, 854

Şullat 626, 653

Şuruppak 105, 135, 147, 148, 153, 155, 156, 327, 645, 649, 650, 669, 680, 681, 684

Şutulular 804, 807, 809, 821, 822, 823, 825, 827, 828

Talbot, F. 360

Tammuz 68, 307, 366, 367, 368, 370, 844, ayrıca bkz. *Dumuzi*

Tamtu bkz. *Tiamat*

temu 665, 666

Thureau-Dangin, F. 839

Tiamat 469, 530, 542, 692, 693, 694, 697, 698, 700, 701, 703-709, 711, 712, 714, 715, 717-723, 725, 726, 727, 730, 732, 733, 743-748, 751, 753-762, 764, 772, 773, 775, 776, 830, 844

tigi 159, 161, 163, 201, 276, 279, 488

Tiglatpilaser'in Kitaplığı 528, 574

Tilmun bkz. Dilmun

Tişpak 529, 530, 531

triumvirlik 65

Tufan 1, 100, 168, 418, 603, 605, 643, 648, 649, 657, 659, 669, 681, 683, 684, 685, 815, 832

Tummal 143, 148, 154, 155, 156

Turungal 145, 150, 154, 155, 274, 275, 281, 283

Ubar-Tutu (hükümdar) 650, 669, 681

Udanne 428

Ullegarra 576, 579

Umma 324, 325, 327, 331

Umman Körfezi 182

ummanu 816

Ur 64, 141, 145, 151, 152, 154, 155, 168, 192, 255, 313, 315, 320, 324, 333, 384, 436, 472, 643

Uruk 64, 66, 135, 147, 153-156, 225, 229, 258, 266, 268, 270-274, 277, 280-285, 287, 289, 291, 313, 331, 333-346, 347, 348, 353, 354, 357, 359, 500, 504, 515, 522, 523, 525, 568, 569, 571, 803, 804, 821, 826, 828

Uruk-Kulaba 275, 276, 284, 354

Uruku 474, 475, 477

Usmu 727

Uşumgal 214

Uta'ulu 388

Utnapiştım 649, 650, 656, 657, 669, 681, 685

Uttu 62, 168, 172, 173, 179, 180, 199, 208, 584

Utu/Şamaş 15, 19, 61, 67, 69, 73, 108, 170, 175, 178, 198, 208, 326, 332, 335, 337, 338, 346-349, 352, 356, 358, 359, 388, 397, 413, 574, 589, 590, 647, 679, 697, 738, 754

veba 618, 634, 678

Venus 61, 67, 229, 232, 248, 257, 841, 843

Virolleaud, C. 562

Walcot, P. 538

We 614, 664, 665, 666, 676

Weidner, E. 563

Weiher, E. von 225

Weissbach, S. 556

wetemma 665, 666

Witzel, M. 353

Yahudilik 56

Yahveci Tekvin 91, 687

Yakındoğu 13, 27, 223

Yaratılış 553, 561, 565, 567, 569

Yaratılış Destanı 47, 50, 53, 218, 420, 423, 689, 775, 781, 829, 835, 842, 843

Yaratılıştaki Enki'nin Payı 109

Yedi Bilge 97, 205, 223, 224, 288, 289, 602, 816

Yediler 297, 416, 548, 782, 783, 784, 787,
798, 808, 811, 812, 813, 830, 831,
832

Yunan mitolojisi 5, 370

Yunan tragedyası 3

Yunanca 3, 16, 44, 85, 124, 223, 225, 657,
776, 777, 778, 838, 856

Yunanlar 776, 856

Yüce Bilge 618, 619, 620, 622, 624, 627,
628, 631, 632, 634, 637, 638, 641,
643, 656, 669, 671, 673, 675, 676, ay-
rıca bkz. *Atrahasis*

Yüce Bilge Miti 18, 19, 419, 578, 579, 580,

587, 603, 604, 605, 649, 679, 680,
682, 686, 691, 753, 763, 764, 776,
831, 842, ayrıca bkz. *Atrahasis Miti*

Zabalam 291, 313, 354

Zagros 256, 416

Zahem 411

Zap Suyu 256

Zarpanit 750, 841

Zeus 776, 855

ziggurat 765

ziraat 178, 599

Ziusudra 646, 647, 657, 659, 680, 684